

Monumenta Ignatiana. Series quarta. Scripta de S. Ignatio. Fontes narrativi de Sancto Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis.

Ignatius, of Loyola, Saint, 1491-1556

Romae, Apud "Monumenta Historica Societatis Iesu," 1943-65.

<http://hdl.handle.net/2027/inu.30000083761266>

HathiTrust

www.hathitrust.org

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives

http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-nc-nd-4.0

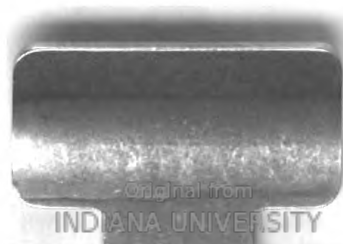
This work is protected by copyright law (which includes certain exceptions to the rights of the copyright holder that users may make, such as fair use where applicable under U.S. law), but made available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives license. You must attribute this work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work). Only verbatim copies of this work may be made, distributed, displayed, and performed, not derivative works based upon it. Copies that are made may only be used for non-commercial purposes. Please check the terms of the specific Creative Commons license as indicated at the item level. For details, see the full license deed at <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>.

INDIANA UNIVERSITY LIBRARY

MONUMENTA HISTORICA SOCIETATIS IESU 73

FONTES NARRATIVI
DE S. IGNATIO DE LOYOLA
ET DE SOCIETATIS IESU INITIIS

VOLUMEN II

NARRATIONES SCRIPTAE ANNIS 1557-1574

EDIDIT

CANDIDUS DE DALMASES S. I.

ROMAE

APUD "MONUMENTA HISTORICA SOC. IESU",

BORGIO SANTO SPIRITO, 5

1951

FONTES NARRATIVI DE S. IGNATIO DE LOYOLA

VOLUMEN II

MONUMENTA HISTORICA SOCIETATIS IESU
A PATRIBUS EIUSDEM SOCIETATIS EDITA

VOLUMEN 73

MONUMENTA IGNATIANA

SERIES QUARTA

SCRIPTA DE S. IGNATIO

ALTERA EDITIO

EX INTEGRO REPECTA, NOVO ORDINE DISPOSITA ET AUCTA

TOMUS II

FONTES NARRATIVI
DE SANCTO IGNATIO DE LOYOLA
ET DE SOCIETATIS IESU INITIIS

VOL. II

ROMAE

APUD "MONUMENTA HISTORICA SOC. IESU",
BORGO SANTO SPIRITO, 5

1951

11

**FONTES NARRATIVI
DE S. IGNATIO DE LOYOLA
ET DE SOCIETATIS IESU INITIIS**

VOLUMEN II

NARRATIONES SCRIPTAE ANNIS 1557-1574

EDIDIT

CANDIDUS DE DALMASES S. I.

ROMAE

**APUD "MONUMENTA HISTORICA SOC. IESU",
BORGO SANTO SPIRITO, 5**

1951

696164

PX 3701

• A 8 1

Y. 13

1-23-56

**PERILLUSTRI · DEPUTATORUM · CONSILIO
PROVINCIAE · VIZCAYAE
IN · SIGNUM · GRATI · ANIMI
DICATUM**

IMPRIMI POTEST

Romae, die 23 maii 1951.

P. A. M. MARTIN, S. I.
Assistens Italiae

IMPRIMATUR

Ex Vicariatu Urbis, die 30 iunii 1951.

† A. TRAOLIA
Archiep. Caesarien., Vic. ger.

IURA PROPRIETATIS RESERVANTUR

TYPIS PONT. UNIV. GREGORIANAE - PIAZZA DELLA PILOTTA, 4 - ROMAE

INDEX

	PAG.
INDEX OPERUM	XIII
SIGLA ET COMPENDIA	XXI
PROLEGOMENA	XXV
 CAPUT I. — DE SCRIPTIS P. HIERONYMI NADAL	 2*
Art. 1. Hieronymi Nadal cursus vitae inde ab a. 1556	2*
Art. 2. Natalis scripta de S. Ignatio	5*
Art. 3. Natalis auctoritas in biographia ignatiana	7*
Art. 4. Natalis scripta de historia Soc. Iesu	9*
 CAPUT II. — DE SCRIPTIS P. PETRI DE RIBADENEYRA	 15*
Art. 1. Ribadeneyrae collectanea	15*
Art. 2. Editio princeps (1572) Vitae S. Ignatii	17*
Art. 3. Testimonii Ribadeneyrae momentum	21*
 CAPUT III. — DE SCRIPTIS HISTORICIS P. IOANNIS DE POLANCO.	
— DE RELIQUIS HUIUS VOLUMINIS MONUMENTIS	23*
Art. 1. De titulis operum historicorum Polanci	23*
Art. 2. De scriptis Polanci ante Chronicon	24*
Art. 3. Inventarium scriptorum historicorum Polanci	27*
Art. 4. De « Chronico » sive Historia Societatis	33*
Art. 5. De Breuiore Vitae compendio et de Vita Patris Ignatii	35*
Art. 6. De primis conatibus historiae Societatis	36*
Art. 7. De reliquis huius voluminis Monumentis	39*
 RATIO NOSTRAE EDITIONIS	 41*
NOTITIA CODICUM MANUSCRIPTORUM	44*

INDEX MONUMENTORUM

Mon. 1. P. HIERONYMI NADAL Adhortationes in Collegio Ro-	1
mano, 2 et 4 ianuarii 1557	
Mon. 2. LUDOVICI DE ESTRADA EPISTULA Patribus et Fratribus	11
domus Septimancensis Soc. Iesu, 12 februarii 1557	
Mon. 3. P. HIERONYMI NADAL Apologia contra censuram Fa-	38
cultatis theologiae Parisiensis (1557)	
   [Caput I. - Facultas theologiae Parisiensis obiur-	
   gatur]	45

	PAG.
[Caput II. - Ignatii vita ante studia: 1491-1524]	62
[Caput III. - Ignatius studiis operam dat: 1524-1535]	69
[Caput IV. - Socii Ignatio adhaerent]	79
[Caput V. - Iter Romanum et persecutio]	85
[Caput VI. - Societatis Iesu fundatio et evolutio]	92
Mon. 4. P. HIERONYMI NADAL Chronicon Breve ab anno 1521 ad 1543	114
Mon. 5. P. HIERONYMI NADAL Acta quaedam S. Ignatii (1557?)	119
Mon. 6. P. DIDACI LAINEZ Adhortationes in librum Examinis (1559). Excerpta	127
Mon. 7. P. HIERONYMI NADAL Adhortationes Conimbricenses (Maio-Iunio 1561). Excerpta ex adhort. 2 ^a et 4 ^a , integra 3 ^a	140
Mon. 8. P. HIERONYMI NADAL Adhortationes Complutenses (1561). Excerpta ex prima et altera adhortatione	160
Mon. 9. P. HIERONYMI NADAL Pars Chronici Societatis (ca. 1562)	205
Mon. 10. P. HIERONYMI NADAL Dialogi pro Societate contra haereticos. Pars prior secundi Dialogi (1563)	219
[Caput I. - Res gestae Ignatii ante studia: 1491- 1524]	230
[Caput II. - Ignatii vita studiorum tempore: 1524- 1536]	244
[Caput III. - Ignatii sociorumque acta: 1536-1539]	255
[Caput IV. - Societatis fundatio et confirmationes: 1539-1563]	263
Mon. 11. DIDACI DE PAIVA DE ANDRADE Orthodoxarum explica- tionum libri X (1564). Fragmentum libri primi	281
Cheminitii responsio	301
Mon. 12. P. IOANNIS DE POLANCO Informatio de Instituto So- cietatis (8 decembris 1564). Fragmentum	304
Mon. 13. P. HIERONYMI NADAL Patrum dicta aliquot (Incerto tempore: 1558-1565)	311
Mon. 14. P. PETRI DE RIBADENEYRA De actis P. Ignatii (1559- 1566)	317
Mon. 14a. LAURENTII SURII Commentarius brevis rerum in orbe gestarum (1566). Fragmentum	394
Mon. 15. P. HIERONYMI NADAL Adhortationes Colonienses (1567)	400
Mon. 16. P. PETRI DE RIBADENEYRA Collectanea (Romae, in Bibl. Nationali, mss. <i>Gesult.</i> 1372)	408

	PAG.
Mon. 17. ANONYMI AUCTORIS Vita P. Ignatii quam habebat P. Sorianus (ca. 1567?) [Vita Soriani]	422
Mon. 18. STEPHANI DE GARIBAY Compendio historial (1571). Fragmentum	477
Mon. 19. P. PETRI DE RIBADENEYRA Dicta et facta S. Ignatii (ca. 1573)	465
Caput I. - De lo que toca a su persona	472
Caput II. - De la prudencia y gobierno espiritual	479
Caput III. - Del gobierno y cuydado de los novicios	482
Caput IV. - De la cuenta que tuvo con da edificaci3n	483
Caput V. - Acerca del gobierno	485
Mon. 20. P. IOANNIS DE POLANCO Exordium Chronici Societa- tis Iesu (1573)	599
Mon. 21. P. IOANNES DE POLANCO De Vita P. Ignatii e de So- cietatis Iesu initiis (1574)	506
Caput I. - De rebus P. Ignatii antequam ad vi- tae novae institutionem a Domino vocaretur	511
Caput II. - De nova ratione a P. Ignatio insti- tuta et eius initiis	518
Caput III. - De progressu P. Ignatii in rebus spi- ritualibus	526
Caput IV. - De profectione Hierosolymitana et re- ditu in Hispaniam	534
Caput V. - De studiis, sociis, carceribus, et aliis incommodis quae in Hispania per- tulit Ignatius	540
Caput VI. - De profectione Ignatii Parisios, et de his quae ibi sunt gesta	552
Caput VII. - De sociis ab Ignatio Parisiis congre- gatis, et eius atque illorum in Italiam adventu	564
Caput VIII. - De iis quae Venetiis et in aliis Italiae locis ab eis gesta sunt, donec a spe eundi Hierosolymas fuerunt exclusi	574
Caput IX. - De tempestate contra Nostros Romae exorta, et de nomine Societatis ac deliberatione religionis instituendae	589
INDEX PERSONARUM, RERUM, LOCORUM	599
ADDENDA ET CORRIGENDA	630

INDEX OPERUM

QUAE IN PRIMO VOLUMINE NON AFFERUNTUR

- ALMEIDA, Fortunato de-. *História da Igreja em Portugal*, 4 vol. Coimbra, 1910-1922.
- ANTOLÍN, Guillermo, O. S. A. *Inventario de los papeles del cronista Esteban de Garibay*. In: *Boletín de la R. Academia de la Historia*, 89 (Madrid, 1927), pp. 15-26.
- BAIÃO, António Eduardo Simões. *O processo desconhecido da Inquisição contra o lente do Colégio das Artes Mestre Marcial de Gouveia*. In: *Anais. Academia Portuguesa da História*, vol. IX (Lisboa 1945), pp. 9-45.
- BARBOSA MACHADO, Diogo. *Biblioteca Lusitana, histórica, crítica e cronológica*, 2ª ed., 4 vol., Lisboa, 1930-1935.
- BASALDÚA, Pedro de-. *Ignacio Loyola y Francisco Javier*, Buenos Aires, 1946.
- BATAILLON, Marcel. *Erasmus y España, Estudios sobre la historia espiritual del siglo XVI*. Primera edición en español, corregida y aumentada por el autor. Traducción de Antonio Alatorre. México-Buenos Aires (Fondo de Cultura Económica), 1950.
- BATLLORI, Miguel, S. I. *Jerónimo Nadal y el Concilio de Trento*. In: *Mallorca en Trento. Miscelánea conmemorativa del IV centenario tridentino. 1545-1945*. (Palma de Mallorca, 1946), pp. 11-58.
- BAUMGARTEN, Paul M.^a. *Vom ersten Biographen des hl. Ignatius*. In: *Römische Quartalschrift* 41 (1933) 61-77.
- BOEHMER, Heinrich. *Ignatius von Loyola*. Neu herausgegeben von Hans Leube. — Leipzig (Koehler und Amelang), [1941].
- *Id.* Herausgegeben von Hans Leube. — Stuttgart (K. F. Koehler Verlag), [1951].
- DU BOULAY, C. E. *Historia Universitatis Parisiensis ...* 6 vol., Paris, 1665-1673.
- BRANDÃO, Mario. *O processo de Mestre João da Costa*, Coimbra, 1944.
- *A inquisição e os professores do Colégio das Artes*, [Coimbra] 1948. (= *Acta Universitatis Contimbrigensis*). Cap. 1, *Diogo de*

- Gouveia Sénior e os estudantes e professores portugueses nas escolas de Paris*, pp 1-253.
- BUDDEUS, Ioannes Franc. *Isagoge historico-theologica ad theologiam universam singulasque eius partes*, Lipsiae, 1727.
- Bullarium Romanum* (ed. Taurinensis), vol. XIII. Augustae Taurinorum, MDCCCLXVIII.
- CARRERAS Y ARTAU, Tomás y Joaquín. *Historia de la Filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*. 2 vol. Madrid (Asociación Española para el progreso de las ciencias) 1939-1943.
- CHEMNITIUS, Martinus. *Examen Concilii Tridentini in IIII partes divisum*. Francoforti ad Moenum (apud Maximilianum a Sande) 1707.
- CHIMINELLI, Piero. *San Gaetano Thiene cuore della Riforma cattolica*. Vicenza (Soc. An. Tipografica fra cattolici Vicentini); Roma (Curia Generalizia dell'ordine dei Chierici Regolari), 1948.
- CIROT, G. *Le « Compendio historial » de Garibay*. In: *Bulletin Hispanique*, 34 (1932) 223-234; 35 (1933) 337-356; 37 (1935) 149-158.
- CISTELLINI, Antonio, Prete dell'Oratorio. *Figure della Riforma Pretridentina*. Stefana Quinzani, Angela Merici, Laura Mignani, Bartolomeo Stella, Francesca Cabrini, Francesco Santabona. Brescia (Morcelliana), 1948.
- COEMANS, Auguste. *Collatéral et Surintendant*. In: *Archivum Historicum S. I.* 5 (1936) 293-296.
- COLONNA, Prospero. *I Colonna dalle origini all'inizio del secolo XIX*. Roma, 1927.
- Concilium Tridentinum*. Diariorum, Actorum, Epistularum, Tractatum nova collectio. Edidit Societas Goerresiana promovendis inter Germanos catholicos litterarum studiis. Freiburg i. Br. (Herder), 1901 ss. 13 vol. ...
- COTTINEAU, L.-H., O. S. B. *Répertoire topo-bibliographique des Abbayes et Prieurés*. 2 vol. Mâcon (Protat Frères), 1939.
- DALMASES, Cándido de-, S. I. *Las meditaciones del Reino y de dos Banderas y la vocación a la Compañía de Jesús, según el P. Nadal*. In: *Manresa*, 20 (Barcelona, 1948) 311-320.
- *Notas ignacianas*. In: *Estudios Eclesiásticos*, 24 (Madrid, 1950), 91-101.
- DAVY, M.-M. *Un traité de la vie solitaire, Epistola ad Fratres de Monte Dei*. In: *Eludes de Philosophie médiévale*, XXIX, Paris, 1940.
- DELATTRE, Pierre, S. I. *Les établissements des Jésuites en France depuis quatre siècles*. Enghien-Wetteren, tom. I, 1949.

- [DELLA PIRA]. *S. Ignazio a Venezia*. In folio: *La settimana religiosa*, Domenica 25 maggio 1941, Venezia.
- DONOSO, Ricardo. *Inventario del fondo antiguo del Archivo Nacional de Chile*. In: *Handbook of Latin American Studies*, 1937.
- DOUARCHE, A. *L'Université de Paris et les Jésuites* (XVIe et XVIIe siècles). Paris (Hachette et Ce), 1888.
- FÉRET, P. *La Faculté de Théologie de Paris et ses docteurs les plus célèbres. Epoque moderne*. 7 vol., Paris (Alph. Picard et Fils), 1900-1910.
- FERNÁNDEZ MONTAÑA, José. *Nueva edición de las obras del B. Avila, apóstol de Andalucía*. Con prólogo, notas ... del Dr. D. — 4 vol. Madrid (Impr. de S. Francisco de Sales), 1901, 2^a ed.
- FERNÁNDEZ ZAPICO, Dionisio, S. I. y LETURIA, Pedro, S. I. *Cincuentenario de Monumenta Historica S. I. 1894-1944*. In: *Archivum Historicum Soc. Iesu* 13 (1944) 1-61.
- FERRARIUS, Philippus. *Lexicon geographicum*, t. I, Venetiis, 1738.
- GARCÍA VILLOSLADA, Ricardo, S. I. *San Ignacio de Loyola y Erasmo de Rotterdam*. In: *Estudios eclesiásticos* 16 (Madrid 1942) 235-264, 399-426; 17 (1943) 75-103.
- *El Humanismo y la Contrarreforma, o Erasmo e Ignacio de Loyola*. In: *Razón y Fe*, 121 (1940) 5-36.
- GARIBAY Y ZAMALLOA, Esteban. *Compendio historial de las Crónicas y universal Historia de todos los Reynos de España, donde se escriben las vidas de los Reyes de Navarra ...* Anveres (por Christophoro Plantino), 1571.
- GOÑI, José. *El impresor Miguel de Eguía*, In: *Hispania sacra* 1 (1948) 35-88.
- GRAESSE, J. G. Th. *Orbis latinus, oder Verzeichnis der wichtigsten Orts- und Ländernamen*. 2. Auflage ... von Friedrich Benedict. Berlin (Richard Carl Smidt u. C^o), 1909.
- GRANADA, V. Luis de-, O. P. *Vida del B. Padre Maestro J. de Avila y partes que ha de tener un Predicador del Evangelio*. Madrid (Apostolado de la Prensa), 1935.
- HARTZHEIM, Iosephus, S. I. *Bibliotheca Coloniensis, in qua vita et libri typo vulgati et manuscripti recensentur omnium archidloeceseos coloniensis ...* Coloniae Augustae Agrippiniensium, (Sumptibus Thomae Odendall), 1747.
- HENAO, Gabriel de-, S. I. *Averiguaciones de las antigüedades de Cantabria enderesadas principalmente a descubrir las de Guipuzcoa, Vizcaya, y Alaba, Provincias contenidas en ella, y a honor, y gloria de S. Ignacio de Loyola [...]* Salamanca, tomo I, 1689; tomo II, 1691.
- HEVENESI, Gabriel, S. I. *Scintillae Ignatianae*. Ratisbonae (Fr. Pustet), 1919.

- HURTER, Hugo S. I. *Nomenclator litterarius recentioris theologiae catholicae*. Ed. 3ª, 5 vol. Oeniponte (Acad. Wagneriana) 1903-11.
- ILLESCAS, Gonzalo de-. *Segunda parte de la Historia Pontifical y Católica*. Burgos, por Martín de Vitoria, 1578.
- IPARRAGUIRRE, Ignacio, S. I. *Historia de la práctica de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola en vida de su autor (1522-1556)*. Roma (Institutum Historicum Soc. Iesu), 1946.
- JEDIN, Hubert. *Geschichte des Konzils von Trient*. Band I. *Der Kampf um das Konzil*. Freiburg im Br. (Verlag Herder), 1949.
- KNELLER, Carl A., S. I. *Ein Wort des hl. Ignatius von Loyola*. In: *Zeitschrift für Ascese und Mystik*, 3 (1928), 253-257.
- LAPESA, Rafael, *La « Vida de S. Ignacio » del P. Ribadeneyra*, In: *Revista de Filología española*, 21 (1934) 29-50.
- LARRAGAÑA, Victoriano, S. I., vide *Obras completas de San Ignacio de Loyola*.
- LETURIA, Pedro de-, S. I. *El gentilhombre Iñigo López de Loyola en su patria y en su siglo*. Segunda edición corregida. — Barcelona (Editorial Labor, S. A.), 1949.
- *Damas vascas en la formación de Iñigo de Loyola*. San Sebastián, 1949. (= Separata del libro « Homenaje a Don Julio de Urquijo » ofrecido por la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País).
- *¿Hizo San Ignacio en Montserrat o en Manresa vida solitaria?* In: *Hispania sacra* 3 (Madrid 1950) 251-318.
- Litterae Annuae Societatis Iesu anni 1583 ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*. Romae (In Collegio eiusdem Societatis) 1585.
- Mallorca en Trento. Miscelánea conmemorativa del IV centenario tridentino. 1545-1945*. Palma de Mallorca (Sociedad Arqueológica Luliana), 1946.
- MARCH, José Mª S. J. *El aya del Rey don Felipe II y del Príncipe D. Carlos, Dª Leonor Mascareñas. Su vida y obras virtuosas. Relación de una religiosa su contemporánea*. In: *Boletín de la Sociedad española de Excursionistas, Arte, Arqueología, historia*. Madrid, 1943 (Tomo XLVI).
- MARTIN, Victor. *Les origines du Gallicanisme*. 2 vol. Paris (Bloud et Gay), 1939.
- MATOS, Luís de—. *Les Portugais à l'Université de Paris entre 1500 et 1550*. Coimbra (Por Ordem da Universidade de Coimbra), 1950. (= *Universitatis Conimbrigensis studia ac regesta*).
- Memorial histórico español*, tomo VII (Madrid), 1854.
- MHSI, *Documenta Indica*. Vol. I (1540-1549); vol. II (1550-1553). Edidit I. Wicki S. I., Romae, 1948-1950.

- MHSI**, *Epistolae S. Francisci Xaverii aliaque eius scripta*. Ediderunt G. Schurhammer S. I. et I. Wicki S. I. 2 vol. Romae 1944-1945.
- MHSI**, *Monumenta Ignatiana*. Series tertia. *Regulae Societatis Iesu (1540-1556)*. Edidit Dionysius Fernández Zapico S. I. Romae, 1948. (MI, *Regulae*).
- MHSI**, *Monumenta Ignatiana*. Series quarta. *Fontes narrativi de S. Ignatio et de Societatis Iesu initiis. Vol. I. Narrationes scriptae ante annum 1557*. Ediderunt Dionysius Fernández Zapico S. I. et Candidus de Dalmases S. I. cooperante Petro Leturia S. I. Romae, 1943. (Hoc nostri operis primum volumen designamus simplici signo I).
- MUÑOZ Y ROMERO**, Tomás. *Diccionario bibliográfico-histórico*. Madrid, 1858.
- NICOLAU**, Miguel S. I. *Los escritos espirituales de Jerónimo Nadal (1507-1580)*. In: *Archivo Teológico Granadino* 5 (1942) 29-62.
- *Pláticas espirituales del P. Jerónimo Nadal, S. I., en Coimbra (1561)*. Editadas, con introducción y notas por el P. ... — Granada (Facultad Teológica de la Compañía de Jesús), 1945. (= Biblioteca Teológica Granadina, serie I, 2).
- *Jerónimo Nadal, S. I. (1507-1580). Sus obras y doctrinas espirituales*. Madrid (Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Patronato Raimundo Lulio, Instituto Francisco Suárez), 1949.
- Obras completas de San Ignacio de Loyola*. Tomo I. *Autobiografía. Diario espiritual*. Introducciones y comentarios del R. P. Victoriano Larrañaga S. I. — Madrid (La Editorial Católica S. A.), 1947. (= Biblioteca de Autores Cristianos, Sección IV, Ascética y mística).
- ORTIZ DE URBINA**, Ignacio S. I. *San Ignacio de Loyola y los Orientales*. Madrid (Ediciones CEOR), 1950.
- PALLAVICINO**, Sforza, S. I. *Istoria del Concilio di Trento*. Con annotazioni di Francesco Antonio Zaccaria. — In Faenza (Nella stamperia di Gioseffantonio Archi), 1792. 6 vol.
- PASCHINI**, Pio. *La beneficenza in Italia e le « Compagnie del Divinò Amore » nei primi decenni del Cinquecento. Note storiche*. Roma (Editrice F.I.U.C.), 1925. (= La Piccola Raccolta, 10).
- *S. Gaetano Thiene, Gian Pietro Carafa e le origini dei Chierici Regolari Teatini*. Roma (Scuola Tipografica Pio X), 1926. (= « Lateranum » Pubblicazioni del Pontificio Seminario Romano Maggiore).
- PECCHIAI**, Pio. *La risorta cappella della visione di S. Ignazio alla Storta*. In folio periodico: *L'Osservatore Romano*, 29 luglio 1945.

- PÉREZ GOYENA, Antonio, S. I. *Venida de Iñigo de Loyola a Pamplona*. In: *Hispania Sacra* 2 (1949), 311-323.
- PESCH, Christianus, S. I. *Compendium theologiae dogmaticae*, vol. I. (Friburgi Brisgoviae), 1935.
- PETREIUS, Theodorus. *Bibliotheca Cartusiana sive illustrium sacri Ordinis Cartusiensis catalogus*. Coloniae, apud Antonium Hieratum. Anno M. DC. IX.
- PFANDL, Ludwig. *Gonzalo de Illescas und die älteste spanische Papstgeschichte*. In: *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*. 3. Band. Münster in Westfalen, 1931, pp. 21-54.
- PLAZA, Carlos G., S. I. *Contemplando en todo a Dios. Estudio ascético-psicológico sobre el Memorial del B. P. Fabro, primer compañero de S. Ignacio de Loyola*. Madrid (Ediciones Fax), 1944.
- PORTILLO, Enrique del, S. I. *El original manuscrito de la primera edición castellana de la vida de N. P. S. Ignacio por el P. Ribadeneira*. In: *Razón y Fe*, 42 (1915), 289-298.
- PRAT, J. M., S. I. *Maldonat et l'Université de Paris au XVIe siècle*. Paris (Julien Lanier et Co), 1856.
- *Histoire du P. Ribadeneira, disciple de S. Ignace*. (Paris), 1862.
- *Mémoires pour servir à l'histoire du Père Broet et des origines de la Compagnie de Jésus en France. 1500-1564*. Le Puy (J. M. Freydier), 1885.
- RAHNER, Hugo, S. I. *Ignatius von Loyola und das geschichtliche Werden seiner Frömmigkeit*. Graz-Salzburg-Wien (Verlag Anton Pustet), 1947.
- Regula et Constitutiones generales Fratrum Minorum*. (Quaracchi), 1922.
- REIFFENBERG, Fridericus, S. I. *Historia Societatis Iesu ad Rhenum Inferiorem*. Tom. I. Coloniae Agrippinae (apud Franc. Wilhelmum Josephum Metternich), 1764.
- RESTREPO, Daniel, S. I. *Ribadeneira y sus escritos inéditos*. In: *Razón y Fe*, 60 (1921), 264-270.
- REY, Eusebio, S. I. — v. RIBADENEYRA, Pedro de-.
- RIBADENEYRA, Pedro de-, S. I. *Historias de la Contrarreforma. Vida de los Padres Ignacio de Loyola, Diego Laínez, Alfonso Salmerón y Francisco de Borja. — Historia del cisma de Inglaterra. — Exhortación a los capitanes y soldados de «La Invencible»*. Introducciones y notas por Eusebio Rey, S. I. — Madrid (La Editorial Católica, S. A.), 1945. (= Biblioteca de Autores Cristianos, Sección V, Historia y Hagiografía).
- RODRIGUES, Francisco, S. I. *O Doutor Gouveia e a entrada dos jesuítas em Portugal*. In: *Brotéria*, 2 (1926), 267-274.

- SALTILLO**, Marqués del—. *D. Juan de Vega, embajador de Carlos V en Roma (1543-1547)*. Madrid (Instituto de Estudios Políticos), 1946.
- SÁNCHEZ ALONSO**, Benito. *Fuentes de la Historia española e hispanoamericana*. Madrid (Centro de Estudios Históricos) 2ª ed. vol. I, 1927. — *Apéndice*, 1946.
- *Historia de la historiografía española*. 3 vol., Madrid (Consejo Superior de investigaciones científicas), 1947-1950 (= Publicaciones de la Revista de Filología española).
- SCHURHAMMER**, G., S. I. *Die zeitgenössischen Quellen zur Geschichte Portugiesisch-Asiens und seiner Nachbarländer ... zur Zeit des hl. Franz Xaver (1538-1552)*. 6080 Regesten und 30 Tafeln. Leipzig (Asia Major), 1932.
- *Die Anfänge des Römischen Archivs der Gesellschaft Jesu (1538-1548)*. In: *Archivum Historicum Soc. Iesu* 12 (1943), 89-118. Vide MHSI.
- SERRANO**, Luciano, O. S. B. *Archivo de la Embajada de España cerca de la Santa Sede. I. Índice analítico de los documentos del siglo XVI*. Roma (Palacio de España), 1915.
- SILVA**, Innocencio Francisco da—. *Diccionario bibliográfico português. Estudos applicaveis a Portugal e ao Brasil*, continuados e ampliados por P. V. Brito Aranha. 22 vol. (Imprensa nacional), 1858-1923.
- TACCHI VENTURI**, Pietro, S. I. *Storia della Compagnia di Gesù in Italia*. Roma (Civiltà Cattolica), Vol. secondo. Parte prima: *Dalla nascita del fondatore alla solenne approvazione dell'Ordine*. 2ª ed. notevolmente migliorata. 1950.. — Parte seconda. *Dalla solenne approvazione dell'Ordine alla morte del Fondatore (1540-1556)*. (Sub prelo erat eodem tempore ac nostrum hoc volumen. Opus manuscriptum videre nobis licuit ob auctoris benevolentiam).
- *La prima edizione della vita di S. Ignazio*. In: *Lettere edificanti della Provincia Napoletana della Compagnia di Gesù*, Serie IX, n° 1, Gennaio 1901, pp. 234-245.
- TODA Y GÜELL**, Eduart. *Bigliografia espanyola d'Italia dels orígens de la impremta fins a l'any 1900*. 5 vol. Castell Sant Miquel d'Escornalbou, 1927-1935.
- TRUIHLAR**, Karel, S. I. *La découverte de Dieu chez Saint Ignace de Loyola pendant les dernières années de sa vie*. In: *Revue d'Ascétique et de Mystique* 24 (Toulouse 1948), 313-337.
- VENY BALLESTER**, Antonio, Clérigo Regular. *San Cayetano de Thiene Patriarca de los Clérigos Regulares*. Barcelona (Editorial Vicente Ferrer), 1950.

WICKI, Joseph, S. I. *Pfarrseelsorge und Armut der Professhäuser, Ein Motu proprio Pauls III. aus der Vorgeschichte des Römischen Gesù (1549)*. In: *Archivum Historicum S. I.*, 11 (1942), 69-82.

— Vide MHSI.

WILMART, A., O. S. B. *Auteurs spirituels et textes dévots du Moyen Age latin. Etudes d'histoire littéraire*. Paris (Bloud et Gay), 1932.

SIGLA ET COMPENDIA

a. = annus.	Lain. = <i>Epistula P. Lainii de S. Ignatio</i> (1547), vol. I, pp. 54-145.
AA. SS. = <i>Acta Sanctorum</i> .	f., ff. = folium, folia.
Acta = <i>Acta P. Ignatii</i> (Autobiographia).	Fr. = Frater, Fray.
add. = addit, additum, etc.	ib., ibid. = ibidem.
AHSI = <i>Archivum Historicum Societatis Iesu</i> .	id. = idem.
annot. = annotatio.	l. = liber, linea.
Apologia = Natalis Apologia (Mon. 3).	l. c. = loco citato.
ASIR = <i>Archivum S. I. Romanum</i> .	lib. = liber.
B. Btus. = Beatus.	lin. subd. = linea subducta.
c., cc. = caput, capita.	M., Mag., M.º, M.º = Magister, Maestro.
ca. = circa.	marg. = margo.
cf. = confer.	Mem. = <i>Memoriale P. Gonçalves da Câmara</i> , vol. I. pp. 508-572.
cod., codd. = codex, codices.	MHSI = <i>Monumenta Historica Societatis Iesu</i> .
Const. = Constitutiones.	MI = <i>Monumenta Ignatiana</i> .
corr. = correctum.	Mon. = Monumentum.
D. = Divus, Dominus.	ms., mss. = manuscriptum, —ta.
del. = delet, deletum.	n., np. = numerus, numeri.
Chron. = <i>Chronicon Polanci</i> .	N. = Noster, Nuestro, Nostro.
Chronol. = <i>Conspectus chronologicus ed. in nostro primo vol. pp. 26*-62*</i> .	Nad. = Nadal.
DA = <i>De Actis P. Ignatii</i> (Mon. 14).	N. S. = Nostro Signore, Nuestro Señor.
DH = <i>Dichos y Hechos de N. P.</i> (Mon. 19).	om. = omittit, omittunt.
ed. = editio, editum, etc.	opp. = oppidum.
EN = <i>MHSI, Epistolae P. Nadal.</i>	P., PP. = Pater, Padre; Patres, Padres.
ep., epp. = epistula, epistulae.	p., pp. = pars, pagina, paginae.
	Pol. = Polanco.

<i>prius</i> = lectio ante correctionem.	v. = vide, verbum, verso.
<i>Rib.</i> = MHSI, <i>Ribadeneira</i> .	vol. = volumen.
S. = Sanctus, Santo, Señor.	V. P. = Vestra Paternitas, Vostra Paternità, Vuestra Paternidad.
<i>Scripta</i> = MHSI, <i>Scripta de S. Ignatio</i> .	V. R. = Vestra Reverentia, Vostra Riverenza, Vuestra Reverencia.
s., ss. = sequens, sequentes.	[ ] Claudunt verba vel litteras quae nos supplemus in textu.
S. I. = Societas Iesu.	† † Claudunt verba quae nos mutamus in textu.
Sr. = Señor.	— — Spatium vacuum in textu.
<i>Sum.</i> = <i>Summarium Polanci</i> hispanica lingua conscriptum, vol. I, pp. 146-256.	< > Verba oblitterata in ms. quae tamen retinentur in textu.
<i>sup.</i> = supra.	
t., tt. = tomus, tomi.	

Primum nostri operis volumen indicatur simplici signo I.

PROLEGOMENA

PROLEGOMENA

Primum huius operis volumen antiquissimas continet narrationes de S. Ignatii vita rebusque gestis, quae usque ad annum obitus eius (1556) conscriptae sunt. Narrationes illae, tum antiquitate, tum scientia et fidelitate scriptorum, praecipuum auctoritatis pondus in biographia ignatiana et semper obtinuerunt, et nostra etiam aetate, renovatis investigationibus de S. Ignatii vita, sine controversia retinent. Restat nunc ut, praefixum nobis scopum persequentes, reliquas narrationes in lucem edamus quae subsequentibus annis exaratae sunt. Qua in re propositam nobis methodum retinendam esse censuimus, ita ut acta ignatiana alii volumini reservantes, in hoc narrationibus solummodo locum praeberemus, has autem narrationes secundum chronologicam successionem temporum lectoribus exhiberemus.

In animo erat, quod etiam a nobis in prooemio totius operis nuntiatum est (vol. I, p. 5*), omnia documenta post editum primum volumen remanentia in secundo hoc volumine typis edere; sed documentorum seges ita in manibus nostris succrevit, ut non unum sed duo nova volumina necessaria sint, ita ut hoc praesens secundum volumen narrationes scriptas ab anno 1557 ad annum 1574 contineat, tertio eis, quae adhuc supersunt, reservatis.

In documentorum partitione, huic secundo volumini limites temporis supra indicatos imposuimus, tum ut edenda documenta duo volumina eiusdem fere magnitudinis conficerent, tum ut documentorum scriptores huic unitatem quandam conferrent; omnia enim documenta, paucis exceptis, debentur Patribus Hieronymo Nadal, Petro de Ribadeneyra et Ioanni de Polanco, tribus illis praeclaris e Societate viris qui et cum S. Ignatio arctissima consuetudine devincti, et cognoscendae Sancti Conditoris vitae in primis studiosi fuerunt. Unde scripta eorum quodam similitudinis nexu uniuntur, et si auctoritatem eorum attendas, secundum stadium, post antiquissimas narrationes, in ignatiana vitae traditione efficiunt.

1° MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

Iam, ut de scriptoribus huius voluminis deque eorum operibus plenior notitia haberi possit, generali quodam conspectu nonnulla de eis in antecessum praemittenda duximus¹. Separatis igitur capitibus agemus, ad biographiam ignatianam quod attinet:

Cap. I. - De scriptis P. Hieronymi Nadal.

Cap. II. - De scriptis P. Petri de Ribadeneyra.

Cap. III. - De scriptis P. Ioannis de Polanco. De reliquis huius voluminis Monumentis.

CAPUT I

DE SCRIPTIS P. HIERONYMI NADAL

ARTICULUS 1

HIERONYMI NADAL CURSUS VITAE INDE AB ANNO 1556.

Quo facilius temporis adiuncta cognosci queant, brevem hoc loco exhibemus cursum vitae Patris Nadal inde ad anno 1556². S. Ignatius obdormivit in Domino die 31 iulii 1556 cum

¹ Scripta ignatiana Natalis, Polanci et Ribadeneyrae examini ante nos subiecerunt auctores quos tum in his Prolegomenis tum in particularibus praefationibus afferimus. Operis Henrici Böhmer citamus editionem quam curavit HANS LEUBE, anno 1941, quia in ea afferuntur opera usque ad annum 1939 in lucem edita. Nuperrime (anno 1951) alia nova editio facta est, in qua disceptatio de fontibus Vitae S. Ignatii penitus omittitur. — Sed inter omnes auctores qui de nostro egerunt argumento, accuratissimam investigationem instituit P. PETRUS DE LETURIA, qui in opusculo a nobis toties adducendo: *Nuevos datos sobre S. Ignacio*, laborem Natalis et Polanci in biographia ignatiana in bono lumine collocavit. Magni momenti horum scriptorum documenta, quae antea vel ignota manebant, vel non debite aestimabantur, in thesaurum scriptae traditionis de S. Ignatio inserenda curavit. Huiusmodi sunt Polanci *Summaria*, et ad Natalem quod attinet, *Apologia ad doctores parisienses*, et *Dialogi de Instituto Societatis*, quae documenta huic nostrae editioni fontium de S. Ignatii vita vim magnam conferunt. Hoc loco, prout aequum est, publice agnoscere et confiteri cupimus quam multum, tum scriptis lucubrationibus, tum informationibus ore traditis, Patri Petro de Leturia hoc opus acceptum referre debeat.

² Nomen Patris Nadal facilitatis causa generatim latine reddimus: Natalis... — Cursum vitae eius dedimus in vol. I, 302¹. Vide etiam indicem analyticum eiusdem voluminis, pp. 861-862. Vide etiam, sis, NICOLAU, *Jerónimo Nadal*, cap. I, *Semblanza del P. Nadal*, pp. 15-70.

Natalis versaretur Septimancis (Simancas). Ubi primum rem Vallisoleti rescivit mense septembri^{2a}, statim Romam petivit « terrestri itinere per Galliam »³. Pervenit Romam 10 decembris^{3a}, ubi a P. Laínez ad consilia pro Societatis gubernatione adhibitus, et collegio Romano, munere Superintendentis, praepositus fuit⁴. Anno 1557 mense ianuario adhortationes habuit in collegio Romano (MON. 1). Per id tempus, usque ad Congregationem Generalem I (1558), operam dedit annotationibus in Constitutiones scribendis, ex quibus postea confecit Scholia, et Societatis institutum et auctoritatem Vicarii Generalis contra perturbatores, praecipue vero contra Bobadillam et Pontium Cogordanum, defendit⁵. Hoc tempore scripsit *Apologiam ad Doctores parisienses* (MON. 3), ex qua factum est compendium seu *Chronicon breve* (MON. 4). Tunc etiam probabiliter *Acta quaedam P. Ignatii* collegit (MON. 5). In Congregatione Generali I (19 iun.-10 sept. 1558) creatus est Natalis Assistens Germaniae et Galliae; sed cum P. Generalis Didacus Laínez de Societate visitanda cogitaret, Natalem in diversas Europae Provincias misit. Amplissimis praeditus facultatibus, Natalis Roma cessit 18 novembris 1560, et apulit ad Rosas in Hispania 29 decembris. Ex eo tempore usquam ad mensem aprillem 1562, quo tempore Hispania relicta in Galliam se contulit, complures domos et collegia Societatis visitavit in Hispania et Lusitania, eaque occasione adhortationes habuit quas nos partim edendas sumpsimus prout prolatae sunt Conimbricae (MON. 7) et Compluti (MON. 8). Visitationis collegiis Societatis in Gallia, in Belgium et inde in Germaniam venit. Probabiliter dum hanc visitationem institueret scripsit Natalis *Partem Chronici Societatis* (MON. 9), quae saltem ante *Dialogorum* compositionem videtur confecta. Post-

---

De scriptis Natalis, vide NICOLAU, ib., cap. II, *Las obras espirituales del P. Nadal*, pp. 71-132; ib., pp. XXX-XXXII.

^{2a} « Obdormivit in Domino P. Ignatius die veneris ad ortum solis 31 iulii 1556, natus annos 64, post Societatis institutionem 16. Ego eram Simancae in Hispania. Ubi tamen primum rescivi, quod fuit Vallisoleti mense septembri, tristitia primum, sed quae statim est occupata firmitate quadam spiritus et exultatione etc. ». EN, IV, 697; cf. ib., II, 48, 50.

³ EN, II, 12.

^{3a} Ib., p. 49; in p. 12 dixerat 2 decembris.

⁴ Ib., p. 50.

⁵ Ib., p. 51-59; I, p. IX.

ea Tridentum se contulit mense decembri ⁶ ibique mansit usque ad 10 februarii, quo die Oenipontem versus iter arripuit. Primis hisce mensibus anni 1563, cum Tridenti versaretur, scripsit eam partem *Dialogorum* adversus protestantes, cuius nos fragmentum nunc primum in lucem damus (MON. 10), et cum Didaco de Paiva de Andrade lusitano, theologo concilii, egit de apologia scribenda in favorem Societatis, quam is primum sequenti anno 1564 typis edidit, cuiusque nos initium edendum sumimus (MON. 11). Postquam Natalis in Germania visitationem prosecutus est ⁷, Romam iterum pervenit 12 februarii 1564, ubi sua scripta recognovit: « y, aunque tengo otras ocupaciones, mas la principal es reveer mis escriptos todos que por los colegios e dado, para que nuestro Padre los pueda ver y enmendar, y ordenar dellos lo que parescerá en el Señor » ⁸. Reliquum annum 1564 Romae transegit, eoque tempore probabiliter *Patrum dicta aliqua* collegit (MON. 13). Mortuo Praeposito Generali P. Didaco Laínez, 19 ian. 1565, et in eius locum S. Francisco Borgia electo (2 iul. eiusdem anni), P. Natalis cum P. Ledesma comitatus est in Germaniam cardinalem Commendone, quod ei locum dedit diutius protrahendi regionum Germaniae visitationem, quam extendit ad Societatis domos Austriae, Bohemiae, Rheni, Flandriae, Galliae. Ad hoc tempus pertinent adhortationes habitae Coloniae an. 1567 (MON. 15). Romam reversus anno 1568, in P. Araozii locum nominatus est Assistens Hispaniae; cum autem mense iunio 1571 S. Franciscus Borgia missus est in Hispaniam iussu Pii V, Nadal Vicarius Societatis a Borgia relictus est, quo munere fungi perrexit, confirmatus litteris datis Ferrariae die 7 maii 1572, donec Borgia, 1° octobris eiusdem anni, pie obdormivit in Domino. Post tertiam Congregationem Generalem (1573) Natalis nullum iam amplius munus in Societate gessit, sed in oppidum Hall in Tiroliam, ubi erat collegium Societatis, se contulit, scriptis suis de Societatis instituto perficiendis et perpoliendis operam daturus. Senio iam et morbis confectus, Romam anno 1577 se contulit, ibique supremum diem obiit 3 aprilis 1580, cum natus esset annos 73.

⁶ Polancus ad eum Tridento scribebat 14 decembris (EN, II, 185); Nadal Tridento litteras mittebat ad Canisium 29 decembris (ib., p. 192).

⁷ Eam fuse describit litteris ad Araozium datis 1 maii 1564. EN, II, 488 ss.

⁸ EN, II, 509.

ARTICULUS 2

NATALIS SCRIPTA DE S. IGNATIO IN HOC VOLUMINE EDENDA

Magna pars documentorum huius voluminis Patri Nadal debetur. Si eorum indolem respicias, facile animadvertes ea in quattuor genera distingui posse:

a) *Adhortationes*:

in collegio Romano, an. 1557 (MON. 1).
 Conimbricæ, an. 1561 (MON. 7).
 Compluti, an. 1561 (MON. 8).
 Coloniae, an. 1567 (MON. 15).

b) *Opera apologetica pro Societate Iesu*:

Apologia contra Censuram Parisiensem, an. 1557 (MON. 3).
Chronicon breve sive compendium huius censuræ (MON. 4).
Dialogi de instituto Soc. Iesu (contra protestantes) an. 1563 (MON. 10).

c) *Miscellanea*:

Acta quaedam P. Ignatii, 1557 ? (MON. 5).

d) *Historica*:

Pars Chronici Societatis, ca. 1562 (MON. 9).

Ex hoc conspectu facile eruitur Natalem minime intendisse opus biographicum de S. Ignatio conscribere, prout Ribadeneyra et Polancus fecerunt, immo nec opus stricto sensu historicum composuisse. Nec aliter fieri poterat ab eo qui, multiplicibus negotiis perpetuo functus, ad varia itinera arripienda cogeatur. P. Nadal actioni totus deditus fuit. Scripta eius cum actione connectuntur, sunt autem praecipue paraenetica vel apologetica, paraenetica quidem directa ad socios ut eis institutum Societatis explanaret, apologetica quibus idem institutum contra impugnationes adversariorum defenderet.

Attamen, et hoc quidem valde est ei peculiare, Nadal in suis scriptis de vita Ignatii narrationem saepe instituit, et ita quidem, ut huic rei intentus, primum suum scopum nonnumquam oblivioni mandasse videatur. Hoc accidit, ut exemplum aliquod adducamus, in *Apologia* ad doctores pari-

sienses, ubi, in ea saltem parte quam scribere potuit, fere totus est in loquendo de Ignatio. Ita etiam in *Dialogis* de instituto, ubi Ignatii vita magnum spatium occupat secundi dialogi. Neque hoc casui tribuendum est; in mente enim Natalis vita Ignatii intimo nexu, non solum cum Societatis fundatione, sed etiam cum integro eius instituto et procedendi ratione connectitur. Ideo, acturus de instituto Societatis, sponte ei in mentem venit Ignatii vita. En tibi ordinem sententiarum quem in suis scriptis generatim tenet:

Acturus de Societate tamquam de novo religioso ordine in Ecclesia Dei, ut ostendat eam divinis muneribus fuisse ornata, agit primum de gratia Dei in genere, tum de gratia religionis, seu de illa speciali gratia quam Deus institutis religiosus largitur⁹, ut tandem ad agendum de gratia particulari Societati concessa gradum faciat. Hunc ob finem Societatem esse veri nominis religionem, legitime in Ecclesia erectam, demonstrat, quod ei ansam praebet narrandi modum quo Societas condita et a Sede Apostolica confirmata est. Hoc iam demonstrato, ubi intimius de hac gratia agere intendit, optimum medium invenit narrationem vitae S. Ignatii instituere, hoc principio ductus: Deum non solum elegisse Ignatium tamquam Societatis fundatorem, sed tamquam exemplar quod imitetur, et ad cuius mores Societas se conformet. Quidquid in conversione eius, in studio paenitentiae, in modo orationis, in studio salutis animorum et reliquis vitae actionibus animadvertimus, id totum ad Societatem applicandum est¹⁰. Experimenta noviciatus: paenitentias, Exercitia spiritualia, hospitalium visitationes et praxim docendi pueros rudesque doctrinam christianam, ex Ignatii experientia derivari docet. Similiter, quae de paupertate temperanda in Societatis collegiis et de tempore orationis sociis assignando tradit, ex Ignatii difficultatibus in studiis procedere dicuntur.

Haec itaque ratio est cur Nadal, etiamsi biographiam S. Ignatii scribere non intenderit, tam saepe de ea in suis scriptis disseruerit. Quod si prae oculis habuerimus, facile

⁹ Hanc gratiam ita definit in *Adhort.* 1557: «Nihil enim est aliud specialis illa monasticae religionis gratia, quam peculiaris Dei instinctus et auxilium ad amplexandum et exequendum quae specialis ille vivendi modus, a Deo inspiratus et ab Ecclesia approbatus, requirit». *Infra*, Mon. 1, n. [5], p. 4.

¹⁰ Consilium Natalis maxima perspicuitate exponitur in *Adhort.* 1557, Mon. 1, nn. [17, 18], *infra*, p. 7.

intelligemus significationem illius sententiae Natalis instanter postulantis ab Ignatio ut is vitam suam alicui ex sociis enarraret: hoc esse vere Societatem fundare¹¹; scilicet, cum Societas ad mores Ignatii conformanda esset, maximi momenti erat ut vita Ignatii sociis perspecta fieret; Ignatius eam referens Societatis fundamenta iaciebat. Vehemens hoc Natalis optatum patefaciunt etiam haec verba in scripto eius *Orationis observationes*: « Scribat Ignatius vitam suam, qua re nihil potest nunc utilius nobis et Societati facere. Eius aliquam partem postea scripsit per P. Lodovicum Gonçalves »¹².

ARTICULUS 3

NATALIS AUCTORITAS IN BIOGRAPHIA IGNATIANA

P. Nadal, inter eos qui de S. Ignatio scripserunt, primum locum obtinet. In studio res gestas Ignatii cognoscendi et in intimo erga communem Patrem benevolentiae sensu, nemini priores partes cedit. Quod S. Ignatius Patri Gonçalves da Câmara vitam suam narraverit, praecipue Patri Natali grati referre debemus. Scimus ex *Actorum* prologo quam instanter hoc suppliciterque petierit, donec tandem aliquando voti compos factus est¹³. Hic praecipuum eius meritum in biographia ignatiana reponendum. Intimam huius ardentis desiderii rationem praecedenti paragrapho exposuimus.

Iam, qui praecipue auctor fuit Ignatio ut vitam suam narraret, nihil mirum si ipse perfectam sibi cognitionem eius comparaverit. *Actorum* exemplar habere curavit, quod penes se retinuit etiam cum in Germaniam venit, eam Provinciam visitaturus. Quod exemplar non nisi oboedientia coactus Romam misit, cum a S. Francisco Borgia hoc ei iniunctum fuit¹⁴. Natalem autem profundam de rebus Ignatii notitiam habuisse praeclara testimonia confirmant. Testis est Polancus, qui literis ad P. Mironem Roma 7 iunii 1553 datis haec scripsit: « Tiene mucho conocimiento de N. P. Ignatio porque le ha tratado mucho, y parece tiene entendido su espíritu y pene-

¹¹ *Acta*, n. 4*, I, p. 360.

¹² ASIR, *Opp. NN.* 30, p. 63 (EN, IV, 692).

¹³ I, 342-343.

¹⁴ *Litterae S. F. Borgiae ad Natalem*, 8 ianuarii 1567, EN, III, 365. Vide etiam *litteras Ribadeneyrae ad Natalem*, 29 iunii 1567, ib., 490.

trado, quanto otro que yo sepa en la Compañía, el instituto della »¹⁵. Sed prae omnibus testimoniis adsunt verba ipsius Ignatii qui Natali referenda commisit quae ipse de sua vita silentio praeterivit. Ignatius enim narrata persecutione in se et socios suscitata Romae anno 1538, filum narrationis rum-pens, ad Natalem lectores remisit dicens: « Le altre cose potrà narrare Mtro. Natale »¹⁶. Intima praeterea consuetudo cum S. Ignatio, signa innumera confidentiae ab hoc ei tributa, diuturna in eadem domo commoratio, efficere non potuerunt quin Natalis Ignatium eiusque res gestas, et quod caput est, eius spiritum apprime cognoverit.

Sed studium Natalis cognoscendi res Ignatii ex alio fonte procedebat, ex intimo videlicet affectu benevolentiae qui illum cum patre suo in spiritu coniungebat. Huius ardentissimi amoris multa sunt testimonia, sed illa seligimus quae ex privatis Natalis scriptis spiritualibus desumuntur. En tibi nonnulla exempla:

« Spiritus P. Ignatii purissimus, unitus per levationem in Deum, unde sustinetur Societas ac confirmationem habet apud Deum, et omnia bene habent »¹⁷.

« Orabat quidam in communione missae Christum, ut gratificaretur sibi imitationem Patris Ignatii, Patris Fabri, P. Xavier; visus est interius audire Christum sui concedere imitationem, intellexit vero sui, etiam in se, non solum in illis patribus »¹⁸.

« In die Sanctissimae Trinitatis, quum quidam oraret, nec quicquam de Patre Ignatio cogitaret, subiit mentem illius contemplatio Ignatii sublimis de Trinitate, et desiderabat ut in illa, per orationem Ignatii, iuvaretur. Dein statim accessit devotio quaedam in Ignatium magna extra ordinem, et oratio ut per illum gubernaretur et ipse et Societas; inde sequuta dissipatio omnium quae nonnunquam hanc devotionem tentaverant, et pax magna devotionis in Ignatium, et illius omnibus actis ac dictis. Itaque nihil occurrere poterat, quod non boni consuleret, cum gustu spiritus; nominatim vero vineam ac domum eius tanto affectu complectebatur, ut nihil esset in illis quod non cuperet suaviter deosculari »¹⁹.

¹⁵ MI, *Epp.*, V, 109.

¹⁶ *Acta*, n. 98, I, p. 502.

¹⁷ EN, IV, 693. Ubi loci editi sunt in EN, IV, hoc vol. citamus; secus ipsum *ms. Opp. NN.* 30.

¹⁸ *Ib.*, p. 710.

¹⁹ *Ib.*, p. 716. Significat hoc loco P. Nadal vineam a S. Ignatio emptam ad Sanctae Balbinae (v. I, p. 884, sub voce « Vineae ») et domum Sanctae Mariae « della Strada ».

« Constituerat quidam angelum suum custodem in oratione invocare ultimo loco, cum hoc invocare Ignatium. Contigit illi cum oraret ut non posset eo loco invenire Ignatium; qua ex re cum affligeretur, subiit esse invocandum illum inter confessores et Patriarchas Religionum, et hac in re consolationem sensit ac pacem » ²⁰.

« Aliquoties ad locum ubi mortuus est Pater Ignatius oravit quidam cum multis lachrimis spontaneis ac dulcibus, in suavitate humilitatis » ²¹.

« Consulendus interius Pater Ignatius, et angelus custos, hinc ascendendum etc » ²².

« P. Ignatius quasi osculans animam et illi se insinuans suaviter et tranquille » ²³.

Ex his quae exposuimus faciliter quisque eruat quantum verbis Natalis de Ignatio loquentis tribuendum sit pondus. In scriptis tamen Natalis pervoluntandis numquam oblivioni mandemus oportet eorum indolem. Patet enim rerum veritatem in scriptis quae pro obiecto non habent historicam veritatem factorum posteris tradere, prout sunt adhortationes et apologiae, facta ipsa minus accurate exhiberi facile posse. Hoc prae oculis habendum est in dictis Natalis inter se et cum aliorum scriptis conferendis. Ubi tandem dubio locus adhuc remanserit, patet veritatem in narrationibus primigeniis, praecipue vero in *Actis P. Ignatii*, esse reponendam. Id eo magis est necessarium, quod Natalis complura sua scripta imperfecta reliquit, quin ea recognoverit.

ARTICULUS 4

NATALIS SCRIPTA DE HISTORIA GENERALI SOCIETATIS IESU

Hoc loco, claritatis gratia, agere intendimus de omnibus Natalis scriptis historicis vel ad historiam destinatis, quae varia nomina: *Chronicon*, *Ephemerides* et his similia accipiunt. Ad quaelibet dubia solvenda, quae forte occurrent, lectori commendamus ut descriptionem inspiciat codicum qui sig-

²⁰ *Opp. NN. 30*, p. 253.

²¹ *EN, IV*, 717.

²² *Opp. NN. 30*, p. 290.

²³ *EN, IV*, 720.

nantur: *Instit.* 221²⁴, *Hist. Soc.* 28²⁵. De his Natalis scriptis haec praemonenda videntur:

P. Nadal parandae historiae Societatis labori incubuit. Utrum mens eius fuerit historiam ipse conscribere, an silvam rerum tantum congerere ad historiam officialem quam Polancus scribere meditabatur, non plene nobis constat. De hoc Natalis labore historico haec habemus: nostro MONUMENTO 9 titulum ipse imposuit *Pars chronici Societatis* (v. p. 205 ss.). In ultimo folio textus *B* huius documenti (v. infra) scripsit quidam: « Reponenda inter Diaria ». Nadal autem in eodem folio: « conservanda ». Ad calcem eius *Ephemeridum*²⁶ scriptor quidam, sive amanuensis, sive archivista, addidit: « Pro Chronico Societatis ». Inferius autem animadvertit: « De traditionibus et consuetudinibus Societatis reperietur in libro *A* »²⁷, procul dubio significans scriptum Natalis quod hunc eundem titulum habet editumque est in EN, IV, 619 ss. In alio Natalis opere ascetico cui titulus *Orationis observationes*, quod est veluti diarium orationis eius, postquam compendio enumeravit « contradictiones » a Societate toleratas, scripsit: « Et haec quidem poterunt Chronico inseri, aliae in secretis commentariis »²⁸. Patet igitur mens Natalis Chronicon Societatis conscribere cupientis.

Notandum etiam est, ex Natalis intentione duo haec operum genera mutuam sibi subsidium praestare posse, ita ut scripta apologetica Chronico, et Chronicon scriptis apologeticis rerum copiam praeberet. Sic *Pars Chronici* a nobis edenda [Mon. 9] incipit ab anno 1546 quia « ad hunc usque annum, dictum in *Apologia* ad doctores parisienses »²⁹. Notatio autem autographa ad finem eiusdem Chronici: πρὸς διαλόγους sat manifeste indicat Natalem dicta in *Chronico* ad dialogorum prae-

²⁴ Ib., 1-10.

²⁵ EN, I, pp. XXIV-XXVII.

²⁶ *Hist. Soc.* 28, f. 255v.

²⁷ Cf. EN, I, p. XXVII in descriptione codicis.

²⁸ *Opp. NN.* 30, pp. 212-213. Aliud indicium habetur ad finem secundi *Dialogi*, sive eius partis quam Natalis scribere potuit, ubi promittit historiam texere his verbis: « Duo igitur capita attingam, primum de huius Ordinis incremento, secundum de utilitate, nec omittam de persecutionibus dicere, quas in bona parte ponam incrementi atque utilitatis. — LIBANIUS: Recte. — PHILALETHES: Viginti quinque anni sunt postquam est hic Ordo ab Apostolica Sede primum confirmatus ... ». Sic inexplato sensu desinunt *Dialogi* (*Inst.* 98, f. 420).

²⁹ Vide infra, p. 206.

parationem adhibere voluisse. Ex alia parte, in ultimo folio *Apologiae ad doctores parisienses* scribit Natalis: « χρονικόν » et inferius « ὑπὲρ διαλόγων. κ. »³⁰. His positis, Natalis scripta totum quoddam efficere dicenda sunt, in quo partes singulae aliae ab aliis seiungi sine detrimento nequeant.

Nunc ad breviter describenda Natalis opera historica quae adhuc exstant gressum faciamus.

1. *Chronicon Natalis iam inde a principio vocationis suae.* Quotiescumque sive in MHSI sive in aliis scriptoribus nomen *Chronicon Natalis* repereris, hoc eius opus significari existima. Textus autographus in ASIR, *Vitae* 4. Hic codex hoc tantum opus continet. Descriptus est in EN, I, p. 1, annot. 1. Librarius quidam titulum ei praeposuit: *Vocatio P. Nadal*. Folio autem 1, alius scriptor haec notavit: « Pertinet ad vocationem P. Natalis. Nihil aliud est in illis ». Inferius: « Ipsemet P. Natalis scripsit dum P. Franciscus Borgia esset Generalis, ut patet ex tertio quinterno, pag. penultima ». Narratio procedit ab anno 1535 ad 1546. Desinit inexplata sententia, unde concludendum est ei Natalem ultimam manum minime imposuisse. Editum est integrum in EN, I, 1-26. Agitur de diario vocationis Natalis ad Societatem Iesu et, prout recte notavit scriptor de quo supra, « nihil aliud est in illis ». Tempus compositionis, prout idem scriptor animadvertit, reponendum est in annis quibus Borgia fuit Generalis (1565-1572), ex verbis quae habentur in penultimo folio. « ...ducis Gandiae, qui nunc est Generalis Praepositus »³¹. Posita eius indole, nihil ex eo nobis desumendum esse patet. Attamen, cum ad Natalis vocationem S. Ignatius multum contulerit, biographus Scti. Ignatii ab hoc opere inspiciendo abstinere sine damno nequit.

Praecipua quae de Ignatio habentur hic enumerare iuvabit: Ignatium novit P. Nadal Lutetiae Parisiorum anno 1535 (p. 1); Nadal vocat Ignatii socios igniguistas; Ig. ei narrat persecutionem salmantinam; ei legit epistulam ad nepotem missam (p. 3); Nadal ab Ignatio eiusque sociis avertitur (p. 3); legens epistulam S. F. Xaverii, ad Ignatium Romae conveniendum adicit animum (p. 11); eum Romae invenit (p. 13); « facilitas et bonitas huius Patris [Doménech] me totum iam notaverat; iam feceret theatinum » (p. 14); « ventitabam tum ad Ignatium, quo me ducebat quidem Spiritus Dei » (p. 15); Ig. eum nonnumquam ad prandium invitat (p. 15); Nadal secedit ad Exercitia, quae moderante P. Doménech peragit (p. 16); generaliter Ignatio confitetur (pp. 16-17); eligit ingredi Societatem, quod voto emissio Deo promittit (pp. 17-18); tirocinium facit, quo tempore Ignatius eum iubet servire in culina et horto (p. 22); magna suavitate ac familiaritate Ign. erga eum se gerit (p. 23).

³⁰ Infra, p. 38.

³¹ EN, I, 25.

696164

2. *Pars chronici Societatis*. Doc. editum e textu A in EN, II, pp. 1-16, tamquam prima pars *Ephemeridum Natalis*. Huius documenti tria exemplaria mss. vidimus. Titulum *Pars Chronici Societatis* posuit propria manu Natalis in exemplari C. En tibi textuum brevem notitiam:

A) *Hist. Soc.* 28, ff. 23-48v. Autographum, editum in EN, II, 1-16.

B) Apographum ex autographo A desumptum, in eodem codice, ff. 1-10. Pervenit usque ad 2 decembris 1546. Hoc apographum non inspexerunt editores EN. In margine superiore primi folii scripsit Nadal: « Lo que havía de ser antes desto sta en Roma de mi mano entre los papales que io dexé al P. Bastián [Romeo], rector del collegio, y io también lo embío a Roma por mar ». Ad calcem huius apographi (ff. 9v-10) addidit propria manu auctor: « Lo que resta embío io a Roma, y fácilmente se puede scrivir, si se perdiesse, porque es lo que passé en tiempo que era el Padre Vicario, y principalmente de lo de Pontio y Bobadilla; y lo demás es parte de lo de la congregación. Hase de añadir lo [de] después de la congregación, etc. »³². In ultimo folio quaternionis (f. 10v) supra, alia manus: « Reponenda inter Diaria ». Infra, manu Natalis: « Conservanda ».

E Natalis annotationibus supra transcriptis patet scriptum hoc partem esse operis alius longioris, siquidem ipse loquitur de his quae praecedunt et de his quae subsequuntur.

C) Apographum manu P. Jiménez, ut videtur, exaratum, et ab auctore emendatum: *Instit.* 221, ff. 152-173. Natalis titulum imposuit, f. 152: *Pars chronici Societatis*. Editor voluminis EN, II 1 ss. non videtur hunc textum examinasse, vel saltem eius momentum recte aestimasse. Nobis autem clare patet eum esse e tribus praeferendum. Dum enim pars apographa omnino reddit autographum (textum A), Natalis in eo non pauca emendavit, alia delevit, nonnulla addidit. Unde procul dubio ultimum stadium compositionis huius documenti nobis exhibet; ideo in nostra editione hunc textum praebendum procul dubio visum est.

Haec « pars chronici » facta enarrat ab an. 1546 ad 1557. Exemplar B pervenit tantum usque ad a. 1556; exemplar C habet etiam facta anni 1557, sed deleta. Incipit: « Ad hunc usque annum, dictum in Apologia ad doctores parisienses ». Ad finem exempli C scripsit Natalis: πρὸς διαλόγους, quae verba, ut diximus, satis indicant Natalem hoc *Chronicon* ad *Dialogos* conficiendos adhibere cogitasse. Quod etiam nobis utile est ad *tempus documenti* statuendum, scilicet ante *Dialogorum* compositionem, ideoque ante ann. 1562-1565.

³² EN, II, p. 1, annot. 1.

Hoc documentum, prout a nobis descriptum est, videtur esse opus independens, non autem pars *Ephemeridum*, etiamsi editor EN, II, 1-16, illud ediderit tamquam *Ephemeridum* initium. Argumenta sunt quae sequuntur: 1° Tres habemus textus qui hanc solummodo partem habent. 2° Res quae narrantur, ad historiam generalem Societatis pertinent, ideoque melius sub nomine « *Chronicon* » distinguuntur, dum Natalis *Ephemerides* sic dictae acta privata Natalis directe referunt. 3° *Chronicon* pervenit usque ad annum 1557, *Ephemeridum* autem pars secunda, quae dicitur, ab anno 1553 res enarrat³³. Si de uno eodemque opere ageretur, cur narratio factorum ad annos 1553-1557 pertinentium bis fleret? 4° Praecipua autem causa erroris deprehenditur inspecto codice *Hist. Soc.* 28. Primus quaternio, continens textum *B Chronici*, nulla numeratione distinguitur. Secundus quaternio (ff. 11-22), nullo numero notatus, est independens; continet refutationem sententiae Patris Bobadilla de ratione in Societatis gubernatione tenenda. Tertius et quartus quaternio (ff. 23-48v), ubi adest textus A, numeros 1, 2 ad calcem paginae habent. Quintus quaternio (ff. 49-71v), ubi incipit quae in EN, II, p. 16, dicitur *Ephemeridum pars secunda*, habet iterum numerum 2. In superiore autem paginae ora incipit numeratio antiqua foliorum a numero 1, quae numeratio deinde continuatur usque ad finem documenti (f. 207). Hic quintus quaternio incipit in medias res, « ... Constitutionum propter festinationem », prout videri potest in EN, II, p. 16. Haec codicis inspectio satis evincit quattuor primos quaterniones huius voluminis a reliquo opere esse independentes; ante quintum vero amissum esse iam antiquitus, cum foliis numeri impositi sunt, quendam quaternionem, qui designari debebat numero 1. In eo sine dubio erat initium *Ephemeridum* Natalis, nescimus a quo anno.

Ex his rationibus nobis satis clare constare videtur Natalis sic dictas *Ephemerides*, prout in *Epp. Nadal*, II, editae sunt, non unum opus in duas partes divisum, sed duo opera inter se diversa constituere, quorum primum designandum est, ex ipsius auctoris consilio, *Chronicon*, vel si mavis: *Pars chronici Societatis*.

3. *Natalis Ephemerides*. ASIR, *Hist. Soc.* 28, ff. 49-255 (in antiqua numeratione, ff. 1-207 + 1 fol. in fine, non numeratum). Hoc est opus quod supra demonstravimus seiungendum esse a praecedenti. Editum est in EN, II, 16-97 sub titulo *Ephemeridum pars secunda*. Totum est autographum. Incipit in quaternione numero 2 designato, et quidem in medias res, unde arguimus opus esse incompletum ex defectu primi quaternionis. Nescimus a quo anno eventum narrationem inceperit. Ex eadem ratione titulo caret. Pars quae

³³ EN, II, 17.

remanet, ab anno 1553 ad ann. 1562 extenditur. In ultimo folio verso scriba quidam posuit: « Pro chronico Societatis »; inferius ipse Nadal: « conservanda ». Titulus *Natalis ephemerides ab anno 1546* aderat in veteri tegumento membraneo codicis, quod nunc conglutinatum est in interiore facie novi operculi. Praeter foliorum singulorum antiquam numerationem, a f. 1 ad 207, adest numeratio quaterniorum, a 2 ad 11.

Ephemerides facta enarrant privata Natalis, qui saepe loquitur prima persona et nonnulla etiam intima tradit, velut statum valetudinis, ex. gr. « Primo die male habuit ... », vel gratias orationis, ex. gr. « Singularis consolatio spiritus » (EN, II, 19). Hoc tamen non impedit quominus ad historiam generalem Societatis valde utiles sint Natalis *Ephemerides*, attentis muneribus magni momenti quae Natalis gessit. Hoc sine dubio movit scribam vel archivistam ad has ephemerides signandas « pro chronico Societatis ».

4. Sine titulo, in cod. *Inst.* 221, ff. 174-176, statim nempe post doc. *Pars Chronici Societatis*, adest brevissimum compendium vitae S. Ignatii ab anno 1521 ad 1543. Manus est scribae cuiusdam coaevi. Nullas habet correctiones vel emendationes manu Natalis. Editum est in AA. SS. *Iulii*, tom. VII, § LIX, nn. 607-609 hoc titulo: *Chronicon breve, ab anno MDXXI usque ad MDXLIII. ulterius deinde continuatum usque ad Sancti obitum* (MON. 4, pp. 114-119). De quo haec animadvertit scriptor Commentarii: « Subserviet illud ad compendiosam cum rerum ab Ignatio eiusque sobole in ista temporum intercapedine gestarum ideam, tum ad annorum, quibus illigari illae debeant, ordinem ». Quae desunt ab anno 1543 ad 1556 desumuntur ex exemplari codicis *Instit.* 221, ff. 152 ss. a Natali castigato (text. C), ex quo nos etiam illud edimus. Editor EN, IV, p. 4 falso putavit Natalem hoc breve chronicon significasse cum scripsit: « Ad hunc usque annum dictum in apologia ad doctores parisienses ». Quod satis demonstrat eum non vidisse hanc *Apologiam*, a nobis edendam (MON. 3). Est certe, prout iam putavit P. Leturia, *Nuevos datos*, p. 22 annot. 71, compendium *Apologiae* Natalis. Quod in praefatione ad hoc Monumentum (p. 115) probatum reliquimus. Hoc *Chronicon breve* vix dubium esse potest quin Natalitribuendum sit, etiamsi eius nomen nullibi appareat (v. infra, pp. 114-115).

5. *Hist. Soc.* 28, ff. 11-22v. Autographum Natalis titulo carens. ineditum. Secundum editorem EN, I, p. XXV sunt adversaria scripti cuiusdam anno 1557 facti, ubi agitur de Societatis gubernandi ratione, et sententia Bobadillae de hac re confutatur. Adhibitum est a Sacchini in *Historia Soc. Iesu*, part. II, lib. I, nn. 82-83.

Iam, Natalis scripta historica, prout vitae Ignatii cursum referunt, in ordinem quendam ita disponi possunt:

a) Anni 1521-1543. *Chronicon breve. Instit. 221*, ff. 174-176. Editum in AA. SS. A nobis iterum typis excuditur: MON. 4, pp. 114-119.

b) Anni 1535-1546. *Chronicon Natalis iam inde a principio vocationis suae. Vitae 4*. Editio: EN, I, 1-26. Ab illo iterum edendo abstinemus ob indolem eius.

c) Anni 1546 ad 1557. *Pars Chronici Societatis*. Tres textus supra recensuimus: A) *Hist. Soc. 28*, ff. 23-48v; B) ib. ff. 1-10; C) *Instit. 221*, ff. 152-173. Editiones: EN, II, 1-16 tamquam pars prior *Ephemeridum*; AA. SS., nn. 609-612, partem eius tantum ediderunt tamquam complementum *Chronici brevioris*. A nobis editur e textu C, MON. 9, pp. 205-218.

d) Anni 1553-1562. *Ephemerides. Hist. Soc. 28*, ff. 23-255. Editio: EN, II, 16-97. A nobis minime editur.

e) Annus 1557. Documentum de quo supra, n. 5. Ab eo edendo abstinemus quia de rebus agit quae Ignatii obitum subsequutae sunt.

His annumerari potest *Tractatus de traditionibus et consuetudinibus Societatis*, editus in EN, IV, 619 ss.

CAPUT II

DE SCRIPTIS P. PETRI DE RIBADENEYRA

ARTICULUS 1

RIBADENEYRAE COLLECTANEA

P. Petrus de Ribadeneyra multo antequam munus conscribendi Patris Ignatii Vitam a S. Francisco Borgia Generali acciperet, dicta eius et facta memoria digna colligere atque in commentarios suos referre coepit¹. Tria huiusmodi

¹ P. Petrus de Ribadeneyra (1526-1611) hispanus, toletanus, anno 1539 in Urbem venit, cardinalis Alexandri Farnese familiae addictus. Anno 1540, 18 septembris, Ignatio sese commisit, Societati Iesu nomen daturus. Studiis absolutis, anno 1555 in Flandriam missus est, ubi feliciter negotium admissionis Societatis in illas regiones absolvit. Anno 1560 sollemnem professionem emisit et paulo post Tusciae Provincialis renuntiatus est. Eodem munere praeditus, anno 1562 venit in Siciliam. Post Didaci Lainez Praepositi Generalis mortem (a. 1565) Romam rediit. Novus Generalis P. Franciscus Borgia ei munus commisit Superintendentis collegii Romani, et paulo post ei commendavit com-

collectanea dictorum et factorum S. Ignatii, a P. Ribadeneyra composita, ad nos usque pervenerunt, quae nos in hoc volumine edituri sumus. Collectioni omnium antiquissimae hunc titulum manu propria P. Nadal impusuit: *Patris Petri Ribadeneyra, de actis patris nostri Ignatii*; unde nomine *De Actis* generatim designatur [MON. 14]. Secundae, quae hactenus latuit, nullus titulus generalis praefixus adest [MON. 16]. Tertia, cuius tantum apographa servantur, inscribitur: *Dichos y hechos de N. P. Ignacio, de sancta memoria, o cosas tocantes a su persona, recogidas de lo que algunos Padres han notato, según que en la margen va señalado* [MON. 19].

Haec collectanea sunt antiquissima Patris Ribadeneyra de Scto. Ignatio scripta, quae non solum multa notatu digna continent ab aliis historicis documentis reticita, sed etiam nobis veluti gressus ostendunt per quos Ribadeneyra ad suam *Vitam* S. Ignatii conscribendam pervenit. Hoc eis in primis magnam confert auctoritatem quod nomina eorum ex quibus notitias quas refert scriptor rescivit fere semper clare designantur, addita notatione anni et saepe mensis atque etiam diei quo res ei traditae sunt. Multarum rerum ipse est immediatus testis.

De singulis his monumentis in praefationibus peculiaribus unicuique praemissis late disseremus.

---

positionem Vitae S. Ignatii, cuius editio princeps anno 1572 Neapoli facta est. Anno 1573 in Hispaniam rediit, ubi scribendi labori praecipue incubuit. Cursus vitae eius accurate describitur in MHSI, *Ribadeneyra*, I, pp. VI-X. De labore Ribadeneyrae in Vita S. Ignatii conscribenda agunt auctores: BAUMGARTEN, *Vom ersten Biographen des hl. Ignatius*; LAPESA, *La « Vida de S. Ignacio » del P. Ribadeneyra*; PORTILLO, *El original del manuscrito de la primera edición castellana ...*; PRAT, J.-M., *Histoire du P. Ribadeneyra, disciple de S. Ignace*; RESTREPO, Daniel, *Ribadeneyra y sus escritos inéditos*; REY, Eusebio, *Historias de la Contrarreforma* (in ampla introductione); TACCHI VENTURI, *La prima edizione della Vita di S. Ignazio*. — Labor Ribadeneyrae in biographia ignatiana fuit etiam obiectum nostrae dissertationis ad lauream consequendam in Universitate Matritensi, anno 1944. Titulus huius dissertationis, nondum editae, est: *El P. Ribadeneyra, biógrafo de S. Ignacio*. Quae dicimus in praefationibus ad MONUMENTA 14, 16, 19, de Ribadeneyrae collectaneis, ex capite III nostrae dissertationis fere desumpta sunt.

ARTICULUS 2

EDITIO PRINCEPS (1572) VITAE S. IGNATII

In praefatione primi voluminis nonnulla breviter exposuimus de consilio a primis sociis inito obtinendi S. Ignatii Vitam. Diximus etiam quid hac in re factum fuerit dum Ignatius vitam ageret¹. Ignatio e vivis sublato, socii qui cum eo arctiore consuetudine coniuncti fuerant, ab incepto proposito minime destiterunt. Romae in Vita paranda aliquid factum esse scimus saltem ex litteris S. Petri Canisii qui, mittens Patri Laínez, Vicario Generali electo, exemplar opusculi Widmanstadii ei dicebat: « ... dabitque ansam explicandi plura in eo scripto quod Romae parari et propediem typis domesticis excudendum esse de tota felicis Patris historia perlubenter audivimus »². Attamen hic labor, si re vera inceptus est, exiguos fecit progressus. Socii lectione epistolae Lainii ad Polancum contenti esse debebant, quae tamen inter socios vulgabatur: « è comune a tutti »³; sine dubio etiam in omnium usu erat lectio *Actorum*, saltem postquam Hannibal de Cou-dreto annis 1559-1561 eam in latinam linguam vertit⁴.

Consilium Vitam Ignatii scribendi concepit in Lusitania egregius humanarum litterarum cultor P. Petrus I. Perpinyà, prout nos docent litterae Provincialis Lusitaniae Michaëlis de Torres⁵. Anno 1561 Natalis eum secum Romam adduxit, sed mors, paulo post adventum in Urbem ei superveniens, spei omnem aditum praeclusit.

Labentibus annis, e dissitis regionibus litterae supplices Romam ad Praepositum Generalem mittebantur quibus ut

¹ I, 8°-14°.

² B. P. Canisii epistolae, II, 30-31; *Fontes narr.*, I, 780.

³ EN, III, 423, n° 2; cf. *Fontes narr.*, I, 66.

⁴ I, 334-335.

⁵ « Il P. Perpinyà, que ahora lee la primera clase de retórica, de cuya suficiencia tiene mucha noticia Luis González, me ha dicho que se le había ofrecido pensamiento de escribir la historia del P. Ignacio y de ella pasar también a hacer la historia de la India. Si a V. Paternidad le parece que él lo haga, mándeme avisar y enviar la instrucción que para ello sea conveniente, y creo sería bien juntamente con ella proseguir todo el discurso que la Compañía ha tenido hasta ahora, y después el publicarlo será cuando nuestro Señor sea servido y ordenaren por su tiempo los que tuvieren el cargo ». *Lain. Mon.* IV, 5.

2° MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

Ignatii Vita scriberetur a quamplurimis petebatur. Anno 1559 e Sicilia, P. Doménech⁶; anno 1560 e collegio Vindobonensi, P. Victoria, Rector⁷; attamen dum P. Láinez Societatem rexit, scilicet usque ad annum 1565, suscepta consilia ad felicem et optatissimum exitum deduci non potuerunt.

P. Franciscus Borgia, eius succesor, rem inde ab inito suo munere alacriter fovit. Optimo consilio eam provinciam commisit P. Petro de Ribadeneyra, cum Ignatio inde ab adulescentia sua intime familiari, qui iam a compluribus annis diligenter dicta et facta Ignatii in scriptis collegerat. In litteris humanioribus egregie excultus, praeditus etiam optimis ad scribendum dotibus ingenii atque memoriae, linguam tum latinam tum hispanam apprime callebat⁸.

Electum biographum omnibus quibus licuit subsidiis ad id munus feliciter exsequendum S. F. Borgia donavit. Curavit in primis ut omnia documenta quae ad eum finem utilia esse possent ei tribuerentur⁹. Voluit etiam ut undique colligeren-

⁶ « Desearía mucho que V. P. mandase hacer de propósito alguna buena información del principio y origen de la Compañía y de la vida de nuestro P. de buena memoria M. Ignacio, entre tanto que las especies son frescas y hay algunos que de vista pueden testificar. El P. Nadal tiene notadas algunas cosas. Confliriéndolo con el P. Polanco y después con V. Paternidad, pienso que se podría hacer una información, que será después de mucha consolación para los presentes y por venir. Humildemente se lo suplicamos por caridad se entienda en ello y se ponga en efecto; ... » *Ital.* 114, f. 33. Responsio Lainii ad Doménech, 17 ian. 1560, haec fuit: « De la historia della Compagnia si tiene memoria, et si farà al suo tempo qualche cosa » *Ital.* 116, f. 162v.

⁷ « Desideratissima saria la vita de nostro Padre piae memoriae Maestro Ignatio, et maggiormente havendosi publicato secondo quello stampato che mandai a V. R. » *Lain. Mon.*, V, 312.

⁸ Ribadeneyra in prooemio « Carissimis in Christo fratribus Societatis Iesu, Petrus Ribadeneira salutem », asserit se hoc munus a P. Francisco Borgia accepisse: « Sed in hoc onere ferendo, multa me sane consolantur. Primum quod illud ego, non mea sponte suscepi, sed illius voluntate adductus, cuius apud me auctoritas est, sicut debet esse, gravissima. Nam R. P. Franciscus Borgia, Societatis nostrae Praepositus Generalis, hoc mihi onus imposuit ». Vide etiam litteras Ribadeneyrae ad fratrem suum Alfonsum de Villalobos, *Rib.*, I, 621, et eiusdem ad Natalem, EN, III, 489.

⁹ Litterae Borgiae ad Natalem, 8 ianuarii 1567: « Perchè di qua andiamo mettendo in ordine le cose appartenenti alla vita di nostro P. Ignatio, di santa memoria, haverò charo che V. R. mandi con la prima comodità le cose che tiene di esso, delli scritti suoi, et cose notate per V. R., o per altri, in fuori di quello che scrissero li Padri Luis González et Ribadeneyra; et specialmente li scritti di cose di divotione et sentimenti

tur *Actorum* exemplaria quotquot in manibus sociorum inveniebantur¹⁰.

His adiumentis munitus Ribadeneyra — qui tunc temporis munere Superintendentis in collegio Romano fungebatur — commissum sibi munus exsequi coepit eodem anno 1565; et quidem, quo commodius labori incumbere posset, in solitudinem tusculanam secessit. Nostrum non est minutatim persequi omnes gressus quos Ribadeneyra in suo munere absolvendo percurrit¹¹. Labor praecipuus anno 1567 perfectus est¹². Anno 1568 *Vitae* compositio iam ad finem vergebat¹³. Initio anni 1569 opus absolutum fuisse videtur. Prologus manuscriptus signatus est 1 maii eius anni, pridie discessus Ribadeneyrae in Longobardiam, quo Visitor destinatus fuerat. Opus primum latine scripsit¹⁴ Ribadeneyra ob eam rationem quam

---

spirituali di mano di N. P. Oltre questo, se tiene alcune cose apertinenti al principio della Compagnia, medesimamente ci lo mandì, per il supradicto effetto della historia». EN, III, 365.

¹⁰ Litterae Ribadeneyrae ad Natalem, 29 iunii 1567: «Scrivo esto a V. R. ... Lo 4º, para que V. R. procure de executar lo que ya N. P. ha mandado y, a lo que creo, scripto a los Provinciales, etc., y es que recojan buenamente lo que escribió el P. Luis González, o qualquiera otro scripto de la vida de N. P., y lo tengan ellos, y no permitan que se lea, ni ande por las manos de los nuestros ni de otros; pues, siendo cosa imperfecta, no conviene que estorve o disminuya la fee de lo que más cumplidamente se escribe. Y en esto se ha de usar la diligencia y prudencia que V. R. entiende que es menester, para que no se haga ruydo». EN, III, 490. Cf. *Fontes narr.*, I, 344-345. Idem repetebat litteris ad P. Dionysium Vázquez, datis 13 iulii eiusdem anni: «No querría que se uviesse olvidado V. R. con su indisposición de acordar a nuestro Padre, que se dé orden a los Provinciales de recoger las vidas de nuestro P.º Ignatio que andan entre las manos de los nuestros». *Ribad.*, I, 616.

¹¹ De eius labore in scribenda Vita multa nos docent litterae iam supra allegatae Ribadeneyrae ad Nadal, datae 29 iunii 1567, EN, III, 489-490; aliae datae 24 octobris 1567 ad eundem, ib., 538-540; aliae ad fratrem suum, Alfonsum de Villalobos, 12 oct., *Ribad.*, I, 621. Vide etiam rem expositam a TACCHI VENTURI, Pietro, S. I., *La prima edizione della Vita di S. Ignazio*, in *Lettere edificanti della Provincia Napoletana della Compagnia di Gesù*, Serie IX, n° 1, Gennaio 1901, pp. 234-245.

¹² Vide EN, III, 489-490; 539-540; *Ribad.*, 615-616.

¹³ *Ribad.*, I, 621.

¹⁴ J. M. PRAT, *Histoire du P. Ribadeneyra*, pp. 496-497², eumque secuti SOMMERVOGEL, *Bibliothèque*, VI, 1725, et REY: *Ribadeneyra, Historias de la Contrarreforma*, p. 25, dicunt Ribadeneyram scripsisse primum Vitam lingua hispanica, vel saltem servari in Archivo Provinciae Hispaniae Societatis manuscriptum autographum, constans ex 132 paginis, sub

in praefatione ad primam editionem hispanam sic exponit: «Escrivíle en aquella lengua, que es común, porque le dirigi a toda nuestra Compañía, que está estendida y derramada casi por todas las naciones del mundo ...».

Postquam opus perfectum est, iussu Praepositi Generalis subiectum est peritorum examini, quod Ribadeneyra ipse testatur anno 1595 in processu matritensi: «Antes que se imprimiese fué vista [la Vida] y examinada por orden del P. Francisco, General, por personas de la Compañía muy graves, y algunas de ellas que havían tratado muy íntimamente con el dicho P. Ignacio»¹⁵. Examen censorum, praecipue autem difficultas obtinendi approbationem ex parte superiorum, tum ecclesiasticorum tum civilium, operis impressionem retardavit. Huic alia difficultas addita est, inveniendi scilicet locum aptum et typographum qui Vitam imprimeret. Hae difficultates effecerunt ut operis editio quattuor annos differretur. Tandem aliquando in lucem prodiit Neapoli anno 1572 typis Iosephi Cacchii¹⁶. Facta sunt 500 exemplaria. Nunc exempla-

---

titulo: *La Vida del P. Ignacio de Loyola Fundador de la Compañía de Jesús en cinco libros*. Hoc manuscriptum in archivis Provinciarum Hispaniae Societatis Iesu non invenimus, immo vero suspicamur agi de quodam errore. Saltem non probatur hoc opus ante Vitam latinam scriptum fuisse. Ribadeneyra, in praefatione primae editionis hispanae (1583) directa ad Fratres Coadiutores dicit se primum scripsisse Vitam lingua latina, eo quod opus destinatum esset universae Societati «que está estendida y derramada casi por todas las partes del mundo», deinde autem se Vitam in linguam hispanam vertisse: «agora le he traduzido y añadido en nuestra lengua castellana». In archivo Provinciae Toletanae S. I. (Madrid-Chamartín de la Rosa), n° 1622, servatur certe manuscriptum originale primae editionis hispanicae, scriptum ab amanuensi, sed in pluribus a Ribadeneyra castigatum et auctum. Est vol. in 8°, constans 186 foliis numeratis. Titulus: *Ihs / La vida del Padre / Ignacio de Loyola funda-/dor de la religión / de la compañía de / Jesús / Scripta primeramente en latín por el P. Pedro / de Ribadeneyra religiosa de la misma / compañía y agora / nueva mente / traducida en romance / y añadida por el / mismo auctor /*. Ad pedem paginae annus: 1578. De hoc ms. vide PORTILLO, *El original manuscrito de la primera edición castellana de la Vida de N. P. S. Ignacio*. In: *Razón y Fe*, 42 (1915) 289-298.

¹⁵ *Scripta*, II, 153.

¹⁶ De opere recens in lucem dato multa nos docent litterae Dionysii Vázquez ad P. Natalem, datae 29 martii 1572:

«Con el divino favor son ya acabados de estampar los libros de Vita Patris nostri, y también la epistola de Patribus et Fratribus ab Ugonottis occissis etc. Embío a V. R. un libro de la Vida encuadernado,

ria huius editionis haud facile reperiuntur. Unum servatur in Bibliotheca Instituti historici Societatis Iesu Romae. Post hanc editionem latinam, ipse Ribadeneyra curavit editionem hispanam auctam, quae Matriti typis vulgata est anno 1583 et iterum anno 1584¹⁷. Anno 1586 Matriti facta est secunda editio latina et tertia hispana, quas editiones aliae complures intra et extra Hispaniam subsecutae sunt, quas recensere non est hic locus.

ARTICULUS 3

TESTIMONII RIBADENEYRAE MOMENTUM

Si de valore testimonii historici nostri auctoris agendum sit, facile, credo, quis agnoscet testimonium Ribadeneyrae magna pollere auctoritate. In optimis versatus est ille adiunctis ad testimonium de S. Ignatio recte fideliterque ferendum. Ab Ignatio in virtutibus educatus inde ab aetate 14 annorum, cum eo per spatium 16 annorum egit, et octo fere annos in eadem domo commoratus est. Unde multa quae Ribadeneyra testatur, vel ipse videre vel ex ore ipsius Ignatii excipere potuit. Egit praeterea familiariter cum primis S. Ignatii sociis. Quod directa testimonia facere non potuerunt, suppleverunt

y 50 ejemplares de la epístola. También embío a algunos de esos Padres el libro, por ser fruta nueva y de Nápoles, El cuidado que V. R. pide de que no se dé el libro a forastero, se guarda y guardará con exacción, quanto fuere en my mano. Yo creo que el estampador no queda con ninguno; que 25 que avía escondido ya me los ha dado. Grande diligencia he hecho para que no quede rastro por allá. No sé si bastará.

Aquí tengo 500 libros con mi llave guardados. V. R. podrá dellos o nuestro Padre disponer a su contento. De unos pocos que yo hice añadir para esta provincia, doy algunos a esos Padres.

Los 500 vienen a costar 75 ducados de aquí, que sale cada libro en carlín y medio, hoc est menos de julio y medio, con aver hecho muchos gastos perdidos en restampar, y en dar al stampador regalos etc.

La epístola estampada también ha salido destos 75 ducados, y podrá V. R. disponer de más de 400 ejemplares, porque hice hazer 500 y he dado algunos etc. Destos 400 van agora los 50 a V. R.

Postdata. Con el percacho van diez libros encuadernados y cinquenta epístolas .. Deseo que V. R., tomando para él, mande los demás al P. Ribadeneyra, que yo le escribo a quién se den, que son todos Padres profesos de la Compañía, y les escribo». *Ital. 143, f. 228.*

¹⁷ Huius secundae editionis hispanae rarissima sunt exemplaria. Unum vidimus Barcinone in Bibliotheca Universitatis.

scripta documenta. Quatenus fuerint documenta quae adhibuerit, ipse nobis in *Vitae* prooemio declarat: « Contaré lo que yo mismo oí, ví y toqué con las manos en Ignacio, a cuyos pechos me crié desde mi niñez y tierna edad ... Por esta tan íntima conversación y familiaridad que yo tuve con nuestro Padre, pude ver y notar no solamente las cosas exteriores y patentes que estaban expuestas a los ojos de muchos, pero también algunas de las secretas que a pocos se descubrían ... También diré lo que el mismo Padre contó de sí, a ruegos de toda la Compañía [hic refert quonam modo *Acta* scripta fuerint] ... Escribiré así mismo lo que yo supe de palabra y por scripto de nuestro padre Maestro Laynez ». Et in processu informativo matritensi: « A la tercera pregunta dixo que no ay cosa en el dicho libro de la vida del P. Ignacio que él escribió, que él entienda que es falsa; a lo menos que no se acuerda que aya scripto cosa falsa sabiendo que lo es, antes cree y tiene por cierto que todo lo que dize en el dicho libro, moralmente hablando, es verdadero, porque puso gran diligencia y cuidado en guardar entera verdad, y en escribir lo que vió y oyó del mismo P. Ignacio, o lo que él contó de sí, o otras personas graves contaron dél, o él pudo sacar de originales y papeles muy ciertos y averiguados. Y así, todo lo que este testigo dize en el dicho libro que vió y oyó del P. Ignacio, lo vió y oyó del mismo; y lo que dize aver oído de otras personas graves, también es verdad que lo oyó como en el dicho libro se contiene »¹⁸. Haec declaratio nos docet de fontibus Ribadeneyrae, qui ad hos reducuntur: propria experientia, *Acta* a P. Gonçalves da Câmara exarata, Lainii epistula, et quod socii Ignatii sive ore sive scripto Ribadeneyrae tradiderunt.

Haec quoad *Vitam* praecipue valent. Quantum ad collectanea quae nos edituri sumus, facile dictorum et factorum a Ribadeneyra allatorum veritas ostendi potest. Singulis enim fere sententiis addit nomen testis a quo rem ille rescivit, ubi ipse facta vel non vidit vel non audivit. Sed de his plura in praefationibus documentis singulis praemittendis.

¹⁸ *Scripta*, II, 153.

CAPUT III

DE SCRIPTIS HISTORICIS P. IOANNIS DE POLANCO.
DE RELIQUIS HUIUS VOLUMINIS MONUMENTIS

Cum novis curis edituri simus opus Patris Ioannis de Polanco cui titulus *De vita P. Ignatii et Societatis Iesu initiis* (Mon. 21), operae pretium esse duximus nonnulla praemittere de historicis laboribus egregii huius viri, qui Sancto Ignatio per novem continuos annos (1547-1556) fuit a secretis. *Vita* enim haec tamquam opus independens considerata non est, sed ut initium vel prior pars magnae historiae generalis Societatis Iesu, ad quam parandam congegit Polancus amplissimam notitiarum segetem, quae in voluminibus sic dicti *Chronici* continetur.

ARTICULUS 1

DE TITULIS OPERUM HISTORICORUM P. POLANCI

Ad omnem errorem praecavendum, qui in pervolutandis Polanci scriptis facile committi potest, de titulis operum Polanci pauca dicere incipimus. Editioni magni operis polanciani de historia Societatis, qua nostra Monumenta initium sumpserunt, praemissus fuit titulus: *Vita Ignatii Loyolae et rerum Societatis Iesu historia, Ioanne Polanco auctore*; hic titulus repetitus est initio sex voluminum quibus editio illa constituitur¹; non debetur Polanco. Praemittitur tantum initio codicis *Hist. Soc.* 67, ubi invenitur *Vita Ignatii* et, post varia documenta, continuatio *Chronici* ab anno 1549 ad 1551. Sequenti volumini *Hist. Soc.* 68, quod historiam annorum 1552-1554 complectitur, titulus praefixus est: *Rerum Societatis Iesu*

---

¹ Sex volumina *Chronici* polanciani quae historiam Societatis sub S. Ignatio (1539-1556) complectuntur edita sunt Matrili, annis 1894-1898. Quinque priora volumina parata sunt a P. Vélez, sextum magna ex parte curavit P. Agustí. Ad finem sexti voluminis P. Lecina indicem onomasticum et topographicum totius operis apposuit. Deficiens est in his voluminibus descriptio manuscriptorum. Huic defectui remedium afferre voluit P. Agustí, descriptione in p. 839 vol. VI posita. De huius operis editione v. FERNÁNDEZ ZAPICO - LETURIA, *Cincuentenario de MHSI*, pp. 13, 15, 40-41.

tomus secundus. Postremum volumen, *Hist. Soc.* 69, facta enarrans annorum 1555-1556, titulo caret. Perperam igitur in nostris MHSI repetitus est initio sex voluminum titulus, qui tantum primo volumini aptus erat.

In usu omnium est ut opus Polanci, de quo agimus, appelletur *Chronicon*. Hunc titulum scripsit Polancus initio sui operis, in parvo codice qui nunc signatur: *Hist. Soc.* 5, p. 1. Repetitur magnis litteris in veteri operculo membraneo eiusdem codicis, unde desumptum est ab editoribus *Chronici*, vol. I, p. 75. Prout infra art. 3 ostendemus, hoc nomen non omnino exprimit mentem Polanci de suo opere. Polancus illud non pro vera historia reputavit, eo quod excerpta solummodo e documentis archivi contineret, unde historia universalis Societatis aliaque opera desumi possent. Ideo nomen « excerpta » (*extracto*) communiter huic operi applicabat. Nos tamen hoc praemonito generatim nomen *Chronicon* retinebimus.

Non semel nomen *Chronici* tributum est alii operi quod a praecedenti valde differt, et quamquam tempora posteriora respicit, ante *Chronicon* scriptum est. Illud vocavit Polancus *Commentariola rerum memoria dignarum in Societate nostra ab anno 1564*². Post hunc titulum autographum alia manus scripsit titulum: *Chronicon*. Unde error oriri potest. Immo etiam ipse Polancus quandoque nomine *Chronici* haec commentariola donavit, prout videre licet in epistula data ad P. Nadal 14 iulii 1571, edita in *S. F. Borgia*, V, 608. Deceptus sonitu nominis editor voluminis *Polanci Complementa*, I, p. XXII, de *Chronico Societatis* intellexit agi in dicta epistula Polanci, ubi re vera sermo erat de *Commentariolis*.

De nomine *Summarii*, quo distinguuntur duo diversa opuscula, a nobis in primo volumine huius operis edita, nulla est difficultas.

ARTICULUS 2

DE SCRIPTIS HISTORICIS POLANCI ANTE CHRONICON

Chronicon Societatis, prout infra demonstrabimus, ultimo loco atque adeo multo post mortem S. Ignatii confectum est. De praecedentibus scriptis quae viam ad illud praepararunt pauca dicenda. P. Polancus statim post initum — mense martio

² Edita sunt in *Polanci Complementa*, II, 635-723.

vel aprili an. 1547 — munus Secretarii Societatis, de colligendis documentis quae historiae Societatis conscribendae utilia esse possent cogitare coepit. In primis auctor fuit Lainio scribendi epistulam de initiis Societatis, quam ille Polanco mense maio promisit, et 16 iunii eiusdem anni 1547 Bononia ad eundem dedit³. Haec epistula, prout iam primo volumine satis superque exposuimus, Polanco praecipuus fuit fons unde notitias ad suum *Summarium*, eodem aut subsequenti anno 1548 conscribendum hausit⁴.

Praeterea, die 27 mensis iunii eiusdem anni 1547 scripsit Polancus epistulam ad socios, qua normas eis tradebat ad commercium litterarum inter reliquas Societatis domos et romanam Curiam rite ordinandum⁵. Eodem praeterea sui muneris primo anno regulas confecit ad recte disponendum officium Secretarii Societatis et quae cum ipso erant connexa. Quibus ex regulis sive industriis praecipue pro nostro scopo notanda est 5^a, quae sic se habet: *La 5^a industria: de conservar todo lo dicho*. In hac industria modum tradit tenendum ad hoc ut seges epistularum et nuntiorum, Romam undique advenientium, ita conservetur, ut tum Secretario in suo munere adimplendo, tum historico Societatis usui esse possit. Ad id obtinendum constituit Polancus ut tam vasta documentorum moles in quinque libros apte redigeretur. Notandum id quod de primo libro dicit:

« El primero libro es para registrar en él la substancia de las cartas que se resciven y imbian, o la copia dellas, quanto a lo que es digno de memoria y edificativo. Y scriviránse en él las cosas que muchos pueden ver, en modo *histórico*, y así es de mirar cómo se scrive.

³ Edita in I, 54-145.

⁴ In memoriam revocamus scopum *Summarii* esse Societatis originem et primos progressus enarrare, quod est verum opus historicum conficere, vel saltem ad opus magis perfectum rerum silvam congerere. Decem capitulis enarrat Ignatii vitam (non omnia tamen attingit sed « algunas de las cosas más necesarias al propuesto diseño ») usque ad foundationem Societatis, simul etiam res gestas sociorum usque ad annum 1541. *Summarium* hispanice conscriptum aliud italicum sequutum est ea mente ut publici iuris fieret. Facta enarrat usque ad annum 1551. *Summarium* hispanum, praeter epistulam Lainii, tamquam praecipuum fontem habet excerpta codicis *Epp. NN. 78*, ubi adsunt adversaria (*el borrón*) de quo Polancus in textu mox citando agit.

⁵ MI, *Epp.*, I, 536-549. De labore Polanci in apte ordinandis documentis archivi Societatis, v. G. SCHURHAMMER, *Die Anfänge des römischen Archivs der Gesellschaft Jesu (1538-1548)*, in AHSI 12 (1943) 89-118, praecipue a p. 103.

Osservarse han en él 3 cosas: la 1ª: Quanto a las personas, de las quales se haga una lista, en que entren todos los que ay de la Compañía, con las qualidades buenas que combidan a rescibirlos. 2ª: Quanto a las cosas, comenzando de los principios de la Compañía; y seguiráse la orden de los tiempos y lugares, diziendo, desde antes que fuesse la la Compañía constituída y confirmada, lo que hubiere notable, y asimismo después de la confirmación, con la dicha orden de tiempos, enpresas y lugares, donde han estado personas de la Compañía. La 3ª es quanto a la claridad y facilidad de hallar lo que hombre busca, que será poner a la margen el lugar y persona de quien se scrive, y el tiempo etc.

Mas, por no confundir la orden de tiempos, llegando unas cosas más tarde que otras, aunque hechas primero, será menester tener un borrón, donde se saquen de primera tijera los stratos de las cartas. Y ténganse algunos meses después, añadiendo o quitando lo que cumple, por su orden y mejor stilo se assentará en el libro »⁶.

Hi quinque libri una cum reliquis documentis archivi Societatis uberem rerum segetem Polanco suppeditarunt labentibus annis ad magnum suum opus de historia Societatis conscribendum. Polancus habuit quidem consilium opus vel potius opera quaedam de historia conficere, sed morte correptus ab iis ad finem perducendis impeditus fuit.

Haec quae diximus, tum de *Summariis* conscriptis, tum de officii Secretarii ordinatione, ad initium pertinent. Labentibus annis scripsit Polancus non paucas informationes ad diversos missas de Societatis instituto, in quibus solitus est breviter quidem sed accurate foundationis Societatis conspectum historicum praebere. Nonnullas harum informationum in nostris MHSI editas compendio quodam in primo volumine exhibuimus⁷, ex alia, anno 1564 scripta fragmenta quae ad rem nostram faciunt hic iterum edemus⁸.

Ad postremos annos quibus Polancus munus Secretarii gessit pertinet aliud eius opus cuius iam supra mentionem fe-

⁶ *Instit.* 117a, ff. 40-41. Primus liber quem Polancus se curaturum hic nuntiat, ad nos usque pervenit, estque codex signatus *Epp. NN. 78* (prius *Excerpta Romana*). Prima eius pars continet excerpta ex epistulis sociorum, annis 1539-1547 scriptis. Quantum ab hac parte deindeat *Summarium* in praefatione ad hoc documentum probavimus (I, p. 148). Altera pars continet excerpta apographa, versiones epistularum ad annos 1547-1556 pertinentium. Haec pars tamquam praeparatio ad historiam minime habenda est, sed potius tamquam collectio nuntiorum, qui data occasione cum sociis in variis nationibus degentibus communicari poterant.

⁷ I, 298-302.

⁸ Mon. 12, pp. 304-311.

cimus. Sunt *Commentariola rerum memoria dignarum in Societate nostra ab anno 1564*. Ut iam innuimus, hoc opus cum *Chronico* polanciano confundendum non est. Dum *Chronicon* est opus historicum, facta antiqua repetens ab initio vitae S. Ignatii, *Commentariola* polanciana scripta sunt ad modum diarii, facta recentiora referentis. Incepta anno 1564, desinunt anno 1573 postquam novo Generali Praeposito electo, Polancus munus Secretarii reliquit. Lacuna magna invenitur pro toto eo tempore quo Polancus, socius S. Francisci Borgiae, comitatus est in Hispaniam, Portugalliam et Galliam cardinalem Alexandrinum. Haec lacuna protrahitur per totum annum 1571, et usque ad finem septembris 1572. Pro diverso horum operum scopo, *Chronicon* et *Commentariola* indolem valde diversam habent; obvium est tamen utrumque ad historiam Societatis destinatum esse. Sed dum *Chronicon*, quod indoles operis historici generatim requirit, ab uno Polanco conscriptum est, *Commentariola* a compluribus scribi poterant, qui factorum testes fuissent, vel facta apte colligere possent. Ideo Polancus profecturus in Hispaniam commendabat Natali, Societatis Vicario, ut si vellet *Commentariola* (quae hoc loco Polancus « *chronicon* » vocat) continuari, talis labor committeretur Patri Jiménez pro rebus Hispaniae et P. Iacobo Basso pro reliquis. Ex his et ex propriis annotationibus sperabat fore ut synthesis quaedam confici posset (*qualche costrutto*)⁹.

Haec sufficiant ad clare discerendum *Chronicon* a *Commentariolis* Polancianis. Ceterum cum haec tempora illustrent quae extra ambitum vitae S. Ignatii versantur, in eorum examine nihil amplius immorandum nobis est.

ARTICULUS 3

INVENTARIUM SCRIPTORUM HISTORICORUM P. POLANCI

His praemissis, accedendum nobis est ad ea quae Polancus composuit ut directe et immediate historiam Societatis praepararent. Ea ad mentem ipsius Polanci veram historiam vocare non audemus. De his quamplurima nos docet folium autographum a Polanco relictum, quod a nobis hoc loco ite-

⁹ S. F. Borgia V, 608, et *Pol. Compl.*, I, p. XXII.

rum edendum videtur, immo ad singulas eius sententias quaedam notanda. Sic se habet ¹⁰:

IHS

DELLI SCRITTI MEI APPERTENENTI ALL'HISTORIA DELLA COMPAGNIA

Prima, lascio 16 fogli de carta dove si contiene la Vita de nostro P.^o Ignatio insino alla deliberazione de far la Compagnia, et questi soli sono revisti.

2°. Seguitano quasi duo alfabeti in 4°, quali cominciano delle missioni del 39 incirca (perchè alcuni paragraphi notati con una linea nel margine intrano nelli 16 fogli detti, scritti in ultimo, si ben le cose siano le prime), insino al fine del 49. Et li primi fogli et anni vano a modo de chronico alquanto breve; nel progresso, per l'ordine de nostro Padre ¹¹, de metervi cose che potessino servire per ricordo alla pratica del governo, cominciai a slargarmi, et metervi etiam alcuni successi et cose non edificative, benchè al fine detto serva loro cognitione. Questi 10 anni stanno in 40 fogli in 4° com'ho detto.

3°. Dipoi ¹², cominciando dal principio de 1549 insino al anno de 1556 finito, in foglio come li primi 16, altri 754 fogli de carta, quali comprendono solamente otto anni, del progresso della Compagnia.

4°. In fora delli primi 16 fogli della Vita del Padre Ignatio, et alcuna poca parte delli altri 40, tutto il resto più presto si intenda esser un estracto, che l'istoria istessa. Et quello che pensavo io far, con ¹³ ordine dell'obbedienza, è questo: cavar in primo loco una historia universale et vero chronico delle cose degne de memoria, quale potesse servir per quelli della Compagnia et di fuora, al modo che sono li 16 fogli della Vita de nostro Padre Ignatio, et alcuni delli altri 40; in 2° loco si può cavar (et io pensava farlo havendo tempo) l'istoria particolare de tutte le case et collegii della Compagnia, separatamente, et tocando più in specie le cose de questo estracto, acciò potessino legerle quelli delli istessi collegii, et altri che havessino particolar desiderio de saper delle cose de tali case et collegii. Et perchè li anni sono distincti et notati per la maggior parte, et quasi per tutto, di titoli delle provincie, case et collegii, era facil cosa meter insieme gli

¹⁰ Hoc folium servatur in *Hist. Soc.* 67, f. 2r-v, editum est in *Chron.*, I, 7-8.

¹¹ Intellige P. Everardum Mercurianum.

¹² *Corr. ex* Seguitano.

¹³ *Corr. ex* per.

annali de ogni loco, seorsum. — Loco 3° si potrebbe cavar la historia d'alcuni particolari persone principali della Compagnia; et per facilitar questo, pensava meter al margine del extracto in poche parole la summa delle cose contenute nel testo, dove si toharebano le persone. — 4° loco si potriano cavar alcune ¹⁴ observationi nell'istesso successo historiale, quali servissero per quelli che governano per l'avenire, advertendo al passato.

5°. Il modo che io pensavo tener è questo: prima, nel reveder l'extracto, notar le cose che sono per l'universale historia, con segno V, et dopoì quelle della particolare con segno P, et dopoì per l'istoria delle ¹⁵ persone particolari bastarebbe ciò che è al margine, et per alcune cose il segno S. Quanto all'osservationi [2v] il segno O. Et con linee in alcun modo si potrebbe notar al margine ciò che appartiene ad uno o ad un altro capo. Et quest'estratto ¹⁶ facevo conto che, essendo visto et al margine notato, come ho detto, restassi in mano del Superiore, non d'altro, per le cose che contiene, non da vedere da tutti.

6°. Saranno molti errori in questo estratto perchè non l'ho reletto dopoì che lo dittaì, et in cose reviste nelli primi 16 fogli posso vedere che ci saranno infiniti falli; et pur la sostanza si potrà credo trovare. Alcune cose si potrebbero aggiungere, et perciò serviranno alcune lettere che non mi furono date a tempo, et alla rivista si sono servate.

7°. Pensavo anchora alla rivista reservare de veder le copie de contracti per le historie particolari de case et collegii, et li cathalogi de nostri con l'informationi, per historie delle persone, et in parte per l'universale. Et questo è in somma il disegno de questi scripti, dove ci sono le cose et l'ordine de tempi, et lochi, non stilo nè ornato alcuno.

Titulus in f. 2v a Polanco scriptus: «† Ciò che si contiene in questi extracti historiali, et il disegno che si teneva in quello».

Scriptum hoc, quod nos «inventarii» nomine appellabimus, postremis anni 1576 mensibus, id est, paulo ante Polanci mortem exaratum esse dicendum est. Modus loquendi satis significat Polancum scriptorum suorum veluti indicem posteris tradere voluisse, quo illi ducti, et quid factum esset perspicere possent, et quid facere meditaretur Polancus cognoscere. Eo modo, cum nullum opus absolutum relinquere po-

¹⁴ Del. documenti o vero.

¹⁵ dopoì — delle *sup. lin. corr. ex* quelle per le persone con segno.

¹⁶ Ita legendum videtur, melius quam «effetto», ut factum est in *Chron.* I, p. 8. Cum charta consumpta sit, primae 4 litterae vix legi possunt. Ceterum contextus postulare videtur hanc lectionem: «estratto».

tuisset defectu temporis, quid aliis faciendum remaneret constare poterat. Unde « inventarium » hoc pro testamento Polanci habendum est.

Verba Polanci diligenter examinanda sunt, ad singulas scripti paragraphos nonnulla notanda.

Ad n. 1. Primo hoc numero significatur *Vita* a nobis inferius iterum edenda, cui titulus *De Vita P. Ignatii et Societatis Iesu initiis*. Servatur in cod. *Hist. Soc.* 67, ff. 3-33v. Re quidem vera *Vita* haec implet 16 folia in duo plicata. Ampliorem descriptionem ad huius monumenti praefationem relinquimus. *Vita* Ignatii narratur usque ad annum 1539, quo Romae deliberationes sociorum habitae sunt de novo Ordine religioso fundando. Sequitur, ad modum conclusionis, explicatio nominis novo Ordini impositi, et qua occasione nomen illud inventum fuerit declaratur. Prout suo loco dicemus, haec *Vita* Ignatii opus separatum non constituit, sed potius tamquam initium seu prima pars habenda est totius *Historiae Societatis*.

De his « 16 foliis » magni momenti est quod dicitur a Polanco, ea nempe, et quidem ea solummodo, ab auctore revisa sive correctae fuisse. Notandum est etiam quod n° 2° dicitur, ea ultimo loco scripta fuisse, quamvis res quae in eis narrantur omnium antiquissimae sint. Unde *Vita* certo certius scripta est post *Chronicon*. In n° 4 a Polanco docemur haec « 16 folia » consideranda esse tamquam veram historiam, ad cuius normam reliqua conformanda erant. Erat igitur *Vita* forma et exemplar reliquorum. Agnoscit, n° 6, Polancus se in horum « 16 foliorum » correctione multa emendare debuisse, unde concludit « infinita fere menda » in reliquis probabiliter irrepsisse.

Ad n° 2. Haec duo « alfabeti » in 4°, quae ad finem paragraphi vocantur « 40 fogli in 4° » (nunc diceremus in 8°, id est, 217 × 144 mm.) constituunt integrum codicem *Hist. Soc.* 5, cuius in veteri operculo pergameneo adest titulus: *CHRONICON / SOCIETAT. / IESU ab anno 1537 / Ad annum Dmni. 1549 / AUCTORE Pre. / POLANCO / Haec praeinserenda sunt Tomo primo historiae / Societatis post historiam scilicet vitae P. N. Ig-/natii quae illius tomi initio habetur / G. / XXXVIII. 2 /*. — N. B. — Litteris maiusculis expressimus titulum crassioribus typis scriptum; litteris italicis minusculis addita ab alio, probabiliter a custode Archivi.

Re quidem vera, hic codex constat ex foliis in quatuor partes plicatis, quae litteris signantur A - Z (pp. 1-192) et aa - qq (pp. 193-313). In margine pp. 1-3 et initio p. 4, adest linea verticalis de qua Polancus loquitur. Haec linea includit breve compendium vitae S. Ignatii usque ad annum 1539, illud scilicet temporis spatium quod « 16 folia » *Vitae* Ignatii comprehendunt. ideo

dicit Polancus « alcuni paragraphi notati con una linea nel margine intrano nelli 16 fogli detti » id est eandem materiam pertractant. Hoc breve compendium nos edimus (MON. 20).

Initio voluminis, pag. 1, posuit Polancus manu propria titulum: *Chronicon Societatis Iesu / ab anno 1537*. Sed ex his quae dicit Polancus in hoc numero 2°, opus proprie incipere dicendum est ab anno 1539, quasi auctoris intentio fuerit pauca quae praecedunt missa facere eaque per *Vitam* latiore (« 16 folia ») supplere. Volumen hoc pervenit usque ad annum 1548 inclusive.

Sequitur Polancus: « et li primi fogli et anni vanno a modo de chronico alquanto breve; nel progresso, per l'ordine de nostro Padre, de mettervi cose che potessino servire per ricordo alla pratica del governo, cominciai a slargarmi et mettervi etiam alcuni successi et cose non edificative, benchè al fine detto serva loro cognizione ». Nomine « nostro Padre » nullo modo intelligitur S. Ignatius, ut quidam putarunt¹⁷, sed P. Everardus Mercurianus, prout infra demonstrabimus, ubi de tempore quo tum *Chronicon* tum *Vita* Ignatii scripta sunt disseremus. Inspicienti codicem clare apparet etiam quod Polancus dicit, se initio res breviter narrasse, sed postea iubente P. Generali incepisse fusius narrationem extendere, adiectis etiam rebus ad aedificationem non conducentibus. Praeter numerationem foliorum sive quaternionum per litteras, adest numeratio singularum paginarum. Adest etiam numeratio per paragraphos, sed tantum usque ad numerum 55. Reliqui numeri in editione *Chronici* ab editoribus positi sunt. Iam, in p. 1 incipit annus 1537, prout indicat titulus; in p. 2, n° 4, annus 1538; in p. 3, n° 8, annus 1539; in p. 5, n° 13, annus 1540; in p. 12, n° 26, annus 1541; in p. 17, n° 36, annus 1542; in p. 27, n° 48, annus 1543. Annus 1543 extenditur usque ad p. 46, annus 1544 usque ad p. 66. Ex his nobis colligendum videtur mutationem, de qua Polancus loquitur, inceptam esse in narratione rerum anno 1543 gestarum. Ab eo loco facta fusius narratur, immo, exinde Polancus opus suum dictare incepisse dicendus est; initio enim omnia propria manu scripsit, sed iam in p. 25, n° 47, incipit manus librarii. Polancus scribit postea propria manu nonnulla, sed paulatim cessat. Sic Pol. scribit paginas a 27 ad 31. Aliqua etiam in pp. 33, 34, 46-47, 48, 66, 67, 86, 87, 98, 101, 108, 127. Ex hoc loco omnia ab amanuensi exarantur. Praeterea, in n° 55, qui ad hunc annum 1543 pertinet, cessat numeratio per paragraphos. Haec omnia indicia evincunt Polancum ab hoc loco epistulas et documenta archivi prae manibus habens latius facta dic-

¹⁷ Error provenire videtur ex annotatione posita a P. Orlandini initio *Chronici*, ad marg. p. 1 cod. *Hist. Soc.* 5, vide MON. 20 in *praefatione*. Rem repetiverunt editores *Chronici*, VI, p. 839²; *Pol. Compl.*, I, p. XXII; LETURIA, *Nuevos datos*, 11, 47.

tare incepisse et minorem sumpsisse partem in ipsa operis materiali descriptione.

Ad num. 3. His verbis significatur reliqua pars *Chronici*, quae tribus voluminibus in folio comprehenditur, sicut « 16 folia » *Vitae Ignatii*. Haec tria volumina nunc signatur: *Hist. Soc. 67, 68, 69*. Duo postrema post eorum restaurationem annis 1923, 1934, factam in duas partes singula divisa sunt. Titulus primo volumini est: *VITA IGNATII / LOYOLAE / ET / RERUM SOCIETATIS / IESU / TOMUS PRIMUS / ANNI / 1549 - 1550 1551 / IOANNE POLANCO AUCTORE*. / Hic titulus initio codicis *Hist. Soc. 67* positus est quia statim postea incipit *Vita Ignatii*. Attamen *Chronicon* ab anno 1549 non incipit nisi in f. 133, cum antea sint, praeter *Vitam*, alia documenta quae in descriptione codicis indicavimus (vol. I, p. 75^a).

Titulus secundi voluminis (*Hist. Soc. 68 I-II*) est: *RERUM SOCIETATIS / IESU TOMUS SECUNDUS / ANNI / 1552 / 1553 / 1554 / P. IOANNE POLANCO / Auctore* /. Folia signantur recenti numeratione ab 1 ad 616.

Tertium volumen (*Hist. Soc. 69 I-II*) caret antiquo titulo atque etiam recentiore foliorum numeratione. Acta continet annorum 1555 et 1556.

Ad num. 4. Hoc loco valde notandum est quid Polancus ipse de suo opere censeat. Dicit enim illud, si excipiat *Vita Ignatii* et exigua pars voluminis in 4°, seu initium *Chronici*, potius esse compendium (*extracto*) quam ipsam historiam. Itaque, ad mentem Polanci, *Chronicon* prout ad nos pervenit, nedum opus perfectum sit, dicendum est potius compendium sive excerpta quam vera historia. Ex his excerptis veram historiam Polancus iubente Generali desumere in mente habebat, quod quidem non uno tantum sed quatuor diversis operibus praestare cogitabat. Opera autem haec esse debebant: 1° « Historia universalis », sive « *Chronicon* » totius Societatis; 2° Historia domiciliorum Societatis facile ex illis excerptis (*extracto*) eruenda. 3° Historia virorum illustrium. 4° Observationes utiles moderatoribus Societatis. Unde Polancus, tum ex propriis laboribus, tum ex munere a Praeposito Generali suscepto, dicendus est primus historicus officialis, si hoc verbo uti liceat, Societatis.

Ad num. 5. Polancus notat modum quo procedere intendebat in his operibus parandis. Excerpta (*extracto*) corrigens, in margine ope quarundam litteratum et linearum indicare cogitabat quae uni alterive ex operibus mente conceptis utile esse posset. Excerpta autem consideranda esse tamquam rem privatam, Superioribus reservandam.

Ad num. 6. Fatetur Polancus plurimos errores in suis excerptis (*extracto*) sine dubio irrepsisse. Quod ipsi suspicandi ansam praebent vel ipsi errores quos repperit in corrigenda *Vita Ignatii*.

Hoc loco docemur etiam, quod magni momenti est, Polancum opus suum dictando composuisse, praeterea aliqua addi potuisse, quae ipse sine dubio scripsisset, si aliquae litterae ei datae tempestive fuissent; quod cum non evenerit, nonnullae additiones recognitioni operis relictæ sunt.

Ad num. 7. Polancus intendebat etiam inspicere contractus ad historiam singulorum domiciliorum, necnon catalogos quibus historia personarum atque etiam universalis Societatis illustraretur. Tandem dicit Polancus in his quae reliquit facta quidem esse et rerum locorumque ordinem, minus vero ornatum sermonis. Re quidem vera grati Polanco ob id quod fecit esse possumus et debemus. Ornatus autem sermonis vix in eo exquiri liceat qui dictando opus suum composuit, opus quidem quod semel scriptum, non iam corrigere, sed ne quidem legere ei integrum fuit.

Haec sunt quae Polancus animadvertenda putavit, ut lectores in eius scriptis pervolutandis ipsum auctorem ducem haberent. Quod eo magis necessarium erat quod opus a Polanco tantis laboribus vigiliisque susceptum, ad exitum perducere non potuit.

At minime putandum est in hoc elencho omnia sua opera de historia Societatis recensuisse Polancum. Ea tantum indicare voluit quae ad magnum suum opus, vel potius opera historica, paranda conscripserat, minime vero scripta alia praevia et, ut ita dicam, privata. Sic nihil dicitur de *Summaris*, nihil de informationibus de initiis Societatis variis occasionibus ad diversos datis, nihil denique de *Commentariolis* annorum 1564-1573, de quibus omnibus superius n° 2 verba fecimus.

ARTICULUS 4

DE « CHRONICO » SIVE HISTORIA SOCIETATIS

Post dicta Polanci, uberior *Chronici* descriptio non amplius requiritur. Pauca quaedam notanda remanent de tempore scriptionis, de operis fontibus, de influxu in historicos posteriores. Hoc ultimum punctum in art. 6 attingemus. Verum est ea quae dicturi sumus proprium habere locum in editione *Chronici*. Sed cum ibi non factum fuerit, et cum de nova editione, valde quidem optanda huius operis, nunc cogitare non possimus, haec utilia erunt, tum ad supplendum illum defectum, tum ad labores biographicos Polanci intimius cognoscendos.

1. Quaestio primum agitanda proponitur, quonam tempore *Chronicon* scriptum fuerit. Initio operis, cod. *Hist. Soc.* 5, p. 1, ad marginem haec scripsit Orlandini: « Hoc Polanci opusculum

3° MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

multis annis antea ab ipso inchoatum, absolutum videtur temporibus Everardi Mercuriani, iam Praepositi Generalis, ut planissimum est ex anno 1548 p. 228, cuius Praepositi mentio fit. Eius autem tempore ex Sicilia visitanda reversus supremum diem suum Polancus obiit». Nescio cur Orlandini hoc scriptum Polanci vocaverit opusculum. Puto eum ad molem operis attendisse, minime vero ad opus magnum *Chronici* sive historiae Societatis, cuius primam tantum partem constituebat. Quod ad tempus attinet minime probandum est quod dicitur ab Orlandini: hoc opus a Polanco « multis annis antea inchoatum fuisse »¹⁸. Quod his argumentis confutatur:

a) Ex eius inventario scimus Polancum opus suum nec corrigere, sed nec legere potuisse, ob defectum temporis, postquam illum dictavit. Si ergo satis initio, scil. p. 228 primi voluminis^{18a}, fit mentio de Everardo Mercuriano, iam Praeposito Generali, signum est opus tunc primo scriptum, vel saltem pauca omnino antea exarata fuisse. Vide argumentum sub d).

b) Notetur etiam distinctio quae in inventario fit inter « Patrem Ignatium » et « nostrum Patrem », ubi dicit: « per l'ordine di nostro Padre ». Polancus Ignatium semper « Patrem Ignatium vocat »; terminus autem « Pater noster » simpliciter adhibitus, iam ab eo tempore indicat Praepositum Generalem tunc viventem.

c) Numero 6° inventarii dicit Polancus aliqua addi potuisse, si ei tempestive nonnullae litterae datae fuissent; quod significat evidenter tunc eum non amplius munere Secretarii Societatis fungi, siquidem ad manus non habebat documenta archivi quae, dum illo munere fungebatur, penes se procul dubio retinebat.

d) Praeterea, ex analysi operis, alia indicia demonstrant opus multo post rerum eventus scriptum fuisse. Sic p. 17 (*Chron.* I, p. 97) ad finem anni 1541 mentio fit de Papa Marcello II († an. 1555); in p. 36 (*Chron.* I, p. 120) ad ann. 1543 fit mentio de martyrio P. Gudisalvi de Silveira († 1561); alia adduci possunt.

e) Adest tandem testimonium P. Sacchini, qui, ut notum est, Historiam Patris Orlandini ad eius editionem paravit. En eius verba: « Historiam Societatis moliebatur [Polancus], atque in praeparanda ab eius exordio ad obitum usque S. Ignatii copiosissima sylvia, unde Historia texeretur, quod habuit spatium ab creato Generali Everardo ad Siculam projectionem, incomparabili totius Societatis beneficio posuit: tribus magnis voluminibus¹⁹ adeo diligenter confectis, ut nihil fere magnum aut paucum, ad solatium posterorum e primis illis temporibus desiderari queat. Aliorum

¹⁸ Vide annot. praecedentem.

^{18a} *Chron.*, I, 296, n. 259.

¹⁹ Praetermittit Sacchini parvum primum volumen, *Hist. Soc.* 5.

quoque deinceps ab Ignatio temporum breve *Chronicon* ante scripserat, adnotatu digna in dies, ut eveniebant, perscribens²⁰: unde et statas ipse ad totam Societatem literas excerpebat; quas literas ea prudentia pietateque conficiebat, ut tenera Societas ex iis haud modicam ad adolescendum, tamquam ex iucundissimo ac saluberrimo rore, vim hauserit. Tam multa, ut unus posset efficere, praeter divinum quo roborabatur auxilium, haec praecipue adiumento erant > ²⁰.

Nobis addere liceat auctorem, prout supra dictum est, opus suum dictasse, quod laborem faciliorem reddit. Praeterea Polancus ope epistularum archivi quas prae manibus habebat ad id solum intentus erat, quod nobis in numero 7° « inventarii » patefacit: « Et questo è in somma il disegno de questi scripti, dove ci sono le cose et l'ordine de tempi et lochi, non stilo nè ornato alcuno ».

2) De fontibus *Chronici* hoc tantum innuimus, cum magnum hoc opus edituri non simus: Polancum adhibuisse ea omnia documenta quae successu temporum in romano Societatis archivo custodiri ceperunt, inter quae documenta litterae praecipuum obtinent locum. Si nova editio *Chronici* aliquando fiet, tunc ope documentorum in nostris MHSI editorum aliorumque quae in romano archivo Societatis servantur, facta Polanci optime illustrari poterunt. Pari tempore, haec collatio textus polanciani cum documentis unde procedit, nobis ostendet²¹ lacunas quae in eo archivo fortasse adsunt ex amissis documentis.

ARTICULUS 5

DE BREVIORE VITAE COMPENDIO ET DE VITA P. IGNATII

Initio sui operis Polancus titulum hunc praemisit: *Chronicon Societatis Iesu ab anno 1537*. Facta igitur enarrare incepit ab adventu sociorum Ignatii in urbem Venetias. Quae in primis tribus paginis continentur, scil. ad initium anni 1539, brevissime exponuntur. De his dicit in suo inventario: « alcuni paragraphi notati con una linea nel margine intrano nelli 16 fogli detti scritti in ultimo si ben le cose siano le prime ». Narratio potest dici brevissimum compendium vitae Ignatii ab eius anno natali usque ad 1539. Probabiliter quia nimis erat brevis et ieiuna narratio, Polancus, cum « excerpta »

²⁰ Significantur *Commentariola*, ab anno 1564 ad 1573.

²⁰ *Historia Societatis Iesu*, pars IV, lib. IV, n. 22.

²¹ Vide quae inferius dicemus de epistula quadam P. Manarei.

sua corrigere incepit ut ex eis historiam Societatis erueret, vitam Ignatii fusius tractandam duxit, quod ei occasio fuit longioris Vitae scribendae, quae fere ad eundem annum extenditur, scilicet usque ad deliberationes de novi Ordini fundatione. Utramque *Vitam* edemus (*Monumentis* 20, 21). In praefatione unicuique propria de eis uberius disseremus.

ARTICULUS 6

DE PRIMIS CONATIBUS SCRIBENDI HISTORIAM SOCIETATIS

Cum de operibus historicis Polanci sermonem fecerimus, pauca quaedam breviter innuenda videntur de Historia officiali Societatis cuius primae partis *Chronicon* polancianum tamquam fundamentum fuit. Consilium huiusmodi Historiam conscribendi iniit iam S. Franciscus Borgia, et quidem antequam Polancus sua excerpta (*extracto*) quod nos *Chronicon* vocare solemus, scriberet. Primus ad historiam scribendam destinatus est P. Ioannes Petrus Maffei. Instructione data ad eum die 4 septembris ann. 1570, inter alia munia hoc ei Borgia praecipiebat: « V. Quanto all'istoria della Compagnia, faccia recapito al P. Polanco, et si dia principio »²². Maffei itaque ad Polancum mittebatur, sine dubio ut ab eo documenta acciperet ad historiam scribendam. Non multo post, in Congregatione provinciali Provinciae Castellanae, convocata ad parandam Congregationem Procuratorum Romae cogendam anno 1571, Patri Baltassari Alvarez, Procuratori electo, memoriale rerum agendarum Romae traditus est, in quo hoc primo loco ei curandum commendabatur: « 1. Que encargase su Paternidad a algunos que hiziesen un ch[r]onicon Societatis, como las demás Religiones tienen, que es de mucho consuelo y dirección para las successores, y podría nuestro Padre mandar a los Provinciales escriviesen al fin del trienio las cosas más singulares y escogidas que hubiesen acontezido en sus provincias. — R[espuesta]. Pareze bien que nuestro Padre lo cometa a algunos, a los quale el P. Maestro Polanco dé sus memorias »²³. Paulo post, in folio quodam ubi S. Franciscus Borgia, iter iamiam in Hispaniam suscepturus cum cardinali Alexandrino, respondebat ad quaestiones sibi

²² S. F. Borgia, V, 484.

²³ *Hist. Soc.* 41 (*Congr. Prov.* 1565-1579), f. 83.

in dicto memoriali propositas, haec habentur: « Respuestas de nuestro Padre a algunas cosas contenidas en este memorial. Al n° 1. Lo del Crónico se remitte al que fuere Vicario, nombrando a Maffeo, y el Padre Maestro Polanco le dexe sus papeles »²⁴. Nec S. Franciscus Borgia nec P. Nadal, electus Vicarius in eius absentia, aliquid amplius fecisse videntur in hac re. Notandum tamen in votis fuisse Patri Nadal ut *Historia* conficerentur. Haec enim legimus in tractatu eius *De traditionibus et consuetudinibus Societatis*: « Ut scribatur historia foundationis Collegiorum. Scribatur praeterea *Chronicon Societatis* »²⁵.

P. Everardus Mercurianus, sicut Patri Maffei munus commisit scribendi Vitam S. Ignatii, probabiliter confirmavit etiam aliud ei iam a Borgia traditum, scribendi scilicet *Historiam* totius Societatis. Hoc satis indicare videntur verba quae infra transcribimus excerpta ex epistula quadam Ribadeneyrae. Hic docemur Patri Maffei tradita esse excerpta polanciana sive *Chronicon*. « Eme holgado que no se aya buuelto a imprimir este librito (aunque muchos le desean y tienen por provechoso), porque agora se podrá hazer con más plenitud, si a N. P.º no pareciere que lo que me dizen que haze el P.º Maffeo es más a propósito, que sí deve de ser; aunque mucho importa, para que la verdad de la historia se crea, el poder dezir: ví, oy, díxome, díxele. Y pues hablo desto, e sabido que lo qu'el P.º Polanco escribió para que dello se sacase la historia de la Compañía, se dió al P.º Maffeo; ay en aquella escritura muchas cosas tocantes a faltas y syndicaciones de Padres muy antiguos y graves de la Compañía, como Simón, Mirón, Torres, etc., y no es bien que anden en manos de gente nueva, ni aun de la antigua, pues no a de bivar esta memoria para siempre »²⁶. Verba Ribadeneyrae non necessario ad Vitam Ignatii contrahenda videntur, sed bene etiam intelligi possunt de *Historia Societatis*, secus non bene explicatur cur timeat de non recto usu qui de rebus quae sunt in *Chronico* Polanci fieri possit.

At P. Maffei, gravi orta Romae difficultate ex parte Gre-

²⁴ Ib., f. 84v.

²⁵ EN, IV, 623.

²⁶ *Ribadeneyra*, I, 797. Nota, ad mentem Polanci, eius « extractum » non omnibus lectoribus fuisse destinatum, sed Superioribus tantum, v. pp. 29°, 32°.

gorii XIII, munera quae ibi gerebat relinquere coactus est, et in Lusitaniam fuit destinatus, ubi *Historiae Indicae* parandae incubuit. Nihil igitur conficere potuit praeter Ignatii *Vitam* quam anno 1585 typis edidit. P. Everardus Mercurianus mortuus erat anno 1580. Successor eius P. Claudius Aquaviva, primum commisit Patri Oliverio Manareo, ut quae ei in mentem venirent de historia Societatis Romam mitteret. Scripsit itaque Manareus Romamque misit suum commentarium cui titulum posuit: « Puncta mandato P. Generalis nostri Claudii Acquavivae collecta ab Oliverio Manareo et in Urbem missa pro historia universali Societatis, si quae ad eam viderentur apta » ²⁷. Munus scribendi Historiam commisit Aquaviva Patri Orlandini, qui in eo opere laboravit ab anno 1598, donec, opus suum imperfectum relinquens, mortuus est anno 1606. Res anni 1556 conscripsit eius successor P. Sacchini, qui etiam totum opus recognovit, non pauca in eo correxit, et tandem edendum curavit.

Utile est videre quae Manareus postquam rescivit Orlandinum accepisse munus scribendi historiam, ei de compendiis polancianis scripserit. « L'ho fatto avisare alcune settimane sonno che il Padre Gio. Polanco s. m. haveva fatto un extratto di tutte le lettere c'haveva nella segreteria dal principio della Compagnia sin all'anno 55 [*sic*]. Questo ho saputo da parecchi et, nisi fallor, dall'istesso Padre, anzi mi dolsi che fatto l'istratto havesse abbruggiate le lettere per non ingombrare tanto sua segreteria. Che sia diventato quello istratto non so, il Padre Antonio Possevino lo potria sapere, perchè ho sentito querele che egli havesse tolte della detta segreteria molte scritture, ma non so quali; il Padre Fatio forse ne puotria anche dire qualche cosa. Questo per avviso, acciò quelle fatighe di quel santo padre, se sono in essere, possino servire a V. R. » ²⁸.

²⁷ *Hist. Soc.* 70. Hunc Manarei commentarium edidit P. Lud. Delplace hoc titulo: *De rebus Societatis Iesu commentarius*. Florentiae, 1886.

²⁸ *Hist. Soc.* 70, f. 90. Nota Polancum produxisse suum *Chronicon* (*estratto*) usque ad mortem S. Ignatii, an. 1556. Quousque verum sit Manarei assertum, Polancum scilicet combussisse epistulas post scriptum *Chronicon*, definire non audemus. Certe in Archivo Societatis Romano aliquae ex his epistulis desunt, sed quandonam perierint nescimus. Manareus ipse quodammodo rem tribuit etiam Possevino. Omnes litteras quaerere, quae in Chronico adhibentur, utilissimus fuerit labor, et certe necessarius si quando nova editio fiat huius primae historiae Societatis.

Quantum Orlandinus Polanco debeat statim apparet vel ex simplici utriusque operis comparatione. Accedit quod in marginibus voluminum manuscriptorum Chronici polanciani saepe saepius reperiuntur compendia ab Orlandino confecta, ea procul dubio intentione ut sibi utilia essent in historia conscribenda. Si adhuc esset necessarium, adest testimonium Patris Sacchini qui, prout diximus, Orlandini opus revidendum et typis mittendum fecit. Scribens P. Sacchini ad Patrem quendam lusitanum, Orlandinum defendens in his quae de causa P. Simonis Rodericii scripserat, tamquam argumentum praecipuum veritatis rerum ibi narratarum hoc adducit: « Quod pertinet ad primum caput, hoc solum dico: si ea revocantur in dubium, nihil in tota historia, non modo certum, sed ne probabile quidem esse. Quia tota historia maxime nititur auctoritate Polanci; illa autem quae pertinent ad P. Simonem, non modo auctoritate P. Polanci nituntur, sed omnium Patrum lusitanorum, qui alicuius erant nominis ... »²⁹.

Ut Orlandinus fecerat, etiam Maffei non pauca compendia in ms. Chronici polanciani sua manu scripsit. Eius autem dependentia clarius apparet in Vita Ignatii.

ARTICULUS 7

DE RELIQUIS HUIUS VOLUMINIS MONUMENTIS

Si monumenta a Patribus Nadal, Ribadeneyra, Polanco conscripta excipias, pauca sunt scripta de S. Ignatio quae intra temporis fines nobis praefixos edenda remaneant. Nec tamen ea contemnenda sunt.

---

²⁹ *Scripta*, I, 701. Vide etiam verba Sacchini in prologo editioni primi voluminis Historiae Societatis praemisso: « Iam quanta fide digna sint Historiarum haec monumenta, non modo e scriptoris religione, prudentia curaque potest existimari, sed et auxiliis, quibus est usus. Habuit enim adiutores ad rerum aestimationem atque delectum viros accuratos ac sedulos: tum pleraque rerum ex Ioannis Polanci Commentariis excerpsit. Quibus Commentariis, si quicquam est inter homines incorruptum ac fide dignum, haud equidem scio quid firmitus ac sincerius esse possit » ... « Coepit enim [Polancus] ab ipsis prope Societatis incunabulis res eius omnes et intima quaeque pertractare ac nosse, atque etiam litteris commendare eo consilio ut Historia olim conficeretur. Quam ad rem sub Everardo, solutus functione muneris publici, totus incubuit totumque B. Ignatii tempus, quod Historiarum hac parte continetur, tribus magnis voluminibus explicavit, cum vita ipsa B. Patris ».

Epistula Patris Ludovici de Estrada, Ordinis Cisterciensis, ad Patres et Fratres domus Septimancensis Societatis (MON. 2) quamvis de Ignatii vita non multa nec nova contineat, nobis patefacit quaenam fuerit de Ignatii sanctimoniae opinio extra urbem Romam, apud religiosos viros non de Societate, et quidem statim post eius mortem.

Exhortationes Romae habitae anno 1559 a Praeposito Generali Didaco Lalnez, quarum fragmenta excerpimus (MON. 6), maximi sunt momenti in his quae nobis referunt de praeclara illa visione ad « La Storta » Sancto Ignatio ad Urbem properanti concessa, quae visio, prout constans ignatianae vitae fert traditio, in Societatis fundatione, praecipue vero in nomine Societatis Iesu novo Ordini imposito, primas habuit partes.

Fragmentum libri primi operis Didaci Paivae de Andrade (MON. 11) scriptum eo tempore quo odium protestantium lutheranorum in Societatem excandescebat, nobis ostendit quam fuerit vehemens iam inde ab initio inter has duas adversas partes, haereticos scilicet et Societatem Iesu certatio. Ceterum haec Societatis apologia peculiarem vim habet cum ab eo qui ad Societatem non pertinebat conscripta sit, et tum in Concilio Tridentino tum in Lusitania claro theologi et contionatoris nomine effulserit.

Paivae opus cum Dialogis Natalis (MON. 10) intime connectitur, propter adiuncta historica quae utrique apologiae locum et occasionem praebuerunt, prout in praefationibus specialibus utrique monumento praemissis ostendimus.

Neque hoc tantum fragmentum ex opere iam impresso desumpsimus. Intra limites temporis nostro volumini praefixos editus est *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum* in quo Laurentius Surius, intima amicitia devinctus cum S. Petro Canisio ceterisque Patribus coloniensibus, narrationem instituit de Societatis initiis. Narrationem hanc ex eo opere deprompsimus (MON. 14a), quia notitias nobis tradit quae ex illis primis Patribus originem habere potuerunt, ac praeterea, cum Surii opus late fuerit sparsum, aliis scriptoribus elementa praebuit. Quid simile dici potest de opere *Compendio historial*, auctore Stephano de Garibay (MON. 19), quod nobis nuntios suppeditat de historia civili regni Navarrae Ignatii temporibus, et cum auctor bene noverit nonnullos Societatis Patres, inter quos praecipue Patrem Araoz, eorum traditionem nobis quodammodo transmittit. Restat aliud (MON. 17), de

cuius auctore et de tempore quo scriptum est, inconcussa argumenta non suppetunt. Cum ex testimonio Lancicii sciamus hanc vitam nomine Patris Hieronymi Soriano circumferri huius nomine eam distinguere liceat. Similitudo quaedam cum scriptis Natalis, quam prae se ferre videtur, primo intuitu ad eam Natali tribuendam inducit animum, sed operis attenta inspectio id dissuadet, movetque ad eam adscribendam Patri Soriano, vel saltem alii eius aetatis scriptori, qui optimos documentorum fontes prae manibus habere potuit, inter quos sunt scripta Natalis. Nec omnia ab aliis mutuavit. Aliqua suo Marte addidit, non semper veritati consentanea, quae nos in praefatione Monumenti recensemus.

Haec sunt quae de monumentis in hoc nostrum volumen inserendis deque eorum auctoribus praemittenda videbantur.

RATIO NOSTRAE EDITIONIS

1. *Ea omnia et sola documenta edenda* sumimus quibus narratio vitae S. Ignatii et Societatis initia pro obiecto sunt. Temporis limites nobis praefiximus ab anno 1557, ubi nostrum primum volumen desierat, usque ad 1574, quo *Vita* P. Polanco auctore solidis argumentis scripta esse probatur. Nullum documentum nobis notum missum facimus, quod et narratio sit et intra hos temporum limites scriptum fuerit¹.

¹ Tria documenta habere nobis non licuit. Sunt autem: 1° Opusculum S. Petri Canisii, editum anno 1563, sub nomine Ioannis Alberti Wimpinensis: *Von der Gesellschaft Iesu wahrhafter und wolgegründter bericht* ... (vide infra, p. 284⁷⁰); 2° Narratio, ignoto nobis tempore conscripta de commoratione S. Ignatii in urbe Bononia (vide infra, p. 572¹⁹²); 3° Narratio foundationis Societatis inserta in opere Gundisalvi de ILLESCAS, *Segunda parte de la Historia Pontifical y Católica*. Huius operis prima editio facta est Salmanticae anno 1574 (LUDWIG PFANDL, *Gonzalo de Illescas und die älteste spanische Papstgeschichte*, in: *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, 3. Band, Münster in Westfalen, 1931, p. 26). Cum inspectis bibliothecis Romanis, nec non Nationalibus Matritensi et Parisiensi ac Universitatis Salmanticae, hanc editionem invenire nobis non licuerit, fragmentum hoc edemus in tertio volumine, illud desumentes ex secunda editione facta Burgis anno 1578.

Quantum fieri potest, documenta integra praebemus. Si quando vero narrationes de S. Ignatii vita operibus magnae molis inseruntur, quorum scopus alius est, eas ex his operibus ita excerpere curavimus, ut nihil quod ad vitam S. Ignatii illustrandam conducatur, ineditum remaneat.

Documenta, prout in nostris MHSI mos est iam receptus, ordine temporum quo scripta sunt disponimus. Cum autem tempus scriptionis saepe incertus sit, et potius ex indiciis conici debeat, praemissa in praefatione rei disceptatione, illud tempus documentis assignamus quod potioribus argumentis innitatur.

2. Textibus singulis praemittimus *peculiares praefationes*, quibus haec praecipue puncta evolvimus. Initio notamus *editiones* nostram praecedentes, si quae factae sint; si vero monumentum hucusque ineditum mansit, id quoque initio animadvertimus. Sub titulo: *AUCTORES*, ea sola scripta recensemus quae de ipso documento critice disserunt, non ea quae illud tamquam fontem adhibent. Recensemus postea *textus* sive manuscripta omnia quae invenimus. Semper ac, sive in praefationibus, sive in annotationibus nostris, nomen archivi ubi servantur documenta reticetur, intelligendum est ea pertinere ad Archivum Societatis Iesu Romae (ASIR). Ubi necessitas id postulet, disceptationem instituimus *de documentis auctore et de tempore* quo monumentum scriptum esse videatur. Ad ipsum documentum in bono lumine collocandum *adiuncta historica* quae illud illustrant breviter explicamus, addita indicatione fontium ex quibus historia erui possit. Neque omittimus indicare argumenta quibus *documentorum vis et momentum* pro biographia ignatiana commonstretur. *Rationem editionis* singulis documentis praemittimus, qua lectorem monemus de documento vel parte documenti edenda, de textu adhibito, de modo transcriptionis, de ratione redigendi apparatus criticum.

3. Textus magna qua potuimus cura *exscribendos curavimus* ex manuscriptis. Rationem scribendi manuscriptorum retinemus, mutatis tantum secundum usum nunc vigentem litteris *i j, u v*; ante *a, o, u* in textibus scribimus *ç*, ubi ob scriptoris incuriam scripta fuerit littera *c*. In textibus hispanis et italicis notas sive accentus litteris imponimus secundum regulas quae nunc in his nationibus generatim servantur.

Ubi autem falsum verbum vel verbi forma in errorem inducere possit lectorem, mutatum verbum intra † † includimus, et in apparatu lectorem de mutatione facta monemus.

Quo facilius animadvertantur additiones sive correctiones ab auctore manu propria appositae, eas in textu typis italicis (*cor-sivo*) quandoque etiam separatis (*spazieggiato*) distinguimus, notantes in apparatu, ubi de correctionibus agitur, priores lectiones ab auctore vel librario deletas.

Ad textuum lectionem faciliorem reddendam, divisiones paragraphorum inducimus ubi in textu non adsunt. Singulas paragraphos continuis numeris distinguimus. Ubi numeri a nobis positi sunt, eos intra [ ] includimus. Secus autem, si iam in ipso textu inveniuntur.

4. *De apparatu critico haec notanda:* Si textus unus est, in apparatu notamus omnes correctiones, additiones, cetera, quae in ms. inveniuntur. Verba ab auctore deleta significamus signo *del.* addito illi verbo quod deleta verba praecedunt. Si verba deleta aliis substituantur, verba deleta notamus praemisso *corr. ex.* Notamus etiam, si quando verba in margine vel supra lineam scribantur. Si textus sunt duo vel plures, in apparatu ponimus varias lectiones eius vel eorum qui a textu edito recedunt.

5. *In notis pertexendis* brevitati simul et perspicuitati consulimus, ea tantum lectori declarantes quae ad recte intelligenda documenta utilia esse possent, a quibuslibet, quantum fieri licuit, controversis quaestionibus agitandis abstinentes. Ob peculiarem indolem nostri operis, ubi omnia documenta de eodem argumento agunt, de vita scilicet S. Ignatii, rem perutilem nos facturos lectoribus putavimus, si locos parallellos aliorum, tum huius, tum prioris voluminis documentorum in annotationibus indicarem; quod pro viribus nos satis copiose fecisse arbitramur. Ad quod etiam index rerum ad calcem voluminis positus vel maxime conducet.

Grati nostri animi sensus erga eos ostendere hic volumus qui in hoc opere ad exitum perducendo nos quomodocumque adiuverunt. Inter quos primo loco reponendi sunt PP. Petrus de Leturia qui dum Monumentorum nostrorum Moderatoris munere fungeretur opus hoc vel maxime promovit et deinceps semper sollerti cura prosecutus est; P. Dionysius Fernández, laborum suorum et virtutum praemium iam assecutus, quocum communi labore primum huius operis volumen perfecimus, quique consiliis et opera sua assiduam deinceps nobis opem tulit; nostri omnes in Monumentis redigendis socii; PP. Michaël Batllori, Emmanuel Candal, Edmundus Lamalle, Ladislaus Lukács, Georgius Schurhammer, Iosephus Cal. Teschitel. Ultimo quidem loco, sed non animi affectu, carissimum nostrum F. Marium Arana recensere volumus, qui indefesso labore nobis semper praesto affuit.

NOTITIA CODICUM MANUSCRIPTORUM

N. B. Eos tantum codices hic describimus quorum praecipue fit usus in hoc volumine, nec in recentioribus voluminibus MHSI descripti sunt.

A) ARCHIVA SOCIETATIS IESU

I. - CODICES SERVATI IN ARCHIVO S. I. ROMANO (ASIR)

Cast. 13 (Castella. Catalogi triennales 1559-1576).

Epp. NN. 78 (Excerpta Romana). Descriptus in nostro vol. I, p. 68*; *Epp. Xav.*, I, 165*; *Latn. Mon.*, I, p. XXXVI, cod. 2.

Hist. Soc. 5 (P. Polanco. Chronicon S. I. 1537-1549). Descriptus supra, pp. 30*-32*.

Hist. Soc. 5b (Memorie varie). Descriptus in vol. I, 68*-73*.

Hist. Soc. 28 (Natalis ephemerides). Descriptus in EN, I, pp. XXIV-XXIX; vide *Prolegomena*, supra, pp. 13*-14*.

Hist. Soc. 42. Catalogus defunctorum in Soc. Iesu ann. 1557-1601; 1619-1623.

Hist. Soc. 67 (Vita Ignatii Loyolae et rerum Societatis Iesu tomus primus). Descriptus in vol. I, 74*-75*; v. supra, p. 32*.

Instit. 15a (Polanci. De Instituto, Industriae, de Humilitate). Descriptus in *Polanci Complementa*, II, pp. XIV-XV, cod. 40; *MI, Const.*, pp. CCLXII-CCLXIII (*Po. de Instit.*); *MI, Regulae*, p. 40*, n. 11; *ASTRÁIN*, I, p. XXII.

Instit. 17 (prius Rom. III). Descriptus in *MI, Epp.*, I, 34, cod. 7. Restauratus mense novembri an. 1948, retenta antiqua foliorum numeratione. 192 ff. (ultima 5 fol. alba), magnitudinis 204 × 140 mm. Titulus in dorso novi operculi: *Ephemeris / S. P. N. Ignatii* [sic]. Titulus in dorso veteris operculi, nunc fere deletus: *Sentimenti / del B. Ign.º / nel far le / Constit. etc. / i 0*. — Inscriptio in prima facie operculi antiqui: *Ephemeris internorum affectuum / S. P. N. Ignatii / descripta ex autographo / VIII. 33*.

Totus codex scriptus est manu P. Didaci Jiménez, socii Patris Nadal. Continet documenta quae sequuntur:

- 1) ff. 1-47. *Quando N. P. Ignacio escribía las constituciones tuvo muchas y grandes visitaciones de Dios ...* — Est apographum

- Ephemeridis S. P. Ignatii. (Ed., ex autographo, in MI, *Const.*, I, 86-158).
f. 48. Alba.
- 2) f. 49. *Lo que nuestro Padre estimava el hazer los exercicios ...* Transumptum litterarum S. Ignatii ad P. Emmanuelem Miona de utilitate faciendi Exercitia, Venetiis 16 novembris 1536. (Ed. in MI, *Epp.*, I, 111-113).
- 3) ff. 50-52v. *Traslado de un piego de mano de Nuestro Padre, sacado del original. Para dar exercicios.* (Ed. in MI, *Exerc.*, 778-782).
ff. 53-56. Alba.
- 4) ff. 57-58v. *Puncta de oboedientia dictata P. Philippo Vito.* (Ed. in nostro vol. I, 595-596).
- 5) f. 58v. *De los papeles del P. Nadal que dice son de N. P. Ignacio.* — *Inc.*: « Ay dos maneras de obediencia ... ». — *Expl.*: « sino estar desnudo a lo que te mandaren ».
- 6) ff. 59-61. *Del mismo P. Nadal de Ntro. P. Ignacio. Tre modi de perfettione circa l'obediencia.* — *Inc.*: « Tre sorti di perfettione si trovano ... ». — *Expl.* f. 61: « più rispetto al bene universale che al particolare ».
- 7) ff. 61-71. *Copia de la carta de la obediencia que N. Padre Ignacio escribió a Portugal, sacada del mismo original.* (26 marzo 1553).
- 8) f. 71v-75v. *Copia de una carta de N. Padre, escripta de mano del P. Polanco para los nros. de Portugal.* — *Inc.*: « La gracia ... Aunque de las cosas necessarias bastaría lo que a Maestro Simón se escribe ... ». — *Expl.* f. 75v: « en todos se honrrre y glorifique su sanctísimo nombre para siempre. Amen ». ff. 76-82. Alba.
- 9) ff. 83-84v. *Las cosas que se siguen ha dicho N. P. o respondido a varias personas acerca de las Constituciones.* — *Inc.*: « Solía algunas veces pedir N. P. al P. M. Laynez, si creía que los sanctos ... ». — *Expl.* f. 84v: « ac reipsa daretur expleto anno ».
- 10) ff. 84v-85: *Estas cosas respondió nuestro Padre a los 17 de hebrero 1555 al P. Luys González.* — *Inc.*: « Preguntó el P. Luys González a N. P. qué motivo ... ». — *Expl.*: « que passó por mí en Manresa ». (Ex *Mem.* n. 136. 10, usque ad n. 137. 12, vol. I, pp. 609-610).
ff. 86-96. Alba.
- 11) ff. 97-108v. *Anotaciones sobre los exercicios.* Directorium P. Victoria. — *Inc.*: « No parece que conviene exhortar a ninguno ... ». — *Expl.*: « o modo de bivar y va discurrendo ». (Ed. in MI, *Exerc.*, p. 785 ss.).
ff. 109-112. Alba.
- 12) ff. 113-161. *Dichos y hechos de N. P. Ignacio de santa memoria o cosas tocantes a su persona recogidas de lo que algunos*

Padres han notado, según que en la margen va señalado. Est nostrum MON. 19.

f. 162. Album.

- 13) ff. 163-164v. *De N. P. Ignacio para los Nuncios que fueron a Hybernia el año de 1541. — Inc.: « En el negociar con todos y maxime con yguales o menores ... ». — Expl.: « que no ha tocado dineros algunos desta misión ».*
- 14) ff. 164v-166. *De N. P. para los de Portugal, para guardarse y aprovecharse in Domino.*
- 15) ff. 166-169v. *Copia de una para el P. Urbano, escripta de mano del P. Polanco y firmada también de mano de N. P. — Inc.: « Quanto a lo que manda escrevir de algunas como máximas ... ». — Expl.: « todos nuestros hermanos charísimos. De Roma. Primero de junio 1551. De V. R. siervo en Christo Juan de Polanco ».* (Ed. in MI, *Epp.*, III, 499-503).
- 16) ff. 170-176v. *Estas son las cosas de que un escolar de la Compañía dessea ser informado, según lo que parece a nuestro Padre.* (Ed. in MI, *Epp.*, III, 506-513).
- 17) ff. 177-180v. *Copia de una carta de N. P. para el P. Francisco de Borja siendo Dunque de Gandía sobre su oración, ayunos y penitencias. — Inc.: « La gracia ... Entendiendo el concierto y modo de proceder ... ». — Expl.: « le guiará y le gobernará para adelante a mayor gloria de la su divina Majestad ».*
- 18) ff. 181-182. *Traslado de una carta de nuestro Padre para el P. Francisco de Borja, sobre el capello que Papa Julio 3º le quiso dar, a instancias del Emperador Carlos V. — Inc.: « La suma gracia ... Cerca el capelo me pareció daros alguna razón ... ». — Expl.: « cumpla su sanctissima voluntad ».*
- 19) ff. 182-195v. *Avisi di N. Padre per li Padri M. Laynez, Salmerone, Claudio Jayo, quando andarono al Concilio di Trento ... — Inc.: « Così come in conversare et trattare ... ». — Expl.: « Quest'ordine si contiene dentro di cinque dì, dopo che saremo in Trento ».*
ff. 186-192. Alba.

Instit. 24a (Miscellanea de Regulis). Descriptus in EN, IV, 11-16, Codex 58; MI, *Regulae*, p. 40*, n. 13.

Instit. 24c. (Recuerdos). Descriptus in MI, *Epp.*, I, 39, cod. 19. De eo vide *Polanci Complementa*, I, 88, n° 10, ubi vocatur: « Un libro de recuerdos de cosas importantes, y avisos y observaciones de que se ayuden los que han de gobernar la Compañía para adelante, entendiendo lo de atrás ». Continet documenta ab anno 1536 ad 1599. Cf. SCHURHAMMER, *Die Anfänge des Römischen Archivs* in AHSI, 12 (1943), p. 118.

Instit. 98. Fuse descriptus in EN, I, pp. XXXIII-XXXVII, cf. etiam nostrum vol. I, 76*; cum tamen postea, 13 maii 1938, restauratus

fuerit, cumque ex eo non pauca edituri simus, visum est utile futurum hunc codicem iterum hoc loco describere. Folia habet recens numerata a f. 1 ad f. 420. — 195 × 140 mm. Tit. in dorso: *S. Franc. Borgia / Meditat. / Natalis / Exhortat. / 1554 et 1561 / Dialogi / 1572 / 1665*. Titulus antiquus agglutinatus in interiore facie operculi: *P. Natalis / Meditat.* [manu recenti: *Auct. S. Franc. Borgia*] *et Dialogi de Instituto*.

- 1) ff. 1-101v. Titulus scriptus manu P. Nadal: *Meditationes P. F. [de Borgia] in evangelia quae diebus dominicis et festis leguntur*. Est apographum.
- 2) ff. 102-135v. *Ad declarationem Constitutionum Societatis Iesu. Exhortationes quas habuit P. Natalis in Hispania anno 1554.* — *Inc.*: «Haviéndonos el Señor hecho ...». — *Expl.*: «qui est benedictus in saecula. Amen». — Sunt exhortationes apographae, Natalis manu emendatae, quarum fragmenta edidimus in primo volumine, pp. 302-314.
- 3) ff. 136-199. *Essortationi del P. Natale intorno alle cose principali dell'Istituto della Comp.^a di Gesù da conservarsi nell'archivio del Collegio di Brescia, o vero nella cassa de libri scritti a mano.* (Nostrum MON. 8, textus X, v. infra, pp. 161-162).
f. 137, Prima essortatione; f. 139, Essortatione 2^a; f. 142v, Essortatione 3^a; f. 147, 4^a exhortatio (incipit latine, sequitur italice); f. 151, Essortatione quinta; f. 154, Essortatione 6^a; f. 156v, Essortatione 7^a; f. 159, Paraenesis sive exhortatio 8^a; f. 162, Essortatione 9^a; f. 165, Essortatione decima; f. 169, Essortatione decimaquarta; f. 175, Exhortatio undecima (latine); f. 180, Exhortatio duodecima (incipit latine, prosequitur italice); f. 187, Essortatione decimaterza (italice); f. 193, album.
- 4) f. 194-198v. «Ex p.^a exhortatione P. Natalis». Sunt compendia 14 adhortationum P. Natalis.
- 5) f. 199. Titulus deletus: «Ex libro P. Laynez». Sunt quinque facta S. Ignatii breviter enuntiata. — *Inc.*: «Per 3 cause il B. P. Ignatio chiama la Comp.^a minima». — *Expl.*: «voleva che si scrivessero et pagassero subito».
- 6) ff. 200-244. *Exhortationes habitae Compluti in Hispania ad Fratres in visitatione, inchoatae 26. oct. 1561. Excerptae a P. Aegidlo Gonzales, quae varie a variis vel exscriptae hispanice vel versae fuerunt latine, tandem anno 1576 ab eodem P. recognitae sunt et magna ex parte auctae.* (Nostrum MON. 8, textus G).
ff. 215-224v, Essortatione 2^a; ff. 225-244v, Essortatione 3^a.
- 7) ff. 245-420. *Dialogi P. Hieronymi Natalis Soc. Iesu.* (MON. 10).
- 8) f. 246. *Lista delli scritti del P. Natale.* (Elenchus editus in EN, I, pp. XXXV-XXXVI).

Instlt. 109. Restauratus 2 octobris 1933. Titulus recentior in dorso: *Polanc. / Laynez / Salm. / alii / Tract. / varii.* — Titulus

antiquus non adest. Magnitudinis 212 × 145 mm. Folia numerantur 01-02, 1-187b. Antiqua numeratio procedit a f. 111 ad f. 509, unde clare apparet antiquitus alia folia praecessisse. In fol. 501 adest index antiquus, qui incipit a doc. posito in fol. 111, quod indicat iam a multo tempore volumen esse prout nunc est. Codex continet scripta spiritualia collecta et manu propria exscripta a P. Fabio de Fabiis annis 1568-1580, exceptis Natalis adhortationibus quae ab alio scripta sunt. Annotatio posita in f. 55: « Ora pro tuo Ottaviano Capello », indicat hunc fuisse librarium. Praecipuum locum obtinent in hoc codice scripta Patris Alfonsi Ruiz.

Instit. 110. Codex restauratus die 2 octobris 1933. Folia numerantur 1-225. Numeratione antiqua stilo lapideo signata folia erant 1-250. Magnitudinis 220 × 145 mm. — Titulus recens a tergo: *Natal / Laynez / Ledesma / alii / Tract. varii*. Titulus antiquus in dorso, nunc agglutinatus in interiore facie operculi: *Exhortationes / Laynez / Salmerón / Ordinationes / Avisi / Praxes*. — Constat ex variis quaternioribus diversorum auctorum et amanuensium in uno volumine assutis. Contenta in Codice distincte notantur in eius descriptione in *Epp. Salmer. I*, pp. XLIV-XLV, codex 8, titulo: *Lainii et Salmer. exhortationes*; in qua descriptione folia designantur secundum antiquam numerationem. In fine codicis, post ultima folia numerata, invenitur transcriptio recens primae exhortationis Patris Láinez, cuius fragmentum infra edimus (Mon. 6) desumpta ex ms. bibliothecae Estensis de quo v. praefationem ad illud Mon.

Instit. 111. Descriptus in MI, *Scripta*, II, p. XII, Cod. 26. Ibi (anno 1918) dicitur volumen recens compositum. Postea restauratum est 1 iulii 1935. Mensura primi fasciculi 210 × 140 mm.; ff. numerantur 1-219. — Titulus recens in dorso: *Exhortation. / PP. / Lain. / Natal / Tolet. / Bellar*. Coalescit ex variis opusculis seu fasciculis in uno volumine coniunctis. Res in eo contentae sunt asceticae et pertinent ad primordia Societatis. Ut plurimum sunt apographa, sed adsunt notae autographae, v. gr. Patris Nadal in 3ª exhortatione Compluti habita, die 29 oct. 1561. Documenta sunt haec:

- 1) ff. 1-46v. Exhortationes (novem) de laudibus charitatis auct. S. Roberto Bellarmino. Apographum italicum.
- 2) ff. 47-49. Autographa Patris Láinez.
- 3) ff. 49-81v. † *Essortationi del P. M. Giacomo Laynez secondo Preposito Generale della Compagnia di Giesù sopra l'Essame delle nostre Constitutioni*. Sunt 16 exhortationes habitae a P. Láinez sociis Romae degentibus a die 2 iulii 1559, quarum alia apographa sunt in cod. *Instit. 109*, ff. 81-95 et Pont. Univ. Gregoriana cod. 199, ff. 133v-166. A compluribus amanuensibus descriptae sunt. (Mon. 6, textus L, infra, p. 128).

- 4) ff. 83-89r. *Ihs. Exhortatione terza a dì 29 d'ottobre 1561*. Est tertia exhortatio Patris Nadal Compluti habita, lingua italica scripta et notis autographis auctoris ornata. Alia apographa in cod. *Inst. 98, Inst. 109 et ms. 392* Archivi Prov. Tolet. S. I. (Madrid - Chamartín).
ff. 89v-90v. Alba.
- 5) ff. 91-112v. *Exhortationes in sacello*. Manus illius amanuensis qui quamplurima doc. exscripsit quae sunt in cod. 199 Pont. Univ. Gregoriana (Romae).
- 6) ff. 113-124v. *Del'obedienza come è croce, e come si ha da fare*. — Inc.: « Accompanharemo bene, s'io non mi inganno ».
- 7) ff. 125-144. *Passio Domini N. Jesuchristi*.
- 8) ff. 145-154v. Contiones variae in festis.
ff. 155-156. Alba.
- 9) ff. 157-164v. *Raccolta che Odoardo Morales fece della predica che sentì dal R. P. il Dottor Toledo il primo venerdì del Avento 1578*.
f. 165. Album.
- 10) ff. 169v-171. † *Esortatione fatta alla Congr. de Grandi nel Collegio Romano il giorno della Nunziata 1587*.
- 11) ff. 169v-171. † *Modo per meditar fruttuosamente le nostre Regole e constitutioni*. Documentum linea verticali oblitteratum.
f. 172. Album.
- 12) ff. 173-189v. Contiones in epistolas Sancti Pauli.
- 13) ff. 190-200. *Predica del venerdì dopo la 2ª Domenica di Quaresima*.
- 14) ff. 202-205. Contio de liberatione daemoniaci.
- 15) ff. 206-211v. Panegyrica contio in festo S. Andreae Ap. anno 1586. Italice.
f. 212. Album.
- 16) ff. 213-219. Contio in Dominica tertia Quadragesimae.

Instit. 112. Constat ff. 1-72. Magnitudinis 215 × 153 mm. — Titulus in dorso: *Lettioni / del / P. Laynez / Avist / del / P. Palmio / ecc. /*. In interiore facie operculi adest agglutinata pars antiqui operculi membranei ubi legitur: « † Questo libro stava tra quelli del P. Pietro Blanca, si pensa però sia del P. Edmundo [Auger] o P. Hoffeo ». Documenta sunt omnia apographa, scripta manu unius eiusdemque scriptoris. Fol. 6, adiectitium, est autographum P. Nadal. Continet documenta ascetica diversorum auctorum primaevae Societatis tum latine tum italice. Primum doc. est compendium exhortationum Patris Lainez circa *Examen Generale*. Sequuntur regulae Exercitiorum de discernendis spiritibus monita Patris Benedicti Palmii, sententiae S. Ignatii, puncta pro meditationibus Exercitiorum, cet.

4° MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

Instit. 220 (*Vatic.* 6). Descriptus in EN, IV, 41-56, codex 68; MI, *Regulae*, 46*-48*; MI, *Scripta*, I, 25; *Mon. Paedag.*, p. 19.

Instit. 221 (*Collecta per P. Natale*m). Descriptus in EN, IV, 1-10; MI, *Scripta*, I, 19; cf. vol. I, 78*.

Lus. 60 (*Lusit.* epist. 1556-1560).

Opp. NN. 30. Descriptus in EN, I, pp. XXXII-XXXIII.

Opp. NN. 68. Descriptus in vol. I, 79*-80*.

Rom. 78b. Vide vol. I, p. 80*; MI, *Constit.*, I, p. CCLXIII.

Sic. 59 (*Sicula.* *Catalogi triennales* 1553-1571).

Vitae 4. Descriptus in EN, p. 1, annot. 1.

Rom. 126 (*De Collegio Romano* 1551). Descriptus in *Polanci Complementa*, I, p. XXXI, Codex 4.

II. - ROMAE, IN « FONDO GESUITICO » OLIM « AL GESÙ », NUNC IN CURIA S. I.

Ms. 16. Descriptus in nostro vol. I, pp. 82*, 512-513.

III. - IN INSTITUTO HISTORICO S. I. (Romae)

In privato tabulario operis *Monumenta historica Societatis Iesu*. Codex *Domenici*. Vol. membrana compositum, 203 × 134 mm. Descriptus in MI, *Epp.*, I, 51-52, codex, 51.

IV. - ROMAE, IN ARCHIVO PONTIFICIAE UNIVERSITATIS GREGORIANAE

Ms. 142. (*Origini del Collegio Romano*), vide infra, p. 120*.

Ms. 199. (*Avvisi di Ignatio et Lainii*). Descriptus in MI, *Exercitia*, p. 204, cod. 6. Vide etiam nostrum vol. I, p. 82*.

Ms. 969. (Vide infra, p. 164).

Ms. 1139. Compositum pergamena. 146 × 85 mm. Titulus in dorso: *Directorium / Exercitiorum / M. S.*

Ms. 2258 (interim). Vide descriptum infra, p. 162.

V. - ROMAE, IN ARCHIVO POSTULATIONIS CAUSARUM SOC. IESU

Process. beatif. V. Descriptus in MI, *Scripta*, II, pp. XVII-XVIII, Codex 34. Vol. membrana compositum, 340 × 220 mm. (mensura

singulorum documentorum varia est). Habet 639 folia stilo lapideo signata. Saec. XVII. — Titulus a tergo: *Caxón 15. Canonizaciones / N° [vacat] La de N. S. P. Ign.º* Recenter deleta: *Tom. 2º / Hasta su Beatificación / Officio y 27 de Julio 1609 / V.* — Infra, numeratio continua totius archivi: n° 7. In primo folio non signato repetitur idem titulus qui adest in dorso.

Hic codex varia documenta dispersa in unum colligit. Qui illum componendum curavit singulis fere partibus titulos imposuit. Hos titulos in hac nostra descriptione transcribere satis esse existimavimus.

- 1) f. 4. Cartas desde 2 de abril 1603 hasta [spatium vacuum] 1607.
- 2) f. 34. Cartas p^a la remissoria, Beatif.^{on} y rezo de N. B. P. y 27 de julio de 1605.
- 3) f. 100. 1605 et 1606. Remissoriales et compulsoriales.
- 4) f. 107. 1605. Compulsor.^a Generales.
- 5) f. 143. Articuli. [Sunt adversaria].
- 6) f. 335. Probationes post remissoriam et [spatium vacuum]. 1605 usque ad Beatificationem.
- 7) f. 336. 1605. *Al R.^{mo} Padre Claudio Aquaviva Preposito General de la Compañía de Jesús fray Lorenzo de Zamora Abad del monast.^o de nra. S.^a de Huerta la real.* — *Inc.*: «Aventura y no poca e tenido que entre los papeles de nuestro P.^o maestro Fr. Luis de Estrada». — *Expl. f. 337v*: «que los capellanes suyos deseamos. De Huerta y otubre 23 de 1605». Est epistula cui Abbas Monasterii de Huerta, Fr. Laurentius de Zamora, Patri Claudio Aquaviva Praeposito Generali S. I. exemplar adiungit epistulae Fratris Ludovici de Estrada de S. Ignatio. Epistula Fratris Laurentii de Zamora edita est in *Scripta*, II, pp. 42-44, ad calcem paginae. Nos ab ea edenda supersedemus eo quod nihil continet de S. Ignatio.
- 8) f. 338. *Inc.*: «A los muy R.^{dos} y religiosissimos P.^{es}. — Est epistula Fr. Ludovici de Estrada, infra, Mon. 2. Vide descriptionem, pp. 11-12, text. P.
- 9) f. 362. Narratio apparitionis P. Ignatii Adamo Stadmickii, Presmiliae.
- 10) f. 366-370. De mira curatione P. Alvari de Molina O. P. intercessione P. Ign.
- 11) f. 372. Summ.^{ria} a 1605 ad 27 iulii 1609 in quo et Beatificat.^{nem} et officium [sic].
- 12) f. 374. Valentin. remissorialis. *Inc.*: «Die 2^a octobris 1606 P. Michaël Iulianus Rector Collegii Gandiae». — *Expl. f. 400*: «Legalitas suprad.^{rum} notar.^{rum} facta per Archiepiscopum Valentinum et Dominis meis directa fol. 1800». [Continet indicem processus Valentini et Gandiensis].
- 13) ff. 401-501. Miracula pro beatificatione P. Ignatii.

- 14) f. 592. Memorabilia ad S. Congr. et 20 iunii 1609 et 27 iulii 1609 in quo: dandam esse Beatificationem et officium.
 15) f. 628. Beatificatio et officium 27 iulii 1609.

VI. - IN ARCHIVO PROVINCIAE GERMANIAE SUPERIORIS S. I.

Canisian. 42. Sic designatur nunc (ab anno circiter 1910) codex qui antea signatus erat: *B. P. Can. X. Sa* (v. BRAUNSBERGER, *B. Petri Canisii epistulae*, vol. V, p. LXXI). Signatura in dorso: *Scripta / B. P. Canisii / X. S. a.* — Descriptus apud BRAUNSBERGER, op. cit., vol II, pp. LVII-LVIII. Vide quae de hoc codice dicimus infra, p. 1 et annot. 1.

VII. - IN ARCHIVO PROVINCIAE TOLETANAE SOC. IESU

Ms. 392. Vol. pergamena ligatum, 150 × 105 mm., constans 758 pp. numeratis stilo lapideo. Titulo caret. In prima textus pagina haec dicuntur: « Del colegio de la Compañía de Jhs. de Quito ». Tum in prima pagina, tum in p. 742, quae ante indicem postrema est, adest sigillum: « Bibliotheca Colleg. Max. Quitensis ». Ex quibus omnibus clare eruitur hoc volumen miscellaneum, complura continens documenta, factum esse ad usum Collegii maximi Quitensis. Si excipias ea quae sunt ab initio usque ad p. 81, quae impressa sunt, reliqua omnia scripta sunt ab uno tantum librario. Manus saeculi XVI. Haec continentur in codice:

- 1) p. 1. *Sumario de las Constituciones.*
- 2) p. 27. *Reglas comunes.*
- 3) p. 40. *Reglas de la modestia.*
- 4) p. 43. *Instrucción para dar cuenta de la conciencia.*
- 5) p. 48. *Reglas de los peregrinos.*
- 6) p. 53. *Catálogo de las oraciones que han de dezir según nuestro Instituto los hermanos de la Compañía que no son sacerdotes.*
- 7) p. 61. *Carta de nuestro Padre Ignatio a los Padres y Hermanos de la C. de J. de Portugal.* (Epistula de oboedientia).
- 8) p. 81. *Carta de nuestro Padre Ignatio a los Hermanos estudiantes de la Compañía de Jesús de Colmbra.* (Epistula de Perfectione).
- 9) p. 99. *Esto que se sigue se halló en los papeles del Padre Nadal y dice que es de nuestro P. Ignatio. — Inc.: « Ay dos maneras de obediencia ». — Expl.: « o lo que te mandaren ».*
- 10) p. 100. *De nro. P. Ignatio. (También esto estava entre los papeles del Padre Nadal en italiano y está fielmente traducido). Tres modos de perfección acerca de la obediencia.*

- 11) p. 104. *Otra carta de nro. Padre Ignatio para los nuestros de Portugal.* — *Inc.*: « Aunque de las cosas neçessarias bastaría ». — *Expl.* p. 112: « y glorifique su sanctissimo nombre para siempre. Amen ».
- 12) p. 113. *Carta de nro. P. General Claudio Aquaviva de la renovación del espíritu para los Padres y hermanos de la Compañía de Jesús de España.* — *Inc.*: « Es tan necessario, PP. ... a qualquiera persona espiritual la renovación del espíritu ... ». — *Expl.*: « A 29 de setiembre de 1583 años ».
- 13) p. 146. *Carta del Padre Francisco de Borja tercero General para las Provincias de España.* — *Inc.*: « Con la venida de los Padres Procuradores ... ». — *Expl.*: « Abril de 1569 años ».
- 14) p. 164. *Carta de nuestro Padre Claudio Aquaviva... para los PP. y HH. della.* — « 19 mayo 1586 ».
- 15) p. 205. *Carta de nro. P. G. Claudio Aquaviva... para los Padres y Hermanos de la Compañía de Jesús de la Provincia del Perú. Roma de 1584.*
pp. 228-232. Albae.
- 16) p. 283. *Carta de nro. P. G. Claudio A. a los Rdos. en Cto. Padres Provinciales, Prepósitos locales y Rectores de la C. de J.* — *Roma vigilia de S. Pedro y S. Pablo de 1581.*
- 17) p. 272. *Carta de N. P. G. Claudio A. para el provincial Juan de Atienza de 13 de abril de 1588 años.*
- 18) p. 274. *Copia de otra del mismo para el mismo de Roma a 25 de abril de 1588 años.*
pp. 304-314. Albae.
- 19) p. 315. *Pláticas del P. Maestro Nadal.* Exhortationes Complutenses anno 1561 prolatae, de quibus v. MON. 8, text. Q, infra, p. 161.
pp. 585-598. Albae.
- 20) p. 599. *De S. Joseph « Cum esset desponsata eius mater ».* — *Inc.*: « Con grande confianza de que seremos favorecidos de la Virgen ... ». — *Expl.*: « Tales que merezcamos nombre de hijos adoptivos por gracia, a la cual gracia corresponde la gloria. Amen ».
- 21) p. 621. *Plática del amor de Dios del P. Maestro Avila.* — *Inc.*: « La causa que más mueve al corazón al amor de Dios ».
- 22) p. 649. *Una carta de la perfección de la vida espiritual.* — *Inc.*: « Si perfectamente quisieres hacer lo que cumple a tu ánima ... ». — *Expl.*: « alaba a Dios que es piadoso y misericordioso por todos los siglos de los siglos. Amen ».
- 23) p. 654. *Plática sobre el agua bendita hecha por el P. Provincial Dr. Araoz.*
- 24) p. 661. *Plática de la necesidad de la oración.* — *Inc.*: « La oración es una disposición grande para la gracia ».

- 25) p. 667. *El S. Sínodo a todos los fieles desta nuestra Provincia, salud sempiterna en el Señor.*
- 26) p. 671. *Decreto sobre el catecismo.*
- 27) p. 672. *Doctrinae christianae.*
- 28) p. 679. *El Cathecismo.*
- 29) p. 680. *Catecismo breve para los rudos y ocupados.*
- 30) p. 683. *Plática breve en que se contiene la suma de lo que ha de saber el que se hace cristiano.*
- 31) p. 687. *Cathecismo más largo para los que son capaces y para que lo aprendan los muchachos de la escuela.*
- 32) p. 714. *Aprobación del Catecismo por el Concilio Prov. En la ciudad de los Reyes 3 julio de 1583.*
pp. 715-731. Albae.
- 33) p. 731. *Copia de una carta de Sixto V a D. Juan Fernández de Velasco.*
- 34) p. 736. *Profecía de la Compañía de Jesús y retracto scripto por San Vicente Ferrer en el libro de la vida espiritual en el cap. 17.*
- 35) p. 739. *Letras de D. Gaspar de Quiroga alabando a S. Ignacio.*
p. 743. Index recens confectus.

Ms. 1287, 7 bis. Descriptus in MI, *Exercitia*, p. 206 ubi compendio designatur codex *Tolet. Ignat.* De eo v. infra, p. 465.

Ms. 1622. Ms. originale primae editionis Vitae S. Ignatii, auctore P. Ribadeneyra. Vide supra, p. 20*, annot. 14.

VIII. - LIMA. IN BIBLIOTHECA COLLEGII SOCIETATIS IESU.

Ms. non signatus. Vide descriptionem infra, p. 161, text. *L.*

B. MANUSCRIPTA QUAE EXTRA SOCIETATEM IESU SERVANTUR

BELGIUM

BRUXELLES, Bibliothèque Royale, *ms. 2185-9.* Descriptus in EN, I, p. XLIX, cod. 17. 210 × 165 mm., 480 pp.

BRUXELLES. Bibliothèque Royale, *ms. 2847. (Bruxell. II).* — Vol. 195 × 143 mm.; assutum et pergamena membrana coopertum. Constat 75 ff. eadem manu scriptis et signatis.

In primo fol.: « † Hic liber datus est a R. P. Oliverio Manarneo [sic, pro « Manareo »] domui probationis Tornaci cum esset visitator utriusque Germaniae ».

Res continet ad S. Ignatium spectantes; praecipue vero sunt sequentes:

- 1) ff. 4-26. Exemplar ephemeridis S. P. N. Ignatii, in quam referebat interna mentis sensa, dum Constitutiones conderet.
- 2) ff. 26-33. Constitutio S. Ignatii de applicatione bonorum temporalium. Quomodo collegia sese mutuo adiuuare debeant. Cura adhibenda a Societate Iesu circa suum praepositum generalem. Peccata reservata in Societate. Diversi modi vel gradus obedientiae.
- 3) ff. 42v-67. Dicta et facta P. N. Ignatii.
Maxima monumentorum pars hispanico sermone scripta est.

CHILE

SANTIAGO DE CHILE. Archivo Nacional (olim in Bibliotheca Nationali) *ms. fondo antiguo 131*. 150 × 105 mm. Caret continua foliorum numeratione. Scriptus manu quattuor amanuensium. Saeculi XVI. Titulus in dorso: *Manuscritos / de la B. Nacional / 5. / Sumario / de las / Constituciones / jesuíticas / en el / orden espiritual / 1562* (annus falsus). Codex continet varia scripta spiritualia, quorum priora tantum nostra intersunt:

- 1) *Sumario de las Constituciones* ... (textus impressus sine fronte), 80 p.
- 2) Scripta de oratione, sine titulo, [8] ff., mutilum. — *Incip.*: « La oración preparatoria y preámbulos sólitos ... ».
- 3) ff. 1-60 (altera foliorum numeratio). Excerpta ex Exercitiis et Regulis.
- 4) f. 70. *Decreto de Paris*. f. 70v: *Breve respuesta de las cosas que se contienen en el instituto de la C. de J. en la qual rrespuesta por orden se satisfaze a todos los artículos de dicho decreto*. — *Incip.*: « Pr.^o artículo. Esta nueva Compañía ... ». — *Expl.* f. 81v: « cumplir su voluntad ».
- 5) ff. 81v-90. *Summa de las pláticas del P. M. Nadal que en Alcalá de Henares hizo* (index 14 adhortationum; textus primae et secundae). Vide MON. 8, infra, p. 161, text. S.

GALLIA

BORDEAUX, Bibliothèque Municipale.

Ms. 811. H (vel 811. 8). Volumen 306 ff., 142 × 100 mm., corio ligatum. Omnes textus sunt apographi. Descriptio incompleta et erroribus lectionis non carens facta a Camille COUDERC, *Catalogue général des Mss. des Bibliothèques Publiques de France*. Départements, tome XXIII, Bordeaux (Paris 1894), p. 436.

- 1) ff. 1-5v. Documentum, nulla imposita die, cardinalis Alfonsi Gonzaga, quo declaratur authenticum exemplar quoddam Bre-

vis approbationis libri *Exercitiorum spiritalium* (31 iulii 1548) et transumptum ipsius libri. Brevis apostolicus in ipso documento transcribitur, textus *Exercitiorum* statim post.

- 2) ff. 6-79. Textus completus *Exercitiorum* S. Ignatii, lingua hispanica, sine titulo. — *Inc.*: «Anotaciones para tomar alguna inteligencia». In f. 79r ad calcem, post regulas orthodoxiae, sequuntur duae meditationes quae in libro *Exercitiorum* non inveniuntur:

ff. 79-81v. *Meditación de la muerte*. — *Contiene en si la oración preparatoria y dos preámbulos y siete puntos y un quololoquo*.

ff. 79-81v. *Contemplacion del juizio*.

ff. 84-85. Alba.

- 3) ff. 86-89v. [Jerónimo Nadal], *Breves avisos para el modo de hablar cosas de Theologia en estos tiempos*. Doc. editum in MHSI, *Monumenta paedagogica*, hispane (pp. 676-680), latine (pp. 123-128).

ff. 90-90v. Alba.

- 4) ff. 91-230v [Hieronymus Nadal]. *Adhortationes Compluti habitae* anno 1561, lingua hispanica, sine titulo. Vide nostrum MON. 8, infra, p. 160-167, text. B. — f. 91, Plática primera hecha en Alcala a 26 de octubre 1561; f. 96v, Plática 2ª; f. 5v, Plática 3ª; f. 117v, Plática quarta; f. 130v, Plática quinta; f. 138, Plática sexta; f. 147v, Plática 7ª; f. 156, Plática octava; f. 165, Plática nona; f. 175v, Plática decima; f. 186v, Plática undecima; f. 197v, Plática duodecima; f. 207v, Plática terdecima; f. 218, Plática quartadecima. — *Expl.*: «El Señor nos dé su gracia para que le busquemos y procuremos con todas nuestras fuerzas para gloria y honra suya. Amen».

- 5) ff. 231-232v. *Obediencia de la Compañía*. — *Inc.*: «Pide la Compañía obediencia no sólo en la exterior execución pero en la conformidad de la voluntad ...». — *Expl.*: «El que juzga no ser del todo bueno o expediente lo que a ordenado el Superior, aconsejando al secretario o algún familiar otra cosa».

- 6) ff. 233-234. *Puntos para ayudarse*. — *Inc.*: «Hazer todas las cosas a mayor gloria de Dios. Amar el instituto ...». — *Expl.*: «que ha hecho en la Compañía e a mi en ella». Initium huius textus (quod hic habetur in f. 233) editum in EN, IV, 208-209. Ibi, annot. 1, dicitur haec puncta tradita esse Eborae a Natali P. Gundisalvo Vaz, Provinciali Lusitaniae, anno 1561.

- 7) ff. 234-236v. [Jerónimo Nadal], *Información del ynstituto y modo de proceder de la Compañía*. — *Inc.*: «Aunque el modo de bivar de la Compañía quanto a lo exterior sea comun de pobres ...». — *Expl.*: «El espíritu de la Compañía es charidad que ocupa y endereça». (Ed. in EN, IV, pp. 614-619); hoc exemplar est incompletum ad finem.

- 8) ff. 237-274v. [Juan Alfonso de Polanco], *Industrias. Industrias para que los de la Compañía de Jesús mejor procedan en el divino servicio y bien de las ánimas*. (Est secunda series Industriarum Polanci, edita in *Polanci Complementa*, II, 776-807. Vide descriptionem huius scripti ib. pp. XI-XII). ff. 175-175v. Alba.
- 9) ff. 276-280v. *Extracto de las industrias que pueden ayudar los de la Compañía*. In fol. 280v, post « Deo gratias » et quandam brevem annotationem de modo visitandi infirmos, sequuntur: ff. 280v-283. *Extractos para ayudar a bien morir*. ff. 283-284. *De l'anima después de salida del cuerpo*. ff. 284-294v. *De los sufragios*.
- 10) ff. 285-296v. Exemplar epistulae S. Ignatii dictae « de perfectione », lingua hispanica conscriptum (7 maii 1547).
- 11) ff. 297-306. Exemplar epistulae S. Ignatii « de oboedientia ». Huius codicis descriptionem desumpsimus ex notis benevole nobiscum communicatis a P. Edm. Lamalle.

HISPANIA

MADRID, Biblioteca Nacional, Ms. 6336 (antiquitus signatum: « R. 215 »), magnitudinis 215 × 155 mm. Titulus in dorso: *P. Geró-nimo / Nadal / plátt-/cas*. — Constat 221 ff., quorum 8 initio codicis et 12 ad finem alba sunt. In fol. n° 1 signato initium habent Natalis exhortationes Conimbricae habitae anno 1561, sub hoc titulo: *Ihus. / 1ª Exhortatio, 23 Maij / 1561 Conimbricae / habita*. P. Nicolau, in opere *Pláticas espirituales del P. Jerónimo Nadal en Coimbra (1561)*, omnes Natalis adhortationes conimbricenses ex hoc ms. edidit. Antea huius operis notitiam dederant editores voluminis EN, I, p. L. Ultima exhortatio desinit in f. 100. Post eam habetur apographum adhortationis 14 a Natali Compluti habitae, quam idem P. Nicolau ex hoc ms. edidit in opere *Jerónimo Nadal; sus obras y doctrinas espirituales*, pp. 512-525.

IB., Ms. 11001. — *Tabla de los libros y capítulos de las obras por ymprimir de Esteban de Garibary, Chronista de los cathólicos Reyes nuestros señores Don Felipe segundo y tercero*.

ITALIA

FIRENZE, Biblioteca Nazionale Centrale. Ms. Magliab. Cl. XXXVIII, 26. Breviter descriptus in MI, *Epp.*, I, 56, cod. 59 = *Florent. II*. Vol. magnit. 202 × 113 mm., membrana ligatum. Habet ff. 80 numerata, quae a f. 75 sunt alba. Tria alia alba sequuntur in fine. In dorso: « L. Strada ». Operculum titulo caret. Titulus recenter

stilo lapideo scriptus in prima pagina: «XXXVIII, 26: STRADA. *Del transito di S. Ignazio. Spagnolo*». Totum volumen scriptum est ab uno eodemque librario optima scriptura utentis saeculi XVI.

- 1) f. 1. *Al muy Mag.^{co} y Muy R.^{do} Sor Don Hieronimo de Biveroi* [sic], *Fra Luis de Strada menor de los monjes de nuestra Sra. de Huerta de San Bernardo desea salud y prosperidad en el Señor*. Litterae datae «de esta Santa Casa de nuestra Sra. de Huerta a 10 de Março 1557» (a nobis editur, pp. 13-14).
- 2) ff. 2-38. *Copia de la carta que escribió el Rdo. P.^e Fra Luis de Strada, Monje de nuestra Sra. de Huerta de la horden de San Bernardo, a los padres y hermanos de la Compañía de Jesús sobre el felicissimo tránsito del Padre Ignatio*. — *Expl.* f. 38: «Duodecima Februarii 1537 [sic]. Fray Luys de Strada. (Mon. 2, text. F). ff. 39, 40. Alba.
- 3) f. 41. *Carta del P.^e Ignatio de buena memoria de la obediencia que escribió a los hermanos del collegio de Coymbra*.
- 4) f. 53. *Satellitium hominis boni*.
- 5) f. 57. *Inc.*: «Lunes. Lo que hizo Dios con nosotros. Considerar cómo antes que fuesse era nada y cómo me crió y dió el ser ...». f. 58. «Martes. Lo que Dios hizo con nosotros. Cómo me crió de tierra ... etc.». — *Expl.* f. 69v: «Tarde te conocí, bondad infinita, tarde te conocí».
- 6) f. 70. *Reglas de humildad del P.^e Ignatio de buena memoria fundador de la Compañía de Jesús*. — *Inc.*: «Nunca contradiga a alguno ...». — *Expl.* f. 71: «porque despressiando todas las otras cosas gane al mesmo señor. Amen. Finis. Laus Deo».
- 7) f. 71. *Lo que deven observar los hermanos de la Compañía de Jesús en el caminar en público*. — *Inc.*: «En general se puede brevemente dezir que en todo el hombre exterior ...». — *Expl.* f. 71v-72: «se acuerden de la modestia en las palabras y modo de dezillas». *Regulae modestiae*. De hoc ms. v. MI, *Regulae*, p. 515.
- 8) f. 72. *Distribución del tiempo*. — *Inc.*: «Levantarse a las cinco oras». — *Expl.* f. 73: «De las 8 hasta las 8 y media cenar, todo lo demás del tiempo, hasta el examen, quietes. Laus Deo».
- 9) f. 73v. *Inc.*: «Quibus de rebus fratres tempore quietis colloqui possunt». — *Expl.* f. 74v: «Ne ironici. Laus Deo».

MODENA, Biblioteca Estense. Ms. α. F. 2. 46. (*ff.* 933). Signum antiquum: XII. DD. 31. Vol. magn. 150 × 110 mm., coopertum membrana. Titulus in dorso: *P. Anton. / Valentín. / Medit.* Quae sequuntur legi nequeunt ob deletum atramentum. Habet 302 ff. numeris coaevis signata, quibus adduntur 7 ff. non numerata initio.

In primo folio non numerato habetur: «†». Infra: «IHS». F. 1. Ad pedem paginae: «Coll. Mut. Soc. Iesu Cat., rel. 1639. Biblioth. Cori».

- 1) f. 1. *Iesus X. Essercitio sopra l'eccellenza del fine di nostra Compagnia et della convenienza dei mezzi per conseguirlo, ambedue compresi in questi due nomi: Compagnia di Giesù.* — Inc.: «Oratione preparatoria. Incominciando questa meditatione a gloria del nome di Giesù, lo pregarò ad aiutarmi ...».
- 2) ff. 9v-29. *Della singulare vocatione della Compagnia, et di 4 mezzi et vie per conoscerla et stimarla come si deve.* — Inc.: «Quicumque in Societate nostra ...». — F. 10: *Del primo mezzo, cioè della gratia della Religione per conoscere la nostra vocatione. Consideratione prima.* — Inc.: «Videte vocationem vestram, fratres. Chi vuol conoscere che cosa sia la Compagnia in particolare ...». — F. 13v: *Del 2° mezzo di conoscere la vocatione, cioè per la vita del P. Ignatio.* — Inc.: «il 2° mezzo di conoscere questo Istituto, religione, gratia et modo di procedere della Compagnia, è il discorso in particolare della vita del P. Ignatio». Sequitur Natalem in adhort. 2^a complutensi usque ad eum locum ubi dicit Ignatium narrasse «... il discorso della vita sua sin all'anno 1543. De quel tempo poi in qua Mastro Natale (disse egli) potrà renderne conto, che n'è testimonio di vista (v. MON. 8, infra, p. 185). Et perchè la vita del P. Ignatio è hora manifestata per gratia di Dio et stampata, non acade dire altro se non riferire in brevità, come fa il P. Lainez nell'esposizione dell'Essame generale, dicendo: Mi contava (dice egli) Nro. Pre. ...». — F. 17v: *Terzo mezo per conoscere l'istituto della Compagnia, in quell'Essercitio de Regno Dei sotto similitudine d'un Re terreno, ove si mostra il proposito di Dio verso l'homo et il delitto del homo verso Dio.* — Inc.: «Il 3° mezo per conoscere la Compagnia è quell'essercitio del Regno di Dio». Sequitur Natalem. — F. 21: *Che la Compagnia è un essercito di Dio et una militia spirituale che ha per istituto di combattere contro la propria volontà.* — Inc.: «La nostra Religione è una compagnia de soldati che milita sotto il nome di Giesù ...». — F. 28: *Della maniera con che Dio guadagna la nostra volontà per via d'amore et di benefici, et come Christo pigliò il possesso del mondo per via d'humiltà, di mansuetudine, di carità.* — Expl. f. 29: «et con la gratia interna ...» sic, imperfecta sententia, abrumpitur flum orationis. ff. 29v, 30, 31, 32. Alba.
- 3) f. 33. *Essortatione del Rdo. P. Lodovico Gagliardi fatta da lui in Novellara mentre era Vice Provinciale. Sopra il fine della nostra Compagnia.* — Inc.: «Il fine è quello per il quale

si fanno tutte le cose ... ». — F. 37. *Essortatione 2ª fatta dall'istesso nell'istesso tempo. Ponti da cavarli dalla cognitione del fine della nostra vocatione.* — Inc.: « Ne sono le cose principali ... ». — F. 41. *Essortatione 3ª dell'istesso nell'istesso tempo. D'alcuni atti circa le cose dette per acquistare et fomentare la devotione.* — Inc.: « Per fare perfettamente il volere divino ... ». — Expl. f. 43v: « Mortui sunt, D. Paul. ad Heb. c. II ».

ff. 44-48. Alba.

- 4) ff. 49-91. *Iesus X.ª Essortationi del P. Laines Generale ... Sunt 16 exhortationes Lainii in librum Examinis.* — Inc.: « Il bene dell'uomo consiste ... ». — Expl. f. 91: « per quanto si può spendere et a che sarà buono. Iesu dulcis amor ». (v. MON. 6, infra, p. 128).
- 5) ff. 97-148v. *Iesus X.ª D'alcune principali virtù o industrie per lo profitto et perfettione spirituale. Proemio. Del fine, ordine et processo di questo trattato.* — Inc.: « Il fine prossimo di tutti gli essercitii spirituali ... ». — F. 97v: « Parte prima »; f. 120: « Seconda parte. Del mezzo delli sacramenti della confessione et comunione per acquistare le predette virtù »; f. 135: « Terza parte. Dell'operatione buona »; f. 138: « Quarta parte. Proemio. Di alcune regole generali per ben meditare et orare »; f. 148v: « Il fine della quarta parte ». ff. 149-154. Alba.
- 6) ff. 155-190v. *Iesus X.ª Methodo et via brevissima et utilissima per acquistare ogni sorte di virtù.* — F. 157, « Della prima virtù della prima settimana, cioè la carità in modo di ponti da meditare »; f. 160v, « Della 2ª virtù da meditare per il giorno della 2ª settimana, cioè l'humiltà »; f. 164, « Della virtù dell'obedienza della 3ª settimana »; f. 168v, « Della virtù della pazienza per la 4ª settimana »; f. 172, « Della povertà per la 5ª settimana »; f. 190, « Della virtù della castità per la sesta settimana ». — Expl. f. 190v: « come il figlio delle api ». ff. 191-210. Alba.
- 7) f. 211. *Iesus X.ª Avvisi per far bene la Meditatione.* — Inc.: « P.ª, L'oratione è un'elevatione di mente in Dio ». — Expl. f. 215: « quam multa si neglexeris. Iesu dulcis amor ». f. 215v. *Ponti diciotto per meditare la vita et morte di Christo.* ff. 218-227. Alba.
- 8) f. 227. *Iesus X.ª Meditationi della sacra scrittura tolte dal Montessoron [sic] di Gio. Gersone.* ff. 243-244. Alba.
- 9) f. 245. *Iesus X.ª Essercitio della familiarità con l'Angelo custode distinto in tre parti, cioè mottivo, proposito et familiarità.* ff. 251-252. Alba.

- 10) f. 253. *Iesus X.^s Documenta quaedam utilia Rdi. P. N. Ignatii quibusdam disticis comprehensa per M. Andream Frusium, Societatis Iesu theologum.*
- 11) f. 253v. *Iesus X.^s Avvisi utili del R. P. Benedetto Palmio dati da lui mentr'era Provinciale.* — *Inc.*: « Tutto quello che occorre a fare ». — *Expl.* f. 254: « et che a buon fine si possono ordinare. Iesu dulcis amor ».
- 12) f. 255. *Iesus X.^s Fundamentum vitae spiritualis.* — *Inc.*: « Boni ac resignati fundamentum ». f. 256. *Album.*
- 13) f. 257. *Iesus X.^s Breve esame per esaminare la consciencia [conscia ms.] secondo che si conviene a Religiosi, del Rdo. P. M. Giovanni di Polanco.* — *Inc.*: « In quattro cose consiste la cura ». — *Expl.* f. 260: « o havesse proceduto più oltre ». ff. 261-268. *Alba.* Hucusque omnia documenta videntur ab eadem manu exarata.
- 14) f. 269. *Iesus X.^s Hymnus in Nativitatem Iesu servatoris.* — *Inc.*: « Ecce tandem sempiternus ». — *Expl.*: « Nova rerum specie. Finis. Iesu dulcis amor ».
- 15) f. 278. *Iesus X.^s Considerationes pro singulis horis diei ac noctis.*
- 16) f. 282. *Iesus X.^s Essercitio quotidiano col quale accortamente [?] si cava guadagno da ogni cosa rallegrandosi sempre nella volontà di Dio et ringratiando sua divina Maestà in ogni sorte d'occasione.* — *Inc.*: « Primo lodando et ringratiando Dio ».
- 17) f. 283. *Essempiare dell'oratione, operatione et conversatione.*
- 18) f. 283v. *Specchio dell'Huomo christiano.*
- 19) ff. 286-287. *Verità. Giustizia, Obedienza. Perseveranza. Beatitudine.* ff. 288-302. *Alba.*

MODENA, Archivio di Stato, *Mirandola*, 17.

VENEZIA, Archivio di Stato, *Senato Terra*, *Registro* 36.

MONUMENTA

P. HIERONYMI NADAL
ADHORTATIONES IN COLLEGIO ROMANO
2 ET 4 IANUARIJ 1557

Praefatio

I. - EDITIO: NICOLAU, *Jerónimo Nadal*, 489-496.

II. - AUCTORES: ID., pp. 82-84; AICARDO, *Comentario a las Constituciones*, II, 799-800, in compendium redigit primam exhortationem. BRAUNSBERGER, *S. Petri Canisii epistulae*, II, p. LVII, n.º 13; SOMMERVOGEL, II, 686 (sub titulo « Canisius »).

III. - TEXTUS: Archiv. Prov. Germ. Sup. S. I., cod. *Canisian*, 42, ff. 1-5. Est apographum coevum carens correctionibus auctoris. Mutilum servatur. Continet compendium exhortationis die 2 ianuarii 1557 habitae et fragmentum alterius, diei 4 eiusdem mensis et anni ¹.

P. Nadal ubi primum nuntium rescivit de transitu P. Ignatii, ex Hispania Romam se contulit, eoque 2 decembris 1556 pervenit. Paulo post « data est mihi superintendentia collegii, quod habebatur in via illa ad Minervae. Eram quidem in collegio, sed nolui interpellare rationem gubernationis, nam simul et P. Polancus et P. Madridius multa curabant et agebant in collegio. Habui aliquot exhortationes de Instituto, quum primum veni Romam, quae successerunt e sententia. Postea alias habui, quae non adeo » ². Ex his Natalis verbis erui videtur, non tamen certo, eum munere Superintendentis Collegii Romani iam fungi, cum has habebat adhorta-

---

¹ Perdurantibus temporum difficultatibus, codicem ipsum inspicere nobis non licuit. Gratias tamen quam plurimas referimus Patri Nicolau, qui imagines photographicas quas habet, nobis perlibenter commodavit. Ipse nobiscum communicavit epistulam P. Io. B. Metzler, olim praefecti archivi Prov. Germaniae Superioris, qua eum certiore faciebat nihil amplius in toto volumine haberi quod harum Natalis adhortationum continuatio dici posset. In privato operis MHSI tabulario folia quaedam invenimus, scripta manu P. Arthuri Codina, in quibus adest transcriptio primae adhortationis et fragmenti tantum alterius. Hoc scripto usus est P. Aicardo, loco supra allato. Teste P. Codina altera haec Natalis adhortatio imperfecta servatur. Vide infra, p. 10.

² NADAL, *Ephem.*, EN, II, 50.

1 — MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

tionones³. De earum felici successu, quem ipse agnoscit, inditio sunt epitheta quibus a scriptore laudantur. Prima adhortatio vocatur « eximia », secunda vero « prorsus admirabilis et stupenda ».

Re quidem vera, etiamsi verborum Natalis nihil nisi compendium habeamus, referens quae ille dixit « in hunc fere modum », hi textus Natalis mira devotione erga Ignatium et Societatis Institutum effulgent, et ita quidem ut in eis, si umquam alias, maxima perspicuitate appareat mens et consilium Natalis ubicumque de Societatis Instituto verba facit. Agit primo de gratia in genere, deinde de gratia « monasticae religionis », quam hoc modo definit n. [4]: « Nihil enim est aliud illa monasticae religionis gratia quam peculiaris Dei instinctus et auxilium ad amplexandum et exequendum quae specialis ille vivendi modus a Deo inspiratus et ab Ecclesia approbatus requirit ». Tum de gratia particulari Societati Iesu concessa disserit, quam ut intelligamus multum iuvat cognoscere Ignatii Conditoris vitam, ideoque « pauca quaedam de Reverendo Patre nostro Ignatio et toto Societatis successu videamus ». Hoc loco incipit brevem narrationem de Ignatii vita per texere ut ostendat singulis gratiis a Deo Sancto Conditori concessis similes gratias in Societate respondere. Ordinem gratiarum de quibus sermo fit, recapitulatione quadam ad finem primae exhortationis n. [18] et initio alterius n. [20] Natalis complectitur.

In his adhortationibus maxima perspicuitate elucet principium quod Natalis in documentis eius hoc volumine edendis perpetuo repetet: Societatem Iesu in Ignatio fundari, ita ut Ignatius non tantum fuerit auctor novi ordinis religiosi, sed etiam exemplar a Deo electum, ut Societas ad eius imaginem sese conformet. Hinc utilitas et momentum bene cognoscendi Ignatii cursum vitae ordinemque gratiarum ei concessarum.

IV. - RATIO EDITIONIS. Edimus integrum textum duarum adhortationum prout ad nos pervenit. Pauca quaedam aliter legimus ac P. Nicolau. Lectiones quas dubias reliquit interpretari conati sumus. Paragraphorum divisionem et numerationem quam ille induxit retinuimus.

Textus

- 1-3. *Harum adhortationum consilium.* --- 4. *Gratia omnibus christifidelibus communis.* --- 5. *Specialis monasticae religionis gratia.* --- 6-7. *Societas Iesu gratiam religionum propriam accepit.* --- 8-9. *Ignatio*

³ Superintendentis officium, quod solum in collegiis et universitatibus constituebatur, in eo erat ut certam quandam curam et vigilantiam tum in Rectorem tum in subditos exerceret. A. COEMANS, *Collatéral et Surintendant*, AHSI, 5 (1936) 293-295. Regulae Superintendentis collegii Romani editae sunt in MI, *Regulae*, 508-511.

tii ad Deum conversio, — 10-15. Diversi gradus per quos Ignatius ad perfectionem contendit sociosque sui consilii sibi adscivit. — 16-17. Novi ordinis fundatio. — 17. Recapitulatio. — 20. Compendium prioris adhortationis. — 21. Societatis approbatio. — 22. Per quosnam gressus socii in novum ordinem cooptentur, — 23. De S. Ignatii visione prope Romam. — 24. Fundamentum Societatis est Christus crucifixus. — 25. De Societatis nomine.

[f. 1]

IESUS † MARIA

[1] REVERENDUS P. NATALIS, ANNO 1557

2 IANUARI, EXIMIAM HABUIT AD FRATRES

COLLEGII EXHORTATIONEM, IN HUNC FERE MODUM:

[2] Iniunctum est mihi a Reverendo Patre nostro Vicario ¹ 5
ut vobis exhortationem quandam familiarem facerem de spiritu et negotio Societatis nostrae, in quam nos Dominus Iesus sua clementia dignatus est congregare; et eo fine atque intentione ut, secundum Constitutiones, ex hoc Romano collegio omnes sua vota ter aut quater in anno renovare possent cum 10
maiori fructu ².

[3] Iam scitis quod ego sum ineptus ad omnia munia subeunda; dicam tamen, per Dei gratiam, aliqua per modum practicae ad communem aedificationem, 1° de statu et gratia religionis monasticae in genere, deinde de gratia et instituto 15
speciali huius sanctae Societatis nostrae.

[4] Servator noster Dominus Iesus Christus, liberare volens mundum a tyrannide diaboli, qui nihil nisi divitias, honores, luxus et vanitates sectandas proponebat, contraria prorsus voluit esse principia omnium salvandorum, ut omnibus 20
istis conculcatis per observationem mandatorum, omnes christiani essent; et ad hoc communem omnibus gratiam dedit, per quam, quicumque vellent christiani esse, praecepta Dei observare, et salutem animae suae consequi possent. Atque haec est prima et communis gratia, nobis cum omnibus christianis communis, de qua maximas debemus semper gratias 25
agere.

8 et: ut ms.

¹ P. Didacus Lalnez electus est Vicarius post mortem S. Ignatii, die autem 2 iulii anno 1558 Praepositus Generalis constitutus.

² De votorum renovatione agitur in *Const.*, p. 4, c. 4, n. 5; p. 5, c. 4, B. Id aderat iam in textu *a* (1547-1550), v. *MI. Const.*, II, 179, 4°.

[5] Praeter hanc communem, voluit ulterius esse religionem monasticam eorum qui, votorum viam ingressi, [1v] etiam consilia evangelica observarent, itaque contenderent ad perfectionem. Et ad hanc vitam peculiare dedit donum et gratiam iis qui huiusmodi religiones inchoarunt, et qui deinde post patriarchas sequuti sunt. Sic D. Benedictus, D. Franciscus, D. Basilius, D. Dominicus et alii religionum diversarum aucthores, speciali praeventi gratia, aliis illam annuntiarunt Dei-que beneficio plurimos assecutas habuerunt, qui illorum exemplo excitati peculiare quoque auxilium et gratiam receperunt, ut in talem vivendi modum consentirent factaque, quae ille exigebat, exequerentur. Nihil enim est aliud specialis illa monasticae religionis gratia, quam peculiaris Dei instinctus et auxilium ad amplexandum et exequendum quae specialis ille vivendi modus, a Deo inspiratus et ab Ecclesia approbatus, requirit.

[6] In hac ergo speciali gratia omnium religiosorum et nos communicantes, maximas et incessabiles laudes Domino persolvere semper debemus, et singulos cuiusque ordinis religiosos maximo amore prosequi, quandoquidem nec illi nec nos unquam hoc potuissemus Deo repugnantes, nisi peculiariter de coelo nos respexisset Dominus.

[7] Caeterum, ut ad propositum videamus quomodo nostra haec Societas particularem gratiam, omnibus tamen religionibus communem, accepit, et deinde etiam valde peculiarem prae omnibus aliis, sicut etiam aliae suam habent; pauca quaedam de Reverendo Patre nostro Ignatio et toto Societatis successu videamus. In primis Societatem hanc nostram in numero aliarum religionum [2] communicare potest, quia divinitus primum (ut firmissime credimus []) inspirata est Reverendo Patri Ignatio eiusque primis sociis; approbata deinde est per Sedem Apostolicam tanquam huiusmodi, et mirabili successu atque incremento personarum et fructus spiritualis usque nunc corroboratur. Sicut autem aliae religiones suam habent peculiarem gratiam, sic et nostra haec suas habet plurimas. Atque haec in primis in obedientia Societatis elucet, quae non solum exteriorem executionem et voluntatis promptitudinem requirit, sed totalem abnegationem intellectus, ut id etiam per intellectum iudicemus optimum, quodcumque praecipitur³. Lucet quoque in peculiari quadam

³ Vide, inter alia de oboedientia documenta, *Summarium Constitutionum* (1553-1554), MI, *Regulae*, 328, n. [47].

energia et gratia concionandi, docendi aliaque huiusmodi exercendi, quam non possunt satis quicumque etiam homines admirari; quam cum peculiari gratiarum actione suscipere debemus. 70

[8] Illo tempore quo Lutherus suas iam machinationes pessimas instituebat ⁴, erat Reverendus Pater noster dux quidam exercitus, generoso animo ad honores mundi contendens (neminem tamen unquam occidit) ⁵; sed hic per Dei voluntatem exclusus est, quando per gravem pedum vulnerationem in periculosum morbum incidit. (Ecce primam gratiam, quam quilibet etiam in sua conversione, ut reliquas omnes, experiri poterit, si comparet). 75

[9] Hinc deinde libros spirituales studiose coepit legere, ⁸⁰ et vehementissimis fluctibus nunc ad mundana, nunc vicissim ad Deo serviendum permoveri; verum cum illo discrimine quod, post [2v] cogitationes mundanas, perturbatum se semper et vehementer tristem; post cogitationes autem sanctas, vehementer consolatum invenerit. Unde et hinc per spirituum discretionem certissimo constituit melius esse servire Deo quam mundo. (Ecce 2.^{am} gratiam spiritualem). 85

[10] In serviendo vero Deo, pro primo fundamento statuit id semper esse sequendum quod magis esset pro honore et gloria Dei (quod totius est Societatis veluti unicum fundamentum et regula, ad quam Constitutiones omnes et omnia Societatis negotia examinata sunt et semper examinari debent) ⁹⁰.

[11] Primo igitur maxime pro Deo iudicavit ut asperimam ageret poenitentiam ⁷, quam et asperam aggressus est 95

94 Deo correctum videtur ex Dei

⁴ Parallelismus cum Luthero in aliis etiam documentis invenitur: v. RIBADENEYRA, DA, n. 18, infra MON. 14, *Vita P. Ignatii* lib. II, c. XVIII; POLANCO, *Vita P. Ignatii*, cap. II, n. [12], infra MON. 21. Cf. LETURIA, *El Gentilhombre*, cap. VIII, *Wartburg y Loyola*, p. 287 ss.

⁵ « Nunca tuvo odio a persona ninguna, ni blasfemó contra Dios », *Sum.*, n. 5, I, p. 156.

⁶ Hoc principium saepe repetitur a Nadal in documentis huius voluminis.

⁷ Cf. *Exhort.* 1554, I, 306, ubi ad oram paginae brevi quodam compendio Natalis idea de ratione quam Ignatius tenuit exponitur: « Instruere per orationem primum est vincere seipsum per poenitentiam, deinde proximum adiuvere. Et hoc processit ordine P. Ignatius, poenitentiam enim egit contemplationi vacans, deinde se in ministerio pro-

per quinas disciplinas quotidie⁸ et alia praeter humanas vires; ut per excessum illum postea ad tantam moderationem devenit circa filios suos, quantam nunc in regulis experimur. (Ecce gratiam aliam).

- 100 [12] Ex hac deinde ad admirabilem illuminationem mentis proventus est, ut iam per orationis exercitium et spirituales contemplationes, vero lumine clarius res divinas intueretur. Atque haec omnia per accessum urbis Hierosolimitanae aliaque pia exercitia adeo excreverunt, ut mirum dictu sit.
- 5 Caeterum, inter alias, una erat illa peculiaris et invisibilis mentis illuminatio quam in Manreza, non procul a Monteserato, recepit; ad quam fere omnia sua consilia referre solebat benedictus Pater noster, cum iam [3] etiam Romae Societatem gubernaret⁹, quae quotidiano semper augebatur momento. (Ecce gratiam aliam).

[13] Ex hac porro in desiderium quoddam et inclinationem insatiabilem adjuvandi proximum devenit, ut non solum sibi, sed et aliis etiam prodesse studeret. (Ecce gratiam novam).

- [14] Sed cum hic dubius haereret, quonam modo iuxta
15 suum principium: magis ad Dei gloriam, hoc propositum exqueretur, varia videbat subesse posse pericula errorum in simplicitate indocta, et iam nunc carceres, persecutiones et suspiciones varias experiebatur in iis quae, prout poterat, optime pro hominum salute proponebat. Omnino Spiritus Sancti
20 instinctu constituit studendum esse et disciplinis sanctis incumbendum, pro maiori gloria divina et profectu animarum. (Ecce et hic peculiarem Societatis gratiam).

- [15] Cum igitur animo rudis, prorsus nihil, nisi scribere, novisset, primum in Hispaniis, deinde etiam Parrhisiis, diligentissime coepit incumbere studiis. At cum et hic difficultas sese offerret, num solus ipse, an potius cum aliis, hoc tantum opus aggrediretur, providendum statuit de sociis, quos novem numero collegit. (Ecce et hic peculiare donum).

- [16] Sed iam restabat num absque approbatione, an vero
30 cum Sedis Apostolicae consensu per modum religionis con-

17 iam *sup.lin.*

ximi exercuit, docens et aliis praedicans quod in se prius fuerat expertus ».

⁸ Alias loquitur Nadal de tribus disciplinis, I, 306.

⁹ Cf. NADAL, *In Examen annotationes*, EN, IV, 652; *Mem.*, n. 137, I, p. 610.

gregatio ista institueretur. Visum est hoc, extra [3v] contro-
versiam ullius ¹⁰. Quamobrem, post multas preces plurima-
que hinc inde habita consilia, per Sedem Apostolicam semel
atque iterum approbata est Societas haec nostra, ut una es-
set inter reliquas religiones Christianitatis; quae, licet mini- ³⁵
ma omnium esset, et suos tamen haberet assecclas, et peculia-
res suae vocationis et professionis gratias.

[17] In hanc vero asciscere visum est professos Patres,
coadiutores spirituales, coadiutores temporales, scholares et
novitios. Studia vero ita instituere, ut vel, simul viventes Fra- ⁴⁰
tres, solum aliorum lectiones audirent, ut fit in multis urbi-
bus Hispaniae; vel ipsi etiam docerent, ut fit Romae; vel ut
etiam integras academias instituerent et moderarentur. (Ecce
et hic peculiarem Dei gratiam).

[18] Quae omnia si in fasciculum per ordinem colliga- ⁴⁵
mus, et quod gratias agamus Domino habebimus, et quod in
Reverendo Patre nostro Ignatio verum spiritum Societatis no-
strae imitemur; ut videlicet abdicatis mundanis omnibus, Dei
servitium mundi rebus anteponamus; in illo semper specte-
mus quod maxime sit ad Dei gloriam; poenitentiam deinde ⁵⁰
agamus; spiritualibus contemplationibus incumbamus; salu-
tem proximorum sitiamus; pro illa studia diligenter complec-
tamur; cum Fratribus indissolubile vinculum amoris connec-
tamus; denique omnia nostra ad superiorum nostrorum,
Christi vicariorum, dispositionem referentes, gratias perpetuo ⁵⁵
Domino agamus quod nos huius sanctae Societatis [4] mem-
bra esse voluerit, et obnixe semper contendamus digne usque
ad mortem vocatione nostra incedere, ad illius laudem et glo-
riam sempiternam, qui est benedictus in secula seculorum
Iesus Christus, Dominus noster, dux et antesignanus noster. ⁶⁰
Amen.

¹⁰ Deliberationes de novo Ordine condendo habitae sunt anno 1539,
v. *MI, Const.*, I, 1-7.

[f. 4]

[19] IDEM 4° IANUARIi ITERUM AD FRATRES COLLEGII
EXHORTATIONEM HABUIT PRORSUS ADMIRABLEM ET
STUPENDAM, IN HUNC FERE MODUM :

[20] Dixi proxime de specialibus principiis et gratiis So-
cietatis nostrae. Verum nunc, eadem repetentes, de quibus-
dam aliis non inferioribus et fine Societatis nonnulla dicamus,
ut quae veri spiritus sunt cognoscamus et sentiamus, ad ma-
iorem Dei gloriam. Ex asperrima poenitentia diximus Reve-
rendum Patrem nostrum Ignatium ad orationem et sentimenta
10 spiritualia pervenisse, hinc deinde ad inclinationem adiuvandi
proximum, idque per studia, et non quidem solum, sed cum
sociis; et totum hoc cum approbatione Sedis Apostolicae in
societate et religione quae professos, coadiutores spirituales
et temporales, studiosos et novitios contineret. Inter studio-
15 sos vero triplex genus constituit, ut videlicet in quibusdam
collegiis studerent tantum, in quibusdam etiam docerent, qui-
dam vero integras academias moderarentur ^{10^a}.

[21] Circa haec notandum est Societatem nostram spe-
cialem habere gratiam orationis, non proinde omnibus com-
20 munem, de qua alias; item ita vacare illam orationi et gustui
spirituali, ut hinc in maximam sitim mox alliciatur adiuvandi
proximum; alioquin devotio sine isto desiderio periculosa fue-
rit in Societate nostra, quamvis per se bona sit ¹¹. Item nota
peculiariter fuisse commotum Patrem, ut in adiuvandis pro-
25 ximis potissimum commotus sit adiuvere quos pro sociis ha-
bere posset in hoc [4v] munere, quique deinde alios ad ipso-
rum salutem promovere possint; quod sane effecit, quum so-
cios sui desiderii ascivit; quod et nobis diligentissime imitan-
dum est. Denique nota quomodo post propositum paupertatis
30 et castitatis, postea per multas consolationes successerit
deliberatio de obedientia per modum religionis, et quomodo
tum denique mortuus sit sanctissimus Pater noster, quando
iam opus sibi commissum a Domino omnino compleverat

---

1 Dixi *corr. ex* Diximus

---

^{10^a} V. sup. n. [17].

¹¹ Nadal alias etiam inculcavit orationem in Societate ducere de-
bere ad actionem iuvandi proximos; vide EN, IV, 673. Quomodo ad men-
tem Natalis oratio cum actione apostolica coniungenda sit vide exposi-
tum apud NICOLAU, *Jerónimo Nadal*, p. 319 ss.

(nostra enim religio ante mortem Patris a Paulo 3° confirmata est, et paulatim deinde ad plures personas et privilegia extensa). Et iam omnino plene statuerat quod diversi generis essent qui sunt futuri in Societate¹², quodque sint observanda diversorum studiosorum et collegiorum genera.

[22] Atque ita sane successus Societatis se habent, quemadmodum et vita Patris processit. Nam in illo qui iam [per] Exercitia vel alia media statuit esse de Societate per acceptationem specialis gratiae divinae, tempus probationis correspondere illi possit vitae Patris qua poenitentiam egit, contemplationi vacavit, imbibit vehemens desiderium adiuvandi proximum et studendi. Nam postquam quis in Societate in his probe fuerit exercitatus, prout indiget, tunc demum ad professionem admittitur, ut vel coadiutor spiritualis vel professus efficiatur, et tum verum et directum officium Societatis incipiat exercere. Caeterum post transacta studia integer prius commendus est annus iuxta Constitutiones¹³, quo velut de novo probari incipiat, et nonnihil a studiorum distractionibus expeditibus, et poenitentiam et orationem et omnia alia illa priora simul veluti ultimo perficiat. Haec de primo, nunc de reliquis quibusdam principiis spiritualibus dicamus.

[23] Cum sanctissimus Pater noster cum sociis suis, et praecipuo Reverendo P. Fabro, et Laynez, Vicario nostro optimo, Romae orationibus vacaret ad primo Societatem instituendam, [5] mirabilem habuit apparitionem intellectualem in qua Deus Pater demonstrabat ipsi Iesum Christum portantem crucem; et ipsum cum Domino Iesu sic oneratum cruce constituens et veluti applicans, dicebat: « Ego propitius ero vobis ». Narravit hoc Reverendus Pater Laynez mihi mox a principio et aliis¹⁴; et cum ego aliquando percontatus sum Patrem nostrum hac de re, et etiam Reverendus Pater Aloysius Gonzales, numquam negavit, sed veluti dissimulando humilitatis gratia subdicebat, aut dicebat: « Si dixit Laynez, potest esse », aut simile aliquid. Verum post mortem eius di-

34 Paulo 4° ms. || 56 praecipuo sic in ms.

¹² Statuit nempe Ignatius graduum diversitatem in Societate. Facultas Coadiutores tum spirituales tum temporales admittendi concessa est per litteras Apostolicas « Exponi nobis » a Paulo III anno 1546 datas.

¹³ Annus tertiae probationis statuitur in *Const.* p. 5, c. 1, n. 3, et c. 2, n. 1.

¹⁴ Vide quomodo Laínez hanc apparitionem narret in *adhort.* anno 1559 habitis, infra Mon. 6; v. etiam *Exhort.* 1554, I, 313 et annot. 37.

ligentius eius scripta revolventes, invenimus quod quodam loco de suis consolationibus scribatur tale, et veluti simile
 70 erat hoc quale et illud: « cum me Dominus Pater cum Filio suo collocabat »¹⁵. Ex quibus omnibus omnino persuasissimum istud habeo, et ideo cum maxima semper consolatione dixi et retuli aliis.

[24] Ex his colligimus Societatis nostrae fundamentum
 75 esse Iesum Christum crucifixum, ut sicut ipse cum cruce genus humanum redemit et quotidie maximas patitur afflictiones et cruces in Corpore suo mystico, quod est Ecclesia; sic et is qui Societatis nostrae est, non aliud sibi proponat quam ut, per plurimas persecutiones Christum sequens, animarum
 80 salutem una cum ipso Christo procuret, quandoquidem illae, Christi sanguine redemptae, tam misere pereunt.

[25] Ex hoc principio, Christo Iesu, secuta sunt duo alia: primum quidem quod Societas nostra sit nuncupata Societas Iesu¹⁶. Etenim Reverendus Pater noster proprio instinctu omnibus suis sociis proposuit et obnixe rogavit ut ante omnia,
 85 absque ulla constitutione, societas nostra vocaretur Societas Iesu; quod et placuit universis. Aliquando autem aliis dicentibus postea quod fortasse aliter commodius nominari posset propter oblocutores [...] ¹⁷.

¹⁵ *Ephemeris* S. Ignatii ad diem 23 februarii 1544, MI, *Const.*, I, 104.

¹⁶ Ab antiquis scriptoribus ratio nominis Societatis invenitur in hac Ignatii apparitione, v. *Exhort.* 1554, I, 313-314; POLANCO, *Vita P. Ignatii*, infra MON. 21, n. [112]; RIBADENEYRA, DA, infra, MON. 14, n. 83.

¹⁷ Quam tenax fuerit Ignatius in retinendo nomine Societatis Iesu v. apud *Sum.*, n. 86, I, 204; POLANCO, *Vita*, infra, MON. 21, n. [112]; NADAIL, *Exhort.* 1554, I, 314.

Expleto folio 5r abrumpitur filum narrationis. Ad calcem folii alia manus coeva scripsit: *Reliqua vide in fine*; quibus tertia manus addidit: (fol. 199) 171. Verumtamen folium his numeris signatum et sequentia nihil commune habent cum praecedentibus. Vide p. 1, annot. 1.

2

FRATER LUDOVICUS DE ESTRADA
ORDINIS CISTERCIENSIS
PATRIBUS AC FRATRIBUS DOMUS SEPTIMANCENSIS
SOCIETATIS IESU

E MONASTERIO DE HUERTA, 12 FEBRUARII 1557.

Praefatio

I. - EDITIO: *Scripta*, II, 42-71 e textu *P.* Ut scribit Orlandini, haec epistula « longo post tempore italico sermone in lucem edita Romae est »: *Hist. Soc. Iesu*, I, 16, n. 125; eius summam ipse lectoribus praebet. Alcázar asserit hanc epistulam editam fuisse « en nuestro idioma vulgar y en italiano ». Ultimam partem ipse transcribit ab eo loco ubi dicitur: « Nuestro Señor me ha dado clara noticia de las conquistas que contra vuestra inocente Religión se levantan » ad finem usque: *Chrono-historia*, década II, año VI, cap. 3, § VI, tom. I, pp. 319-321. Hanc eandem epistolae partem ab Alcázar mutuati sunt editores operis *Cartas de S. Ignacio*, II, 509-512. NICOLAUS ANTONIUS, *Bibliotheca hispana nova*, IV, 33 ubi dicitur: « Exstat haec [epistula] edita hispanice, italice et latine ». Editiones latinam et italicam non invenimus. TODA Y GÜELL, *Bibliografía espanyola d'Italia*, hoc opus non recenset.

II. - AUCTORES: ORLANDINI, *Historia S. I.*, I, 16, nn. 125-127; ALCÁZAR, *Chrono-historia*, I, 319-321; AA. SS. *Iulii* tom. VII, *Gloria postuma*, p. 786, n. 58 (ubi agunt de editione Neapoli facta anno 1605).

III. - TEXTUS: 1. (*P.*). Romae in Archivo Postulationis causarum Sanctorum et Beatorum S. I., Cod. *Process. beatif. S. Ignatii* V (ms. n. 7 numerationis continuae totius Archivi), ff. 338-350. Est fasciculus 26 foliorum mensurae 221 × 142 mm., quorum sex postrema sunt alba. In ultimo habetur hic titulus: *Copia auténtica de la carta que el Maestro Fray Luis de Estrada escribió a los de la Compañía que entonces residían en Simancas, sobre la muerte de nuestro B. P. Ignacio*. Ut in hoc titulo dicitur, textus est apographus, sed authenticus, a Fr. Ludovico de Zamora, Abbate monasterii de Huerta anno 1605 aliisque monachis eiusdem monasterii subsignatus sigilloque munitus, ad declarandam eius conformitatem cum textu originali in dicto monasterio asservato. Praefatus Abbas hoc apographum ad R. P. Claudium Aquaviva

misit una cum epistula data die 23 octobris anno 1605. Haec epistula habetur initio fasciculi, ff. 336-337. Manus pertinet ad initium saeculi XVII. Textui apponuntur annotationes marginales, quae nihil aliud sunt nisi compendia rerum quae in epistula dicuntur. Sunt fere omnes eiusdem manus quae textum transcripsit. Inde patet quanti sint faciendae. Absunt a textu *F*.

2. (*F*). Florentiae servatur, in Bibliotheca nationali centrali, mss. Magliabec., Cl. XXXVIII, 26, ff. 1-38 (ff. 39-40 alba sunt). Manus est saeculi XVI. Titulo caret. Habet initio (f. 1) epistolam ad Magnificum et admod. Rev. Dom. Hieronymum de Vivero, in f. 2 incipit «Copia de la carta que escribió el Rdo. P.^e Fra Luis de Strada, Monje de nuestra Sra. de Huerta de la horden de San Bernardo, a los padres y hermanos de la Compagnia de Iesús, sobre el felicísimo tránsito del P. Ignatio». Caret annotationibus marginalibus, exceptis locis Sacrae Scripturae. Ad pedem primi folii legitur: «Gio. Araldi» probabiliter ad significandum auctorem transcriptionis fuisse Ioannem Araldi. Indicia quaedam animum inducunt ad asserendum scribam fuisse italicum. Sic consonarum iteratio ubi locus non est, ut ex. gr.: granitto (f. 11v et passim), coppa (f. 12), toccó (f. 12v), benditto (f. 14), soccorso (f. 17v), permettáis (f. 28v), bocca (f. 30). Sic etiam usus consonarum *gn*, v. gr.: Compagnia (in titulo), pequegnitto (f. 11v), igniguistas (f. 20). Alia etiam verba modo italico scribuntur: pelegrinar (f. 12), espírito (f. 13), jiardín (ib.). Nota etiam formam: ni me se deve (f. 37).

IV. - AUCTOR. Fr. Ludovicus de Estrada († 1588) Ordinis Cisterciensis, monasterium sui Ordinis Stae. Mariae Hortensis (*Santa Marta de Huerta*) dioeceseos seguntinae (Sigüenza) in Hispania annos plus quam quadraginta incoluit, idemque ter Abbas rexit. Inter alia opera scripsit *In Regulam Sancti Benedicti libros X*. Scripsit etiam historiam sui monasterii sub titulo *De la fundación del monasterio de Huerta* quae servatur manuscripta in Bibliotheca Academiae Historiae Matritensis, estque tomus III collectionis Domini Iacobi de Villanueva, MUÑOZ y ROMERO. *Diccionario bibliográfico-histórico* (Madrid 1858) p. 140. Societatem Iesu adversus impugnationes adversariorum strenue defendit (v. POL., *Chron.*, III, 327; VI, 633; MI, *Epp.*, VIII, 569). Praeter hanc epistolam occasione obitus S. Ignatii datam, scripsit *Apologiam Religionis Societatis Iesu* (NICOLAUS ANTONIUS, IV, 33) de qua ipse Lud. de Estrada in hac nostra epistula scribit (v. infra n. 23): «y si a vuestras manos llegare la apología que entre mis estudios tengo ordenada en defensa de la santa Compañía, allí veréys muy largamente tratadas vuestras cosas desde sus principios». Obiit Lud. Estrada in suo monasterio ibidemque eius corpus conditur sub hoc epitaphio: FRATER LUDOVICUS ESTRADA / MONACHUS HUJUS SACRI / COENOBII / ABBAS SACRORUM BIBLIORUM / SCRUI-

TATOR DILIGENS ET DIVINI / VERBI ADMIRABILIS PRAEDICATOR / OBIIT IV NON. JUNII ANNO MDLXXXVIII. (NIC. ANT. I. C.)

V. - RATIO EDITIONIS. Sumimus edendum textum *P*, quia quamquam eius manus tempore posterior est manu textus *F*, munitur signis authenticitatis quibus alia caret. Generatim lectiones meliores habet quam *F*, quod vel ex eo deprehenditur quod scriba huius (*F*) certe fuit italicus (probabiliter Ioannes Araldi) ut supra diximus, dum scriba textus *P* fuit sine dubio monachus quidam hispanus monasterii de Huerta. Epistolam Fr. Laurentii de Zamora ad P. Cl. Aquaviva quae habetur initio textus *P* omittimus quia nulla de Ignatio continet et recentior est (a. 1605). Edimus autem ex textu *F* epistolam P. Ludovici de Estrada ad D. Hieronymum Vivero. Lectiones variantes textus *F* ponimus in apparatu, eas vero adhibemus in textu si quando manifeste lectionibus textus *P* praeferendae videntur.

Non integrum opus Lud. de Estrada edendum visum est. Sunt enim complura initio quae modo satis amplo dicuntur de deflenda morte virorum sanctorum in genere, quae quidem a nostro scopo longe aberrant. In *Scripta*, II, 42-71 epistula integra edita est.

Estradae epistula non multa quidem de S. Ignatii vita continet, immo ea ipsa quae narrat rhetorica quadam pompa donantur. Attamen vel ipsa antiquitas ei valorem confert, nos edocens quid egregius ille vir paulo post Ignatii obitum de eo atque adeo de tota Societate senserit. Fons illi oralis tantum traditio fuisse videtur.

Compendia sive titulos marginales textus *P* transcribimus in apparatu.

EPISTULA LUDOVICI DE ESTRADA
AD REV. DOM. HIERONYMUM DE VIVERO, COMPLUTUM,
E MONASTERIO DE HUERTA, 10 MARTII 1557

E textu *F* (deest in *P*)

[f. 1] Al muy Magnífico y muy Reverendo Señor Hierónimo 5
de Bivero¹, Frai Luis de Strada, menor de los monjes de nuestra
Señora de Huerta, de San Bernardo, dessea salud y prosperidad
en el Señor.

Con razón se suele decir, muy Magnífico y muy Reverendo
Señor, que el agua que viene por seguros veneros y buenos arca- 10

¹ Hieronymus de Vivero, abbas de Berlanga, Societatis amicus et fautor, qui quoddam suum beneficium, quod de Priego dicebatur, ad dotationem augendam collegii Complutensis resignare voluit. *Chron.*, V, p. 456 n. 1236; v. etiam ibid. II, p. 644 n. 514, *MI*, *Epp.*, IV, 71, 399. S. Ignatius, 1 iunii 1552, participationem bonorum operum Societatis ei concessit, *MI*, *Epp.*, IV, 262; V, 339.

duzes trae consigo más limpia y claridad que no la que passa por minas infissionadas. Porque muchas vezes vemos que con la hondura del vaso por donde pasa el licor suele comunicar algunas mejorías, que no había sacado del proprio manantial. De aquí
 15 es que, haviendo io de enviar esta letra al santo convento de Simancas², por desempeñar mi palabra y corresponder a las obligaciones que a V. m. signifiqué en otra carta más prolixamente, tratando [1v] el mesmo argumento, puesto caso que nivelando el camino por estas partes se descubra vía más fácil y breve³,
 20 pero acordé embiarla primero a manos de V. m. porque, si el don es de algún valor, aquellos santos religiosos le reciban de V. m., a cuja providencia y liberalidad toda la santa Compañía reconosce tener deudo en semejantes y diferentes favores. De la prudentia y doctrina de V. m. será leer esta letra con atento
 25 cuidado y sersenar lo superfluo, moderar lo extremado y suplir lo que falta, porque passando la dotrina que aquí va escrita por tan buena salva, puedan con más seguridad gustar los siervos de Dios, a cuías manos fuere, del provecho de nuestro buen deseo y pequeño servio; y si nuestro Señor fuesse servido que
 30 esta [2] mi pequeña vigilia fuere reputada por de buena tinta, con fiança me queda será muy mejor resebido lo que adelante parecerá. Supplico a V. m. mande de mi parte besar las manos al muy Reverendo y religiosísimo P^e. Francisco, si reside en essa santa casa⁴, porque falta de atrevimiento me haze no escribir a su paternidad y también por no ser impedimento de sus
 35 buenas occupaciones como terná en su officio. Al santo convento de esse bendito colegio de Alcalá supplico a V. m. mande dar mis besamanos, y de mi parte le suplique sea io participante en sus santas oraciones. Nuestro Señor la muy Magnífica y muy Reverenda persona de V. m. en su santo servio guarde y prospere
 40 con augmento de dignidad. De esta santa casa de nuestra Señora de Huerta, a 10 de março 1557.

Copia

² Septimancae (Simancas) oppidum prope Vallisoletum (Valladolid), ubi domum probationis S. F. Borgia condidit an. 1555. S. F. Borgia, III, pp. XVI, 178, 205-206, 220. V. etiam epistolam Hieronymi del Portillo ad S. Ign. de supra dictae domus erectione et miris fructibus, ibid. p. 223 ss.

³ Certe, cum Estradae epistula destinata esset ad domum Septimancensem, longior erat via si ea primum Complutum ad Dom. Hieronymum de Vivero mittebatur.

⁴ S. F. Borgia, qui tunc temporis erat Commissarius generalis in Hispania, mense februario anni 1557 Compluti versabantur (v. eius epistulas nn. 112, 113: S. F. Borgia vol. III). Ad finem mensis martii erat Matriti. Vid. ibid. epist. n. 114.

Textus

1. *Amare queritur F. L. de Estrada quod mortem Ignatii, sicut etiam aliorum virorum qui sanctitate vitae eminuerunt, non lugeant homines.* — 2. *Ignatius grano sinapis evangelico ob eius animi demissionem comparatur.* — 3. *Quod tamen mirum in modum, Deo favente, succrevit. Comparatur cum B. Ioanne de Avila.* — 4. *Ad hanc arborem quot aves convolaverint, Qua fraterna caritate sodales inter se uniantur.* — 5. *Etiam e saecularibus quam multi ad eos eorumque templa accedant.* — 6. *Quam magna morum renovatio in omnium hominum coetus ex spiritualibus exercitiis redundaverit.* — 7. *Diversa Societatis domicilia. Collegia quae omnibus patent. Domus probationis.* — 8. *Vulgus in odium Societatis convertit quidquid male agitur ab his qui se Societatis curis quolibet tempore commiserunt.* — 9. *Respondet asserentibus ad Societatem confugere expulsos ex aliis religionibus.* — 10-11. *Potius ibi inveniuntur viri optimis moribus praediti.* — 12-13. *Spiritus S. Ignatii cum spiritu S. Pauli confertur.* — 14. *Ignatius socios suos nullo alio nomine insigniri voluit quam nomine Iesu, licet ab aliquibus vocentur theatini vel etiam igniquistae.* — 15. *Ignatium ab accusatione ambitus defendit.* — 16. *Ignatius palam semper sua opera peregit, Societas autem a Sede Apostolica approbata est.* — 17-20. *Hypotyposi quadam sibi fingit ob oculos Ignatium morientem supremaque consilia filiis suis impertientem.* — 21. *Invocatio ad Ignatium.* — 22-28. *Exhortatio ad Patres et Fratres Societatis ut vestigiis tanti Parentis insistentes, opere impleant quod ille verbis et exemplis eos docuit.*

[f. 338]

[1] A los muy R.^{dos} y religiosísimos Padres del santo convento de la Compañía de Jesús en la Casa de Probación de Simancas, F. Luis de Estrada, menor de los monges de Nra. S.^a de Huerta¹, de la orden de S. Bernardo, desea salud y perfecta consolación en el Señor. Bendito sea Dios nuestro Señor, glorificado sea el Padre de nuestro Señor Jesuchristo, pues de tal manera nos consuela en todos nuestros trabajos que podamos ya nosotros, aunque indignos, consolar a nues-

⁸ podemos F podemos P

¹ De F. Ludovico de Estrada v. dicta in *Praefat.*, § IV. Monasterium Hortense seu Hortus B. Mariae, conditum est ad Cantabos an. 1144, translatum ad Hortum (*Sla. Ma de Huerta*) paulo ante an. 1162 ab Alfonso VIII, rege Legionis. Invenitur in dioecesi seguntina (Síguenza) provincia Caesaraugustana (Zaragoza) in Hispania. Eius historiam scripsit L. de Estrada, *De la fundación del monasterio de Huerta* (ms.). Vide L.-H. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique des Abbayes et Prieurés*, I. 1435-1436.

tros próximos atribulados, comunicándoles parte de las mer-
 10 cedes que recibimos de las manos del Padre de las misericor-
 dias y gran Señor nuestro. Después que supe de la muerte
 (si muerte se puede llamar y no remate de trabajos y nati-
 vidad para vida gloriosa) del santo varón y venerable P.^o Igna-
 cio, vuestro fundador y capitán, santos y benditos religiosos,
 15 fué tanto el alboroto de pensamientos y congojas que en mi
 ánima triste y llorosa se levantaron, y quedé tan necesitado
 de consuelo, que antes desseava topar con quien lamentar la
 gran pérdida de la Iglesia que tomar pluma y papel para con-
 solar los hijos huérfanos que carecieron de tal padre, a los
 20 soldados que perdieron capitán de tan luzida vándera, ni a
 los discípulos que se vían desamparados de maestro tan dies-
 tro y cuydadoso como tenían, que les enseñava el camino del
 cielo y de la vida espiritual.

[*Hoc loco, a f. 338 ad f. 341, totus est Estrada in deflenda
 hominum socordia, qui virorum sanctorum mortem, prout par est,
 minime dolent. Fragmentum hoc, utpote quod nihil de Ignatio con-
 tinet, omittendum duximus*].

[2] Aora, Señor, se verá, considerando el suceso de la
 25 vida de vuestro fiel sier-[341v]vo Ignacio (según yo entiendo)
 con cuánta razón comparastes Vos el reyno de los cielos al
 granito de la mostaza, el más pequeño de todas las semillas,
 que en poco tiempo arrayga en la tierra, y se levanta con gran
 fortaleza y altura, y con tan poblada copa de ramos, que to-
 30 das las aves vienen a hazer allí nido². ¡O mi gran Señor!
 y cómo que veo yo al reyno de los cielos aposentado en aquel
 granito menudo del buen Ignacio, quebrantado de las guerras
 en que sirvió a su Rey, viviendo en el siglo, atormentado con
 los ayunos, abstinencias, vigiliass, después que empezó pere-
 35 grinar en siguimiento de la piedra preciosa y tesoro que había
 descubierto. ¿Quién vió a Ignacio quitar sus vestidos de ca-
 vallero a la puerta de N.^a S.^a de Monserrate en el principio de
 su conversión y trocarlos por unos despreciados de pobre,
 que no le despreciasse como a granillo de mostaza? ¿Quién

12 puede] sufre F || 13 santo om.F || 22 cuydadoso ex F, curioso P || 27 pe-
 quegnitto F || 32 *Titulus in marg.*: «Cómo el varón Ignacio fué granito de mos-
 taza» || 34 comenzó a peleginar F || 36 *Titulus in marg.*: «Algunas particu-
 laridades de la vida del santo varón Ignacio»

² Mt. 13, 31-32 (Mc. 4, 30-32; Lc. 13, 18-19).

le vió en aquel desierto perseverar en oración en tanta ham- 40
bre, que no dixerá que era granillo de mostaza? ¿Quién le
vió venir sin letras pregonando por las ciudades las grande-
zas de Dios, después que el Señor tocó a su siervo (para que
la candela se pusiese sobre el candelero)³ que no le reputase
por granillo de mostaza? Ciertó, como a tal le encarcelavan, 45
como a tal le desterravan, acusavan y perseguían. Pues quan-
do en edad tan crecida començó a deprender las letras para
mejor poder vender la mercadería que había hallado en el
desierto ¿qué desprecio devían de hazer dél? ¿Por cuán vil
y cuán poquita cosa le devían de tener los romanos, quando 50
viendo gente nueva que servía a Dios por industria del varón
santo, no pudiendo creer que este hombrecito era el capitán,
dieron nombre de teatinos a sus religiosos, por el favor que
les devía hazer el Cardenal Reverendísimo llamado Teatino,
que aora por la divina providencia llamamos Paulo 4, Pon- 55
tífice máximo?⁴ ¿Qué granito de mostaza devía de ser en
reputación de sí mesmo este varón de Dios, quando postrado
por tierra pidió humildemente al Santo Padre le dicesse licencia
para consumir su propósito, y recojerse con poquitas per-
sonas del mismo espíritu? 60

[3] Pero como no faltassen lluvias de persecución y gra-
nizos de falsos testimonios, y rayos y tormentas [342] de
grande adversidad, que se levantaron contra el granito de la
mostaza, al tiempo que ya el mundo pensava que le tenía
consumido, hechó tan profundas raíces en el jardín de S. Pe- 65

40 *Titulus in marg.*: « El santo varón Ignacio estuvo en hábito de seglar, recogido en una cueva en el desierto de Monserra » || 45 *Titulus in marg.*: « Persecuciones de Ignacio » || 50 devían havían *F* || 53 *Titulus in marg.*: « Los H.os de la santa Comp.^a de Jesús por qué vía fueron llamados teatinos » || 56 *Titulus in marg.*: « El crecimiento del granito de mostaza Ignacio » || 61 persecuciones *F* || 64 la le tenía *F*

³ Cf. Mt. 5, 15.

⁴ Quonam modo factum sit ut Patribus Societatis nomen theatinorum applicaretur, ita explicat Ribadeneyra: « a quibus [theatinis] vulgi errore falsa theatinorum in nos est appellatio nomenque transfusum. Nam cum ordo uterque, noster et illorum, clericorum regularium sint eodemque ferme tempore nati, neque habitu valde dissimiles, populus rudis, externa specie deceptus, alienum nomen nostris imposuit, Romae primum, unde in alias deinde urbes influxit et in remotas etiam provincias penetravit ». *Vita*, l. 2, c. 6. Ratio ab Estrada adducta, favor nempe ex parte cardinalis Theatini acceptus, non confirmatur aliis testimoniis. De hac appellatione Patribus Societatis tributa v. I, 697^a et argumenta quibus Polancus ostendit differentiam inter Ordinem Theatinorum et Societatem, I, 299.

dro, que crezió a deshora en árbol tan alto, de tan largos y frescos ramos, de tan suave y hermoso fruto, quanto toda la iglesia de oy contempla. Veamos, ¿de dónde salieron tantos collegios? deste granito. ¿De dónde tantas casas de pro-
 70 bación? deste granito. ¿De dónde tantas casas de professos? deste granito⁵. ¿Quién hechó los ramos desde Roma hasta toda Europa y las naciones bárbaras? Ciertó este granito. ¿Dónde an sido enxeridos⁶ tantos doctores, tantos maestros, tantos varones illustres, como vemos seguir la vida espiri-
 75 tual, salvo en este granito? Ciertó, semejante es el reyno de los cielos al grano de la mostaza. Bien dixo mi buen Señor, pues de un hombrezito tan pequeño vemos enramada la iglesia de tantos varones tan señalados. Veamos, ¿por qué, buen Señor, no distes esta honra al cardenal Teatino, cardenal
 80 reverendíssimo, pues vuestra providencia le tenía destinado para Summo Pontífice? ¿Por qué no le distes esta honra, pues el mundo ya se la dava, viéndole afficionado a la reformation de la clerecía, llamando a los clérigos honestos, teatinos? Ciertó, más quisistes que de pequeños principios saliesse tan
 85 grande árbol, porque se vea vuestra verdad clara, que el reyno de los cielos es semejante al grano de la mostaza. Qui-sistes escojer lo enfermo del mundo, para confundir lo fuerte, lo simple del mundo para conquistar los sabios, lo pobre del mundo y que non tenía valor, para confundir los ricos y que
 90 tenían valor en el siglo⁷. ¿Por ventura, Señor, en nuestras Españas no estaban personas del mismo espíritu, doctores de grande santidad y que pretendían el mismo intento? Sí, por cierto. Y porque de muchos tomaremos uno (a lo menos en quien tendrá vergüença de poner mácula la invidia) ¿qué
 95 pretendió en nuestro siglo el gran Maestro Avila en toda la Andaluzía, con su señalado espíritu, con sus escojidas le-

79 *Titulus in marg.*: «Cardenal Teatino hodie Paulus 4, P. M.» || 85 *Titulus in marg.*: «El ingenio y condición de Dios» || 95 *In marg. alia manu*: «Encomium M. Ioannis de Avila» | en nuestro siglo *om.F* | toda la *om.F*

⁵ *Domos Societatis tempore obitus S. Ignatii recenset Polancus in Chron.*, VI, 42-43. Vide etiam Polanci epistulam de obitu S. Ignatii, I, 771 et annot. 26.

⁶ Vox obsoleta procedens e latino verbo «*inserere*». «Enxerir. v. a. Meter una cosa en otra, e incorporarla con ella. Tómake particularmente por la incorporación que se hace de una vara verde de árbol, en el tronco u ramo de otro árbol ...». *Diccionario de la lengua castellana*, 1732.

⁷ 1 Cor. 1, 27-28.

tras, con sus continuos sermones y penitencia [342v] acompañada con oración perseverante; qué otra cosa pretendió sino hazer de clérigos, religiosos, que fué el mesmo intento de Ignacio? ¹⁰⁰ Si esto no pretendió, díganlo sus discípulos, a los quales embía el bendito Padre a la escuela de nuestro Ignacio ⁹, como S. Juan embiava a los suyos a la escuela de Christo. Pero, con todo esto, quiso Dios dar el título de fundador a su siervo, porque ya se supiesse que el reyno de los cielos se comparava con razón al grano de la mostaza. ⁵

[4] Pues si, Padres míos, me pusiesse yo aguora a mostrar el acojida y abrigo que en este árbol plantado en Roma an hallado todas las aves del cielo, tengo entendido que todos los mortales, por duros y secos y enpedernidos que estuviesen, se resolverían en lágrimas; llorarían por pérdida universal de todos aquél que me dexan llorar a solas, por no tener entendido el affecto de padre con que amava a todos y el fervor y industria con que procuró un bien tan común para todos los christianos. En el principio de la Iglesia, dize S. Lucas, quando estava aún roja la sangre del cordero sacrificado, y escalentava las almas el grano de mostaza descoiuntado en la cruz, que tenían todos los creyentes un alma y un corazón ¹⁰, tanta era su caridad, conformidad y amor. Yo doy testimonio, Padres benditos, que si en algunas gentes de la tierra o comunidades de religiosos he hallado tanta conformidad que se pudiesse dezir que tenían un ánima, un corazón, es una dellas el rebaño deste buen pastor que el día de hoy lloro, y la divina Providencia nos a llevado, porque es cierto cosa digna de admiración y que deve ser algún divino encantamiento, ver, como yo he visto en algunos conventos ¹⁵ ²⁰ ²⁵

⁹⁸ *Titulus in marg.*: « El santo varón Ignacio comparado con personas eminentes de la iglesia de Dios » || 1 embiava F | nuestro] vuestro F || 2 *Titulus in marg.*: « Nota la modestia del M.^o Avila a imitación de la [de] S. Juan Baptista » || 5 se compara F || 10 *Titulus in marg.*: « La muerte de Ignacio, pérdida universal de todos » || 16 desconjuntado F || 20 *Titulus in marg.*: « Conformidad y unión de los H.os de la santa Compañía de Jesús por los testimonios del Autor »

⁹ V. LUIS DE GRANADA, *Vida del Mtro. de Avila*, parte 3^a, cap. 3°, apud FERNÁNDEZ MONTAÑA, *Obras del Bto. Juan de Avila*, vol. I, p. 83. Ubi notandum Fr. Ludovicum de Granada applicare Beato Ioanni de Avila eandem allegoriam grani sinapis. V. RIB., *Vita* l. 4, c. 17.

⁹ Inter discipulos Beati Ioannis de Avila nomen Societati dederunt, vivente adhuc S. Ignatio, PP. Gaspar de Loarte et Didacus de Guzmán, de quibus v. *Mem.*, nn. 294, 296, I, 699, 701.

¹⁰ Act. 4, 32.

de la santa Compañía, personas no sólo de diversos linajes, pero de diversas naciones y lenguajes; hemos visto estudiantes moços y doctores viejos, y a pocos días todos estar tan conformes y en tanta charidad, que cierto tienen un coraçon
 30 y un ánima, y dirá quien los viere que son hijos de un padre y de una madre, y de una mesma complexión. Yo no dudo que el calor del granito de la mostaza, la caridad del buen Ignacio, deve de alcan-[343]çar este don de Jesuchristo para su santa Compañía.

35 [5] Pero, dexada aparte esta caridad que resplandece en los propios ramos enxeridos en la mesma santa Compañía, ¿en qué árbol del mundo leemos ni havemos visto que hayan anidado tantas aves del cielo y ánimas de tan diversos estados, como en éste? ¿Quándo se vieron enxambres de mance-
 40 bitos estudiantes acudir en las universidades tan a menudo a la santa comunión y confesión, como aguora que an hallado ramos en que anidar? ¿Quándo se vieron los oficiales pobrezitos, seglares y cavalleros, tratar del camino del cielo y de la vida espiritual, hasta que salieron los ramos del grano
 45 de la mostaza? Miento si no me hallé en cierta universidad de nuestra España¹¹, donde aquellos que acostumbraban seguir sus codicias y malas inclinaciones, los ví tan mudados que madrugavan las fiestas a llorar sus pecados y recibir el santíssimo sacramento de la Comunión con tanta instancia,

---

28 estar] están *F* || 35 *Titulus in marg.*: « Confutatio adversariorum vehementior per interrogationem » || 38 anidado] ido *F* || 42 anidar] andar *F* || 45 *In marg.*: « Nota este testimonio del Autor »

---

¹¹ Significat Universitatem Complutensem (Alalá de Henares), de qua vide quid scribat Polancus (*Chron.*, V, 448) referens res ibi gestas anno 1555: « Coepit autem primis mensibus hujus anni tantopere numerus confitentium et communicantium crescere, ut diebus festis ante meridiem necesse esset Collegii ostium apertum tenere propter ingredientium et egredientium multitudinem; et sic Universitas illa et populus hujusmodi frequentationi afficiebatur, ut nunquam antea quid simile Compluti visum fuerit; et quamvis domi nostrae omnes sacerdotes dominicis ac festis diebus, et quibusdam etiam profestis, se totos audiendis confessionibus exponerent, paucis poterant satisfacere, si cum his compararentur, qui ad hoc sacramentum confluebant. Sed quamvis domi nostrae non potuit horum omnium devotioni satisfieri, effecit eorumdem diligentia et studium ut circa hoc tempus in variis aliis ecclesiis essent, qui confessiones frequenter audirent; et fidedignorum relatu cognitum est supra mille homines octavo quoque die Compluti ad confessionem et communionem accedere ».

que passavan de 700¹² personas algunos domingos, las que 50
 salían robustas con el manjar de la mesa de Dios. Y estos
 todos, por no ser notados de singulares ipócritas, no osavan
 hazer esta buena obra en las otras iglesias donde no se usa-
 va, sino ivanse a la santa Compañía, adonde la multitud y
 costumbre de hazer esta santa obra les dava ánimo para per- 55
 severar en su buen intento. ¿Qué otra cosa era esto, salvo
 ver las avezitas de todas partes ir anidar al árbol de la mos-
 taza? Ciertó, Padres míos benditos, si no fuesse por el calor
 de la caridad que os anima para este trabajo, yo no puedo
 entender qué paciencia natural bastasse para sufrir tanta mul- 60
 titud de gente y de tan diversas condiciones como vienen a
 vuestros confessionarios y altares.

[6] Y si tratamos de los santos Exercicios que, para pro-
 vecho universal de todo christiano, puso en concierto y or-
 denó el varón de Dios ¿no es cosa maravillosa? Sí por cierto. 65
 En las otras iglesias tengo entendido que huelgan de pre-
 dicar un sermón al pueblo [343v] para sacarle de sus vicios
 y administrarle los sacramentos en su tiempo, o dar algún
 buen aviso al que tiene necessidad de consejo; pero nunca
 ví hazer nido en ellas muchos días a ningún ave, que no 70
 fuesse de la parrochia. Sólo a sus feligreses procuran de in-
 formar en la vida espiritual, para que entiendan el camino
 de Dios; a los demás, con breve socorro los despiden. Pero si
 miramos a la santa Compañía y la fuerza con que estiende
 las raíces el granito de la mostaza, hallaremos que son pa- 75
 dres de novicios de todo christiano que viene a sus casas:
 tan de propósito ponen en razón el ánima del official y el
 cavallero y del ecclesiástico y del casado, procurando ence-
 rrarlos en noviciaría, industrialos en el conocimiento de sus
 miserias y de la gran misericordia de Dios, dándoles avisos 80
 muy acertados para seguir la vida espiritual. Los effectos
 grandes que esta medicina de los santos Exercicios a hecho
 y haze en personas de diversos estados, no se pueden encare-
 cer; ni los creerán los que no an visto, como yo, muchas
 ánimas recuperadas a la vida espiritual y rescatadas de los 85

53 donde no se usava om.F || 63 *Titulus in marg.*: «Nota de los Exerci-
 cios que ordenó Ignacio» || 64 ordenó] adorno F || 81 *Titulus in marg.*: «El
 provecho de los santos Exercicios»

12 *Adhibemus lectionem textus F* (*P* legit «trecentas») utpote quae
 magis accedit ad testimonium Polanci, l. supra citato, ubi dicit: «supra
 mille».

muladares de peccados viejos y enfermedades al parecer incurables. ¿Qué otra cosa es esto, salvo haver nuestro Señor en el fin de los siglos descubierto atajo para alcançar la salvación con más socorro los christianos, y plantado árbol donde vengan a anidar todas las aves del cielo?

[7] Cierta la charidad del bendito Ignacio no se estendió a menos que a hazer beneficio a toda la christiandad, y si de veras lo queremos mirar, sus collegios no se havían de llamar collegios de particular religión, sino collegios de la christiandad; sus casas de probación podían tener el mismo título, porque, si no son las casas de professos, todas las demás son tan nuestras casi como suyas. Porque en los collegios estudia mucha gente en las divinas letras y deprende el servicio de Dios; pero aun éstos no son de la Compañía, porque ella mesma los puede despedir a otros estados, si les vee que desmayan en el instituto comenzado. En las casas de probación se pruevan las [344] ánimas de aquellos que de veras an de servir a Dios, con muy instante oración, con desprecio de vestidos pobres, con summo silencio, con obediencias continuas; de lo qual todo fuí buen testigo yo mesmo quando merecí visitar essa santa casa de Simancas personalmente. Pero, aunque más provados estén estos christianos, no se llaman de la Compañía, pues pueden con licencia della salir a tomar otro modo de vivir. Solos los poquitos que hay professos se podrían llamar de la Compañía con alguna propiedad¹³, aunque estos también están destinados para el bien común y universal de la iglesia. Díganme aora los que no entienden el sacramento y secreto ¿qué orden nunca hizo collegios para novicios, ni tuvo tanta paciencia que criasse e informasse tantos años en la vida espiritual al que no tuviesse por perpetuo seguidor de su instituto? Por cierto, ninguna. Doze meses tiene señalados el drecho tan solamente, para que la persona se determine de quedar para siempre, o partirse para siempre de qualquiera religión; y aun este tiempo pareció tan largo a algunos religiosos, que tienen privi-

93 havrían *F* || 95 *Titulus in marg.*: «Intento de las casas y colegios de la santa Compañía de Jesús» || 5 fui] Sol *F* || 7 estén] sean *F* || 9 tomar] tener *F* || 11 están] estén *F* || 12 de toda la Iglesia *F* | *Titulus in marg.*: «Nota el secreto del provecho universal de la santa Compañía», || 13 los que entienden el secreto *F* || 16 por *ex F*, *om.P* || 17 drecho] decreto *F* | *In marg. alia manu*: «Decretal ad apostolicam de regularum»

¹³ De hac re vide *Const. Societatis Iesu* p. 5, c. 1, litt. A.

legios para rematar cuentas con sus novicios en menos de seys meses ¹⁴.

[8] Mas la caridad del buen Ignacio y sus seguidores a muchas partes se estiende, pues dan abrigo y admiten debaxo de sus alas tantas aves, tantas almas libres, las quales tienen aún libertad para irse a anidar a otras florestas con licencia de la Compañía; y esto que había de ser lo que más había de estimar el mundo, convierte la astucia de Satanás en odio de la santa Compañía, porque, como no son propriamente della más de los professos ¹⁵, ni habiten en sus monasterios más de aquellos que son de los collegios y casas de probación, quando es menester desacreditar a esta bendita gente infámanlos con algún desconcierto que hizo algún cavallero, o con alguna liviandad que dixo alguna señora, o con alguna desgracia que le aconteció a un clérigo que había dado buena esperanza de sí, o con el logro del mercader que robó a su próximo; porque el vulgo a todos éstos llama teatinos o yñiguistas, tan solamente porque la Compañía algún día les admitió a los santos Sacramentos, o los mejoró con [344v] el efecto de los Exercicios, o los hizo menos malos con admitirlos a su comunicación; los quales, bueltos a sus casas, como no cubrieron la simiente que había caído en sus almas, bolvieron al vómito como el can, y tornaron a anidar en las florestas de sus deleytes. Y es tanta la malicia del mundo, que el bien que vieron en estas almas no lo imputan a la Compañía, ni la salud que por industria de los siervos de Dios recobraron, sino la recaída en que caieron por su mal regimiento y descuido. ¿Qué cosa ay tan buena y tan santa de que no pueda usar mal la humana malicia, pues se aparta de la gracia de Dios, qu[e] es tan eficaz medicina para mejorar todas las almas? Yo me hallé en una ciudad de las más insignes de nuestra España, donde se murmurava que la gente de la Compañía se hallava en los banquetes y seraos, y que los de la Compañía jugavan toda la noche. Y, hecha información, hallé que llamavan de la Compañía a todos aquellos que en ella habían algún tiempo confessado o comulgado, al cava-

34 alguna] una F || 35 desgracia] gracia F || 37 éstos] ellos F | llaman F | *Titulus in marg.*: « Nota el engaño de algunos vulgares » || 40 admittiéndolos F || 46 por industria om.F || 49 *Titulus in marg.*: « Nota la malicia de la gente engañada »

¹⁴ In Societate Iesu biennium noviciatus praescribitur, v. *Examen generale* c. 1, n. 12; *Constitutiones* p. 4, c. 3, n. 3; c. 4, n. 5.

¹⁵ V. sup. annot. 13 et locum *Constitutionum* ibi adductum.

llero o a la señora o al mercader que tenía affición a estos religiosos. Y con todo esto hallé por verdad que los mejores de aquella ciudad, y a lo menos los menos malos, eran aquellos. ¡O, Señor! cuántas veces oí yo a mis orejas escarnecer de los que recaían a menudo, habiendo en algún tiempo sido sanos de sus enfermedades por industria de la santa Compañía. ¡O, cuántas veces oí dezir, por gran donayre y risa, que era enfermedad que se curava esto que pegavan a los christianos los iñiguistas, pues tornavan algunas veces a su antigua costumbre los que ellos tratavan! Y cuántas veces savéis vos, buen Señor, que respondía yo que no era enfermedad que se curava la doctrina de vuestros siervos, sino salud que se perdía; porque ví que no puede estar un alma tan concertada en esta vida mortal, que no pueda recaer, si se desvía de Dios, y toma otra senda que la del evangelio para caminar.

[9] De aquí también, desta caridad grande del buen P.^e Ignacio, que quiso abrigar a todas las aves en su árbol, ha tomado la humana malicia ocasión de infamar su santo instituto y Compañía, diciendo que está poblada de frayles apóstatas, y que [a] esta santa gente se llegan los frayles perdidos que no pueden sufrir las [345] religiones, y que por tanto este modo de bivar contradize mucho al aumento de las religiones antiguas y aprovadas. Y deste parecer están algunas personas doctas y que se tienen por prudentes. Lo qual yo apenas puedo oír sin gran lástima de mi alma, porque sé sin falta que todo esto es falsa relación y zizaña que siembra Satanás, padre de mentira, en las ánimas de la gente apasionada, que cerrando los oídos a la verdad, dan crédito a la mentira por sola relación de los ignorantes. Porque, si la verdad deste negocio se examinasse, y se mirasse lo que passa con ojos de paloma, hallaran que no sólo en las casas de los professos, pero ni en las casas de probación, ni en los collegios, a recebido jamás la Compañía persona de quien se tuviesse noticia havía sido religioso professo de ninguna orden, ni lo puede recibir, porque contradize a la más fuerte

60 *Titulus in marg.*: « Enfermedad que se cura la doctrina de la santa Compañía deviendo antes llamarse salud que se pierde » || 62 sanos] sanados *F* || 63 riza *P* || 66 los que con ellos *F* || 70 que no pueda recaer *om.F* || 73 *Titulus in marg.*: « Responde a algunas objectiones de la gente apasionada » || 77 apóstatas — frayles] *ex F, om.P* || 81 se *om.F* || 88 hallarian *F* || 92 ni — recibir *in marg. alia manu*

de sus Constituciones ¹⁶. Y lo que más me admira y que jamás se ha visto en alguna religión es, que ni aun los que an sido novicios de algún orden no reciben ¹⁷, ni a los que an traído ⁹⁵ hábito de hermitaños ¹⁸, por no offender a las religiones, a las quales por mandato expreso del varón santo son obligados a reverenciar y estimar en mucho.

[10] Mas, si preguntamos qué sea la causa porque una cosa tan falsa se a publicado por el mundo, no se puede res- ¹⁰⁰ pender salvo que fué tanta la caridad del buen Ignacio, que admitió a los Exercicios y a la comunicación de la mesa del Señor algunas personas que havían sido apóstatas, para informarlos en las cosas de Dios, por espacio de ocho o quinze días, y de allí se tomó hasidero para publicar tan incierta ⁵ doctrina. De aquí es que todos los escándalos que suceden a todas las personas recojidas y clérigos que traen el hábito de S. Pedro, luego el vulgo juzga ser desconcierto que toca a la Compañía. Como sea la verdad que en las casas de professors, collegios y casas de probación dessa santa Compañía ¹⁰ hasta oy tengo relación verdadera se haya hallado en nuestra España desgracia ninguna de menos paz, menos caridad o limpieza; que no a sido poco milagro, estando todas las casas pobladas [345v] de gente por la mayor parte moça, y ha- viendo estado tantos años sin Constituciones, viviendo tan ¹⁵ solamente debajo de la obediencia de sus Superiores, hasta que el varón santo el año de 53 embió a España al muy Rdo. Padre Nadal con las Constituciones ¹⁹, que con larga medi- tación de diez años ²⁰ havía ordenado, miradas primero las reglas de los Padres antiguos ²¹, tomada información primero ²⁰

93-94 y que jamás — religión] *om.F* || 99 « Charitas non agit perperam » *in marg.* || 5 hasidero *PF* || 6 que suceden] que suelen suceder *F* | *Titulus in marg.*: « Testimonio del autor » || 9 *Titulus in marg.*: « Cosa digna de grande admiración y espanto » || 18 *Titulus in marg.*: « Constituciones de la santa Compañía de Jesús » || 19 diez] 10 *F* || 20 tomada] tomando *F*

¹⁶ Hoc est unum ex impedimentis ad ingrediendam Societatem. *Examen* c. 2, n. 3; *Constit.*, p. 1, c. 3, n. 5 et litt. E.

¹⁷ L. c. litt. E.

¹⁸ *Constitutiones*, l. c. n. 5. Eremitae eatenus impedimentum incur- runt quatenus ad veri nominis religionem pertinent.

¹⁹ I, 302.

²⁰ S. Ignatius condendis Constitutionibus laborem impendit saltem ab anno 1544, praesertim vero ab anno 1547 ad 1551. *MI, Const.*, II, pp. CXCIV-CXCVI.

²¹ S. Ignatium per Polancum examinasse Regulas antiquorum Ordinum religiosorum patet ex documento edito in *MI, Const.*, I, 274-294.

de la experiencia de todas las religiones (a las quales siempre tuvo suma reverencia y acatamiento); y con todo esto fué tan grande su modestia y humildad, que ninguna cosa consintió se imprimiesse en molde, por provar primero el
 25 suceso y sentir el effecto que hazían en sus hijos sus ordenanças y determinaciones ²².

[11] Destas cosas que tengo dichas, Padres muy Reverendos, más clara noticia tienen V.^{as} R.^{as} que otra persona alguna; pero he holgado referirlas aquí, porque si esta mi le-
 30 tra llegare a noticia de algún siervo de Dios que lo ignora, tenga confirmada de mi nombre la verdadera relación de la charidad muy estendida de vuestro fundador, de bendita memoria, y cómo no dexó de comunicar los buenos desseos de su santa ánima y los singulares affectos de su charidad a to-
 35 dos los mortales, puesto caso que tuviesse entendido redundava en menos crédito de su persona y de los de su instituto.

[12] Este mesmo espíritu me parece a mí que reynava en aquella trompeta del evangelio y vaso de escogimiento S. Pablo ²³, pues se preciava de publicar el evangelio, unas
 40 vezes con honra, otras con infamia, y unas vezes siendo tenido por falsario, otras por verdadero, unas vezes siendo recibido por predicador estimado, otras por persona despreciada ²⁴. Lo que sólo pretendía S. Pablo era que la honra de Christo fuesse adelante; de su crédito ninguna cosa se le dava.
 45 Algunos, dezía el santo Apóstol, predicán el evangelio por hazerme mal, porque tienen entendido que, publicándose este misterio de Christo, en fin todo a de cargar sobre mí, y Nerón a de descargar sus enojos sobre Paulo, que conocidamente es el inventor desta doctrina. Yo lo doy, dezía, por bien em-
 50 pleado; sea Christo glorificado, conocido y ensalçado, y cuéstenos a sus siervos lo que [346] nos constare ²⁵. Esto dezía aquella trompeta del evangelio porque más procurava en el mundo la honra de Christo que no la propia.

26 determinaciones] constituciones F || 30 llegare] llega F || 31 confirmada] conformidad F | *Titulus in marg.*: « Charidad del fundador Ignacio » || 34 affectos] effectos F || 46 publicando F || 51 *Tit. in marg.*: « El siervo de Dios Ignacio imitador del bienaventurado S. Pablo »

22 P. Polancus in epistula de obitu P. Ignatii, inter alia signa demissionis animi eius, scripsit: « ni quiso ... cerrar las Constituciones ». l. 768.

23 Act. 9, 15.

24 2 Cor. 6, 8.

25 Philip. 12, 18.

[13] Este mismo intento ha tenido (quanto alcança mi
 juizio y la esperiencia muestra, Padres santos, vuestro Pa- 55
 triarcha y varón cathólico Ignacio, y por tanto ha permitido
 a los seguidores de sus intentos tratar con todas las gentes
 y con qualquiera estado de personas, porque realmente no
 en menos que en todo el universo pretendió hechar sus ramos
 nuestro granito de mostaza; que, si esto no fuera, ¿quién 60
 duda sino que mandara a sus religiosos recogerse entre sí
 mismos, y que a solos los suyos se dieran Exercicios, a solos
 los suyos se comunicaran los secretos de la oración, a solos
 los suyos mostraran a contemplar, a solos [los] suyos indus-
 triaran a andar en la presencia de Dios N. Señor y desta ma- 65
 nera escusara las infamias que le son puestas por la poca
 perseverancia de los estraños? Pero, si esto assí lo hiziera,
 ¿cómo se manifestara su grande charidad? ¿Cómo se huvie-
 ran ganado tantas almas de señores, de prelados, de sabios
 deste siglo que an venido a grandes aprovechamientos por 70
 sola la comunicación desta nueva gente que Dios embió al
 mundo? ¿Si el varón de Dios assí no lo hiziera, cómo pudié-
 ramos compararlo agora con tanta razón al grano de la mos-
 taza y mostrar a las naciones un árbol en pocos días tan
 estendido sobre la haz de la tierra? 75

[14] No tenía, cierto, nuestro Bienaventurado, mucha co-
 dicia de su honra y de su crédito, solamente procurava el
 bien común y la gloria de Christo, y por tanto a su gente no
 le puso título de sí mismo, ni permitió que se llamassen sino
 siervos de Jesús. Si en Italia les dieron título de teatinos 80
 por sentir a nuestro Pontífice Paulo 4 P. M. inclinado a estos
 intentos, no fué a lo menos su negocio y invención. Si en algu-
 nos reynos de España les intitulan del nombre de su fundador,
 llamándoles Iñiguistas, de Ignacio o de Iñigo, providencia
 deve ser de Dios que quiere honrar a su siervo, huyendo él 85
 la honra con tanto cuydado, como se vió en todo el discurso
 de su vida. [346v] Dezidme, mortales, los que sentistes en
 algún tiempo mal del buen Ignacio: ¿merece mal el que en
 el mundo procura el bien común y se olvida de sus intereses

63 comunicara *F* || 64 mostrara *F* | industriara *F* || 68 charidad *ex F*,
 claridad *P* | huvieron *F* || 72 no] *ex F*, *om. P* || 75 la haz *om. F* || 78 de Christo]
 de la Iglesia *F* || 80 *Tít. in marg.*: «Nota la relación del nombre y apellido
 de los h.os de la sta. Compañía». - «Teatinos» - «Iñiguistas» || 84 providen-
 cia] por ventura *F* || 87 *Tít. in marg.*: «Redarguit adversarios»

80 Vide sup., p. 17, annot. 4.

- 90 particulares? Si este siervo de Dios traía malos intentos en la Iglesia de Christo, ¿a qué propósito se iba a tomar aposento para sí y para sus sucessores en la corte romana a los pies del Vicario de Christo, y en medio de los Cardenales, donde toda la Iglesia va a pedir lumbré en todas sus oscuridades?
- 95 Ciertó, el que mal negocio trae, dezía nuestro Señor, aborrece la luz²⁷. Si mal negocio éste fuera, no faltara en Germania algún rinconcico, donde hiziera alojamiento esta nueva invención.

[15] Dezidme, siervos de Dios, los que tuvistes al varón
 100 santo por ambicioso, diziendo que metía a los suyos a las casas de los príncipes y él tenía su silla en la corte romana; dezidme: ¿qué pensáys que pretendió? Ciertó no capellos, no mitras ni tiaras, pues murió en hábito de clérigo pobrecito. y en el mesmo perseveran sus seguidores. Otros dirán lo que
 5 sintieren y darán cuenta al Señor de sus pareceres; pero yo lo que hasta el día de hoy veo es que en esta Compañía santa perseveran muchas personas, que en el siglo tenían y podían tener grande fausto, en singular pobreza y desprecio. Pues, si esta pobre gente y su fundador no buscan para sí las
 10 dignidades, no creamos que querrán peor que a sí a sus descendientes, y que las procuran para ellos, y por tanto residían en Roma, y en las cortes y universidades. Residía el buen Ignacio en Roma, y tratan los suyos con las cabeças del mundo y juntamente con los menores de los pueblos, con el
 15 mesmo intento que S. Pablo apelló para Roma en su persecución²⁸, porque fuesse más manifiesta la verdad de lo que trataba, y viendo las gentes populares que los más poderosos, los más sabios, los de más altos entendimientos abraçavan esta dotrina, pudieran con mayor seguridad abraçarla, y per-
 20 der el recelo que tenían de la buena gente. Desta mesma claridad se preció Christo a los pies del juez quando dixo: « Ego palam locutus sum mundo, et in occulto loquutus sum mihil »²⁹. Yo, dize el buen Señor nuestro, maestro de la vida, públicamente he hablado al mundo [347] y no he enseñado en ca-
 25 llejuelas ni en los rincones mi dotrina; ¿qué es la causa que

97 alogamiento *P* || 100 en las *F* || 5 sintieron *ms.* || 11 *Tit. in marg.*: « por qué residía en las cortes el varón santo » || 14 de los pueblos¹ del pueblo *F* || 19 mayor] más *F* || 20 buena¹ nueva *F* claridad] charidad *F*

²⁷ Io. 3, 20.

²⁸ Act. 25, 9-12.

²⁹ Io. 18, 20.

ponéys mácula en mis sermones y enseñamiento? Porque, cierto, quien manifestamente enseña, claramente da a entender que no trae malicia, ni mal trato entre los próximos.

[16] ¡O, Padres benditos! quando yo en nuestra España he visto por una parte tantas opiniones acerca de vuestra 30 religión, y por otra tanto silencio, tanta paciencia, en aquel varón singular vuestro capitán, paréceme que a todas las objeciones respondía él con una misma solución y respuesta diziendo: « Ego palam locutus sum mundo, et in occulto loquutus sum nihil ». ¿Qué me preguntáys? Yo públicamente 35 enseño, aquí estoy a los pies del Papa; mis Exercicios y modo de bivar Su Santidad los tiene confirmados; mi gente no está en las cuevas ni montañas, sino en las universidades y ciudades; mis seguidores letrados son, avisados son. Esto doy por satisfacción a todos los que no están satisfechos y, cierto, 40 a mi juicio devría de bastar a todos esta satisfacción para todos aquellos que no tienen clara noticia del modo de bivar de la santa Compañía. Porque Adam, nuestro padre primero, por tanto se escondió debaxo de las matas en pecando³⁰, porque sepamos que la condición de los pecadores no es salir 45 a plaza con sus mercadurías tan presto como vemos que lo haze la Compañía, antes se recatan y se recelan, y guardan de ser conocidos hasta que tienen hecho su negocio.

[17] Pues, porque pleguemos las velas y después de tan prolixa narración torne nuestro estilo donde havía començado, contemplando yo, siervos de Dios, tantos provechos juntos en un solo varón Ignacio, y sabiendo por otra parte de su muerte, y viendo que su vida no era otra cosa salvo una continua solicitud por el bien común; por tanto llorava el poco sentimiento del mundo y dezía a mis solas: murió el 55 justo, y no hay quien lo sienta de corazón. Dios nos ha llevado el varón de misericordia, y no hay quien lo sepa ponderar ni resistir. Llévanos Dios una persona que su misericordia havía concedido a su Iglesia para tan-[347v]to bien común, y no hay quien lo sienta, siendo tan grande la pérdida. 60

[18] Vía yo y contemplava desde mi pobre celda y frío oratorio la viña deste tan diligente labrador, mirava, no sé si era cerca del día de su muerte, algunas vides enxertas, que

37 *Tit. in marg.*: « Con esta única respuesta se sueltan los obieclones de los contrarios » || 41 a todos *om.F* || 43 primero *om.F* || 47 recatan¹ catan F

³⁰ Gen. 3, 8.

apenas havian brotado, otras de grande esperança, otras en
 65 agraz maravillosamente crecido, otras en uva sazónada, quiero
 dezir que vía unas casas en nuestra España que apenas las
 señalavan los cimientos, otras acabadas de poblar, otras ya
 sossegadas, otras enriquecidas con favores de señores chris-
 tianíssimos y singulares prelados y, por otra, vía este año
 70 de 56 los alborotos de la Corte Romana con nuestra España,
 llorava yo y dezía: — O Señor bendito y adorado, no permi-
 táys que falte aguora vuestro siervo, no sea caussa esta mu-
 tación del universo para que dexe de ser labrada esta nueva
 grangería. Si aguora no llegan los hijos a Italia a consultar
 75 a su padre, si los discípulos no oien a su maestro, si los sar-
 mientos no reciben el beneficio del labrador, ¿qué será desta
 viña, especialmente habiendo contra ella tantas conquistas?
 Unos les persiguen debaxo de título de noveleros, otros dizien-
 do que arrogantemente atribuyeron a sí el santo nombre de
 80 Jesús, otros porque no traen hábito de frayles, otros porque no
 cantan las horas canónicas, otros porque tratan con las gentes,
 otros porque en breves días los ven tan aprovechados. Señor,
 con todo acudían a su maior, con todas las quejas a su padre,
 con todos los encuentros a su capitán, aquel solo hombre-
 85 de Dios tenía paciencia, fortalecido con el arnés de la cha-
 ridad para responder a todo, satisfacer a todo, y dar corte
 a todo; si ahora, Señor, con estos alborotos el mar de Ita-
 lia no se navegasse ¿qué sería de nuestra nueva grangería?
 « Exaudi Domine, placare Domine, attende Domine, attende
 90 et fac. » ³¹.

[19] Estando yo en esta imaginación, paréceme que
 vía de todas las partidas del mundo caminar a Roma los
 hijos del varón santo a pedirle consejo, y entrando en su
 cámara le hallaron en el remate de la vida, pidiendo con gran-
 95 de instancia la bendición del Pontífice Sumo. Viendo esto los
 hijos todos me parece que començavan a llorar y io con ellos,
 todos le preguntavan a quién les dexava encomendados, to-
 dos le suplicavan se quedasse, todos le [348] hazían clara re-
 lación de las nuevas contrariedades que en diversas partes

64 de grande esperança, otras *om.F* || 67 *In marg.*: « Nota atentamente lo que sigue » || 70 *In marg.*: « 1556 » || 73 *Tit. in marg.*: « Los diversos titulos y fundamentos con que son perseguidos los siervos de la sta. Compañía || 78 noveleros] caballeros *F* | otros *om.F* || 88 sería] será *F* || 96 començaron *F* | *Tit. in marg.*: « El santo varón Ignatio pidió a la hora de la muerte la bendición del Papa »

³¹ Dan. 9, 19.

del mundo les levantavan cada día. Estando todos solloçando, 100
 suspirando y gimiendo, prostrados alrededor de la cama, me
 parece que vía cómo el varón de Dios se levantó un poco arri-
 mado a la pared y sacó su brazo harto adelgazado con los
 trabajos de la penitencia y ayuno continuo, puso el dedo
 en la boca y pidió silencio, demandó atención y dixo con
 aquella su boz flaca con la continua oración desta manera:
 « Amen dico vobis, expedit vobis ut ego vadam » ³². Hijos
 míos, Dios N.º Señor que me había encargado desde el día
 de mi nacimiento este depósito de la vida, ahora es servido
 de me lo demandar, y por tanto su divina providencia en este 10
 punto me manda pagar la deuda de la muerte. Yo voy muy
 conforme con su santa voluntad; pues El es Señor, sea cum-
 plida en los cielos y en la tierra. Yo, cierto, hijos míos, si
 para vuestro consuelo fuera en la tierra necessario, tanto
 amor os tengo en las entrañas de Jesuchristo, que no recusara 15
 el trabajo si nuestro Señor fuera servido que mi destierro se
 dilatara; pero en verdad os digo que conviene que yo me vaya,
 porque si yo no me voy, no vendrá sobre vosotros tanta abun-
 dancia de gracia celestial como tenéis necesidad. Tenéis pue-
 ta vuestra affición en vuestro Maestro, y tengo por sospechoso 20
 este amor, porque si soys de la Compañía de Jesús, la ima-
 ginación havéis de tener en el cielo y no en la tierra. Allí ha
 de estar vuestro corazón donde está vuestro thesoro. ¿Por
 ventura Ignacio fué crucificado por vosotros? ¿Fuistes, hijos 25
 míos, baptizados en el nombre de Ignacio? Si Christo murió
 por vosotros, y por tanto os llamáis christianos en el baptismo,
 si Jesús fué vuestro redemptor, y su santo nombre tomastes
 de nuevo, quando entrastes en mi escuela; allá donde está
 Christo vayan vuestros sospiros, allá vuestros corazones, a 30
 él vuestras peticiones; no es justo que os impida el amor del
 Padre que tenéis en la tierra, para que podáis levantar en la
 oración vuestras manos puras al Padre nuestro que mora en
 los cielos, y esta es la 1ª caussa porque nuestro Señor me
 saca de entre vosotros.

[20] Después desto, hijos míos, justo es que sepáis sa- 35
 lir del mundo. Tiempo había de venir quando os exercitás-

100 les] se les *F* || 1 me *om.F* || 7 *Tlt. in marg.*: « Razonamiento y pos-
 trimeria plática del varón santo Ignacio » || 10 de me lo demandar] *ex F*, de la
 me la demandar *P* || 14 en la tierra *om.F* || 18 sobre vosotros *om.F* || 21 *Tlt.*
in marg.: « 1ª caussa de la partida de la vida del santo varón Ignacio » ||
 31 para que] para que no *F* || 35 *Tlt. in marg.*: « 2ª caussa de lo mismo »

³² Io. 19, 7.

sedes en bivar a solas. Si las avezitas del campo, después de
 haver recebido el tier-[348v] no cevo del rostro de los padres,
 deprenen a bolar y bivar a solas, ¿por qué, hijos míos, no
 40 tendréis ánimo, al tiempo que el Señor ordena que quedéis
 huérfanos de padre terrenal, porque os exercitéys en el cla-
 mar y sospirar a vuestro padre celestial? De mi doctrina ha-
 véis sentido siempre cómo toda consolación no solamente de
 la tierra, pero aun también del cielo, se deve posponer por
 45 seguir a Christo; pues sosegad vuestros coraçones por un
 solo Dios, y enjugad las lágrimas de vuestros ojos, que cierto
 la pérdida que el día de oy os parece que padecéys, ocasión
 os será, por la divina misericordia, de gran ganancia; cuánto
 más, hijos míos, que si por mí lo havéys y por esta presencia
 50 corporal, los tiempos están desassosegados, y la cabeça del
 mundo, nuestra madre Romana, tan turbada por la permis-
 sión de los divinos juizios, que no podréis gozar de mi con-
 versación como antes, por estar impedidos los passos con el
 alboroto de las guerras. Pues que assí es, dad gracias immor-
 55 tales al Señor, que me manda ir al cielo de donde os hablaré
 en espíritu, pues en la tierra no puedo comunicaros con el
 cuerpo. Encomiándoos, ante todas cosas, la imitación de la
 vida de nuestro capitán Jesús, la obediencia a vuestros su-
 periores, la charidad con todas las gentes, la santa oración
 60 y exercicios de los Sacramentos, la predicación del santo evan-
 gelio. Y la gracia de nuestro Señor Jesuchristo y la chari-
 dad de Dios, la comunicación del Espíritu Santo quede con
 todos vosotros. Amen —. Y, dichas estas palabras, me pareció
 había desaparecido el varón de Dios y sus santos hijos.
 65 [21] O bienaventurado varón y dichoso, cien mil veces
 bienaventurado, pues tal olor de fama dexaste en la tierra a
 los mortales. « Beati sunt qui te viderunt, et in amicitia tua
 decorati sunt, nam nos vita vivimus, et post mortem non erit
 tale nomen nostrum » ³³. Bienaventurados los que contigo tra-
 70 taron y recibieron los exemplos de tu santa vida, que noso-
 tros, puesto caso que vivimos en esta vida mortal, muy age-
 nos estamos de dexar tal nombre y rastro de nosotros. ¡O va-

39 bivar ex F, biven P || 41 Tit. in marg.: « Comparación singular » ||
 44 también om.F || 48 Tit. in marg.: « 3ª caussa » || 51 Romana] Roma F ||
 56 con] en F || 57 Tit. in marg. alia manu: « Testamento y postrimera vo-
 luntad de Ignacio » || 65 Tit. in marg.: « Exclamatio auctoris »

³³ Eccli. 48, 11-12.

rón cathólico! si estás adonde la piedad de tus devotos confiamos, pues tanta charidad tuviste en el mundo con todos, ten memoria de nos encomendar al buen Jesús, que haya misericordia de nuestras almas. ¡O granito de mostaza, que estando en la tierra [349] hechaste tan largos y hermosos ramos de charidad en el mundo! ahora que estás trasplantado en los cielos, no pongas en olvido tus hijos, piadoso padre; no alces la mano de tu rebaño descarriado, santo pastor, ni dexes de poner en ordenança tus soldados, valeroso capitán. ¡O Señor de las misericordias! suplicámoste por los sagrados méritos de tu pasión, nos hagas dignos de imitar el exemplo de tu siervo, porque podamos (siguiendo en la tierra sus pisadas) ir a gozar de tu presencia a la gloria.

[22] Ya havéys oydo, Padres benditos, en esta mi carta, cómo a los principios descubrimos sentimientos por la muerte de vuestro padre, dando a entender alguna partecita de los grandes provechos que hazía en la iglesia de Christo, y lamentando la ignorancia del mundo, que ni ésta ni otras semejantes tiene por pérdidas, siendo los justos la cosa de mayor importancia y valor que hay en la tierra, como lo pruevan los testimonios que allegamos de la divina ley. Oýstes algunas poquitas palabras, en que se descubrió el engaño que el mundo tiene acerca del conocimiento de vuestra religión; vistes a vuestro fundador, como os lo pinté en el tránsito de la muerte; oýstes las caussas de su arrebatamiento; entendistes el testamento de su última voluntad, y lo que con entrañas de padre os encomendó en la hora de su finamiento. Estuvistes attentos a la breve exclamación de vuestro siervo y devoto fray Luis de Estrada. Lo que resta es que procuren V.^a R.^a por un solo Dios ser hijos de tal padre, y mostrarse imitadores de tan señaladas virtudes como en él florecieron. « In silentio et spe erit fortitudo vestra »⁸⁶. Vuestras armas, si soys, padres míos, de la Compañía verdadera de Jesús, an de ser las que fueron de los Apóstoles y aquellas de que siempre se procuró aprovechar vuestro fundador, conviene a saber, callar, sufrir, y esperar en Dios. Sea vuestra probación,

⁸⁶ *Tit. in marg.*: « Epilogo » || ⁸⁹ Christo] Dios *F* || ⁹³ Oystes] Visteis *F* ||
⁹⁹ *Tit. in marg.*: « Exhortación a los mismos » || ⁷ *Tit. in marg.*: « Armas de los siervos de Dios »

⁸⁴ Is. 30, 15.

Padres muy Reverendos, en essa santa casa, examinada como
¹⁰ [349v] el oro en la fragua, con perseverante oración, conti-
 nuo silencio, obediencia firmissima y santas conversaciones;
 entended, santos, que ésta es la voluntad de N. Señor « ut
 benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum
 ignorantiam » ³⁵. Quiero dezir, que no hay apología, ni de-
¹⁵ fensión, ni favor que más importe a la santa Compañía de
 Jesús, ni que más les acredite, que su buena vida y conver-
 sación santa.

[23] Negociad, pues, siervos de Dios, de tal manera vues-
 tros negocios, y manifestad con tal exemplo y vuestra sen-
²⁰ zillez que aquellos que os aborrecen con más pasión den la
 buelta, y os abracen con mas affición. No tengáis miedo a las
 quexas que el mundo tiene de vuestra conversación, que, aun-
 que todo él se levante contra la Compañía, « quis est qui vo-
 bis noceat, si boni aemulatores fueritis? » ³⁶. Tengo enten-
²⁵ dido que Nuestro Señor me ha dado clara noticia de las con-
 quistas que contra vuestra inocente orden se levantan; pero
 todas ellas (si yo no me engaño) son de poca fuerça, y que
 las podemos tener por saetas, como dizen, de pequeñuelos,
 pues de nuestra parte está el firmísimo escudo de la verdad;
³⁰ y si a vuestras manos llegare la Apología que entre mis estu-
 dios tengo ordenada en defensa de la santa Compañía ³⁷, allí
 veréys muy largamente tratadas vuestras cosas desde sus
 principios, y daréys gloria a Dios N.º Señor, contemplando
 cómo se deshazen las escuridades que a sembrado el principe
³⁵ de las tinieblas en nuestra España, en presencia de la verdad
 más clara que el sol. Allí bendiziré yo al Criador, quando vié-
 redes desengañado al mundo, y que caen en la cuenta muchos
 ignorantes, alumbrados por la misericordia divina con la in-
 dustria de un pobre monge vuestro siervo. No os dexará de
⁴⁰ caer en gracia espectáculo tan notable, quando viéredes mi
 ignorancia empleada en resistir a los sabios deste siglo en
 defensa de vuestra inocencia; finalmente, allí veréys vuestro

---

¹⁴ hay *ex F.* haya *P* || ³⁰ *Tit. in marg.*: « Promete la apología » || ³⁶ ben-
 diziré yo] bendeciréis *F*

---

³⁵ 1 Petr. 2, 15.

³⁶ 1 Petr. 3, 13.

³⁷ NICOLAUS ANTONIUS, *Bibliotheca hispana nova*. IV, 33. Vid. supra,
 p. 12. Hanc apologiam minime invenimus.

Estrada hecho camino para que passen gentes a gozar de vuestro buen espíritu.

[24] Y si por ventura algunos siervos de Dios se admiraren de lo que prometo, juntamente en [350] leer esta mi letra, que haora embío, diziendo que pongo la hoz en mies agena, pues pretendo favorecer otra orden de la que professé, este tal téngase por respondido, y sepa que este espíritu heredó la santa orden de Cistel de nuestro Padre S. Bernardo, conviene saber, abraçar a todos los fieles christianos con igual amor; y así se hallará por verdad que nuestras casas, puestas en los desiertos, son públicas hospederías de todas las religiones y de todos los siervos de Dios que por ellas pasan. Nuestras porterías son perpetuos refugios y acogidas de pobres y desamparados. Al tiempo que nuestra orden comenzava a florecer, también era nueva planta la religión de los Cartuxos, pero con todo esso, bien manifestó con ellos nuestro Padre S. Bernardo su gran charidad, pues tan sin embidia, entre los cuydados de su proprio orden, se encargó de ayudar con singulares avisos, favores y alabanzas a los nuevos Cartuxanos, como parece claro en la obra que les dedicó que se intitula entre sus escritos, *Ad fratres de Monte Dei*⁴³. Con el mesmo zelo de la gloria de Dios escribió letras de alabanzas a la religión de los cavalleros del Templo que en aquellos días resplandecía, y a otros muchos religiosos.⁴⁵

[25] Ha reynado en esta nuestra orden tanto esta charidad y zelo de favorecer a todos aquellos que se esfuerçan a servir a Dios, que aun los reyes seglares mandavan anti-guamente en sus leyes pareciessen abades de Cistel en los Capítulos generales de las otras órdenes, porque tenían entendida la humildad y charidad con que asistían a los negocios de las otras religiones, como a los de la suya propia. Esto hallará claramente el que leyere las leyes del rey

43 *Tit. in marg.*: «Allusio ex propria appellatione» || 45 algún siervo de Dios se admirare *F* | *Tit. in marg.*: «Excúsase el autor de esta empresa que ha acometido respondiendo a las oblecciones tácitas que se le pueden poner» || 49 heredó *ex F*, era de *P* || 53 el desierto *P* || 55 refugios *ex F*, refrigerios *P* | *Tit. in marg.*: «La estremada charidad de nro Padre S. Bernardo y heredada de sus hijos». — «La charidad de S. Bernardo se extendió a favorecer a todas las religiones y particularmente a las nuevas» || 63 de monte caeli *F* || 73-74 proprio *mis*.

⁴⁵ Hic tractatus (PL, 184, 307-354) tribuitur nunc Gulielmo de Saint-Thierry. Vide A. WILMART, *Auteurs spirituels et textes dévots*, 248-260; M.-M. DAVY, *Un traité de la vie solitaire, Epistola ad Fratres de Monte Dei*, in *Etudes de Philosophie médiévale*, XXIX, Paris, 1940.

75 D. Alonso en la 1ª Partida en el título de los religiosos ³⁹.
 Con el mismo espíritu salió muchas vezes nuestro Padre
 S. Bernardo del recogimiento de su desierto, y fué a la corte
 romana a negociar negocios tocantes a la universal Iglesia
 y a otros particulares, con el mismo zelo que pudiera tratar
 80 los de su orden; cierto, tal es el ingenio de la charidad, según
 dize el apóstol S. Pablo, que no se desuela en sus propios
 intereses ⁴⁰; y pues este exemplo recebimos los desta sagrada
 religión de nuestro Padre los antepassados, cerrada queda
 la puerta para el que quisiere alborotar y [350v] juzgar la
 85 devoción mía y singular reverencia con que amo y estimo a la
 santa Compañía de Jesús y a todos los santos religiosos que
 en ella militan.

[26] Ni se me deve imputar a extremo si en mis escri-
 tos y públicos sermones haya dado tantas vezes testimonio
 90 de la inocencia que tengo entendida desta nueva religión,
 porque realmente lo he hecho y hago movido del zelo de la
 verdad, sábelo el Señor, y desseando que esta nueva planta
 tenga de todas partes regalo y se vaya fortaleciendo para gloria
 del Señor que la plantó. De la bendita charidad de V.ª R.ª
 95 será hazerme participante en sus santas oraciones y sacri-
 ficios, pues les consta tan claramente mi buena voluntad, que
 es emplear la pobreza de mi talento igualmente en el servi-
 cio dessa santa religión como en el de la propia que me
 ha criado, en donde confío por la misericordia del Señor que,
 100 aunque indigno, a ella me traxo, perseverar hasta la hora de
 la muerte.

[27] Todo el santo convento desta Huerta bendita, of-
 frecida a la Madre de Dios y grangeada con los regalos desta
 bendita Señora, aman en las entrañas de Jesuchristo a V.ª R.ª
 5 y se encomiendan en sus santas oraciones. « Et gratia Do-
 mini N. Jesu Christi et charitas Dei et communicatio S. Spi-
 ritus sit cum omnibus vobis. Amen » ⁴¹.

75 *Tit. marg.*: « Testimonio del rey D. Alonso acerca de los abades del Cistel en sus Partidas » || 84 para el] al F || 90 desta] de la F || 93 vaya F || 2 desta] de la F || 4 ama F || 5 encomienda F

³⁹ Part. I, título VII, ley XVIII, ubi dicitur: « E porque en algunos logares, do nuevamente fiziessen este cabildo, por aventura los que y fuesen, no serían tan sabidores de lo fazer, tovo por bien santa Eglesia, que llamassen dos Abades de la Orden de Cistel, los de más acerca, que les diessen consejo ... ».

⁴⁰ 1 Cor. 13, 5.

⁴¹ 2 Cor. 13,13.

[28] Salutate Patres nostros in osculo sancto. Salutant
vos omnes sancti ⁴². Gratia vobiscum amen ⁴³.

Duodecima februarii 1557.

10

Fray Luys de Estrada.

Laus Deo

[*Testificatio autographa.*]

Estas diez y ocho ojas corresponden al original que queda en el monasterio de Huerta. En fe de lo qual lo firmaron ¹⁵ de sus nombres los infra escritos y por mandado del Padre Abad del dicho Monasterio lo rubriqué y refrendé y sellé con el sello del dicho monasterio.

Fr. Lorenzo de Zamora
Abbad de Huerta

[355v] Fr. Gabriel de Castellanos   Fr. Rodrigo de la Cruz ²⁰
Fr. Ambrosio Robledo   Fray Estevan García

[*Locus sigilli*]

Por mandado de su Paternidad
Fray Bernardo de Ribera

10 1557] 1537 sic in F, deest in P || 10-11 Duodecima februarli 1557 Fray
Luys de Strada ex F. desunt in P

⁴² 2 Cor. 13, 12.

⁴³ Col. 4, 18.

3

P. HIERONYMI NADAL
 APOLOGIA CONTRA CENSURAM
 FACULTATIS THEOLOGICAE PARISIENSIS

1557

Praefatio

I. - MON. ineditum, quibusdam exceptis fragmentis in lucem datis a P. LETURIA, *Nuevos datos*, pp. 55-59 (e ff. 106^{rv} et 120-125^v); in versione hispana, *Apuntes ignacianos*, pp. 16-17, 19.

II. - AUCTORES: LETURIA, *Nuevos datos*, pp. 17-23.

III. - TEXTUS unicus, apographus, qui ad nos pervenit, servatur in ASIR, cod. *Hist. Soc.* 67, fasciculo 5°, ff. 95-132^v (antiquae numerationis ff. 34-69). Inter folia 131 et 132 adsunt duo: 131^a, 131^b alba. Reliqua scripta sunt. Constat hoc documentum 38 ff. efformantibus fasciculum mensurae 384 × 218 mm. — Opus transcriptum est manu unius tantum librarii, nobis ignoti, certe coaevi, nitida utentis scriptura saeculi XVI. *Incipit*, nullo titulo operi praemisso: « Iam inde quum primum de hac censura venerandae Facultatis vestrae » ... *Explicit* f. 131^v: « et illa quae sunt prima et maxima, ut ex instituto ipso per confirmationem apostolicam habeamus ».

Alia manus pariter coaeva pauca quaedam per totum textum vel correxit vel addidit. Eadem initio operis, fol. 95, hunc titulum praefixit: *Apologia contra censuram quandam editam anno, ut apparet, 1554, a Facultate Theologie parisiensi in Societatem Iesu*. Postea addit apologiae summam, quam textui praemitemus.

In ultimo folio, 132^v, eadem manus eundem titulum repetivit: *Apologia contra censuram parisiensem*. P. autem Nadal manu propria scripsit: « 17. ὑπὲρ διαλόγων. κ: » Infra haec verba sequuntur unum vel duo alia quae ob abscissam chartam legi nequeunt. In alio angulo eiusdem ultimi folii, alia manus, quae non certe apparet fueritne illa Natalis, scripsit graece: « χρονικόν. » Infra sunt alia duo verba graeca quae legere non potuimus. Inferius aliud verbum graecum quod pariter legi nequit.

Natalis manus sive corrigentis sive verba addentis nullibi in toto textu apparet.

IV. - AUCTOR OPERIS. Quamquam scriptor annotationis initio operis praemissae dicit Apologiae « auctoris nomen incertum » esse,

tamen Patri Nadal procul dubio ea adscribenda est. Quod sequentes rationes evincunt: 1.º In ultimo folio opusculi verba graeca ὑπὲρ διαλόγων manu Natalis scripta sunt et quamdam relationem cum alio eiusdem Natalis opere indicant, videlicet cum *Dialogis de Societate* a nobis inferius partim edendis. 2.º Natalis suum *Chronicon Societatis* hoc modo incipit: « Ad hunc usque annum [1546], dictum in apologia ad Doctores Parisienses »¹; quae verba nostrum documentum manifeste significant; facta etenim in ipso narrata perveniunt usque ad annum 1545, Natalis autem *Chronicon* anno 1546 exorditur, tamquam continuatio historiae in nostra *Apologia* inceptae et non perfectae. 3.º Analysis interna documenti, et modum scribendi Natalis peculiarem perhibet, et notas habet Ignatianae vitae Natali proprias, quae cum aliis scriptis ei certo tribuendis conveniunt². Eas inferius recensebimus.

V. - TEMPUS Scriptionis. Hanc *Apologiam* anno 1557 scriptam esse satis constat. Auctor annotationis quae documento praemittitur, ad eius finem dicit: « non multo post P. N. Ignatii obitum scripta ». In ipso autem documento non semel affirmatur triennium elapsum esse post datum decretum Facultatis theologiae parisiensis Societati contrarium. Sic fol. 97r: « Triennium agitur postquam vestrum decretum edidistis adversus diploma duorum Summorum Pontificum; quid propterea? periitne idcirco Societas? ». Postea idem repetit auctor, suadere volens triennio post illud decretum multis e locis expetitam fuisse Societatem, fol. 98r: « Breviter tam multa sunt in aliis provinciis collegia erecta hoc triennio, postquam vestrum decretum in lucem prodiit, in Hispania, Italia, Sicilia, India » ... Iam vero constat decretum Facultatis theologiae parisiensis datum esse 1 decembris anno 1554; foundationes autem collegiorum quae a Natali adducuntur, collocandae omnes sunt ante annum 1557 expletum.

Cum Natalis Romam pervenerit 2 decembris anni 1556, relicta Hispania post obitum Sancti Ignatii³, suspicari licet eum, dum Romae de cogenda Generali Congregatione agebatur, in hoc opus conscribendum incubuisse, cum praesertim post adventum Patris Broët ex Gallia, ad finem Quadragesimae anni 1557, comperire potuit quam difficili loco res Societatis in ea natione invenirentur. Turbae autem quas Bobadilla ea occasione agitavit ratione Congregationis Generalis, cum ipsi non placeret Vicarii munus penes unum P. Laínez consistere, velletque Societatem per omnes primos eius

¹ Infra, Mon. 9, initio; EN, II, 1.

² Similes rationes afferuntur a LETURIA, *Nuevos datos*, p. 27 annot. 68. Indicio sunt etiam haec verba Polanci, in litteris datis Tridento, 17 dec. 1562, ad P. Christophorum de Madrid: « El P. Natal tiene necesidad de ciertos scriptos suyos sobre el decreto de Paris ». *Lain. Mon.* VI, 581.

³ EN, I, 38; II, 12.

Patres gubernari donec novus Generalis eligeretur, satis explicare videntur modum loquendi severiorem quo utitur Natalis in nostra *Apologia* ubi de Bobadilla fit sermo, nn. [111], [116], [122].

VI. - ADIUNCTA HISTORICA. Hoc Natalis documentum, ut ex eius titulo apparet, est *Apologia Societatis contra decretum Facultatis theologiae parisiensis*, quae una cum illius dioecesis episcopo, Eustachio du Bellay, magnam opposuit difficultatem quominus Societati in Gallia concederetur ius sic dictum naturalitatis (*droit de naturalisation*).

Quae in tota hac longa et perdifficili controversia acta sunt, ea fuse narrantur a primis Societatis historicis, Polanco (*Chron.* III, 288-293; IV, 316-330; V, 320-337; VI, 483-486) et Orlandini (*Historia*, lib. XV, nn. 33-62). Du Boulay, *Historia Universitatis Parisiensis*, VI, 559 ss.; A. DOUARCHE, *L'Université de Paris et les jésuites*, (Paris 1888), cap. IV; P. FERET, *La Faculté de théologie de Paris*, I, 60-67; P. H. FOUQUERAY, *Histoire de la Compagnie de Jésus en France*, tom. I, cap. IV, pp. 195 ss. De eadem re agit J. M. PRAT in opere *Mémoires pour servir à l'histoire du Père Broët et des origines de la Compagnie de Jésus en France*. Nos praecipua facta indicavimus volumine I, p. 605, annot. 7 et p. 618, annot. 50.

De ratione qua S. Ignatius se gessit, vide omnino *Memoriale* P. L. G. da Camara, nn. 130-133 et 145-149, vol. I, pp. 605-608, 615-618.

Quae ad nostri documenti historiam pertinent compendio exponendus, eo vel magis quod Natalis in praefatione infra edenda praecipuorum eventuum notitiam tradit.

Henricus II Galliae rex, postquam ore Societati largitus esset facultatem in Gallia manendi et collegium Lutetiae condendi, privilegium naturalitatis ei concessit per litteras patentes mense ianuario anni 1551 datas³. Verum Senatus Parisiensis, Parlamentum vocant, fortiter obstitit quominus regiae litterae in acta redigerentur, opponens privilegia Societati a Paulo III concessa per Bullam magnam privilegiorum anni 1549⁴ contraria esse legibus Galliae et nociva libertati Status et ecclesiasticae hierarchicae.

Cum Henricus II in examen revocasset Bullas approbationis Societatis et per eius Consilium declaratum fuisset in eis nihil contineri quod probandum non esset, Rex novas litteras patentes dedit 10 ianuarii 1553, quibus priores confirmabantur. Tunc Senatus has litteras examinandas ad episcopum Parisiensem et ad Facultatem theologicam Universitatis detulit. Tum Episcopus, tum Facultas suum animum Societati contrarium aperuerunt. Et Episcopus quidem sententiam suam scripto expressit, quo undecim capita

³ Vide *Chron.*, II, 292.

⁴ Edita in MI, *Const.*, I, 356.

collegit in Societatis Instituto minime toleranda⁵. Facultas theologica decretum Societati contrarium dedit die 1 decembris 1554⁶.

Quonam pacto sese Ignatius gesserit in hoc negotio clare exponitur a Natali initio *Apologiae*⁷. Noluit Sanctus Parens ut contra decretum directe quidquam ageretur aut scriberetur, sed indirecte potius res solveretur, obtentis litteris commendatitiis in favorem Societatis a primariis viris in eis locis ubi Societas sedem fixerat.

Cum mense augusto, anno 1555, quattuor doctores parisienses Romam venissent cardinalem Lotharingium comitantes, et inter eos numeraretur Ioannes Benoît O. P., qui decretum conscripserat⁸, Ignatio proponente, colloquia cum eis habuerunt quattuor Societatis Patres designati: Laínez, Polancus, Frusius et Olave, qui difficultates in decreto Societati oppositas solverent. Eorum rationes a doctoribus parisiensibus benigne satis admissae sunt, nihilominus Facultas theologica suum decretum minime retractavit, immo vero nec huius perdifficilis negotii felix successus vivente P. Ignatio obtineri potuit.

Duae responsiones ab his Patribus conscriptae sunt: altera Patris Olave in forma epistolae, edita a P. Orlandini, lib. XV, nn. 46-61; altera omnino tribuenda Patri Polanco ob rationes a nobis expositas vol. I, p. 618, annot. 50, edita in MI. *Epp.* XII, 614-629.

Natalis *Apologia*, huc usque inedita, tertia est responsio seu Societatis Instituti defensio, illis valde dissimilis. Ad Ignatii vitam illustrandam multum confert.

VII. - APOLOGIAE CONSILIUM ET BREVIS SUMMA. Hoc opus Natalis e duplici veluti parte constat: ex longa praefatione a fol. 95 ad fol. 106, qua directe Doctores Parisienses alloquitur auctor, et ex tractatione proprie dicta, a fol. 106 ad finem opusculi. In praefatione, exposita historia controversiae praecipue vero agendi ratione Ignatii in toto illo negotio, vivide explicat Natalis rationes quae revocationem decreti suadeant, miratus eam nondum fuisse obtentam. Ostendit Societatem illo decreto nullum detrimentum esse passam, quae non deo labefactata est, immo vero magis in dies augebit et ex diversis regionibus exquiratur. Non sine quadam audacia in ipsam Universitatem totumque Galliae regnum invehitur. docens quot et quanta mala ipsis immineant ex doctrinis gallicanis.

⁵ FOUQUERAY, pp. 206-207.

⁶ Textum decreti v. apud POLANCO, *Chron.*, IV, 328-329, et ORLANDINI, *Historia*, lib. XVI, n. 45.

⁷ Vide etiam *Mem.*, nn. 130-133, I, 605-608; 617-618; RIB., DH. II, nn. 13, 14; V, n. 38, infra MON., 19; *Chron.*, V, 11-12.

⁸ Reliqui erant: Claudius d'Espence, Hieronymus de la Sauchière et Crispinus de Brichanteau, vide *Mem.*, n. 149, I, 618.

75 D. Alonso en la 1ª Partida en el título de los religiosos ³⁹.
 Con el mismo espíritu salió muchas vezes nuestro Padre
 S. Bernardo del recogimiento de su desierto, y fué a la corte
 romana a negociar negocios tocantes a la universal Iglesia
 y a otros particulares, con el mismo zelo que pudiera tratar
 80 los de su orden; cierto, tal es el ingenio de la charidad, según
 dize el apóstol S. Pablo, que no se desuela en sus propios
 interesses ⁴⁰; y pues este exemplo recebimos los desta sagrada
 religión de nuestro Padre los antepassados, cerrada queda
 la puerta para el que quisiere alborotar y [350v] juzgar la
 85 devoción mía y singular reverencia con que amo y estimo a la
 santa Compañía de Jesús y a todos los santos religiosos que
 en ella militan.

[26] Ni se me deve imputar a extremo si en mis escri-
 tos y públicos sermones haya dado tantas vezes testimonio
 90 de la innocencia que tengo entendida desta nueva religión,
 porque realmente lo he hecho y hago movido del zelo de la
 verdad, sábelo el Señor, y desseando que esta nueva planta
 tenga de todas partes regalo y se vaya fortaleciendo para gloria
 del Señor que la plantó. De la bendita charidad de V.ª R.ª
 95 será hazerme participante en sus santas oraciones y sacri-
 ficios, pues les consta tan claramente mi buena voluntad, que
 es emplear la pobreza de mi talento igualmente en el servi-
 cio dessa santa religión como en el de la propria que me
 ha criado, en donde confío por la misericordia del Señor que,
 100 aunque indigno, a ella me traxo, perseverar hasta la hora de
 la muerte.

[27] Todo el santo convento desta Huerta bendita, of-
 frecida a la Madre de Dios y grangeada con los regalos desta
 bendita Señora, aman en las entrañas de Jesuchristo a V.ª R.ª
 5 y se encomiendan en sus santas oraciones. « Et gratia Do-
 mini N. Jesu Christi et charitas Dei et communicatio S. Spi-
 ritus sit cum omnibus vobis. Amen » ⁴¹.

75 *Tit. marg.*: « Testimonio del rey D. Alonso acerca de los abades del Cistel en sus Partidas » || 84 para el] al F || 90 desta] de la F || 93 vaya F || 2 desta] de la F || 4 ama F || 5 encomienda F

³⁹ Part. I, título VII, ley XVIII, ubi dicitur: « E porque en algunos logares, do nuevamente fiziessen este cabildo, por aventura los que y fuesen, no serian tan sabidores de lo fazer, tovo por bien santa Egleſia, que llamassen dos Abades de la Orden de Cistel, los de más acerca, que les diessen consejo ... ».

⁴⁰ 1 Cor. 13, 5.

⁴¹ 2 Cor. 13,13.

[28] Salutate Patres nostros in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti ⁴². Gratia vobiscum amen ⁴³.

Duodecima februarii 1557.

10

Fray Luys de Estrada.

Laus Deo

[*Testificatio autographa.*]

Estas diez y ocho ojas corresponden al original que queda en el monasterio de Huerta. En fe de lo qual lo firmaron ¹⁵ de sus nombres los infra escritos y por mandado del Padre Abad del dicho Monasterio lo rubriqué y refrendé y sellé con el sello del dicho monasterio.

Fr. Lorenzo de Zamora
Abbad de Huerta

[355v] Fr. Gabriel de Castellanos   Fr. Rodrigo de la Cruz ²⁰
Fr. Ambrosio Robledo   Fray Estevan García

[*Locus sigilli*]

Por mandado de su Paternidad
Fray Bernardo de Ribera

---

10 1557] 1537 sic in F, deest in P || 10-11 Duodecima februarii 1557 Fray Luys de Strada ex F, desunt in P

---

⁴² 2 Cor. 13, 12.

⁴³ Col. 4, 18.

3

P. HIERONYMI NADAL
 APOLOGIA CONTRA CENSURAM
 FACULTATIS THEOLOGICAE PARISIENSIS
 1557

Praefatio

I. - MON. ineditum, quibusdam exceptis fragmentis in lucem datis a P. LETURIA, *Nuevos datos*, pp. 55-59 (e ff. 106^{rv} et 120-125^v); in versione hispana, *Apuntes ignacianos*, pp. 16-17, 19.

II. - AUCTORES: LETURIA, *Nuevos datos*, pp. 17-23.

III. - TEXTUS unicus, apographus, qui ad nos pervenit, servatur in ASIR, cod. *Hist. Soc.* 67, fasciculo 5°, ff. 95-132^v (antiquae numerationis ff. 34-69). Inter folia 131 et 132 adsunt duo: 131^a, 131^b alba. Reliqua scripta sunt. Constat hoc documentum 38 ff. efformantibus fasciculum mensurae 384 × 218 mm. — Opus transcriptum est manu unius tantum librarii, nobis ignoti, certe coaevi, nitida utentis scriptura saeculi XVI. *Incipit*, nullo titulo operi praemisso: « Iam inde quum primum de hac censura venerandae Facultatis vestrae » ... *Explicit* f. 131^v: « et illa quae sunt prima et maxima, ut ex instituto ipso per confirmationem apostolicam habeamus ».

Alia manus pariter coeva pauca quaedam per totum textum vel correxit vel addidit. Eadem initio operis, fol. 95, hunc titulum praefixit: *Apologia contra censuram quandam editam anno, ut apparet, 1554, a Facultate Theologiae parisiensi in Societatem Iesu*. Postea addit apologiae summam, quam textui praemitemus.

In ultimo folio, 132^v, eadem manus eundem titulum repetivit: *Apologia contra censuram parisiensem*. P. autem Nadal manu propria scripsit: « 17. ὑπὲρ διαλόγων. κ: » Infra haec verba sequuntur unum vel duo alia quae ob abscissam chartam legi nequeunt. In alio angulo eiusdem ultimi folii, alia manus, quae non certe apparet fueritne illa Natalis, scripsit graece: « χρονιχόν. ». Infra sunt alia duo verba graeca quae legere non potuimus. Inferius aliud verbum graecum quod pariter legi nequit.

Natalis manus sive corrigentis sive verba addentis nullibi in toto textu apparet.

IV. - AUCTOR OPERIS. Quamquam scriptor annotationis initio operis praemissae dicit Apologiae « auctoris nomen incertum » esse,

tamen Patri Nadal procul dubio ea adscribenda est. Quod sequentes rationes evincunt: 1.º In ultimo folio opusculi verba graeca ὑπὲρ διαλόγων manu Natalis scripta sunt et quamdam relationem cum alio eiusdem Natalis opere indicant, videlicet cum *Dialogis de Societate* a nobis inferius partim edendis. 2.º Natalis suum *Chronicon Societatis* hoc modo incipit: « Ad hunc usque annum [1546], dictum in apologia ad Doctores Parisienses »¹; quae verba nostrum documentum manifeste significant; facta etenim in ipso narrata perveniunt usque ad annum 1545, Natalis autem *Chronicon* anno 1546 exorditur, tamquam continuatio historiae in nostra *Apologia* inceptae et non perfectae. 3.º Analysis interna documenti, et modum scribendi Natalis peculiarem perhibet, et notas habet Ignatianae vitae Natali proprias, quae cum aliis scriptis ei certo tribuendis conveniunt². Eas inferius recensebimus.

V. - TEMPUS SCRIPTIONIS. Hanc *Apologiam* anno 1557 scriptam esse satis constat. Auctor annotationis quae documento praemittitur, ad eius finem dicit: « non multo post P. N. Ignatii obitum scripta ». In ipso autem documento non semel affirmatur triennium elapsum esse post datum decretum Facultatis theologiae parisiensis Societati contrarium. Sic fol. 97r: « Triennium agitur postquam vestrum decretum edidistis adversus diploma duorum Summorum Pontificum; quid propterea? periitne idcirco Societas? ». Postea idem repetit auctor, suadere volens triennio post illud decretum multis e locis expetitam fuisse Societatem, fol. 98r: « Breviter tam multa sunt in aliis provinciis collegia erecta hoc triennio, postquam vestrum decretum in lucem prodiit, in Hispania, Italia, Sicilia, India » ... Iam vero constat decretum Facultatis theologiae parisiensis datum esse 1 decembris anno 1554; foundationes autem collegiorum quae a Natali adducuntur, collocandae omnes sunt ante annum 1557 expletum.

Cum Natalis Romam pervenerit 2 decembris anni 1556, relicta Hispania post obitum Sancti Ignatii², suspicari licet eum, dum Romae de cogenda Generali Congregatione agebatur, in hoc opus conscribendum incubuisse, cum praesertim post adventum Patris Broët ex Gallia, ad finem Quadragesimae anni 1557, comperire potuit quam difficili loco res Societatis in ea natione invenirentur. Turbae autem quas Bobadilla ea occasione agitavit ratione Congregationis Generalis, cum ipsi non placeret Vicarii munus penes unum P. Lafnez consistere, velletque Societatem per omnes primos eius

¹ Infra, Mon. 9, initio; EN, II, 1.

² Similes rationes afferuntur a LETURIA, *Nuevos datos*, p. 27 annot. 68. Indicio sunt etiam haec verba Polanci, in litteris datis Tridento, 17 dec. 1562, ad P. Christophorum de Madrid: « El P. Natal tiene necesidad de ciertos scriptos suyos sobre el decreto de Paris ». *Lain. Mon.* VI, 581.

² EN, I, 38; II, 12.

Patres gubernari donec novus Generalis eligeretur, satis explicare videntur modum loquendi severiorem quo utitur Natalis in nostra *Apologia* ubi de Bobadilla fit sermo, nn. [111], [116], [122].

VI. - ADIUNCTA HISTORICA. Hoc Natalis documentum, ut ex eius titulo apparet, est *Apologia Societatis contra decretum Facultatis theologiae parisiensis*, quae una cum illius dioecesis episcopo, Eustachio du Bellay, magnam opposuit difficultatem quominus Societati in Gallia concederetur ius sic dictum naturalitatis (*droit de naturalisation*).

Quae in tota hac longa et perdifficili controversia acta sunt, ea fuse narrantur a primis Societatis historicis, Polanco (*Chron.* III, 288-293; IV, 316-330; V, 320-337; VI, 483-486) et Orlandini (*Historia*, lib. XV, nn. 33-62). Du Boulay, *Historia Universitatis Parisiensis*, VI, 559 ss.; A. DOUARCHE, *L'Université de Paris et les jésuites*, (Paris 1888), cap. IV; P. FERET, *La Faculté de théologie de Paris*, I, 60-67; P. H. FOUQUERAY, *Histoire de la Compagnie de Jésus en France*, tom. I, cap. IV, pp. 195 ss. De eadem re agit J. M. PRAT in opere *Mémoires pour servir à l'histoire du Père Broët et des origines de la Compagnie de Jésus en France*. Nos praecipua facta indicavimus volumine I, p. 605, annot. 7 et p. 618, annot. 50.

De ratione qua S. Ignatius se gessit, vide omnino *Memoriale* P. L. G. da Camara, nn. 130-133 et 145-149, vol. I, pp. 605-608, 615-618.

Quae ad nostri documenti historiam pertinent compendio exponendus, eo vel magis quod Natalis in praefatione infra edenda praecipuorum eventuum notitiam tradit.

Henricus II Galliae rex, postquam ore Societati largitus esset facultatem in Gallia manendi et collegium Lutetiae condendi, privilegium naturalitatis ei concessit per litteras patentes mense ianuario anni 1551 datas³. Verum Senatus Parisiensis, Parlamentum vocant, fortiter obstitit quominus regiae litterae in acta redigerentur, opponens privilegia Societati a Paulo III concessa per Bullam magnam privilegiorum anni 1549⁴ contraria esse legibus Galliae et nociva libertati Status et ecclesiasticae hierarchicae.

Cum Henricus II in examen revocasset Bullas approbationis Societatis et per eius Consilium declaratum fuisset in eis nihil contineri quod probandum non esset, Rex novas litteras patentes dedit 10 ianuarii 1553, quibus priores confirmabantur. Tunc Senatus has litteras examinandas ad episcopum Parisiensem et ad Facultatem theologicam Universitatis detulit. Tum Episcopus, tum Facultas suum animum Societati contrarium aperuerunt. Et Episcopus quidem sententiam suam scripto expressit, quo undecim capita

³ Vide *Chron.*, II, 292.

⁴ Edita in MI, *Const.*, I, 356.

collegit in Societatis Instituto minime toleranda⁵. Facultas theologica decretum Societati contrarium dedit die 1 decembris 1554⁶.

Quonam pacto sese Ignatius gesserit in hoc negotio clare exponitur a Natali initio *Apologiae*⁷. Noluit Sanctus Parens ut contra decretum directe quidquam ageretur aut scriberetur, sed indirecte potius res solveretur, obtentis litteris commendatitiis in favorem Societatis a primariis viris in eis locis ubi Societas sedem fixerat.

Cum mense augusto, anno 1555, quattuor doctores parisienses Romam venissent cardinalem Lotharingium comitantes, et inter eos numeraretur Ioannes Benoît O. P., qui decretum conscripserat⁸, Ignatio proponente, colloquia cum eis habuerunt quattuor Societatis Patres designati: Laínez, Polancus, Frusius et Olave, qui difficultates in decreto Societati oppositas solverent. Eorum rationes a doctoribus parisiensibus benigne satis admissae sunt, nihilominus Facultas theologica suum decretum minime retractavit, immo vero nec huius perdifficilis negotii felix successus vivente P. Ignatio obtineri potuit.

Duae responsiones ab his Patribus conscriptae sunt: altera Patris Olave in forma epistulae, edita a P. Orlandini, lib. XV, nn. 46-61; altera omnino tribuenda Patri Polanco ob rationes a nobis expositas vol. I, p. 618, annot. 50, edita in MI, *Epp.* XII, 614-629.

Natalis *Apologia*, huc usque inedita, tertia est responsio seu Societatis Instituti defensio, illis valde dissimilis. Ad Ignatii vitam illustrandam multum confert.

VII. - APOLOGIAE CONSILIUM ET BREVIS SUMMA. Hoc opus Natalis e duplici veluti parte constat: ex longa praefatione a fol. 95 ad fol. 106, qua directe Doctores Parisienses alloquitur auctor, et ex tractatione proprie dicta, a fol. 106 ad finem opusculi. In praefatione, exposita historia controversiae praecipue vero agendi ratione Ignatii in toto illo negotio, vivide explicat Natalis rationes quae revocationem decreti suadeant, miratus eam nondum fuisse obtentam. Ostendit Societatem illo decreto nullum detrimentum esse passam, quae non deo labefactata est, immo vero magis in dies augebit et ex diversis regionibus exquiritur. Non sine quadam audacia in ipsam Universitatem totumque Galliae regnum invehitur, docens quot et quanta mala ipsis immineant ex doctrinis gallicanis.

⁵ FOUQUERAY, pp. 206-207.

⁶ Textum decreti v. apud POLANCO, *Chron.*, IV, 328-329, et ORLANDINI, *Historia*, lib. XVI, n. 45.

⁷ Vide etiam *Mem.*, nn. 130-133, I, 605-608; 617-618; RIB., DH. II, nn. 13, 14; V, n. 38, infra MON., 19; *Chron.*, V, 11-12.

⁸ Reliqui erant: Claudius d'Espence, Hieronymus de la Sauchière et Crispinus de Brichanteau, vide *Mem.*, n. 149, I, 618.

Coniectas vero accusationes imminuit, sese, immo et totam Societatem, exemplo Ignatii addictissimum Universitati Parisiensi profitens, unde apologiam Societatis initurus, spondet se nihil prolatum quod Universitatem offendere posse videatur.

His veluti praefationibus praemissis, in apologiam Societatis directe ingreditur, ad quam ineundam nullam aliam aptiorem viam sibi eligendam putat nisi historiam Societatis quam simplicissime ob oculos doctorum parisiensium proponere: « Et primum quidem opere precium esse facturum me existimo, si historiam Societatis compendio exprimam, et id quidem simplicissime, ut rem nudam ac puram et contemplari possitis facilius et iudicare »⁹. Incipit igitur vitam Ignatii et Societatis initia enarrare, qua in re ita se duci sinit suavitate argumenti, ut quasi finis sibi praestituti oblitus, totus sit in factis historicis perquirendis. Ea tamen, ut ulterius evolvemus, praecipue seligit, quae melius suo scopo inservire iudicat. Narratio sistit in factis anni 1545, ibique filum abruptum. Intentio Natalis videtur fuisse apologiam ulterius evolvere, sed opus, prout nunc exstat, imperfectum est, quod iam animadvertit auctor annotationis initio operis positae: « Est autem pars quaedam tantum apologiae. Multa enim desiderantur ». Apologia nunquam missa videtur his quibus erat destinata.

VIII. - DE VITA SANCTI IGNATII PRAECIPUAE NOTAE. Ad nostra quod attinet, magni momenti sunt quae Natalis colligit de Ignatii conditoris vita rebusque gestis, quae procul dubio praecipuum valorem huic Monumento conferunt. Iam inde ab initio profitetur Natalis se in factis externis insistere velle, narrationem internorum donorum et factorum praeternaturalium fere omittens: « Neque vero ego hic instituo narrationem eorum quae ad interna dona attinent, ad divinas inspirationes, motiones et varia id genus Spiritus Sancti spiritualia charismata et signa, nisi sicubi res aliter intelligi non possit. Illa solum percurram quae externa sunt et ab omnibus observata, quae et ab omnibus facile credi potuerunt et cognosci, ut ex operibus iudicari et Ignatii vita et nostra Societas possit »¹⁰.

Quod si quis quaerat cur tam longe in vita Ignatii enarranda immoretur, id oriri putamus ex illo generali consilio quod omnibus Natalis ignatianis scriptis praeest, in vita videlicet Ignatii fundari Societatem, ut quaecumque Sanctus Parens in se expertus sit, ea divino veluti consilio ad Societatis Institutum eiusque leges derivata fuerint. Narrata igitur vita Ignatii, ratio redditur Societatis; eaque ab omni vitio purgata, Societas pariter defenditur, immo laudatur.

⁹ N. [29], infra, p. 62.

¹⁰ N. [34], infra p. 64.

Et consilio a Natali inito, haec *Apologia* fit vera *Vita Ignatii* quae eminet multiplicitate factorum, quorum aliqua nova sunt, et accurata eorum chronologica dispositione. Quae maxime peculiaris sunt nunc in compendium redigimus, quo facilius quisque ea reperire et aestimare queat. Numerationem paragraphorum sequimur in nostra editione documenti mox adhibendam.

[29] Descriptio qualitatum moralium Ignatii eiusque educationis.

[30] Expugnatio urbis et arcis pampilonensis cum adiunctis omnino novis.

[36] Consilium Ignatii iam Loiolae conceptum in omnibus meliora quaeque sectandi. Cf. nn. [45], [46].

[39] Votum castitatis Deiparae Virgini oblatum¹¹.

[40] In commoratione Ignatii Minorissae insistit in paenitentia, de rebus autem internis, secundum praefinitum sibi scopum [n. 34] vix quidquam dicit. Itaque, praeter eximiam illustrationem, silet de aliis apparitionibus et internis donis. Quod magis mirum est, de Exercitiorum conscriptione ne verbum quidem facit.

[41] Zelus salutis animorum conceptus statim post eximiam illustrationem.

[46] Late refert rationes ob quas Ig. studia arripuit.

[49] ss. In describendis processibus complutensibus et salmanticensi diu immoratur, cum sit res aptissima ad defendendum Ignatium a quacumque accusatione.

[66] De sociis ab Ignatio collectis verba facit solum Parisiis.

[68] Inquisitor parisiensis ab Ignatio petit librum Exercitiorum.

[69] Modus quo socii Ignatii in spiritu et propositis conservabantur¹².

[69] Omittit visionem prope Romam (ad *La Storta*).

[94] Diu immoratur in narranda persecutione romana anni 1538 et sententia absolutoria, quae dicitur fuisse praevia Societatis confirmatio¹³.

[101] De Ignatii spirituali Ephemeride.

[102] Coduri confessarius Margaritae Austriacae. Repetitur ad n. [123].

[103] Ignatius auctor *Formulae Instituti*. Postea insistet in tribuendis Ignatio et ipsi soli Constitutionibus.

[104] ss. Superatis multis difficultatibus Societas approbatur. Res ad propositum scopum valde apta. In exponenda ratione se gerendi Pauli III erga Societatem mire extollitur eius benevolentia et cum ea coniuncta fiducia de felici exitu probationum.

¹¹ *Lain.*, n. 5, I, 76.

¹² Clare dependet a *Lain.*, n. 30, I, 102.

¹³ Cf. dicta de processibus complutensibus, n. [49] et ss.

[116] Solus Bobadilla electioni Praepositi Generalis nec affuit nec suum suffragium misit.

[121] Quae post peractam professionem in templo Sancti Pauli evererunt: visitatio septem altarium et in altari maiore acceptatio Ignatii in omnium Patrem ac Superiorem.

[122] Bobadilla magna difficultate ad professionem emittendam impellitur.

[123] Paulus III Societati privilegia quaedam largitur intuitu Patris Codurii, Margaritae Austriacae confessarii ¹⁴.

[127] Fabri donum speciale sermonis pii.

[128] De domo romana professa aedificanda et de paroeciis alio transferendis.

[129] Incipiunt labores extructionis novae sedis aedificii. Eleemosyna a doctore Arce concessa.

[130] De restrictione in numero sociorum tollenda.

Ex hoc loco eventus disponit per successivas Societatis approbationes, quod doctores parisienses praecipue movere poterat.

Post notitiam Brevis Apostolici « Cum inter cunctas » anni 1545, narratio abruptitur.

IX. - FONTES scripti quos Natalis prae oculis habuisse videtur praecipui sunt *Acta P. Ignatii et Epistula Lainii*. Quoad *Acta* patet in tota *Apologia* immediata et constans dependentia. Immo Natalis primus videtur fuisse qui hoc documento, et quidem ad nostram *Apologiam* conscribendam, usus fuerit ¹⁵. Epistulam Lainii Natalis certe penes se habebat ¹⁶, eumque illa usum esse patet ex iis quae dicit de voto castitatis B. Virgini oblato, de modo quo socii Parisiis sese in spiritu conservabant, de eorum itinere Venetias versus et alibi, prout in annotationibus declarabimus. Praeter hos praecipuos fontes, Natalis ob oculos habuit, ut par est, narrationem ignatianam de prima sociorum professione et documenta ad Societatis canonicam approbationem spectantia.

X. - DE NOSTRA EDITIONE. *Apologiam* integram edimus, ne opus mutilum appareat; eam tamen partem quae de Ignatii vita non agit, scil. a f. 98v ad f. 105v, minoribus typis exprimimus. Divisionem inducimus in capita et paragraphos. In apparatu critico correctiones et additiones notamus. Ubi spatium vacuum adest in textu, id ope linearum ----- indicamus.

¹⁴ Cf. n. [102].

¹⁵ Vide dicta in I. 342-343.

¹⁶ Ibid. p. 66, et cf. EN, IV, 4-5.

Textus[f. 95] [*Praefatiuncula ignoti auctoris.*]

Apologia contra Censuram quandam editam anno, ut apparet, 1554, a Facultate Theologiae parisiensi in Societatem Iesu. Suadet autem sorbonistarum collegio sententiam mutet, nec inconstantiae crimen putet eam revocare errore prolatam. Nititur autem in eo maxime quod duorum diplomatum pontificium quibus confirmata Societas est, auctoritatem elevet, dum ea senatus parisiensis mandato examinare non veretur, in eoque non tam Societatem, quam reprobare velit, quam Sedem Apostolicam graviter offendi. Est autem pars quaedam tantum Apologiae, multa enim desiderantur, et auctoris nomen incertum; non multo post P. N. Ignatii obitum scripta.

[CAPUT I. - FACULTAS THEOLOGICA PARISIENSIS OBIURGATUR]

1. *Agendi ratio Ignatii post editum decretum Facultatis Parisiensis.* —
2. *Colloquia Patrum cum doctoribus parisiensibus.* — 3. *Regis Galliae et cardinalis Lotharingi benevolentia erga Societatem.* — 4-5. *Cur tandem decretum non abrogatur?* — 6. *Damnum quod inde in Facultatem redundat.* — 7. *Societas per decretum minime labefactata est.* — 8-10. *Immo vero, progressus fecit triennio postquam decretum prodiit.* — 11. *Societas fidem habet collocatam in Christo, ideo tribulationibus minime frangitur.* — 12. *Ex decreti publicatione damnum in eius auctores derivat.* — 13. *Indignum est iudicem fieri legum Sedis Apostolicae.* — 14. *Quam male audiverit pragmatica sanctio et concordatum.* — 15. *Mala gravissima quae exinde in Galliam provenerunt.* — *Eorum culpam Rex in Universitatem Parisiensem reicere poterit.* — 16. *Decretum de dispensatione matrimonii regis Angliae.* — 17-20. *Doctores parisienses vehementer obiurgat.* — 20-21. *Id tamen non ex malevolentia erga Universitatem Parisiensem a se dici asserit, erga quam Ignatius eiusque primi socii bene sunt affecti.* — 22. *Societas Iesu semper fuit Universitati Parisiensi addictissima, ideo dolet eam tam severe reprehendi posse.* — 23-26. *Occasionem decreti in eo invenit quod Fr. Joannes Benoit, decreti scriptor, in Societatem fuerit offensus, eo quod quidam eius nepos in novum ordinem fuerit cooptatus.* — 27-28. *Quaerit quam praeeditus auctoritate Facultas Parisiensis diplomata Apostolica in examen revocare non vereatur.*

[1] Iam inde quum primum de hac censura venerandae Facultatis vestrae Romae in Societate auditum est, magistri

1-2 anno ut apparet 1554 *sup.lin.* || 3 post Iesu duo verba deleta apparent quae legi nequeunt || 11 non multo *sup.lin.*

nostri colendissimi, scio ego fuisse nonnullos doctores inter nos, qui non mediocriter fuerint incitati illius censurae severitate, ne gravius quid dicam. Permovebat enim eos vocationis nostrae gratiae zelus, zelus salutis animarum, qui finis est Societatis, zelus denique Apostolicae dignitatis ac Sedis; quum autem nonnihil in ipsis vigeret adhuc scholasticae concertationis sensus, parati scilicet erant animo, ut adversus auctores illius censurae agerent pro veritate liberius ac vehementius; quod quidem existimabant et auctoritate Sacrarum Litterarum et exemplo Christi ac Sanctorum se esse facturos. Verum ea erat animi mansuetudine ac modestia Praepositus Societatis Generalis, P. Ignatius, totius Societatis institutor ac primus pater; ea mentis ac actionum omnium compositione ac tranquillitate, ut patientia prius atque humilitate adversa omnia excipi semper constitueret, si quomodo fieret ut adversarios mansuetudine nostra nobis absque aliqua eorum offensione conciliaremus. Si quid vero videretur statim [95v] esse respondendum, id volebat cum his virtutibus, de quibus dixi, esse coniunctum. Quod si hac via res non succederet, potius quam deserta veritas detrimentum pateretur, ita censebat prudentissimus Pater cum illis virtutibus esse zeli fortitudinem coniungendam, atque in sinceritate ac puritate spiritus, magnanimitatem christianae libertatis exercendam in Christo ¹.

[2] Hanc igitur rationem secuta Societas, Romae primum coram Illmo. Principe, ac Cardinali Rmo. Lotarino ², doctissimis magistris nostris Benedicto, etc. cum summa modestia atque humilitate, per nostros doctores ita satisfecit ³, ut nulli dubium videretur, quin comperta veritate facti, vestrum es-

¹³ colendissimi *corr.ex* clementissimi || ¹⁶ gratiae *in marg.* || ²⁷ quomodo *corr.ex* quando

¹ Vide *Mem.*, n. 149, 7°, I, 617-618. Cf. RIB., DN, V, n. 38, *infra* MON. 19.

² Carolus de Lotharingia (de Guise), ep. Rhemensis, frater Ducis eiusdem nominis, creatus Cardinalis a Paulo III, 27 iulii 1547. Obiit Avenione 25 dec. 1575. V. VAN GULIK-EUBEL, III, 33. Eius elogium apud FOUQUERAY, I, 641-644.

³ Significat colloquia mense augusto 1555 habita a PP. Laínez, Polanco, Frusio, Olave, (quorum postremus erat doctor, reliqui magistri artium) cum doctoribus parisiensibus, comitantibus Romam cardinalem Lotharingum. Inter hos doctores, Mr. Ioannes Benoît, O. P., conscripserat decretum Facultatis adversus Societatem. De his colloquiis vide *Mem.* n. 149, I, 618 et annotationes 48, 49.

setis factum, id est censuram vestram, revocaturi. Nobis vero ita erat persuasum quod Reverendissimum archiepiscopum Toletanum Siliceum essetis imitaturi; qui similiter atque vos, quum multa de nostra Societate falsa audisset, ac propterea 45 publicis edictis damnasset Societatem; re tamen diligentius explorata ac comperta, novis edictis sententiam priorem revocavit ⁴. Quid enim desiderari potuit ad causam hanc perno-scendam, quod vobis declaratum non fuerit? Apologiam vobis exhibuimus, modestam quidem ac simplicem, sed veram tamen 50 atque efficacem ⁵; testimonia gravissima adhibuimus, quibus testimoniis intelligi potuit multa fuisse ad vos delata pro ve-ris, quae vera tamen non sunt ⁶.

[3] Auctoritatem vero Sedis Apostolicae adversum vos vestrumque decretum pugnantem dissimulare nec debuistis 55 nec potuistis. Voluntatem Regis Christianissimi in tota hac causa atque Illmi. cardinalis Lotaringi nobis in primis bene-volam perspexistis. Habemus enim et alia permulta, quae magnanimus atque humanissimus [f. 96] Rex de Societate honoris causa est locutus, tum illa duo: quum enim ita age- 60 retur apud ipsum adversus nos, ut opera quidem nostra non accusarentur, sed animi solum propositum insimularetur; res-pondit Rex sapientissimus non esse iudicandos nos ex animi proposito, sed ex operibus; quasi utrunque laudaret: opera quidem aperte, quae ne adversarii quidem nostri vituperare 65 possint, propositum vero animi sui sensu, quod nihil adduce-retur operis unde sinistre de animo nostro iudicari posset. Alterum est: nam quum in mistico ⁷ Regis consilio propugnaret Illmus. cardinalis Lotharingus causam nostram, illi profes-

44 essetis *del.* vos

⁴ Cardinalis Ioannis Martínez Siliceus (*Guijeño* vel *del Guijo*), archiep. Toletanus. Historiam controversiae inter eum et Patres Societatis in Hispania narrat ASTRÁIN, *Historia*, I², cap. IX, 348-365. Quomodo edicta contra Societatem retractaverit vide ibid. p. 362.

⁵ Hanc apologiam, auctore P. Olave, edidit ORLANDINI, lib. LXV, nn. 46-61. Alterius auctor est Polanco, v. *Praefationem*, § VI, sup. p. 41.

⁶ Significat litteras commendatitias in favorem Societatis a viris insignibus datas occasione decreti parisiensis, de quibus v. *Mem.*, nn. 130-133, I, 605-608. Editae sunt in AA. SS. *iulii*, VII, §§ XLVII et XLVIII et MI, *Epist.*, XII, 523-614.

⁷ Intellige privatam. Polanco dicit hoc consilium *strictum* vocari, *Chron.*, II, 292, In eo consilio magnum exercebat influxum cardinalis Lotharingus, amicus Societatis. FOUQUERAY, I, 196.

70 sus est Rex fore se patronum: tu, inquit, et ego defendemus hanc Societatem.

[4] Quid igitur expectatis amplius, magistri nostri colendissimi? quousque tandem vestram sententiam non videtis ex errore facti profectam, orbem christianum offendisse, vos
75 vestramque auctoritatem apud omnes ordines traduxisse, neque tamen vitio vobis et fraudi dari posse, quod ex causa falso informata iudicium feceritis illi cognitioni consentaneum? Si enim Ecclesiam summosque Pontifices videmus errare ex falsa causae narratione, ac suas sententias commode ac sapienter immutare; quid fuit tandem, per Christum Iesum, quod
80 vos tantopere formidastis vestram censuram adhuc ex vera causae cognitione, vel immutare, vel attemperare? Utrunque enim verum esset iudicium. Primum illud quod [96v] ex illa hypothesi ita erat censendum, ut vos decrevistis; hoc 2^m, quod
85 comperta veritate res tota aliter esset iudicanda, apposite scilicet ad novam veramque causae cognitionem.

[5] Quid igitur esse dicam, quapropter tam fortiter estis in vestra sententia perseverantes, ut nihil vos moverit simplicitas nostrae apologiae ac veritas, nihil auctoritas Sedis
90 Apostolicae, nihil testimoniorum laudationes gravissimae, nihil Regis Christianissimi atque Illmi. cardinalis Lothoringi voluntas, nihil animi vestri conscientia, quod vestro decreto elevari atque affligi dignitatem Societatis cognoscere poteratis, ac proinde servitium Dei animarumque salutem, quod erat
95 in vobis, interpellari atque impediri?

[6] Equidem vereor ne qui sinceritatem ac candorem vestri ordinis, tum etiam animi simplicitatem ac veritatem, vel non noverunt, vel forte non equis oculis contemplantur, vel omnino qui nobis vehementer atque effuse favent permulti;
100 hos vereor equidem, viri sapientissimi, ne multa comminiscantur, quae longe gravius vestri ordinis laedent auctoritatem, quam vestra censura nostram. Sed quid dico nostram? quid enim in vestra censura adversum nos actum est? Diplomata vobis commisit Senatus Parisiensis examinanda ac visitanda
5 (ut vos loquimini), qua in re de Ecclesiae Romanae ac duorum [f. 97] Summorum Pontificum auctoritate agitur⁸, quemadmodum de vestra auctoritate, ubi quod in Sorbonica syn-

⁷⁴ profectam *del.* esse et || ⁷⁶ et *corr.ex* vel || 3-4 diplomata — visitanda *subd.lin.* || ⁶ Summorum — agitur *subd.lin.*

⁸ Pauli III ac Iulii III.

odo actum decretumve est in dubium revocatur. Quocirca nostram existimationem non laesistis, magistri nostri colendissimi, sed Ecclesiae auctoritatem, quod in vobis fuit; quae si vere laedi non potest, si stata est divina promissione ac iure, in his prasertim rebus, de quibus haec est controversia constituta, nihil est quod nos de nostra existimatione vereamur esse ademptum.

[7] Et videte, obsecro vos, viri optimi, quam fuerit nostra Societas per vestram censuram labefactata. Triennium agitur postquam vestrum decretum edidistis adversus diplomata duorum Summorum Pontificum⁹; quid propterea? Peritne idcirco Societas? Num animum despondit, num conterrita maiestate decreti languit? Immo vero exultavit, confirmata est, proventum accepit in Christo copiosum. Nullam enim habebat Societas in Gallia studiorum generalem academiam. Post decretum donata est academia Billensi¹⁰; excitati sunt praeterea episcopi aliquot in Gallia ad accersendam Societatem et collegia nostra instituenda; in aliis vero regionibus multa erant collegia Societatis, sed post decretum multo plura sunt constituta atque edificata. Sed ego praecipua persequar, ex quorum commemoratione scio piorum animos esse ad devotionem commovendos. [97v]

[8] Post vestram censuram in Ethiopiam regnumque preciosi Iohannis Summus Pontifex, a propugnatore fidei rege Portugalliae rogatus, misit multos e nostris, et in his Patriarcham, qui rebus fidei totique christiano instituto, nomine Sedis Apostolicae, in amplissimo illo imperio praecesset¹¹. In maximam insulam Iaponem, in qua insula primi qui unquam fuerint christiani, a nostris fuerant et conversi ad fidem et baptizati; in hanc igitur potentissimam insulam, post decretum vestrum venit qui erat in India Provincialis Societatis cum

⁷ decretumve corr.ex decretumque || 16-17 decretum — duorum *subd.ltn.* || 31 « Nostris mittuntur in Aethiopiam » *in marg.* || 34 « In Japonem mittuntur denuo alii » *in marg.*

⁹ Ex hoc loco eruimus hanc Apologiam scriptam esse anno 1557.

¹⁰ Collegium Billomense (Billom) primum quod in Gallia habuit Societas, initum est anno 1556. P. DELATTRE, *Les établissements des jésuites en France*, I, 701-708; FOUQUERAY, I, 185; HAMY, *Documents*, 15.

¹¹ Expeditio huius missionis peracta dici potest exeunte anno 1554, vel 1555 ineunte. Vide ep. Ignatii ad P. Iacobum Mirón, 20 febr. 1555. *MI, Epist.*, VIII, 450. Cf. *Acta, Praefatio*, n. 4°, I, 360. Vide etiam *Chron.*, VI, 770 ss.; De toto negotio huius missionis v. *Mem. nn.* 118-119, I, pp. 597-599.

novo supplemento ad collegia inter idololatrias erigenda¹². Post vestram censuram fundatum est ab optimo Rege Romanorum
 40 celebre collegium Pragae in Bohemia, quam scitis inveteratam esse sedem hereticorum¹³; in Bavaria, Ingolstadii a Duce Illmo. praeclarum item est erectum Societatis collegium¹⁴. Omitto quae Rex sanctissimus tum Dux religiosissimus expetunt in suis provinciis collegia Societatis tam multa collocare,
 45 et nonnulla iam illis pollicita Societas est. Coloniae aegre prius agebant nostri; nunc illustre collegium illis oblatum est ac receptum¹⁵.

[9] In Flandria totaque inferiori Germania etiamsi versabantur nostri cum fructu non mediocri, prohibebantur tamen
 50 antiquis legibus illarum provinciarum ne collegia erigere possent¹⁶. Post vestrum vero decretum, Philippi Hispaniarum atque Angliae Regis Catholici edicto concessum Societati est. ut libere in omnibus illis regionibus collegia domusque Societatis [98] institui possent. Itaque et Lovanii certum est collegium iam constitutum, erigit vero aliud¹⁷; et alia a variis civitatibus expetuntur.

[10] Breviter tam multa sunt in aliis provinciis collegia erecta hoc triennio, postquam vestrum decretum in lucem prodiit, in Hispania, Italia, Sicilia, India; tam multa praeterea,
 60 tum pia imprimis, tum egregia magna ac fervida ingenia Christo Iesu in Societate nomen dederunt, ut parum absit quin illud possimus ingenue profiteri: plus fere incrementi

44 tam multa] non multa [!] ms. || 55 vero sup.lin.

¹² Mense iulio 1556 in Japoniam pervenit P. Melchior Nunes, Indiae Provincialis, cum quodam sacerdote et tribus aliis Fratribus. *Chron.*, VI, 822-823. Cf. BARTOLI, lib. VIII, nn. 10-12.

¹³ Collegium Pragense conditum est 21 aprilis 1556. *Chron.*, VI, 366-367. HAMY, *Documents*, 47.

¹⁴ Anno 1556. Vide *Chron.* VI, 339 ss., ubi nomina indicantur tum rectoris tum sociorum eo missorum, et eorum iter narratur.

¹⁵ Anno 1556 mense decembri Societati oblatum est Coloniae Collegium « Trium Coronatorum », quod initio sequentis anni socii ingressi sunt, *Chron.*, VI, 417, n. 1793; ORLANDINI, lib. XVI, nn. 25-26. REIFENBERG, *Historia S. I. ad Rhenum inf.*, pp. 52-54, *Litt. Quadrim.*, IV, 615.

¹⁶ Philippus II per litteras patentes die 5 augusti 1556 datas Societatem in Flandria approbavit. Textum harum litterarum apud MI, *Epist.*, XII, 204-205. Vide etiam *Chron.*, VI, p. 444 n. 1902; p. 448, n. 1923; PONCELET, *Histoire de la C. de J. dans les anciens Pays-Bas*, 39 ss.

¹⁷ *Chron.*, VI, 452 ss.

accepisse Societatem hoc triennio quam 11¹⁸ superioribus an-
 nis quibus confirmationem ab Sede Apostolica habuit. Nam, ut
 omittam numerum eorum qui ad Societatem recepti sunt (is 65
 enim facile iniri non potest), collegia [multa] sunt post ve-
 stram censuram in Societate erecta, innumera fere alia oblata.
 Age igitur, desine quisquis es, qui curasti a Facultate Theo-
 logiae parisiensi Societatem notari; quo enim magis propug-
 natur, eo vehementius augescit. Neque vero mirum, siquidem 70
 veritatis ac gratie ipsius haec est natura, ut quo magis op-
 pugnatur, eo illustrius elucescat ac vigeat.

[11] Qua in re divinum agnoscimus in Societate Christi
 Iesu beneficium, ut similiter nostram Societatem atque Ec-
 clesiam catholicam, similiter atque religionum instituta alia- 75
 rum, amplificari ac consumari dignetur, per tribulationes sci-
 licet, in quibus in Christo gloriamur, scientes quod tribulatio
 patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio
 vero spem, spes autem non confundit; quia charitas Dei dif-
 fusa est [98v] in Ecclesiam Dei per Spiritum Sanctum qui ei 80
 datus est¹⁹. Fidem vero nostrae vocationis et gratiae in Ec-
 clesia Dei, quae illam probavit, habemus collocatam in Chri-
 sto Iesu, quo fit ut nobis sint semper tribulationes optatissi-
 mae atque suavissimae; tantum abest ut per illas animum
 despondeamus, modo sine nostra culpa illae quavis occasione 85
 excitentur; et tamen illorum nomine qui eas excitant, dole-
 mus, penitentiam agimus, atque intensius oramus. Itaque in
 illos quoque fructus spero non vulgaris obiter derivari potest;
 sunt enim permulti quorum memoriam non agimus privatim,
 ut non omnes nec possumus nec debemus nominatim dilige- 90
 re; verum ubi aliquos scimus nobis esse adversarios, ibi vero
 quodam charitatis fervore erga illos ferimur, dulcissime mis-
 sas, orationes, alia opera pro illis Deo nominatim ac certatim
 offerimus. Non igitur lesistis Societatem, viri doctissimi, non
 lesistis, sed adiuvistis potius. 95

[12] Quid igitur Sedem Apostolicam, diplomatumque aucto-
 ritatem? Nihil minus. Quid ergo? Quis passus est detrimentum ex
 vestri decreti publicatione? Ego quidem id vereor, quod dicere
 superius institueram, ne qui vestrum ordinem vel non noverunt,
 vel non diligunt, vel omnino nos tenerius amant, ii omnes quae 100

63-64 triennio — annis *subd.ltn.* | 11] *ita legendum videtur, in textu adest: ii ||*
 64 confirmationem *corr.ex* confirmatio

¹⁸ Vide apparatus.

¹⁹ Rom. 5, 3-5.

sentiant obmurmurari iam pridem, de iis palam adversum vos agant, decreti vestri indignitate permoti, vestramque dignitatem atque prudentiam, tum etiam doctrinam, suggillant; quo mihi atque adeo Societati molestius [99] nihil accidere potest. Dicat enim
 5 unus quispiam: — Novum hoc non est quod religiones oppugnent doctores parisini. Ita enim oppugnarunt ordinem divi Francisci ac divi Dominici, et alios mendicantium ordines. Propterea tot sunt decreta olim adversus illos a Sede Apostolica promulgata. — Alius: quousque tandem, etiam si mordicus teneat Sorbona concilium
 10 esse Summo Pontifice ac Sede Apostolica superius, tamen, si Christo placet, sorbonicam quoque synodum faciet Sede Petri superiorem. Demus maiorem esse concilii oecumenici auctoritatem, quam Pape. Quid tamen? Vel hoc uno propugnaculo nunquam evincetur, quod supremam esse in utroque auctoritatem ex Scripturis sacris
 15 colligi certum est, atque utramque ex eisdem Scripturis indeviablem; et ita quidem, ut concilium sine Papa nullam obtineat dignitatem, Papa sine concilio omnem. Sed ita esse fingamus: superius est concilium quam Papa; num propterea Sorbona? num vos estis concilium? num vos catholica Ecclesia?

[13] At vero indigne vobiscum agi dicetis; non agere vos contra Sedem Apostolicam, non illam iudicare. Quid igitur est quod, proposito vobis decreto Sedis Apostolicae, censores sedetis, agitis, consulitis, decernitis? Et si quidem cuius interest, vel Sedem Apostolicam, si Christo placet, vel in quorum est gratiam editum
 25 decretum citaretis atque defensionem ullam audiretis, res videri posset in summa indignitate tolerabilior; sed illud quis ferat, quis non dicat fieri indignissime, iudices sedere vos legum Apostolicarum, illasque pro imperio damnare, Sedem Apostolicam nec pro se ipsa quidem dicere apud Sorbonam licere, non illos in quorum
 30 gratiam aliquid Sedes Petri statuit? Quid est Sorbone vos illam tribuere maiestatem, quam concilio soletis, si hoc non est? Nam quod, obsecro vos, decretum Apostolicum est, modo quis illud ad vos deferat [99v] vel ita vobis cordi sit, quod non vestris sententiis liberius iudicetis? Et hoc quidem temporum ac rerum abusu,
 35 non sine cordis acerbitate, comparatum videmus, quum catholici omnes gravissime pro anathema deterrantur ac prohibeantur, ne a Summo Pontifice ad concilium appellare possint; libere tamen, qui volunt, ad sorbonicum concilium [a] Sede Apostolica passim conveniunt et appellant.

[14] Non deerit praeterea fortassis qui vobis impingat pragmaticam sanctionem ²⁰, quae quam male audiverit, quot tragedias,

²⁸ pro imperio *in marg.*, *in textu del.* inique || ³⁶ gravissime *in marg.* ||
⁴⁰ praeterea *in marg.*

²⁰ Pragmatica videlicet sanctio (*la Pragmatique sanction de Bourges*) constituta a rege Carolo VII, 7 iulii anno 1438, qua magna ex parte

quot mala in Galliam vestram excitaverit, atque adeo in orbem christianum, quis ignorat? Vos enim solet Rex consulere, vos Senatus, si quid de Sede Apostolica agitur; simul nullus nescit quo sapore olim, quo sensu de Sedis Apostolicae auctoritate sitis imbuti ex Gersone et aliis vestratibus, tum ex concilio Basiliensi; ex quo sensu non ambigitur inveciam esse illam pragmaticam; ex qua, ne nihil vobis videatur detrimenti conflatum Galliarum regno potentissimo, audite quid ego gravissime disserentem virum quendam et bonum et doctum audiui: — Experientia, inquit, comperimus quae regna ab Sedis Apostolicae obedientia declinant, ea pessum ire. Hoc videmus Asie olim accidisse, nostrorum avorum memoria Graeciae universe; contra vero, quibus est in summo honore et reverentia Apostolica Sedes, quae regna in huius obedientiam se dedunt humiliter, iis omnia divina atque humana pervenire feliciter. Quam vereor, inquit, ne illa pragmatica sanctio, quae quid aliud quam schisma quoddam pre se ferre videbatur, et quod illi surrogatum est concordatum, vereor ne extrema mala invexerint illustrissimo regno. Iam enim inde postquam ita agitur in Gallia cum Pontifice Romano ac Sedis Apostolicae auctoritate, [100] res Francorum in peius referri videntur, tot cladibus bello acceptis, amisso Neapolitano regno, Longobardia, Italia; paululum vero ubi melioris fortunae his annis obortum videbatur, ecce tibi in discrimen certissimum regnum potentissimum vocatur ex integro, non sine orbis christiani gemitu. Hoc si quis vobis vestraeque erga Summum Pontificem libertati referat acceptum, qui estis vestram causam defensuri, si cum Sorbona rex christianissimus ac sapientissimus expostulet: — Cur maiores meos magistri nostri non docuerunt illegitimam fuisse pragmaticam sanctionem? Cur concordato etia ipso ledi Apostolicae Sedis iura atque auctoritatem vos mihi non aperuistis? — Cur alia regna christianismi totius, omnes respublicae tam addicte, tam humiliter obediunt semper Sedi Apostolicae, quamquam tempestas haereseos hoc tempore aliquot abstulit; solum regnum vestrum, ut est christianissimum, non item christianissime Romanae Sedi obediunt, illius iura, privilegia, immunitates, libertates, consuetudines, non solum non affliget, sed cur non potius omnibus officiis, auxiliis, beneficiis prosequetur?

49 audite *corr. ex* auditur || 54 Sedes quae *del.* suo

regno Galliae applicabantur statuta concilii Basiliensis (1431-1438). In praxim deducebat theoriam sic dictam conciliarismi et gallicanismi. Ei substituit rex Franciscus I concordatum, anno 1516. Universitas Parisiensis pragmaticae sanctioni multum favit, et iterum iterumque expostulavit ut in posterum retineretur. VICTOR MARTIN, *Les origines du Gallicanisme*, II, 316; H. JEDIN, *Geschichte des Konzils von Trient*, I, c. IV.

[15] Quid causae potestis ad haec dicere? In vos culpam omnem reicere fide optima potest rex religiosissimus. Vos, qui iudices sedetis, si quis de decretis ac diplomatis apostolicis ad vos referat, cur non etiam pro universae Ecclesiae Pontifice, tum pro rege vestro constanter egistis adversus Galliarum iureconsultos? Quis enim dubitat reges religiosissimos ac iustissimos revocatu-
 80 fuisse, non solum pragmaticam sanctionem, sed concordatum etiam
 85 abolituros, nisi vestris suffragiis fuissent ac patrocínio persuasi et confirmati [?] Qua in re tantum abest ut adiuveritis, ut frequentes etiam in concilium Pisanum consenseritis. Atque ut hunc locum absolvam, gravissimum, ut dixi, virum illum rebus Francorum addictissimum audi-
 90 vi de vobis hoc [100v] conquerentem, quasi vos esse contenderet magnam causam malorum omnium quae abhinc 100 annos exagitant Galliam. Neque vero se de omnibus dixisse aiebat quorum culpa ad vos attinere arbitrabatur.

[16] Emergat alius fortasse cui in memoriam redeat infamia corrupti decreti pro rege Angliae adversus dispensationem matrimonii Henrici ac Mariae²¹ regum, atque ingerat confidenter: a quo tandem in illo decreto, doctores parisini, non male audistis? quis vos in ea re non damnavit, quum rerum etiam eventus et recuperatio Angliae, infinitumque illud bonum reditutionis ad fidem catholicam, ad obedientiam et unionem Sedis Apostolicae, senten-
 100 tiam vestrae Sorbonae oblivione perpetua oblitteraverint? Et quod sunt huiusmodi vestra decreta subdat et articuli, qui vobis solis placent, et tamen illos damnat Sedes Apostolica, damnat orbis christianus, damnat rerum eventus. Quocirca vulgo receptum est parum habere auctoritatis vestra decreta, neque tantum habuisse un-
 5 quam vel alarum vel virium, ut possent Sequanam transmeare.

[17] Haec cum ita sint, vos tamen (nescio qua equidem confidentia) gloriamini Facultatem Theologiae parisiensis nunquam revocasse articulum aliquem. Cur tandem non revocastis? Quia errare non possitis? Non arbitror vos ita esse responsuros, quandoquidem
 10 indeviabilem vos solam Ecclesiam docetis. Quid igitur? Nunquam falso ad vos aliquid delatum est, unde error contingeret necessario in vestra sententia expedienda? Hoc quidem negare non potestis,

⁸¹ universae ecclesiae in marg. Pontifice del. eius || 91 100 corr.ex tot || 98-99 catholicam ms.

²¹ Intellige Catharinam. Universitas Parisiensis in causa dispensationis matrimonii Henrici VIII et Catharinae regum, asseruit ac determinavit «quod praedictae nuptiae cum relictis fratrum decedentium sine liberis sic naturali iure pariter et divino iure sunt prohibitae, ut super talibus matrimoniis contractis sive contrahendis Summus Pontifex dispensare non possit». Verumtamen authenticam huius «determinationis» in dubium revocatur. P. FERET, *La Faculté de Théologie de Paris*, t. I, 342.

quemadmodum in censura quam edidistis in Societatem Iesu luculenter deprehenditur; et certum est non aliter ad vos deferri causas, quam ad Summum Pontificem aliosque principes [101] solent; 15 ad quos tamen est compertissimum multa falso deferri. Breviter, cum multa sint vestra decreta quae e diametro pugnant adversus Sedis Apostolicae leges, quid expectatis? Cur vestram sententiam non immutatis? Num illud potius expectatis, ut vobis cedat auctoritatem Apostolica Sedes ac locum, ut dignitate sorbonici concilii 20 persuasa sese errasse confiteatur? Et ubi est dictum Christi: « super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevallebunt adversus eam? »²². Ubi, quod dixerit Iesus Petro eiusque sedi: « pasce oves, pasce agnos meos? »²³. Quid faciemus fidei orbis christiani, qui ab illius fide pendet, in illius fide fundatur? 25 Quid moribus, qui ab institutione, non ab exemplo Summorum Pontificum vos ipsi confitemini esse informandos?

[18] Alii non tacebunt vestra convivia doctoralia, vestras computationes magistrales; alii vestrum ocium infinitum, vestrum talentum absconditum opponent. Audietis: — Quid totum diem ociosi 30 sedetis? —, nec poteritis respondere: Quia nemo nos conduxerit. — Quid enim est vocari vos ab Ecclesia ad doctoratus insigne, nisi facultatem vobis concedi publica Ecclesiae fide, ut docere omnes homines possitis fidei orthodoxae veritatem? Quod si aliam requiritis vocationem, ut vos scilicet vocent episcopi et mittant, quis non 35 videt vos non solum vocari ab episcopis, sed etiam rogari et allici stipendiis atque honestissimis conditionibus? Quod iam plii vos non vocent, nonne satis estis vocati a tot animarum myriadibus, quas dubium non est vel perire vel de aeterna salute [101v] periclitari propter ministrorum penuriam? Vobis igitur erat cupi- 40 dissime deprecanda et cum summa pietate ambienda facultas concionandi. Si quis vos non conduceret, quaerendum ut talentum nummulariis multiplicandum traderetis, cavendum ne audiretis tandem: — Auferte talentum ab eis, et illis date qui non habent, ac mittite eos in tenebras exteriores²⁴ —. Vel omnino ad aliquam reli- 45 gionem monachorum vobis esset concedendum, in qua commode posset vestrum talentum in divino foenore collocari; vel certe, si forte vos non delectat cuculla, et placet magis sacerdocium religiosum, ad nos saltem accederetis, ubi nihil aliud quam religiose viveretis sacerdotes, atque talentum vestrum facillime expenderetis ex prae- 50 senti obedientia magno cum proventu ac fructu animarum ad maius Dei opt. max. servitium et honorem. Neque vero pretendere facile

28 alii *del.* fortassis || 35 mittant *corr.ex* invitent

²² Mt. 16, 18.

²³ Io. 21, 15.

²⁴ Cf. Mt. 24, 28-30.

poteritis, quod magna vestra occupatio sit in scholis, quod iudices estis eorum qui exercentur in literaria concertatione, quod ex vestris sententiis promoventur ad insignia doctoratus, quod sedetis consilarii christiani orbis in re catholica. Audio et probō haec vehementer, modo ne probare vos velitis, quam sitis eruditi in damnandis decretis apostolicis.

[19] Laudo igitur illa omnia cupidissime ac syncerissime, verum hoc respondete, si libet: — Quid est necessum tantam turbam doctorum in illis rebus desiderare? Cur non proficiscitur in ministerium verbi multo maxima eorum pars? Cur qui Lutetia[e] necessario resident, non egrediuntur in proximos vicos ac civitates, exemplo Christi et Apostolorum, ut penitentiam [102] et regnum caelorum enuntient? Cur in tam infinito Parisiorum populo tam sunt rari doctores qui concionentur et animarum saluti deserviant? Vidimus enim nostra aetate celeberrimum magistrum nostrum Picardum²⁵, quem honoris causa nomino, qui maximo cum spiritus fervore, pietate, fructu Lutetiae concionaretur. Praeterea, fere neminem. Et tamen semper videt Lutetia, ut minimum, 100 magistros nostros, et quidem doctissimos. Postremo, ut alia omittam quae invitissimus saepe cogor audire, et quia vereor ne multi, vestrae huius censurae acerbitate incitati, in vulgus proferant illud iudicium; solum adiiciam, quod audio de vobis frequenter fieri: esse quidem vos simplices, ut plurimum, et doctos homines ac veritatis amatores, et necessarios quidem, qui in ista specula orbis christiani pro theologiae veritate consistatis; sed speculative tantum esse theologos, et scientias omnes speculative tractare consuevisse; non esse versatos in rebus agendis, non in iudiciis rerum humanarum ac rationum quibus gubernatur Ecclesia atque orbis christianus; esse practice imperitos; nullum habere vos usum, nullam experientiam, nihil aliud, quam legisse, studuisse, disputasse, ac de disputantibus censuisse; et in permultis tamen rebus, de quibus est vobis iudicandum, necessario esse coniungendam speculativam cognitionem cum rerum maximarum cognitione, experientia, usu; hinc esse quod facile possitis in simplicitate vestri animi ac doctrinae synceritate decipi tamen atque hallucinari; hinc fieri ut causam, quae ad vos defertur, pro dignitate saepenumero nec examinetis, nec pernoscatis; multa omittatis sine quibus recte atque ordine vestrum iudicium ferre non possitis; hinc proficisci ut multi, [102v] indigne quidem, sibi persuadeant nihil non posse facile obtineri ut vestris suffragiis confirmetur, modo paululum atti-

83 censuisse in marg. || 86 simplicitate corr.ex singularitate

²⁵ Franciscus Le Picart (1504-1556), Societati addictissimus et notus contionator. Vide I, 255 10; *Epp. Xav.*, I, 167 22; FERET, *La Faculté de théologie de Paris*, II, 97-101.

neat ad rerum humanarum usum, nec ad puram speculationem spectet. Breviter, hinc magna ex parte fieri existimant, ut tam facile adversus Sedis Apostolicae leges decernatis, tam frequenter. 95

[20] Haec igitur sunt, viri optimi, et his similia, quae ego ex occasione vestrae huius censurae vereor magis ne vobis impingantur, quam ut per eam maiestas Apostolicae Sedis, vel veritas nostrae religionis et existimatio imminuatur. Quae ne arbitremini me sub aliena persona ex mei animi sententia in vos conguessisse, videte quam ago vobiscum amanter, quam benevole, quam christiane. 100 Illa quidem omnia ego saepenumero cum magno mei cordis dolore audiui, de quibus vox ex fraterna charitate adminitos velim; sancte tamen Christum Iesum obtestor me nihil in his temere iudicare, ac tantummodo sensum animi mei indicare voluisse ac testari; 5 longe hos rumores esse mihi acerbiores quam si vos audirem sexcentas censuras adversus Societatem pronuntiasse. Scio enim quid orbis christianus vestro ordini debeat in Christo; scio integritatem vestrae doctrinae, vestri animi synceritatem et veritatem; vestrum ordinem scio murum fuisse, et confido semper fore, pro Domino exercituum ac synceritate christianae doctrinae adversus omnem haeresim atque haereticos universos ac novatores. Non enim solum acerrime vos oppugnastis semper, atque adeo expugnatis (si qua excitata est) apertam haeresim, sed ne minimam quidem doctrinae novitatem in Ecclesiam Christi passi estis (quod fuit 15 in vobis) irrepere.

[21] Nec hoc est solum quapropter vos ego, tum Societas nostra honore quovis dignos existimat, atque omni amore prosequitur; sed illo [103] nomine praeterea vestrum ordinem suspicimus atque observamus vehementer; nam (ut de me n'hil dicam, qui nihil sum), Patrem nostrum omnium ac Societatis institutorem Ignatium, 20 primos eius 9 socios, scimus vestrae esse Accademiae alumnos; a vobis philosophiae ac theologiae facultatem, quantacumque in eis fuit, hausisse; a vobis igitur instituti sunt, qui nos omnes nostramque Societatem instituerunt; apud vos illum spiritum hauserunt 25 primum, quemadmodum Carthusiani, ex quo spiritu haec effloruit religio tam celebris, tam ampla, tam utilis Ecclesiae christianae. E vobis venerunt Patres nostri Romam, ubi primum obtulerunt Apostolicae Sedi formulam nostrae religionis; quod ut libentius confirmaret, credimus permotus Summum Pontificem non aliis nominibus solum, sed etiam quod videret et Patrem Ignatium et eius 30 socios in vestra Academia et in philosophia et in theologia fuisse institutos.

[22] Omnia igitur, magistri colendissimi, vobis et debemus et cupimus; vobis merito semper fuit tota Societas et amicissima et 35

94 spectet *corr.ex* attineat || 99 me *corr.ex* nec || 13 expugnatis expugnastis *ms.* || 26-27 ex quo spiritu — celebris *subd.lin.* || 29 ut *sup.lin.*

addictissima. Quocirca dolemus vehementer de vobis tam severe obmurmurari posse; timemus, ut quod est maximum in orbe christiano literarum ac doctrinae propugnaculum, ne hac vestra vel negligentia vel simplicitate detrimentum aliquod patiatur. Cum igitur
 40 vos vestrumque ordinem syncere amemus in Christo ac tenerrime diligamus, et simul videamus a vobis esse profectum quod duorum diplomatum auctoritatem elevet ac nostram damnet religionem acerbissime, nescio equidem quo me vertam, viri sapientissimi; neque enim si offenditur Sedes Apostolica, si reprobatour nostrae vocationis gratia vestrae censurae severitate, liberum mihi facile est
 45 adversus vos agere vehementius, quemadmodum exposcere videretur [103v] rei indignitas; contra vero potius animo subeunt multa quibus vos culpa omni liberem et facile et libenter. Nam mea haec est oratio pro vobis.

50 [23] Scimus quis e magistris nostris, quo animo, qua ex causa male fuerit adversus Societatem animatus; quae ego non proferam ne in vulgus prodeant quae ego inter nos transigenda potius censeo²⁶. Hoc tamen profiteor, nullo nostro merito illum magistrum nostrum fuisse adversum Societatem incitatum, neque nos
 55 potuisse illi morem gerere, quin nostra nos conscientia condemnaret, etiamsi illi fortassis sua sane contrastaret, suo iudicio. Et quorsum non aperte rem indico, ne saltem maior esse videatur, quam sit? Huius magistri nostri nepotem, iuvenem lectissimum, qui illi erat charissimus, vocavit Christus Iesus ad nostram Societatem²⁷; recepit rector nostri collegii Luteciae²⁸. Sollicitatus ac

51-52 proferam *del.* iam

²⁶ Decretum conscripsit Ioannes Benoît O. P. (ca. 1484-1573) e collegio Navarrae, peritus in Sacris Litteris. Fuit decanus Facultatis Theologiae Parisiensis. FERET, *La Faculté de Théologie*, II, 196-198.

²⁷ Nepos Ioannis Benoît erat Iacobus Forestier « quod cognomen in Silvestrum postea Societas commutavit » *Chron.*, V, 334. De eo vide quid scripserit S. Ignatius Patri Broët, 27 septembris 1555: « Di quel nepote di Mtro. Benedicti ci siamo molto edificati, vedendo in tante contradditioni, etiam del suo zio, tanta perseveranza et fortezza. Il Santo Spirito lo aumenti. Se pur giudicasse la R. V. che non patiranno le piante anchora tenere il vento di tante persecutioni, seria buono mandarlo fuori di Parigi in Billon, o vero qua in Italia, di modo che non si lascino in pericolo che si giudichi sopra le forze loro ». *MI, Epp.* IX, 652. Re quidem vera Iacobus Silvester Romam venit, ubi annis 1559 et 1560 eius nomen inter auditores theologiae invenitur: *Rom.* 78B, ff. 7, 13v, 15. Mortuus est Billomi 8 octobris 1571: *Hist. Soc.* 42, f. 91v. Quod vocatio nepotis ad Societatem causa fuerit ob quam Ioannes Benoît ad decretum conscribendum adductus fuerit, apparet ex *MI, Epp.* XI, 452.

²⁸ Rector collegii Parisiensis « l'hôtel de Clermont » fuit ab anno 1550 ad 1552 P. Baptista Viola. Hoc anno 1552 ei successit cum munere Provincialis P. Paschasius Broët, *Fouquéray*, I, 165-170.

pertentatus a suis, iuvenis tamen constantissime perseveravit. Hinc commotio in Societatem, hinc constitutum est crimen, hinc alienatus a nobis magister ille noster clarissimus; quemadmodum Dominicani in suis historiis tradunt fuisse a se alienatum Innocentium 4.

[24] Permoto igitur hoc viro doctissimo adversum nos, quum Rex Christianissimus concessisset ex privilegio ut in regnis civilitatem ac ius reciperet Societas, et senatus Parisiensis iam iterum intercederet, nec voluntati religiosissimi principis vel posset vel auderet contravenire; quo se ex illa turba senatus expediret, nec Regis voluntatem offendisse videretur, censuit referendum ad Facultatem theologiae de diplomatis apostolicis quorum auctoritate nitebatur Societas, ac Rex Christianissimus fuerat persuasus. Ibi vero nescio cuius industria curatum est, ut ille idem magister bene nobis amicus deligeretur, qui et diplomata examinaret, ac de illis ad Facultatem [104] referret, certe scio nihil de illo suspicante Facultate. Cur enim primario magistro nostro, doctissimo quidem ac veterano theologiae totius praelectore ac monacho alioquin probatissimo, dubitaret confidere, de re praesertim religiosa, cum nihil intelligeret de eius animi offensione? Hic igitur est, magistri nostri colendissimi, cui et vos hanc iacturam vestrae dignitatis, Sedes Apostolica suae auctoritatis offensionem, nos nostrae Societatis tam severam censuram acceptam referre possumus. Scitis enim hunc avide arripuisse diplomata, in illa quam plurima annotasse, ex his annotationibus conflatum tandem esse decretum, bona quidem fide vestra omnium, ut qui nihil habebatis quapropter non plenam fidem illi doctori haberetis; omnia vero vos iuvabant ut illi soli plus fere quam vobis ipsis crederetis.

[25] Quid igitur? Conferone ego culpam in hunc doctorem? De illo equidem ego nihil iudico; Dominus est qui iudicet; quis enim ego sum, qui iudicem servum alienum? Quare culpa omni illum facile permitto ut sese expurget; zelo veritatis illum ita iudicasse concedo; et, si velit, nihil sibi affectum quem adversum nos conceperat, nocuisse confiteor. Errore tamen ego illum non libero; et hoc quidem est quod contendo, illum hominem in annotatione diplomatum, in conflatu decreti ac tota censura errasse, illius vos errore sine culpa et sine errore subscripsisse etc. Igitur facturum me et vobis et nobis et magistri illi nostro tum gratis-simum, tum utile in primis censui, si illum errore hoc liberarem; ita enim fiet, spero, ut vos libentissime vestram sitis censuram re-

64-65 Innocentium 4 in marg. ut videtur eadem manu || 83-85 Seltis — annotasse subd.lin. || 94 illum sup.lin. || 95-96 et hoc quidem — errasse subd.lin. || 98 me sup.lin.

29 Cf. Rom. 14,4.

vocaturi, et nobis, si quid notae inhaesit fortassis apud eos qui Societatem non noverunt, id facillime diluatur.

[26] Et videte, viri optimi, quam liberaliter, vestra humanitate ac virtute, tum veritate nostrae causae confusus, contra nostrum
 5 hunc magistrum, [104v] hanc causam suscipio; alium nullum iudicem deposco quam vos ipsos, viri optimi; vobis enim iudicibus ac censoribus contentus, adversus illius censuram ago; quid enim vestram dicam, quam praeter animi vestri sententiam comprobastis? Hoc unum vos oro per Christum Iesum, ut quam animi synceritatem ac veritatem ego de vestro ordine soleo predicare, hoc est
 10 eximiam, eam ad hanc meam apologiam audiendam et pernoscendam ut accomodetis, et ex illa ut iudicetis in Christo Iesu.

Anno Domini 1554 etc.

[27] « *Antequam vero ea ipsa etc.* » — De his nihil mihi libet
 15 agere, quae vestrae sunt Facultatis propria, et scio ego conceptis verbis ex formula ad vestras censuras prefigi solere. Hoc enim mihi inprimis tota Apologia observandum proposui pro vestri ordinis observantia, ut nihil dicam quod vos offendere posse videatur, ac ne illum quidem adversus quem ago, nisi si libertate veritatis velit libere offendi; tametsi non nihil est quod velim vos
 20 (nam cogit me fraterna charitas ut hic non taceam) attentius considerare; nam quibus auribus recipi arbitramini, quod scriptum est, sacratissimam Facultatem, post missam de Spiritu Sancto, per iuramentum esse congregatam ad determinandum de diplomatis
 25 duobus duorum Summorum Pontificum, quae visitanda atque examinanda illi commiserat senatus parisiensis; et de verbis quidem senatus non dico; neque illam consuetudinem ego hic reprehendam, quam non solum illi senatui sapientissimo video inheuisse, sed a quamplurimis etiam potestatibus secularibus passim apud
 30 catholicos usurpari, ut a se probari prius velint diplomata Apostolica quam promulgari; quod tamen tam providenter, tam necessario, tam vehementer prohibet in causa Coenae Domini Romana Ecclesia omnibus annis. Quemadmodum igitur illud agat, senatus ipse viderit. Ego hoc velim a vobis expendi diligentius; quid enim
 35 est quod tam sollemniter praefamini [105] esse vobis de Apostolicis decretis determinandum? Nam dubium non est quod iudices vos non constituatis ac definitores, num errarint Summi Pontifices in moribus nostrae Societatis constituendis; qua de re ne concilium quidem ecumenicum contenditis vos iudicare posse. Quis
 40 enim potest de eo iudicare, in quo errari non potest? De factis igitur Summi Pontificis solum creditis iudicare concilium posse. Quod

8 animi in marg. || 24-25 ad determinandum — Pontificum subd.lin.

tamen sancti Patres ausi nunquam sunt. Verum vos hic non de Summo Pontifice, non de eius factis privatis, sive ex facto profectis sententiis, sed de constitutione morum decernitis ac determinatis; in quibus tamen vestrum est vulgatum dogma, Sedem Apostolicam errare non posse, legitime si agat; at nullus est qui negare possit nihil esse omissum quod lege vel consuetudine esset observandum, quod in nostrae religionis confirmatione observatum non fuerit; quod ego inferius faciam manifestum, Christo duce.

[28] Pollicemini igitur tam sancte de re in qua Ecclesiam Romanam confitemini errare non posse, vos esse definituros. Ego quidem nihil vellem hic definire, tantum vobis rem describo; vos de illa providenter ac pie definietis; et simul illud inspicietis, quam facile (nihil enim aliud dicere libet vel cogitare) ille magister noster vestra fuerit fide ac simplicitate abusus. Perfecit enim ut vestram auctoritatem, vestras sacerrimas praefationes, quas ad alias causas usurpare soletis, contra illa adaptaretis; ex quibus pendet haec universa vestra auctoritas ac sacer ordo: nam si quid in vos est auctoritatis, num id non est totum ab Ecclesia Romana profectum? Et inde quidem firma est, quod errare Sedes Romana non possit in fide et moribus; et vos hanc auctoritatem confertis ad paratum ab illo doctore decretum, quo decreto definiatur [105v] errasse Sedem Apostolicam in moribus constitutis. Unde quid aliud quam usum vestrae auctoritatis condemnare videmini? Haec igitur, viri sapientissimi, considerate; nam quae additur veniae praefatio, eodem attinet; formula enim est quam soletis ad vestras aliarum censuras prefigere, quae videte, viri praestantissimi, quam non conveniat ad praesentem causam. In aliis enim causis ignoratur quae sit sententia Sedis Apostolicae; in hac vero non solum scitur, sed illud praeterea non ignoratur, diplomate esse sancitum sub interminatione gravium censurarum, si quis contra agat sentiatve. Et quidem illud videri potest in hac praefatione veniae admiratione dignum. Nam vestra est haec theologorum doctrina, ut illius excusatio non recipiatur, si quis rebus, quas sciat esse ab Ecclesia definitas, contra sentiat, etiamsi proluxa utatur veniae praefatione; vos tamen cum diplomata duo non difiteamini ab Sede Apostolica esse profecta, ad eorum diplomatum damnationem magnam affigitis praefationem ac protestationem; nam si profiteamini nihil vos decernere aut moliri adversus Pontificum auctoritatem et potestatem, cur non potius diplomata collaudatis ac veneramini? Sed hoc est haud dubie, quod dixeram, communem ac consuetam praefationem ad decretum illius doctoris adhibuistis, vel fortassis ex formula, vobis insciis, id fecit Facultatis vestrae notarius. Mihi hoc occurrit quod pro vobis dicam. Caeterum non dubito, quin vos meliorem aliquam causam adducere possitis, viri doctissimi;

45-46 est vulgatum — agat *subd.lin.* || 77 ad eorum — magnam *subd.lin.*

et ego quidem facile a vobis quamlibet vel rationem vel excusationem et recipiam, et desidero vehementer esse firmissimam.

[CAPUT II. - IGNATII VITA ANTE STUDIA: 1491-1524]

29. *Historiam Societatis compendio exponere intendit.* — 30. *Ignatii familia, educatio, indoles animi.* — 31. *Obsidio urbis Pampilonae.* — 32. *Ignatius vulneratur.* — 33. *Animi eius mutatio.* — 34. *De externis tantum aget Natalis.* — 35. *Ab imminente vitae periculo Ign. liberatur.* — 36. *Eius conversio.* — 37. *Vigilia in Monte Serrato.* — 38. *Exercitia orationis et paenitentiae Minorisae.* — 39. *Votum castitatis.* — 40. *Eximia illustratio.* — 41. *Ilinc coepit operam dare animabus iuvandis.* — 42. *Iter hierosolymitanum arripit.* — 43. *Pervenit Romam, deinde Venetias.* — 44. *Visitat loca sancta Hierosolymorum.* — 45. *Reditus in Europam.* — 46. *Barcinone litteris operam dare statuit.* — 47. *Iter Venetiis Genuam versus.*

[29] Iis igitur praefationibus praetermissis, audite pro vestra benignitate [106] atque equitate benevole et attente, magistri nostri colendissimi, quemadmodum adversum illius doctoris decretum dicam pro Sedis Apostolicae dignitate, tum
 5 pro nostrae religionis vocatione et gratia. Et primum quidem opere precium esse facturum me existimo, si historiam Societatis compendio exprimam, et id quidem simplicissime, ut rem nudam ac puram et contemplari possitis facilius et iudicare.

10 [30] Ignatius Loyolius, qui fuit nostrae Societatis institutor ac primus Pater, ex Cantabriae provincia hipuscuana, quae est regio in confiniis Galliae atque Hispaniae posita ad oceanum, nobili ac primario loco, familia, parentibus ortus
 15 est. Pueritiam domi exegit sub parentum ac pedagogi cura, pie ac nobiliter educatus. Iam inde eximia eius indoles dignosci atque enitere cepit: magna ingenii vis et acumen, magna prudentiae inditia, veritatis vividus amor ac virtutum, excellens quaedam animi magnitudo, ac vehemens honoris et gloriae appetentia¹. Exacta pueritia, usque ad annum aetatis
 20 suae XXVI² haec dona contulit ad humanam gloriam prin-

¹ « con un grande y vano deseo de ganar honra » *Acta*, n. 1, I, 364. Quae hic dicuntur de virtutibus naturalibus Ignatii conferantur cum *Sum.*, nn. 4-6, I, 154-156.

² Tum in *Chronico brevi*, infra Mon. 4, initio, tum in *Dialogis*, infra, Mon. 10, n. [3], anni 26 aetatis Ignatii reponuntur in anno 1521, quo Ignatius vulneratus est. Cf. de his *Acta*, n. 1, I, 364. De aetatis an-

cupumque gratiam conciliandam. Sic vero ferventi illa atque eximia natura utebatur, cum in pace, tum in bello, ut fere in his amaret versari, quae supra communem hominum facultatem et appetitum esse viderentur, nihilque mediocre illum admodum delectaret. 25

[31] Movit bellum anno 1521 Rex Francorum adversus Hispanos, atque in Navarrae regnum validum misit exercitum ³. Quum autem obsidenda esset regia urbs Pamplona, et in illius subsidium venisset cum militum manu non contemnenda frater Ignatii primogenitus, et Ignatius ipse, ac rem fere comperissent desperatam; contendunt enixe ab his qui urbem obtinebant, ut sibi praefectura urbis concederetur, se illam esse de-[106v]fensuros confirmant. Hoc cum non obtinerent ⁴, tam acerbe tulit et infense Ignatii frater, ut ne urbem quidem vellet ingredi, et continuo cum milite discederet. Ibi vero Ignatius, 30 ignominiae loco ducens si ipse quoque recederet, simul in re difficillima animi magnitudine permotus ac gloriae cupiditate, relicto fratre, incitato equo, in urbem se recepit; ipsum pauci sequuntur equites. 35

[32] Galli parvo negotio urbem occupant; arcem vero cum acerrime urgerent ⁵, et alii propugnatores de deditione agen- 40

²⁶ 1521 corr. ex 1522 ut videtur, nam numeri 1 et 2 superponuntur unus supra alterum || 39 equites in marg. eadem manu

nis Ignatii tempore vulnerationis pampilonensis, v. locos ibidem citatos, praecipue vero v. *Praefationem* I vol., pp. 14^a-24^a.

³ De hoc bello agunt auctores allegati in I, 73^a. Notandum est Natalem hoc loco nova quaedam adducere, quae Ignatii vitam in hoc magni momenti puncto illustrant. Eius narratio conferatur cum *Sum.*, nn. 4, 8, I, 154-155, 157, et cum eiusdem *Vita latina*, infra Mon. 21 et *Chron.* I, 12. Notitiis a Natali traditis usus est LETURIA in opere *El Gentilhombre* ² (Barcelona 1949), pp. 120 ss.

⁴ Circiter 18 maii grave dissidium in urbe exarsit, cuius causam his verbis explicat Nadal in *Dialogis*, infra, Mon. 10, n. [5]: « Grave dissensione orta inter milites et cives, cum illi contenderent sibi tradi totam urbis et belli administrationem, hi constanter negarent ». His in adiunctis clare patet qua de causa Ignatii fratrisque eius propositio reiecta fuerit. De dissensione inter milites et cives informationem scripsit dux Najerae ad imperatorem Carolum V, die 20 maii. v. PÉREZ ARRIGUI, *S. Ignacio en Azpeitia*, pp. 82-83.

⁵ Accurate ponit Nadal cum Polanco expugnationem arcis post urbis occupationem ex parte militum gallorum. En tibi verba *Sum.* (n. 8, I, 157): « Entonces, sin más resistencia, los franceses tomaron el castillo, como tenían la ciudad ». Cf. BOISSONNADE, *Histoire de la réunion*, p. 545; LETURIA, *El Gentilhombre* ², 129-132.

dum censerent, propterea quod nihil videretur esse spei reliquum propter arcis infirmitatem; solus Ignatius sententiam tenuit, ac valide tum prefecto persuasit, tum militibus ipsis, 45 spem esse in virtute ponendam et fortiter pro rege, pro honore et gloria decertandum⁶. Sed cum acerrime bombardis muri quaterentur, ecce tibi missili globo frangitur crus alterum Ignatio, alterum male vulneratur. Hoc casu concidit Ignatius, simul omnibus animus concidit. Itaque nihil dilatum est 50 quin de deditione statim ageretur, data arce certis conditionibus.

[33] Portatur in lectica domum Ignatius. Ibi cum decumberet, initium sumpsit animi sui mutatio, ut magna illa dona naturae, quae superius commemoravi: ingenii vim eximiam 55 et acumen, prudentiam singularem, veritatis ac totius virtutis vividum amorem, animi fortitudinem ac magnitudinem, honoris ac laudis appetentiam vehementem, haec scilicet omnia⁶⁶, ut inciperet ad Dei gloriam salutemque et suae animae et aliorum convertere, divina virtute ac gratia praeventus.

[34] Neque vero ego hic narrationem instituo eorum quae 60 ad interna dona attinent, ad divinas inspirationis motiones et varia id genus Spiritus [107] Sancti spiritualia charismata et signa, nisi sicubi res aliter intelligi non possit. Illa solum percurram quae externa sunt et ab omnibus observata, quae et 65 ab omnibus credi facile potuerunt et cognosci, ut ex operibus iudicari et Ignatii vita et nostra Societas possit.

[35] Igitur cum gravissime aegrotaret Ignatius, pronosticum ediderunt medici in profesto divorum Petri et Pauli: si ad mediam noctem melius non haberet, nihil esse de eius 70 vita sperandum. Solebat ipse esse devotus divo Petro imprimis⁷. Factum est divina virtute, ut eodem puncto noctis dimidiate melius de vulneribus sentiret, ac deinde paucis diebus pristinae incolumitati restitueretur.

[36] Quo tempore incepit legere librum Vitae Christi ex 75 Carthusiano, et vitas sanctorum vulgari sermone conscriptas, nam adhuc latine nesciebat. In horum librorum lectione visus

47 frangitur *corr. ex* perfrangitur

⁶ «*Íligo dió por parecer, que en ninguna manera; sino que la defendiesen o muriesen*». *Sum.*, n. 4, I, 155. Cf. *Acta*, n. 1, I, 364.

⁶⁶ Deest verbum in ms., sed sensus patet.

⁷ Nota bene similitudinem cum locutione *Actorum* (n. 3, I, 368):

«*Solía ser el dicho enfermo devoto de S. Pedro*».

est propositum vitae melioris concepisse tanta efficacia ac fervore, ut miraretur frater, ac conaretur ab instituto purioris vitae illum revocare⁸. Eo non audito, reliquit terram et cognationem suam. Totus vero in hoc erat iam primum, ut penitentiam de praeteritis peccatis ageret, loca sancta Hierosolymorum visitaret ac sanctos imitaretur, hoc principium statuens, velle se, cum divina gratia ac virtute, optima quaeque sectari ac facere ad maiorem Dei gloriam, adhibita omni industria, labore, ingenio, omnibus mediis conquisitis, quae operationem iuvare possent in Christo.

[37] Cum igitur pervenisset ad Montis Serrati celeberrimam basilicam, Sacratissimae Virgini Mariae dicatam, primum confessus sacerdoti totius vitae peccata, tum exutus suis vestibus, rudique admodum sacco indutus, capite ac pedibus nudis, noctem, quae festum Annuntiationis angelicae antecedit, totam ante imaginem Matris Dei [107v] vel stans vel genu flexo orans peregit, quasi se ad militiam christianam cum armis paupertatis, abiectiois atque humilitatis consecraret, ritum imitatus secularis militiae⁹.

[38] Hinc, ad penitentiae fructus sectandos, in proximi oppidi xenodochium se recepit¹⁰, ubi corpus maceravit acerrime ieiuniis, flagellationibus, nuditate, cameuniis, vigiliis, orationibus; in pane enim et aqua quotidie ieiunabat, praeterquam die dominico; tunc parum vini adhibebat, si ex elemosyna obvenisset; quinquies quotidie corpus non mediocriter flagellabat¹¹, humi cubitabat, 7 horas quotidie orationi dabat, omnia officia ecclesiastica quotidie audiebat, confitebatur et communicabat singulis dominicis diebus.

[39] Haec antequam aggrederetur, votum castitatis obtulerat Virgini Dei Matri, cuius erat devotissimus¹².

⁷⁹ Illum *sup.lin.* || ⁸¹ loca sancta *in marg.* || ⁹⁸ cameuniis *scriptum videtur alia manu ad implendum spatium vacuum relictum ab amanuensi* || ³ quotidie *in marg.*

⁸ *Acta*, n. 12, I, 374.

⁹ *Ib.*, nn. 17-18, I, 386-388.

¹⁰ Xenodochium Sanctae Luciae dictum, in oppido Manresa, in quod Ignatium recipi curavit Agnes Pasqual, ut huius filia Oriens Sagrista et Pasqual testata est in processu Barcinonensi, *Scripta*, II, 317. De hoc xenodochio frequens sit sermo in processibus.

¹¹ *Vita Soriani*, infra Mon. 17, n. [7], ponit « quinqve vel tres disciplinas ».

¹² Votum castitatis emisit in itinere ad Montem Serratum. *Lain.* n. 5, I, p. 74-76, *Sum.* n. 11, I, p. 158. Tum Láinez tum Polancus repetunt

[40] Quum aliquot menses his asperitatibus esset deditus, nec aliud fere spiritualium rerum illi esset commostratum, quasi post penitentiam regnum caelorum illi magno privilegio aperuisset Deus, eximia quadam spiritus illustratione¹³ et gratia donatus est, quam ita solebat ipse explicare ad ultimos suae vitae annos: multa se recepisse spiritus privilegia post suam conversionem, 33 annis¹⁴, omnia vero, etsi simul in unum componantur, illa sola superari illustratione¹⁵ et gratia. Itaque totus sibi visus est in alium virum immutatus, novo ingenio, nova voluntate, nova rerum omnium et intelligentia et sensu uti¹⁶.

[41] Hinc cepit et penitentiae rigorem imminuere, quod non solum ex spiritu intellexit, sed ex gravi etiam infirmitate.
 20 Iam inde cepit operam iuvandis animabus impartiri, quod illi propositum fuit et perpetuum et firmissimum, magno spiritus sui sensu atque instinctu, ut simul operam daret cum divina gratia suae proximorumque animabus iuvandis ad [108] salutem perfectionemque christianam comparandam.
 25 pro fidei et divinae gratiae dispensatione. Nec aliud fere cum proximis tractabat, nisi ut vitia reiicerent, virtutes amplecterentur. Et illud imprimis conabatur persuadere, ut sacramenta Penitentiae atque sacrosanctae Eucharistiae frequentarent, orationem et bona opera ut sectarentur¹⁶.

11 donatus est in marg. || 13 annis corr.ex annos || 28 frequentarent corr.ex frequentarentur

Ignatium hoc votum obtulisse, « non secundum scientiam », Beatae Virginii.

¹³ Nota adiectivum « eximiae » tribui hoc loco a Natali huic illustrationi, quod mox in usum communem translatam est.

¹⁴ Cf. *Acta*, n. 30 (5°), I. p. 404: « de manera que en todo el discurso de su vida, hasta pasados sesenta y dos años, coligiendo todas quantas ayudas haya tenido de Dios, y todas quantas cosas ha sabido, aunque las ayunte todas en uno, no le parece haber alcanzado tanto, como de aquella vez sola ». E verbis Natalis eruitur eum putasse a tempore quo eximia illustratio evenit (augusto-septembri 1522, vol. I, 29°) ad tempus quo eam narravit Ignatius P. Gonçalves da Camara elapsos esse 33 annos, quod confirmat hanc alteram partem narrationis autobiographicae locum habuisse anno 1555. Id' expresse dicit Natalis in 3ª exhortatione conimbricensi, infra Mon. 7, n° [11].

¹⁵ « Y esto fué en tanta manera de quedar con el entendimiento ilustrado, que le pareció como si fuese otro hombre y tuviese otro intelecto que tenía antes ». *Acta*, n. 30 (5°), annotatio marginalis, de qua vide I, 339⁴¹.

¹⁶ « Docuit quidem doctrinam christianam statim post illustrationem » *Exhortat. colonienses*, anno 1567, infra Mon. 15 n. [9].

[42] Ad finem anni 1522 constituit propositum suum vi- 30
sitandi sacra loca Hierosolymorum exequi¹⁷. Conscendit na-
vim, paulo commodius quidem indutus; sed ad conservandam
spei devotionem comitem nullum voluit habere¹⁸, nihil item
pecuniae; et cum aliter non posset in navim recipi nisi biscoc-
tum panem, qui sibi esset satis, importaret, illum solum cu- 35
ravit ut ne deesset¹⁹.

[43] Pervenit Romam ad finem 40^{ae} anni 1523, sacros
dies magna spiritus devotione ac sensu ibi exegit, et accepta
benedictione ab Adriano PP. VI pervenit Venetias; quum
vero fidei et spei perfectionem exerceret, nec haberet unde nau- 40
lum dissolveret, adiit confidenter Ducem venetorum, ignotus,
ac ne italice quidem sciens; a quo facile impetravit ut gratis
veheretur in Syriam.

[44] Venit Hierosolymam, visitavit loca sacra incredibili
quadam animi sui devotione et fructu, quo adeo fuit vehemen- 45
ter permotus, ut fixa animi sententia statueret Hierosolymis
perpetuo in illis sacris locis agere, et operam suam illic iuvan-
do proximo accommodare. Id cum impetrare non posset ab
Guardiano fratrum Minorum, et contra illius voluntatem ta-
men constitueret remanere, tamdiu perstitit in hac sententia, 50
donec habere se auctoritatem diceret Guardianus a Summo
Pontifice, ut si quis e peregrinis illic vellet contra [108v] suam
voluntatem remanere, illum ipse posset ferire anathemate; se
illum esse excommunicatum, nisi cum aliis peregrinis dis-
cederet²⁰. 55

[45] Hoc metu percussus in Europam navigavit. Cum
vero in Cyprum esset perventum et periculosa videretur navi-
gatio, media scilicet hyeme, ac duae naves essent Venetias
navigaturae, altera magnitudine insigni, altera parvitate, et
plerique omnes vectores magnam navim conscendissent; no- 60
luit navis praefectus Ignatium recipere; audierat enim nihil
esse illi quo naulum dissolveret. Quum vero diligenter Igna-
tium commendarent ac laudarent peregrini, respondit prae-
fectus: « si sanctus est, naviget Venetias quemadmodum divus

41 adlit] ablit *ms.*

¹⁷ *Acta* paulo aliter (n. 35, l, p. 408): « Y así al principio del año de 23 se partió para Barcelona para embarcarse ».

¹⁸ *Acta*, n. 35, p. 408-410.

¹⁹ *Ib.*, n. 36, p. 410.

²⁰ *Ib.*, nn. 45-47, pp. 422-426.

- 65 Iacobus in Hispaniam navigavit ». Necessario igitur ad parvum
navigium se contulit Ignatius; sed postquam initium obve-
nisset navigationis secundum, subito exorta saeva tempestate,
potens illa navis naufragio periit, salvis solis animabus; parva
vero incolumis Venetias pervenit cum Ignatio ²¹, dimidiato ia-
70 nuario anni 24 ²².

[46] Hoc tempore, pro comperto habens non esse e vo-
luntate Dei ut Hierosolymis vitam ageret, impense secum co-
gitabat quid esset sibi agendum ²³; tandem boni consuluit Bar-
chinionem, unde discesserat, redire, atque ibi operam literis
75 dare. Perstabat enim semper in antiquo suo proposito, sibi
esse illud semper sectandum omni industria, labore, conatu,
cum divina gratia, quod esset ad maiorem Dei gloriam servi-
tiumque futurum; sine literis vero arbitrabatur non fore suum
ministerium in proximorum animabus iuvandis efficax, vel
80 tam securum, vel tam quietum. Nam fit saepenumero, ut quae
in oratione ex devotionis vel contemplationis sensu spirituali
quis accipit, ea nesciat iuxta ecclesiasticum morem explicare.
Unde etiam fit, quae recte sentiuntur, ea per errorem ut ex-
plicentur. [109] Adhuc qui literas eas nescit, quae studio com-
85 parantur, et facile solet et iure potest a predicatione vel a
proximi institutione christiana interpellari. Hoc igitur fuit
quapropter totus fuit Ignatius in literis cum sensu rerum spi-
ritualium coniungendis.

[47] Venetiis igitur discedenti, paululum viatici ex ele-
90 mosina exhibitum est, quod tamen pristino suo instituto spei
in Deum alendae et purae paupertatis amplexandae gratia,
pauperibus erogavit ²⁴; et quum alio itinere posset securius
Genuam pervenire, maluit per media castra Caroli imperato-
ris et Regis Christianissimi Francorum, qui in Longobardia
95 potentissimis exercitibus bellum gerebant, iter habere ²⁵. Ita-
que, contra quam crederet quis, ab hispanis militibus male
fuit acceptus atque illus, ab gallis bene atque humaniter
habitus.

²¹ Ib., n. 49, p. 428.

²² Ib., n. 50, p. 430.

²³ Ib., n. 50, p. 430.

²⁴ Ferrariae id evenit, secundum *Acta*, n. 50, I, p. 430.

²⁵ « y le rogaban que dexase la vía real, y que tomase otra segura
que le enseñaban. Mas él no tomó su consejo; sino, caminando su ca-
mino derecho ... ». *Acta* n. 51, I, pp. 430-432.

[CAPUT III. - IGNATIUS STUDIIS OPERAM DAT: 1524-1535]

48. *Studia Ignatii Barcinone et Compluti.* — 49. *Inquisitores Toletani Complutum ad inquirendum de Ignatio proficiscuntur.* — 50. *Vicarius archiepiscopi iubet Ignatium sociosque vestem mutare.* — 51. *A Vicario interrogatur, qui ei iniungit ut calceis utatur.* — 52. *Novum iudicium adversus Ignatium.* — 53. *In carcerem conicitur.* — 54. *Interrogatus a Vicario, tandem liber e carcere dimittitur.* — 55. *Adit archiepiscopum Toletanum.* — 56. *Venit Salmanticam.* — *Ibi interrogatur a Dominicanis.* — 57. *Quid acciderit Callisto de Sa.* — 58. *In custodia retinetur cum Callisto.* — 59. *Cum eodem mittitur in carcerem.* — 60. *A quattuor iudicibus interrogatur.* — 61. *Post sententiam e carcere liberatur.* — 62. *Videt Ignatius litteras sibi esse necessarias. Quocirca constituit Lutetiam Parisiorum se conferre.* — 63-64. *Ibi studiis operam navat.* — 65. *Curam iuvandi proximos non omittit.* — 67. *Apud inquisitorem accusatur.* — 68. *Inquisitor ab eo petit exemplar libri Exercitiorum. Ab omni accusatione liberatur.*

[48] Navigavit demum Barchinonam, ubi biennium dedit operam grammaticae; quo tempore, quum ita videretur profecisse, ut idoneus censeretur qui artes liberales posset audire, adiit Complutensem academiam solus ²⁵ anno 1526. Barcinone quidem illum aluerat matrona quaedam ²⁶, Compluti vero emendicabat victum quotidianum, donec praefectus xenodochii illum recepit ac sustentavit in xenodochio ²⁷. 5
Dedit literis operam Compluti sesquiannum ²⁸; obiter vero proximorum animabus iuvandis incumbibat, Exercitia enim spiritualia communicabat, tum doctrinam christianam exposnebat, simpliciter quidem ac devote haec omnia.

[49] Fiebat igitur fructus non vulgaris, ac nomen eius 10
et vitae conversatio cepit non mediocriter fieri celebris. Veriti igitur haereticae pravitatis Inquisitores Toletani ne quid religio detrimenti pateretur, Complutum ad inquirendum de Ignat-

²⁵ Ignatium Complutum profectum esse solum ex *Actis* desumitur, quae tamen addunt: « Aunque ya tenía algunos compañeros, según creo ». n. 56, I, p. 438. Re vera Ignatius secum iam Barcinone socios coniunxerat. Vide *Sum.* n. 35, I, p. 170 cum annotationibus in eum locum.

²⁶ Elisabeth Roser. *Acta*, n. 54, I, pp. 434-436.

²⁷ Receptus est Ignatius in xenodochio novo « de Antezana ». Quisnam illi fuerit eo tempore praefectus, non clare constat. Vide I, p. 439 r.

²⁸ « Estudió en Alcalá quasi año y medio ». *Acta*, n. 57, I, p. 440. Quae verba lato sensu intelligenda sunt, nam Ignatius videtur pervenisse Complutum ad finem martii 1526, et inde recessisse exeunte mense iunio sequentis anni. Cf. I, 30^r-31^r, 440 annot. 8.

tio ac sociorum eius vita, moribus ac doctrina profecti sunt.

- 15 Quum enim in Hispaniis sint plerique omnes Inquisitores diligentissimi, Toletani vero longe [109v] erant diligentiores ea tempestate, propter haeresim inter aliquos in ea regione exortam, quam vulgo dicunt derelictorum vel illuminatorum; qui fere haeresim begardorum sectantur ²⁹.

- 20 [50] Secreto igitur inquisitione ex officio facta, non vocato Ignatio, Toletum revertuntur, relictâ causa Vicario Archiepiscopi ³⁰, qui post aliquot dies, vocato ad se Ignatio, denunciavit inquisitum quidem esse de eius vita, moribus ac doctrina, nihil tamen esse inventum quod reprehendi posset.

- 25 Idcirco posse ipsos in suis spiritualibus ministeriis perseverare, sed quandoquidem religiosi non essent, placere sibi ut eiusdem coloris vestibus non uterentur; vili enim panno induiebantur rustici cuiusdam, sed nativi quidem coloris. Ignatius igitur et alius item nigro colore tinxerunt vestes, alii duo
30 leonato scilicet; erat puer gallus, cuius nihil est immutatum ³¹.

- [51] Non omittam hoc loco libertatem Ignatii paucis exponere. Hic enim, cum audisset a Vicario, obediturum se quidem dixit: — Sed quis tamen, inquit, est fructus huius vestrae adversus nos inquisitionis? His enim diebus negabatur
35 cuidam sacrosancta Eucharistia, nihil aliud nisi propterea quod 8° quoque die communicaret. Ego etiam ipse idem aegre potui consequi. Num aliquid haereseos in nobis deprehendistis? — Nihil, inquit Vicarius; nam si quid fuisset deprehensum, igne essetis concremati. — Haud aliter tu quoque, respondit Ignatius, fuisses igni contraditus, si fuisses de haeresi
40 damnatus —. Hoc fuit initium tribulationum quas est passus Ignatius ac Societas. Post dies 8 plus minus vocat ³² ad se rursus Ignatium Vicarius, ac iubet ut calceis utatur. Hoc enim observaverat post rigorem illum paenitentiae tam acrem primi
45 anni suae conversionis, contractamque adversam valetudinem et insignem quandam stomachi egritudinem, quae illi subinde acutissimos dolores excitabat, et ad mortem usque illum vehementer affixit; ut si quando meliuscule [110] videretur habere, ibi aliquid penitentiae identidem usurparet.

26 essent *corr.ex* erant || 48 meliuscule *corr.ex* melius certe

²⁹ *Acta*, n. 58, I, p. 443 17.

³⁰ Ioannes Rodríguez de Figueroa, de quo v. I, 11 ²⁹.

³¹ *Acta*, nn. 58-59, I, pp. 442-444.

³² *Acta*, *ibid.*, dicunt: « y de aý a 15 ó 20 dias ».

Ut in aliis, ita hac in re quiete obedivit Ignatius, ac calceos 50 induit ³³.

[52] Post menses 4 rursum Vicarius iudicium adversus Ignatium intendit, suspitione fortassis ductus, quod ventitarent ad illum mulieres devotionis gratia et spiritualium Exercitiorum; nihil tamen adversus eum actum est, ac ne vocatus 55 quidem est ad iudicem ³⁴.

[53] Postremo aliis 4 mensibus exactis iussu Vicarii in carcerem est coniectus, hac occasione: erant viduae duae nobiles Compluti, mater et filia, haec iuvenis et speciosa. Hae mulieres sub Ignatio in spiritu ac donatione non mediocriter 60 profecerant. Hae igitur non solum inscio Ignatio, sed etiam repugnante, non satis fortassis provide, susceperunt solae longam peregrinationem ut vultus Dominici imaginem, quae summa religione colitur Giennae, visitarent. Harum feminarum curam gerebat quidam doctor theologus ³⁵; hic arbitratus consilio Ignatii illas suscepisse peregrinationem, indigne illud ferens, curavit per Vicarium ut in carcerem coniiceretur. Ibi tamen nihil suorum Exercitiorum spiritualium intermisit Ignatius, nam quum frequentes ad eum convenirent, et doctrinam christianam docebat, et piis meditationibus multos erudiebat. 70

[54] Quum 17 diem fuisset in carcere, nec suspicari posset quae esset causa quapropter in carcerem fuisset coniectus ³⁶, nec favores nobilium qui illi pollicebantur se curaturos ut liberaretur admittere vellet, ac ne advocatos quidem vel procuratores; tandem adiit ad eum Vicarius, et cum de aliis 75 multis illum interrogasset, exacto dein iureiurando sciscitatus est, num nosset illas viduas, et suo consilio in peregrinationem num essent profectae. Respondit, illas quidem nosse; se tamen nescio ac repugnante esse profectas. Hoc responsum, quasi satisfactione accepta, Vicarius hilari vultu accepit, ac manu illum demulcens: [110v] « hoc, inquit, erat cur in carcerem fuisti coniectus ». E quo tamen antequam redirent ex peregrinatione mulieres solutus non est; illis vero redeuntibus ac professis se contra Ignatii voluntatem peregrinatas, 80

60 *donatione sic clare in ms., fortasse pro devotione* || 83 *vero in marg.*

³³ *Acta*, n. 59, I, p. 444.

³⁴ *Ib.*

³⁵ Doctor Petrus Ciruelo, de quo v. I, 449 ²⁹.

³⁶ *Acta*, nn. 60-61, I, 446-448.

42 die postquam fuerat in carcerem ductus ³⁷, Vicarii sententia liberatus est; qui nihil in vita vel in doctrina repertum esse dixit quod reprehendi posset. Haec cum ita essent, censuit tamen Vicarius ut more aliorum scolasticorum Ignatius ac 3
 90 eius socii induerentur; tum ut ante 4 annos, donec scilicet aliquid profecissent in literis, de rebus fidei ne agerent. Ad primum respondit Ignatius se quidem obedisse superioribus diebus quum censuisset sibi alio colore esse vestes intingen-
 95 das; tunc etiam obedire se velle, sed unde vestes alias compararet non habere. Vicarius humane cum illis egit; exhibuit enim omnibus vestes.

[55] Aliud vero tulit moleste Ignatius, quod videretur sibi interclusa spes iuvandi proximos; praesertim cum tanto tempore, tanta observatione, tot inquisitionibus, tot testibus,
 100 tot interrogationibus, 42 praeterea dierum carcere, ne verbum quidem in eius doctrina notari potuisset; et hoc ipsum Vicarius profiteretur. Itaque constituit ad Archiepiscopum Toletanum ³⁸ adire de his rebus, et illius sequi voluntatem. Archiepiscopus perbenigne ipsum accepit; iuvit elemosyna, ac con-
 5 sultuit ut ad celeberrimam Salamantinam academiam proficisceretur; ibi se habere collegium ³⁹ et esse illum omnibus officiis prosecuturum, nec fore ullum impedimentum quin posset libere de divinis rebus tractare.

[56] Hoc consilio accepto, Ignatius venit Salamanti-
 10 cam ³⁹; ibi vero maior est illi excitata tribulatio. Confitebatur enim Salmanticae cuidam patri Dominicano; is post dies duodecim illi significavit desiderare sui monasterii fratres illum convenire et colloqui. Annuit Ignatius. Constitutus est dies dominicus, quo die cum fratribus pranderet. Post prandium
 15 [111] in sacellum ductus est quoddam a proprio ⁴⁰ monasterii et confessario. Aderant praeterea frequentes fratres. Ibi interrogavit eum prior an literis operam dedissent. — Parum admodum, inquit Ignatius. — Quid igitur, ille, concionamini, si literas nescitis? — Non, inquit, non concionamur, sed familia-

15 quoddam *sup.lin.* || 16 confessario *corr. videtur ex confessore*

³⁷ *Ib.*, n. 62, I, 448-450.

³⁸ Alfonsus de Fonseca y Acebedo de quo v. I, 450 ³².

³⁹ Collegium erat a Fonseca conditum, dictum Sti. Iacobi, seu « del Arzobispo », I, 432 ³⁵.

³⁹ *Acta*, n. 64, I, p. 452.

⁴⁰ In *Actis* vocatur « soprior ». Is tunc erat Fr. Nicolaus de Sto. Thoma, ut ostenditur I, 454 ².

riter pro nostra simplicitate de his rebus agimus cum proximo, 20
 quae nos desideramus facere aut cavere; et de iis quidem certe,
 quae scire omnes tenemur —. Tum ille: nullus, inquit, de his
 rebus loqui potest, nisi e literis, vel ex Spiritus Sancti inspi-
 ratione; vos ex literis non loquimini, quare necessum est ut
 ex divina inspiratione loquamini ⁴¹ —. Hic, cum paululum mi- 25
 ratus interrogationem siluisset Ignatius, rogavit propriorem ut
 aliis de rebus agerent. Tum ille, iam commotior paulo: — Nunc,
 inquit, non vultis respondere, ubi tam multi errores orbem
 invadunt Erasmi, tum aliorum? ⁴² —. Respondit Ignatius se de
 iis rebus non esse responsurum, nisi ei qui se iure posset com- 30
 pellere ⁴³.

[57] Hoc loco obiter illud attingam, quod obiter item (dum
 haec aguntur) accidit. Erat socius quidam Ignatii procerae
 staturae ⁴⁴; is suam clamidem cuidam pauperi presbitero de-
 derat; qua nudatus, brevi indusio opertus et galera, paulo vi- 35
 debatur incultior. Tum proprior quidem: Quid ita socius tuus
 vestitus est? —. Quod, inquit, clamydem cuidam degenti de-
 dit —. Hoc ille quasi aversatus dixit: — Charitas tamen ordi-
 nata a se incipit —.

[58] Quum igitur ab Ignatio aliud responsum elicere non 40
 posset, proprior commotus zelo haud dubie: — Hinc, inquit,
 non abibitis; curabimus enim ut sit cui omnia respondeatis —.
 Simul abeunt omnes celeriter, ac ianuas omnes ecclesiae occlu-
 dunt. Rogante Ignatio num vellent ut in eodem sacello expec-
 taret: — In eodem, inquiunt —. 3 igitur dies Ignatium cum so- 45
 cio sui zeli auctoritate illi patres in privata custodia continue-
 runt; quo tempore in refectorio cum fratribus edebat, tum in
 cubiculo suo frequenter colloquebatur de rebus [111v] spiri-
 tualibus cum fratribus, quibus plenum fere semper erat
 cubiculum. Incipiebat vero inter fratres esse dissentio, his 50
 probantibus et Ignatium et eius doctrinam et vitam, aliis con-
 tra vituperantibus ⁴⁵.

[59] Exactis 3 diebus, edicto illius qui vicarium locum
 Episcopi agebat, missus est cum socio in carcerem Ignatius.

30 se sup.lin.

⁴¹ *Acta*, nn. 64-65, I, 452-454.

⁴² *Ib.*, n. 65, I, 454.

⁴³ *Ib.*, n. 66, I, 454.

⁴⁴ Callistus de Sa. De eo v. I, 171 ¹⁰. Factum de quo hic agitur nar-
 ratur in *Actis*, n. 66, I, 454-456.

⁴⁵ *Acta*, n. 66, I, 456.

55 incommodissimum quidem, vinctusque est uterque eadem catena. Deinde reliquos duos socios in alium carcerem coniecerunt ⁴⁶. Illi nihil curarunt. Ubi rescitum in civitate est coniectum in carcerem Ignatium, curatum est a devotis ut necessaria illi ad victum ne deessent; simul frequentes ad eum multi
 60 conveniebant, quos piis colloquiis pro suo more iuvabat. Neque in hac quidem prosecutione causam suam voluit per procuratores, advocatos, vel per humanos favores defendere, sed per orationem solum, ut antea, ac veritatis puram quidem ac simplicem, tum plenam expositionem.

65 [60] Diligentissime fuit igitur aliquot dies a 4^{or} iudicibus, tribus quidem doctoribus ⁴⁷, 4° vicario ⁴⁸, interrogatus de Exercitiis spiritualibus, de Sma. Trinitate, de Sacrosancta Eucharistia; unus item de re quadam quae ad ius canonicum expectabat, illum interrogavit. Praefatus se nescire illis de rebus
 70 doctores quid traderent, se in nomine Domini dicturum quae sentiebat, ad omnia ita respondit, ut nihil reprehendi posset. Dein, iussus ut explicaret primum [decalogi] preceptum, quemadmodum aliis solebat, id tam copiose fecit ac tanta varietate, ut nihil amplius iudices vellent vel audire vel interrogare.

75 [61] 22° die postquam factus est reus citatus, audivit hanc iudicum sententiam: nihil esse inventum quod culpari possit vel in illorum vita vel in doctrina; posse ipsos item, ut soliti erant, docere ac de rebus spiritualibus agere, tantum ne definiret de peccato mortali vel veniali ante 4 annos quibus
 80 aliquid in literis profecissent. His 20 [112] duobus diebus contigit ut, carcere effracto, aufugerent omnes captivi praeter Ignatium et socios, quod magnum dedit universae civitati argumentum illorum innocentiae; tum illud omnes mirabantur quod tanta animi constantia atque alacritate perferrent
 85 et vincula et carcerem, quum Ignatius contra magis miraretur quod non omnes compedes et vincula carceris ab omnibus desiderarentur propter Dei gloriam atque amorem ⁴⁹. Illo igitur iudicio audito, e carcere educti sunt, nam erant ante aliquot dies vinculis soluti; dixit tamen iudicibus Ignatius il-
 90 lud se in illorum iudicio egre ferre, quod sibi intercluderetur

61 prosecutione sic sine ullo signo breviationis || 72 post primum relictum est spatium ad aliquod verbum addendum

⁴⁶ Ib., n. 67, I, 456. Erant hi Areaga et Cáceres.

⁴⁷ Hi erant doctores Santisidoro, Paravías, Frías. De his v. I, 458 7.

⁴⁸ Vicarius erat Baccalaureus Martinus Frías. I, 456 6.

⁴⁹ *Acta* n. 69, I, 460.

via proximi iuvandi, prasertim cum nihil suspicari possent unde timerent; observaturum quidem se esse eorum iudicium quoad in Salmantina dioecesi versaretur.

[62] Ita ab illis discessit. Sed altius quidem superiora iudicia contemplatus, luculenter vidit esse sibi necessarium ut literas addisceret, tum aliis ex causis quas superius attigi ⁹⁵, tum etiam ne identidem fructus, quem toto animo desiderabat in iuvandis proximorum animabus collocare, impediretur hoc solo nomine, quod operam literis non adhibuissent. Quocirca constituit Lutetiam Parisiorum ad studia proficisci, amicis et gravissimis quidem hominibus id disuadentibus, quod illius absentiam molestissime laturo viderentur. Nihil igitur illum tenuit periculum quo hispani dicebantur et iter facere et habitare in Gallia, propter bellum ⁹¹. Solus igitur, coniectis pauculis libris in asellum, pedibus Lutetiam discessit 18 die postquam e carcere eductus fuerat ⁹². E sociis 4, tribus quidem hispanis, 4° gallo, gallus institutum divi Francisci est amplexus ⁹³, duo navigarunt in Indiam occidentalem religionis gratia ⁹⁴, alius ad seculum rediit ⁹⁵.

[63] Lutetiam quum pervenisset Ignatius, mense februario 1528 ⁹⁶, cum paupertate conflictatus est non mediocriter [112v] aliquot menses, siquidem nec quando in hospitali divi Iacobi quo se receperat habitavit, nec quando ex quotidiana mendicatione victum quaeritavit, constabat sibi ratio studiorum. Enixe igitur dedit operam ut scholasticis serviendo (quod alii solent Lutetiae) vitam sustentaret; sed ne id quidem invenire potuit omni diligentia, adhibitis etiam amicis. Tandem consilium sequutus est monachi cuiusdam hispani, ut sin-

⁹⁷ *post fructus del.* hoc solo nomine quod operam litteris non adhibuissent || 7 4° 3° *ms.* || 10-11 mense februario 1528 *subd.lin.*

⁹⁰ *Supra*, n. [18].

⁹¹ *Acta*, n. 72, I, 462.

⁹² « 15 o 20 días después de haber salido de la prisión ». *Acta*, n. 72, I, 462. Láinez numerum dierum non computat.

⁹³ Ioannes de Reynalde, de quo dicunt *Acta*: « el qual después se hizo frayle », n° 67, I, 458.

⁹⁴ Ioannes de Arteaga et Callistus de Sa, de quorum exitu vide *Sum.* n. 7, annot. 8, 10, I, 170-171 et *Acta*, n. 80, I, 472. Mirum videtur quod Natalis dicat Callistum profectum esse « religionis gratia ». V. *Acta*, l. c.

⁹⁵ Lope de Cáceres. Vide I, 170°, et *Acta*, n. 80, I, 472.

⁹⁶ « Llegué a esta ciudad de París a dos días de Hebrero ». *Epist. Ignatii ad Agnetem Pasqual.* MI, *Epp.*, I, 74.

55 incommodissimum quidem, vinctusque est uterque eadem catena. Deinde reliquos duos socios in alium carcerem coniecerunt ⁴⁶. Illi nihil curarunt. Ubi rescitum in civitate est coniectum in carcerem Ignatium, curatum est a devotis ut necessaria illi ad victum ne deessent; simul frequentes ad eum multi
 60 conveniebant, quos piis colloquiis pro suo more iuvabat. Neque in hac quidem prosecutione causam suam voluit per procuratores, advocatos, vel per humanos favores defendere, sed per orationem solum, ut antea, ac veritatis puram quidem ac simplicem, tum plenam expositionem.

65 [60] Diligentissime fuit igitur aliquot dies a 4^{or} iudicibus, tribus quidem doctoribus ⁴⁷, 4° vicario ⁴⁸, interrogatus de Exercitiis spiritualibus, de Sma. Trinitate, de Sacrosancta Eucharistia; unus item de re quadam quae ad ius canonicum expectabat, illum interrogavit. Praefatus se nescire illis de rebus
 70 doctores quid traderent, se in nomine Domini dicturum quae sentiebat, ad omnia ita respondit, ut nihil reprehendi posset. Dein, iussus ut explicaret primum [decalogi] preceptum, quemadmodum aliis solebat, id tam copiose fecit ac tanta varietate, ut nihil amplius iudices vellent vel audire vel interrogare.

75 [61] 22° die postquam factus est reus citatus, audivit hanc iudicum sententiam: nihil esse inventum quod culpari possit vel in illorum vita vel in doctrina; posse ipsos item, ut soliti erant, docere ac de rebus spiritualibus agere, tantum ne definiret de peccato mortali vel veniali ante 4 annos quibus
 80 aliquid in literis profecissent. His 20 [112] duobus diebus contigit ut, carcere effracto, aufugerent omnes captivi praeter Ignatium et socios, quod magnum dedit universae civitati argumentum illorum innocentiae; tum illud omnes mirabantur quod tanta animi constantia atque alacritate perferrent
 85 et vincula et carcerem, quum Ignatius contra magis miraretur quod non omnes compedes et vincula carceris ab omnibus desiderarentur propter Dei gloriam atque amorem ⁴⁹. Illo igitur iudicio audito, e carcere educti sunt, nam erant ante aliquot dies vinculis soluti; dixit tamen iudicibus Ignatius il-
 90 lud se in illorum iudicio egre ferre, quod sibi intercluderetur

61 prosecutione sic sine ullo signo breviationis || 72 post primum relictum est spatium ad aliquod verbum addendum

⁴⁶ Ib., n. 67, I. 456. Erant hi Areaga et Cáceres.

⁴⁷ Hi erant doctores Santisidoro, Paraviñas, Frias. De his v. I. 458 7.

⁴⁸ Vicarius erat Baccalaureus Martinus Frias. I. 456 6.

⁴⁹ Acta n. 69, I. 460.

via proximi iuvandi, prasertim cum nihil suspicari possent unde timerent; observaturum quidem se esse eorum iudicium quoad in Salmantina dioecesi versaretur.

[62] Ita ab illis discessit. Sed altius quidem superiora iudicia contemplatus, luculenter vidit esse sibi necessarium ut literas addisceret, tum aliis ex causis quas superius attigi ⁹⁵, tum etiam ne identidem fructus, quem toto animo desiderabat in iuvandis proximorum animabus collocare, impediretur hoc solo nomine, quod operam literis non adhibuissent. Quocirca constituit Lutetiam Parisiorum ad studia proficisci, amicis et ¹⁰⁰ gravissimis quidem hominibus id disuadentibus, quod illius absentiam molestissime laturo viderentur. Nihil igitur illum tenuit periculum quo hispani dicebantur et iter facere et habitare in Gallia, propter bellum ⁵¹. Solus igitur, coniectis pauculis libris in asellum, pedibus Lutetiam discessit 18 die ⁵ postquam e carcere eductus fuerat ⁵². E sociis 4, tribus quidem hispanis, 4° gallo, gallus institutum divi Francisci est amplexus ⁵³, duo navigarunt in Indiam occidentalem religionis gratia ⁵⁴, alius ad seculum rediit ⁵⁵.

[63] Lutetiam quum pervenisset Ignatius, mense februario 1528 ⁵⁶, cum paupertate conflictatus est non mediocriter [112v] aliquot menses, siquidem nec quando in hospitali divi Iacobi quo se receperat habitavit, nec quando ex quotidiana mendicatione victum quaeritavit, constabat sibi ratio studiorum. Enixe igitur dedit operam ut scholasticis serviendo (quod ¹⁵ alii solent Lutetiae) vitam sustentaret; sed ne id quidem invenire potuit omni diligentia, adhibitis etiam amicis. Tandem consilium sequutus est monachi cuiusdam hispani, ut sin-

⁹⁷ *post fructus del.* hoc solo nomine quod operam litteris non adhibuissent || 7 4°] 3° *ms.* || 10-11 mense februario 1528 *subd.lin.*

⁵⁰ *Supra*, n. [18].

⁵¹ *Acta*, n. 72, I, 462.

⁵² « 15 o 20 días después de haber salido de la prisión ». *Acta*, n. 72, I, 462. *Lafnez* numerum dierum non computat.

⁵³ Ioannes de Reynalde, de quo dicunt *Acta*: « el qual después se hizo frayle », n° 67, I, 458.

⁵⁴ Ioannes de Arteaga et Callistus de Sa, de quorum exitu vide *Sum.* n. 7, annot. 8, 10, I, 170-171 et *Acta*, n. 80, I, 472. Mirum videtur quod Natalis dicat Callistum profectum esse « religionis gratia ». V. *Acta*, l. c.

⁵⁵ Lope de Cáceres. Vide I, 170⁹, et *Acta*, n. 80, I, 472.

⁵⁶ « Llegué a esta ciudad de París a dos días de Hebrero ». *Epist. Ignatii ad Agnetem Pasqual.* M1, *Epp.*, I, 74.

gulis annis unum aut duos menses seponeret, quibus profectus
 20 in Flandriam, emendicaret totius anni commeatum; quod illi
 e sententia successit⁵⁷. 8 annis plus minus Lutetiae fuit⁵⁸.
 Simul matrona quaedam barchinonensis singulis annis ad ip-
 sum 25 aureos ducatos trans mittebat⁵⁹; utraque igitur ele-
 mosina et se alebat et alios pauperes scholasticos adiuuabat.
 25 [64] 8 annos Lutetiae diligentissime quidem literis ope-
 ram navavit. Primum literis humanioribus, 3 liberalibus di-
 sciplinis ac philosophiae, reliquos theologiae; nam ante id
 tempus non satis consulte studia instituerat, siquidem et prae-
 propere nimium ex gramatica ad superiora studia accesserat;
 30 et in illis hoc fecit initium, ut sesquiannum in Hispania simul
 audiret tractatum Terminorum⁶⁰, Physicen Alberti ac Magis-
 trum Sententiarum.

[65] Meliori igitur consilio studia sua Lutetiae disposuit,
 et summa quidem cura ac singulari fructu illa et prosecutus
 35 est et absolvit; quamquam cum tribus difficultatibus vehe-
 menter conflictabatur, cum paupertate, cum valetudine ad-
 versa, nec tamen tam erant haec duo molesta (tametsi fre-
 quenter ventriculi erat dolor molestissimus), quam devotionis
 habitus ac sensuum spiritualium consuetudo. Unde fiebat ut

⁵⁷ *Acta*, nn. 74-76, I, 466.

⁵⁸ Septem annos et duos menses Lutetiae Ignatius remansit.

⁵⁹ Utrum Ignatius annuis eleemosynis, ab amicis barchinonensibus missis, sublevatus fuerit, certo scire non possumus. In *Actis* nihil invenimus nisi Ignatio semel missa esse 25 scuta, quae cum socio hispano reliquisset, ea perdidit. *Acta*, n. 73, I, 464; n. 79, p. 470. Polancus etiam supponere videtur semel tantum ei missam esse pecuniam: «acabados los dineros de que le habían proveído» ... *Sum.*, n. 47, I, 178. Sed ex alia parte Lainez in *Epistula*, n. 27, I, 98, dicit: «Y así desde a poco le vino una limosna ordinaria desde España, y con esta y con ir cada año a Flandes ... vivía él y ayudaba etiam temporalmente a muchas personas». WIDMANDSTADIUS loquitur etiam hoc sensu: «Alebat autem tum studia ipsius sanctumque otium partim matrona quaedam hispana, partim ipse, ne pia sane mulier plus aequo gravaretur mendicitate». I, p. 790. Ioannes Pasqual affirmat matrem suam Ignatio misisse «cent ducats cada año» *Scripta* II, 93. Hoc certum est, Ignatium tempus studiorum in magna paupertate transegisse. V. RIB., DH, infra, Mon. 19, cap. [I], n. 5.

⁶⁰ Hoc loco non determinat cuius auctoris fuerit tractatus *Terminorum* cui Ignatius operam dedit. In exhortationibus complutensibus, lectione italica, cod. *Instit.* 98, f. 141v, infra Mon. 8, *Adhort.* 2^a, n.º [13], dixit hunc auctorem fuisse Ferdinandum de Enzinas. Cf. I, p. 326.

cum maxime oportebat illum praeceptori disserenti, vel li- 43
bris operam dare, ibi egregii obvenire videbantur rerum spi-
ritualium conceptus, consolationes ac sensus, spiritus videli-
cet adversarii illusionem. Quod cum sibi esset vehementer
[113] infestum, confirmatus veritate spiritus et gratiae, pro-
misit se studia non esse omissurum, donec pane et aqua posset 45
Lutetiae sustentari ^{60a}.

[66] Ita factum est ut, dissipata illa demonis intertur-
batione, quiete posset operam suis studiis adhibere; sed obiter
tamen curam iuvandi proximi non omittebat. Colloquiis enim
piis, consiliis, exercitationibus spiritualibus, multos ad fruc- 50
tum purioris vitae induxit; quod tum et liberius faciebat et
frequentius antequam discursum artium aggredere audire,
tum etiam illo absoluto; in dies enim flebat in pristino suo
proposito constantior ac fervidior, ut utrumque impense cum
gratia Dei curaret: et suam salutem perfectionemque et pro- 55
ximorum simul. Quod antequam veniret Lutetiam conceperat
animo ac desideraverat, attente ac provide circumspiciebat
et observabat: socios sibi ut adiungeret, qui eundem animum
induti ad christianam hanc militiam iuvandi proximi Christo
se dedicarent. Itaque Lutetiae permultos iuvit Christus illius 60
ministerio, et quidem tam efficaciter ut in multis magnae fle-
rent mutationes ⁶¹, et alii, omnibus relictis, Christum nudi-
nudum sequi constituerent, ac re exequerentur, religioni se
monastice adiungentes, alii quidem ad Carthusianos, alii ad
Dominicanos, alii Franciscanos se applicabant ⁶²; multi fre- 65
quentationem sacramenti Paenitentiae ac sacrosanctae Syna-
xios amplectebantur et orationem, novitatem quandam vitae
spiritualis cum studiis coniungentes.

[67] Tantum spiritualium rerum proventum non ferens
veterator demon, tribulationem conatus est grandem Ignatio 70
excitare; non praevaluit tamen. Quidam enim hispani tumultuari
adversum illum ceperunt usque adeo, ut per vim ex
hospitali (ubi in paupertate serviebant) [113v] duos ex devo-
tis Ignatii indigne quidem extraxerint ⁶³, simul Ignatium apud

^{60a} *Vita Soriani* dicit Ignatium de hac re votum fecisse, infra Mon. 17, n. [18].

⁶¹ *Acta*, nn. 77, 78, I, 468.

⁶² *Lain.*, n. 29, I, 100; *Sum.*, n. 54, I, 183.

⁶³ Hi erant Petrus Peralta et Ioannes Castro. *Acta*, n. 77, I, 468. Castro ordinem Carthusiensium ingressus est. *Ibid.* n. 78.

75 inquisitorem magistrum nostrum ⁶⁴ — accusarunt; et haec quidem fuit persecutio primo anno quo venit Lutetiam ⁶⁵. Illud quidem dissimulavit Ignatius, hoc non tulit; sed iniussus, quum de accusatione audisset, ad inquisitorem accessit, ac de se, sua causa, vita ac ministeriis quae ad iuvandum pro-
 80 ximum conferebat, exposuit, et simpliciter et pure pleraque omnia, ac rogavit ut si quid adversum se haberet causae, id brevi expediret, ne per iudiciorum negocia a suis studiis distraheretur ⁶⁶.

[68] Nihil tamen ab inquisitore audivit aliud, quam
 85 fuisse qui illum ad se detulissent; neque totos 7 annos aliud praeterea quicquam audivit, ac ne vocatus quidem unquam ad ipsum est, donec sponte ad eum, Lutetia discessurus, Ignatius accessit; quandoquidem sciret esse se accusatum, et itineri se accingere nolle dixit, nisi absoluto illius accusationis
 90 iudicio, proficisci; orare enixe ut illud prosequatur atque de eo pronuntiet ⁶⁷. Inquisitor respondit, sibi quidem esse visum nullius esse momenti accusationes, propterea nihil tanto tempore ea de re dixisse, posse ipsum libere quo velit abire, sibi tamen gratum fore quae scripserat de Exercitiis spiritualibus
 95 videre. Ea scripta cum accepisset et placuissent admodum, rogavit ut exemplar unum sibi relinqueretur. Porro institit denuo Ignatius obnixe ut causam suae accusationis prosequeretur ac sententiam pronuntiaret ex officio. Id recusante magistro nostro, ac verbo quidem ab omni accusatione illum
 100 absolvente, haec omnia curavit Ignatius per publicum notarium in acta referri ⁶⁸. Hunc habuit exitum parisina Ignatii persecutio. [114]

⁶⁴ Post « nostrum » est lacuna in ms., sine dubio ad scribendum nomen inquisitoris qui erat tunc « magister noster Ori ». *Acta*, n. 81, I, 747.

⁶⁵ Acciderunt haec tempore autumnali, anno 1529, I, 32°. Deducitur ex eo quod dicunt *Actae* « Di lì a poco tempo venne Sto. Remigio, che è il principio di ottobre, et entrò a sentir il corso delle Arti ». n. 82, p. 474.

⁶⁶ *Acta*, n. 81, I, 474.

⁶⁷ *Ib.*, n. 86, I, 480. Inquisitor tamen anno 1535 non erat iam Magister Ory sed Vicentius Liévin O. P., quod ostenditur in I, 180 ⁶². Cf. *ibid.* 480 ²⁶; LARRAÑAGA, *Obras*, I, 389-391.

⁶⁸ *Acta*, n. 86, I, 480. Acta non servantur, habemus tamen testimonium innocentiae Ignatii signatum a Fr. Thoma Laurent O. P., olim Fratris Vincentii Liévin a secretis, *Scripta*, II, 3.

[CAPUT IV. - SOCII IGNATIO ADHAERENT]

69. *Socii Ignatio adhaerent.* — 70. *Quonam modo eos in spiritu adiu-
vare et efformare instituerit Ign.* — 71. *In Hispaniam se confert.*
Apostolici labores in patria. — 72. *Iter in Italiam, Bononiae com-
moratur, Venetias se confert, ibique iuvandis proximis operam dat.*
Vocatio Didaci Hoces. — 73. *Persecutio. Vicarius Legati eum ab*
omni culpae accusatione absolvit. — 74. *Iter sociorum in Italiam.* —
75. *Venetiis se Ignatio adiungunt. Ibi infirmis ministrant. M. Fran-
ciscus Xavier magna mortificationis opera peragit.* — 76. *Votum*
Lutetiae factum se conferendi in Palaestinam exsequi decernunt. —
77. *Romam veniunt, facultatem ad iter hierosolymitanum arripien-*
dum accipiunt, ac eleemosynas donantur. — 78. *Illo anno peregrino-*
rum navigatio nulla fuit; eleemosynam acceptam restituunt; sacras
ordinationes accipiunt; vota castitatis et paupertatis nuncupant. —
79. *In aliquot civitates ditionis venetae recedunt.* — 80. *Imperitia*
linguae italicae. — 81. *Celebratis primis missis, Vicetiae congregan-*
tur socii, ut deliberent quid sibi agendum sit.

[69] Igitur ex iis omnibus qui Lutetie illius ministerio
in spiritu profecerant, 9 hi: Petrus Faber sabaudus, Iacobus
Layneze hispanus, Claudius Iayus gallus, Paschasius Broet
gallus, Franciscus Xaverius navarrus, Alphonsus Salmerón his-
panus, Simon Rodericus lusitanus, Ioannes Coduri gallus,
Nicolaus Bobadilla hispanus, Ignatio penitus adheserunt, ac
eius vitae institutum sequi constituerunt; hos enim quasi — —
ad purioris vitae christianae rationem per Exercitia spiritualia
perduxerat, et coepit socios et facere et habere.

[70] Curavit vero ut primam haberent orationis rationem
ac vitae spiritualis studia, simul ut diligenter tractarent illa,
quam simplicissime ac purissime ad maiorem Dei gloriam
proximorumque utilitatem dirigentes; singulis diebus domi-
nicis confiterentur ac communicarent; charitatem ut mutuam
inter se dulciter ac pie exercerent, invicem se etiam in exter-
nis rebus iuvantes; obiter proximorum salutem procurarent
ac perfectionem; ut aliquando in eandem domum convenirent
ac de rebus agendis consultarent; ut votum ederent quo Deo
pollicerentur se servituros in paupertate, quod votum singu-
lis annis ad Assumptionis Virginis Matris Dei confirmarent;
ut frequenti praeterea consuetudine de rebus piis suique insti-
tuti ratione ac desiderio ad devotionem mutuumque charita-
tis ac fraternitatis amorem accenderentur⁶⁹.

[71] Haec praesens solícite curavit Ignatius, ac discedens

⁶⁹ Haec videntur desumpta ex *Lain.* n. 30, I, 102.

voluit per Petrum Fabrum curari, quem ut primogenitum fratrem reliqui ⁷⁰ sus[ceperunt]. Cum igitur gravius illum affligeret ventriculi dolor, et nihil medicis videretur praesidii reliquum vel spei, nisi si forte [114v] illum aer natus iuvaret ⁷¹, eorum secutus sententiam, tum etiam sociorum, constituit in Hispaniam proficisci, ubi et medicorum consilium experiri posset et obiter negocia quaedam sociorum hispanorum transigeret; ex Hispania tamen Venetias ut rediret, quo socii erant ³⁵ omnes praescripto tempore conventuri. Venit igitur in patriam primum ad finem anni 1535 ^{71a}, ubi tanquam in alieno solo est versatus, habitavit in hospitali, vixit ex elemosinis, molestissime id ferente fratre, docuit publice doctrinam christianam et concionatus est magni populi frequentia, magno ⁴⁰ fructu; curavit ut publica auctoritate et corrigerentur abusus et pia opera instituerentur. Id tamen quapropter iusserant medici ut ad patriam adiret, non est consecutus; nam etiamsi ad initia meliusculum videretur habere, in gravem tamen incidit valetudinem ⁷², e qua quum convalesceret, patria relicta, ⁴⁵ Venetias iter intendit ad socios conveniendos; neque omnibus precibus, contentione, indignatione potuit frater eius efficere ut vel equum vel viaticum acciperet; constanter enim pedibus voluit atque in pura paupertate iter facere.

[72] A fratre discedens, ex itinere negociis sociorum [confectis], e Valentia Genuam navigavit, nihil veritus pyratas ⁵⁰ — — — quibus mare erat oppletum ⁷³. In ea navigatione sevam passus est tempestatem, ac ter ⁷⁴ fuit in aperto mortis periculo constitutus. His periculis liberatus, applicuit Genuam; inde profectus est Bononiam. Erat pons parvus quo ad urbem ⁵⁵ patebat ingressus, sub quo palus fossa luto et aqua oppleta; ex eo ponte in fossam decidit Ignatius, unde aegre extractus, luto coopertus et aqua, coepit tamen [115] eleemosynam petere, sed ne obolus quidem illi est oblatus, quum tamen totam civitatem obambulasset ⁷⁵. Miserrime igitur illam noctem

28 *Post syl. sus spatium vacuum* || 51 *post pyratas lacuna in ms.*

⁷⁰ *Lain.* n. 31, I, 104.

⁷¹ *Acta*, n. 85, I, 478.

^{71a} Profectus est Ignatius vel ad finem mensis martii vel aprili in-eunte, v. *Chronologiam*, I, 33*, et supra annot. 58.

⁷² *Acta*, n. 89, I, 484-486.

⁷³ Mare tunc infestabat Chaireddin pirata. *Acta*, n. 90, I, 486.

⁷⁴ *Acta*, I, nn. 32-33, I, 406-408, tria enumerunt pericula vitae quae Ign. habuit, sed diversis temporibus.

⁷⁵ Haec omnia desumuntur ex *Actis*, n. 91, I, 488.

exegit. Moratus aliquot dies Bononiae propter adversam va- 60
letudinem, tandem Venetias pervenit; ubi cum expectaret so-
cios, iuvando proximo incumbibat, praesertim per Exercitia
spiritualia, quibus non mediocrem fecerunt fructum aliqui
viri primarii, et in his Osius hispanus eximium ⁷⁶, et Ignatio
quidem est socius factus, ac singulari animi fervore institu- 65
tum iuvandi proximi amplexatus est, cum timide tamen ad
Exercitia venisset suis libris instructus, veritus nimirum ne
falsam illi doctrinam instillaret Ignatius.

[73] Nec hic quievit calumniator diabolus; gravem enim
persecutionem illi concitavit, rumoribus pervulgatis esse hae- 70
reticum Ignatium; illius esse simulacrum in Hispania ab in-
quisitoribus concrematum; idem actum esse Lutetiae. Usque
eo haec turbatio est progressa, ut pleno iudicio res tota ad
R.^m Nuncium Apostolicum Verallum deferretur. Vir hic gra-
vissimus, re intellecta ac diligenti examinatione pertractata, 75
sententiam pronuntiavit, qua sententia Ignatii vitam, mores,
doctrinam comprobavit, omnique eum culpa atque accusatio-
ne liberavit ⁷⁷; tum ampla privilegia ac gratias illi concessit,
quibus posset suum ministerium in animabus iuvandis faci-
lius atque utilius exercere ⁷⁸. 80

[74] Interea socii 9 Lutetiae quidem usque ad finem anni
1536 studia theologiae prosecuti sunt; simul quam acceperant
ab Ignatio spiritualis vitae rationem, in ea perseverarunt mag-
no cum fructu. Suscepto deinde itinere, Venetias per Germa-
niam contenderunt. Iter singulari spiritus consolatione atque 85
alacritate confecerunt. Itineris vero ratio haec fuit ⁷⁹: Vili
amictu induti, pedibus iter faciebant, singuli suos libros in
[115v] fasciculo portantes. Quotidie 3 ex illis qui sacerdotes
erant: M. Petrus Faber, M. Claudius et M. Pascasius missam
celebabant, reliqui confitebantur ac communicabant; suas 90
meditationes noctu ac mane non omittebant; in via vel horas
canonicas recitabant, vel psalmos alioquin cantabant, vel piis
meditationibus operam dabant, vel omnino de rebus quae ad

73 *indicio ms.*

⁷⁶ Baccalaureus Didacus Hoces, malacitanus, de quo v. I, 188 ¹⁴.

⁷⁷ *Acta*, n. 93, I, 492. Sententiam dedit Gaspar de Doctis, vicarius
legati Hieronymi Veralli. Vide textum apud *Scripta*, I, 624-627.

⁷⁸ Haec facultas Ignatio concessa est 5 iulii 1537. Textus eius apud
Scripta, I, 546-547.

⁷⁹ Iter arripuerunt 15 novembris 1536, I, 39. Ratio itineri fuse de-
claratur in *Lain.*, nn. 33-34, I, 106-108 et *Sum.*, nn. 63-64, I, 189-190.

voluit per Petrum Fabrum curari, quem ut primogenitum fratrem reliqui ⁷⁰ sus[ceperunt]. Cum igitur gravius illum affligeret ventriculi dolor, et nihil medicis videretur praesidii reliquum vel spei, nisi si forte [114v] illum aer natus iuvaret ⁷¹, eorum secutus sententiam, tum etiam sociorum, constituit in Hispaniam proficisci, ubi et medicorum consilium experiri posset et obiter negocia quaedam sociorum hispanorum transigeret; ex Hispania tamen Venetias ut rediret, quo socii erant omnes praescripto tempore conventuri. Venit igitur in patriam primum ad finem anni 1535 ^{71a}, ubi tanquam in alieno solo est versatus, habitavit in hospitali, vixit ex elemosinis, molestissime id ferente fratre, docuit publice doctrinam christianam et concionatus est magni populi frequentia, magno fructu; curavit ut publica auctoritate et corrigerentur abusus et pia opera instituerentur. Id tamen quapropter iusserant medici ut ad patriam adiret, non est consecutus; nam etiamsi ad initia meliuscule videretur habere, in gravem tamen incidit valetudinem ⁷², e qua quum convalesceret, patria relicta, Venetias iter intendit ad socios conveniendos; neque omnibus precibus, contentione, indignatione potuit frater eius efficere ut vel equum vel viaticum acciperet; constanter enim pedibus voluit atque in pura paupertate iter facere.

[72] A fratre discedens, ex itinere negociis sociorum [confectis], e Valentia Genuam navigavit, nihil veritus pyratas ——— quibus mare erat oppletum ⁷³. In ea navigatione sevam passus est tempestatem, ac ter ⁷⁴ fuit in aperto mortis periculo constitutus. His periculis liberatus, applicuit Genuam; inde profectus est Bononiam. Erat pons parvus quo ad urbem patebat ingressus, sub quo palus fossa luto et aqua oppleta; ex eo ponte in fossam decidit Ignatius, unde aegre extractus, luto coopertus et aqua, coepit tamen [115] eleemosynam petere, sed ne obolus quidem illi est oblatus, quum tamen totam civitatem obambulasset ⁷⁵. Miserrime igitur illam noctem

28 *Post syl. sus spatium vacuum* || 51 *post pyratas lacuna in ms.*

⁷⁰ *Lain.* n. 31, I, 104.

⁷¹ *Acta*, n. 85, I, 478.

^{71a} Profectus est Ignatius vel ad finem mensis martii vel aprili in-eunte, v. *Chronologiam*, I, 33*, et supra annot. 58.

⁷² *Acta*, n. 89, I, 484-486.

⁷³ Mare tunc infestabat Chaireddin pirata. *Acta*, n. 90, I, 486.

⁷⁴ *Acta*, I, nn. 32-33, I, 406-408, tria enumerunt pericula vitae quae Ign. habuit, sed diversis temporibus.

⁷⁵ Haec omnia desumuntur ex *Actis*, n. 91, I, 488.

exegit. Moratus aliquot dies Bononiae propter adversam va- 60
letudinem, tandem Venetias pervenit; ubi cum expectaret so-
cios, iuvando proximo incumbibat, praesertim per Exercitia
spiritualia, quibus non mediocrem fecerunt fructum aliqui
viri primarii, et in his Osius hispanus eximium ⁷⁶, et Ignatio
quidem est socius factus, ac singulari animi fervore institu- 65
tum iuvandi proximi amplexatus est, cum timide tamen ad
Exercitia venisset suis libris instructus, veritus nimirum ne
falsam illi doctrinam instillaret Ignatius.

[73] Nec hic quievit calumniator diabolus; gravem enim
persecutionem illi concitavit, rumoribus pervulgatis esse hae- 70
reticum Ignatium; illius esse simulacrum in Hispania ab in-
quisitoribus concrematum; idem actum esse Lutetiae. Usque
eo haec turbatio est progressa, ut pleno iudicio res tota ad
R.^m Nuncium Apostolicum Verallum deferretur. Vir hic gra-
vissimus, re intellecta ac diligenti examinatione pertractata, 75
sententiam pronuntiavit, qua sententia Ignatii vitam, mores,
doctrinam comprobavit, omnique eum culpa atque accusatio-
ne liberavit ⁷⁷; tum ampla privilegia ac gratias illi concessit,
quibus posset suum ministerium in animabus iuvandis faci-
lius atque utilius exercere ⁷⁸. 80

[74] Interea socii 9 Lutetiae quidem usque ad finem anni
1536 studia theologiae prosecuti sunt; simul quam acceperant
ab Ignatio spiritualis vitae rationem, in ea perseverarunt mag-
no cum fructu. Suscepto deinde itinere, Venetias per Germa-
niam contenderunt. Iter singulari spiritus consolatione atque 85
alacritate confecerunt. Itineris vero ratio haec fuit ⁷⁹: Vili
amictu induti, pedibus iter faciebant, singuli suos libros in
[115v] fasciculo portantes. Quotidie 3 ex illis qui sacerdotes
erant: M. Petrus Faber, M. Claudius et M. Pascasius missam
celebabant, reliqui confitebantur ac communicabant; suas 90
meditationes noctu ac mane non omittebant; in via vel horas
canonicas recitabant, vel psalmos alioquin cantabant, vel piis
meditationibus operam dabant, vel omnino de rebus quae ad

73 Indicio ms.

⁷⁶ Baccalaureus Didacus Hoces, malacitanus, de quo v. I, 188¹⁴.

⁷⁷ *Acta*, n. 93, I, 492. Sententiam dedit Gaspar de Doctis, vicarius
legati Hieronymi Veralli. Vide textum apud *Scripta*, I, 624-627.

⁷⁸ Haec facultas Ignatio concessa est 5 iulii 1537. Textus eius apud
Scripta, I, 546-547.

⁷⁹ Iter arripuerunt 15 novembris 1536, I, 39. Ratio itineri fuse de-
claratur in *Lain.*, nn. 33-34, I, 106-108 et *Sum.*, nn. 63-64, I, 189-190.

pietatem spectarent colloquebantur. Ad hospitia quum ingre-
 95 derentur, primum orabant paululum; idem prestabant abeun-
 tes; cibum et potum ita temperabant, ut aliquid potius desi-
 derari posset ad necessitatem quam vel minimum quicquam
 citra necessitatem acciperent. Itaque magna omnium admira-
 100 tionem atque edificationem in itinere versabantur; humaniter non
 ab aliis solum, sed ab militibus atque lutheranis etiam homi-
 nibus fere accipiebantur, tametsi cum multis difficultatibus
 nivium, imbrium, aliisque periculis sunt conflictati frequen-
 ter. Nullam autem opportunitatem iuvandi obiter proximi prae-
 termiserunt. Itaque non contemnendum fructum tum in aliis
 5 regionibus, tum in Germania adversus haereticos illis contulit
 Christus Iesus⁸⁰. Eadem erat ratio itinerum P. Ignatii, nisi
 quod fere maiori austeritate illa transigebat.

[75] Tandem Venetias 9 socii pervenerunt ad initium ia-
 nuarii anni 1537⁸¹, ubi communicato cum M. Ignatio consi-
 10 lio, usque ad dimidiatam quadragesimam, ascito Osio hispano,
 alii in hospitali incurabilium, alii in xenodochio S. Ioannis
 et Pauli, pauperibus infirmis inservierunt, singulari quodam
 charitatis fervore atque sui victoria; contigit enim omnes mul-
 ta designare opera quibus in hunc usque diem bonus odor
 15 Societatis in illis xenodochiis conservatur; et in his Magister
 Franciscus Xavier eo proventus est fervoris, ut ulcera etiam
 infirmorum deoscularetur, et eorum saniem nonnunquam xu-
 geret⁸²; hac tanta animi atque spiritus alacritate insignem
 illum animarum fructum praesagiente, quem per ipsum Do-
 20 minus in Indiis erat operaturus. [116] Institutum vero eorum
 in hoc ministerio hoc erat, ut pari animi intentione et externa
 servitia etiam abiectissima obirent, et animas infirmorum iu-
 varent ac consolarentur in Christo.

[76] Ad medium 40^{ae} fuit omnium consilium ut votum
 25 exequerentur suum; siquidem superioribus annis ducti imi-
 tatione M. Ignatii, voverant visitaturos se loca sancta Hiero-
 solymorum post absoluta Lutetiae studia, atque in illis regio-
 nibus se vitam, quod in se esset, acturos, operamque suam
 in iuvandis animabus tum fidelium tum infidelium esse illic
 30 collocaturos, accepta tamen prius licentia ac benedictione a
 Summo Pontifice; quod si quo anno in Italiam venissent, na-

⁸⁰ *Lain.*, n. 34, I, 108.

⁸¹ Die 8° ianuarii. *Lain.*, n. 35, I, 108.

⁸² De his omnibus vide *Lain.*, n. 35, I, 108-110.

vigare non possent, expectaturos se adhuc annum unum; quo transacto, voto ut essent soluti; sed tamen ad pedes Summi Pontificis redirent suamque illi quam humillime obedientiam offerrent, ituri alacriter quocumque eos mittere vellet summus Christi Vicarius, sive ad fideles sive ad infideles vel haereticos eos mittere placuisset ⁸³.

[77] Aggressi iter pedibus, victum emendicando, non omissis interim ieiuniis, sacram communionem quotidie sumentes, multa incommoda in via fortiter perpessi ⁸⁴, Romam venerunt atque ad pedes Summi Pontificis Pauli tertii admissi sunt; et singulari benignitate Paulo accepti, et ad eius prandium quum disputassent laudati, licentiaque ac benedictione apostolica accepta, tum etiam 60 aureorum elemosina habita ⁸⁵; ad haec, facultate a summo penitentiario, ut 7 socii qui laici adhuc erant, sacris possent ad titulum voluntariae paupertatis et sufficientis literaturae initiari ⁸⁶.

[78] [Cum] illo anno non esset peregrinorum navigatio propter contractum bellum inter tyrannum Turcarum ac Venetos, primum quidem elemosinam 210 aureorum, quam Romae [116v] acceperant pro viatico ⁸⁷, restituerunt omnem bonam fide; ecclesiasticos deinde ac sacros ordines, initiante Arbenso episcopo (is erat Vincentius Negosantius fanensis, Arbensium episcopus) susceperunt, magna et episcopi consolatione et ipsorum ⁸⁸, ac vota ediderunt castitatis, non id solum quod est sacro ordini annexum, sed paupertatis et castitatis expressum in manibus Rmi. Legati Veralli ⁸⁹.

[79] Ne vero per servitium infirmorum, quibus operam dabant in xenodochiis, ab accuratiori praeparatione, quam de-

53-54 is erat — episcopus in marg. alla manu.

⁸³ *Lain.*, n. 36, I, 110-112.

⁸⁴ *Ib.*, nn. 37-38, 112, *Sum.*, n. 67, I, 191.

⁸⁵ *Lain.*, n. 39, I, 114-116 et annot. 16.

⁸⁶ *Ib.*, n. 39, I, 116-117 ¹².

⁸⁷ Ita Natalis, sequens *Lain.*, n. 40, I, 116. Sed ipse Ignatius in epistula ad Ioannem Verdolay, Venetiis 24 iulii 1537, bis dicit socios Romae obtinuisse 260 ducatos, *MI, Epp.*, I, 120. In *Actis* dicitur: « Li compagni vennero da Roma con police di 200 o 300 scudi, li quali gli furono dati per passare in Hierusalem, et loro non gli volsero pigliare se non in pollice, li quali dipoi non potendo andare in Hierusalem, gli rendettero a quelli che gli havevano dati », *Acta*, n. 93, I, 492.

⁸⁸ *Lain.*, n. 41, I, 118.

⁸⁹ *Sum.*, n. 70, I, 193; *POLANCO, Sum. ital.*, n. 10, I, 265; *Acta*, n. 93, I, 492.

60 siderabant adhibere ad primas missas celebrandas, impedi-
rentur, bini in aliquot civitates ditionis Venetae secesserunt ⁹⁰;
ubi diligentius orationi vacantes, interim tamen non omisse-
runt publice in plateis populum ad puriorem vitae christianae
rationem exhortari, maiori quidem devotione et spiritu quam
65 arte; nam et erant fere omnes tyrones in eo munere, et in
idiomate italico rudes ⁹¹. Itaque multa accidere erat necessum
quae ad mortificationem ipsorum potius interpretari quis pot-
uisset, tametsi facerent omnia summa cum animi alacritate
atque spiritus consolatione.

70 [80] Alia quidem aliis contigerunt in illo tyrocinio con-
cionum; M. Ignatio hoc, quod primum verbum primae con-
cionis, quum maxime putaret italice loqui, dixit tamen gal-
lice: — Hojuordi —, inquit, quod erat italice: « hoggi » id est
hodie, — sancta Mater Ecclesia — etc. Haec cum ita haberent,
75 et ad principia non admodum viderentur auditores commo-
veri, non mediocris tamen fuit consecuta animarum promo-
tio ad devotionem et fructus.

[81] Celebratis primis missis, in quibus ultimum locum
voluit habere Ignatius, omnes sunt Vincentiae congregati, ut
80 in medium consultarent quid sibi esset agendum ⁹². Delibera-
tum est, ut interea dum proximum annum expectent socii,
quo votum hierosolymitanae peregrinationis vel explerent, vel
scirent illo se amplius non esse obligatos; sui desiderii ratio-
nem omnes exequi incoherent, quasi ex integro, ac animabus
85 iuvandis operam totam intenderent vivo ac ferventi affectu in
Christo, concionibus ac lectionibus sacris, colloquiis piis, spi-
ritualibus Exercitiis, institutioni puerorum ac rudium persona-
rum, confessionibus audiendis, infirmorum visitationi, subven-
tioni, [117] servitio dissidentes atque inimicos conciliando,
90 abusus curando ut extirpentur, atque opera bona et publice et
privatim instituantur; vinctos in publicis carceribus consolando
atque opportune iuvando; denique ut per omnia charitatis
opera proximum iuvarent, primum quidem ac proprie per spi-
tualia, dein etiam per corporalia; illud vero impensius ut pro-
95 curarent ut Penitentiae sacramentum, tum sacrosancta Com-
munio frequentaretur, oratio ut exerceretur ac bona opera,

⁹⁰ Quomodo distributi fuerint vide apud *Lain.*, n. 41, I, 118.

⁹¹ *Lain.*, n. 42, I, 118-120.

⁹² *Ib.*, n. 42, 120; *Acta*, n. 96, I, 496. De hac congregatione Vicetiae
fusius agit S. Rodrigues in Commentario, *Epp. Roderici*, p. 490 ss.

nullo tamen stipendio ac ne elemosina quidem, quae ad illa opera referri posset, accipientes, nihil vero ut facerent nisi ab Ordinariis locorum obtenta prius legitima facultate.

[CAPUT V - ITER ROMANUM ET PERSECUTIO]

82. *Ignatius cum Lainio et Fabro Romam venit, alii in primarias Italiae civitates proficiscuntur.* — 83. *Romam omnes se conferunt.* — 84. *Fructus per Exercitia spiritualia et alia pia opera; auxilium pauperibus confertur.* — 85. *Pietatis opera inita procurante Ignatio.* — 86. *Multi ad bona opera excitantur exemplo sociorum permoti.* — 87. *Novi socii eis se adiungunt.* — 88. *Oritur persecutio.* — 89. *Ratio agendi Ignatii.* — 90. *Contiones Augustini Pedemontani.* — 91. *Ignatius et Societas observant, ubi suspicio aliqua habetur haereseos.* — 92. *Ignatius curat ut adversarii legitimo iudicio agant.* — 93. *Romae quasi ex composito conveniunt qui fuerant olim Ignatii iudices.* — 94. *Hi omnes pro Ignatio sententiam ferunt. Ignatius vult ut publico iudicio ac sententia res absolvatur.* — 95. *Summum Pontificem adit. Sententia res dirimitur.* — 96. *Exitus adversariorum.* — 97. *Momentum huius sententiae.*

[82] Igitur ineunte hyeme 1538 ^{82*} P. Ignatius cum M. Fabro et M. Layne Romam venit; alii bini ad 4 primarias civitates Italiae, Patavium Ferrariam Bononiam Senas profecti sunt ⁸³; quas civitates propterea praeter caeteras delegerunt, illam quidem propter Sedis Apostolice auctoritatem et insignem curiae romanae frequentiam, has propter studiorum generalium academias. In his civitatibus magnum suorum ministeriorum fructum gratificatus est Christus Iesus, magna rerum spiritualium facta est excitatio; et Romae quidem iussu Summi Pontificis M. Petrus Faber et M. Laynez in academia Sapientiae theologiam profitebantur, ille sacras quidem literas, hic scholasticen ⁸⁴. Iam inde plerique ad Societatem sunt adiuncti ⁸⁵; breviter bonus odor Societatis cum Romae tum in Italia et diffundi coepit et augeri suaviter in Christo.

^{82*} Sic, linea subducta. Re vera iter Ignatii, Fabri et Lainii locum habuit exeunte mense octobri 1537. Vide *Chronologiam*, I, p. 35* et cf. *Memoriale Fabri*, ibid., p. 41 ⁴⁰.

⁸³ Quomodo haec nova distributio sociorum facta fuerit vide apud *Lain.*, n. 43, p. 120, et paulo aliter in *Sum.*, nn. 73-78, pp. 194-196. S. Rodrigues cum Polanco concordat, loco citato. Discrepantia fortasse explicari possit ex posteriore mutatione, *Acta*, n. 96, p. 496 tantum de iis qui Romam se contulerunt verba faciunt.

⁸⁴ *Lain.*, n. 46, I, 122.

⁸⁵ Haec Natalis, secutus ut videtur Lainium, *Lain.*, n. 46: « Y muchos se aplicaron a la Compañía ». Quod potius de annis subsequen-

[83] Romam dein omnes venerunt ad initium 1538 cum
 15 publicis testimoniis civitatum ac principum apud quos fue-
 rant versati, quibus testimoniis [117v] opera quae in auxilium
 animarum illis Dominus donaverat, cum commendatione ex-
 ponebantur. Nullibi enim non accepti et habiti humaniter fue-
 rant, preterquam Patavii, ubi iam primum a subfraganeo epi-
 20 scopi per zelum fuerunt in carcerem et catenas coniecti Co-
 durius et Osius; quae vincula insigni quadam animi alacri-
 tate passi sunt, ut Osius nihil aliud totam noctem quam ri-
 deret. Sequenti die, re maturius intellecta ac probato eorum
 ministerio, non solum illos liberavit suffraganeus, sed perin-
 25 de amplexatus est ac fovit deinde atque filios ⁹⁶.

[84] Romae congregati 10 patres ⁹⁷; obierat enim Patavii
 Osius, acri vir ingenio ac spiritu imprimis fervido ⁹⁸. Maiori
 spiritus fervore accensi, quasi ex integro ceperunt sua mini-
 steria exercere, maiori etiam edificatione, exercitatione ac fruc-
 30 tu spirituali. Erat vero eximia utilitas in Exercitiis spiritua-
 libus, magna commotio per exhortationes quae habebantur in
 plateis ac viis urbis frequentioribus. Ad prelatos ac doctores
 insignes haec spiritus excitatio fortiter quidem pertingebat;
 ex his enim non pauci tum per Exercitia spiritualia, tum per
 35 spiritualia colloquia ac pias divinarum rerum consuetudines,
 non vulgarem fructum retulerunt. Tanta animi alacritate, spi-
 ritus confidentia ac luce suis ministeriis spiritualibus incum-
 bebant, ut ad externa etiam opera singulari successu extende-
 rentur opportune, ad iuvandos vinctos, infirmos, pauperes om-
 40 nes; nam quum fames Urbem misere occupasset et extre-
 ma pauperes paterentur, magna sollicitudine ac labore effecit
 P. Ignatius cum sociis ut ex tota Urbe conquisitos pauperes
 semel quotidie domi reficerentur, ac cubitum [118] stratis ad
 pavimenta paleis reciperentur; horum erat quotidianus nu-
 45 merus 400 plus minus ⁹⁹. Multae praeterea elemosynae mag-
 natum virorum ac divitum hominum per P. Ignatium dis-
 pensabantur summa fide, quae ut purior esset, rogantibus
 illis ut quantum esset suis necessarium ex illis elemosynis

tibus intelligendum videtur, nam tempore quo Societas constituta et
 confirmata est de nullo alio fit sermo nisi de his decem. Vide vol. I,
 123 annot. 29.

⁹⁶ *Lain.*, n. 43, I, 120.

⁹⁷ Post quadragesimam, anno 1538, *Lain.*, n. 47, I, 124.

⁹⁸ *Acta*, n. 98, I, 501; *Lain.*, n. 58, I, 138.

⁹⁹ *Lain.*, n. 48, I, 126; *Sum.*, n. 82, I, 199-200.

reservaret, nunquam tamen id fecit ¹⁰⁰, sed ex pura ac quotidiana emendicatione gaudentes victitabant omnes. 50

[85] Hoc anno initium sumpserunt multa pietatis publica ac perpetua opera, cura ac sollicitudine P. Ignatii, catecumenorum, orphanorum, monasterium Ste. Marthae; quae opera in sequentibus annis magnum accepere incrementum. Institutum enim Patris hoc erat (quod observat hactenus Societas), ut ad hoc genus operum sua exhortatione, cura, consilio, labore, omnibus bonis artibus iuvaret instituendum, donec firmiter videret rem esse constitutam ac fundatam, suosque habere rectores, suum concilium, certam rationem administrationis; ibi vero ad alia opera se applicabat, illam suis rectoribus, suo concilio, gubernandam relinquebat. Nullam enim horum operum retinere unquam voluit gubernationem ¹⁰¹. 55

[86] Observatum praeterea est tum Romae, quod ubicumque Societas versatur accidisse videmus, ut multi eorum etiam qui nostros non audiunt, ad bona opera excitentur, permoti fortassis exemplo: religiosi frequentius concionantur, doctrinam docent christianam, ad frequentiam sacramentorum hortantur, et orationem; e laicis — — multi — — publice procurant congregationes pro illorum gubernatione, faciunt ad vitam spiritualem; hoc est vere christianum se applica — — ; 70 hoc quidem nomine gaudemus in Domino vehementer, ac desideramus ut, sive nostro ministerio sive alieno, Christus Iesus in omnibus glorificetur.

[87] Hoc anno M. Franciscus Stradius sociis [118v] se adiunxit ¹⁰², doctor Araosius ¹⁰³, P. Franciscus Villanovanus ¹⁰⁴, M. Petrus Ribadeneira ¹⁰⁵ et alii permulti. Tota civitate percrebuerunt sociorum ministeria, tum animorum com-

59 *syll. que add.sup.lin.*

¹⁰⁰ *Lain.*, n. 48, I, 126; *Sum.*, n. 83, I, 200.

¹⁰¹ Cf. *Lain.*, ib. et annotationes; *Sum.*, nn. 80-82, I, 197-200. *Acta* haec tantummodo innuunt n. 98, I, 502.

¹⁰² Franciscus de Estrada se Ignatio comitem dedit anno 1538, cum is e Montecassino rediret. De eius vocatione v. *Sum.*, n. 152, I, 244¹; *Acta*, n. 98, I, 500.

¹⁰³ Vocatio Antonii de Araoz narratur in *Sum.*, cap. 7°, n. 147, I, 241. Sociis se adiunxit anno 1538.

¹⁰⁴ Franciscus Villanueva ingressus est Societatem anno 1541. Vid. I, 658¹⁶; *ASTRALIN, Historia*, I², 259-267.

¹⁰⁵ Petrus de Ribadeneira sociis se comitem dedit 18 sept. 1540.

motio ad pietatem; de rebus omnibus audieb[antur] maxima ac patres ordinales.

- 80 [88] Ibi vero toto pectore insurgit teterrimus generis humani calumniator demon, ut in celeberrimo orbis theatro Patrem Ignatium ac socios pessundaret, eorumque conceptum institutum everteret; excitavit enim 3 viros acres hispanos, ex his qui Romae aulici habentur, beneficiorumque sectatores, 85 quorum nominibus parcendum videtur ¹⁰⁶. Hi infensissime adversus socios agere coeperunt, sed contra P. Ignatium imprimis; hunc enim quasi solus esset, unice semper persecutus est demon. Spargunt rumores esse Ignatium haereticum damnatum toties in Hispania, Gallia, Italia, toto orbe expulsum. 90 suos errores Romae seminare, sociis etiam ascitis, vitam vero eius ac sociorum omnibus esse vitiis coopertam.

- [89] Horum conspiratio ac maledicentia quum publica esse videretur, et vereretur P. Ignatius ne per eos rumores fructus spiritualis impediretur, boni consuluit si rationem superiorum temporum mutaret. Nam in praeteritis persecutio- 95 nibus, quum adhuc de congregatione non ageretur, patientia ac oratione fructum persecutionum expectabat, quum eius fama ad aliorum salutem non admodum spectare videretur, breviter in merito reponebat si simpliciter propter veritatem 100 pateretur; at vero cum iam socios haberet, cum quibus de constituenda perpetua societate agere incohaverat, visum est non esse solum per patientiam et orationem [119] causam infamiae illius tollerandam, sed simul iusticiam esse legitime procurandam, qua et ipsi ab atroci calumnia liberarentur, 5 et ministerium in animabus iuvandis detrimentum non acciperet, ac obiter muniretur via ad congregationem perpetuo apostolica auctoritate confirmandam.

93 videretur *corr. ex* viderentur

¹⁰⁶ Erant hi Matthaeus Pascual, quidam Barrera vel Barreda (ita in *Actis*, n. 98, I, 502), Petrus del Castillo et Franciscus Madurra, de quibus v. I, 308-309, annot. 17, 18, 19. Rib., DA, infra Mon. 14, n. 77 nominat Madurra, Petrum de Castilla et Cabrera. Idem Rib. in censura in Vitam S. Ignatii scriptam a P. Maffei, loquitur de Barrera, Mudarra et Petro de Castilla, *Scripta*, I, 746; item in aliis animadversionibus ad Vitam Maffei, ibid. 751. *Acta*, n. 98, I, 502, loquuntur tantum de duobus: Mudarra et Barreda. Nadal in *Exhort. 1554*, (I, 308-310) addit Matthaeum Pascual. Rib., hoc ultimo omisso, ponit Petrum de Castilla, De hac persecutione v. in primis Epist. Ignatii ad Elis. Roser, 19 decembris 1535 datam, I, 4-14; vide etiam, *Lain.*, n. 53, I, 132; *Sum.*, nn. 84-85. I, 201-203; *Acta*, n. 98, I, 502; NADAL, *Exhort. 1554*, I, 308-309.

[90] Simul causa Patrem Ignatium permovebat, quapropter illi homines adversus se ac socios exarsisse videbantur. Concionabatur Romae illis diebus quidem monachus Augusti-¹⁰ niensis ¹⁰⁷, qui haereticus tunc quidem erat occultus, manifeste vero ad haereticos postea confugit, et auctor habetur haeretici libri, cuius est titulus: *Summarium scripturarum*. Huius erant illi 3 homines sectatores et amici. Quorsum ea attineret amicitia ego non iudico quidem, ac potius in aequam bonam-¹⁵ que partem interpretor; non erat adhuc aperta — sed tantum — occultus haereticus publice Romae concionabatur, nullo prohibente.

[91] Consilium fuit P. Ignatii porro iam inde ab aliis initiis ut observarentur concionatores, si quid lutheranismi ²⁰ suis concionibus dispergerent, propterea quod nonnulli erant deprehensi qui Lutheri hereses in Italia dissimulanter seminarent magna astutia. Hoc etiam nunc est Societatis institutum, ubi suspicio aliqua haberi videtur haereseos, ut ibi diligens fiat observatio; quod Summus Pontifex Paulus, tum ²⁵ alii Summi Pontifices, nostri esse ministerii voluerunt, ac frequenter nostris praeceperunt.

[92] Quum illum concionatorem observassent nostri, ac suis concionibus ac lectionibus illius pravam doctrinam confutarent, hi[n]c videbatur fuisse zelus illorum aulicorum ad-³⁰ versus socios, hinc insectatio, hinc atrox illa infamia exorta. Quae cum indignissime pervagaretur, et iam extrema viderentur passuri nostri, [119v] quum tamen iudicio adversarii non agerent, sed rumoribus; coactus P. Ignatius illos conventos curavit apud urbis Gubernatorem ut legitimo iudicio ad-³⁵ versus se agerent: si quid haberent verae accusationis, nihil se ac socios recusare quin penam omnem sustineant; sin vero se per calumniam circumveniri esset compertum, ibi nihil ab adversariis penae exigere velle, sed id solum ut nota illius infamiae liberentur. ⁴⁰

[93] Agebatur causa magna contentione, allegabantur iudicia hispaniensia adversus Ignatium, gallica, veneta; nostri constanter suae innocentiae veritatem exponebant. Ex his ci-

12 haereticos del. defect || 19-20 A verbis Consilium ad concionatores exceptis verbis Ignatii et initiis subd.lin. || 25-26 quod Summus — voluerunt subd.lin.

¹⁰⁷ Fr. Augustinus Mainardi O. S. A., salutiensis (Saluzzo), unde generatim vocatur Pedemontanus. De eo v. I, 132¹¹.

vitatibus ubi versati in Italia fuerunt, testimonia exhibebant.
 45 Res videri poterat controversa, ut in tot iudiciis, nihil tamen
 esset quod posset iure in dubium vel suspicionem venire. Hic
 erat causae status, quum res accidit quae omnibus visa est
 singulari Dei providentia designata: ecce tibi animadversum
 iudicem hispaniensem, gallum, venetum praeterea, Romae
 50 quasi ex composito, apud quos Pater Ignatius causam dixerat,
 convenisse; ii erant: Figaroas hispanus¹⁰⁸, qui pro cancella-
 rio regio Neapolim vocabatur; magister noster Orius¹⁰⁹, et
 qui fuerat Venetiis Legatus Apostolicae Sedis, Rmus. Veral-
 55 lus¹¹⁰, qui fuit deinde in patrum Cardinalium ordinem coop-
 tatus.

[94] Ii igitur ad Gubernatorem evocati, suis testimoniis
 P. Ignatii (adversus quem totum iudicii pondus intendebatur)
 dixerunt se et doctrinam et mores suis iudiciis probasse, illum-
 que non solum omni suspitione sinistra liberasse, sed lau-
 60 dasse etiam, et dignum iudicasse quovis honore ac reverentia.
 Haec quum rescissent adversarii, nihil ausi amplius contem-
 dere, ad Gubernatorem veniunt, fatentur publice se rem non
 recte intellexisse, fateri nihil sibi videri quo posset P. Igna-
 tius accusari. His auditis, [120] Gubernatori quidem videba-
 65 tur silentium causae esse imponendum; idem censebat Lega-
 tus pontificius, nam Roma tum aberat Summus Pontifex;
 amici eodem inclinabant et socii¹¹¹; solus fere P. Ignatius te-
 nuit sententiam, ut res publico iudicio ac sententia absolveretur;
 nihil tamen se petere ut accusatores propter calumniam
 70 paterentur, sed tantum (quandoquidem tam esset publica in-
 famia) ut publico testimonio aboleretur.

[95] Cum hoc non obtineret, constituit Summum Ponti-
 ficem expectari donec ex Umbria¹¹² rediret; quem ubi rediit,

19 hispaniensem *del.* praeterea

¹⁰⁸ De Figueroa, v. I, 11 annot. 29.

¹⁰⁹ De M. Ory v. I, 12 annot. 31.

¹¹⁰ Romam tunc venit Veralli vicarius generalis, Gaspar de Doctis, ut Ignatius dicit in epistula ad E. Roser, vol. I, 11. Confirmat Polancus in *Sum.* n. 85, I, 203. De hoc viro vide I, 11 annot. 30 et p. 492 annot. 6.

¹¹¹ Cf. *Sum.*, n. 84, I, 202.

¹¹² Ignatius in epistula ad E. Roser dicit «después que vino de Niça». In hanc urbem se contulerat Paulus III ad conciliandos imperatorem Carolum V et Galliae regem Franciscum I. Paulus III Nicia rediens per Umbriam proprie dictam minime iter fecit. Vide itineris

in Tusculano agentem confidenter adiit ¹¹³; qui[s], quae eius vita, quas sit antea passus persecutiones, quae nunc causa adversum se apud Gubernatorem agatur, omnia magna libertate et fide exponit. Pontifex nihil moratus, iubet per cubicularium Gubernatori ut iudicium incohatum absolvat, ac sententiam pronunciet. Pronunciatum igitur est, et declaratum literis in forma brevis expeditis, rumores quidem sparsos nulla veritate fuisse subnixos, P. Ignatium ac socios ex delationibus et susurris non solum nullam infamiae notam vel de iure vel de facto incurrisse, sed potius maiorem vitae ac doctrinae sanctae claritatem retulisse. Non erit vero alienum eandem sententiam hic adnotare. Ea sic habet: « Benedictus Conversinus, electus — — — » ¹¹⁴.

[96] Rogante P. Ignatio nihil est penae adversariis irrogatum; ex quibus duo in Urbe mortui sunt, de quibus nihil dicam ¹¹⁵; tertius adhuc in vivis est, sed ita tamen ut damnatus haereseos a Paulo 4° Genevam ad haereticos [120v] auferit ¹¹⁶.

[97] Fuit haec sententia anacephaleosis quaedam actionum omnium, quae in eum usque diem in P. Ignatium ac socios fuerant intentatae, simul confirmatio quaedam gravissima absolutionum quae ab aliis iudicibus usque fuerant pronuntiatæ. Hanc quidem nos certe dicimus Societatis fuisse quasi praevidiam quandam approbationem.

---

descriptionem in Pastor, *Geschichte der Päpste*, V (1909), p. 206 et cf. 197-198, annot. 10. Inde apparet Paulum III via Cassia Romam venisse.

¹¹³ Epist. ad. E. Roser, I, 10; *Acta*, n. 98, I, 502; NADAL, *Exhort.* 1554, I, 309.

¹¹⁴ Textus sententiae non transcribitur in nostro apographo. Eum vide apud *Scripta*, I, 627-629.

¹¹⁵ Romae mortui sunt Petrus de Castilla et Barrera. Sic testatur Ribadeneyra in suis animadversionibus in vitam P. Maffei, *Scripta*, I, 751, cf. *ibid.* p. 746.

¹¹⁶ Franciscus Mudarra « el qual ha sido el mayor contradictor que tuvo la Compañía al principio, y está agora huído de Roma, con todos sus beneficios, que eran muchos, perdidos, y con muchos millares de ducados que tenía, confiscados por la Inquisición ». (*Mem.*, n. 314, I, 708-709). De eius exitu vide quae diximus vol. I 309 annot. 19. Quod dicit Nadal, eum Genevam aufugisse, ex anterioribus documentis non constat.

[CAPUT VI - SOCIETATIS IESU FUNDATIO ET EVOLUTIO]

98. *Soluti a voto peregrinationis, deliberant socii quidnam sibi agendum sit.* — 99. *Et primum debeantne vivere stabili modo congregati in unum, deinde utrum constituendus sit inter eos aliquis superior.* — 100. *His definitis, agunt de primariis capitibus futurae congregationis.* — 101. *Interea magnis illustrationibus fruitur Ignatius.* — 102. *Patres se Summo Pontifici offerunt et ab eo in diversa loca mittuntur.* — 103. *Societatis oralis approbatio: « Spiritus Dei est hic ».* — 104. *Paulus III maturo consilio censet de Societatis confirmatione agendum esse.* — 105. *Rem committit cardinali Guidiccioni.* — 106. *Omni industria Ignatius ac socii eum a sua pristina adversa voluntate deflectere nituntur.* — 107. *Iubet Ign. 3.000 missarum Deo offerri.* — 108. *Animus cardinalis Guidiccioni sensim sine sensu immutatur. Confirmatio Societatis.* — 109. *Nova confirmatio sine ulla numeri professorum limitatione.* — 110. *De ordinanda Societate cogitant socii.* — 111. *Qui Romae adsunt et qui eo advocari commode possunt, facultatem habent constitutiones sancienti.* — 112. *Nonnulla illi decernunt.* — 113. *Constitutiones tamen non condendae erant antequam Societas plene confirmaretur.* — 114. *Negotium condendarum constitutionum Ignatio et Codurio committitur.* — 115. *Ign. conscribit Constitutiones.* — 116-118. *Electio Ignatii in Generalem Praepositum.* — 119-121. *Professio sollemnis Ignatii et sociorum.* — 122. *Absentes vota mittunt per litteras.* — 123-124. *Propagatio Societatis.* — 125. *Vocationes ad Societatem.* — 126. *Ignatii apostolici labores Romae.* — 127. *Faber et Araoz mittuntur in Hispaniam. Per M. Simonem fit nota Societas in Lusitania. Initium collegii Conimbricensis.* — 128. *Franciscus Borgia pedetentim ad Societatem adducitur. Donum sermonis pii in Fabro. Scholastici Societatis in variis universitatibus.* — 129-130. *Prima ecclesia et domus Societatis Romae. Miro modo Dominus sociorum paupertati subvenit.* — 131-132. *Plena Societatis confirmatio per Paulum III.* — 133-134. *Societatis bonus odor late diffunditur. Apostolici labores usque ad annum 1545.* — 135. *Incrementum usque ad annum 1548.* — 136. *Privilegia et facultates a Summo Pontifice Societati concessae hoc tempore.*

[98] Hac cura soluti Patres, cum certo nunciaretur ne eo quidem anno fore in Syriam navigationem, ac scirent se amplius voto Hierosolymitanae peregrinationis non teneri, erat quidem ipsis reliquum, ut se Summo Pontifici offerrent, quocumque vellet eos ad animarum salutem procurandam mittere, sive ad infideles placeret, sive ad haereticos, sive ad catholicos eos distribuere in ministerium; quod quidem et fecerant antea, et quum denuo essent facturi (propterea quod ita voto conceperant), visum omnibus est priusquam in diversas orbis partes proficiscerentur, ut in medium, adhibito omni

studio, orationibus, ieiuniis, missis, consultationibus, inquirerent de ratione sui instituti ¹¹⁷.

[99] Et primum quidem num, quemadmodum in eum usque diem, quasi in congregatione de caetero viverent ac societatem, invicem in unum providentes, ac rerum satagentes communium, an vero divisi nullus alium curaret, sed singulares suarum unusquisque functionum esset sollicitus. Conclusum autem est omnium suffragiis conservandam esse congregationem ac societatem ¹¹⁸. Rursum in deliberationem venit num in hac societate satius esset uni ex ipsis obedientiam reliquos praestare, an vero ut invicem tantum essent solliciti mutua libertate. Deliberatum est omnium [121] item suffragiis esse satius, ut uni ex ipsis reliqui obedirent ¹¹⁹. Erat vero iam olim et Patri et omnibus persuasum dandam operam ut perpetua foret congregatio, et non cum iis qui func viverent interiret ¹²⁰ societas.

[100] His diffinitis, subinde de primariis capitibus congregationis actum est: de ratione obedientiae, paupertatis, de probationibus eorum qui essent admittendi, de scholasticis et collegiis, et aliis id genus, ut de omnium sociorum sententia tota ratio instituti Sedi Apostolicae iudicanda proponeretur ac confirmanda. Nihil tamen adhuc de coadiutoribus actum est, nec de aliis permultis quibus postea illustrata Societas est divina benignitate. Erat plena quidem spiritus fervore Societas ac gratia vocationis vivida atque efficaci, succincta ad peregrinationes obeundas et missiones omnes pro animabus iuvandis; sed rudis adhuc, et quasi potentia solum illam magnitudinem et dignitatem continens, quam Dominus illi de sua est misericordia gratificatus postea. Haec igitur consulebantur ac tractabantur summo omnium studio, multis argumentis hinc inde adductis ¹²⁰.

[101] At vero interea P. Ignatius (quod post eius obitum plenius est animadversum in suis schediis) incredibili quadam spiritus illustratione fruebatur, ac multis lacrimis, magna spiritus devotione ac sensu, variis revelationibus, singularum rerum quibus ratio nostri instituti constat confirmationem accipiebat ¹²¹.

¹¹⁷ Deliberatio primorum Patrum Romae habita anno 1539 « a medio quadragesimae ad festum Ioannis Baptistae », MI, *Const.*, I, 7.

¹¹⁸ MI, *Const.*, I, 3-4, n. [3].

¹¹⁹ Ib., pp. 4-7, nn. [4-8].

¹²⁰ Ib., p. 7, n. [9].

¹²¹ Significat Ignatii ephemeriden, quam vide in MI, *Const.*, I, 86-158.

- 45 [102] His omnibus constitutis, primum Summo Pontifici se obtulerunt Patres ¹²² ad quasvis missiones in salutem animarum pro sui instituti ratione votique obligatione obeundas. Summus Pontifex M. Fabrum cum M. Layne Parmam misit ¹²³, et post aliquot menses [121v] M. Faber in Germaniam missus est ¹²⁴; M. Codurius designatus est confessarius
- 50 Margaritae Austriae, Caroli 5. filiae, uxoris vero Octavii Farnesii, ducis Camerini, nepotis Pauli III ¹²⁵; M. Paschasius ad reformandum monacharum monasterium Senas ¹²⁶; M. Salmerón Romae legebat in academia Sapientiae et concionabatur ¹²⁷; M. Bobadilla in Calabriam missus est ¹²⁸; M. F.^s Xavier et M. Simon in Portugalliam, et inde M. Franciscus in Indiam orientalem ¹²⁹; M. Claudius primum † Faventiam † ¹³⁰, dein in Germaniam. Omnibus vero locis singularem suae vocationis atque instituti gratiam experiebantur, magnum ministe-

48-49 Faber et Laynes Parmam in marg. alia manu || 50 Faber in Germaniam. Codurius confessarius Margaritae Austriae. Paschasius Senas missus. Salmerón Romae legit in Academia Sapientiae. Bobadilla in Calabriam. Xavier et Simon in Portugalliam et inde Xavier in Indiam. Claudius in Galliam, deinde in Germaniam in marg. alia manu || 57 Faventiam] in Galliam ms.

¹²² Oblatio Summo Pontifici praecessit deliberationes de quibus supra, etenim testante B. Fabro (*Memoriali*, n. 18, I, 42) evenit « post habitam sententiam purificationis » (quae data est 18 novembris 1538); et Faber in epistula ad D. Gouvea, die 23 novembris data (MI, *Epp.*, I, 132) affirmat oblationem iam esse factam. Unde haec locum habuit inter 18-23 novembris 1538. Vide I, 36*. Ex alia parte deliberationes dicuntur fieri « cum instaret tempus in quo oporteret nos ab invicem dividi ac separari », MI, *Constit.*, I, 1.

¹²³ *Fabri Memoriale*, n. 19, I, 42; *Lain.*, n. 50, I, 128; *Sum.*, n. 97, I, 212; *Chron.*, I, 82.

¹²⁴ *Fabri Memoriale*, n. 20, I, 43. Faber datus est comes doctoris Ortiz qui eum secum adduxit ad colloquium Wormatiense (1540).

¹²⁵ De P. Coduri et P. Salmerón alii fontes hoc loco silent. Polancus in *Chron.*, I, 90 tantum dicit de eis: « in Romana vinea excolenda pro tenuitate virium occupati ».

¹²⁶ Simul misus est Simon Rodrigues. *Lain.*, n. 51, I, 130; *Sum.*, n. 96, 211-212; *Chron.*, I, 80; *Epp. Broët* ..., 201, 509-513.

¹²⁷ Vide sup., annot. 125.

¹²⁸ *Lain.*, n. 51, I, 130; *Sum.*, nn. 123-124, I, 226-227; *Bobadillae Mon.*, pp. 618-619; *Chron.*, I, 85.

¹²⁹ *Lain.*, n. 51, I, 130; *Sum.*, nn. 125-146, I, 228-241.

¹³⁰ « in Galliam » ms. Hic error Natalis demonstrat eius dependentiam ex *Epist. Lainii*, cuius complura apographa hispana hoc loco legunt Francia pro Faença (vel Faencia), et inde versiones italae habent Franza, et latinae Gallia. Inde errores. Vide *Lain.*, n. 54, I, 132-133 et annot. 16. De hac missione Claudii Iaii v. etiam *Sum.*, nn. 119-121, I, 224-225. *Epp. Iaii*, 269-270. Errorem repetit Natalis infra, n. [124], p. 105.

riorum suorum proventum; augebatur in dies bona de Societate existimatio; crescebat numerus eorum qui se ad Societatis conferebant institutum. Hoc tempore ad Societatem accessit M. Hieronimus Domenecus¹³¹ ac dominus Petrus Codacius, qui primus fuit Romae Societatis procurator elemosinarius, ac solus emendicatis elemosynis Romanam domum aluit 12 annos, obiit vero anno 1549.

[103] Interea P. Ignatius cum his qui Romae erant curavit ut ex his rebus quae communi omnium sociorum consensu erant constitutae, formula nostri instituti exprimeretur, ac Sedi Apostolicae humilime offerretur benedicenda ac confirmanda. Summus Pontifex Paulus III^a, ubi primum hac de re audivit, de sociorum ministeriis, de vitae proposito, ubi Societatis supplicationem audivit, profundo quodam animi sensu commotus dixit: « Spiritus Dei est hic »¹³². Hoc fuit magnum divinae voluntatis ac confirmationis apostolicae indicium.

[104] Verum quum animadverteret sapientissimus Pontifex [122] cum semper fuisse rem gravissimam novam in Ecclesia religionem instituere, tum sua aetate propter temporum iniquitatem longe graviolem — hinc enim haeretici cunctas religiones conculcant et evertunt, sed de his nihil mirum, siquidem fidem ipsam corrumpunt ac dissipant; de illis mirum, quos videmus non paucos, catholicos quidem alioquin homines ac pios, qui vel sic parum religiosi favent, parum illis afficiuntur, ut illa videatur animi remissio ad religiones etiam ipsas spectare; alii aperte adversantur religionum multitudini —; igitur non rei solum magnitudo, sed haec etiam fuerunt, quapropter longe maturiori consilio agendum de confirmatione Societatis censuit consultissimus Pontifex. Simul hac ratione confirmationem Societatis, quam spiritu senserat et verbo indicaverat, et longe fore firmiorem arbitrabatur, quae ne adversariis quidem elevari posset, si quasi in contradictorio iudicio de illa confirmatione disceptaretur; et illud quidem singulari divinae providentiae consilio fecit.

[105] Unus erat in toto sacro cardinalium collegio car-

62-63 accessit M. del. Domenicus || 65-66 Romanam — annos subd.ltn. || 69-70 formula — offerretur subd.ltn. || 79-80 tum sua — graviolem subd.ltn.

¹³¹ Cursum vitae Hieronymi Doménech v. in I, 43⁴⁵. De eius vocatione ibid. 252-253.

¹³² Cf. *Sum.*, n. 90, I, 206.

dinalis Guidacionus, vir quidem et probus alioqui et iure consultus, qui ex professo bellum indixerat multitudini religionum; certe in hoc argu[mento] stilum exercuerat. Hunc praeficit Paulus cognitioni nostrae supplicationis, nostri instituti, totius causae Societatis, nihil dubitans et posse adversariis omnibus fieri satis, et a reliquis cardinalibus facile probatum iri Societatem si Guidacionius illam probaret, Quid hunc arbitraris fuisse facturum, ubi res ad eum est delata? [122v] Adeo infense nostros accepit, ut quae adversus multitudinem religionum tanto tempore fuerat meditatus, ea semel adversus socios ac Societatem omnia videretur profundere, magno quidem zelo, nobis certe et utili et necessario.

[106] Summa animi ac rerum omnium abiectioe atque humilitate P. Ignatius ac socii orationibus, missis, ieiuniis, omni industria praeterea externa ac solitudine, nihil non tentabant, primum contra illum sua persuasione pristina deflecterent, deinde ut rationem totius instituti illi probarent: se simplicissime ac purissime ea repraesentare quae Dominus illis dederat desideranda ac proponenda Sedi Apostolice, nihil suum in ea re quaerentes, sed quod multis sit utile futurum, Christo Iesu propitio, laborem omnem iuvandis animabus; se pericula, paupertatem, abiectioem, vitam denique ipsam polliceri in Christo; rogare ac supplicare in re gravissima quidem, et quae ex spiritu profecta esse videatur, ut per orationem Dei voluntatem inquirat; se idem a Deo postulatueros. Sperant in Domino illius cordi lucem magnam Societatis exorituram, quo maiori difficultate in ea cognoscenda fuerit versatus.

[107] Quum haec frequenter facerent nec proficerent, tamen adeo illa fuit huius Cardinalis persuasio fortis ac fixa, adeo certum divinae providentiae consilium, ut per has difficultates firmior esset Societatis approbatio. Haec quum ita haberent, subiit Patri Ignatio maius divinarum rerum auxilium esse habendum; praeter ea igitur quae continenter agebantur, constituit ut missarum tria milia ad hoc negotium ad maiorem Dei gloriam conficiendum celebrarentur a nostris sacerdoti-[123]bus^{132*}, interea ut suavis negotii procuratio ne praetermitteretur, simul ut penitentiam singuli pro suis peccatis agerent diligentius, ac renovationi spiritus purius intenderent, omnibus praeterea ministeriis sui instituti acrius et ferventius ut incumberent.

^{132*} Vide I, 130-131, 312.

[108] Haec omnia non primis sociis solum, sed aliis etiam omnibus qui illis se adiunxerant, per literas sunt significata¹³³. Quae cum diligenter ac devote omnes exequerentur, ecce tibi tandem deprehensum est animum cardinalis Guidacioni sensim immutari, nostros benigne accipere, non admodum 40 contradicere, incipere etiam probare; breviter, totus coepit non aperte solum, sed effuse magna predicatione et P. Ignatium et socios Societatisque institutum universum commendare. Haec Paulus animadvertens, providenter Societatis quidem institutum benedixit, probavit et confirmavit apostolica auctoritate; sed, in sua tamen prudentia perseverans, qua tam severe placuerat Societatis institutum examinari, voluit item ut 60 professorum numero tota Societas contineretur, quo facilius orbi christiano demonstraretur providentia Sedis Apostolice ac autoritas consilii cur novam religionem instituisset; et quod intercederet tempus inter hanc ac plenam apertique numeri confirmationem, id loco examinis ac iudicii daretur Societati. Itaque tandem nihil desiderari posset humani consilii ac providentiae, quod ad probandam ac confirmandam Societatem non esset adhibitum. Fuit igitur prima 55 haec Societatis confirmatio diplomate apostolico legitime confecta ac promulgata anno Domini 1540, [123v] V Kalendas Octobres.

[109] Haec omnia et boni consuluit Societas, et humilime cum gratiarum actione est deosculata. Intellexit enim suam 60 utilitatem, ac Domini providentiam et benignitatem venerata est. Ut maiori igitur spiritu, ex maiori quadam virtute et gratia ad perfectionem sui instituti ac religionis exequendam quasi ex — — — — accinxit, brevi futurum sperans in Domino simpliciter atque ad liberum indefinitumque numerum confirmatum iri Societatem. Quod factum est Dei misericordia ac 65 gratia post annos duos ac menses quinque plus minus, hoc est anno Domini 1543 pridie Idus Martii¹³⁴; quod inferius exponetur.

[110] Igitur post primam illam confirmationem, simul 7 ministeria erant Societatis obeunda ferventius, et ad fundan-

¹³³ Vide ex. gr. quae dicebantur PP. Broëto et Salmeroni, MI, *Epp.*, I, 177; v. etiam quonam modo S. F. Xavierius de missis celebratis rationem redderet, *Epp. S. F. Xaverii*, I, 87, 176.

¹³⁴ Bulla *Iniunctum nobis*, pridie Idus Martii 1543 ab Incarnatione, (seu 1544 hodiernae computationis).

dam atque ordinandam Societatem iuxta Apostolicae Sedis facultatem erat magno spiritu ac consilio, magna cura — convertendus; nam erat ex praescripto confirmationis Apostolice primum Generalis Praepositus creandus, dein constitutiones ordinandae, domus professorum tum collegia fundanda. Ante confirmationem enim, tametsi semper ut patrem venerati omnes sunt P. Ignatium, per quem scirent se ad perfectae vitae propositum vocatos, tametsi ut primum Societatis institutorem semper observarunt, voto tamen obedientiae illi non erant astricti, sed ex observantia et animi sui sensu ab illo gubernari optimum putabant in suo instituto, quem Dominus primum elegerat, per quem spiritum ac gratiam illius vocationis atque instituti orbi communicaret.

[111] Igitur antequam Generalem [124] Praepositum eligerent, visum est P. Ignatio et M. Ioanni et 4 praeterea ex sociis qui erant in Italia, ac Romam fuerant evocati, ut de statutis Societatis communibus, omnibus suffragiis consuleretur. Erat enim antea omnium sententia decretum, qui Romae e Patribus essent, ut illi facultatem haberent omnium sociorum nomine Constitutiones sancienti, illis tamen evocatis ex Italia, qui convocari commode possent, vel saltem eorum suffragiis requisitis ¹³⁵. 4 vero illi erant M. Laynez, M. Paschasius, M. Claudius, M. Salmerón ¹³⁶. Praeter hos solus fuit eodem tempore in Italia M. Bobadilla, qui iam inde postquam definitioni Patrum — subscribere noluit, qua definitione ante confirmatam Societatem censuerant Patres, ut sub voto obedientiae comprehenderetur institutum docendi doctrinam christianam ^{136a} (quod nunc in formulam voti expressum vi-

86-87 et M. Ioanni — evocati *in marg. alia manu* || 96-98 subscribere noluit — comprehenderetur *subd.lin.* || 96 *Post Patrum adest spatium vacuum*

¹³⁵ Haec fuit « determinatio Societatis », signata 4 martii 1540. Vide MI, *Constit.*, I, Mon. 8, pp. 23-24.

¹³⁶ Praeter P. Ignatium Romae aderant Ioannes Coduri et Alfonsus Salmerón (vide supra, n. [74]). Romam vocati sunt Lainez Placentia, Iaius Brixia, Broët Senis. Vide I, Mon. 3, p. 17; *Sum.*, n. 92 not. margin., I, 208.

^{136a} « Die veneris ante Pentecostem eiusdem anni [23 maij 1539] ab omnibus, dempto Bobadilla, conclusum fuit et confirmatum, quod ille articulus qui est de docendis pueris per quadraginta dies, ut supra, et per unam horam, caderet sub votum formale, obligans ad peccatum mortale, sicuti et cetera vota obediendi prelato et summo pontifici, et de non recurrendo ad ipsum cum quis velit mitti immediate ». *Determinationes Societatis* [1539], MI, *Constit.*, I, 12. Bobadillam illis determina-

demus)¹³⁷; iam inde nulli congregationi aut publicae deliberationi interfuit. Decreverant enim tunc Patres, si quis in illis initiis a caeteris omnibus dissentiret, ut is ad nullas res definiendas de caetero adhiberetur¹³⁸. 100

[112] Rerum igitur communium satagentes 6 illi Patres¹³⁹, pauca quaedam decreverunt, quasi materiam quandam futurarum Constitutionum, quae et digeri deberent et augeri et consummari, accedente apostolica auctoritate, qua possent Constitutiones legitime sanciri; nam ea Generali Praeposito conceditur in apostolico diplomate cum fratrum consilio¹⁴⁰; quocirca ante huius creationem nihil esse poterat verarum Constitutionum, tantum erant illae quaedam Patrum bonae voluntates ac pii conatus; neque quod ligaret Societa- 5 10

2 omnibus *sup.lin.*

tionibus subscribere noluisse ideo putamus quod, etiamsi reliqua ei placerent, unum displiceret; vide ib., p. XLIX; Bobadillae autem subscriptionem deficere, ib. p. 13.

¹³⁷ In formula sollemnis professionis dicitur: «promitto... perpetuam paupertatem, castitatem et oboedientiam; et, secundum eam, *peculiarem curam circa puerorum eruditionem*.» ...*Constitutiones S. I.*, p. 5, cap. 3, n. 3.

¹³⁸ De hac Bobadillae dissensione graviter loquitur item Nadal in suis *Ephemeridibus*: «Hic [Bobadilla] dissensit a P. Ignatio et 8 Patribus de rebus gravissimis ante Societatis confirmationem; itaque propter eum est tunc decretum: si quis ab aliis in sententia discreparet, in communi rerum tractatione ne admitteretur; eius itaque in primis actis nullum est vestigium», EN, II, 52. Sed si in utroque loco, et *Apologia* et *Ephemeridibus*, ad statuta in *determinationibus Societatis 1539* alludit, dicendus est Nadal ea perperam intellexisse. Etenim in illis determinationibus, immediate post punctum in quo Bobadilla discrepavit, adiungitur: «Simul autem determinatum fuit et confirmatum, quod in omnibus rebus istis tractandis, cuiuscumque sint importantie, standum sit maioris partis iudicio..., existimantes non esse equum, ut si quis in hoc principio a ceteris dissentiret, is non admittatur in ullis diffiniendis». Quibus verbis satis clare ostenditur a Patribus statutum esse ut in rebus definiendis non requireretur unanims consensus, sed maior pars suffragiorum. Vide MI, *Const.*, I, 13, et cf. *ibid.*, p. LI annot. 15.

¹³⁹ Sunt hi sex Patres qui ineunte anno 1541 Romae aderant et eiusdem anni mense martio subscripserunt Constitutionibus primis. Hi erant, praeter Ignatium, Iaius, Láinez, Broët, Salmerón, Coduri. MI, *Const.*, I, 34-46. Cf. *ibid.* p. LIV.

¹⁴⁰ «qui quidem Praepositus de consilio consociorum Constitutiones ad constructionem huius propositi nobis finis conducentes in consilio condendi auctoritatem habeat, maiori suffragiorum parte semper statuendi ius habente». Bulla *Regimini militantis Ecclesiae*, MI, *Const.* I, 27.

tem aliud erat, quam quod in apostolico diplomate continebatur.

- 15 [113] Adde quod ad Constitutiones rite ac consulte condendas [124v] commodissimum erat, ne dicam necessarium, ut consummato corpore Societatis — quae consumatio ante annum 1543, atque adeo † 1546 † non fuit, nam illo apertus fuit numerus Societatis, hoc adiuncti coadiutores —, ubi iam integra
20 ac perfecta constaret Societas divina virtute ac gratia, tum apostolica etiam confirmatione maiorem spiritum adepta, per Generalem Praepositum illae ederentur; et per eum quidem Praepositum qui totius Societatis a Deo esset electus et institutor et primus pater, tum per Societatem apostolica auctoritate
25 confirmatus; qui ex illa spirituali illustratione, quam iam pridem a Domino magno privilegio acceperat, cuius ductu in eum statum est perducta Societas, adiungere posset multarum rerum, tum spiritualium tum externarum etiam, usum et experientiam; atque ita tandem pleno spiritu, consilio, industria, auctoritate, leges Societati conscriberentur.

- [114] Qua in re divinum agnosci facile potest consilium ac providentia; quoties enim Patres animum ad Constitutiones aedendas adiecerunt, semper iam dederunt auctoritatem iis qui Romae agerent, ex maiorum suffragiorum parte eorum
35 Patrum qui essent in Italia ¹⁴¹; et hi quidem suffragium suum et facile et lubenter semper P. Ignatio concesserunt ¹⁴²; quae constant omnia Patrum subscriptionibus; et ita negotium totum condendarum Constitutionum penes P. Ignatium semper est delatum.

- 40 [115] Ille etiamsi semper omnia observaret quae usui esse sibi possent, tamen ante annum 1546 serio illis manum non admovit ¹⁴³, ubi iam omnibus partibus [125] constitit So-

---

18 1546] 1545 ms.

¹⁴¹ Vide MI, *Const.*, I, 23-24.

¹⁴² Munus Constitutiones condendi traditum est PP. Ignatio et Codurio (ibid. p. 34) sed mortuo Codurio paulatim soli Ignatio reservatum. Ibidem pp. LVI-LVII et p. 245: « así mismo las Constitutiones por él echas y las que hiziese para adelante, aprobamos, juzgando en todo se habrá mirado y mirará al mayor servicio y honrra de Dios y bien de la Compañía », *Suffragium 4 sociorum* (1548).

¹⁴³ Ex Ignatii *Ephemeride* constat eum iam anno 1544 Constitutionibus scribendis operam dedisse; *Ephemeris* enim, quae eum Constitutiones condentem ostendit, complectitur tempus a mense februario 1544 ad mensem februarium anni 1545. Quod tamen non detrahit Natalis

cietas ¹⁴⁴; nec promulgari iussit nisi post magnum illud diploma privilegiorum Pauli III ¹⁴⁵, post tertiam illam confirmationem exactioremque totius Instituti Iulii 3^a declarationem ¹⁴⁶, ut omnia magno spiritu constarent, magna etiam ratione gubernarentur in Christo. Sed de his rursum erit suis locis dicendum. Illuc redeamus.

[116] Postquam Patribus illis 6 satis visum est esse tractatum de statu Societatis rebusque communibus ¹⁴⁷, anno 1541, ⁵⁰ dimidiata iam quadragesima, definitum ab omnibus est eligendum esse unum ex omnibus sociis iuxta apostolici diplomatis praescriptum, qui totius esset Societatis praepositus ¹⁴⁸. Qui aberant e Patribus, M. Faber ¹⁴⁹, M. Franciscus ¹⁵⁰ ac M. Simon ¹⁵¹ sua suffragia obsignata dederunt; alii 6 praesentes ¹⁵², ⁵⁵ designatis 3bis diebus quibus per missas et orationes gratiam peterent, ad electionem pro dignitate faciendam sese compararunt; solus M. Bobadilla nec affuit nec suum suffragium transmisit, sive quod sibi non constaret, sive quod ad publica — non adhiberetur, sive quod necessario impediretur ⁶⁰ in Calabria ¹⁵³.

---

45 exactioremque rem ms. || 54-55 post verbum Simon adsunt in margine scripta alia manu quae sequuntur: et M. Codurius reliquit suum Romae suffragium in Hiberniam profecturus, ut ex ipsa eius schedula perspicui potest, nisi forte postea Codurius mansit morte interveniente, nam missus est alius: in Hiberniam post creationem Generalis missi sunt Salmerón et Paschasius

---

dicto, Ignatium impensius ab anno 1546, vel ut alibi dicit ab anno 1547 (infra, Mon. 9), in hunc laborem incubuisse. De tempore quo Constitutiones scriptae sunt vide MI, *Const.*, II, p. CXCIH-CXCVIII.

¹⁴⁴ Scil. ubi iam concessa fuerat facultas admittendi coadiutores spirituales et temporales per Breve *Exponi nobis* illo anno datum.

¹⁴⁵ Bulla *Licet debitum* anno 1549 a Paulo III data, qua plurima privilegia et indulta Societati conceduntur. MI, *Const.*, I, 367-371.

¹⁴⁶ Bulla *Exposcit debitum* anni 1550. MI, *Const.*, I, 373-383.

¹⁴⁷ V, supra nn. [111-112], annot. 139.

¹⁴⁸ I, Mon. 3, p. 16 ss.

¹⁴⁹ *Fabri Mon.*, 51-53.

¹⁵⁰ *Epp. Xav.*, I, 23-27.

¹⁵¹ *Epp. Roderici*, p. 519. Vide apparatus in hunc locum.

¹⁵² Ignatius de Loyola, Iacobus Láinez, Alfonsus Salmerón, Paschasius Broët, Ioannes Coduri, Claudius Iaius.

¹⁵³ Mitius de Bobadilla Ignatius scribit: « Pasados los tres días, todos seis juntados, abrieron todas las cédulas, una tras otra nemine discrepante vinieron todas las voces sobre Iñigo, dempto Maestro Bobadilla, que por estar en Bisignano, y a la hora de su partida para Roma le fué mandado por el Papa que se detuviese más en aquella ciudad, por el fruto que allí hacía, no envió su voz a ninguno » I, 17-18. P. Boba-

[117] Post 3^m diem, collatis novem suffragiis obsignatis, decretum est ut adhuc 3 dies orationi instarent omnes, quo res fieret divina benignitate confirmatio; quibus elapsis, resignata suffragia omnia P. Ignatium dixerunt Praepositum Societatis Generalem. Ibi vero ille rei magnitudine ac sensu suae humilitatis permotus, constanter affirmavit nec accipere se nec accepturum tam grave munus, nisi maiori claritate rem intelligeret; animum quidem in se habere exploratum ac voluntatem ut ab aliis potius gubernaretur, quam ut alios gubernaret; [125v] se idoneum non esse qui se ipsum gubernet, tantum abesse ut alios regere posset ¹⁵⁴. His addebat quod multos tum praeteriti temporis tum praesentis haberet pravos habitus, peccata, defectus, miserias; rogabat vero omnes ut denuo orationi 3 aut 4 dies darent ad alium praepositum eligendum, qui illud esset munus et melius et utilius administraturus. Aegre id a Patribus impetravit.

[118] Post 4 dies rursum omnia suffragia in P. Ignatium concurrerunt. Hic tum vero P. Ignatius, re hinc inde considerata diligentius, ut poterat ad maius Dei servitium sentire, respondit se (ne extrema sectaretur atque ut securius conscientiae consuleret), futurum in auctoritate sui confessarii. Is erat P. Theodosius ¹⁵⁵, instituti Fratrum Minorum ex conventu divi Petri Montorii; illi se esse confessurum totius vitae suae peccata, insuper esse demonstraturum omnes suas infirmitates corporis ac miserias; Deo se offerre hanc voluntatem, ut quod in ea re illi visum fuerit, id veluti e manu Domini esse accepturum se ac facturum. Aegre item hoc tulerunt socii, sed tamen 3 dies secessit in monasterium P. Theodosii, quibus peracta confessione universali ac reliquis omnibus expositis, primo die Paschae, qui erat 15 calendas maii 1541, respondit P. Theodosius sibi ita videri in Domino illum esse Spiritui Sancto adversaturum, si electioni non assentiret. Hoc quum audisset P. Ignatius, tamen petit et orat ut, iterum re diligentius Domino commendata, scriberet in animi sui quiete ac tranquillitate ad Societatem quid sentiret. Ita domum rediit ad socios. 3° die scripsit P. Theodosius [126] se iudicare ac sentire in Domino P. Ignatium assentiri debere electioni

dilla senex dixit se misisse suffragium in favorem Ignatii, sed, si illud misit, non pervenit Romam tempestive.

¹⁵⁴ I, 18.

¹⁵⁵ Fr. Theodosius a Lodi, de quo v. I, 18⁹.

et accipere munus Praepositi Generalis ac regimen totius Societatis gubernandae. Assensit P. Ignatius.

100

[119] Decretum deinde est ut feria 6 proxima, qui erat dies profestus divi Georgii, omnes visitarent 7 ecclesias, atque in ecclesia divi Pauli suae professionis vota Domino offerrent. Celebravit igitur missam P. Ignatius in sacello — — —

et cum esset communicaturus, convertit sese ad genuflexos ac venerabundos 5 socios, altera manu SS.^{mam} Eucharistiam tenens subiecta patena, altera schedam in qua votorum suorum formula erat exarata; dein altiori voce sua vota ac professionem ex scripto Deo obtulit: « Ego Ignatius de Loyola, promitto omnipotenti Deo et Summo Pontifici eius in terris Vi- 10 cario, coram Eius Virgine Matre et tota celesti curia ac in praesentia Societatis, paupertatem, castitatem et obedientiam iuxta formam vivendi in Bulla Societatis Domini Nostri Iesu et in eius Constitutionibus declaratis seu declarandis contentam. Insuper promitto specialem obedientiam Summo Pontifici circa 15 missiones in Bulla contentas; rursum promitto me curaturum ut pueri erudiantur in rudimentis fidei, iuxta eandem Bullam et Constitutiones » ¹⁵⁶.

[120] His votis quum se Deo consecrasset, profunda spiritus sui devotione, multis lacrimis, lacrimantibus etiam sociis, 20 conversus ad altare sumpsit sacram communionem, post quam rursum se convertit ad socios, levato Sacramento in patena, deinde ordine accesserunt 5 socii, et dicta prius confessione generali, praefati item « Domine non sum dignus etc. » sua 25 vota et professionem obtulerunt, magna item omnium devotione, [126v] multis lacrimis. Votorum haec fuit formula: « Ego N. promitto omnipotenti Deo coram Eius Virgine Maria et tota celesti curia, ac in praesentia Societatis, et tibi R.^{de} Pa- 30 ter, locum Dei tenenti, perpetuam paupertatem, castitatem et obedientiam iuxta formam vivendi in Bulla Societatis Domini Iesu et in eius Constitutionibus declaratis seu declarandis contentam. Insuper promitto specialem obedientiam Summo Pontifici circa missiones in Bulla contentas. Rursus promitto me obediturum circa eruditionem puerorum in rudimentis, iuxta

2 divi Georgii; alia manus, his verbis deletis, scripsit sup.ltn. SS. Soteria et Cali. Nos textum relinquimus prout erat ante correctionem.

¹⁵⁶ De hac formula v. I, 21 12.

35 eandem Bullam et Constitutiones ». Emissa hac votorum professione, singuli sacramentum Eucharistiae sumpserunt.

[121] Dein, absoluta missa, quum ad septem altaria privilegio apostolico selecta orassent, convenerunt ad summum altare atque, ad pedes P. Ignatii provoluti, confessi sunt se il-
 40 lum habere patrem ac superiorem, quem loco Iesu Christi essent observaturi semper, cui semper essent obedituri. Singulos complexus est benignissime P. Ignatius, singulis osculum dedit pacis in Domino cum singulari omnium devotione, sen-
 45 sibis spiritus ac lachrimis, peractum est initium professionis ac vocationis nostrae. Inde quum domum revertissent, magna consecuta est tranquillitas, magnum in dies religiose conversationis incrementum ¹⁵⁷.

[122] Quinque igitur praesentes vota sua sunt professi, idem absentes fecerunt per literas. M. Faber ¹⁵⁸, M. Franciscus ¹⁵⁹, M. Simon ¹⁶⁰ (nondum enim erat sancitum quod Romae esset professio emittenda). M. vero Bobadilla, quum Romam venisset postea, magna difficultate ad vota potuit induci ¹⁶¹. Itaque controversia constituta, quum voluntati Patris obtemperare nollet, eo tandem perductus est, ut diceret in po-
 55 testate iudicum se futurum. Dati sunt 3 iudices: doctor [127] Torres, doctor Ignatius López et licentiatus Madridius; horum iudicio ac sententia vel coactus vel persuasus, edidit et ipse suam professionem ¹⁶², deinde in Germaniam est missus.

[123] Creato Generali Praeposito, constituta Societate
 60 non divina solum sed ecclesiastica simul atque apostolica auc-

51-53 M. vero Bobadilla — induci *subd.ltn.* || 55 iudicum *del.* totum

¹⁵⁷ Hic desinit narratio ignatiana de electione Generalis et prima professione (vol. I, MON. 3) quam sequutus est P. Nadal.

¹⁵⁸ *Fabri Mon.*, 117. Faber eam emisit Ratisbonae 9 iulii 1541.

¹⁵⁹ S. Franciscus Xaverius professionem emisit Goae mense decembri, anno 1543, I, 40*; *Epp. Xav.*, II, 575-581.

¹⁶⁰ P. Simon Rodrigues professionem fecit 25 decembris 1544, formulamque eius Romam misit sequenti die. *Epp. Rodericii*, 535-536. Is in sua epistula ad Ignatium, agens de sua professione, dicit: « Ya son muchos annos que estava hecho en mi contientia ». *Ibid.*, 536.

¹⁶¹ Ex his verbis Natalis, si quidem illis fides facienda sit, eruitur fuisse Bobadillam illum de quo scribit P. Camara in *Memoriali*, n. 210: « Acordarme he cómo el Padre estuvo 3 días sin comer, haciendo oración, porque uno de la Compañía no faltase de hacer profcsión », I, 651 et annot. 5. Idem scribit Rib., DA, n. 21, infra MON. 14.

¹⁶² Bobadilla professionem emisit anno 1541 mense septembri vel paulo post.

toritate, quasi ex quadam nova virtute in orbe terrarum varie atque opulenter seminatum est in Christo in Italiam, Galliam, Germaniam, Hyspaniam, Indiam; ac maiores continenter proventus accepit sui instituti ac ministeriorum Societas, donec in praesentem evaderet amplitudinem. Illum enim fructum animarum et lucrum tam celebre, tam copiosum, quod tot aeditae de rebus Indicis literae testantur¹⁶³, hoc ipsum inchoavit Dominus per M. Franciscum, cum in christianis, tum longe maximum in idololatriis. Per M. Simonem initium collegii Conimbricensis positum est in Portugallia¹⁶⁴. Per M. Fabrum bonus odor Societatis in Germania innotuit, non mediocris fructus acceptus, tum ille Societati proprie utilis: fuerunt enim hoc tempore Coloniae et Lovanii non pauci ad Societatem vocati, et in his M. Canisius¹⁶⁵, M. Cornelius¹⁶⁶, M. Leonardus¹⁶⁷. Quem Germaniae fructum ac bonum Societatis nomen et conservavit et auxit Christus dein per M. Claudium. Contulit non vulgariter Magistri Stradii sacrae conciones ad hoc tempus, in Italia primum ac Lovanii in Belgio, dein in Portugallia^{167a}.

[124] In Gallia odorem Societatis exhibuerat bonum M. Claudius antequam in Germaniam mitteretur¹⁶⁸. In Italia privilegia nonnulla per M. Codurium concessit Societati Paulus III^s, cui Codurius erat charus et [127v] nomine Societatis, quam semper est Paulus benignissime complexus, et quod esset Margaritae Austriae (ut superius exposuimus)¹⁶⁹ a sacris confessionibus. Verum post paulo quam confirmata fuerat Societas ad meliorem Iesu societatem vocatus est M. Codurius¹⁷⁰, venerabilis quidem Pater, vir probus ac spiritu fervens.

¹⁶³ De miro fructu epistularum indicarum vide *Epp. Xav.*, I, 15^a-18^a. Iam anno 1545 tres Xaverii epistulae Parisiis editae sunt, ib. p. 16^a.

¹⁶⁴ I, 237⁹⁷-238, 276, 278-280, 294.

¹⁶⁵ S. Petrus Canisius in Societatem admissus est anno 1543.

¹⁶⁶ Cornelius Wischaven (1509-1559) admissus est in Societatem Lovanii anno 1543. Cursum eius vitae v. I, 577³³.

¹⁶⁷ Leonardus Kessel.

^{167a} De Francisci de Estrada ministeriis in Italia fuse disserit Polancus in *Sum.*, cap. 8°, nn. 152-160, I, 244-251.

¹⁶⁸ Natalem hic errare putamus ductum erronea lectione: *Franciu pro Paventia* (Faenza), ut supra diximus n. [102]¹³⁰. Nullibi enim invenimus Claudium laicum in Gallia laborasse antequam in Germaniam mitteretur. Faventiae certe contionatus est.

¹⁶⁹ N. [102].

¹⁷⁰ Romae obiit 29 augusti 1541. Vide MI, *Epist.*, I, 406-407.

[125] Eodem fere tempore ad Societatem Romae per Exercitia sunt asciti P. Io. Polancus ¹⁷¹, P. Andreas Frusius ¹⁷².
 90 Lutetiam missus est M. Hier.^s Domenecus cum P. Iacobo de Egula et aliquot scholasticis Societatis ad studia literarum ¹⁷³; Patavium item ad studia sunt missi Polancus et Frusius ¹⁷⁴; hos est consecutus M. Laynez ad ministeria Societatis exercenda cum Romae esset concionatus magno cum fructu, ut
 95 semper. Ex qua missione tum Patavii, tum Venetiis, preter communem animarum fructum, illum praeterea retulit Societas, quod fuit prior Trinitatis Aloysius Lipomanus tunc primum permotus ad fundandum collegium patavinum, ac
 100 boni consuluit ut prioratus collegio uniretur ¹⁷⁵.

[126] Docebat Romae P. Ignatius doctrinam christianam magna quadam simplicitate ac fructu; singulari preterea fervore atque efficacia opera pia publice instituenda curabat. Nam hoc tempore domum ad nos catecuminos recipiebat, alebat atque
 5 instituebat, simul dabat operam ut domum suam haberent catecumini, suam congregationem, suos praepositos per quos gubernarentur; quod tandem est consecutus, Christo propitio ¹⁷⁶. Erat item eius cura ut monasterium S. Marthae, de quo superius attigi, fundaretur ¹⁷⁷; conciliandae paci inter dis-
 10 sidentes non mediocriter studium collocabat [128]; breviter, nihil omittebat per se ac suos quod ad ministeria Societatis obcunda pertineret.

[127] Revocatus est hoc tempore ex Germania M. Faber, ac Roma missus in Hispaniam cum licentiatu Araosio, ubi tam
 15 suavis est odor Societatis inspersus, tam efficax, ut ex illis principiis praesens haec amplitudo Societatis in Hispaniis vi-

1 Romae *sup.lin.*

¹⁷¹ In Societatem ascitus est Polancus anno 1541.

¹⁷² Eodem anno 1541 Societati nomen dedit. Cursum vitae eius v. I, 550 46.

¹⁷³ De hac missione scholasticorum Lutetiam late disserit Polancus in *Sum.*, c. 9, nn. 151-169, I, 251-256. Vide Regulas ab eis confectas, *MI, Reg.*, 2-11.

¹⁷⁴ Anno 1542. I, 291 2.

¹⁷⁵ « Anno tamen sequenti, scilicet 1545, ex benignitate venerandi Domini Andreae Lipomani, qui, ut dictum erat, prioratum Lambertanorum Patavii in commendam possidebat, effectum est ut redditus stabiles institutum Patavii Collegium haberet ». *Chron.*, I, 146, n. 85. Vide etiam I, 291 2.

¹⁷⁶ I, 126 35.

¹⁷⁷ Supra. n. 185 ; *Sum.*, nn. 81-82, I, 198-199.

deatur esse consecuta ¹⁷⁸. Substituerat iam ante hos annos M. Franciscus, antequam in Indiam navigaret, in Portugallia aliquot menses, quibus tum per ipsum, tum per M. Simonem plurima data est Societatis cognitio, plurimus fructus, tum ²⁰ alibi, tum in aula Regis. Designatus ille quum abisset, per M. Simonem Dominus miro proventu Societatem in Portugallia promovit ¹⁷⁹. Igitur ad hoc tempus ad collegii Conimbricensis initia iacienda, et M. Simon aliquot duxit — et Roma, Lutetia, Lovanio missi sunt scholastici aliquot Societatis ¹⁸⁰. ²⁵ M. vero Faber et P. Araosius et Portugalliam adierunt, et in reliqua Hispania eximium fructum retulerunt in Caesaris Caroli aula atque Hispaniarum principibus, tum Compluti. Salmanticae, Valentiae, Barcinonae, et quocumque sunt terrarum peregrinati. ³⁰

[128] In Hispania iam hoc tempore incoepit Dux Gandiae Franciscus Borgia devotum animum in nostros concipere, unde fuit pedetentim ad Societatem adductus divina benignitate ¹⁸¹. Spiritualibus colloquiis et religiosa consuetudine agebant M. Faber et P. Araosius; hic etiam concionabatur; ³⁵ [128v] uterque familiari sermone efficax, sed Fabri illud erat praecipuum donum sermonis pii, facunditas mira ac singularis quaedam efficacia. Erant iam scholastici Societatis in universalibus academiis Coloniae, Lovanii, Lutetiae, Bononiae, Compluti, Conimbricae; vocabantur in Societatem in dies ⁴⁰ ubique nonnulli.

[129] Hic erat Societatis status post primam confirmationem, et proxima erat 2^a confirmatio, cum primum de ecclesia ac domo Societatis ¹⁸², quae fuit Societatis prima domus ac sedes Generalis Praepositi. Nullum erat adhuc fundatum ⁴⁵ collegium, semina erant Societatis ac fundamenta posita.

¹⁷⁸ In Hispaniam, procedens e Lusitania, ingressus est Faber cum P. Antonio Araoz mense martio 1545. « Et sic factum est, Deo dante et ducente, ut impleretur illa obedientia, qua mihi praeceptum fuerat. ut ex Colonia abirem usque ad Portugalliam, per regem inde transmittendus Vallisoletum ». Fabri Memoriale, *Fabri Mon.*, 681.

¹⁷⁹ Vide praeter Xaverii et Rodericii epistulas, quae narrat Polancus in *Sum.*, nn. 132-146, I, 232-241.

¹⁸⁰ *Summarium ital.* Polanci, n. 25, I, 276; n. 29, 30, ibid. pp. 278-280; n. 50, p. 294.

¹⁸¹ Admissus est S. F. Borgia in Societatem anno 1546 per litteras ad eum datas ab Ignatio, 9 octobris illius anni. *MI, Epist.*, I, 442-444.

¹⁸² Supplendum videtur: « agi coeptum est », vel aliquid simile.

Erant, ubi nunc est nostra ecclesia ac domus, duae ecclesiae parochiales exiguae, duae domus. Non distribuerat adhuc P. Codacius sua beneficia ecclesiastica¹⁸³; itaque commutatione beneficiorum actum est apostolica auctoritate ut Societati conferrentur ille duae ecclesiae ac domus. Et iam primum ecclesiae ille cum cura animarum unite Societati, et altera quidem eadem auctoritate suppressa, necessario tenuit parochorum utriusque curam, qui tamen non adeo erant multi; neque enim tunc omni industria potuit, multis supplicationibus magna contentione effici, resistentibus parochis, ut cura animarum ad aliam ecclesiam transferretur; quod tamen consecutus est postea P. Ignatius, quo integritas ac puritas instituti in primaria domo eluceret. Translata est enim Sedis Apostolicae auctoritate, assentientibus parochis, cura animarum ac obligatio tota duarum illarum parrochiarum in [129] ecclesiam divi Marci, et parrochia tamen est datum, quod alioquin nostri est instituti, ut apud nos omnia sacramenta accipere possint¹⁸⁴.

¹⁸³ Petrus Codacius (de quo I, p. 201¹³), cum 18 novembris 1540 obtinisset ecclesiam parocchiam Sanctae Mariae de Strada (della Strada), ei in favorem Societatis renuntiavit 24 iunii 1541, quo die data est a Paulo III Bulla *Sacrosanctae Romanae* qua dicta ecclesia Ignatio et sociis eius conferebatur. Textum huius Bullae v. MI, *Const.*, I, 70-77 (prius editum a TACCHI VENTURI, *Storia* (Romae 1950) I/2, 229. Paulus III motu proprio diei 15 decembris 1542 suppressit tres alias ecclesias parocchiales, Sanctae Mariae de Strada vicinas, eas huic ecclesiae uniens et cum ea Societati Iesu conferens. (Textus huius documenti apud P. PIRRI, *La topografia del Gesù di Roma*... Doc. n. 2, pp. 206-208). Ecclesiae parocchiales quae Sanctae Mariae unitae sunt erant: S. Andreae delle Fratte, S. Nicolai, SS. Vincentii et Anastasii. Qua de causa in tota hac paragrapho Natalis de duabus solum ecclesiis mentionem faciat, non plane nobis constat. Etenim, ex dictis, ecclesiae quattuor erant. Suspiciamus eum tali modo loqui eo quod ecclesiae S. Nicolai ac SS. Vincentii et Anastasii destructae erant « diruptae ac solo aequatae » ut dicunt apostolica documenta, PIRRI, p. 186. S. Ignatius in litteris datis anno 1544 ineunte, loquitur tantum de ecclesia Sti. Andreae « la cual, como sabéis, está junto Santa M.ª de la Strada », MI, *Epp.*, I, 291.

¹⁸⁴ Usque ad annum 1549 coacti sunt Patres gerere curam animarum earum parocciarum quae sibi erant concessae cum annexis iuribus et obligationibus. Tamen compluribus deliberationibus habitis Societatem a tali cura liberandam esse censuerunt. Vide *Constituta et annotata* (1544-1549) MI, *Const.*, I, 192-193 et annot. 19. Modus ad hoc excogitatus ille fuit, ut cura animarum cum proventibus in vicinam ecclesiam Sancti Marci transferretur, et Societati solum ecclesiae et domus reservarentur cum facultate administrandi fidelibus sacramenta. Loco quattuor parocciarum suppressarum totidem altaria in ipsa ecclesia Sancti

[130] Dein inchoata est edificari domus¹⁸⁵, quod aedificium in magna quidem paupertate ex elemosinis brevi tamen eo est perductum, ut ad 50 plus minus e nostris commode recipere posset. Non esse omittenda hoc loco censeo quae in prima illa aedificatione contigerunt¹⁸⁶. Erat gravatus aere alieno P. Codacius, non magno quidem illo, sed gravi tamen ex cotidianis elemosinis victitantibus. Qui calcem, lateres, ligna vendiderant creditores, urgebant P. Codacium, cuius erat haec cura; ille rogare ut expectarent, collatum iri, elemosynam daturos qui erant polliciti. Ubi nihil numeraret, longioris morae impatientes creditores, domum curant ut mittantur viatores, auferant unde aes alienum dissolveretur. Haec cum narrata essent P. Ignatio¹⁸⁷, qui domo tum aberat, magna animi pace respondit, ut permitterent illis domum et quae vellent omnia asportare; sed tamen erant illa omnia pauperes lecti, aliquot libri, tabulae, scanna, sellae, pauca culinae suppellex ac refectorii. Haec erant tradenda creditoribus, nisi forte intervenisset vicinus quidam. Is rogavit viatores ut eo die sustinerent, curaturos patres ut diutius nos esset creditoribus expectandum. Erat res in his angustiis, sollicitus Pater Ignatius, securus ac gaudens, ut semper, quum insperato quidem si ad humana subsidia spectemus, elemosyna 200 aureorum scutorum Patri [129v] Codacio oblata est. Doctor quidam theologus hispanus erat Romae, bene quidem erga P. Ignatium ac Societatem affectus¹⁸⁸; huic hoc tempore, quum de-

78 domum *del.* obedientiae

Marci erigenda erant, cum quattuor capellanis qui locum parochorum haberent. Quae omnia statuta et confirmata sunt motu proprio *Dudum postquam* Pauli III, 5 aprilis 1549. Textum huius documenti v. apud Wicki, *Pfarrseelsorge und Armut der Professhüser. Ein Motu proprio Paulus III aus der Vorgeschichte des Römischen Gesù (1549)*, in *AHSI*, 11 (1942) 69-82. Hoc motu proprio duo puncta magni momenti in Societatis Instituto tangebantur: liberatio a cura paroeciali animarum, et perfecta paupertas domorum professorum; quae omnia iuridice stabilita sunt per Bullam *Exposcit debitum*, 21 iulii 1550.

¹⁸⁵ Domus professsa coepit aedificari anno 1543. Vide I, 40*; *MI, Epp.*, I, 291.

¹⁸⁶ Casus quem hoc loco narrat Natalis evenit anno 1544, teste Ribadeneyra, qui illum refert in opusculo *DA*, n. 70, infra, *Mon.* 14.

¹⁸⁷ Minister domus, P. Hieron. Domenéch, misit ad Ignatium P. Io. Baptistam Viola qui ei quae eveniebant narraret. Ribad. loco citato.

¹⁸⁸ Dr. Hieronymus Arce, de quo vide *Sum.*, n. 79, I, 197; *Mem.*, n. 57, I, 562; *Chron.*, I, 65.

Erant, ubi nunc est nostra ecclesia ac domus, duae ecclesiae parochiales exiguae, duae domus. Non distribuerat adhuc P. Codacius sua beneficia ecclesiastica¹⁸³; itaque commutatione beneficiorum actum est apostolica auctoritate ut Societati conferrentur ille duae ecclesiae ac domus. Et iam primum ecclesiae ille cum cura animarum unite Societati, et altera quidem eadem auctoritate suppressa, necessario tenuit parochorum utriusque curam, qui tamen non adeo erant multi; neque enim tunc omni industria potuit, multis supplicationibus magna contentione effici, resistentibus parochis, ut cura animarum ad aliam ecclesiam transferretur; quod tamen consecutus est postea P. Ignatius, quo integritas ac puritas instituti in primaria domo eluceret. Translata est enim Sedis Apostolicae auctoritate, assentientibus parochis, cura animarum ac obligatio tota duarum illarum parrochiarum in [129] ecclesiam divi Marci, et parrochia tamen est datum, quod aliquin nostri est instituti, ut apud nos omnia sacramenta accipere possint¹⁸⁴.

¹⁸³ Petrus Codacius (de quo I, p. 201¹³), cum 18 novembris 1540 obtinisset ecclesiam paroecialem Sanctae Mariae de Strada (della Strada), ei in favorem Societatis renuntiavit 24 iunii 1541, quo die data est a Paulo III Bulla *Sacrosanctae Romanae* qua dicta ecclesia Ignatio et sociis eius conferebatur. Textum huius Bullae v. MI, *Const.*, I, 70-77 (prius editum a TACCHI VENTURI, *Storia* (Romae 1950) I/2, 229. Paulus III motu proprio diei 15 decembris 1542 suppressit tres alias ecclesias paroeciales, Sanctae Mariae de Strada vicinas, eas huic ecclesiae uniens et cum ea Societati Iesu conferens. (Textus huius documenti apud P. PIRRI, *La topografia del Gesù di Roma*... Doc. n. 2, pp. 206-208). Ecclesiae paroeciales quae Sanctae Mariae unitae sunt erant: S. Andreae delle Fratte, S. Nicolai, SS. Vincentii et Anastasii. Qua de causa in tota hac paragrapho Natalis de duabus solum ecclesiis mentionem faciat, non plane nobis constat. Etenim, ex dictis, ecclesiae quattuor erant. Susplicamur eum tali modo loqui eo quod ecclesiae S. Nicolai ac SS. Vincentii et Anastasii destructae erant « diruptae ac solo aequatae » ut dicunt apostolica documenta, PIRRI, p. 186. S. Ignatius in litteris datis anno 1544 ineunte, loquitur tantum de ecclesia Sti. Andreae « la cual, como sabéis, está junto Santa M.ª de la Strada », MI, *Epp.*, I, 291.

¹⁸⁴ Usque ad annum 1549 coacti sunt Patres gerere curam animarum earum paroeciarum quae sibi erant concessae cum annexis iuribus et obligationibus. Tamen compluribus deliberationibus habitis Societatem a tali cura liberandam esse censuerunt. Vide *Constituta et annotata* (1544-1549) MI, *Const.*, I, 192-193 et annot. 19. Modus ad hoc excogitatus ille fuit, ut cura animarum cum proventibus in vicinam ecclesiam Sancti Marci transferretur, et Societati solum ecclesiae et domus reservarentur cum facultate administrandi fidelibus sacramenta. Loco quattuor paroeciarum suppressarum totidem altaria in ipsa ecclesia Sancti

[130] Dein inchoata est edificari domus¹⁸⁵, quod aedi- 65
 ficiū in magna quidem paupertate ex elemosinis brevi tamen
 eo est perductum, ut ad 50 plus minus e nostris commodē
 recipere posset. Non esse omittenda hoc loco censeo quae in
 prima illa aedificatione contigerunt¹⁸⁶. Erat gravatus aere alie-
 no P. Codacius, non magno quidem illo, sed gravi tamen ex 70
 cotidianis elemosinis victitantibus. Qui calcem, lateres, ligna
 vendiderant creditores, urgebant P. Codacium, cuius erat haec
 cura; ille rogare ut expectarent, collatum iri, elemosynam
 daturos qui erant polliciti. Ubi nihil numeraret, longioris mo-
 rae impatientes creditores, domum curant ut mittantur via- 75
 tores, auferant unde aes alienum dissolveretur. Haec cum nar-
 rata essent P. Ignatio¹⁸⁷, qui domo tum aberat, magna animi
 pace respondit, ut permitterent illis domum et quae vellent
 omnia asportare; sed tamen erant illa omnia pauperes lecti,
 aliquot libri, tabulae, scanna, sellae, pauca culinae suppellex 80
 ac refectorii. Haec erant tradenda creditoribus, nisi forte in-
 tervenisset vicinus quidam. Is rogavit viatores ut eo die su-
 stinerent, curaturos patres ut diutius nos esset creditoribus
 expectandum. Erat res in his angustiis, sollicitus Pater Igna-
 tius, securus ac gaudens, ut semper, quum insperato quidem 85
 si ad humana subsidia spectemus, elemosyna 200 aureorum
 scutorum Patri [129v] Codacio oblata est. Doctor quidam
 theologus hispanus erat Romae, bene quidem erga P. Igna-
 tium ac Societatem affectus¹⁸⁸; huic hoc tempore, quum de-

78 domum del. obedientiae

Marci erigenda erant, cum quattuor capellanis qui locum parochorum haberent. Quae omnia statuta et confirmata sunt motu proprio *Dudum postquam* Pauli III, 5 aprilis 1549. Textum huius documenti v. apud Wicki, *Pfarrseelsorge und Armut der Professhäuser. Ein Motu proprio Paulus III aus der Vorgeschichte des Römischen Gesu (1549)*, in AHSI, 11 (1942) 69-82. Hoc motu proprio duo puncta magni momenti in Societatis Instituto tangebantur: liberatio a cura paroeciali animarum, et perfecta paupertas domorum professorum; quae omnia iuridice stabilita sunt per Bullam *Exposcit debitum*, 21 iulii 1550.

¹⁸⁵ Domus professa coepit aedificari anno 1543. Vide I, 40*; MI, *Epp.*, I, 291.

¹⁸⁶ Casus quem hoc loco narrat Natalis evenit anno 1544, teste Ribadeneyra, qui illum refert in opusculo DA, n. 70, infra, Mon. 14.

¹⁸⁷ Minister domus, P. Hieron. Domenéch, misit ad Ignatium P. Io. Baptistam Viola qui ei quae eveniebant narraret. Ribad. loco citato.

¹⁸⁸ Dr. Hieronymus Arce, de quo vide *Sum.*, n. 79, I, 197; *Mem.*, n. 57, I, 562; *Chron.*, I, 65.

90 **cumberet et 200 aureos ducatos haberet repositos olim pro suffragiis animae suae post mortem collocandos, subiit animo illos aureos esse utilius si vivens in elemosinam Societati daret. Audivi ego motum illum religione, quasi vidisset domum Societatis angelicis manibus aedificari. Hac pecunia accepta, P. Codacius et tum quidem illa angustia est liberatus, et totum aes alienum postea dissolvit facilius.**

[131] **Annus erat 1543 et sciebat P. Ignatius ac socii Summum Pontificem Paulum [cognoscere] quae agebantur in Societate omnia, quot locis iam agerent nostri, quantus esset animarum proventus per eorum ministeria, per conciones, 100 lectiones, sacram doctrinae christianae expositionem, quantus in confessionibus audiendis atque spiritualibus Exercitiis communicandis fructus acciperetur, quam multa pietatis opera publice ab illis procurarentur; haec audiebat de Societate 5 Paulus, tum illud, complures Societatis scholasticos Lutetiae atque in academiis operam literis impendere. Visum igitur est P. Ignatio ac Societati idoneum tempus quo de plena confirmatione Societatis Sedi Apostolicae supplicaretur. Quum enim Summum Pontificem constaret iam inde quum primum 10 de Societate audisset, illa sensisse, esse divini Spiritus privilegium (quod in superioribus attigimus) ¹⁸⁹, et satis iam videretur esse humanae prudentiae et observationi datum, et tam luculenter gratia vocationis nostrae extaret; [130] nihil erat intermittendum quin denuo pro confirmatione nostri instituti, 15 non iam ut usque ad numerum 60 personarum normulam vendi huiusmodi profitentium et non ultra admitti et Societati aggregari dumtaxat valerent, quod in priori confirmatione erat sancitum, sed pro pleno, aperto atque indefinito numero supplicaretur.**

20 [132] **Benignissime hanc confirmationem concessit Paulus 3.^a suo diplomate, anno Domini 1543, pridie Id. Martii ¹⁹⁰. Plena quidem est haec confirmatio, si cum prima eam conferas, sed tamen in qua aliquid desiderare possis; nam nihil adhuc de coadiutoribus in ea concessum est, nihil de votis 25 scholarium expressum, nihil de collegiis, nisi in universitatibus erigendis, actum est. Haec aliis diplomatis accepimus, ac pleraque alia de quibus suis locis dicemus Christo dante;**

¹⁸⁹ N. [75].

¹⁹⁰ Bulla *Iniunctum nobis*, anno Incarnationis Domini 1543, pridie Id. Martii (14 martii 1544), v. MI, *Const.*, I, CCXIII 2.

nam hoc hactenus observatum est, Dominum ita instituere ac fundare Societatem, ut quae sequuntur auctiora esse velit superioribus ac magis consummata. Quod quidam ita explicabat, esse Societatem statum perfectionis acquirendae, ac qui semper ad perfectionem incitet ac iuvet, non in his solum qui in ea versare[n]tur in se ipsa, sed ut quae sit universa in statu acquirendae semper maioris perfectionis constituta. Et a Patre quidem Ignatio non semel auditum est, meliores fore in Societate qui sequerentur; quod scimus non ex animi humilitate solum ab illo esse dictum, sed quod ita illi esset in spiritu persuasum.

[133] Post hanc confirmationem usque ad annum 1545 in dies maiori et fervore spiritus et proventu [130v] suorum ministeriorum et numero eorum qui ad eam accedebant, Societas proficiebat cum divina gratia. Hoc tempore Mutinae est concionatus M. Salmerón celebri frequentia, magno fructu¹⁹⁰. Per M. Laynem confectum est cum Priore Lipomano de erectione collegii Patavini Venetiis¹⁹¹, dein revocatus Romam est M. Laynez, quocum rediit etiam M. Salmerón. Hic in nostra ecclesia concionabatur, ille legebat in basilica Sti. Laurentii in Damaso, insigni uterque splendore et doctrinae et spiritus. Opera Romae publica hoc tempore sunt consummata, catechismorum, orphanorum, Ste. Marthae, magna cura P. Ignatii. M. Paschasius in civitatibus Italiae fructum aedebat bonum, in Germania M. Claudius; uterque bonum ubique odorem Societatis diffundebat.

[134] Era[n]t Coloniae M. Canisius, M. Leonardus; Lovanii M. Cornelius; colligebatur utrobique fructus. Ad hoc tempus magnum incrementum incoepit habere collegium Conimbri[c]ense. Missus est Complutum P. Villanovanus¹⁹², qui singulari spiritus fervore et efficacia primum in academia versatus parabat initia collegii Complutensis, in summa paupertate. Valentiam item missi aliquot sunt et in his M. [Dicacus Mirón]¹⁹³. Hos enim Petrus Faber ac licentiat

¹⁹⁰ Anno 1543. *Lain.*, n. 62, I, 144; *Chron.*, I, 127; *MI, Epp.*, I, 257-260.

¹⁹¹ *Sum. ital. Polanci*, n. 47, I, 291-292 et vide locos allatos in annot. 2, 3.

¹⁹² Franciscus de Villanueva missus est Complutum anno 1543; v. I, 293 et auctores allatos in annot. 14.

¹⁹³ Lacuna in ms. Valentiam missus est D. Mirón cum tribus sociis. Eo ipso anno 1544 inceptum est collegium Valentinum, primum in Hispania; I. 283. annot. 27; *ibid.* p. 293, annot. 10; *ASTRÁIN*, I 2, 268 ss.

Araosius consecuti, ministeriis Societatis multos iuverunt, tum initium collegio Valentino dederunt. Barcinonae praeterea ii Patres duo magnum fructum sunt consecuti; nam iam inde
 65 ex iis qui se in ea civitate ad Societatem aplicuerant, coepit esse Societatis habitatio [131] Barcinonae¹⁹⁴. Ille vero fuit fructus primarius; nam cum in ea urbe ac provincia Caesaris vices [gereret] Franciscus Borgia, Dux Gandiae¹⁹⁵, tum sua animi devotione ac usu rerum spiritualium, cui in
 70 aula Caesaris iam pridem operam dabat, tum ex M. Petri Fabri praesertim, tum etiam ex P. Araosii consuetudine, maiorem accepit et [existimationem] Societatis et affectum, quo adeo fuit permotus ut sola uxore videretur interpellari, quin seculum universum reliqueret; quod postea fecit emortua uxore,
 75 re, ut in sequentibus exponemus. Haec fere ad annum 1545.

[135] Ab hoc usque ad 1548 non solum fuit illa Societatis promotio atque incrementum, quod et hactenus sumus experti singulari Dei benignitate, qui ministeria Societatis [fovit]¹⁹⁶, et de caetero futurum semper speramus in Christo.
 80 per conciones sacras et lectiones, per Exercitia spiritualia ac pias conversationes, audiendis confessionibus, conciliandis dissidentibus, serviendo hospitalibus, iuvandis vinctis, curando ut et perverse consuetudines extirpentur, publica et pia opera instituantur; et in his omnibus illud in primis, ut homines
 85 ad frequentationem sacramenti confessionis ac sacrosanctae synaxeos adducantur, orationi se dedant, bona opera sectentur; breviter vitam vivant christianam, hoc est, divina unctione ac spiritu in Christo Iesu efficacem et spiritualem.

[136] Non igitur hunc solum proventum his annis dedit
 90 Dominus [131] Societati, sed illum etiam [quod Deus] ex tribulationibus solerte solet de principali misericordia gratificari. De quibus antequam dicimus, alia explicanda censemus. Igitur anno 1545 concessit Paulus 3us uniri Prioratum Ste. Trinitatis collegio Patavino ex consensu Prioris Lipomani, curante Patre

¹⁹⁴ P. Araoz admisit in Societatem Barcinone quattuor sacerdotes, quorum nomina erant Ioannes Queralt, Montserrat Soler, Aloisius Cisteró, Bernardus Caselles. Cum eis communitatem constituit in conductitia domo. Cf. *Epp. Mixt.* I, 159, *ASTALIN*, l. c. p. 276.

¹⁹⁵ S. Franciscus Borgia munere viceregis in Catalonia functus est a 23 augusti 1539 ad initium anni 1543, quo, mortuo patre, ad suum regendum statum Gandiam se contulit. Dum esset Barcinone cum PP. Faibro et Araoz anno 1542 egit. *ASTALIN*, cap. VI, 283.

¹⁹⁶ Verbum aliquod deesse videtur.

Ignatio ¹⁹⁷. Eodem anno concessit Societati Paulus multa pri- 95
 vilegia, multas facultates, literis ad formam Brevis sub anulo
 Piscatoris expeditis ¹⁹⁸; et in his facultatem concionandi in
 plateis; presbyteri vero ab omnibus utcumque enormibus
 peccatis, tum a censuris etiam omnibus, praeterquam quae in
 Bulla Coenae Domini continentur, absolvendi; vota commu- 100
 tandi omnia, 5 dumtaxat exceptis: ultramarino, visitationis
 liminum Petri et Pauli, S. Iacobi, castitatis praeterea ac pau-
 pertatis; quasi dicamus omnes Societatis sacerdotes consti-
 tutos apostolica auctoritate Romanae Ecclesiae penitentiarios
 eadem auctoritate; tum omnes qui ad id onus idonei fuerint, 5
 apostolicos item predicatorum. Non fuit haec prima privile-
 giorum concessio; concesserat iam alia vivae vocis oraculo, et
 illa quae sunt quidem et prima et maxima, ut ex Instituto
 ipso per confirmationem apostolicam habeamus ¹⁹⁹ [...]

¹⁹⁷ Vide n. [104].

¹⁹⁸ Bulla *Licet debitum*, anno 1549 concessa; eius textum v. in MI,
Const., I, 357 ss.

¹⁹⁹ Sic, inexploto sensu, narrationis flum abruptitur. Ea quae in
 ultimo folio, 132v, habentur in *Praefatione* transcripsimus, supra, p. 38.

Araosius consecuti, ministeriis Societatis multos iuverunt, tum initium collegio Valentino dederunt. Barcinonae praeterea ii Patres duo magnum fructum sunt consecuti; nam iam inde
 65 ex iis qui se in ea civitate ad Societatem aplicuerant, coepit esse Societatis habitatio [131] Barcinonae¹⁹⁴. Ille vero fuit fructus primarius; nam cum in ea urbe ac provincia Caesaris vices [gereret] Franciscus Borgia, Dux Gandiae¹⁹⁵, tum sua animi devotione ac usu rerum spiritualium, cui in
 70 aula Caesaris iam pridem operam dabat, tum ex M. Petri Fabri praesertim, tum etiam ex P. Araosii consuetudine, maiorem accepit et [existimationem] Societatis et affectum, quo adeo fuit permotus ut sola uxore videretur interpellari, quin seculum universum reliqueret; quod postea fecit emortua uxore,
 75 re, ut in sequentibus exponemus. Haec fere ad annum 1545.

[135] Ab hoc usque ad 1548 non solum fuit illa Societatis promotio atque incrementum, quod et hactenus sumus experti singulari Dei benignitate, qui ministeria Societatis [fovit]¹⁹⁶, et de caetero futurum semper speramus in Christo.
 80 per conciones sacras et lectiones, per Exercitia spiritualia ac pias conversationes, audiendis confessionibus, conciliandis dissidentibus, serviendo hospitalibus, iuvandis vinctis, curando ut et perverse consuetudines extirpentur, publica et pia opera instituantur; et in his omnibus illud in primis, ut homines
 85 ad frequentationem sacramenti confessionis ac sacrosanctae synaxeos adducantur, orationi se dedant, bona opera sectentur; breviter vitam vivant christianam, hoc est, divina unctione ac spiritu in Christo Iesu efficacem et spiritualem.

[136] Non igitur hunc solum proventum his annis dedit
 90 Dominus [131] Societati, sed illum etiam [quod Deus] ex tribulationibus solerte solet de principali misericordia gratificari. De quibus antequam dicimus, alia explicanda censemus. Igitur anno 1545 concessit Paulus 3ª uniri Prioratum Ste. Trinitatis collegio Patavino ex consensu Prioris Lipomani, curante Patre

¹⁹⁴ P. Araoz admisit in Societatem Barcinone quattuor sacerdotes, quorum nomina erant Ioannes Queralt, Montserrat Soler, Aloisius Cisteró, Bernardus Caselles. Cum eis communitatem constituit in conductitia domo. Cf. *Epp. Mixt.* I, 159, ASTRÁIN, l. c. p. 276.

¹⁹⁵ S. Franciscus Borgia munere viceregis in Catalonia functus est a 23 augusti 1539 ad initium anni 1543, quo, mortuo patre, ad suum regendum statum Gandiam se contulit. Dum esset Barcinone cum PP. Faibro et Araoz anno 1542 egit. ASTRÁIN, cap. VI, 283.

¹⁹⁶ Verbum aliquod deesse videtur.

Ignatio¹⁹⁷. Eodem anno concessit Societati Paulus multa pri- 95
 vilegia, multas facultates, literis ad formam Brevis sub anulo
 Piscatoris expeditis¹⁹⁸; et in his facultatem concionandi in
 plateis; presbyteri vero ab omnibus utcumque enormibus
 peccatis, tum a censuris etiam omnibus, praeterquam quae in
 Bulla Coenae Domini continentur, absolvendi; vota commu- 100
 tandi omnia, 5 dumtaxat exceptis: ultramarino, visitationis
 liminum Petri et Pauli, S. Iacobi, castitatis praeterea ac pau-
 pertatis; quasi dicamus omnes Societatis sacerdotes consti-
 tutos apostolica auctoritate Romanae Ecclesiae penitentiarios
 eadem auctoritate; tum omnes qui ad id onus idonei fuerint, 5
 apostolicos item predicatorum. Non fuit haec prima privile-
 giorum concessio; concesserat iam alia vivae vocis oraculo, et
 illa quae sunt quidem et prima et maxima, ut ex Instituto
 ipso per confirmationem apostolicam habeamus¹⁹⁹ [...]

¹⁹⁷ Vide n. [104].

¹⁹⁸ Bulla *Licet debitum*, anno 1549 concessa; eius textum v. in MI, *Const.*, I, 357 ss.

¹⁹⁹ Sic, inexploto sensu, narrationis flum abruptitur. Ea quae in ultimo folio, 132v, habentur in *Praefatione* transcripsimus, supra, p. 38.

4

P. HIERONYMI NADAL
 CHRONICON BREVE
 AB ANNO 1521 USQUE AD 1543

Praefatio

I. - Editio sub hoc titulo apud AA. SS. *iulii*, tom. VII, § LIX. nn. 607-609, pp. 524-525. P. Ioannes Pien, n. 607, his verbis huius documenti notitiam tradit: « Inter nostra Romana documenta, quorum adeo frequens in praesentis Commentarii decursu repetitur memoria, hoc Chronicon inveni; in quo uti nobis procurando delectum, ita etiam in transcribendo manum, notulisque alicubi illustrando industriam commodavit indagator tabularii nostri Romani, ex antecedentibus notissimus [P. Ignatius Pien]. Subserviet illud ad compendiosam cum rerum ab Ignatio eiusque sobole in ista temporum intercapedine gestarum ideam, tum ad annorum quibus illigari illae debeant, ordinem ». Quibus perlectis cuilibet mirum videbitur assertum P.^{is} Astráin, loco infra citando: Bollandistas huius documenti textum non vidisse. Cum hoc breve documentum ultra annum 1543 non progrediatur, Bollandistae ei adiunxerunt, pro annis 1546-1556, Natalis scriptum cui ipse titulum imposuit *Pars chronici Societatis*, a nobis infra Mon. 9 edendum. Quod facientes minime contenderunt, ut Astráin eis adscribit, utrumque documentum unum idemque opus conficere.

II. - AUCTORES: EN, IV, p. 4; KREITEN, *Stimmen aus Maria-Look* 43 (1892) 92-97; ASTRÁIN, *Historia de la Compañía de Jesús* I², pp. 4-5 in annotatione; LETURIA, *Nuevos datos*, p. 22, annot. 71.

III. - TEXTUS in ASIR, *Inst.* 221, ff. 174v-176. Est fasciculus trium foliorum mensurae 162 × 115 mm. Ff. 174r et 176v alba sunt. Textus est apographus, scriptus manu saec. XVI. Caret titulo et quacumque alia annotatione, unde tum auctor, tum tempus scriptionis erui possit.

IV. - AUCTOR ignotus remansit quibusdam scriptoribus qui de hoc documento egerunt. Bollandistae siluerunt, P. Astráin reputavit hoc documentum nihil habere commune cum aliis scriptis Natalis e quibus codex ubi reperitur conflatum est. Existimavit illud scriptum fuisse serius, et saeculo XVII inclusum casu inter alia huius codicis documenta; qua de causa quacumque auctoritate illud destitutum esse reputavit. Attamen consideranti attente tum

documentum ipsum tum alia Natalis scripta quae in hoc et in aliis codicibus servantur, nullum fere remanet dubium quin hoc breve Chronicon Natali adscribendum esse videatur. Si illud diligenter comparaveris cum Natalis *Apologia ad doctores Parisienses*, ubi Ignatii vita narratur usque ad annum 1546, facile reperiēs haec duo documenta miro modo inter se convenire in chronologica dispositione factorum. En tibi chronologiam utriusque documenti:

Ignatii vulneratio et conversio anno aetatis 26°. Cf. *Apol.* n. [30].

An. 1523. Peregrinatio Hierosolymitana. Cf. *Apol.* n. [42].

An. 1524. Revertitur dimidiato mense ianuario. Cf. *Apol.* n. [46]. Biennium dedit operam grammaticae discendae. Cf. *Apol.* n. [40].

An. 1526. Venit Ig. Complutum. Cf. *Apol.* n. [40]. Manet in carcere 42 dies. Cf. *Apol.* nn. [54-55].

An. 1527. Post 10 aut 12 dies Salmanticae in carcerem includitur. In *Apol.* dicitur post 12 dies ab eius adventu confessarium Ignatio nuntiasse Fratres eum audire velle, vide n. [56]. In carcere manet 22 dies. Cf. *Apol.* n. [61].

An. 1528. Lutetiam pervenit circa mensem februarium. Cf. *Apol.* n. [64].

An. 1535. Venit Ig. in Hispaniam. Cf. *Apol.* n. [71], ubi tamen falso asseritur hoc iter locum habuisse ad finem anni.

An. 1536 [*sic*]. Ig. Venetias versus iter instituit. Error fortasse proveniens ex errore in *Apologia* nuper notato. Scimus Ignatium ex Hispania cecisisse mense octobri vel novembri 1535, et postquam Bononiae constitisset, eum ad finem decembris 1535 vel initio ianuarii 1536 Venetias pervenisse. V. *Chronol.*, I, p. 34* et annot. 104.

An. 1537 ineunte, socii Venetiis congregantur. Cf. *Apol.* n. [75].

An. 1538. Omnes Romam veniunt. Cf. *Apol.* n. [83].

An. 1540. Approbatio Societatis V. Kal. Octobris. Cf. *Apol.* n. [108].

An. 1541. Designatio Ignatii in Generalem Praepositum et professio eius sociorumque. Cf. *Apol.* n. [116] ss.

An. 1543. Aedificatur prima domus Societatis. Cf. *Apol.* nn. [130-131]. Secunda Societatis approbatio eodem anno. Cf. *Apol.* n. [132].

His consideratis nobis non casu videtur hoc breve opusculum inter Natalis scripta reperiri. Haec conclusio erui posse videtur: hoc breve Chronicon est compendium chronologicum *Apologiae* Natalis, sive ab ipso factum, sive ab alio ex eodem opere Natalis desumptum. Quo posito quaestio de tempore scriptionis deque scripti valore minoris momenti est, sive enim prius sive serius compendium scriptum fuerit, hoc fixum manet: illud ex *Apologia*

Natalis fuisse depromptum, inde totum eius momentum pendere. Probabile existimamus Natalem illud fecisse ut iuvaretur in redigenda Societatis historia quam scribere meditabatur, quamque ad finem secundi *Dialogi* se facturum sat clare promittit. Hoc pacto inter alia scripta historica P. Natalis inseritur¹.

Textus

[f. 174v]

ANNO 1521

P. Ignatius, aetatis suae anno 26, in oppugnatione arcis Pampelonicae¹, uno crure confracto, in altero graviter laesus est. Ex quibus vulneribus cum decumberet, piorum librorum
 5 lectione ita permotus est, ut seculi pompis et prophana militia relicta, Deo militare constitueret.

ANNO 22

In festo Annunciationis B. Virginis in Monte Serrato, post generalem totius vitae confessionem et Dominici corporis perceptionem, peregrini habitum sumpsit. Inde Manresam
 10 profectus, gravissimis poenitentiae operibus et spiritualibus exercitiis anno ferme toto vacavit.

ANNO 23

Hierosolymam proficiscitur, ubi sepulchrum Dominicum,
 15 passionis locum, montem Oliveti, et alia loca sancta religiosissime invisit.

ANNO 24

Revertitur medio ianuarii, atque ubi Venetias appulisset, inde Barcinonem contendit. Ibi biennio literis operam dedit.

---

¹ Editor EN, IV, p. 4, qui *Apologiam* Natalis minime novit, suspicando innuit eam cum hoc *Chronico brevi* identificari, quod pressius loquendo compendium tantum *Apologiae* vocari debet, prout in *Praefatione* ostendimus. Recte connexionem inter utrumque opus animadvertit LETURIA, *Nuevos datos*, p. 22, annot. 71.

¹ V. *Apologiam*, supra MON. [3], n. [30], p. 62.

[175]

ANNO 26

20

Complutum venit ut philosophiae studiis incumbat. Ibi aliquoties a Vicario Archiepiscopi Toletani molestatus, tandem carceri traditur. Ad 42 dies asservatus, nullo comperto crimine, dimittitur, probata scilicet eius vita et doctrina. Compluti vixit ad sesquianni spatium ².

25

ANNO 27

Salmanticam abit sub finem huius anni ³, sed post 10 aut 12 dies quam venisset, in vincula coniectus est; et 22 diebus in carcere transactis, dimissus est, cum eodem testimonio.

ANNO 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35

30

Lutetiam venit studiorum causa anno 28 circa mensem februarium. Ibi vero non sine magnis molestiis et persecutionibus primo grammaticae de integro, tum philosophiae, ac demum theologiae studio sedulam operam navavit, conquisitis per Exercitia spiritualia suis primis sociis.

35

ANNO 35

Lutetia discedit, valetudinis, in quam inciderat, recuperandae causa, in patriam, ex medicorum et sociorum consilio et hortatione, profecturus ⁴.

[175v]

ANNO 36

40

Post conciones et alia pia opera quae in patria exercuerat, Venetias iter instituit.

ANNO 37

Novem socii Venetias veniunt sub huius anni initium; inde Romam profecti. Roma rursus Venetias redeunt, ut Hie-

45

²² a Vicario Archiepiscopi Toletani in marg. alla manu, corr. ex ab Inquisitoribus || ²⁴ Probata — doctrina add. in marg. alla manu || ³⁶ Anno 35 numerus 5 correct. videtur ex 6

² Scil. a mense martio (probabiliter) 1526, ad finem usque mensis iunii 1527. Vide *Chronol.*, I, 30°-31°.

³ Aptius dixisset mense iulio. Ib.

⁴ *Chronol.*, I, p. 33°.

rosolymam navigent. Verum cum navigandi opportunitatem non haberent, ad vicinas civitates sese receperunt, ubi magno cum animarum fructu versati sunt, expectantes interim anno integro, si qua se navigandi offerret occasio.

50

ANNO 38

Romam abeunt ut se suamque operam Pontifici offerant. Illic inter non pauca rarae pietatis opera, obtrectiones malevolorum hominum non evadunt, et molestias quibus exercentur.

55

ANNO 39

In variis pietatis officiis, concionibus, praelectionibus, partim Romae partim in aliis provinciis, ad quas a Pontifice ablegabantur, sese exercuerunt.

[176]

ANNO 40

60

Quinto Kal. Octobris prima facta est instituti Societatis approbatio a Paulo 3. Pontifice Maximo. Ad quam faciendam non prius adduci potuit quam illud Guidacionius Cardinalis (qui praecipuus fuit adversarius multitudinis Religionum) probasset. Hic initio omnino recusavit, paulatim tamen — ita
65 Deo opt. max. animum et voluntatem eius inflectente, propter multitudinem precum et sacrificiorum quae in eum finem fiebant —, libentissime non approbavit tantum, sed summis etiam laudibus evexit. Noluit tamen Pontifex ut professorum numerus sexagesimum excederet.

70

ANNO 41

Eligitur P. Ignatius in Generalem Praepositum bis terve ⁶ in eum concurrentibus suffragiis. Eodem anno omnes professionem ediderunt.

⁴⁶ navigent *del.* ad P. Ignatium || 53-54 exercentur *correct.* videtur ex exercentur

⁵ Bis tantum suffragia data sunt, sed Ignatius ea acceptare renuit donec, consulto confessario eoque sententiam suam scripto proferente, tandem ad electionem accipiendam adductus est. Vide narrationem ipsius Ignatii, I, 16-20.

ANNO 43

Exaedificata est 1^a domus Societatis Romae⁶. Eodem 75
 anno, 2^a facta est ab eodem Paulo 3. Societatis approbatio
 pridie Idus Martii⁷, admisitque ut quotquot vellent in Socie-
 tatis corpus et professorum numerum asciscerentur. Ex eo
 tempore magnum incrementum coepit Societas, et longe la-
 teque propagata. 80

5

P. HIERONYMI NADAL

ACTA QUAEDAM S. IGNATII

1557 [?]

Praefatio

I. - EDITIO: *Scripta*, I, 471-476 e textu *N*.

II. - AUCTORES: EN, IV, 3-4; BÖHMER², 250; LETURIA, *Nuevos datos*, p. 20, annot. 65.

III. - TEXTUS: 1. (*N*) ASIR, *Instit.* 221 (*H. Natalis collectanea*) ff. 148-151 (ff. 159-162 antiquae numerationis): Natalis propria manu scripsit hunc titulum: *Acta quaedam n. p. Ignatii*. Manus est amanuensis nobis ignoti. Correctiones, paucae illae quidem, quae in textu inveniuntur, eidem amanuensi tribuendae sunt. Manus Natalis, praeterquam in titulo, nullibi apparet.

2. (*G*) Archivum Pont. Universitatis Gregoriana (Romae) ms. 1139, pp. 211-220. Apographum. Manus saeculi XVI.

IV. - AUCTOR non indicatur in textu, neque ex eo solum quod Natalis ei titulum apposuerit, huic adscribendum est documentum, nam in collectaneis codicis *Instit.* 221 multa sunt aliorum scriptorum. Attamen argumentis internis sat clare apparet Natalem re vera fuisse scripti auctorem. Nam 1° loquitur auctor prima persona ubi dicit (n. 10): « Revelationem habuit quod secunde *essemus* navigaturi P. Ludovicus Gonzalius et P. Natalis in Hispaniam » ... Cum nullum sit indicium ex quo appareat auctorem fuisse Ludovicum

78-79 Ex eo tempore *corr.ex* Inde

⁶ Anno 1543 exeunte domus romana exaedificari coepit. v. *Chronol.*, I, 40°. Vide etiam supra, Mon. 3, n. [130], p. 109.

⁷ Die 14 martii, anno 1543 ab Incarnatione, seu 1544 vulgaris computationis. Vide *Apologiam*, n. [132], supra, p. 110.

rosolymam navigent. Verum cum navigandi opportunitatem non haberent, ad vicinas civitates sese receperunt, ubi magno cum animarum fructu versati sunt, expectantes interim anno integro, si qua se navigandi offerret occasio.

50

ANNO 38

Romam abeunt ut se suamque operam Pontifici offerant. Illic inter non pauca rarae pietatis opera, obtrectiones malevolorum hominum non evadunt, et molestias quibus exercentur.

55

ANNO 39

In variis pietatis officiis, concionibus, praelectionibus, partim Romae partim in aliis provinciis, ad quas a Pontifice ablegabantur, sese exercuerunt.

[176]

ANNO 40

(M)

Quinto Kal. Octobris prima facta est instituti Societatis approbatio a Paulo 3. Pontifice Maximo. Ad quam faciendam non prius adduci potuit quam illud Guidacionius Cardinalis (qui praecipuus fuit adversarius multitudinis Religionum) probasset. Hic initio omnino recusavit, paulatim tamen -- ita
65 Deo opt. max. animum et voluntatem eius inflectente, propter multitudinem precum et sacrificiorum quae in eum finem flebant --, libentissime non approbavit tantum, sed summis etiam laudibus evexit. Noluit tamen Pontifex ut professorum numerus sexagesimum excederet.

70

ANNO 41

Eligitur P. Ignatius in Generalem Praepositum bis terve ⁶ in eum concurrentibus suffragiis. Eodem anno omnes professionem ediderunt.

⁴⁶ navigent *del.* ad P. Ignatium || 53-54 exercentur *correct.* videtur ex exercentur

⁵ Bis tantum suffragia data sunt, sed Ignatius ea acceptare renuit donec, consulto confessario eoque sententiam suam scripto proferente, tandem ad electionem accipiendam adductus est. Vide narrationem ipsius Ignatii, I, 16-20.

ANNO 43

Exaedificata est 1^a domus Societatis Romae⁶. Eodem 75
 anno, 2^a facta est ab eodem Paulo 3. Societatis approbatio
 pridie Idus Martii⁷, admisitque ut quotquot vellent in Socie-
 tatis corpus et professorum numerum asciscerentur. Ex eo
 tempore magnum incrementum coepit Societas, et longe la-
 teque propagata. 80

5

P. HIERONYMI NADAL
 ACTA QUAEDAM S. IGNATII

1557 [?]

Praefatio

I. - EDITIO: *Scripta*, I, 471-476 e textu N.

II. - AUCTORES: EN, IV, 3-4; BÖHMER², 250; LETURIA, *Nuevos datos*, p. 20, annot. 65.

III. - TEXTUS: 1. (N) ASIR, *Instit.* 221 (*H. Natalis collectanea*) ff. 148-151 (ff. 159-162 antiquae numerationis): Natalis propria manu scripsit hunc titulum: *Acta quaedam n. p. Ignatii*. Manus est amanuensis nobis ignoti. Correctiones, paucae illae quidem, quae in textu inveniuntur, eidem amanuensi tribuendae sunt. Manus Natalis, praeterquam in titulo, nullibi apparet.

2. (G) Archivum Pont. Universitatis Gregorianae (Romae) ms. 1139, pp. 211-220. Apographum. Manus saeculi XVI.

IV. - AUCTOR non indicatur in textu, neque ex eo solum quod Natalis ei titulum apposuerit, huic adscribendum est documentum, nam in collectaneis codicis *Instit.* 221 multa sunt aliorum scriptorum. Attamen argumentis internis sat clare apparet Natalem re vera fuisse scripti auctorem. Nam 1° loquitur auctor prima persona ubi dicit (n. 10): « Revelationem habuit quod secunde *essemus* navigaturi P. Ludovicus Gonzalius et P. Natalis in Hispaniam » ... Cum nullum sit indicium ex quo appareat auctorem fuisse Ludovicum

78-79 Ex eo tempore *corr.ex* Inde

⁶ Anno 1543 exeunte domus romana exaedificari coepit. v. *Chronol.*, I, 40°. Vide etiam supra, MON. 3, n. [130], p. 109.

⁷ Die 14 martii, anno 1543 ab Incarnatione, seu 1544 vulgaris computationis. Vide *Apologiam*, n. [132], supra, p. 110.

rosolymam navigent. Verum cum navigandi opportunitatem non haberent, ad vicinas civitates sese receperunt, ubi magno cum animarum fructu versati sunt, expectantes interim anno integro, si qua se navigandi offerret occasio.

50

ANNO 38

Romam abeunt ut se suamque operam Pontifici offerant. Illic inter non pauca raræ pietatis opera, obtrectiones malevolorum hominum non evadunt, et molestias quibus exercentur.

51

ANNO 39

In variis pietatis officiis, concionibus, praelectionibus, partim Romae partim in aliis provinciis, ad quas a Pontifice ablegabantur, sese exercuerunt.

| 176 |

ANNO 40

60

Quinto Kal. Octobris prima facta est instituti Societatis approbatio a Paulo 3. Pontifice Maximo. Ad quam faciendam non prius adduci potuit quam illud Guidacionius Cardinalis (qui praecipuus fuit adversarius multitudinis Religionum) probasset. Hic initio omnino recusavit, paulatim tamen — ita
65 Deo opt. max. animum et voluntatem eius inflectente, propter multitudinem precum et sacrificiorum quae in eum finem fiebant —, libentissime non approbavit tantum, sed summis etiam laudibus evexit. Noluit tamen Pontifex ut professorum numerus sexagesimum excederet.

70

ANNO 41

Eligitur P. Ignatius in Generalem Praepositum bis terve ⁶ in eum concurrentibus suffragiis. Eodem anno omnes professionem ediderunt.

⁴⁶ *navigent del. ad P. Ignatium || 53-54 exercentur correct. videtur ex exercentur*

⁵ Bis tantum suffragia data sunt, sed Ignatius ea acceptare renuit donec, consulto confessario eoque sententiam suam scripto proferente, tandem ad electionem accipiendam adductus est. Vide narrationem ipsius Ignatii, I, 16-20.

ANNO 43

Exaedificata est 1^a domus Societatis Romae⁶. Eodem 75
 anno, 2^a facta est ab eodem Paulo 3. Societatis approbatio
 pridie Idus Martii⁷, admisitque ut quotquot vellent in Socie-
 tatis corpus et professorum numerum asciscerentur. Ex eo
 tempore magnum incrementum coepit Societas, et longe la-
 teque propagata. 80

5

P. HIERONYMI NADAL

ACTA QUAEDAM S. IGNATHII

1557 [?]

*Praefatio*I. - EDITIO: *Scripta*, I, 471-476 e textu N.II. - AUCTORES: EN, IV, 3-4; BÖHMER², 250; LETURIA, *Nuevos datos*, p. 20, annot. 65.

III. - TEXTUS: 1. (N) ASIR, *Instit.* 221 (*H. Natalis collectanea*) ff. 148-151 (ff. 159-162 antiquae numerationis): Natalis propria manu scripsit hunc titulum: *Acta quaedam n. p. Ignatii*. Manus est amanuensis nobis ignoti. Correctiones, paucae illae quidem, quae in textu inveniuntur, eidem amanuensi tribuendae sunt. Manus Natalis, praeterquam in titulo, nullibi apparet.

2. (G) Archivum Pont. Universitatis Gregorianae (Romae) ms. 1139, pp. 211-220. Apographum. Manus saeculi XVI.

IV. - AUCTOR non indicatur in textu, neque ex eo solum quod Natalis ei titulum apposuerit, huic adscribendum est documentum, nam in collectaneis codicis *Instit.* 221 multa sunt aliorum scriptorum. Attamen argumentis internis sat clare apparet Natalem re vera fuisse scripti auctorem. Nam 1° loquitur auctor prima persona ubi dicit (n. 10): « Revelationem habuit quod secunde *essemus* navigaturi P. Ludovicus Gonzalius et P. Natalis in Hispaniam » ... Cum nullum sit indicium ex quo appareat auctorem fuisse Ludovicum

---

78-79 Ex eo tempore *corr.ex* Inde

⁶ Anno 1543 exeunte domus romana exaedificari coepit. v. *Chronol.*, I, 40°. Vide etiam supra, Mon. 3, n. [130], p. 109.

⁷ Die 14 martii, anno 1543 ab Incarnatione, seu 1544 vulgaris computationis. Vide *Apologiam*, n. [132], supra, p. 110.

Gonçalves, standum est pro P. Natali. 2° Natalis saepe tamquam testis et quidem unicus exhibetur rerum quae dicuntur. Sic in nn. 3, 10, 11, 19.

V. - TEMPUS SCRIPTIOIS certe post S. Ignatii mortem collocandum est (v. nn. 13, 14, 17, 18, 21). Attamen vel ipsa frequens memoria de pio Ignatii obitu in documento alioquin brevi, animum inducit ad suspicandum illud non multo post talem eventum fuisse scriptum. Praeterea narratio effectuum singularium (nn. 17, 18) et curationum extra ordinem quae statim Ignatii mortem subsequutae sunt, facta esse videtur ea intentione, ut recentis eventus memoria posteris servaretur¹. Aliud est indicium: Natalis (n. 15) ipsum diem memoria tenet quo aliquid a Bobadilla narratum audivit.

Ad tempus definiendum iuvat etiam notitia quae ad finem datur (n. 21) de collegialibus collegii Romani, qui ad numerum 230 crevisse dicuntur. Quonam praecise anno ad hunc numerum perventum fuerit, invenire nobis non licuit; probabili tamen coniectura deduci potest ex his quae certa compertaque habemus. Collegium Romanum conditum est anno 1551, ibique tunc erant « XIII fratres »². Mense septembri eiusdem anni translatus est in aliam domum et « tunc etiam auctus est numerus collegialium fueruntque XXIII »³. Anno 1552 factum est ut « externorum discipulorum et auditorum numerus in dies augeretur »⁴. Anno 1553 « crevit collegialium numerus ad LX et deinceps sequenti anno ad centum »⁵. Anno 1555, quo tempore magna fuit caritas annonae in urbe Roma, scholastici et magistri simul sumpti erant 130⁶. Anno 1557 mutata sede in domum Ioannis Baptistae Salviati « nostri numerum CXLV impleverunt fuitque etiam externorum studiosorum maior numerus quam antea »⁷. Anno 1558 scholastici e Societate erant 150⁸. Anno 1560 « nostri qui in collegio degunt sunt CLXXX »⁹, scholastici autem externi 600¹⁰. Anno 1561 e Societate 180, externi 800¹¹. Anno 1563 « socii hoc anno egerunt ducenti octodecim », alumni autem qui audiebant tantum cursum theologiae moralis 800¹². Posito hoc constanti progressu alumnorum facile fieri potuit ut numerus 230

¹ LETURIA, *Nuevos datos*, p. 20⁴⁵.

² *De collegio Romano 1551*, ASIR, cod. Rom. 126, ff. 47-52.

³ Ibid., f. 48.

⁴ Ibid., f. 48v.

⁵ Ibid.

⁶ E. RINALDI, *La fondazione del Collegio Romano*, p. 50.

⁷ Rom. 126, f. 49.

⁸ *Origini del Collegio Romano*, ms. 142 Pont. Universitatis Gregoriana, f. 15; SACCHINI, *Historia*, III, n. 26.

⁹ Rom. 126, f. 50.

¹⁰ *Pol. Compl.* I, 235.

¹¹ RINALDI, p. 74.

¹² SACCHINI, VII, nn. 5, 36.

collegialium (quo nomine videtur Natalis significare scholasticos generatim, seu internos et externos simul sumptos) attingeretur anno 1557. Si enim tunc « nostri » erant 145 et studiosorum externorum fuit maior numerus quam antea, omnes collegiales procul dubio 230 esse potuerunt.

Quibus indiciis nobis videtur scriptionem huius documenti in anno 1557 esse reponendam.

VI. - RATIO EDITIONIS. Edimus textum N, notatis variantibus lectionibus textus G.

Textus

1. Qui in eius cubiculo, laeti et risibundi. -- 2. Numquam rem assumpsit, quam non confecerit. -- 3. Numquam dedit signa doloris. Tria huius rei exempla. -- 4. Numquam quidquam petivit a Summis Pontificibus, quod non obtinuerit. -- 5. Magna consolatio in celebratione missae. -- 6. « Ubi et quemadmodum volo invenio devotionem ». -- 7. Actuatio perpetua spiritus. -- 8. In omnibus rebus Deum inveniebat. -- 9. Efficacia in rebus agendis. -- 10. Habuit revelationem quod secunde essent navigaturi L. Gonçalves et P. Natalis. -- 11. In folio taronici inveniebat Trinitatem. -- 12. « Vidi, sensi et intellexi omnia fidei christianae mysteria ». -- 13. P. Claudius per merita P. Ignatii vires corporis iterum recipit. -- 14. Puella a strumularum morbo sanatur. -- 15. Pater Bobadilla sanitati restituitur in cubiculo ubi mortuus est Ignatius. -- 16. P. Io. Bap. Tavonus pestem evadit per intercessionem Ignatii. -- 17. Post Ignatii mortem omnes maiorem gratiam et lumen a Deo senserunt. -- 18. In rebus externis magna etiam obtenta sunt beneficia. -- 19. « Eram nunc altior caelo ». -- 20. Tantam experiebat in recitando divino officio consolationem ut ei obtinenda fuerit commutatio in certum numerum orationum. -- 21. Dei providentia in sustentatione collegialium collegii Romani.

†

[f. 148]

Ihus

ACTA QUAEDAM NOSTRI P. IGNATII.

[1] Qui in eius cubiculo, laetissimi semper ac risibundi.

[2] Numquam rem assumpsit, quam non confecerit ¹.

[3] Nunquam est visus doloris aliquod signum dedisse, ⁵ etiamsi vehementer aegrotaret vel acerrimos dolores pateretur.

2 Acta -- Ignatii Hic titulus, qui manu Natalis exaratus est, deest in G

¹ Cf. *Mem.*, n. 282b, I. 693.

sed dicebat tantum placide ut remedia adhiberentur. Tria sunt exempla huius rei, ut alia praetermittantur. Unum, quod cum periculosissime decumberet, eximia tamen erat continenter animi laetitia atque alacritate, ex contemplatione videlicet futurae vitae². Secundum, quum acerbissime affligeretur e dolore, quem molaris male sanus infligebat, triduo illum dolorem sedatissime pertulit³; dixit postea ut quaereret P. Natalis artificem, qui ipsi illum molarem evelleret; qui quum firmas haberet et integras radices, nullum tamen ille doloris edidit signum ubi evulsus est. Extractum molarem cum dissimulanter vellet retinere P. Natalis, et ipse id animadverteret, iussit ut reiiceret; quod hic tam fecit serio, ut nulla diligentia illum postea potuerit reperire. Tertium est exemplum, cum laboraret e catarro et inuncto Ioannes Paulus⁴ illi collo et altera aure assueret lineum pannum, panno per socordiam assuebat simul auriculam Patris; quod cum ille sentiret, dixit sedate: « tu mihi, Ioannes Paule, assuis simul auriculam ». Quum hoc ille non intelligeret, rursus eadem verba repetiit; itaque per-

25 motus bonus Ioannes Paulus necessario destitit⁵.

[4] Nunquam quicquam petiit a Pontificibus romanis, quod non fuerit consequutus. [148v]

[5] In missis percipiebat magnam consolationem et rerum divinarum sensum eximium, itaque aliquando cogeatur missam intermittere; nam illa erat tam vehemens commotio, ut vires corporis ac valetudinem admodum debilitaret atque affligeret.

[6] Cum alius diceret se puncta accipere superioris diei, unde in oratione et spiritu procederet, ipse dixit: « at ego ubi et quemadmodum volo invenio devotionem »⁶.

20 inuncto] iniuncto ut G

² Cf. RIB., *Vita*, l. 5, c. 9 initio.

³ Ibid.

⁴ Ioannes Paulus Borrell, patria barcinonensis, coadiutor temporalis, ingressus Societatem an. 1543. In domo romana fuit cubicularius S. Ignatii (« compagno di camera del n. S. Padre » ut ait Lancicinus) et munere syndici functus est. Vide MI, *Regulae*, pp. 310-311. Anno 1553 datus fuit socius Patri Nadal proficiscenti in Hispaniam et Lusitaniam. EN, I, 146-148; *Chron.*, IV, 41.

⁵ Cf. RIB. l. supra citato, ann. 2. 3.

⁶ Cf. dictum ipsius Ignatii: « ... anzi sempre crescendo in devotione, id est, in facilità di trovare Iddio; et adesso più che mai in tutta la vita sua. Et ogni volta et hora che voleva trovare Dio, lo trovava ». *Acta*, n. 99, l. 504.

[7] Actuatio eius perpetua spiritus, ut esset necessarium diverticula quaerere et aliis de rebus agere.

[8] In omnibus rebus Deum inveniebat: in negociis, in colloquiis.

[9] Praesentissimae exequutionis et efficacissimae fuit in 40 rebus agendis.

[10] Revelationem habuit quod secunde essemus navigaturi P. Ludovicus Gonzalius et P. Natalis in Hispaniam, quod P. Natali indicavit ⁷.

[11] In folio taronici ^{7a} inveniebat Trinitatem coram 45 P. Natali.

[12] « Vidi (inquit), sensi et intellexi omnia fidei christianae mysteria ».

[13] Cum peregrinaretur P. Claudius cum P. Bobadilla, et in deliquium incideret ex debilitate et fame usque adeo, ut 50 progredi ulterius non posset, humi procubuit, Deo se per merita servi eius Ignatii commendans; et illico, absque ullo humano subsidio, se mirabiliter confirmatum sensit, viribusque etiam corporis restitutum, ac progressus est valde bene eo usque quo pervenire instituerat. Hoc autem accidit vivente 55 P. Ignatio ⁸. [149]

[14] Cum de vita hac decessisset idem P. N. Ignatius, piaie cuiusdam mulieris, quae templum nostrum frequentabat, filia strumularum morbo ad guttur laborabat, nec modum mendendi illi mater invenire poterat. Erat autem illi spes haec, 60 si corpus praedicti Patris tangeret puella, fore ut sanaretur; cumque ad corpus accedere non potuisset, instanter petiit aliquid e rebus quibus utebatur praedictus Pater, et obtinuit, eoque ad filiae collum appenso, sanata est; et utraque frequentat confessionis sacramentum in templo nostro ⁹. 65

37 aliis — agere¹ et aliis de rebus in omnibus agere rebus *11c*

⁷ Cf. *Mem.*, n. 163, I, 629; EN, II, 41. Accidit hoc anno 1555.

^{7a} Significat malum aureum quod lingua catalaunica, Natali propria, vocatur *taronja*. Cf. dictum Natalis: « Enlevávase en qualquiera cosa, como en un jardim sobre una hoja de naranjo, stando yo presente, le aconteció tener grandes consideraciones y elevaciones sobre la Trinidad », *Exhort. Conimbr.*, infra, MON. 7, *Exhort.* 4a, n. [2], p. 158.

⁸ Cf. *Rib., Vita*, I, 4, c. 17.

⁹ Agitur de puella 14 annorum, filia Bernardinae cuiusdam piaie feminae, uxoris Andreae de Nerucci, quae sanata est aliquot diebus post Ignatii obitum. Vide de miraculosa eius sanatione narrationem matris,

[15] Pater Bobadilla nobis narravit die 23 martii anno 1557, quod cum ipse, male habens, proximo autumno veniret Tybure Romam, magno ventris fluxu laborans, ac superveniente ipsi febris vehementissima Romae in eo cubiculo, ubi mortuus fuerat P. Ignatius, cogitabat de reditu Tyburim, iudicans se periclitari de vita si Romae maneret; postmodum in intensissimo ardore febris recordatus est se tamen esse in cubiculo, ubi noster Pater e vita migrarat, et coepit pie affici ac devotionem habere in ipsius memoria; ac subito, tanquam si iacenti cuipiam in lecto auferretur stragulum, sensit sibi excidisse febrim, et bene habuit, nec opus fuit reverti Tyburim. Dicebat autem dum haec narraret: — Et ego aequivaleo quatuor testimoniis —; quod quidem dicebat eo quod ipse difficilis fuisset, qui similibus rebus fidem daret ¹⁰. [149v]

[16] Ex Patavio scripsit rector P. Ioannes Baptista Tavona die 4 martii anno 1557, quod cum ipse confessionem foeminae cuiusdam peste laborantis audivisset, eamque, ut moribundam iuvaret, ter invisisset, et ad eam melius iuvandi causa accedens, ita ut interdum flatu pestilenti Patris faciem foemina tangeret, et pileus super illius lectum ceciderit, et aliquandiu etiam ibidem manserit; cum igitur ad collegium reversus fuisset, cives iusserunt obstrui totum collegium, et includi omnes nostros, sicuti occludi solent domus pestiferorum, ipsique Patri Tavoni, praeter corporis adversam valetudinem, magna quaedam perturbatio mentis obveniret, qua totus tremebat notabili angore; cumque sese Deo commendaret, ac res contrarias tali timori, ut ab eo liberaretur, cogitaret, nunquam tamen obtinuit (ut ipse scribit). Tandem commendavit se Deo per intercessionem P. N. Ignatii magna devotione, et subito loco timoris, se bene animatum animadvertit ad mortem appetendam, non tantum peste, sed etiam gladio, si id ita esset beneplacitum Deo; suscepitque tantam consolationem, ut illi similem nunquam sibi videatur percepisse se; praeterquam quod existimat se naturaliter evasurum non fuisse pestem

67 1557 in *G* est correctum ex 1537 || 68 Romam del. ingenti || 70-71 iudicans del. sibi imminere *G* || 75 stragulum] stragillum *G* | sensit sibi del. ablatam febrim || 78 ipse om.*G* || 81 ipse del. ivisset ad *G* || 82-83 ut moribundam — et ad eam om.*G* || 93-94 Deo per intercessionem add. in marg.

Scripta, II, 71-73, et locos ibi citatos. Cf. *EN*, II, 50; *Chron.*, VI, 44. De hac mira curatione videri potest etiam *Instit.* 231, f. 100v.

¹⁰ Cf. *Chron.*, VI, p. 44, n. 131; *Rib.*, *Vita*, l. 4, c. 17.

(qua biduo post foeminae mortem tactus est eius maritus), 100
nisi per intercessionem dicti P. Ignatii ¹¹.

[17] Hoc satis compertum est post eius mortem, non so-
lum non fuisse perturbatos eos qui bene erant erga Societa-
tem affecti, sed potius omnes, quotquot ea de re fuerunt in-
terrogati, profiterentur [150] habere se maius lumen et gra- 5
tiam a Deo. Itaque sentiri visa est uberior quaedam donorum
Dei communicatio per intercessionem huius servi sui, loco mi-
raculorum. Hunc spiritus fructum compertum habuimus in
personis Societatis.

[18] Exteriorius etiam, ubi multae occurrere videbantur hu- 10
manae rationi timoris causae, tum propter bella, tum propter
aliquorum potentium animos, benignissimus nihilominus Deus
specialem providentiam ostendit in conservatione Societatis
apud omnes; imo post ipsius Patris mortem statim obtenta
est venia, tamdiu antea efflagitata, ut habere liceret collegia in 15
Flandria ¹², datumque est nostris collegium Coloniae, et coëmp-
tae domus Lovanii ¹³.

[19] Cum admodum esset de rebus suis taciturnus, dixit
tamen, P. Natali praesente, quasi fuisset ad Deum raptus pau-
lo antea et ad se rediisset: — Eram nunc (inquit) ego altior 20
coelo —. Quod quum ille Pater sibi declarari quid illud rei
esset rogaret, ad alia sermonem convertit ¹⁴.

---

⁸ habuimus ex G, lectio impossibilis in N ob superadditam correctionem ||
22 rogaret om.G

---

¹¹ Vide litteras Lainii ad P. Tavanum datas 13 martii 1557, quibus
respondet litteris eius datis Patavio die 4, de quibus hoc loco sermo fit.
Lainez laudans Tavoni caritatem in proximos et maxime aegrotos, ei
simul prudentiam commendat. *Lain, Mon.*, II, 193-194. Elogium et res
gestas Tavoni v. apud *Chron.*, VI, 231 ss. Obiit is Bivonae 21 novem-
bris 1573. *Hist. Soc.*, 42, f. 72.

¹² Hac de re die 20 augusti Philippus II decretum edidit. Cf. epi-
stulas Ribadeneyrae datas diebus 2 et 26 augusti, *Ribadeneira*, I, 178-185,
186-190. Patentes litterae concessionis editae sunt in *Cartas de S. Igna-
cio*, VI, 575 ss.

¹³ « Già, dopo la concessione del re Filippo di pigliar beni sta-
bili et far collegi in Fiandra, in Lovanio si è comprata casa buona per
la Compagnia, et in Colonia ha dato la città un collegio, detto Tre
Corone, alli nostri; et speriamo alla giornata cresceranno quelle opere
del divino servizio, et si moltiplicheranno ». Epist. Lainii ad P. Eleu-
therium Pontanum, Roma, 19 ianuarii 1557, *Lain. Mon.*, II, 69.

¹⁴ Cf. Natalis verba in eius Prologo ad *Acta*, I, 356, ad calcem pa-
ginae.

[20] Sacris ordinibus initiatus, quum horas canonicas recitare inchoasset, tantam sensit difficultatem propter affluentiam consolationum spiritualium, sensuum internorum ac lacrymarum, ut maiorem diei partem esset necessario in illarum recitatione occupatus, et vehementer corporis valetudo et vires ipsius affligerentur. Cui difficultati cum nullum videretur remedium expectari posse, et potius in dies sumere [150v] incrementum illa difficultas videretur, eius socii Patres petierunt a Summo Pontifice Paulo 3°, ut liceret Patri Ignatio commutare horarum canonicarum recitationem in certum numerum orationum, Pater et Ave, quod benigne concessit Summus Pontifex ¹⁵. Et in harum tamen recitatione saepe excessum mentis patiebatur ex vehementia gratiae ac spiritus.

[21] Cum extrema penuria rerum temporalium premeretur collegium Romanum et domus, et immineret bellum, quod gessit Paulus 4us in regem Philippum, vel certe hic adversus illum, quo tempore cardinales etiam ipsi inopia rei pecuniariae conflictabantur, iussit constanter P. Ignatius bono esse animo nostros; futurum ut proximo anno, hoc est, futurae inopiae communis tempore, nullam penuriam paterentur ¹⁶. Quod plane contigit, et quidem post eius obitum; nam missus quidam Pater ¹⁷ in Hispaniam, aliquot millia coronatorum Florentiam per litteras collybisticas misit, unde Romae Patribus singulis mensibus 300 coronati numerabantur quoad perseveravit illa rerum difficultas, atque adeo longe diutius ¹⁸. Quod vero quidam dicunt, dixisse tunc Patrem Ignatium uno anno difficilem futuram Romani collegii provisionem, deinde Dominum

¹⁵ Textum dispensationis v. apud *Scripta*, I, 552-553.

¹⁶ Cf. Rib., DA, n. 37, infra Mon. 14.

¹⁷ Intellige Natalem, huius scripti auctorem.

¹⁸ Vide quid scribat ipse Natalis in suis ephemeridibus ad an. 1556: « Provisio interea, quae erat praecipua cura meae missionis, est confecta. Missa Romae 3000 Δ per litteras collybisticas burgensium mercatorum, ut singulis mensibus Florentia mitterentur ad nos 300 Δ . Praestiterunt vero hoc mercatores absque summae diminutione, quod fuit necessarium praesidium collegii romani, atque adeo salutare, ut quo tempore propter bellorum detrimenta et rerum omnium difficultates, potentissimi cardinales Romae de re pecuniaria conflictarentur, nos nihil sentiremus penuriae. Haec praecipue provenerunt partim ex residuis iuris P. Francisci [de Borja], partim ex P. Antonio [de Araoz]. Credo esse tunc acceptos 400 Δ ex collegio placentino, ita tamen, ut esset de pecuniis debitis Romae, unde P. Franciscus illam summam collegio illi refunderet ». EN, II, 47.

provisurum; primum, haud dubie ita sumus experti superio- 50
rum temporum infinitam illam difficultatem fuisse fere exemp-
tam, et singulari Dei providentia factum etiam in singulos
annos, aucto numero, ut ad 230 excreverit numerus collegia-
lium¹⁹, numquam tamen non [151] fuit illis provisum suf-
ficienter. Deinde pie sperandum est P. Ignatium, qui ita iussit 55
nos bene sperare adhuc in hac mortalitate vivens, in foelici-
tate aeterna beatum nostris necessitatibus non defuturum
apud clementissimum Patrem et Dominum Deum, qui est be-
neditus in saecula. Amen.

6

P. DIDACI LAINEZ

ADHORTATIONES IN LIBRUM EXAMINIS

1559

EXCERPTA

Praefatio

I. - EDITIONES: *Scripta*, II, 74-76 e textu *L* (fragmenta adhortationum 1.^{ae} et 2.^{ae}); AA. SS. *Iulii*, VII, § XXVI, nn. 266-267, p. 460 (fragmentum 1.^{ae}); RHO, *Achates*, p. 153 (idem fragmentum); TACCHI VENTURI, *Storia della Comp. di Gesù*³, I/2, p. 214-217, fragmentum adhort. usque ad verba: « gli fu propitio Papa Paolo III ».

II. - AUCTORES: Praeter eos qui harum adhortationum fragmentum aliquod ediderunt, agunt de illis SACCHINI, *Historia*, p. II, l. III, nn. 26-27; BÖHMER, *Loyola*², p. 242 et p. 380 annot. 2.

Lainium testem adducit, ubi agit de visione ad « La Storta », P. Nadal, MON. 7, adhort. 4^a, n. [3], infra, p. 158.

III. - TEXTUS: 1. (P) ASIR, *Inst.* 109, ff. 81-95. Titulus: *Ihus. Essortationi sopra l'Essame della Compagnia*. In margine superiore, eadem manu: *Del P. Laynez*. Alia manus addidit: 2 *Iulii* 1561 [!]. Incipit: « Il ben dell'huomo consiste in accomodarsi al influo divino » ... Explicit ad finem adhortationis 15.^{ae}: « quando gl'altri non si trovino presenti. Laus Deo ». Continet 15 adhortationes.

¹⁹ Quonam anno ad hunc numerum collegialium perventum fuerit in *Praefatione*. § V, supra, pp. 121-122, investigare conati sumus.

deest 16^a. Textus scriptus est manu P. Fabii de Fabiis. In marg. habet annotationes eiusdem.

2. (I) ASIR, *Inst.* 110, ff. 251-254. Nihil est nisi recens transcriptio primae lectionis desumpta e ms. Bibliothecae Estensis, de quo infra, textu E.

3. (L) ASIR, *Inst.* 111, ff. 49-82. Titulus: *Essortationi del P. M. Giacomo Laynez secondo Preposito Generale della Compagnia di Gesù sopra l'Essame delle nostre Constitutioni*. Incipit: « Il bene dell'huomo consiste in accomodarsi all'influsso divino » ... Explicit, f. 81v: « per quanto si può spendere et a che sarà buono. Laus Deo optimo Maximo Beataeque Mariae semper Virginis ». Continet sexdecim exhortationes, scriptas a compluribus amanuensibus sese invicem succedentibus per singula fere folia.

4. (H) ASIR, *Inst.* 112, ff. 1-23. Tit.: *Extracti delle lettioni et exhortationi / del R. P. Laynez Generale della Compagnia / di Gesù fatte in Roma ai suoi fratelli / et compagni anno [vacat] che non si sono / altro che certi discorsi sopra l'Examen / generale quod proponendum est omnibus qui ad / Societatem admitti petunt*. — Prout indicat titulus, hic textus habet tantum compendia sexdecim adhortationum italice scripta. Ideo eius nulla ratio nobis habenda est.

5. (M) ASIR, *Hist. Soc.* 5b (*Memorie varie*), f. 71. Lancicius propria manu transcripsit locum de visione ad *La Storta*. Hac occasione dicit Lancicius has adhortationes inveniri « tum alibi, tum in Archivo Romano, ex quo illam habui ». Lancicius videtur adhibuisse ms. *Inst.* 111.

6. (G) Arch. Pont. Universitatis Gregorianae, ms. 199, ff. 133v-166. Titulus: *Appunti di essortationi fatte dal P. Generale*. Habet quindecim primas adhortationes, deest postrema.

7. (E) Bibliotheca Estensis (Mutinae), ms. a. F. 2. 46 (it. 933), ff. 49-91. Titulus: *Essortationi del P. Laines Generale sopra / l'Essame della Compagnia et questi sono / li punti et capi essenziali / cavati da esse, nel / nome del Signore / mio et / a magior gloria / sua*. Incipit: « Il bene dell'huomo consiste in accomodarsi all'influsso divino » ... Desinit ad finem exhortationis 15^{ae} (caret enim 16^a): « et passato per quanto si può spendere et a che sarà buono. Iesu dulcis amor ».

Ex dictis satis patet nullam nobis habendam esse rationem mss. textuum I, M, H. Quantum ad alios, P omnino convenit cum L; G autem et E valde similes sunt inter se. Ex his, duo postremi praeferendi sunt, eo quod videantur pressius ad Lainii verba accedere. In eis Lainez inducitur loquens prima persona. Abest error nominandi P. Franciscum loco P. Fabri (n. 6). Absunt etiam lacunae quae P et L imperfectiores reddunt (nn. 7, 8, ubi de visione ad *La Storta* et de nomine Societatis fit sermo).

IV. - TEMPUS. P. Láinez has adhortationes habuit anno 1559 Romae ad omnes Societatis Iesu sodales qui in Urbe tunc versabantur — numerum ducentorum tunc superabant — et commode accedere poterant. Prima adhortatio habita est die Visitationis B. Mariae Virginis, 2 iulii. Reliquae, subsequentibus diebus dominicis. Vide quid de eis scripserit P. Polancus in epistula ad universam Societatem:

« Y, sin esto, en obras pías es pedido [P. Láinez] de unos y otros para darles ayuda, y en muchas cosas se sirve Dios n. Señor de su ministerio fuera de casa; y en ella a predicado según su costumbre hasta la fiesta de S. Pedro, con el sólito concurso y satisfacción y fruto; que, cierto, a sido mucho, y a acreçentado el buen odor de la Compañía, así en Roma como en otras partes de Italia y fuera de ella. Y aunque fué menester hazer vacancias al tiempo dicho por los calores, no a dexado su costumbre de predicar los domingos, comenzando a declarar el Examen y Constituciones de la Compañía, en una sala grande de casa. Y aunque los oyentes no sean sino de la Compañía, por ser más de docientos, en Roma no le falta auditorio; y comúnmente se hallan todos los que pueden, con mucha consolación y fruto, a lo que yo creo, así del conosçer su vocación, como de afficionarse a ella y animarse a tomar los medios que ayudan para conseguir la perfección della. Y es plaçer ver un pueblo entero de la Compañía junto, de ingenios muy electos y mucha doctrina en algunos dellos, y comúnmente de mucha virtud y espíritu, cada uno en su grado, y mucha unión de ánimos en grande diversidad de naciones que aquí ay, como por la otra se ha escrito. *Començó el día de la Visitación de nuestra Señora, un año después de su elección*, y seguirálo por estos meses del calor, a lo menos »¹.

Ipse Láinez haec Patri Salmerón scribebat, 16 iulii 1559:

« De mí no tengo que dezirle sino que me occupo quasi todo el día en servir a la Compañía, aunque negligentemente y con poco talento para ello, y andamos tras acabar lo reçagado que se nos encargó en la Congregación; y por esto, y por los calores, he dexado los sermones del pueblo, y hágolos sobre las constituciones a los de casa y collegios, espero con provecho y consolación mía y dellos »².

Nihil mirum si ex his adhortationibus mirus captus fuerit spiritalis fructus. Earum compluria exemplaria, etiam in dissita Societatis collegia domosque, saltem Italiae, diffusa sunt. De earum usu exemplo sit P. Antonius Valentini, novitiorum Magister Novel-laræ. Is exponens in quadam sua instructione quonam uleretur modo in suis adhortationibus ad novitios, ita loquitur: « le quali [exortationi] tendono al medesimo fine detto di sopra, sopra le

¹ *Pol. Compl.*, I, 204-205.

² *Epp. Salmeronis*, I, 297-298.

Bolle et Esame generale dell'Institutò con le esplicazioni del P. Lainez b. m. » ... ³.

V. - RATIO EDITIONIS. Hae Lainii adhortationes sunt opus vere egregium, quod vel ob auctoris pondus et auctoritatem dignae sunt quae integrae edantur. Dum id facere ad alium locum tempusque remittimus, nunc pro nostro scopo earum locos excerpimus qui de S. Ignatio data opera agunt. Sunt autem integra fere prima adhortatio, omisso tantum exordio, qua Lainius, agens de approbatione canonica Societatis deque eius nomine, nobis enarrat celebrem illam visionem qua Ignatius ad *La Storta* a Deo donatus est; et ex aliis adhortationibus brevissima tantum fragmenta in quibus directe de Ignatio fit sermo.

Eligimus edendum textum *G*, desumptis nonnullis melioribus lectionibus textus *E*, variantes autem lectiones aliorum textuum notamus in apparatu.

Textus

LECTIONE ¹ PRIMA

[f. 133v]

2 IULII 1559

Alli 2 di luglio 15—² [1559] cominciò a far l'essortationi il P. Generale sopra l'Essamine della Compagnia ³ nella sala grande di casa in Roma, et questi sono li punti et capi essen-

³ Modena, Archivio di Stato, *Mirandola n. 17*: « Informatione del modo di governare i novitii della Compagnia ». — « Capo 2°. Delle essortationi ». Domus novitiatus Novellarensis (Prov. Venetae) condita est anno 1571, eiusque primus magister fuit P. Antonius Valentini.

¹ In textu « lectiones » vocantur quae in titulo generali dicuntur « exhortationes » (v. textuum descriptionem in *praefatione*).

² Spatium vacuum. De tempore aliisque adiunctis harum adhortationum vide fragmentum litterarum Polanci quod in *praefatione* transcripsimus, supra, p. 129. Haec veluti praefatio non adest in textu *E*.

³ Examen generale est libellus « cuius ope et candidatus Societatem Iesu et Societas Iesu candidatum cognoscere satagit ». MI, *Const.*, I, p. XIV; II, p. VI. Quamquam a proprii nominis Constitutionibus distinguitur et separatur, computatur inter Constitutiones. In admonitione ad lectorem quae primae Constitutionum editioni (1558-1559) praemittitur, haec leguntur: « Illud autem, pie lector, intelligas oportet: quamvis tractatum et nomen diversum Examinis, Consitutionum et Declarationum legas, tamen Constitutionum nomine omnia, quia vim eandem et auctoritatem habent censi ». Ibid. I, p. VIII. Examinis criticam editionem habes in MI, *Const.*, II, pp. 1-125 (textum hispanum), III, pp. 1-38 (textum latinum).

tiali cavati d'esse, nel nome del Signore nostro, a maggior gloria sua.

Praemisso brevi exordio aggreditur Lainius explicationem primi capituli Examinis, et quidem in prima lectione totus est in declarando nomine Societatis eiusque approbatione et confirmatione a Summis Pontificibus. — 1-5. Cur Societas vocetur « minima ». — 6. Historia brevissima foundationis Societatis. — 7. Ratio nominis reponitur in visione qua Ignatius Romam adveniens a Deo donatus est. — 8-9. Nomen hoc defenditur. — 10. Approbatio a Summo Pontifice Paulo III. — 11. Non eo solo quod nova sit, Societas amanda est. — 12. Aliae approbationes et confirmationes Instituti Societatis.

[1] Nel primo [capo dell'*Esame generale*] si contengono due cose, cioè il nome della Compagnia et l'approbatione d'essa, di che oggi solamente tratteremo.

[2] *Haec minima Congregatio* etc.⁴. Il n. P. Ignatio sempre che parlava della Compagnia la chiamava minima. Et questo per tre cagioni. 1° per i deboli fondamenti di essa; 2° per la virtù della humiltà; 3° per la tardità del tempo⁵. Et così si humiliava l'Apostolo dicendo: « novissime vero tanquam abortivo visus est et mihi. Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus »⁶. 10

[3] Il Signor nostro in ogni tempo ci ha proveduto. Prima mandò li Apostoli, poi seguirono i martiri, poi li dottori santi, poi monachi, heremiti, mendicanti, et ulfimamente tanquam novissime, all'hora undecima⁷, ha voluto mandare la nostra minima Compagnia. 15

[4] Si chiama ancora minima, perchè inter nos (come dice San Paulo) « non multi nobiles, non multi divites, non multi sapientes, sed infirma mundi Deus elegit, ut confundat fortia »⁸.

⁴ In hac prima adhortatione explicat Lainez initium primi capituli Examinis, quod sic se habet: « Haec minima Congregatio, quae a Sede Apostolica, prima sui institutione, Societas Iesu nominata est, primum fuit approbata per felicis memoriae Paulum Papam III anno 1540, et per eundem postmodum 1543 confirmata, ac rursus per Iulium III illius successorem anno 1550: ut interim omittantur diversae Litterae Apostolicae, in quibus de ea sermo habetur, et ei variae facultates, supposita magna approbatione et confirmatione, conceduntur ».

⁵ Cf. verba Natalis, I, 311-313, 321.

⁶ 1 Cor. 15, 8-9.

⁷ Cf. Mt. 20, 6.

⁸ 1 Cor. 1, 26-27.

[5] Si dice ancora minima per la virtù dell'humiltà, che in quella ha da essere, la quale da lume all'affetto. Unde humilitas dat sapientiam ⁹ quanto al lume, ma quanto all'affetto fa che si amino le cose basse, procurando d'havere quella proprietà che ha Dio, il quale « humilia respicit, et alta a longe cognoscit » ¹⁰. Onde ben disse il Signore: « Simile est regnum caelorum grano sinapis » ¹¹, che è piccolissimo. Ancora il Signore chiamava i suoi discepoli pusillo gregge: « nolite timere, pusillus grex » ¹². Et un'altra volta dice: « nisi efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum caelorum » ¹³. Et poi etiam nel Vecchio Testamento troviamo che per questa humiltà diceva Moysè al Signore: « mitte quem missurus es » ¹⁴. « Ioseph ego minimus inter fratres meos » ¹⁵; et Saul: « ego sum ex tribu Benjamin, familia minima totius tribus » ¹⁶. Et nella legge nova il P. Santo Francesco chiamava li suoi frati del ordine de Minori, e Sto. Francesco de Paula li suoi Minimi, et così ancora la nostra Compagnia si chiama minima. Seguita poi:

[6] *Quae a Sede Apostolica prima sui institutione Societas Iesu nominata est.* La historia è tale. Quando venne a Roma il n. P. Ignatio, et insieme con lui il P. Fabro et io, doppo alcuni giorni [134] vennero anche gli altri primi Padri ¹⁷. Il Padre comandò che per questo negotio si facesse oratione, non sapendo che si fare, et comandò che ogni giorno si dicessero messe acciò Dio inspirasse quello che si avesse

23 fa che si amino] dona che amiamo LP || 25 disse] dice LP || 26 piccolissimo] pochissimo e poi messo in terra si fa un arbore grande LP || 27 chiamava] chiama LPE || 28 dice om.LP || 29 etiam] ancora E || 33 totius tribus om.LP || 34 chiamava chiama LPE || 35 de Minori] minore LP || 36-37 seguita poi ex LPE, deest in G || 39 venne ex LP, om.G, Che venendo E || 40 Fabro Francesco [!] L Pietro Fabro E | et io] il P. Laynez L (P. Laines) P || 41 anche] ancora LP || 42 comandò] et contando E || 43 comandò om.P ci comandò E | giorno] di LP

⁹ « Ubi autem est humilitas, ibi et sapientia ». Prov. 11, 2.

¹⁰ Ps. 137, 6.

¹¹ Mt. 13, 31.

¹² Lc. 12, 32.

¹³ Mt. 18, 3.

¹⁴ Ex. 4, 13.

¹⁵ Cf. Gen. 42.

¹⁶ 1 Reg. 9, 21. « Numquid non filius Iemini ego sum de minima tribu Israel, et cognatio mea novissima inter omnes familias de tribu Benjamin? ».

¹⁷ Ignatius cum Fabro et Lainez iter arripuerunt mense octobri vel novembri, anno 1537. Reliqui cum eis congregati sunt post quadragesimam sequentis anni, vide *Chronol.*, I, p. 36'; *Lain.*, n. 47, I, 124.

da fare. Poi si fece consiglio tra noi d'alcune cose¹⁸. Il primo 45
articolo fu se si doveva fare congregatione. Consentientibus
omnibus, fu detto che sì; et poi si tractò della povertà, spe-
cialmente delli principali articoli di essa, et così della obe-
dientia et castità. Poi disse che gli pareva bene che la congre-
gatione si chiamasse la Compagnia di Gesù, se pur noi altri 50
eramo di ciò contenti; et rispondendo d'esserne contenti, pro-
ponendola alla Sede Apostolica, quivi fu approvata; et così
il primo fondamento fu di questo santo nome.

[7] Il primo fondamento di porre questo nome fu nostro 55
Padre, per questo che io dirò. Venendo noi a Roma per la via
di Siena, nostro Padre, come quello che aveva molti sentimenti
spirituali, et specialmente nella sanctissima Eucharistia, che
egli ogni giorno pigliava, sendoli amministrata o da maestro Pic-
tro Fabro, o da me, che ogni giorno dicevamo messa, et egli no;
mi disse che gli pareva che Dio Padre gl'imprimesse nel cuore 60
queste parole: — Ego ero vobis Romae propitius —. Et non sa-
pendo nostro Padre quel che volesseno significare, diceva: — Io
non so che cosa sarà di noi, forse che saremo crocifissi in Ro-
ma —. Poi un'altra volta disse che gli pareva di vedere Christo
con la croce in spalla, et il Padre Eterno appresso che gli dice- 65
va: — Io voglio che Tu pigli questo per servitore tuo —. Et così
Gesù lo pigliava, et diceva: — Io voglio che tu ci serva —. Et
per questo, pigliando gran devotione a questo santissimo nome,
volse nominare la congregatione: la Compagnia di Gesù¹⁹.

47 di al LP || 49 pareva] piaceva LP || 50 la om.E | noi altri] loro LP ||
51 eramo] eravamo E erano LP | di ciò om.LP | rispondendo] dicendo LP ||
51-52 proponendola] proponendolo E la proposero L || 52 quivi] lvi poi LP ||
53 di ex LP, om.EG | santo om.LP || 54-55 Il primo fondamento — che io dirò ||
il primo fondamento di ponerci questo nome fu questo ch'io dico E. Mi pare
essere per questo che dirò per il che N. P. volse che si chiamasse Compagnia
di Gesù LP || 55-61 Venendo noi a Roma — queste parole] *Haec paragraphus
paulo aliter exprimitur in LP*: Venendo noi a Roma per la Strada di Siena,
essendo che il Padre avesse molti sentimenti spirituali, et principalmente
nella santissima Eucharistia, Maestro P. Fabro et io Laynez ogni giorno dice-
vamo messe [messa P] lui non, ma si comunicava. Hor lui mi disse che pa-
reva che Iddio Padre gl'imprimeva [imprimeva P] nel cuore queste parole ||
60 nel cuore om.E || 62 quel che volesseno] che volessero LP | significare] que-
ste parole add.LP || 66 Voglio che pigli LP || 66-67 Io voglio — et diceva om.P
ob homoteleton || 67 lo om.LP | serva] servi LP || 68 a questo santissimo
nome] al nome di Gesù L || 69 nominare] che fusse chiamata LP | la Compag-
nia] Compagnia LP

¹⁸ Documenta de his conventibus, anno 1539 habitis, v. apud MI.
Const., I, 1-14. Cf. etiam *Lain.* n. 49, I, 129; *Sum.*, nn. 87-99, I, 204-206.

¹⁹ De hac celeberrima visione v. *Acta*, n. 96, I, 496-498 et nota prac-
cipue verba S. Ignatii quae summum valorem conferunt Lainii testi-
monio: « Et io, che scrivo queste cose, dissi al pelegirino, quando questo

- 70 [8] Nè è arrogantia, perchè è fatto ciò per devotione [134v] et per approbatione della Sede Apostolica. Et se San Paulo chiama tutti i christiani Compagnia di Gesù, ancora noi così ci possiamo chiamare. S. Paulo ad Cor. 1: « Fidelis Deus, per quem vocati estis in Societatem filii eius Iesu Christi Domini nostri »²⁰. Et S. Giovanni, p.^a I: « Quod vidimus et audivimus annunciamus vobis, ut et societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre et cum Filio, et Spiritu Sancto »²¹.

[9] Non segue a dire: noi siamo della Compagnia di Gesù,

70 E non è arroganza E || 70-72 Ne è arrogantia — Compagnia di Gesù om.L. || 79 segue a] seguita LP

mi narrava, che Laynez raccontava questo con altre particolarità, secondo havevo inteso. Et lui mi disse che tutto quello dicea Laynez stava il vero, perchè lui non si ricordava tanto particolarmente; ma che all' hora, quando lo narrava, sa certo che non ha detto senon la verità. Questo medesimo mi disse in altre cose». De verbis « Ego ero vobis Romae propitius » vide ea quae diximus volumine I, p. 313, annot. 37. Quantum ad locum ubi visio evenit, quae diximus vol. I, pp. 498-499 annot. 23, novo postea invento documento in archivio Principis Giustiniani Bandini, hoc modo complenda sunt: Ferdinandus Orsini, Dux de Bracciano, qui cum esset dominus loci Stae. Mariae in Cesano vel Stae. Mariae di Galeria, possidebat etiam fundum dictum *La Storta*, ad vitandum ne sui subditi ad audiendam Missam tenerentur longius iter peragere, et ad locum qui dicitur Isola Farnese se conferre, statuit vetus sacellum, quod ibi erat, ex novo construere. Opus tamen exstructionis imperfectum remansit donec quidam Caesar Baiocco de ea re verba fecit Patribus Societatis Iesu. P. Oliverius Pensa, Rector Collegii Romani, nomine Societatis, Duci Ferdinando promisit Societatem de sacello perficiendo et ornando curam sumpturam, modo ei permetteretur illud sacellum Ignatio Conditori dicare, ob memoriam visionis caelestis eo in loco acceptae. Concessit Dux, et obtenta approbatione cardinalis Caroli Pii, episcopi Portuensis, novum sacellum solemniter cultu instauratum est 30 iulii 1631. Urbanus VIII 27 iulii 1632 indulgentiam plenariam concessit in eo sacello lucrandam singulis annis, diebus 30-31 iulii. Vide articulum Pii Pecchiae, *La risorta cappella della visione di S. Ignazio alla Storta*, apud *L'Osservatore Romano*, 29 luglio 1945. Hoc novo invento documento pia traditio de loco visionis ad *La Storta* valde confirmatur, apparet enim saltem iam ab anno 1631 eam opinionem in Societate viguisse. Sacellum fatiscens restauratum anno 1700 a P. Thyrso González, Societatis Iesu Praep. Generali, ignivomis telis dirutum est anno 1944, die 18 aprilis. Sed P. Norbertus de Boynes, Societatis Iesu tunc Vicarius Generalis, eodem quo collapsum fuerat anno, ad pristinam formam illud iterum excitandum curavit.

²⁰ 1 Cor. 1, 9. Cf. quae scripsit Nadal ut nomen Societatis defenderet contra Pedroche, I, 319-321.

²¹ Io. 1, 3.

adunque gli altri non sono; perchè a questo modo, nè noi sa-
remmo della Trinità, nè della Madonna, poichè altri frati si
chiamano della Trinità, et della Madonna. Et nondimeno non
seguita che noi non siamo della Trinità et della Madonna
come essi.

[10] *Primum fuit approbata per fe[licis] me[moriae]* 85
Paulum III anno 1540. Si come li Santi si manifestano in duoi
modi, cioè per la comune confessione della Chiesa, come quei
vecchi santi apostoli et martyri, dipoi per la testimonianza
della Sede Apostolica, come li santi non tanto antichi; così
accade nelle religioni, le quali Dio prova et ordina, perciocchè 90
« omne datum optimum, et donum perfectum desursum est,
descendens a Patre luminum »²². Et per comune consenso
delle antiche religioni approvate, così di san Benedetto, come
d'altri, li moderni Pontefici hanno concluso di admetterle;
onde Papa Innocentio III non volse approvare la religione di 95
San Francesco et di San Domenico, le quali poi il suo succes-
sore Honorio approvò, vedendo il frutto manifesto. Il nostro
P. Ignatio, al principio della conversione, hebbe bonissima
volontà da Dio, ma non tanto lume delle cose spirituali. Et mi
disse che hebbe tentationi, et che egli si dava molto alla con- 100
templatione, et che haveva intentione di farsi religioso della
Certosa²³: [135] ma cognoscendo che era chiamato per l'aiu-
to delle anime, cominciò a congregare compagni, hora in Spa-
gna, hora in Italia, hora in Parigi, et di quelli per sua dispo-
sitione volle conservare solamente noi dieci. Essendo poi in 5
Roma con questi pochi, il Papa se gli mostrò nel principio
difficile, et commesse la cosa a Cardinali, i quali prima erano
contrarii, ma poi, mutati dallo Spirito Santo, favorirno la Con-
gregatione. Il Papa adunque prima concesse che noi fussimo
solamente sessanta. Ma poi diede licentia di far gran Congre- 10
gatione, et l'approvò et confermò con brevi et bolle, et così

80-81 saremmo ex LP saremo G || 82 non di meno] tamen LP || 82-83 non
seguita, perchè noi siamo della Trinità et della Madonna LP || 84 come essi
om.LP || 85 felicem memoriam [sic] L || 88 Dipoi] Secondo LP || 90 accade
om.E || 90-97 le quali Dio prova et ordina — il frutto manifesto haec para-
graphus om. a LP qui rupto sensu hoc modo legunt: Così accade nelle religioni
del nostro Padre Ignatio... [Paulo aliter P: nelle religioni. Il nostro...] ||
93 delli antichi religiosi approvati E || 99 mi disse] a me disse E mi dice LP ||
4-5 dispositione] ottima dispositione LP || volle] volse LP || 6 questi pochi
questa congregatione LP || nel principio] per il principio LP || 10 sessanta
60 LP

²² Iac. 1, 17.

²³ Cf. Acta, nn. 12, 71, I, 376, 462.

hanno fatto tutti li suoi successori, et Dio benedetto per se stesso; et sempre in tutte le persecutioni che hebbe in Roma il P. Ignatio, gli fu propitio Papa Paulo III.

- ¹⁵ [11] Dicono alcuni che la nostra Compagnia non è buona per essere nuova. Questo non vale, perchè ogni cosa fu nuova da principio, come la legge del populo giudaico, le predicationi delli Santi Apostoli, et le altre religioni; anzi perchè è nuova molto più deviamo rallegrarci, per esser lo istituto buono, et l'esempio de primi della Compagnia. Et lo istituto non è nuovo, ma è vecchissimo, imperochè noi haviamo li tre voti di religione, et tutta l'altra substantia. Deviamo temere di non esser freddi in questi principii, acciò non diamo malo esempio a' successori; ma se andremo ferventemente, ²⁰ daremo esempio a' successori per maggiore accrescimento della Compagnia.

- [12] *Ut interim omittamus* [...]. In duoi modi la Sede Apostolica approvò la Compagnia: per parole et per fatti. Per parole quando [135v] con brevi et bolle la confirmarono et ³⁰ Papa Paulo III et Giulio III; et Papa Marcello gli fu affectionato quanto ognuno di noi sa, benchè egli non potè fare ciò che haveva ordinato, per la morte così presta; et tali bolle furono anche da Papa Paulo IIII confirmate. Per fatti poi, quando la Sede Apostolica gli diede molti privilegi, tanta licentia ³⁵ ne Sagramenti et specialmente in quello della Penitencia, etiam maggiore che a' Vescovi, poichè essi hanno iurisdictione sopra la sua diocesi solamente, et noi sopra tutti, potendo assolvere di tutti i casi, eccetto quelli che sono reservati in *Cena Domini* ²⁴. Inoltre ha dato licentia di predicare in ogni luogo et

12 hanno fatto] anchora LP || 13 in Roma om.LP || 16 Nè questo vale LP || 18 Santi om.LP | anzi] imo LP || 21 vecchissimo] vecchio E | haviamo] havevamo PL || 22 Deviamo] solo add.E | Paura si deve dare che noi non siamo freddi LP || 28 approvò] approva LP || 29 Confirmarono] confermò LP || 30 Marcello quanto gli fusse affectionato ognuno di noi lo sa LP || 31 egli] lui LP || 32-33 et tali bolle confirmate] et anche PP. Paulo IIII la confermò LP || 34 molti] tanti E || 36 poichè essi hanno] essendo che loro habbino LP || 37 le sue diocesi L le loro P || 39 Inoltre] Poi LP

²⁴ Paulus III, litteris apostolicis «Cum inter cunctas», anno 1545 datis, haec inter alia Societati concessit: «necnon illis ex vobis qui presbyteri fuerint, quorumcunque utriusque sexus Christifidelium ad vos undecumque accedentium confessiones audiendi, et confessionibus diligenter auditis, ipsos et eorum singulos ab omnibus et singulis eorum peccatis, criminibus, excessibus et delictis, quantumcumque gravibus et enormibus, etiam Sedi Apostolicae reservatis, et a quibusvis ex ipsis casibus resultantibus sententiis, censuris et poenis ecclesiasticis (ex-

dare gli Essercitii spirituali ²⁶. Di modo che bisogna che hab- 40
biamo gran divotione alla Sede Apostolica, si come haveva il
nostro Padre Ignatio, il quale, quando si trovava in dubbio
d'alcuna cosa, diceva: — La Sede Apostolica ci risolverà et in-
segnerà —; et a lei si rimetteva et commetteva. Et questo ci
deve dar animo contra gli heretici et lutherani, i quali si chia- 45
mano seguaci di Gesù, et non vogliono ubedire al suo Vicario
in terra, al Pontefice Romano [...]

LETTIONE SECONDA

[*S. Ignatius totius Societatis exemplar.*]

[f. 138]

[13] ... Dice prima della salute che della perfettione ²⁶ per
advertirci che non facciamo l'ordine preposterò, lassando le
cose di necessità per quelle di consiglio. Et questo riprendeva
Christo ne pharisei quando diceva: « Vae vobis scribae et
pharisei, qui decimatis mentam et anethum et cyminum, et 5
relinquitis quae sunt graviora legis, iudicium et misericor-
diam et fidem. Haec oportuit facere et illa non omittere » ²⁷.
Però, prima doviamo attendere alla salute propria, et poi a
quella del prossimo. Ecco adunque il fine della Compagnia.
Vediamo un poco questo nel P. Ignatio, di santa memoria. 10

[14] Contavami di se il Padre nostro, che quando Dio
elege uno per fondamento di religione, lo guida per quel
modo col qual vuole che egli guidi gli altri ²⁸; et così Dio pri-
ma gli insegnò la salute sua, poi quella del prossimo. Si levò
dal mondo, afflisse la carne con digiuni, astinenze et discipline 15
macerandosi, fuggendo l'occasione del male, finchè gli venne
desiderio di farsi cartusiano ²⁹. Ma vedendo poi che egli era

⁴³ Sede] Sedla LP || ⁴⁴ rimetteva et om.LP || 1-2 per advertirci per haver
fine [!] L.

ceptis contentis in bulla, quae in die Coenae Domini solita est legi)
absolvendi, ac eis pro commissis poenitentiam salutarem iniungendi ».
MI. Const., I, p. 168.

²⁶ Ibid. 167.

²⁸ Exponit verba *Examinis*: « Finis huius Societatis est non solum
saluti et perfectioni propriarum animarum cum divina gratia vacare » ...
Examen, cap. I, n. 2.

²⁷ Mt. 23, 23.

²⁸ Cf. *Vitam Soriani*, infra Mox. 17, n. [1].

²⁹ Vide sup. n. [10] et annot. 23.

chiamato all'aiuto degli altri, diceva che più presto ha[v]rebbe poi voluto essere conventuale che osservante, per potere più
 20 aiutare gli altri [...]

LETTIONE TERZA

[*Societatis vitae ratio communis est.*]

[f. 143v]

[15] ... Dice poi che il modo di procedere della Compagnia è differente nel esteriore dal'altre religioni. Duoi mezzi ci sono per aiutare il prossimo, dicea nostro Padre Ignatio, con dare essemplio esteriore. Il primo è l'asperità, perchè l'huomo
 5 si muove facilmente per cose austere, come veste grosse, discipline et digiuni; et è buon modo questo. Il 2º è essercitare l'opere della charità verso il prossimo. Del primo è stato essemplio S. Gio. Battista, del 2º il nostro Salvatore. S. Gio. Battista haveva una demonstratione esteriore di gran santità, et
 10 Christo prese una vita comune. Il Padre nostro l'essercitò tutte due. Prima andava scalzo, mangiava pane et aqua, et se mangiava altra cosa ci mescolava cenere, o altra simile cosa, acciò non gli delettasse il gusto. Faceva tre discipline, o una al manco il giorno³⁰. Ma poichè contrasse malattia, consultò
 15 che fusse bene fare altrimenti per la Compagnia, et questo iustas ob causas; prima, per la debolezza dell'huomo; et così solea dire il P. Ignacio: — Finchè un'huomo si rende a Dio, si diletta di patire pene et travagli per il corpo, ma poi che già si sarà dato a Dio, tratti meglio il suo corpo, non già come
 20 cosa propria, ma di Dio —. Item perchè ha la Compagnia ancora essercitii che debilitano, come è la oratione, meditatione et studio, lassare la propria volontà, et chi havesse poi altre penitentie aggiunte, non potria così ben servire al prossimo. Nientedimeno ci resta per questo rimedio, perchè soggiunge
 25 poi: « sed illas assumere quivis poterit, quae videbuntur cum approbatione superioris ad maiorem sui profectum convenire » etc.³¹ [...]

20 gli altri l'anime L. || 3-4 con dare] dando L. con darci E

³⁰ Tres disciplinas singulis diebus ponunt Sum., n. 14, I, 159, atque etiam Nadal *Exhort. Complut.* (1554), I, 306; *Acta*, n. 13, I, 380 ponunt unam singulis noctibus.

³¹ *Examen*, cap. I, n. 6.

LETTIONE 12^a[*Naturae contraria exemplo Ignatii amplexenda.*]

[f. 159v]

[16] ... Mette ancora un'altra dottrina, maxime per ii novitii, cioè che si consideri quali nemici dell'anima sono maggiori et che danno più impaccio, et quelli sieno uccisi prima, perchè allhora gli altri saranno facili da uccidere. Essempio de santi Padri, et d'altri, che hanno bevuto la marcia delle piaghe. 5 Et in questa dottrina fu molto exercitato il P. Ignatio, il quale con grandissima fortezza abbracciava le cose che repugnano alla natura et inclinatione nostra. Essempio, quando lo bolvero battere in Parigi nel collegio di Sta. Barbara, che saltò di piacere in camera sua, et corse in quel collegio etc. 32. Es- 10 sesempio ancora in David, il quale, amazzando prima il più forte inimico de Filistei, fece che gli altri fussino poi più facilmente vinti. « Resistite diabolo, et fugiet a vobis » 33 [...]

LETTIONE 13^a[*De amore iniuriarum.*]

[f. 163]

[17] ... A me accadde non poter intendere questo punto del P. Ignatio di desiderare le ingiurie; et dicendoglielo io, et mi rispose che se non potevo desiderarle, che desiderassi desiderarle 34. Fac quod potes et dabitur quod non potes. Se deve 5 almeno desiderare di desiderarle, et haver questa perfet-

5 marcia} marza L | pieghe G piaghe *reliqui* || 8 esempio del caldo che sentiva nella piagha. Et quando lo volevano battere in Parigi nel Collegio di Santa Barbara saltò d'allegrezza in camera sua et corse dove lo volevano battere P esempio del caldo che sentiva nella piagha. Et quando lo volevano battere in Parigi nel Collegio di Santa Barbara saltò d'allegrezza et così in camera andò correndo dove lo volevano battere L || 1 A me] In questo loco narra il P. Lainez che a sua R^{ta} accadete LP || 2 et dicendoglielo io] et così lo disse al Padre qual credo che gli rispose LP

32 Vide *Vitam Soriani*, infra Mon. 17, n. [19]: « Pater Ignatius prae nimio gaudio exultavit in cubiculo, sentiebat enim repugnantiam ».

33 Iac. 4, 7.

34 *Examen*, cap. IV, n. 45.

tionem. « Concupivit anima desiderare iustificationes tuas »³⁵, et per questo bisogna sempre avere la gratia di Dio, la quale fa tre effetti nell'anima: di eccitare, di sanare et di roborare.

7

P. HIERONYMI NADAL

ADHORTATIONES CONIMBRICENSES

MAIO-IUNIO 1561

EXCERPTA EX ADHORTAT. 2^a ET 4^a, INTEGRA 3^a.

Praefatio

I. - MON. editum a P. Mich. Nicolau, S. I., cum integra serie exhortationum conimbricensium, in opere: *Pláticas espirituales del P. Jerónimo Nadal, S. J., en Coimbra (1561)*. Granada, 1945, 8°, XIX-220 pp.

II. - AUCTORES: EN, I, pp. L, 39, 494; II, 73-80; SACCHINI *Hist. Soc.* pars II, lib. V, nn. 14-19; ASTRÁIN, *Hist.*, t. II, c. VIII, 128-139; RODRIGUES, *Hist.*, II/1, 280-284.

III. - TEXTUS. Apogr. in Bibl. Nationali Matritensi, Ms. 6336 (olim « R. 215 »). Natalis exhortationes transcriptas esse eo ipso tempore et loco quo prolatae sunt, nobis constat ex testimonio P. Mich. Vanegas: « Excogitata ratio fuit ut ab aliquo exciperentur, nobisque saepius per otium pervolutandae manerent, tamquam reconditi quidam nostrae Religionis thesauri », EN, I, 804; cf. SACCHINI, n. 19. Nunc unum tantum earum exemplar apographum invenitur, supra citatum. Hunc codicem novit iam anno 1898 P. Fridericus Cervós qui illum descripsit in EN, I, p. L. Hic codex nihil continet praeter has Natalis exhortationes conimbricenses, addita tamen ad calcem exhortatione 14ª complutensi eiusdem Natalis, quae de oratione agit. Codex, religatus, habet in dorso titulum: P. GERONIMO / NADAL / PLATICAS. Mensurae est 215 × 155 mm. Constat ff. 221, partim tantum signatis, quorum 8 initio, 12 in fine nec scripta nec numeris signata sunt. Folia quaedam alba signatis interseruntur. Exhortationes conimbric. habentur a. f. 1r ad 93v. A f. 94r

---

8 corroborare I.

---

³⁵ Ps. 118, 20.

ad f. 100v, exhort. 14^a complutensis. Codex a diversis amanuensibus scriptus est. Id manifeste apparet, quidquid dicatur apud EN, I, p. L, e comparatione ex. gr. f. 12v cum f. 13, horum cum f. 1, cet. Singuli amanuenses paginas integras scribendo absolvunt. Horum manus clare pertinet ad saeculum XVI, unde colligere licet agi de apographo coaevo. An sit exemplar ad quod P. Vanegas loco supra commemorato alludit, discernere non licet. Sed eius auctoritatem confirmat scribendi modus, nam sermoni hispanico (quo procul dubio usus est Nadal) saepe modi loquendi et scribendi lusitani miscentur. Sic, ex. gr., *comua* pro *común*, *temos* pro *tene-mos*, *empréguese* pro *empléese*, *estoutro* pro *estotro*, cet.

IV. - ADIUNCTA HISTORICA. De visitandis Societatis Iesu domibus et provinciis sive per se per alium, cito post acceptum Praepositi Generalis munus P. Láinez cogitare coepit¹. Hieronymum Nadal ad hoc munus Visitoris designatum iri, subsequenti anno sermo sparsus est², sed nondum quidquam certo statutum erat³. Nihilominus necessitas huius visitationis clarius in dies apparuit, ideoque ad finem anni 1560 P. Láinez eam per P. Nadal institui decrevit⁴. Huius visitationis causae erant aliae generales aliae speciales pro singulis Societatis provinciis. Generales causae erant unitatem et renovationem spiritus promovere⁵, fovere coniunctionem sociorum cum Praeposito Generali⁶, decreta recentis primae Congregationis Generalis ad praxim deducere⁷, collegia ad normam collegi Romani conformare⁸, uniformitatem per omnes provincias inducere⁹.

Ad provinciam Lusitaniae quod attinet, crebris litteris Romam missis significabantur defectus qui remedium postulabant, et diminutio fervoris vitae religiosae¹⁰.

¹ Nadal in 1ª exhort. conimbricensi. Editionis P. NICOLAU, p. 39-40, n. 4.

² Litterae S. F. Borgiae ad Láinez, 8 sept. 1559, S. F. *Borgia*, III, 552, ASTRÁIN, *Historia*, II, 128.

³ Responsio Lainii ad Borgiam, 26 sept. 1559, ASTRÁIN, *ibid.*, p. 129.

⁴ EN, II, 66.

⁵ Nadal in exhort. conimbricensi 1^a, edit. NICOLAU, nn. 6, 7; in complutensi 1^a, initio.

⁶ *Ib.*

⁷ Exhort. complutensis 1^a, initio.

⁸ Id optabat Borgia in epistula supra citata, ann. 2, itemque Lud. Gonçalves in epist. ad Nadal, 29 aprilis 1561, EN, I, 447, n. 3°.

⁹ EN, II, 67.

¹⁰ In hunc sensum duas scripsit epistulas ad Generalem P. Gundisalvus Vaz, alteram 22 iulii 1560 (ASIR, cod. *Lus.* 60, f. 207; cf. F. RODRIGUES, *Historia*, II/1, 281), alteram 6 nov. eiusdem anni (*Lain. Mon.*, V, 14; cf. F. RODRIGUES, *ibid.*, I/2, 118-120; II/1, 281). — De particularibus adiunctis provinciae Lusitaniae ter scripsit ad P. Nadal P. Lud.

His itaque de causis, P. Nadal tertio missus est visitator cum auctoritate Generalis Commissarii, a qua nullus socius eximebatur¹¹. Discessit ex Urbe 18 novembris 1560 munitus litteris patentibus a Generali signatis et litteris commendatiis Summi Pontificis et Patris Láinez ad regem Philippum¹². Cum in Hispaniam pervenisset, properavit P. Franciscum Borgiam convenire, nihil agere volens ex officio antequam eum alloqueretur¹³; eum in urbe Portu invenit¹⁴. In eo collegio visitationem provinciae Lusitaniae aggressus est. Peragratis collegiis portuensi, bracharensi et monteregiensi in Gallaecia, diutius commoratus est Conimbricae, a fine mensis maii 1567, ad medium iulii¹⁵.

Natalis exhortationes. — Rationem suae visitationis ipse Nadal declaravit¹⁶. Inter alia media ad suum scopum ordinata, exhortationes ad socios habebat, quibus gratiam vocationis ad Societatem exponebat. Has exhortationes fecit ad Portum, Bracharae, Ulyssipone et Eborae, maiore autem numero, prout frequentia et condicio auditorum requirebant, Conimbricae¹⁷.

Gonçalves: 1.º, 29 aprilis 1561 (EN, I, 445-448); 2.º, 4 maii (ibid. 449-450); 3.º, 29 maii (ibid. 471-474).

¹¹ EN, II, 67.

¹² En tibi itineris P. Nadal praecipui eventus: 18 nov. 1560 ex Urbe cedit (EN, II, 67); 18 (vel 21) decembris Ianua solvit (dies 18 signatur in epistula Natalis, EN, I, 363, dies 21 in eius *ephem.*, EN, II, 67); 1 ian. 1561 Barcinonem pervenit (EN, I, 365); 5 aprilis ad Portum (Oporto) (EN, I, 427); ad finem maii Conimbricam; 25 maii incipit habere ibi exhortationes; 14 iulii relicta Conimbrica petit Eboram (EN, I, 495); 2 octobris e Lusitania discedit (EN, I, 537); 13 octobris pervenit Complutum (EN, I, 537, 538); 26 octobris incipit habere exhortationes (ASIR, *Instit.* 98, f. 137); 14 novemb. relicta Compluto petit Ocaniam (EN, I, 552); mense decembri Compluti habet conventum Provincialium Hispaniae, et Provincias dividit; 3 ian. 1562 Castellam relinquit (EN, I, 654); 6 aprilis cedit Caesaraugusta et iter arripit Galliam versus (EN, II, 92).

¹³ EN, II, 69.

¹⁴ Ib. 70.

¹⁵ EN, I, 485.

¹⁶ Ib., II, 71. Sic, ex. gratia, agens de collegio Montis Regii: « Visitavi, quo nomine complector examina, confessiones, renovationem votorum, quae fere fiebant, et exhortationes ».

¹⁷ Nadal reddens rationem P. Láinez de sua visitatione, litteris 13 iulii Conimbricae datis, haec inter alia scribebat: « 16. He hecho algunas pláticas (quasi alternis diebus) del Instituto, etc.; parece que por gracia del Señor se han mucho aprovechado », EN, I, 497. Et in *Ephemeridibus*: « Incepi habere exhortationes, quibus adeo fuerunt accensi, ut magna sequeretur mutatio, magna confirmatio animorum », EN, II, 73. Postea addit: « Habebam frequentes exhortationes, ut nulli plures habuerim; 20 (si recte teneo) fuerunt, quod non fuit mihi ».

In his exhortationibus eundem fere modum, quem anno 1554, 1557 et alias in aliis de Societate scriptis, tenuit Nadal. Agens de gratia vocationis ad Societatem, ut appareat eam a Deo procedere, Societatis originem, confirmationem et approbationes a Summis Pontificibus concessas refert. Rationem autem Instituti explicaturus, tamquam medium ad illud melius cognoscendum, Ignatii conditoris vitam enarrat¹⁸. Postea ad declarandum Instituti finem, partes, personas, media et ministeria procedit.

V. - RATIO EDITIONIS. Edimus ea fragmenta quae de Societatis confirmatione a Sede Apostolica et de S.¹ Ignatii vita rebusque gestis agunt, quae sunt ultima pars exhortationis 2^{ae}, integra 3^a, et prior pars 4^{ae}. Reliquarum etiam ea excerpimus quae cum nostro scopo congruunt. Ut citationes faciliores reddamus eam paragra-phorum divisionem et numerationem servamus quam P. Nicolau in sua editione instituit. Ab eo, pro nostra ratione et scopo, discedimus in forma transcriptionis, scribendi modum manuscripti retinentes, eo vel magis quod, ut diximus, permixtio formarum lusitanarum cum hispanis, non parum confert ad discernendam indolem et antiquitatem huius apographi. Nonnulla aliter ac P. Nicolau legimus aut interpungimus.

Textus

30. *De approbatione et confirmatione agere intendit.* — 31. *Deliberationes de novo religioso ordine condendo.* — 32. *Societatis oralis approbatio: « Spiritus Dei est hic ». Rem examinandam committit Paulus III cardinali Guidiccioni.* — 33. *Is initio se contrarium praebet; Ign. tamen animum non despondet.* — 34. *Tria millia missarum celebrari iubet. Animus Cardinalis flectitur.* — 35. *Societatis confirmatio.* — 36. *Facultas conceditur admittendi coadiutores. Bulla data anno 1549.* — 37. *Plena confirmatio anno 1550 a Iulio III concessa.* — 38. *Societatis utilitas ad profectum animarum.* .

grave », ibid., p. 74. P. Michael Vanegas, in litt. Quadrimestribus, 1 sept. 1561 datis, haec de Natalis exhort. subiungit: « Habuit praeterea, quamdiu Conimbricae egit, frequentissimos sermones in magno Patrum Fratrumque concursu, ad duas et viginti, ut opinor, exhortationes de Societatis institutis, de gratia illius, de vivendi modo, de laboribus et molestiis, quibus fuit aliquando vexata, de conversione, vita moribusque Patris nostri Ignatii, cuius semper apud nos iucundissima victura est memoria, et sigillatim de unaquaque Societatis conditione, et quo quisque modo proficere in statu suo possit », EN, I, 804.

¹⁸ « His adiciebat multa de ortu progressuque Societatis, de factis dictisque B. Patris Ignatii, quae iucundissime audiebantur ». SACCHINI, p. II, l. V, n. 18.

SECUNDA EXHORTATIO IN DIE PENTECOSTES, 25 MAIL.

[f. 13]

[30] ... Y porque ¹ es necessario y summo provecho al religioso de qualquier religión saber el principio della y la gracia que Dios nuestro Señor le a comunicado, para procurar
 5 de conformarse más con ello, y de coniungir más la gracia particular con que Dios nuestro Señor quiso moverlo a se obligar a la gracia comua de la tal religion, y assí más se aprovechar in Domino; por tanto diremos de la nuestra, todo de raíz, y primero de la confirmación y aprobación apostó-
 10 lica.

[31] Fué, pues, nuestra religión aprobada por la Sede apostólica, y el principio fué desta manera. Que nuestro Padre M. Ignacio, con los compañeros que en aquel tiempo tenía, trataron entre sí lo que más cumplía al servicio de Dios
 15 nuestro Señor, acerca de procurar que uiesse personas que les quisiesen ayudar al intento que tenían, y assí hazer congregación, o se sería mejor dexarse desso, y que con ellos se acabasse su deseo de ayudar a las ánimas y el trabajar por esso. Y pidiendo a Dios nuestro Señor con muchas ora-
 20 ciones y missas les diesse en aquello luz y conocimiento de lo que sería más conforme a su divina voluntad, nuestro Padre con los otros se determinaron que es mejor procurar que aya quien los siga en sus propósitos, y que sea en religión y con votos ², teniendo nuestro Padre M. Ignacio muchas sig-
 25 nificaciones interiores para esto.

[32] Determinados en este parecer, hazen la suplicación en la fórmula que está escrita en la primera bulla de nuestra confirmación, y házenla proponer al Papa Paulo 3. por

---

11 *Titulus in marg.:* « Origo Societatis »

---

¹ Acturus de gratia vocationis ad Societatem Iesu, in superioribus exposuerat Nadal quid sit gratia in genere, quid gratia religionis in specie. Nunc, ut ostendat in Societate hanc gratiam religionis inveniri, eam esse veri nominis religionem a Sancta Sede approbatam et confirmatam declarat brevi narratione huius eventus.

² Deliberationes primorum Patrum de religione condenda et de oboedientia uni eorum praestanda vide apud MI, *Const.*, I, 174. Vide etiam I, 128-129, 201 (in apparatu), 205, 211, 610²⁴, et auctores ibi adductos.

uno de los cardenales ³. [13v] Y la primera palabra que dixo el Papa entonces fué: — Spiritus Dei est hic — ⁴; de la qual te- 30
mos nosotros tomado mucha consolación y devoción en el Se-
ñor; que en cosas de tanta importancia como aquélla y de cos-
tumbres christianas no puede errar el Papa, y specialmente
le guía y alumbra Dios para que no erre, ni diga sino lo que
es más conforme a su divina voluntad. Tamen, como Paulo 3º 35
era prudentíssimo, etiam in naturalibus, de gran valor y para
mucho, considerando lo que se le proponía, parecióle la cosa
muy difficultosa; y assí no avría ninguno, a que no le pare-
ciese difícil y peligroso en tal tiempo levantarse religión nue-
va, quando las religiones eran tan contradezidas; y clara- 40
mente se mostrava ser necessaria gracia en muy gran abun-
dancia para se instituir. Y por tanto, antes de dar su apro-
bación, determina de examinar muy bien este espíritu, para
saber si es verdadero y de Dios. Y encarga desto al cardenal
Guidachón, el qual era contrario de aver pluralidad de reli- 45
giones, y en esto estava tan assentado, que de propósito avía
escrito un libro. contra pluralitatem religionum ⁵.

[33] Cometiéndole el Papa este negocio, que era cosa
fortíssima para poder con él al cabo, pero de gran gracia
que el Señor quiso hazer para más prueba desta su Compa- 50
ñía, nuestro Padre y los demás se van al Cardenal, y signi-
ficante la cosa; pero él, como hombre poco afficionado a ta-
les tratos, no los quiere ver ni oyr ⁶; de lo que se vinieron
dél confusos, quedando con todo muy entero y constante nues-
tro Padre y con diligencia procurando todos los mejores me- 55
dios que podía para effectuar sus propósitos, pues era[n] de
tanto [14] servicio del Señor, y que Él avía dado tanto co-
noscimiento, claridad y certitud. A cuya imitación avemos

29 *Titulus in marg.*: « Spiritus Dei est hic ». || 43 *determinar ms.*

³ Card. Gaspar Contarini. De hac orali Societatis approbatione v. I. 206. 307. 312. 610 ²⁴. Textum formulae Instituti in MI, *Const.*, I, 14-21.

⁴ Natalis utitur hoc loco eadem formula ac in *exhortat. anni 1554*, vide I, 312 et quae ibi diximus in annot. 33. Cf. supra, MON. 3, p. 95.

⁵ I. 130, 206-207, 269, 696. De cardinalis Guidiccioni scriptis contra pluralitatem religionum ibid., p. 207 ²⁵.

⁶ In *exhortationibus complutensibus anni 1561*, infra, MON. 8, n. [4], dicitur Cardinalem primo quidem tempore nostros Patres renuisse audire, postea tamen cum eis benevole egisse. In *Vita P. Soriani* dicitur: « quibus mediis et industria ac frequentibus colloquiis cum Cardinali tantum profecit » ... MON. 17, n. [35].

nosotros procurar también que, aunque a veces nos suceda
 60 algo contra lo que pretendemos por gloria de Dios, no caya-
 mos de ánimo, mas esforzándonos de nuevo, apliquemos to-
 dos los remedios y medios posibles, según la cosa que se
 trata.

[34] Dize, pues, el Padre a sus compañeros que com-
 65 plfa ayudarse y encomendarse la cosa a Dios, y así ordenó
 por este efecto se digan tres mil missas a la Sanctísima
 Trinidad, de que era muy devoto. Y para esto escribió a al-
 gunos conocidos que tenía, para que dixessen algunas dellas,
 y poco a poco se dixerón ⁷. Y tornando una vez a hablar al
 70 Cardenal, quando no se catan le alhan totalmente mudado de
 lo pasado, diciendo que avía tenido dificultad en le parecer
 bien que esta religión se emeçasse; pero que ya tenía en-
 tendido que era bueno y santo que se hiziesse y effectuas-
 se y que él era contento; y de propósito se puso a dizir palabras
 75 de aprobación della, y aun más dello que los Padres querían ⁸;
 y refiriendo esto el Cardenal Guidachón al Papa, por le te-
 ner del negocio encargado, dize el Papa que es contento y
 que quería que se haga esta religión, pero restringe la licen-
 cia para que no alla en ella más de hasta 60 professos, y
 80 esto por tomar otra probación deste espíritu y gracia y no
 ser fácil en confirmar cosa de tanta calidad y en tales
 tiempos.

[35] Con esta confirmación así restricta se acabó el
 anno de 40, pasó el de 41, y 42, y al de 40 y 3°, el Padre se
 85 anima [14v] para hablar de nuevo a su Sanctidad, y así lo
 hizo dándole cuenta de todo lo que hazían, de sus exerci-
 [ci]os, predicar y confessar, y los más y aumento de la
 Compañía; y pídele quiera tomar dello enformación y abrir
 el número; y él se lo concedió, y abrió el número, mas en el
 90 resto no uvo tanta plenitud como después.

---

78 *Titulus in marg.*: «Prima approbatio ad certum numerum»

---

⁷ Cf. I, 130, 207, 312, *Epp. Broëti*, p. 515. Novum aliquid additur a Nadal hoc loco, scil., missas oblatas esse SSmae Trinitati ob specialem erga Eam devotionem. Vide etiam supra, Mon. 3, n. [107], p. 96.

⁸ Hanc animi mutationem testatur Nadal in *exhort. anni 1554*, v. I, 312. Vide sup. Mon. 3, n. [108].

⁹ Bulla *Iniunctum nobis* data est pridie Idus Martii (14 martii), anno ab Incarnatione 1543, seu 1544 hodiernae computationis, MI, *Const.* I, 86.

[36] Después, en el anno de 45, faltando coadiutores, como deseava nuestro Padre, siendo ya la Companhia en muchas partes augmentada, torna a suplicar por esto a Paulo III, y concedió esto ¹⁰ y muchas gracias en el de 49 ¹¹.

[37] Finalmente en el de 50 se suplicó a Papa Julio y ⁹⁵ dió la plenaria y perfecta confirmación de la Companhia, como agora tenemos ¹². Y no se puede alterar esto sin que la Congregación general assí lo ordene ¹³. De manera que en estas probaciones fué nuestra religión aprobada, y pues ella assí lo fué, no es mucho que los que an de bivar en ella lo sean ¹⁰⁰ también con las muchas probationes de que usamos.

[38] Queda junto con esto ver se esta religión es necessaria o útil; en lo qual a[y] dos cosas: la primera que nosotros no somos necesarios ny útiles, antes inutilísimos y indignos de nuestra parte desta vocación; la otra es que la religión en sí es muy útil y aun necessaria, según la providencia divina, la qual quiere que, puestos etiam todos los otros auxilios en su Ecclesia y Religión, sea bien que supla a lo que sempre ay mucho que hazer pera que las almas sean ayudadas. Como en Valladolid yo dizía a unos religiosos de mucha coenta, haziéndose una profesión ¹⁴, afirmando lo que se ve en ella y lo que pretende, puesto [15] que nosotros no correspondamos con su fin de la manera que ella requiere;

91 *Titulus in marg.*: «Coadiutores» || 94 *Tit. in marg.*: «plena approbatio»

¹⁰ Facultas admittendi coadiutores tum spirituales tum temporales facta est a Paulo III per Litteras Apostolicas in forma Brevis *Exponi nobis*, datas 5 iunii 1546. Earum textum v. apud MI, *Const.*, I, 170-173.

¹¹ Bulla *Licet debitum*, 18 oct. 1549, MI, *Const.*, I, 357-371.

¹² Bulla *Exposcit debitum*, 21 iul. 1550, MI, *Const.*, I, 373-383. De his approbationibus et confirmationibus Instituti Societatis a Paulo III et Iulio III, vide I, 130, 208 ¹⁰, 269, 300, 314, 743, 756, 773, 798.

¹³ Intellige penes Generalem Congregationem auctoritatem inesse ad pontificia documenta declaranda et praeterea Constitutiones condendas vel immutandas. Ita statuitur in Bulla *Exposcit debitum* Iulii III, MI, *Const.*, I, 376.

¹⁴ Agi videtur de professione P. Baptistae de Barma, facta Vallisoleti, 11 iun. 1556 in manibus S. F. Borgiae (cf. I, 65^{*}). Ea enim occasione «primarios monachos vocavit ad prandium P. Franciscus ex omnibus Ordinibus, et ex tempore dixit ut prandentibus illis e suggestu aliquid dicerem latine de Societatis instituto. Mihi non fuit difficile dicere imparato; sed illud sensi, quod ex imperio non admonitum compellasset; non tamen male cessit». *Ephemerides*, EN, II, 43, *Asseio. Historia*, II, 4.

y por tanto les encargava nos aiudassen con sus oraciones
 15 a que Dios N. Señor embiasse a ella los que mas cómodos
 y propios fuessen para le servir en este ministerio, pues noso-
 tros éramos tan flacos y roines instrumentos. Y assí todos
 tengan lembrança siempre de pedir esto al Señor y tenerse
 por indignos de tanto bien, para que todo se haga a maior
 20 gloria de la divina magestad. Laus Deo.

[Folia 15v, 16, 17, alba].

TERTIA EXHORTATIO

1. *Confirmationes Societatis per Paulum III et Iulium III.* -- 2-3. *Eligit Deus Ignatium ad Societatem condendam.* -- 4. *Ignatii ad Deum conversio.* -- 5. *Hinc nobis exemplum offertur ad electiones faciendas.* -- 6. *Studium Ignatii perfectissima quaeque sectandi.* -- 7. *Incipit a paenitentia, Votum castitatis. Iter ad Montem Serratum. Exercitia orationis et paenitentiae.* -- 8. *Tentationibus eturbationibus agitur.* -- 9. *Quenam inde nos eruere debemus.* -- 10. *Magnae illustrationes de rebus divinis.* -- 11. *Eximia illustratio.* -- 12. *Quonam modo eum imitari debemus.* -- 13. *Ad proximum iuvandum inclinatur.* -- 14-15. *Peregrinatio hierosolymitana.* -- 16. *Studia litterarum sibi necessaria esse videt.* -- 17. *Studiis vacat Barcinone.* -- 18. *Inde Compluti.* -- 19. *Postea Salmanticae.* -- 20. *Tandem Lutetiae.* -- 21. *Origo studiorum in Societate.* -- 22. *Socios sui consilii quaerit.* -- 23-24. *Quonam tendant ministeria spiritualia Societatis.* -- 25. *Anacephaleosis.*

[f. 18]

[1] Commeçávamos aer a tratar particularmente de nuestras cosas de la Compañía y tocávamos solamente la confirmación; y como os acordáis, fué modo mucho particular com
 5 que nuestro Señor movió a Paulo tertio a se examinar tanto la Compañía, en las confirmationes, hasta Julio tertio que la confirmó plenariamente; de manera que diez años ha tomado la Sede Apostólica para aprobar este Instituto.

[2] Tornemos hum poco sobre este punto al particular.
 10 Religión es ésta; mas ¿cómo? Yo entiendo desta manera: las religiones Dios las haze con dones particulares que Él les da, y Él es el primero¹. Digo, pues: si Dios quiere ¿quién

¹ Signa interpunctionis in hac paragrapho adhibemus quae nobis aptiora videntur. Alia adhibet M. NICOLAU, p. 62. Post verbum *cómo* adest in ms. signum quod videtur signum interrogationis. Cum autem postea interrogationes sequantur, videtur hoc loco Nadal loqui ad modum dialogi, ut saepe facit.

le poderá estrovar? Si dize: — Quiero hazer esto, y elegir para esto uno, y quiero que sea ministro, y que seia Ignatio de Loiola —, ¿quién le podrá contradizir?

[3] Elígilo, no que lo meresca él, o que le legiesse, que tenía la gratia; que era peccador i andava en g[u]erra por la honra, y él lo dizía de sí: que andava en vanidades ², hazer esto y estoutro. Mas eligió su naturaleza por ser hombre para mucho ³, y era tam magnánimo que en la g[u]erra nunca herió persona vencida ⁴. Queriendo, pues, Dios hazer esto, para que no avía gratia, ni mérito; ni la naturaleza, ni naturales perfecciones de N. Padre (puesto que grandes) bastavan, aunque eran gran ayuda, coniuncta la voluntad y gratia de Dios, ¿cómo le eligió? Commonícale ⁵ gratia para esto por los mismos medios, y más por donde se començó en él la Compañía y ha de proceder; los quales Dios andava poniendo en él poco a poco, y de donde despoés se avía poner em práctica en la Compañía ⁶.

[4] Y fué así. Comieça el P. Ignatio a convertirse a Dios. Estando enfermo, siendo desauziado de los médicos, a la media noche del día de San Pedro y San Pablo del era de †21†, a los quales tenía devoción, se empeçó a hallar mejor ⁷. Em la dolentia quiere leer y pasar el tiempo; pide libros profanos de historias perjudiciales y malas de Amadís de Gaula

33-34 del era de 22 in marg. | 22 ms.

² «Hasta los 26 años de su edad fué hombre dado a las vanidades del mundo». *Acta*, n. 1, I, 364-365.

³ Cf. *Sum.*, n. 6, I, 156: «En general, en lo que se ponía y aplicaba, se mostraba siempre para mucho».

⁴ Polancus in *Sum.*, nn. 5, 6 alia duo affert argumenta eius magnitudinis animi: quod Nájerâ expugnatâ nihil e praeda sibi sumpserit, et quod concordiam inter Guipuzcoae inimicas civitates instauraverit, v. I, 155, 156.

⁵ Eam interpunctionem adhibemus quae nobis aptior videtur. In ms. post «eligió» adest punctum et sequitur maiuscula. In dubio retinemus signa quae in ms. habentur. Ceterum solet Nadal interrogationes miscere suae narrationi. P. NICOLAU aliter interpungit sententias, p. 63.

⁶ Notetur dictum Natalis maxime proprium: Societatem in Ignatio inceptam esse, in eiusque vita haberi quasi formam quam Societas sequatur oportet. Haec est ratio ob quam Natalis Ignatii vitam enarrat ubi de Societatis Instituto illi agendum est, cur etiam Ignatium propriam vitam narrare sit, in eius sententia, Societatem fundare. *Acta*, n. 4^a, I, 360-361. *Prologus P. Lud. Gonçalves*.

⁷ In ms. adest punctum post verbum *mejor*.

o otros, y no se hallan. Avía *Flos sanctorum* y *Vita Christi*; lee por ellos, y en ello tenía dos spíritus: uno de servir al mundo y hazer grandes cosas profanas en su servitio; también otro de hazer cosas grandes como los fundadores de las religiones, S. Francisco, S. Domingo. Así fué que los pensamientos de cosas vanas dexávanle [18v] triste y desabrido, y los otros bien y contento; y aquí entendió que estos eran buenos, con que se determinó a servir a Dios. Y con esto así dize: quiérolos seg[ui]r, los otros no; y esto fué su propósito.

[5] Así nosotros a su imitación aquí tomamos principio para las electiones que se dan en la Compañía, para que cada uno al principio considere la devoción que le mueve y veyá: esto me da luz, esto confiança, sigo esto, estotro no⁸; porque, si yo conosco lo que Dios me inspira y no lo sigo, peco, si es de peccado la cosa, y soi imperfecto, si la cosa es de perfectión.

[6] Y después que así se determinó servir a Dios, teniendo aquella naturaleza noble y perfectión de potentias, dale Dios gratia con que todo esto actuase suaviter y a sus tiempos. Así comenzó con ánimo de hazer en todo lo mejor. Así nosotros devemos conocer lo que podemos y con la mejor gratia efectuar todo a maior servitio del Señor, y ser a su exemplo magnánimos, desconfiando primero de nos y entiendo que todo con la gratia de Dios podremos; y así el que tiene facultad para predicar, lo pondrá en obra: otro en leer o qualquiera otra cosa, lo mismo.

[7] Dize, pues: quiero servir a Dios, y lo mejor que puiere y supiere; busca lo mejor, i lo que primero se le re-

---

56 Así   mejor *in marg.*

---

⁸ In Exercitiis spiritualibus, quae quilibet de Societate post suum in eam ingressum peragere debet sunt Regulae ad faciendam electionem. *Exercitia*, nn. [169-189]. Nadal alludit hoc loco ad 2.um tempus faciendi electionem: «El segundo: quando se toma asaz claridad y cognoscimiento, por experiencia de consolaciones y desolaciones, y por experiencia de discreción de varios espíritus». *Exercitia*, n. [176]. Ignatius ipse testatus est se regulas electionis e varietate spirituum tempore sui morbi hausisse: «Le electioni spetialmente mi disse che le haveva cavate da quella varietà di spirito et pensieri che haveva quando era in Loyola, quando stava anchora malo della gamba». *Acta*, n. 99, l. 504. Cf. ibidem, n. 8, pp. 372-373, in additione marginali.

presenta es: quiero hazer penitentia⁹. Dexa su casa y pa- 65
 rientes y haze voto de castidad, porque se sentía con peligro
 della, y quasi toda la inclinación se le quitó¹⁰. Va a nuestra
 Señora de Monserate; allí se conflessa generalmente. Vestióse
 de un saco sin bonete, sin çapatos; aiunava quada día a pan
 y aguo a sino al domingo¹¹; hazía 3 vezes cada día disciplina; 70
 hazía oración siete horas cada día de rodillas, levantábase a
 la media noche, oya quada día missa cantada, vísperas y com-
 pletas, confesávase y comulgava quada domingo, y hazía
 otras penitencias¹². Quiere ir a Iherusalem y está en esto¹³;
 y ansí con su buena mente se g[u]iava. 75

[8] Y antes que tuviesse maior gratia y claridad, tuvo
 grandes turbaciones de espíritu, puesto que también consola-
 tiones. Tuvo una elusión que el [19] demonio, con espíritu
 de cosa que mucho le alegrava, le querría engañar; lo que
 él después conoció con la gratia del Señor, y venció¹⁴. Fué 80
 otra elusión, que tuvo grandes escrúpulos con grandes estre-
 mos; mas libróle Dios, puesto que tenía poca inteligentia de
 cosas spirituales, desta manera. Avía leído de hum santo que
 hablando con Dios dizía que ni comería ni bebería, si no
 le hazía cierta gratia¹⁵, y en esto determinó seguirle; y así 85
 lo haze él para quitar los escrúpulos, que una semana se tuvo
 sin comer ni beber. Confesávase y de todo dava razón al con-
 fessor, del malo y del bueno; y mandándole él que comiese,
 hizolo, y después fué librado de los scrúpulos; y así él quitó
 después a uno los escrúpulos con le dizir que no fuesse scrú- 90
 puloso, diziéndole él la historia de sus scrúpulos¹⁶.

⁹ Cf. *Lain.*, n. 4, I, p. 74; *Sum.*, n. 10, I, p. 158; NADAL, *Exhort. anni 1554*, I, 306, ubi egressus e propria domo dicitur a Natali: « su despedida a hacer penitencia ».

¹⁰ Donum castitatis Ignatio iam tunc concessum esse testatur *Lain.*, n. 5, I, 76; item *Sum.*, n. 11, I, 58, *Acta*, n. 10, I, 374.

¹¹ Haec et quae sequuntur intelligenda sunt de commoratione Ignatii Minorissae. *Acta*, n. 19, I, 388.

¹² *Ib.* Cf. etiam *Sum.*, n. 14, I, 159.

¹³ Ideam peregrinationis hierosolymitanae conceptam esse ab Ignatio iam Loyolae vide probatum in vol. I, p. 86, not. 1; ex *Actis*, n. 9, I, 374.

¹⁴ *Acta*, n. 19, I, 390.

¹⁵ In opere *Flos Sanctorum*, quod Ign. Loyolae legit, refertur S. Andream nihil voluisse comedere donec a Deo impetrasset pro sene quodam, cui nomen Nicolaus, gratiam continentiae. Vide textum, vol. I, 397¹².

¹⁶ De Ignatii scrupulis Minorissae agunt *Acta*, nn. 22-25, I, 392-398.

[9] A imitación desto nosotros, en la primera semana, empezamos luego también por penitencias; y como él vino después a tener ilustración de la mente, conociendo los males, ni tiene ilusión ni quiere tanta penitencia, que se echava a perder, y se persuadió que se debía moderar¹⁷. Así quiere que ninguno haga penitencia sin que lo sepa su confesor o su superior¹⁸; y así va a la vía illuminativa que es junta con la unitiva.

100 [10] Impieça después el Señor enseñarle como un maestro de escuela enseña a un niño¹⁹, y fué esta ilustración del Señor creciendo en tanto grado, que vino a tener muy gran conocimiento de todos los misterios de la fe católica y especialmente de la Santísima Trinidad²⁰; y le parecía que, aum-
5 que no viese libros que tratassen desto, que él se detriminaria a morir por ello, por lo que avía entendido²¹.

[11] Y especialmente tuvo una ilustración tan grande y extraordinaria hum día cabe un río, que él solía dizir que desde entonces, que [19v] era el año de 22, hasta el de 55
10 que decía esto²², le avía Dios dado mucha claridad; mas que aquello sólo excedía a toda[s] las otras juntas. Entendió toda[s] las cosas en una claridad y luz mui subida, a lo qual se solía él referir después de dado²³ razón de las cosas que

3 ministerios *ms.*

¹⁷ Cf. NADAL., *Exhort.* 1554, I, 306.

¹⁸ *Constitutiones S. I.* parte 3ª, cap. 1, n. 12; cap. 2, n. 5.

¹⁹ *Acta*, n. 27, I, 400.

²⁰ *Ib.*, n. 28, I, 400-402.

²¹ *Lain.*, n. 14, I, 84; *Acta*, n. 29, I, 404.

²² *Acta*, n. 30, I, 404. Ex dictis Natalis hoc loco eruimus partem *Actorum* ubi haec referuntur de eximia illustratione pertinere ad narrata ab Ignatio anno 1555, non autem ad narrata anno 1553, quod magni momenti est ad iudicandum de valore illius textus ignatiani in ordine ad eruendum ex eo annum natalem Ignatii. Hoc itaque Natalis textu difficilis dirimitur quaestio de puncto ubi rupta est narratio *Actorum* anno ab Ignatio 1553 facta. Quod enim P. Ludovicus Gonçalves dicit: eo anno Ignatium in suis dictatis pervenisse « hasta estar en Manresa algunos días, como se ve escrito de letra diferente », significare debet Ignatium eo tempore non processisse ultra n. 29 *Actorum*. Unde quae asseruntur in nostro vol. I, pp. 18*, 325 confirmationem accipiunt. Vide etiam Natalis *Apologiam*, supra, p. 66, n. [60] et annot. 14; cf. *Memoriale*, n. 137, I, 610.

²³ de dado. In *ms.* habetur iunctum *dedado* vel, minus probabiliter, *declado*. Unde non apparet sufficiens ratio ad legendum *declarando* ut facit P. NICOLAU, p. 66. Forte mens auctoris erat dicere « dando ».

acontecía demandarle, así de la Compañía, como otras espirituales²⁴; y así le quedó una actuación de contemplación¹⁵ y unión con Dios, que sentía devoción en todas cosas y en todas partes mui fácilmente.

[12] Pues, a su imitación, hagamos nosotros penitencia para nos preparar a la contemplación y devoción y a unión de nuestras voluntades con Dios nuestro Señor, y así conviene que vaíamos por grados y nos mortifiquemos para que Dios se nos commonique; ninguno se desconfíe, que Dios le dará gratia si así lo haze; y maior [a] aquel que más se humillare y obedeciere seg[u]iendo la vía que Dios nuestro Señor nos mostró.²⁵

[13] Teniendo, pues, penitencia y oración nuestro Padre, em pos desto luego se aplica y (no sabiendo nada, sino teniendo leído *Flos Sanctorum* y hecho dél un extracto mui bien escrito y concertado) inclínase ayudar al próximo; y así colegimos que nuestra oración luego deve ser inclinada a la práctica como a fin de nuestro instituto, para ayuda de las ánimas que se pierdem, por las quales Dios dió su vida, como el Padre se movió, coniungiendo las virtudes theologales y todas para ayudar al próximo, no se queriendo él quedar con sus consolationes.³⁵

[14] Y hasta aquí ham comprendido los exercitios [20] de la Compañía, y después síg[u]ense las probaciones que tenemos²⁶. Y la primera viene la de perigrinar a Iherusalem, por ser la mejor, y con summa pobreza; imo, em Barcelona se quería yr sin compañero y sim hiscocho; pero fuesse con sólo biscocho porque no [le] quiso recebir el patrón de la nave sin él²⁶; y el dinero que le dieron en Roma diólo a los pobres (los quales corrían a él. hasta que se le acabó)²⁷. Y en Venecia, después de ido, vase al Duque diziéndole que quería ir a Iherusalem. Quiso el Señor que sin pagua le haze poner en una nao²⁸. Va por hospitales con mucha consolación y regalos del Señor y de su bendita Madre; siente grandes devotiones en los lugares sanctos, quiere quedarse allá a ayudar

²⁴ *Mem.*, n. 137, I, 610. NADAL, *Annotationes in Examen*, EN, IV, 562.

²⁵ Quilibet novicius Societatis probationibus quibusdam submitti debet. Sunt autem sex, quae enumerantur in libro *Examinis*, cap. IV. nn. 9-15.

²⁶ *Acta*, n. 35, I, 410.

²⁷ *Ib.*, n. 40, I, 416.

²⁸ *Acta*, n. 43, I, 420.

aquelas ánimas que ay avía de infieles y demás, y vase al
 50 Guardián de San Francisco, que estava en Montesión, y dí-
 zele que le admitta, y que sólo a los domingos y fiestas le
 confessasen y comulgasen, y ni le desen de comer ni beber.

[15] El Guardián dízele que quiere sperar por el Pro-
 vintial, que estava en Behelem, el qual venido, dízele que no
 55 quede, si no que le escomulgará, como puede por una Bula
 del Papa. Pero él no le repugna, y determina bolverse ²⁹.

[16] Viene, pues, y por el camino dize: — Tenguo de aiu-
 dar al próximo; mas ¿cómo?, que no tienguo letras ³⁰ —.
 Y daquí nosotros venimos a tener los estudios, para tener el
 60 aiutorio que Dios ha puesto em la Yglesia, porque relleva gar-
 dar el principio divino y el eclesiástico y moral. Studios, pues,
 son necessarios, por no hazer o dezir haeresías, y relleva ca-
 llar no sabiendo: « Taceant in ecclesia », S. Pa-[20v]blo ^{30a}, los
 que no saben interpretar.

65 [17] Y en esto se determina estudiar por *musa-ae* em Bar-
 celona. Y era tam pobre que andava a limosna. Y el maestro
 con que andava se llama Ardévolo, que aum bive ³¹. Y comen-
 çando a decorar, tenía tanta devoción y consolación, que no
 podía valerse. Y otra vez em París tuvo lo mismo quando
 70 començó a studiar Artes, pero conoció que era ilusión del
 demonio, porque dezía: — Si quando me confesso y comulgo no
 tienguo esta, ¿qué es esto? ¿Dios confunde los tiempos? No —.
 Pues para remediarse toma su maestro y llévale a una iglesia,
 y prométele de studiar por dos años em Barcelona si tiene
 75 aí pan y aguoá, y que le pudiese açotar como a un mochocho.

[18] Y así lo hizo, y se le fueron las illusiones ³²; hasta
 que le dize el maestro que podía oír Artes, y dixéronle lo mis-
 mo algunos sus amigos ³³. Con esto fuesse a Alcalá a ello, y
 començó a studiar términos ³⁴ y Alberto de Saxonia y el Maes-
 80 tro de Sententias. Mas entendió ser ilusión y dexólo.

63-64 los que no saben interpretar *in marg.* || 69 *Titulus in marg.*: « Devotio quomodo cum litteris coniungenda » || 79 començó *in marg.*

²⁹ *Ib.*, nn. 45-48, I, 422-426.

³⁰ *Ib.*, n. 50, I, 430.

^{30a} Cf. 1 Cor. 14, 34: « Mulieres in ecclesia taceant ».

³¹ De studiis Ignatii Barcinone vide *Acta*, n. 54, I, 434-436, et auc-
 tores *ibidem*, annot. 2 indicatos.

³² *Acta*, nn. 54-55, I, 436.

³³ *Acta*, n. 56, I, 438.

³⁴ Nadal hoc loco non nominat auctorem Terminorum seu Summu-
 harum, cui Ignatius operam dedit. In exhortationibus complutensibus,

[19] Y trabajando al servicio de las ánimas, tiene luego ay contradición. Mas della diremos después y de otras. Después tuvo otra em Salamanca, y [en] entrambas le prendieron; mas nunca, ny en estas, ny [en] París, ny en Venetia, ny em Roma, le hallaron cosa em que le notasem, antes fueron 85 ellas para confirmación del que Dios nuestro Señor había puesto en él ³⁵. Especialmente en Salamanca, examinándole, respondía a todo mui bien, puesto que aú[n] no tenía depren- 90 dido; y aun preguntándole hum canonista un caso de conscientia, diziendo él que no sabía, todavía [21] quiso Dios que le acertó ³⁶.

[20] Pero, mandándole que hasta que uviese estudiado no predicase, y pensando que en España tenía impedimento para el studio, por eso se fué a París, y studia hum anno Humanidad ³⁷. Pero tuvo dos estorvos, de gran necessidad y en- 95 fermedad. Con limosnas se sustentava, y a vezes iba por algo a Flandes ³⁸, y de Barcelona también le embiavan algo.

[21] Desto se determinaron en la Compañía los estudios, de manera que aia oración en ellos, pero ordenada con los estudios ³⁹; y para que la necessidad no inpida, tiengan los 100 collegios renta ⁴⁰; y que para enfermedad non inpedir, luego todos avisem dello al superior ⁴¹.

[22] Después studia theologia ⁴²; pero para que no se ac- infra edendis, Mon. 8. n. [12], dicit Ignatium audivisse « términos de Enzinas ». De oppositione inter Natalis sententiam et textum *Actorum* vide I, 326 et 440°. Secundum *Acta*, n. 57, I, 440: « estudió Términos de Soto y Física de Alberto y el Maestro de las Sentencias ». De his auctoribus eorumque operibus, v. ibidem, annot. 9, 10, 11.

³⁵ « Aperte de persecutionibus dicendum, quod numquam ab inquisitoribus notatus ac ne vocatus quidem, sed ab provisoribus episcoporum et ne ab his quidem notatus de minimo quidem errore ». NADAL, *Apologia pro Exercitiis*, vide vol. I, 317.

³⁶ Baccalaures Martinus Frías ei proposuit quaestionem Canonum, cui Ign. coactus est respondere. *Acta*, n. 68, I, 458. De Martino Frías vide ibid., p. 456°.

³⁷ Parisios pervenit 2 februarii 1528 ibique studia humanitatis repetiit in collegio Montisacuti usque ad aestatem eiusdem anni. Vol. I, 31^r. *Acta*, n. 73-74, I, 464-466.

³⁸ *Acta*, n. 76, I, 466.

³⁹ Cf. *Mem.*, n. 256, I, 676-677.

⁴⁰ Formula Instituti, MI, *Const.*, I, 19; Bulla *Regimini militantis Ecclesiae*, ibid., 29; Bulla *Iniunctum nobis*, ibid., 81; Bulla *Exposcit debitum*, ibid., 380.

⁴¹ *Const. Soc. Iesu*, p. 3, c. 2, n. 1; *Regulae Communes*, n. 15.

⁴² Obtento gradu magisterii anno 1534, Theologiae per annum cum dimidio vocavit. *Scripta*, II, 23. Cf. I, 33^r, 100¹², 177³⁶.

base con él todo lo que Dios le avía communicado, determina
 5 de buscar compañeros que le sigan. Busqua, pues, nueve, los
 quales se detreminan como él ir a Iherusalem, y dexan de ir
 por la g[u]erra de venetianos y turcos ⁴³.

[23] Y así se determinan ir al Papa para darle cuenta
 de su instituto, y que querían ayudar al próximo según su
 10 principio, que hiziese lo que fuese maior servitio de Dios.
 Y para esto se ha instituído que el monachato se ajuntase tam-
 biem con el sacerdotio, para poder así obrar. Mas ¿para qué
 Compañía, se ai tantas religiones y tam buenas? Y se aora
 ay estos dos lumbres de la de Santo Domingo y S. Francisco
 15 (y todos las tiengan em mucho, porque al contrario es señal
 que no entiendes bien la tuia), es verdad que bastavan aque-
 llas, pero nosotros ayudaremos a lo que restare, porque todos
 los que ayudan a la Iglesia de Dios, de obispos [21v], curados
 y religiosos, siempre les queda algo por no le poder acudir.
 20 y por estaren apartados o por otra causa sufficiente. Y a esto
 nos deputamos nos universalmente, y specialmente aquellas
 ánimas y infieles que más lo ham menester, como a los he-
 reges, y a una ciudad estraguada si la ai, y a los demás ⁴⁴;
 porque, como somos últimos, lo último y postrero tomamos
 25 para ayudar.

[24] Y aquí se sig[u]e que a monjas no imos, porque
 tienen quien les ayude ⁴⁵, ni imos a monjes por lo mismo. No
 buscamos sino lo dexado. Y así el Padre Ignatio instituíó mis-
 siones, como en el 4º voto que se haze al Papa está claro ⁴⁶;
 30 y por esso el aumento de la Compañía y su ministerio en
 buena parte se deve a los de la India; y así es que de conver-
 timos, lo que se edifican todos, como el Papa, sabiendo agora
 que nuestro Padre Canisio en Augusta ha convertido hum hae-
 resiarcha ⁴⁷. Y con esto que hazemos nos coniungimos más

4 todo in marg. || 13 Titulus in marg.: « Quorsum addita Societas caeteris ecclesiasticis? » || 30-31 en buena parte in marg. || 32 Anacoluthon

⁴³ Acta, n. 94, I, 494; n. 96, p. 496.

⁴⁴ Deliberatio primorum Patrum, MI, Const., I, 3; Formula Instituti, ibid., 17; Bulla Regimini militantis Ecclesiae, ibid. 28; Bulla Exposcit debitum, ibid. 378.

⁴⁵ Const. Soc. Iesu. p. 6, c. 3, n. 5.

⁴⁶ Vide Formulam Instituti, MI, Const., I, 17, et deinceps in Bullis confirmationis Societatis.

⁴⁷ Anno 1560 Augustae multi haeretici ad Ecclesiam reversi sunt. BRAUNSBERGER, B. P. Canisii epistulae, II, 625-626, 653. Mense ianuario

con el Papa, porque como universal superior, cárganle todos 35
las faltas de los particulares, e quedamos por aquí ministros
universales y inmediatos a él; y daquí viene el 4º voto special
hecho a su Sanctidad.

[25] Tenemos, pues, aguora alguna noticia de la Com-
pañía. Recopilémoslo aguora. ¿Que es la Compañía? Yo veio 40
que Dios N. S. veía lo que io aora veio y lo que io no veio:
qua ai grande edificación de muchos, grande recogimiento de
muchos, y lo que está por venir, que será mucho más, como
lo dizia N. Padre ⁴⁸, porque començamos agora y los que ven-
drán nos llevarán la ventaja. Pues, si viendo Dios tanto, quiso 45
que esto se instituisse, gran gratia deve tener dado para ello.
La Compañía, pues, es la comunicación desta [22] gratia, con-
cediendo el Papa el exercitio de todos los ministerios a los
della, para poder más cohoperar a esto que Dios quiere, para
su maior gloria. 50

4ª EXHORTATIO.

1. *Magna devotio Ignatii in recitatione officii divini.* — 2. *Idem in missa. Facilitas Deum ubique inveniendi.* — 3. *Visio ad « La Storta ».* —
4. *De Societatis Iesu nomine.* — 5. *Verba Pauli III: « Spiritu Sancto inspirati, ut pie creditur ».*

[f. 22]

[1] Lo que aora se ocurre consig[u]iente a lo de aier
es entender aum esto de la Compañía. Y quería dizir de su fin
y sus partes, pero primero me ocurren dos otras cosas que
sirven al mismo. Pero obiter diré lo que se me olvidó aer del 5
Padre Ignatio. Que él se hizo sacerdote, y así fué obligado a
rezar; y em començando um psalmo, estava un día sin poder
acabar, por las muchas consolationes y alegrías de espíritu que
tenía; por lo qual los nuestros se fueron al Papa a se lo dizir,
y él le quiso atajar, queriendo que no rezase sino ciertos Paters 10
nosters; y con esto aún non acabava ⁴⁹.

35 universales y *in marg.* || 49-50 ut pie -- assertive *in marg.*

1561 Canisius nuntium dabat conversionis Sibyllae Fugger, comitissae
de Elerstein, uxoris Martini Fugger. De qua conversione scribebat: « Lu-
therani hanc praedam eripi sibi aegerrime ferunt ». Ibid., III, 20.

⁴⁸ Cf. *Apolog.*, n. [132], sup. p. 111; RIB., DA, n. 48, infra, Mon. 14.

⁴⁹ Dispensatio obligationis recitandi officium divinum concessa est
Ignatio 2 Ianuarii 1539. Vide textum concessionis, *Scripta*, I, 552-553.

[2] Y tenía gran deseo de dizir missa, y en ella tanto se consolava, que era cosa tan extraordinaria, que luego, del mucho que se actuava, se hallava mal de estómago ⁵⁰; y quinze días estuvo malo por dizir tres missas a petición de una hija de Juan de Vega ⁵¹. Enlevábase en qualquiera cosa, como en un jardim, sobre una hoja de naranjo, stando yo presente, le aconteció tener grandes considerations y elevationes sobre la Trinidad ^{51a}.

[3] Tornando al propósito, nosotros hallamos que en la bulla nostra se dize que somos llamados ut militemus sub vexillo crucis ⁵², y con nombre de la Compañía de Jesús, y este nombre se nos ha commonicado. Que iendo nuestro P. Ignatio con el P. Fabro y el P. Laínez a Roma para hablar al Papa, en el camino se sintió mui consolado, y le apareció Dios Padre con le mostrar su Hijo con la cruz a cuestas, con el qual le ⁵³ puso, como dándoselo por amo; y le dixo: — Ego vobiscum ero — ⁵⁴. Y esto es lo que io tenía oído al P. Laínez, y tambien él me lo dixo preguntándoselo, y así quedó en ciertos apon-tamientos dél, al tienpo que hizo las constitutiones que se refería a esta [22v] aparición ⁵⁵. Pues, cierto es que non dizía él más de lo que era, como al cabo de lo del P. Luis Gonçalvez concluió ⁵⁶.

Praxis Ignatii recitandi quasdam preces vocales loco officii constat ex *Mem.*, n. 179, I, 637. Cf. *Natalis tractatum de traditionibus et consuetudinibus Societatis*, EN, IV, 620. Vide etiam supra, MON. 5, n. [20], p. 126.

⁵⁰ *Mem.*, n. 183, I, 639.

⁵¹ Elisabeth de Vega, uxor Petri de Luna, Ducis de Vivona. De qua vide in testamento Ioannis de Vega, apud MARQUÉS DEL SALTILLO, *Juan de Vega embajador de Carlos V en Roma*, Madrid, 1946, p. 320.

^{51a} Cf. supra, MON. 5, n. [11], p. 123.

⁵² Initium Formulae Instituti: « Quicumque in Societate nostra, quam Iesu nomine insigniri cupimus, vult sub Crucis vexillo Deo militare ... » MI, *Const.*, I, 116. Et deinde in *Bullis Regimini militantis Ecclesiae* (1540), ibid. 26, et *Exposcit debitum* (1550), ibid. 375.

⁵³ In ms. scribitur *se*, quod falsum esse apparet ex *Actis*, n. 96, I. 496. De hac apparitione vide supra, MON. 6, p. 133.

⁵⁴ De his verbis et de Persona divina cui tribuenda sunt ex antiquis documentis, vide quae diximus in I, 313 ³⁷. Ex his patet Natalem anno 1561 retinuisse formulam quam anno 1554 adhibuerat.

⁵⁵ *Ephemeris S. Ignatii*, MI, *Const.*, I, 104.

⁵⁶ *Acta*, n. 97, I, 498. « Il medesimo giorno, prima che cenasse, mi chiamò con un'aspetto di persona che stava più raccolta dell'ordinario, et mi ha fatto un modo de protestatione, la somma della quale era in mostrare la intentione et simplicità con che havea narrate queste cose.

[4] Consolación, pues, grande pera mí y cada uno, que lo mismo a mí en su persona me haze Dios; y por eso cada uno esto deve inprimir en su corazón, augmentando aquella gratia con su cooperación, tomando parte de la cruz de Christo, con la qual nos apareció en él; y así como el Señor quiso ser obediente, así nosotros; así como quiso se pobre, nos también; y como quiso buscar las ánimas perdidas, así nos; i para esta militia somos llamados, y por ser tão conforme al mismo Jesús, se llama de su nombre special, porque el Padre Eterno le ajuntó al mismo Hijo, Jesús. Y puesto que algunos quieren obstar al nombre, N. P. nunca en esto consentió⁸⁷. Llámase así, como otros se llaman de Sancto Jacobo etc.; y esto por consolación nuestra.

[5] El otro que quiero tractar es sobre aquello de la bula de Paulo 3º, que al principio dize: « Spiritu Sancto inspirati, ut pie creditur »⁸⁸; y después añade, « Spiritu Sancto inspirati », simpliciter et assertive; y aun Julio 3º así lo dize, sin más añadir⁸⁹; y con esto confirmam simpliciter la Compañía. De modo que al principio puso « ut pie creditur »; pero al cabo no dize esto, mas simpliciter aproeva el espíritu de la Compañía, después de la proeva tomada della [...]

---

dicendo che era ben certo che non narrava niente di più ». *Acta*, n. 99, I, 504.

⁸⁷ Cf. *Sum.*, n. 86, I, 204; NADAL, *Exhort.* 1554, I, 313-314; *Apolo-gia pro Exercitiis*, I, 320-321.

⁸⁸ Bulla *Regimini militantis Ecclesiae* (1540), MI, *Const.*, I, 25. In Bulla *Iniunctum nobis* (1544) eiusdem Pauli III, idem repetit: « Spiritu Sancto, ut pie creditur, afflati ». Ibid. p. 82.

⁸⁹ Bulla *Exposcit debitum* (1550), MI, *Const.*, I, 374.

8

P. HIERONYMI NADAL

ADHORTATIONES COMPLUTENSES

1561

EXCERPTA E PRIMA ET ALTERA ADHORTATIONE

Praefatio

I. - MON. ineditum quoad eam partem quam hoc loco typis daturi sumus. M. NICOLAU, *Jerónimo Nadal*, pp. 497-525, edidit sine apparatu critico adhortationem tertiam (ex exemplari Q) et adhortationem decimam quartam (ex ms. 6336 Bibl. Nationalis Matritensis). C. DE DALMASES, *Las meditaciones del Reino y de dos Banderas y la vocación a la Compañía de Jesús según el P. Nadal*, in *Manresa*, 20 (1948) 311-320, fragmenta edidit tertiae adhort.

II. - AUCTORES. EN, I, pp. XXXIV, 38-39, 539-642; II, 81-92; ALCÁZAR, *Chronohistoria*, II, pp. 1-8, 24-32, 37-38; ASTRÁIN, *Historia*, t. II, cap. VIII, pp. 128-149; CASTRO, *Historia del Collegio Complutense*, (ms.) ff. 67v-70; NICOLAU, *Los escritos espirituales de J. N.*, pp. 18-26 (in compendium redigit omnes adhortationes); *Pláticas espirituales del P. Jerónimo Nadal en Coimbra*, p. 9, annot. 30; *Jerónimo Nadal*, pp. 91-101 (repetit compendium adhortationum).

III. - TEXTUS. Has adhortationes accurate scriptas esse eo tempore ac loco quo a Natali prolatae sunt patet e testimonio P. Didaci Jiménez, Natalis socii, qui Patri Sebastiano Romei scribens asserit: «Escriviéronse éstas aquí [Compluti] muy bien»¹. Titulus textus G (*Instit.* 98, f. 200) dicit eas exceptas esse a P. Aegidio González Dávila et postea «varie a variis vel exscriptae hispanice vel versae fuerunt latine» — addere poterat etiam italice. Id clare patet e magno exemplarium numero quae ad nos pervenerunt nosque edocent quam late eae adhortationes per diversas Societatis domos sparsae fuerint. Fragmenta quae edituri sumus exstant in compluribus manuscriptis tum hispanis, tum italics quae habere potuimus.

A) TEXTUS HISPANI:

1. (B = *Burdigalensis*) Bordeaux, Bibliothèque municipale, ms. 811.H (811.8), ff. 91-230v. Manus saeculi XVI. Apographum scrip-

¹ EN, I, 642.

tum ab uno eodemque librario. Continet integram seriem 14 adhortationum. *Incipit*: « Plática primera en Alcalá a 26 de octubre de 1561 ». — *Explicit*: « El Señor nos dé su gracia para que le busquemos y procuremos con todas nuestras fuerzas, para gloria y honra suya. Amen »¹.

2. (*Q* = *Quitensis*) in archivo Provinciae Toletanae Soc. Iesu (Chamartín de la Rosa, Madrid) n.º 392, pp. 315-584. Titulus: *Pláticas Del padre Maestro Nadal pri-/mer visitador de las provincias de españa en la Comp.ª de Ihs.* — *Inc.*: « Plática primera. Començando en el nombre del señor ». *Expl.*: « para su mayor honra y gloria. Amen. Laus Deo ». Codex ubi invenitur est miscellaneus, complura documenta continens quae a nobis recensita habes in codicis descriptione. Pertinuit ad Collegium Maximum Quitense S. I. Natalis adhortationes perpulchre scriptae sunt manu unius tantum librarii utentis scribendi ratione saeculi XVI. Nullas habet Natalis correctiones; attamen, vel ipsi scribendi defectus et modi dicendi catalaunicae linguae proprii, eius immediatam a Natali dependentiam innuunt.

3. (*L* = *Limanus*) Lima, in Bibliotheca Collegii S. I., caret signatura. Mensura 210 × 142 mm. Folia non numerantur. Manus saeculi XVI. Post adhortationes P. Aegidii González in regulas sequitur: « Ihs / Començó a declarar el instituto de la comp.ª / Nro. P.ª Maestro Nadal Commissario / Gnal. de la comp.ª en este colegio de Alcalá sábado 26. de / octubre de 1561 años ». — *Inc.*: « Diremos primero ... » Prima manus scripsit adhort. 1-10; alia, adhort. 11-13; tertia, adhort. 14. *Expl.*: « ... y gloria suya, Amen. » Textus vix legi potest cum atramentum chartam fere consumpserit².

4. (*S* = Santiago de Chile), Archivo Nacional, « Fondo antiguo », vol. 131, docum. 5, ff. 81v-90r: *Summa de las pláticas del P. M. Nadal que en Alcalá de Henares hizo*. Saeculi XVI. Habet indicem 14 adhortationum et textum primae et fragmentum secundae, ab initio usque ad narrationem itineris palaestinensis: « ... y así nuestro Padre entendió que no era voluntad de Dios nuestro Señor ». (Ms. citatur sed non describitur a R. DONOSO, *Handbook of Latin American Studies*, 1937, p. 553).

B) TEXTUS ITALICI:

5. (*X* = *Brixienensis*) ASIR, *Inst.* 98, ff. 136-192. Habet integram seriem 14 adhortationum complutensium; 14ª adest inter 10^{am} et 11^{am}. Volumen pertinuit ad Collegium Brixienne (Brescia). Titulus alia manu in f. 136: *Essortationi del P. Natale / intorno alle cose principali dell'instituto della Comp.ª / di Gesù da conservarsi /*

¹ Huius textus notitiam et imagines photographicas debemus Patri Edmundo Lamalle.

² Hunc et sequentem textum nobis indicavit P. Michaël Batllori.

nell'Archivio del Coll.^o di Brescia o u^o nella / cassa di libri scritti a mano. Inc. f. 137: « Ihs / Prima exhortatione fatta in Alcalá / alli 26 d'ottobre 1561. Desiderai fermarmi qui quando a giorni passati ». Expl. adh. 14^a, f. 173v: « con tutte le nostre forze ad honore et gloria dela sua D. Maestà.. Amen. Laus Deo opt. max. ». Manus saeculi XVI.

6. (O) ASIR, *Opp. NN. 68*, ff. 72-79v. Est quaternio quidam avulsus ab opere longiore. Fragmentum quod continet incipit et desinit in media oratione. Hoc fragmentum est: pars secundae adhortationis ab eo loco ubi dicitur: « Sr. nostro l'ha aiutato nelle contraddittioni. Risposemi che era occupato » usque ad finem, et pars tertiae adhortationis, ab initio usque ad « dall primo capo dell'essame e da tutte le nostre Constitutioni. Questo Istituto ». Textus omnino convenit cum textu X, exceptis variantibus mere orthographicis. Lectiones quasdam habet erroneas, prout *approbatione pro probatione, devotione pro divisione*.

7. (F = *Fabit de Fabiis*) ASIR, *Inst. 109*, ff. 13-75. Textus 14 adhortationum completus, a P. Fabio de Fabiis exscriptus. Cohaeret omnino cum textu X.

8. (U = *Universitatis Gregoriana*) in arch. Pontificiae Universitatis Gregoriana, Romae, interim signatus numero 2258. Sunt sex tantum folia soluta quae integram et solam secundam Natalis adhortationem continent italice scriptam. Habet correctiones et additiones autographas Natalis, quae quidem additae sunt postea ab amanuensi in textu G, de quo statim, ita ut textus U dicendus sit medius inter X et G. Ex comparatione scripturae tum amanuensis tum Natalis, atque etiam formae externae et filigrani chartae, clare apparet haec folia olim unum fasciculum efformasse cum ff. 83-90 codicis *Instit. 111* (ASIR) ubi invenitur tertia Natalis adhortatio complutensis, pariter cum correctionibus autographis Natalis.

Ecce tibi praecipua quae Natalis emendavit in textu U:

1. Ubi dixerat: « et dapoi il Padre chiamò al P. Luigi González et ditando il nostro Padre li fece scriver il discorso della sua vita » correxit Nadal: « et dapoi il Padre chiamò al P. Luigi González et gli disse il discorso della sua vita ».

2. Ubi dixerat Ignatium pervenisse in sua narratione ad P. González usque ad annun 1543, addens reliqua narrare posse Natalem « perchè li era stato appresso et reseduto in Roma d'ordinario ». Natalis, hoc cancellato scripsit: « et quel Padre scrisse il tutto ».

3. Notatur specialis providentia in sanando Ignatium per intercessionem SS. Petri et Pauli.

4. Inter Sanctos quorum exemplo excitabatur Ig. ad maiora amplectenda, delevit nomen S. Onuphrii et eius loco scripsit: « S. Francesco et S. Domenico ».

5. Ig. docet filios suos amorem paenitentiae ratione et prudentia esse temperandum.

6. De «eximia illustratione» ab Ignatio Minorissae habita optima Natalis propria manu addit. Eam connectit cum Instituti Societatis peculiaribus notis, prout fecit etiam Camara in *Memoriali*, n. 137, I, p. 610. En tibi utrumque textum:

X f. 141r

Et in questo tempo passorono cose grande, et cose molto particolari, nelle quali non m'intratterò, come fu quella che andando una volta a far certa divotione appresso un flume, messesi a sedere sotto una croce, et lì li diede il Signore tan grande cognoscimento delle cose spirituali. Dipoi incominciò ...

U f. non signato

Et in questo tempo passorono cose grandi et cose molto particolari, nelle quali non mi intratterò, dirò solo quella: che una volta andando per devotione ad una chiesa fuori la terra et appresso a un fiume messosi a sedere, ibi li dete il Signore nostro un cognoscimento delle cose spirituali, delli misteri della fede cristiana et cose disite con tanta illustratione, ut mentis oculi illi aperti fuisse viderentur ad omnia intelligenda. Hoc facile interpretari possumus fuisse excellens donum sapientiae et intellectus. Ad hanc illustrationem referre solebat si quando causam alicuius partis Instituti ab eo quereremus. Hoc remitto (indebat tandem) ad Manresam oppidum ubi haec contigerant.

7. Barcinone studuit grammaticae per duos annos, iterum Lutherae per unum annum, postea vero philosophiae et theologiae.

8. Studiorum tempore non solum paenitentias sed etiam orationem et meditationem esse temperandam.

9. Vita Ignatii est veluti exemplar sive imago Instituti Societatis.

9. (*G = González Dávila*) ASIR, *Inst.* 98, ff. 200-244. Habet tres tantum priores adhortationes, partim latine (ff. 200-204v), partim italice (ff. 205-244). Titulus (f. 200): *Ihus, Exhortationes habitae a Patre Natali Compluti in Hispania / ad Fratres in 2ª visitatione, inchoatae 26 octobris 1561. Exceptae vero a P. Egidio González, quae varie a variis vel exscriptae hispanice / vel versae fuerunt latine, tandem anno 1576 ab eodem Patre recog-nitae sunt et magna ex parte auctae*. Idem P. Natalis in summa ora paginae scripsit: † *Brevis summa regularum et constitutionum*, sed haec verba trans-versa linea postea delevit.

Hic textus non praebet adhortationes eo modo quo a Natali prolatae sunt anno 1561, sed aliqua superaddit, ex. gr. approbationem Instituti Societatis factam a Concilio Tridentino, quae locum habuit in sess. 25^a, die 3° decembris, anno 1563 (vide n. [7]). Immo vero, ex ipso earum titulo comperimus hunc textum anno 1576 ab ipso auctore recognitum auctumque fuisse. Itaque statum postero-

rem documenti nobis praebebat. Quod autem ab ipso Natali recognitus sit, ei praecipuum valorem confert. Prout paulo superius diximus, describentes textum *U*, hic textus *G* includit in ipso textu ab amanuensi exarato correctiones et additiones quas Natalis propria manu scripsit in textu *U*.

Natalis correctiones manu propria appositae in textu G

1. Petenti Natali ut Ignatius vitam suam narret, respondet is ut tum Natalis tum duo alii socii tres celebrent Missas pro hac intentione.

2. Lectio libri «Flos Sanctorum» Loyolae, praeter Vitam Christi.

3. Consilium semper optima quaeque in Dei servitio amplectendi.

4. Particularia quaedam de itinere et commoratione S. Ignatii in Monteserrato: confessio generalis, vestes noctu. pauperi cuidam traditae, vigilia nocturna, post susceptam sacram communionem profectio Minorissam versus.

5. Confessio et communio hebdomadaria.

6. Primum experimentum noviciorum Societatis esse Exercitia spiritualia.

7. Experientia docuit Ignatium in Societate paenitentias esse temperandas; praeter eas esse necessariam meditationem Vitae Christi. Postquam meditari incepit vitam Christi, statim se sensit inclinatum ad auxilium animorum procurandum.

8. Votum circa missiones [n. 11 in marg.].

9. Studia in Societate ortum ducere ex Ignatii experientia qua didicit ea esse necessaria ad iuvandum proximos.

10. Pari modo infirmitates Ignatii studiorum tempore eum docuerunt sanitatem corporis in Societate omni studio conservandam esse. Ideo praeter infirmarium, munus instituit praefecti sanitatis.

11. Statuit debere esse coadiutores spirituales praeter temporales.

10. ASIR *Inst.* 98, ff. 194-199. Habet tantummodo compendia sive summaria exhortationum Natalis latine scripta.

11. Arch. Pont. Univ. Gregoriana, ms. 969, ff. 130-136. Exhortationes simili modo in compendium redactae. A praecedenti est independens.

Praeter hos textus alii sunt qui unam alteramve tantum exhortationem habent. Sic ms. 6336 Bibliothecae Nationalis Matritensis ubi inveniuntur exhortationes conimbricenses (v. sup. MON. 7), habet ad finem, ff. 95-100, postremam adhortationem complutensem quae de oratione agit. In ASIR, *Inst.* 111, ff. 83-90, ut supra diximus, adest tertia adhortatio cum correctionibus autographis Natalis. Eadem habetur etiam in *Opp. NN.* 68, ff. 76-79. De his, utpote quae de S. Ignatio data opera verba non faciunt, nulla nobis ratio, ut patet, habenda est.

IV. - ADIUNCTA HISTORICA. Iis quae in praefatione ad exhortationes Natalis Conimbricae habitas summatim attigimus de opportunitate visitationis Provinciarum Hispaniae et Lusitaniae (v. supra p. 141), pauca quaedam addenda videntur. Adiuncta peculiariora Societatis in Hispania suadebant ut quam primum exortis in eis regnis

difficultatibus subveniretur. Non solum enim « intelligebatur Araozio non bene convenire cum P. Francisco [Borgia], quod iam non solum ad nostros sed ad externos permaneverat, atque adeo ad regiam »¹, sed etiam animus archiepiscopi Hispalensis, regis Philippi II et aulicorum iis temporibus Sancto Francisco Borgiae erat infensus. Aliis argumentis offensionis, quod videlicet Borgia et pecunias et viros ex Hispania Romam transferret ad inopiam collegii Romani sublevandam, addebatur eius inopinata « discessio et modus discessionis » ex Hispania. His in adiunctis Natalis in Hispania pedem posuit et, ut par est, quam citissime Patrem Franciscum convenire statuit², quem in Lusitania invenit.

Peracta in regno Lusitaniae visitatione, dum in Hispaniam revertitur, gravia obstacula ad suam missionem in eis regnis perficiendam sibi parari sensit³. Cum ei concessum esset ut utramque Castellam solummodo visitaret, exclusa Baetica et Aragonia, Natalis Complutum se contulit ut in eo collegio suo muneri adimplendo operam daret. In ea visitatione unum mensem posuit, pervenit enim Complutum 13 octobris⁴, profectus est autem 14 novembris⁵.

Natalis adhortationes. In ea visitatione Nadal eum fere modum tenuit quem Conimbricae observaverat, et inter alia habuit 14 adhortationes⁶.

In prima exhortatione agit de religiosae vitae instituto ostenditque Societatem Iesu esse veri nominis religionem a Deo Ignatio Parenti inspiratam et a Summis Pontificibus approbatam et confirmatam; ideo sociis eius a Deo gratiam specialem, quae illius status propria est, conferri. His praelibatis, ut penitentiorem instituti notitiam det auditoribus, eis quattuor media proponit quorum primum est vitae Ignatii accurata cognitio. Haec illi causa est narrationis vitae Ignatii summatim pertexendae.

Quod ad earum momentum ad vitam Ignatii pernoscentiam attinet, hoc in genere statui potest: Natalem, ex propria ipsius confessione, sequi narrationem *Actorum*, cuius summam dare intendit⁷. Nihilominus nonnulla nova sunt ex aliis fontibus vel ex propria informatione illi nota. In primis commemoranda est illa Natalis generalis idea, Societatem nempe in ipsa Ignatii vita quasi fundari.

¹ EN, II, 66.

² « Venimus Barchinonam, ubi nihil egi pro officio; properabam ad Castellam vel P. Franciscum » EN, II, 67.

³ « Non longe a Placentia vidi ex hospitio fratrem Tellum, quem miserant ad me P. Araozius et Antonius [de Córdoba] cum literis quibus mihi demonstrabant exortos turbines in aula regis, non solum de discessu P. Francisci, sed de mea visitatione ». EN, II, 81.

⁴ EN, I, 537-538.

⁵ Ib., I, 552, 642.

⁶ Ib., II, 86; cf. ib., I, 641-642; CASTRO, *Historia del Collegio complutense*, II, f. 70.

⁷ Vide infra adhort. 2^a, n. [2], p. 185.

rem documenti nobis praebet. Quod autem ab ipso Natali recognitus sit, ei praecipuum valorem confert. Prout paulo superius diximus, describentes textum *U*, hic textus *G* includit in ipso textu ab amanuensi exarato correctiones et additiones quas Natalis propria manu scripsit in textu *U*.

Natalis correctiones manu propria appositae in textu G

1. Petenti Natali ut Ignatius vitam suam narret, respondet is ut tum Natalis tum duo alii socii tres celebrent Missas pro hac intentione.

2. Lectio libri «Flos Sanctorum» Loyolae, praeter Vitam Christi.

3. Consilium semper optima quaeque in Dei servitio amplectendi.

4. Particularia quaedam de itinere et commoratione S. Ignatii in Monteserrato: confessio generalis, vestes noctu. pauperi cuidam traditae, vigilia nocturna, post susceptam sacram communionem profectio Minorissam versus.

5. Confessio et communio hebdomadaria.

6. Primum experimentum noviciorum Societatis esse Exercitia spiritualia.

7. Experientia docuit Ignatium in Societate paenitentias esse temperandas; praeter eas esse necessariam meditationem Vitae Christi. Postquam meditari incepit vitam Christi, statim se sensit inclinatum ad auxilium animorum procurandum.

8. Votum circa missiones [n. 11 in marg.].

9. Studia in Societate ortum ducere ex Ignatii experientia qua didicit ea esse necessaria ad iuvandum proximos.

10. Pari modo infirmitates Ignatii studiorum tempore eum docuerunt sanitatem corporis in Societate omni studio conservandam esse. Ideo praeter infirmarium, munus instituit praefecti sanitatis.

11. Statuit debere esse coadiutores spirituales praeter temporales.

10. ASIR *Inst.* 98, ff. 194-199. Habet tantummodo compendia sive summaria exhortationum Natalis latine scripta.

11. Arch. Pont. Univ. Gregoriana, ms. 969, ff. 130-136. Exhortationes simili modo in compendium redactae. A praecedenti est independens.

Praeter hos textus alii sunt qui unam alteramve tantum exhortationem habent. Sic ms. 6336 Bibliothecae Nationalis Matritensis ubi inveniuntur exhortationes conimbricenses (v. sup. MON. 7), habet ad finem, ff. 95-100, postremam adhortationem complutensem quae de oratione agit. In ASIR, *Inst.* 111, ff. 83-90, ut supra diximus, adest tertia adhortatio cum correctionibus autographis Natalis. Eadem habetur etiam in *Opp. NN.* 68, ff. 76-79. De his, utpote quae de S. Ignatio data opera verba non faciunt, nulla nobis ratio, ut patet, habenda est.

IV. - ADIUNCTA HISTORICA. Iis quae in praefatione ad exhortationes Natalis Conimbricae habitas summatim attigimus de opportunitate visitationis Provinciae Hispaniae et Lusitaniae (v. supra p. 141), pauca quaedam addenda videntur. Adiuncta peculiaris Societatis in Hispania suadebant ut quam primum exortis in eis regnis

difficultatibus subveniretur. Non solum enim « intelligebatur Araozio non bene convenire cum P. Francisco [Borgia], quod iam non solum ad nostros sed ad externos permanaverat, atque adeo ad regiam »¹, sed etiam animus archiepiscopi Hispalensis, regis Philippi II et aulicorum iis temporibus Sancto Francisco Borgiae erat infensus. Aliis argumentis offensionis, quod videlicet Borgia et pecunias et viros ex Hispania Romam transferret ad inopiam collegii Romani sublevandam, addebatur eius inopinata « discessio et modus discessionis » ex Hispania. His in adiunctis Natalis in Hispania pedem posuit et, ut par est, quam citissime Patrem Franciscum convenire statuit², quem in Lusitania invenit.

Peracta in regno Lusitaniae visitatione, dum in Hispaniam revertitur, gravia obstacula ad suam missionem in eis regnis perficiendam sibi parari sensit³. Cum ei concessum esset ut utramque Castellam solummodo visitaret, exclusa Baetica et Aragonia, Natalis Complutum se contulit ut in eo collegio suo muneri adimplendo operam daret. In ea visitatione unum mensem posuit, pervenit enim Complutum 13 octobris⁴, profectus est autem 14 novembris⁵.

Natalis adhortationes. In ea visitatione Nadal eum fere modum tenuit quem Conimbricae observaverat, et inter alia habuit 14 adhortationes⁶.

In prima exhortatione agit de religiosae vitae instituto ostenditque Societatem Iesu esse veri nominis religionem a Deo Ignatio Parenti inspiratam et a Summis Pontificibus approbatam et confirmatam; ideo sociis eius a Deo gratiam specialem, quae illius status propria est, conferri. His praelibatis, ut penitientem instituti notitiam det auditoribus, eis quattuor media proponit quorum primum est vitae Ignatii accurata cognitio. Haec illi causa est narrationis vitae Ignatii summam pertexendae.

Quod ad earum momentum ad vitam Ignatii pernoscendam attinet, hoc in genere statui potest: Natalem, ex propria ipsius confessione, sequi narrationem *Actorum*, cuius summam dare intendit⁷. Nihilominus nonnulla nova sunt ex aliis fontibus vel ex propria informatione illi nota. In primis commemoranda est illa Natalis generalis idea, Societatem nempe in ipsa Ignatii vita quasi fundari.

¹ EN, II, 66.

² « Venimus Barchinonam, ubi nihil egi pro officio; properabam ad Castellam vel P. Franciscum » EN, II, 67.

³ « Non longe a Placentia vidi ex hospitio fratrem Tellum, quem miserant ad me P. Araozius et Antonius [de Córdoba] cum literis quibus mihi demonstrabant exortos turbines in aula regis, non solum de discessu P. Francisci, sed de mea visitatione ». EN, II, 81.

⁴ EN, I, 537-538.

⁵ Ib., I, 552, 642.

⁶ Ib., II, 86; cf. ib., I, 641-642; CASTRO, *Historia del Collegio complutense*, II, f. 70.

⁷ Vide infra adhort. 2^a, n. [2], p. 185.

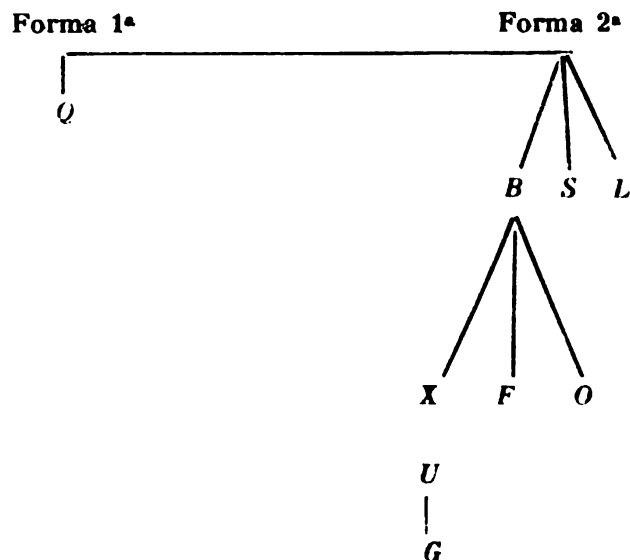
V. TEXTUUM COMPARATIO. Hos textus unum cum alio conferenti magna apparet inter eos diversitas, ita ut non unam eandemque formam prae se ferre videantur. Probabiliter iam tunc cum Natalis has adhortationes proferebat diversimode a variis excipiebantur, quod testari videtur titulus textui *G* praemissus: « ... *varie* a variis exscriptae hispanice vel versae fuerunt latine ». (Supra, p. 163).

Duas priores adhortationes in examen revocanti, hae conclusiones sat clarae apparent:

Textus hispanici *Q B L* satis differunt inter se. *Q* aliis longior est, ita ut *B* dici possit forma brevior illius. *S* omnino convenit cum *B*. *L* his brevior est videturque omnium imperfectissimus. In eo adhortationes prima et secunda in unum conflantur. Omittit quae de Societatis approbatione et confirmatione in aliis habentur. In reliquis propius accedit ad *B*. Nihil novi continet si excipias fortasse assertum: Ignatium Parisiis ex oculorum infirmitate laborasse.

Textus italicici *X F O* omnino inter se cohaerent et cum hispanico *B*; unde, cum adhortationes hispanico sermone a Natali prolatae fuerint, ratio habenda videtur tantum textus *B*; reliqui negligi possunt. Textus *U* cum praecedentibus *X F O* convenit, sed castigatus fuit a Natali, ideo sedulo considerandus. Textus *G* in prima adhortatione ab omnibus sive hispanicis sive italicis discedit. In secunda adhortatione pro fundamento habet textum similem italicis *X F O U*. Correctiones autographae textus *U* inductae apparent iam in *G* ab amanuensi, adsunt autem novae, quas Natalis superaddidit anno 1576.

En tibi horum omnium textuum schema, quod valet saltem quoad duas priores adhortationes a nobis edendas:

His perpersis, prae omnibus praeferendi videntur textus hispanicus *Q* et italicus *G*. Prior vel ob solam rationem quod hispanica lingua sit scriptus qua Natalis usus est dum adhortationes proferebat et, ut videtur, propius accedit ad formam oralem. *G* eo quod a Natali postremo fuerit emendatus, ita ut non solum nobis patefaciat quid ipse anno 1561 dixerit, sed etiam quid anno 1576, quattuor nempe ante mortem annis, corrigendum vel addendum putaverit.

VI. - RATIO EDITIONIS. E Natalis adhortationibus complutensibus ea tantum fragmenta edenda sumimus quæ directe de S. Ignatii vita et Societatis Iesu initiis verba faciunt; sunt autem: 1^a altera pars primae adhortationis, die 26 octobris anno 1561 habitae, qua ostenditur Societatem Iesu esse veri nominis religionem, ad quod demonstrandum narrat Natalis rationem et modum quo a Sancta Sede approbata est. 2^a integra altera adhortatio — dempto tantum exordio — qua tamquam medium ad melius cognoscendum Societatis institutum, vita Ignatii conditoris per summa capita narratur.

Quantum ad textus, cum, prout supra monuimus, in prima adhortatione hispanicus *Q* et italicus *G* valde inter se discrepent, eos edendos duximus unum post alium, utrique suum apparatus et speciales annotationes apponentes. In secunda adhortatione, ubi maior adest similitudo factaque eodem ordine exponuntur, textum hispanicum et italicum adversis paginis exhibemus, quo facilius eorum comparatio institui queat.

Textui hispanico *Q* subicimus variantes lectiones textus *B* (quae sunt etiam variantes textus *S*), et praecipuas textus *L*. Textui italico *G* addimus variantes lectiones *X* et *U*, quibus appositae datae etiam intelleguntur variantes lectiones reliquorum, iuxta dicta superius ubi textuum comparisonem instituimus.

In 2^a adhortatione unam tantum seriem annotationum institui-mus textibus *Q* et *G* communem.

Ut mutationes inductae manu propria a Natali in textu *U* faciliter deprehendantur, typis italicis distinguimus verba eius autographa in illo textu; typis vero separatis (*spazieggiato*) exprimimus verba quae Natalis scripsit in textu *G*, excepto n^o [9] in quo, ob longitudinem additionis, monemus in annotatione quid Natalis manui debeatur.

Textus hispanicus

PLÁTICA PRIMERA

1. *Quaeritur sitne Societas Iesu confirmata a Sede Apostolica et an sit veri nominis religio.* — 2. *Ignatius eiusque socii Romam se conferunt ad Paulum III.* — 3. *In variis ministeriis occupantur. Primum et secundum eorum domicilium.* — 4. *Deliberationes de novo ordine condendo. Approbatio vivae vocis oraculo: « Spiritus Dei est hic ».* — 5. *Animus contrarius cardinalis Guidiccioni inflectitur.* — 6-7. *Persecutio anno 1538 tolerata.* — 8. *Gradatim approbatur et confirmatur Societas.* — 9-10. *Dei providentia quae in Societatis approbatione miro modo elucet.*

[p. 322]

[1] ... Veamos, pues, si tiene la Compañía esta aprobación y beneplácito de la Sede Apostólica. Sí tiene, [323] y mucho. Y luego veremos cómo es religión de la Iglesia cathólica, porque es particular culto de Dios nuestro Señor y modo de servir a su divina Magestad, buscando la perfección propia y de los otros, recebido y aprobado y favorecido de la Iglesia.

[2] Lo qual passó desta manera: que los primeros Padres nonbrados en la bulla, después de algunos años que el Señor los avía conservado en los estudios de París en una muy buena amistad de vida y gran unión, amor y charidad, con ser todos mançebos y letrados y de diversas naçiones, con averles dado grandes desseos de servir a su divina Magestad en despreçio del mundo y de sí mismos, y ayudar a los próximos, y poner por su salud la vida, si fuera menester, dilatándose a los infieles y herejes que en aquel tiempo avían comenzado; siendo venidos a Roma para presentarse a la Sede Apostólica, al Vicario de Christo, y dél tomar el orden de lo que avían de haçer, y con su authoridad y bendición y favor poner por obra sus sanctos desseos, y por medio del doctor Ortiz que entonces se hallava en Roma enbiado del emperador Carlos 5º sobre el matrimonio del Rey de Inglaterra quando le quería deshacer, persona de muchas letras, doctor de París y de grande authoridad,

2 Y como le tiene, y mucho B || 5-6 buscando perfección, recebida por la Yglesia B || 7-59 Luego que los padres mostraron la fórmula de nuestro ynstituto al Papa Paulo 3º, dixo: Spiritus Dei est hic; y aunque hera gran principio este de su approbación y de creer que Dios le movía como a persona pública, para dezir aquello B *ceteris omissis*.

tubieron entrada con [324] Su Sanctidad ¹ y disputaron muchos días, como era costumbre, entre tanto que comía, delante dél, y assí tubo conocimiento dél y los mostrava algún amor y 25
affición y tener buen crédito de su doctrina y letras.

[3] Quiso que quedasen allí en Roma y que parte dellos leyesen en los estudios de la Sapiencia, que llaman, y parte dellos predicasen, y ansí lo hacían y confessavan, y todos eran ocupados en los exerçios que tienen los professos de la Com- 30
pañía, estando en una casa donde avía una viña, çerca del monasterio de la Trinidad, frayles Mínimos de S. Francisco de Paula ^{1a}, y veníanse dentro en la çidad para entender en sus ministerios. Vivían pidiendo hostiatim. Visto después por ser incómoda est primera casa, se passaron a otra çerca de 35
ponte Sixto y del doctor Ortiz ².

[4] En este prinçipio pensaron que era bien que se ayuntasen, como antes lo solían haçer, para resolverse en lo que harían, y que viesen si era bien haçer congregación y religión o no, y, aviéndose de haçer, el modo que se avía de tener. 40
Y assí se determinó que mucho se encomendase este negoçio a nuestro Señor, y que todas las missas y oraçiones se aplicasen para esto. Y congregados, y examinando de una parte y [325] de otra las raçones, aunque pienso que ya en ello y en 45
otras muchas cosas nuestro Padre de santa memoria era esclareçido, mas porque la sapiencia divina disponit omnia suaviter ³, quiso que por este medio suave se determinasen y resolviesen. Primero resolvieron que era bien que se hiciere congregación y religión, con gran concordia y paz, y después los 50
otros puntos de uno en uno, contenidos en la primera bulla, de la forma y modo de vivir que pensavan tener para mayor serviçio y gloria del Señor y ayuda de las almas. Y con aver primero hablado a Su Sanctidad y dado alguna información, le fué presentada una suplicación donde se contenía esta forma y modo de vivir de nuestro instituto, la qual oída en signatura 55
Papa Paulo 3º, con consideración y admiración dixo: --- Spiri-

¹ De Doctore Ortiz v. I, 44 ^{1a}. Eum introduxisse Patres ad Paulum III, ib., pp. 114, 265, 310.

^{1a} De hoc primo Sociorum domicilio Romae, v. I, 124, annot. 31.

² Hisce verbis Natalis aliquatenus declaratur locus secundí domicilii romani Sociorum, de quo alia documenta silent, ita ut Orlandini (l. II, n. 42) scripserit: «secunda sedes, cuius certus locus ignoratur». Vide TACCHI VENTURI, *Le case abitate*, pp. 17-18.

³ Sap. 8, 1.

tus Dei est hic — ⁴: lo que se deve mucho notar y tener por gran principio de aprovaçión, y creer que Dios lo movió, como a persona pública, para deçir aquello.

60 [5] Todavía, aunque esto sintiesse, quiso el Papa, por providencia divina, que maduramente y con consideración esso se hiçiesse; y assí cometió esto y el examen de nuestro instituto a un cardenal, persona letrada y de mucha authoridad. [326] el qual avía sentido contra la pluralidad de las religio-
65 nes; y aunque estava bien con los Padres, no podía sentir que se hiçiesse religión, teniendo mucha aversión a esto. Y no faltando por esto de ánimo, ofresció tres mil missas que se dirían por este negocio; y antes que se acabassen, plugo a nuestro Señor que vino bien en ello; y no sólo no contradixo, mas
70 deçía grandes y extraordinarios lohores del instituto, hasta deçir exçessos, de las otras que se avían de reduçir a esta, y cosas semejantes.

[6] Es de notar que, antes que esto se tratase, hubo muy grande contradicción dél y de sus compañeros en Roma, donde
75 la vida y doctrina dellos fué bien examinada y aprovada in juicio contradictorio por sentençia del Governador de Roma, a quien avía cometido el Papa esta causa.

[7] Esta persecución se excitó porque los Padres contradecían a un çierto predicador augustino que no tenía buena
80 doctrina, como después se bió claramente, y eran çiertos españoles que favoreçían al dicho predicador, y tomáronla contra la Compañía, lebantándoles [327] que venían huyendo de España y de París y de Veneçia, diciendo mal de la doctrina un compañero que avía estado con ellos y se avía ido y benía
35 después a buscarles en Roma, y pienso que no le quisieron reçevoir ⁵, para ver si pudieran saver algo deste para perseguirles. Plugo a nuestro Señor que fué conoçida su inoçençia y aprovada su doctrina y dado dello sentençia, porque assí lo

---

60-72 Pero quiso con mucha providencia approbarla y así cometió el examen de nuestro ynstituto al cardenal Guidicho el qual havia escripto contra la pluralidad de las religiones y no queriendo éste oyr a nuestro padre con la aversión que tenía a este negocio hizo nuestro padre dezir tres mill missas para encomendarlo a nuestro Señor, y el Cardenal no sólo no lo contradixo después, pero dezía grandes y extraordinarias alabanças del ynstituto B || 73-75 Havia passado poco antes deste tiempo nuestro Padre y sus compañeros una grande persecucion y contradicción en Roma donde... || 76-77 a quien avía cometido el Papa esta causa om.B || 79 augustino om.B || 80-95 y eran ciertos españoles — fuera de toda sospecha om.B

⁴ De his verbis cf. I, 312 ³³.

⁵ Erat is Michaël quidam, de quo v. Acta, n. 98, I, 500 et annot. 6.

procuró nuestro Padre; y los contrarios, quando bieron que no tenían buena causa, quisieron desistir y que no se hablase más en ello; mas nuestro Padre hizo instantia con Su Sanctidad para que se examinase lo que les avían inpuesto y que se averiguase la verdad y se dicesse sobre ello sentençia, por lo que viesse que convenía para la authoridad dellos en los ministerios que avían de exerçitar, que fuesse fuera de toda sospecha ⁹⁶.

[8] Ved agora con cuánta consideración y quán poco a poco el Papa admitió la Compañía, que es un particular regalo que nos a hecho nuestro Señor. Después de muchos meses que esto se avía cometido al mismo Cardenal ⁷, el mismo Cardenal dió la manera que Su [328] Sanctidad la aprovase, y esto fué el año de 40, aprovando la fórmula del instituto de la Compañía para solos 60 professos, y esto fué en la primera bulla que se hubo della institución y confirmación de la Compañía. Pero después, viendo el fructo que se hacía y los muchos que pedían la Compañía, en el año de 43 amplió el número y abrió la puerta para todos, y hasta el año de 50 podemos decir que estava la Compañía en provaçión y examen para ver el exerçicio que tenía, quando el Papa Julio 3º la confirmó con toda la amplitud para los professos y coadjutores.

[9] Vien veis quán aprovada está la Compañía por la Sede Apostólica, sin otras muchas veces que en diversas partes fué en tribunales muy bien examinada y siempre aprovada la vida y doctrina de nuestro padre Maestro Ignatio, a quien Dios nuestro Señor escogió por ministro de esta gracia.

Esto nos a mucho de consolar, ver que nuestro instituto es de Dios, que así nos lo diçe la Sede Apostólica, la sancta Iglesia, con tan largas y tan ligítimas aprovaçiones. Dios nuestro Señor se lo comunicó a nuestro padre Ignatio, [329] el qual era un caballero seglar de la casa de Loyola en Vizcaya,

⁹⁶ consideración *ex B* contradicción [!] *Q* || 98 Señor *H, om. Q* || 98-5 El año de 40 aprobó la fórmula de la Compañía para solas sesenta personas; después viendo el fructo *B omisis reliquis* || 7-8 para ver el exercicio que tenía *om. B* || 10 veréis *B* || 12 en juizios y tribunales *B* || 16 la Sede Apostólica *om. B* || 17-18 con tan larga y legítima approbaçión. Dios nuestro Señor se lo comunicó a Ignatio el quien hera un cavallero seglar sin letras, a quien el Señor escoxió para piedra de este edificio en el Señor nuestro *B* con tantas y tan ligítimas aprovaçiones es [!] quiso nuestro Señor para comunicar a nuestro Padre Ignatio *Q. Defectus textus Q corrigimus cum textu B.*

⁶ Hanc insectationem vide narratam ab ipso Ignatio in epistula ad Elisabeth Roser, I, pp. 8-12.

⁷ In ms. « al mismo Cardenal » adest punctum et postea incipit nova paragrahus. Nobis videtur aptius haec coniungere.

20 mançebo sin letras, aunque después las aprendió, a quien nuestro Señor escogió para primera piedra en el Señor nuestro de este edificio, y quiso que passase el noviçiado y provaçión de la Compañía por todos, exerçitándole y provándole por tan largas y barias persecuciones como tubo; y es esto una cosa
 25 grande, que tenemos experiençia en la Compañía desde su principio, que siempre que el Señor nos quiere haçer alguna señalada merçed, preçede alguna contradición y persecución, como se vió al principio en la institución de la Compañía.

[10] Mucho a mí me consuela y me ayuda en pensar que
 30 el Señor, en tiempo de tantas dificultades, de tantas contradiciones contra las religiones, no sólo de los herejes, mas aun de los que no lo son, se vee una tibieza en muchos y † poca † devoçión çerca de los religiosos; que aya querido levantar la Compañía y darla tanto aumento y favor es espeçial merçed
 35 y favor y benefiçio suyo; y a todos nos a mucho de consolar, y por ello devemos haçerle muchas graçias, y suplicarle nos dé graçia para que caminemos conforme a nuestra vocaçión, la qual avemos [330] de declarar más en particular con el ayuda y favor del Señor; por lo qual los ruego que pidan al Señor nos dé graçia y effiçia y virtud. Amen.

Textus italicus

[ESSORTATIONE 1ª]

1. *Societas Iesu ab Ecclesia approbatur.* — 2. *Ignatius sociique Romam veniunt ubi sustinent persecutionem.* — 3. *Prima formula instituti Societatis.* « *Spiritus Dei est hic* ». — 4. *Societatis confirmatio committitur examini cardinalis Guidiccioni.* — 5. *Paulus III Societatem confirmat. Novae instituti confirmationes.* — 6. *Quid tam nullae confirmationes significant. Probationes sive « contradictiones » quas Societas passa est.* — 7. *Approbatur in Concilio Tridentino.* — 8. *Haec omnia nos ad Societatem amandum impellere debent.*

[*Instit. 98, f. 208v*]

[1] ... Vediamo già se la Compagnia è religione o stato di perfettione. Dico de sì, perchè hebbe il P. Ignatio inspiratione

23 por todos B para todos Q || 27-28 persecución, como se vió al principio en la ynstituçión de la Compañía B como se vió al padre de [!] la institución de la Compañía Q || 29 Yo me consuelo mucho y me ayudo en pensar en esto B || 31-34 contra las religiones de una parte y de otra quisiese levantar la Compañía B || 32 poca para [!] ms. || 35-40 consolar. Pedid al Señor que me dé graçia para que os sepa declarar nuestro ynstituto y suficiençia y virtud B

di far questa congregatione di questo modo e stato di viver religioso, et è stato approvato il tutto dalla Chiesa Santa et Sede Apostolica, specialmente per Papa Paulo 3°, Julio 3°, et etiam dalli altri Sommi Pontefici. Et perchè s'intenda sub compendio il modo [209] della inspiratione et approbatione: fu prima chiamato da Iddio il P. Ignatio a lasciare il mondo et viver religiosamente, et ad imitation di Cristo estendetesi questa gratia ad agiutar il prossimo. Fece gran penitentia, si essercitò grandemente nella oratione et Essercitii spirituali, peregrinò in Hierusalem, dipoi studiò, patì molte persecutioni, refferendo sempre il tutto al agiuto del prossimo.

[2] Dipoi pel medesimo intento s'ingegnò in Pariggi d'acquistar alcuni compagni pel medesimo effetto. Chiamò il Signore Iddio per mezzo suo et delli Essercitii spirituali nostri quelli nove compagni primi tutti¹. Vennero in Italia, s'essercitarono nelle prime città d'Italia et in Roma in agiutar il prossimo, dove patì il P. Ignatio una gravissima persecutione, lui principalmente, ma non solo lui, ma etiam si comprehendevano li soi compagni per occasione che pigliarono certi cortesani romani, perchè li nostri predicavano contra un frate che predicava dottrina lutherana [209v] covertamente, ma dipoi si fugite a gl'heretici, et quelli cortesani difendevano quel frate².

[3] Da questa persecutione essendo liberati per sentenza in scriptis dal Governatore di Roma, si congregarono et trattarono dei primi capi del modo de viver della Compagnia, et così per consenso de tutti pigliò il P. Ignatio l'assonto di far la formula del viver della Compagnia et che la presentasse a S. Stà³. Il che havendo fatto N. P., alla prima notitia che hebbe Paulo terzo del intento et modo di viver della Compagnia

10 fece penitentia *corr.ex* patì molte persecutioni || 11-12 si essercitò -- spirituali *in marg.* || 13 patì molte persecutioni *in marg.* || 14 sempre il tutto *sup.ltn.* || 17 mezzo *corr.ex* meglio || 19 Italia et *del.* dipoi.

¹ Cf. *Sum, ital.* Polanci, n. 6, I, 263; *Memoriale*, n. 305, *ibid.* 704.

² De hac persecutione, cuius occasio fuit praedicatio Fr. Augustini (Majnardi) pedemontani, vide I, 132-133, 139, 201, 267, 309, 318*, 502.

³ Affirmatur assertive hoc loco Ignatium fuisse auctorem Formulae Instituti, quod ut maxime probabile demonstratum est in prooemio ad editionem huius monumenti, MI, *Constit.*, I, CCVI-CCVII.

disse: « Spiritus Dei est hic » ⁴. Il che e lui et Giulio 3° nelle loro confirmationi e bolle hanno testificato.

³⁵ [4] Ma avanti che solennemente la confermasse Paulo 3° (havendola confermata già vive vocis oraculo) volse, o per prudenza et maggior confirmatione, o per le circostanze [210] de' tempi, che fusse esaminata la formula et petitione del N. P. Ignatio con gran essattione o vero rigore, et per ciò elesse per
⁴⁰ essaminator il cardinale Guidachione, il qual essendo iureconsulto haveva singular aversione de pluralitate de religioni, et di ciò havea scritto un libro ⁵. Questo bon cardinale fece tanta difficoltà nel negotio, che sentendola N. P. Ignatio, procurò oltra d'altre penitenze et orationi, che si celebrassero tre mille
⁴⁵ messe, distribuite per tutti quelli che haveano il medesimo proposito che lui o devotion a quello. Cominciate le messe et le altre devotioni, et trattando N. P. Ignatio et compagni col Guidachione, si advertì la sua mente mutarsi, in modo che venne ad esser dal tutto mutata; et dove prima non poteva sentir
⁵⁰ li padri, gl'udiva dipoi con grande amorevolezza et benignità; dove prima si offendeva asperamente del novo istituto propostogli, lo laudava [210v] dipoi et magnificava tanto che dava causa di arrossir agli nostri. Diceva di non contradir alla sua prima openione, perchè questa non era nova openione ^{6a} se non antiquissima; era quella che si desiderava nella
⁵⁵ Chiesa d'Iddio, et altre cose grande.

[5] Fatta rellatione alla Santità di Paulo 3°, la confermò solennemente, approvando la formula che gli era stata proposta. Ma con la medesima prudentia et circospectione
⁶⁰ che volse farla esaminare per il cardinale Guidachione, confermò ben l'istituto, ma determinò che non fossero li professi della Compagnia se non fin al numero di 60. Questo fu fatto nell'anno 1540, a 27 di † settembre †, come che volesse S. Santità dar ragion non a se, che era da Iddio persuaso come Sommo Pontifice, havendo detto « Spiritus Dei
⁶⁵ est hic », et havendola confermata vivae vocis oraculo, ma

63 settembre] novembre [!] *ms*

⁴ De his verbis, a Paulo III prolatis, vide supra, Natalis 2.^{am} adhortationem conimbricensem, n. [32] et vol. I, 312, annot. 33.

⁵ Vide supra Natalis adhortationem 2.^{am} conimbricensem, n. [32], annotat. 5, et vol. I, 207, annot. 13.

^{6a} Sic in *ms.*, forte tamen legendum sit *congregatione* vel *religione*.

alla Chiesa (quasi volendo col tempo che fussino le opere [211] della Compagnia così notorie, che ogniuno fusse persuaso doversi confirmar perfettamente senza restriction veruna di numero); il che a 14 di marzo del 43 si fece⁶. Non però in questa seconda confirmatione hebbe la sua consumatione la Compagnia, perchè non haveva coadiutori nè spirituali nè temporali, con voti nè semplici nè solenni, benchè questi coadiutori furono dati alla Compagnia per Paulo 3° l'anno 1546, a 5 giugno, ma con voti semplici⁷; non havea scolari con voti⁸. Si giudicava esser utile che molte cose fussero più esplicate, in modo che quasi desiderava l'instituto nostro maggior perfettione et declaratione, et non ci restasse nè obscurità, nè scrupolo, nè dubitatione. Questa si fece quando nel'anno 1550, primo di Giulio 3°, alli 21 † di luglio †⁹, fu pienamente confermato il modo di viver della Compagnia [211v] che dipoi habbiamo con la gratia del Signore osservato.

[6] Che vogliono dire tante confirmationi? Quello par che, si come il Signor Iddio havea lungamente provato il Padre della Compagnia, et quella dovea usar grandi et diuturne probationi nel suo instituto, cusì il Signor Iddio provedette che ella medesima si probasse varia et lungamente per la sua maggior fermezza, instructione et satisfactione de tutti. Perchè prima fu da contradittioni (che così gli chiamava lui) essercitato N. P. Ignatio in sua persona, per approbation della sua persona in moribus et doctrina, come conveniva a quel ch'haveva d'esse[r] Padre della Compagnia. Dipoi che già cominciò con effetto a far disegno di congregatione, fu essercitato et lui et li compagni, et laudati in moribus et doctrina, et fu quasi una prima approbatione della Compagnia. Dipoi, già posta in essecutione, fu esser-

⁸⁵ doveva in marg. || ⁸⁶ nel suo instituto corr. ex nelli soli casi || ⁹⁴ congregatione corr. ex congregar || ⁹⁵⁻⁹⁶ approbatione. In marg. scripserat amanuensis sed deletit: Societas illa Missarum

⁶ Bulla *Iniunctum nobis*, data a Paulo III, 14 martii 1543 ab Incarnatione. MI, *Constit.*, I, 81 ss.

⁷ Breve Pauli III *Exponi nobis*, 5 iunii 1546, MI, *Constit.*, I, 170.

⁸ Scholasticos Societatis vota simplicia emittere debere statuitur in Bulla Iulii III, *Exposcit debitum* (1550), MI, *Constit.*, I, 381. De scholasticis, sine votorum mentione, fit sermo in 4° capitulo *Formulae Instituti*, ibid. p. 19.

⁹ In ms.: d'agosto. Bulla data est 12. Kal. Augusti, v. MI, *Const.*, I, 383.

citata per [212] quel zeloso cardinale Guidachione et provi-
denza di Paulo 3°, di dove uscì la prima confirmatione solenne,
ma imperfetta de 60 professi. Fu dipoi in altre probationi,
100 2 anni e giorni 15 ¹⁰; nacque l'approbatione del numero non
già serrato di 60 professi, ma aperto di qualsivoglia numero.
Poteva parer che non havessi di star in altra probatione la
Compagnia, ma ci stete pure 7 anni, 4 mesi et 13 giorni ¹¹; la
qual probatione dette la perfettione alla confirmatione del'an-
5 no 50 compita. Ben vedete quanto firmamente sia approbata
la Compagnia per la Sede Apostolica, senza altre volte che
per lettere apostolicae si monstra l'approbatione di quella, si
etiam per le varie difficoltà et tribuli che ha patito et supe-
rato, con l'augmento di quella, col frutto grande in ogni parte
10 del mondo, et acception e devotion comuni. [212v]

[7] Oltra di tutte queste approbationi si desiderava quella
del Concilio ecumenico. Si è fatta ancora quella nel Concilio di
Trento, nella sess. 25, tit. de regula[ribus], c. 16, non già come
simpliciter necessaria, ma come simpliciter utile, et per varie
15 ragioni opportuna et efficace; il che si dichiara nel modo che
fa mentione della Compagnia il Concilio. Recitarò le parole
per mia et vostra consolatione: « Per haec tamen (dice il con-
cilio) sancta Synodus non intendit aliquid innovare aut prohi-
bere, quin religio clericorum Societatis Iesu, iuxta pium eorum
20 institutum a Sancta Sede apostolica approbatum, Domino et
eius ecclesiae inservire possint » ¹². Non approva simpliciter
per non derogare alla auctorità della Sede Apostolica, essendo
quella maggiore che del concilio; ma, per la observantia
necessaria che doveva il concilio alla approbatione della [213]

---

22 derogare alla *del.* suprema || 23 che *add. sup. lin.*

---

¹⁰ Prima Bulla Confirmationis data est 27 septembris 1540; Bulla
Iniunctum nobis, qua restrictio numero admittendorum tollebatur, est
14 martii 1544.

¹¹ Bulla *Exposcit debitum* data est 21 iulii 1550; unde sex tantum
anni a praecedenti ad hanc usque elapsi sunt. Natalis non animadvertit
Bullam *Iniunctum nobis* Pauli III esse datam 14 martii 1543 ab Incarna-
tione, seu 1544, annos computando a 1° ianuarii.

¹² Cum haec sessio 25^a habita fuerit die 3 decembris anno 1563, pa-
tet approbationem Concilii a Natali allegari non potuisse anno 1561, unde
hic textus est posterior. Factum omittunt tum textus hispanus tum ver-
sio itala (textus X) coll. Brixiensis, ms. *Instit.* 98, f. 138v-139.

Sede Apostolica, dichiara che per il decreto di quel ca[none] 25
 non intende innovare alcuna cosa. Dove? senza dubbio nell'in-
 stituto della Compagnia et approbation di quella; nè prohibir
 intende che serva al Signor et a sua Chiesa la Compagnia, la
 quale chiama religion, chiama Compagnia di Jesù, lauda l'in-
 stituto dicendo esser pio, da fede esser dalla Santa Sede Apo- 30
 stolica approbato. Che ha potuto far in approbation et aucto-
 rità della Compagnia il Sacro Concilio, che non habbi fatto?
 Di dove havranno cessato, se alcune dubitationi restavano
 nelli animi d'alcuni e s t e r n i .

[8] Chi dunque di noi non si consolarà et animarà nel- 35
 l'intimo del cuor suo grandemente, vedendo la benignità et
 providentia d'Iddio verso la Compagnia, se considera esser
 cosa di sua divina mano tanto chiaramente? Non meritò
 far la Compagnia il P. Ignatio, sendo un cavaliere indotto
 et mondano. Elesse il Signor a lui, [213v] et per lui 40
 ordinò questo pio modo di viver et religione; provò in ca-
 pite et corpore universo, a similitudine del suo Figliolo Cristo
 nella sua santa Chiesa; dettegli l'approbatione della Sede
 Apostolica et Concilio generale; hagli dato tanto frutto, tanta
 acceptatione, tanto augmento. Se altri molti devoti nostri ve- 45
 demo con tanto fervore affectarsi alla Compagnia, che de-
 vemo far noi, che gustamo et sperimentiamo li benefitii
 tanti che il Signore ha comunicati alla sua Compagnia, hoc
 est, a noi? Perchè la Compagnia siamo noi. Vediamo don-
 que di non esser ingrati alla nostra vocatione et gratia rice- 50
 vuta, anzi con ogni humilità rispondiamo et cooperemo con
 quella, a maggior gloria di sua divina Maiestà. Amen.

---

25 ca[none] *corr.ex* concilio || 34 esterni *sup.ltn.*

Textus hispanicus

PLÁTICA SEGUNDA

1. *Media ad cognoscendum Societatis institutum.* — 1a-1b. *Similitudo eius cum collegio Apostolorum et primitivae Ecclesiae.* — 2. *Ign. enarrat vitae suae cursum P. Ludovico G. de Camara.* — 3. *Ignatii ortus et educatio. Vulneratio pampelonensis.* — 4. *Dum convalescit, legit vitam Christi.* — 5. *Motiones diversorum spirituum. Conversio ad Deum.* — 6. *Venit in Montem Serratum et Minorissam. Eius paenitentia.* — 7. *Vitae genus Minorissae.* — 8. *Exercitia primae hebdomadae. Mitigat paenitentiae asperitatem.* — [9.] *Exercitia secundae*

[p. 336]

[1] ... Beamos agora por dónde conoçeremos esta nuestra religión. Lo 1º se me ofresçe la imitación que tiene de nuestro Señor y de sus discípulos y estado primitivo de la Iglesia¹. El 2º, el discurso de nuestro Padre Ignacio, que es
 5 el principio que tomó nuestro Señor por medio para comunicar su gracia y quiso que fuese ministro desta vocación, al qual puso nuestro Señor como otro exemplo vivo más proporcionado a nuestra baxeça e imperfección de nuestro modo de proçeder. Lo 3º aquellas dos meditaciones de nuestros Exercícios, del rey
 10 temporal y de las banderas, en los quales, como en una historia, se nos representa nuestro instituto. Lo 4º, el fin de nuestro instituto, y los medios que ay para alcançarlo. El 5º, el modo con que gobierna sus partes de la Compañía, y las casas y collegios donde está esta Compañía y las constituciones y
 15 reglas con las quales es governada y regida. [337]

[1ª] Quanto a lo 1º, aunque todas las religiones son hechas a imitación de Cristo nuestro Señor y de aquel estado primitivo, siguiendo los consejos de Cristo nuestro Señor y procurando de imitarle y seguirle en estado de perfección, todavía
 20 parece que esta mínima Compañía tiene algunas cosas parti-

2-8 religión. Quatro medios tractaré para conoçerla. El primero será el discurso particular de nuestro Padre Ignacio que tomó Dios por medio que es el principio para comunicar esta gracia y quiso fuese ministro de esta vocación y en él nos puso un exemplo bivo de nuestro modo de proçeder *B. qui omittit primum medium ad cognoscendum institutum Societatis adductum in Q* || 11-14 El 4º pondremos los principios por donde se gobiernan sus partes casas y habitaciones, donde los nuestros residen, superiores y constituciones *B* || 16-68 *omittit B*

¹ Hoc primum medium invenitur tantum in textu Q.

Textus italicus

ESSORTATIONE 2^a

hebdomadae. Studium salutis animorum. — 10. Divinae illustrationes. — 11. Peregrinatio hierosolymitana. — 12. Barcinone studiis operam dare incipit. — 13. Complutum se confert, deinde Salmanticam, tandem Parisios. — 14-15. Difficultates quas sensit studiorum tempore. — 16. His difficultatibus remedium posuit in Constitutionibus. — 17. Studiorum necessitas. — 18-19. Socios quaerit Ignatius. Cum eis condit Societatem. — 20. Vita Ignatii est exemplar totius Societatis.

[f. 216v]

[1] ... Vediamo hora per quali mezzi conosceremo questa nostra religione. Tratterò de quatro mezzi per conoscerla. Il primo sarà il discorso in particolar del N. P. Ignatio il qual pigliò Iddio per mezzo di comunicar questa gratia, et volse che fusse ministro di questa vocatione, et in lui ci ha posto un vivo essemplio del nostro modo di proceder. Il 2° saranno quelli due essercitii ch'habbiamo tra li nostri, del re temporale et delle bandiere, per li quali, come per [217] una historia, con la gratia del Signore, si vedrà il nostro instituto. Il 3° sarà proporre il fine del nostro instituto, et li mezzi che vi sonno per conseguirlo. Il quarto proporrò alcuni altri mezzi particolari per il medesimo, et oltra di ciò, li principii per li quali si governa la Compagnia, le sue parti et le case et habitationi dove i nostri risiedono, li Superiori, le Constitutioni etc.

4 il qual — gratia *corr.ex* che fu il principio ch'Iddio pigliò mezzo da comunicar questa gratia et U || 11 conseguirlo U conseguirli G || 11-13 proporrò alcuni — oltra di ciò *in marg.*

culares, semejantes a su primero estado de la Iglesia. Primero se me representa a Cristo nuestro Señor, que antes de congrega-
 gar sus Apóstoles y discípulos, primero fué al desierto, y allí
 por 40 días hizo penitencia, ayunando y dormiendo en el suelo;
 25 veo aquí también que nuestro Padre de santa memoria, antes
 que ayuntase sus compañeros, 1° hizo penitencia, bien que
 como hombre peccador muchos meses y pienso que fueron
 dos años [!] en Monserrate y en Manresa. Congregó nuestro
 Señor una compañía de doce; también quiso nuestro Señor
 30 dar a este su siervo otra de diez, aunque con el Bachiller, que
 murió en Padua, y Cáceres que quedó en París para acabar
 sus estudios, el qual como otro Judas apostató², podríamos
 decir que fueron doce, mas diez solos son nombrados en la
 bulla³. Los que nuestro Señor eligió para su compañía eran
 35 en dos maneras: unos más † permanentes †, los quales llamó
 Apóstoles, otros no tanto, que [338] fueron los 72 discípulos;
 y después los Apóstoles eligieron algunos que administrasen
 a las mesas, para que ellos pudiesen mejor bacar a su minis-
 terio, los quales llamaron diáconos. A esta división parece
 40 que corresponde la división de gente que ay en la Compañía.
 — aunque em perfección sean muy desemejantes; todavía se
 deven esforçar con la gracia y favor del Señor a acostarse lo
 más que se pudiere a ellos —: éstos son los professos, coadjuto-
 res espirituales y coadjutores temporales. A nuestro Señor se
 45 le movió muchas persecuciones, y a sus apóstoles y discípulos,
 y con muchas persecuciones se fundó la primitiva Iglesia; así
 a nuestro Padre le son movidas muchas persecuciones y a los
 de la Compañía, y con grandes travaxos y persecuciones se a
 fundado; y no sé si a havido religión que más persecuciones
 50 y más dificultades aya tenido y que tanto ayan durado y duren
 como en ésta, que parece que casi en todas partes tiene quien
 la persigue, a lo menos de palabras.

---

35 permanentes] permitentes *ms.*

---

² Agitur de Didaco de Cáceres, qui Parisiis Ignatio se comitem dedit. Romae a. 1539 affuit deliberationibus de Societate condenda. Anno 1541 Parisios se contulit. Paulo post e Societate discessit. De eo vide MI, *Constit.*, I, p. XLIII; DALMASES, *Notas ignacianas*, in *Estudios eclesiásticos* 24 (1950) 98-101.

³ MI, *Const.*, I, 25.

[*Numeri 1^a et 1^b inveniuntur tantum in textu Q*]

[*Sequitur textus Q*]

[1^b] El intento de Cristo y los Apóstoles era ganar almas, convertir infieles y a los fieles atraerles a mayor perfección; 55 y para esto no se curaban de travaxo y poner la vida en [339] ello, con el gran çelo que tenían de las ánimas; y esta graçia parece que se vee en la Compañía, la qual expressamente a sido instituída para ayudar a las ánimas, tanto de los infieles como de los fieles, con un çelo grande, común a todos los de 60 la Compañía, y aun a los que a ella se acostan. La separación que hubo de los Apóstoles y discípulos y misiones en aquella primitiva Iglesia, lo que también se a visto y se vee en la Compañía. El convertirse tantos infieles luego al prinçipio; así

en la Compañía, luego que se fundó, en la India hubo gran
 65 conversión de infieles y gentiles. En aquella primitiva Iglesia
 « erat cor unum et anima »⁴; así en esta Compañía, con ser de
 diversa naçiones, es un amor y unión grande la frequentación
 de la comunión.

[2] Quanto a lo 2º, el año de 1555⁶ me acuerdo yo que oí
 70 decir a nuestro Padre Ignatio: — Tres cosas he desseado de
 nuestro Señor, y su divina Magestad me las a conçedido: la
 1ª ver aprovada la Compañía de la Sede Apostólica, y nuestro
 Señor me a hecho esta gracia; la 2ª ver aprovados los Exer-
 çijos, y el Señor me lo a conçedido; la 3ª es ver hechas las
 75 Constituciones, y nuestro Señor tanbién me lo a conçedido —
 De aquí collegimos nosotros que [340] en estas palabras nos
 dava a entender que estaría poco tiempo con nosotros; y así
 un día yo le dixe: — Padre, todos los fundadores de las reli-
 giones, estando cerca de la muerte, an dejado algunos avisos
 80 de cómo nuestro Señor los guió desde que prinçipiaron hasta
 que fundaron la religión, para mayor conoçimiento de su reli-
 gión y para ayudarse mucho en el gobierno della; y así
 S. Francisco hiço un testamento que comiença: « Cum in pec-
 catis essem », cosa de mucha substançia⁶; y leemos cosas muy
 85 particulares de otros fundadores de religiones; y así, por
 charidad V.ª R.ª haga alguna cosa semejante, mirando en ello
 el bien de la Compañía prinçipalmente, diçiendo cómo nuestro
 Señor le a ayudado en las contradiciones — Respondióme que
 estava ocupado; y haçiéndole instançia, al fin dixo que tomase
 90 otros dos compañeros y lo encomendásemos a Dios, y dixé-
 semos missas. Yo le respondí que lo mesmo le diría al cabo

69 Quanto a lo primero ... B | el año de 1555 | Cerca de año de 1555 L || 72 ver
 aprovada B es aprovada Q || 74 me lo ha dado B || 75 me a hecho esta mer-
 ced B || 79 estando cercanos a la muerte B || 80 desde sus prinçipios B ||
 83-84 peccatis] perfectus ms. || 84 y leemos otros testamentos de cosas muy
 particulares B || 84-85 y leemos — religiones om.L.

⁴ Act. 4, 32.

⁶ Summatim ea refert P. Nadal hoc loco quae aliquanto fusius in
 sua praefatione ad *Acta* enarrat (I, 354-363, ad calcem paginarum).
 Inde erui potest praefationem ad *Acta* anno 1561 scriptam iam fuisse.
 Vide vol. I, 345-346. Quod anno 1555 ea quae dicit audierit, error est
 manifestus librarii pro 1551 vel potius initio 1552, ut dicit Natalis in
 memorata praefatione (I, 356), et patet ex iis quae postea subiungit,
 scilicet, post duos annos Ignatium optatis Natalis aliorumque obsecun-

[2] Quanto al primo, nell'anno del 1555⁶ mi ricordo io che sentì *quando disse* nostro P. Ignatio: — Tre cose ho desiderato del nostro Signore *avanti di morire*: la prima veder approbata la Compagnia dalla Sede Apostolica, et il Signor nostro me l'ha dato; la seconda veder approbati li Essercitii, et il Signore già me l'ha concesso; la terza veder fatte le Constitutioni, et il Signor nostro me l'ha ancora fatto veder —. Di qua raccoglievamo noi che in queste parolle ci voleva dire il N. P. Ignatio che starebbe già poco tempo con noi. Et così un giorno io gli dissi: — Padre, [217v] li fundatori delle religioni, essendo prossimi alla morte, hanno lasciato alcuni avisi *sancti per agiutto delli suoi figlioli, specialmente* come il nostro Signore li ha guidati dalli loro principii per insino a che fundarono la sua religione, per maggior cognitione di quella, et per agiuttar molto al governo di quella; et così santo Francesco lasciò un testamento che comincia: « Cum in peccatis essem », cosa di grande divotione et sostantia⁶. Così ancora per charità facci la R. V. qualche cosa simile, risguardando l'utile che ne seguirà in questo alla Compagnia, dicendo principalmente come il Signor nostro l'ha agiutato nel suo principio et contradittioni. — Rispondetemi che era occupato; et facendoli instantia, disse finalmente ch'io pigliassi doi altri compagni et raccomandassimo la cosa a Iddio, et dicessimo o g n i u n o 3 m e s s e . F e c i m o c o m e d i s -

16 *Intitlo paragraphi XF praeponunt num. 4°* || 17 sentì quando disse] sentì dire X || 18 avanti di morire *del.* e la sua divina Maestà mel'ha concesso. *Quae verba habent XU* || 22 ancora fatto veder *corr.ex* concesso || 23 ci *ex X*, si *GU* || 25 Padre *add.* tutti *X cancell.in U* || 27 specialmente *in marg. et del in textu* di || 29 sua] loro *X* || 32 divotione et *in marg.* | sostantia] *add.* et leggiamo altri testamenti di cose molto particolari d'altri fondatori di religioni *X, cancell.in U* || 35 principalmente] particolarmenti *X* || 36 nel *corr.ex* nelle | suo principio et *om.XU* || 36 Risposemi *X* || 38 le cose *F* || 39 ogniuno 3 messe *in marg.corr.ex* delle messe *quod habent XU* || 39-40 Fecimo come disse *corr.ex* Io feci como mi disse, *syllaba mo verbi* Fecimo *add.sup.lin.*

classe, vitae suae cursum Patri Lud. Gonçalves enarrando. Id enim sine dubio facere incepit anno 1553. Vide I, 354 ss.

⁶ *Regula et Constitutiones generales Fratrum Minorum*, (Quaracchi, 1922) p. XVI, *Testamentum S. P. N. Francisci*.

de aver dicho missa y de aver encomendádolo a Dios. Hiçe lo que me dixo, y después el Padre llamó al P.^o Luis Gonçález, y una hora al día le confería lo que avía passado por él después que se convirtió a Dios nuestro Señor hasta el año de 43^a, y el resto dixo que el P.^o [341] Natal lo podía decir^{*} porque allí avía asistido de ordinario.

[3] Fué, pues, así el principio. El P.^o Ignatio era de Loyola, de una de las 3 casas más principales que ay en Vizcaya, y en el siglo seguía la guerra; y en una batería le quebró una pierna y le maltrató la otra, porque pasó por medio de entranbas. Llebáronlo a Loyola a curar, donde llegó casi al cabo de aquella enfermedad. Y una noche, víspera de S. Pedro y S. Pablo, dixerón los médicos que si aquella noche no mejorava, que no tenía más remedio en su vida; y plugo a nuestro Señor que aquella noche comenzó a tener mejoría. Y aunque no sea amigo de † atribuir † fácilmente las cosas que acontecen a milagro, pudiéndolas atribuir a causa natural, pero hablando de una persona a quien Dios nuestro Señor eligió por fundador de una religión, todas estas cosas son dignas de considerar. Yo me he oído de considerarlas y me regalo en ello, de ver en tal día nuestro Señor le comenzó ayudar y a dar mejoría; y, tratando desto practice, me ayudaré yo desto también para tener de aquí adelante particular devoción a [342] estos santos, confiando en ellos me ayudarán y serán abogados de los de la Compañía.

92 missa *B om. A* || 93-96 llamó al P. Luis Gonçales y escribió el discurso de su vida hasta el año de 43 *B* después vino en ello y escribió un libro, dictando él escribió el P. Luya Gonçalez hasta el año [vacuum] *L* || 96 y el resto dixo *B* y él respondiendo [!] *Q* || 97 porque — ordinario *om. L* || 99 de una de las 3 — ay en Vizcaya *om. B* || 100 y en una batería de Pamplona con una pieza de artillería le quebraron una pierna y le maltrataron otra *B* estando en Pamplona en una refriega o combate de un castillo *L* || 1-2 porque — entranbas *om. B* 2-3 Llebáronlo a Loyola así malamente herido y llegó al cabo y a ser desahuziado de aquella enfermedad *B* || 5-9 que no tenía remedio de su vida y aquella noche a media noche comenzó a tener mejoría, y aunque yo no soy amigo de buscar misterios y hazer milagros de las cosas, pero hablando de una tal persona *B* || 7 nos sea amigo fácilmente atribuyen *ms* || 11 Yo me consuelo de *B* || 12 de ver *B* que de ver *Q* || 13 y tratando desto practice me ayudaré yo desto *B* y querría tratando desta plática [!] me ayudasen a esto *Q* || 15 confiando que ellos me ayudarán *B*

⁷ Anno 1553. Cf. sup. annot. 5. Narrationem vitae suae incepit dictare Ignatius mense septembri. *Acta*, n. 2°, I, 358.

⁸ Narratio *Actorum* re vera ad finem anni 1538 sese extendit, post datam sententiam in favorem Ignatii et sociorum in causa Augustini Mainardi. Adiunguntur tantum brevissime notae de piis operibus Ro-

se, et gli risposi io in nome di tutti 3 che 40
ci pareva il medesimo. Et da poi, passati di-
poi doi anni⁷ chiamò un giorno il P. Luigi Gon-
zález, et gli disse il discorso della vita sua per insino all'anno
del 1543⁸, et il resto disse che Natale lo puotrebbe dire⁹. Et
quel padre scrisse [218] il tutto, del qual scritto si pigliarà 45
qui in summa quel che sarà a proposito nostro¹⁰.

[3] Fu adunque così il principio. Il P. Ignatio era de
Loyola, casa nobile nella provincia di Ipuscua in Spagna, et
nel secolo seguitava la guerra; et in una batteria di Pamplona,
d'un colpo di moschetto o pezzo d'artiglieria gli fu rotta una 50
gamba et ferita l'altra. Fu condotto a Loyola così mal ferito,
et arrivò ad esser molto apresso a morte, et abbandonato dalli
medici in quella infirmità. Et una sera, ch'era la vigilia di
San Pietro et San Paulo, dissero li medici che se quella notte
non migliorava, non haveria rimedio humano la sua vita; e 55
alla meza notte incominciò a star meglio. Et ancor ch'io non
sia amico de far miracoli delle cose, imperò parlando d'una
tal persona, la quale Iddio nostro Signore elesse per fun-
datore d'una religione, tutte queste cose mi pareno essere de-
gne di particolare consideratione, havendo la Compagnia [218v] 60
d'haver tali ministeri, et havendo ad esser tam coniuncta col
Sommo Pontefice, successor di S. Pietro, che mi pare che con-
corsero con orationi particolari San Pietro e San Paulo a libe-
rar il P. Ignatio etc. Io ne prendo consolatione considerando
queste cose, et mi rallegro di veder che in tal giorno il nostro 65

40-43 et gli risposi io — il P. Luigi González] Io gli rispose ch'il medesimo
li direbbe doppo d'haver dette le messe et raccomandandolo a Dio X, cancell. in U.
Sequitur Io feci come mi disse et dipoi il Padre chiamò il Padre Luigi Gon-
zález XU || 41-42 passati — un giorno in marg. || 43 gli disse] corr. in U ex dit-
tando il N. P. gli fece scriver quod habet X || 44 lo puotrebbe dire add. perchè
egli gli era stato apresso e riseduto in Roma d'ordinario X cancell. in U || 44-46 et
quel padre scrisse — a proposito nostro om.X || 47 Initio huius paragraphi X
praeponit num.: 5° || 48 casa — in Spagna om.X || 50 pezzo ex XU deest in G ||
55 humano in marg. || 57 de far miracoli] di ricercar misterii et far mira-
coli X | ricercar miracoli o misterii et cancell. in U ministri legit male G || 61 tam
coniuncta U tanto congiunta G || 64 ne prendo del. gran quod habent XU ||
65 queste cose corr. ex considerandole

mae ab Ignatio fundatis vel promotis, et de compositione libri Exer-
citiarum spiritalium et Constitutionum. Vide I, 324 et Acta nn. 98-101,
ib., 502-506.

• « Le altre cose potrà narrare Maestro Nadale ». Acta, n. 98, I, 502.

¹⁰ Inde patet Acta esse Natali in hac exhortatione fontem praeci-
puum, culus documenti probabiliter secum exemplar afferebat in hac
visitatione Provinciarum.

[4] Començó de allí adelante a estar mejor; y estando en cobalesçençia pidió un libro para leer, y no se halló ninguno en casa de los que pedía, que eran de cavallerías, en los cuales
 20 antes se solía ocupar, sino un *Vita Christi* del Cartujano¹² en romañe; en el qual leyó mucho.

[5] Y como era magnánimo y de muy noble y generoso ánimo, y antes puesto en el mundo, con esta lección començáronle a benir muchos buenos pensamientos, y algunas veçes
 25 a turbarse con los varios pensamientos y con diversas moçiones: algunas veçes de vanidades y de haçer cosas grandes por serviçio de reyes en guerra, como ya avía començado; otras veçes de haçer cosas grandes en serviçio de Dios nuestro Señor, como un S. Francisco, S. Onofrio¹⁴ y otros que se le
 30 ofresçían; y andava baçilando en estos diversos pensamientos. Prosiguiendo su lección, vino a caer y experimentar, no sin luz sobrenatural, como pienso, cómo los primeros pensamientos le dexavan la mente ofuscada y tenebrosa, y hallávase desgustado y desabrido, y los segundos le davan una clari-
 35 dad [342] y dexávanle con devoçión y consolación. Y assí vino a juzgar la diferençia que avía de las unas a las otras, y determinóse de seguir las buenas moçiones y inspiraçiones y servir a nuestro Señor con aquel ánimo generoso que tenía, y haçer lo más que pudiesse por su amor y su mayor honrra y

18 para leer de cavallerías *B* || 21 en el qual leyó mucho *om.B* || 22-26 Hera nuestro padre magnánimo y de noble y generoso ánimo y començó a ser turbado con varios pensamientos y con diversas moçiones, unas vezes de vanidades *B* || 29 como un S. Francisco *om.B* | S. Onofrio] S. Enophre *BL* S. Honofrio *X* || 30-47 y andando en estos diversos pensamientos experimentó que los primeros le dexavan seco y desgustado y desabrido. Los segundos le dexavan con devoción y consolado y así determinó de seguir a nuestro Señor como él mejor pudiese y hazer cosas para mayor gloria suya y esto fué su primer principio. Y de aquí es que en las constituciones en cada capítulo y en cada división hallaréis a mayor gloria y serviçio de Dios nuestro Señor. *B*

¹¹ Initio suarum adhortationum inculcaverat Natalis de rebus spiritualibus agendum esse spiritu, corde, practice. *Inst.* 98, f. 202. De his verbis cf. NICOLAU, J. *Nadal*, pp. 305-312.

¹² Auctorem *Vitae Christi* ab Ignatio lectae fuisse Ludolphum Carthusianum addit Natalis narratis ab Ignatio in *Actis*, n. 5 (vol. I, 370).

Signor incominciò ad agiutar il N. P. Ignatio et migliorarlo di sanità; et trattando di questo practice¹³, io me n'agiuttarò ancora per haver nel avenir particolar devotione a questi santi Apostoli, havendo fiducia che loro m'agiutterrano, et saranno advocati de quelli che sono nella Compagnia. 70

[4] Incominciò adunque dalhora a star meglio il N. P. Ignatio; et essendo già in convales[c]entia, domandò un libro de cavallerie per legger, et non vi si trovò in casa nesun libro tale, nei quali si solea occupar; solamente si trovò un Vita Christi del Cartusiano¹² et un libro di Vite di Santi che 75 si chiama Flos Sanctorum in vulgar spagnolo¹³.

[5] Era il N. P. magnanimo, pio e di nobile [219] et generoso animo, et incominciò ad esser turbato con varii pensieri et diverse motioni, alle volte di vanità et di far cose grandi etc. in servigio del re in guerra, come havea già incominciato, al- 80 tre volte imitare a Cristo et far cose grandi in servigio d'Iddio nostro Signore, come *San Francesco et San Domenico*¹⁴. Et repetendo più volte questi e quelli pensieri, sperimentò che li primi, ch'erano vani, lo lasciavano arido, sgustoso et di mala voglia; li secondi, ch'erano pii et devoti, con devotione, 85 quieto et consolato. Et così deliberò di lassar il mondo et le vanità di quello et di servir al nostro Signore come meglio puotesse, et di far tutte le cose per la sua maggior gloria. Et questi furono gli suoi principii religiosi, di renuntiar al secolo et seguitar et ser- 90 vir a Cristo, et in questo servir et far sempre il meglio; et di qua è che nelle Constitutioni, in ogni capitolo et in ogni divisione troverete sempre « a maggior gloria et servigio d'Iddio N. Signore ».

66 agiutar *corr. ex* agiutarlo || 68 ancora *add.* di questo X || 75-76 et un libro — Flos Sanctorum *in marg., om. XU* || 77 pio *in marg.* || 80 già incominciato. *Post haec verba add. Nat. in marg. 5 alla verba dubiae lectionis:* et volentieri se indusse che [?] || 81 imitare a Cristo et *in marg.* || 82 come S. Francesco et San Domenico *corr. a Nat. in U ex* come un santo Enoerio et altri Santi che se li offerivano || 86-87 di lassar — di quello et *in marg.* || 89 et questo fu il suo primo principio XU || 89-92 religiosi di renuntiar — sempre il meglio *in marg.* || 94 *post* Signore *del. U:* P. P.^o Sánchez el peregrino.

¹³ *Flos Sanctorum* (Legenda aurea) cuius auctor fuit Iacobus de Voragine (Varazze) O. P. archiepiscopus Ianuensis.

¹⁴ Vide apparatus in hunc locum, unde apparet nomen S. Onuphrii fuisse deletum a Natali in textu italico U.

⁴⁰ gloria; y este fué su primero principio y su primera determinación y propósito. Y de aquí era que él tan a menudo usava destos términos del mayor servicio y gloria del Señor, y tantas veces están puestos en las constituciones; y sobre este principio de buscar en todo el mayor servicio y gloria del

⁴⁵ Señor está fundada esta Compañía, y esto pretende y an de pretender en todo los de la Compañía, que es el más alto fin que puede ser.

[6] Aviando, pues, determinado de mucho servir a nuestro Señor, comenzó por la penitencia. Buen principio, qual

⁵⁰ nos manda el Evangelio que tomemos: « penitentiam agite » ⁴⁸. Y su penitencia al principio era extraordinaria. Fuése a Monserrate, y después a Manresa. Vistióse de un saco, dando sus vestidos, sin bonete, con un çapato, porque no tenía sana del todo la pierna.

⁵⁵ [7] Ayunava toda la semana a pan y agua ⁴⁹; sólo el [344] domingo veía un poco de vino. Hacía en aquel principio la disciplina cinco veces al día, y siete oras de oración; asistía a las horas canónicas y oía las missas y vísperas y completas, y él lo escribió, quando lo hacía. Siempre tubo el Padre este

⁶⁰ espíritu eclesiástico. Pedía por amor de Dios el comer, porque luego quando llegó a Monserrate, todo lo que tenía dió por

---

⁴⁸ determinado de *om.B* || ⁵⁰ tomemos *B*, tenemos *Q* || ⁵¹ al principio *om.B* || ⁵² y después a Manresa *om.B* Fuesse a Manresa (*om. Monserrate*) *L* || ⁵²⁻⁵³ dando sus vestidos *om.B* || ⁵⁸ las missas] su missa *B* || ⁵⁹ y él lo escribió quando lo hacía *om.B* || ⁶⁰⁻⁶² Pedía por -- dió por amor de Dios *om.B*

---

⁴⁹ Mt. 3, 2.

[6] Havendo dunque determinato di servir cusi
 a Iddio, *si partì dalla patria et parenti suoi et honori, et*
incominciò dalla penitentia. Buon et religioso prin-
 cipio et conveniente al suo proposito fatto
 già firmamente, et gionse — — —. [219v] La sua peni- 100
 tentia fu straordinaria, guidata dal animo di far
 in servizio di Iddio il meglio che potesse.
 Andossene a Monserrate, che è in Catalonia, un ce-
 lebre monastero et divotion della Madonna
 et frequentissimo da peregrini, *molto lontano.* 5
 Si vestì d'un sacco, senza berreta, con una scarpa in uno piede,
 perchè ancora non gli era in tutto guarita quella gamba ¹⁶.
 Dove gionto si confessò generalmente. Di
 notte dette gli sui vestimenti a un povero,
 et vestito di uno di tela grossa, vigilò quel- 10
 la notte con gran devotione. Et comunica-
 to ¹⁷ si partì verso Manresa, una terra non
 lontano di Monserrate, dove da vero si
 dette alla [penitentia].

[7] Digiunava tutta le settimana in pane et acqua ¹⁸; so- 15
 lamente la domenica beveva un puoco di vino. Si confes-

96-97 Havendo — Iddio *corr.ex* Havendo dunque da servir a Iddio || 97 si
 partì — parenti suoi *om.X* | et honori *sup.lin.* || 98-100 et religioso — et gionse
in marg., buon principio qual ci commanda l'Evangelio pigliar: Poenitentiam
 agite et la sua penitentia ... *XU* || 100 et gionse *abscissa charta in margine infe-*
riore, sensus abruptitur || 1-5 guidata dal animo — molto lontano *om.X qui*
ita legit: e la sua penitentia fu straordinaria. Standosene in Monserrate vestissi
 d'un sacco ... *Textus G ante correctiones Natalis ita lacebat*: La sua penitenza fu
 straordinaria, andosene in Monserrate molto lontano, vestissene d'un sacco ...
Ita etiam habet U || 8-14 dove gionto — da vero si dette alla [penitentia] *add.*
a Nadal in marg. Ultimum verbum legi nequit eo quod charta abscissa est ||
 8 Post generalmente *addiderat sed postea deleuit* nella vigilia della Annuntiation
 che era del anno 1522 || 16-17 confessava — 8 giorni *sup. lin.*

¹⁶ *Acta*, n. 16 in annot. marginali, vol. I, 384.

¹⁷ Ignatium Sacram Communionem recepissee ante discessum est pro-
 prium Natalis, ut iam monuimus I, 306, annot. 10.

¹⁸ Vitae genus quod Ign. Minorissae servavit describitur in *Actis*,
 n. 19, I, 388.

amor de Dios. En fin, nuestro Padre en aquel tiempo realmente
 hiço excessos en la penitencia que no son para imitar; antes es-
 se hyerro suyo permitió nuestro Señor que fuesse para que to-
 mase experiençia, y después nosotros no herrásemos ¹⁹. Pero,
 65 biniendo a la práctica, es menester que todos los de la Com-
 pañia tengamos desseo de nuestra parte de haçer tanto como
 él, y aun más, reglados tamen, por el juicio del superior.

[8-9] En este tiempo, con lo que él devía de leer y el Señor
 70 le comunicava en la oración en su alma, començó a notar los
 puntos y exerçios de la primera semana, que son medita-
 çiones de peccados, infierno y juicio, en las quales sentía dolor
 y contrición y lágri-[345]mas de sus peccados, que es lo que
 se pretende en aquella primera semana. Veis aquí la 1ª expe-
 75 riençia de la Compañia ²⁰, y la primera entrada, camino y puer-
 ta por donde se a de entrar del siglo a la religión. Al fin,
 biendo que la demasiada penitencia le avía traído a notable
 perjuicio de la salud del cuerpo, y que no era malo comer
 carne y sustentar el cuerpo para más servir a nuestro Señor,
 80 moderóse en esta parte. Y después de averse exerçitado en
 algún tiempo en los puntos que llamamòs de la 1ª semana,
 el Señor lo llevó más adelante, y començó a meditar en
 la vida de Cristo nuestro Señor, y a tener en ella devoçión y
 desseo de imitarla; y luego en esse mesmo punto tubo desseo
 85 de ayudar al próximo, y assí lo hacía en pláticas y conversa-
 çiones particulares a los que podía ²¹. Esta es la meditación

64-65 que tomasse experientia, y después *om.B* || 66 práctica *B* plática [!]
Q || 68 reglados — superior *B* reglados tomad y herrad [!] por el juicio del
 superior *Q* || 69-74 En este tiempo començó de hazer los exerçios de la primera
 semana que son meditación de pecados, juicio, en los quales se pretende dolor,
 contrición y lágrimas de los pecados. Veis aquí ... *B* || 76-83 Al fin vino a en-
 tender que no hera malo comer carne, y que la demasiada penitencia havia traído
 notable perjuizio a la salud, començó a meditar en la vida de Jesuchristo nuestro
 Señor *B* || 84 y desseo de imitarla *om.B*

¹⁹ NADAL, *Exhort.* 1554, I, 306.

²⁰ *Examen*, c. 4, n. 10; *Constitutiones*, p. 3, c. 1, n. 20.

²¹ *Acta*, n. 26, I, 398. Quae sequuntur usque ad finem huius numeri
 [9] in textu italico *G* addita sunt a Natali.

sava et communicava ogni 8 giorni, battevasi con discipline cinque volte il giorno, teneva sette hore d'oratione, stava alle hore canonicæ, senteva la messa, vespere, complete, prediche. Sempre hebbe il Padre questo spirito ec-
clesiastico. Et, finalmente, in quel tempo il Padre fece realmen-
te nella sua penitenza eccessi che non sono da imitare. *L'eccesso suo* in questo fu a noi altri regola per non errare¹⁹. Imperò, descendendo alla practica, tutti quelli che siamo nella Compagnia dobbiamo haver dal canto nostro desiderii di far tanto
quanto lui, et più ancora, governandosi però quanto alla es-
sequitione per il giudicio del superiore. *Doviamo [220] fare il meglio; così il Padre per la sua penitenza ci mostrò li vivi desiderii ch'abbiamo d'havere di quella, gl'eccessi dover esser governati nelli fervori.*

[8] In questo tempo incominciò a fare li essercitii della prima settimana, che sono meditationi delli peccati, del giudicio etc., nelli quali si pretende dolore, contritione e lacrime delli peccati. Eccovi il primo adito, et la porta per la quale si deve intrare dal secolo alla religione, et specialmente
alla Compagnia: rinuntiar al mondo, proponer di imitar a Cristo, sempre facendo il meglio. Vedete ancora la prima experientia della Compagnia delli essercitii spirituali²⁰. Dipoi venne ad intender il N. P. Ignatio che non era male mangiar qualche puoco di carne et che l'immoderata penitenza gli havea reccato notabil danno a sua salute.

[9] Incominciò a meditar nella vita di Cristo N. Signore et haver devotione in quella; et subito, in quel medesimo tempo, hebbe desiderii d'agitar il prossimo, et così lo faceva con essortationi et conversationi particolari con quelli che poteva²¹. Questo è il 2° grado del proceder del P. Ignatio, del quale si piglia gran doctrina pel modo di proceder della Compagnia: primo che le abstinentie et asperità ordinarie non

19-20 vespro, completa X || 22 l'eccesso suo] *corr. a Nat. ex* anzi l'error suo || 25 dal canto nostro *om. X* || 27 con il giudicio X || 27-30 doviamo far il meglio — nelli fervori *om. X* || 34 *post* delli peccati *del. G*: Eccovi la prima experientia et probatione della Compagnia *quod habent XU* || 35-40 et specialmente — essercitii spirituali *in marg.* || 40 Dipoi *corr. ex* Finalmente || Il N. P. Ignatio *in marg.* || 45 tempo] *corr. ex* punto || 48-59 questo è il 2° grado del proceder — penitentiam agite *haec scripta sunt in marg. in G a Nat., qui in textus sequentia deletur quae in X et U leguntur*: Questa è l'oratione della Compagnia, come si dirà dipoi, che ha da esser non solo per se istesso se non che si estenda all'operare et trattare dell'aguito et profitto delle anime de prossimi.

y oración de la Compañía, como adelante se dirá, que a de ser no para sí solos, sino que se a de estender al obrar y al tratar del aprovechamiento de las almas de los próximos.

⁹⁰ [10] En este tiempo passaron cosas grandes y muy particulares en que no me detengo, como [346] fué, entre otras, que una vez, yendo ha haçer oración junto a un río, sentóse debaxo de una cruz, y allí le dió nuestro Señor grande luz de las cosas espirituales ²⁴.

---

87 a B an Q || 90-94 Y en este tiempo pasaron cosas grandes y cosas muy particulares, en que no me detengo; como fue que una vez yendo a hazer çierta devoçión çerca un rrío, sentóse debaxo de una cruz y allí le dió nuestro Señor grande luz y conoçimiento de las cosas espirituales. B

---

²² *Examen*, c. I, n. 6. MI, *Constit.*, II, 9.

²³ Mt. 3, 2; 4, 17.

²⁴ De hac «eximia illustratione» vide *Lain.*, n. 10, I, 80; *Sum.*, n. 18, I, 160-161; *Acta*, n. 30, I, p. 404.

sonno convenienti al nostro istituto²², il quale come sia per — — — [220v] di tanta occupatione et travalli, non potrebbero durar gli nostri alle fatiche, come si experimentò nel P. Ignatio; 2° esser necessario alla Compagnia non solo la meditatione di peccati et exercitii di penitentia, ma insieme la meditatione della vita di Cristo et delli altri misteri della passione, resurrectione etc., di dove si piglia virtù spirituale, come si intendessimo [!] nella prima settimana de li essercitii: « penitentiam agite »²³ — — — — — parti et exercitii hanno di esser nella Compagnia quotidiani et perpetui; 60 3° si ha molto di notare che subito che il P. Ignatio si dette alla meditatione della vita di Cristo, si inclinò ad agiuttar al proximo, et con tanta efficacia, che non si puottè tener de metterlo in effecto. Per instruir la Compagnia che la sua oratione non ha d'esser come speculativa o di eremiti, se non 65 pratica, cioè che ingeneri inclination et studio — — — — — [221] il prossimo et non solo a se stesso et a lui con desiderio — — — a se et al prossimo con effecto etc.; di dove possiamo cavar che tutti i doni che risceve uno nella Compagnia dal Signore Iddio, primo gli risceve che con quelli agiutti a se 70 et il prossimo.

[10] Et in questo tempo accadettero al P. Ignatio cose grandi nelle quali non mi tratterò; dirò solo quella che, andando una volta per devotione ad una chiesa fuori la terra et appresso ad un fiume messosi a sedere, ivi gli dete 75 il Signor nostro un conoscimento delle cose spirituali, delli misteri della fede cristiana et cose disite con tanta illustratione, ut mentis oculi illi fuisse aperti viderentur ad omnem veritatem intelligendam²⁴. Hoc facile interpretari possumus fuisse excellens donum sapientiae et intellectus. Ad 80 hanc illustrationem referre solebat, si quando causam alicuius partis instituti ab eo quereremus — Hoc remitto (indebat tandem) ad Manresam oppidum — ubi haec contigerant²⁵.

59 Post penitentiam agite *absclssd charta rumpitur sensus* || 59-66 parti et exercitii — inclination et studio in marg. dextro manu Nat. *Absclssd charta interrumpitur sensus* || 67-71 il prossimo — a se et al prossimo in marg. sinistro manu Nat. || 67-68 Post desiderio adest unum vel duo verba quae legi non possunt || 72 accadettero al P. Ignatio *sup. lin. corr. ex* passarono cose grandi et cose molto particolari quae verba habent XU || 73 dirò solo quella] *corr. ex* come fu quella || 74 per devotione] *corr. ex* a far certa devotione || 75 messosi ...] *corr. ex* messesi a sedere sotto una croce e ibi li dete [li le diede X] il Signor nostro grande conoscimento delle cose spirituali || 77 disite ita Natalis in U quod male legit amanuensis G scribens de le acle || 78-79 omnem veritatem *corr. ex* omnia

²⁵ *Memoriale*, n. 137 (12), vol. I, 610.

13 -- MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

95 [11] Luego trató de haçer una peregrinación a Ierusalem ²⁶, que es otra experiencia de la Compañía ²⁷, y la misma peregrinación ordenava para la ayuda del próximo, porque en Ierusalem ay diversas sectas de çismáticos jacobitas y armenios. A donde fué, y el Señor particularmente le ayudó en
 100 passar allá. Sin tener dineros el Duque de Venecia lo hiço passar; y passado, y estando determinado de quedarse allí, el Guardián de Monte Sión, de la orden de S. Francisco, le dixo que no quería ²⁸; y aunque el Padre le dixese que no le daría travaxo, que sólo le confessase de 8 en 8 días, que el comer
 5 él lo buscaría, con todo esso no quiso el Guardián, diciéndole que tenía una bulla del Papa con que le podía descomulgar si allí quedase contra su voluntad, y nunca lo pudo quietar. Por donde entendió nuestro Padre que no era voluntad de nuestro Señor que se quedasse allí, y assí volvió por acá.

10 [12] Donde benido, viendo que para lo que él mucho des-[347] seava, el ayudar a los próximos, era menester letras ³⁰, començó a estudiar la gramática en Barçelona, con arta dificultad y violencia de sí mismo; porque, como en la oración

---

97 ordenava] endereçava B || 98 en Ierusalén] fuera de los turcos add.B | jacobitas B || 99-1 adonde fué — passado om.B || 7 contra su voluntad — quietar om.B || 9 por acá Manresa L || 10 para lo que él mucho B para lo mucho que el Q || 10-31 donde venido, viendo que para lo que él mucho deseava que hera para ayudar a los próximos heran menester letras començó a estudiar gramática y dixéronle çiertos doctores que ya podía oyr artes. Vinose aquí Alcalá donde con el deseo que tenía de verse con suficiencia para ayudar al próximo juntamente oya términos de Enzinas y phísicos de Alberto y una lección del maestro de las Sentencias B

---

²⁶ Peregrinatio Hierosolymitana ab Ign. decreta fuerat iam Loyolae in convalescentia. Vide *Lain.*, n. 16, I, 86¹; *Acta*, nn. 8, 9, I, 372-374.

²⁷ *Memoriale*, n. 137 (12), I, 609-610. *Examen*, c. IV, n. 12.

²⁸ *Acta*, nn. 46-47, vol. I, 424-426.

²⁹ Finis apostolicus Societatis Iesu declaratur tum in *Formula prima* Instituti (1539), tum in *Formula secunda* inserta in bulla *Exposcit debitum* (1550). Ubi notandum est Natalem hoc loco praedictum finem

[11] Dapoi incominciò a trattar di far una peregrinatione a Hierusalem si come prima haveva proposto⁸⁵, che è un'altra esperienza o probatione di quelle della Compagnia²⁷; et questa sua peregrinatione indirizzava all'agiutto del prossimo, perchè in Hierusalem, oltre li Turchi, ci sono molte secte de christiani sismatici, Jacobini et Armeni, et etiam heretici. Et essendosi deliberato restarsene⁹⁰

Hic animus p. Ignatii institutio nostra est, ut intelligamus primarium Societatis institutum eo spectare ut hereticos, schismaticos, et infideles iuuet, quo pertinet 4um votum quo[ad] missiones⁹⁵.

li, il Guardiano del Monte Sion, che è un monasterio dell'ordine di San Francesco, non gli permesse che restasse²⁸; et anchor che il Padre le diceva non voler altro se non che ogni otto giorni lo confessassero et comunicassero, che il viver lui se lo cercerebbe, con tutto questo disse il Guardiano che non lo lascierebbe¹⁰⁰ restar lì, et di più che lui haveva

una bolla del Papa per la quale lo puoteva scomunicar, se restasse lì *contra sua volontà*. Et così N. P. intese che non era la volontà d'Iddio nostro Signore che lui si restasse lì, et se ne ritornò in queste [221v] bande.⁵

[12] Onde arrivato, vedendo che per quello lui desiderava molto, cioè per agiuttar li prossimi, bisognava haver lettere³⁰, per facil et sicuramente insegnare, et simpliciter per poter insegnar con auc-

85 si come — proposto *in marg.* || 88 li *corr.ex* alli | ci sono *corr.ex* ci è || 90 et etiam heretici *sup.ln.* | *Post verbum restarsene est signum inclusionis eorum quae sunt in marg.* || 6 quello] quello che X || 8-12 per facil et sicuramente -- si trattarà di studii *in marg.*

co modo proponere ac secundam *Formulam*, in qua praeter fidei propagationem, ponitur, et quidem primo loco, finem Societatis esse eiusdem fidei defensionem. Id ipsum Natalis exposuit in *Tractatu de professione et choro* (1572): « Ad fidei defensionem contra haereticos; — propagationem, quod ad alios infideles; — ad salutem et perfectionem proximorum, quod ad omnes ». EN, IV, 173. De speciali voto obediendiae Summo Pontifici circa missiones vide *Formulam* primam (Bulla *Regimini*) MI, *Constit.*, I, 27, et *Formulam* secundam (Bulla *Exposcit*) ibid., 377, et *Dudas ucerca de la Bulla y constituciones*, ibid., 322-324.

³⁰ *Acta*, n. 50, I, 430.

y exerciçios spirituales sentía mucho gusto, aplicarse a los
 15 principios de la gramática, tan açedos y secos, tenía gran repugnancia y dificultad. Y, como avia ya venido en este conocimiento: que era mayor serviçio y gloria del Señor estudiar y tener letras, hiçose gran biolençia y fuerça, mayormente en aquellos principios, hasta ponerse de rodillas delante de su
 20 maestro, y rogarle por amor del Señor que tubiesse cuenta con él como con un muchaeho, castigándole y dándole de açotes quando no supiera la lección, porque a todo se ofreçia por su aprovechamiento.

[13] Después que hiço esto, pareçe que el Señor le ayudó
 25 más particularmente; y aviendo estudiado algún tiempo, no sé si más de dos años, dixéronle algunos doctores que ya podía oir artes, y assí se fué de allí a Alcalá; donde con el desseo que tenía de verse con suficiençia para ayudar presto al próximo, juntamente oyó términos de Ençinas ³¹, que en aquel tiempo se leían, y phísicos de Alberto, y una lección del Maestro de las Sentençias. [348]. Lo que nosotros hemos de imitar aquí, no es el yerro del modo de proçeder de los estudios, sino el desseo ferviente que tenía de aprovechar al próximo y emplearse en ello. Fué también a Salamanca, y al fin, biendo quán poco
 35 aprovechava en las letras, por distraerse en las pláticas y conversaciones que tenía hablando de Dios nuestro Señor, y biendo que no tenía suficiençia para predicar, se deliberó de ir a París donde no hubiesse la occassión de distraerse, por causa de no saber la lengua, y para más aprovecharse en los estudios.
 40 Y assí, estudió en gramática un poco, y començó desde el principio el curso de artes, y lo estudió con mucha diligencia. Y después, como es allí costumbre casi de todos graduarse de maestro, se graduó, y quiso ser examinado de los examinadores de aquella universidad con mucho rigor. Y después estudió también con mucha diligencia la sacra theología, según la doctrina de Sto. Thomás, yendo en un tiempo antes del día los
 45 más de los días al monasterio de Sto. Domingo a oir una lección que se leía a los frayles particularmente en aquella hora. [349] Y assí prosiguió sus estudios quanto le pareció
 50 ser menester. En aquel tiempo, como diremos después, congregó los compañeros que tubo.

---

32 no es el yerro *B* no el horror *Q* || 33-51 emplearse en ello. En fin viendo que no le dexavan predicar porque no sabía letras ni avia estudiado, fuese a París donde estudió gramática artes y theología *B*

torità ecclesiastica, che non si a chi non 10
ha lettere, ma di questo si dirà diffusa-
mente quando si tratterà di studii; incomin-
ciò a studiare gramatica in Barcelona.

[13] *Dipoi doi anni, dicendoli certi dottori che già puo-*
teva sentire le arti, vennesi qui in Alcalà, dove col desiderio 15
ch'haveva di vedersi con sufficienza per agiuttar il prossimo,
udiva insieme li termini d'Enzinas ³¹, li Physici d'Alberto, et
una lettione del Maestro delle Sentenze. Quello che noi dobbia-
mo imitar quivi è, non l'errore nel modo di proceder ne li
studii, ma il desiderio fervente che haveva di giovare al pros- 20
simo et adoperarsi in quello. Finalmente, vedendo che non lo
*lasciavano predicar et agiuttar il prossimo *così**
**liberamente come lui desiderava*, perchè non haveva lettere nè*
haveva studiato theologia, se n'andò a Parigi, dove stu-
diò un anno grammatica, et dipoi philosophia et theologia. 25
Da questi studii di n. P. Ignatio hanno ori-
gini gli studii della Compagnia et ———.

13 *in Barcelona in marg.* || 14 *dipoi doi anni dicendoli corr.ex et certi dottori*
li dissero || 15 *vennesene X* || 19 *Post imitar quivi è addiderat in marg. Nat. sed*
delevit la diligentia nelli studii per il fine di agiutar le anime || 25 *un anno*
om.X || et *dipoi om.X* || 26-27 *Da questi studii — della Compagnia et in marg.;*
absissa charta abrumptur sensus

³¹ *Vide supra, Exhort. Conimbricenses, supra, Mon. 7, n. [18], p. 154,*
annot. 34.

[14] Tubieron los estudios de nuestro Padre tres dificultades: la 1ª, suma pobreza, çerca de la qual le aconteció una cosa graciosa: que llebándole de España hasta 24 ducados, diólos a guardar en París a uno, y él fuése con ellos ³². Después buscó amo con quien estar, como hacen muchos estudiantes: estar con otros y estudiar, y nunca lo halló. Y, al fin, por consejo de un religioso, iba cada año una vez a Flandes, y pedía limosna a mercaderes ricos españoles que allí suelen estar; y con lo que hallegava podía mantenerse él, y aun ayudó alguna vez al P.^o Fabro ³³. Creo que alguna vez le embiaron alguna çédula de cambio de Barcelona.

La otra dificultad fué la poca salud, porque con las penitencias se le avía dañado el estómago; y ansí andava de ordinario muy enfermo.

[15] La otra dificultad fué la devoçión, que quando estava estudiando y oyendo le ocurrían nuevas devoçiones y conceptos que le distraían de los estudios; de manera que le fué neçessario, para no dejar dos años que [350] le quedavan, haçerse mucha fuerça; con todo esso estudió tan bien sus facultades, que a nosotros nos maravillava quando tratávamos delante dél alguna dificultad; y dixo un doctor, persona señalada, admirándose de nuestro P.^o, que no avía visto quien con tanto señorío y magestad hablase materias theológicas ³⁵.

[16] Contra estas 3 dificultades provejó nuestro Padre en las Constituciones. Para la pobreza, que los collegios tengan renta, porque vió cómo impedía a los estudios aver de buscar de comer ³⁶. Para el inconveniente de la poca salud, que se tenga mucha cuenta de conservarla y que tengan lo neçessario, supuesta la devida mortificación y abnegación ³⁷. En lo de la devo-

53-54 cerca -- graciosa *om.B* || 56 amo *B om.Q* || 56-57 como hacen -- y estudiar *om.B* || 59 y pedía limosna entre hombres ricos y con lo que *B* || 61-62 Creo -- Barcelona *om.B* || 67 nuevas! muchas *B* || 68-69 De manera que le fué neçessario para no dexar del todo de proseguir los studios hazer voto de no dexar dos maestros que tuvo *BL* || 70 Con todas estas dificultades y con que no podía estudiar mucho porque tenía enfermos los ojos, salió tan bien con las letras que a nosotros en Roma nos espantava quando tratávamos en Roma alguna dificultad *L* || 71-74 *ex B*, que muchos se maravillavan quando tratavan delante dél alguna dificultad que no havian visto no havia quien con tanto señorío y magestad hablase en materias de theologia *Q* || 76 en las Constituciones! en los estudios de la Compañía *L*.

³² *Acta*, n. 73, I, 464, ubi dicitur hunc pecunias Ignatii consumpsisse.

³³ *Acta*, nn. 74-76, I, 466.

³⁴ De hoc voto fit mentio etiam in *Vita Soriani*, Mon. 17, n. [18].

³⁵ Cf. *Sum.*, n. 51, I, 181, et corrige ib. annot. 54. Neque ibi, neque hoc loco significari potest Martialis de Gouveia, qui. quo tempore Ignatius

[14] Hebbe nelli suoi studii nostro Padre tre difficoltà. [222r] La prima, di summa povertà; havea *ricevuti* di Spagna 25 ducati; deteli ad uno che glieli guardasse, et andossene via 30 con quelli ³². Dapoi cercava un patrone, et non l'ha mai trovato. Et al fine, per consiglio d'un certo religioso, andava una volta l'anno in Fiandra, et domandava lemosina tra homeni ricchi; et con quello che di là ne portava studiava et agiutava *altri* ³³. L'altra difficoltà fu della sua indispositione corporale et 35 puoca sanità, perchè nelle penitenze corporali s'era molto guasto lo stomaco, et così ordinariamente andava infermo.

[15] La terza difficoltà fu della devotione, che quando era in lettione o studiava gl'occorreano molte devotioni et concetti che lo ritiravano et distrahevano dalli studii; di modo 40 che gli fu necessario, per non lasciar in tutto di seguitar li studii, far voto de non lasciarli per alcuni anni ³⁴. Con tutto ciò studiò così bene le sue facultà, che a noi altri [222v] ci faceva meravigliare quando trattavamo dinanci a lui alcuna difficoltà; et un dottore, persona insigne, disse, ammirandosi 45 del nostro Padre, che non havea visto homo che con tanto signorio et maestà parlasse in materia di *theologia* ³⁵.

[16] Contro a queste tre difficoltà provedete il nostro Padre nelle Constitutioni. Per la povertà, che li collegii habbino intrate, perchè havea visto quanto impedimento era alli studii 50 haver di cercar da mangiar ³⁶. Per l'inconveniente della sanità, che si tenga gran conto di conservar la sanità di scolari et anche di tutti ³⁷, ordinando che si

29 ricevuti] *corr.ex* portato X || 30 25 ducati] *corr.ex* 24 ducati *quod etiam habet* X || 31 padrone X | et non lo trovò mai X || 32 certo religioso] certo uomo religioso X || 34 altri] il P. M^o Fabro X || 35 corporale *in marg.* || 36 corporali *om.X* || 47 signoria X | di theologia *corr.ex* in materie theologiche. *Post haec adduntur in U sed deleta sunt*: casos del stado la corte || 48 provedde X || 51 cercar *add. ostiatim X cancell. in U* | sanità] et indispositione *add.U* || 52-55 la sanità — oltra l'infirmario *in marg.*

Lutetiae commoratus est, ibi non fuit. Annis 1531-1535 vixit in Delphinatu. Id clare deducitur ex processu, edito ab A. E. S. BAIÃO, *O processo ... contra ... Mestre Marcial Gouveia*, in *Anais, Academia Portuguesa da História* (1945), p. 29. Probabiliter agitur de Martiali Mazurier, Principali in Collegio Sti. Michaëlis et Paenitentiario Lutetiae. Cf. LARRAÑAGA, *Obras*, I. 76, 368.

³⁶ *Examen*, c. 1, 4 B; *Constitutiones*, p. 4, c. 2, n. 5, 6, C, F; c. 7, n. 3.

³⁷ *Constitutiones Soc. Iesu*, p. 3, c. 2, n. 1.

ción ordenó que durante el tiempo de los estudios no tenga[n] lugar las penitencias largas y mortificaciones, que no aya más de aquello que basta para conservar la virtud y la devoción que se adquirió en tiempo del noviciado.

- 85 [17] Y ved aquí la neçessidad de los estudios de la Compañía para predicar y entender en los ministerios que la Iglesia tiene ordenados para ayuda del próximo ⁸⁰. No basta que uno entienda bien las cosas y que tenga dones infusos de Dios; es menester que sea predicador in façe Ecclesiae [351] y que
 90 con aprovaçión ligítima della predique. Quando S. Juan Baptista començó a predicar, luego truxo testimonio de la Scriptura: « ego vox clamantis in deserto, sicut dicit Isaias propheta » ⁴¹; y assí a quien Dios no embiare inmediatamente, como embió a los Apóstoles, es menester que la Iglesia lo
 95 apruebe; y quando esta approvaçión ordinaria de la Iglesia no ay, síguese que lo que Dios le a dado a alguno, no se lo a dado para que lo comunique a otros, sino para sí a solas; y no basta que uno lo entienda bien, que a menester palabras, y éssas las que la Iglesia usa en declaración de aquello que
 100 él trata; porque de otra manera aconçerá que uno entienda bien una cosa de la qual ha sido enseñado de Dios nuestro Señor para sí a solas, y por no saber theologia y los términos della, en la declaración diga algunos errores y los enseñe a otros.

---

83 conservar y entreteuer B || 84 adquirió B acuerde [!] Q || 89 in fatiens B || 94 lo B los Q || 99 y éssas dallas B || 1 de la qual ha sido enseñado B la qual aya sido enseñada Q || 2-3 y los términos della om.B || 3 diga B aya Q

---

³⁸ Ibid., p. 3, c. 2, n. 6.

³⁹ Ibid., p. 4, c. 4, n. 2.

⁴⁰ Ibid., p. 4, Prooemium.

⁴¹ Mt. 3, 3; cf. Is. 40, 3.

fussi superintendente della sanità, oltra l'infirmaro³⁸; et habbino tutti quello che li sarà³⁹ necessario, supposta la debita mortificatione et abnegatione. In quello della devotione ordinò che durante il tempo delli studii non habbino luoco le mortificationi, *orationi et meditationi longhe*, se non moderate⁴⁰, acciò si possa conservar et trattenir la virtù et la devotione che si sarà acqui-⁶⁰ stata nel tempo del novitiato, la quale etiam dio crescerà con quella mediocrità di oratione, gionti gli essercitii ————. [223]

[17] Eccovi dunche la necessità delli studii della Compagnia per predicar et essercitarsi in quelli ministerii⁶⁵ che Iddio et la Chiesa tiene ordinati per agiutar il prosimo⁴⁰. [223v]

55 tutti *sup.lin.* || 58-60 *corr.ex* non habbino luogho le penitentie longe e mortificationi che non vi sia più di quello che bastarà per conservar et trattenere la virtù et la devotione || 63 *Post* essercitii *abscissa est charta* || 64 dunche *om.X* | delli studii *om.X* || 67 *Post* prossimo *delet sequentem paragraphum quam etiam habent XU*: Non basta che uno intenda bene le cose et che abbí doni infusi da Dio, bisogna che sia praedicator in facie ecclesiae et che con legittima approbatione di quella predichi. Santo Giovanni Battista subito che incomenciò a predicare hebbe testimonio della sacra *Scriptura* [*add. in marg. a Nadal*]: «ego vox clamantis in deserto etc. sicut dixit Isaias; et così a chi Iddio non manderà immediatamente [*delet*: come mandò alli Apostoli] con testimonio della scrittura speciale o miracoli, bisogna che la chiesa l'approbi, et sempre che si siano questi segni, sempre la Chiesa proverà la missione; et quando non ci è questa approbatione della Chiesa, seguesi che quello ch'Iddio non glielo diede per comunicarlo ad altri se non per se solo; et non basta ch'uno l'intenda bene, perciò che bisogna che habbia parole et queste secondo che la Chiesa le usa in dichiarazione di quello che lui tratta, perchè altrimenti accaderà ch'uno intenda bene una [*fol. 223v*] cosa la qual gli sia stata insegnata da Iddio nostro Signore per se solo et per non saper theologia nella dichiarazione di quella dica alcuni errori et gl'insegni ad altri.

- 5   [18] He aquí a nuestro Padre théologo. Sus desseos fueron siempre de buscar cómo más emplearse en el servicio de Dios, y assí vió que a solas no podía haçer tanto fructo, y por esso buscó compañeros; y assí, con sus pláticas y los exerçijos se ayuntaron algunos al prinçipio para el mismo
- 10 fin, y con voto de pobreza y de castidad. [352] Entendió también el Padre que, muertos ellos, no quedava quien llevase adelante lo començado, sino que todo se acabava, y assí que convenia más para el servicio de nuestro Señor que hubiesse suçesión: y esto fué tratar de religión, y todo para ayudar
- 15 más al próximo, y todas las cosas que ay en la Compañía.

Y assí a de ser este modo de todos nosotros: caminar siempre a lo mejor y a lo que más fuere para la gloria de Dios, y animarnos a esso con la graçia divina.

8-9 en sus pláticas y los exercicios *om.B* || 10-15 entendió también el Padre que muertos ellos se acabaría todo ni quedaría quien llevase adelante lo començado y así que convenia más para el servicio de nuestro Señor que hubiese subcepción y esto fué tratar de religión y todo para ayudar más al próximo y con este prinçipio de buscar lo que más convenia para la gloria de Dios procuró se instituyese en la Compañía que uviese coadiutores temporales para que los padres mas desenbaraçados attendiesen al provecho del próximo y todas las otras cosas que en la Compañía ay. *B*

42 Facultas admittendi coadiutores, tam spirituales quam temporales, in Societatem concessa est a Paulo III, per Breve *Exponi nobis*, anno 1546. MI, *Constit.*, I, 170 ss.

[18] Eccovi il nostro Padre theologo. Li suoi desiderii furono sempre di cercar come più adoperarsi nel servizio d'Iddio, et far sempre il meglio; et così vide che lui solo non puoteva far tanto frutto, et per questo cercò dei compagni; et così si radunorono nel principio dieci, con un medesimo fine, et con voti di povertà e castità, non potendo passar avanti senza auctorità apostolica, hoc est, fare religione con voto di obedientia.

[19] Intese ancora il Padre che, morti che fussero loro, si finiva ogni cosa, et non restarebbe chi conducesse più avanti l'incominciato, sì che era più conveniente al servizio del Signore nostro che ci fusse successione: et questo fu trattar già di religione, et tutto per agiutar più al prossimo. Et con questo principio di ricercar quello che era più spedito a maggior gloria d'Iddio, procurò, dopo l'approbatione della Compagnia, che s'instituissero et vi fussero in quella coadiutori spirituali et temporali, quelli per agiuttar in cose spirituali la Compagnia, questi aciochè li padri disocupati più attendessero a giovar il prossimo⁴²; et similmente [224] tutte le altre cose che vi sono nella Compagnia.

[20] *In questo discorso breve della vita del P. Ignatio fin alla fondatione della Compagnia, si vede un esemplar di quella. Prima, la vocatione religiosa: lasciar il mondo et seguir et imitar Cristo, seguitando la perfettione sempre al meglio; dal medesimo principio, essercitarsi in penitentia et oratione: congiunger il desiderio efficace di giovar le anime; far le altre probationi di peregrinar, insegnar la dottrina; congiunger li*

70 et far sempre il meglio in marg. || 72 dieci corr.ex alcuni quod etiam habet X alcuni manu amanuesis in U || 73-76 non potendo — voto di obedientia in marg. || 78 finiva finirebbe X | restarebbe | ci sarebbe X || 81 più om.X || 85 spirituali et sup.lin., om.XU || 85-86 quelli — questi in marg || 88-89 che vi sono nella Compagnia. Post haec verba, omitta sequenti paragrapho, ita absolvitur textus X atque etiam U ante Natalis correctionem: Et così ha d'esser questo modo peculiare d'ognuno di noi, caminar sempre al meglio et a quello che sarà più a gloria d'Iddio et sforzarsi et prender animo a quello con la divina gratia.

studii per maggior frutto delle anime; cercar d'haver compagni, et procurar d'haver confirmatione dalla Sede Apostolica. Di sorte che seguitò ponto per ponto sempre il meglio et più
 100 *perfetto il P. Ignatio; et in lui quasi fundò la Compagnia il Signore Iddio*⁴³*, et si vede la prima forma et gratia che il Signore diede alla Compagnia, s'intendono gl'essercitii et ministerii [224v] d'essa Compagnia, et che habbiamo noi di imitar fin a guadagnar sempre persone apte per la Compagnia et*
 5 *confirmation de[IP]instituto primo, principalmente se alcuna cosa si fussi alterata o paressi alla Congregatione Generale potersi più perfettionar, et privilegii et gratie dalla Sede Apostolica per facilitar et far più efficaci li ministerii della Com-*
 10 *pagnia. Sia ogni cosa a maggior gloria di sua divina Maestà. Amen.*

100-11 *Claritatis gratia transcribimus continenter ultimos versus prout propria manu scripti fuerant a Natali in U: Et in lui quasi fundò la Compagnia il Sig. Iddio et si vede la prima idea et gratia che il Signor diede alla Compagnia, si intendono gli essercitii et ministerii di quella et che habbiamo noi di imitare fino a guadagnar sempre persone apte per la Compagnia et benchè non confirmation del instituto ma privilegii et gratie dalla Sede Apostolica per facilitar et far più efficaci gli ministerii della Compagnia. Sempre il generale deve procurar sia ogni cosa a magior gloria di sua divina Maestà. Amen. || 1 forma corr.ex idea || 3 d'essa corr.ex della || 4 per la Compagnia et del. benchè non || 5-8 primo principalmente — perfettionar in marg. || 7 potersi corr.ex haverli || 8 et corr.ex ma || 9-10 ministerii della Compagnia del. sempre il generale deve procurar*

⁴³ Idea est Natalis maxime propria, Societatem Iesu in vita Ignatii fundari, et Ignatium suam vitam narrando Societatem fundare: « questo era fundar verdaderamente la Compagnia ». Prologus P. Ludovici Gonçalves ad Acta, n. 4°, I, 360.

9

P. HIERONYMI NADAL
PARS CHRONICI SOCIETATIS

CA. 1562

Praefatio

De hoc Natalis scripto sat late disseruimus in *Prolegomenis*, cap. I, articulo 4, num. 2. Hoc loco pauca sufficiant.

I. - EDITIONES: 1. AA. SS. *iulii*, tom. VII, § LIX, pp. 525-526, nn. 609-612, tamquam continuatio *Chronici brevis* (v. MON. 4). Edendum sumunt textum C, quem tamen non integrum praebent, sed quae maioris momenti visa sunt, ea excerpunt. — 2. EN, II, 1-16, e textu A. Documentum exhibetur tamquam prior pars *Ephe-meridum* Natalis. Vide in *Prolegomenis*, loco supra citato, argu-menta quibus ostendimus agi de opere independenti.

II. - AUCTORES: AA. SS. *iulii*, § LIX, n. 609; EN, II, pp. V-VI et 1-2, annot. 1.

III. - TEXTUS:

A: *Hist. Soc.* 28, ff. 23-48v.

B: *Ibid.*, ff. 1-10.

C: *Instit.* 221, 152-173.

IV. - RATIO EDITORIS: Sumimus edendum textum C, illum reliquis anteponebimus ob rationes in *Prolegomenis* adductas. Notandum est in hoc textu C folia praepostero ordine fuisse disposita, iam tunc cum Natalis documentum perpolivit. Narratio annorum 1548 ad 1553 inclusive (ff. 163-173) invenitur post facta annorum 1554-1557 (ff. 152-162). Titulus *Pars Chronici Societatis* praepositus est a Natali folio 152, ubi annus 1554 incipit.

Quae Natalis manu propria addidit vel emendavit, ea nos typis italicis exprimimus. In apparatu notamus tum verba ab auctore mutata, tum lectiones variantes textus A; sic videre licebit quibus in locis nostra editio a praecedenti in EN differat. N = Nadal.

Ea linearum initia adhibemus quae in ms. inveniuntur.

Facta quae Nadal in hoc documento enumerat utiliter conferantur cum *Conspectu chronologico* nostri primi voluminis, pp. 42*-62*, et cum Polanci *Chronico*. Foundationes collegiorum enumerantur etiam a Polanco in *Summario italico*, I, pp. 291 ss., et a FARRELL, *Colleges for extern students*, AHSI 6 (1937) 287-291, et *The Jesuit Code of liberal education* pp. 431-435. Pro erectione Provinciarum Societatis v. I, 771-772.

Textus

†

Ihus

[f. 163]

ANNO DOMINI 1546

Ad hunc usque annum, dictum in Apologia ad Doctores
Parisienses ¹.

5 Bullae coadiutorum *expeditio* ².

Praedicatio in plateis ³.

Iacobus ⁴ ad convertendas meretrices.

Missi Tridentum Laynez et Salmerón et Claudius.

Advocatus Romam Faber, ut Tridentum iret, moritur pri-
10 ma augusti.

Exercitia Patris Francisci et vota, 2.ª iunii in vigilia Ascen-
sionis ⁵, et inchoatum collegium Gandianum, in quo inchoa-
runt publice nostri docere.

Inchoata tribulatio Mathiae ⁶.

15 Valentiae collegium fundatum diplomate.

Missus Bononiam Domenechus.

In Siciliam Iacobus L'Hostius.

Animadversum obedientiae distractionem inchoasse, prae-
sertim intellectus.

20 Revocati Romam Magister Polancus et Magister Frusius
mense septembri.

---

3 dictum *ex text.* A, B, *deest* in C. || 5 Bulla Coadiutorum A || 17 l'hos-
tius *ms.*

---

¹ Hanc *Apologiam* supra edidimus, Mon. 3.

² Intellige Breve *Exponi nobis*, datum 5 iunii 1546, quo facultas con-
ceditur admittendi in Societatem coadiutores, tam spirituales quam tem-
porales. Vide textum, MI, *Const.* I, 170-173.

³ Hoc contionandi genus adhibuit, inter alios, P. Nadal. MI, *Epp.*
I, 373; cf. *Mem.*, n. 51, I, 559 et annot. 16.

⁴ Intellige Didacum de Egula. MI, *Epp.*, I, 328.

⁵ S. Franciscus Borgia die 2 iunii 1546 votum nuncupavit ingre-
diendi Societatem, die vero 9 octobris eiusdem anni a S. Ignatio in eam
admissus est. Vide *Chronol.* p. 43*, S. *Franc. Borgia*, V, 786 ²⁶⁵; MI, *Epp.*
I, 442-444.

⁶ Matthias a Sancto Cassiano, vulgo dictus delle Poste, de cuius
in Societatem insectatione v. *Chron.* I, 169 et *Scripta* I, 659 ss.

[f. 164]

ANNO DOMINI 1547

P. Polancus Secretarius Societatis.

Constitutiones incipit serio componere Pater Ignatius ⁷.

Magna occupatio in tribulatione Mathiae.

Coniuncta est tribulatio Rosinae ⁸ et Barberani ⁹.

Florentiam missi Magister Frusius et Pater Otellus. 25

Primum Nostri legunt Ingolstadii.

Laboratum est ne acciperetur episcopatus Tergestinus ¹⁰.Ioannes de Vega in Siciliam cum P.^o Domenecho.Iuvit Pater Ignatius ut Inquisitio constitueretur in Portu-
gallia ¹¹, et Romae ¹² expediretur. 30Prosperè cesserunt quatuor tribulationes Mathiae, Ros-
sellae, Barberani atque episcopatus.

Liberata Societas a cura mulierum ac monacharum.

Vivae vocis oraculum per Durantum ¹³ pro exercitiis.Fundatum collegium Gandianum, facta Universitas Studii 35
Generalis; hoc fuit primum collegium in quo Nostri docerent,
prima etiam Universitas Studii Generalis in Societate.Romae prohibuit Pater Ignatius publicas mortificationes
quarum erat author Pater [164v] Iacobus Egula cum Ferro-
nio, qui fuerat Secretarius antequam veniret Polancus. 40Ad Societatem recipit Pater suo consilio Doctorem Tor-
rium ¹⁴ ac mittit in Hispaniam.Hic prima divisio Provinciarum ¹⁵.

24 Roserlae A || 30 expediretur *corr.ex* expediret. *Post* expediret *del.*: Ac-
tum fuerat praecedentibus annis ut observaretur decretalis « Cum corporalis
infirmas » || 39 quorum *ms.* | Egula] e Gula *ms.*, Egulas A

⁷ In *Apologia ad doctores parisienses* dicit Ignatium « ante annum
1546 serio illis manum non admovisse ». *Sup.*, MON. 3, n. [115] p. 100.

⁸ Intellige Elisabeth Roser, quae inferius Rosella nuncupatur, de
cuius causa v. documenta, *Scripta* I, 645-658.

⁹ F. Barberà, ordinis S. Francisci, de quo v. I, 310 ²⁶.

¹⁰ Ad hoc munus suscipiendum propositus fuit P. Claudius Iaius,
v. I, 745 ss.

¹¹ Vide I, 724-728, 732-733.

¹² *Ibid.*, 199, 172.

¹³ Durans de Durantibus, ep. Cassanen. (Cassano al Ionio), card. tit.
SS. XII Apost., creatus a Paulo III, 9 ian. 1545, obiit 24 dec. 1558; EUBEL,
III, 32. De hoc vivae vocis oraculo v. MI, *Exercitia*, 149.

¹⁴ Michaël de Torres, cuius cursum vitae v. I, 530 ⁶.

¹⁵ Hoc anno constituta est Prov. Hispaniae, I, 44^a, 773.

Per hunc et Sevillianum ¹⁶ initium capit collegium Sal-
 45 mantinum, benefitio cardinalis Coriensis ¹⁷, dein Metinnense.

In Portugallia proventus multorum, qui ad Societatem re-
 cipiebantur.

Litterae afferuntur magni fructus, qui inter idololatrias re-
 fertur; novae provinciae adibantur a nostris.

50 In Portugallia Mr. Simon *Provincialis*. In reliqua Hispa-
 nia Pater Araosius.

[f. 165]

ANNO DOMINI 1548

Professio P. Francisci prima februarii. Excitata Salman-
 ticae tribulatio nostris per Canum; haec per conciones Stradii
 55 sopita.

Dant suffragium, qui erant in Italia professi, Patri Igna-
 tio pro Constitutionibus, etc.: Laynez, Salmerón, Paschasius,
 Iaius ¹⁸.

Initium sumpsit collegium Vallesoletanum per Stradium,
 60 domus scilicet et sacellum concessum.

Mense martio est missus Natalis *Messanam* in Siciliam.
 cum novem sociis, ubi nostri publicas scholas omnium disci-
 plinarum aperuerunt, praeterquam iuris et medicinae.

Erat magnus fructus in Sicilia, multa opera fiebant a
 65 Ioanne de Vega et uxore, procurante P. Domenecho, et Mes-
 sanae magnus fructus in auditoribus et aliis.

Magna cognitio Societatis et existimatio in Concilio Tri-
 dentino per Nostros.

Confirmata autoritate Apostolica Exercitia, latinitati data,
 70 ac typis *excuduntur*.

In Africam missus inter sarracenos P. Ioannes Nunnus,
 ad iuvandos captivos christianos; magnum habet fructum.

[165v]

Missi Nostri Congum in Affricam.

Missi Brassiliam.

---

45 metymnense A || 47 recipiebantur *del.* mittuntur in Indiam singulis an-
 nis || 50 Provincialis *corr.ex* superior || 58 Iaius *ex A, om. C* || 61 missus *del.*
 P. Hieronymus || Messanam *corr.ex* ad fundandum collegium messanense ||
 62 Ubi *corr.ex* In quo collegio || 70 excuduntur *add. a N. in C.*

¹⁶ Scil., per Mich. de Torres et Petrum Sevillano. *Epp. Mixt.* I, 275.

¹⁷ Franciscus de Mendoza Bobadilla, cardin. Cauriensis (Coria) postea
 Burgensis. Vide I, 293; *Chron.*, I, 297.

¹⁸ Nomen Iaii omittit C, illud habet A. Re vera adesse debet. Vide
Suffragium quatuor sociorum, MI, *Constit.*, I, pp. LVI-IX, 244-247.

[f. 166]

ANNO DOMINI 1549

75

Missus est Mr. Nicolaus Lanoyus Panormum cum aliquot Nostris, ad collegium fundandum; aperuerunt scholas humaniorum literarum ac grammatices.

Messanae transactum est cum civitate ut nostro collegio coniungeretur Universitas Studii Generalis Apostolica auctoritate, quod concessit Paulus tertius *dato diplomate*. 80

Prima domus probationis Messanae. Missi nostri in insulam Ormusiam, in Sinu Persico sitam.

P. Antonius Criminalis pro fide interficitur ab infidelibus in India. 85

Omnibus his et sequentibus annis in India magnus fit fructus, signa etiam per sanitates, destructio idolorum. Accipiuntur ad Societatem multi, et fundantur collegia, et ex collegio conymbricensi singulis annis mittuntur.

Pater Laynez missus est in Siciliam a cardinali Farnesio *ad monasterii cuiusdam reformationem*. Simul fuit primus Provincialis Praepositus in Sicilia *et Visitor*. 90

Collegium Tyburtinum inchoatur.

Missus est Romam e Sicilia Pater Canisius. Inde Bononiam ad Concilium; postea in Germaniam. 95

[f. 167]

ANNO DOMINI 1550

Convocantur a Patre Ignatio professi qui commode poterant venire. Venerunt Romam P. Franciscus in habitu adhuc Ducis, cum sua familia, etiamsi secrete esset ex dispensatione professus, P. Araoz, P. Oviedus, P. Mirón, P. Stradius, P. Rojas, 100 P. Tablares, Magister Emanuel; hi comites fuerunt P. Francisco¹⁹. Ad initium insequentis anni venit Romam Magister

77 nostris *corr.ex* ex nostris || 81 dato diplomate *corr.ex* Bullis datis || 91 ad — reformationem *add. in marg.* || 92 et Visitor *add.* || 93 inchoatur *corr. a N. ex* inchoatum || 95 *Post verba* in Germaniam *omittit C* haec verba quae habentur in A: Bononiae habitabant quidem nostri, sed hoc anno domus est donata Societati. Lutetiae item nostri iam inde ante confirmationem habitabant nostri. Hoc vel superiori anno inchoatum est collegium per episcopum claromontanum, data domus etc. Inchoatum collegium venetum per Magistrum Frusium || 98-4 Venerunt Romam — P. Frusius, P. Polancus. *Tota haec paragraphus scripta tacet post illam quae incipit « It Mgr. Laynez », sed in margine habet litteram A et paragraphus « Alii praeterea » litteram B quod significare videtur illam huic esse praemittendam. AA. SS. n. 610 hanc transpositionem etiam fecerunt.*

¹⁹ MI, *Epp.* III, 258.

14 -- MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

Simon; Romae erant, cum Patre Ignatio, Pater Laynez, P. Salmerón, P. Miona, P. Frusius, P. Polancus.

- 5 Alii praeterea Patres *convenerunt* quasi in Generalem Congregationem, ut ostenderet Constitutiones, ac notarent, si quid videretur; hoc fecerunt.

Cessit P. Ignatius officio suo, datis literis sua manu scriptis ad Patres praesentes. Intercesserunt constantissime omnes.
10 praeter Patrem Andream Ovetensem, qui magna simplicitate animi *dixit* sibi videri aptum non esse ad munus Generalis gerendum Patrem Ignatium. Nam: — Sanctus — inquit — homo *dixit* se non esse aptum; id *esse credendum* —.

- It Magister Laynez ad bellum aphrodisianum cum Ioanne
5 Vega, *et egregie obit Societatis ministeria*. Redit Romam expugnato Aphrodisio²⁰. [167v]

Archiepiscopus Toletanus Siliceus in Hispania persequitur Societatem in sua diocesi, ac publicis aedictis interdicat ne suscipiantur Nostri²¹.

- 20 In insulam Iaponam navigavit M. Franciscus, ubi primi per ipsum facti sunt homines christiani. Sex ecclesiis fundatis, et mille quingentis plus minus baptizatis hominibus, rediit post triennium^{21a} in Indiam.

Perturbatio per episcopum Tyburtinum propter Lucium²².

- 25 P. Ignatius *edicit ut singuli Patres syndicum agerent erga alios omnes, hoc est, notarent si quid notarent, si quid animadversione dignum videretur et emendatione, et ad se referrent*²³.

---

5 convenerunt *in marg.* || 11 *dixit corr.ex dicebat* || 13 id *esse credendum corr.ex id ipsum credere* || 24-28 P. Ignatius — *referrent add. in C*

---

²⁰ « Aphrodisium, quae vulgo Africa, Gallis Afrique, urbs est munita Barbariae in ora regni tunetani, et 20 leucis distat ab Hadrumeto, in ortum ». FERRARI, *Lexicon geographicum*. Nunc dicitur El-Kef, GRAESSE, *Orbis latinus*, 2 ed., p. 281.

²¹ I, 315 et annot. 2.

^{21a} Ultra biennium Xaverius in Iaponia remansit. *Epp. Xav.* I, 7°.

²² Intellige Lucium Croce, cuius vocationem ad Societatem acerrime impugnavit eius patris frater, Marcus Antonius Croce, episcopus Tiburtinus. v. *Memoriale* n. 71, p. 571-572.

²³ MI, *Regulae S. I.*, Mon. 57, pp. 199-202: *De sindicar el Ministro*. In huius Monumenti praefatione supponit auctor has regulas factas esse anno 1549.

[f. 168]

ANNO DOMINI 1551

Discessit P. Franciscus cum suis Roma, relictis pecuniis 30
ad foundationem collegii Romani, quod *eo* anno est *inchoatum*
et apertae scholae latinae linguae, graecae et hebraicae.

P. Franciscus cultum secularem exuit, et ditionem cedit
filio; fit sacerdos, et, inchoato collegio *Gandiensi*, secedit in
Cantabriam, concionatur, emendicat magna omnium aedifica- 35
tione et fructu; *facit principium collegii Ognatensis*.

Ad Patrem Franciscum veniunt *in Cantabriam* P. Anto-
nius a Corduba, P. Bustamantius, P. Sanchius a Castella, et
per Exercitia ad Societatem vocantur.

Inchoatum collegium Burgense per Stradam. Inchoatum 40
Collegium Florentinum. Domus Probationis secunda Panor-
mii. [168v]

Genuam missus Mr Laynez. Mr Claudius de collegio Vien-
nensi agit; *eo* mittitur Mr Lanoyus cum sociis.

Mittitur Valentiam ad collegium P. Domenechus, quod 45
applicatione ad triginta annos proventus sui canonicatus, et
patrimonio praeterea suo fundatum erat. Multum confert, et
in aliis, et quod emitur ex eleemosynis domus.

Pater Natalis, Provincialis Siciliae, *subit locum P. Do-*
menechi apud Proregem. 50

Fundatur collegium Panormitanum, datis redditibus a ci-
vitate. Carolus Quintus *agente Prorege* concedit collegio Pa-
normitano uniri abbatiam Sanctae Mariae della Grotta, quae
dabatur iam olim in commendam, nec ulla *erat* prorsus mo-
nachalis observatio *vel monachus.* 55

Pater Natalis mittitur Aphrodisium, *in Aphricam*, quo
mittebatur classis quindecim trirremium cum supplemento
etc., assumpto socio, [169] M.^{ro} Isidoro ²⁴. 2^a iulii naufragio

29 Post Anno Domini 1551 *del.*: Trigesima die Ianuarii litteris sua manu scriptis, cessit suo officio Generalis Praepositi, additis rationibus, Pater Ignatius. Congregati Patres non admiserunt eius cessationem. Solus fuit Pater Oviedus, qui dixit se quidem propterea sentire Patrem Ignatium non esse idoneum quod ille ita diceret, homo sanctus. || 31 *eo* — *inchoatum corr.ex* hoc anno est fundatum || 34 *Gandiensi corr.ex* Onlatro || 36 *facit* — Onlatensis *add.* || 37 *in Cantabriam in marg.* || 38 *Castella del.* nobiles hispani || 45 P. Domenechus *in marg.* || 49-50 *subit* — *proregem in marg., delet in textu quae sequuntur*: luvat Proregem, in operibus piis publice erigendis, eleemosynis publicis erogandis, e quibus ne obolum quidem accipere voluit rogante vicerege. || 52 *agente Prorege in marg.* || 54 *erat corr.ex* est || 55 *vel monachus om.A* || 56 *in Aphricam in marg.*

²⁴ De hac expeditione, de Natalis socio « el Maestro Isidoro » deque huius morte in naufragio, v. Natalis epistulas EN, II, 109-119.

octo trirremes perierunt, et multi mortales, et in his Isidorus
 60 pie ac fortiter; Natalis magno Dei beneficio evasit, etc.

Fuit Aphrodisii quatuor menses *Natalis*; iuvit milites ac sacerdotes.

Cum rediisset Messanam, transactum est de perpetua fundatione illius collegii, etc.

65 Inchoatum collegium Neapolitanum per Magistrum Salmeronem et Magistrum Oviedum.

Deinde iam secundo nostri veniunt Ingolstadium et docent magna celebritate P. Salmerón, P. Canisius et P. Gaudanus. Non transigitur de collegio, sed (qui fructus fuit eximius)
 70 incepterunt Ingolstadii Germani iuvenes ad Societatem recipi.

Ferrariense est collegium inchoatum, apertae scholae humaniorum litterarum per M. Paschasium et M. Pelletarium.

Inchoatum Caesaraugustanum.

75 Accusatio Magistri Ioannis del Mercato, et actio adversus illum.

Incipit perturbatio Nostrorum in collegio Conymbriensi. [169v]

M. Laynez fit Provincialis Italiae ²⁶.

80 [f. 170]

ANNO DOMINI 1552

Vocatur Romam Natalis, ut videret Constitutiones, ac professionem emitteret. Utrumque fecit, sed professionem *singulari praecepto* P. Ignatii, cum ipse eligeret esse coadiutor, et rationes quapropter id censeret probaret Pater Ignatius;
 85 rediit post duos menses in Siciliam, cum Constitutionibus.

Inchoatum collegium Mutinense. Inchoatum collegium Argentinum ²⁶ in agro ferrariensi.

---

61 Natalis *sup.lin.* || 70 Ingolstadii *del.* et inde Viennae || 82-83 singulari praecepto *corr.ex* iussu

---

²⁶ Primus Provincialis in Italia fuit Paschasius Broët. Litteras patentes, die 5 decembris 1551 datas, v. in MI, *Epp.*, IV, 25-26. Ei successit Lainez dimidiato anno 1552. Ibid. pp. 244, 289, 296, 307; *Lain. Mon.* I, 204-205.

²⁶ Argenta. Cives eius collegium Societatis habere voluerunt « quamvis hoc anno non obtinuerint ». *Chron.* II, 495, n. 196. Col. inchoatum est anno 1554. Ibid. IV, 85-86; MI, *Epp.* VII, 265, 592.

Fuliginense collegium inchoatum. Haec duo collegia non habuerunt successum; hoc enim fuit destitutum anno 1554, illud 1557; causae breviter attingendae.

Collegium Germanicum Romae habet initium, iubente Iulio tertio etc., *agente cardinali Morono*.

In Corsicam hoc anno missus Pater Sylvester cum socio ²⁷, mira efficacia et fructu exercet ministeria Societatis, et ibi moritur, etc.

Navigat M. Franciscus ad Chinarum regionem, quo antequam ingrederetur, in proxima insula moritur, ac [170v] perseveravit eius corpus incorruptum. P. Ignatius ad offitium Generalis Praepositi *illum dicebatur evocasse* ²⁸.

Viennae in Austria moritur Magister Claudius Iayus, vir, etc.

Magister Canisius et Magister Gaudanus Ingolstadio *Vienam* evocantur, ibique et profitentur sacras literas, et concionantur cum fructu.

Ne Pater Franciscus cardinalis crearetur curavit ipse et Pater Ignatius; fuit enim in eo discrimine, *qui* designatus scilicet a Carolo Quinto *fuisset*.

Magister Laynez ac Salmerón Venetiis concionantur, ac curant ut Venetorum respublica consentiat in unionem Prioratus Sanctae Trinitatis ad collegium Patavinum.

Condemnatur Ioannes de Mercato miro iudicio, in magnum Societatis favorem ²⁹.

Magister Simon fit Provincialis Aragoniae, quod munus non gerit. Magister Mirón, Provincialis Portugalliae. Doctor Torres, Visitator Portugalliae. [171]

²⁷ agentis -- Morono *add. a N.* || ²⁸ incorruptum *del.* Alla praeterea sunt huius viri miracula, cum illum vocasset *His deletis scripsit Nadal et postea iterum cancellavit haec*: Huius Patris acta eximia fuerunt. || ²⁹ illum -- *evocasse add. a Nat.* || 2-3 Viennam *in marg.*

²⁷ Sylvester Landini et Emmanuel Gómez. Vide MI, *Ypp.* IV, 206; *Chron.* II, 461. S. Landini mortuus est Bastiae 3 martii 1554.

²⁸ Ignatius Xaverium Romam revocavit litteris datis 28 iunii 1553, v. MI, *Epp.* V, 148, et cf. *Epp. S. F. Xaverii*, II, 543 annot. 40. Ioannes III rex Lusitaniae, litteris datis anno 1554, haec aperte protulit: « Pois ao P. Inacio e aos mais Padres parece que deve ele ser o que o soceda ». SCHURHAMMER, *Quellen*, n. 6022. Verba Natalis hoc loco ita interpretanda sunt: Ignatius Xaverium evocavit vel ut eum Vicarium Generalem constitueret, vel quia persuasum haberet in proxima Congregatione eum ad munus Generalis electum iri.

²⁹ I, 667 ¹¹.

Perturbatio in collegio Conymbricensi gravissima, et ad sexaginta ex Nostris vel expulsi sunt, vel iniussi abierunt.

[f. 172]

ANNO DOMINI 1553

Redit P. Domenechus Romam, ac destinatur Provincialis
 20 tertius Siciliae, evocato Romam P. Natali, quem Pater Ignatius, creatum Commissarium Generalem, in *Hispanias* misit ad visitanda collegia omnia. [172v]

1544. Divisit P. Natalis Hispaniam totam, speciali commissione P. Ignatii, in quatuor Provincias: Portugalliam, Castellam, Bethicam et Aragoniam. Pronuntiavit Provinciales: Portugalliae, P. Mironem; Castellae, P. Araosium; Bethicae, P. Torrium; Aragoniae, P. Stradium; Commissarium vero Generalem in tota Hispania, Patrem Franciscum, cuius auctoritas in omnibus iuvit, in primis P. Natalem.

30 Mittitur, antequam veniret P. Natalis in Portugalliam, Magister Simon Romam, quod probat Natalis; dat illi socium P. Carnerium.

Mittitur P. Laynez Genuam, Mr Salmerón Neapolim; concionantur.

35 Collegium Abulense inchoatur.

Excitantur in *Hispania* adversarii contra Exercitia, deferunt ad Inquisitores, res tamen evanescit. Collegium Ebo-
 rense constituitur; inchoantur lectiones in literis humanioribus, ac casuum conscientiae instituitur enarratio.

40 Collegium Ulyssiponense augetur, additis professore litterarum graecarum, ac [173] rhetorices, alio praeterea grammatices ac casuum conscientiae. Agitur ut civitas illius et Rex simul suscipiat curam.

Fundatur Ulissiponae domus secunda professorum Societatis, et fiunt professi, etc.

21 in *Hispanias* corr.ex in Regnis Hispaniae || 22 collegia omnia del.: ad publicandas et declarandas constitutiones Societatis, regulas accommodandas, ac rationem provisionis collegii romani expediendam; laborabatur enim graviter [gravi A] pecunia in collegio et alieno aere non modico. [Professio D. Ollavii add.A] Fuit in Hispania P. Natalis 16 menses, visitavit collegia omnia, constitutiones promulgavit ac declaravit in omnibus collegiis, regulas romanas illis collegiis accommodavit, nonnullas praeterea addidit, quae videbantur necessariae aut utiles futurae. Expedita est provisio collegii romani missaque Romam ad 6000 [sex millia A] aureorum; fundata domus [una A] professa 2 Ulyssiponae [om.A]; domus una probationis; collegia quatuor inchoata, unum dotatum, unum constitutum, alterum adauctum. Conficitur negotium missionis in Aethiopiam, agitur de collegio regio Societati applicando. || 23 1551 in marg. || 24 P. Ignatii in marg. || 29 Fecit 3 professores, 4 coadiutores spirituales ac duos temporales add. A || 32 Carnerium corr.ex Cornelium || 36 in Hispania in marg.

Instituatur domus probationis Conymbricae.
 Transigitur cum Rege de missione in Aethiopiam.
 Agitur de collegio Regiomontano.
 Collegium Perusinum inchoatur.
 Collegium Eugubinum inchoatur. 50
 Vocatur in Italiam P. Viola ex Gallia. Lutetiam in eius
 locum mittitur P. Paschasius ³⁰.

[f. 152] ANNO DOMINI 1554

Collegium Cordubense fundatur. 55
 Collegium Conchense inchoatur.
 Collegium Granatense ac Hispalense sumunt initia.
 Persequutio nostrorum Lutetiae.
 Pater Paschasius Provincialis Galliae primus ³¹.
 In Monte Regio inchoatur collegium et Caesaraugustae ³²
 in Sicilia. 60
 Doctor Madridius adiungitur Societati.
 Domus Probationis fundatur Simancae.
 Redit Romam Pater Natalis.
 Inchoatum collegium Genuense, apertae scholae littera-
 rum humaniorum ac grammatices. 65
 Inceptum collegium Lauretanum, apert[a]e scholae littera-
 rum humaniorum, casuum conscientiae ac logices.
 Designati Pater Ioannes Nunnus, qui fuerat magno cum
 fructu versatus Tituani in Affrica, P. Ovedus, P. Carnerius
 cum decem aliis ut *mittantur* in Aethiopiam, et tres illi epi- 70
 scopi sunt *designati*, et P. Nunnus *etiam patriarcha*. [152v]
 Contendit Rex Romanorum apud Iulium Tertium, ut Magister

48 Regiomontano *corr.ex* Regio || 52 Post mittitur P. Paschasius *scripsit*
 Nadal *sed postea deleuit* Collegium Cordubense inchoatur || 57 Post Lutetiae
scripserat Nadal sed postea deleuit: propter edictum Universitatis contra Socie-
 tatem || 58 Post Galliae primus *del.*: Congregatio nationalis Metymnae. Dividuntur
 Provinciae, creantur Provinciales quatuor, ac Commissarius Generalis. || 70 mit-
 tantur *corr.ex* *mitterentur* || 71 designati *corr.ex* destinati

³⁰ Nota bene ex hoc loco nos redire ad folia quae in manuscripto
 praecedunt, ex praepostera eorum collocatione.

³¹ Provincia Galliae non nisi anno 1555 condita est. Attamen P. Broët
 iam inde ab anno 1552 munere Provincialis in Gallia fungebatur. Cf. I,
 59ⁿ, 771-772.

³² Intellige: *Syracusa*, quae urbs medio aevo Caesaraugusta vo-
 cabatur; vide *Chron.* IV, 229-231.

Canisius *creetur* Viennensis episcopus. Contra nitente Patre Ignatio, ac Patre Canisio, tandem persuasus Rex destitit.

75 Decretum Facultatis Theologiae Parisiensis contra Societatem prima die decembris.

[f. 153]

ANNO DOMINI 1555

Inchoantur ac aedificantur collegia Mursiae et Placentiae.

80 Aperiuntur scholae Placentiae.

Instituitur domus probationis Cordubae.

Fit P. Natalis Generalis Commissarius, vel Vicarius totius Societatis, suffragio quadraginta Sacerdotum et Fratrum praeterea qui Romae erant, iussu Patris Ignatii; et paulo post
85 mittitur cum legato, cardinali Morono, ad conventum imperialem, socius Patri[s] Layni.

Inde quum rediisset in Italiam P. Laynez, statim mortuo Iulio 3°, ille ex officio visitavit collegium Viennense, misit Magistrum Canisium Pragam ad curandam illius collegii fundationem, cum litteris regis Ferdinandi. Unde per Magistrum Canisium sunt adducti ad Societatem decem bohemi, et de collegio Pragensi transactum. [153v]

Dein rursus missus est in Hispaniam P. Natalis.

Mittitur Pater Ribadeneyra in aulam Philippi Regis Catholici, ubi fuit annum fere; transegit de licentia fundandi
95 collegia in Flandria, et eleemosynam habuit 600 aureorum pro collegio Romano. *Concionatus Lovanii latine cum omnium admiratione et fructu, quali celebritate aliquot annis nullus antea fuerit ibi concionatus studiosus.*

100 *Renuntiantur episcopi a Iulio 3°* Pater Nunnius et P. Ovedus et P. Carnerius absentes, pleno cardinalium consensu, ac magna aedificatione, quod Societas recipiat episcopatus ubi solum est opus bonum, non etiam honor vel proventus.

73 *creetur corr.ex* crearetur || 86 *Post Layni del.*: Unde cum audita morte Iulii statim reddit Cardinalis et P. Laynez, Dillingae collegium ex Legati et Augustani facultate visitavit quae Natalis *correx*it prout seq. in textu || 88 Viennense *corr.ex* Pragense || 89 curandum] parandum A || 92 transactum *del.* Constitutiones Vienne promulgavit. Hinc discedens concillavit Patri Ignatio Magistrum Simonem, visitavit collegia omnia Italiae, praeter Lauretanum, ac publicavit constitutiones || 93 P. Natalis *del.*: mense decembri ut iuvaret in ministerio Patrem Franciscum atque provisionem Romani collegii, rursus curavit [curaret A] expediendam. Fuit in Hispania novem menses. Missi sunt Romam sex mille octingenti [6.800A] aurei auctoritate Patris Francisci || 97 Romano *del.* ubi versatur cum bono Societatis odore || 97-99 *concionatus — studiosus add. in marg.* Verba annis nullus et studiosus *dubiae sunt lectionis* || 100 *Renuntiantur* — Iulio 3° *corr.ex* Designantur auctoritate Apostolica

Pater Carnerius cum aliis in Indiam, ut illinc iter habeat in Aethiopiam; remanent P. Nunnus et P. Ovedus, et consecrantur Episcopi.

Mittitur a Summo Pontifice Magister Salmerón in Poloniam, cum Nuntio Apostolico episcopo Veronensi ³³. Redit. [154r] Fit Provincialis Germaniae P. Canisius.

Emittit professionem Pater Hieronymus Domènech *post* ¹⁰ 15 annos quam fuerat in Societatem receptus, et mittitur *rursum* in Siciliam.

[f. 155] ANNO DOMINI 1556

Inchoatum collegium Ingolstadiense, apertae scholae theologiae. ¹⁵

Inchoatum Pragense collegium, scholae in theologia ac literis humanioribus aperte; concionantur nostri.

Inchoatum collegium Senense; docent nostri latine.

Coloniense collegium auctum, missis professoribus theologiae atque artium liberalium. ²⁰

Vibonae in Sicilia est aedificatum ac fundatum collegium; docent nostri ac concionantur.

Cataniae item in Sicilia *inchoatum* collegium; legit unus e nostris casus conscientiae.

Pater Bustamantius Provincialis fit Bethicae a Patre Francisco, et Doctor Torres Provincialis Portugalliae, ac confessorius Reginae. Pater Mirón, qui absolverat triennium, missus *est* ad collegium Valentinum. ²⁵

Monteregianum collegium in Hispania *transigitur* ³⁴. [155v] *Fit* domus probationis Granatae. ³⁰

Creat Pater Franciscus professum Magistrum Baptistam Barmensem ³⁵, unum praeterea coadiutorem spirituales ac unum temporalem.

10-11 *post* — receptus *in marg.* || 11-12 *rursum corr.ex* Provincialis || 14 *Inchoatum corr.ex* Fundatum || 16 *Inchoatum corr.ex* Fundatum || 28 *Post Valentinum del.*: Concionatur Canus adversus Societatem. Satisfit verbo primo Hispaniae Praesidi de culus propugnatione. *Ultima 3 verba addita fuerant a Natali in marg.* || 29 *transigitur corr.ex* *inchoatum* || 30 *Fit corr.ex* constituitur

³³ *Epp. Salmer.* I, pp. XIII, 126-138. Episcopus Veronensis missus nuntius in Poloniam erat Aloisius Lippomano.

³⁴ Collegium monteregianum (Monterrey), in Hispania, initium habuit medio mense aprilis an. 1556.

³⁵ P. Ioannes Baptista de Barma professionem emisit Vallisoleti, 11 iunii 1556, in manibus S. F. Borgiae. Cf. supra, p. 147, annot. 14.

Navigat in Indiam Patriarcha Aethiopiae, et Episcopus
 35 Ovedius, cum Patre Gonçalo et Patre Francisco Enrrichio, etc.
 Coeperunt cantari Vesperae in ecclesia domus Romanae
 modulatione quatuor vocum.

Migrat ad Dominum Pater noster Ignatius, ultimo die iulii.
 Post cuius obitum observatum est alacritatem spiritus esse in
 40 omnibus nostris passim excitatam, post paululum stuporis
 cuiusdam ac doloris ad primum nuntium.

Creatur Vicarius Generalis Societatis Pater Laynez.
 [156r]

17 augusti Patrem Ignatium sequutus est Doctor Olavius.
 45 Convocatur 6^a augusti Societas ad conventum generalem
 iuxta Constitutiones celebrandum, ut primo quoque tempore
 omnes iter aggredierentur et Romam venirent. Acceptis his
 litteris, evenit ut tres essent Vallisoleti in Hispania Provin-
 ciales; P. Araoz, P. Stradius ac P. Bustamantius, praeterea
 50 Pater Franciscus et P. Natalis; parabant se itineri reliqui;
 Patrem Franciscum censuerunt medici tam longum iter non
 posse conficere absque salutis detrimento ³⁶. Ex Portugallia
 Patres iter etiam sunt ingressi; reliquis Patribus Hispaniae
 scripsit Pater Franciscus ut, nil morati, item Romam profi-
 55 ciscerentur. E Germania duo Patres Patavium usque perve-
 nerunt, sed cum illae litterae priores revocarentur 25 augusti,
 propter bellum inter Paulum 4^m. et Philippum, Regem Catho-
 licum, exortum, et ad ver[156v]iuberentur adesse Romae Pa-
 tres, alii redierunt ad sua ministeria, alii a destinato itinere
 60 destiterunt; solus P. Natalis venit Romam terrestri itinere per
 Galliam, quo fuerat iam antea quam audiretur de obitu Patris
 Ignatii venturus.

Literis Patris Vicarii est significatum Societati, ut omnes Pa-
 tres operam darem Romam ut pervenirent ad 8 dies post Pa-
 65 scha, hoc est, ad decimum quintum diem aprilis plus minus ³⁷.

³⁵ *Post Enrrichio del.*: Libere vovent obedientiam Societati quatuor Prin-
 cipes, tres seculares, quartus ecclesiasticus, quod volunt esse secretum || 42 *post*
Layne del.: suffragiis M. Polanci, Doctoris Olavii, M. Frusii, ac P. Pontii,
 etiamsi hic non sit professus 4 votorum, sed trium tantum; Mr. Bobadilla aegro-
 tans Tyburi [Tybure A] scripsit se futurum in horum sententia || 47 *aggredie-*
rentur aggre diuntur A | venirent venient A || 62 *venturus del.* Pervenit Romam
 Pr. Natalis 2^a decembris.

³⁶ Vide litteras ad P. Lainez datas 18 januarii 1557, *S. Fr. Borgia*
 III, 274-275.

³⁷ *Lain. Mon.* II, 9, 10, 17, 21, 24. Vide indicem: Congr. Generalis.
 Sequuntur in *Instit.* 221 ff. 157-171 acta anni 1557, quae tamen de-
 lecta sunt.

10

P. HIERONYMI NADAL

DIALOGI PRO SOCIETATE CONTRA HAERETICOS

PARS PRIOR SECUNDI DIALOGI

1563

Praefatio

I. - MONUMENTUM ineditum, praeter pauca fragmenta in lucem edita a P. LETURIA, *Nuevos datos*, pp. 55-65 (e foliis 293, 299v-300, 310v-311, 315v), et alia a P. NICOLAU, *Jerónimo Nadal*, pp. 526-536 (e foliis 359v-361, fragmentum de formatione noviciorum, a nobis minime edendum).

II. - AUCTORES: EN, I, pp. XXXV-XXXVII; II, pp. 150, 215, 220, 226, 290, 494, 660; BRAUNSBERGER, B. *Petri Canisii epistulae et acta*, II, III, IV (v. Indicem); LETURIA, *Nuevos datos*, pp. 23-29; NICOLAU, *Los escritos espirituales del P. J. Nadal*, pp. 28-31; Id., *Jerónimo Nadal*, pp. 104-108.

III. - TEXTUS: ASIR, *Instit.* 98, ff. 247-420 (1-175). Est apographum coevum, pulcherrime scriptum, a Natali manu propria castigatum. Continet primum et secundum dialogum, quos tantum scripsisse videtur auctor. Efficiunt *Dialogi* sextum opusculum totius codicis. In folio 245v habetur haec inscriptio facta manu librarii: † *Primus Dialogus p. 1 / Secundus Dialogus p. 47. / Argumenti summa. / Viatores introducit Philippicum, Lutherana; Libanum* [postea scribitur semper Libanius] *vero catholicum quidem / sed Societati nostrae male affectum; et Philalethem, Societatis amicum, et olim discipulum cuius Instituti rationem a Nostris Coloniae acceptam itineris comitibus animi gratia exponit. / Auctore Pre. Natali.*

In 246r-v ponitur elenchus scriptorum P. Nadal, quem habes transcriptum in EN, I, XXXV-XXXVI.

Incipit f. 247 (1): « *Philalethes*. - Salvete plurimum, viatores optimi. *Philippicus*. - Plurima salute, qua fruitur felix Germania ... ».

Explicit f. 420 (175): « *Libanius*. - Recte. *Philalethes*. - Viginti quinque anni sunt postquam est hic Ordo ab Apostolica Sede primum confirmatus ». — *In marg.*: « anno 1565 scribebat », [unde corrige EN, I, p. XXXVII ubi lectum est: « 1561 »]. *Ad calcem paginae*: « Dessunt aliqua ».

In primo dialogo confutantur errores protestantium. In secundo narratur vita S. Ignatii usque ad Societatis Iesu foundationem, et quidem eo scopo ut Societatis Institutum contra adversariorum impugnationes defendatur, qui scopus est tractationis in reliqua dialogi secundi parte.

IV. - ADIUNCTA HISTORICA. Martinus Chemnitius (Chemnitz, Kemnitz, 1522-1586), Melanchthonis discipulus et amicus, dum Brunsvici (Braunschweig) esset Coadiutor Superintendentis Lutheranorum, anno 1562 Lipsiae edidit librum, cui titulus: *Theologiae Iesuvitarum praecipua capita. Ex quadam ipsorum Censura, quae Coloniae anno 60 edita est, annotata per Martinum Kemnicium ... Lipsiae. Anno M.D.LXIII*¹.

Chemnitii opus, prout vel ex ipso titulo constat, est confutatio libri qui inscribitur: *Censura et docta explicatio errorum catechismi Ioannis Monhemii, grammatici dusseldorpiensis ... per deputatos a Sacra Theologiae Facultate Universitatis Coloniensis. Cuius Censurae auctores fuerunt PP. Henricus Dyonisius et Franciscus Costerus, uterque e Societate Iesu*².

Crassissimis erroribus Chemnitii liber refertus est, praesertim in narranda origine Societatis Iesu: « Prima origo sic se habet. Iohannes Petrus Carapha, qui postea Cardinalis, et tandem anno Domini 1555 Pontifex factus, Paulus Quartus dictus est, sectam hanc priusquam ad fastigium illud eveheretur, Venetiis primum instituisse scribitur, quam postea Cardinalis et Pontifex factus, ita auxit, illustravit, et tandem canonizavit, ut toto orbi christiano inficiundo, vel sola sufficere iam iudicaretur ... Tibi igitur, o Germania, et saluti tuae, Jesuuitarum secta principaliter in exordio suae creationis opposita fuit »³.

¹ EX BRAUNSBERGER, B. *Petri Canisii epistolae et acta*, III, p. 810. qui recte notat librum sine dubio ante mensem septembrem anni anterioris, 1562, in lucem primum prodierit, etiamsi nec ipse, nec alii, aliam editionem allata antiquiorem, viderint. Litterae dedicatoriae ad Ioachimum II electorem Brandenburgensem, 27 ianuarii anno 1562 datae sunt.

² BRAUNSBERGER, II, 720. P. Henricus Dionysius, Patri Leonardo Kessel, collegii Coloniensis Rectori scribens, haec dicit: « Quatuor vero libellos contra Monhemii Catechismum, qui ex nostra officina improbo cuiusdam magistri nostri rogatu prodierunt, opitulante etiam P. Goudano » ... Quenam fuerit haec « nostra officina » illustratur per epistolam archetypam P. Francisci Costeri ad P. Cl. Aquaviva, scriptam Colonia 8 februarii 1582, ubi dicit: « Ante annos 22 aedita fuit quaedam censura Coloniae, nomine Theologicae Facultatis, adversus Catechismum Iohannis Monhemii haeretici, Gymnasiarchae Dusseldorpiensis ... illius autem Censurae authores fuimus P. Henricus Dionysius, et ego ». BRAUNSBERGER, II, 722. Haec Censura fuit primum opus quod, a PP. Societatis Iesu contra protestantes scriptum, magnum clamorem suscitavit. *Realencyclopädie für Protestantische Theologie und Kirche*³ III, 801.

³ BRAUNSBERGER, op. cit., III, 810-811.

In nomen vero iesuitarum invehens, varias eius causas seu significationes pro suo arbitrio fingit. Sicut quidam imperatores romani dicebantur Africani, Germanici, Asiatici, non quod amici essent illorum populorum, sed potius hostes, ita quidam « dictos putant *Iesuuitas*, quasi professos et iuratos hostes Iesu ». Similitudine appellationis abutens, eos vocat *Esauitas*, *Iebusitas*, *Sultas*. Sed inter omnes explicationes Chemnitio praeplacet derivatio huius nominis a verbis germanicis, ut Iesuita significet vel *Iesu witt* (weit), vel *Iesu wider* ⁴.

P. Laínez, Praepositus Generalis, huius libri Chemnitii exemplar habebat iam 14 septembris 1562 ⁵, a S. Petro Canisio missum, unde demonstratur illum iam in lucem fuisse prolatum ante primam editionem nunc notam, anni 1563.

Eodem die P. Polancus, ex Lainii commissione, Canisio scribebat alicui externo committendam esse responsionem: « Di quel libro che scrisse Kenitio contra Iesuitas, pareria ben a N. Padre quello che scrive la Reverentia V., che qualcuno di fuori della Compagnia pigliasse questo assumtto, dandoli ragione quelli della Compagnia delle calumnie di quest'huomo. Se V. R. havessi tempo, si crede notaria molto bene li punti necessari, et anche farebbe la risposta; ma per vederlo tanto ben occupato, non se li da questo peso » ⁶.

Die vero 6 novembris Natalis, Societatis Iesu Visitor, Augusta Vindelicorum 6 novembris Coloniam ad P. Kessel scribens, dum de nova *Censurae* editione agit, simul promittit libellum de initiis Societatis editum iri: « Simul curabimus ut ad alia respondeatur, libellum edere quo exponatur initium et progressus Societatis » ⁷.

Die 3 novembris Polancus nomine P. Lainii Tridento Patri Leonardo Kessel, collegii Coloniensis Rectori, scribebat colligenda esse a Patribus quae illi operi opponi possent, simul *Censuram* contra Catechismum Monhemii rursus edendam esse ⁸.

⁴ BRAUNSBERGER, *ibid.* 812.

⁵ « Iam librum accepit Pater N. Praepositus a Patre Provinciali transmissum, quem haereticus ille contra Societatem conscripsit ». Polancus P. Henrico Blissemio S. I., Tridento, 14 septembris 1562. BRAUNSBERGER, III, 530 ⁴.

⁶ EN, II, 130 ³, et BRAUNSBERGER, III, 481-482.

⁷ EN, II, 127-128; BRAUNSBERGER, III, 798.

⁸ « Quod ad librum illum Kemnitii contra vestram *censuram* attinet, annotari a nostris theologis coloniensibus poterunt, quae videntur ei respondenda, et transmitti ad P. Canisium, ut cum aliis, quae in eius provincia annotabuntur, ad Patrem Nostrum transmittantur, et iterum vestra *censura* imprimi poterit et per epistolam responderi obiectionibus illius (et si qui alii impugnarunt eam), et interim videbitur, num quid exactius parari debeat contra illos ». BRAUNSBERGER, III, 797.

Sed iam 10 novembris eiusdem anni scribebat Polancus Natali rem esse commissam Doctori Paiva de Andrade: « et del Paiva che responderà a Kemnizio »⁹.

Et paucis post diebus, 24 novembris, idem Polancus Natali scribebat Tridento: « Acá se dará al amigo che escribe contra el Chenniszio lo que V. R. embía anotado, y el catechismo de Mone-mio etc., y también se le dará prisa, ut festinet lente. Con esto, ninguno piensa Nuestro Padre escribiría mejor que V. R. lo que toca a la Compañía »¹⁰.

Ex qua epistula duo potissimum eruuntur: et Natalem materiam ministrare Didaco Paiva ad conscribendum, et Patrem Laínez, huius refutatione non contendum, exoptasse ut ipse Natalis in favorem Societatis scriberet. Quod Laínez ipse confirmat, scribens eodem die 24 novembris 1562 ad Natalem: « Holgado e de entender el disegno que V. R. scrive tener de hazer aquel diálogo, y no quer[r]ía que dexasse de entender en él, porque no veo quién pudiesse tan bien hazerlo »¹¹.

Patet igitur Natalem mense novembri 1562 consilium habuisse dialogum in favorem et defensionem Societatis conscribendi.

P. Polancus iterum Natali scribens 1 decembris, dum consilium laudat Doctoris Paiva, optimum futurum sperat opus quod Natalis conscribere in mente habet^{11a}.

Sub medium mensem decembrem, P. Nadal, relicta Oeniponte Tridentum se contulit, ubi duos menses remansit¹². Ibi statim dialogis conscribendis manum admovit. Quod ipse dicit, scribens 29 decembris Patri P. Canisio: « El P. M.^{ro} Salmerón attende al catechismo, e il Dottor Paiva alla sua apologia; et io ho cominciato per ordine di nostro Padre un dialogo, nel quale se introducono uno amico de la Compagnia, come un protestante et un cattolico

⁹ EN, II, 130. In registro Lainii post epistulas die 10 novembris 1562 a Polanco Oenipontem ad socios quosdam missas, notatur: « Che 'l Payva responderà al Fabrizio et al Kemnizio, et che mandi quel che haverà notato, et una copia de Kemnizio, se ha due ». BRAUNSBERGER, III, 530.

¹⁰ EN, II, 145-146.

¹¹ EN, II, 150.

^{11a} « Emosle dado lo que anotó el Doctor Pisa y el principio del Doctor Canisio; y lo que él hiziere nos lo ha de mostrar. Con todo ello, de hombre seglar (aunque aficionado) no parece se puede esperar que hable de las cosas propias de nuestra Compañía como quien tiene la inteligencia y gusto della perfectamente. Todavía en algunas cosas se puede más stender, como en alabar, etc., que si fuese hombre de la Compañía, y podrá esto servir de un *interim*, entre tanto que se haze lo que V. R. tiene diseñado ». EN, II, 165, n. 10.

¹² Cf. M. BATLLORI, *Jerónimo Nadal y el Concilio de Trento*, in opere *Mallorca en Trento* (Palma de Mallorca, 1946) pp. 377-424.

contrario alla Compagnia, dove si tratterà dell'instituto della Compagnia. Ma son tanto da poco, et tanto alieno de studii, che non so se passarò avanti. V. R. preghi Iddio per me »¹³.

Quae autem hic dicit Natalis novis notis augentur in epistula ab eo scripta ad P. Araoz, et per eum ad socios hispanos, 1 februarii 1564: « Fué grande consolación que recibí en el Señor con nuestro Padre General, con el P. M.^{tro} Salmerón y el P. M.^{tro} Polanco, en cuya compañía estube dos meses con gran recreación mía spiritual *in Domino*. Conferí y consulté en este tiempo muchas cosas de mi ministerio que hasta entonces ocurrían, con nuestro Padre, y allende desto me ocupé con orden de Su Pateridad, por ocasión de un hereje que avía escrito contra la Compañía, en escrevir ciertos diálogos, en los quales se introducen tres: uno de la Compañía, y un hereje y un chatólico que no siente bien de la Compañía; procedióse hasta diálogo y medio, y han de ser quatro. El diseño es que en el primer diálogo se trate del instituto religioso *in genere*; en el segundo, del instituto de la Compañía, y en el tercero se ha de responder a las oposiciones de herejes, y en el quarto a las del cathólico mal afficionado. Hiziéronse éstos quasi diálogo y medio en Trento; después nunca he podido atender a ello. Teniendo tiempo, pienso, como también me lo significa Nuestro Padre, se avrán de acabar, lo qual no será por aora, que estoy muy ocupado en otras cosas »¹⁴.

Ex hac Natalis epistula scimus quid Tridenti conscripserit, videlicet unum fere et dimidium dialogum. Fatetur etiam ipse se postea — usque ad 1 februarium 1564 — non amplius suum opus prosequi potuisse. Tridento relictis primis mensis februarii diebus, (die 14 illius mensis litteras Oeniponte scribebat, EN, II, 210) aliis negotiis distentus, opus intermittere coactus est. Quod etiam P. Generalis ei suadebat, scribens die 23 februarii per P. Polancum: « Entretando que hay aprietan los negocios presentes y de la importancia que V. R. escribe, parece a N. P. que no es inconveniente suspender lo de los avisos y diálogo etc. ... Después podrá seguir V. R. así en lo dicho, como en la visita, etc. »¹⁵.

Idem repetit Polancus in epistula data die 26 februarii: « De la partida de V. R. de ay para Vienna parécele bien a N. P., si no le detuviessen cosas de más importancia que se huviessen ay de hazer; y también le parece que V. R., en el tiempo que le sobrare, entienda en lo de sus avisos o reglas, pues ay más priesa para la execución della que para el diálogo, el qual podrá V. R.

¹³ Ib., II, 194, n. 12. (Cf. BRAUNSBERGER, III, 579).

¹⁴ Ib., II, 494, n. 6.

¹⁵ Ib., II, 215, n. 8.

quando torne acá [*Tridentum*] hazer con más comodidad de libros y de tiempo ... »¹⁶.

In alia epistula, die 10 iunii eiusdem anni data, alia etiam negotia a P. Laínez magis urgebantur quam dialogi: « Quando se ayan acabado de poner en orden los escritos reducidos a sus títulos, será fácil hazer compendio dellos. V. R., sin desacomodarse, como se ha escrito, ni defatigarse mucho, podrá atender a esto, y a los scholios y diálogos después dello según ubieren lugar las ocupaciones y la salud »¹⁷.

Ex omnibus his litteris liquido constat Natalem post suam Tridenti commorationem, quae protracta est a mense decembri 1562 ad initium februarii 1563, dialogos per multum tempus imperfectos reliquisse. Tridenti primum dialogum et partem alterius (illam quae de Ignatii vita agit) composuit. Quandonam autem conscripserit continuationem huius secundi dialogi certo scire possumus inspiciendo illius textum. Ubi enim de Instituto Societatis Iesu agere incipit, haec scribit: « Annus est iam 26 postquam hic ordo est institutus » (fol. 341); et ad finem eius partis dialogi quae servatur: « viginti quinque anni sunt postquam est hic Ordo ab Apostolica Sede primum confirmatus » [scil. 1540] (fol. 420). Et alia manus scripsit ad finem eius partis quam servamus: « Anno 1565 scribebat. Dessunt aliqua » (fol. 420). Patet igitur alteram partem secundi dialogi, eam nempe quae de Instituto Societatis agit, anno 1565 conscriptam esse^{17a}.

Nec opus inceptum ulterius continuatum est, etiamsi P. Canisius 6 ianuarii, anno 1565, Patri Generali Laínez manifestaverit optatum multorum videndi dialogos typis editos: « *Dialogos* etiam Patris Nadal non pauci cuperent excussos videre, sicut et commentarios D. Emanuelis [de Sa] in tres Evangelistas »¹⁸. Polancus Lainio 3 februarii 1565 scribebat: « Quei dialogi del P. Natale si vanno indirizzando pian piano, etc. »¹⁹. Die 8 octobris 1566 Canisius scribebat Borgiae: « ac scriptos quosdam *dialogos* suos, qui valde desiderantur, idem Pater absolvit »²⁰.

P. Franciscus Borgia anno 1568 Natalem laudabat de dialogis, in quorum compositionem adhuc incumbere supponitur. Ita enim scribit 14 februarii illius anni: « Le occupationi di V. R. o in *dialogi* o nel chronicon, o nelli avisi, o anche scolii, tutte saranno, come spero, molto fruttuose et buone »²¹. Sed post non paucos an-

¹⁶ Ib., II, 220, n. 4.

¹⁷ Ib., II, 304, n. 2.

^{17a} Id notatum iam fuerat a P. LETURIA, *Nuevos datos*, p. 28, annot. 93.

¹⁸ EN, II, 660.

¹⁹ BRAUNSBERGER, V, 2.

²⁰ Ib., V, 330.

²¹ EN, III, 561.

nos dialogi nondum absoluti erant. Anno 1577, tribus ante suum obitum annis, scribebat Natalis Patri Generali Everardo Mercuriano: « Restava finir le exhortationi et *dialogi* pro Societate contra haereticos et Cano, et la apologia pro Exercitiis nostris, et scriber contra haereticos de proposito »²². Dialogi imperfecti manserunt eo statu quo eos auctor anno 1565 reliquit. Interim scripta sua contra protestantes perfecerat socii aliqui colonienses, de quibus scribit Polancus Natali, 18 maii 1563: « Los de Colonia han embiado acá ciertos scriptos que han hecho contra algunos hereges, como el Kemnizio, Hartopero y Monheo, y a N. P. han parecido bien, y dáseles licencia que los estampen, pues este medio no es de los que menos momento tienen para ayuda de la religión en Alemaña »²³. Canisius quoque quae contra librum Chemnitii scripserat ad Generalem misit, qui 10 iunii 1563 quid de his sentiret, manifestavit²⁴. Quae Canisius scripsit non servantur. Polancus 18 iulii responsionem Canisii laudabat²⁵. Scripserat et typis excudi fecerat anno 1564 suum opus Paiva de Andrade. Tamen etiamsi incompleti, dialogi Natalis eximia sunt Societatis apologia, et ad nostra quod attinet, scilicet ad Ignatii vitam et initia Societatis illustranda, ea omnia continent quae ad scopum a nobis in hoc volumine propositum conducunt.

V. - TEMPUS COMPOSITIONIS ex dictis certo definiri potest intra dimidiatum mensem decembrem anni 1562 et initium februarii anni 1563, eo scilicet temporis spatio quo Natalis Tridenti permansit. Quod valet de primo dialogo et de priore parte secundi; alteram enim huius dialogi partem non nisi anno 1565 perfectam esse ostendimus. Quae de Ignatii vita et Societatis initiis agunt, scilicet prior pars secundi dialogi, mense ianuario 1563 certa coniectura composita esse dicenda sunt.

VI. - DE DIALOGORUM ARGUMENTO ET MOMENTO HISTORICO. Ut ex his quae diximus de horum dialogorum historia clare patet, Natalis in eis conscribendis scopum apologeticum habuit, defendendi nimirum Societatis Iesu Institutum contra protestantium lutheranorum calumnias. Hinc peculiaris dialogorum indoles et momentum pro historia. Natalis, qui Societatis Iesu integram rationem suis consodabilibus exposuerat in adhortationibus, eamque contra catholicorum obiectiones defenderat in sua Apologia ad doctores parisienses (MON. 3), nunc pro ea dimicat contra haereticos. Cumque, quod est caput et fundamentum in mente Natalis ubi de Societate agitur,

²² Ib., III, 735.

²³ Ib., II, 286.

²⁴ BRAUNSBERGER, IV, 245.

²⁵ Ib., IV, 298.

15 — MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

totum Societatis Institutum in Ignatii vita innitatur, hic, si unquam alias, in Ignatii vitae cursu enarrando immorandum sibi putat.

Cum lutherani de litterarum peritia gloriarentur, statuit Natalis hoc suum opus contra eos litteraria forma donare utens dialogo, quae forma elocutionis scriptoribus humanistis cara fuit.

En tibi *dialogorum* argumentum:

Tres sunt dialogorum personae, Philippicus, Libanius, Philalethes, quorum duo primi amicitia inter se devinciuntur. Dum iter Maguntia Augustam versus peragunt, casu Philalethem conveniunt cum eoque sermonem miscent, ita ut iam ab initio unusquisque suam mentem aperiat. Philippicus de se suoque amico profitetur: « Sumus ego protestans, hic pontificius, amici et contubernales » (f. 247). Philippicus est quidem protestans, sed « non adeo praefracti animi et violenti in hoc religionis dissidio, ut contumeliis, convitiis atque opprobriis putem cum pontificiis agendum » (f. 247v). Libanius est quidem catholicus, sed talis catholicus, cui nomen iesuitarum infensum sit. Hi duo, dum Philalethem nondum perspectum habent, suspicantur eum esse « monachum qui cucullam in mantica occules, ne pueri te in Germania conviciis lacesant » ... seu, prout dicit Libanius, « monachum absque monachismo, sacerdotem absque sacerdotio »; tandem clare fatentur se eum habere tamquam « iesuitam, qui cum monachus non sis, monachismum profitearis, et cum sis sacerdos, tamen mendicitatem sectaris et sacerdotia fastidis » (f. 249v). Philippicus dicit se Philalethem impugnaturum esse eo quod sit « pontificius, sacrificius, monachus »; Libanius autem: « non te petam, Philalethe, sacerdotem non petam, monachum non petam, iesuitam petam ». Quibus verbis clare uterque declarant undenam tela petant quae in Philalethem coniecturi sunt. Philalethes autem de se clare aperteque profitetur: « Sum igitur, (Christi gratia) catholicus, sacerdos non sum, iesuita non sum ... Sum ego literarum studiosus Coloniae in collegio Trium Coronatorum, eosque audiui quos vocatis iesuitas, viros excellenti pietate, doctrina, humanitate ... Ab his ego non solum philosophicas ac theologicas enarrationes audiui frequentius, sed eorum vitae etiam institutum intellexi, et quidem studiose et diligenter (ut sunt ingenii artium optimarum amantes et cupidi) omnes partes illius congregationis scrutatus sum, omnes sinus excussi, in omnes recessus penetravi. Itaque abditissima quaeque explorata et comperta cum habeam, nihil quidquam tamen animadvertere potui quod non sit ab excellenti virtute ac religione profectum, nihil non cum singulari pietate coniunctum » (f. 252). Ut sociorum votis satis faciat, dicit Philalethes qua de re agere intendat, quod est totius operis argumentum: « Narrabo totam instituti rationem, in qua narratione rem ipsam et factum (ut aiunt) quam fieri poterit brevissime commemorabo, ut a Coloniensibus illis Patribus intellexi ... Rem dicam

aperte ac dilucide, nec omittam illa addere omnia quae arbitror esse a vobis oppugnanda ». Et de Societate Iesu loquetur, quia « vehemens est rerum huius Ordinis ignoratio, ut fere solet esse rerum optimarum. Unde fit ut variam de eo homines acceperint opinionem, varie de eo loquantur ». Suum scopum tandem his verbis pressius definit: « Igitur facturus videor opere pretium, si hunc christianae reipublicae Ordinem iam inde a primis incunabulis exponam; et primum, quasi compendio, universum complectar institutum, ut huius compendii expositione tota versetur narratio, et eo fiat apertior ac dilucidior ». Cum tamen apud protestantes vitae religiosae instituta generatim in odio sint, « praefari necessum opinor — ait Philalethes — (antequam ad historiam venio) de origine instituti, non solum monastici, sed in universum religiosi ». His positis, in primo dialogo totus est Natalis in defendendis institutis religiosis in universum. Cum hoc argumentum a scopo nostri operis aberret, ab edendo hoc primo dialogo hoc loco abstinendum putavimus.

Secundus dialogus totus est, ut diximus, in Societatis Iesu instituto vindicando, quod quidem fit duplici via: primum exponit Natalis modum quo divina Providentia per Ignatium novi Ordinis foundationem disposuit; quo peracto, directe Institutum Societatis per praecipua capita explicatur. In prima parte Ignatii vita narratur quantum ad praestitutum finem auctoris conducit, ideoque tamquam intime connexa cum Societatis foundatione ostenditur. Atque haec est, ni fallimur, nostri monumenti, saltem quoad hanc partem, nota maxime propria.

Iam inde ab initio Ignatius Lutheri opponitur, Societas vero sectae lutheranae. « Hic [Ignatius] solum vestrum gigantem potuisset in officio continere, vel certe interimere statim initio » ait Philalethes (n. 2). Cui paulo post innuit Philippicus: « Si recte ego retineo quae dudum dixistis, eo ipso tempore sumpsit initium Iesuitismus, quo Lutheri nostri obtinere coepit doctrina ». Cui Philalethes: « Fere eodem, ut Christus parasse videri possit remedium illi malo, et si velis, Goliae illi hunc Davidem alexicacon ... Martino, inquam, suisque antagonistem apparasse videri potest Deus Ignatium suosque » (n. 6):

Quantum ad Ignatium ipsum, mirum in modum elucet Dei providentia. Gratiae caelestes ei iam Loyolae concessae fuerunt « vocationis initium ad perfectionem evangelicam sectandam » ... « *Phila*. Fuit, Libani, et prima quaedam infantia Societatis Iesu, et, si velis, nativitas. *Liba*. Ita scilicet divinitus vocari solent futuri monasticorum ordinum institutores. *Phila*. Solent ita primum exerceri a Deo, ita doceri, ut pedetentim illorum instillet cordi Christus Iesus rationem futurae Congregationis ». Quaestioni cur noluerit Ignatius ullum antiquum monasticum ordinem ingredi, sic respondet Philalethes: « Sunt qui interpretentur, ac facile quidem, ex

rerum eventu. Quum enim Ignatius nullum ordinem monasticum instituerit, sed clericorum, etenim est Societas Iesu nihil aliud (ut heri attingebam) quam clericatus religiosus, conicere quis posset eo hunc ordinem spectare ut clericalis status ad pristinum nitorem et disciplinam revocetur » (n. 7). Vigilia ante imaginem Beatae M. Virginis in Monteserrato fuit illi tyrocinium (n. 7). Eximia illustratio Minorissae accepta maximum habuit momentum pro reliqua eius vita: « Ad illam gratiam et lucem referre solebat, si quando interrogaretur vel de aliis rebus seriis, vel de ratione Instituti Societatis, si quid esset definiendum, quasi rerum omnium rationes sive causas vidisset » (n. 8). Et quidem « continuo, accepta illa spiritus prudentia, incoepit ad futurum ordinem viam munire et totus esse in iuvandis animabus, qui est finis illius instituti ». Cum ad hunc finem studia litterarum necessaria sibi esse sentiret, eis animum applicuit. Sed studia eum nullo modo ab incepto evocabant: « Quo tempore Lutetiae fuit, non solum studia litterarum sectatus est, sed animum simul intendit quo spiritus illum ac divina vocatio ducebat, ad ordinem religiosum instituendum, tametsi singulari animi modestia ducentem spiritum sequebatur, non praeibat. Itaque deducebatur quo nesciebat suaviter, nec de ordinis institutione tunc cogitabat, et tamen pedetentim ad illum et viam muniebat et iter faciebat, quasi sapienter imprudens, in simplicitate cordis sui in Christo » (n. 17 et cf. similem sententiam in n. 39). Quae Natalis verba nobis eius mentem melius quam ulla alia aperire videntur, dum nobis inducunt Ignatium ductu Spiritus ad Societatis foundationem dirigi, quin tamen usque ad illud tempus perspicue ille videret novum ordinem a se esse condendum.

Vocatio apostolica Ignatio et sociis clare apparuit amplectenda. Et quidem Lutetiae peracto voto « erat eorum animus inde ad infidelium conversionem toto animo incumbere » (n. 17). Cum autem peregrinationis hierosolymitanae perficiendae omnis evanuit spes, « propius spectare coepit Ignatius ad ordinem instituendum, quo iam ab initio sui secessus suaviter ac pedetentim a Spiritu Dei dirigebatur » (n. 23). In celeberrima visione ad La Storta habuit « praeclarissimam instituti intelligentiam » (n. 24). Cum autem Romam pervenisset, « incitabatur in dies animus Ignatii ad ordinem instituendum ». Quod consilium nullo modo persecutio statim suscitata destruxit, immo vero ea fuit « praeclarum praeiudicium ac praeconium congregationis futurae » (n. [26]).

Quae de deliberationibus ad condendam Societatem agunt, manifeste ad Societatis foundationem ordinata sunt. Itaque non est nobis in eis notandis, neque in reliquis quae subsecuta sunt, immorandum. Peculiariora tamen inspiciamus. In primis notatu digna apparent quae de Pauli III agendi ratione dicuntur. Summus Pontifex statim erga Ignatium eiusque Societatem bene affectus exhibetur. Ei venit in mentem fieri posse ut per Societatem restituatur

pristinæ dignitati universus clericatus et parentur Ecclesiae Romanae milites adversus desertores et oppugnatores haereticos (n. 28). Ne tamen calumniis ansam praeberet, procedere voluit Paulus III « consulte ac pedetentim », rem committens consilio Cardinalis Guidiccioni. Cum is initio difficilem se praeberet, Paulus III « omnia permittens, nihil intercedens », erat persuasus « per omnes rerum difficultates probatum iri quod Spiritus Dei comprobaverat », nec umquam de rei eventu dubitavit » (n. 29). Limitatio imposita in numero professorum tribuenda non fuit diffidentiae, sed Paulus III « temporis voluit habere rationem » et ut novus ordo appareret « confirmatus consulte » (n. 33). Confirmata tandem Societate « coniectos habebat oculos Paulus III in Ignatium et Societatem » (n. 36).

Animadvertenda sunt etiam quae de ratione agendi Ignatii in toto hoc negotio dicuntur (nn. 30-31).

Kemnitius, sive per errorem, sive ut odium in Societatem crearet, asseruerat auctorem et confirmatorem Societatis fuisse Paulum IV, illum inquam Paulum IV qui apud protestantes vel maxime in odium et invidiam veniebat. Natalis adversario suo rerum veritatem obiciens demonstrat Paulum IV non amicum sed potius infensum Societati se ostendisse. Confirmavit ille quidem, sed postquam alii Summi Pontifices amplissimis documentis id fecerunt, ipse vero ore tantum Societatis institutum probavit, et quidem biennio post quam e vita cesserat Ignatius (n. 23).

Haec notanda censuimus, eo quod, prout nobis videtur, huius dialogi scopum et intimam naturam commonstrant. Si iam de veritate historica rerum narratarum sermo fiat, vim testimonii Natalis nullo modo recusare licet, attamen ignorandum non est, hoc eius opus non habere indolem stricto sensu historicam sed potius polemicam et apologeticam, quo fit ut res narratae accurate examinandae sint et cum aliis documentis primigeniis, vel maxime cum *Actis* a P. Gonçalves de Câmara scriptis conferendae. Sic periculum erroris vitabitur, et ea quae quasi quodam oratorio aestu dicuntur, in vero suo lumine collocata manebunt.

Retinenda nobis est praecipue idea generalis auctoris: divinam Providentiam, iam inde ab initio conversionis, Ignatium nescientem recta quidem sed pedetentim ad Societatis foundationem deduxisse.

VI. - RATIO EDITIONIS. Edimus primam partem secundi dialogi, a f. 292 (47) ad f. 335v (90v). Claritatis gratia divisiones Capitulum et paragraphorum inducimus eisque numeros praemittimus. In apparatu notamus correctiones et additiones in textu inductas. Verba autographa Natalis typis separatis (*spazieggiato*) distinguimus.

†
IHS

[f. 292]

SECUNDUS DIALOGUS.

[CAPUT I. - RES GESTAE IGNATII ANTE STUDIA: 1491-1524]

1. *Prooemium.* — 2. *Ignatii familia et educatio.* — 3. *Obsidio urbis Pampilonae; Ignatii vulneratio et mira sanatio.* — 4. *Digressio de Sanctorum cultu.* — 5. *Lectio librorum piorum; spirituum diversitate agitur Ignatius; eius conversio; Virginis Mariae cum Puero Iesu apparitio.* — 6. *Hoc fuit vocationis initium. Ignatius nullum religiosum ordinem ingredi voluit.* — 7. *Castitatis votum; Ignatius in Monte Serrato; Minorissam se confert ibique paenitentiae et orationi vacat; diaboli tentationes superat; vicissitudines consolationis et desolationis; tempestas scrupulorum.* — 8. *Illustrationes et Dei dona.* — 9. *Exercitia spiritualia per hoc tempus facit et litteris mandat; rerum quae ad Deum pertinent mira cognitio coniuncta cum tribulationum tolerantia.* — 10. *Undenam haec acceperit Philalethes. Studium Ignatii proximos iuvandi; in daemonem victoria.* — 11. *Peregrinationem Hierosolymitanam instituit. Ubi vidi sibi impediri commorationem Hierosolymis, statuit studiis vacare.*

[1] PHILIPPICUS. - Laute satis fuimus hoc hospitio accepti Philalethe.

PHILALETHES. - Et sane honestus visus est hospes, et non admodum vester, Philippice.

- 5 PHILIPPICUS. - Ita solent hospites esse incertae fidei, et ad hospitum ingenia sese accommodantes.

LIBANIUS. - Atque adeo invaluit iam, non solum in hospitibus fere omnibus udeterismus, sed apud alios praeterea quam plurimos. In illis ob lucrum et avaritiam; apud hos, propter
10 doctrinae ac iudicii arrogantiam intolerabilem, cum soli sibi sapere videantur, soli sedere velint orbis terrarum et Ecclesiae universae iudices.

PHILALETHES. - Stertentem ego te audiui hac nocte, Philippice.

- 15 PHILIPPICUS. - At si scires, Philalethe, quantis praeterea fui angustiis conflictatus!

PHILALETHES. - Quid istud?

PHILIPPICUS. - Nunquam id tu a me audies.

PHILALETHES. - An aliquod spectrum vidisti? Θεῖος νε τοὶ ἐνύπνιον ἦλθεν ὄνειρος ἀμβροσίην διὰ νόστα [;]

PHILIP. - Tetrismo fui somnio conterritus. Sed ne sitis mihi molesti, ego illud non dicam. [292v]

LIB. - Nihil proficis, nam quum unum videris ostentum, nos sexcenta confingemus te fuisse contemplatum. Itaque satius est, quicquid id est somnii, nobis ut exponas. 25

PHILA. - Iam ego in tuo cerebro tria spectra fabricatus sum.

PHILIP. - Age, dicam, tametsi horreo referens; sed uno verbo expediam: fui hac nocte iesuita.

PHILA. - Accipio omen: τὸ γὰρ καὶ ὄναρ ἐκ Διός ἐστι nonun- 30 quam.

LIB. - Canamus Philippico ἴω νῖκος, ἴω νῖκος.

PHILIP. - Nihil mihi acerbius facere potestis, quam si hac de re verbum addatis.

PHILA. - Ne sis igitur iesuita amplius, Philippice; fuisti 35 tantum, esto sane protestantissimus omnium protestantissimorum.

PHILIP. - Ineptus es atque importunus. Quin tu vadimonium tuum obis, et inceptas iesuitismicam narrationem.

LIB. - Recte censet. 40

[2] PHILA. - En vobis, et quidem a primo ovo, ut aiunt. Primus huius instituti auctor fuit Ignatius Loyolius, cantaber ex Hispania citeriori, nobili, antiqua et celebri familia. Hic quum fuisset domi liberaliter educatus, operam tamen literis non dedit, sed generosa quadam mente incitatus, e more nobilitatis hispanicae, totum se contulit cum ad regis principumque gratiam promerendam, tum ad militarem gloriam comparandam. Magna igitur usque ad annum aetatis suae 26, hoc est, 1521.um, fuit ambitione, [293] magna gloriae cupiditate, nihil spiritus, nil egregiae pietatis attigit. Erat quidem catholice, 50 sed populariter christianus; verum magnitudo animi ac consilii, tum nativa quaedam et excellens virtus, eum perpetuo ad res magnas, nonnunquam etiam supra facultatem positas, exigebant; nihil illum abiectum, nihil commune, nihil aliis obivium delectabat. 55

LIB. - Generosum ingenium hominis narras.

PHILIP. - Quam vellem fuisse tam eximia natura hominem natum Wittembergae!

PHILA. - Idem ego optarem, nam hic solus vestrum gi-

32 Philippico in marg. || 46 cum sup.lin. || 57 tam sup.lin.

60 gantem potuisset in officio continere, vel certe interimere statim initio.

PHILIP. - Modestius, Philaethe.

PHILA. - Ad salem hoc.

PHILIP. - Nimium sal iste acerbus est; perge tamen.

65 [3] PHILA. - Anno 1521 contigit ut duces Christianissimi Regis valido exercitu Pompeiopolim, regiam urbem regni Navarraeni, Hispania citeriori, essent obsessuri. Ex Cantabria celeriter auxiliares copiae convenerunt; in his erat Ignatius cum fratre, qui copiis illis fuerat praefectus¹. Verum, gravi
70 dissensione orta inter milites et cives, quum illi contenderent sibi tradi totam urbis et belli administrationem, hi constanter negarent, factum est ut domum re infecta exercitus rediret. Ibi Ignatius, incitatus animi magnitudine et glo-[293v]riae cupiditate, solus concitato equo sese in urbem coniecit; hunc.
75 ne eius virtuti cedere viderentur, sequuti sunt aequites pauci. Obsidetur urbs, occupatur ab hostibus, dedentibus sese civibus: totus belli impetus in arcem ingruit, bombardis muri dissipantur; urgebant hostes, res erat in magnis angustiis. Etiam si fortiter tam acris et periculosa oppugnatio sustineretur, res
80 tamen omnium sententia ad deditionem spectabat. Ignatius erat solus, qui animi magnitudine atque alacritate, tum acrimonia orationis obtinuit, ut reiecta spe deditionis, omnes fortissime ad propugnandum arcem accingerentur, donec altero crure illi misere effracto missili globo, altero gravissime vulnerato, concideret. Quo cadente, concidit simul animus propugnatorum, ac de deditione e vestigio actum et transactum est.
85 Humane illum et liberaliter tractarunt Galli, et domum post aliquot dies ad suos dimisserunt. Qui quum esset in lectica vectus, et magnam domi excarnificationem a chirurgis, nullo
90 signo vel impatientiae vel doloris edito, perpressus esset, et vehementer periclitaretur; fuit medicorum pronosticum: si ad mediam noctem pervigilii divorum Petri et Pauli melius non haberet, deploratam fore eius salutem. Contigit Dei beneficio et intercessione Apostolorum [294], quod pie eo magis
95 credimus quod illis Sanctis solebat devote esse affectus Igna-

80 omnium *del. fere* || 85 concideret *del. Ignatius* || 86 et *sup.lin.* || 88 suos *del. eum* || 89 domi *sup. lin.* | chirurgis *del. esset* || 90 esset *sup.lin.*

¹ Cf. *Apologiam*, n. [31], sup. p. 63.

tius, ut in ipso mediae noctis articulo, vis morbi et doloris inhiberi ita coeperit ac se remittere, ut paucis diebus integram sanitatem recuperaret.

[4] PHILIP. - Taceri potuit Sanctorum devotio et intercessio. 100

LIB. - Non debuit.

PHILA. - Quid est, quod vos, Philippice, hanc gloriam Deo invidetis, ne in Sanctis sit mirabilis, ne in Sanctis adoretur[?].

PHILIP. - Quasi non sat habeat Deus per se et perfectionis et maiestatis et gloriae unde sit adorandus, et in subsidium sint sancti homines advocandi. 5

PHILA. - Sat sibi est Deus, bonorum nostrorum non eget, igitur nihil illi offeramus sacrificii, nihil orationis, nil bonorum operum; illa est Epicuri sententia, ille daemonis scopus, illa atheismi doctrina. Quod si virtutum operibus colitur atque adoratur Deus ex eius verbo, cur tandem per eam venerationem, quam Sanctis exhibemus, ex eodem verbo, Deum coli negabimus? 10

PHILIP. - De his alias.

[5] PHILA. - Redeo igitur ad Ignatium, tametsi mihi gratum erit si suscite mini commodum si quid vobis obiter occurrerit; verum de iis, quae ad historiam explicandam attinebunt, non quae ad dogmata. 15

LIB. - Apposite, id ego polliceor.

PHILIP. - Probe. 20

PHILA. - Iam [294v] erat nactus otium Ignatius a morbo; otii vero quum esset impatiens, quamvis etiam dum lecto decumberet, tamen tempus voluit occupare lectione libri alicuius, qualem tamen ille optabat ex superiorum temporum consuetudine et animi propensione; liber domi repertus non est. Postulabat enim librum aliquem eorum, qui magnificas fabulas conflunt reique militaris inaudita facinora; miscent amorum furia[s] ac turpitudines; qui esse solent libri iuventuti perniciosissimi, et sunt quidem ex omni republica exterminandi. Horum igitur librorum cum copia non esset, exhibiti sunt illi (non absque Dei singulari providentia) duo libri, al- 25 30

10 Quod si in margine legitur: 17. psal. ex Iacobo || 22 vero sup.lin. ||
21 tamen in marg.

ter vitae Christi ex Chartusiano², alter qui Flos Sanctorum nuncupatur, quo vitae Sanctorum enarrantur et gesta.

In horum lectione quum versaretur, coepit variis cogitationibus et quidem vehementibus et diuturnis exerceri, illinc
 35 ut egregia facinora aederet militaria, varias vias excogitaret ad expugnandam principis cuiusdam faeminae pudicitiam³; hinc ut Christi et Sanctorum vitam imitaretur, neque quicquam omitteret earum rerum, quibus celebrari solent praestantes
 40 sanctitate viri. In ea vero nominatim quae fecit D. Domini-[295]cus, quae D. Franciscus, ferebatur impensius. Subibat illius animo: — Ego non faciam quae D. Dominicus, quae D. Franciscus? — Simul ad ea exequenda magnum animum et robur concipere videbatur. Verum inter has cogitationes hoc erat
 45 discriminis: illae delectabant quidem praesentes; sed animum, quum abirent, maerore confectum et ariditate obseptum relinquebant. Contra vero, quae erat de imitatione Christi et Sanctorum concepta cogitatio, et praesens mirifice animum oblectabat, et quum desineret tamen magna illum spiritus
 50 dulcedine atque alacritate perfundebat, erectumque quoddam desiderium perfectionis evangelicae cordi imprimebat.

Hanc rerum vicissitudinem quum miraretur, atque animadverteret attentius illam cogitationem a daemone intrudi, hanc conciliari a Deo; illa carnem delectari, ad spiritum penetrare eam non posse, hanc carnis et cordis exultationem parere
 55 in spiritu; illam offundere (quod est vitiorum ingenium) praesentem oblectationem, desinere vero in taedium ac paenitentiam, hanc contra, cum praesenti et spiritus et carnis consolatione annectere bonorum spiritualium perseverantiam: huic
 60 igitur spiritui obedivit Ignatius, ac constanti animi persuasionem proposuit Christum imitari ac Sanctos, atque [295v] in hoc vitae instituto optima quaeque sectari, et quod perfectissimum factu esset, id amplecti, innixus in divina vocatione et gratia. Neque diu moratus est; quum primum enim in equo
 65 consistere potuit, fratres, domum, cognationem, patriam relinquens, sese in longinquam regionem citerioris Hispaniae

48 *cogitatio sup.lin.* | *animum sup.lin.* || 50-51 *quoddam sup.lin.* || 54 *illam carnem delectare 1le* || 55 *eam sup.lin.* || 60 *ac del. ita* || 63 *esset sup.lin.* | 64 *est sup.lin.*

² Cf. *Apologiam*, n. [36], sup. p. 64.

³ Ex *Actis* n. 6, l. 370, et ex aliis fontibus non eruitur Ignatii intentionem fuisse inhonestam, ut significare videtur Natalis hoc loco. Cf. *AHSI* 5 (1936) 87 annot. 4.

recepit ad paenitentiam agendam, quem primum gradum sci-
vit imitationis Christi et Sanctorum, ut deinde Hierosolymam
ad sacra loca visenda peregrinatum proficisceretur, fructibus
paenitentiae dignis continenter se exercere cupiens. In hoc 70
animi proposito fuit vehementer confirmatus a Virgine Dei
Matre, quae illi, in imagine gestans puerum Iesum, vigilanti ap-
paruit ⁴.

[6] LIB. Hoc igitur fuit vocationis initium ad perfectionem
evangelicam sectandam, haec prima gratia. 75

PHILA. - Fuit, Libani, et prima quaedam infantia Socie-
tatis Iesu et, si velis, nativitas.

LIB. - Ita scilicet divinitus vocari solent futuri monasti-
corum Ordinum institutores.

PHILA. - Solent ita primum exerceri a Deo, ita doceri, 80
ut pedetentim illorum instillet cordi Christus Iesus rationem
futurae congregationis, et usu faciat illis compertum, quod
aliis sint praecepturi. Quod contigit Ignatio, et ego mea nar-
ratione persequar.

PHILIP. - Si recte ego retineo [296] quae dudum dixisti. 85
Philalethe, eo ipso tempore sumpsit primum initium Iesuitis-
mus, quo Lutheri nostri obtinere coepit doctrina.

PHILA. - Fere eodem, ut Christus parasse videri possit re-
medium illi malo, et si velis illi Goliae hunc Davidem alexicacon.

PHILIP. - Apage sis, cave, ne ego item vos et Papam sug-
gillem, ac differam. 9

PHILA. - Ah, ne feceris Philippice, σοὶ γὰρ καὶ ἄλλον μῦθον
ἀμείνονα τοῦδε νοήσω. Martino inquam suisque antagonisten
apparasse videri potest Deus Ignatium suosque ⁵. Sed hoc mihi
mirum fieri solet, quum totus fuerit Ignatius in sectanda per-
fectione evangelica, in imitatione Christi et Sanctorum, num-
quam tamen ad Ordinem aliquem monasticum animum con-
tulit. Semel enim initio fuit e Carthusia sollicitatus, sed levi-
ter ⁶; rursum cogitans si quod monasterium ingrederetur, in-
cessebat illi cupiditas, illum Ordinem ut sectaretur ubi esset 100
profligata monastica disciplina; vel ut haberet ubi patientiam

69 proficisceretur ms. || 70 hoc del verbo || 90 ne sup.lin.

⁴ Haec B. Mariae Virginis visio evenit Loyolae ante discessum, se-
cundum *Acta*, n. 10, I, 374.

⁵ Cf. DA, infra MON. 14, n. 18.

⁶ *Acta*, n. 12, I, 376-377.

exerceret, vel si forte ad illius Ordinis disciplinam restituendam iuvare posset ⁷.

[7] LfB. - Quorsum hoc tu interpretaris?

- 5 PHILA. - Sunt qui interpretentur, ac facile quidem, ex rerum eventu. Quum enim Ignatius nullum Ordinem monachorum instituerit, sed clericorum, etenim est Societas [296v] Iesu nihil aliud (ut heri attingebam) quam clericatus religiosus, coniicere quis posset eo hunc Ordinem spectare, ut totus
 10 clericalis status ad pristinum nitorem et disciplinam revoce-
 tur. Verum de his suo loco plenius, Christo propitio. Redeo ad historiam. Igitur, consilio Christi permotus, Ignatius, relictis omnibus, illum secutus est. Haec est illa ἀποταγή, illa renun-
 15 dit porro in itinere votum castitatis, q u a m Virgini Matri sa-
 cravit ⁸, ut adversum carnis petulantiam sese illa lorica muniret. Inde quasi extinctam carnis importunitatem sensit postea, singulari Dei et Virginis sacrosanctae beneficio. Per-
 20 venit in Terraconensis Hispaniae eam regionem, quae nunc
 Catalonia nuncupatur, ad monasterium et aedem Virgini Θεο-
 τόκῳ sacram, cui est cognomen Montis Serrati, quae magna omnium ordinum frequentia, pietate atque infinitis anathema-
 tis est cele-[297]berrima. Ibi initia suae paupertatis Christo
 25 atque eius augustissimae Matri consecravit. Confessus enim
 prius monacho cuidam vitae totius peccata, nactus mendi-
 cum, illi vestes omnes ad interulam usque donavit ⁹ atque
 iis armis, quibus Deo servire parabat, sese armavit: talari
 tunica ex crassa horridaque tela, vilibus calceis ex sparto,
 30 baculo ac cucurbitula, quod esse solet peregrinorum insigne.
 Arma vero sua, ense et pugionem, Virgini Matri dicavit ana-
 thema ¹⁰. Hoc cultu tyrocinium suum inchoavit, pervigilem
 ducens noctem, orans ante effigiem Virginis sacrosanctae, qua-

¹⁰ pristinum *ms.* || ¹⁵ quam *corr. a Natali ex* quod

⁷ De ingredienda religione in qua lapsa esset disciplina cogitatio venit Ignatio dum Barcinone, post iter Hierosolymitanum, versabatur. *Acta*, n. 71, I, 462.

⁸ Nota Natalem mutasse pronomen *quod* in *quam*. Ignatium votum castitatis Beatae Virgini dicasse affirmant etiam *Lain.*, n. 5, I, 76, *Sum.*, n. 11, I, 158.

⁹ *Acta*, n. 18, I, 386.

¹⁰ *Ibid.*, n. 17, p. 386.

si pro armis armandus eques excubaret, solemnem et antiquo nobilium ritu. Erat ea nox pervigilium Annunciationis Virginis Mariae anni 1522. 35

Sacrificio vero missae audito, sumpta sacra Eucharistia¹¹, secessit ad paenitentiam agendam in oppidum vicinum, cui nomen est Manresae. Ibi ex eodem principio quod e gratia suae vocationis accepe-[297v]rat, ut quod optimum factu iudicaret ad Dei servitium et gloriam propagandam, id facere anniteretur¹², acerrimum paenitentiae genus agere instituit. Generosus enim ille animus, qui in seculo prius ad res magnas incitabat, is, gratia ac spiritu Dei nobilitatus, nihil humile, nihil mediocre meditari poterat. Itaque hanc rationem paenitentiae instituit: quotidie 7 horas orationi dabat; media nocte ad orationem evigilabat; missae praeterea maioris sacrificium, vespertinas preces ac complectorii audiebat; ex emendicatis eleemosynis vitam sustentabat, quotidie ieiunans in pane et aqua, praeter dies dominicos, quibus parum vini adhibebat, si illi ex mendicatione provenisset; ter corpus non mediocriter quotidie flagellabat, humi cubitabat, octavo quoque die peccata sacerdoti confitebatur, ac sacram synaxim sumebat reverenter¹³. 40 45 50

His operibus paenitentiae graviter dabat operam magna cum alacritate animi atque aequabilitate, magnoque cum fructu; et tamen nihil fere adhuc noverat interioris illustrationis¹⁴. [298] Ecce vero tibi a daemone infestari coepit, et primum quidem illustri quodam spectro quod illi clara luce ob oculos intrudebat veterator; eius figuram dignoscere non poterat, nisi quod crebris quasi oculis videbatur esse insignis, et ad serpentis figuram accedere¹⁵. Haec visio illum mirifice oblectabat, neque adhuc mali quippiam ab illo spectro verebatur, donec techna daemonis deprehensa est; incoepit enim a diversis spiritibus exerceri, hinc ut desereret tantam vitae 55 60

41-42 acerrimum — Instituit add. in marg. manu Natalis || 55 animi sup. lin. || 60 creblius 1le

¹¹ Ignatium sumpsisse S. Communionem proprium est Natalis. Vide *Exhortationes a. 1554*, vol. I, 306, annot. 10.

¹² Ignatium semper ad perfectiora quaeque contendisse repetit saepe Natalis, ex. gr. in *Apologia*, n. [36], supra, p. 65.

¹³ De confessione ac communionem hebdomadaria apud Ignatium v. *Acta*, n. 21, I, 392.

¹⁴ *Acta*, n. 20, I, 390.

¹⁵ *Ib.*, n. 19, I, 390; n. 31, I, 406; Cf. *Sum.*, n. 17, I, 160.

65 severitatem: fieri non posse ut 70 annis, quibus victurus erat, illam perferre posset austeritatem ¹⁶. Et haec quidem fuit prima daemonis insultatio; quam tamen magna animi constantia repulit, diabolo exprobans quod ne punctum quidem temporis illi vitam poterat polliceri.

70 Successerunt mirandae rerum interiorum vicissitudines: nunc enim spiritus ariditate ita premebatur, ut nihil sibi suave in oratione, nihil in audiendo sacro, nil in ulla meditatione amoenitatis sentire posset, et quasi in tenebris versaretur; rursus, veluti [298v] clamyde quadam ab humeris (ut ipse
75 aiebat) reiecta, omni dulcedine, omni consolatione spiritus replebatur. Quibus rebus vehementer permotus, mirari inusitam rerum faciem attonitus, sed tamen in gratia innixus constabat magnanimitate robustus ac firmus. Adortus subinde illum est mentis scrupulositate cacodaemon adeo vehementer, adeo
80 importune, ut nonnunquam illum adigere ad desperationem videretur ¹⁷. Quum autem nullum consilium, nulla industria illum posset, nulla diligentia sublevare; tandem, ut hanc acerbitem ac molestiam excuteret, constituit apud se nunquam comedere nec bibere, donec illis scrupulis liberaretur, nisi ubi
85 morti vicinus fieret. Huius rei fortassis exemplum in aliqua historia sanctorum legerat ¹⁸. Itaque totos octo dies absque cibo et potu perseverans, conservato virium robore, nihil interea suarum exercitationum quotidianarum intermittebat. Quum vero ad confessarium accessisset (cui non peccata so-
90 lum, sed statum etiam animi atque exercitiorum spiritualium successum exponere solebat [299] octavo quoque die) ¹⁹, graviter ab illo obiurgatus, quum solvisset ieiunium, plane liberatus a molestia scrupulorum fuit.

[8] LIB. - Unde intellexit illud fuisse spectrum a daemone
95 obtrusum?

PHILA. - Id tunc non intellexit, sed postea. Nam illas turbas cogitationum excoepit animi tranquillitas admiranda, tum coepit singulari benignitate a Deo ita doceri, ut solet a peda-

71 Ita *sup.lin.* || 77 in gratia *corr.ex gratiae* || 90 statum *sup.lin.*

¹⁶ *Acta*, n. 20, I, 390.

¹⁷ *Ib.*, n. 22 ss., p. 392 ss.

¹⁸ *Ib.*, n. 24, p. 396. In opere *Flos Sanctorum* id legitur fecisse S. Andreas. Vide vol. I, 397 annot. 12.

¹⁹ *Ib.*, n. 25, p. 398.

gogo parvulus institui puer²⁰. Ibi vero illustratio mentis crescere, oratio et contemplatio facilius exerceri, infundi autem 100
 excellentem rerum spiritualium ac caelestium intelligentiam. In his autem praeclaram accepit Trinitatis Personarum ac divinae essentiae cognitionem, summa animi consolatione, summa suavitate²¹. Accepit praeterea apertam non solum intelligentiam, sed visionem etiam internam quemadmodum Deus 5
 mundum creasset²², quemadmodum Verbum caro factum sit; vidit in sacramento Eucharistiae Christi praesentiam²³; eo tempore frequenter illi et Christus et Virgo Maria apparebat. Unde tanta animi amenitate perfundebatur, tantum virtutis internae accipiebat, tantum [299v] lucis, ut saepe statuerit sibi 10
 pro illis veritatibus mortem oppetendam, etiamsi nulla Scriptura traditae essent. Et sane quae scripta sunt putabat se restituere posse omnia, si Scripturae quovis casu interciderent²⁴. Quae vero diximus, non eo solum tempore, quum Man- 15
 resae paenitentiis operam dabat, a Deo dona accepit, sed reliquo vitae curriculo, † 33 † annis²⁵, magna benignitate frequentissime et quasi continenter.

Has tamen omnes sive revelationes sive mentis illustrationes ac voluntatis consolationes, non singulas solum sed universas simul longo intervallo una illa superavit²⁶. Quum enim 20
 devotionis gratia ad aedem D. Pauli extra urbem proficisceretur, subita mentis extasi vel potius raptu correptus est; aperti vero illi oculi fuerunt mentis internae tanta lucis amplitudine atque ubertate, ut in illa luce mysteria fidei et res spirituales quaeque ad scientias pertinent intelligeret ac contemplaretur; novaque sibi representari rerum omnium veritas 25
 videretur, atque illustrissima intelligentia. Hoc donum semper magnificit [300] Ignatius, de hoc vehementem animi

13 quovis *sup.lin.* || 21-22 proficisceretur *ms.* || 26 sibi repraesentari *in marg.* || 27 videretur *corr.ex* videbatur

²⁰ *Ib.*, n. 27, I, 400.

²¹ *Ib.*, n. 28, I, 400-402.

²² *Ib.*, n. 29 (2°), I, 402.

²³ *Ib.*, n. 29 (3°), I, 402.

²⁴ *Lain.*, n. 14, I, 84; *Acta*, n. 29 (5°), I, 404.

²⁵ *In ms.*: 38, manifesto errore librarii; cum enim Ign. Minorissae versatus sit anno 1522, si postea vixisset 38 annos, sequeretur eum vixisse ad annum usque 1560. Natalis in *Apologia* recte scripserat ab illis eventibus lapsos esse 33 annos. Vide *Apologiam*, n. [40], *sup.* p. 66.

²⁶ *Acta*, n. 30 (5°), p. 404.

modestiam atque humilitatem concoepit, ex hoc in eius vultu
 30 relucere coepit nescio quid spiritualis alacritatis ac lucis. Ad
 illam gratiam ac lucem referre solebat, si quando interroga-
 retur vel de aliis rebus seriis, vel de ratione Instituti Societatis,
 si quid esset definiendum, quasi rerum omnium ibi sive ra-
 tiones sive causas vidisset ²⁷. Hinc eximiam rerum spiritua-
 35 lium experientiam atque spirituum discretionem adeptus est;
 hinc frequentiore cum Deo, cum Christo, cum Beata Virgine
 ac Sanctis familiaritatem.

Praetermitto suavitatem spiritus, et lachrimarum gratiam
 affluentem; non earum solum, quae ex amaritudine animi ex-
 40 citantur, quae est tertia beatitudo, sed earum etiam quae e
 dulcedine spiritus profisciscuntur, et sunt priorum lachrima-
 rum fructus. Omitto dicere de prudentia singulari in rebus
 etiam humanis, de animi magnitudine atque constantia, de
 sermonis energia, quae omnia ex illis principiis, quae attigi-
 45 mus, derivabantur. Illud [300v] addam, quod mihi quidem,
 inter caetera quae hactenus dixi, videtur excellens fuisse et
 admirandum donum. Nam frequens illi fuit divinas Personas,
 totam item Trinitatem divinamque essentiam illustri quo-
 dam lumine, ac spirituali representatione contemplari. Unde
 50 fiebat ut non esset multiplex eius oratio vel contemplatio, quae
 subinde in excessum mentis evadebat, sed fere in Trinitate
 versabatur ad extremum usque vitae spiritum.

Habebat magnum usum invocationis Sanctorum, atque
 in primis sacrosanctae Virginis Θεοτόκου; quod tunc praeser-
 55 tim faciebat, si quando successum spirituales non referebat
 ex oratione quam ad Deum habebat, quasi intelligeret ad in-
 tercessores Sanctos esse descendendum Dei voluntate ²⁸. In-
 coepit iam inde uti omnibus humanis viribus ac virtuti-
 bus, et non committere ut, per rerum spiritualium confiden-
 60 tiam, ea negligeret quae, cum ex illis fluant et ex illis vires
 accipiant, intelliguntur in spiritu esse necessario alhibenda.
 Tanta facultas gratiae, orationis et contemplationis invenien-

²⁹ conceptit *sup.lin.* || ³⁷ familiaritatem *del.* adeptus est || ⁴¹ profisciscuntur
ms. || ⁴² de prudentia *corr.ex* prudentiam || ⁴⁷ divinas *del.* etiam || ⁵⁸ iam
 inde *in marg.* || ⁶⁰ ex *sup.lin.*

²⁷ *Memoriale*, n. 137, vol. I, p. 610.

²⁸ Haec desumi a Natali putamus ex Ignatii *Ephemeride*, ubi fre-
 quenter fit mentio de mediatoribus, Beata Virgine et Sanctis, ad lumen
 a Deo impetrandum. Vide MI, *Constit.* I, indice, p. 428, sub vocem « Me-
 diatores ». Cf. *Acta*, n. 96, p. 496.

dae, tanta vis spiritus [301] illum comprahendebat, ut inde magnam corporalium virium iacturam pateretur, et nonnquam a rerum spiritualium contemplatione animum avertere 65
cogeretur.

[9] Per idem hoc tempus accepit per orationem illas meditationes quas isti Patres Exercitia Spiritualia appellare solent, quae sunt orationis quaedam methodus, ac eam literis mandavit, qui liber fuit postea a Sede Apostolica probatus ²⁹. 70

Unum hoc addam, quasi coronidem ac summam rerum quas dixi, omnium: nihil fuit rerum, quae ad fidem attinerent, quod excellenti Dei munere per externas species non viderit, per internas non senserit, per spirituales notiones non intellexerit. Haec quasi in epilogum huc conicere volui, quae ad 75
totum vitae illius curriculum referri debeant, ne identidem de his esset agendum. Quibus de rebus ipse, ut erat eximia modestia, fere nunquam loquebatur. Totus vero ad res gerendas, ad opera vocationis et gratiae, ad opera virtutum animum, vires, gratiam, quantumque accepisset, conferebat. Neque vero 80
intelligatis velim harum rerum gratiam tam copiosam accepisse Ig-[301v]natum, et non etiam gratiam tribulationum: excellens quoque fuit in eo haec gratia, ut supra vires saepissime multa sit passus, tum e valetudine admodum profligata et paupertate, tum ab afflictione et desolatione spiritus mentisque ariditate, tum a rerum externarum difficultate, et ab externorum hominum persecutionibus.

[10] LIB. - Unde tu tam multa de Ignacio accepisti?

PHILA. - A Patribus illis coloniensibus, ut pleraque omnia. 90

LIB. - Illi unde autem?

PHILA. - Ab eodem ipso Ignatio.

PHILIP. - Ἀπὸ τοῦ ἱγνὰ.

PHILA. - Ipse dixit, non pythagorice et arroganter, sed adactus a sociis, magna animi modestia ac simplicitate, dans 95
Deo gloriam ac suis exemplum, quo possent niti.

LIB. - Nihil aliud quam dixit?

67 Per *corr.ex* Et per || 69 ac *sup.ltn.* || 72 quae *corr.ex* quoniam || 94 dixit *del. sed*

²⁹ Breve « Pastoralis officii » datum a Paulo III, 31 iulii 1548. MI, *Exercitia*, 216-218.

PHILA. - Non dixit solum, sed operibus confirmavit, quae robustissima est confirmatio. An non est magnum argumentum illorum donorum Ignatii, illius gratiae ac sanctitatis, esse ipsum novi instituti religiosi vel renovationis antiquissimi, quod fere interciderat, auctorem, eo praesertim tempore, quum instituta monastica vel omnino deseruntur, [302] vel tam male audiunt, etiam apud catholicos?

5 [11] LIB. - Quid igitur? Quid molitus est deinde Ignatius?

PHILA. - Continuo, accepta illa spiritus prudentia, incoepit ad futurum Ordinem viam munire et totus esse in iuvandis animabus ³⁰, qui est finis illius instituti. Simul intellexit non posse in tanta severitate paenitentiae se dare iustam operam
10 iis exercitiis quae ad animas iuvandas essent conferenda. Itaque aliquam partem illarum austeritatum intermisit ³¹, magnam retinuit. Intellexit praeterea illud occultum spectrum daemonis esse praestigias; quod etiamsi postea nonnunquam ob eius oculos offunderetur, tamen facile baculo, quem solebat
15 manu gestare, abigebat; donec desiit praestigiari neglectus ac confusus daemon ³².

Coepit deinde adornare peregrinationem suam, ut loca sancta Hierosolymorum viseret, eo animo ut illic sese in paenitentia et oratione exerceret, et locorum sacrorum visitatione
20 spiritum augeret ac mentis devotionem, quo posset in animabus iuvandis totam vitam in illis regionibus dedicare. Conscendit navim in summa paupertate, aliud nihil commeatus inferens, quam quod sibi esse [302v] videretur necessarium ad vitam sustentandam tenuissime, parum panis nautici, absque socio, absque pecunia ³³. Conceperat enim animo
25 eo itinere non solum in paenitentia et paupertate vivere, sed vim fidei, spei et charitatis exercere, in Deum solum fidem, spem atque amorem coniiciens, ut harum virtutum exercitio instructus, et facultate munitus, faciliior deinde esset a c p l e -
30 n i o r a l i a r u m v i r t u t u m u s u s .

Romam igitur primum venit, unde accepta benedictione

100 Ignatii *sup.lin.* || 18 ut *sup.lin.* || 23-24 necessarium *sup.lin.* || 29-30 ac virtutum *corr.ex* rerum externarum

³⁰ *Lain.*, n. 13, I, 84.

³¹ *Acta*, n. 29 (3°), I, 402.

³² *Ib.*, n. 31, I, 406.

³³ *Ib.*, nn. 35-36, I, 410-412.

ab Adriano 6° Pont. Maximo, Venetias pervenit; ibi enim erat navem conscensurus, in Iudeam ut navigaret. Acceperat autem ex eleemosyna Romae nescio quos nummos aureos ³⁴, ut haberet quo naulum ex[s]olveret et commeatum pararet, propterea quod illi persuassissent nonnulli fieri prorsus non posse absque naulo et viatico ut Hierosolymam navigaret. Sed tamen Roma discedens, id ad infirmitatem spei et fidei spectare arbitratus, omnia continuo pauperibus distribuit. Navem conscendit aegrotus, quo etiam die pharmacum acceperat, absque ⁴⁰ naulo, absque commeatu. Iussit enim illum vehi Dux Venetiarum [303] gratis, ignotum hominem ³⁵. Ad eam navigationem suscipiendam tanta propensione atque animi constantia ducebatur, ut nihil cogitare posset quod illam valeret interpellare, spiritus videlicet certitudine ductus. Igitur e vestigio ⁴⁵ in navi bene e morbo habuit, liberaliter a praefecto acceptus semper est et eleemosynis sustentatus. Devenit tandem Hierosolymam, loca sacra omnia visitavit, summa mentis ac spiritus consolatione ac fructu. Est enim incredibile (ut et Ignatius, et quotquot illam suscipiunt peregrinationem profitentur) ⁵⁰ quanta divinae gratiae ac consolationis internae suavis, quantus spiritualis influxus proveniat ex locis illis, si quis ea devote invisat. Et quid mirum, inde divinam virtutem exeri, ubi mysteria omnia redemptionis humanae exhibita sunt? Et certe permulta sunt loca, quae fuerunt Christi sanguine ⁵⁵ con-

spersa. Voluit Hierosolymis sedem, ut animo conceperat, figere, et id quidem quanto potuit studio ac diligentia efficere enixus est apud Fratres Minores, qui in monte Syon habent monasterium, nec ab illis aliud quippiam postulabat quam ut eorum ⁶⁰ voluntate lice-[303v]ret ibi vitam transigere, nihil ab ipsis desiderans, nisi ut confessionem suam audirent, sacram Eucharistiam administrarent ³⁶. Verum nulla oratione, nullis precibus id potuit obtinere. Non enim fuit illis Fratribus integrum. Itaque non id solum negarunt, sed facultatem se habere a Romano Pontifice ostenderunt ut, si ipsis invitis quispiam ex peregrinis subsistere conaretur, eum possent anathemate ⁶⁵ ferre. Nihil amplius contendit Ignatius; ubi haec audivit navi-

³⁶ persuassissent *corr. ex* persuaserant || ⁴⁶ habuit *del.* et || ⁴⁷ tandem *del.* et

³⁴ Sex septemve aureos nummos. *Acta*, n. 40, I, 416.

³⁵ *Ib.*, n. 43, I, 420.

³⁶ *Ib.*, n. 45, I, 424.

gavit in Cyprum. Inde cum soluturae essent duae naves, una
 70 magnitudine ac potentia insignis, altera parva ac tenuis, et
 praepotentem illam conscenderent peregrini omnes; nullis precibus
 obtinere potuerunt ut absque naulo in eam navim recipere-
 tur Ignatius. Respondebat enim navis praefectus: — Si
 sanctus est iste, cur non ita navigat quemadmodum D[ivus]
 75 Iacobus in Hispaniam venit? — ³⁷. Igitur solus e peregrinis
 tenuem illam navim conscendit. At vero exorta atroci tem-
 pestate, postridie periit illa navis insignis et opulenta, parva
 vero Vene-[304]tias incolumis pervenit.

PHILIP. - Dant scilicet miraculo hoc Iesuitae.

80 PHILA. - Non dant, Philippice, sed rem narrant ipsam
 bona fide, magna animi moderatione, ut pleraque omnia quae
 vel ad Ignatium vel ad eorum institutum attinent. Atque id
 faciunt imitatione Ignatii, in quem quum tantam contulisset
 Deus caelestium donorum copiam, tamen modestissime sem-
 85 per de rebus suis, de gestis etiam suorum loquebatur, et si
 quando necessum erat aliquid narrare, puram rerum histo-
 riam atque eventum exponebat, nulla exornatione utens, nulla
 adhibita amplificatione.

[CAPUT II. - IGNATII VITA STUDIORUM TEMPORE: 1524-1536]

12. *Cur Ignatius studiis operam dare voluerit.* — 13. *Studia Barcinone et Compluti. Inquisitores toletani in eius vitam et doctrinam inquirunt.* — 14. *In carcerem includitur.* — 15. *Venit Salmanticam ubi a Patribus Dominicanis interrogatur et in carcerem includitur.* — 16. *Cur Ignatius doceret cum ipsi persuasum esset ad docendum doctrinam esse necessariam.* — 17. *Venit Lutetiam Ignatius, ubi studiis dat operam; contradictionem patitur; profectus in studiis. Deducebatur quo nesciebat suaviter. Socios sibi adsciscit. Eorum vitae ratio Lutetiae inita. Vota nuncupant paupertatis, castitatis et peregrinationis hierosolymitanae ineundae.* — 18. *Ignatius venit in Hispaniam. Postea Venetias se confert, ubi denuo accusatur apud Nuntium Apostolicum. Transitio.*

[12] LIB. - Cupio audire quid Ignatius constituerit, ubi vidit interdictum sibi esse hierosolymitana habitatione.

PHILA. - Quod vidit se Hierosolymis non posse, ut animabus iuvandis operas suas omnes destinaret, id statuit alibi fa-

69 in *sup.lin.* || 87 utens *sup.lin.*

³⁷ *Ib.*, n. 49. I, 428.

cere. Verum cum intelligeret absque literarum eruditione illud 5
se assequi commode non posse, statuit studiis literarum ani-
mum intendere ³⁸.

LIB. - Quid ego audio, Philalethe? quem Deus tam libe-
raliter docuis-[304v]set, ut vis, absque emendicata hominum
disciplina alios instituere non posset? 10

PHILA. - Audi vero, Libani. Opportune enim interrogas et
scite. Fuit Ignatio singularis quaedam animi moderatio ex illis
ipsis divinis inspirationibus derivata. Fuit insignis iam inde
ab initio observantia totius ecclesiasticae hierarchiae rerumque
omnium ecclesiasticarum, rituum, ceremoniarum, canonum. 15
Intelligebat haec a Deo esse profecta; in his etiam rebus Deum
honorabat atque colebat. Itaque magna mentis suavitate sua
omnia Summo Pontifici, Ecclesiae, omnibus praeterea, qui
rectius quam ipse sentirent, subiiciebat, summa in Deum fidu-
cia futurum sperans ut quas veritates sibi Deus aperuisset, 20
eas ab omnibus esse confirmandas. Quocirca in ordinem re-
digi voluit, atque ita doctorem agere ecclesiasticum, quemad-
modum in Ecclesia legitimum est atque usitatum: ut prius
operam daret literis, et deinde publico testimonio eruditionis
ac doctrinae accepto, mitti in ministrum ecclesiasticum posset 25
legitime. Hoc [305] fuit, quapropter voluit literis dare o p e -
r a m , ac primum latinis; nam ad id tempus nil aliud quam
legere et scribere noverat ³⁹.

LIB. - Placet.

PHILIP. - Mihi vero vehementer displicet; sed alias erit 30
locus tuae narrationis oppugnandae.

[13] PHILA. - Audi igitur, Philippice. Venit Barchinonam
in Hispaniam, ubi navem primum conscenderat, Hierosolymam
transmissurus. Ibi in ludo publico cuidam grammatico operam
dedit biennium ⁴⁰, ex stipe victitans; is erat annus 1526 ⁴¹. 35
Inde quum iudicio sui praeceptoris et aliorum sat videretur
profecisse in latinis literis, profectus est Complutum, in aca-

13 divinis *sup.ltn.* || 34 transmissurus *corr.ex* peregrinaturus

³⁸ *Ib.*, n. 50, I. 430.

³⁹ *Lain.*, n. 12, I. 82.

⁴⁰ Cf. C. DE DALMASES, *Los estudios de S. Ignacio en Barcelona*, AHSI,
10 (1941) 283-293.

⁴¹ Barcinone degit Ign. a Quadragesima anni 1524, probabiliter ad
mensem martium exeuntem anni 1526. Vide *Chronologiam*, vol. I, p. 30*.

gavit in Cyprum. Inde cum soluturae essent duae naves, una
 70 magnitudine ac potentia insignis, altera parva ac tenuis, et
 praepotentem illam conscenderent peregrini omnes; nullis pre-
 cibus obtinere potuerunt ut absque naulo in eam navim reci-
 peretur Ignatius. Respondebat enim navis praefectus: — Si
 sanctus est iste, cur non ita navigat quemadmodum D[ivus]
 75 Iacobus in Hispaniam venit? —³⁷. Igitur solus e peregrinis
 tenuem illam navim conscendit. At vero exorta atroci tem-
 pestate, postridie periit illa navis insignis et opulenta, parva
 vero Vene-[304]tias incolumis pervenit.

PHILIP. - Dant scilicet miraculo hoc Iesuitae.

80 PHILA. - Non dant, Philippice, sed rem narrant ipsam
 bona fide, magna animi moderatione, ut pleraque omnia quae
 vel ad Ignatium vel ad eorum institutum attinent. Atque id
 faciunt imitatione Ignatii, in quem quum tantam contulisset
 Deus caelestium donorum copiam, tamen modestissime sem-
 85 per de rebus suis, de gestis etiam suorum loquebatur, et si
 quando necessum erat aliquid narrare, puram rerum histo-
 riam atque eventum exponebat, nulla exornatione utens, nulla
 adhibita amplificatione.

[CAPUT II. - IGNATII VITA STUDIORUM TEMPORE: 1524-1536]

12. *Cur Ignatius studiis operam dare voluerit.* — 13. *Studia Barcinone et Compluti. Inquisitores toletani in eius vitam et doctrinam inqui-
 runt.* — 14. *In carcerem includitur.* — 15. *Venit Salmanticam ubi
 a Patribus Dominicanis interrogatur et in carcerem includitur.* —
 16. *Cur Ignatius doceret cum ipsi persuasum esset ad docendum doc-
 trinam esse necessariam.* — 17. *Venit Lutetiam Ignatius, ubi studiis
 dat operam; contradictionem patitur; profectus in studiis. Deduce-
 batur quo nesciebat suaviter. Socios sibi adsciscit. Eorum vitae ratio
 Lutetiae inita. Vota nuncupant paupertatis, castitatis et peregrina-
 tionis hierosolymitanae ineundae.* — 18. *Ignatius venit in Hispaniam.
 Postea Venetias se confert, ubi denuo accusatur apud Nuntium Apo-
 stolicum. Transitio.*

[12] LIB. - Cupio audire quid Ignatius constituerit, ubi vi-
 dit interdictum sibi esse hierosolymitana habitatione.

PHILA. - Quod vidit se Hierosolymis non posse, ut anima-
 bus iuvandis operas suas omnes destinaret, id statuit alibi fa-

69 in *sup.lin.* || 87 utens *sup.lin.*

³⁷ Ib., n. 49. I, 428.

cere. Verum cum intelligeret absque literarum eruditione illud 5
se assequi commode non posse, statuit studiis literarum ani-
mum intendere ³⁸.

LIB. - Quid ego audio, Philalethe? quem Deus tam libe-
raliter docuis-[304v]set, ut vis, absque emendicata hominum
disciplina alios instituere non posset? 10

PHILA. - Audi vero, Libani. Opportune enim interrogas et
scite. Fuit Ignatio singularis quaedam animi moderatio ex illis
ipsis divinis inspirationibus derivata. Fuit insignis iam inde
ab initio observantia totius ecclesiasticae hierarchiae rerumque
omnium ecclesiasticarum, rituum, ceremoniarum, canonum. 15
Intelligebat haec a Deo esse profecta; in his etiam rebus Deum
honorabat atque colebat. Itaque magna mentis suavitate sua
omnia Summo Pontifici, Ecclesiae, omnibus praeterea, qui
rectius quam ipse sentirent, subiiciebat, summa in Deum fidu-
cia futurum sperans ut quas veritates sibi Deus aperuisset, 20
eas ab omnibus esse confirmandas. Quocirca in ordinem re-
digi voluit, atque ita doctorem agere ecclesiasticum, quemad-
modum in Ecclesia legitimum est atque usitatum: ut prius
operam daret literis, et deinde publico testimonio eruditionis
ac doctrinae accepto, mitti in ministrum ecclesiasticum posset 25
legitime. Hoc [305] fuit, quapropter voluit literis dare o p e -
r a m, ac primum latinis; nam ad id tempus nil aliud quam
legere et scribere noverat ³⁹.

LIB. - Placet.

PHILIP. - Mihi vero vehementer displicet; sed alias erit 30
locus tuae narrationis oppugnandae.

[13] PHILA. - Audi igitur, Philippice. Venit Barchinonam
in Hispaniam, ubi navem primum conscenderat, Hierosolymam
transmissurus. Ibi in ludo publico cuidam grammatico operam
dedit biennium ⁴⁰, ex stipe victitans; is erat annus 1526 ⁴¹. 35
Inde quum iudicio sui praeceptoris et aliorum sat videretur
profecisse in latinis literis, profectus est Complutum, in aca-

13 *divinis sup.lin.* || 34 *transmissurus corr.ex peregrinaturus*

³⁸ *Ib.*, n. 50, I, 430.

³⁹ *Lain* ., n. 12, I, 82.

⁴⁰ Cf. C. DE DALMASES, *Los estudios de S. Ignacio en Barcelona*, AHSI,
10 (1941) 283-293.

⁴¹ *Barcinone degit Ign. a Quadragesima anni 1524, probabiliter ad
mensem martium exeuntem anni 1526. Vide Chronologiam, vol. I, p. 30*.*

demiam celeberrimam regni Toletani, quod olim erat Carpetania regio citerioris Hispaniae. Ibi quum ad graviora
 40 studia animum adiecisset, neque intermitteret ad pietatem, qui conveniebant in nosocomion, ubi ex eleemosynis alebatur, instituere atque adhortari, ac magnus ad eum fieret concursus et virorum et mulierum, magna in permultis morum mutatio, et iam quatuor haberet sectatores ⁴²; perseverarent vero Ignatius et sui in paenitentia, et rerum humanarum
 45 contemptione, [305v] nudis pedibus incederent, viverent ex eleemosyna, ex qua aliis etiam pauperibus subveniebant; magni de ipso rumores sparsi.

Itaque, qui iudicio haereticae pravitatis praeerant Toleti,
 50 rei novitate permoti, ac veriti ne quid pateretur detrimenti orthodoxa doctrina vel fides, praesertim quum non ita pridem extitissent in ea regione haeretici quidam, qui « illuminati » dicebantur et non longe a lutheranismo aberant, quorum erant adhuc nonnullae reliquiae; Complutum, quasi aliud agentes,
 55 profecti ⁴³, magna diligentia in doctrinam Ignatii et vitam inquisierunt secreto; sed tamen, cum nihil omnino viderent quod reprehendi posset, Toletum redierunt, nihil illi ea de re significantes. Hoc primum examen fuit doctrinae ac vitae Ignatii, haec prima probatio, quam sunt permultae consequutae. At
 60 vero postea, qui vices in eo oppido gerebat archiepiscopi Toletani ⁴⁴, iisdem rumoribus motus, renunciavit Ignatio inquisitores quidem toletanos gravissime in iusum et socios inquisivisse, sed nil deprehendi potuisse in eorum vita et doctrina reprehendendum; posse eos, quae hactenus egerant,
 65 proseguere; verum se non probare, qui nullum religiosum institutum sectarentur, ut eodem vestium colore omnes uterentur. Edixit itaque unius coloris vestibus ne uterentur, et eo praesertim ab aliorum scholasticorum usu diverso ⁴⁵. Respondit Ignatius se futurum in officio, tametsi concepta animi liber-

⁴⁰ neque intermitteret *corr. ex* et tamen non intermittens § 57 illi *sup. lin.* 67-68 et eo *diverso in marg.*

⁴² Ioannes de Arteaga, Lope de Cáceres, Callistus de Sa et Ioannes de Reinalde, quorum tres primi iam Barcinone se Ignatio comites dederunt, postremus Compluti. De his vide notitiam vol. I, pp. 170-171, annot. 8, 9, 10, 11.

⁴³ Secundum *Acta*, n. 58, Inquisitores data opera Complutum se contulerunt ut in Ignatium sociosque inquirerent. Vol. I, 444.

⁴⁴ Ioannes Rodríguez de Figueroa, de quo vide I, p. 11, annot. 29.

⁴⁵ *Acta*, nn. 58, 59, p. 444.

tate ex conscientiae suae testimonio subdidit non debere prop- 70
 terea se impediri (quod fuerat a quodam tentatum) quin pos-
 sent octavo quoque die ipse et alii sacram synaxim sumere;
 quod autem ad inquisitionem attinet, probare se quidem vehe-
 ementer illum magistratum, verum velle scire si quid in se 75
 quod haberet haereseos suspicionem deprehendissent. — Nihil,
 inquit Vicarius, nam si deprehendissent, te e vestigio concre-
 massent. — Te quoque, inquit Ignatius, si haereseos esses dam-
 natus, similiter combusissent inquisitores — ⁴⁶. Mirari ac pro-
 bare Vicarius hominis simplicitatem simul et libertatem. Ita-
 que omni benevolentia eum postea complexus est, quamquam 80
 ex officio cogeatur accusatores audire, et iure adversus Igna-
 tium agere.

Delatus enim deinde fuit a nonnullis quod ad eum venti-
 tarent [306v] in nosocomion mulieres, non tamen viri. Levis 85
 visa est Vicario accusatio et indigna quae exciperetur, propter
 exploratam Ignatii integritatem; intellexit illum fieri virorum
 ac mulierum concursum religionis ac spiritualis institutionis
 gratia, et quidem cum singulari utilitate. Successit tamen qui-
 dam magni nominis doctor theologus ⁴⁷, qui diceret Ignatium 90
 fuisse duabus viduis mulieribus matri et filiae, et huic quidem
 et iuveni et speciosae, auctorem ut solae pedibus victum emen-
 dicando peregrinationem susciperent longinquam ⁴⁸. Gravis ea
 visa est accusatio. Itaque coniectus in carcerem est Ignatius,
 ibi tamen non intermittebat, qui conveniebant frequentes ad 95
 pietatem christianam, et instituere et adhortari.

[14] Post multos dies ⁴⁹, cum nesciret adhuc qua de causa
 in carcerem esset coniectus, audivit ex Vicario accusationem.
 Respondit se non solum non fuisse illis mulieribus peregri-
 nandi auctorem, sed etiam dissuasisse vehementer id ne face-
 rent. Tamen donec redeuntes idem affirmarunt peregrinae, non 100
 fuit donatus libertate Ignatius ⁵⁰. Lata igitur sententia a Vica-

80 quamquam *sup.lin.* || 1 donatus *sup.lin.*

⁴⁶ Ib.,

⁴⁷ Doctor Petrus Ciruelo, de quo vide I, 449, annot. 29.

⁴⁸ Agebatur de peregrinatione in urbem Giennium (Jaén) ad visitan-
 dum linteam Veronicae quod ibi magna pietate colitur. *Acta*, n. 61, I, 448.

⁴⁹ *Acta* dicunt « post septemdecim dies », I, n. 61, p. 448. Attamen
 30 circiter dies transacti esse videntur, qua fortasse de causa Natalis
 numerum incertum reliquit. Cf. I, p. 448 annot. 26.

⁵⁰ *Acta*, n. 62, I, 450.

rio, fuit omni culpa et accusatione liberatus, [307] probata eius vita et doctrina; tamen iussit Vicarius ut nil haberet in cultu corporis diversum ab aliis scholasticis. Tamen illud interdixit, ne de rebus fidei vel ipse vel socii agerent, donec quatuor annos operam literis dedissent, quandoquidem literarum essent parum periti. Iam inde quoad vixit privatus Ignatius nunquam, in iudicium quum vocaretur, usus est vel patroni vel advocati opera ⁶¹; tantum respondebat se sua subiicere omnia non Ecclesiae solum et magistratus legitimi iudicio, sed cuiusvis qui ipsum docere posset meliora. Itaque boni consulebat quae ipsi praescribebantur. Paruit igitur Vicario, sed cum non haberet unde alium vestitum pararet, Vicarius illos e sua pecunia vestivit ⁶². Verum videns quod animas iuvare non posset, discessit Compluto ad archiepiscopum Toletanum ⁶³, si quid posset apud illum obtinere, quo Vicarii edictum temperaretur. Humanissime illum accepit Archiepiscopus; sed persuasit ut Salmanticam, qua in urbe academia est omnium hispaniensium celeberrima et antiquissima, studiorum gratia proficisceret [307v] et se illi non defuturum; donavit illum etiam viatico liberaliter ⁶⁴.

[15] Venit Salmanticam, ubi rursus magnam sustinuit contradictionem (ita ipse suas solebat accusationes appellare), nam coepit statim esse illius nomen celebre, multi ad eum pietatis gratia accedere. Quod cum Patres Dominicani, qui sunt, ut in aliis, ita in ea civitate viri et religione et doctrina praestantes, rescivissent, zelo religionis ducti, accurata interrogatione instituta, contenderunt ex eo explorare atque intelligere, quum de rebus divinis ageret et multos doceret, unde haec illi facultas obvenisset, qui theologiae operam non dedisset. Ad haec Ignatius nihil aliud quam fateri se quidem theologiae operam non insumpsisse, ea vero familiariter docere quae non adeo magnam theologiae cognitionem requirerent. Urgebant tamen boni Patres, id quicquid esset, quod doceret, unde accepisset:

3-4 in cultu *corr.ex* in cultum || 4 diversum *corr.ex* diversus || 27 rescivissent *in marg.* | ducti *sup.lin.*

⁶¹ Ib., n. 60, p. 446.

⁶² Ib., n. 62, p. 452.

⁶³ Alfonsus de Fonseca et Acebedo, archiep. Toletanus ab anno 1523 ad 1534. EUBEL, III. 334.

⁶⁴ Secundum *Acta*, dedit ei quatuor scutos coronatos aureos. *Acta*, n. 63, p. 452-453.

nihil enim esse medium, si ex studiis literarum non accepisset. 35
 quin ipsum oporteret se esse a Spiritu Sancto illuminatum; con-
 fiteri id vero esse eo tempore imprimis periculosum, ubi tot
 haereses caput exe-[308]rerent, et nullus esset sectarius, qui
 non clamaret a Deo se esse illuminatum. Probanda quidem
 fuit pietas ac zelus doctissimorum Patrum; verum hac via 40
 Ignatii vita et doctrina, quam a Deo acceperat, confirmabatur;
 et quod iam pridem apud se statuerat: necessario esse ope-
 ram studiis literarum navandam, verum esse usu et rerum
 experientia comperiebat ⁵⁵. Quum adeo vehementer agi videret
 Ignatius, modestissime dixit se amplius responsurum nihil, 45
 nisi quis ipsum pro auctoritate posset compellare ⁵⁶; simul
 sponte sua illis confirmavit se pedem inde non moturum, si
 ita ipsis placeret, donec eum ad magistratum deferre possent.

Fuit apud illos Patres triduum, continenter de rebus di-
 vinis agens tanto spiritu, tanta rerum claritate, ut multi illius 50
 oratione permoveri incoeperint et mussitare indigne adver-
 sum pium hominem agi. Iussus deinde fuit duci in carcerem
 et catena vinciri ⁵⁷. Interrogatus vero postea in iudicio est, non
 unde earum rerum, quae docebat, cognitionem accepisset, sed
 quemadmodum fidei articulos intelligeret, quemadmodum sa- 55
 [308v]cramenta Ecclesiae, quemadmodum praecepta decalogi,
 quo pacto Exercitia Spiritualia, et peccatorum rationem; ex ea
 etiam parte iuris canonici fuit interrogatus non nihil, quae ad
 theologum pertinent ⁵⁸. Ad haec, praefatus se nescire quid doc-
 tores de his rebus docerent, adeo respondit docte, adeo ortho- 60
 doxe, ut omnes vehementer admirarentur. Collaudata igitur
 eius doctrina et vita, interdictum tamen illi est, non ut Com-
 pluti, ne omnino de rebus divinis loqueretur, antequam theo-
 logiae vacasset quadriennium, sed ne ad id tempus studiorum
 definire posset quid esset mortale peccatum, quid veniale ⁵⁹. 65
 Hoc iudicio intellexit plane Ignatius et sibi locum non esse in
 Hispania ad studia persequenda, ne identidem a iuvandis ani-
 mabus interPELLARETUR, et liberius id sibi futurum existimavit.

36-37 confiteri *sup.lin.* || 37 periculosum *del.* proflteri || 53 est *corr.ex* fult

⁵⁵ *Acta*, nn. 64, 65, I, 452-454.

⁵⁶ *Ib.*, n. 65, p. 454.

⁵⁷ *Ib.*, n. 67, p. 456.

⁵⁸ *Ib.*, n. 68, p. 458.

⁵⁹ *Ib.*, n. 70, p. 460.

si Lutetiam ad omnium laudatissimam academiam se con-
70 ferret.

LIB. - Mirum videri potest quod Hispani tantam hominis
virtutem non intellexerint.

PHILA. - Imo vero intellexerunt, Libani; omnibus enim
iudiciis preclarum retulit et vitae et doctrinae testimonium
75 Ignatius.

LIB. - Cur igitur [309] illum persecuti sunt Hispani? Nul-
lus scilicet propheta in patria.

PHILA. - Non fuerunt illae persecutiones; utrique enim
recte et ordine faciebant. Ignatius, qua simplicitate poterat,
80 nonnullos ad pietatem promovebat, pro accepto a Deo spiritu;
illi exemplum aliis nolebant fieri, ut passim homines absque
literis, persuasione fortassis falsa divinae inspirationis freti,
errores in vulgus sererent.

85 [16] **PHILIP.** - Cur vero docebat Ignatius, quum ipsi per-
suassum fuisset esse studia literarum prius exercenda?

PHILA. - Scite interrogas, Philippice. Ego sic arbitror: ut
hunc virum elegerat Deus, per quem Ordinem religiosum in
Ecclesia sua institueret, ita iam inde ab initio omnes eius
90 actiones, quasi principia quaedam atque exemplaria propone-
bat futurae congregationis. Ita enim ipsi postea ex instituto
acceperunt, ut ad probationem vocationis ac novitiatus, in
docendo catechismo et exhortatione ad pietatem exercean-
tyrones. Tum etiam eius non solum internam vocationem, gra-
95 tiam, vitam, sed rerum fidei intelligentiam commendatam
prius esse volebat in Ecclesia, quam ad Ordinem [309v] insti-
tuendum accederet, atque adeo illa probari antequam litera-
rum studia adiret, ne vel institutus Ordo humanae prudentiae
acceptus referretur, et non potius divinae sapientiae ac boni-
100 tati. Et tamen adeo simpliciter eo tempore docebat, adeo ad
rudium captum accommodate, ut nihil disciplinarum e libris
requiri videretur. Similiter enim solent vulgo homines litera-
rum expertes docere tamen catechismum, ad virtutes hortari,
a vitiis detertere.

5 **PHILIP.** - Recte, perge, libenter enim audio, verum ut
fabulam.

PHILA. - Nimius es, Philippice.

PHILIP. - Urget me zelus puri evangelii.

73 Imo vero *sup.lin.* " 86 prius *sup.lin.* " 95 rerum *sup.lin.* 97 illa
sup.lin.

PHILA. - Puri puti.

PHILIP. - Quid tu? puri puti.

PHILA. - Putidi.

PHILIP. - Ne rideas hiis de rebus. Philalethe, obsecro te.

PHILA. - Non rideo, verum dico.

PHILIP. - Age, redi ad tuam cantilenam, Ignatiaster.

PHILA. - Omittamus scommata.

PHILIP. - Mittamus sane.

[17] PHILA. - Venit Lutetiam Parisiorum Ignatius. Ibi operam philosophiae ac theologiae dedit. Versatus est in his studiis annos octo⁶⁰, ut faeliciter pro ingenii acumine et diligenti cura, ita difficulter in primis tum propter pauper-[310]tatem, tum ob infirmam valetudinem, tum propter abundantiam interiorum notionum, quae eius animum non mediocriter ab studiis avocabant. Paupertati quidem quaesivit subsidium; commebat enim singulis annis Antuerpiam in Belgium, s e m e l etiam Londinium in Angliam, ubi emendicabat unius anni commeatum⁶¹; ex quo etiam pauperibus scholasticis ferebat suppetias. Animadvertit praeterea illusionem esse perversi spiritus copiam illam spiritualium notionum alieno tempore, ubi scilicet erat opera literis insumenda. Itaque quum sancte promississet studia sese non dimissurum, donec illi suppeteret panis et aqua, unde vitam sustentare posset Lutetiae, evanuit illa interturbatio. Locum vero suum obtinuit vera oratio ac rerum spiritualium contemplatio, studia rursus suum, suavi spiritus Dei dispositione. Infirmi-
tatem autem corporis superare non potuit. Vixit enim valetudinarius quoad fuit Lutetiae, sed ita tamen, ut illum exerceret potius ad patientiam dolor stomachi, quam studia interpelleret; tametsi vexaret eum nonnunquam vehementius.

Passus item est Lutetiae contradictionem ab hispanis scholasticis, qui inde offensionem animi conceperant, quod

19 tum *sup.lin.* || 23 in *sup.lin.* ' semel *corr.ex* simul ' 35 ita *sup.lin.*

⁶⁰ Ignatius versatus est Lutetiae a 2 februarii 1528 ad mensem aprilis 1535. Vide *Chronologiam*, vol. I, pp. 31^{*}-33^{*}.

⁶¹ *Acta*, n. 76, I, 466, et alii fontes dicunt Ignatium venisse in Flandriam et semel in Angliam, omissis nominibus urbium ubi Ignatius versatus est. Antuerpiae, inter alios, eum eleemosynis donavit cives hispanus Petrus Quadrado, qui postea collegium Methymnense (Medina del Campo) in Hispania fundavit. Vol. I, 98 annot. 10.

40 auctore Ignatio tres primarii scholastici hispani relicto saeculo
ad christianam perfectionem sectandam se converterant ⁶². De-
latum est nomen eius ad inquisitorem; quod ubi primum resciv-
vit factum Ignatius, recta ad illum adit iniussus, a nonnullis
intellexisse apud ipsum esse se accusatum; rogare ut de
45 sua causa brevi cognosceret, ac iudicium daret, ne studia phi-
losophiae, quae erat inchoaturus, cogeretur intermittere ⁶³. Non
nihil ad se esse delatum, respondit inquisitor ⁶⁴, sed non esse
quod propterea animo perturbaretur, vel vereretur sua studia
interpellatum iri; scire se quam ob causam illa accusatio esset
50 excitata, laudare eius pietatem et animum tam religiose pro-
pensum ac deditum promovendis animabus ad pietatem.

Dedit igitur suam operam philosophiae ac theologiae sum-
mo studio, eximio fructu, tantumque in his studiis profecit,
quantum existimavit sat fore ad rationem suorum consilio-
rum de iuvandis animabus tuendam pro dignitate. Quo tem-
pore Lutetiae fuit, non solum studia literarum sectatus est,
sed animum simul [311] intendit quo spiritus illum ac divina
vocatio ducebat, ad Ordinem religiosum instituendum; tametsi
singulari animi modestia ducentem spiritum sequebatur, non
60 praeibat. Itaque deducebatur quo nesciebat suaviter, nec enim
de Ordinis institutione tunc cogitabat; et tamen pedetentim
ad illum et viam muniebat et iter faciebat, quasi sapienter
imprudens, in simplicitate cordis sui in Christo ⁶⁵. Magno igitur
studio ac diligentia selegit inter scholasticos quos primum ad
65 rerum humanarum contemptum incitaret et perfectionem vi-
tae sectandam, deinde socios sibi ascisceret. Hi fuerunt novem,
quos per exercitationes (de quibus superius attigi) spirituales
ita ad pietatem promovit ⁶⁶, Christo duce, ut ingentem videres

16 cogerentur *He*

⁶² Erant hi Dr. Petrus de Peralta, Ioannes Castro et Amador de El-
duayen. *Acta*, n. 77, I, 468. Cf. *Sum.*, n. 49, p. 179 et annotationes in
hunc locum. Vide etiam LARRAÑAGA, *Obras de S. Ignacio*, I, pp. 324-325.

⁶³ *Acta*, nn. 81, 82, p. 474.

⁶⁴ *Ib.*, nn. 81, 82, p. 474. Quae sequuntur de Ignatii innocentia non
reperiuntur in *Actis* hoc loco.

⁶⁵ Quae hic a Natali dicuntur magni sunt momenti ad eius opinio-
nem noscendam de sic dicta Societatis Iesu praenotione.

⁶⁶ *Acta* de Exercitiis Fabro et Xaverio traditis loquuntur, n. 82.
I, 476. Omnes novem socii per Exercitia ab Ignatio acquisitos esse di-
cit Polancus in *Sum. italico*, n. 6, vol. I, p. 263. Cf. *Memoriale*, n. 305,
I, 704.

in omnibus animi mutationem ac morum, ingens studium omnia humana abiiciendi, excellens desiderium sese dedicandi perpetuo ad animas iuvandas, ac de manu Satanae eripiendas. 70

Hi igitur iam primum eius consilio ita vitam instituerunt: octavo quoque die peccata sacerdoti confitebantur et sacram Eucharistiam sumebant, studiis accuratius insistebant, meditationes tamen suas ac rerum spiritualium contemplationes [311v] interim non mittebant, conventus frequentes faciebant, quibus rerum spiritualium collatione spiritum exhilararent atque confirmarent⁶⁷. Eo autem progressus eorum fervor animi est ac devotio, ut votis editis paupertatem atque castitatem Deo consecrarent, peregrinationem praeterea ad loca sancta Hierosolymorum pollicerentur⁶⁸. Erat autem eorum animus inde ad infidelium conversionem toto pectore incumbere; quod si quocumque casu vel navigare praestituto tempore non possent, vel in illis regionibus persistere non liceret, primum ut amplius eo voto non tenerentur, deinde ut se Summo Pontifici offerrent ad agrum Domini colendum pro eius arbitrio mittendos. 80 85

[18] His igitur rebus constitutis discessit in Hispaniam Ignatius, tum e consilio medicorum ut experiretur in nativo aëre num aliquod compendium valetudinis facere posset, tum ut sociorum negocia secularia, ne illis exhibere negocium possent, expediret⁶⁹. Socii autem paucis mensibus Lutetiae substituerunt ad reliquias quasdam studiorum suorum concinnandas, deinde conventuri omnes Venetias. Contulit [312] non mediocriter Ignatio natale solum ad valetudinem confirmandam, et simul eius adventus vehementer ad pietatem suis civibus profuit; diversari enim apud fratrem noluit, sed in nosocomio ex eleemosynis victitans, conciones habebat, docebat cate- 90 95

72 Ita *sup. lin.* || 72-73 Instituerunt *del.* et

⁶⁷ De mediis quibus socii in suis propositis confirmabantur agit *Lain.*, n. 30, p. 102, et *Sum.*, n. 55, p. 184.

⁶⁸ De voto ad Montem Martyrum cf. documenta in vol. I edita; *Memoriale Fabri*, n. 15, p. 36; *Lain.*, n. 30, p. 102, n. 36, p. 112; *Sum.*, n. 55, p. 184; n. 57, p. 185; n. 65, p. 190; *Sum. ital.*, n. 6-7, p. 263-264; *Acta*, n. 85, p. 480.

⁶⁹ Eadem rationes afferuntur in *Actis*, n. 85, I, 478-480.

chismum, curabat opera pia publice instituenda, tollendos
abusus ⁷⁰.

Inde digressus, pedibus iter faciens et stipem emendicans, procuratis sociorum negociis atque e sententia confectis, in Italiam navigans, Venetias pervenit, gravia pericula perpressus atque egestatem, praeterea incommoda permulta.
Ibi dum socios exspectat et ex instituto primarios aliquot viros ad pietatem usumque rerum spiritualium singulari cum fructu promovisset, ecce tibi alia procella: vocatur ad iudicium apud Apostolicum Nuntium, audit se fuisse in Hispania, fuisse in Gallia damnatum haereseos. Verum fuit ille turbo
inanis, parvoque negotio dissipatus. Illo iustissimam causam, ut vere ita constanter defendente, datum est secundum ipsum iudicium cum magna eius et vitae commendatione et doctrinae ⁷¹.

PHILIP. - Quid sibi hae volunt accusationes tam crebrae,
Philalethe?

PHILA. - Quid aliud [312v] quam accepisse Ignatium dona cum tribulationibus? Quid, nisi quod probatur fides eius, doctrina, vita, religio per tribulationes? Sed audi caetera, Philippice.

PHILIP. - Audio; et quidem, ut ingenue dicam, lubens, si nihil aliud, vel propter animi mei nativam quandam rerum πολυπραγμοσύνην ἢ τὴν ἄλλοτρίων κακῶν φιλομάθειαν. Verum tu identidem fermentum tuum admisces isti mazaе.

PHILA. - Esto quidem maza, sed ex azimo synceritatis ea est et veritatis.

PHILIP. - Perge tamen, Philalethe.

---

99 curabat *del.* caetera

---

⁷⁰ Pia opera ab Ignatio Azpeitiaе peracta fusius describunt *Acta*. nn. 88-89, I, 482-486.

⁷¹ Sententia data est in favorem Ignatii a Gaspare de Doctis, vicario Nuntii Apostolici, Hieronymi Veralli. Eius textum vide apud *Scripta*, I, 624-627.

[CAPUT III. - IGNATII SOCIORUMQUE ACTA: 1536-1539]

19. *Iter sociorum in Italiam, Pia eorum opera Venetiis.* — 20. *Romam petunt. Digressio de operibus supererogatoriis.* — 21. *Benigne a Paulo III excipiuntur et commeatu donantur. In varias urbes dividuntur ubi sacra ministeria exercent.* — 22. *Peregrinationes ad loca sacra commendandae.* — 23. *Cum nulla esset spes peregrinationis perficiendae, omnes simul congregati decreverunt in varias Italiae urbes discedere.* — 24. *Ignatius Romam veniens caelesti visione donatur.* — 25. *Difficultates Romae obortae. Romam omnes socii convocantur. Persecutio romana anno 1538 tolerata.* — 26. *Sociorum spiritualia ministeria. Egenorum sustentationi occurrunt.*

[19] PHILA. - Venerunt novem socii Venetias 6° Idus Ianuarii anni 1537 pauperes, onusti suis libellis et commentariolis, per Flandriam et Germaniam pedibus iter facientes, passi in itinere ingentes difficultatts; 17 enim Kalendas Decembris Lutetiae profecti fuerant, tamen quotidie tres qui sacerdotes⁵ erant sacrum missae faciebant, alii sacram synaxim accipiebant devoti. Eximiam vero ubique exhibebant sui nominis existimationem. Alii eos fore reformatores morum dicebant; alii illorum modestiam et pietatem praedicare; avide non alii solum, sed milites etiam et vestri protestantes viam commostrare, benigne convenire et [313] alloqui; quemdam etiam¹⁰ vestrum concionatorem argumentando adegerunt ad palinodiam. Catholici vehementer illorum conspectu, actis, colloquio, et gaudebant et confirmabantur¹².

Venetiis, communicato consilio cum Ignatio, ad insignium¹⁵ duorum nosocomiorum servitium sese applicarunt¹³, excellenti quadam animi alacritate ac devotione, cum magna omnium admiratione et laude; summo enim studio ac diligentia abiectissima quaeque ministeria obibant externa; simul animas decumbentium, tum omnium, ad pietatem ince[n]debant.²¹ Nonnulli etiam, inter quos fuit insignis Franciscus Xavierius, adeo sunt inflammati desiderio mortificationis et pauperum Christi amore, ut aegrotorum ulcera non solum oscularentur.

1 6° sup.lin. || 4 enim sup. lin.

¹² Haec itineris narratio manifestam prodit dependentiam ab *Epistula Lainii*, nn. 33-34, I, 106-108.

¹³ Quinque socii ad nosocomium incurabilem, quinque ad SS.rum Ioannis et Pauli. *Lain.*, n. 35, I, 110.

sed etiam lingerent, ac nonnunquam saniei concretionem deglutirent ⁷⁴.

PHILIP. - Hui! τοῦτο μὲν, Φιλαλήθα, θηριώδες.

LIB. - Ah, tace, Philippice, ita enim factitarunt sancti.

PHILIP. - At ego istam exhorreo sanctitatem.

PHILA. - Nihil mirum.

30 PHILIP. - Quid tu ais?

[20] PHILA. - Nihil, pergo. In illis valetudinariis desudarunt ad medium ⁴⁰. Deinde toti fuerunt in Hierosolymitana peregrinatione obeunda. Itaque praeter Ignatium, qui illam obierat, [313v] reliqui Romam venerunt, victitantes ex emendicatis eleemosynis; toto tamen itinere ieiunium observarunt religiose ⁷⁵.

LIB. - Quis eos tunc ad ieiunium obligabat?

PHILA. - Quis ut Romam contenderent? Quis ut ex stipe viverent? Quis ad institutam vitae rationem adigebat?

40 LIB. - Intelligo, erat scilicet actus supererogationis.

PHILA. - Erat.

PHILIP. - Non erat. Deo igitur vos supererogatis, Phila-
lethe? O hominum arrogantiam intolerabilem!

PHILA. Compesce animum Philippice, cave, ἔνεστι γὰρ καὶ
45 σέρφω χολή.

LIB. - Pax; nihil amplius. Respondeo ego tibi, Philippice, et quidem compendio, nam ea erat praecipua pars litis inter vos futurae. Supererogationis illud opus dicimus orthodoxi, quod quum non exigit a nobis Deus vel praecipiat, consulit ta-
50 men et gratum habet, si in eius gratiam ex eiusdem gratia faciamus, quod fecit Paulus ⁷⁶, quod praedicant Augustinus ⁷⁷, Ambrosius ⁷⁸, Hieronymus ⁷⁹.

PHILIP. - Suo loco de his.

[21] PHILA. - Audi, igitur, nunc Philippice. Romae clementer a Paulo 3° accepti, ad prandium quum acute ac docte dispu-

⁷⁴ ac *sup.ltn.* | saniei concretionem *corr.ex* ac sanlem et eius concretionem ||
33-34 obierat *del.* peregrinationem

⁷⁴ *Lain.*, *ibidem*.

⁷⁵ *Ib.*, n. 37, p. 112.

⁷⁶ 1 Cor. 9. Haec et tres sequentes citationes annotantur in margine.

⁷⁷ De adult. coniugatorum, c. 14.

⁷⁸ *Lib.* de viduis.

⁷⁹ *Lib.* 1 contra Iovinianum.

tassent, laudati ac liberaliter donati commeatu [314] Hierosolymitano ⁸⁰, accepta pontificia benedictione, a Summo etiam Paenitentiario ⁸¹ facultate, qui sacris non essent ordinibus initiati, ad titulum voluntariae paupertatis atque sufficientis literaturae ut initiari possent; Venetias ad Ignatium revertuntur, ⁶⁰ in Palestinam navigaturi. Verum ubi parant navigationem, bellum inter Venetos et Turchas exarsit, invaserat enim fines Venetorum Turcha et Corcyram oppugnabat. Hinc intellectum est nullam eo anno futuram navigationem in Palestinam ad deportandos peregrinos, quae tamen alias intermitteri nunquam solebat. Itaque suam peregrinationem viderunt esse interpellatam; simul se voto esse solutos putabant ⁸², cogitandum porro esse ex integro quidnam essent acturi ⁸³. ⁶⁵

Primum igitur constituerunt ut in servitia rursum xenodochiorum distribuerentur. Ibi ad sacram ordinationem se pararunt et piis meditationibus et operibus ⁸⁴. Sunt sacerdotes facti septem, inter quos erat Ignatius. Impensiori tamen studio ac devotione quum cuperent se comparare ad primum missae sacrosanctae sacrificium celebrandum, et ad id otium illis non suppeteret in [314v] xenodochiis, propter continen- ⁷⁰ tem in infirmis curandis et necessariam occupationem; placuit ut in aliquot urbes et oppida frequentiora ditionis Venetae secederent, ubi non solum orationi instarent, sed verbi Dei ministerium exercerent ⁸⁵. Et in oratione quidem agiliter propositum tenuerunt, in concionibus vero initio vix audiebantur. ⁷⁵ Vigebat quidem eorum spiritus, laudabatur doctrina, sed actione et lingua destituebantur; erant enim imperiti linguae italicae et tyrocinium tum primum in actionibus ad populum ⁸⁰

72 septem sup.lin.

⁸⁰ *Lain.*, n. 39, I, 116 qui addit Sum. Pontificem eis dono dedisse ⁶⁰ ducatos.

⁸¹ Antonius Pucci, Cardinalis tituli Sanctorum Quattuor Coronatorum. *Lain.* ib. et annot. 11.

⁸² *Lain.*, n. 40, I, 116-118.

⁸³ Omnes socii Venetijs congregati deliberationem fecerunt de mox agendis, *Lain.*, n. 42, I, 120 et cf. locos allatos ibid. annot. 21.

⁸⁴ Sacras ordinationes susceperunt ante congregationem Vicetiae habitam. Ita *Lain.*, n. 42, p. 120, et vide *Chronologiam*, vol. I, p. 35*. Ordinationes sacrae eis collatae sunt mense iunio, conventus vicentinus locum habuit mense septembri.

⁸⁵ Quo pacti distributi fuerint explicat *Lain.*, n. 43, I, 120, diversimode Polancus, *Sum.*, n. 73, I, 194.

exercebant, tum circulatores potius videri poterant quam ec-
 85 clesiastae; in foro enim concionabantur. Verum ubi procedit
 longius haec exercitatio, mirari permulti coeperunt non me-
 diocriter, ac moveri etiam satis multi ad pietatem ac morum
 immutationem. Principio igitur cum vix panem, quo vitam
 90 egre sustentarent, ex stipe colligerent, et in suburbanis sta-
 bulis cogerentur se recipere, postea ipsis et hospitii et victus
 commoditas non solum affuit, sed affluxit, ut plura etiam of-
 ferrent, quam vellent accipere ⁸⁶. Erat iam annus 1538 et spes
 peregrinationis erat iam prorsus extincta.

[22] PHILIP. - Ah, Philalethe, [315] obtundis tam cre-
 95 b[r]a peregrinationum commemoratione.

PHILA. - Et tamen exercuit Christus, quamdiu vixit mor-
 talis, peregrinationem, quotannis Hiero[so]lymam ad templum
 Dei ventitans; ut peregrinus apparuit in via post resurrectio-
 nem. Pii quot erant viri advenae in die Pentecostes? Omnes
 100 scilicet peregrini. Quoties commeavit Paulus Hierosolymam
 peregrinus? Num traditio iam inde ab Apostolis has peregri-
 nationes ad loca Hierosolymorum non demonstrat? Non docet
 peregrinationes diserte Hieronymus? Non alii sacri doctores
 idem confirmant? Viri sancti etiam id non usurparunt, et
 5 usurpant? Nam temere susceptas peregrinationes nos primi
 omnium improbamus. Quid igitur vobis accidit, viri prote-
 stantes, quod sint vobis peregrinationes tam putidae? Quid
 veremini? quid timetis?

PHILIP. - Quod cultum Dei in his constituatis, id nobis
 10 putet.

PHILA. - Atqui sunt ex verbo Dei institutae.

PHILIP. - Quod iis redimi peccata autumatis.

PHILA. - Quid mirum, si quidem eleemosynae peccata re-
 dimunt? Et quid non redimit peccata, quod sanguine agni
 15 conspersum sit, qui ab origine mundi occisus tulit omnium
 peccata, et in aqua posuit etiam redemptionem?

[23] PHILIP. - Ad historiam Ignatianam haec mittamus.
 [315].

98 in via *sup.lin.* || 5 Nam *corr.ex* Unde || 7 tam putidae *sup.lin.* || 31 si
 quidem *corr.ex* si

⁸⁶ Cf. *Lain.*, n. 42, I, 120.

PHILA. - Placet. Quum nulla igitur spes iam esset reliqua navigationis, et voto plane soluti essent, eleemosynam quam pro com meatu acceperant eodem numero per easdem collybi-
 starum literas Romam remiserunt, vel restituendas, vel in pau-
 peres dispensandas, nihil enim earum ipsi attigerunt ⁸⁷. Pro-
 prius vero iam spectare coepit Ignatius ad Ordinem instituen-
 dum, quo iam inde ab initio sui secessus suaviter ac pedeten-
 tim a spiritu Dei dirigebatur. Itaque curavit ut convenirent ²⁵
 omnes † Vicetiae † ⁸⁸. Ibi, communicato inter se consilio, statue-
 runt ad primarias aliquot Italiae civitates discedere, operam
 ex instituto salutis proximorum procurandae navaturi, confi-
 dentes futurum ut ex eo rerum successu ac proventu pericu-
 lum suae vocationis atque instituti facerent, et specimen suae ³⁰
 doctrinae atque animi aliis darent, tum ut, Christo propitio,
 viam munirent ad religiosum Ordinem instituendum.

LIB. - Consulte, ita me Christus adiuvet, ac providenter.

PHILIP. - Συμβουλεύουσι δῆτα καλῶς καὶ οἱ πονηρεύοντες.

LIB. - Nescio quid insusurres.

PHILA. - Παρανομεῖς ἅμα καὶ ἀδικεῖς, Philippice.

PHILIP. - Recte admones; zelum igitur temperabo.

PHILA. - Vel cacoethes istud tuum.

[24] PHILIP. - Age, perge.

PHILA. - Tres Romam vene-[316]runt, et in his Ignatius; ⁴⁰
 bini sunt alii destinati ad suas provincias ⁸⁹.

PHILIP. - Duram provinciam sortitus est Ignatius, Phila-
 lethe.

PHILA. - At si scires quam duram! Eximias in eo itinere
 accepit mentis illustrationes ac dona Ignatius, et in his illud, ⁴⁵
 cuius ego recordatione mirifice recreor ⁹⁰. Attentius enim in eo

22-23 Proprius *ms.* || 25 a spiritu Dei *sup.lin.* || 26 Vicetiae] Venetiis *ms.* ||
 29-30 periculum *sup.lin.* || 35 quid insusurres *corr.ex* quidni sustines

⁸⁷ *Lain.*, n. 44, I, 122.

⁸⁸ Vicetiae, minime vero Venetiis, ut legit *ms.*, hic conventus locum habuit. Cf. *Lain.*, n. 42, I, 120; *Sum.*, n. 73, I, 194; *Acta*, n. 95, I, 496; *Epp. Rodericii*, p. 490 ss.; *Bobadilla*, p. 616, n. 10.

⁸⁹ Praeter Ignatium, Romam sunt destinati Faber et Láinez; vide *Lain.*, n. 43, I, 120; *Sum.*, n. 73, I, 194; *Acta*, n. 96, I, 496.

⁹⁰ De hac illustratione vide vol. I, *Natalis Exhortationes anni 1554*, p. 313 et annot. 37; *Acta*, n. 96, I, 496. Vide etiam in hoc volumine *Exhortat. Lainii anni 1559* [MON. 6], et *Exhortationes Natalis anni 1561* Conimbricae et Compluti [MON. 7, 8].

itinere oranti Ignatio, ecce apparet Deus, ex mentis mirabili quodam stupore in lucem caelestem levato, ac Christum crucem baiulantem ante ipsum statuit, exhibens quem esset secutus, Christum scilicet cum cruce item sua, in cuius servitute eum asserebat. Subdidit vero: -- Ego vobiscum ero —. Hinc quis non credat, quis non videat fiduciam incredibilem illius menti inditam, excellentem animi constantiam, spem, ac praeclarissimam futuri instituti intelligentiam? Verum simul, quasi audisset « Ego vobiscum ero », in tribulatione vidit omnes ianuas Romae esse illis oclusas. Haec et tunc retulit sociis, et non semel postea confirmavit ⁹¹.

LIB. - Miram rem narras, Philaethe.

PHILA. - Atqui verissimam, et unde concipiam ego incredibilem quandam spiritus vim et efficaciam non Ignatio solum, sed illius sectatoribus esse communicatam. Maiore igitur ardo- [316v] re accensi, et hi Romae, et alii in suis provinciis, quasi ex integro in sua ministeria incumbere, sacras conciones ad populum et lectiones habere, confessiones frequentissimas audire, Exercitia spiritualia tradere, nosocomiis inservire, colloquiis spiritualibus ad pietatem homines incitare, exemplo vitae omnes ad meliorem vitae frugem provocare, et haec quidem eximio cum fructu, magna cum laude obibant.

[25] Erant in omnium ore eorum acta ac nomen; et Romae tamen initio omnia, ut praeviderat Ignatius, erant difficilima: parturiebat vero illa difficultas insignem aliquam tempestatem, quae in sequenti anno oborta est. Incitabatur in dies animus Ignatii ad Ordinem instituendum, et satis videbatur esse et periculi factum et speciminis doctrinae atque instituti datum, unde Summus Pontifex permoveri posset ad eorum Ordinem comprobandum. Convocati igitur sunt omnes Romam ab Ignatio ad finem anni 1538 ⁹², ubi in eadem ministeria, quasi nihil antea egissent, toto pectore incumbere coeperunt, atque in conspectu Summi Pontificis, sacri senatus tot episcoporum, in theatro orbis christiani, suam doctrinam et operas

⁵² fiduciam incredibilem in marg. || ⁵³⁻⁵⁴ spem *sup.ltn.*, idem verbum deletur post praeclarissimam || 69-70 Erant -- omnia *corr.ex* Erant in omnium ore acta ac nomen: tum primum quidem omnia

⁹¹ *Acta*, n. 97, p. 498.

⁹² Id post Pascha (21 aprilis) evenisse testantur tum *Lain.*, n. 47, l. 124, tum Rodericius in commentario, *Epp. Rodericii*, p. 498. Cf. *Chronologiam*, l. 36*.

ac institutum veluti iudicanda proponere. Verum tantam animorum vim, tantam contentionem ad [317] pietatem ferre non potuit Satan. Terribilem tempestatem excitatam in Ignatium ipsum, nam adversariorum tela omnia fere in solum Ignatium coniciebantur, de aliis non admodum erant solliciti, etiamsi et hi simul impetebantur. Omnia igitur replentur atrocissimis maledictis; impurae doctrinae fuisse Ignatium Compluti in Hispania, Lutetiae in Gallia, in Italia Venetiis condemnatum; calumniam sustinebant Exercitia spiritualia: in iudicium universa eorum vita et institutum vocabatur. Veritus igitur Ignatius ne quid detrimenti institutum pateretur, in ius illos vocat, petit ut lege contra se et suos agant. Nihil esse sibi optatius quam ut doctrina ac mores sui ac suorum excutiantur. Acriter igitur causa agi coepta est apud Urbis Gubernatorem. Gaudebat in tribulatione Ignatius, tum socii constanti animo causam ac veritatem defendebant⁸³.

PHILIP. - Nullane alia causa fuit cur ea impressio facta sit in aciem Ignatii?

PHILA. - Opportune admones Philippice, ex vestro turbine haec tempestas prorupit. Celebris habebatur Romae quidam concionator monachus Augustinianus. Is erat quidem iam tunc vestrarum partium, sed clanculum; postea palam defecit ac profugit ad vos. Hic lutheranismum [317v] suis concionibus interserebat πανούργως. Huiusmodi vero concionatores iussit semper iam inde ab illis initiis a sociis observari Ignatius. Coeperunt igitur in illum aperte agere socii Ignatii, item concionibus; hinc illa orta est dimicatio. Erant enim tres aulici homines hispani⁸⁴, opulenti, potentes, ex eorum numero qui solent beneficiis ecclesiasticis insidiari. Hi monacho cum faverent effuse, nihil reliquerunt intentatum, quo Ignatio nocerent. Summa contentione actum est utrinque; et tamen nihil aliud quam rumores atque effictas fabulas adversarii adducebant. Hi vero rerum evidentia atque firmissimis testimoniis

⁸³ hi *corr.* ex ipsi igitur *sup. lin.* || ⁹¹ detrimenti *del.* eorum || ⁹⁵ gaudebant *lle*

⁸³ De hac insectatione vide *Epistulam Ignatii*, anni 1538, ad E. Roser, vol. I, 6-14; *Lain.* n. 53, p. 132; *Acta*, n. 98, p. 502; *Nat. exhortationes anni 1554*, I, p. 308, et locos ibi in annot. 20 allegatos vide etiam NADAL, *Apologia*, supra, pp. 88-91; DA, infra MON. 14, n. 77.

⁸⁴ De eorum nominibus vide vol. I, p. 9, annot. 18; *Acta*, n. 98, I. 502; *Exhort.* 1554, I, 308-309.

- ex primariis civitatibus Italiae ⁹⁶, tunc ex Urbe ipsa, nitebantur.
- 15 Res etiamsi erat in hanc partem inclinata, urgebant tamen intemperanter aulici. Ecce vero insperate atque adeo incredibiliter nunciatur Ignatio tres illos iudices: Figueroam, Orium, Verallum, qui Ignatii cognita causa iudicium dederant in Hispania, Gallia, Italia, Romae adesse ⁹⁶. Fuit hic eventus
- 20 omnibus admirabilis. Hi igitur citati, praeclarum testimonium de doctrina ac vita Ignatii quum dedissent, concidit animus adversariorum, etiamsi ad lites et cavillationes erant instructissimi; et iam illud magis cogitabant, quomodo ipsi iudicium talionis [318] evaderent, quam quomodo adversario nocerent.
- 25 Cesserunt igitur actioni apud Gubernatorem, item apud Legatum, abierat enim Summus Pontifex. Instabant id tantum, ut silentio causa tota sopiretur; in eo erat et Gubernator et Legatus, in eo fere socii et amici Ignatii ⁹⁷. Verum nulla ratione Ignatio persuaderi potuit, quin quod erat infamiae publica actione contractum, in publica iudicis sententia oportet dilui. Itaque solus ipse ad Paulum 3^m adiit Tusculum, quo
- 30 Perusia redierat ⁹⁸; narrat illi non eam solum accusationem, sed alias omnes; petit Gubernatori imperet iudicium de sua causa ut pronunciet, quo ipse ac sui vel absolvantur vel puniantur; adversariis, utcumque res accadat, ut nihil noceatur. Annuit petitioni Paulus. Humanissime pronunciato iudicio, liberatur omni calumnia Ignatius, ac sui; eorum doctrina, vita institutum actionesque probatae, praeclaris illis aulicis nihil nocitum tunc est ⁹⁹.
- 40 PHILIP. - Triumphas de monacho ac de illius fautoribus aulicis insolentius.
- PHILA. - Quando non solemus catholici de vobis triumphum agere?
- PHILIP. - Placet ironia; ego aliud dicebam.

22 cavillationes *corr.* ex cavillos B 31 quo *del.* is || 40 monacho *del.* lutherano

⁹⁶ Testimonia in favorem sociorum dederunt civitates Senarum, Bononiae, Ferrariae et aliae. Vide *Epist. S. Ign. ad Elisabeth Roser*, I, p. 12.

⁹⁸ Ibid. pp. 11-12. Loco Veralli, ab Ignatio, loco citato, dicitur Romae affuisse Gasparem de Doctis, eius Vicarium. Cf. *Lain.*, n. 53, I, 132; *Sum.*, n. 85, I, 203.

⁹⁷ *Sum.*, n. 84, I, 202.

⁹⁹ Ibid., n. 85; *Acta*, n. 98, I, 502; *Epistola Ign. ad Elisabeth Roser*, I, p. 10.

⁹⁹ De eorum exitu vide I. 308-309, annot. 17, 18, 19, et *Scripta*, I, 751.

PHILA. - Aliud ego intelligo, Philippice.

45

PHILIP. - Cavillaris [318v] lubenter.

[26] PHILA. - Et tu statim ad convitia; audi vero. Hoc fuit praeclarum imprimis praeiudicium ac praeconium congregationis futurae. Exercebatur quidem hoc iudicio Ignatius cum suis; nihilo segnius simul consuetis suis ministeriis in animarum salutem incumbabant; sed, profligatis aulicis, maiori studio ac conatu agere omnia coeperunt, quasi novis concoeptis viribus in opus insurgentes; fervebant omnia, quocumque se applicabant, pietatis ac rerum spiritualium studio, frequentiores ad confessiones, ad conciones, ad lectiones sacras confluebant, exercebantur multi piis meditationibus, et in his viri primarii non pauci. Cardinalem etiam unum egregiae auctoritatis suis meditationibus instituit tunc Ignatius¹⁰⁰; breviter, ardebant omnia ministeria spiritualia. Erant omnium animi in Ignatium et socios erecti, intelligebat omnia Paulus tertius, gaudebat, illos lubenter ad mensam disputantes audiebat.

Illud etiam eo tempore opus charitatis ipsorum existimationem bonam auxit non mediocriter. Laborabat Urbs anno-nae caritate ita graviter, ut omnes pauperes periclitarentur, nonnulli etiam fame interirent. Motus misericordia Ignatius, praeter eam stipem ex qua ipsi [319] victitabant, tantum praeterea collegit, ut 400 pauperes singulis noctibus cibo reficeret et sub tectum reciperet¹⁰¹.

[CAPUT IV. - SOCIETATIS FUNDATIO ET CONFIRMATIONES:
1539-1563]

27. *Deliberationes de novo religioso instituto condendo. Paulus III dicit: «Spiritus Dei est hic». Fueritne ductus a spiritu Paulus III cum Societatem approbavit discutitur.* 28. *Paulus III inducitur secum ipse deliberans de approbatione Societatis.* -- 29. *Confirmatio Societatis iudicio Cardinalis committitur, qui primum ei resistit.* -- 30. *Ratio agendi Ignatii cum hoc Cardinali. Tria millia Missarum*

35 ad conciones *sup.lin.* || 56 piis *sup.lin.* meditationibus *del. sacris* || 58 tunc *sup.lin.*

¹⁰⁰ Card. Gaspar Contarini. Alii egregii viri de quibus agit Natalis fuerunt Dr. Ortiz, Dr. Ignatius López, Lactantius Tolomei, Petrus Codarius, alii. Vide I, p. 7, annot. 8; *Sum.*, n. 78, p. 176.

¹⁰¹ Vide I, 126-127; 191-200; 267. Numerus 400 pauperum desumptus videtur ex *Lain.*, n. 48, p. 126.

celebratio. Digressio de Missa et doctrinis lutheranorum. - 31. Cardinalis animus mutatur. Confirmatio Societatis. - 32. Refutatur opinio Paulum IV auctorem et confirmatorem Societatis fuisse. - 33. Limitatio ad numerum 60 professorum. - 34. Electio Ignatii in Praepositum et vota sociorum. Societas in dissitas regiones propagatur. - 35. Pia opera Romae condita vel promota. - 36. Limitatio quoad numerum professorum tollitur et Societas denuo approbatur a S. Pontifice. De infallibilitate Ecclesiae. De inerrantia Ecclesiae in canonizatione sanctorum et approbatione institutorum religiosorum. - 37. Aliae approbationes et privilegia Societati concessa tum a Paulo III, tum a Iulio III. Marcelli II amor in Societatem. Paulus IV quomodo se gesserit erga Societatem, Pius IV. - 38. Approbatio a Concilio Tridentino concessa.

[27] Hic quum esset rerum status, opportunum tempus existimavit Ignatius ut de Ordinis institutione ageretur propius. Erat admirandum huius hominis consilium et providentia, incredibilis etiam in rebus agendis solertia atque industria; neque tamen mirum, nihil enim agebat quod ex spiritus instinctu non acciperet et ex rectae rationis praescripto non confirmaret, atque ad praxim quasi per viam suam deduceret. Indictis igitur precibus et sacrificiis aliisque piis operibus, quibus Christi gratiam impetrarent uberiores, coeperunt de ratione instituti deliberare, atque in hanc consultationem summo studio, cura et diligentia incumbere, rerum capita perpendere atque examinare, sigillatim decidere praeterea atque statuere ¹⁰².

LIB. - Quaenam erant haec rerum capita, de quibus con-
15 venerunt inter se?

PHILA. - Ea quibus universum Institutum constat.

LIB. - Quasi dicas summam totius Instituti.

PHILA. - Rem tenes. His rebus summo omnium consensu, eximia etiam animi voluptate ac laetitia confectis, missi sunt
20 a Summo Pontifice duo in Indiam, postulante id rege Lusitaniae ¹⁰³; duo Parmam ¹⁰⁴; unus [319D] Senas ¹⁰⁵; unus item in Germaniam ¹⁰⁶, alius in Galliam ¹⁰⁷; destinatus etiam unus

11 cura sup. lin. || 14 erant corr.ex sunt | 14-15 convenerunt corr.ex convenit

¹⁰² Deliberationes habitae sunt anno 1539. Vide textum, MI. Const. I, 1 ss. Cf. Sum., n. 87-89, pp. 204-206.

¹⁰³ Franciscus Xaverius et Simon Rodericus.

¹⁰⁴ Petrus Faber et Didacus Laínez.

¹⁰⁵ Paschasius Broët.

¹⁰⁶ Claudius Iaius, post eius ministeria Faventiae peracta.

¹⁰⁷ Putamus esse errorem pro Faventia ex falsa lectione nonnullor.

est in Calabriam ¹⁰⁸. Obtulerant enim se iam antea cupidissime Summo Pontifici, si quos ad laborandum in vinea Domini mittere vellet. Unum praeterea dedit Paulus tertius confessarium ²⁵ Margaretæ Austriae, filiae Caroli Caesaris, uxori Octaviani Farnesi ¹⁰⁹. Omnes vero negotium dederunt Ignatio primum ut Formulam, qua universum Institutum complecteretur, componeret, ac de ea ad Summum Pontificem referendum, atque auctoritate Apostolicae Sedis confirmandum Ordinem ³⁰ curaret ¹¹⁰. Id egit ille ut diligentissime, ita modestissime apud Paulum tertium, atque efficacissime. Hic vero ubi primum de Instituto audivit, perfectionem miratus, e vestigio respondit: — Spiritus Dei est hic — ¹¹¹, numine quodam divino permotus; quod quis non credat? ³⁵

PHILIP. - Ego.

LIB. - Ego item, etiamsi alio nomine.

PHILA. - Scio: tu, quia nullum institutum religiosum autumas proficisci a Deo; hic, quia non hoc.

LIB. - Sic est, sed non tantum illud est, quod non probem. ⁴⁰

PHILIP. - Neque vero ego.

PHILA. - Ne confertim tela coniiciatis; dic tu prior, Libani.

PHILIP. - Quin, ego prior dicam; non enim possum iram compescere, nec [320] tandiu exspectare, donec iste dicat: ἡ γὰρ μοι μάλα θυμὸν ὄρινας de isto papa, de ista sede, de ista ⁴⁵ idololatria.

LIB. - Abi, Philippice, modestius quaeso.

PHILIP. - Quid modestius? adeone stupidi estis, adeo socordes, ut uni homini, at cui homini fere, bone Deus, divina humana omnia permittatis agenda, ferenda, conculcanda? ⁵⁰

PHILA. - Σμερδαλέα βροντὴ τοῦ Λιὸς τοῦ ἡμετέρου τοῦ ἀστυροπητοῦ.

PHILIP. - Rides?

PHILA. - Quis non rideat? imo vero quis non lugeat? Et

³² atque efficacissime *in marg.* ³³⁻³⁴ e vestigio est hic *in marg.*
⁵⁴⁻⁵⁵ Et tamen --- audin tu *in marg.* sed quis *corr. ex* tamen quis

rum codicum *Epistolae Lainii* qui ponunt « Francia » pro « Faenza ». Vide I, 132-133, et annot. 16. Eundem errorem commisit Natalis in *Apologia ad Doctores Parisienses*, nn. [102, 124], supra, pp. 94, 105.

¹⁰⁸ Nicolaus Bobadilla.

¹⁰⁹ Ioannes Coduri. Vide NADAL, *Apologia ad doctores parisienses*, nn. [102, 124], supra, pp. 94, 105.

¹¹⁰ Ibid., n. [103], supra, p. 95.

¹¹¹ Ibid.

55 tamen de iis cras, cras, Philippice. Audin tu? Sed quis erat tuus scrupu[lu]s, Libani, de Pauli tertii responsione?

LIB. - Minutus est.

PHILA. - Dic tamen.

LIB. - Certum non videtur ex instinctu Spiritus illud pro-
60 nunciassse Paulum.

PHILA. - Nescio; illud scio: in diplomatis ac confirmatione Ordinis legitima non semel i d e m testatum fuisse Paulum ¹¹²; quod si vere hoc dixit, ut dixit certe, spiritu, illum spiritum intellexit et examinavit; τὰ γὰρ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ πνευ-
65 ματικῶς ἀναγίνεται ¹¹³.

LIB. - At non habuit ea de re disertam revelationem. [320v]

PHILA. - Nunquam non est disertus spiritus Dei.

LIB. - Verum non tam apertam quam Divus Dominicus, quam Divus Franciscus.

70 PHILA. - Non confero huius Ordinis gesta cum aliorum; ita enim me docuerunt theologi illi colonienses. Solet enim illis esse religio res suas vel institutum cum aliis conferre; atque adeo suum Ordinem, res suas omnes omnibus mode-
stissime subiiciunt. Illa igitur fuit Pauli tertii prima probatio
75 instituti, illud primum testimonium; neque vero olim alius erat ritus confirmandi religiosi instituti. Deinde sunt alia ad-
dita prudenter: examen, acta, diplomata.

[28] LIB. - Quid actum praeterea?

PHILA. - Laudabis, Libani, sapientissimi Pontificis pro-
80 videntiam singularem. Non continuo institutum confirmavit, nec sat esse putavit ut sibi probaretur, ut sibi constaret, nisi publice res esset manifesta et probata. Subiit eius animum cogitatio: tam misero ac perduto tempore novum religiosorum hominum Ordinem in [321] Ecclesiam inducere? Egerrime
85 antiquos Ordines conservo, et novos adiiciam? Interiit monachismus passim in Germania, laborat in vicinis regionibus. iam fere ubique male audiunt non monachi solum, sed monachorum etiam institutum frequenter in controversiam vocatur; non est hoc idoneum tempus novo Ordini instituendo.

73 omnes *sup. lin.* | 81 ut sibi constaret *corr. ex* si sibi probaretur, sibi constaret

¹¹² « Spiritu sancto, ut pie creditur, afflati ». Bulla *Regimini militantis Ecclesiae*, MI. *Const.* I. 25; Idem repetitur in Bulla *Iniunctum nobis*, *ibid.*, p. 82.

¹¹³ 1 Cor. 10, 25, 27.

LIB. - Prudentissime.

90

PHILIP. - Sapientissime quidem certe si addidisset omnem esse monachismum abolendum.

PHILA. - Ut est uterque sui similis! Audite tamen reliqua. — At vero — inquit — eo magis divinae benignitati et providentiae confidendum. Nam quis tandem auderet labascente fere monachismo universo, novam aedificare sedem monachis? Vel novum omnino ordinem religiosorum hominum instituere [?] Haec a daemone proficisci non possunt. Spiritus Dei est hic. Quid enim, si per hunc Ordinem restituitur pristinae dignitati ac pietati universus clericatus, iuvatur etiam universus monachismus? Quid (quod est primarium caput) si clementissimus Pater Deus [321v] hanc doctorum hominum societatem, hanc phalangem mittit adversus Ecclesiae desertores et oppugnatores haereticos, et parat Ecclesiae Romanae milites, quorum opera utatur et fideli et strenua adversus veritatis hostes? Quare dubitare non licet; age, Christo auctore hunc Ordinem confirmemus, verum ita consulte ac pedetentim, ut ne adversarii quidem possint quicquam calumniari vel cavillari. Adhibeamus acerrimam Ordinis et instituti examinationem —.

95

100

5

10

LIB. - Quid scis tam multa apud se Paulum?

PHILA. - Scio.

LIB. - Unde?

PHILA. - Ex ipso intellectum est, et res ipsa quidem demonstravit et demonstrat.

15

[29] LIB. - Cui igitur dedit hanc causam cognoscendam atque excutiendam?

PHILA. - Contemplare rursus sapientissimi Principis divinam industriam. Erat inter patres purpuratos Cardinalis quidam magni nominis, iuris etiam utriusque longe peritissimus. Hic, quum esset integre quidem catholicus, tamen ex professo oppugnabat novorum Ordinum institutionem ac multipl[322] citatem, librum etiam de hoc argumento scripserat acerrimum¹¹⁴. Huic homini dedit inquirendum et cognoscendum

20

94 Inquit *sup.lin.* || 95 Nam *in marg.* | fere *sup.lin.* || 96 universo *in marg.* || 96-99 vel novum - possunt *scriptum a Natali sup.lin.* et deinde a librario *in marg.*, *correct.ex* et mihi monachi non sunt futuri sed religiosi clerici, non est Satan sibi contrarius || 1 clericus *ile* || 18 rursus *sup.lin.*

¹¹⁴ Vide dicta vol. I, 207, annot. 13.

25 de instituto Paulus tertius, ut ad se tandem de tota causa referret.

PHILIP. - Rem iocularem; quid igitur hic fecit?

PHILA...- Non est iocatus hic, Philippice. Ludebat tunc Deus, ac iocabatur; ita enim solet in orbe terrarum ludere
30 divina Sapientia, cuius sunt deliciae esse cum filiis hominum ¹¹⁵; ita res pro sua voluntate atque arbitrio dirigere ac moderari, etiam per adversarios imprudentes. Acerbissime igitur primum bonus ille Cardinalis Ignatium accepit, sugillavit animi propositum, irrisit institutum. - - Nisi, inquit, imperium
35 intercederet Sanctissimi Domini Nostri, ne conspectum quidem vestrum sustinerem, vel essem responso dignatus ¹¹⁶. Quid malum, inquit, vos vobis vultis? Unde et qui estis? Quid turbulentis rebus Ecclesiae adiicitis turbulencias ac novitates? ---.

LIB. - Recte.

40 PHILIP. - Probe.

PHILA. - Recte quidem et [322v] probe, nam hinc enituit Pontificis providentia, instituti rectitudo et probitas; adversariorum hinc obliquitas iudicii et animi improbitas deprehenditur ac confirmatur. Quae potuit causa cognosci vel agi
45 aiori studio, cura, diligentia, atque adeo maiori contentione vel invidia? Iudex idem acerrimus, adversarius, tempus difficillimum; Ignatius ac socii humiles et abiecti, forensium causarum imperiti; Pontifex omnia permittens, nihil intercedens.

PHILIP. - Inique igitur egit Paulus tertius.

50 PHILA. - Non egit. Philippice, sed magnanimiter ac confidenter, persuasus videlicet per omnes rerum difficultates probatum iri, quod spiritus Dei comprobaverat.

LIB. - Quid hic Ignatius?

[30] PHILA. - Modestissime se et sua omnia fidei ac cognitioni Cardinalis subiicere; se aliud nihil quam viam quaerere, qua posset utilitas maior ad salutem et perfectionem animarum
55 afferri; nil suum quaerere, sed quod omnium esse arbitraretur; [323] hortari et orare Cardinalem, ut rem, quae esset gravissima, attentissime consideraret, non omnia ex humano
60 iudicio metiretur, adhiberet pias preces, ad Deum eiusque spi-

115 idem *sup.lin.*. 116 iniquae *ms.*

¹¹⁵ Prov. 8, 30-31.

¹¹⁶ Cf. *Apologiam*, n. [105], supra, p. 96.

ritum accurreret. Haec quum frequenter faceret ¹¹⁷, nec videret tamen Cardinalem de sententia dimoveri, permotus Ignatius, auget preces, ieiunia plura, plures carnis afflictiones indicit. Ad missas vero quotidianas illud praeterea addit immensum corollarium, cui facile acceptam referre possis illius ⁶⁵ turbinis tranquillitatem et instituti confirmationem: promissit enim per se ac suos, qui iam maiori erant numero, celebranda tria missarum milia, quae e vestigio inchoanda curavit ¹¹⁷.

PHILIP. - Hem, missas. 70

PHILA. - Missas, inquam, dulcissimum et sacerrimum nomen et rem.

PHILIP. - Recipio me, vehementius enim incitor iracundia.

PHILA. - Laudo animi moderationem. Quid te autem offendit Philippice? 75

PHILIP. - Nihil; cras.

PHILA. - Reliqua igitur persequar.

PHILIP. - Censeo.

PHILA. - Cum in his [323v] pietatis ac divini cultus operibus multum essent ... 80

PHILIP. - Quid cultibus?

PHILA. - Oh Philippice, odiose interturbas.

PHILIP. - Necessario.

PHILA. - Scilicet, nihil est vobis arbitrii liberi, legatum ex testamento Lutheri. 85

PHILIP. - Erras, repudiata enim iam pridem est passim illa Martini de servo arbitrio melancholia.

PHILA. - Vae tibi, Philippice, Helia vestro maledicis?

PHILIP. - Vestri me miseret, pontificii adeo ignoratis multa nimis. Putas tu, Philalethe, protestantes in verba Lutheri ⁹⁰ coniurasse?

PHILA. - Scio permulta.

[31] LIB. - Satis est, ad historiam, Philalethe.

PHILA. - Quum igitur solliciti ad pietatis praesidia acrius

61 frequenter *corr.ex* frequentissime || 68 *In marg. alia manu*: Paucula de Missae sacrificio selecta || 76 nihil; cras *in marg.* || 87 de servo arbitrio *sup. tin.* || 88 *In marg. alia manu*: Hic de libero arbitrio et de cultibus compendio. De contradictionibus Lutheri, ut palinodis a. || 92 scio per multa *corr.ex* scio vos multa || 93 Satis est *del.* veltatum est inter vos

¹¹⁷ Cf. *ibid.*, nn. [106, 107]. *supra*, p. 96; *Lain.*, n. 52, p. 130; *Sum.*, n. 90, l. 207¹⁴; *Epp. Rodericii*, p. 515.

95 se convertissent, ad Cardinalis tamen domum interim ventitabant, temporum opportunitates observabant, ad eum etiam adibant commodum, maiori modestia ac reverentia agebant, dicebant tamen semper aliquid pro sua causa precabundi. Ecce autem tibi, ubi nihil minus expectabatur, incipit illa
 100 Cardinalis asperitas leniri et [324] animus mutari, blande Ignatium accipere atque amice compellare; denique, ne longum faciam, res brevi eo evasit, ut ex alienissimo factus fuerit coniunctissimus bonus ille Cardinalis, et Ignatii sociorumque et instituti fautor atque adiutor studiosissimus.

5 LIB. - Miraculo igitur id datum est.

PHILA. - Deprecationibus, piis operibus, missis, veritati-
 que instituti, Dei voluntati atque benignitati acceptum relatum; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; ¹¹⁸ Si Deus erat pro ipsis, quis contra ipsos esse poterat? ¹¹⁹ Ea est divinae Sapientiae adoranda providentia, ἣτις δῆτα διατείνει ἀπὸ πέρας-
 10 πτος εἰς πέρας εὐρώσως, καὶ διοικεῖ τὰ πάντα χρηστῶς ¹²⁰. Retulit ad Paulum 3^m Cardinalis longe diversa oratione, quam vulgo existimabatur, atque laudavit effuse Ignatium et socios, tum omnes partes instituti. Nihil quidem dubitarat Paulus de rei
 15 eventu, et tamen vehementer gavisus [324v] est, quod tam acri argumento suum consilium atque animi sensus, quem acceperat, comprobaretur. Re igitur de more, cum quibus solebat, convocata, sacro diplomate Ordinem confirmavit, ac Societatem IESU auctoritate Apostolica approbavit, anno 1540.
 20 5° Kalen. Octobris.

PHILIP. - O hominis.

PHILA. - Ah, tace, Philippice, ne adeo sis ἱσχυρόλος, in disputationem crastinam ista reiice, nam adversus confirmationem exarsisti.

25 PHILIP. - Tenes.

LIB. - Me non solum illa offendit approbatio, sed nomen etiam Ordini inditum; verum de eo dicere ego quoque in meum diem differo.

[32] PHILIP. - Sed age. Quid tu dicis, Philaethe [?]
 30 Paulusne tertius istud quicquid est Ordinis vel Societatis pro-

95 Cardinalis tamen domum *corr.ex* ad Cardinalem || 96 etiam *sup.lin.* || 98 tamen semper *in marg.* || 23 ista *sup. lin.* || 29 Sed *corr.ex* Verum

¹¹⁸ Rom., 9, 19.

¹¹⁹ Rom., 8, 31.

¹²⁰ Sap., 8, 1.

bavit [?] Nonne istorum fuit et auctor et confirmator Paulus 4^s?

PHILA. - Nihil minus, Philippice, me vide, ac ne illius quidem qui dicitur presbiterorum reformatorem, apud quos diu ille vixit, cuius putatur fuisse auctor, fuit Paulus 4^s [325] 35 auctor, sed quidam probus presbiter Caietanus. Horum vero, qui Theatini dicuntur, est institutum longe diversum ab huius Societatis ratione, et Petrus quidem Carrapha, qui fuit Paulus 4^s, nunquam Ignatio favit, atque adeo illi, quoad vixit, fuit infensus. Nescio quid inter ipsos dissidii de rebus spiritualibus intercesserat Venetiis, quum uterque privatus esset, nescio quid praeterea illum offenderat 121. Fuit etiam confirmata Societas Iesu 15 annis antequam esset designatus ille Summus Pontifex. 40

PHILIP. - Non dedit igitur initium isti Ordini Paulus 4^s? 45

PHILA. - Non dedit.

PHILIP. - Non confirmavit Institutum?

PHILA. - Confirmavit quidem, sed ante illum prius Paulus tertius, deinde Iulius tertius, et hi quidem diplomatis editis; ille vivae tantum vocis oraculo (ut dicunt), et id quidem 50 biennio postquam ex hac vita excesserat Ignatius.

PHILIP. - Hallucinatus igitur quidam e nostris fuit, qui istis hominibus cupiens facere convitium, sibi fecit insulse.

PHILA. - Non placet tibi ille carminator? [325v].

PHILIP. - Stupidus est. 55

[33] LIB. - Quae ratio fuit illius confirmationis, Philaethe?

PHILA. - Quae aliorum Ordinum solet, atque adeo exactior, certe severior. Nam etiamsi statim Paulus tertius simpliciter confirmavit institutum, tamen numerum definivit, ut 60 ad 60 dumtaxat esse possent eius Ordinis professores.

LIB. - Quid sibi voluit haec circumscriptio? Non constabat Pontifici [?]

41 intercesserat *del.* fuit etiam || 42 illum offenderat *corr.ex* intercesserat || 43 15 *corr.ex* 16 || 50 tantum *sup.lin.* || 51 postquam *corr.ex* antequam

121 Quid Paulus IV de Ignatio et Societate senserit conati sumus exponere in vol. I, 582 annot. 44. Differentiam inter Societatis Institutum et Theatinorum exposuit Polancus in brevi quadam informatione. Vide *ibid.*, p. 299.

PHILA. - Constabat plane, Libani, sed temporis voluit ha-
 65 here rationem καὶ τῷ καιρῷ δουλεύειν ut Origenes legit et alii
 apud Paulum, vel si malis sequutus est consilium Ecclesiastae.
 Nec id tunc agebat vir prudentissimus ut Ordinem confirmaret,
 quem a spiritu Dei profectum pronunciarat, sed ut confirma-
 tus consulte videretur, illud satagebat. Iussit igitur bene spe-
 70 rare Ignatium, nihil de animi ardore vel diligentia suarum
 actionum remittere; brevi futurum ut citra omnem invidiam
 possit Societas, expuncta numeri definitione, confirmari. Ve-
 hementer [326] sunt g a v i s i Ignatius et socii; suspiciebant
 enim venerabundi in humilitate cordis, in Christo, quanta eos
 75 clementissimus Pater Deus, et per se et per Apostolicam Se-
 dem, benignitate complecteretur, et quam firmis praesidiis ac
 consiliis ipsorum causam dirigeret.

[34] LIB. - Cupio iam tandem audire instituti rationem.

PHILA. - Audies brevi; nam illuc etiam ego propero, et
 80 tantum per rerum capita transcurro.

PHILIP. - At ego certo scio fore levitatis omnia atque fu-
 tilitatis plena.

PHILA. - Eam tamen futilitatem et levitatem miratur ac
 suspicit orbis christianus, timent vestri non dissimulanter.
 85 Nam quorsum spectabat illa vox, Philippice: — Hem, iam
 omnia sunt plena Iesuitarum —. Quorsum, quod alii: — Sunt
 boni, ac docti, sed tamen sunt papistissimi; qui, si ita per-
 gant, actum est de nostro evangelio —.

PHILIP. - Tu ista credis a nostris dici, et non potius ab
 90 istis confingi arroganter?

PHILA. - Non credo, Philippice, sed scio, hisce auribus
 hausi. Audi vero. Nihil de spe sua [326v] vel animi intentione,
 nihil de alacritate actionum suarum remiserunt Ignatius et
 socii. Atque adeo, quasi consummatam iam viderent Societa-
 95 tem, omnium primum decreverunt, ut Generalem Praeposi-
 tum crearent, qui Societatem universam gubernaret. Ad haec,
 ut capita rerum alia conciperent praeter prima illa, quibus
 institutum plenius explicaretur; unde e t i a m initium aliquod
 fieret Constitutionum. Deinde ut vota solemniter omnes ede-
 100 rent. Haec omnia suo ordine magno consensu confecerunt.
 Convenerunt enim Romae, qui commode venire poterant, tres

65 Ecclesi. 3 et 8 in marg. || 73 gavisus sup.lin. 75-76 Sedem del. suumque
 Vicarium || 81 omnia sup.lin. || 98 etiam sup.lin.

sua suffragia miserunt ad designandum Praepositum ¹²². Ignatium vero omnium consensu elegerunt diu tergiversantem ac renuentem ex animi sui modestia, et (ut ipse profitebatur) ex conscientia suarum infirmitatum. Tandem cum urgerent socii omnes, respondit se futurum in sui confessarii auctoritate. Hic dixit Spiritui esse illum repugnaturum, si officium detrectaret. Insignem senserunt spiritus ac rerum omnium proven-
tum, postquam iniit magistratum Ignatius, et vota sua omnes voverunt, ille Summo Pontifici, reliqui [327] ipsi.

Omnia ministeria quasi ex nova quadam vi ac luce fervebant magis, efficacius omnia ac faelicius exercebantur. Augebatur vehementer Societatis existimatio; multi se Societati adiungebant. Selecta ingenia ad celebres academias studiorum gratia ab Ignatio mittebantur Bononiam, Lutetiam, Lovanium ¹²³. Magna fundamenta Societatis per nostros iac[i]ebantur in reliqua Hispania, in Portugallia etiam maiora. Iam enim hoc tempore erat ex Portugallia in Indiam missus Xaverius, atque in immensam illam messem, de qua tam celebris est in Literis Indicis, quae editae sunt, narratio ¹²⁴, fal-
cem iam immiserat vir tum pietate p r a e s t a n s ac religio-
ne, tum rebus gestis egregius eius Ordinis antesignanus. Rex Portugalliae, excellenti virtute princeps, iam nobile illud collegium Conimbricense in ultima Lusitania erigere incoeperat.

[35] Romae, praeter consueta, manum etiam extendit Ignatius ad publica pietatis opera instituenda. Eo enim tempore eius opera enituit in fundatione domus [327v] Catechu-

4 animi *sup.lin.* || 16 Lovanium *del.* in reliqua Hispania || 17 in reliqua Hispania *in marg.* | maiora *sup.lin.* || 21-22 tum — tum *corr.ex* tum pietate tum religione et || 22 egregius *del.* inter || 26 consueta *del.* opera

¹²² Romae convenerunt Ignatius, Laínez, Salmerón, Broët, Coduri, Iaius. Suffragium suum scripto dederunt Franciscus Xaverius, Simon Rodericius, Petrus Faber. « Solus Bobadilla nec affuit, nec suum suffragium transmisit », NADAL, *Apologia*, n. [116], supra, p. 102. De electione Generalis et prima sociorum professione, vide narrationem ab ipso Ignatio scriptam, vol. I, MON. 3, pp. 16-22. Cf. supra Natalis *Apologiam*, n. [116-118], supra, pp. 101-103.

¹²³ De Societatis propagatione et domorum fundatione vide praecipue Polanci *Summarium italicum*, vol. I, MON. 8, n. 46 et ss.

¹²⁴ Elenchum antiquissimarum editionum epistularum ex India missarum vide in MHSI, *Epistolae S. F. Xaverii*, I, 214* ss.; *Documenta Indica*, I, 76* ss.

menorum, in erectione monasterii D. Marthae sacri, ad quod il-
 30 lae reciperentur mulieres, quae violata matrimonii fide, ad
 adulteros deficiunt, si quando tamen resipiscunt, misere at-
 que adeo desperate affligi solebant; illinc enim certum illis
 exitium a maritis impendebat, hinc erat ipsis morte acerbior
 peccati obscaenitas; itaque nesciebant quo se verterent, ut
 35 subsidio destitutae. Domum praeterea unam insti-
 tuendam procuravit, quo colligerentur tum expositi infantes,
 tum pueri omni praesidio orbat i. Aliam item ubi puellae
 ex meretricio prognatae protegerentur atque instituerentur ho-
 neste. Erat multum Ignatius et socii in dissidiis et factioni-
 40 bus sedandis ac pace concilianda. Breviter, nihil esse poterat
 unde proximus iuvare posset ex instituto, quod et Romae et
 in omnibus fere christiani orbis provinciis per Ignatium et
 socios hoc tempore, si unquam antea, non maiori studio, cura
 atque diligentia obiretur, et quod non maiori rerum successu
 45 amplificaretur ¹²⁵ [328]

[36] Praeterierat in his rebus iam biennium, et eo am-
 plius. Itaque nihil immorandum amplius esse censuit Ignatius.
 quin de plena Societatis confirmatione refer[r]et. Venit igitur
 ad Pontificem opportune; coniectos enim habebat oculos Pau-
 50 lus tertius in Ignatium et Societatem, de omnibus eorum rebus
 investigabat atque satagebat, gaudio perfundebatur ubi om-
 nia illis tam prospere videbat provenire, quam ipse vel opta-
 verat vel crediderat. Lubens igitur, referente ac petente Igna-
 tio, expuncta numeri definitione, Societatem Iesu atque eius
 55 institutum plene approbavit atque benedixit anno D.
 1543 ¹²⁶, pridie Idus Martii.

LIB. - Quorsum spectant hae Summi Pontificis confirma-
 tiones?

PHILA. - Quorsum Sacrorum Librorum approbatio, tam-
 60 etsi longe haec sit res inferior?

LIB. - Non dat auctoritatem Sacris Literis Ecclesia, sed
 illam tantummodo indicat; et quinam sint Sacri Libri id de-

30-31 ad adulteros — resipiscunt *in marg.* || 32 solebant *del.* si quando
 resipiscunt || 34-35 ut — destitutae *in marg.* || 37 orbat *corr.ex* destituti ||
 46 rebus *sup.lin.* || 54 expuncta *del.* simpliciter || 55 plene *sup.lin.* | atque be-
 nedixit *sup.lin.*

¹²⁵ De his piis operibus Romae constitutis vide dicta vol. I, *Lain.*,
 n. 48, pp. 124-126; *Sum.*, nn. 79-81, pp. 197-199.

¹²⁶ Scilicet, anno Incarnationis Dominicae; v. *sup.*, p. 110 annot. 190.

cernit atque promulgat. A Deo enim est sana Scriptura. non ab Ecclesia vel ab hominibus. Quo fit, ut maior sit [328v] haud dubie illius authoritas, quam Ecclesiae. Illa enim divina, 65 haec humana est, tametsi a Deo accepta. divino testimonio probata, atque confirmata. Inde illud fit, quod est in ore theologorum, Ecclesiam errare non posse.

PHILIP. - Paulatim te aperis, Libani; olebas dudum monachum, nunc theologaster videris. 70

PHILA. - Perge igitur, theologe, etiam si praeter causam.

LIB. - Ad causam facile rem deducam. Divina quidem auctoritate habet Ecclesia ut errare non possit; ius tamen divinum sancire non potest.

PHILA. - In quibus errare non potest? 75

LIB. - Primum in fidei dogmatis, in morum item doctrina.

PHILA. - In quanam doctrina?

LIB. - In ea, quam explore ac legitime definit.

PHILIP. - Deus bone, quantum tenebrarum non inter- 80 tu[r]bo. Tamen nunc, errate per me, quantum velitis.

PHILA. - Omisisti, Libani, nonnulla.

LIB. - Quae?

PHILA. - Alias esse sacras literas solidiores ac firmiores in Ecclesia. Nam sacrae literae illae sunt praecipuae, quae non atramento, sed spiritu [329] Dei vivi, non tabulis lapideis, 85 sed in tabulis cordis carnalibus scriptae et consignatae sunt. exaratae scilicet in fidelium hominum mentibus a Christo. Est enim lex evangelica, lex spiritus, vitae. Itaque quae est libris mandata Scriptura necessario auctoritatem habet quidem a Deo, sed per scripturam spiritus, qui est in Ecclesia. 90 Et id tandem est, quod dixit Augustinus: « Evangelio non crederem, nisi me catholicae Ecclesiae commoveret auctoritas ».

LIB. - Scite, ita me Deus adiuvet.

PHILA. - Audi tuam aliam omissionem, Libani; non pot- 95 est errare Ecclesia, vel Summus Pontifex, ubi homines in divinos refert solemni ritu, non in religiosi instituti ap-

63 atque *corr.ex* id || 66 est *del.* sed tamen | tametsi a Deo accepta *in marg.* || 72 rem *sup.lin.* || 73 habet Ecclesia *sup.lin.* || 78 ac leg'i't'ime *sup.lin.* | definit *del.* Phil. Sed, quam dicit Ecclesiam? Lib. Ecclesiae universalis pastorem et episcopum cum Patrum Cardinalium senatu, tum concilium oecumenicum. || 84 *in marg.* 2 ad Cor. 3 || 87 *in sup.lin.* || 88 *in marg.* Hiereml. 31 | ad Heb. 10 | ad Rom. 8 || 93 *in marg.* In epistola fundamenti par. 4, cap. 3 [ML, 42, 176].

probatione; nisi utrumque intelligas ad morum doctrinam referri ¹²⁷.

100 LIB. - Illud ego refero in doctrinam dogmatum, hoc non item.

PHILA. - Cur ita?

LIB. - De hac re dicam in mea congressione; illuc redeo unde diverteram. Quid tu ais, Philaethe? Siccine probat religiosa instituta Ecclesia quemadmodum Scripturas solet?

PHILA. - Non ita dixi, Libani, aperi aures, non sic [329v] respondi. Adieci etiam longe rem de qua agimus esse notae inferioris. Illud sum sciscitatus: quorsum Sacras Literas probat Ecclesia? Ut ex tua responsione colligerem commodum, 10 quod vellem te intelligere.

LIB. - Collige iam tandem.

PHILA. - En tibi, ex his quae et tu et ego diximus. Si probatio Scripturarum te non offendit, multo minus Ordinis religiosi. Consistunt enim haec, si non similitudine, certe 15 analogia quadam. Sunt enim prius Sacri Libri, quam probentur ab Ecclesia; et tamen sunt prius Scripturae Sanctae in Ecclesia interius inscriptae, e quibus proficiscitur illorum librorum probatio. Sic igitur, ἀναλογικῶς tamen, fit fere ut Summi Pontifices non sint auctores instituti religiosi, sed 20 illud de sua benignitate inspirat Deus selectis ac sanctis viris, et per hos Ecclesiae, cuius est probare demum spiritus, an ex Deo sint. Solent etiam Pontifices ipsi eandem accipere inspirationem; quod ubi fit (ut de hac Societate constat), ea vero egregia est instituti confirmatio, si non humana tantum ratione, sed spiritu [330] Dei ductus, Ordinem Summus Pontifex 25 probat atque confirmat. Estne aliud quod quaeras amplius, Libani, de Societatis confirmatione [?].

LIB. - Nunc nihil, nolo enim historiam interpellare istam tuam.

30 [37] PHILA. - Fuit quidem plena haec Societatis approbatio; quo diplomate, ut priori, expressa est primaria ratio Insti-

14 Consistunt enim haec *corr.ex* reliqua consistunt || 18 librorum *sup.lin.* || 19 instituti *del.* monastici || 23 ea vero *sup.lin.* || 26 amplius *sup.lin.*

127 Cf. PESCH, S. I., *Compendium theologiae dogmaticae*, I (Friburgi Brisgoviae, 1935), n. 352, p. 258.

tuti. Verum adhuc desiderari poterat, si non maior perfectio, certe amplitudo maior. Erant subsidia paranda et privilegia paranda; erat totum Institutum exactius ac distinctius explicandum. Subsidia quidem dedit Paulus tertius, de quibus paulo inferius disseram, anno 1546 Nonis Iunii ¹²⁸, privilegia idem 1545, 3 Nonas Iunii ¹²⁹, et 1549 ultimo videlicet sui pontificatus, 15 Kal. Novembris amplissima ¹³⁰. Instituti exactiorem explicationem confirmavit Iulius tertius primo sui pontificatus anno 1550 ¹³¹. Hic item multis privilegiis Societatem donavit, et magno est amore illam semper prosequutus.

LIB. - Sequutus est Iulium Marcellus.

PHILA. - Scio, vir prestantissimus, et divinae expectationis pontifex; hic vehementer dilexerat semper et Ignatium et socios et Societatem, omnique favore et gratia erat prosequutus; qui, si Christus eum terris diutius concessisset, nihil non ad exornandam Societatem fuit factururus.

LIB. - Quid alii?

PHILA. - [330v] Unus timebatur Paulus 4^s propter illam, quam olim adversus Ignatium offensionem concoeperat Venetiis ¹³². Et initio quidem pontificatus, non solum Ignatio sed Societati non nihil minari visus est; postea omnem rationem instituti ad suum examen ac iudicium vocare se velle dixit, zelo videlicet ecclesiasticae veritatis ductus, ut erat vir integerrimus, atque ecclesiasticae vitae observantissimus, in omnibus vero acerrimus. Hic tametsi per selectos cardinales omnia diplomata instituti et omnes Constitutiones, Regulas omnes, ac quicquid ad gubernationem Ordinis attinebat, examinasset; probavit tamen universum institutum magna verborum amplitudine. Ubi electo secundo Generali Praeposito, ad eius pedes deosculandos et deferendam Societatis obedi-

34 paranda *sup.lin.* || 35-36 de quibus — disseram *in marg.* || 42-47 Lib. — fuit factururus *in marg.*

¹²⁸ Subsidia intelligit coadiutores tum spirituales, tum temporales, quorum admittendorum in Societatem facultas concessa est a Paulo III, 5 iunii 1546, per Breve *Exponi nobis*. MI, *Constit.* I. 170 ss.

¹²⁹ Per Breve *Cum inter cunctas* concessit Paulus III Societati facultatem concionandi, confessiones audiendi, absolvendi, vota commutandi, alia. MI, *Constit.*, I, 167, 169.

¹³⁰ Bulla *Licet debitum*. MI, *Constit.*, I. 357-371.

¹³¹ Bulla *Exposcit debitum*, 12 Kal. Augusti 1550. MI, *Const.*, I. 373-383.

¹³² Quid Ignatius in Pauli IV electione senserit vide vol. I, 581-582, 638, 720.

tiam venisset Generalis Praepositus cum omnibus Patribus congregatis, concessit hic etiam nonnullas facultates [331] ecclesiasticas benigne. Paulo successit Pius 4^s. Huius tanta eni-
 65 tuit erga Societatem clementia atque liberalitas, ut expectationem omnem beneficiorum magnitudine superaverit. Hic item Societatis Institutum ac Constitutiones confirmavit ¹³³.

PHILIP. - Ἱερὸν λόγον scilicet omnes dedicarunt: adeo sibi
 70 timent isti, adeo sibi conscii sunt, ut undecumque sibi milites venentur, et propugnatores parare vel volones.

PHILA. - Etiamsi, Philippice, odio dignus es, cum tuis istis convitiis et obtreptionibus, tamen ego, quod initio institui, operam dabo ut non solum te vincam doctrina ac veritate, sed humanitate etiam et comitate. Et tamen nomen volon-
 75 nis non refuto. Servos enim hi se profitentur Ecclesiae, ut ab ea in sacram militiam mittantur.

[38] LIB. - Estne praeterea reliquum aliquid confirmationis ecclesiasticae, quod non dixeris?

PHILA. - Est praeclarissimum illud oecumenicae synodi
 80 Tridentinae testimonium ¹³⁴. Itaque nullus est adversariis, quicumque illi fuerint, relictus lo-[331v]cus auctoritatem confirmationis elevandi, per tot examina, tot probationes constitutam per tantum tempus, a tot Pontificibus Romanis, postremo a sacro universali concilio. Audite vero nunc, viri doctis-
 85 simi, ut haec pro vestra humanitate fecistis, placide atque attente, dum de tota huius instituti ratione dico.

PHILIP. - Attente ego audio, placide non audio.

LIB. - Ego utrumque, si forte narratio haec possit me aliqua dubitatione vel difficultate levare, quod (ut ingenue
 90 fatear) inchoavit. Nam nunquam ego ea intellexi, quae de Ignatii actis vel de confirmatione instituti dixisti; quam longe diversas opiniones de iis rebus acceperam; sicubi tamen haereo, de hoc postea. Nunc tantum haec duo mihi responde planius quam antea fecisti. Quid sibi voluit tam prolixa vitae
 95 Ignatii commemoratio? Praeterea, cur tam cupide contendunt viri isti, ut Institutum ab Apostolica Sede confirmaretur?

¹³³ Paulo *del.* foelicissime " 72 obtreptionibus in *marq.corr.ex* contumeliis || 84 nunc *sup.lin.*

¹³³ Pius IV per litteras apostolicas *Ad Summi Pontificatus*, anno 1561 datas, in favorem Societatis concessas facultates confirmavit. [DEPLACE], *Synopsis Actorum S. Sedis*, p. 27-28.

¹³⁴ Concilium Tridentinum, sess. XXV, cap. XVI, De reformatione.

PHILA. - En tibi compendio. Tota ratio instituti sumpta fere est ex actis Ignatii atque [32] instituto vitae, quod habuit iam inde postquam a Deo vocatus est, donec Ordinem institueret; ut prius intelligatur Deum in ipso Institutum quasi primis lineis designasse, et si velis, exemplar constituisse, ex quo formaretur Societas. Confirmationem autem idcirco expetierunt, quod sciebant esse interdictum ab Ecclesia gravissime, ne quis novum Ordinem religiosum institueret¹³⁵. Nec sperare poterant auctoritatem vel obtenturum vel retenturum Ordinem quem Ecclesia Romana non approbasset. Contra vero, summam et auctoritatem et dignitatem illi conciliatum iri ex illa confirmatione sciebant.

LIB. - Perge igitur.

PHILA. - Primum illud explicabo, Christo propitio, quod intelligo primum esse in religioso Instituto; ex quo alia quasi ex principio et proficiscuntur et constant¹³⁶.

[f. 334v]

[39] ... Sed audi reliqua, Philippice. Ut igitur suam acceperunt gratiam vocationis et instituti suam proprietatem alii monasticorum Ordinum auctores, ita Ignatius suam.

LIB. - Unde haec provenit differentia vel proprietas [?]

PHILA. - Ex Dei bonitate, Libani, et sapientia.

LIB. - Scio.

PHILA. - Quae est in summa unitate πολυποίκιλος, παντεπίσκοπος καὶ παντοδύναμος. Sed eam differentiam nos intelligimus ex fine et iis quae sunt destinata ad finem. Gratiam igitur huius vocationis primum impressit Deus Ignatio, atque in eius actionibus expressit; per huius ministerium in alios derivavit, et fecit ut in Ecclesia sua hic etiam religiosus Ordo

⁹⁸ est *sup. lin.*   ⁸ iri *sup.lin.*   ¹¹ intelligo *del.* et   instituto *del.* tum

¹³⁵ Per Decreta Concilii Later. IV (1215), et Lugdun. II (1274). Cf. Decretal. Gregorij IX. lib. III, tit. XXXVI, cap. IX, et Sexti decretal. lib. III, tit. XVII, cap. un. Ut horum Conciliorum Decreta urgerentur scripserat tractatus cardinalis Guidiccioni, quorum fragmenta edidit TACCHI VENTURI, *Storia* I/2, 207-214.

¹³⁶ Hoc loco incipit declaratio Instituti Societatis, quae est materia reliquae tractationis. Cum ea ad nostrum scopum non pertineat, hic finem facimus, id tantum in lucem dantes quod de gratia vocationis in S. Ignatio dicit Nadal, quasi in compendium redigens quae hucusque de eo in hoc Dialogo scripsit.

- 25 extaret. Solet enim divina benignitate fieri, ut ad necessitates Ecclesiae sublevan-[335]das, novi Ordines religiosi instituantur, et novi operarii in vineam Domini mittantur. Sensit a Deo se duci Ignatius, obedivit, domum relinquens et patriam. eo sequens Christum, quo adhuc nesciebat. Primum igitur
- 30 hoc statuit: renunciare divitiis, omnibus non viti[i]s solum, sed imaginibus quoque atque phantasiis, quod est principium religiosae vocationis. Deinde addidit eo sibi esse omni studio contendendum, id agendum, quod optimum factu esset, ac Deo magis acceptum ¹³⁷. Hinc quasi ex universali principio
- 35 ad particularia deductus, paenitentiae operibus se totum tradidit, coniunxit exercitium orationis ac contemplationis, simul animum applicavit impensius ad salutem animarum procurandam. Hoc quum videret se praestare non posse pro dignitate sine literis, studio literarum dedit operam diligenter.
- 40 Haec porro omnia quum animadverteret optima quidem esse ac Deo acceptissima, sed illa [335v] tamen meliora, si eiusdem instituti haberet sectatores, si perpetuos, si religiosos, si votis obligatos, postremo, si Ordo institueretur non monasticus, quod videretur monachismus et multitudine et institu-
- 45 torum perfectione esse consummatus, sed si ad simplicem clericatum adderetur votorum religio et status perfectionis, omnia vero per Sedem Apostolicam ut approbarentur; h a e c o m n i a s e c u t u s. Fuit h a e c summa consiliorum Ignatii, et quae a Deo primum accepit, ratione etiam (pro eius
- 50 more) recta confirmavit. Hoc est compendium eorum quae autoritate Ecclesiae stabilita ac consecrata sunt.

LIBA. - Non sat haec sunt, Philalethe, confertim dicta: necessum est te omnes partes instituti explicare.

29 eo *sup.lin.* || 32 esse *sup.lin.* || 47-48 haec omnia secutus *in marg.* haec *in marg.* || 50 recta *sup.lin.* || 51 consecrata *corr.ex* confirmata

¹³⁷ Cf. *Apologiam*, n. [36], supra, p. 65.

11

DIDACI DE PAIVA DE ANDRADE
ORTHODOXARUM EXPLICATIONUM LIBRI X
1564

FRAGMENTUM LIBRI PRIMI

Praefatio

Cum *Dialogis* P. Hieronymi Nadal superius editis (Mon. 10) et re et tempore arcte connectitur opus *Orthodoxarum explicationum libri X* scriptum a Didaco de Paiva de Andrade, cuius libri primi fragmentum, ubi de S. Ignatio et Societatis Iesu initiis fit sermo, edendum sumimus.

I. - EDITIONES: Opus typis editum est an. 1564 Venetiis, postea eodem anno Coloniae Agrippinae. 1. *Orthodoxarum / Explicationum / Libri Decem, in quibus omnia fere de religione capita, quae his tempo-/ribus ab haereticis in controversiam vocantur, / aperte et dilucide explicantur; / Praesertim contra Martini Kemnicij petulantem audaciam, qui Colo-/niensem Censuram, quam a viris societatis Iesu compositam esse / ait, una cum eiusdem sanctissimae societatis vitae ra-/tione, temere calumniandam suscepit.* -- Auctore R. D. Diegho Payva / Andradio Lusitano. Quae hoc volumine continentur, sequens pagina indicat. Accessit rerum et verborum memorabilium, necnon locorum sacrae scri-/pturae, quae in his libris illustrantur atque explicantur, / Index locupletissimus. - [Signum officinae] Cum Privilegio. / Venetiis, M.D.LXIII. / Ex Officina Iordani Zileti.

[In folio 1 verso]:

Index eorum, quae hoc / opere continentur: De Origine Societatis Iesu, liber I. - De Sacra Scriptura liber II. - De peccato liber III. - De libero arbitrio liber IIII. - De Lege et Evangelio liber V. - De Iustificatione et Fide liber VI. - De Coena Domini liber VII. - De Poenitentia, Confirmatione et extrema unctione liber VIII. - De Veneratione Sanctorum, et Imaginibus liber VIIII. - De coelibatu liber X.

Folia 214 × 154 mm. [6] + 333 + [10] ff.

[Fol. 2]. *Invictissimo / Atque Religiosissimo / Sebastiano Primo. / Divino beneficio Lusitaniae et Algarbiorum / Regi, Africae, Aethiopiae, Arabiae, / Persiae, Indiaeque Domino / Opt. Max. / Dieghus Payva Andradius / S. sempiternamque felicitatem D.*

Exemplar in Bibl. Apost. Vaticana.

2. *Ortho-/doxarum expli-/cationum li-/bri decem in quibus omnia fere de religione capita / quae his temporibus ab haereticis in / controversiam vocantur, aperte / et dilucide explicantur: Praesertim contra Martinii Kemnicii petulantem / audaciam [...]* Auctore Iacobo Pay-/va Andradio Lusitano / Doctore theologo / Coloniae / apud Maternum Cholinum / M.D.LXIII / Cum gratia et Privilegio Caesar. Maiest. et approbatione facultatis theologiae Coloniensis.

Folia 159 × 95 mm. [18] + 826 + [11] pp.

[In folio verso]: *Maternus Cholinus candido lectori salutem:*

« Orthodoxarum [...] libri [...] paucis abhinc mensibus Venetiis typis excussi sunt mihiq[ue] ab amicis transmissi ut eosdem meis etiam typis excussos in Germania divulgarem, tum quod paucis iis exemplaribus quae ex Italia afferrentur, Germania exsatiari nequiret, tum quod Veneta exemplaria, propter sumptus qui iisdem advehendis impenderentur, in eam precii magnitudinem excrescerent quae multorum tenuitatem esset gravatura ».

Exemplar Romae in Bibl. Nationali « Vittorio Emanuele II ».

3. Aliae editiones factae sunt Venetiis ann. 1592 et 1604.

4. *De Societatis IESU origine libellus contra Kemnitii cuiusdam petulantem audaciam.* Lovanii, apud Rutgerum Velpium Typographum, sub castro angelico, anno 1566. Cf. BRAUNSBERGER, IV, 1014, BARBOSA MACHADO, *Biblioteca Lusitana*, I², p. 669. Hic libellus nihil est aliud nisi primus liber operis *Orthodoxarum disputationum* separatim editus.

Idem liber primus, in linguam gallicam translatus, editus est Lugduni an. 1565 typis Michaël Iovii (Jouve, Jove); cf. NICOLAUS ANTONIUS, I, 305.

II. - AUCTORES: NIC. ANTONIUS, *Bibliotheca hispana nova*, t. I, 304-305; ALMEIDA, Fortunato de, *Historia da Igreja em Portugal*, t. III, parte II (1915) 320, 355-56; BARBOSA MACHADO, *Biblioteca Lusitana*, t. I², 667-670; BRAUNSBERGER, B. *Petri Canisii epistolae et acta*, II, III, IV, saepe; BUDDEUS, Io. Franc., *Isagoge historico-theologica*, pp. 446, 1056; *Concilium Tridentinum*, t. II, p. 356¹; *Dictionnaire de Géographie et d'Histoire ecclésiastique*, II, 1509-91; HURTER, *Nomenclator literarius*, t. III³, 59-60; SFORZA PALLAVICINO, *Dell'Istoria del Concilio di Trento*, I, 19, c. 15, n. 7; I, 20, c. 10, n. 17; SILVA, Innocentius Franc. da, *Diccionario bibliografico Portuguez*, t. II, p. 169.

III. - ADIUNCTA HISTORICA. Opus Paivae de Andrade, prout vel ex ipso eius titulo clare perspicitur, eundem habet scopum quem Natalis *Dialogis* suis praestituit; unde quae in *Praefatione* ad *Dialogos* superius exposuimus (p. 219-229) plane sufficiunt ut operis Doctoris Paivae et occasio et consilium patefiat. Tum Nata-

lis tum Paiva impugnationibus protestantium in Societatem Iesu obviam venire conati sunt, praesertim vero diluere intendebant calumnias quas vulgaverat Chemnitius in suo opere *Theologiae Jesuitarum praecipua capita*, et Ioannes Zanger latius adhuc diffuderat in Chemnitii operis translatione germanica, cui titulus *Vom neuen Orden der Jesuwider*¹. Natalis pollebat quidem profundiore rerum cognitione, at eius verba, a Societatis Iesu sodali prolata, minoris esse poterant efficacitatis; ideo, post editum Chemnitii opus, S. Petrus Canisius ad Lainium Praepositum Generalem Societatis scribens, ei suadebat ut Societatis defensionem alicui perito viro non de Societate commendaret. Consilium Canisii probavit Lainius². Dr. Paiva de Andrade, qui una cum Lainio Tridenti in Concilio munere theologi fungebatur, demandatum sibi munus libenter accepit.

Die 10 novembris 1562 Lainius Canisio scribens, eum certiorrem faciebat Didacum Paiva de Andrade adversus calumnias Chemnitii scripturum; mitteret igitur ei quidquid ad apologiam conscribendam collegisset³. Canisius huic voto Lainii satisfecit, immo tum P. Alfonsus Pisanus tum ipse P. Nadal instrumenta laboris Paivae dederunt⁴. Is die 8 decembris haec omnia iam acceperat et ad scribendum sese accinxerat⁵. Medio mense decembri Polancus Canisio operis Paivae prooemium mittere potuit. Die vero 4 martii 1563 addebat: « Payva va molto avanti nel suo libro ». Interea Canisius in suis litteris ad P. Lainium pergere petebat « contra Kemnitium apologiam adeo desideratam »⁶. Sed Paiva, distentus negotiis Concilii, operis conclusionem differre cogeatur⁷.

¹ Vom neuen Orden / Der Jesuwi-/der, Was ir glaube sey, / und wie sie wider Jesum, und wi-/der sein heiligs Euangelion streitten, der / meinung, das sie die Deutschen umb ire Seligkeit / bringen, und widerumb unter des Bapsts Joch / ziehen wolten, zuuor in Latein durch M. / Martinum Kemnitz gestellt, Jetzt aber / dem Deutschen Leser zur war-/nung ins Deutsch ge-/bracht. / Durch Johan. Zanger / Oenipontanum. BRAUNSBERGER, IV, p. 995. In hac versione contumeliae in Societatem novis durioribusque verbis repetebantur, prout Polancus Canisio scribens affirmavit 10 iunii 1563: « Qui mi ricordo che, avisando al Dottor Paiva come s'era stampato il Kemnitio in volgare todesco, aggonzando alcune cose per far più odiosa nostra Compagnia, mostrò desiderio di haver queste agionte per poter lui servirsene nel suo libro, o vero far risposta », BRAUNSBERGER, IV, 245.

² Vide litteras Polanci, ex commissione P. Lainii ad Canisium, supra, p. 221.

³ Vide supra, p. 222 et annot. 9.

⁴ Ib.

⁵ BRAUNSBERGER, III, 530.

⁶ Oeniponte 31 maii, BRAUNSBERGER, IV, 228.

⁷ Polancus ad Canisium 18 iul. 1563. BRAUNSBERGER, IV, 298.

Interea S. Petrus Canisius lingua germanica scripsit librum quem operi Ioannis Zanger opposuit. Eum nomine Ioannis Alberti Wimpinensis, universitatis Ingolstadiensis magistri, vulgandum curavit ⁷. Interea dum opus Paivae exspectabatur, sperabat Polancus fore ut opus Canisii utile esse posset: « in questo mezzo farà qualche buon servizio quella volgare di V. Reverentia » ⁸. Ultimis anni mensibus opus Paivae ad conclusionem vergebat ⁹.

Tandem aliquando, ineunte anno 1564 opus impressum est Venetiis apud Iordanum Ziletum ¹⁰. Exemplaria cito mitti coeperunt in diversas partes, eorumque complura ipse typographus et bibliopola Ziletus in Germaniam ad nundinas Francofurtenses misit ¹¹. Cum non facile Veneti in Germaniam libros mittere possent, Canisius iam inde ab initio consilium cepit opus Coloniae recudendi ¹², idque exsequi voluit ubi primum liber Coloniae est allatus: « Nondum vidimus defensionem Societatis recens editam, sed mittet illam ad nos Rector Oenipontanus, nosque curabimus illam cito typis excudi » ¹³. Nova impressio operis absoluta est mense augusto, prout P. Kessel die 30 illius mensis Lainio nuntiare poterat: « Liber Andradii Lusitani pro nostra Societate contra Kemnicium, nunc hic est absolutus. Exemplar mittemus Romam cum libris P. Claysonii » ¹⁴. Editionem coloniensem curavit Martinus Cholinus.

IV. - DE OPERIS AUCTORE. Didacus de Paiva de Andrade natus est Conimbricae die 26 iulii anno 1528, filius Ferdinandi Al-

⁷ En tibi titulus operis Canisii: Von der Gesellschaft / Iesu. Warhafter vnd / wolgegründter bericht, mit / widerlegung des vppigen lästerli-/chen schreibens, so bayde, Martin / Kemnitz vnd Iohann Zanger, die / Diener zu Braunschweyg, / haben newlich wider das / Cölnisch buch, Cens-/suram etc. lassen / aussgehn. / Durch Ioannem Albertum VVim-/pinensem, Professorem zu Ingolstatt. / M.D.LXIII. — In extremo libro: Gedruckt zu Ingolstat. 1563. 8° min.; ff. sign. 120. — Ex BRAUNSBERGER, IV, p. 7001, qui dicit se huius operis exemplaria vidisse Constantiae, Pragae et Monachii. Exemplar Monacense inspicere conati sumus. sed frustra, nam ad eam partem Bibl. Status, ubi servatur, nondum post bellum patebat accessus. Neque aliud exemplar consulere nobis fuit integrum. — Chemnitius, prout ante prospici poterat, Canisii opus contempsit. Vide quid de eo dixerit, infra, p. 303.

⁸ BRAUNSBERGER, IV, 318.

⁹ Epp. Polanci ad Canisium 21 sept. BRAUNSBERGER, IV, 339; 25 oct. ib., p. 364; 14 nov., ib., p. 393; 29 nov., p. 407-08.

¹⁰ Epp. Polanci ad Canisium 25 febr., BRAUNSBERGER, IV, 456; 22 martii, ib., 470.

¹¹ BRAUNSBERGER, IV, 505.

¹² Ib., IV, 421-22.

¹³ Canisius ad Polancum, 8 aprilis 1564, BRAUNSBERGER, IV, 485; iterum in epistola data 29 aprilis, ib., 512.

¹⁴ BRAUNSBERGER, IV, 1013-14.

vares de Andrade, thesaurarii maioris regis Ioannis III, et Elisabeth de Paiva nobilis feminae. In collegio Societatis Iesu Conimbricensi studio litterarum incubuit, prout ipse in sui operis prooemio testatur: « in qua academia ipse ab ineunte aetate litterarum studiis incubui ». In universitate Conimbricensi doctor renuntiatus, studio theologiae positivae animum applicuit, donec a rege Sebastiano theologus concilii Tridentini an. 1561 est renuntiatus. Tridenti inter negotia concilii opus suum conscripsit, quod Chemnitii calumniis opposuit. Concilio absoluto Romam primum, deinde in patriam sese contulit, honores et dignitates, quae ei oblatae sunt, despiciens. Ibi munere contionatoris summa cum laude functus est¹⁶. Cum Chemnitius an. 1565-1574 suum opus *Examen Concilii Tridentini* opponeret operi Paivae de Andrade¹⁷, is iterum theologo lutherano respondit scribens alium librum: *Defensio Tridentinae Fidei Catholicae quinque libris comprehensa, adversus haereticorum calumnias, et praesertim Martini Kemnitii*¹⁸, ob quem gratulationes accepit Summi Pontificis atque etiam ipsius adversarii. Supremum diem obiit 1 decembris 1575, annos natus 47.

Fontes quibus Paiva de Andrade ad scribendum uti potuit illa sunt de Societatis Iesu scripta quae, est superius diximus, tum S. Petrus Canisius, tum P. Alfonsus Pisanus, tum P. Hieronymus Nadal cum eo communicarunt. Multa praeterea ore excipere potuit tam ex Patribus qui Tridenti in Concilio versabantur, quam ex illis qui ei in Collegio Societatis Conimbricensi praeceptores fuerunt. Hanc oralem traditionem auctor significat, infra in textu n. [5] ubi dicit: « quod ipsis referentibus saepius ipse audiui ».

In *praefatione* MONUMENTO 14a praemissa ostendimus Surium complura a Paiva de Andrade mutuasse.

V. - RATIO EDITIONIS: Operis *Orthodoxorum explicationum libri X* eam partem edimus libri primi quae de S. Ignatii vita et Societatis initiis verba facit. Sequimur editionem Venetam quae, secundum Hurter (l. supra § II adducto), Coloniensi praeferenda est, quia emendatior. Signa interpunctionis hodierno usui accommodamus. Textum claritatis gratia in paragraphos dividimus quibus continuam numerorum seriem praeponimus.

Lectiones variantes editionis Venetae dare omittimus quia nullius sunt momenti.

¹⁶ Editiones contionum Paivae de Andrade descriptas vide apud INNOCENCIO FRANCISCO DA SILVA, *Diccionario bibliographico portuguez*, II, 169.

¹⁷ Operis huius *praefationem* post Paivae scriptum edemus. Vide infra, pp. 301-303.

¹⁸ Edita Ulyssipone, an. 1578; Coloniae, an. 1580; Ingolstadii, an. 1580; Venetiis, an. 1592.

Post Paivae de Andrade scriptum subiungimus eam partem operis Chemnitii: *Examen Concilii Tridentini*, qua adversario suo respondens, Ignatii cursum vitae et Societatis fundationem, prout eam ab illo didicit, enarrat.

Textus

1. Ignatii vulneratio. — 2. Conversio. — 3. Domo relicta venit in Montem Serratum. Studium paupertatis et paenitentiae. — 4. Divina illustratio: studium salutis animorum. — 5. Peregrinatio Hierosolymitana. — 6. Studia litterarum. Lutetiae Ignatio socii iunguntur. — 7. Pietatis opera Venetiis et Romae, ubi a Summo Pontifice veniam impetrant ad iter Hierosolymitanum arripiendum; — 8. quod tamen impeditur. — 9. Septem socii sacerdotio initiantur. In diversas urbes sese conferunt verbi Dei praedicandi gratia. — 10. Romam conveniunt, ubi persecutionem patiuntur. — 11. Paulus III Societatem Iesu apostolica auctoritate approbat et confirmat. — 12. Origo ordinis Theatinorum. — 13. Pauli IV opera atque auctoritate augetur et amplificatur. — 14. Discrimen inter hunc ordinem et Societatem Iesu. — 15. Condita Societate, primi eius sodales in variis Italiae urbibus apostolica ministeria exercent. — 16. Missio Simonis Rodericii et Francisci Xaverii in Lusitaniam, huius postea in Indiam. — 17. Aliqui socii mittuntur in Germaniam. — 18. Fundatio collegii Germanici. — 19. Eius utilitas ad bonum spirituale Germaniae. — 20. De nomine Iesuitarum. — 21. Quam sit conformis Sociorum vita cum vita Iesu.

- [1] ... Haec vero vigilans et industria Dei providentia, quae praeteritis saeculis excitavit Antonios, Basilios, Augustinos, Benedictos, Franciscos, Dominicos caeterosque egregios viros, monasticae vitae parentes, qui torpentes animos
 5 virtutis stupore percellerent, nostris hisce temporibus coelesti beneficio christiano orbi donavit Ignatium Loyolam Cantabrum, non minus generis claritate, quam singulari prudentia infractaque fortitudine illustrem; cuius plurimis maximisque in rebus multa ac praeclara documenta dedit; co
 10 praesertim tempore, quo Galli arcem Pompeiopolitanam munitissimam obsederunt, vehementissimeque oppugnarunt; in qua obsidione tam strenue se Ignatius gessit, ut illi uni Hispani omnes primas facile deferrent¹. Qui tamen honos tanti illi constitit, ut altero crure bombardae ictu comminuto.
 15 in altero vero gravissimo vulnere accepto, a Gallis captus fuerit; quorum tamen lenitate et humani-[9v]tate usus, liber

¹ Cf. *Acta*, n. 1, I, 364.

paulo post domum rediit. Quae corporis vulnera coelestia quaedam medicamenta fuerunt, quibus mens, quae cupiditatum erat ictibus saucia atque intermorta, integram valetudinem recuperavit. 20

[2] Namque, gravissimis illis doloribus diuturnaue aegritudine tanquam divinis quibusdam vocibus excitatus, et labentium rerum vanitatem intueri, aeternarumque amore inflammari coepit; atque adeo oculos, quos illi honorum voluptatumque illecebrae occluserant, aerumnae et calamitates reserarunt. Cum enim iam non tam externis quam domesticis ac propriis exemplis admonitus, rerum universarum statum debitis ponderibus examinare coepit, facile fuit humana, quae antea admirabatur, contemnere, divina vero, quae prius non admodum curaverat, prosequi et admirari. Cum praesertim 25 is esset, quem Christus Servator praelegerat, ut eorum dux foret, qui sanctissimum eius nomen portarent coram gentibus et populis², et iis qui sunt veri filii Israel.

[3] Corpore igitur aliquantulum firmiore, nondum tamen omnino confirmato, Caesareis armis repudiatis, omnibusque 35 humanis curis et cogitationibus abiectis, christianae se militiae addixit, atque sub eo duce stipendia mereri decrevit, qui mensuram bonam et confertam et coagitatam et superfluentem in eorum sinum dat³ qui se illi vere et ex animo tradunt. Quare, ut verus Abrahae filius haberi, benedictionumque illius particeps esse posset⁴, in ipso aetatis flore (erat enim 26 annos natus), domo, patria ac propriis laribus relictis, in templum Deiparae Virgini dicatum, antiquitate et quamplurimis 40 miraculis illustre, quod Montem Serratum vocant, semigravit; atque cum veterem hominem ibi prorsus exuere statuisset, neque antiquas quidem vestes retinere voluit. Quocirca sacco indutus, immodicas illas delicias quibus eius fuerat corpus delibutum, veterem fastum insolentiam temeritatem caeterasque animi cupiditates, rara quadam et insolita vitae austeritate humilitate, patientia virtutumque omnium flagrante studio, 50 coepit compensare; in quo tamdiu et tanta cum omnium admiratione perstitit, ut multorum postea animos non tam eruditionis praestantia, qua tunc erat destitutus, quam illustris sanctitatis exemplo, ad verum Dei amorem a vitae pravitate

² Act. Apost. 9, 15.

³ Cf. Luc. 6, 38.

⁴ Cf. Gen. 12, 2.

Post Paivae de Andrade scriptum subiungimus eam partem operis Chemn'tii: *Examen Concilii Tridentini*, qua adversario suo respondens, Ignatii cursum vitae et Societatis fundationem, prout eam ab illo didicit, enarrat.

Textus

1. *Ignatii vulneratio.* — 2. *Conversio.* — 3. *Domo relicta venit in Montem Serratum. Studium paupertatis et paenitentiae.* — 4. *Divina illustratio; studium salutis animorum.* — 5. *Peregrinatio Hierosolymitana.* — 6. *Studia litterarum. Lutetiae Ignatio socii iunguntur.* — 7. *Pietatis opera Venetiis et Romae, ubi a Summo Pontifice veniam impetrant ad iter Hierosolymitanum arripiendum;* — 8. *quod tamen impeditur.* — 9. *Septem socii sacerdotio initiantur. In diversas urbes sese conferunt verbi Dei praedicandi gratia.* — 10. *Romam conveniunt, ubi persecutionem patiuntur.* — 11. *Paulus III Societatem Iesu apostolica auctoritate approbat et confirmat.* — 12. *Origo ordinis Theatinorum.* — 13. *Pauli IV opera atque auctoritate augetur et amplificatur.* — 14. *Discrimen inter hunc ordinem et Societatem Iesu.* — 15. *Condita Societate, primi eius sodales in variis Italiae urbibus apostolica ministeria exercent.* — 16. *Missio Simonis Rodericii et Francisci Xaverii in Lusitaniam, huius postea in Indiam.* — 17. *Aliqui socii mittuntur in Germaniam.* — 18. *Fundatio collegii Germanici.* — 19. *Eius utilitas ad bonum spirituale Germaniae.* — 20. *De nomine Iesuitarum.* — 21. *Quam sit conformis Sociorum vita cum vita Iesu.*

- [1] ... Haec vero vigilans et industria Dei providentia, quae praeteritis saeculis excitavit Antonios, Basilios, Augustinos, Benedictos, Franciscos, Dominicos caeterosque egregios viros, monasticae vitae parentes, qui torpentes animos
 5 virtutis stupore percellerent, nostris hisce temporibus coelesti beneficio christiano orbi donavit Ignatium Loyolam Cantabrum, non minus generis claritate, quam singulari prudentia infractaque fortitudine illustrem; cuius plurimis maximisque in rebus multa ac praeclara documenta dedit; eo
 10 praesertim tempore, quo Galli arcem Pompeiopolitanam munitissimam obsederunt, vehementissimeque oppugnarunt; in qua obsidione tam strenue se Ignatius gessit, ut illi uni Hispani omnes primas facile deferrent¹. Qui tamen honos tanti illi constitit, ut altero crure bombardae ictu comminuto,
 15 in altero vero gravissimo vulnere accepto, a Gallis captus fuerit; quorum tamen lenitate et humani-[9v]tate usus, liber

¹ Cf. *Acta*, n. 1, I, 364.

paulo post domum rediit. Quae corporis vulnera coelestia quaedam medicamenta fuerunt, quibus mens, quae cupiditatum erat ictibus saucia atque intermortua, integram valetudinem recuperavit.

20

[2] Namque, gravissimis illis doloribus diuturnaue aegritudine tanquam divinis quibusdam vocibus excitatus, et labentium rerum vanitatem intueri, aeternarumque amore inflammari coepit; atque adeo oculos, quos illi honorum voluptatumque illecebrae occluserant, aerumnae et calamitates reserarunt. Cum enim iam non tam externis quam domesticis ac propriis exemplis admonitus, rerum universarum statum debitis ponderibus examinare coepit, facile fuit humana, quae antea admirabatur, contemnere, divina vero, quae prius non admodum curaverat, prosequi et admirari. Cum praesertim is esset, quem Christus Servator praelegerat, ut eorum dux foret, qui sanctissimum eius nomen portarent coram gentibus et populis², et iis qui sunt veri filii Israel.

25

30

[3] Corpore igitur aliquantulum firmiore, nondum tamen omnino confirmato, Caesareis armis repudiatis, omnibusque humanis curis et cogitationibus abiectis, christianae se militiae addixit, atque sub eo duce stipendia mereri decrevit, qui mensuram bonam et confertam et coagitatam et supereffluentem in eorum sinum dat³ qui se illi vere et ex animo tradunt. Quare, ut verus Abrahae filius haberi, benedictionumque illius particeps esse posset⁴, in ipso aetatis flore (erat enim 26 annos natus), domo, patria ac propriis laribus relictis, in templum Deiparae Virgini dicatum, antiquitate et quamplurimis miraculis illustre, quod Montem Serratum vocant, semigravit; atque cum veterem hominem ibi prorsus exuere statuisset, neque antiquas quidem vestes retinere voluit. Quocirca sacco indutus, immodicas illas delicias quibus eius fuerat corpus delibutum, veterem fastum insolentiam temeritatem caeterasque animi cupiditates, rara quadam et insolita vitae austeritate humilitate, patientia virtutumque omnium flagrante studio, coepit compensare; in quo tamdiu et tanta cum omnium admiratione perstitit, ut multorum postea animos non tam eruditionis praestantia, qua tunc erat destitutus, quam illustris sanctitatis exemplo, ad verum Dei amorem a vitae pravitate

40

45

50

² Act. Apost. 9, 15.

³ Cf. Luc. 6, 38.

⁴ Cf. Gen. 12, 2.

55 converteret; cum praesertim consilia prudentiae pietatis amorisque plenissima saepius cum illo coniungeret.

[4] Nam postquam aliquandiu tam austera acerbaque poenitentia cupiditatum impetus coërcuisset et refrenasset, ut omnibus corporis voluptatibus sibi sponte interdixisse videretur, 60 repentina quaedam ac coelestis lux illi exorta fuit, tantaque Sancti Spiritus dulcedine fuit delibutus atque divinae cognitionis tanto lumine illustratus, ut in tertium coelum raptus ibique arcana Dei verba quodam modo audivisse videretur ⁵. Tanta item in proximos charitate subito exarsit, ut in illorum salutem omnem operam atque laborem, non sine maximo fructu 65 et admiratione, collocaret.

[5] Cum vero in hac poenitentiae charitatis virtutumque omnium palaestra se aliquandiu egregius hic vir Ignatius exercuisset, Hierosolymam sanctissimam urbem se contulit, sanctissimi illius sepulchri ado- 70 [10v]randi, et caetera loca, in quibus adhuc Christi extant expressa vestigia, visendi gratia; quorum fuit aspectu tantopere animatus, ut nihil iam ardentius optaret, quam cum Christo una pro fratribus sanguinem fundere, vitamque sibi esse acerbam putaret, quam non in eorum salute curanda insumeret. Hierosolyma vero discedens, in Hispaniam rediit, ubi miris modis exagitatus, atque sicut olim Abraham et Iob a Deo tentatus, illustrissima dedit singularis cuiusdam fidei et pietatis documenta. Quibus laboribus tantum profecit, ut familiaribus dicere solitus fuerit (quod ipsis referen- 75 tibus, saepius ipse audivi) nihil esse in rebus creatis tam amplum atque egregium, quo ipse perpressas calamitates et aerumnas libenti animo commutaret ⁶.

[6] Quia tamen intelligebat plurimum ad vitae rationem, quam inierat, literarum cognitionem valere, illarum se totum 80 studiis tradidit, non tam eruditionis pulchritudine voluptateve illectus, quam charitatis in proximos ignibus incitatus. In quibus studiis cum aliquantum profecisset, in Parisiorum Lutetiam, bonarum omnium literarum altricem, se contulit, ubi una animarum saluti et eruditioni operam navabat. At quantis

⁵ Cf. 2 Cor. 12, 4.

⁶ Cf. dictum Ignatii: « Es verdad que el Señor que me crió y ha de juzgar para siempre me es testigo, que por cuanta potencia y riquezas temporales hay debaxo del cielo, yo no quisiera que todo lo dicho no fuera pasado por mí, con deseo que mucho más adelante pasara, a mayor gloria de su divina Majestad », Ep. ad Ioannem III Lusitaniae Regem, Roma 15 martii 1545, edita in nostro vol. I, p. 53.

laboribus in his rebus perfunderetur vix dici potest, cum et summa quadam paupertate oppressus, et variis esset corporis aegritudinibus pene confectus. Sed tamen in his omnibus superavit propter eum, qui dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis ⁷. In qua amplissima academia, cum decem annos in literarum studia impendisset ⁸, tantosque in illis progressus fecisset, quanti animarum saluti, quam sitienter optabat, [11] procurandae sufficere viderentur, atque socios aliquot aemulos et imitatores studiorum suorum sibi adiunxisset, in Hispaniam rursus proficiscitur, anno salutis nostrae 1535 ⁹, deinde Romam, quo etiam illius in pietate optimi filii et commilitones, Petrus scilicet Faber, Franciscus Xavier, Iacobus Laines, Claudius Gaius, Ioannes Coduri, Alphonsus Salmeronius, Simon Rodericus Lusitanus et Nicolaus Bovadilha, se contulerunt, ut, a Christi Vicario Romano Pontifice facultate accepta, sacra Hierosolymae loca peragrarent. Ex quibus hodie quatuor adhuc vivunt superstites, Iacobus scilicet Laines, huius sanctissimae Societatis Praepositus generalis dignissimus atque de Dei Ecclesia bonorum omnium iudicio optime meritis, Alphonsus Salmeronius, Simon Rodericus, et Nicolaus Bovadilha. Quia vero totum iter pedibus confecerant, neque aliud viaticum praeter mendicitatem inedia poenitentiaeque ardens studium sibi quaesiverant, ad Urbem maximis laboribus pene confecti appulerunt sub initium Quadragesimae, anno subsequenti 1537 ¹⁰.

[7] Cum tamen suavissimum iam Christi odorem Venetiis aliquandiu sparsissent, et tanta cum humilitate in pauperum hospitibus, quae *πρωτορρεΐα* vocantur, versati essent, tantamque diligentiam ac solitudinem in eorum morbis curandis, vulneribus obligandis, molesta gravi ac putida sanie abstergenda impendissent, totque edidissent rarae cuiusdam virtutis et charitatis documenta, ut omnes in sui amorem admirationemque pertraxissent; [11v] impetrata a Summo Pontifice, quam optabant, facultate, Venetias, ubi recentia adhuc erant eorum pietatis vestigia, revertuntur, ut una cum iis qui ad sacra Palaestinae loca singulis annis religionis ergo navigant, commearent.

⁷ Rom. 8, 37.

⁸ Septem annos Parisiis commoratus est Ignatius a mense februario 1528 ad mensem aprillem 1535.

⁹ In textu falso dicitur: 1536.

¹⁰ Media Quadragesima, Ignatio Venetiis manente, socii Romam versus profecti sunt, quo in Dominica Palmarum (25 martii) pervenerunt.

[8] Cum tamen aeterna Providentia, quae Christiani gregis utilitatibus semper invigilat, statuisset, ex parvis hisce initiis et quasi seminibus, magnam quandam sylvam exsuscitare, quae nutanti Ecclesiae suae plurimum opis adiumentique afferret; piissimi voti compotes fieri piissimi viri non potuerunt. Cum enim pacis foedera, quae felix illa, amplissima atque vere illustris Venetorum respublica cum Thurcis percusserat, eo anno fracta fuissent et violata, nemini Hierosolymam navigare licuit. Quod tamen nihil religiosos viros ab incoeptis charitatis studiis retardavit. Nam cum non sibi sed Deo placere studerent, intellexerunt quasi coelestibus se vocibus admoneri, ut quae amoris officia Christi hostibus tribuere cogitabant, in fideles christianosque homines tunc conferrent; quod ut commodius praestarent, ex ipsis aliqui sacris initiari voluerunt.

[9] Cum vero ecclesiastica lege caveatur nequis sacris initietur qui aut haereditariis aut ecclesiasticis bonis, unde honeste vivere possit, caruerit; amplissimam sibi haereditatem esse Deum ipsum, lautissimumque patrimonium nudos nudum Christum sequi affirmarunt, pro quo egere extremamque penuriam pati, maximas opes ducerent. Quod copiosissimum esse et christiano sacerdote dignissimum patrimonium cum Summus Pontifex Paulus, eius nominis tertius, iudicaret, facultatem dedit ut spontaneae paupertatis atque sufficientis eruditionis nomine ad sacros, quos vo-[12]cant, ordines proveherentur¹¹. Quam pontificiam vereque Apostolicam facultatem cum Verallus, archiepiscopus Rosanensis¹², qui per id temporis Venetiis Apostolicae erat Sedis legatus, postea vero cardinalis factus est, admisisset, atque egregia illos esse eruditione exornatos pronunciasset; perpetuam spontaneamque paupertatem Deo ante eius pedes promiserunt, egregioque illo patrimonio ita constituto, ex illis septem sacerdotio inaugurati sunt¹³, facultasque ipsis data est, ut secretas atque occultas.

¹¹ Titulus pro sacris ordinibus suscipiendis editus est in MI, *Scripta*, I, 543-546. Cf. *Lain.*, n. 39, I, 116.

¹² Hieronymus Verallo, legatus pontificius, elect. ep. Brittinorien. (Bertinoro) 28 aug. 1940. Anno 1541 translatus est Casertam, et inde a. 1544 electus archiep. Rossanensis; tandem a. 1549 cardinalis creatus, suam sedem resignavit. Obiit Romae 5 octobris 1555. EUBEL, III, 304.

¹³ In titulo nominantur hoc ordine: Bobadilla, Láinez, Xaverius, Salmerón, Coduri, Rodericus, Michaël Landívar, Ignatius, octo numero. Sed Salmeroni concedebatur facultas ordines suscipiendi « cum primum vigesimum tertium tuae aetatis annum attigeris » (natus erat anno 1515). Eum die 25 augusti 1537 non esse sacerdotem clare apparet ex documento.

peccatorum confessiones libere audire ubique possent ¹⁴. Praetermitto quanta cum divini honoris amplificatione christianaeque reipublicae utilitate docendi populum sanctissimum munus auspicati sint. Nam cum illi, proprii nominis et existimationis cura prorsus abiecta, se totos ad Dei gloriam illustrandam, salutemque mentibus afferendam conferrent, atque per eas Italiae urbes, quae illustrissimae Venetorum reipublicae subiectae sunt, evangelium sparsissent; vix credi potest quam brevi plurimos in sui admirationem aemulationemque pertraxerint.

[10] Cum autem iam tempus illud adventaret quod Dominus firmando et amplificando sanctissimo huic vitae instituto praefixerat, Romam rursus se omnes contulerunt anno 1538, datisque in ea urbe singularis fidei pietatis modestiae integritatis egregiaeque eruditionis clarissimis documentis, gravissimis sunt molestiis exagitati; quae tamen magis ad eorum nomen et innocentiam illustrandam, quam aliqua ex parte obscurandam fecerunt. Nam cum Satan, divini honoris Christianique nominis perpetuus hostis, [12v] iam sibi a tam egregiis initiis timere inciperet; omnibus opibus viribusque elaborabat, ut ea in ipsis quasi faucibus comprimeret, atque sanctissimorum hominum animos frangeret, salutesque conatus irritos faceret. Sed Deus, qui novit pios de tentatione eripere ¹⁵, iniquos vero in diem iudicii reservare cruciandos ¹⁶, effecit ut probatio fidei illorum multo preciosior auro, quod per ignem probatur, inveniretur, in laudem, et gloriam, et honorem, in revelationem Iesu Christi; illorum namque fides atque integritas, tam saeva tempestate iactata, omnibus evasit notior atque testator.

[11] Cum vero aliqui illustri, eorum exemplo incitati, se illis iam socios ascripsissent, ne sanctissimum vitae institutum una cum ipsis interiret, a Paulo III Pontifice Maximo, Reverendissimo cardinale Contareno, viro integerrimo et prudentissimo, internuntio, petierunt ut, si divino id honori expedire iudicaret, ratum illud ac firmum haberet, ut Apostolica auctoritate munitum atque firmatum, conservari perpetuo pos-

edito apud *Epp. Salmeronis*, I, 577. Unde socii, qui una sacerdotes ordinati sunt, septem fuerunt, computato Michaël Landívar. Cf. I, 117 ¹².

¹⁴ *Scripta*, I, 548-50. Concessio facta est a Ioanne Vincentio Carafa, cardinali et Urbis legato, 3 maii 1538.

¹⁵ 2 Petri, 2, 9.

¹⁶ 2 Petri, 2, 4.

- set. Quod sapientissimus Pontifex eo libentius fecit, quo magis experientia didicerat, quantum ea vitae ratio extremis Ecclesiae necessitatibus esset accommodata, quantumque eam labantem iuvare Christianaeque reipublicae usui esse posset; atque adeo divino quodam spiritu, qui in Pontificibus peculiari quadam ratione residere solet, afflatus, praedixit hanc vitae rationem maxima instaurandae Christianae reipublicae, antiquae disciplinae restituendae, Ecclesiaeque puritati atque candori resarciendo auxilia esse allaturam. Ne [13] vero inconsiderate tantam rem gessisse videretur, principio cavit ne plures quam sexaginta viri ad eam societatem ascriberentur.
- 5 Quae acta sunt anno salutis nostrae 1540. At posteaquam idem Paulus III Pontifex prudentissimus et in rebus agendis circumspectissimus intellexisset, quam illi se in dies praeclarius in curanda animarum salute gererent, et quantum pietate fide honestate gravitate innocentiaque excellerent, ne Spiritui
- 10 Sancto, quem instituti huius auctorem atque procuratorem esse apertissimis indiciis cognoverat, resistere videretur, anno a Christo nato 1543¹⁷ illud ipsum rursus firmavit et apostolica auctoritate communivit. Neque ullis ipsum terminis aut viro-
rum numero circumscriptum esse voluit, quod augeri atque
- 15 amplificari summopere iam optabat; praevidebat enim sanctissimus Pontifex, nullam fore tam barbaram et incultam gentem, ad quam horum hominum ardentissima charitas non esset pervasura, nec ullum tam apertum ac ingens periculum, cui se pro Christi gloria non illi libenter offerrent.
- 20 [12] Haec sunt, Kemnici, Societatis Iesu initia, haec illius prima origo, quam tu falso a Ioanne Petro Carapha, qui postea cardinalis et tandem anno 1555, Pontifex factus, Paulus Quartus dictus est, priusquam ad fastigium illud eveheretur, Venetiis primum institutam fuisse asseris, cum tamen nullum sit
- 25 vitae institutum quod Paulum Quartum auctorem potissimum primumque institutorem habuerit^{17*}. Immo vero, Clemente Septimo Pontifice Maximo universalem Ecclesiam moderante, magnae quidam auctoritatis viri, pietatis ardore accensi, in separatum quendam et a vulgi consuetudine secretum locum

¹⁷ Bulla *Iniunctum nobis* qua Paulus III de novo Societatem approbavit, numero sociorum non definito, data est apud S. Petrum, anno Incarnationis dominicae 1543, seu 1544 a Circumcisione, MI, *Const.*, I, 86.

^{17*} Vide infra, p. 301, quomodo Chemnitius hunc errorem retraxerit.

una convenire [13v] frequenter solebant, ut precationibus, sacramentorum frequentationi, pietatis charitatisque officiis sedulo vacarent; quae ideo Divini Amoris sodalitas dicebatur¹⁸. Quorum exemplo Paulus Quartus Pont. Max., qui tum Ioannes Petrus Carapha dicebatur, excitatus, eorum se numero aggregavit¹⁹. Cum vero se aliquandiu in illis praeclaris operibus cum reliquis exercuisset, ex piis illis ac religiosis viris quatuor: Paulus hic scilicet Quartus, tum episcopus Theatinus; Caietanus, nobilis vicentinus, protonotarius apostolicus²⁰; Bonifacius, nobilis pedemontanus, domo Alexandria²¹, et Paulus quidam Romanus²², peculiari nescio qua Spiritus Sancti impulsione incitati, coelestis amoris singulari ardore inflammati, magnoque et iusto dolore commoti quod sacer hic noster clericorum ordo a primaeva sinceritate ac puritate tam turpiter degenerasset ac magno Ecclesiae detrimento obsolesceret; egregiam quandam rationem inierunt, qua illius antiquum splendorem aliqua ex parte revocare ac conservare possent.

¹⁸ Oratorium (*Confraternitas, Oratorio, Confraternita, Società*) Divini Amoris primum conditum Genuae 26 decembris 1497, incerto tempore (ante an. 1517) ortum habuit Romae. Leo X per Bullam anno IV sui pontificatus datam, Oratorium univit paroeciae SS. Silvestri et Dorotheae regionis Transtiberinae. CHIMINELLI, *San Gaetano Thiene*, p. 158. A. CISTELLINI, *Figure della riforma pretridentina*, edidit (p. 273-77) summarium statutorum confraternitatis Divini Amoris Romanae, atque elenchum sociorum superstitem et defunctorum in Urbe inter annos 1517-1524. Quae documenta invenit inter scripta Bartholomaei Stella.

¹⁹ Ioannes Petrus Carafa (1476-1559), episcopus Chietinus vel Theatinus, creatus cardinalis a Paulo III an. 1536, Summus Pontifex electus 23 maii 1555, non numerandus est inter fundatores Oratorii romani Divini Amoris, cui nomen dedisse videtur tantum anno 1520. CHIMINELLI, *S. Gaetano Thiene*, p. 169; CISTELLINI, *Figure della Riforma pretridentina*, p. 286 annot. 26.

²⁰ S. Caietanus Thiene dicitur in elencho supra citato « D. Gaietanus de Thienis, scriptor Apostolicus ».

²¹ Bonifatius de' Colli († 1557) pedemontanus ex urbe Alexandria, doctor legum, familiaris in domo Papae Leonis X, a quo missus est in Angliam ut birretum cardinalicium afferret cardinali Thomae Wolsey, archiepiscopo Eboracensi. Huic primo S. Caietanus manifestavit suum consilium novi ordinis Clericorum Regularium condendi. CHIMINELLI, *S. Gaetano*, 393-95; CISTELLINI, *op. cit.*, p. 286, annot. 24; PASCHINI, *S. Gaetano Thiene*, p. 27.

²² Paulus Consiglieri († 1557), natus Romae. A Ioanne Petro Carafa inductus est ad novum vitae genus amplectendum. Idem Carafa, elevatus ad Summum Pontificatum, Romam eum adduxit, ubi fuit Praefectus cubiculi Pontificis. Cardinalatum sibi oblatum declinavit. CHIMINELLI, *op. cit.*, 401-02; CISTELLINI, *op. cit.*, p. 286, annot. 25.

Omnium nanque bonis in communem usum sepositis, ut pro cuiusque necessitate in singulos dispertirentur, rerumque omnium humanarum curis abiectis, se totos divinis laudibus concinendis rerumque coelestium meditationi tradiderunt, illamque in rebus omnibus vivendi rationem sunt ingressi, quam antiquae puritati simillimam esse iudicarunt. Quare Presbyteri Regulares appellati sunt ²³. At quoniam Paulus III Pont. Max., relicto tunc episcopatu Theatino, hanc vivendi rationem
 55 magna cum omnium admiratione suscepit, vulgo Theatini omnes [14] dicti sunt ²⁴.

[13] Is tamen inter eos sicut episcopali dignitate, ita auctoritate, ut par erat, plurimum semper excelluit, estque vitae illud institutum religiosissimum eius opera auctum et amplificatum. Quod quidem non Venetiis, ut ais, sed Romae initium habuit ²⁵; Venetias tamen haud multo post, Divina providentia magis quam humano consilio, venit. Nam, cum Caroli Quinti augustissimi imperatoris exercitus, eo inscio atque adeo invito (erat enim per id temporis in Hispania), sub
 65 Borbonio duce in urbem Romam invasisset, illamque latrociniiis et excursionibus depopulatus esset; viri isti, quietis amantissimi, Venetorum triremibus, quae tunc forte ad Tyberinum ostium erant, vecti, Venetias pacis et quietis egregium domicilium appulerunt.

[14] Quorum sane vivendi genus, ut est Societate Iesu antiquius, ita in vivendi ratione ab illa valde differt ²⁶. Illi enim sacrarum aeternarumque rerum meditationi atque psalmodiae potissimum vacant; isti vero cum divinorum mysteriorum assidua contemplatione, docendae plebis, Evangelii amplificandi, sacramenta administrandi, atque reliqua omnia apostolica munera coniungunt. Illi nondum Italiae finibus
 75

²³ Ordo Clericorum Regularium fuit approbatus a Clemente VII per Breve *Exponi nobis*, datum 24 iunii 1524. CHIMINELLI, *op. cit.*, 403; *Regnum Dei*, 4 (1948) 108. VENY, S. *Cayetano de Thiene, Patriarca de los Clérigos regulares*, 251-253.

²⁴ De usu nominis « Theatini » a *Theate* latino nomine urbis quae italice dicitur Chieti, cuius I. P. Carafa erat episcopus, vide CHIMINELLI, *op. cit.*, 454 ss.

²⁵ Quatuor primi sodales vota ediderunt Romae ad Sancti Petri, in festo Exaltationis Sanctae Crucis 14 septembris 1524. VENY, S. *Cayetano*, pp. 267-270.

²⁶ Differentiam inter ordinem Theatinorum et Societatem Iesu saepe nostri antiqui scriptores inculcarunt. Vide, inter alios, POLANCO, *Fontes narrativi*, I, 299; RIBADENEIRA, *Vita*, I. II, c. VI.

excesserunt, in qua magna cum laude versantur, et vitam degunt omnium iudicio spectatissimam; isti vero ultimas iam orbis oras lustrarunt, atque Christum Iesum crucifixum universo fere generi humano annuntiarunt, usque adeo ut nulla sit tam barbara et inculta gens, cui Societatis Iesu nomen non sit notissimum. Neque mihi persuadere possum alia te ratione fuisse inductum ut Paulum Quartum Pont. Max. Societatis Ie-[14v]su auctorem fuisse diceres, quam ut tuis omnibus pro odio, quod in sanctissimos Romanos Pontifices conceperunt atque exercent, fieret illa suspecta et invisa. Quae quidem satis ostendunt, quae sit vobis, Kemnici, fides habenda in his quae passim in magnum Romanae Ecclesiae dedecus, sanctissimorumque Pontificum ignominiam iactatis. Cum enim in eam curam atque cogitationem potissimum incumbatis, ut innumeris fraudibus ac calumniis adhibitis, Romae Ecclesiae nomen in summam populi invidiam adducatis; neque in veritate inquirenda diligentes, neque in mendaciis pervulgandis atque amplificandis tardi estis. Quare nihil miror si commilitonum tuorum libri ita mendaciis scateant, ut cum levissimis poëtis certare meritissimo possint. Neque enim ita multo antea in quendam incidi, qui quorundam hominum ineptissimorum, Augustanam confessionem profitentium, protestationem adversus sacrosanctum et oecumenicum Tridentinum concilium continet, qui ex fraude totus atque mendaciis compositus de industria fuisse videtur, atque adeo tam multa nefanda accidisse Tridenti mentitur, ut ad risum nobis, qui testes illic perpetuo adfuimus, movendum, confictus fuisse videatur. Sed do huic vestrae procacitati veniam. Nam cum iniquissimae causae diffidere iam incipiat, illaque excidere vereamini, nihil mirum si omnibus eam fallaciis et imposturis fulcire et sustentare conemini.

[15] Ut vero ad institutam narrationem revertamur, firmato iam atque communito a Paulo Tertio Pont. Max. sanctissimo vitae instituto Societatis Iesu, per [15] omnes se viri illi officiosissimi Italiae urbes spargebant, omnesque nervos in sacramentorum virtute atque efficacitate inculcanda contendeant, in quibus iustitiae sanctitatis salutisque nostrae praesidia Christum collocasse intelligebant. Quantum vero ea in re profecerint, locupletissimus testis est Bononiensis civitas florentissima, quae eorum persuasionibus inducta, tanto cum ardore ac pietate sanctissima Eucharistiae et Poenitentiae sacramenta per id temporis frequentabat, ut plurimi noctu ae-

dium, in quibus illi habitabant, parietes conscenderent, quo
 20 illis primo diluculo confitendi peccata locus pateret, neque
 advenientium multitudine retardari atque impediri possent ²⁷.

[16] Erat forte per id temporis Romae Petrus Mazca-
 renhas, vir et maiorum nobilitate et maximarum rerum usu et
 experientia illustrissimus, ab invictissimo Ioanne III Lusita-
 25 niae Rege ad Summum Pontificem orator, qui cum singularem
 quandam prudentiam haberet cum egregia pietate et religione
 coniunctam, religiosissimique regis sui animum, virtutum om-
 nium domicilium, satis notum haberet et exploratum, intel-
 lexit quam praeclare et de piissimo Rege, et de charissima sibi
 30 patria mereretur, si ex illis viris aliquot eius opera atque in-
 dustria in Lusitaniam concessissent ²⁸. Quare acceptis ab op-
 timo Rege literis ²⁹, pietatis in sanctissimum hoc vitae genus
 amorisque plenissimis, multis cum Paulo Tertio Pontifice Ma-
 ximo egit, ut ex viris illis duos in Lusitaniam mitteret; quo
 35 tandem impetrato, illo profecti sunt Franciscus Xavier et Si-
 mon Rodericus anno 1541, rarae cuiusdam atque spectatae
 virtutis viri, quam [15v] maximis postea et gravissimis docu-
 mentis declararunt, alter in India ultimisque Orientis regio-
 nibus, alter in Italia et Lusitania. Nam cum Ioannes ille Ter-
 40 tius, Lusitaniae Rex Op. Max., ex India ac caeteris Orientis
 provinciis, quae Lusitano imperio subsunt, coelestes magis
 quam terrenas opes quaereret, diligentiusque curaret divinum
 ibi nomen amplificari, quam summam inde auri copiam tran-
 sportari; retento apud se Simone Roderico, qui, cum Lusita-
 45 nus esset, sanctissimae Iesu Societatis in Lusitania prima fun-

²⁷ Haec acciderunt opera Claudii Iaii: « Un altro, nelli medesimi principii, cioè M^o Claudio Giayo, uscì al Vescovado di Bagnarea, et dipoi di Brescia, Faenza et Vologna, dove anchora fu grande la commotione et edificatione della gente in diverse opere pie, et tanto il concorso delle confessioni, che gli interveniva la mattina, serrate le porte, trovar pure dentro di casa che le persone erano montate per il muro, per haver la mattina luogo di confessarsi, non gli però trovando nè avanti, nè subito dopo la predica », POLANCO, *Summ. ital.*, I, 273-74. Haec quae ex hoc textu, unde ea forte excerpit Paiva, possunt intelligi tamquam Bononiae facta, evenerunt re vera Balneoregii, anno 1540. *Epp. Iaii*, 265-67. Ita intellexit etiam Polancus in *Sum.*, n. 116, I, 223.

²⁸ Idea mittendi aliquos e Societate in Indiam proposita est Ioanni III regi non a Mascarenhas, sed a Didaco Gouveia. Mascarenhas, iubente Rege, rem proposuit Summo Pontifici. Vide I, 228, annot. 64; v. etiam RIBADENEIRA, *De Actis*, n. 88, infra, MON. 14.

²⁹ Litterae Regis ad Petrum Mascarenhas datae sunt 4 augusti 1539: earum textum vide in MI, *Epp.*, I, 737-39.

damenta iacere commodius poterat, curavit ut Franciscus Xavier in Indiam navigaret, ut et Christum Iesum barbaris hominibus, cum reliquis religiosus viris qui illud iam ibi munus praeclare obibant, annuntiaret, et nostros qui ibidem degunt in officio religioneque contineret. Quam vero haec Francisci 50 navigatio Ecclesiae fauste feliciterque successerit, paulo post aperiemus ^{29a}.

[17] Dum haec in Lusitania geruntur, Ignatius, qui omnes cogitationes in Christi gloriam Ecclesiaeque splendorem conferebat, cum intueretur quam esset miserandus religionis 55 status in Germania, quae paulo antea, Lutheri in Apostolicam Sedem malevolentia, ab illa, hoc est, ab ipsa Christi Ecclesia magna ex parte defecerat; atque intelligens non aliter huic malo mederi quam per pios religiosos fideles officiosos eruditosque concionatores posse; aliquos huius instituti viros eodemque charitatis ardore inflammatos in Germaniam misit, 60 qui neque aperto discrimine deterriti, neque rei difficultate retardati, sola vero spe atque charitate erecti et animati, officiosissimam [16] provinciam acceperunt: qua tam praeclare perfuncti sunt, atque tam multos ab errorum tenebris ad claram fidei lucem revocarunt, ut in magnam omnes salutis Germaniae spem venerint, si operarii tantae messi pares ac convenientes non deessent. 65

[18] Quod cum intueretur Reverendissimus Ioannes Moronius S. R. E. Cardinalis, episcopus Praenestinus perquam 70 dignissimus, singularemque quandam haberet prudentiam cum egregia pietate religione integritate vitaeque innocentia coniunctam (cuius, ut plurimis aliis in rebus, tum maxime nuper in Sacrosancto Concilio Tridentino, in quo Apostolicae fuit Sedis Legatus ac Praeses in Reverendissimi Cardinalis Mantuani demortui locum, praeclara documenta dedit) ³⁰, atque Germaniae mores percalleret, ubi Apostolicae Sedis legatione tam feliciter functus erat, ut non minori Ecclesiae hostes eius singularem prudentiam et integritatem observantia, quam pii et catholici homines pietate atque amore prosequerentur; cum, 75 inquam, intueretur quantum Societatis Iesu viri, qui aposto- 80

^{29a} De hac re agit in loco a nobis minime edendo eo quod a nostro scopo aberrat.

³⁰ De Ioanne Morone v. I, 536 ¹¹. Card. Gonzaga, Concilii Legatus, vita cessit mense martio a. 1563. Ei in munere successit card. Morone ad finem usque Concilii, a. 1564.

lico munere in Germania felicissime perfungebantur, calamitosae illi provinciae utilitatis afferrent; cum Ignatio, quem propter egregiam prudentiam cum admirabili sanctitate coniunctam suspiciebat, communicavit, quanto Christianae reipublicae usui esse posset, si Romae amplissimum collegium construeretur, in quo maxima Germanorum adolescentium multitudo bonis literis instrueretur, et ad fidem pietatemque institueretur, ut tandem in patriam redeuntes, collapsam atque conculcatam religionem instaurare aliqua ex parte possent. Quae tamen oratio haud [16v] quidem officiosissimum Ignatii animum imparatum offendit. Nam cum verissimo in Germanos, Romanae Ecclesiae olim decus et ornamentum, amore aestuaret, atque intueretur ex Italia Gallia Hispania caeterisque adhuc integris et incorruptis provinciis doctores illo commode ire propter Germanicae linguae difficultatem non posse; omnes vias persequeretur, ut tantae huic necessitati succurrere aliqua ratione posset. Quare tanti Antistitis auctoritate et auxiliis animatus vehementiusque incitatus, egregium opus aggressus est anno 1553³¹. Quoniam vero Germanos hosce adolescentes erudiendi munus officiosissima Iesu Societas, et ad communem Christianae reipublicae utilitatem nata, suscepit, atque maxima cum laude et omnium gratulatione obit; fuit Ignatii opera et providentia illorum collegium haud procul a Societatis Iesu collegio Romae constructum, atque aedificatum³²; cui Reverendissimus Moronius usque adeo favet, ut non minorem ad illud sustentandum et amplificandum, quam ad instituendum, opis adiumentique afferat.

[19] Quantum vero haec res utilitatis Germanis afferat, satis conici ex Kemnicio potest, qui tantopere ab ea sibi ac suae factioni timet, ut hac una de causa affirmet Societatem Iesu in Germaniae Evangelique perniciem fuisse potissimum comparatam. Neque dubito quin divino beneficio, horumque adolescentium opera et diligentia, Germania praereptam sibi fidei lucem aliquando recuperet, atque patrum corda in filios Deus tandem, imperfectosque ad scientiam iustorum convertat³³. In eo tamen maxime fallitur, ut solet, Kemnicius, quod Germanos hosce [17] adolescentes non alia de causa in illud col-

³¹ De initiis collegiis Germanici vide *Memoriale*, n. 16 ss., I, 536 ss., et auctores ibi adductos.

³² De situ collegii Germanici v. I, 597¹⁴.

³³ Luc. I, 17.

legium convenire affirmat, quam ut in Societatis Iesu ordinem 20
tandem cooptentur. Nam etsi illos alendi sustinendi moderan-
di instituendique curam, Societatis Iesu viri gerant, non ta-
men ad eorum vitae institutum suscipiendum aut impellun-
tur, aut ratione aliqua inducuntur. Nam cum ad hunc labo-
rem suscipiendum solum salutis Germaniae desiderio fuerint 25
incitati, nihil habent antiquius quam illi quacunque ratione
consulere atque prospicere. Quare, viri Germani, si aliquem
adhuc grati animi sensum retinetis, si humanitatem, si anti-
quam vestrorum morum suavitatem, si in reddendis officiis
integritatem, si illam omnium sermone praedicatam comita- 30
tem lenitatemque conservatis; hi certe vobis debent esse in
primis grati, hi quam maxime chari, qui cum nullam a vobis
gratiam inire, aut sibi a vobis referri cupiant, cum nulla be-
neficia ambiant, honoribusve ullis augeri velint, solis calami-
tatibus vestris commoti, charitate inducti, amore incitati, om- 35
nem operam industriam cogitationem in vestram salutem con-
ferunt; et qui sibi ostiatim victum frequenter quaerunt, filiis
vestris omnium, quibus natura indiget, abundantiam et copiam
suppeditant, pietate imbuunt, religione informant, eruditione
excolunt, ut et illis vos frui maiori cum voluptate possitis, et 40
ipsi vobis Evangelii clarissimam lucem, flagitiosorum quorun-
dam hominum atrocissimo scelere praereptam, aliquando re-
stituunt.

[20] At Kemnicius, sannionum et parasitorum qui om-
nium mensas sectantur more, Iesuitarum nomine [19] facete 45
ludit, illudque varie interpretatur. Nam et Iebusitas et, dempta
priori syllaba, Suitas eos vocat ³⁴. Nulla tamen ei interpretatio
magis arrisit ea quae ex Romanorum historiis desumpta est: Sic-
ut (inquit) olim Romanorum Imperatores dicebantur Africani,
Germanici, Asiatici, non quod amici et socii essent illorum po- 50
pulorum, ita dicti sunt Iesuvitae, quasi professi et coniurati ho-
stes Iesu. Illius scilicet, (ut ego interpretor) qui Islebii ³⁵ (quam
vos in Lutheri gratiam, novam Bethlem appellatis) natus est, il-
liusque Evangelii, quo ipse verum Christi Evangelium scelerate
corruptit et depravavit. Sed agedum, vitae eorum instituta cum 55
Christi Evangelio conferamus, ut de illis sententiam ferre ae-
que et legitime possimus. Nam, si fidem aliquam Christo esse
habendam existimas, veros a falsis prophetis ex operibus esse

³⁴ Cf. WIDMANSTADT, in nostro vol. I, p. 792.

³⁵ Annotatio auctoris: « Islebia (Eisleben) Lutheri est patria ».

lico munere in Germania felicissime perfungebantur, calamitosae illi provinciae utilitatis afferrent; cum Ignatio, quem propter egregiam prudentiam cum admirabili sanctitate coniunctam suspiciebat, communicavit, quanto Christianae reipublicae usui esse posset, si Romae amplissimum collegium construeretur, in quo maxima Germanorum adolescentium multitudo bonis literis instrueretur, et ad fidem pietatemque institueretur, ut tandem in patriam redeuntes, collapsam atque conculcatam religionem instaurare aliqua ex parte possent. Quae tamen oratio haud [16v] quidem officiosissimum Ignatii animum imparatum offendit. Nam cum verissimo in Germanos, Romanae Ecclesiae olim decus et ornamentum, amore aestuaret, atque intueretur ex Italia Gallia Hispania caeterisque adhuc integris et incorruptis provinciis doctores illo commode ire propter Germanicae linguae difficultatem non posse; omnes vias persequeretur, ut tantae huic necessitati succurrere aliqua ratione posset. Quare tanti Antistitis auctoritate et auxiliis animatus vehementiusque incitatus, egregium opus aggressus est anno 1553³¹. Quoniam vero Germanos hosce adolescentes erudiendi munus officiosissima Iesu Societas, et ad communem Christianae reipublicae utilitatem nata, suscepit, atque maxima cum laude et omnium gratulatione obit; fuit Ignatii opera et providentia illorum collegium haud procul a Societatis Iesu collegio Romae constructum, atque aedificatum³²; cui Reverendissimus Moronius usque adeo favet, ut non minorem ad illud sustentandum et amplificandum, quam ad instituendum, opis adiumentique afferat.

[19] Quantum vero haec res utilitatis Germanis afferat, satis conici ex Kemnicio potest, qui tantopere ab ea sibi ac suae factioni timet, ut hac una de causa affirmet Societatem Iesu in Germaniae Evangelique perniciem fuisse potissimum comparatam. Neque dubito quin divino beneficio, horumque adolescentium opera et diligentia, Germania praereptam sibi fidei lucem aliquando recuperet, atque patrum corda in filios Deus tandem, imperfectosque ad scientiam iustorum convertat³³. In eo tamen maxime fallitur, ut solet, Kemnicius, quod Germanos hosce [17] adolescentes non alia de causa in illud col-

³¹ De initiis collegiis Germanici vide *Memoriale*, n. 16 ss., I, 536 ss., et auctores ibi adductos.

³² De situ collegii Germanici v. I, 597¹⁴.

³³ Luc. 1, 17.

legium convenire affirmat, quam ut in Societatis Iesu ordinem 20
tandem cooptentur. Nam etsi illos alendi sustinendi moderan-
di instituendique curam, Societatis Iesu viri gerant, non ta-
men ad eorum vitae institutum suscipiendum aut impellun-
tur, aut ratione aliqua inducuntur. Nam cum ad hunc labo-
rem suscipiendum solum salutis Germaniae desiderio fuerint 25
incitati, nihil habent antiquius quam illi quacunque ratione
consulere atque prospicere. Quare, viri Germani, si aliquem
adhuc grati animi sensum retinetis, si humanitatem, si anti-
quam vestrorum morum suavitatem, si in reddendis officiis
integritatem, si illam omnium sermone praedicatam comita- 30
tem lenitatemque conservatis; hi certe vobis debent esse in
primis grati, hi quam maxime chari, qui cum nullam a vobis
gratiam inire, aut sibi a vobis referri cupiant, cum nulla be-
neficia ambient, honoribusve ullis augeri velint, solis calami-
tatibus vestris commoti, charitate inducti, amore incitati, om- 35
nem operam industriam cogitationem in vestram salutem con-
ferunt; et qui sibi ostiatim victum frequenter quaerunt, filiis
vestris omnium, quibus natura indiget, abundantiam et copiam
suppeditant, pietate imbuunt, religione informant, eruditione
excolunt, ut et illis vos frui maiori cum voluptate possitis, et 40
ipsi vobis Evangelii clarissimam lucem, flagitiosorum quorun-
dam hominum atrocissimo scelere praereptam, aliquando re-
stituant.

[20] At Kemnicius, sannionum et parasitorum qui om-
nium mensas sectantur more, Iesuitarum nomine [19] facete 45
ludit, illudque varie interpretatur. Nam et Iebusitas et, dempta
priori syllaba, Suitas eos vocat ³⁴. Nulla tamen ei interpretatio
magis arrisit ea quae ex Romanorum historiis desumpta est: Sic-
ut (inquit) olim Romanorum Imperatores dicebantur Africani,
Germanici, Asiatici, non quod amici et socii essent illorum po- 50
pulorum, ita dicti sunt Iesuvitae, quasi professi et coniurati ho-
stes Iesu. Illius scilicet, (ut ego interpretor) qui Islebii ³⁵ (quam
vos in Lutheri gratiam, novam Bethlem appellatis) natus est, il-
liusque Evangelii, quo ipse verum Christi Evangelium scelerate
corruptit et depravavit. Sed agedum, vitae eorum instituta cum 55
Christi Evangelio conferamus, ut de illis sententiam ferre ae-
que et legitime possimus. Nam, si fidem aliquam Christo esse
habendam existimas, veros a falsis prophetis ex operibus esse

³⁴ Cf. WIDMANSTADT, in nostro vol. I, p. 792.

³⁵ Annotatio auctoris: « Islebia (Eisleben) Lutheri est patria ».

internoscendos confiteberis. Divinae legis summam in charitate positam esse, omnium est Evangelistarum et Apostolorum monumentis consignatum; novum nanque mandatum suumque praeceptum, idest, legi Evangelicae quam maxime peculiare vocavit Christus sese mutuo diligere ³⁶, et D. Ioannes, eos dixit plene et cumulate legem observare, qui diligunt fratres, non quidem lingua et verbo, sed opere et veritate ³⁷, hoc ⁶⁵ est, qui charitatis Christi aemuli atque imitatores, sese in apertum discrimen pro fratrum salute coniiciunt, quemadmodum Christus pro humano genere seipsum truculentissimae morti devovit. Paulus vero hac oratione fideles omnes ad charitatis officia incitat et allecat: Alter alterius onera portate, nam sic ⁷⁰ adimplebitis legem Christi ³⁸.

[21] Cum igitur Iesu haec Societas ad char-[19v]itatis officia universo umano generi praestanda sit potissimum comparata, nullumque tam molestum ac difficile officium excogitari possit, quod sibi praetermittendum esse viri isti arbitrentur; non video quid tibi in hoc vitae genere cum Iesu sanctissimo nomine atque gloria pugnare videatur. Esse vero in charitatis muneribus vitae huius rationem potissimum positam, satis viri illi Sanctissimae huius Societatis primi institutores explicarunt, cum vitae atque consiliorum suorum rationem his ⁸⁰ verbis Paulo Tertio Pontifici Maximo expresserunt: « Quicumque in Societate nostra, quam Iesu nomine insigniri cupimus, vult sub crucis vexillo Deo militare, et soli Domino atque Romano Pontifici eius in terris Vicario servire, post solenne perpetuae castitatis votum, proponat sibi in animo, se partem ⁸⁵ esse Societatis ad hoc potissimum institutae, ut ad profectum animarum in vita et doctrina christiana, et ad fidei propagationem per publicas praedicationes et verbi Dei ministerium, spiritualia exercitia et charitatis opera, et nominatim per puerorum ac rudium in christianismo institutionem, ac christi- ⁹⁰ fidelium in confessionibus audiendis spiritualem consolationem praecipue intendat, curetque primo Deum, deinde huius sui instituti rationem, quae via quaedam est ad illum, semper ante oculos habere, et finem hunc sibi a Deo propositum totis viribus assequi; unusquisque tamen secundum gratiam sibi ⁹⁵ a Spiritu Sancto subministratam, et vocationis suae propriam

³⁶ Io. 13. 34; 15. 12.

³⁷ 1 Io. 2, 5.

³⁸ Gal. 6. 2.

gradum (ne quis forte zelo utatur, sed non secundum scientiam) [cuius] proprii cuiusque gradus iudicium, et officio-[20] rum discretio ac distributio tota sit in manu Praepositi seu Praelati per nos eligendi, ut congruus ordo servetur in omni bene instituta communitate necessarius » ³⁹ etc.; plurimisque 100 aliis demonstrant, esse in potissimis sodalitatis huius legibus, ire in mundum universum, praedicare Evangelium omni creaturae ⁴⁰, quotiescunque illorum quivis a Romano Pontifice aut a supremo ipsorum generalique praelato missus fuerit, nulla non modo mercede accepta, sed ne itineris quidem subsidio 5 postulato, quippe qui amplissimum esse viaticum ducunt, in illius providentia conquirere, qui volatilia coeli, quae non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, abundantissime pascit.

[CHEMNITII RESPONSIO ⁴¹]

... III. De prima vero origine, institutione et antiquitate sectae Iesuitarum, sive forsan creationem ipsi vocari malint, quaedam quae ex Andradii narratione didici, hoc loco adiciam, ut Iesuitas, priusquam tractationem alterius argumenti ingrediar, placatos et propitios bona cum gratia a me dimittam, si forsan, quod de ipso- 5 rum sanctitate suspicari non decet, antea offensi fuissent. Et utile est, veram narrationem de consilio institutionis huius Pontificiae foeturae extare et notam esse. Ego quidem fateor, me hactenus nihil certi potuisse ex Scriptoribus nostri temporis cognoscere, et ad cognitionem rei admodum recentis antiquitatis monumenta nihil 10 conferunt. Illorum igitur, quas habere potui, annotationes secutus sum: sed audio, iam inter tot et tam varia examina ordinum et religionum Ecclesiae Pontificiae, commissam esse confusionem Theatinorum qui a Paulo III originem habent, et Iesuitarum, quorum foetura alios habet autores. Ut igitur error iste per satisfactionem 15 fiat venialis, narrationem de origine et ratione institutionis Iesui-

³⁹ Formula Instituti Societatis, in Bulla prima approbationis inserta MI, *Const.*, I, 26.

⁴⁰ Mc. 16, 15.

⁴¹ Prout supra, p. 285, monuimus, post acceptum opus Paivae de Andrade, Chemnitius illud confutare cupiens scripsit *Examen Concilii Tridentini, in tres partes divisum*. Opus primum editum est ann. 1563-1573. Nos editione facta Francofurti ad Moenum anno 1707 usi sumus. Operi praemittitur: *In Examen primae partis Decretorum Concilii Tridentini Praefatio*, ex qua praefatione excerpimus fragmentum ubi de Ignatii vita et Societatis initiis fit sermo. Chemnitius ipsae fatetur se ad scribendum nullum alium habere fontem praeter adversarii sui narrationem.

tarum, ex grandiloquis Andradii progymnasmatibus, simpliciter et breviter hoc loco repetam.

IV. Miles quidam Ignatius Loyola, in obsidione arcis Pompeopolitanae, altero crure bombardae ictu laeso, in altero gravissimo vulnere accepto, postea domo, patria, et quas habebat facultatibus desertis novam inire vitae austeritatem et humilitatem constituit. Quia vero ad illam vitae rationem, quam inire cogitabat, litterarum cognitionem plurimum conducere intelligebat, Lutetiam Parisiorum se contulit, ubi per decem annos in studiis versatus, decem novae suae religionis socios sibi ascivit. Exacto vero decennio cum novis recentis suae religionis sodalibus rediit in Hispaniam, anno Domini 1536.

Postea anno 1537, venerunt Romam, ut a Pontifice Romano facultatem impetrarent sacrae Hierosolymae loca peragrandi. Sed cum Turcicum cum Venetis bellum illud institutum intercepisset, mutato consilio constituerunt, ad docendas Ecclesias vitae suae institutum convertere. Venetiis igitur a legato Pontificio septem ex illis sacris initiati sunt, accepta facultate, ut libere ubique plebem docere, secretas peccatorum confessiones audire, et Sacramenta administrare possent.

Anno 1540 intercedente cardinali Contareno, a Paulo III petierunt, ut vitae illud institutum Pontificia auctoritate confirmaret. Qui addita hac cautione, illud ratum habuit, ne plures quam 60 viri, ad eam societatem adscriberentur. Sed cum postea animadvertent, illam vitae rationem, ad restituendam et resarciendam nutantem et labascentem Pontificiam ecclesiam, prae ceteris ordinibus maxime idoneam esse, 1543 anno decrevit, ne ullis vel locorum terminis, vel personarum numero, societas haec, nomine Iesu insignita, circumscriberetur. Rationem vero institutionis hanc de scripto recitat Andradius: Quicumque in Societate nostra vult militare, et soli Domino, atque Romano Pontifici, eius in terris vicario, servire, post solenne perpetuae castitatis votum, proponat sibi in animo se partem esse Societatis, ad hoc potissimum institutae, ut ad fidei propagationem, per publicas praedicationes, et nominatim per puerorum ac rudium in Christianismo institutionem, ac fidelium in confessionibus audiendis consolationem praecipue intendat, etc.

V. Sub idem tempus Ignatius ille considerans, Germaniam, quae a Pontificia sede descriverat, non aliter posse sub iugum Pontificium retrahi, quam per concionatores ad hoc idoneos, aliquos igitur ex suis sodalibus in Germaniam emisit. Qui cum facto periculo ostendissent se ecclesiis Germaniae sua hypocrisi plus nocere, seu posse, seu velle, quam reliquas omnes factitias Monachorum religiones, Ioannes Moronius Cardinalis, qui in proxima Tridentina Synodo legatus fuit Pontificis et Concilii praeses, consilium com-

municavit cum Ignatio, quanto usui esse posset ecclesiae Pontificiae, si Romae amplissimum Collegium construeretur, in quo maxima Germanorum adolescentum multitudo, in bonis litteris et religione, sumptibus Pontificis institueretur, ut tandem in patriam redeunt, 65 collapsam et conculcatam Pontificiam religionem ibi instaurare aliqua ex parte possent. Et illud opus aggressi sunt Iesuitae, anno Domini 1553 extructo tali Collegio Romae, non procul a Iesuitarum Collegio. Illos vero adolescentes narrat Andradius assumi in illud Collegium, non ut cooptentur tandem in ordinem Iesuitarum, sed 70 ait Iesuitas tantum alendi illos, moderandi et instituendi curam gerere, et ad hunc laborem suscipiendum solum salutis Germaniae desiderio fuisse incitatos, ut scilicet per istos emissarios Germania ad gremium, vel si hoc nimium est, ad oscula pedum Romani Pontificis paulatim reduceretur. De hac Iesuitarum techna Andradius 75 tam bene sibi suisque ominatur, quod inquit: — Non dubito, quin horum adolescentium opera et diligentia Germania praereptam sibi fidei (scilicet Pontificiae) lucem aliquando recuperet, — etc.

Et hoc est, quod in libello meo⁴² antea dixeram, sectam Iesuitarum potissimum in perniciem ecclesiarum Germaniae creatam 80 esse. Id vero Ioannes Albertus Ingolstadiensis⁴³ per inficiationem fortiter conabatur amoliri. Sed gratias agimus Andrudio, qui totam rationem institutionis huius sectae simpliciter et plane, sine dissimulatione nobis exposuit, ut iam non opus sit, vel ex rumoribus, vel ex coniecturis divinare, quo consilio Romana sedes novam 85 hanc foeturam postremis hisce mundi temporibus orbi obtruserit.

VI. Hanc igitur narrationem exordio huius scripti inserere volui, ut Iesuitas aliqua cum gratia a me dimitterem [...]

⁴² *Theologiae Iesuitarum praecipua capita*, de quo vide supra, p. 283.

⁴³ Significat opus scriptum a S. Petro Canisio, de quo vide *Praef.*, annot. 7^a, supra, p. 284.

12

P. IOANNIS DE POLANCO

INFORMATIO DE INSTITUTO SOCIETATIS IESU

8 DECEMBRIS 1564

EXCERPTA

I. - EDITIO integra huius Monumenti: MHSI, *Polanci Complementa*, I, 498-526.

II. - TEXTUS apographus, a P. Polanco quibusdam in locis emendatus¹, in ASIR, cod. *Instit. 15a* (P. Polanci, *De Instituto, Industriae, de humilitate*) ff. 29-52v (prius 258-271v). Titulus: *Del P. Polanco circa l'instituto della Comp.^a*. — *Incipit*: «† Jhus. Illmo Señor / Demándame V. S. por su letra, como cosa que mucho desea». — *Explicit*: «y todo sea a gloria de Christo nuestro Señor, como fuente y principio deste y de todo bien. 8 de diziembre 1564». — *Inscriptio in ultimo folio, manu Natalis*: «† p. generalis et / scripta p^f Polanci» [sic]. — *Alia manu*: «De instituto Societatis / 1564 /P. Polanci».

P. Polancus alias informationes de Societate iam antea scripserat, quarum regestum dedimus in primo volumine, MON. 9, pp. 298-302. Cuinam haec destinata fuerit, ignoramus, sed agi videtur de egregio quodam viro extra Societatem et quidem in Gallia comorante, qui, videns ex una parte Societatis res prospere gestas, ex alia vero audiens impugnationes adversariorum, quid tandem sentiret nesciebat. Ille cui *Informatio* mittitur vocatur Illmo Señor et V. Sría. Hanc informationem significasse videtur P. Laínez cum, scribens 22 decembris 1564 P. Oliverio Manareo, in Gallia Commissario, ei dicebat: «L'informazione della Compagnia che V. R. desidera havere forse si mandarà col primo spaccio, perchè già è fatta»². Tum ex his verbis, tum ex inscriptione Natalis in fine posita, quam supra transcripsimus, haec informatio videtur scripta a Polanco mandante P. Generali.

In epistulis P. Manarei ad Generalem hoc tempore scriptis nobis non licuit invenire petitionem huiusmodi informatonis; sed cum in eis saepe agatur de difficultatibus Lutetiae excitatis in Societatem ex parte universitatis Parisiensis, fieri potest ut haec informatio his impugnationibus dissolvendis destinata fuerit.

¹ Cf. MI, *Const.*, I, p. CCLXIII.

² *Lainii Mon.*, VIII, 335.

Scopus documenti est instituti Societatis notitiam tradere. Ad hoc consequendum, primum de ipso instituto agitur, deinde de approbatione et origine eiusdem, tandem de progressu Societatis usque ad annum 1564. Argumentum P. Polancus pro more suo maxima perspicuitate rerumque cognitione exponit, ita ut aptiorem hac summam de Societatis origine et progressu vix invenias. Polancus facta eo ferme modo enarrat quem in suis *Summaris*³ adhibuerat. Unde cum eis haec narratio omnino conferenda est. Id etiam minus necessarias reddit historicas annotationes, ideoque ab eis scribendis fere semper abstinemus.

III. - RATIO EDITIONIS. Eam partem edimus quae de approbatione et origine Societatis pertractat.

Textus

1. *Societatis approbatio.* — 2. *Approbatio concessa a concilio Tridentino.* — 3. *Origo Societatis.* — 4. *Ignatii educatio et ad Deum conversio.* — 5. *Consolationes habitae Minorissae. Exercitia spiritualia.* — 6. *Peregrinatio Hierosolymitana.* — 7. *Studia.* — 8. *Socii Ignatio adhaerent.* — 9. *Sacrae ordinationes. Iter Romam versus. Societatis approbatio.* — 10. *Ex quam dissitis regionibus primi Societatis Iesu sodales fuerint.*

DE LA APROBACIÓN DE LA SEDE APOSTÓLICA

[f. 31v]

[1] Hasta aquí he dicho del instituto de la Compañía. Ahora, para explicar lo que siento dél, [32] que es ser una grande y muy provechosa invención del Spíritu Sancto, que en nuestros días ha querido ayudar con ella las necesidades de su Yglesia, diré los motivos que tengo. 5

Y el primero es la aprobación del Summo Pontífice y de la Santa Sede Apostólica romana; porque Paulo III, el año del 39, estando en Tivuli, y siéndole representado este instituto por el cardenal Contarino, luego lo aprovó viva voce, y lo alabó con una gran satisfacción de su ánimo, diziendo que esta Compañía avía de ser causa de gran reformation en la Yglesia¹. Mas después, para que la cosa passase por bulla, cometióla al cardenal Guidacción, ordenándolo por ventura 10

³ Summarium hispanicum anno 1548 scriptum, et italicum annis 1549-1551, in nostro primo volumine edidimus pp. 146-298.

¹ Cf. *Sum.*, n. 89, I, p. 206.

12

P. IOANNIS DE POLANCO

INFORMATIO DE INSTITUTO SOCIETATIS IESU

8 DECEMBRIS 1564

EXCERPTA

I. - EDITIO integra huius Monumenti: MHSI, *Polanci Complementa*, I, 498-526.

II. - TEXTUS apographus, a P. Polanco quibusdam in locis emendatus¹, in ASIR, cod. *Instit. 15a* (P. Polanci, *De Instituto, Industriae, de humilitate*) ff. 29-52v (prius 258-271v). Titulus: *Del P. Polanco circa l'instituto della Comp.^a*. — *Incipit*: «† Jhus. Illmo Señor / Demándame V. S. por su letra, como cosa que mucho desea». — *Explicit*: «y todo sea a gloria de Christo nuestro Señor, como fuente y principio deste y de todo bien. 8 de diziembre 1564». — *Inscriptio in ultimo folio, manu Natalis*: «† p. generalis et / scripta p^f Polanci» [sic]. — *Alia manu*: «De instituto Societatis / 1564 / P. Polanci».

P. Polancus alias informationes de Societate iam antea scripserat, quarum regestum dedimus in primo volumine, Mon. 9, pp. 298-302. Cuinam haec destinata fuerit, ignoramus, sed agi videtur de egregio quodam viro extra Societatem et quidem in Gallia commorante, qui, videns ex una parte Societatis res prospere gestas, ex alia vero audiens impugnationes adversariorum, quid tandem sentiret nesciebat. Ille cui *Informatio* mittitur vocatur Illmo Señor et V. S^{ria}. Hanc informationem significasse videtur P. Lainez cum, scribens 22 decembris 1564 P. Oliverio Manareo, in Gallia Commissario, ei dicebat: «L'informatione della Compagnia che V. R. desidera havere forse si mandarà col primo spaccio, perchè già è fatta»². Tum ex his verbis, tum ex inscriptione Natalis in fine posita, quam supra transcripsimus, haec informatio videtur scripta a Polanco mandante P. Generali.

In epistulis P. Manarei ad Generalem hoc tempore scriptis nobis non licuit invenire petitionem huiusmodi informatonis; sed cum in eis saepe agatur de difficultatibus Lutetiae excitatis in Societatem ex parte universitatis Parisiensis, fieri potest ut haec informatio his impugnationibus dissolvendis destinata fuerit.

¹ Cf. MI, *Const.*, I, p. CCLXIII.

² *Lainii Mon.*, VIII, 335.

Scopus documenti est instituti Societatis notitiam tradere. Ad hoc consequendum, primum de ipso instituto agitur, deinde de approbatione et origine eiusdem, tandem de progressu Societatis usque ad annum 1564. Argumentum P. Polancus pro more suo maxima perspicuitate rerumque cognitione exponit, ita ut aptiorem hac summam de Societatis origine et progressu vix invenias. Polancus facta eo ferme modo enarrat quem in suis *Summaris*³ adhibuerat. Unde cum eis haec narratio omnino conferenda est. Id etiam minus necessarias reddit historicas annotationes, ideoque ab eis scribendis fere semper abstinemus.

III. - RATIO EDITIONIS. Eam partem edimus quae de approbatione et origine Societatis pertractat.

Textus

1. *Societatis approbatio.* — 2. *Approbatio concessa a concilio Tridentino.* — 3. *Origo Societatis.* — 4. *Ignatii educatio et ad Deum conversio.* — 5. *Consolationes habitae Minorissae. Exercitia spiritualia.* — 6. *Peregrinatio Hierosolymitana.* — 7. *Studia.* — 8. *Socii Ignatio adhaerent.* — 9. *Sacrae ordinationes. Iter Romam versus. Societatis approbatio.* — 10. *Ex quam dissitis regionibus primi Societatis Iesu sodales fuerint.*

DE LA APROBACIÓN DE LA SEDE APOSTÓLICA

[f. 31v]

[1] Hasta aquí he dicho del instituto de la Compañía. Aora, para explicar lo que siento dél, [32] que es ser una grande y muy provechosa invención del Spíritu Sancto, que en nuestros días ha querido ayudar con ella las necesidades de su Yglesia, diré los motivos que tengo. 5

Y el primero es la aprobación del Summo Pontífice y de la Santa Sede Apostólica romana; porque Paulo III, el año del 39, estando en Tivuli, y siéndole representado este instituto por el cardenal Contarino, luego lo aprovó viva voce, y lo alabó con una gran satisfacción de su ánimo, diciendo 10 que esta Compañía avía de ser causa de gran reformation en la Yglesia¹. Mas después, para que la cosa passase por bulla, cometióla al cardenal Guidacción, ordenándolo por ventura

³ *Summarium* hispanicum anno 1548 scriptum, et italicum annis 1549-1551, in nostro primo volumine edidimus pp. 146-298.

¹ Cf. *Sum.*, n. 89, I, p. 206.

15 la Providencia divina para que, passando la cosa con más contradicción y consideración, fuese más claro testimonio de su divina aprobación. Este Cardenal avía scripto contra la pluralidad de religiones, y así estuvo muy renitente al principio, en que esta nueva religión se instituyese; pero después le movió Dios a que él mismo diese corte en esta cosa, haziendo que passase la bulla de la aprobación el año de 1540, restringida a número de sesenta personas ². Después, viéndose el successo que Dios dava a esta su obra, el año del 43 fué de nuevo aprobada sin restricción de número y dada facultad de hazer sus constitutiones; y al año del 50 por Julio III de nuevo fué confirmada; y antes y después todos los Pontífices que ha auido, desde su principio, le han hecho nuevas gratias y privilegios, y servídose della en cosas de mucha confianza para ayuda de la Yglesia universal.

30

DE LA APROBACIÓN DEL CONCILIO

[2] El segundo motivo mío y testimonio también irrefragable de que esta sea obra de Dios, es del concilio Tridentino, que sólo ha passado después de la institución desta Compañía, el qual en la sesión 25^a, no solamente habla de la Compañía como de religión de clérigos aprobada por la Sede Apostólica, mas aun, tratando de la reformation de otros religiosos, expressamente testifica en el decreto 16 de regulibus, que no pretende innovar o vedar cosa alguna de las en que la Compañía de Jesús, conforme a su pío instituto, [32^v] sirve a Dios y a su Yglesia ³; que es una singular y muy privilegiada approbación desta venerable congregación, y de las graçias que se le han concedido, como armas espirituales con que se emplea en ayuda de los próximos.

45

DE LA ORIGEN DE LA COMPAÑÍA

[3] El terzero testimonio es de la origen desta Compañía; que al tiempo que permitió Dios por nuestros peccados

² Ipsum Card. Guidiccioni excogitasse viam qua ad approbationem Societatis pervenire licuit, dicit etiam Polancus in *Sum.*, n. 90, I, 207 et in *Chron.*, I, 80.

³ Verba ipsa Concilii vide sup. p. 176.

que començase Martín Luthero en Alemagna a levantar vander
 vera contra la santa Sede Apostólica y cathólica religión,
 abriendo la puerta a infinitas sectas y monstruos de heregías,
 que desde el año de 1520 comenzó a excitar el demonio por
 aquél y otros sus ministros; al mismo tiempo, poco más o
 menos, su divina Providentia comenzó a preparar como un
 antídoto contra este veneno, con una conversión notable del
 Padre Ignatio de Loyola, de santa memoria, primer fundador
 desta Compañía. 55

[4] Este Padre Ignatio fué natural de la provincia de
 Guipuzca, en los Pirineos que dividen la Francia de la Es-
 paña, de linage de los más nobles della, de profesión soldado,
 y hombre harto mundano, de edad de 26 años, y sin letras,
 aunque de mucho ingenio y prudencia natural, y de un áni- 60
 mo grande y valeroso, y muy eficaz y constante⁴. Y fué así
 que, entrando en aquel tiempo un ejército de franceses por
 el reyno de Navarra, y tomando la çiudad de Pamplona, ha-
 llóse en la fortaleza Ignatio, y con su exemplo, y con animar
 los otros que allí estaban, hizo que no se rendiessen, hasta 65
 que, batiéndola con artillería fuertemente, una pelota le que-
 bró la una pierna y le hirió la otra, derribándole en tierra.
 No se pudo tener más el castillo, y los franceses prendiéronle
 así herido como estava, y le curaron y trataron con toda hu-
 manidad, y después le embiaron a su casa de Loyola, que no 70
 está muy lejos de allí, donde estuvo curándose con grande
 trabajo y patientia muchos meses. Y en este tiempo, tocán-
 dole Dios muy dentro del alma, se determinó de emplearse
 enteramente en su servicio; y leyendo vidas de santos, y con-
 siderando por [33] sí del modo que tendría de vivir, no le 75
 faltando ánimo para imitar qualesquiera de las más traba-
 josas y ásperas cosas que leya, finalmente, como se vió quasi
 sano, partióse solo para Nuestra Señora de Monser[r]at, y
 dexando su cavallo y vestidos y dineros a los pobres⁵, tomó
 solamente un saco con que cubría su cuerpo, y en el un pie, 80
 que estava fresco de la quebradura, un çapato; y veló una
 noche allí su saco, como los cavalleros noveles suelen velar
 las armas; y siguió así quatro meses en mendicidat y aspe-
 ríssimas penitencias y orationes vocales muy continuas, por-

⁴ Cf. *Sum.*, nn. 4-6, I, 154-156.

⁵ *Equum Monasterio Montis Serrati dedit, Litt. Quadrim.*, I, 494;
 cf. *Acta*, n. 87, I, 482-483, annot. 3.

85 que hasta entonzes no tenía experiencia ninguna de las mentales.

[5] Al fin destos quatro meses comenzó Dios a visitar interiormente aquel su siervo con grandíssima luz y conocimiento no solamente de sí, mas aun de los más altos misterios divinos, y con devoción y consolaciones espirituales muy
90 raras; y ultra de fortificarle mucho en las virtudes para su propria perfección, especialmente le encendió de un zelo tan grande de la salud de las ánimas de los próximos, que luego comenzó a entender en ayudarlas: y con el exemplo y las
95 conversaciones, y con los exercitios espirituales, que sin maestro le avía Dios enseñado a él mesmo para su aprovechamiento⁶, comenzó a hazer muy notable fructo en muchos próximos, en especial [en] un pueblo de Cataluña llamado Manresa.

100 [6] Y aviendo estado como dos años en este modo de vida, creciendo siempre en todo bien, determinó de yr a Hierusalem por devoción de visitar aquellos santos lugares, y después quedar en aquellas partes para ver si entre los moros podría hazer algún fructo, o morir por Christo entre ellos.
5 Y aunque no llevaba dineros ni otra lengua sino la española, y en Venecia le desanimavan algunos, que no podría passar, él mostrava tener firme esperanza que, si un leño solo partiese para Hierusalem, él passaría en él. Y así, yendo a hablar al duque Griti, que entonces era, le hizo luego dar todo recado, y en la Tierra Santa le tuvo para visitar con grandes
10 sentimientos y consolación spiritual aquellos lugares, donde se obró el misterio de nuestra redemption; y queriendo en todas maneras quedarse por allá, Dios, que tenía otra cosa determinada, movió los Padres de San Francisco, que allí
15 tienen su monasterio, a hazerle tornar en todo caso; y con amenazarle de la excomunión, le persuadieron; y así, tornado en España, como notava que el no tener letras adquiridas dava estorvo al poder aprovechar a tantas personas, como él deseava, determinó de estudiar, y comenzólo en Barcelona,
20 y después en Alcalá y Salamanca, siempre [33v] continuando en su pobreza con su saco y duras penitencias, y juntamente en el ajudar a los próximos en la una y la otra universidad.

[7] Tuvo el Padre Ignatio grandes persecuciones y pri-

⁶ In nullo fortasse alio documento tam clare asseritur S. Ignatium a Deo sine ullo magistro edoctum esse Exercitia spiritualia.

siones por la novedad de su trage y doctrina no aprendida; y aunque nunca quiso tomar abogado ni procurador que le defendiese (con dezir que Dios, por quien él estava preso, tornaría por él y su justicia), salió no solamente libre y sin penitencia alguna, mas aun con mucho aumento de la divina gratia en sí, y edificación en otros; tanto que él dixo después, que por todo lo criado no quisiera que ubieran dexado de passar por él estos trabajos. Todavía, viendo que no podía estudiar por causa dellos, fuése a la universidad de París, y con esta yda algunos que en España avía ajutando por compañeros de su modo de proceder, como parto primerizo, no permanecieron.

[8] En París, con grande pobreza y enfermedades, especialmente del estómago, que con las grandes penitencias avía estragado, estudió con admirable constantia diez años letras de humanidad, artes y theologia, haziéndose harta fuerza para poder applicar el ánimo, acostumbrado a mejor magisterio del Spíritu Santo, al baxo de los maestros de la tierra. Y creo figuró en él Dios lo que quería hiziesen después los desta Compañía, que es fundarse primero en la virtud y espíritu, y después ser diligentes en las letras adquisitas. No dexava, con todo esto, por vía de conversación y exercicios espirituales hazer siempre fructo en unos y otros, y entre ellos en personas de letras y qualidad; y algunos doctores se determinaron de seguirle en su modo de vivir con pobreza y castidad, empleándose en ayuda de los próximos; pero tampoco este segundo parto se conservó, tomando los dichos doctores después otra forma de vida⁷.

[9] El tercero ayuntamiento fué de algunos mancebos ingeniosos y doctos, que aprovechados con la conversación del Padre Ignatio, y con los exercitios espirituales, y después con la frequentación de los sacramentos de la confesión y comunión, y de la oración, quedaron firmes en seguir al Padre Ignatio y su modo de proceder, y todos hizieron voto de vivir en pobreza y castidad, y de yr con él a Hierusalem, si ubiese passo para allá el año del 37; al principio del qual, el día de la Conversión de S. Pablo, se partieron (acabados sus estudios de artes y theologia), de París, a pie y con sus libros y escriptos a cuestras, y aun alguno dellos con el zilicio, y vinie-

⁷ Agitur de Peralta, Castro et Amador de quibus v. *Sum.*, n. 49, l. 179.

ron a Venetia, [34] y parte dellos a Roma por licentia para
 passar a la Tierra Santa; y la ubieron, con limosna para hazer
 65 su peregrinación; aunque el intento dellos era, después de
 visitar aquellos santos lugares, entrar entre los infieles, y em-
 plear la vida y, si Dios fuese servido, también la muerte en
 ayuda dellos, a gloria divina; que, no le ubiendo salido la pri-
 mera vez, pretendía el Padre Ignatio provarlo la segunda. Y
 70 aunque se entretuvieron en Venetia, sirviendo en hospitales
 con grande edificación, hasta el tiempo que se suelen partir
 los peregrinos para la Tierra Santa; la Providencia divina, que
 tenía otro diseño, lo ordenó de otra manera, porque, rompiendo
 los venecianos la paz o tregua con el turco, aquel año no pasó
 75 nao ninguna de peregrinos a Hierusalem, cosa que ni en los
 años de atrás se avía visto (que se acordassen los hombres),
 ni tampoco se ha visto en los siguientes.

[9] Ahora, viendo esta buena compañía de siervos de Dios
 atajado su viage, por el año de 37, entre tanto que se abría
 80 el camino, tomando las órdenes sacras a título de pobreza vo-
 luntaria perpetua, se començaron a esparzir por diversas çiu-
 dades para hazer algún fructo en las ánimas, según su antigua
 devoción; y así en Padua, Vicenza, Ferrara, Bologna, Sena y
 también en Roma (adonde vino el Padre Ignatio, y después
 85 se ayuntaron los otros), començaron a predicar en la lengua
 italiana, mal aprendida, por las plazas y por las yglesias, con
 la licencia que tenían para ello. Y así aquel año del 37, y el
 siguiente del 38, començaron a ser tan conoçidos, y a espar-
 cirse tal odor del buen recaudo que davan a las obras pías
 90 que se les encomendavan, que el Papa Paulo 3º (que avía
 también visto disputar algunos delante de sí, y tenía informa-
 ción del fructo que hazían), no quiso que passassen a la Tierra
 Santa, sino que quedassen para servir a Dios y a la Yglesia
 en estas partes; y así cessó la obligación que tenían y el di-
 95 seño de yr a Hierusalem, tomando ellos por intérprete de la
 voluntad de Christo N. S. la de su vicario en la tierra. Y en-
 tonces el P. Ignatio con sus compañeros començaron a tratar
 de hazer un cuerpo de congregación, que fuese durable, y
 donde otros se admiesssen para seguir el mismo instituto, en
 100 ayuda de los próximos, y de la forma dél, y constituciones
 más substantiales, para el fin que arriva dixe, deseando imitar
 el modo apostólico en lo que pudiessen. Y así se presentó la
 fórmula deste instituto al Papa Paulo IIIº con el nombre de
 la Compañía de [34v] Jesús, el qual, viniendo a Roma el P.

Ignatio, se le imprimió en el ánimo de tal manera, que él rogó 5
a los compañeros, sin disputar le dexassen el cargo del nom-
bre de la Compañía; y así se cree aya tenido dél revelación di-
vina.

[10] Fueron los primeros que nombró la bulla del Papa 10
el P. Ignatio y los que se juntaron con él en París y vinieron
a Italia: los Padres Maestros Pedro Fabro, Jacobo Laynez, que
oy es general, Claudio Jayo, Paschasio Broet, Francisco Xa-
vier, Alfonso Salmerón, Simón Rodríguez, Joán Coduri y Ni-
colao Bobadilla, naturales de los reynos de España, Francia, 15
Portugal y Saboya; en manera que el principal fundador fué
de España, el aiuntamiento de sus compañeros se hizo en
Francia, la institución de la religión se hizo y confirmó en
Italia, y la primera residencia fué en Roma, de la qual casa
salieron todas las demás casas y collegios, como de madre de 20
todos ellos. Esta es la origen de la Compañía de Jesús, que
se vee ser introducida por disposición divina, y no por con-
sejo humano; y así la tengo por el 3º testimonio de que sea
obra del Spíritu Santo.

13

P. HIERONYMI NADAL

PATRUM DICTA ALIQUOT

INCERTO TEMPORE: 1558-1565

EXCERPTA DE S. IGNATIO

Praefatio

I. - EDITIO integra Monumenti: EN, IV, 635-648. Dicta Ignatiana, a nobis edenda, inveniuntur in pp. 643-646.

II. - AUCTORES: EN, IV, 5-6, 635; *Fontes narr.*, I, 13*.

III. - TEXTUS: 1. (N) ASIR, *Instit.* 221, ff. 205-218 (prius 260-273). Pars a nobis edenda, in ff. 215v-216v et 217v-218. Est textus apographus, a P. Didaco Jiménez, ut videtur, exaratus, et manu Natalis correctus, qui ei titulum imposuit: *Patrum dicta aliquot*, et singulis eius partibus speciales titulos praemisit. Natalis manus per totum documentum saepe apparet nonnulla corrigens vel delens, alia addens. Ad marginem singularum sententiarum S. Ignatii signum posuit « I » [Ignatius], etiam in postrema, quam n. [15] nos di-

stinguemus, quae videri posset extra seriem versari tum ex eo quod lingua hispana conscripta sit, tum etiam ex mutatione librarii. In margine fere omnium sententiarum amanuensis titulos posuit, quos in *Summario* transcribemus.

2. (O) ASIR, *Opp. NN. 30* (P. *Natalis opuscula*), ff. 1-5, initio operis cui titulus: *Orationis observationes*. Continet dicta S. Ignatii, usque ad n. [12] inclusive, quae nos edituri sumus. Textus est apographus, manu librarii nobis ignoti scriptus. Caret correctionibus autographis auctoris. Hic textus in plerisque convenit cum textu *N* ante Natalis correctiones. Ita ex. gr. numerus [10] omnino cohaeret cum textu *N* antequam a Natali fuerit emendatus. Attamen nonnulla omittit ex his quae Natalis in *N* delevit, ex. gr. in n. [11]. Sententias integras (nn. 2, 3, 5), a Natali non deletas in *N*, omittit. Praecipuae diversitates inveniuntur in n. [2], quae sententia maximi momenti est, etenim verba ea refert quae S. Ignatius Natali dixit postquam is apud Ignatium confessionem generalem peregit antequam Societatem ingrederetur. Iuvat conferre triplicem huius sententiae formam, prout eam Natalis expressit tum in *Chronico vocationis suae*, tum in duplici redactione nostri documenti:

Chronicon vocationis suae. EN, I, 17.

Post confessionem dixit Pater Deum ita velle ut, quemadmodum potentiis nostris abusi sumus, ut contra eius voluntatem faceremus, sine illius gratia; ita, recuperata per sacramentum poenitentiae gratia, potentiis uteremur ad vitae emendationem.

Orationis observationes. Opp. NN. 30, f. 1.

Ut operam, industriam, potentias tuas dedisti ad peccatum et ad eius habitus comparandos; ita eisdem omnino mediis, post veram contritionem, confessionem et sacramentum poenitentiae, vult Deus te cum eius gratia peccatis resistere, virtutes exercere, earum habitus parare, contrarios extirpare. Hic est optimus poenitentiae fructus. haec satisfactionis perfectio, nec aliter vult Deus delere habitus ex peccato comparatos.

Patrum dicta aliquot Inst. 221, f. 215v.

Ut operam, industriam, potentias tuas dedisti ad peccatum et ad habitus comparandos; ita eisdem omnino mediis, cum divina gratia, post veram contritionem vult Deus te illa delere, et hic est verus fructus poenitentiae, nec aliter vult Deus delere habitus ex peccato comparatos.

Ex his quae praemisimus patet textum *O* non omnino convenire neque cum textu *N* ante Natalis correctiones, neque cum eodem textu postquam ab auctore fuit castigatus. Probabile putamus eum

constituere statum intermedium, reddens nobis Natalis aliquem textum nobis ignotum. Quantum ad nostram editionem, vix dubium est quin textus *N*, referens nobis posteriores Natalis correctiones, praeferendus sit.

3. (B) Bruxelles, Bibliothèque Royale, ms. 2185-9. In pp. 45-49, 72-168 habet fragmenta apographa operis *Orationis observationes* (v. supra, text. *O*). Huius ms. descriptionem habes in EN, I, p. XLIX; cf. NICOLAU, *J. Nadal*, p. 110. Fragmentum a nobis edendum invenitur in pp. 45-47; convenit cum textu *O*.

IV. - TEMPUS: Difficile est tempus statuere quo haec Natalis collectanea scripta fuerint. In ipso documento nullum est signum quod tempus indicet. Analysis tamen interna haec nobis indicia praebet: nonnullae sententiae in scriptis redactae videntur vivente adhuc S. Ignatio, quia exprimuntur in praesenti verbi tempore. Sic: « Narrat vitam suam ... » n. [6], « Non solet attendere ... » n. [7]. Si de integra collectione, prout nunc exstat, agendum sit, ea reponeunda videtur, saltem prout a Natali castigata fuit, post mortem S. Ignatii. Bis enim auctor formulam « dominus Laynez » mutavit in « Pater noster Laynez » (EN, IV, p. 635). Iam vero, appellatio « Pater noster », quae etiam Ignatio tribuitur, in Societate Iesu soli Generali Praeposito conceditur. Aliquod indicium ad iudicandum collectionem factam esse vivente adhuc, sed nondum Praeposito Generali nominato, P. Francisco Borgia, est sententia quaedam Patris Araoz, quae sic se habet: « Sic P. Franciscus de Borja curat ut omnia speculativa ad affectum reducat » (EN, IV, 643); ubi verbum *curat* est in tempore praesenti, et P. Francisco non tribuitur titulus « Pater noster ».

V. - RATIO EDITIONIS: Edimus textum *N*, ex eo sumentes eam tantum partem quae de Ignatio agit. In aparatu notamus tum Natalis correctiones, tum lectiones variantes textus *O*. Verba scripta manu Natalis typis italicis distiguimus.

Textus

1. *De humilitate.* — 2. *Fructus paenitentiae.* — 3. *Consolatio et desolatio in determinationibus.* — 4. *Post confessionem non est scrupulose agendum.* — 5. *Contra scrupulos.* — 6. *Efficacia exhortationis.* — 7. *Soliditas exhortationis.* — 8. *Benignitas Dei in nos.* — 9. *De ratione concionandi.* — 10. *Contemplatio.* — 11. *Contemplatio.* — 12. *Collatio activae et contemplativae.* — 13. *Peccata in se considerat Ignatius.* — 14. *Quomodo paenitens se gerere debeat.* — 15. *Perseverandum in vocatione.*

†
Jhus

[f. 215v]

PATER NOSTER IGNATIUS

[1] Saepe Deus te ex aliis vult docere ex humilitate, ut quod tua industria, intellectu, artibus, doctrina non potuisti
5 consequi, id alius te doceat, et experientia discas te multa ignorasse nimis.

[2] Ut operam, industriam, potentias tuas, dedisti ad peccatum et ad habitus comparandos, ita *eisdem* omnino mediis cum divina gratia, post veram contritionem, vult Deus te illa
10 delere, et *hic est* verus fructus poenitentiae, nec aliter vult Deus delere habitus ex peccato comparatos¹.

[3] In determinationibus, si est consolatio in aliqua, et venit desolatio, ea *esse solet* confirmatio prioris.

[4] Facta generali confessione non est scrupulose agendum, ut semper velimus aliqua peccata neglecta confiteri vel
15 oblita, sed quietanda est conscientia. Cogitet se confessum toties, tum generaliter, et adhibita quidem sufficienti diligentia; aliud nihil requirit Deus.

[5] Si servirem ego principi seculari, iam olim ab eo fuisset iustitatus; verum servio ei, etc. Intellexi dixisse illum
20 propterea quod Deus miserator et misericors². Valet vero huiusmodi meditatio ad tollendos scrupulos.

[6] Narrat vitam suam, sua peccata, persecutiones, car-

---

2 Titulus manu Natalis scriptus || 3 te ex O, deest in N | ex humilitate] per humilitatem O || 5 et] ut O || 7-11 Totam sententiam n. [2] vide editam in praefatione secundum utramque lectionem et secundum «Chronicon vocationis suae» || 12 determinationibus] bonis add. O || 13 esse solet corr.ex est | prioris del. necessario || 14-22 Sententiae sub nn. 4 et 5 resunt in O || 18 requirit corr.ex requirit. Post n. [4] deleuit Natalis hanc sententiam: Perseverandum, nam Deus qui haec gratificatus est, maiora est gratificaturus, donata tamen ex iustitia distributiva (quae tamen tota gratiae ipsius nititur), quod iustum est pro meritis, pro laboribus; addit praeterea semper ultra ex sua misericordia.

¹ Haec vel his similia dixit S. Ignatius Natali post peractam huius generalem confessionem, antequam Societatem ingrederetur. Vide *Chronicon Natalis iam inde ab initio vocationis suae*, EN, I, 17. Vide apparatus.

² Ex. 34, 6; Num. 14, 18; Ps. 144, 8.

ceres, infirmitates; ita movet mire³. [216] Movet vero sive quod videantur tot effectus gratiae Dei per illum, sive quod 25 semper est fervens in contemplatione, quod maximum habet momentum ad efficaciam sermonis; omnia vero operatur Spiritus Domini, cui sit gloria in aevum.

[7] Non solet attendere ad ea quae narrantur de gustibus spiritualibus in oratione, sed solum ad soliditatem sententiae, 30 quasi videatur innuere hoc esse necessum, non illud.

[8] Deus contra nobiscum agit quam huius saeculi homines; nam homines in nostris operationibus, si quid est mali, si quid imperfectionis, ad id attendunt, illud notant, illud accipiunt; Deus vero, si quid boni agimus, illud intuetur; ad 35 nostras vero imperfectiones connivet.

[9] Laudavit si quis summam curam adhibeat ad comparandam facultatem concionandi, etiam per ethnicorum lectionem, Demosthenis, Ciceronis etc., paratam aliquam habere concionem, et privatim se exercere in illa, invenire aliquem 40 quem imiteris, non esse prolixum, sed pauca dicere, bene explicata et cum anhelatione spiritus ad affectus movendos.

[10] Dixit mihi de ipso M. Laynez: — Est Deo familiarissimus selectissime, nam visiones omnes, tum reales, ut videre praesentem Christum, Virginem etc., tum per species et re- 45 presentationes iam transgressus, versatur nunc in pure intellectualibus, in unitate Dei —. Intellexi postea ego ab eodem P. Ignatio versari illum in personis divinis, ac invenire varia dona, et distincta a distinctis personis, sed in hac contempla-

24 movet¹) movebat O | Post mire deleta sunt in N quae sequuntur: Hoc ego interpretor illum facere ad exemplum Pauli, tametsi illi non fuit fructus, his in Actis Apostolorum, fuit tamen haud dubie aliis uberrimus per hanc rationem exhortandi, ubi nactus erat benignitatem auditorum. Ex quibus verbis O haec retinet tantum: Hoc ego interpretabar illum facere ad exemplum D. Pauli
movet²) movebat O || 31 Post illud del.N: et mihi probatur hoc in primis, nam quod contra, videtur ex inopia spiritus proficisci, ubi verba tua non sunt efficacia, nisi perdas secreta tua quae tibi in oratione gratificatur Deus. Haec verba hoc modo exprimit O: Quod probatur in primis; nam quod contra sit, id videtur ex inopia spiritus proficisci, ubi verba tua non sunt efficacia, nisi perdas secreta tua, quae tibi in oratione gratificatur Deus || 32 contra] aliter O || 11 imiteris] imitetur O || 42 anhelatione] explicatione O || 48 P. Ignatio sup.ltn. || 49 personis del. quasi si Pater per Filium, ut per canalem, gratiam suam communicaret quae verba retinet O

³ Quod Ignatius aliis narraverit vitam suam, persecutiones et alia, patet e documentis editis in primo vol. Quod etiam peccata sua aliquibus dixerit, vide in Sum., n. 22, I, 163 et in Memoriali, n. 78, I, 576.

- 50 tione maiora dona invenit in persona Spiritus Sancti ⁴. Tum etiam *illud* intellexi, *ipsum* in contemplatione [216v] Deum invenire quoties se dat orationi ⁵, *quacumque ratione*, neque certam regulam et *ordinem illi esse* servandum, sed varie exercendam orationem, et variis meditationibus *quaerendum Deum*.
 55 Si quis vero ex proxima gratia in oratione habita inchoat, non damnavit, sed dixit esse incipientium.

[11] Ad principia suae conversionis totus erat ut conferret quae ipsi spiritualiter significabantur cum spiritualibus: postea illud desiderium abiit, et aliam est viam ingressus, ut
 60 solus soli Deo vacaret ⁶.

[12] Rex habet duos filios: unum mittit ad summa negotia, ad bella difficillima, alium habet secum in mensa; ille maius habet repositum praemium. Ita est qui in actionibus versatur charitatis ac arduis, prae contemplativis. Visus est
 65 hoc dixisse ex sensu interiori, sed ego hoc loco intelligo activam vitam superiorem, de qua alias ^{6*}.

[f. 217v]

PATER NOSTER IGNATIUS

[13] Nullus est in hac domo in quo considerem tot peccata quot in me.

- 70 [14] Poenitens est inducendus ut se et sua omnia Deo resignet, et se existimet quasi esset frustum nivis e coelo deiectum; quod si sit princeps et magnam habeat familiam, debet

51 *illud sup.lin.* | *ipsum sup.lin.* | *contemplatione del.* ipsum esse et || 52 *quacumque ratione sup.lin.* || 53 *ordinem illi esse in marg.* || 54 *quaerendum Deum corr.ex* quaerendus Deus || 60 *Post vacaret del.:* utrum sit melius non facile diceret; prius potest esse necessarium, nam cum illuminatio prior sit necessario unione, in illa potest coniungi error, vel omnino falsam esse illam contingit per transformationem Satanae, vel, si non falsa, a Deo non esse, et nihilominus excitari amorem in quo non est error, ut sibi arbitror contigit, cui fuit in imagine Virginis lux copiosa, ex qua visione tot lachrimae, tanta fuit humiliatio subsequuta, et tamen post tres aut quatuor dies cognovit illusionem fuisse. *Haec verba omittit O* || 65-66 activam vitam (de qua alias) superiorem aliis esse *O* || 67 *Post titulum P. noster Ignatius delevit N. hanc sententiam:* Ne moneas me, Pontii, in articulo mortis de vanagloria, sed quod gratiae et dona Dei conculcaverim.

⁴ Quid simile invenies in *Lain.*, n. 59, I, 138.

⁵ Cf. *Acta*, n. 99, I, 504, *Memoriale*, n. 175, I, 635, et supra *Acta quaedam N. P. Ignatii*, Mon. 5, n. [6], p. 122.

⁶ Vide *Acta*, n. 37, I, 412, et cf. *ibid.*, n. 21, I, 392 et n. 34, I, 408.

^{6*} Post dicta P. Fabri, ff. 216v-217v, edita in EN, IV, 667-648, iterum dicta S. Ignatii colliguntur.

habere censorem, qui eum reddat certiore de rebus omnibus, etiam minutis, ut nullum domi habeat qui Dominum offendat. [218] ⁷⁵

[15] Dava un exemplo a uno que dudava, después de haver entrado en la Compañía y aprovechándose en ella, si entraría en otra: que si supiese uno que puede hallar 10 balas de oro, las quales están ascondidas debaxo tierra, si las buscaré con diligentia; y éste huviesse entrado en una stanzia, ⁸⁰ y buscando y fatigando en ello huviesse hallado en aquel lugar siete o ocho dellas, ¿ dónde habría de sperar de allar las otras que le quedan, mejor que donde ha hallado las otras? etc.

14

P. PETRI DE RIBADENEYRA

DE ACTIS PATRIS NOSTRI IGNATII

1559-1566

Praefatio

I. - MON. editum in MI, *Scripta*, I, 337-393.

II. - AUCTORES: BÖHMER, *Ignatius von Loyola* ², 246-248; TACCHI VENTURI, *Storia*, II/1 ², p. XXXIV; LETURIA, *Nuevos datos*, pp. 31-32; HUONDER, *Ignatius von Loyola*, pp. XI-XII, passim.

III. - TEXTUS: 1. ASIR, *Inst.* 200 (prius *Vatic.* 6), ff. 320-351ⁿ (prius ff. 358-398^v). — Est apographum, cum correctionibus autographis Ribadeneyrae atque etiam Natalis. Opusculum constat octo foliis ita plicatis ut unumquodque octo habeat paginas. Sex priora folia ad calcem ab ipso Ribadeneyra signata sunt litteris A B C D E F. In duobus postremis, quae debebant esse G et H, haec notatio deest. Ad finem ultimi folii [H], n.º 112 opusculi, flum narrationis repente abruptitur. Nobis hunc numerum complere licebit ope tertiae collectionis Ribadeneyrae, de qua suo loco verba faciemus (MON. 16). Folium 322 ante f. 321 collocatur.

2. In *Fondo gesuitico* olim *al Gesù*, ms. 16, est apographum partis hispanicae, scil. a n. 69 ad 111, iis omisis quae in textu originali cancellata sunt a Natali. Correctiones etiam huius adhibentur in textu; unde hoc ms. evidenter dependet a praecedenti, a Natali correcto; quare proprium valorem nullum habet.

⁷ Quae sequuntur, alia manu scripta sunt.

3. Hoc documentum magnam partem, quamquam mutato ordine, invenitur in aliis Ribadeneyrae collectaneis, in *ms. 1372* Bibl. Nationali « Vittorio Emanuele » (Romae), cuius separatim ea edemus (MON. 16) quae a *De Actis* discedunt. Ideo haec collectanea tamquam alius textus operis *De Actis* considerari possunt. In rebus in quibus uterque conveniunt sufficiet annotare lectiones variantes *ms. 1372*, quod nos distinguemus littera V.

IV. - DE OPERIS DIVISIONE ET NATURA. Opus dividitur in 112 paragraphos, quibus numeri praefiguntur. Ex his paragraphis complures ex toto vel saltem partim linea transversa deletae sunt. Ad 35 numerantur paragraphi omnino deletae; sunt autem quae sequuntur: 1, 2, 5, 9, 11, 12, 13, 14, 18, 23, 24, 25, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 54, 57, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 77, 83, 85, 91, 95, 103, 107. P. Nadal videtur has paragraphos delevisse. Qua ratione motus id fecerit, nobis non satis constat. Certe id non debetur falsitati rerum a Ribadeneyra narratarum; saepe enim delentur ea quae etiam in *Actis* P. Ignatii vel in *Memoriali* asseruntur. Fortasse a Natali ea delentur quae ei minus apta visa sunt ut in *Vita* S. Ignatii, quam tunc Ribadeneyra parabat, includerentur. Qua in re Nadal obsequutus videtur desiderio Ribadeneyrae ei expresso per litteras 29 iunii 1567 datas. Expunctae inveniuntur vel maxime paragraphi illae in quibus P. Ribadeneyra de se ipse loquitur.

Argumentum operis varium admodum est. Complectitur enim tum res ad initium conversionis Ignatii pertinentes, tum etiam facta quae ad finem eius vitae evenerunt. Facta externa cum narratione gratiarum ordinis supernaturalis miscentur. Ordo in rerum sententiarumque concatenatione nullus deprehendi potest¹. Initio facta videntur aliquo ordine disposita, etenim omnia agunt de rebus ab Ignatio initio conversionis gestis: divinae illustrationes Minorissae habitae (nn. 1, 2), peregrinatio hierosolymitana (nn. 3, 4, 5); sed ecce iam n. 6 fit saltus, ubi inducitur Laínez Ignatium interrogantem an habeat tamquam custodem aliquem archangelum; n.º autem 7º ipse Laínez quaerit ab Ignatio verumne sit eum habuisse quinque suffragia in electione Summi Pontificis, in qua creatus est Iulius III (an. 1550). In n. 17 est praedictio curationis Patris Baroelo (an. 1541), in n.º autem 18 investigat Ribadeneyra annum conversionis Ignatii. Nomina testium adductorum minime ad ordinem aliquem inveniendum conducunt, siquidem valde permixta inveniuntur. Ex his concludere licet agi de collectione dictorum et factorum casu a Ribadeneyra in scriptis notatorum.

Opus *partim lingua latina* (ad numerum 66 inclusive), *partim lingua hispana* (a numero 67 ad n. 122, ultimum). Cum lingua mu-

¹ Böhmer, qui ordinem aliquem invenire conatus est, id tandem agnoscere cogitur, *Ignatius von Loyola*², pp. 246-247.

tatur etiam librarius. Rationem huius mutationis idiomatis certo statuere non audemus. Fortasse Ribadeneyra annotationes singulas lingua hispanica scripsit, easque postea in linguam latinam vertere coepit, ut editioni primae *Vitae Sancti Ignatii* usui esse possent, donec, ad annum 67 perveniens, ab incepto destitit. Haec hypothesis tribus indiciis confirmatur: 1° Transitiō fit, ut diximus, in numeris 66-67; iam vero hae paragraphi in collectione *Dichos y Hechos*, de qua deinde agemus (MON. 19), unam solam paragraphum efformant, et quidem totam scriptam lingua hispanica. — 2° Latina lingua hic scripta inveniuntur nonnulla quae desumpta sunt ex *Memoriali*, (nn. 55, 57, 65), ubi lingua hispanica conscripta sunt. Praeterea, hoc documentum habet magnam similitudinem cum tertia Ribadeneyrae collectione *ms. 1372 Bibl. « Vittorio Emanuele »*; iam vero de hac postrema, ut suo loco dicemus (MON. 16) nullum dubium esse potest quin immediata praeparatio ad *Vitam Ignatii* dicenda sit.

V. - DE HISTORIA DOCUMENTI haec sufficiant: Ribadeneyra hoc documentum ad P. Natalem transmisit in Germaniam ut illud legeret et, si quid corrigendum ei videretur, emendaret. Vide quae dicat in litteris ad eum datis Tusculo, ubi *Vitae P. Ignatii* conscribendae operam dabat, 29 iunii 1567: « Scrivo a V. R. .... 3° para que V. R. me scriva particularmente lo que ha notado en los dichos y hechos de N. Padre, y lo que paresce que acerca desta historia se deve guardar; para que ya que no está presente para endereçar y corregir lo que se haze, ayude en la ausencia en lo que se puede »². Pro certo retinemus nos possidere idem operis exemplum quod ad Nadal transmissum est; nam praeterquam quod complures correctiones tum Ribadeneyrae tum Natalis in ipso sunt, in n. 21, ubi agitur de quodam Patre ex primis graviter tentato, Ribadeneyra, celato huius Patris nomine, propria manu ad marginem scripsit: « quién sea éste V. R. lo sabrá »; quae verba videntur ad Patrem Natalem directa. Ex alia parte, P. Franciscus Borgia, postquam Patri Ribadeneyrae commisit munus scribendi *Vitam P. Ignatii*, Natali scripsit postulans scripta Ribadeneyrae quae secum retinebat. En eius verba, in litteris ad Natalem datis die 3 ianuarii, anno 1567: « Perchè di qua andiamo mettendo in ordine le cose apertinenti alla vita di nostro P. Ignatio, di santa memoria, haverò charo che V. P. mandi con la prima comodità le cose che tiene di esso, delli scritti suoi, et cose notate per V. R. o per altri, in fuora di quello che scrissero li Padri Luis González et Ribadeneyra; et specialmente li scritti di cose di divotione et sentimenti spirituali di mano di N. P. Oltre questo, se tiene al-

² EN, III, 493.

cune cose apertinenti al principio della Compagnia, medesimamente ci lo mandi, per il supradicto effecto della historia »³.

VI. - *TEMPUS COMPOSITIONIS* huius documenti stricte definiri non posse videtur. Distinguendum tamen est inter singulas sententias sive paragraphos et totam earum collectionem. Nobis videtur auctorem oblata occasione, in scriptis notasse quae ei memoriae tradenda esse videbantur; postea autem, occasione probabiliter accepti muneris scribendi *Vitam*, has annotationes in unum opus, nullo fere ordine dispositas collegisse. Facta vel dicta singularia statim ubi ea rescivit scripsisse dicendus est. Fieri aliter non posse videtur ut quis, licet optima praeditus memoria, ut erat Ribadeneyra, post longum transactum tempus, annum, mensem atque etiam diem memoria teneat quibus aliquid sibi narratum fuerit. Iam, antiquissimum omnium dictum cum indicatione mensis et anni reperimus fuisse quod habetur sub numero 48, ubi dicit Ribadeneyra se aliquid audivisse ab Ignatio « sub finem septembris vel octobris initium anni 1549 ». Notationem antiquissimam, etiam diei, invenimus sub numero 50, estque diei 29 aprilis anni 1553. Itaque vel iam ab anno 1549, vel saltem, ut videtur, ab anno 1553, certe antequam Ignatius vita excederet, Ribadeneyram eius dicta et facta scriptis mandasse dicendum est. Nonnulla, ex gr. n. 47, scripta sunt dum Laínez erat Praepositus Generalis (1558-1565).

Iam, si de integra collectione agatur, perfecta illa esse videtur intra annos 1559-1566. Nam, n. 110, P. Benedictus Palmio dicitur tunc esse Provincialis Lombardiae. Iam vero Pater B. Palmio illud munus gessit annis supra allatis. Certe ante initium 1567 opus perfici debuit, nam die 8 ianuarii illius anni, P. Franciscus Borgia, ut vidimus, scribebat ad Natalem ut Ribadeneyrae collectanea Romam mitteret⁴. Alia ratio addi potest: nullum dictum vel factum invenitur quod tempus posterius exigere videatur; contra autem, collectio videtur esse praeparatio ad *Vitam* scribendam, ideoque anno circiter 1566 absoluta.

VII. - *FONTES* ex quibus haec collectanea procedunt nullo negotio reperire licet. Ipse enim Ribadeneyra eos plerumque expresse indicavit, addita etiam in margine, in textibus tantum latinis, littera initiali nominis testis. Haec littera initialis ponitur maiuscula a Ribadeneyra; quotiescumque signatur a Natali, ea minuscula scribitur. E 112 paragraphis, ex quibus opus constat, numeravimus ad 80 eas in quibus testis clare indicatur. Nonnumquam testes duo sunt. His alias 15 addere licet in quibus, sin minus stricta dependentia, at certe evidens parallelismus cum fonte anteriore apparet. Sub-

³ Ib., p. 365.

⁴ Concordat cum nostra sententia Böhmer, *op. cit.*, p. 246 et editor voluminis EN, III, p. 356.

iungimus elenchum integrum paragraphorum per testes divisarum. Typis italicis distinguimus eas 15 paragraphos in quibus dependentia ab alio doc. vel parallelismus facile apparet.

IGNATIUS: numeri 3, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 19, 23, 27-32, 36, 38, 48, 50, 66, 79, 104, 108. — *Ephemeris Sti. Ignatii*: 83. — Narratio electionis ad Generalis munus: 84.

RIBADENEYRA (testis ocularis): numeri 4, 15, 22, 26, 41, 44, 45, 46, 47, 49, 51-56, 58, 59, 60, 67, 70, 72, 74, 78, 82, 90, 96, 109.

LAYNEZ: numeri 1, 2, 6, 7, 20, 21, 23, 24, 33, 34, 35, 39, 40, 47, 75, 83, 85, 86, 88, 91, 94, 95.

GONÇALVES DA CÂMARA (*Memoriale*): numeri 55, cf. *Mem.* n. 31; 57, cf. *Mem.* n. 221; 63, cf. *Mem.* n. 175; 65, cf. *Mem.* n. 207; 68, cf. *Mem.* n. 143; 71, cf. *Mem.* n. 247; 79, cf. *Mem.* n. 149; 82, cf. *Mem.* n. 377; 97, cf. *Mem.* n. 46; 101, cf. *Mem.* n. 411; 102, cf. *Mem.* n. 355; 104, cf. *Mem.* n. 183.

IO. BAPTISTA RIBERA: n. 54.

BENEDICTUS PALMIO: n. 110.

DIDACUS DE GUZMÁN: nn. 106, 107.

HIERONYMUS DOMÉNECH: n. 88.

ANDREAS FRUSIUS: n. 65.

MARTINUS DE OLAVE: nn. 24, 25, 37, 93.

IOANNES DE POLANCO: nn. 25, 72 (partim), 92.

ROSER (ELISABETH): nn. 3, 10.

EX FRATRE (?): n. 16.

Sine indicatione fontis: nn. 5, 18, 42, 43, 69, 73, 76, 77, 80, 81, 87, 89, 99, 100, 103, 111, 112. — Universi: nn. 17.

Etiam in 11 ex his reliquis 17 paragraphis reperiri potest dependentia ab aliquo anteriore documento. Sic: n. 5, cf. *Acta* n. 49; n. 42, cf. *Mem.* n. 24; n. 43, cf. *Mem.* n. 183; n. 69, cf. *De Act.* n. 37; n. 76, cf. *Epist. S. Fr. Xaverii*; n. 77, cf. *Act.* nn. 60, 67; n. 80, cf. *Mem.* n. 250; n. 81, cf. *Mem.* 207; n. 89, cf. *Epist. S. Fr. Xaverii* et *P. Sim. Rodr.*; n. 111, cf. *Act.* n. 52; n. 112, cf. *Mem.* n. 245.

Sicut *Memoriale* est fons complurium rerum huius documenti, ita etiam, labente tempore, nonnulla quae in hoc documento habentur transierunt in *Memoriale*, ibi apposita a Ribadeneira, prout ipse P. Câmara testatur. Vide n. 31 *Memorialis*, qui ad litteram desumitur ex *De Actis* n. 67; numerus autem 98 transiit partim in n. 46 *Memorialis*.

VIII. - RATIO EDITIONIS. Damus textum prout a Ribadeneira vel ab eius amanuensi relictus est. Correctiones et additiones Natalis ponimus in apparatu. Res deletas retinemus in textu, sed eas includimus intra signa < >. In apparatu, praeter correctiones et additiones, notamus etiam lectiones variantes textus *ms. 1372* Bibl. Nationalis « Vittorio Emanuele » (Romae), quem designamus ope litterae V. Nomen Natalis notamus littera N., Ribadeneirae, littera R.

Litteras initiales nominis testium, quae in ms. reperiuntur in margine, ad calcem uniuscuiusque paragraphi transcribimus, et quidem maiusculas si Ribadeneyrae, minusculas si Natali tribuendae sunt.

Locos parallelos collectionis *Dichos y Hechos* (DH), hic edendos putavimus quo facilius comparatio institui possit. Post signum DH, addimus capitulum et numerum huius documenti (infra, (MON. 19). Ita ex. gr. DH, II, 7 idem est ac *Dichos y hechos*, cap. II, n. 7.

Textus

1. *Quam multa a Deo didicerit Ignatius una hora Minorissae.* — 2. *Illustrationes in mysteriis fidei.* — 3. *Iter Barcinone Italiam versus.* — 4. *Socii peregrinationis eum in insula relinquere cogitant.* — 5. *Navis in quam non admittitur, naufragio perit.* — 6. *Lainez eum interrogat an Archangelum ut custodem habeat.* — 7. *Ab eodem interrogatur an suffragia habuerit ad Pontificatum.* — 8. *Quomodo gravem morbum in naribus curaverit,* — 9. *Os cruris resecari iubet.* — 10. *Raptus octo dierum Minorissae.* — 11. *Per 30 annos neminem contumelia affecit.* — 12. *Per 12 annos nullum vanae gloriae tentationem sensit.* — 13. *Per 12 annos nihil promisit cuiquam cuius postea eum paenituerit.* — 14. *Homines spirituales initio quaerit.* — 15. *Fr. Reginaldus et pia femina bononiensis.* — 16. *De Magdalena de la Cruz.* — 17. *Praevidet Stephanum Baroello tunc non moriturum.* — 18. *Lutheri defectio et conversio Ignatii.* — 19. *Lutetiae quidam Ignatium interficere cogitat.*
20. *Lainium aegrotantem conducto equo comitatur.* — 21. *Quidam Pater ex primis tentatur.* — 22. *Diabolus eum noctu suffocare vult.* — 23. *Simonem Rodrigues Bassani aegrotantem invisit.* — 24. *Rothomagum venit.* — 25. *Quid si Societas dissolveretur.* — 26. *Epistulas ex patria in ignem conicit.* — 27. *A militibus pro exploratore capitur.* — 28. *Egressi e Societate minime pecunia iuvandi.* — 29. *Cur non chorus in Societate.* — 30. *Carcer et vincula in Societate non admittenda.* — 31. *De consolatione.* — 32. *Anno 1550 gravi morbo afficitur.* — 33. *Nulli sanctorum sese praefert.* — 34. *Quomodo a scrupulis liberatus fuerit Minorissae.* — 35. *Didacum de Hoces in caelo videt.* — 36. *Studiis litterarum Barcinone operam dat.* — 37. *Collegium Romanum angustis liberatur.* — 38. *Oboedientia Ignatii Summo Pontifici.* — 39. *Facile Deum invenire poterat.*
40. *Conscientiam suam diligenter excutiebat. Minorissa eius primitiva Ecclesia.* — 41. *Delicata conscientia Patris.* — 42. *Horis singulis conscientiam suam examinabat.* — 43. *Lacrimis temperare cogitur.* — 44. *Mulieres peccatrices e vitiorum sordibus eripit.* — 45. *Pro animorum salute ad humillima quaeque erat paratus. De morti proximis adiuvandis.* — 46. *De fundatione domus Sanctae Marthae.* — 47. *Imperitia italici idiomatis; mirus tamen effectus contionum Ignatii.* — 48. *Societatis incrementum praedicat.* — 49. *Mira visione*

- inoboediens quidam Pater perhorrescit. — 50. Ignatius pro hoc inoboediente preces fundit. — 51. Card. Cervini agnoscit Societati dignitates admittere minime expedire. — 52. Prioratus Stae. Magdalenae a Veneto Senatu impetratur. — 53. Loco Petri Fabri promittit se Societatem ingressurum S. Franciscus Borgia. — 54. Lutetiae Parisiorum peccatorem quendam a vitio retrahit. — 55. In necessariis tribuendis suavis, in supervacaneis rescindendis rigidus. — Prohibet quominus qui septem Ecclesias visitaturi sunt quidquam cibi afferant. — 56. Confessarius sine comite. — 57. Did. de Egula poena mulctatur. — 58. Reprehendit quendam qui exemplum Fratris Texeda alii proponebat. — 59. Regulae modestiae.*
60. *Miro casu ostendit Deus has regulas bonas esse. — 61. Res graviores semper cum Deo communicabat Ignatius. — 62. Confessarium fixum habuit. — 63. Ignatii unio cum Deo. — 64. Pluris faciebat spiritum mortificationis quam orationis. — 65. Erat dominus perturbationum animi. — 66. Mirabili Dei providentia erat tot morbis obnoxius. — 67. Cura aegrotorum. — 68. Oboedientiam in aegrotis exigebat. — 69. Fiducia in Deum tempore caritatis annonae. — 70. Dum romana domus construitur, miro quodam modo solvuntur expensae. — 71. Ioannes de la Cruz, domus obsonator, bis ab ignoto viro pecuniam accipit. — 72. Fiducia Ignatii in Dei providentia. — 73. Ignatius votum facit non admittendi dignitates extra Societatem. — 74. Magno conatu respuit dignitates in Societate. — 75. Claudius Iaius sanatur per intercessionem Ignatii. — 76. Franc. Xaverius Ignatium invocabat in periculis. — 77. In persecutione suscitata anno 1538 vult ut detur sententia. — 78. Ignatius amicos informat de persecutionibus. — 79. De decreto Facultatis theologiae parisiensis.*
80. *Motus animi compescebat Ignatius. — 81. Animi aequitas. — 82. Ribadeneynam reprehendit. — 83. De Societatis Iesu nomine. — 84. Humilitatis signa in Ignatio. — 85. Votum castitatis post conversionem. — 86. Donum sedandi animos turbatos. — 87. Socios extra Urbem mittit, quando opus est. — 88. Occasio missionis Franc. Xaverii in Indiam orientalem. — 89. Simon Rodrigues in Lusitania manere cogitur. — 90. Dr. Gouveia Lutetiae Parisiorum Ignatium punire vult. — 91. Lutetiae Parisiorum hominem cui servire possit frustra quaerit. — 92. Cum Bto. Fabro pactum init, non loquendi de rebus spiritualibus. — 93. Studiorum tempore ministeria cum proximis intermittit. — 94. Diversos religiosos Ordines discipuli eius ingrediuntur. — 95. Nemini cedit in optanda perfectione. — 96. Minus tolerandi homines docti et illustres qui recte non procedunt, quam alii. — 97. Benignitatem cum rigore temperat. De novicio flandro. — 98. Blandus cum bonis, severus cum nocivis, et maxime cum inoboedientibus. — Severitas procedebat ex amore regularis disciplinae.*
100. *Testes adhibet quando opus est. — 101. De Theotonio de Bragança. — 102. Eximia Ignatii in loquendo prudentia. — 103. Munera distribuebat secundum unicuiusque vires. — 104. Mirum donum orationis. — 105. Orabat pro Summo Pontifice et pro principibus chri-*

stianis. 106. *Miro modo providet Deus paupertati sociorum.*
 107. *Culpam suam publice confitetur.* -- 108. *Fiducia in Deo potius
 quam in mediis humanis reponenda.* -- 109. *Testimonia daemonii
 de S. Ignatio.* -- 110. *Intima Benedicti Palmii detegit.* -- 111. *Alios
 « vos » appellare solebat. Mutat nomen « Iñigo » in Ignatium.* --
 112. *De lectione operum, quorum auctores sunt suspecti.*

[f. 320]

†
Jhs.

PATRIS PETRI RIBADENEYRA
 DE ACTIS PATRIS NOSTRI IGNATII

<1. Quod quodam die apud Manresam, cum elevatus esset
 5 in Deum, plura una hora didicit a Deo, quam omnes mundi doc-
 tores eum docere potuissent¹. Ab illo Pater Laynez, ego a
 Laynez Venetiis, [15]48².>

<2. Ita se fuisse a Deo illustratum in mysteriis fidei, ut et-
 iamsi tota Scriptura et omnes libri sacri interciderent, tamen
 10 ex illo lumine se posse et mysteria fidei agnoscere et aliis tra-
 dere. Ex P. Laynez, [15]45, 13 7.^{bris 3}.> -- L.

3. Cum pararet profectionem in Italiam, et Barchinonae
 myoparonem vel bergantinum vellet conscendere sine viatico
 vel commeatu ullo, ab amicis impeditus est; postea navim
 15 ascendit, et myoparo ille naufragio periit. <Ego ex ipso et etiam
 ex Isabella Rosel, quae ipsum cum aliis retinuit⁴.> -- R.

4. Hierosolymam cum navigaret et praefectum navis acri-
 ter increparet propter sodomiam, quae in navi <nefande> ex-

2-3 *Titulus manu Patris Nadal scriptus est* || 16 *in marg. del. littera L* ||
 17 *Hierosolymam cum navigaret corr. a N. ex: Ex Hierosolymia cum rediret.*
Natalis correctionem retinemus utpote quae magis cohaeret cum veritate factorum
(Vide Acta, nn. 43-44, I, 420) || 18 sodomiam] flagitia N. | nefande del. N.

¹ Cf. ea quae dicuntur in *Actis* de «eximia illustratione». *Acta*,
 n. 30 5°, I, 404; *Lain.*, n. 10, I, 80. Utrum Rib. hoc loco de eodem facto
 loquatur, non certo constat.

² Láinez anno 1548 Venetias contionandi causa venit; ibi cum Rib.
 invenit. Vide *Ribadeneira*, I, 50.

³ Cf. *Lain.*, n. 14, I, 84; *Sum.*, n. 21, I, 162.

⁴ De itinere Barcinone Italiam versus vide *Acta*, nn. 35-37, I, 408-410;
 ibi tamen absunt quae hic dicuntur a Ribadeneira.

ercebatur, et admonitus ab aliis comperegrinis, aliquod ei exitium timentibus, ut taceret, libere nihilominus <contra impudicas et nefarias mentes inveheretur>, consilium coeperunt nautae ut illum in insula quadam deserta exponerent et bestiis laniandum devorandumque relinquerent; sed cum navis pene ad insulam esset appulsa, subito et vehementi vento repulsi, meditatum facinus perpetrare minime potuerunt ⁵. <Ego audiui anno 40 vel 41, quo tempore recentior erat memoria et sermo de Patre Ignatio frequentior.> — R.

<5. Item cum in Cypro, Hierosolymis revertens, essent duae naves onerariae, maxima una, parva alia, et ille vellet in maiorem conscendere et propter egestatem non esset admissus, parvam illam naviculam conscendit, quae incolumis in portum post magnam iactationem pervenit; maior autem, ad quam admissus non est, naufragium fecit ⁶.>

6. Cum Pater Laynez ex Patre Araoz pro certo audivisset Patrem nostrum Ignatium sui custodem, non angelum, ut caeteri homines, sed archangelum [320v] quempiam habere, ipsamet Patrem familiariter verumne esset an non, rogavit; a quo nullum verbis responsum accepit; sed ita ora rubore suffudit, <ut virgo solet castissima a viris sola depraehensa>; ut ipsamet Patris verecundia et vultus mutatio et oris rubor satis responderint verum esse quod Pater petebat ⁷. Ego ex Patre Laynez 19 maii 1555. — L.

7. Ex hoc, quod proxime dixi, et ex aliis multis quae dici possunt, perspicuum est Patrem humillimum fuisse et suae virtutis occultatorem. Sed exemplum, quod iam subiiciam, hoc etiam manifestum facit. Nam cum in electione Iulii III quinque suffragia ad pontificatum Pater noster habuisset, et a me interrogaretur verumne esset an non, obmutuit Pater et pro

19 corr. ex compellegrinis || 20 contra — inveheretur] ageret N. || 27 in marg. scripsit N.: P. Ribadeneira, quod postea delevit. || 41-42 Ego — 1555] deleta, deinde restituta sunt || 47 A me corr. manu librarii ex ab eodem P. Laynez

⁵ Acta, nn. 43-44, I, 420-22, haec de itinere Hierosolymam versus referunt. Vide apparatus ad lineam 17.

⁶ Acta, n. 49, I, 428, ubi de tribus navibus fit sermo.

⁷ Vita S. Ignatii, lib. V, c. 3

stianis. — 106. *Miro modo providet Deus paupertati sociorum.* — 107. *Culpam suam publice confitetur.* — 108. *Fiducia in Deo potius quam in mediis humanis reponenda.* — 109. *Testimonia daemonii de S. Ignatio.* — 110. *Intima Benedicti Palmii detegit.* — 111. *Alios « vos » appellare solebat. Mutat nomen « Iñigo » in Ignatium.* — 112. *De lectione operum, quorum auctores sunt suspecti.*

[f. 320]

†
Jhs.

PATRIS PETRI RIBADENEYRA
DE ACTIS PATRIS NOSTRI IGNATII

<1. Quod quodam die apud Manresam, cum elevatus esset
5 in Deum, plura una hora didicit a Deo, quam omnes mundi doctores eum docere potuissent¹. Ab illo Pater Laynez, ego a Laynez Venetiis, [15]48².>

<2. Ita se fuisse a Deo illustratum in mysteriis fidei, ut etiam si tota Scriptura et omnes libri sacri interciderent, tamen
10 ex illo lumine se posse et mysteria fidei agnoscere et aliis tradere. Ex P. Laynez, [15]45, 13 7.^{bris} 3.> — L.

3. Cum pararet profectionem in Italiam, et Barchinonae myoparonem vel bergantinum vellet conscendere sine viatico vel commeatu ullo, ab amicis impeditus est; postea navim
15 ascendit, et myoparo ille naufragio periit. <Ego ex ipso et etiam ex Isabella Rosel, quae ipsum cum aliis retinuit⁴.> — R.

4. Hierosolymam cum navigaret et praefectum navis acriter increparet propter sodomiam, quae in navi <nefande> ex-

2-3 *Titulus manu Patris Nadal scriptus est* || 16 *in marg. del. littera L* || 17 *Hierosolymam cum navigaret corr. a N. ex: Ex Hierosolymis cum rediret. Natalis correctionem retinemus utpote quae magis cohaeret cum veritate factorum* (Vide Acta, nn. 43-44, I, 420) || 18 *sodomiam*] *flagitia N. | nefande del. N.*

¹ Cf. ea quae dicuntur in *Actis* de «eximia illustratione». *Acta*, n. 30 5°, I, 404; *Lain.*, n. 10, I, 80. Utrum Rib. hoc loco de eodem facto loquatur, non certo constat.

² Lainez anno 1548 Venetias contionandi causa venit; ibi cum Rib. invenit. Vide *Ribadeneyra*, I, 50.

³ Cf. *Lain.*, n. 14, I, 84; *Sum.*, n. 21, I, 162.

⁴ De itinere Barcinone Italiam versus vide *Acta*, nn. 35-37, I, 408-410; ibi tamen absunt quae hic dicuntur a Ribadeneyra.

ercebatur, et admonitus ab aliis comperegrinis, aliquod ei exitium timentibus, ut taceret, libere nihilominus <contra impudicas et nefarias mentes inveheretur>, consilium coeperunt nautae ut illum in insula quadam deserta exponerent et bestiis laniandum devorandumque relinquerent; sed cum navis pene ad insulam esset appulsa, subito et vehementi vento repulsi, meditatum facinus perpetrare minime potuerunt ⁵. <Ego audivi anno 40 vel 41, quo tempore recentior erat memoria et sermo de Patre Ignatio frequentior.> — R.

<5. Item cum in Cypro, Hierosolymis revertens, essent duae naves onerariae, maxima una, parva alia, et ille vellet in maiorem conscendere et propter egestatem non esset admissus, parvam illam naviculam conscendit, quae incolumis in portum post magnam iactationem pervenit; maior autem, ad quam admissus non est, naufragium fecit ⁶.>

6. Cum Pater Laynez ex Patre Araoz pro certo audivisset Patrem nostrum Ignatium sui custodem, non angelum, ut caeteri homines, sed archangelum [320v] quempiam habere, ipsummet Patrem familiariter verumne esset an non, rogavit; a quo nullum verbis responsum accepit; sed ita ora rubore suffudit, <ut virgo solet castissima a viris sola depraehensa>; ut ipsamet Patris verecundia et vultus mutatio et oris rubor satis responderint verum esse quod Pater petebat ⁷. Ego ex Patre Laynez 19 maii 1555. — L.

7. Ex hoc, quod proxime dixi, et ex aliis multis quae dici possunt, perspicuum est Patrem humillimum fuisse et suae virtutis occultatorem. Sed exemplum, quod iam subiiciam, hoc etiam manifestum facit. Nam cum in electione Iulii III quinque suffragia ad pontificatum Pater noster habuisset, et a me interrogaretur verumne esset an non, obmutuit Pater et pro

19 *corr. ex compellegrinis* || 20 *contra — inveheretur* ageret N. || 27 *in marg. scripsit N.: P. Ribadeneyra, quod postea deleuit.* || 41-42 *Ego — 1555* deleta, deinde restituta sunt || 47 *A me corr. manu librarit ex ab eodem P. Laynez*

⁵ *Acta*, nn. 43-44, I, 420-22, haec de itinere Hierosolymam versus referunt. Vide apparatus ad lineam 17.

⁶ *Acta*, n. 49, I, 428, ubi de tribus navibus fit sermo.

⁷ *Vita S. Ignatii*, lib. V, c. 3

responsione silentium dedit. <Ex eodem Patre eodem die.>

50 L.

8. In iuventute, cum corporis robore et aetatis flore gloria-
retur, gravissimum in naribus morbum contraxit, ita ut vix
quispiam graveolentiam narium et foetorem teterrimum ferre
posset. Quo tempore agitabatur desideriis eremum petendi et
55 abdendi se in inviam solitudinem, magis ea ratione, ne aut vi-
deretur ab hominibus, aut ipse eos videret nares comprimentes
et avertentes faciem, quam aut desiderio aut voluntate Deo
serviendi. Postea, omnibus medicis reiectis, se ipse curavit fræ-
quenti aquae frigidae irrigatione, cum omnia pene medicamen-
60 ta prius tentasset *. <Ego ex ipso.> — R.

<9. Tam erat vanus elegantiarum studiosus in adolescen-
tia, ut, crure sanato, quia talus vel os aliud deformius promi-
nebat et, quod in locum suum restitui nequiverat, inaequabile
extabat, rogaverit medicos an os illud secari posset; et cum
65 intellexisset posse quidem, sed acerbissimo dolore, et omnium,
quos in curatione tolerasset, maximo, iussit os secari; et vo-
lentibus medicis eum ligare, omnino vetuit; et ita immobilis et
constans permansit in abscissione, ut neque gemitum edi[322]-
derit, neque vultum mutaverit, et omnes praesentes admiratio-
70 ne suspenderet *. Ego ex illo anno vel 44 vel 45.>

10. Apud Manresam cum esset et se paenitentia et casti-
gatione corporis incredibiliter maceraret, accidit ut die quo-
dam sabbati, sub horam Completorii, ita elevaretur a sensibus,
ut a devotis quibusdam viris et mulieribus (qui ad eum, vitae

60 Ego ex ipso] P. Ribadeneira *add. N.* || 71 *In marg. huius paragraphi ad-*
didit propria manu R. in V, f. 61: Quum oraturus vel benedicturus mensae
vel gratias acturus, semper oculos aliquantisper connivebat mentemque ad Deum
elevabat. Si quid occurrebat eorum quae a malignitate vel odio profecta irri-
tare homines [*del. solent*] et ad iram solent accendere, ita vultum habitumque
comparabat, ut se colligere, et cum Deo loqui videretur, et quid responderet
praemeditari || 73 sub horam] hora V

* Hoc factum repetitur a VALTRINO in *Vita S. Ignatii* (Archiv. Postu-
lationis, cod. *Process. VIII. f. 166*). A. Ribadeneyra in *Vita* reticetur. Ex
hoc loco ut unico fonte citatur factum a LETURIA, *El Gentilhombre* 2,
pp. 91-92.

* *Acta*, n. 4, I, 386; *Vita*, lib. I, c. 1, ubi dicitur Ignatium hoc sup-
plicium subire voluisse ut « habiles atque elegantes urbanas ocreas
gestare posset ».

asperitate et hominis parsimonia permoti, convenire consueve- 75
rant) ita repertus, mortuus crederetur; et nisi cordis palpita-
tionem tenuem deprehendisset quidam, procul dubio sepultu-
rae mandavissent. Mansit autem in hac extasi sive sensuum abs-
tractione usque ad alterum sabbati sequentis hebdomadae, quo
die, hora Completorii, quasi e somno excitatus, oculos aperuit 80
multis praesentibus, qui eum observabant, et haec tantum ver-
ba protulit: — ¡Ay, Jesús! — Ego audiui Romae ex Isabella
Rosel anno 43 vel 44. Ipsa autem, quo tempore hoc accidit, Bar-
chinonae agebat, et erat Patris mirifice studiosa propter famam
eius et sanctitatem; et hoc idem a quodam acceperat, qui iis 85
rebus interfuerat Manresae ¹⁰.>r. ex ro[ser]

<11. Quod per 30 annos nullum unquam vocavit vel fa-
tuum vel stupidum, vel aliquo verbo contumelioso affecerat.
Ego ex ipso anno 53 ¹¹.>

<12. Quod 12 annis proxime elapsis nullam omnino vanae 90
gloriae tentationem senserat ¹². Ego ex ipso anno 45.>

<13. Quodam die cum cuidam equiti sancti Iacobi, apud
madam Margaritam, filiam Imperatoris, degenti, promississet
se pro quodam eius negotio verba facturum, postea se promi-
sisse paenituit; et de hac re agens adiecit: — Undecim aut 12 95
sunt anni, ex quo non memini me dixisse aut promisisse aliud,
cuius postea me paeniteret —. Ego ex illo anno 45.> [322v]

<14. Duobus primis conversionis suae annis, ubi audiebat
virum aliquem insignem et sanctimoniae fama praestantem, il-
lum adibat, magis ut videret an eius spiritus cum spiritu illius 100
conveniret, quam quod putaret se multum ex visitatione illa

86 r ex ro add. manu Natalis

¹⁰ Antiquissimum hoc esse putamus testimonium de « raptu » S. Ignatii Minorissae habito. De hoc facto iterum in *Vita*, lib. I, c. 7. Ribadeneira die 1 iulii 1593 ad P. Aquaviva scribens idem narrat, tamquam unum ex factis extra ordinem ex quibus Ignatii sanctimonia erui possit. Eosdem ac hoc loco testes adhibet. Vide *Rib.*, II, 170-171.

¹¹ Hac eadem sententia incipit collectio dictorum et factorum Ignatii quae est in cod. *ms. gesuit. 1372*, Bibl. « Vittorio Emanuele ».

¹² Cf. *Acta*, Prol. P. Cámara, n. 13. I, 354-56; *Sum.*, n. 22, I, 163; DH. I, 6; *Vita*, lib. V, c. 3.

profecturum; post duos autem annos neminem unquam invisit hac ratione. Dicebat autem mihi Pater, se illo biennio vix unum atque alterum reperisse, cuius spiritus et vitae forma
 5 sibi omnino quadraret ¹³. Ego ex ipso 53, 23 maii.>

15. Quadam die venit ad P. Ignatium offitii gratia frater quidam Reginaldus ordinis sancti Dominici ¹⁴, vir magni
 10 nominis et auctoritatis apud suos et nostri amicissimus; et in colloquio (cui ego quoque intererem) incidit sermo de quadam foemina ¹⁵, quae apud
 15 Bononiam multorum sermone sancta celebrabatur; saepissime enim rapiebatur in extasim, mysteria passionis Domini nostri Iesu Christi suo corpore perferebat, spineam coronam in capite, vulnus in latere, et alia id genus multa, quae vera esse idem Pater Reginaldus (cuius curae tradita
 25 erat in monasterio quodam) confirmabat, et se omnia suis oculis vidisse et tractavisse manibus, et certis experimentis didicisse. Adiecit etiam
 30 quaedam eius exempla de obedientia singulari: quod cum esset ita supra sensus elevata

DH, II, 7. Un día vino fray Reginaldo (que era un Padre de sancto Domingo, viejo, de mucha auctoridad en su Orden, y amigo de la Compañía) a visitar a nuestro Padre; y estando presentes el P. Benedetto Palmio y yo, le dixo que en Boloña, en un monasterio que estava a su cargo, havia una monja que tenía éstasis y las insignias de la pasión en su cuerpo, y que él las havia tocado con mano, y havia querido certificarse dello; y que por otra parte aquella muger tenía otra cosa, y es que, quando estava arrebatada, ninguna cosa oya ni sentía, aunque la quemassen o punçassen, sino quando la llamavan por parte de la obediencia; que entonces, como quien despierta de un sueño, se levantava, etc.; y le preguntó a nuestro Padre, qué le parecía de todo esto.

¹³ De studio Ignatii quaerendi homines spirituales quibuscum agere posset, cf. *Acta*, n. 37, I, 412; in DH, II, 7 (sub finem), idem sed aliis verbis repetitur. Vide ad finem numeri vel paragraphi immediate sequentis.

¹⁴ Reginaldus Nerli de Mantua, de quo vide I, 645 ²⁰. Casus de quo hic agitur narratur iterum a Rib. in DH, II, 7, et in *Vita*, lib. V, c. 10. Eadem res refertur a Câmara in *Mem.*, nn. 197 et 344, I, 645-46, 719.

¹⁵ Câmara in *Mem.*, n. 344, eam appellat Jácome. Quae de ea his locis dicuntur sat bene quadrant cum historia Iacobae Bartolini, de qua vid. vol. I, 646 ²⁰. Cf. *Vita*, lib. V, c. 10.

et extra se posita, ad vocem tamen superioris se vocantis, statim ad se rediret et orationem relinqueret, etc. Cum autem ille bonus Pater dubitaret certane essent Dei inhabitantis signa, an daemonis decipientis figmenta et praestigias, et sententiam Patris nostri de hac re exquireret, Pater noster: — Tantum ex omnibus quae dixisti, Pater, nullum melius inditium - inquit - video, quam quod de prompta odedientia narrasti —. Postquam vero ille abiit, ego solus solum Patrem convenio, et quaero ex illo, quid sentiat de huiusmodi rebus. Tunc ille: — Scito, Petre, proprium [321] Dei esse in animam illabi; et quia spiritus est et spiritum amat, in eo operatur et se infundit; diabolus autem, quoniam nequit ita in animum influere, exterius in corpore operatur —; et simul exemplum adiecit de quodam, qui ita rapiebatur in estasm; et, prima uxore vita functa, secundam duxit, et subita morte interceptus est. <De Francisco Mansino¹⁶ in Tivoli> etc. — r.

Respondió nuestro Padre sobre estas palabras: — De todo lo que V. R. ha dicho, la mejor señal es la de la obediencia —. Pregunté yo [127] después a solas a nuestro Padre, qué le parecía de aquellas éstasis y insignias de la pasión. Respondióme, que propio era de Dios N. S. influir en el alma y imprimir en ella sus dones; y que el demonio, como no puede hazer esto, suele engañar con cosas exteriores, aparentes y fingidas. Y contóme de otro hombre que, siendo casado, se arrebatava y tenía éstasis; y muerta la primera muger, se holvió a casar, y cayó muerto súbitamente, etc. También le pregunté si había usado visitar estas personas que tienen gran fama de espirituales. Díxome que los dos primeros años, después que nuestro Señor le llamó, lo había hecho con cuydado; pero que después no lo había hecho con ninguno; y que en aquellos dos años primeros por maravilla había hallado una o dos personas que le pareciesen a él verdaderamente espirituales. [Ribadeneyra]

59 operatur] Deo permittente, propterea non esse illa certa signa sanctitatis add. a N. in marg.

¹⁶ Videtur esse vir non e Societate; nullibi enim in nostris fontibus eius nomen reperimus.

16. Ad eandem rem pertinet
 71 quod ante annos 20 memini
 me ex Patre audivisse. Cum
 enim Magdalena della Cruz ¹⁷
 in Hispania maxima sanctita-
 tis opinione floreret, et ab om-
 75 nibus fere tanquam de caelo
 lapsa virgo coleretur, et fra-
 ter quidam noster, Martinus
 de Santa Cruze ¹⁸, qui eam vi-
 derat et loquentem audiverat,
 80 haec de illa Patri nostro nar-
 raret, et multa de eius sancti-
 tate, prudentia et spiritu ad-
 deret; gravissime a Patre re-
 prehensus est, quod homo de
 85 Societate ita de illa foemina
 loqueretur, et tanti faceret sig-
 na illa, etc. Post autem ali-
 quot annos illa se perdidit,
 et palam omnibus factum est
 90 quod latebat, nimirum illam
 illusam fuisse, et turpissime a
 diabolo circumventam <et pro-
 stitutam.> — r.

17. Anno 1541 ingressus est in Societatem quidam Step-
 95 nus Baroelus ¹⁹, tunc diaconus, nunc vero sacerdos et superstes

93 r scriptum est manu N. qui in marg. scripserat sed postea delevit:
 me praesente

¹⁷ Magdalena de la Cruz, religiosa femina Ordinis S.^{ae} Clarae in Monasterio S. Elisabeth ab Angelis (*S. Isabel de los Angeles*) civitatis Cordubensis in Hispania, iam ab infantia innumera dona a Deo accepta simulavit. Multos annos pro vere sancta habita est, donec 1° ianuarii 1544 in carcerem Inquisitionis detrusa, die 3 maii 1546 suos errores confessa est et abiuravit. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*, segunda edición refundida, tomo V (Madrid, 1928), pp. 213-15.

¹⁸ Martinus de Santa Cruz, natus Toleti, ingressus Romae an. 1541, Rector collegii Conimbricensis 1544-46, mortuus Romae 1548. *Epp. Xav.*, I, 264 ²⁹.

¹⁹ Stephanus Baroello; cf. *Lain.*, n. 57, I, 136-137 ². Anno 1542 Patavium, ad collegium recens fundatum missus est; v. vol. I, 291 ². Anno

DH, II, [8]. A este mismo propósito diré, que en el tiempo que Magdalena de la Cruz en España [127v] era tenida por sancta, y algunos años antes que se descubriessen sus marañas y ruyndades, contando el P. Martín de Santa Cruz (que después fué Rector de nuestro collegio de Coimbra) a nuestro Padre, estando yo presente, algunas maravillas desta muger, y diziendo que él la havía hablado, y le havía parecido una sancta muger y prudente; nuestro Padre le dió un buen capello, diziéndole que hombre de la Compañía no havía de hablar de aquella manera, ni estimar en tanto aquellas señales exteriores. [Ribadeneyra]

in Societate, qui cum postridie eius diei, quo domum venit, in morbum periculosum incidisset, et eo usque esset progressus, ut iam a medico pro deplorato conclamatoque haberetur, Pater noster ivit (ut eo tempore frequenter solebat) ad ecclesiam divi Petri de Montorio pro eo celebraturus; missa autem finita, cui ego inservieram, dixi mihi: — <No morirá por esta vez Estevan>; — et ita accidit; consequuta enim est sanitas, medicis admirantibus; et Stephanus ipse palam salutem suam et vitam Patri nostro acceptam fert. — r.

<18. Eodem anno quo Luterus ab obedientia Ecclesiae ad castra dia -[321v]boli descivit, nimirum 17, Pater noster se ad Christum recepit. Quod planum fiet si aetatem qua conversus est et mortuus consideremus: nam obiit anno Domini 1556, aetatis vero suae 65; conversus est autem anno aetatis 26; a 26 autem usque ad 65 intercedunt 39 anni, quos si a 56, quo anno migravit a corpore, demas, 17 reliqui fiunt²⁰; anno autem

97 incidisset corr. ex recidisset || 1-2 Non morietur nunc Stephanus sup. lin. manu N., qui correspondentem hispanicam locutionem delevit

1547 Bassani versabatur. Vita functus est Genuae 9 oct. 1587. ASIR, *Hist. Soc.* 42, f. 86.

²⁰ Ribadeneyra hoc loco tribuit Ignatio 26 annos tempore conversionis, in hoc sequens testimonium ipsius Ign. in *Actis*, n. 1, I, 364, et hac ratione, supposito Ignatii obitu anno 65° aetatis, valet Ribadeneyrae argumentum. Si tamen attenditur ad annum vulnerationis Ignatii, nempe 1521, ut postea a Ribadeneyra factum est, tunc conversio Ignatii anno aetatis 26° accidere non potuit. Nec putandum est Ribadeneyram hoc loco agere de conversione praecedenti, quae Ignatii anno aetatis 17° locum habuerit; etenim in epist. ad P. Nic. Orlandini, mense decembri 1597 datam, fatetur aperte se prius errasse: «... En lo de los años que bivió N. B. P.^o Ignacio bien sé que a avido variedad, y yo mismo fuý de opinión que no avía bivido sino 61 años, fundándome en que siendo de 26 fué herido en Pamplona el año de 21; y de 21 hasta el de 56 en que murió ay 35, que juntá[n]dolos con los 26 hazen 61». Vid. epist. in *MI, Scrip.*, II, 424-25, ex qua apparet Ribadeneyram coniunxisse semper conversionem Ignatii cum vulneratione pampilonensi. Sententiam suam ultimam manifestavit Ribadeneyra inde a 2ª editione *Vitae* (a. 1586) lib. II, c. 18, f. 86r: «Anno humanae salutis 1483, natus est in Saxonia, Superioris Germaniae Provincia, humani generis perniciens ac certissima pestis, Martinus Lutherus. Anno vero 1517 in condonationes peccatorum, ac remissiones a Romano Pontifice concessas imple debachari caepit. Furiis autem illum agitantibus, anno 1521 palam Catholicae Ecclesiae per summum scelus bellum indixit. Quo ipso anno Deus in Pompeiopolitana arce Ignatium vulneravit, ut sanaret, et ex vanitatis vili mancipio Ducem fortem efficeret, et Luthero, tanquam acrem Ecclesiae suae propugna-

17 defecisse Luterum a fide certissimum est; ²¹ quod sane Dei benignitatis perspicuum est argumentum.>

19. Cum Lutetiae Parisiorum ageret, et in eadem (ni fallor) domo esset quidam, qui vehementissime a diabolo contra Patrem agitabatur, et ita iam esset inflammatus ut scalas ad eum occidendum ascenderet, vocem audivit dicentem sibi: — ¡Pobre de tí! ¿qué quieres hazer? — Qua voce exterritus et subito terrore perculsus, ab incepto destitit. <Hic autem postea
20 fax fuit illius incendii et tempestatis autor, quae primo contra Patres nostros Romae coorta est, quem, ut bonum pro malo redderet, ipsis Societatis persecutoribus rogantibus, in Societatem admisit. Ego ex Patre die Ascensionis 1553. Hic autem postea dilapsus est ²².> — r.

25 20. Quum una cum Patre Laynez iter pedibus faceret, et gravissimus quidam dolor Patrem Laynez corripuisset, iulio, ²³ id est, denario argenteo, quem unicum habebat, equum conduxit, et Patrem in eum, palliolo suo attrito et tenui involutum, imposuit; et ut magis illum animaret, ipse, tanquam alter He-

15 In marg. de M^o Miguel. Quae verba, cum in codicis compositione reserata aliquantulum fuissent, ea scripsit iterum N. in altera ora paginae. Postea vero ea deleuit.

torem, opponeret. Hoc divinae bonitatis proprium est, haec est certissima ratio divini consilii ».

²¹ Anno 1517, 31 octobris Lutherus ad valvas templi Universitatis Wittembergensis affixit elenchum 95 thesium.

²² Sermo est de Michaël Landívar, saepe dicto Navarro, qui aegre ferens Parisiis conversionem Francisci Xaverii, Ignatium interficere cogitavit. Deinde resipuit et in societatem Ignatii aliorumque coopatri voluit, sed postea ab ipsis dimissus est. Romae anno 1538 persecutionem in Ignatium eiusque socios fovit, sed coram iudice accusatus, ex Urbe expulsus est. Quod dicit hoc loco Ribadeneyra, Michaëlem scil. in Societatem admissum esse, videtur referendum ad tempus quo Ignatius Venetiis versabatur (a. 1537). Certe nominatur inter socios in titulo pro sacris ordinibus suscipiendis, dato an. 1537 (*Script.* I, 543-46). Fortasse post dictam persecutionem a. 1538 iterum admissus est, sive modo aliquo stabili, sive tantum domi ad tempus receptus ut videtur intelligere Câmara in *Memoriali*, n. 314: « hasta recibillo en casa ». Certe inter socios non numeratur in documentis a. 1539 qui de Societate canonice constituenda agunt, nec deinceps. Cf. *Sum.*, n. 84, I, 202; *Acta*, n. 98, I, 500-502; *Memoriale*, n. 314, 1°, I, 709; *Chron.*, I, 68; S. RODRIGUES, *De origine et progressu, Epp. Roderici*, p. 70; *Epp. Mixtae*, I, 11-14; Rib., *Vita*, I, V, c. 2.

²³ Iulius erat pars decima ducati. E. MARTINORI, *La moneta*, p. 184.

lias, praecedebat equum tanta alacritate et cursus velocitate, ut ³⁰
Pater eques vix sequi posset. <Ego ex Laynez.> — r ex L.

21. Cum Pater quidam ex primis molestissima tentatione
et periculosissima laboraret, et non multum abesset ab extremo
exitio, tribus continuis diebus et noctibus ieiunans pro eo et
orans, hominem in Societate [f. 323] servavit anno 1541 ²⁴. ³⁵
<Ex P. Laynez Venetiis anno 48 et postea 54.> — r ex L.

22. Quadam nocte in lec-
to, cum dormiret, diabolus
(ut creditur) eum voluit suffo-
care. Visum est enim sibi vi-
dere vel hominem vel daemo-
nem fauces stringentem et
guttur praefocantem; ipse au-
tem tanto conatu: — ¡Jesús!
— clamavit, ut multis diebus
ita raucus esset, ut vix loqui
posset ²⁵. <Ego raucum vidi,
et hoc audiui anno, ni fallor,
41.> — r.

DH, I, 46. El mismo año
entendí que una noche, es-
tando en la cama, el demonio
le quiso ahogar, porque sensi- ⁴⁰
blemente sintió que uno le po-
nía la mano y le apretava la
garganta; y nuestro Padre
quería dezir: Jesús, y no po-
día; y en fin hizo tanta fuer- ⁴⁵
ça, que dió una boz, y dixo:
— ¡Jesús! — con tanto ahinco
y vehemencia, que quedó ron-
co por algunos días; y yo le
ví y todos los de casa, y en- ⁵⁰
tonces entendimos lo que
aquí escribo. [Rib.]

<23. Aegrotabat Pater Simon Bassani, quod oppidum est
20 milibus passuum a Vincentia (ubi itidem Pater Ignatius fe-
bre afflictabatur) distans. Cum autem Simonis morbus invale- ⁵⁵
sceret et mortem homini minaretur, nuntium ea de re Pater
noster accepit, et e vestigio, ut erat febre correptus, pedibus
una cum Patre Fabro in iter Bassanum versus se dedit. Cum
autem proficiscerentur, e via paululum deflexit et pro Patre Si-

31 r ex L. manu N. in marg. || 35 Marg. manu R: Quién sea éste, V. R.
lo sabrá || 40 visus V || 37-49 *Integral haec paragraphus n. 22 cancellata
est in V* || 54 20 milibus — Vincentia] itinere fere diei abest in marg. V
manu Rib. || 55 afflictabatur] graviter affectus erat in marg. manu R. in V ||
59 proficisceretur V

²⁴ Vide apparatus. Agi videtur de P. Bobadilla. Vide Natalis *Apolo-
giam*, supra, p. 104, annot. 161. Cf. *Memoriale*, n. 210. I. 651; *Vita*,
I. V, c. 2.

²⁵ *Vita*, I. V, c. 9.

60 mone Dominum oravit; ex oratione porro surgens, Patri Fabro dixit: — No será nada lo de Simón —, vel: — Non morietur hac vice; et tandem cum ad eum in lecto iacentem et aegre laborantem pervenisset, complexus hominem: Nihil est - inquit - quod timeas, Simon; surge —; et ita convaluit. Ego ex
65 Patre Laynez Venetiis anno 48, et postea de Patre Ignatio Romae 53. Pater autem Simon et agnoscit et praedicat hoc beneficium ²⁶.>

<24. Quidam (nomen non satis memini), cui Pater Exercitia spiritualia dederat, vel certe quem Christo lucrifacere cupiebat, Lutetia evaserat et se Ruanum contulerat, ubi in morbum incidit; quod cum audisset Pater Ignatius, qui Lutetiae Parisiorum erat, mox iter pedibus Ruanum versus corripuit; et nihil omnino in via gustans, sed pro eo orans, secundo aut
75 3° die Ruanum venit, et sanum hominem, quem quaerebat, invenit. Distat autem Ruanum a Lutetia 30 leucis gallicis. Ipse Olavius; ego ex Olavio 53, et ex Patre Laynez 54 ²⁷.> [323v]

<25. Dicebat se inter alias cogitationes aliquando hanc suscepisse: an aliquid tam novum vel inauditum vel triste et peracerbum posset accidere, quod se molestia afficeret, et animi
80 tranquillitatem perturbaret. Et cum omnia mente animoque lustrasset, nihil se reperisse praeter illud unum, si quis Summus Pontifex Societatem nostram dissolveret, et non esse religionem iuberet. Sed tamen, si hoc eveniret, se post quartam horae partem cum orasset, totam illam animi molestiam, quam
85 animo concepisset, depositurum, et ad pristinam omnino pacem et serenitatem rediturum. In hanc autem cogitationem ex eo incidit, quod medicus Patrem male affectum monuerat, ne se angoribus daret, neve tristioribus rebus occuparetur, propterea quod ad curandam valetudinem plurimum ei detrimentum
90 afferrent. Patri Olavio et Patri Polanco dixit; ex illis, anno 53 ²⁸.>

62 hac vice] ad praesens V || 63 pervenissent V || 65 Ignatio] audiivi add. V

²⁶ *Lain.* n. 57, I, 136; *Sum.*, n. 72, I, 193-94; *Acta*, n. 95, I, 496; *Epp. Broët*, p. 489; *Vita*, I, II, c. 9.

²⁷ *Acta*, n. 79, I, 470-72; *Mem.*, n. 375, I, 730-31; *Vita*, I, V, c. 2.

²⁸ P. Câmara *Mem.*, n. 182, I, 638 asserit Ignatium id dixisse paulo post eius adventum in urbem Romam (23 maii 1553). Cf. DH, I, 24.

26. In cubiculo solus cum oraret, ecce tibi ianitor, ostium cubiculi pulsans, Patrem importune interpellat; tacet Pater. Ille iterum atque iterum pulsat; tandem, ostio aperto: — Quid — inquit — vis? — Tunc ille: — En tibi, Pater, litterae a quodam redditae, quas a patria tua dicit esse allatas —; et simul fasciculum Patri offert litterarum, quem Pater statim in ignem, in cubiculo propter hyemis asperitatem accensum, coniici iubet; et, ostio iterum clauso, ad orationem revertitur. <Ego domi anno 41 ²⁹.> — r.

DH, I, 45. Estando un día de invierno cerrado en cámara en oración, llamó el portero a su puerta una y dos veces, sin responder nuestro Padre. A la tercera abrió y dixo: — ¿Qué queréys? — Y el portero: — Dar estas cartas que ha traído un hombre, y dize que son de la tierra de V. R. — Tomólas el Padre, y hechólas en el fuego; cerró la puerta, y bolvióse a su oración. Año de 1541. [Rib.]

<27. In Gallia Cisalpina (quam Lombardiam vocant) cum nudis pedibus et vilissimo amictu vix pectore et ventre tectus iter faceret, et saevissimo inter Hispaniae et Galliae reges bello arderent omnia, admonitus est ne transiret per locum quemdam, ubi hostium exercitus consederat, ne ab eis interceptus poenas acerbissimas daret, quas multi antea dederant; ipse vero, cruce et firma in Deum [324] fidutia munitus, iter suum ire perrexit. Progressus autem aliquantulum, in militum Gallorum partem venit, qui, exploratorem ex habitu et spetie rati, primo quidem verbis mulcent, promissis laetant, cibo etiam reficiunt, et mensa apparatus excipiunt hominem, ut vino forte gravatum adorirentur, et minori negotio expiscarentur ab ebrio, quod a sobrio difficile extorquere potuissent. Ille interim modeste et frugaliter epulis appositis ad naturam necessariis levandam utitur, non ad obruendam supervacuis. Re-creatum coena, ad supremum militum imperatorem ducunt, et tanquam feram, cassibus et indagine captam, illum in medio exponunt. Quaerit dux ex illo patriam; ille vero tacet. Unde veniat interrogat; silet. Nomen sciscitatur; obmutescit. Denique

7 iterum clauso] recluso V || 26 feram in marg. manu R.

²⁹ Vita, I. V, c. 1.

ad interrogationes varias multiplicesque, fixis in terram oculis.
 30 anima in caelum, immobilis perseverat. Ad unam illam: — Es-
 ne explorator? — tantum inquit: — Non sum —; ne iustam
 iniuriae causam dedisse videretur. Tum imperator, ira percitus
 et furore plenus, milites gravissimis verbis corripere, stultitiam
 accusare, quod insanum hominem et mente emotum ad se co-
 35 ram adduxissent; et simul praecipere ut eum e medio tollant et
 deturbent. Milites vero tum ob ducis increpationem, tum quod
 opera et oleum sibi periisset, frendunt et insania succensi pug-
 nos impingunt, calcibus tundunt, contumeliis afficiunt, et con-
 vitiiis, maledictis, omni rerum genere insequuntur, impellunt,
 40 pertrudunt, urgent et in malam crucem abire iubent. Credo ego
 me ex ipsomet Patre audivisse, mirabilem se id temporis con-
 solationem animo concepisse, cum eius dedecoris et contume-
 liae veniret in mentem, quam Christus, salvator noster, coram
 Herode praesens adens, a militibus pertulit ³⁰.>

45 28. Cum de quodam religio-
 nis desertore <et fugitivo mi-
 lite> ego et Pater verba face-
 remus, isque fratrem haberet
 in Societate insignem sancti-
 50 tate et eruditione virum, qui-
 que de Societate tam bene es-
 set meritis quam qui maxime,
 rogabam ego Patrem, num-
 quid illum a religione [324.9]
 55 abeuntem pecunia vel re ali-
 qua iuvare expediret, non eius
 qui discederet, sed fratris me-
 rito; ad haec Pater: — Si re-
 rum omnium essem dominus
 60 totiusque mundi auro abun-
 darem, ne obolum quidem
 huiusmodi profugis, et a reli-
 gione, cui semel se devove-

DH. II, 4. Estando Christó-
 val Laynez tentado, y a pun-
 to ya para salirse de la Com-
 pañía, [126] como se salió, di-
 xe yo a nuestro Padre, si sería
 bien, ya que su R^a había usa-
 do todos los medios posibles
 para conservarle en la Com-
 pañía sin provecho, ayudarle
 con algo para su camino, no
 por lo que él merecía, sino
 por lo que merecía el P.
 Mtro. Laynez, su hermano.
 Respondióme nuestro Padre
 estas palabras: — Si yo tu-
 viesse todo el oro del mundo,
 Pedro, no daría un quatrín,
 ni sería en ayudar en cosas
 temporales a hombre que sa-

45 in marg. scripsit R. et del. N.: De Xpoual Laynez

³⁰ *Lain.*, n. 21, I, 90; *Sum.*, n. 32, I, 169; *Acta*, nn. 51-53, I, 431-35.
 Factum hoc evenit anno 1524, post reditum Ignatii e Palaestina, cum
 iter faceret Ferraria Genuam versus.

runt, discedentibus darem —.
 <Anno 53³¹.> — r.

le fuera de su religión —.
 Esto me dixo el año de 1553. 65

29. Die lunae magnae sacraeque hebdomadis, quo die feriae Sti. Ioseph celebrabantur, narrabat Pater se ad eius aedem³² indulgentiarum gratia divertisse, musicamque in ea audivisse, seque ea fuisse mirifice recreatum, et adiecit: — Si gustum meum et animi propensionem sequeretur, ego chorum cantumque in Societate instituerem; sed non faciam, quoniam intelligo non esse Dei voluntatem, neque institutum huc nostrum nos, sed alio vocat —³³. Anno 1554. — r.

DH. V, 10. El lunes de la semana sancta del año de 1554, contando nuestro Padre en mi presencia cómo había entrado en la yglesia de sant Joseph (que era su día), y sentido gran consolación con la música que allí oyó, añadió estas palabras: — Si yo siguiese mi gusto y mi inclinación, yo pondría choro y canto en la Compañía; mas déxolo de hazer, porque Dios N. S. me ha dado a entender que no es esta su voluntad, ni se quiere servir de nosotros en choro, sino en otras cosas de su servigio —. [Rib.] 70 75 80

30. Agebamus de carcere instituendo domi et compe-

DH, V, 9. El año de 1553 dixe yo a nuestro Padre, si era 85

68 feriae additum in marg. a R.

³¹ Christophorus Lainez sacerdotio initiatus est an. 1556 (MI, *Epp.*, XII, 34), *Chron.*, VI, 276. De eo dicit Sacchini (*Historia*, p. II, lib. III, n. 3): « Christophorum Lainium ex ea [Societate Iesu] suum germanum fratrem eiecit, quod ille (nihil enim ultra scribit ad Borgiam) id mereretur. Hunc deinde regredi cupientem ad optimi fratris memoriam, primum Borgia ipse iam Praepositus, iterumque dimissus rursus Claudius Aquaviva Generalis recepit, et ad ultimum quiete ac religiose perseverantem bona mors abstulit ». Cf. *Vita*, lib. V, c. 11.

³² Videtur agi de templo dedicato in honorem S. Ioseph quod Victoria Colonna aedificari fecit cum annexo hospitio pro pauperibus pueris. Anno 1587 et sacellum et hospitium adhuc exstabant, nunc omnino disparuerunt. ARMELLINI, *Le chiese di Roma dal secolo IV al XIX*. Terza edizione, I, 571-72. Templum dicebatur S. *Giuseppe della Pigna*, eo quod exstaret in regione Pineae. Nullum aliud templum S. Iosepho dicatum eo tempore exstitisse Romae putamus. Templum dictum S. *Giuseppe dei Falegnami*, erectum supra carcerem Mamertinum, secundum Carolum Cecchelli, in 3ª editione operis Armellini, p. 662, consecratum est anno 1663, etiamsi eius initia inde ab anno 1598 procedant.

³³ De choro in Societate vide *Mem.*, n. 137, 11, I, 609.

dibus coërcendis iis qui vel
fugam ex religione adorna-
rent, vel in ea nimium essent
pertinaces et fraeni discipli-
naeque impatientes; saepe
90 enim subita aliqua tentatione
commoventur aliqui, qui, si
tunc comprimantur, resident,
et ad pristinam mentis con-
stantiam redeunt: sin autem
95 nullo metu coërceantur, effervescit [tentatio] et libera in
extremam perniciem erumpit.
Itaque cum hac de re collo-
queremur ego et Pater, dixit
100 mihi: — Si ratio tantum ha-
benda esset, Petre, Dei, et non
etiam hominum propter
Deum, ego statim carcerem et
vincula in Societate intitue-
5 rem; sed hoc quidem tempore
non convenit —. Anno 53
— r.

31. Dixit, me praesente et
multis audientibus, se non
10 posse suo quidem iudicio vi-
vere absque consolatione, id
est, nisi aliquid in se depre-
henderet, quod neque suum
esset, neque vero esse posset,
15 sed penitus a Deo penderet.
1554 — r.

32. Anno 1550, quo anno plerique omnes praecipui So-
cietatis Patres Romam [325] a Patre evocati convenerant,
ipse Pater in morbum gravissimum et periculosum incidit;
20 qui cum invalesceret et medicorum sententia esset letalis, Pa-
ter id intelligens, et mortem se cum vita commutaturum spe-
rans, ita laetitia perfundebatur ut, de sui liberatione cogi-
tans, nihil nisi ubertim fleret, tanta vi lachrymarum non ex
dolore, sed ex animi exultatione profluentium, ut medicorum

bien poner cárceles en la Com-
pañía, atento que alguna vez
se tienta el hombre de mane-
ra, que para vencer la tenta-
ción [138] no basta razón; y
si se añadiesse un poco de
fuerça, pasaría la furia de la
tentación, y se curaría, etc.
Respondióme nuestro Padre:
— Si se huviesse de tener
cuenta solamente de Dios N.
S., y no de los hombres tam-
bién por el mismo Dios, yo
pondría luego las cárceles en
la Compañía; mas, porque
Dios N. S. quiere que tenga-
mos cuenta con los hombres
por su amor, juzgo que por
aora no conviene —. [Rib.]

DH, I, 33. A cierto propó-
sito, estando yo presente, dixo
que le parecía que no podría
bivir, si no sintiesse en su al-
ma una cosa que no era suya,
ni podía serlo, ni era cosa hu-
mana, sino cosa puramente
de Dios. [Rib.]

iussu, hoc illi religioni vertentium, cogeretur animum ab il-
la mortis cogitatione avocare et alio divertere; conficiebatur
enim lacrymis, et natura, pro desiderio evolandi ad Christum,
debilitata languebat; sed Dominus, nostri misertus, eum in
vita reliquit, quia adhuc populo Dei erat necessarius, etiamsi
cuperet absolvi et esse cum Christo. Ego ex ipso 7 aprilis
1554³⁴. — r.

<33. Perlectis sanctorum
multorum vitis, dixit Patri
Laynez se (nisi alia maiora,
quam quae scripta erant, in
eorum vita containerentur) non
facile, quae senserat de Deo
et gustaverat, cum eis permutaturum, tametsi non auderet
se minimo sanctorum arroganter praeferre, vel temerarie
comparare. Ego ex Laynez
1554.>

DH, I, 31. Haviendo leydo
muchas vidas de sanctos, dixo
nuestro Padre al P. Mtro. Lay-
nez, hablando de sí, que si no
había otras cosas mayores que
las que allí se leían, que él
no trocaría lo que Dios N. S.
le había comunicado, ni lo
que él había sentido en su
[118] ánima con lo que allí
había leydo dellos; aunque él
no se comparava con los sanctos,
ni se tenía por sancto,
sino por pecador y miserable.
El P. Laynez me lo ha dicho a
mí. — Ribadeneira usque ad
num. 46.

<34. In principio suae ad Deum conversionis vehementissime,
et supra quam dici potest molestissime, scrupulis afflictabatur,
ita ut nullam menti pacem inveniret, neque in orationibus,
vigiliis, asperitatibus conquiesceret; semper anxius,
semper sollicitus fluctuabat; et quoniam Deum offendere
formidabat, Deum se offendisse saepissime, cum non
offenderat, credebat. Accedebat ad sacratissimam Eucharistiam;
et cum iam ori admoveretur panis vivificus, conscientiae
terrore subito exanimatus, surgebat, et se suspiriis, gemitibus
lacrymisque penitus dabat. Occurrebat quidem Patri
unum illud praesentissimum remedium, si pater spiritualis,
cui conscientiam suam aperiebat, eum tranquillo pacatoque
animo esse iuberet, et in se omnia Patris crimina reciperet;
hac una in re se posse acquiescere sperabat et exagitationem

³⁴ *Acta*, n. 33, I, 408. Cf. *Chronologiam*, I, p. 48*.

dibus coërcendis iis qui vel
fugam ex religione adorna-
rent, vel in ea nimium essent
pertinaces et fraeni discipli-
naeque impatientes; saepe
90 enim subita aliqua tentatione
commoventur aliqui, qui, si
tunc comprimantur, resident,
et ad pristinam mentis con-
stantiam redeunt; sin autem
95 nullo metu coërceantur, effervescit [tentatio] et libera in
extremam perniciem erumpit.
Itaque cum hac de re collo-
queremur ego et Pater, dixit
100 mihi: — Si ratio tantum ha-
benda esset, Petre, Dei, et non
etiam hominum propter
Deum, ego statim carcerem et
vincula in Societate intitue-
5 rem; sed hoc quidem tempore
non convenit —. Anno 53
— r.

31. Dixit, me praesente et
multis audientibus, se non
10 posse suo quidem iudicio vi-
vere absque consolatione, id
est, nisi aliquid in se depre-
henderet, quod neque suum
esset, neque vero esse posset,
15 sed penitus a Deo penderet.
1554 — r.

32. Anno 1550, quo anno plerique omnes praecipui So-
cietatis Patres Romam [325] a Patre evocati convenerant,
ipse Pater in morbum gravissimum et periculosum incidit;
20 qui cum invalesceret et medicorum sententia esset letalis, Pa-
ter id intelligens, et mortem se cum vita commutaturum spe-
rans, ita laetitia perfundebatur ut, de sui liberatione cogi-
tans, nihil nisi ubertim fleret, tanta vi lachrymarum non ex
dolore, sed ex animi exultatione profluentium, ut medicorum

bien poner cárceles en la Com-
pañía, atento que alguna vez
se tienta el hombre de mane-
ra, que para vencer la tenta-
ción [138] no basta razón; y
si se añadiesse un poco de
fuerça, passaría la furia de la
tentación, y se curaría, etc.
Respondióme nuestro Padre:
— Si se huviesse de tener
cuenta solamente de Dios N.
S. y no de los hombres tam-
bién por el mismo Dios, yo
pondría luego las cárceles en
la Compañía; mas, porque
Dios N. S. quiere que tenga-
mos cuenta con los hombres
por su amor, juzgo que por
aora no conviene —. [Rib.]

DH, I, 33. A cierto propó-
sito, estando yo presente, dixo
que le parecía que no podría
bivir, si no sintiesse en su al-
ma una cosa que no era suya,
ni podía serlo, ni era cosa hu-
mana, sino cosa puramente
de Dios. [Rib.]

iussu, hoc illi religioni vertentium, cogeretur animum ab illa mortis cogitatione avocare et alio divertere; conficiebatur enim lacrymis, et natura, pro desiderio evolandi ad Christum, debilitata languebat; sed Dominus, nostri misertus, eum in vita reliquit, quia adhuc populo Dei erat necessarius, etiamsi cuperet absolvi et esse cum Christo. Ego ex ipso 7 aprilis 1554³⁴. — r.

<33. Perlectis sanctorum multorum vitis, dixit Patri Laynez se (nisi alia maiora, quam quae scripta erant, in eorum vita containerentur) non facile, quae senserat de Deo et gustaverat, cum eis permittaturum, tametsi non auderet se minimo sanctorum arroganter praeferre, vel temerarie comparare. Ego ex Laynez 1554.>

DH, I, 31. Haviendo leydo muchas vidas de sanctos, dixo nuestro Padre al P. Mtro. Laynez, hablando de sí, que si no había otras cosas mayores que las que allí se leían, que él no trocaría lo que Dios N. S. le había comunicado, ni lo que él había sentido en su [118] ánima con lo que allí había leydo dellos; aunque él no se comparava con los santos, ni se tenía por santo, sino por pecador y miserable. El P. Laynez me lo ha dicho a mí. — Ribadeneira usque ad num. 46.

<34. In principio suae ad Deum conversionis vehementissime, et supra quam dici potest molestissime, scrupulis afflictabatur, ita ut nullam menti pacem inveniret, neque in orationibus, vigiliis, asperitatibus conquiesceret; semper anxius, semper sollicitus fluctuabat; et quoniam Deum offendere formidabat, Deum se offendisse saepissime, cum non offenderat, credebat. Accedebat ad sacratissimam Eucharistiam; et cum iam ori admoveretur panis vivificus, conscientiae terrore subito exanimatus, surgebat, et se suspiriis, gemitibus lacrymisque penitus dabat. Occurrebat quidem Patri unum illud praesentissimum remedium, si pater spiritualis, cui conscientiam suam aperiebat, eum tranquillo pacatoque animo esse iuberet, et in se omnia Patris crimina reciperet; hac una in re se posse acquiescere sperabat et exagitationem

³⁴ *Acta*, n. 33, I, 408. Cf. *Chronologiam*, I, p. 48*.

dibus coërcendis iis qui vel
fugam ex religione adorna-
rent, vel in ea nimium essent
pertinaces et fraeni discipli-
naeque impatientes; saepe
90 enim subita aliqua tentatione
commoventur aliqui, qui, si
tunc comprimantur, resident,
et ad pristinam mentis con-
stantiam redeunt; sin autem
95 nullo metu coërceantur, effervescit [tentatio] et libera in
extremam perniciem erumpit.
Itaque cum hac de re collo-
queremur ego et Pater, dixit
100 mihi: — Si ratio tantum ha-
benda esset, Petre, Dei, et non
etiam hominum propter
Deum, ego statim carcerem et
vincula in Societate intitue-
5 rem; sed hoc quidem tempore
non convenit —. Anno 53
— r.

31. Dixit, me praesente et
multis audientibus, se non
10 posse suo quidem iudicio vi-
vere absque consolatione, id
est, nisi aliquid in se depre-
henderet, quod neque suum
esset, neque vero esse posset,
15 sed penitus a Deo penderet.
1554 — r.

32. Anno 1550, quo anno plerique omnes praecipui So-
cietatis Patres Romam [325] a Patre evocati convenerant,
ipse Pater in morbum gravissimum et periculosum incidit;
20 qui cum invalesceret et medicorum sententia esset letalis, Pa-
ter id intelligens, et mortem se cum vita commutaturum spe-
rans, ita laetitia perfundebatur ut, de sui liberatione cogi-
tans, nihil nisi ubertim fleret, tanta vi lachrymarum non ex
dolore, sed ex animi exultatione profluentium, ut medicorum

bien poner cárceles en la Com-
pañía, atento que alguna vez
se tienta el hombre de mane-
ra, que para vencer la tenta-
ción [138] no basta razón; y
si se añadiesse un poco de
fuerça, passaría la furia de la
tentación, y se curaría, etc.
Respondióme nuestro Padre:
— Si se huviesse de tener
cuenta solamente de Dios N.
S., y no de los hombres tam-
bién por el mismo Dios, yo
pondría luego las cárceles en
la Compañía; mas, porque
Dios N. S. quiere que tenga-
mos cuenta con los hombres
por su amor, juzgo que por
aora no conviene —. [Rib.]

DH, I, 33. A cierto propó-
sito, estando yo presente, dixo
que le parecía que no podría
bivir, si no sintiesse en su al-
ma una cosa que no era suya.
ni podía serlo, ni era cosa hu-
mana, sino cosa puramente
de Dios. [Rib.]

iussu, hoc illi religioni vertentium, cogeretur animum ab illa mortis cogitatione avocare et alio divertere; conficiebatur enim lacrymis, et natura, pro desiderio evolandi ad Christum, debilitata languebat; sed Dominus, nostri misertus, eum in vita reliquit, quia adhuc populo Dei erat necessarius, etiamsi cuperet absolvi et esse cum Christo. Ego ex ipso 7 aprilis 1554³⁴. — r.

<33. Perlectis sanctorum multorum vitis, dixit Patri Laynez se (nisi alia maiora, quam quae scripta erant, in eorum vita continerentur) non facile, quae senserat de Deo et gustaverat, cum eis permittaturum, tametsi non auderet se minimo sanctorum arroganter praeferre, vel temerarie comparare. Ego ex Laynez 1554.>

DH, I, 31. Haviendo leydo muchas vidas de sanctos, dixo nuestro Padre al P. Mtro. Laynez, hablando de sí, que si no había otras cosas mayores que las que allí se leían, que él no trocaría lo que Dios N. S. le había comunicado, ni lo que él había sentido en su [118] ánima con lo que allí había leydo dellos; aunque él no se comparava con los santos, ni se tenía por santo, sino por pecador y miserable. El P. Laynez me lo ha dicho a mí. — Ribadeneira usque ad num. 46.

<34. In principio suae ad Deum conversionis vehementissime, et supra quam dici potest molestissime, scrupulis afflictabatur, ita ut nullam menti pacem inveniret, neque in orationibus, vigiliis, asperitatibus conquiesceret; semper anxius, semper sollicitus fluctuabat; et quoniam Deum offendere formidabat, Deum se offendisse saepissime, cum non offenderat, credebat. Accedebat ad sacratissimam Eucharistiam; et cum iam ori admoveretur panis vivificus, conscientiae terrore subito exanimatus, surgebat, et se suspiriis, gemitibus lacrymisque penitus dabat. Occurrebat quidem Patri unum illud praesentissimum remedium, si pater spiritualis, cui conscientiam suam aperiebat, eum tranquillo pacatoque animo esse iuberet, et in se omnia Patris crimina reciperet; hac una in re se posse acquiescere sperabat et exagitationem

³⁴ *Acta*, n. 33, I, 408. Cf. *Chronologiam*, I, p. 48*.

illam et carnificinam mentis deponere; sed tamen id patri suo spirituali proponere non audebat, ne a se ortum remedium morbum non [325v] tolleretur, sed augeret. Omni itaque solatio
 65 destitutus, Deum precibus et ieiuniis pulsare statuit, et non prius a corporis maceratione desistere, quam clementissimus Dominus spiritui requiem tribueret. Quare integra hebdomada, hoc est septem solidorum dierum intercapedine, ita fuit sobrius, ut nihil omnino gustaret, et nihilominus consueta orationum et disciplinarum exercitia non omitteret; solebat enim
 70 eo tempore septem integras horas in oratione et meditatione genibus provolutis quotidie ponere, et se aliquoties in die verberum castigatione domare. Quod cum die dominico proximo confessario, ex more conscientiam suam aperiens, explicuisset, admirabundus ille et magnitudine rei attonitus Patrem cibum capere iubet, et misericordiam tranquillitatemque a Domino expectare, quam postea consequutus est; et tantam spirituum discretionem et scrupulosarum mentium sanandarum gratiam a Deo obtinuit, ut qui hac aegritudine affectus medicinam a Patre non inveniret, de se actum putaret³⁵. Ex Laynez 54.> — L.

<35. Ad decem primos Patres, qui Societatem nostram instituerunt, Venetiis, cum profectionem pararent Hierosolymam, se adiunxit bonus quidam vir et doctus; hic postea eo
 85 tempore obiit diem suum, quo tempore Pater noster Ignatius, apud Montem Cassinum agens, Exercitia spiritualia doctori Ortizio tradebat. Cum autem die quadam oppidum transiret, vidit caelos apertos et lucem magnam circumfusam; postea vero rei sacrae dans operam, cum ad illa verba in generali confessione pervenisset: « et omnibus sanctis », visus est sibi
 90 videre confertam constipatamque sanctorum turbam, inter quos aderat et licentiatu ille, qui Patavii de vita excesserat, splendidiore habitu et illustriore gloria quam alii, tametsi in corde Patris fixum sederet non esse propterea illum vel Petro vel Paulo vel aliis sanctis beatiorem, sed quod Deus praecipua illa et praestantiori forma volebat Patri claritatem et beatitudinem illius ostendere. Ex Laynez 1560³⁶.> — L. [326].

³⁵ *Lain.*, n. 11, I, 80-82; *Sum.*, n. 20, I, 161; *Acta*, nn. 22-23, I, 392-96.

³⁶ *Lain.*, n. 58, I, 138; *Sum.*, n. 74, I, 195. Cursum vitae Didaci de Hoces vide vol. I, 188¹⁴.

<36. In Hispania, antequam Lutetiam Parisiorum se con- 100
ferret, animum ad studia litterarum appulit, et ut bona iace-
ret grammatices fundamenta, ludimagistri cuiusdam scholam
frequentabat; sed cum esset aetate iam provectior et, quod
maioris erat momenti, in spiritualibus divinisque rebus appri-
me exercitatus, et puerili illa molestissimaque rudimento- 5
rum devoratione et quasi nugarum inanumque rerum conco-
ctione minime eius animus conquiesceret, sed vel tenuitate
rerum et subtilitate excrucietur, vel certe ab intenta coeles-
tium contemplatione, ad quam toto pectore aspirabat, impor-
tune abduceretur; ut dolosum daemonis, se hoc obtentu a stu- 10
diis avocantis, consilium eluderet, et impios conatus frange-
ret sibiue vim faceret, ludimagistrum ad templum ut veniat
rogat; venienti se ad pedes abiicit, daemonis tentationem nar-
rat, se ad tres vel quatuor annos proxime subsequentes nun-
quam abfuturum lectionibus (panis modo et aqua ei suppe- 15
teret) voto se obstringit, et simul a praeceptore etiam atque
etiam petit ut se pro puero habeat, verberibus excipiat, si-
cubi minus diligentem vel cautum in studiis depræhenderit.
Atque hac eius animi contentione diaboli fraus repulsa est et
pax Patri divinitus reddita. Quod itidem Lutetiae fecit, cum 20
animum ab studiis alieniorem sentiret, et magis oratione quam
lectione delectari; sed repetita devotio et concepta religio per-
fectam obtinuit de hoste victoriam, et, rebus compositis, trium-
phum reportavit. Ille ipse mihi, ad studia (quæ ego stomâ-
chabar) suo exemplo incitans. 53 ³⁷.> 25

<37. Cum Romæ magna
annonæ caritas populum pre-
meret, et propter armorum ar-
dorem interclusi commeatus
famem minarentur, quo tem-
pore Paulus III summum
pontificatum gerebat, anno
1555, 16 7bris, iussit Pater in
collegio Romano de cibo de-
trahere et dimiatum obso-
nium fratribus dari; atque
[326v] cum eodem, ni fallor,

DH, I, 51. El año de 1555,
a 16 de septiembre, haviendo
en Roma gran carestía, y ha-
viendo mucha gente en nues-
tro colegio de Roma, y fabri- 30
cándose en la viña de la Bal-
bina, y no haviendo dineros
ni para el gasto ordinario, ni
para la fábrica, el P. Mtro.
Polanco los fué a buscar a 35
Bancos, y como no los hallas-
se ni a empréstados, ni a in-

³⁷ *Laini*, nn. 21-22, I, 90-92; *Sum.*, n. 33, I, 169; *Acta*, nn. 54-55, I, 434-36.

die Pater Polancus ne denarium quidem, neque mutuo ab
 40 amicis, neque foenori a mercatoribus, neque ulla ratione alia invenire potuisset, quo obligatam creditoribus et operis fidem suam liberaret, maxima animi aequitate rem ad
 45 Patrem retulit. Ille vero, ubi se in cubiculum abdidisset et preces Deo fudisset, Patribus Laynez, Polanco, Madridio ad se accersitis, rem, quam a
 50 Patre Polanco acceperat, exponit et simul ait: — Non dico me prophetam esse aut divina revelatione illustratum, ut
 55 quae dicam necessario ventura putetis; sed tamen hoc affirmo, animo meo esse certissimum constitutissimumque, intra annum collegio nostro
 60 ita provisum fore, ut nos praesenti molestia simus liberi; neque minorem nunc habeo spem, imo vero longe maiorem, de Dei erga nos providentia, quam cum vivens Iulius III reservam nobis promisit, aut cum Marcellus 2us sua
 65 in nos eximia benevolentia omnia a se sperare iubebat. Tu, Polance, sex proximis mensibus collegium nostrum alendum cura; illis elapsis, te securum esse iubeo, ego enim alam —. Mira res! eodem die, qui tamen iam in
 70 occasum vergebat et praecipitabat, divinitus pecunia missa est domum duobus e locis.

teresse, ni de otra manera, bolvió a nuestro Padre, y díxole lo que passava, y la necesidad que havía de pagar aquella noche los obreros, etc.. Sería esto como a las 23 horas. Nuestro Padre se encerró en cámara a hazer oración, y [123v] después llamó a los Padres Mtro. Laynez, Mtro. Polanco y Dr. Madrid, y refirió lo que Mtro. Polanco le havía dicho, y añadió: — Yo no soy propheta, ni hijo de propheta, ni digo que tengo revelación para que penséys que mis palabras son indubitables y certíssimas; pero bien os digo, que tengo gran confianza en nuestro Señor, que ha de proveer al collegio Romano; y no la tengo agora menor que quando Papa Julio III nos quería dar la reserva, o quando bivía Papa Marcello, que era tan grande amigo de la Compañía —. Y buuelto a Mtro. Polanco, le dixo: — Estad de buen ánimo, Mtro. Polanco, y sustentadme el collegio estos seys meses; que el Señor nos ayudará —. Fué cosa maravillosa, que el mismo día dos personas embiaron dineros a casa, sin buscarlos, con los quales se socorrió a la necesidad presente; y quasi al cabo de los seys meses embió nuestro Señor tantas limosnas de fuera de Roma, que se pagaron en gran [124] parte las

qua praesenti necessitati prospiceretur. Profectus sum ego mense octobri in Flandriam, et mense martio proxime sequenti, cum sex mensium spatium aut affluxisse iam aut appetere videretur, ad doctorem Olavium scripsi ^{37a} ut me de rei exitu faceret certio-
rem. Quae ille tum, Deus bone, ad me rescripsit, quam stupenda et Deo digna! Pridie eius diei, quam a me litteras accepisset, non minimam pecuniae summam Romam pro eleemosina venisse, maiorem quotidie expectari, aes alienum magna ex parte dissolutum, Patrem Polancum ex angustiis exiisse et solutiore animo esse, res omnes fluere et supra opinionem omnium, quam unquam antea, copiosius abundare. Litteras Olavii intercidisse doleo, alioquin hic insererem ³⁸.>

38. Agebatur de obedientia, quam superioribus nostris exhibere, et potissimum Christi in terris vicario debemus omnes, et Pater, ut suo nos ad tam excellentis virtutis studium exemplo inflammaret: — Si mihi - inquit - Summus Pontifex praeciperet ut Ostiam peterem, et scapha vel navicula, quam primam offendissem, conscensa, velis remisque et gubernaculis nudata, aliquo navigarem, etsi me aliis praeponere non audeo, tanta tamen animi tranquillitate, tam certa et secura constantia iussa capesserem, ac si mihi fuisset caelitus aut mandatum divinitus. Egomet ex ipso 6 vel 8 ^{7bris}

^{37a} Litterae Ribadeneyrae ad Olavium non servantur.

³⁸ Vide supra, Mon. 5, n. [21], p. 126; *Epist. Polanci de obitu S. Ignatii*, I, 767. *Vita*, lib. V, cc. 8, 9.

- 15 1555; idemque biennio antea dixerat cardinali Pacheco, Neapolim profecturo 1553³⁰. — r.

39. Tanta tamque affluentis benedictionis divinae copia eius anima abundabat, tam paratam et veluti in numerato consolationis et visitationis caelestis gratiam habebat, ut diceret se, si decies quotidie et pluries Deum vellet supernaturaliter invenire, facile posse Dei munere; sed tamen se propter nocumentum quod corpori ex illa visitatione divina inferebatur, abstinere solitum, et semel tantum in die os fonti inexhausto admoveere; sic enim corpus non nimium debilitabatur, et spiritus, non quidem quantum desiderabat, sed quantum homini vehementer occupato et morbi fracto satis erat, reficiebatur. <Ille Patri Laynez; hic mihi 16 augusti 1555.> Ipse mihi. — L.

40. <Nec sane mirum est illum tam larga a Deo donatum manu, qui tam strenue et gnaviter Deum diligebat et tanta animi contentione ad perfectionem aspirabat, ut> quotidie se diligentissime excuteret, et praesentem diem cum hesterno et profectum cum profectu compareret, ut videret quantumnam in spiritus fervore in dies proficeret, et quanta perfectionis fieret accessio, et (quae mira est Dei benignitas), semper se longius progressum et ardentioribus studiis in[327v]-flammatum reperiebat, ut statum illum suum Manresae habitum, ubi mirabiliter a Deo fuit illustratus, quamque suam primitivam ecclesiam studiorum tempore solitus erat appellare, extrema iam aetate Romae agens, prima fuisse rudimenta et sui novitiatus tyrocinia dicere non dubitaverit, longaque aliam esse eorum animo suo formam impressam, quae ipse antea adumbraverat et veluti inchoaverat. Ipse mihi <Laynez; ego ex Patre Laynez aliquoties audiivi⁴⁰.> — L.

45 <41. Hoc unum ego affirmare ausim, tam delicatam illius fuisse conscientiam, tam subtiliter, tam religiose et exquisite vel minimam cuiusque peccati suspensionem piam eius

20 supernaturalem V. || 28 Ipse mihi *add. alia manu, fortasse Ribadeneyrae* || 32 excuteret] excutiebat N. || 33 compareret] comparabat N. || 43 Ipse mihi *corr. ab amanuensi, ut videtur, ex Ipsemet* [?] P.

³⁹ Vita, lib. V, cc. 4, 9.

⁴⁰ Lain., n. 59, l. 140; Mem., n. 24, l. 542.

animam extimuisse, ut saepissime num culpa ulla in ea re haereret, in qua nulla omnino esse videbatur, diligentissime conquireret, vel de tenuissima cogitatione, vel de levissimo mentis assensu, vel de rebus id genus minutissimis, quae nobis non primo solum aspectu, sed etiam introsipientibus, nullum cum vitio commertium, nullam societatem habere videbantur. Audivi ego ex Patre a se confessarium accersitum, ut unam tantum culpam confiteretur: ea erat, quod defectum cuiusdam Patris tribus aliis Patribus aperuisset, cum duo ad remedium adhibendum et vulnera curanda suffecissent; quae tamen et multa erant, et tertio illi Patri non ignota, neque ex uno illo publicato peiorem de homine existimationem suscipere potuisset. Anno 1554 ⁴¹.>

<42. Hanc etiam semper consuetudinem habuit, ut horis singulis conscientiam suam examinaret, et qua ratione hora illa lapsa fuisset diligentissima pervestigatione discuteret. Quod si forte finita hora aliquod negotium intercederet maioris momenti, vel occupatio aliqua tanta, quae pio exercitio impedimentum afferebat, examinationem quidem differebat, sed vel primo quoque tempore, vel hora sequenti interpositam [328] moram compensabat. Itaque semel Patrem quemdam ex nostris B. Pater forte obvium sciscitatus est quoties eo die conscientiae suae examinationem fecisset. Cum ille « septies », ni fallor, respondisset, tum Pater: — Heu, tam raro? —, cum tamen bona diei adhuc pars superesset. Ex quo conicere licet quam sedulus et assiduus Pater fuerit in hoc examine, quamque frequenter rationem cum conscientia subduceret. Quod ad nostrum omnium exemplum dictum sit, etc. ⁴².>

<43. Cum lacrymarum vi maxima abundaret, et consolationem illae eximiam spiritui et debilitatem corpori afferrent (aliquando enim prope orbus oculis est lacrymarum fluxu), et spiritus suavitate corporis sanitati praeferret, timeretque ne, si lacrymas cohiberet, tanta illa ac tam affluens divinae consolationis dulcedo minueretur, tandem, ratione et consilio medicorum victus, sibi a lacrymis temperavit, easque quasi habenis regebat, ut cum vellet prae devotione fleret.

⁴¹ Quae hic dicuntur de delicata Ignatii conscientia conferri possunt cum narratis in *Mem.*, nn. 91, I, 581, 249, p. 673 et infra, DH, V, 57.

⁴² Vid. sup., n. 40; *Memoriale*, n. 25, I, 542.

- 15 1555; idemque biennio antea dixerat cardinali Pacheco, Neapolim profecturo 1553⁸⁹. — r.

39. Tanta tamque affluentis benedictionis divinae copia eius anima abundabat, tam paratam et veluti in numerato consolationis et visitationis caelestis gratiam habebat, ut diceret se, si decies quotidie et pluries Deum vellet supernaturaliter invenire, facile posse Dei munere; sed tamen se propter nocumentum quod corpori ex illa visitatione divina inferebatur, abstinere solitum, et semel tantum in die os fonti in-exhausto admove-re; sic enim corpus non nimium debilitabatur. et spiritus, non quidem quantum desiderabat, sed quantum homini vehementer occupato et morbi fracto satis erat, reficiebatur. <Ille Patri Laynez; hic mihi 16 augusti 1555.> Ipse mihi. — L.

40. <Nec sane mirum est illum tam larga a Deo donatum manu, qui tam strenue et gnaviter Deum diligebat et tanta animi contentione ad perfectionem aspirabat, ut> quotidie se diligentissime excuteret, et praesentem diem cum hesterno et profectum cum profectu compareret, ut videret quantumnam in spiritus fervore in dies proficeret, et quanta perfectionis fieret accessio, et (quae mira est Dei benignitas), semper se longius progressum et ardentioribus studiis in[327v]-flammatum reperiebat, ut statum illum suum Manresae habitum, ubi mirabiliter a Deo fuit illustratus, quamque suam primitivam ecclesiam studiorum tempore solitus erat appellare, extrema iam aetate Romae agens, prima fuisse rudimenta et sui novitiatus tyrocinia dicere non dubitaverit, longaque aliam esse eorum animo suo formam impressam, quae ipse antea adumbraverat et veluti inchoaverat. Ipse mihi <Layne-z; ego ex Patre Laynez aliquoties audivi⁴⁰.> — L.

45 <41. Hoc unum ego affirmare ausim, tam delicatam illius fuisse conscientiam, tam subtiliter, tam religiose et exquisite vel minimam cuiusque peccati suspicionem piam eius

20 supernaturalem V || 28 Ipse mihi add. alia manu, fortasse Ribadeneyrae || 32 excuteret] excutiebat N. || 33 compareret] comparabat N. || 43 Ipse mihi corr. ab amanuensi, ut videtur, ex Ipsemet [?] P.

³⁹ Vita, lib. V, cc. 4, 9.

⁴⁰ Lain., n. 59, I. 140; Mem., n. 24, I. 542.

animam extimuisse, ut saepissime num culpa ulla in ea re haereret, in qua nulla omnino esse videbatur, diligentissime conquireret, vel de tenuissima cogitatione, vel de levissimo mentis assensu, vel de rebus id genus minutissimis, quae nobis non primo solum aspectu, sed etiam introsipientibus, nullum cum vitio commertium, nullam societatem habere videbantur. Audiui ego ex Patre a se confessarium accersitum, ut unam tantum culpam confiteretur: ea erat, quod defectum cuiusdam Patris tribus aliis Patribus aperuisset, cum duo ad remedium adhibendum et vulnera curanda suffecissent; quae tamen et multa erant, et tertio illi Patri non ignota, neque ex uno illo publicato peiorem de homine existimationem suscipere potuisset. Anno 1554 ⁴¹.>

<42. Hanc etiam semper consuetudinem habuit, ut horis singulis conscientiam suam examinaret, et qua ratione hora illa lapsa fuisset diligentissima peruestigatione discuteret. Quod si forte finita hora aliquod negotium intercederet maioris momenti, vel occupatio aliqua tanta, quae pio exercitio impedimentum afferebat, examinationem quidem differebat, sed vel primo quoque tempore, vel hora sequenti interpositam [328] moram compensabat. Itaque semel Patrem quemdam ex nostris B. Pater forte obuium sciscitatus est quoties eo die conscientiae suae examinationem fecisset. Cum ille « septies », ni fallor, respondisset, tum Pater: — Heu, tam raro? —, cum tamen bona diei adhuc pars superesset. Ex quo coniecere licet quam sedulus et assiduus Pater fuerit in hoc examine, quamque frequenter rationem cum conscientia subduceret. Quod ad nostrum omnium exemplum dictum sit, etc. ⁴².>

<43. Cum lacrymarum vi maxima abundaret, et consolationem illae eximiam spiritui et debilitatem corpori afferrent (aliquando enim prope orbatus oculis est lacrymarum fluxu), et spiritus suavitatem corporis sanitati praeferret, timeretque ne, si lacrymas cohiberet, tanta illa ac tam affluens divinae consolationis dulcedo minueretur, tandem, ratione et consilio medicorum victus, sibi a lacrymis temperavit, easque quasi habenis regebat, ut cum vellet prae devotione fleret.

⁴¹ Quae hic dicuntur de delicata Ignatii conscientia conferri possunt cum narratis in *Mem.*, nn. 91, I, 581, 249, p. 673 et infra, DH, V, 57.

⁴² Vid. sup., n. 40; *Memoriale*, n. 25, I, 542.

cum nollet, abstineret. Sed tamen tanta postea subsequuta
 85 est consolationis divinae abundantia, ut oculorum ariditas influentem gratiam non reprimeret, sed magis augetur ⁴³.>

44. Quid ego de ardentissima eius in proximos charitate dicam? Quanta animarum Christo lucrificandarum siti aestuabat, ut nullum intentatum lapidem relinquebat, ut peccatores
 90 ad meliorem frugem conversos Deo redderet! Memini ego illum, quo tempore domus Stae. Marthae Romae instituta est, cum nobiles aliquot meretrices e turpi quaestu emergent et ad salutarem questum et pias lacrymas se reciperent, per vicos publicos eas comitari solitum, non quidem gregatim,
 95 sed modo hanc, modo illam. Itaque pulcherrimum erat sane spectaculum videre sanctum senem, quasi anteambulonem, praeceuntem iuvenem et formosam et vagam mulierculam, ut e crudelissimi tyranni faucibus eriperet, et in Christi manibus collocaret. Comitabatur autem illas vel in coenobium
 100 nuper exstructum, vel in principis foeminae alicuius domum, in qua paulatim cicurarentur, et ad virtutis studium, exemplo et consilio aliarum incitatae, assuefierent. Qua in re maxime emicuit sanctissimae [328v] atque illustrissimae foeminae Leonoris Osoriae,⁴⁴ Ioannis Vegae, tunc Caroli Quinti Romanorum imperatoris apud Summum Pontificem legati, uxoris et
 5 pia charitas et fervens animarum zelus. Cum autem quidam dicerent huiusmodi mulierculas, inveteratas iam et in omni vitiorum sorde confirmatas, facile in pristinam vitam relabi, et tamquam canes ad vomitum redire, pro eoque non esse
 10 tam anxiam de earum conversione curam suscipiendam: — Minime - inquit Pater - sane; sed ego quidem, si omnibus

84 In V marg. manu R.: lacrymarum habenas vel adduceret cum vellet vel remitteret || 87 ego] ergo V || 94-95 gregatim] omnes add. V

⁴³ Cf. *Mem.*, n. 183, I, 638-39 ubi quid simile affertur tamquam narratum ab Ignatio Patri Polanco ex testimonio Patris Olave. *Lain.*, n. 59, I, 140, dicit Ignatium sexies vel septies singulis diebus lacrimas solitum esse fundere.

⁴⁴ De hac pia femina vide MARQUÉS DE SALTILLO, *Don Juan de Vega, embajador de Carlos V en Roma*, Madrid, 1946, Ioannes de Vega eam uxorem duxit 10 sept. 1524. (Vide *Capitulaciones matrimoniales de Juan de Vega y de Doña Leonor Osorio*, ib. *Apéndice III*, pp. 281-292). Eleonora de Osorio erat filia natu maior Marchionis de Astorga, et domina de Palazuelo de Bedija. Vita functa est 30 martii 1550 Panormi, dum vir eius esset prorox Siciliae. *Op. cit.*, pp. 20-21.

laboribus et curis possem uni persuadere ut vel una tantum nocte a peccato abstineret propter dominum meum Iesum Christum, nihil omnino omitterem, ut saltem illo tempore Deum non offenderet, etiamsi scirem postea e vestigio ad 15
pristinam consuetudinem redituram —. R.

45. Eodem spectat quod ex eodem Patre memini me audivisse, cum de proximorum aedificatione et salute verba faceremus. Dicebat enim se quidem, si ad animarum salutem pertineret, paratissimum esse nudis pedibus incedere, corni- 20
bus onustum per plateas deambulare, nullum denique recusare habitum, nullum detractare ignominiosum et ridiculum vestimenti vel gestus gen[u]s, quod certe vel minimum utilita-
tis genus hominibus posset afferre. Quam charitatem etiam in aliorum animis insitam esse atque plantatam Pater noster 25
desiderabat.

Quocirca cum 26 februarii anni 1555 quidam infirmus morti propinquus domum nostram ad accersendum confessarium misisset, isque, cum venisset, vita defunctum hominem reperiisset, quod in via aliquam moram contraxisset, incredibilem Pater ex ea re dolorem accepit, et omnes sacerdotes convenire iussit et inter se conferre, quatenus ratio iniri posset ut in posterum simile aliquid non accideret, sed e vestigio sacerdos hominem se vocantem subsequeretur. Adiecit autem Pater ut viderent num expediret, cum huiusmodi postulatio ianitori significaretur, ut ille quam primum campanam eo modo

DH, V, 69. El Padre resolutamente quiere que, quando vienen a llamar a uno para ayudar a quien muere, toque 30
el portero o sacristán (como arriba está dicho), y vengan todos los confesores, etiam el ministro. Esto determinó el Padre después de haver hecho la consulta, a la qual parecía otra cosa; y desto manda se haga regla ⁴⁴. [L. Gonçalves] 35

20 cornibus] *lit.* o videtur mutata ex alia, forte a || 23 gen[u]s om. V ||
30 ut corr. a N. ex et

⁴⁴ Inter regulas scriptas tempore S. Ignatii, similem regulam non invenimus. Vide MI, *Regulae*.

pulsaret, ut omnes confessarii
intelligerent ad tale negotium
50 se vocari, et ad ianuam repen-
te accurrerent omnes, ut eo-
rum aliquis in extremis labo-
rantem adiret ⁴⁵. — R. [329]

55 46. Et quoniam de nova Stae. Marthae (quam vocant)
domo Romae instituta mentionem fecimus, non erit abs re
pauca quaedam de modo, quo primum inchoata fuit atque
erecta, dicere, ut huius sanctissimi viri tum charitas tum pru-
dentia magis eluceat. Cum enim videret permagnum esse Ro-
mae luparum gregem, quae ex prostituta pudicitia quaestum
60 quaererent, ex quibus nonnullae tandem, Deo inspiratore et
duce, cuperent aliquando se ex colluvie illa et impurissima
illa flagitiorum voragine in portum salutis recipere, et ad has
quidem et suscipiendas et alendas institutum esse Romae mo-
nasterium (quod Conversarum vulgo appellatur), sed tamen
65 ea lege ut se penitus totasque Deo in religione consecrarent;
ac proinde iis, quae matrimonii vinculo vinctae sunt et, uni-
tatis foedere abrupto, corpus dividunt et vulgant, quarum be-
ne magnus est numerus, nullum esse asylum, nullum perfu-
gium, quo se tantisper conferrent dum, rebus compositis, in
70 gratiam maritorum redirent; ac propterea esse permultas ex
huiusmodi mulierculis, quae emergere quidem ex faecibus et
explicare se ex labyrintho illo desiderarent, sed non statim ta-
men se asperitati paenitentiaeque perpetuae ad eluendas vi-
tae exactae sordes dedere; curavit Pater ut locus aliquis in-
75 stitueretur communis, qui omnibus pateret, omnes amplecte-
retur.

Cum autem hoc tam pium opus plurimis principibus vi-
ris et foeminis proposuisset, quorum opibus conficeretur, et
omnes quidem se propensos ad iuvandum ostenderent, si quis
80 esset qui primus lapidem mitteret, mallentque singuli sequi
praeiungentes alios quam praeire sequentibus, et in hac concerta-
tione multum temporis contritum esset; Pater, ut omnem dia-
bolo interturbandi tam sanctum opus occasionem praecideret.
hanc rationem excogitavit: ex area quadam nostra, quae ante

52 aliquis ad hominem add. N. In V habetur iam inclusum in textu

⁴⁵ Mem., n. 224, 4^a, I, 658; n. 278, p. 690.

ecclesiam nostram Romae est, P. Petrus Codatius eo quidem 85
tempore, cuniculis subterraneis effossis, extrahi curaverat in-
gentes lapides, ex romanis ruinis et insanis molium substru-
ctionibus terra obrutos et sepultos. Ii autem lapides extracti
in platea illa iacebant. Tunc P. Petro Codatio ait: — Vende
lapides, Petre, atque ex iis summam centum aureorum mihi 90
dato —. Cum ille fecisset, Pater centum nummos aureos ca-
piens: — Ego - inquit - opus [329v] incipio; en 100 aurei;
si nemo est qui anteire velit, me ducem sequatur —. Sub-
sequuti sunt reliqui; et ita Patris industria opus eximium et
valde salutare et inchoatum est et perfectum ⁴⁶. — R. 95

47. Anno 1541, postquam
Praepositus Generalis omnium
Patrum consensu creatus est,
ut reliquos suo excitaret ex-
emplo, coepit in templo no-
stro doctrinam christianam
docere, meque tunc puerum
ita instituere, ut ante cuiusque
lectionis initium, audita in
aliis lectionibus memoriter re-
ferrem. Conveniebant tamen
plurimi ad audiendum Pa-
trem, docti, indocti, viri, foe-
minae, denique omnis generis
non minima multitudo. In il-
lis tum lectionibus duo eximia
Patris exempla, humilitatis al-
terum, alterum sanctitatis ex-
titerunt. Nam cum Pater non
esset eloquens ab heri et nu-
dius tertius, sed imperitus ser-
mone, licet non scientia, idio-
ma praesertim italicum non
bene calleret, admonui ego,
puer, sanctum senem multa
esse in eius sermone vitia,
multa emendanda, quod ma-

DH, I, 39. El año de 1541,
luego que fué hecho General,
començó a enseñar la doctrina
christiana en nuestra yglesia,
y yo era el que repetía cada 100
día lo que nuestro Padre yva
enseñando; y viendo que ha-
blava muy mal italiano, díxe-
selo, y que sería bien que pu-
siesse algún estudio en la len- 5
gua. Respondióme nuestro
Padre: — Cierto, que decís
bien; pues tened cuydado, yo
os ruego, de notar en lo que
falto, y avisadme —. Hízelo 10
assí un día con papel y tinta,
y ví que era menester emen-
dar todo el lenguaje, por-
que o las palabras o la
phrase o la pronunciación 15
era española; y pareciéndome
que era cosa sin remedio, no
passé adelante en el notar, y
avisé a nuestro Padre de lo
que por mí havía passado. Dí- 20
xome entonces: — Pues, Pe-
dro, ¿qué haremos a Dios? —;

⁴⁶ *Lain.*, n. 48, I, 126; *Sum.*, n. 81, I, 198-99. De P. Codatio v. I, p. 201 ¹³.

gis hispanissaret quam ita-
lissaret. — Bene - inquit -;
25 nota, obsecro, si quid occur-
ret, ut me commonefacias —.
Coepi itaque ego postridie eius
diei observare diligenter inter
legendum Patrem loquentem,
30 et, ne exciderent, calamo exci-
pere aut peregrina verba, aut
pronuntiationes ineptas, aut
iis similia; cumque non unum
aut alterum verbum, sed to-
35 tam locutionem mutandam a-
nimadverterem, laboris per-
taesus et emendationis despe-
rans, notare desii, Patrique re-
nuntiavi quod acciderat. Tum
40 Pater: — Pues, Pedro, ¿qué
haremos a Dios? —. Quod ma-
gis mirandum est, quod ego
puer eram vix 14 annum
agens.
45 Sed ut intelligamus, non in
persuasibilibus humanae sa-
pientiae verbis, sed in spiritu
Dei esse virtutem, cum ita lo-
queretur ut dixi, et minimum
50 studii, tum occupationibus
multis irretitus, tum morbis
fractus, in illis lectionibus po-
neret, et pia potius quam doc-
ta diceret, semper vel fere
55 semper memini illum hoc fine
suam orationem terminasse:
— Amar a Dio con todo el co-
re, con toda l'anima, con tota
la [330] voluntad —; quae
60 quidem verba tanta energia,

queriendo dezir, que nuestro
Señor no le havía dado más,
y que le quería servir con lo
que le havía dado. En aquel
tiempo me acuerdo que aca-
bava las pláticas que hazía
sobre la doctrina christiana
con estas palabras ordinaria-
mente: — Amare a Dios con
toto el core, con todo el ani-
ma, con tota la voluntà —;
pero dezíalas con tanto hervor
y encendimiento de rostro, que
parecía que hechava llamas
y abrasava los coraçones, de
[la] manera que en el libro
de su vida se dize ⁴⁷. [Rib.]

⁴⁷ *Vita*, l. III, c. 2. Hæc paragraphus scripta est dum P. Lainez es-
set Praepositus Generalis (1558-1565), quod notandum est ad statuen-
dum tempus compositionis huius *Mon.* Vide *Praefationem*.

tanta animi contentione et spiritus fervore pronuntiabat, ut eius facies ardere et flammis quodammodo divini amoris iaculari videretur. Sed, o mira divini spiritus virtus! illa tunc verba, omni gladio ancipiti penetrabiliora, usque ad divisionem animae et spiritus pertingebant, et audientium viscera liquefaciebant, ita ut, lectione finita, se multi ad pedes confessoriorum provolverent, et gemebundi et lacrymis perfusi et praepediti singultibus, vix possent prae dolore peccata sua confiteri. Quod Pater Laynez, tunc quidem confessorium agens, nunc vero Societatis Praepositum Generalem, saepe mihi affirmavit ⁴⁷. —R.

65

70

75

80

48. Anno 1549 evocatus sum ego iussu Patris, Patavio in Siciliam navigaturus ⁴⁸. Cum autem Romam venissem, ibique aliquot dies ad recreandam valetudinem, ex recenti morbo ⁸⁵ afflictam, commorarer, quaesivit ex me Pater quid de ordine domus, quid de rebus mihi videretur, quae quidem essent post meum abitum aut mutatae aut denuo institutae; cumque: — Pater, bene —, dixissem; — omnia mihi placent et, ut spero, quotidie in melius proficient —; ad haec Pater: — Si bivi- ⁹⁰ mos diez años, Pedro, avemos de ver grandes cosas en la Compañía. ¿Si bivimos? Si bivís vos, las veréis, que yo non pienso vivir tanto —. Haec ab verbum; et Pater quidem vix postea 7 explevit annos, quoniam obiit 1556 pridie Calendas Augusti, et haec mihi dixit sub finem 7bris, vel 8bris ⁹⁵ initium, anni 1549. Sed ab illo tempore res Societatis mire

88 denuo] *del. a N., qui eius loco scripsit: recens* || 91 da ms.

⁴⁸ Ribadeneyra vocatus est ad finem mensis augusti 1549 ut se in Siciliam conferret, destinatur collegio Panormitano. Ipse in suis *Confessionibus*, Rib., I, 51.

auctae sunt et amplificatae, et intra decem illos annos, quos Pater praedixit, <innumera pene collegia toto orbe erecta sunt, et Christi nomen per Patres nostros etiam in Iaponem, Chinam et Brasiliaeas regiones delatum est.> — R.

49. Cum quidam Pater ex nostris non secundum spiritum ambularet, sed a recta [330v] obedientiae ratione deflenderet, neque admonitus a Patre Ignatio, neque reprobatus, se agnosceret, essetque quodam die Barchinonae visendis atque adorandis sanctorum quibusdam reliquiis occupatus, vultum in ipsa reliquiarum ostensione veluti hominis vidit trucem aspectuque minacem, et flagella intentantem, et extrema de homine, ni resipisceret, supplicia se sumpturum pollicentem. 24 februarii 1554 ipse Patri ⁴⁹. — R.

50. Huic affine est illud, quod, cum Pater noster toties molestia affectus, toties appetitus ab hoc Patre, lacrymas uberrimas funderet, atque Deum oraret ut illi ignosceret, nihil amplius ex oratione retulit quam: — Dimitte me, ego enim ex eo vindictam sumam: déxame, que yo me vengaré dél —. Hanc autem Patris orationem comminatio illa et flagellorum ostensio, aliquot postea mensibus est subsequuta. Egomet ex ipso Patre nostro 29 aprilis 1553. — R.

51. Marcellus Cervinus Sacrae Romanae Ecclesiae cardinalis Sanctae Crucis, qui postea Summus Pontifex creatus, Marcellus II dictus est, vir praestanti prudentia et acerrimo iudicio, et insigni in nostram Societatem benevolentia, magnam cum Patre Doctore Olavio familiaritatem habuit. Ii cum de rebus variis mutuo colloquerentur, incidit sermo de Societatis nostrae instituto, quo cavetur ne nostri dignitatem vel episcopatum aliquem, nisi iussu eius susci-

DH, I, 1. Marcello Cervino, cardenal de Sancta Cruz, que después fué Papa Marcello, fué muy devoto y aficionado a la Compañía, y muy zeloso del bien de la Yglesia universal, y tuvo mucha familiaridad, entre otros Padres, con el Doctor Olave, con el qual disputando un día muy de propósito, si hacía bien la Compañía en no tomar dignidades, porque el Dr. Olave decía que sí, por conservarse en su puridad, y el Cardenal que no, porque la Yglesia tenía necesidad de buenos

⁴⁹ Vita, lib. V, c. 2.

pian, qui ad peccatum obligare possit; cumque hoc institutum tanquam minus Ecclesiae Dei salutare pontifex rationibus impugnaret, Pater Olavius tanquam Societati necessarium et maxime conducibile defenderet; tandem multis verbis ultro citroque habitis, cum rationibus, a Doctore Olavio in medium allatis, pontifex non acquiesceret: — Si rationes — inquit Olavius — non iuvant adversum te, nobis saltem sit satis quod Patrem nostrum Ignatium ita sentire videamus — Tum Cardinalis: — Nunc cedo, Olavi; nam etsi rationes meae mihi videntur probabiliores, vincit tamen me Patris Ignatii autoritas. Verisimile est enim illi, qui tam feliciter hanc Societatem plantavit, et tot annos, [331] tam longe lateque diffusam, sanctissime atque sapientissime rexit, Deum revelasse qua ratione, quod per illum instituit, conservari et augeri velit — ⁸⁰.
— R.

perlados, dixo el Doctor Olave: — Monseñor Illmo: si no ³⁵
bastan razones para convencer a V. Sría. Illma., a nosotros nos basta la auctoridad de N. P. Ignacio, que siente esto, para que creamos ser mejor —. ⁴⁰
[113v] Entonces dixo el Cardenal: — Aora me rindo, Padre Olave; porque, aunque la razón me parece que es en mi favor, todavía más peso tiene ⁴⁵
la auctoridad del P. Ignacio; pues es de creer que nuestro Señor a un hombre que eligió para plantar una Compañía como esta, y le ha dado gracia ⁵⁰
para gobernarla y dilatarla por todo el mundo con tanto provecho de la Yglesia, que también le haya dado gracia y revelado el modo con que ella ⁵⁵
le ha de servir —. Esto fué el año de 1554. — El Dr. Olave al P. Ribadeneyra.

60

52. Ad stabiliendum Patavinum collegium, et possessionem prioratus Stae. Mariae Magdalenae a Veneto Senatu impetrandam et adeundam missus est anno Domini 1548 Pater Laynez Venetias a Patre Ignatio; cumque permultae emergent difficultates, et Ioannes Lipomanus, vir patritius et auctoritate et opibus inter suos praestans, magnum nobis ne- ⁷⁰

37 Pontifex deletum a N. et mutatum in cardinalis || 45 repetitur eadem correctio quae supra || 51-52 cedo manu R. in marg. corr. ex credo

⁵⁰ Vita, l. III, c. 5.

23 — MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

gotium facessero, scripsit Pater Laynez ad Patrem nostrum quo in statu res essent, ab eoque per litteras petiit ut Missam pro hoc negotio faceret, qua Dominus omnia illa impedimenta sua virtute perrumperet ⁸¹. Fecit Pater noster quod rogabat, et die Assumptionis vel Nativitatis (non enim satis memini) beatae Mariae sacrum fecit, Laynezque rescripsit: feci quod petiisti; esto bono pacatoque animo ac rem factam habe, quoniam citra ullam dubitationem brevi ex sententia conficietur ⁸². Mirum dictu: in octava ipsius festi, quo Missa celebrata est, negotium ita ex voto successit, ut maiori foelicitate et applausu confici non potuisse videatur. Supra spem certe res cessit; cum enim 260 in Senatu essent suffragia colligenda, 244 nobis, 3 illi faverunt, reliqua dubia fuerunt ⁸³. Itaque tanto animorum consensu res tota perfecta est, ut omnibus admirationi esset, dicentibus se nunquam tantam Senatus consensionem vidisse. Atque ut non hominum industria, sed Dei hoc factum voluntate credamus, quo die res ad Senatum relata est, amici quidam nostri et primariae inter patritios authoritatis viri, qui nostras partes tuebantur, in Senatu eo ipso die, aliis distenti negotiis, non venerunt, ut ab illis nudi, a Deo armati, Deo, non illis, victoriam tribueremus ⁸⁴. Adde quod adversarius nobilis, dives, honoratus, amicis opulentus erat; nos peregrini, pauperculi, et, quod maxime erat odiosum, hispani omnes eramus, qui rem tractabamus, etc. ⁸⁵. — R.

⁸¹ Litteras P. Láinez ad Ignatium datas 28 aprilis, 5 maii, 21 iulii 1548, vide apud *Lain. Mon.*, I, 90-97.

⁸² Litterae Ignatii ad Lainium quas Rib. hoc loco significat, datae sunt die 8 septembris 1548. In illis asserit Ignatius se eo ipso die, Beatae Virginis natali sacro, Missam pro ea intentione obtulisse. *MI, Epp.*, II, 224-25. Láinez Ignatio 22 septembris felicem rei exitum communicavit, *Lain. Mon.*, I, 98-101.

⁸³ Numeros a Ribadeneyra allatos corrige iuxta acta Senatus Veneti, quae infra, in annot. 55, transcribimus.

⁸⁴ De felici rei successu vide litteras Lainii ad Ignatium, *Lain. Mon.*, I, 97-101; *Chron.*, I, 273.

⁸⁵ En tibi textus actorum Senatus Veneti: «Potestati Paduae et successoribus. — Vacante praeceptorio Lambertarum nuncupata Domus Beatae Mariae Magdalenae de Padua ordinis Beatae Mariae Theutonicorum per liberam cessionem R. di D. Andreae Lippomani de ea quam ex dispensatione apostolica in commendam obtinebat, factam per certum suum procuratorem in manibus Moderni Summ. Pont. Pauli III, Sanctitas Sua praeposituram ipsam extinguendo, eandem applicavit et appropriavit Praeposito et Societati Iesu nuncupatae in Romana Urbé insti-

53. Anno 1546, Kalendis Augusti, Pater Magister Petrus Faber Romae diem suum obiit felicissime; cum vero nonnulli ex nostris tanti Patris obitu maererent, cuius vita plurimum contulisse Societati, plura adhuc conferre posse videretur, Pater noster Ignatius: — Nihil est - inquit - quod doleamus; dabit enim Dominus pro Fabro alterum, qui res Societatis multo magis quam Faber augeat et illustret —. Atque ita quidem certe factum est; dux enim Gandiae D. Franciscus Borgia, cum mortem Fabri accepisset, ad Patrem Ignatium statim scripsit, ut nullum alium in professorum numerum cooptaret, antequam ipse in Patris Fabri locum subiisset; se enim statuisse nuntium mundo remittere et Christum nudum nudum in Societate sequi ⁵⁶. Quantum vero in-

96 *Initio huius paragraphi 53 ad marginem sinistram scripserat R. sequentia verba quae deleuit N. et iterum transcripsit ipse N. in marg. dextro: así lo e entendido; pero porque io no stava en Roma entonces, no lo sé [N sce] de cierto | Kl [Kalendis] add. manu R.*

tutae, ita ut duo collegia studentium erigantur, alterum in urbe patavina, alterum in hac civitate nostra venetiarum, alendorum ex fructibus dictae praeceptoriae sicuti latius de praemissis omnibus constat apostolicis Bullis datis Romae VIII Id. Aprilis 1546 et etiam ex processu superinde fulminato. Quare cum senatu vobis mandamus ut societatem praedictam esiusque procuratorem et Rectores poni faciatis et positos conservetis in tenuta et reali possessione beneficii antedicti, cum responsione fructuum, reddituum et proventuum ad illud spectantium et pertinentium in omnibus iuxta formam bullarum apostolicarum praedictarum ad quas relatio habeatur. Has autem etc. ... (*spatium album*) similes aliis rectoribus, quo opus fuerit.

De parte — 143   Expulsis propinquis
De non — 2
Non synceri — 12

In margine:

Ber[nardus] Sup[erantius]
Pri[mus] de Lege
M[arcus] Ant[oni]us
Trivis[anus]
Nicolaus Theup[ulus]
Consiliarii
Absentibus M[arco] Ant[onio]
Ven[er]io. Δ. et S.
Marco Foscareno
non valente
se impedire.

Venezia, Archivio di Stato, SENATO TERRA. — Registro 36 f. 7 MDXLVIII die XV septembris.

⁵⁶ Vide *Vitam*, lib. III, c. 11 ad finem, ubi Ribadeneyra, et quidem fortasse accuratius rem aliter narrat. Litteras Borgiae quales hic a Ri-

crementi insignis sanctitate magis quam nobilitate huius vi-
 10 ri exemplo et cura res Societatis acceperint, quis est qui igno-
 ret? Cum tot collegia eius opera instituta et fundata, tot ado-
 lescentes eximia indole, tot senes matura gravitate, tot viros
 vel doctrina vel nobilitate clarissimos, eius exemplo commo-
 tos, in Societate videamus? ⁶⁷. — R.

15 <54. Addam illud, quod Lutetiae Parisiorum accidisse
 intellexi. Erat in ea civitate vir, nefario cum pellice amo-
 re conglutinator, a quo cum Pater hominem neque preci-
 bus, neque consiliis, neque minis coelestis iudicii posset di-
 vellere, quodam die, ubi rescivit illum extra oppidum iturum,
 20 in lacum frigidissimum viae, qua transiturus erat, adiacen-
 tem, sese coniecit, corporeque gelidis aquis immerso, capite
 tantum extabat, et ad illum iam appropinquarem: — Perge
 - inquit - miser, perge ad tuas foetidissimas voluptates. Im-
 pedentem capiti ruinam non vides? Ego hic tandiu pro te
 25 me macerabo, donec iustissimum Dei furorem in te paratum
 evertam —. Exterritus homo, et increbili Patris charitate at-
 tonitus, substitit, et pedem retulit, et familiaritatem illam
 scelere copulatam statim discidit etc. ⁶⁸.> [332]

55. Erat Pater, ut in necessariis tribuendis suavis et be-
 30 nignus, ita in superva[ca]neis rescindendis rigidus et severus.
 Nam etiam initio, cum res Societatis tenuiores essent, nec

---

13 clarissimos] claros N. || 28 ad finem huius paragraphi scripsit R. in
 marg. dextro et iterum N. in sinistro: de Baptista Ribera lo e sabido [N scabido].
 el qual [N. che] dize que Peralta lo cuenta; V habet idem in textu hoc modo:
 Peralta narrat factum. De Baptista de Ribera audivi, etc.

---

badencyra supponuntur, non vidimus. Eleonora de Castro, uxor Borgiae,
 supremum diem obiit die 27 martii 1546. Die 2 maii eiusdem anni Bor-
 gia locutus est Gandiae cum Petro Fabro, per quem Ignatium certiore
 fecit de sua voluntate Societatem ingrediendi. *Chron.*, I, 187. Paulo post
 fecit Exercitia sub directione Patris Andreae de Oviedo et in pervigilio
 Ascensionis, die 2 iunii votum emisit ingrediendi Societatem. Vide epist.
 Andreae de Oviedo ad Ignatium apud S. F. *Borgia*, II, 691 et cf. Borgiae
 diarium ibid. V, 838. Borgia fecit professionem 1 februarii 1548 « el pri-
 mero que hizo profesión en ella después de la muerte de Fabro », Rib.,
Vita, loc. cit., cf. I, 64*.

⁵⁷ Cur haec § 53 scribi necessario debuerit ante electionem Borgiae
 ad munus Generalis (2 iulii 1565) ut vult Böhmer, *Loyola*², p. 248, non
 videmus.

⁵⁸ Cf. *Vita*, lib. V, c. 2 initio.

sumptus abunde pro aegrotantibus suppeterent, iussit Pater obsonatori domus ut bis quotidie, ante prandium et coenam, ad se veniret et referret an omnia, quae infirmarius pro infirmis petiisset, illi tribuisset; si vero pecunia deesset, distraheret lances quasdam, forte decem duodecimve, stagnetas, quae ex eleemosyna datae domi reperiebantur, ut infirmorum necessitatibus subveniret; quod si illis consumptis necessitas adhuc urgeret, unum ex tribus lecti stragulis, scilicet ipsius Patris, procuratoris, id est Petri Codacii, et obsonatoris sorte eductum vel pignori opponeret vel venderet; denique daret operam ut nulla in re necessaria morbo laborantibus deessent⁴³. Ex adversum vero, cum audiisset quendam ex nostris novitiis sapone manus lavare solitum, mihi ad se accersito mandat ut diligentissime investigem unde ille saponem, quoties lavisset etc., et ut non acquiescam donec rem depraehensam et pervestigatam ad se e vestigio deferam, ut exemplum aliquod huius rei aedat⁴⁴. Alias etiam cum, inscio Patre, pilae palmariae lusus in usum convalescentium irrepsisset, et interdum, cum deambulandi gratia vineam peterent, lusitarent, et agitatione pilae corpus exercerent, ubi Pater rem rescivit, mihi commisit ut omnes pilas, quae quidem in collegio essent, undequaque conquisitas, colligerem et igni statim traderem⁴⁵.

Addam illud etiam, quod 8 februarii 1555 accidisse compertum habemus. Ex collegio nostro Romano quatuor scholastici, 7 ecclesias visitaturi, commeatus aliquid secum ad laborem levandum seque reficiendos attulerunt; est enim unius fere diei iter. Quod

DH, IV, 6. El año de 1555, a ocho de ebrero, supo nuestro Padre que quatro escolares del collegio havían ydo a las siete yglesias, y llevado consigo alguna cosa de comer, y mandó que ellos y los superiores que lo havían consentido hiziessen penitencia.

43 Ex adversum] contra N. || 44 levare !!] V

⁴³ Vide infra nn. 67, 68; *Vita*, lib. V, c. 8. -- Quae hic dicuntur, addita sunt a Rib. in margine *Memorialis*, ad n. 31, vol. I, 546.

⁴⁴ Quid de corporis munditie cogitaverit Ign. vide in *Autobiographia Benedicti Palmii*, cap. XI [bis], cod. *Vitae* 164, f. 123. A nobis, Deo favente, tertio volumine edetur. Vide etiam *Responsionem Manarei, Scripta*, I, 516, n. 19.

⁴⁵ Quid de ludis sentiret Ign. vide in *Mem.*, nn. 173-174, I, 633.

crementi insignis sanctitate magis quam nobilitate huius vi-
 10 ri exemplo et cura res Societatis acceperint, quis est qui igno-
 ret? Cum tot collegia eius opera instituta et fundata, tot ado-
 lescentes eximia indole, tot senes matura gravitate, tot viros
 vel doctrina vel nobilitate clarissimos, eius exemplo commo-
 tos, in Societate videamus? ⁶⁷. — R.

15 <54. Addam illud, quod Lutetiae Parisiorum accidisse
 intellexi. Erat in ea civitate vir, nefario cum pellice amo-
 re conglutinator, a quo cum Pater hominem neque preci-
 bus, neque consiliis, neque minis coelestis iudicii posset di-
 vellere, quodam die, ubi rescivit illum extra oppidum iturum,
 20 in lacum frigidissimum viae, qua transiturus erat, adiacen-
 tem, sese coniecit, corporeque gelidis aquis immerso, capite
 tantum extabat, et ad illum iam appropinquarem: — Perge
 - inquit - miser, perge ad tuas foetidissimas voluptates. Im-
 pedentem capiti ruinam non vides? Ego hic tandiu pro te
 25 me macerabo, donec iustissimum Dei furorem in te paratum
 evertam —. Exterritus homo, et increbili Patris charitate at-
 tonitus, substitit, et pedem retulit, et familiaritatem illam
 scelere copulatam statim discidit etc. ⁶⁸.> [332]

55. Erat Pater, ut in necessariis tribuendis suavis et be-
 30 nignus, ita in superva[ca]neis rescindendis rigidus et severus.
 Nam etiam initio, cum res Societatis tenuiores essent, nec

---

13 clarissimos] claros N. || 28 ad finem huius paragraphi scripsit R. in
marg. dextro et iterum N. in sinistro: de Baptista Ribera lo e sabido [N scabido],
 el qual [N. che] dize que Peralta lo cuenta, V habet idem in textu hoc modo:
 Peralta narrat factum. De Baptista de Ribera audivi, etc.

---

badeneyra supponuntur, non vidimus. Eleonora de Castro, uxor Borgiae,
 supremum diem obiit die 27 martii 1546. Die 2 maii eiusdem anni Bor-
 gia locutus est Gandiae cum Petro Fabro, per quem Ignatium certior
 fecit de sua voluntate Societatem ingrediendi. *Chron.*, I, 187. Paulo post
 fecit Exercitia sub directione Patris Andreae de Oviedo et in pervigilio
 Ascensionis, die 2 iunii votum emisit ingrediendi Societatem. Vide epist.
 Andreae de Oviedo ad Ignatium apud S. F. *Borgia*, II, 691 et cf. Borgiae
 diarium ibid. V, 838. Borgia fecit professionem 1 februarii 1548 « el pri-
 mero que hizo profesión en ella después de la muerte de Fabro », Rib.,
Vita, loc. cit., cf. I, 64*.

⁵⁷ Cur haec § 53 scribi necessario debuerit ante electionem Borgiae
 ad munus Generalis (2 iulii 1565) ut vult Böhmer, *Loyola*², p. 248, non
 videmus.

⁵⁸ Cf. *Vita*, lib. V, c. 2 initio.

sumptus abunde pro aegrotantibus suppeterent, iussit Pater obsonatori domus ut bis quotidie, ante prandium et coenam, ad se veniret et referret an omnia, quae infirmarius pro infirmis petiisset, illi tribuisset; si vero pecunia deesset, distraheret lances quasdam, forte decem duodecimve, stagneas, quae ex eleemosyna datae domi reperiiebantur, ut infirmorum necessitatibus subveniret; quod si illis consumptis necessitas adhuc urgeret, unum ex tribus lecti stragulis, scilicet ipsius Patris, procuratoris, id est Petri Codacii, et obsonatoris sorte eductum vel pignori opponeret vel venderet; denique daret operam ut nulla in re necessaria morbo laborantibus deessent⁵⁹. Ex adversum vero, cum audiisset quendam ex nostris novitiis sapone manus lavare solitum, mihi ad se accersito mandat ut diligentissime investigem unde ille saponem, quoties lavisset etc., et ut non acquiescam donec rem depraehensam et pervestigatam ad se e vestigio deferam, ut exemplum aliquod huius rei aedat⁶⁰. Alias etiam cum, inscio Patre, pilae palmariae lusus in usum convalescentium irrepsisset, et interdum, cum deambulandi gratia vineam peterent, lusitarent, et agitatione pilae corpus exercerent, ubi Pater rem rescivit, mihi commisit ut omnes pilas, quae quidem in collegio essent, undequaque conquisitas, colligerem et igni statim traderem⁶¹.

Addam illud etiam, quod 8 februarii 1555 accidisse compertum habemus. Ex collegio nostro Romano quatuor scholastici, 7 ecclesias visitaturi, commeatus aliquid secum ad laborem levandum seque reficiendos attulerunt; est enim unius fere diei iter. Quod

DH, IV, 6. El año de 1555, a ocho de ebrero, supo nuestro Padre que quatro escolares del collegio havían ydo a las siete yglesias, y llevado consigo alguna cosa de comer, y mandó que ellos y los superiores que lo havían consentido hiziessen penitencia,

43 Ex adversum] contra N. || 44 levare [!] V

⁵⁹ Vide infra nn. 67, 68; *Vita*, lib. V, c. 8. Quae hic dicuntur, addita sunt a Rib. in margine *Memorialis*, ad n. 31, vol. I, 546.

⁶⁰ Quid de corporis munditie cogitaverit Ign. vide in *Autobiographia Benedicti Palmii*, cap. XI [bis], cod. *Vitae* 164, f. 123. A nobis, Deo favente, tertio volumine edetur. Vide etiam *Responsionem Manarei, Scripta*, I, 516, n. 19.

⁶¹ Quid de ludis sentiret Ign. vide in *Mem.*, nn. 173-174, I, 633.

65 ubi Pater rescivit, paeniten-
 tia illos, et superiores qui
 consenserant, affici iussit, et
 regulam scribi, ne deinceps
 quisquam [332v] viaticum, ec-
 70 clesias lustraturus, advehe-
 ret, propter scandalum eorum,
 qui viderent oneratos cibo ho-
 mines de Societate templa cir-
 cumcursantes. Cum autem se
 Rector collegii excusaret ⁶²,
 75 quod et novus esset et talem
 consuetudinem invenisset, Pa-
 ter excusationem non admisit,
 dicens officium Rectoris esse,
 si quid prave inolitum repe-
 80 riisset, superiorem admonere;
 nam saepe ex parvis princi-
 piis magnae oriuntur pertur-
 bationes < et calamitates.
 Initio enim aliquando aliquid
 85 tenue et perexiguum concedi-
 tur, ad quod paulatim aliud
 adiicitur, et tandem ex mini-
 mis fiunt maxima progressu
 temporis, ac fit intolerabile
 90 quod principio tolerari pote-
 rat; sic in ipso Societatis ex-
 ordio, dum nostri homines in-
 cogniti essent, tuto hoc fieri
 poterat, nunc autem non ⁶³.>
 95 ---- R.

y que se escribiesse una regla,
 en la qual se ordenasse que
 de allí adelante ninguno fues-
 se a las siete yglesias llevan-
 do cosa de comer, porque le
 parecía cosa de poca devo-
 ción, y escandalosa para los
 que viessen a los nuestros
 cargados de frascos y pan; y
 que al principio algo desto se
 podía sufrir, quando la Com-
 pañia aún no era conocida.
 Y escusósse el Rector, que era
 nuevo, diciendo que él había
 hallado tal [134v] costumbre.
 No admitió nuestro Padre la
 excusa, respondiendo que al
 Rector toca avisar de lo que
 halla mal introduzido; porque
 a las vezes por descuydo cres-
 cen las cosas, y de pequeños
 principios se hazen grandes
 errores. — Idem [L. Gonçal-
 ves]

56. Atque, ut quam severus
 fuerit Pater disciplinae custos.

DH, IV. 8. A otro Padre vie-
 jo y probado, porque, siendo

69 ecclesias] circum add. V || 87 adicit V

⁶² Rector erat (annis 1554-1568) P. Sebastianus Romeo.

⁶³ Cf. *Mem.*, n. 216, I. 654-55; DH, IV, 6; *Responsio Manarei*, n. 26, *Scripta*, I, 519. Regulam quam hoc loco Ribadeneyra innuit, inter regu-
 las ab Ignatio conditas non invenimus. Adest certe regula ecclesias Ro-
 mae non invisendi sine Superioris facultate, MI, *Regulae*, 168, 287, 529.

et religiosae observantiae rigidus exactor intelligamus, exemplum subiiciam memorabile. Cum quidam Pater, vocatus ad audiendam confessionem mulieris, sine comite (quod statim non reperiisset), ivisset, isque esset in quem nulla suspitio, nullus sinister rumor posset cadere, sed egregia probitate et longa probatae virtutis experientia conspicuus, ut tamen posteris esset exemplo, et in re gravissima nihil fluxu temporis, incuria superiorum, de summa observatione relaxaretur; iubet Pater ut ille coram 8 sacerdotibus se flagellis caedat tantisper, dum singuli sacerdotes singulos psalmos se insequentes recitent ⁴⁴. — R.

llamado a confessar una mujer enferma. [135] había ydo sin compañero, por no haverle hallado tan presto, le mandó que se disciplinasse delante de ocho sacerdotes, y que durasse la disciplina mientras que cada uno dellos, uno después de otro, dicesse un psalmo. --- Idem [L. Gonçalves]

57. <Huic affine est aliud exemplum, quod cum Pater D.

DH, IV, 7. A un Padre gran siervo de Dios, que se llamava

4 quod corr. ex quem

⁴⁴ Cf. Polanci epist. ad omnia collegia ex commissione, MI, *Epp.*, VII, 588-89: « La 3 cosa que ho da scriver per commissione di nostro Padre è, che nisciuno de li sacerdoti, senza licencia del rettor, o ministro ch'abbi sua auctorità, vada a casa de donne per confessarle, etiam che siano inferme, nè per conversarle, etiam in opere pie; et ogn'uno ch'anderà, etiam con licencia, mene seco un compagno, il quale sempre se stia in loco dove possa vedere il sacerdote, quantunche non udire; et per non havere osservato questo un sacerdote di nostra casa, andando con buon zelo a casa de certe donne spirituali, per confessarle senza compagno qualche volta che non lo trovava a mano, ha voluto nostro Padre si disciplinassi avanti otto sacerdoti di casa per il spacio che ogn'un diceva un psalmo, cominciando il primo per il Miserere. Il che ordinò nostro Padre per l'esempio degl'altri, quantunque il buon sacerdote non meritassi tal penitenzia per esser stata buona e semplice la sua intenzione ». Vide quae de hoc casu dicta sunt in vol. I, 522 et cf. ibid. p. 515.

Diego de Guía simpliciter admodum et ferventer de Patre
 25 nostro loqueretur, eumque miris laudibus in caelum ferret, et eius zelum et hyperbolicam locutionem [333] nonnulli, qui vel non intelligebant, vel
 30 non probabant, aliorum interpretarentur; iussit Pater ut tribus diebus se flagellis verberaret per spatium trium psalmorum singulis diebus, iis
 35 audientibus, qui offendebantur; utque inter psalmum et psalmum illi dicerent: — Hablar claro y no equivocar en cosas scandalosas ⁶⁵ —, etc.>

40

58. Deambulabamus quadam die a coena ego et Pater
 45 noster Ignatius, qua hora etiam plurimi, sed a nobis dissiati atque seiuncti, alii alia deambulabant et confabulabantur. Cum ergo variis de rebus spiritualibus colloqueremur, substitit Pater, et, presso gradu, cuidam ex fratribus:
 50 — Vide - ait - qui sint qui in illo spatio deambulent —
 55 (erat autem spatium illud ita semotum, ut quid diceretur a nobis distincte percipi non posset). Qui cum renunciasset esse sacerdotem quendam ex
 60 nostris cum novitio colloquentem, sacerdoti ad se accersi-

D. Diego de Guía (de quien nuestro Padre mismo decía: — Quando estaremos en el cielo, estará D. Diego ta alto, que apenas le podremos ver —), y había sido su confessor muchos años; porque usava de algunos encarescimientos en su hablar, alabando a nuestro Padre, y de palabras hyperbolicas que algunos interpretavan mal; nuestro Padre ordenó que tres días, delante de aquellos que se escandalizavan, se disciplinasse por espacio de tres psalmos cada vez; y que entre psalmo y psalmo se dixesse: — Hablar claro y no equivocar en cosas escandalosas. — Idem [L. Gonçalves]

DH, III, 2. Estávamos una tarde de verano, después de cenar nuestro Padre y yo paseando en un vial del jardín. y en los otros había otros que hablaban y passeavan, porque era hora de recreación. Paróse nuestro Padre repentinamente, y díxome: — Mirad, yo os ruego, quiénes son los que hablan en aquel vial —. Díxele que era un Padre que hablava con un novicio. Llamó al Padre, y preguntóle de qué hablava con el novicio. Respondió que de la virtud de la humildad. — ¿Y qué cosas le dezlades - [130v] dixo nuestro Padre - sobre essa mate-

⁶⁵ *Mem.*, n. 221, l. 656. Cf. *ib.*, n. 162, p. 628.

to: — Quibus de rebus - inquit - cum novitio loquebaris? — At ille: — Incidimus Pater, in sermonem de humilitate et mortificatione, et ego illi referebam, quae vel videram ipse vel audieram in hoc genere de fratre Texeda (erat is vir quidam magnae opinionis apud nonnullos), ut iuvenem ad similia exempla adhortarer⁶⁶ — Ad haec Pater: — An tibi desunt in Societate huius generis exempla, quae novitiis proponas, <et non aliena et ab externis hominibus petita?> Et simul <gravissimis verbis hominem corripit, et> eius nomen de cathalogo eorum, qui cum novitiis loquendi facultatem habebant, deleri iubet, atque omni cum novitiis colloquio penitus interdicat. Et haec quidem Pater. Ego vero tacitus apud me rem considerans et ingenium illius sacerdotis non ignorans, magnopere sum admiratus tum Patris providentiam, qua substitit, et quibus de rebus sermonem miscerent scire voluit, tum <seve-

ria? — Respondió: — Contávale algunos exemplos de humildad que he visto en un siervo de Dios, que se llama⁶⁵ fray Joan Texeda —. Entonces nuestro Padre con el rostro severo (como solía cuando dava capello), le dixo: — Pues faltávaos exemplos en la Compañía, de humildad, que contar al novicio, sin buscarlos de fuera? ¿Quién os ha dado a vos licencia de hablar con los novicios, pues no tenéys⁷⁰ prudencia para ello? Yd al ministro, y hazed que os borre de las pólicas, y no habléys mas con novicio sin mi licencia —. Yo, que estava presente y conocía a este Padre, saqué entonces de lo que ví y oyó dos cosas: que, la primera, nuestro Padre a él quiso curar; la 2ª, que nos quiso enseñar, que con los novicios se ha de tratar de las cosas que son propias de la Compañía, hasta que estén bien arraigados en ella, porque las agenas no los entibien en su vocación. — Idem. [Ribadeneira]

70 vir] corr. a N. in monachus || 80 eius] Patris add. N.

⁶⁶ Ignatius per litteras datas 28 martii 1549 vetuerat quominus hic Fr. Ioannes de Tejeda in collegio Gandiensi commoraretur, eo quod iuvenes Patres Andream de Oviedo et Franciscum Onfroy ad exaggerationes in paenitentia et oratione induceret. MI, *Épp.*, II, 65-66; S. Franciscus Borgia litteris datis 4 maii eiusdem anni respondebat Ignatio ac iam, antequam eius litteras accepisset, in animo constituisset Fratrem Tejeda a commoratione cum sociis excludere. S. F. *Borgia*, II, 546-47; cf. DH, V, 85.

ram castigationem et> utilis-
 95 simum documentum, quo ni-
 mirum docere nos voluit ut,
 cum apud omnes, tum maxi-
 me apud novitios et in sua vo-
 catione non satis robustos, ea
 100 omnia amputemus et rescin-
 damus, quae quantumvis spi-
 ritualia et sancta, [333v] alie-
 na tamen sint ab illa vocatio-
 ne, quam illi sunt amplexi;
 5 ne videlicet unde prodesse vo-
 lumus, nocumentum infera-
 mus, et ancipites atque titu-
 bantes efficiamus eos, quos in
 sua vocatione stabilire et con-
 10 firmare debeamus. — R.

59. Anno Domini 1555, die augusti 16⁶⁷, cum Pater no-
 ster regulas quasdam de mutua inter nos communicatione, et
 de ea reverentia et summissione animi, quam erga superiores
 gerere debemus, condidisset, et ministrum domus interrogas-
 15 set promulgataene illae essent an non, negante illo publica-
 tas esse, iussit Pater ut ego et Pater Laynez, qui tunc forte
 aderamus, alter in collegio, domi alter, regulas illas explica-
 remus et ad perfectam earum observationem fratres horta-
 remur; et simul nobis duobus tum praesentibus adiecit: —
 20 Ipsi Ministri negligentiores sunt in exacta huiusmodi regula-
 rum obedientia, quasi vero res levis momenti essent; pues, yo
 os certifico que me han costado a mí estas reglas más de sie-
 te vezes de oración y lágrimas —. Ex quo conicere licet quid
 de Constitutionibus et aliis maximi momenti sanctionibus et
 25 Societatis legibus iudicare debeamus, cum hae regulae, quae
 prae illis leves sunt, tanti ei constiterint, ut non semel aut
 iterum, sed septies et plusquam septies pro eis et oraverit et
 lacrymas fuderit coram Deo. — R.

⁶⁷ Recte ponitur mense augusto promulgatio regularum et non mense
 ianuario, ut quis ex dictis a P. Câmara in commentario lusitano *Me-
 morialis* eruere possit (*Mem.*, nn. 22-23, I, 540-41). Certe regulae mode-
 stiae scriptae erant iam die 26 ianuarii 1555, quia eo ipso die iussit
 Ignatius eas in usum deduci. Vide vol. I, p. 541 ²⁵⁻²⁶. Cf. *Vita*, lib. V,
 c. 1; MI, *Regulae Societatis Iesu*, Mon. 101.

60. Eodem die iussit Pater ut omnes domestici ad unum explicationi huiusmodi regularum, quam Pater Laynez sub 30 vesperum erat habiturus, interessent, et ut neque sacerdos, neque professus, neque ex primis decem Patribus aliquis omnino exciperetur, id quod <insolens admodum et> inusitatum videbatur. Cum ergo in refectorium omnes con[334]venissemus, et Pater Laynez in sua adhortatione pergeret, ecce 35 tibi fragor ingentis ruinae refectorium concutit, et omnes qui audierunt (audierunt autem plurimi), subito terrore commovet. Finita autem Patris admonitione in hortum regredimur, et tectum quoddam, quod eam partem horti contegebat, in quam praecipui Patres a coena convenire consueverant, et, consi- 40 dentes, de rebus spiritualibus inter se confabulabantur, repente concidisse videmus; et Domini benignitatem et Patris nostri spiritum admiramur, qui, nisi praeter consuetudinem praecepisset ut ea hora expositio regularum fieret, et ut omnes, ne uno quidem excepto, adessent, sine dubio aliquem ex 45 Patribus tectum illud ruina oppressisset; eo namque, ut dictum est, tempore a coena animi gratia eo loci Patres congregabantur. Ubi autem rem Pater rescivit, dixit Deum hoc signo ostendisse huiusmodi regulas sibi esse non ingratas. — R.

<61. Anno 1555, 21 februarii, dixit Pater se nunquam in rebus gravioris momenti quicquam solitum discernere, etiam si omnes rationes probabiles haberet, nisi re prius cum Deo communicata. Ex P. Ludovico González 68.>

DH, I, 25. El Padre dize 50 que nunca se atreve a hazer ninguna cosa de momento, aunque tenga todas las razones, sin hazer recurso a Dios. — Luis González hasta el 55 n° 30.

62. Semper unum confessarium fixum stabilemque habuit, cui peccata tantum sua patefaceret; reliqua vero beneficia et 60 gratias, quas ex Dei misericordia uberrimas creberrimasque accipiebat, occultabat; quamquam initio forte conversionis suae, cum esset adhuc rudis et huiusmodi rerum ignarus, omnia con-

41 confabulari N. || 57-58 Ex P. Ludovico González manu R.

68 *Mem.*, n. 162, I, 128; *Vita*, lib. 5, c. 1.

fessario exponeret, ut ab eo instrueretur. Ex P. Ludovico Gon-
 65 zález ⁶⁹. — R.

<63. Incredibile dictu est quam facile et expedite sese
 in mediis negotiorum fluctibus Pater noster colligeret, et cum
 Deo per orationem coniungeret, [334v] ut in promptu et quasi
 ad manum devotionis spiritum et fluentes lacrymas habere vi-
 70 deretur ⁷⁰.>

<64. Sed illud etiam vel maxime observatione dignum
 est, quod Pater pluris faciebat spiritum mortificationis quam
 orationis, etsi ita sint connexi et inter se coniuncti, ut diffi-
 cile seiungi possint et separari, et uterque inserviat alteri;
 75 sed tum, cum de oratione loquebatur, ita loquebatur, ac si
 pravi affectus compressi et mortificati iam essent, et huc om-
 nia referebat. Quocirca, cum de quodam viro pio et religioso
 inter loquendum incidisset sermo, et Pater Ludovicus Gon-
 zales diceret illum esse virum multae orationis, Pater, voce
 80 commutata adiecit: — Est vir magnae mortificationis —.
 23 februarii 1555. ⁷¹.>

<65. Ipse vero Pater ita
 erat suorum affectuum domi-
 nus, ut magister Andreas Fru-
 85 sius diceret gratiam Dei quo-
 dammodo in Patre sibi con-
 genitam et quasi connatura-
 lem videri; sic enim erant in
 eo perturbationes sedatae et
 90 perdomitae, sic propensiones
 animi omnes in virtute radi-
 catae et quasi concretae, ut
 nulli usui praeterquam virtuti
 et sanctitati subservirent, et
 95 ex se in Deum quodammodo
 ferrentur. Quod dictum sit,

DH, I, 4. Dos cosas dixo el
 P. Frusio al Padre Luys Gon-
 çález de nuestro Padre: Pri-
 mera, que la gracia le parecía
 connatural; la segunda, que
 las passiones naturales tenía
 ya tan habituadas a la virtud,
 que ellas mismas de suyo no
 le servían para otra cosa, se-
 gún parecía, sino para cosas
 buenas. Y cierto, en esta par-
 te es cosa mucho de alabar
 a Dios, por el imperio que le
 ha dado sobre toda su alma.
 — P. Luys Gonçález.

74 separari] segregari V || 75 loquebatur ²] semper fere add. V

⁶⁹ *Mem.*, nn. 166, 167, I, 631; cf. *ib.*, n. 266, 3°, I, 683.

⁷⁰ *Lain.*, n. 59, I, 140; *Acta*, n. 99, I, 504; *Mem.*, 175., 1°, I, 635.

⁷¹ *Mem.*, n. 195, I, 644, n. 198, I, 646. Agebatur de Patre Ludovico
 de Montoya O. S. A.

non ut naturae tribuamus
quod est gratiae, sed ut gra-
tiam ipsam magnificemus et
extollamus, quae ita hominem
confirmat, ut naturam vincat,
et ita Deo subiiciat, ut possit
aliquando dicere: « Vigo ego,
iam non ego, vivit vero in me
Christus » ⁷².>

100

5

66. Dixit interdum mihi, mi-
rabili Dei providentia se esse
tot morbis [335] obnoxium,
ut aliorum vicem dolere di-
sceret et moerere angoribus.
— Nam cum ego - inquit -
semper in animo haberem so-
cios cogere, et rigidissimam
atque asperrimam vitae ratio-
nem complexus essem, si fir-
mus omnino fuissem corpore,
et nihil de illa animi conten-
tione et vitae austeritate re-
missem, nullus sane me
praeceuntem sequi potuisset;
nunc vero, corpore fracto at-
que debilitato, Deus me do-
cet ut infirmum cum infirman-
tibus, et aliquid humanae
imbecillitati tribuam. Anno
53. — R.

DH, V, 11. Díxome que Dios
N. S. con particular providen-
cia le había dado tantas in-
disposiciones [138v] y enfer-
medades, para que supiese
compadescer a los flacos y en-
fermos. Y un día, estando
malo en la cama, y también
el Dr. Olave, que era superior
del collegio Romano, y hom-
bre zeloso y ferviente, díxome
nuestro Padre: — Dezid al
Dr. Olave, que yo me enco-
miendo en su buena gracia,
y que buen Señor tenemos,
que con la enfermedad que
nos da, nos enseña a tener
compasión a los enfermos —.
Y así en esto tuvo particu-
lar gracia de nuestro Señor.
[Rib.]

10

15

20

25

<67. Las señales desto son
muchas: el mandar al com-
prador que cada día le vinies-
se a dezir dos veces si había
dado al enfermero todo lo
que pedía para los enfermos;

Las señales dello son mu-
chas: el mandar al compra-
dor que cada día le viniese a
dezir dos veces, si había dado
al enfermero todo lo que pe-
día para los enfermos; el man-

30

9 dolere *sup. lin.* || 12 haberem] habuisssem N.

⁷² *Mem.*, n. 207, 1º, I, 650.

el mandar vender los platos de estaño y mantas para sup-
 35 plir a las neçessidades dellos; las penitencia que dava por qualquier descuydo que con ellos se usava; el embiar a ver cómo estava mi vena, de
 40 noche, dos o tres vezes, quando estava sangrado; el mandar al Rector que, en cayendo uno malo, luego se lo viniesse a dezir; lo que suele
 45 dezir: que sólo esto le haze temblar; y alguna vez me dezía: — Quando el hombre está malo, no puede hazer nada; quiero dezir, que Dios
 50 nuestro Señor no quiere hazer por él; y quando está sano [puede hazer mucho], id est, Dios quiere hazer por él —. Y otra vez, estando el [335v]
 55 doctor Olave indispueto, que era algo riguroso, me dixo: — Dezid al Dr. Olave de mi parte, que buen señor tenemos, que nos enseña cómo ha-
 60 vemos de compadescer a los otros, etc. —. Otra vez dixo que el ministro podía hazer saber al Padre Nadal todo lo que en su regla se remite al
 65 superior, y con esto satisfacía, excepto en lo de los enfermos. Pero aquí se ha de notar que usava comúnmente desta blandura y regalo; mas
 70 si había alguno durae cervicis, y acosado de algún vicio que requiriesse para su reme-

dar vender los platos de estaño y mantas para suplir a las neçessidades dellos; las penitencias que dava por qualquier descuydo que con ellos se usava; el embiar a ver cómo estava mi vena, de noche, dos o tres vezes, quando estava sangrado; el mandar al Rector que, en cayendo malo uno, luego se lo viniesse a dezir; lo que solía dezir: que sólo esto le haze temblar; y alguna vez me dezía: — Quando el hombre está malo, no puede hazer nada; quiero dezir, que Dios N. S. no quiere hazer por él; y quando está sano, puede hazer mucho, id est, Dios quiere hazer por él —; el ordenar al ministro, que estando nuestro Padre muy malo, que refiriesse a Mtro. Nadal todo lo que por su officio era obligado a referir a nuestro Padre, excepto lo que tocava a los enfermos; que esto, malo como estava, él lo quería saber, y por sí lo quería tractar, etc. [Rib.]

52 puede hazer mucho ex DH, V, 11

dio la mortificación y flaqueza de la carne, también lo dexava enflaquecer y trabajar, como podría poner algunos exemplos, ut spiritus salvus fieret ⁷³.>

75

<68. También se ha aquí de notar la obediencia, que nuestro Padre tenía en su persona, y quería que los otros tuviessen, quando estaban enfermos, a los médicos; y cómo a algunos ha querido embiar al hospital, como a mí por no querer tomar agora 20 años una ayuda, y a otros fuera de la Compañía, como a don Silvestro etc. ⁷⁴. Cómo buscava la resignación de los enfermos y no quería que ellos se entremetiessen en la cura de sus cuerpos. Y por esto y porque algunas vezes convenía al espíritu dexarlos padecer, el año de 1555 a 18 de hebrero dió orden que en toda la Compañía se avisasse que, quando el médico viniesse a visitar al enfermo, que nunca le ablase a él ni delante dél de mudar ayre, sino que, después de visitados los enfermos, diga al ministro o al que tiene cargo dellos, fuera de enfermería, lo que peresciere que tienen necesidad ⁷⁵.> [336]

80

85

90

69. El año de 1555, haviendo en Roma gran carestía, parte por la falta del año, y parte por la guerra que se hazía en tiempo de Paulo 4º contra el reyno de Nápoles, y siendo constreñidos los cardenales y señores ricos a despedir parte de su familia por no podella sustentar, Dios nuestro señor proveya a los de la Compañía, que eran muchos, muy abundantemente de todo lo necessario, de suerte que echavan muchos de ver en ello, paresciéndoles cosa milagrosa; y como dixese esto un Padre en la mesa comiendo con nuestro Padre, y añadiese: — Cierto, parece cosa de milagro —; nuestro Padre, parándose un poco (como en semejantes casos solía)

95

100

⁷³ Hispanice repetuntur quae iam latine dicta fuerant partim superioris n. 55. Eadem apposita sunt a Rib. in *Memoriali*, n. 31, c. 546.

⁷⁴ Agitur de Silvestro Ladini de quo in *Mem.* n. 31, I, 546; n. 35, I, 547: «Iten, la obediencia que quiere que tengan los enfermos, ut patet en don Silvestre y otros, que ha querido embiar al hospital o fuera de la Compañía por esto».

⁷⁵ *Mem.*, n. 143, 2º I, 613-14; DH, V, 40. De hac re scripsit Ign. ad collegia 11 novembris 1553, MI, *Epp.*, V, 694.

el mandar vender los platos de estaño y mantas para sup-
 35 plir a las neçessidades dellos; las penitencia que dava por qualquier descuydo que con ellos se usava; el embiar a ver cómo estava mi vena, de
 40 noche, dos o tres vezes, quando estava sangrado; el mandar al Rector que, en cayendo uno malo, luego se lo viniesse a dezir; lo que suele
 45 dezir: que sólo esto le haze temblar; y alguna vez me dezía: — Quando el hombre está malo, no puede hazer nada; quiero dezir, que Dios
 50 nuestro Señor no quiere hazer por él; y quando está sano [puede hazer mucho], id est, Dios quiere hazer por él —. Y otra vez, estando el [335v]
 55 doctor Olave indispueto, que era algo riguroso, me dixo: — Dezid al Dr. Olave de mi parte, que buen señor tenemos, que nos enseña cómo ha-
 60 vemos de compadescer a los otros, etc. —. Otra vez dixo que el ministro podía hazer saber al Padre Nadal todo lo que en su regla se remite al
 65 superior, y con esto satisfacía, excepto en lo de los enfermos. Pero aquí se ha de notar que usava comúnmente desta blandura y regalo; mas
 70 si había alguno durae cervicis, y acosado de algún vicio que requiriesse para su reme-

dar vender los platos de estaño y mantas para suplir a las neçessidades dellos; las penitencias que dava por qualquier descuydo que con ellos se usava; el embiar a ver cómo estava mi vena, de noche, dos o tres vezes, quando estava sangrado; el mandar al Rector que, en cayendo malo uno, luego se lo viniesse a dezir; lo que solía dezir: que sólo esto le haze temblar; y alguna vez me dezía: — Quando el hombre está malo, no puede hazer nada; quiero dezir, que Dios N. S. no quiere hazer por él; y quando está sano, puede hazer mucho, id est, Dios quiere hazer por él —; el ordenar al ministro, que estando nuestro Padre muy malo, que refiriesse a Mtro. Nadal todo lo que por su officio era obligado a referir a nuestro Padre, excepto lo que tocava a los enfermos; que esto, malo como estava, él lo quería saber, y por sí lo quería tractar, etc. [Rib.]

52 puede hazer mucho *ex* DH, V, 11

dio la mortificación y flaqueza de la carne, también lo dexava enflaquecer y trabajar, como podría poner algunos exemplos, ut spiritus salvus fieret ⁷³.>

75

<68. También se ha aquí de notar la obediencia, que nuestro Padre tenía en su persona, y quería que los otros tuviessen, quando estavan enfermos, a los médicos; y cómo a algunos ha querido embiar al hospital, como a mí por no querer tomar agora 20 años una ayuda, y a otros fuera de la Compañía, como a don Silvestro etc. ⁷⁴. Cómo buscava la resignación de los enfermos y no quería que ellos se entremetiessen en la cura de sus cuerpos. Y por esto y porque algunas vezes convenía al espíritu dexarlos padecer, el año de 1555 a 18 de hebrero dió orden que en toda la Compañía se avisasse que, quando el médico viniesse a visitar al enfermo, que nunca le ablase a él ni delante dél de mudar ayre, sino que, después de visitados los enfermos, diga al ministro o al que tiene cargo dellos, fuera de enfermería, lo que peresciere que tienen necesidad ⁷⁵.> [336]

80

85

90

69. El año de 1555, haviendo en Roma gran carestía, parte por la falta del año, y parte por la guerra que se hazía en tiempo de Paulo 4º contra el reyno de Nápoles, y siendo constreñidos los cardenales y señores ricos a despedir parte de su familia por no podella sustentar, Dios nuestro señor proveya a los de la Compañía, que eran muchos, muy abundantemente de todo lo necessario, de suerte que echavan muchos de ver en ello, paresciéndoles cosa milagrosa; y como dixese esto un Padre en la mesa comiendo con nuestro Padre, y añadiese: — Ciertó, paresce cosa de milagro —; nuestro Padre, parándose un poco (como en semejantes casos solía)

95

100

⁷³ Hispanice repetuntur quae iam latine dicta fuerant partim superioris n. 55. Eadem apposita sunt a Rib. in *Memoriali*, n. 31, I, 546.

⁷⁴ Agitur de Silvestro Ladini de quo in *Mem.*, n. 31, I, 546; n. 35, I, 547: «Itē, la obediencia que quiere que tengan los enfermos, ut patet en don Silvestre y otros, que ha querido embiar al hospital o fuera de la Compañía por esto».

⁷⁵ *Mem.*, n. 143, 2º I, 613-14; DH, V, 40. De hac re scripsit Ign. ad collegia 11 novembris 1553, MI, *Epp.*, V, 694.

5 dixo: — ¿Qué milagro? Milagro sería si assí no fuesse —. Después que la Compañía está en Roma havemos visto siempre esto, que, quanto más gente ha havido en casa y más carestía en Roma, tanto siempre havemos tenido mayor abundancia ⁷⁶.

10 70. En confirmación desto diré aquí lo que sucedió el año de 44. Fabricándose la casa que agora tenemos en Roma ⁷⁷, y no teniendo Mtro. Pedro Codacio dineros para pagar los materiales que había comprado; después de haver entretenido algunos días con buenas palabras a los mercaderes, en fin
15 embiaron la justicia para hazer execución en los bienes que había en casa, que eran ciertas camillas viejas y algunas tablas sin pies para uso de los de casa. Nuestro Padre entonces era ydo a visitar cierta persona devota de la Compañía; y el Ministro, que era el Padre Hierónimo Doménech, embió luego
20 a Baptista Viola a avisarle con mucha priesa, para que remediase tan grande inconveniente. En fin, halló Viola a nuestro Padre hablando con tres devotos de la Compañía, y llegándosele a la oreja, hízole su embaxada. Nuestro Padre no se alteró nada, ni le respondió otra cosa, sino: — Bien está —,
25 y siguió su razonamiento, y estuvo en él obra de un hora o más. Y después dixo a aquellos con quien hablava: — No sabéis lo que me vino a dezir denantes Viola? —. Y contóles reyendo lo que passava. Ellos, maravillados del sosiego de nuestro Padre y que se estava muy despacio, començaron a
30 dar priesa al negocio [336v] y a dezir que se devía hazer y acontesçer; y el Padre entonces dixo: — No es menester; porque, en fin, si nos llevan las camas, dormiremos en tierra como

---

8 siempre *om.* DH

---

⁷⁶ Ab hoc numero incipit pars huius Monumenti quae servatur in cod. ms. 16, arch. *Fondo gesuitico*, Idem dicitur in DH, I, 53. Cf. infra, n. 72; *Vita*, lib. V, c. 9.

⁷⁷ Cf. *Apologiam* Natalis, supra, p. 109; RIBADENEYRA, *Vita*, lib. V, c. 9. Prima Societatis domus romana aedificari coepit anno 1543 in eo loco ubi primum fuerat templum Sancti Andreae *de la Fratta*, qui correspondet illi loco ubi nunc sunt adhuc cubacula Sancti Ignatii, unica pars illius domus quae adhuc remanet. P. PIRRI, *AHSI*, 10 (1941), 186. Vide etiam Rib. in censura *Vitae* a P. Maffei conscriptae, *Scripta*, I, 752. Mense septembris anni 1544 transtulerunt se Patres in domum novam quae adhuc construebatur. TACCHI VENTURI, *Le case abitate*, pp. 30-35. *Id.*, *Storia*, II/2, cap. I, § 6; *Chron.*, I, 128, n. 68.

pobres, pues lo somos —; y añadió: — Yo, cierto, si me hallara presente, los dexara tomar lo que quisieran; solamente los rogara que dexaran ciertos papeles; y si los quisieran 35 llevar, en el nombre de Dios —. En fin los alguaziles no tocaron un pelo de casa, porque un cavallero vecino nuestro, que se llamava Gerónimo Stalla, les rogó que se fuesen, y salió por flador; y el día siguiente, estando enfermo el doctor Arze, sin saber lo que havía passado, embió a llamar a nuestro Padre y le dió 200 escudos de limosna, los quales el Padre mandó dar a Mtro. Codacio, y con ellos se remedió la presente neçessidad. Yo estava en este tiempo en Roma. 40

71. Otra vez estando en otra neçessidad, viniendo Juan de la Cruz ⁷⁸ (que era comprador de casa) de san Juan de Letrán, 45 le apareció cabe el Colisseo un hombre, que él no conoçía, con tal semblante, que le puso espanto, y llegando a él le dixo: — Tomad estos dineros —. Y él, pensando que fuesse el enemigo de nuestra naturaleza humana, santiguóse y apartóse con priesa sin querer tomar lo que le dava; y bolviendo la cabeça, 50 me parece que no vió más aquel hombre. Pero otro día, yendo muy de mañana y antes del día a comprar carne, topó con el mismo hombre junto a la Minerva, y le metió en la mano ciertos dineros y luego desapareció; y el dicho Juan se fué a la Minerva a hazer oración dubdando de alguna maraña y engaño del diablo; y en fin vino a casa muy alborotado, y dió al Ministro, que era el Padre Bernardo Oliverio ⁷⁹, lo que traía en 55 las manos, y hallóse que eran çient ducados de [337] oro, y que eran verdaderos, no falsos, y por tales se gastaron, y se pagó con ellos parte de lo que se devía ⁸⁰. 60

72. En esto de la confluencia en Dios y seguridad que tenía que no havía de faltar cosa a la Compañía, podría dezir muchas cosas de grande exemplo; y el que más puede dezir es el Padre Maestro Polanco, al qual, con tener el ánimo que todos sabemos que tiene, solía dezir nuestro Padre que tenía poco. 65 Hallábase una vez en grande aprieto el collegio de Roma, y tra-

⁷⁸ Erat is obsonator domus, quem Rib. in *Vita*, lib. V, c. 9, vocat « hermano lego y hombre sencillísimo y devoto ».

⁷⁹ Cursum vitae eius vide in I, 547 ³⁹.

⁸⁰ *Mem.*, n. 247, I, 672; *Chron.*, I, 363; *Vita*, lib. V, c. 9. Ex *Chron.* «ruietur hoc factum evenisse anno 1549.

távase de embiar parte de la gente que en él había a otros collegios, y poníase nuestro Padre muy de propósito con Antonio Labaco (que es un architecto muy excelente) a tractar de ha-
 70 zer dos collegios de la Compañía, y tomar dos sitios muy grandes cerca de la casa para ellos, como si le sobraran entonces 50.000 ducados. Y alguna vez me acuerdo que, hablando a cierto propósito, me dixo: — Por 400 ó 600 ducados más o menos yo no dexaría de hazer esto —; como si tuviera en el arca mu-
 75 chos sobrados. Pero si faltavan en la bolsa, no faltavan en la providencia del Señor, la qual se ha visto tan palpablemente en la provisión del collegio de Roma, que da espanto a los mismos que la tractan, porque aun ellos no la acaban de entender; y el P. Polanco, por cuya mano todo ha passado, me ha dicho.
 80 que él mismo no sabe cómo se sustenta aquel collegio; mas que, viendo que nuestro Señor provee tanto para 200 como para 100, que no estrecha el corazón, sino que si 200 vienen a propósito para la Compañía, tantos le parece que se deven recibir, confiando en el que los trae que los sustentará después de-
 85 [337v] entrados. Y nuestro Padre me acuerdo haverme dicho: — Sirvamos nosotros a Dios, que yo fío que él no nos faltará ⁸¹. — Y Bovadilla hablando con nuestro Padre, y diziéndole que cómo tenía tanta gente en Roma, no teniendo con qué sustentarla, comenzó nuestro Padre a darle cuenta de las limos-
 90 nas que aguardava de una parte y de otra; y como todas ellas, aunque estuvieran muy ciertas, no bastaran para sustentar la mitad de la gente que había, díxole el Padre Bovadilla: — Bien, Padre, aunque estuviese todo esto presente, no bastaría para la mitad —. Respondió nuestro Padre: — Pues, Bovadilla, sí
 95 que en algo nos havemos de fiar de Dios nuestro Señor —.

73. Estando el marqués de Aguilar ⁸² por embaxador del Emperador en Roma, y hablando con nuestro Padre, mostró que él o otros sospechavan que nuestro Padre, so cubierta de pobreza y humildad, andava pescando algún capello o digni-
 100 dad etc., y no sé si se lo dixo claramente. Nuestro Padre en-

72 50 M Ducs ms.

⁸¹ Partim idem habes apud *Mem.*, n. 247, I, 672 et n. 234, 2º, p. 663; *Vita*, lib. V, c. 9.

⁸² Erat is Ioannes Fernández Manrique de Lara. Fuit Legatus ab anno 1536 ad 1543. Vide L. SERRANO, *Archivo de la Embajada de España. I. Indice analítico de los documentos del s. XVI*, p. XXIX.

tonces, quitándose el bonete y hecha la señal de la †, hizo voto delante del marqués de no aceptar dignidad que se le diese fuera de la Compañía, si no fuese costreñido a tomarla del Vicario de Cristo nuestro Señor so pena de peccado; y esto dió por respuesta. El mismo voto entiendo que hizo otra vez delante de un cardenal, y no sé si fué Pacheco, entendiendo que había dello necesidad ⁸³.

74. En esto del huir dignidades y cargos fuera de la Compañía hizo nuestro Padre gran fuerça, paresciéndole que en ninguna manera convenía a la Compañía aceptarlos; y harto claro se vee en las Constituciones lo que sintía en esta parte ⁸⁴. Quando el emperador Carlo V procuró de hazer cardenal al Padre Francisco de Borja [338] el año de 1551 ⁸⁵, estando ya la cosa casi concluyda por el Papa y los cardenales, nuestro Padre se retruxo tres días, y mandó que se hiziese oración en casa, para que nuestro Señor le diese a entender lo que más cumplía para su santo servicio, y si él devía procurar de estorvarlo o no. El primer día de la oración no sintió más inclinación a lo uno que a lo otro; el segundo se inclinó a estorvarlo, pero no con tanta claridad; el tercero sintió tanta luz en su ánima para estorvarlo, que después, el año de 1553, me dixo a mí, que si todo el mundo se hechara a sus pies, que no dexara de poner todas sus fuerças para estorvarlo; pero de tal suerte que, si después de haver echo él lo que podía, todavía le hiziessen cardenal, que hallaría mucha paz en su alma; y assí lo estorvó, persuadiendo a Papa Julio que offresçiese el capello al Padre Francisco, si Su Santidad juzgava que era bien hazerlo, pero que no se lo mandase por obediencia. Y la manera que tuvo para persuadir esto al Papa dexo aquí, por no ser prolixo, aunque, cierto, es cosa digna de memoria y que muestra cómo los siervos del Señor se deven servir de la prudencia humana <con los hombres que no son tan spirituales>, para persuadirles lo que al divino servicio conviene. Lo mismo podría dezir de lo que hizo el año de 1546, quando el rey de Romanos, que es agora emperador, quiso hazer obispo de Tries-

⁸³ Idem repetitur ad verbum in DH, I, 40.

⁸⁴ *Constitutiones S. I.*, p. X, n. 6.

⁸⁵ Quomodo Ignatius obtinuerit ut P. Franciscus Borgia cardinalis minime crearetur, narravit ipsi Borgiae P. Polancus ex commissione S. Ignatii, 1 iunii 1552. Vide MI, *Epp.*, IV, 255-57. Cf. *Chron.*, II, 425-26.

te al Padre Claudio Jayo ⁸⁶, y después, en tiempo de Papa Julio, a Maestro Canisio obispo de Viena ⁸⁷; sólo diré en esto que, instando mucho el embaxador del rey [338v], que era don Diego Lasso, y apretando el Papa por parte de su amo, que, si le
 40 quería hazer merced en esta vida, fuesse ésta; y que mandase a Canisio que aceptase el obispado, respondió el Papa: — id a Maestro Ignatio, y si él es contento, yo me holgaré dello —. Y como el embaxador replicase: — Padre santo, la merced que yo suplico a Vuestra Santidad que haga al rey mi señor es que
 45 lo mande, aunque Maestro Ignatio no quiera, dixo el Papa: — Questo no, Signor Ambasciatore; habbiamo bisogno di loro —. Después, el año de 55, en tiempo de Paulo 4., entendiendo nuestro Padre que el Papa quería en todo caso hazer cardenal al Padre Maestro Laynez, me dixo: — Si nuestro Señor no pone
 50 la mano, tendremos a Maestro Laynez cardenal; pero yo os certifico, que si lo fuere, que sea con tanto ruído, que el mundo entienda cómo la Compañía acepta estas cosas —, etc.

75. Viniendo los Padre de Venecia a Roma con la pobreza y incomodidad que sabemos, tuvo el Padre maestro Claudio
 55 Jayo caminando un día tan gran dolor de estómago, que le parecía que se finava dél; y no teniendo otro remedio, se bolvió a nuestro Señor y dixo: — Señor, por los merecimientos de tu siervo Ignatio, que me libres deste tormento que padezco —; y assí se le passó luego el dolor ⁸⁸. Ex Patre Laynez.

60 76. El Padre Francisco Xavier, quando andava en la India engolfado en los peligros, y crecían tanto, que parecía ya que llegava el agua a la boca, sin esperanza de remedio, [332] el suyo era poner delante de nuestro Señor la santidad de nuestro bendito Padre, para que, mediante ella, le librase; y assí le li-
 65 brava, como él mismo scrive en sus cartas, llamando a nuestro Padre: Vuestra santa charidad ⁸⁹.

46 Questo — Ambasciatore scriptum a R. in marg. sinistro et a N. repetitum in marg. dextro; in textu dicitur hispanice: « esto no, señor Embaxador ».

⁸⁶ Vide *Mem.*, Supplementum II, vol. I, 745-51 et cf. *Mem.*, n. 131, I, 607.

⁸⁷ Cf. *Mem.*, n. 131, I, 607; *Chronologia*, I, 52*; *Chron.*, III, 254; BRAUNSBERGER, I, 427.

⁸⁸ Cf. supra, p. 123, n. [13].

⁸⁹ Vide ex. gr. in *Epp. Xav.*, II, 27.

<77. En todas las persecuciones y prisiones que padesció quando andava solo, nunca quiso tomar ni advogado ⁹⁰, ni hombre que hablase por él, aunque se le ofrescían muchos, poniendo toda su esperança en Aquél por quien padescía; pero después de juntados los compañeros, siempre que se atravesava alguna contradición de importancia, quiso que se aberiguasse por tela de juicio. Assí vemos que en la primera persecución que tuvieron en Roma ⁹¹, atizada por Mudarra, don Pedro de Castilla, y Cabrera ⁹², y aquel maestro Miguel de que arriba se hizo ⁷⁵ mençion ⁹³, se puso nuestro Padre muy de veras a querer que se aberiguasse la verdad, y habló sobre ello a Papa Paulo III. Y viendo esto los contrarios, amaynaron y vinieron a dezir que ellos desistían del negocio, porque lo que havían hablado era con mala información, etc Y pareciendo a todos los demás ⁸⁰ Padres que bastava esta satisfacció, y que no passase la cosa más adelante, sólo nuestro Padre no quiso, diziendo que en otro tiempo él no se curava, porque lo que se dezía tocava solamente a él; pero que agora, que tocava a toda la Compañía, tenía obligació de mirar por la honrra della, pues era la de ⁸⁵ Dios; y que no era bien que se disimulase esto; porque después, andando [339v] el tiempo, no se dicesse que en el principio de la Compañía se havia dicho esto y aquello, y con favor y industria se havia solapado, por donde se estorvaría con esta infamia el fructo que la Compañía con la buena fama podía obrar; y ⁹⁰ assí nunca paró nuestro Padre hasta que el cardenal de Nápoles ⁹⁴, a quien Su Santidad havia cometido el negocio, por sentençia declaró la inocençia de la Compañía, condenando los contrarios, etc.; los quales eran tales, que a Madurra quemaron la statua en Roma, y a don Pedro de Castilla condenaron a ⁹⁵ cárçel perpetua por herejes, etc. ⁹⁵. Lo mismo se puede ver en

71 atraversava] atravesó V

⁹⁰ Cf. *Acta*, n. 60, I, 446.

⁹¹ Vide eam narratam in vol. I, Mon. 2; cf. *Acta*, n. 98, I, 502; NADAL, *Apologia*, supra, pp. 88-91; *Dialogi*, Mon. 10, cap. III, n. [25], p. 260.

⁹² Videtur lapsus calami, pro Barrera vel Barreda, quo nomine vocatur is in documentis quae de hac re agunt. Vide supra, p. 88, annot. 106 et vol. I, 9¹⁶.

⁹³ Supra, n. 19.

⁹⁴ Erat is Vincentius Carafa; *Acta*, n. 98, I, 502¹⁰.

⁹⁵ De horum exitu v. supra, p. 91, annot. 115, 116, et cf. I, 308-309, 502. Vide etiam locos allatos in annotatione sequenti.

las otras persecuciones de Mercado, Mathía de las postas, de Rossel. etc.>

78. Tenía nuestro Padre
 100 esta costumbre, que, quando
 tomava familiaridad con algún
 gran personaje, le contava
 luego sus prisiones y perse-
 cuciones y la causa dellas
 5 muy clara y largamente; y
 esto hazía para que, informa-
 dos de la verdad, no diesén
 orejas a otros que con invidia
 se las podían contar diferen-
 10 temente de lo que había pas-
 sado. Assí lo hizo con mada-
 ma Margarita de Austria y
 otros cardenales; y al Rey de
 Portugal se las scrivió, aña-
 15 diendo que, por todo quanto
 Dios a criado, no quisiera no
 haver passado lo que había
 passado. Yo scriví la carta ⁹⁶.

DH, V, 14. En los principios
 de la Compañía, quando nues-
 tro Padre tomava amistad
 con algún gran personaje,
 luego le contava las contra-
 dictiones que había tenido,
 las vezes que había estado
 preso, y las causas dellas; y
 esto muy de propósito y muy
 en particular; y hazíalo con
 muy gran prudencia, por
 prevenir y armar las tales
 personas con la verdad con-
 tra las calumnias y falsas in-
 formaciones que en aquel
 tiempo se dezían y davan
 contra él; y aun al Rey de
 Portugal escrivíó todo lo que
 por él había passado en esta
 parte. — Ribadeneira.

79. El año de 1554, quando la facultad de theología de
 20 París hizo aquel tan señalado decreto contra [340] nuestra
 Compañía, como también le había hecho contra la de S. Do-
 mingo en su principio, Maestro Nadal y el Doctor Olave
 y Maestro Andrea Frusio, temiendo que la authoridad de
 aquella facultad no dañase mucho a la Compañía y estorvase
 25 el fructo que se podía hazer, fueron a nuestro Padre algo al-
 terados, diziendo que era bien que la Compañía scriviesse con-
 tra el decreto, y defendiese su verdad combatida con tantas
 falsedades, etc. Nuestro Padre muy sosegado respondió que
 no era menester; y después me dixo a mí que, pues la Com-
 30 pañía con la gracia del Señor había de durar muchos años, y

⁹⁷ Juan de Mercado V || 5 *corr. ex* claramente || 21 Compañía Orden V

⁹⁶ Epistula data est Romae 15 martii 1545, edita in MI, *Epp.*, 296-98
 et iterum in nostro vol. I, Mon. 5, pp. 50-54. Vide etiam epist. ad Elis.
 Roser, I, pp. 8-12. Cf. ib., 132-33; 201-208; 309-10; 502-03; 683.

la Universidad de París también era cosa perpetua y de tanta
 authoridad, que no era bien hazer cosa, con que se travase una
 enemistad perpetua entre la Compañía y aquella Universi-
 dad⁹⁷. Que lo que él había pensado era scribir a todas las
 partes donde hubiese gente de la Compañía, sin descubrir la
 causa, ordenándoles que requiriesen a los reyes, príncipes,
 gobernadores spirituales y temporales y universidades donde
 estuviessen, que mandasen tomar información de su vida y
 exerçios en que se ocupavan, y con sus cartas aucténticas
 y cerradas hiziesen fee de lo que se hallava en su favor o
 desfavor para embiarlo a su superior; y que, después de ve-
 nidos estos testimonios de todas partes, los daría a Su Santi-
 dad, contándole lo que passava, para que el Papa pusiese la
 mano en ello, como a quien tocava, por haver confirmado la
 Compañía [340v] y dádole muchos privilegios, etc.; y que
 entonces se vería cuál valdría más, el decreto de París o el
 testimonio y approvaçión de todo el mundo. Y assí se hizo⁹⁸;
 aunque después no fué menester; porque, como el decreto
 estava arraygado en falsedad y calunnia, luego se secó de
 suyo, y no hizo más de dar un poco de ruido, como pieça sin
 bala; antes en España los inquisidores vedaron <el decreto>,
 como cosa perjudicial y contraria a la authoridad de la Santa
 Sede Apostólica.

80. Una cosa maravillosa tenía entre otras muchas nues-
 tro Padre y muy notada de los que le conversavan, y es que,
 siendo de su complexión muy colérico, tenía tan vencida esta
 pasión, que los médicos que no le conoçían le tenían por fleg-
 mático; y con tener sujetado el affecto de dentro, mostrava
 también el effecto exterior, que era cosa de espanto⁹⁹; por-
 que muchísimas vezes havemos visto que, estando nuestro
 Padre muy sosegado y con toda la dulçura de santa conver-
 saçión que se puede imaginar, embiava a llamar alguno para
 dalle capello; y en entrando aquél, pareçe que se mudava y

⁵⁹ effecto correctum manu ipsius librarii, ut videtur, ex affecto; V legit etiam effecto

⁹⁷ Vide dicta in praefatione ad Natalis Apologiam, supra, pp. 40-41; cf. Mem., n. 149, 7º, I, 617-18; DH, V, 38.

⁹⁸ Testimonia in favorem Societatis hac occasione Romam missa edita sunt in MI, Epp., XII, 523 ss. De toto hoc negotio vide Apologiam Natalis ad Doctores parisienses, supra, Mon. 3.

⁹⁹ Cf. Mem., n. 26, I, 543. Vita, lib. V, c. 5.

que se ençendía ¹⁰⁰; y en acabando de hablarle y partirse el
 65 otro, bolví luego sin intervalo de tiempo con la misma serenidad y alegría de rostro que primero, como si no hubiera pasado nada. De manera que se vía claramente que en su
 ánimo no se turbava punto, y que de aquel semblante de
 rostro que tomava se sirvía como de máxcara, poniéndosela
 70 y quitándosela a su voluntad. [341]

81. Otra cosa diré no menos admirable, y es que siempre
 estava de un tenor, con una uniformidad perpetua y invariable. Y es cierto que, aunque la disposición corporal fuese diferente, porque unas vezes tenía más salud para negoçiar que
 75 otras, todavía para los mismos negoçios siempre tenía la misma dispusición interior; quiero dezir que, para alcançar una cosa del Padre, lo mismo era tomalle acabando de dezir missa o de comer, levantándose de la cama o de la oración, después de una buena o de una triste nueva, que hubiese paz o que el mundo se hundiese. Y en esto no había que tomarle el pulso, ni que
 80 mirar el norte, ni regirse por carta de marear, como ordinariamente acaesçe en los demás que gobiernan, porque siempre estava en sí y sobre sí; y assí, estando comiendo o conversando con toda suavidad, si a alguno de los presentes se le soltava alguna
 85 palabra menos recatada y circumspecta, luego se mesurava el Padre con tal semblante de rostro, que bastava velle para saber luego que había falta, aunque muchas vezes fuese tan pequeña, que los mismos que habían faltado no cayessen particularmente en ella ¹⁰¹.

90 82. A este propósito diré lo que a mí me acaesció. Un día había ydo nuestro Padre a hablar al Papa; y como huviesse aguardado un buen rato y no le pudiese hablar, bolvió a casa; y yo por esto, juzgando que vendría cansado y desganado, no le quise dezir cierta cosa que tenía que dezille. El otro día se
 95 la dixe, y añadí que no se la había dicho el [341v] día antes por la tal causa. Respondióme nuestro Padre: — Pues, ¿qué

92 buen *sup. lín.*

¹⁰⁰ Huius rei vide exemplum in casu Andrae Frusii, *Mem.*, n. 250, I, 673-74.

¹⁰¹ Cf. *supra*, n. 65. Vide testimonium Cardinalis Gasparis de Quiroga, apud *Script.*, II, 110-11; *Mem.*, nn. 26-27, I, 547; n. 207, p. 650; *Vita*, lib. V, c. 5.

importava eso? — Y despés dixo: — Yo os çertifico que yo os enseñe a hablar con vuestros superiores; ydos de ay —. Fué tal el capello, que por ocho días no osé ni yr a ablar con nuestro Padre, ni aun creo que mirarle a la cara ¹⁰². 100

<83. Bien es que no dexemos el principio que tuvo este nombre de la Compañía de Jesús, para que alabemos al Señor que nos le dió, y con él nos animemos a servirle. Viniendo nuestro Padre de Venecia a Roma en compañía de los Padres Maestro Fabro y Maestro Laynez, dezían ellos cada día missa y nuestro Padre se comulgava; porque, aunque era ya de missa, quisola dezir en Roma el postrero de todos los diez; y en todo el camino era muy visitado de nuestro Señor; y un día, encomendando muy de veras al Padre eterno aquellos santos desseos que El le dava, apareçióle con su precioso Hijo, como encomendando el Padre eterno a su Hijo al Padre Ignatio y a sus compañeros; y el benditíssimo Hijo, llevando la cruz a cuestras, se bolvió hacia nuestro Padre, diziéndole con rostro sereno: — Ego vobis propitius ero ^{102a} —. Despés dixo nuestro Padre a sus compañeros: — Çierto que no sé lo que ha de ser de nosotros, si nos han de crucificar en Roma o lo que ha de ser; pero una cosa sé cierto, que Jesu Christo nos será propitio —; y contóles lo que passava, y así lo dize el Padre maestro Laynez ¹⁰³. Y en los papeles que se hallan scriptos de mano de nuestro Padre, dize entre otras cosas, que tal vez tuvo tal sentimiento, como quando el Padre eterno le puso con su preçioso Hijo ¹⁰⁴ [342]. Y así, quando se tratava del nombre que se havía de dar a la Orden, nuestro Padre pidió a todos los compañeros que se le dexassen a él poner según su devoción, y así lo hizieron, y él dixo que se llamase la Compañía de Jesús; y con mucha razón. çierto, pues él era el capitán que yva con la cruz delante, y el que a pesar del infierno nos havía de ser propitio.> 5 10 15 20 25

84. También cumple mucho notar la humildad de nuestro bendito Padre en todas cosas, y entre ellas en haver rehusado

4 Ven^a ms. || 10 prias encomendándose

¹⁰² In *Mem.*, n. 377, I, 731, hoc factum ponitur ad finem iunii a. 1555.

^{102a} Cf. *supra*, p. 133 et vol. I, 313.

¹⁰³ Cf. Didaci Laínez *Adhortationes*, Mon. 6, *supra*, pp. 132-134; NADAL, *Adhort. conimbr.*, *supra*, p. 158.

¹⁰⁴ S. Ignatii *Ephemeris*, MI, *Const.*, I, 104.

30 tanto el cargo de General, quando, nemine discrepante, le eligieron el año de 41, y el quererle después dexar el año de 50. Lo que hizo quando le eligieron y la forma de la elección se hallará en un papel que él mismo scrivió ¹⁰⁶; las razones que alegó para dexarle está scriptas también en la cédula que embió
 35 de su mano a los Padres congregados ¹⁰⁶. Lo que da maravilla es ver quán de veras dize nuestro Padre que sintía en su alma y delante de Dios nuestro Señor que no tenía las partes que se requerían para tal officio, y saber nosotros que tenía tantas, quantas plegue al Señor que tengan todos los que le suçedieren
 40 en el cargo; pues es cierto que todas las que se ponen en las Constituciones ¹⁰⁷ (eçcepto la de la salud) las tenía en summo grado; y, pintando nuestro Padre quál deve ser el General de la Compañía, paresçe que se debuxó y pintó a sí mismo, poniéndose por dechado. En esto de la humildad yo le he oydo
 45 dezir, que de todos los de casa se edificava, si no era de sí mismo; y otras vezes [342v], hablándose del fructo que nuestro Señor hazía por medio de la Compañía etc., he notado que luego se le saltavan las lágrimas; y a mí me dixo que, si cosa tenía que desear de nuestro Señor, era que después de muerto lo
 50 hechassen [en] el campo a comer a los perros porque, siendo él una cosa tan hedionda, no merescía otra cosa por sus muchos y abominables peccados. <Quando no tenía claridad en las cosas, muy fácilmente se remitía al paresçer de otros, y teniéndola, no había remedio que se dexasse torçer de lo que le parescía ¹⁰⁸.>.
 55

<85. Quando se partió de su tierra para yr a Monserrate, temiendo más de ser vençido del vicio de la carne (del qual antes había sido muy combatido y derribado) que de otros, hizo voto a nuestra Señora de castidad, supplicándola que le tomasse
 60 debaxo de sus alas y protección; y hízolo con tan gran fervor, que nuestro Señor, que le movía, açeptó su voluntad por los merecimientos de su benditíssima Madre, dándole el don de la castidad, y de muy altos quilates. Ex Patre Laynez ¹⁰⁹.>

43 a 51] *ms.* || 63 Ex pre Laynez manu R.

¹⁰⁶ Vol. I, Mon. 3, pp. 16-22.

¹⁰⁶ Autographum renuntiationis, datum die 30 ianuarii 1551, editum est in MI, *Epp.*, III, 303-04.

¹⁰⁷ *Const.*, Part. IX, cap. 2.

¹⁰⁸ Cf. *Mem.*, n. 282b, I, 693 et DH, I, 30.

¹⁰⁹ Clare dependet ex *Lain.*, n. 5, I, 74-76.

86. Tenía un don muy señalado nuestro Padre de paçificar consciencias turbadas y affligidas; y paresçe que, aunque el hombre no se supiesse explicar, él le ponía delante todo lo que sentía en su ánima tan claramente, como si hubiera sido informado dello; y con contar algún caso semejante que huviesse él passado, y el remedio que había hallado para semejante enfermedad, dava tanta serenidad y paz al alma, como si con la mano quitara los nublados. Y en esto podría dezir algunos exemplos en particular, que por brevedad los dexo; basta que nuestro Señor le había provado de tal suerte en sus principios, como quien le aparejava [343] para ser Padre de tantos y tan diversos hijos; y así me dezía nuestro Padre maestro Laynez que, con ser el Padre maestro Fabro hombre tan exercitado en cosas spirituales, como sabemos y como por sus cartas y libro se puede ver, todavía le paresçia que había tanta differença dél a nuestro Padre en saber regir un ánima, quanta de un niño a un hombre muy sabio.

87. Otra cosa también muy notable tenía nuestro Padre y es que, con tener tantas cosas que hazer en Roma, y estar tan enfermo, y tener neçessidad de muchas ayudas con quienes repartirse el peso que tenía, quando se offresçia negocio de servicio del Señor, por el qual conveniesse que se partiese de Roma el mejor de los que tenía cabe sí, luego lo executava, sin poner los ojos en sí, ni tener cuenta la menor del mundo con su commodidad; y assí a acaescido embiar, no digo uno, sino casi todos los que tenía cabe sí, en un mismo tiempo, quedándose él solo para todo, como el que solo para todo bastava.

88. Pues ha sido nuestro Señor servido de dilatar tanto el evangelio por medio de la Compañía en la India oriental, y glorificar su santíssimo nombre en partes tan remotas, bien será que digamos el principio que tuvo este negocio, para que los que no lo saben lo sepan. En París estuvo un portugués, doctor en theología, que se llamava Jacobo de Govea viejo, el

96 doctor en theología viejo que se llamava Jacobo de Govea *ms.*

110 Didacus de Gouveia (c. 1471-1557), dictus «Doutor Velho» ut distingueretur a nepote homonymo, anno 1520 conduxit collegium Parisiense Sanctae Barbarae, illudque rexit usque ad annum 1548. Vide MARIO BRANDÃO, *A Inquisição e os professores do Colégio das Artes*, [Coimbra] 1948 (= *Acta Universitatis Conimbrigensis*), Capitulo I,

qual conosció mucho a nuestro Padre y a sus compañeros el tiempo que estuvieron en París; y después de partidos, pareciéndole que, según los deseos que nuestros [343v] Padres tenían de padecer por Christo, serían muy a propósito para la India de Portugal, scribió a nuestro Padre que si tendrían por bien de yr todos, o parte dellos, a predicar el evangelio a la India oriental ¹¹¹. Nuestro Padre respondió que ellos harían lo que el Vicario de Christo nuestro Señor les mandasse; y que de su parte estaban aparejados a qualquier cruz etc. ¹¹². Rescebida esta respuesta, el doctor Govea scribió al rey de Portugal, que ciertos hombres de tal calidad se havían levantado en el mundo, los quales juzgava que eran muy a propósito para la conversión de tanta gentilidad etc.; y que para que su Alteza no se pusiese en cosa con que no pudiese salir, que ya él lo havía tratado con los mismos Padres, y que le respondían lo que su Alteza vería por aquella carta de Iñigo que le embiava ^{112a}. El rey mandó a don Pedro Mazcarenas, que era su embaxador en Roma, que tratase este negocio con nuestro Padre, embiándole las cartas que havía rescibido del Govea, y la de nuestro Padre para el Govea, y que supplicase de su parte a Su Santidad que mandase que a lo menos media docena dellos (no haviendo entonces más que los diez) fuessen

---

Diogo de Gouveia Sénior e os estudantes e professores portugueses nas escolas de Paris, pp. 1-253. In controversia inter Facultatem Theologicam Parisiensem et Societatem Iesu, D. de Gouveia hanc defendit; *op. cit.*, p. 252-253.

¹¹¹ F. RODRIGUES, *O Doutor Gouveia e a entrada dos jesuitas em Portugal*, in *Brotéria*, 2 (1926), 267-274, edidit litteras Doctoris Gouveia ad regem Ioannem III (15 februarii 1538), quibus proponebat ut Patres in Indiam mitterentur. In his litteris dicit Gouveia (l. c., p. 272), se iampridem Patribus hac de re scripsisse. P. Faber ei rescribens 23 novembris 1538 dicit: « Paucis abhinc diebus huc adventavit nuntius tuus cum litteris tuis ad nos » (MI, *Epp.*, I, 132). Utrum ante has litteras quas Faber significat hoc loco, alias Gouveia Patribus scripserit, non constat. Inspicienti Fabri responsionem, id potius negandum videtur. De tota hac re v. F. RODRIGUES, *História da Companhia de Jesus*, I/1, 208 ss. Litteras Gouveiae ad Ioannem III, post F. Rodrigues ediderunt M. Brandão in opere *O processo de Mestre João da Costa*, Coimbra, 1944, pp. 319-323, et I. Wicki in MHSI, *Doc. Indica*, I, 748-751.

¹¹² Omnium sociorum nomine respondit Didaco de Gouveia Petrus Faber, 23 nov. 1538. Vide litteras in MI, *Epp.*, I, 132-34.

^{112a} Hanc novam epistolam Gouveiae ad Regem non novimus; eam tamen esse missam, una cum apographo litterarum Petri Fabri, scimus ex epistula Regis ad Mascarenhas, de qua in annot. sequenti.

a la India, y que en esto metiese todo el calor posible ¹¹³. Hizo su officio el embaxador con nuestro Padre, el qual respondió ²⁰ que ellos estaban a la obediencia de Su Santidad, y que un par dellos podían yr; y haziendo don Pedro mucha fuerza para que fuesen seis, dixo nuestro Padre: — Jesús, señor embaxador; ¿y qué quiere V. Sría. dexar para el resto [344] del mundo? — En fin, Su Santidad mandó que fuesen dos ²⁵ 2 ¹¹⁴, los que al Padre y a sus compañeros paresciese; y assí fueron escogidos para esta empresa los Padres maestro Simón y maestro Bovadilla. Partióse maestro Simón quartanario por mar con la ropa de don Pedro Mazcarenas, que bolví a Portugal, y llamóse a maestro Bovadilla de Calabria a Roma, adonde ³⁰ por la pobreza y trabajo del camino llegó enfermo de una pierna; y como don Pedro estuviesse de partida y quisiesse en todo caso llevar el otro Padre en su compañía, y por entonces maestro Bovadilla no pudiese yr, nuestro Padre, que estaba malo en la cama, llamó al Padre maestro Francisco Xavier, y ³⁵ díxole: — Maestro Francisco; ya sabéis cómo por orden de Su Santidad han de yr dos de nosotros a la India, y que havíamos elegido por uno a maestro Bovadilla, el qual por su enfermedad no puede yr, ni el embaxador aguardar que sane; esta es vuestra empresa —. Entonces el bendito Padre, con ⁴⁰ mucha alegría y presteza respondió: — Pues, sus! héme aquí —; y assí luego aquel día o el siguiente, remendando ciertos calçones viejos y no sé qué sotanilla, se partió con tal semblante, que en fin bien se vía que Dios le llamava para lo que havemos visto. Y lo que más es de notar es, que entonces, ⁴⁵ aunque todos tenían a nuestro Padre por padre, y como a tal le reverenciavan, todavía no estava la Compañía confirmada, ni el Padre era elegido por General, de suerte que paresciesse que podía su mandamiento obligar [344v] a peccado. Y quiero aquí dezir lo que el Padre Maestro Laynez me ha contado, y ⁵⁰ es, que en el tiempo que andavan los Padres por Italia por hospitales etc., dormían juntos el Padre Francisco y el Padre Maestro Laynez; y algunas vezes, despertándose el Padre Francisco, le dezía: — Jesús, ¡qué molido estoy! ¿Sabéis que soña-

46 a tal in marg. a, R. et iterum in alio marg. a N.

¹¹³ Epistula Regis edita est in MI, *Epp.*, I, 737-39 et iterum in *Doc. Ind.*, I, 752-754. De Petro Mascarenhas vide *Ep. Xav.*, I, 29 ³.

¹¹⁴ Videt epist. Petri Mascarenhas ad Regem, MI, *Epp.*, I, 739-41. Vide etiam *Doc. Ind.*, I, 755.

55 va que llevaba auestas un indio y que pesava tanto que no le
podía llevar? — Y esto acaesció muchas vezes. Y el Padre maes-
tro Gerónimo Doménech, el tiempo que estava en Boloña, y no
era aún de la Compañía, tratando con el muy familiarmente.
me dize que lo más de sus razonamientos era hablar de la In-
60 dia y de la conversión de los gentiles, mostrando grande hervor
y desseo de yr allá.

89. Diré agora cómo no passó maestro Simón a la India:
el qual, estando todavía con su quartana en Portugal, fué tan-
ta la alegría que recibió con la súbita llegada de maestro Fran-
65 cisco, que sola su vista le quitó luego la fiebre ¹¹⁶. Pero como
se entretuviessen entrambos algunos meses en Portugal, aguar-
dando passage para la India, fué tanto lo que nuestro Señor
obró por ellos en la corte del Rey y entre los cavalleros, que
ellos mismos trataron con el Rey que quedassen los Padres,
70 pues eran tan necessarios en Portugal, y hazían tanto fructo
en él con su doctrina, que no se podía esperar mayor en la In-
dia. Oliendo esto nuestros Padres, scrivieron al Padre Ignatio
lo que passava, pidiendo consejo [345] de lo que havían de
hazer, atento el mandamiento que tenían de Su Santidad de
75 passar a la India ¹¹⁶. Nuestro Padre procuró con el Papa que
remitiese la yda o quedada de los Padres al Rey, y scrivió que
obedesçiesen simplemente a lo que su Alteza mandasse; pues,
remitiéndoselo Su Santidad, no havia de qué tener scrúpulo:
pero, que si el Rey quisiesse saber a qué se inclinava nuestro
80 Padre, que su inclinación era, que fuesse maestro Francisco
y quedase maestro Simón ¹¹⁷. El Rey quiso saber el paresçer del
Padre, y, sabido, le mandó executar, y a esta causa quedó maes-
tro Simón.

90. Porque se ha hecho mençión del doctor Govea, quiero
85 dezir lo que acontesció a nuestro Padre estando en París, sien-
do el doctor Prínçipal del collegio de Sta. Bárbara, donde nues-

---

71 él] ella *ms.* || 76 al Rey] *corr.ex* en el Rey

---

¹¹⁶ Cf. *Sum.*, n. 134, I, 233.

¹¹⁶ Vide epist. Simonis Rodrigues 8 oct. 1540 *Epp. Xav.*, I, 63; epi-
stula transcripta est in *Sum.*, n. 140, I, 237.

¹¹⁷ *Sum.*, n. 141 et annot. 99, I, 237; *Chron.*, I, 94, n. 31; *Vita*, lib. III,
c. 3; F. RODRIGUES, I/1, pp. 259-61.

tro Padre estudiava las artes ¹¹⁸. Acostumbraban los artistas en París disputar entre sí las fiestas; y como nuestro Padre exhortasse a sus condiscípulos y a otros estudiantes a confesarse y comulgarse las fiestas, y apartarse de malas conversaciones etc., començáronlo a hazer algunos ¹¹⁹, y a emplear las fiestas en cosas santas y de devoción, y no acudían a las disputas aquellos días. Echando el maestro de ver la falta, supo lo que passava, y amonestó a nuestro Padre que no pervertiesse los estudiantes, etc. Nuestro Padre dió razón de lo que ⁹⁰ hazía y aconsejaba; y, no teniendo cuentas con las palabras de su maestro, procurava cada día de ganar más discípulos a Jesu Christo; y assí crescía el número de los que se alle[345v]-gavan a los santos sacramentos y menguava el de los disputantes. En fin, tomándolo por afrenta el maestro, se quejó al Dr. ¹⁰⁰ Govea dello, pintándole la cosa muy diferente de lo que era, y el Govea dixo: — Dezilde de mi parte a esse hombre (porque entonces no sabía quién era), que atienda a sus estudios, y no me vaya pervirtiendo y engañando los estudiantes; si no, que yo haré y aconteceré —, etc. Referió el maestro al Padre ⁵ estas palabras, añadiendo más amenazas; y en fin nuestro Padre, como quien sabía lo que hazía, no tenía cuenta con palabras y amenazas, pero cada día allegava más gente; y assí, haviéndole ya avisado tres o quatro vezes y sin provecho, mandó el Principal un día, a hora que todos los estudiantes esta- ¹⁰ van en las clases, que se cerrase la puerta del collegio, y se sonase la campana al aula, adonde juntándose, según la costumbre, todos los maestros con sus maços de vergas, entendió nuestro Padre que estava muy seguro que la junta era para açotalle y darle una sala ^{119a} de las que solían dar en aquel ¹⁵ tiempo en París aun a los grandes y muy estirados. Entonces estuvo el Padre en duda de lo que había de hazer; porque por

¹¹⁸ *Acta*, nn. 77-78, I, 468; ib., n. 84, p. 476; *Vita*, lib. II, c. 3; *Chron.*, I, 47; *MAFFEI, Vita*, lib. I, c. 20. Haec acciderunt post autumnum anni 1529.

¹¹⁹ *Acta*, n. 77, nominant Castro, Peralta qui in Sorbona habitabat, et Amador qui erat in Collegio Sanctae Barbarae. Propter huius mutationem vel maxime stomachatus erat Dr. Gouvea.

^{119a} Poena dicta *salle* acerbissima erat. Imponebatur alumnis qui graviter collegii disciplinam violassent. Reus coram professoribus et alumnis virgis caedebatur a magistris ad id designatis a Principali. De ea v. *M. Brandão, op. cit.*, in annot. 110, p. 352; J. QUICHERAT, *Histoire de Sainte Barbe*, I, 193.

una parte deseava grandemente que le açotasen y maltratasen por Christo, y por otra juzgava que esto sería causa que aquellos moços, que habían comenzado a servir al Señor, bolviesen atrás; y assí, vençiendo la charidad [346] del próximo a su propio gusto y contentamiento, se fué a la cámara del doctor Govea, que aún no había baxado, y díxole lo que había entendido y lo que él había hecho; y que por lo que a él tocava, estaba muy aparejado de ser açotado; pero que no era justo que se diesse este escándalo a los pequeños. En fin, el Padre le habló de tal suerte que, tomándole el doctor por la mano, le llevó a la aula, donde todos maestros estaban armados con las vergas, y especialmente el maestro de nuestro Padre, y todos los estudiantes, aguardando el fin del espetáculo; el qual fué, que, delante de todos, el doctor se arrodilló, pidiendo con lágrimas perdón a nuestro Padre de lo que había querido hazer, diziendo a todos que era un St. Gerónimo, etc.; y assí nuestro Señor sacó mayor bien de lo que el diablo había armado para estorvar el que se había comenzado; porque de aquí comenzaron otros a seguir a los primeros, y a tener cuenta con los consejos y exerçijos de nuestro Padre; y quiçá nuestro Señor usó deste medio para que el doctor Govea tomase conocimiento de nuestro Padre, y de aquí se travase la amistad que fué causa de la yda a la India, como está dicho. Yo oý esto en París, 1542.

<91. Estando en París estudiando con tanta pobreza y trabajo, que él mismo dizía que desseava hallar alguno que en esta parte se le pudiesse ygualar, quiso asentar por moço de algún hombre honrrado, y buscóle, y nunca [345v] le pudo hallar; y había propuesto en su ánimo de servirle, si le hallase, con todo el cuydado y diligencia possible, haziendo cuenta que el amo era Jesuchristo nuestro Señor, el ama nuestra Señora, los hijos los apóstoles, la otra gente los discípulos, etc. P. Laynez ¹²⁰.>

92. También el tiempo que estudió las artes, estando en compañía de maestro Pedro Fabro, había assentado con él que a la hora de los estudios no hablasen de cosas espirituales, porque, en comenzan-

DH, I, 43. Quando estudiava en París el curso, había assentado con Mtro. Pedro Fabro, que no hablasen al tiempo del estudio en cosas espirituales, porque, en comenzan-

¹²⁰ *Lain.*, n. 27, I, 98; *Acta*, nn. 74-75, I, 466.

les; porque, quando començavan, se embeveçían en la plática de tal manera, que se olvidaban de Aristóteles y de su lógica y philosophía, como los que estaban ocupados en otra más alta que la suya ¹²¹.

do a hablar dellas, se arrebatava nuestro Padre y se olvidava de manera, que se olvidava de los estudios.

60

93. Por el mismo effecto no quiso nuestro Padre, mientras estudió el curso, dar los Exercícios a nadie, ni embarrascarse en otras cosas que le pudiesen distraer; y como entonces todos le mostrassen mucho amor y no tuviesse persecución alguna, no faltó quien le dixese ¹²² que mirasse lo que yva de la bonança presente a los torvellinos y borrascas passadas, y que era mejor seguir el camino llano, que no meterse en tantas honduras. Respondió nuestro Padre: — Bien; dexa[d] pasar el tiempo presente, y después veréis lo que passa —. Y así fué; porque, comenzando a hazer de veras guerra al diablo, él se la hazía también, levantándole persecuciones y alçando la mar de buena suerte. El mismo Padre a Olave. Año 54 ¹²³. [347]

DH, I, 44. Por la misma causa no quiso en aquel tiempo dar los Exercicios, por no distraerse. Y como quiera que por entonces no fuesse perseguido de nadie, antes todos hablasen bien dél, y uno le dixesse: — Gran bonanza es esta: ¿qué quiere dezir que todos os alaban y regalan, haviéndolos querido antes apedrear? — respondió nuestro Padre: — Dexadme acabar el curso, y veréys lo que passa —. Dando a entender que, porque él no hazía guerra al mundo, el mundo le dexava en paz. Y así, acabado el curso, porque se dió a ayudar más las almas, tuvo las contradicciones que sabemos. [Rib.]

85

94. No solamente sacó nuestro Señor el provecho que sabemos con la estada de nuestro Padre en París, ganando los

90

85 también] *del.* de buena suerte

¹²¹ *Sum.*, n. 33, I, 169.

¹²² In *Actis*, n. 82, I, 476 dicitur hunc fuisse Doctorem Frago.

¹²³ Cf. *Sum.*, n. 49, I, 179; n. 51, p. 181; *Acta*, n. 82, I, 476.

9 compañeros, que dieron principio a esta santa Compañía de Jesús, pero también las otras religiones participaron deste fructo; porque al tiempo que nuestros Padres salieron de París para venir a Italia y seguir su vocación, muchos estudiantes de los debotos y allegados a nuestros Padres entraron en varias religiones, quién en la Cartuxa, quién en S. Domingo, quién en otras órdenes, en las quales han dado muy gran luz con su doctrina y exemplo ¹²⁴.

100 <95. Dezía nuestro Padre, DH, I, 36. Dezía, que si la
que si la perfección estuviese perfección consistiese en tener
solamente en tener buenos desseos, que él no
desseos, que no diera la ventaja daría ventaja a hombre bi-
viente. [Rib.]
viesse sobre la tierra. Al Pa-
5 dre Laynez.>

96. Hablando nuestro Padre un día de agosto de 1555 con
<D. Theutonio ¹²⁵, estando yo solo presente,> y exhortándole a humillarse y a no ser tanto de su cabeça, <le> dixo: —
<D. Theutonio>, yo estoy determinado de no sufrir en mi
10 tiempo quiebra en las Constituciones, y menos sufriré a un
illustre o muy docto que no vaya derecho, en la Compañía, que
a otro de baxa suerte y ignorante; porque estos puédense recibir y despedir sin escándalo; el illustre y el letrado, assí
como ayudan mucho quando hazen lo que deven, assí por el
15 contrario pueden dar grande bofetada a la Compañía quando
no lo hazen ¹²⁶. [347v]

97. Una de las cosas maravillosas que tuvo nuestro Padre, a mi parecer, fué saber tan bien regalar y acariziar a los que por blandura veía que se podían aprovechar, y ser tan riguroso y áspero con los que desta dulçura usavan mal; porque en lo

91 9] *corr.ex X* || 7 D. Theutonio] N. Nadal || 18 tan bien] también *ms.* ||
19-20 riguroso *corr. a R. ex religioso*

¹²⁴ *Lain.*, n. 29, I, 100: « otros han entrado en religión y en ella perseveran, dando buen ejemplo; algunos entre franciscanos, otros dominicanos, otros cartujos ... ».

¹²⁵ Theutonium de Bragança. *Cursum vitae eius* vide in I, 620 2. Vide *infra*, annot. 133.

¹²⁶ DH, V, 4. Cf. *infra* 101 et *Mem.*, nn. 410-11, I, 740.

uno y en lo otro fué admirable <y único>, y podría contar hartos exemplos a este propósito, los quales dexo, porque es cosa muy notoria ^{126a}. Uno solo diré, y es que, estando en Roma un noviçio flamenco (creo) tentado y para yrse fuera de la Compañía, nuestro Padre le habló muy amorosamente, y le hizo 25 hablar de casi quantos Padres había en casa para reducirle; y como todo esto no aprovechase, y él se estuviese en sus treze, y dixese que la mañana siguiente se quería partir (porque ya eran dos horas o más de la noche), nuestro Padre sabiendo esta su determinación, dixo: —Yo os çertifico que no me duerma él esta noche en casa —; y mandó que luego le echassen fuera, y assí se hizo ¹²⁷.

98. Es cosa mucho de considerar cómo nuestro Padre, en cosas que paresçen omnino las mismas, usava de oppósitos medios, a uno con grande rigor y a otro con grande blandura; y 35 después de hecho, siempre se veía que aquel era el remedio, aunque antes no se entendía; mas siempre era más inclinado a amor, espeçialmente con los más nuevos y con los que a otros no eran perjudiciales; que con los tales y con los que no querían obedesçer y dexar su juizio pro-[348]prio en la obediencia, 40 y con los que desviavan a otros de la Compañía, usava ordinariamente de todo rigor hasta desperdirlos y echarlos de la Compañía, aunque fuessen en lo demás boníssimos subiectos ^{127a}; como se vee en Antonio Marino, lector de lógica y muy docto, que fué hechado el julio 1553 ¹²⁸; en Jacobo, flamenco, moço tam- 45 bién docto; en Francisco Marín, Ministro de casa ¹²⁹; en Francisco Çapata, que es oy buen religioso de S. Francisco ¹³⁰.

99. Pero de tal suerte usava deste rigor, que se vía que era más çelo de disçiplina y observancia de las reglas, que no aspe-

^{126a} Hucusque ad litteram in DH, V, 5, ubi reliqua huius numeri omittuntur et statim gradus fit ad ea quae sequuntur in n. 98: «Y es cosa mucho de considerar...».

¹²⁷ *Mem.*, nn. 46-47, I, 554-55. Factum quod hic narratur apposuit Rib. in *Mem. Cf. Vita*, lib. V, c. 7.

^{127a} *Mem.*, n. 86, I, 579; cf. *Lain.*, n. 60, I, 140; DH, V, 5.

¹²⁸ *Mem.*, n. 49, I, 556-57 et annot. 8.

¹²⁹ *Mem.*, n. 48 et annot. 7.

¹³⁰ *Mem.*, n. 51 et annot. 15, 16, 17, 18; DH, V, 5, ubi ad calcem, post «S. Francisco», additur: «Y otros». Cf. *Mem.*, n. 46, in margine, I, 554-555.

- 50 reza y terribilidad; especialmente quando era persona de respecto y que era menester dar cuenta a otros de lo que se hazía, como en N., <D. Theutonio> etc., tenía gran miramiento, y andava con gran tiento, no apretando más de lo que mandan las reglas, mas no afloxando punto de lo que conforme a ellas
55 podía apretar. Y para que no paresciesse que con solo aquel se usava este rigor, si otro de los más fiados y edificativos caía en la misma falta o en otra menor (aunque por descuydo), que aquél a quien quería apretar, le hazía hazer la misma penitencia, para que él no se pudiese quejar y dezir: —
60 ¿Por qué yo sí y el otro no? — ¹³¹.

100. Usava también de otro aviso y circumspección muy grande quando tratava con algunos de casa tentados, o [348v] otros de fuera caluniosos, y es que siempre quería que huviese testigos delante, que pudiesen referir lo que passava de una
65 parte y de otra, para quitar a los ruynes ocasión de fingir; y quando la cosa passava tan adelante que le parecía que aun esto no bastava, hazía que se scriviese, porque la scriptura no se puede tan fácilmente pervertir ¹³².

101. En el tiempo que tuvo aquella rebuelta tan peligrosa
70 de N., haviendo ya llegado la cosa a términos que parescía que su enfermedad estava desauçada y sin esperança de remedio, nuestro Padre mandó que nos juntássemos obra de X ó XII Padres para tractar si se havía de hechar N. de la Compañía o no; y como todos, excepto dos, fuessen de parescer que
75 no, por el gran escándalo que se temía, y yo refiriesse la consulta a nuestro Padre por orden della, dixo nuestro Padre: — Pues, çierto, yo no soy de esse parescer; y que pues dos son de otro, y el uno dellos es de los primeros (que fué maestro Salmerón), y otro es su confessor (que era maestro Miona),
80 que yo me llegaré antes al mío; porque ningún scándalo puede ser mayor, que saberse en la ciudad que ay división en casa, y que bive entre nosotros el que haze la guerra — ¹³³.

---

72 X ó XII] diez o doze DH, V, 8 || 82 El que nos haze la guerra DH, V, 8

---

¹³¹ DH, V, 6.

¹³² DH, V, 7.

¹³³ Cf. sup., n. 96; DH, V, 8; *Mem.*, n. 411, I, 740-41 et annot. 6, 7. Causa Theotonii de Bragança plurimum negotii faccessivit Ignatio men-

102. Solía nuestro Padre ser muy recatado en alabar y mucho más en el vituperar; no digo que no alabasse lo bueno [349] pero con pocas palabras y sin encarescimientos demasiados; y en el vituperar era tan mirado, que no me acuerdo haverle oído dezir palabra pesada en menoscabo de otro; y aun con aquellos que sabían las faltas no hablava dellas, sino quando era necesario para remediarlas¹³⁴, y en esto guardava admirablemente la regla de los Exercícios, que dize que cada uno deve interpretar a la mejor parte lo que vee de su próximo¹³⁵, etc.; y esto hazía assí con los de la Compañía como con los de fuera; y quando otros hablaban de las faltas ajenas, y a lo que parecía con razón, nuestro Padre siempre procurava de interpretarlo a la mejor parte y con dezir: — Quicá lo hizo con buena intención —, o: — En fin, Dios nuestro Señor vee los corações —; y quando mucho se alargava: — Cierto, yo no lo hiziera assí —. No dava lugar a murmuraciones; y acuérdomme que, quando yo partí el año de 1555 a Flandes, en tiempo que Paulo 4º tenía sobre ojos la Compañía y las cosas andavan de borrasca, que nuestro Padre me dió por aviso que mirase cómo hablava en las cosas del Papa, y que hiziesse cuenta que todas mis palabras havían de llegar a orejas de Su Santidad. Y porque había cosas que parece que eran muy difíciles de escusar, me dixo que la manera que debía tener era alabar las cosas del Papa Marcello y la voluntad que tenía a la Compañía, sin hablar de la del Papa presente. [349v]

sibus iulio-augusto 1555. Quae a scriptoribus antiquis de hac re scripta sunt, considerari debent non singillatim, sed potius in eorum complexu. Attendendum est praecipue epistulis ab Ignatio vel ex eius commissione scriptis, quae editae sunt in MI, *Epp.*, vol. IX. Epistolae datae sunt: 26-29 augusti 1555 ad P. Iac. Mirón, pp. 501-505; 29 augusti, eidem, pp. 512-13; 1 sept., eidem, p. 524; iterum eidem eodem die, p. 525-26; 3 sept. eidem, p. 544-546; eodem die ad eundem p. 546; 3 sept. Theodosio duci Brigantino, p. 547-548; 3 sept. Elisabethae Brigantinae, p. 548-49; 4 sept. Ioanni III, regi Portugalliae, p. 550. Ex his epistulis clare clucet mira Ignatii prudentia in agendo cum viro perillustri familiae. Tandem statutum est eum in Lusitaniam redire debere. Totum negotium et perseverantia eius in Societate in Regis arbitrio et voluntate relicta est. Roma 8 septembris excessit. *Pol. Compl.*, II, 581.

¹³⁴ *Mem.*, n. 91, I, 581 cum annot. posita in marg. a Ribadeneyra. Cf. *ibid.*, n. 249, pp. 672-73; DH, V, 57; *Lain.*, n. 56, p. 136. Vide etiam *sup.*, n. 41. *Vita*, lib. V, c. 6.

¹³⁵ *Exercitia*, n. [22]: *Prosупuesto*. MI, *Exercitia*, pp. 250-51.

<103. Pero aquí conviene mucho advertir, para lo que
 10 toca a los de casa que, aunque en el modo de hablar mostrava
 nuestro Padre tener de todos ellos muy buen concepto, como
 presupponiendo que fuesen perfectos o que desseasen mu-
 cho serlo, todavía en el ocuparlos empleava cada uno en aque-
 llo para que era, y no dava officio de confiança fuera de Roma
 15 a ninguno que no fuese muy provado, aunque dentro della
 alguna vez lo hazía para provar las personas y tomar el pulso
 a su condición y talento.>

104. Hazía nuestro Padre su oración con tanto hervor,
 y estava tan atento y con tanto ahinco a las cosas divinas
 20 que, aunque el espíritu se regalava en gran manera, el cuerpo
 mucho se enflaquecía; y así en un tiempo que por su indispu-
 sición no decía ni oya missa cada día, me acuerdo que me dixo
 a mí que lo hazía porque el día que oya missa se sentía la
 quarta parte con peor disposición de lo ordinario; porque
 25 qualquiera cosa que el Padre hazía de Dios la hazía con ma-
 ravilloso recogimiento, que parecía claramente que no sólo
 imaginava tener a Dios nuestro Señor delante, sino que le
 vía con los ojos; y esto se podía ver aun en el bendezir la
 messa. Y de aquí se piensa que nascía el grande daño que
 30 rescibía en el cuerpo quando oya o decía missa, si no estava
 rezio; y aunque lo estuviesse, muchas vezes enfermava el día
 que decía missa ¹³⁶. [350]

105. Tuvo gran cuenta en rogar a nuestro Señor por los
 príncipes y cabeças de la iglesia; porque el año de 1555 a
 35 21 de marzo dixo al P. Luis González, que cada día solía ha-
 zer oración con lágrimas por el Papa una vez; y que des-
 pués que se había enfermado (hablando de papa Julio) la
 hazía dos vezes ¹³⁷; y a doña Leonor Mazcarenas, que le había
 encomendado que tuviesse memoria del rey Philipe en sus
 40 oraciones, scrivió en una carta ¹³⁸, que por el Rey, mientras
 era príncipe de España, hazía oración cada día una vez, y
 después que su padre le renunció sus estados, la hazía dos.

15 no *sup.lin.* || 32 decía missa] y el año de 50 estuvo para morir por haber
 dicho dos continenter el día de Navidad *add. V* || 36 Papa *del.* también

¹³⁶ *Mem.*, nn. 183-84, I, 638-39.

¹³⁷ *Mem.*, n. 301, I, 703; DH, I, 37; *Vita*, lib. I, c. 1.

¹³⁸ *Epist.* data est 19 maii 1556. MI, *Epp.*, XI, 415-17.

106. En Roma una vez, siendo ya hora de comer y no habiendo en casa ni pan, ni carne, ni otra cosa desta calidad, fué el Ministro a dezírselo, y nuestro Padre le dixo que sonase ⁴⁵ el primero de la messa; passado el 4º de hora, bolvió el Ministro al Padre, el qual le mandó que sonasse el segundo; y aunque le parescía que no había para qué, todavía el Ministro lo hizo; y dándose le bendición a la messa, llamó uno a la puerta, el qual traía pan y una olla sazónada, que fué la pro- ⁵⁰ visión del Señor que embiava a sus siervos.

<107. Otra vez hizo llamar a todos los de la casa de Roma en refectorio, y delante dellos dixo su culpa, porque se dava mucha priessa en acabar las Constituciones, diziendo que [350v] conosciá que no cumplía hazerlo, por servicio del ⁵⁵ Señor. Estos dos exemplos me dixo en Florencia el Padre D. Diego de Guzmán, año 57, que se los había dicho don Antonio de Córdoba. Verane sint annon, dubito; quoniam ex aliis numquam simile audivi, neque eo tempore, quo Romae ego fui, accidisse opinor.> ⁶⁰

108. En tiempo que el marqués de Sarria ¹³⁹ estava por embaxador en Roma, haviéndole ydo a hablar nuestro Padre la primera vez, no le hizo el acogimiento que fuera razón, o por no conocerle, o por no advertir en ello; y sospechando nuestro Padre que la causa era porque la Compañía no había ⁶⁵ más caudal dél, ayudándose de su favor como de protector principal, me dixo que pensava dezirle que había 30 años que nuestro Señor le había dado a entender que en las cosas de su santo servicio debía usar todos los medios honestos posibles, pero después tener su confianza en Dios, y no en ⁷⁰ los medios ¹⁴⁰, y que si entre ellos quería ser uno su señoría,

⁴⁴ casa del. que digo || 67 30] *lectio dubia, etenim circulus numeri 0 non omnino clauditur, unde etiam legi potest 6. Re vera, numerus 38 legitur in loco correspondenti* ВІСНОУ І, п. 38. Nos tamen ponimus 30, quia hunc numerum posuit Rib. referens hoc idem in Vita, et quidem integris litteris in versione hispana [ha más de treinta años].

¹³⁹ Ferdinandus Ruiz de Castro, marchio de Sarria, designatus fuit legatus Imperatoris 4 iunii 1555; Romam ingressus, 7 iulii; inde discessit 8 augusti 1556. PASTOR, G. *der P.*, VI, 385, 414.

¹⁴⁰ Haec Ignatii sententia includit solet inter eas quae passim vulgantur: « Haec sit prima agendorum regula: sic Deo fide quasi rerum successus omnis ab illo, nihil a te penderet; ita tamen iis operam om-

que la Compañía le abraçaría por tal; pero de manera que supiesse que la esperanza della no estribaría en el medio, sino en Dios, al qual estava arrimada.

- 75 109. Aunque no se aya de creer commúnmente al demonio, aun quando dize verdad, pues la dize para engañar y cubrir con ella la mentira, todavía quiero aquí contar lo que algunos endemoniados han dicho de nuestro Padre; porque [351] muchas vezes permite el Señor que hablen para hazer confessar a
 80 los spíritus malignos, aunque les pese, lo que no querrían ¹⁴¹. El año de 1541 se retiró en S. Pedro Montorio nuestro Padre el miércoles santo para confessarse generalmente, quando no quiso aceptor el cargo de la Compañía, dos vezes elegido para él, mas remitió la cosa a su confessor ¹⁴². Estava entonces
 85 en casa un moço vizcaýno, que se llamava Matheo, el qual agora es frayle de la Camáldula, y se llama fray Basilio. Este se inspiritó el jueves santo, y començó a hazer grandes señales dello; porque, con no saber hablar sino su lengua ¹⁴³ y un poco castellano antes, después hablava latín; y se hechaba
 90 en el suelo con tanta fuerça, que ocho o diez hombres apenas le podían levantar. Este, quando le mentávamos al P. Ignatio, hazía bramuras estrañas, y dezía que no tenía mayor enemigo en la tierra que a él; y assí, después que nuestro Padre bolvió a casa, con solo hablar le sanó ¹⁴⁴. Otro, soldado,
 95 endemoniado en Padua, sin jamás haver visto ni conocido al Padre, le pintava tan al bivo, que era cosa maravillosa ¹⁴⁵. Otra, en Trápana, esconjurándola en tiempo que nuestro Pa-

---

nem admove, quasi Deus nihil, omnia tu solus sis factururus». GABRIEL HEVENESI, *Scintillae Ignatianae* (Ratisbonae, Fr. Pustet, 1919) 2 ianuarii, p. 2, cf. KNELLER, *Ein Wort des hl. Ignatius von Loyola*, in *Zeitschrift für Ascese und Mystik*, 3 (1928) 253-257.

¹⁴¹ *Vita*, lib. V, c. 6.

¹⁴² I, MON. 3, pp. 18-19.

¹⁴³ Lingua vasca. Cf. testimon. Ribadeneyrac de Ignatii sanctitate, MI, *Scripta*, II, 158-61. Erat is Basilius a Monave (in saec. Matthacus Ioannes de Sáez). Cf. *Rotulum remissoriae in causa canonizationis P. Ignatii*, MI, *Scripta*, II, 588-89; *Process. remiss. tolet.*, Interr. XV, ib., p. 849.

¹⁴⁴ *Scripta*, II, 184.

¹⁴⁵ Cf. test. Rib. de Ign. sanctitate, MI, *Scripta*, II, p. 161. De hoc agere videtur P. Cámara in *Mem.*, n. 180, I, 637, ubi dicit quendam a daemone possessum ita Ignatium descripsisse: « Un espannoletto, piccolo, un poco zopo, che ha l'ochi allegri ».

dre era muerto en Roma, y preguntando al espíritu un religioso de muy buena vida, que se llamava fray Jacobo de Augubio, que dónde estava el Padre Ignatio, respondió que en el cielo junto a S. Francisco. Estava presente a esto Juan de Vega; y la muger era muy pobrezita, que ni havía oído nombrar al P. Ignacio en su vida, ni aun creo a la Compañía de Jesús ¹⁴⁶. [351v]

110. El abril de 1554 me dixo el P. Benedito Palmio, que es agora Provincial de Lombardía ¹⁴⁷, que nuestro Padre una vez le havía dicho lo que tenía en el corazón, sin haver dado muestras ni señales dello; y creo que hablava sobre la yda que hizo de Monte Casino quando fué tras Isidoro ¹⁴⁸.

111. Antes que la Compañía se juntase solía llamar a todos « vos », aunque fuessen príncipes y señores grandes, ecclesiásticos o seglares; y la causa creo que era por desfrayarse, y dar a entender al mundo que no era hombre que entendía su lenguaje; pero después mudó estilo por acomodarse al común, aunque con los de la Compañía guardó el suyo antiguo, y aun duró hartos días, después que le hizieron General, que los otros Padres le llamavan a él « vos »; y deste lenguaje gustava mucho nuestro Padre, por parescerle que era semejante a el que Christo nuestro Señor usava con sus discípulos, y ellos entre sí. También en el scrivir usó varias maneras; al principio scribía: — De bondad pobre, Ignigo —; después: — Vuestro, en el Señor nuestro, Ignigo; — después tomó el nombre de Ignatio por ser más universal; y en fin se acomodó en las cortesías al uso común, porque omnia omnibus factus erat, ut omnes lucrifaceret ¹⁴⁹.

¹⁴⁶ *Script.*, II, 161, ubi dicitur de hoc casu Patrem H. Doménech Romam scripsisse.

¹⁴⁷ P. Benedictus Palmio fuit Provincialis Longobardiae annis 1559-1566 ex quo deducitur chronologia nostri documenti. Vide *Praefationem*.

¹⁴⁸ Isidorus Bellini. Is, cum experimentum serviendi in nosocomiis peregrisset antequam domum Societatis ingrederetur, cum quibusdam monachis monasterii Montis Cassinensis aufugit. Ignatius ad eum reducendum misit P. Benedictum Palmio. Vide *Epp. Nadal*, I, 115, nota 5: *Memorial de los que se han examinato en la casa de Roma, desde 22 de septiembre 1547 para entrar en la Compañía; Litterae Quadrimestres*, I, 428; *Chron.*, II, 237-38.

¹⁴⁹ 1 Cor. 9, 21-22.

112. Tenía nuestro Padre gran cuenta en que no se leyesen en la Compañía libros de autores sospechosos o de quien se huviesse duda, aunque no la huviesse en los mismos libros; porque dezía que los que leýan el buen libro se ¹⁵⁰ — — — — —.

14a

LAURENTII SURII

CARTUSIANI

COMMENTARIUS BREVIS RERUM IN ORBE GESTARUM

1566

FRAGMENTUM

Praefatio

I. - TEXTUS: Opus inscribitur: *Commen-/tarius brevis / rerum in orbe gestarum ab anno salutis millesimo quingentesimo, usque ad annum LXVI. ex optimis quibusque scriptoribus congestus per / F. Laurentium Surium / Carthusianum / Coloniae / Apud haeredes Iohannis Quentel et Gervinum Calenium / Anno M.D.LXVI.* Exemplar vidimus Romae in Bibliotheca Nationali « Vittorio Emanuele », in qua exstant etiam exemplaria aliarum editionem quae in vita auctoris confectae sunt annis 1568, 1574, praeter eas quae post Surii mortem in lucem prodierunt.

II. - AUCTORES: BRAUNSBERGER, B. *Petri Canisii epistolae et acta*, V, 532, 850-851, 852; VI, 502 ^s, 679, 743; J. HARTZHEIM, *Bibliotheca Coloniensis*, 120-121; HURTER, *Nomenclator*, III ^s, 111-115; P. HOLT, *Laurentius Surius und die kirchliche Erneuerung im 16. Jahrhundert*, in *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*, 1925, 52-84; LE VASSEUR, *Ephemerides Ordinis Cartusienensis*, II, 143-144; F. TH. PETREIUS, *Bibliotheca Carlusiana*, 226-232.

Ut anno 1555 Bruno Loher, Cartusianus coloniensis, Sancto Ignatio ac Societati Iesu dicarat *Theologiam mysticam* Henrici Harphii¹, sic post nonnullos annos Laurentius Surius² quid de

¹⁵⁰ Prout in *Praefatione* notavimus, hoc loco abrumptitur flum narrationis in textu codicis *Int.* 220, quem edimus. Eum complebimus cum textu *ms. gesuit.* 1372 Bibl. Nationalis « Vittorio Emanuele » Romanae. Vide infra, MON. 16.

¹ Hanc dedicationem edidimus in vol. I, MON. 14, pp. 753-761.

² Laurentius Surius (1522-1578) natus in urbe Lübeck, dum studii operam daret, Petro Canisio fuit admodum familiaris, immo vero « ex

Societate Iesu sentiret expressit in operis sui fragmento a nobis hoc loco iterum typis edendo, quod nova luce illustrat mutuum animorum coniunctionem et benevolentiam quae Cartusianos Colonienses cum Societate Iesu devinxit³.

Surius res Societatis bene cognoscere potuit ex orali relatione Sancti Petri Canisii, quocum intima semper amicitia coniunctus fuit, aliorumque Patrum coloniensium. Si tamen scriptos fontes eius narrationis quaeras, facile reperiēs eum usum esse opere Ioannis Alberti Widmanstadii *De Societatis Iesu initiis*⁴, quod vel sequentes similitudines satis ostendunt: Ignatius dicitur ortus familia Baronum; anno integro et eo amplius ex morbo decubuit; lectio libri de *Vitis Sanctorum*, omīssa *Vita Christi*; vestes pretiosae et « sericae » pauperi datae; paenitentia in specu quodam ad littus fluvii per campum Manresanum decurrentis; post iter Palaestinense admonitus est Ignatius « ut in Occidentem reverteretur »; omittit studia Barcinone peracta. Alius fons scriptus Surio sine dubio fuit opus Didaci Paiva de Andrade (v. supra, MON. 11) ut quisque utraque fragmenta a nobis edita comparando videre poterit. Nonnulla minus apte dicta (v. annotationes 5, 6, 8) id, inter alia, demonstrant.

Hic brevis Surii textus de Societatis initiis late diffusus est. Fragmentum quod de specu minorissano agit ad verbum attulit Galcerandus de Albanell anno 1606 in processu barcinonensi canonizationis S. Ignatii; illud etiam retulit Antonius M. del Monte in relatione Gregorio XV exhibita die 19 ianuarii 1622; inde etiam in ipsam canonizationis bullam transiit: « in quodam specu ad preterfluentis fluminis ripam sito, faciens dignos poenitentiae fructus pauperem atque asperam vitam transegit »⁵.

Edimus tantum fragmentum (pp. 402-406), ubi narratur Ignatii vita et Societatis Iesu fundatio, illud ex editione Colonien. (a. 1566), desumentes. In reliquis editionibus vivente auctore confectis nihil,

---

haeretico catholicus - me auctore - Coloniae factus » (Canisii *Autobiographia*, BRAUNSBERGER, I, 36). Anno 1540 Cartusianus factus, strenue edendis libris allaboravit. Tauleri, Ruisbrochii, Susonis, Ioannis Grop-per etc., opera latine reddidit; Concilia in quattuor volumina collegit; *Commentarium brevem* Sleidano opposuit; praecipuam sibi laudem comparavit editione operis *De probatis Sanctorum historiis* (6 vol. Coloniae, ann. 1570-1575).

³ Cf. JOSEPH GREVEN, *Die Kölner Kartause*, cap. IV, *Der Prior Gerhard Kalkbrenner (1563-1566) und die ersten Jesuiten in Köln*, pp. 86-112.

⁴ Vol. I, MON. 19, pp. 780-805.

⁵ *Bullarium Romanum* (ed. Taurinensis), vol. XIII, p. 26. De his LETURIA, *¿Hizo S. Ignacio en Montserrat o en Manresa vida solitaria?* in *Hispania Sacra* 3 (1950) 264.

ne verbum quidem, in hac parte immutatur. Pro *Summario* adhibemus compendia marginalia ipsius operis.

Textus

1. Approbatur Societas Iesu. — 2. Societatis Iesu institutor. — 3. Ignatius meditatur vitae emendationem. — 4. Abiit Hierosolymam. Coniicitur in carcerem. Lutetiae studet decennio. — 5. Exempla verae pietatis. — 6. Confirmatur institutum Societatis Iesu.

[1] Hoc anno a Pontifice Maximo Paulo III approbatum est institutum Societatis Iesu, cuius professores, licet hodie maximos toto orbe in vera propaganda pietate apud Christianos et ethnicos, Maho-[403]metanos et Iudaeos fructus proferant, nihilo minus non desunt pio huic instituto multi nequitiam probandi calumniatores et obtrectatores, ex iis praesertim, qui se Evangelicos dici quam vere Evangelicos praestare malunt; eapropter nonnihil hoc loco de eo ipso instituto dicendum est, ne quis rei ignorantia deceptus erret, aut male-
 5 dicorum linguis vel scriptis fidem commodet.

[2] Instituti huius primus author et inchoator fuit Ignatius Loyola Cantaber, nobili Baronum familia ortus. Is, ob singularem prudentiam et animi fortitudinem, cum Galli arcem Pompeiopolitanam acerrime oppugnarent, praefecti munus adeptus, strenue se suosque defendit; sed tandem in utroque crure gravissime laesus et a Gallis captus est. Ea crurum vulnera postea ei vitae in melius commutandae non minima causa fuere. Nam dimissus a Gallis, cum ex iis vulneribus incredibiles noctu diuque ferret dolores, ad sese rediit, mundi
 15 vanitatem, cui iam plus satis addictus fuisset, et vitae brevitate altius perpendit, divinisque et aeternis, quas hactenus non magnopere curasset, rebus animum adiacere coepit. Contigit interim ut annum integrum et eo amplius ex morbo decumbenti¹ in manus venirent Vitae Sanctorum, quas cupide
 20 legentem mira incessit religio, dolor quoque ob admissa superioribus vitae spatiis peccata, denique cupido vitae deinceps aspere et severiter transigendae agendaque poenitentiae.

[3] Curatis igitur vulneribus ita se comparat, tanquam ad ducem Nagera profecturus, re autem vera spretis omni-

¹ Ignatius vulneratus est die 20 maii 1521 et mense februario 1522 domum suam suosque reliquit. Cf. *Chronologiam*, I, 28*.

bus mundi huius voluptatibus et vanitatibus, relictis rebus 30
et facultatibus suis, Christo deinceps militaturus, in ipso ae-
tatis flore (agebat quippe tum annum aetatis XXVI), ad cele-
berrimum Montis Serrati templum se contulit, ubi [404] ves-
tibus lautioribus et sericis exutus, quas pauperi cuidam dedit,
eius laceras rursus induit²; tamque rigidam et omnis virtu- 35
tis studiosam aliquandiu vitam egit, ut permultos ad Dei amo-
rem suo exemplo inflammavit. Degebat ad tempus solitarius
in specu quodam ad littus fluvii per campum Manresanum
decurrentis³, faciens dignos fructus poenitentiae, quemadmo-
dum Domini Baptista Iohannes in Evangelio hortatur⁴. Id 40
temporis literarum rudis fuit, sed Spiritus Sanctus et mira-
bili eum collustravit lumine, et singulari erga proximos amo-
re succendit.

[4] Inde in pauperis peregrini habitu se contulit Hieroso-
lymam, loca sacra supplex veneraturus, in quibus Christi Dei 45
etiamnum expressa extant vestigia. Iis vero locis usque adeo
delectatus est, ut nihil optarit magis, quam aetatem omnem
illic degere; verum divinitus est admonitus ut in Occidentem
reverteretur. Itaque in Hispaniam redit, et primo Complutum,
post Salamanticam se confert, ibique literis dat operam. Cum 50
que in vili habitu, sacco coopertus, palam homines ad poe-
nitentiam hortaretur, nulla accepta ab Episcopis concionandi
potestate nec eruditione sufficienti praeditus, bis in carcerem
coniectus et ab inquisitoribus tanquam de doctrina suspectus,
examinatus est; sed tandem extra omnem noxam integer vi- 55
tae scelerumque purus repertus, e custodia dimissus, Lute-
tiam Parisiorum se contulit; atque ut aliis docendis et ad
Christum convertendis magis esset idoneus, decem annos⁵ li-
terarum illic studiis, corpore debilis et rerum prope omnium
inops, nisi quantum aliorum liberalitate et propria mendici- 60

² Haec dicuntur sub influxu Widmanstadii, ut videtur (I, 788) et epistulae *Lain.* (I, 76, n. 6). Re vera Ignatius, traditis suis vestibus cuidam pauperi, induit vestem quam emerat antequam ad Montem Ser-ratum accederet. *Acta*, nn. 16, 18, I, 384-388.

³ Cf. simile dictum Widmanstadii: «... in specu ripae fluminis, quod agrum Manrezanum perlabitur, imminente, solitariam vitam aliquando egit». I, 788. Cf. etiam GARIBAY, infra, MON. 18, n. [4]. De huius textus in alios scriptores influxu, v. praefationem, et ib. annot. 5.

⁴ Mt. 3, 8.

⁵ Hic error, qui ab opere Widmanstadii abest (I, 790) procedere vi-detur ex *Lain.* (I, 100, n. 28), mediante Didaco Paiva; v. supra, p. 289.

ne verbum quidem, in hac parte immutatur. Pro *Summario* adhibemus compendia marginalia ipsius operis.

Textus

1. Approbatur Societas Iesu. — 2. Societatis Iesu institutor. — 3. Ignatius meditatur vitae emendationem. — 4. Abiit Hierosolymam. Coniicitur in carcerem. Lutetiae studet decennio. — 5. Exempla verae pietatis. — 6. Confirmatur institutum Societatis Iesu.

[1] Hoc anno a Pontifice Maximo Paulo III approbatum est institutum Societatis Iesu, cuius professores, licet hodie maximos toto orbe in vera propaganda pietate apud Christianos et ethnicos, Maho-[403]metanos et Iudaeos fructus proferant, nihilo minus non desunt pio huic instituto multi nequitiam probandi calumniatores et obtrectatores, ex iis praesertim, qui se Evangelicos dici quam vere Evangelicos praestare malunt; eapropter nonnihil hoc loco de eo ipso instituto dicendum est, ne quis rei ignorantia deceptus erret, aut maledicorum linguis vel scriptis fidem commodet.

[2] Instituti huius primus author et inchoator fuit Ignatius Loyola Cantaber, nobili Baronum familia ortus. Is, ob singularem prudentiam et animi fortitudinem, cum Galli arcem Pompeiopolitanam acerrime oppugnarent, praefecti munus adeptus, strenue se suosque defendit; sed tandem in utroque crure gravissime laesus et a Gallis captus est. Ea crurum vulnera postea ei vitae in melius commutandae non minima causa fuere. Nam dimissus a Gallis, cum ex iis vulneribus incredibiles noctu diuque ferret dolores, ad sese rediit, mundi vanitatem, cui iam plus satis addictus fuisset, et vitae breviter altius perpendit, divinisque et aeternis, quas hactenus non magnopere curasset, rebus animum adiacere coepit. Contigit interim ut annum integrum et eo amplius ex morbo decumbenti¹ in manus venirent Vitae Sanctorum, quas cupide legentem mira incessit religio, dolor quoque ob admissa superioribus vitae spatiis peccata, denique cupido vitae deinceps asperere et severiter transigendae agendaque poenitentiae.

[3] Curatis igitur vulneribus ita se comparat, tanquam ad ducem Nagera profecturus, re autem vera spretis omni-

¹ Ignatius vulneratus est die 20 maii 1521 et mense februario 1522 domum suam suosque reliquit. Cf. *Chronologiam*, I, 28*.

bus mundi huius voluptatibus et vanitatibus, relictis rebus 30
et facultatibus suis, Christo deinceps militaturus, in ipso ae-
tatis flore (agebat quippe tum annum aetatis XXVI), ad cele-
berrimum Montis Serrati templum se contulit, ubi [404] ves-
tibus lautioribus et sericis exutus, quas pauperi cuidam dedit,
eius laceras rursus induit²; tamque rigidam et omnis virtu- 35
tis studiosam aliquandiu vitam egit, ut permultos ad Dei amo-
rem suo exemplo inflammavit. Degebat ad tempus solitarius
in specu quodam ad littus fluvii per campum Manresanum
decurrentis³, faciens dignos fructus poenitentiae, quemadmo-
dum Domini Baptista Iohannes in Evangelio hortatur⁴. Id 40
temporis literarum rudis fuit, sed Spiritus Sanctus et mira-
bili eum collustravit lumine, et singulari erga proximos amo-
re succendit.

[4] Inde in pauperis peregrini habitu se contulit Hieroso-
lymam, loca sacra supplex veneraturus, in quibus Christi Dei 45
etiamnum expressa extant vestigia. Iis vero locis usque adeo
delectatus est, ut nihil optarit magis, quam aetatem omnem
illic degere; verum divinitus est admonitus ut in Occidentem
reverteretur. Itaque in Hispaniam redit, et primo Complutum,
post Salamanticam se confert, ibique literis dat operam. Cum- 50
que in vili habitu, sacco coopertus, palam homines ad poe-
nitentiam hortaretur, nulla accepta ab Episcopis concionandi
potestate nec eruditione sufficienti praeditus, bis in carcerem
coniectus et ab inquisitoribus tanquam de doctrina suspectus,
examinatus est; sed tandem extra omnem noxam integer vi- 55
tae scelerumque purus repertus, e custodia dimissus, Lute-
tiam Parisiorum se contulit; atque ut aliis docendis et ad
Christum convertendis magis esset idoneus, decem annos⁵ li-
terarum illic studiis, corpore debilis et rerum prope omnium
inops, nisi quantum aliorum liberalitate et propria mendici- 60

² Haec dicuntur sub influxu Widmanstadii, ut videtur (I, 788) et epistulae *Lain.* (I, 76, n. 6). Re vera Ignatius, traditis suis vestibus cuidam pauperi, induit vestem quam emerat antequam ad Montem Serratum accederet. *Acta*, nn. 16, 18, I, 384-388.

³ Cf. simile dictum Widmanstadii: «... in specu ripae fluminis, quod agrum Manrezanum perlabitur, imminente, solitariam vitam aliquando egit». I, 788. Cf. etiam GARIBAY, infra, MON. 18, n. [4]. De huius textus in alios scriptores influxu, v. praefationem, et ib. annot. 5.

⁴ Mt. 3, 8.

⁵ Hic error, qui ab opere Widmanstadii abest (I, 790) procedere videtur ex *Lain.* (I, 100, n. 28), mediante Didaco Paiva; v. supra, p. 289.

tate sustentabatur, impendit; tantumque labore et diligentia assecutus est, ut brevi artium magister creatus sit. Nec interim cessabat verbo et ex-[405]emplo homines provocare ad poenitentiam, idque adeo, ut mirabili vitae ac morum eius integritate et flagranti in Deum amore permoti aliquot insigniter docti viri, illi se socios et imitatores adiungere non dubitarint.

[5] Postea in Hispaniam redit anno salutis † 1535. † ⁶, atque inde Romam proficiscitur, quo etiam socii eius viri cum primis venerabiles se contulerunt, ut una Hierosolymam religionis ergo proficiscerentur. Antea vero quam Romam venissent, Venetiis illi egregii viri in domibus hospitalibus pauperum summa cum humilitate versati, incredibile studium aegrotorum morbis curandis, vulneribus obligandis, putidae saniei detergendae impenderant, atque ea rarae cuiusdam virtutis de se documenta prae buerant, ut iam omnibus admirationi essent. Roma deinde iterum Venetias reversi, audiunt, ob pacem inter Turcas et Venetos per id tempus ruptam, non patere aditum ad loca sacra Hierosolymorum. Mutata igitur necessario sententia, septem ⁷ ex illis Sacris initiantur, atque ad sacerdotium promoventur; sed ita ut, contemptis facultatibus omnibus, ad pedes Veralli, archiepiscopi Rosanensis ⁸, legati Apostolici, voluntariam paupertatem ultro professi sint, ut liberioribus animis totos se lucris animarum impendere possent. Et ipse quidem Paulus III Pontifex, eius legis ecclesiasticae, qua cavetur ne quis sacris initietur qui non habeat unde possit honeste vivere, eis gratiam fecit. Data tunc illis septem facultas est, ut confessiones peccatorum ubique recipere possent ⁹. Coeperunt tunc per urbes Venetae ditionis in Italia cum ingenti fervore et fructu incredibili praedicare verbum Dei. Postea simul omnes iterum Romam petunt, ubi post multa rarae pietatis, modestiae, [406] innocentiae, eruditionis edita exempla, malo daemone illorum pios conatus retardare conante, multis sunt et variis molestiis exagitati, quae tamen illorum institutum et nomen mirifice illustrarunt et amplificaverunt.

[6] Interea temporis, cum non pauci ad illorum sodali-

⁶ 1536 *text.* Idem errando dixerat Paiva.

⁷ *Lain.*, I, 116, n. 39. His addendus est Michaël Landivar.

⁸ Rosonensis *text.* Ita etiam legit Paiva. De Verallo v. supra, p. 290, annot. 12.

⁹ *Scripta*, I, 546-547.

tatem accessissent, per Contarenum longe doctissimum Cardinalem petunt a Paulo III Pontifice instituti sui confirmationem. Ea in re nihil se Pontifex difficilem praebet, non obscuris indiciis iam praesentiens, quam illorum vivendi ratio christianae Reipublicae iuvandae esset accommoda et opportuna; ne quid tamen in re nova inconsiderantius egisse videretur, principio cavit ne ultra sexaginta in eam Societatem reciperentur. Fuit hoc anno 1540. Cernens autem idem Pontifex, quantos illi in dies fructus facerent, rursus anno 1543 eorum institutum, quod Spiritum Sanctum habere authorem et procuratorem minime ambigeret, confirmat, nec iam certum sociorum praescribit numerum, quippe quos vel maxime auctos et multiplicatos optaret. Haec sunt huius instituti initia. Quis vero eius progressus fuerit, quantum brevi tempore creverit, et in omnem terrarum orbem, ad extremos usque Indos et Aethiopes atque Antipodes, se diffuderit cum incredibili animarum fructu et barbararum quoque nationum ad Christianismum traductione, haereticorum ad catholicam fidem reductione, innumerabilium iam plane deploratorum et desperatorum ad bonam frugem revocatione, si dicere velimus, opus crescet in immensum ¹⁰ [...]

---

¹⁰ De Societatis progressu agens, enumerat opera ab ea instituta et ministeria peracta, diutius autem immoratur in fundatione enarranda collegii Germanici. Inde occasionem nactus haereticos arguit. Tandem de apostolicis laboribus S. Francisci Xaverii deque martyrio Gundisalvi de Silveira sermonem facit. Commemorata approbatione a Concilio Tridentino concessa, tractationi de rebus Societatis Iesu finem imponit.

15

P. HIERONYMI NADAL
ADHORTATIONES COLONIENSES

ANNO 1567, MENSE MARTIO

PRIMA ADHORTATIO

Praefatio

I. - MON. ineditum.

II. - AUCTORES: EN, IV, 12; DUHR, *Geschichte der Jesuiten*, I, 596; HANSEN, *Rheinische Akten*, 544-545; NICOLAU, *Los escritos espirituales de J. N.*, pp. 31-32; ID., *Jerónimo Nadal*, 108.

III. - TEXTUS apographus, partim a Natali castigatus, in ASIR, *Inst.* 24a, ff. 112-118v. Prima adhortatio, quam solam Natalis emendavit, in ff. 112-113. Titulum generalem editioni textus praemittimus. En tibi tituli singularum adhortationum (quamquam hoc nomen in hoc textu P. Busaei non accipiunt, probabiliter quia non agitur nisi de earum compendio): [I]. *De Societatis Instituto, fine et mediis, et ad finem consequendum adiuvantibus caussis.* — [II]. *De fine.* — [III]. *De mediis.* — [IV]. *De exercitiis vel meditationibus ad nostrum finem conducentibus et vocationem repraesentantibus.* — [V]. *Vota quae iuvant ad hunc finem.* — [VI]. *Pauperas.* — [VII]. *Castitas.* — [VIII]. *Obedientia.*

IV. - HISTORIA: P. Nadal, per litteras patentes die 6 februarii 1566 a S. Francisco de Borgia, Praeposito Generali, datas, constitutus est Visitator « in Germaniae Superioris et Inferioris, Austriae et Rheni provinciis »¹, quo munere functus est duobus annis cum dimidio, scilicet ad mensem augustum 1568. Visitationem suam incepit a Germania Superiore, unde in Austriam et Bohemiam et inde in Poloniam sese contulit². Rhenanam Provinciam inspecturus, postquam alias urbes perlustravit, Coloniam venit, ibique commoratus est a die 24 februarii ad 2 aprilis 1567. Haec visitatio collegio Coloniensi valde utilis fuit. Cum enim gravibus difficultatibus premeretur collegium, praecipue ex parte Universitatis, Natalis per

¹ Vide litterarum patentium textum in EN, III, 1-2. Vide etiam instructionem Natali a P. Francisco de Borgia datam, ib., pp. 5-9.

² Natalis itinera accurate describuntur in EN, III, pp. XV-XVIII.

Borgiam a Summo Pontifice impetravit litteras commendatitias urbi et Universitati Coloniensi datas in favorem Societatis³.

Visitationem Nadal pro more suo instituit, ut ipse Praeposito Generali peracta visitatione scripsit: « In questo collegio de Colonia si sono fatte tutte le cose ordinarie: examini, confessioni generali et exhortationi. Non s'hanno rinnovato li voti, perchè s'era già fatto »⁴. Non multos dies visitatio protracta est. Nadal scribebat eam sabbato Palmarum facile absolvi potuisse, ne tamen cogeretur iter facere in Maiore Hebdomada, maluisse se profectio- nem ad feriam secundam post Pascha differre⁵. Die 2 aprilis iter Augustam Trevirorum versus arripuit.

Visitationis Patris Nadal in collegio Coloniensi exstat, praeter has exhortationes, aliud insigne monumentum cui titulus *De personis collegii Coloniensis* (ASIR, *Germ.* 131, ff. 12-14). In eo habentur praescripta Visitoris circa singulos Patres e Fratres collegii ad eorum munera quod attinet.

V. - RATIO EDITIONIS. Edimus integram primam adhortationem, in qua breviter quidem sed perspicue integra Ignatii vita in compendium redigitur. Notanda ibi sunt praesertim quae Natalis propria manu scripsit de Ignatii vulneratione et ad Deum conversione. Natalis verba manu propria exarata typis italicis distinguimus. In apparatu notamus Natalis correctiones.

³ Vide epistulam Natalis ad Borgiam, 11 martii 1567, EN, III, 404-406. Regestum litterarum Summi Pontificis ad civitatem et Universitatem Coloniensem habes apud DELPLACE, *Synopsis actorum S. Sedis*, pp. 51, 55. De collegio Coloniensi vide quid Natalis Borgiae scribat 1 aprilis, EN, III, 427-429.

⁴ Epist. 1 aprilis, EN, III, 427. Felicem exitum visitationis testantur litterae annuae (1566-1567) collegii Coloniensis: « Rev. P. Hieronymus Natalis in principio martii ad nos venit et mansit usque ad mensem aprillem, a quo multa bona audivimus, vidimus ac in scriptis recepimus. Omnes examinavit, et singulorum confessiones audivit. Primus celebravit officium feriae sextae in septimana sancta in nostro domestico sacello, fecimusque ibidem sepulchrum dominicum et per vices nocte et interdiu quatuor legerunt psalterium, quod fratribus et studiosis nostris excitamentum fuit devotionis. Singularem charitatem collegio exhibuit et multa in meliorem modum reformavit. Accuratius nunc domus seclusae, ut nulli pateat transitus. Novitii suum praefectum et exercitia habent, et bene proficiunt ». HANSEN, *Rheinische Akten*, 545.

⁵ Epist. 24 martii, EN, III, p. 422.

Textus

1. *Initium Societatis.* — 2. *Non est novum institutum religionum.* —
 3. *Ignatii vocatio.* — 4-5. *Eius conversio.* — 6. *Via paenitentiae.* —
 7. *Tentationes.* — 8. *Eximia illustratio.* — 9. *Conscribit Exercitia,*
venit Hierosolymam, studiis dat operam. — 10. *Ignatii probationes*
et Societatis confirmationes usque ad Concilium Tridentinum.

†

[f. 112]

Jhs

HAEC DICTA SUNT A R. P. NATALI IN SUIS EXHORTATIONIBUS
 IN COLLEGIO COLONIENSI, ANNO 1567, MENSE MARTIO;
 COLLECTA VERO SUNT A P. BUSEO ¹.

- 5 De Societatis instituto, fine et mediis, et ad finem
 consequendum adiuvantibus caussis.

[1] Initium Societatis est gratia, bonitas et voluntas Dei,
 quod vocaverit P. Ignatium, *et per illum Societatem.*

- [2] Non est autem novum institutum religionis neque
 10 inusitatum. Iam enim a mundi initio fuerunt religiosi, omni-

⁴ collecta — Buseo manu Natalis || 8 et — Societatem add. || 9 novum
 del. hoc

¹ Agitur de P. Petro Busaeo (Buys), qui fuit natu maior trium fra-
 trum neomagensium qui Societatem ingressi sunt. Sancto Petro Canisio
 propinqui erant. Petrus solus commorabatur in collegio Coloniensi anno
 1567 cum Natalis ibi visitationem suam instituit. Id apparet e documento,
 quod supra in praefatione commemoravimus: *De personis collegii colo-*
niensis (*Germ.* 131, ff. 12-14), atque etiam e catalogo eorum qui in supra
 dicto collegio commorabantur die 1° septembris 1567: *Nomina Patrum*
et Fratrum qui in collegio Coloniensi actu praesentes sunt primo septem-
bris anno 1567 (*Germ.* 131, f. 17). In quo catalogo haec munera Petro
 Busaeo adscribuntur: « P. Petrus Busaeus neomagiensis, licentiatu s.
 Theologiae, Magister est novitiorum, et catechismum docet superiores tres
 classes: Physicos, Logicos et Rhetores, diebus veneris a sexta usque ad
 medium 8^{ae}, et diebus dominicis et festis mane sexta hora usque ad 7,
 et post meridiem 4^a hora usque ad 5 ». Notus est praecipue ob eius am-
 plissimam editionem Catechismi S. Petri Canisii, quae saepe in lucem
 prodixit. P. Busaeus verba Natalis collegit quidem, non tamen exaravit
 textum quem Natalis emendavit et ad nos pervenit. Hoc apparet ex com-
 paratione manus documenti cum scriptis eius, scil. cum formula pro-
 fessionis 6 augusti 1568 peractae (*Germ.* 1, f. 48) et epistula ad P. Ever-
 rardum Mercurianum (*Germ.* 135, I, 217). Probabiliter textum alicui no-
 vicio transcribendum dedit.

que aetate vocavit Deus aliquos ad religiose vivendum ^{1a}. Ante diluvium fuit Adam, Abel, Enos, Enoch, Noë, erat natio filiorum Dei; post erat Abraham, Melchisedech: illius familia, huius mystae; Iacob, Isaac, Moses, prophetae, levitae, nazarei et rechabite, filii prophetarum, quos Hieronymus appellat monachos ². Et hi quidem omnes eam religiosi instituti partem observarunt, quam dispensatio temporum et eorum vocatio et vitae status requirebat. Postea venit Christus qui consuluit statum religionis, promisitque se singularem gratiam daturum iis, qui ipsum hoc modo sequerentur ^{2a}. Institutum igitur nostrum autorem habuit Christum.

[3] Quod fecit Deus in aliis institutis, etiam hic: ut semper unum primum vocaret. Vocat vero tales primarios viros oportuno tempore et commodo; sicut Dominicum et Franciscum eo tempore cum essent multi haeretici. Adversus enim haereticos albigenses 12 annos concionatus est D. Dominicus, antequam eius Ordo approbaretur. Similiter in omnibus fere provinciis pullulaverant haereses aliae, adversus quas S. Francisci Ordo et D. Dominici egregie pugnaverunt. Sic et P. N. Ignatium eodem fere anno vocavit, quo reliquit cucullam Lutherus, et nepharias nuptias contraxit ³; eodem scilicet anno 22 edidit pestilentissimos libros in Pathmo sua ⁴. Unde intelligere possumus peculiariter excitatam Societatem, ad iuvandam Ecclesiam tum in Germania, tum in India etc. Eodem

12-13 fuit Adam — Dei in marg. corr. ex erant filii Dei || 13-18 illius familia — status requirebat in marg. corr. ex et Hieronymus filios prophetarum vocat monachos. Moyses erat religiosus. Levitae, filii Rechab, etc., erant etiam ex parte religiosi. || 25 enim sup. lin. || 26 albigenses add. in marg. || 30 fere sup. lin. || 31 nepharias in marg. || 32 numerus 22 videtur correct. ex 21

^{1a} Breviter hic innuit Natalis quod in aliis scriptis de Societatis Instituto (adhortationibus, 1° dialogo, cet.) fusius evolvit, agens de vita religiosa: hoc vitae genus minime esse recens institutum, sed eiusdem inveniri vestigia iam in Veteri et Novo Testamento. Vide NICOLAU, *Jerónimo Nadal*, 138-141. Haec apologia status religiosi opponebatur impugnationibus erasmistarum et lutheranorum.

² Ep. 105 ad Rustic.; 58 ad Paulum.

^{2a} Mt. 19, 29.

³ Adverbium fere connotat annum 1522 cuius paulo inferius auctor mentionem facit. Recte igitur coniungit P. Nadal Ignatii conversionem, anno 1521, cum apostasia Lutheri post conventum Wormatiensem eiusdem anni. Cf. *Chron.*, I, 18.

⁴ Wartburg. Lutherus eo deductus est 4 maii 1521 (paucis diebus antequam Ignatius vulneraretur), et inde abiit 1 martii 1522, eodem ferme tempore quo Ignatius, Loyola relicta, venit in Montem Serratum.

Textus

1. *Initium Societatis.* — 2. *Non est novum institutum religionum.* —
 3. *Ignatii vocatio.* — 4-5. *Eius conversio.* — 6. *Via paenitentiae.* —
 7. *Tentationes.* — 8. *Eximia illustratio.* — 9. *Conscribit Exercitia,*
venit Hierosolymam, studiis dat operam. — 10. *Ignatii probationes*
et Societatis confirmationes usque ad Concilium Tridentinum.

†

[f. 112]

Jhs

HAEC DICTA SUNT A R. P. NATALI IN SUIS EXHORTATIONIBUS
 IN COLLEGIO COLONIENSI, ANNO 1567, MENSE MARTIO;
 COLLECTA VERO SUNT A P. BUSEO ¹.

- 5 De Societatis instituto, fine et mediis, et ad finem
 consequendum adiuvantibus caussis.

[1] Initium Societatis est gratia, bonitas et voluntas Dei,
 quod vocaverit P. Ignatium, *et per illum Societatem.*

[2] Non est autem novum institutum religionis neque
 10 inusitatum. Iam enim a mundi initio fuerunt religiosi, omni-

---

⁴ collecta — Buseo manu Natalis || 8 et — Societatem add. || 9 novum
 del. hoc

---

¹ Agitur de P. Petro Busaeo (Buys), qui fuit natu maior trium fra-
 trum neomagensium qui Societatem ingressi sunt. Sancto Petro Canisio
 propinqui erant. Petrus solus commorabatur in collegio Coloniensi anno
 1567 cum Natalis ibi visitationem suam instituit. Id apparet e documento,
 quod supra in praefatione commemoravimus: *De personis collegii colo-*
niensis (*Germ.* 131, ff. 12-14), atque etiam e catalogo eorum qui in supra
 dicto collegio commorabantur die 1° septembris 1567: *Nomina Patrum*
et Fratrum qui in collegio Coloniensi actu praesentes sunt primo septem-
bris anno 1567 (*Germ.* 131, f. 17). In quo catalogo haec munera Petro
 Busaeo adscribuntur: «P. Petrus Busaeus neomagiensis, licentiatu s.
 Theologiae, Magister est novitiorum, et catechismum docet superiores tres
 classes: Physicos, Logicos et Rhetores, diebus veneris a sexta usque ad
 medium 8^{ae}, et diebus dominicis et festis mane sexta hora usque ad 7,
 et post meridiem 4^a hora usque ad 5». Notus est praecipue ob eius am-
 plissimam editionem Catechismi S. Petri Canisii, quae saepe in lucem
 prodixit. P. Busaeus verba Natalis collegit quidem, non tamen exaravit
 textum quem Natalis emendavit et ad nos pervenit. Hoc apparet ex com-
 paratione manus documenti cum scriptis eius, scil. cum formula pro-
 fessionis 6 augusti 1568 peractae (*Germ.* 1, f. 48) et epistula ad P. Eve-
 rardum Mercurianum (*Germ.* 135, I, 217). Probabiliter textum alicui no-
 vicio transcribendum dedit.

que aetate vocavit Deus aliquos ad religiose vivendum ^{1a}. Ante diluvium fuit Adam, Abel, Enos, Enoch, Noë, erat natio filiorum Dei; post erat Abraham, Melchisedech: illius familia, huius mystae; Iacob, Isaac, Moses, prophetae, levitae, nazarei et rechabite, filii prophetarum, quos Hieronymus appellat monachos ². Et hi quidem omnes eam religiosi instituti partem observarunt, quam dispensatio temporum et eorum vocatio et vitae status requirebat. Postea venit Christus qui consuluit statum religionis, promisitque se singularem gratiam daturum iis, qui ipsum hoc modo sequerentur ^{2a}. Institutum igitur nostrum autorem habuit Christum.

[3] Quod fecit Deus in aliis institutis, etiam hic: ut semper unum primum vocaret. Vocat vero tales primarios viros oportuno tempore et commodo; sicut Dominicum et Franciscum eo tempore cum essent multi haeretici. Adversus enim haereticos albigenses 12 annos concionatus est D. Dominicus, antequam eius Ordo approbaretur. Similiter in omnibus fere provinciis pullulaverant haereses aliae, adversus quas S. Francisci Ordo et D. Dominici egregie pugnaverunt. Sic et P. N. Ignatium eodem fere anno vocavit, quo reliquit cucullam Lutherus, et nepharias nuptias contraxit ³; eodem scilicet anno 22 edidit pestilentissimos libros in Pathmo sua ⁴. Unde intelligere possumus peculiariter excitatam Societatem, ad iuvandam Ecclesiam tum in Germania, tum in India etc. Eodem

12-13 fuit Adam — Dei in marg. corr. ex erant filii Dei || 13-18 illius familia — status requirebat in marg. corr. ex et Hieronymus filios prophetarum vocat monachos. Moyses erat religiosus. Levitae, filii Rechab, etc., erant etiam ex parte religiosi. || 25 enim sup. lin. || 26 albigenses add. in marg. || 30 fere sup. lin. || 31 nepharias in marg. || 32 numerus 22 videtur correct. ex 21

^{1a} Breviter hic innuit Natalis quod in aliis scriptis de Societatis Instituto (adhortationibus, 1° dialogo, cet.) fusius evolvit, agens de vita religiosa: hoc vitae genus minime esse recens institutum, sed eiusdem inveniri vestigia iam in Veteri et Novo Testamento. Vide NICOLAU, *Jerónimo Nadal*, 138-141. Haec apologia status religiosi opponebatur impugnationibus erasmistarum et lutheranorum.

² Ep. 105 ad Rustic.; 58 ad Paulum.

^{2a} Mt. 19, 29.

³ Adverbium fere connotat annum 1522 cuius paulo inferius auctor mentionem facit. Recte igitur coniungit P. Nadal Ignatii conversionem, anno 1521, cum apostasia Lutheri post conventum Wormatiensem eiusdem anni. Cf. *Chron.*, I, 18.

⁴ Wartburg. Lutherus eo deductus est 4 maii 1521 (paucis diebus antequam Ignatius vulneraretur), et inde abiit 1 martii 1522, eodem ferme tempore quo Ignatius, Loyola relicta, venit in Montem Serratum.

35 itaque anno, quo fuit Lutherus a daemone vocatus, Pater Ignatius a Deo ⁵.

[4] Nunc de modo quo fuit P. Ignatius vocatus agamus. In cuius actis tota [112v] vita Societatis continetur ⁶, ut in principiis etc., exprimitur. Erat igitur P. Ignatius vir nobilis
40 et militaris, et virtute civili atque morali praeditus. Nihil minus cogitabat quam de pietate, praesertim de religione. Quum autem oppugnaretur quaedam arx in Hispania et esset P. Ignatius inter primos propugnatores, fortissimeque pugnaret, missili globo alterum est ei confractum crus, alterum gravissime
45 vulneratum. Ex quibus vulneribus, quum periculose admodum decumberet, evenit ut in pervigilio S. Petri et Pauli medici ipsi cum pronosticon: si ad mediam noctem non melius haberet, deploratus est, sin melius, brevi sanandus; melius habuit, brevi est sanatus.

50 [5] Hic vero, quum oculi impatiens petiit librum prophanum, quales solet legere, is repertus domi non est. Huius loco illi exhibuerunt duos, alterum Vitam Christi ex Chartusiano ⁷, et librum qui Flos Sanctorum inscribitur, ubi narrantur gesta Sanctorum, utrumque hispanice, nam latine nesciebat. Hos
55 libros quum legeret, coepit agitari in animo variis cogitationibus, et partim agebatur animus eius ad vanitates mundi sectandas, partim cogitabat de recta via, et Christi ac Sanctorum imitatione. Tum subibat affectus: — Hoc fecit Franciscus? cur non et ego? Discrimen tamen inter utramque cogitationem contrarium erat: quod prior cogitatio nihil adferebat consolationis, tandem scilicet contraria est; posterior vero plurimum roboris, laetitiae, consolationis. Inde collegit

36 Ignatio add. || 38-39 ut in principiis etc. exprimitur in marg. || 39 P. Ignatius vir nobilis et in marg. corr. ex vir || 41 praesertim de religione sup. lin. || 41-45 Quum autem oppugnaretur — Hos libros quum legeret in marg.; in textu autem deleuit quae sequuntur: [tria verba quae non valuit legere] pridie D. Petri et Pauli graviter affligebatur. Hic de prognostico medicorum, et quod ante mediam noctem coeperit melius habere. Hic de gestis bellicis legendis, quibus assuetus erat. De vita Christi a Ludolpho Carthusiano descripta. Item Flos Sanctorum dicebatur alter liber. Uterque hispanice conscriptus. Ex horum lectione sequitur ut in textu coepit agitari ... || 46-47 medici ipsi corr. ex medicorum? || 50 Post oculi est verbum quod non potuimus legere || 55 variis cogitationibus in marg. || 57-58 et Christi — affectus add. in marg. || 59 tamen sup. lin. || 61 tandem — est sup. lin.

⁵ Parallelismus inter Ignatii conversionem et defectionem Lutheri, iam antiquitus inculcatum (vide annotata supra, Mon. 14, ad n. 18), recte exponit LETURIA, *El Gentilhombre* 2, 286-295.

⁶ Hoc principium saepe repetitur in Natalis scriptis huius voluminis. Vide ex. gr. supra, pp. 2, 7.

⁷ Vide *Apologiam*, n. [36], p. 64, et *Dialogos*, n. [5], p. 234.

hanc esse spiritus Domini, illam vero daemonis, et cogitavit: — Haec est vocatio Dei. Atque haec fuit prima motio animi eius *ad religionem: ut in vita imitaretur et sequeretur Christum* 65 *et Sanctos, mundo vero renuntiaret.* Eodem modo nos ad Societatem fere ducimur, cogitando miserias mundi, et pericula etc., iocunditatem vero et fructum etc. qui in sequendo Christo positus est.

[6] Deinde cogitavit quod vellet, *in hac ratione vitae,* 70 *id quod praestantius esset, sequi* 8. Idem *observatur* in omnibus a Patribus Societatis, scilicet quod optima quaeque in paupertate, in obedientia etc. sequimur ex instituto. Tertio *inchoavit facere quod putavit esse optimum, quod eo quidem tempore erat optimum.* Cogitavit igitur facere poenitentiam; 75 atque illam poenitentiam cogitabat facere, quae *esset severissima.* Primum reliquit vestes suas; consecravit sua arma D. Virgini in Monte Serrato. In nocte Annuntiationis fecit confessionem generalem, audivit Missam, communicavit, et induit saccum. Ieiunavit deinde in pane et aqua. Dominico die bi- 80 bebat parum vini, si dabatur. Flagellabat se septies quotidie 9; septem horas dabat orationi; octavo quoque die communicabat; omnia officia ecclesiastica audiebat.

[7] Secuta est tentatio duplex. Primo scrupulorum, de nunquam rite facta confessione, quibus fere adigebatur ad 85 desperationem. *Tandem* cogitavit se non commesturum et bibiturum donec relinquerent eum; quod fecit ab ultima comunione, usque ad sequentem septimanam *per 8 integros dies* 10. Hic de confessario etc. Altera tentatio erat spectrum illud daemoniacum: vox quod 60 annis esset victurus etc. 11. 90 Unde colligebat esse daemonem, qui solet bene incipere cum consolatione, sed desinit in inobedientiam, superbiam etc.

65 ad religionem *add. sup. lin.* || 65-66 ut in vita — renuntiaret *in marg. superiore* || 67 fere *sup. lin.* || 70 in hac ratione vitae *sup. lin.* || 71 esset *emend. ex est* || *observatur corr. ex factum est* || 74-75 inchoavit — tempore erat *in marg.* || 76 esset severissima *emend. ex erat optima* || 80 saccum *del.* De comprehenso paupere. || 84 scrupulorum *emend. ex scrupuli* || 86 Tandem *in marg.* || 88-89 per 8 integros dies *in marg.*

8 Hoc alias inculcat Nadal, ex. gr. supra, p. 5, n. [10], 7 n. [8].

9 In *Exhort.* 1554, I, 306 dixerat «ter»; in *Apologia* dicit «quinquies», p. 65 [38]. Vide ib. annot. 11. Polancus in *Sum.* ponit tres disciplinas, I, 159. Cf. *Lain.*, I, 78 et *Acta*, I, 380.

10 *Acta*, nn. 22-25, I, 392-398.

11 Haec tentatio inconstantiae in *Actis* praemittitur scrupulis. Pro 60 annis, 70 ponuntur. Vide *Acta*, n. 20, I, 390.

Hactenus prima hebdomada Exercitiorum, quae est de agenda poenitentia. Sequitur nunc de oratione, contemplatione, consolatione, visionibus, quas habuit. Omnia mysteria *fidei* intellexit, et singula fere vidit.

[8] Hic de sacello [113] D. Pauli ad flumen, ubi fuit supra se levatus, ita ut aperirentur sibi omnia rerum principia ¹². In quo raptu videtur totius Societatis cognitionem accepisse, quia solebat dicere: — Ego me refero ad Manresam —, quando querebatur quare hoc aut illud ita institueret ¹³. Atque illud donum *dicebat* omnia quae acceperat dona excellere.

[9] Hactenus versatus est quasi in probatione *Exercitiorum*, atque tum *quidem* temporis conscripsit Exercitia. Nunc sequebatur ut peregrinaretur, inserviret in nosodochiis, *doceret doctrinam christianam etc.* Docuit *quidem* doctrinam christianam statim post illustrationem. *Peregrinatus Hierosolymam; vixit in hospitalibus et inservivit.* Reversus Hierosolyma, quia non *licuit* ei *ibi* manere, adiecit animum ad studia. Comperit enim, etiamsi *quis magnis* donis esset illustratus, tamen ea non fore utilia, nisi haberet *doctrinam adquisitam et versatam in Ecclesia et docendi auctoritatem, nec receptum iri huius doctrinam.* Venit *Barchinonam* in Hispaniam citeriorem ubi studuit *grammaticae* 2 annos, Complutum *deinde*. Ibi fuit in carcerem coniectus. Hinc Salmanticam venit, et ibi in carcerem coniectus. Semper tamen fuit confirmata eius vita et doctrina. Sic tentari etiam *solet* qui primum venit ad Societatem. Venit *Lutetiam ad consummanda sua studia, quibus deditus 8 annos* ¹⁴, quibus nactus est per Exercitia 9 socios.

95 *fidel sup. lin.* || 97 ubi *del.* omitta oratione [*sic*] || 102 *dicebat in marg.* || 3 *Exercitiorum sup. lin.* || 4 *quidem sup. lin.* || 5-6 *doceret — etc. in marg.* || 7-8 *Peregrinatus — inservivit in marg.* || 9 *licuit emend. ex licebat | ibi sup. lin.* || 10 *quis magnis corr. ex tantis* || 11-13 *doctrinam adquisitam — huius doctrinam in marg. loco sequentium quae delet in textu: auctoritatem Ecclesiae, quae acquiritur per gradus promotionum. Item nisi versatus esset in scholasticis studiis se [corr. ex illum] non esse audiendum* || 13 *Barchinonam corr. ex Barcenonam* || 14 *grammaticae add. sup. lin.* | *deinde sup. lin.* || 17 *tentari etiam solet corr. ex tentatur etiam | primum corr. ex primo* || 18-21 *Venit Lutetiam — providit etc. add. in marg.*

¹² De eximia illustratione qua donatus est Ignatius Minorissae dum ad sacellum D. Pauli se conferret, cf. *Acta*, n. 30 (5°), I, 404.

¹³ Hoc declaravit Ignatius, explicans cur in Societate non adhibeatur specialis habitus nec cantus in choro, et cur flant peregrinationes. *Memoriale*, n. 137, I, 610.

¹⁴ Ignatius Lutetiam pervenit 2 februarii 1528 et inde discessit ad finem martii 1535, unde eius commoratio in ea urbe ad septem annos cum duobus mensibus protracta est. Vide vol. I, p. 100, annot. 11.

*Hinc Venetias primum, omnes dein Romam. De 3 difficultatibus quas in studiis passus est, quibus providit etc.*¹⁵. 20

[10] Tria item aliquando dixit se desiderare¹⁶: primum, ut Societas approbaretur, 2 ut probarentur Exercitia a Sede Apostolica, 3 ut ederentur Constitutiones. Lodovicus Gonzales scripsit quas persecutiones passus sit, ex eius ore, cum permotus esset a P. Natali ut, sicut S. Franciscus^{16a}, ita etiam ipse aliquid suis, loco testamenti, relinqueret. Itaque persecutionem passus est non solum in Hispania, sed etiam Lutetiae, Venetiis, Romae. Quibus persecutionibus magis claruit innocentia Societatis. Hic de formula instituti per Contarenum oblata. Item de responso Pontificis: — Spiritus Dei est hic —¹⁷. Idem patet ex diplomatibus eius et Iulii Pontificis. Hactenus de probatione Patris. 30

[11] Nunc de probatione instituti. Prima probatio instituti fuit, quod Cardinali inimico pluralitatis religionum tradiderit formulam instituti P. Ignatius iussu Pontificis. [113v] Hic de 3000 missarum; de mutatione animi Cardinalis. Secunda probatio, quod non possent admitti nisi 60. Sic ab anno 40 probabatur, usque ad annum 43. Tertia usque ad annum 50, quia nondum habebamus Coadiutores. Plena igitur probatio anno 50 a Iulio 3 facta est. Ultimo in Concilio Tridentino¹⁸. 40

22 item *sup. lin.* || 37 Hic de *del.* plus.

¹⁵ Uberius de his tribus difficultatibus in adhort. complutensibus, MON. 9, nn. [14, 15].

¹⁶ Cf. Natalis praefationem ad *Acta*, I, 354 ss.

^{16a} Cf. supra, p. 183, annot. 6.

¹⁷ De hac formula Natalis vide supra, pp. 95, 145, et praecipue vol. I, 312³³.

¹⁸ Hoc loco explicit compendium primae adhortationis.

16

P. PETRI DE RIBADENEYRA COLLECTANEA

ROMAE, IN BIBLIOTHECA NATIONALI « VITTORIO EMANUELE II »

Ms. Gesuit. 1372, ff. 40-70v.

CA. 1567

Praefatio

I. - MON. ineditum.

II. - Textus: Vide titulum. Codex in quo servatur accurate descriptus est in vol. I nostri operis, pp. 83*-89*. In hoc codice varia documenta, variis manibus exarata, continentur, quae omnia ad Societatis initia pertinent. Nullum scriptum in eo invenitur quod limites excedat saeculi XVI vel ineuntis saeculi XVII. Probabili coniectura affirmari potest hunc codicem ad P. Ribadeneira pertinuisse¹. Id suadent additiones et correctiones autographae eius, quae in non paucis foliis adsunt, inter alia, in nostro documento.

Titulus codicis est: *Varia pertinentia ad principia Societatis et nonnulla spiritualia*. Cui titulo alia manus addidit: *Sunt aliqua insignia dicta et facta a P. Ribadeneira selecta, quibus vita B. Patris egregie posset, etsi non valde copiose, augeri*. Ut patet, haec notatio tempore posterior est editione *Vitae* S. Ignatii (1^a ed. 1572). Errare putamus huius subtituli scriptorem; fieri enim nequit ut hoc documentum *Vitae* editionem subsequutum fuerit, cuius potius praeparatio et veluti adversaria, ut ex mox dicendis apparebit, existimandum est.

Constat haec collectio dictis et factis S. Ignatii in novem capita distributis. Textus est plerumque apographus, non paucas tamen habet additiones autographas Ribadeneirae, quae generatim ad calcem capitum vel ad marginem foliorum positae sunt. Sententiae maxima ex parte conveniunt, et quidem ad verbum, cum correspondentibus in documento cui titulus *De Actis P. N. Ignatii*, quod superius (MON. 14) edidimus. E 112 paragraphis collectionis *De Actis*, 55 in hanc transierunt. Ex alia parte hoc documentum nobis complere permittit *De Actis*, etenim in eo integra invenitur paragraphus n. 112 quae in *De Actis* inexplato textu abrumpitur. Subiungimus tabulam concordantiarum huius documenti cum *De Actis*. Huius indicamus numeros qui singulis paragraphis praemittuntur; prioris ponimus folium et numeris 1, 2, 3, 4, notamus paragraphos ipsius folii.

¹ Vide I, p. 56, annot. 6.

CONCORDANTIAE *Ms. 1372* ET COLLECTIONIS *De Actis*.

<i>Ms. 1372</i>	<i>De Actis</i>	<i>Ms. 1372</i>	<i>De Actis</i>
f. 40r, 1 . . . n.	11	f. 58r, 1 . . . n.	70
40r, 2 . . .	13	58v, 1 . . .	72
40r, 3 . . .	41	59v, 1 . . .	77
40v, 1 . . .	102, 103	60r, 1 . . .	87
43r, 1 . . .	80	61r, 1 . . .	1
43r, 2 . . .	81	61r, 2 . . .	2
43v, 1 . . .	64	61r, 3 . . .	10
44r, 1 . . .	65	61v, 1 . . .	26
45r, 1 . . .	97, 98	61v, 2 . . .	31
45v, 1 . . .	99	61v, 3 . . .	39
45v, 2 . . .	45	62r, 1 . . .	40
46r, 1 . . .	45	62r, 2 . . .	42
49r, 1 . . .	84	62r, 2 . . .	79
49v, 1 . . .	90	62v, 1 . . .	43
50v, 1 . . .	91	63r, 1 . . .	34
52r, 1 . . .	6	63v, 1 . . .	83
52r, 2 . . .	7	63v, 1 . . .	104
52r, 3 . . .	12	64r, 1 . . .	105
52r, 4 . . .	47	64r, 2 . . .	61
54r, 1 . . .	44	64r, 3 . . .	63
54v, 1 . . .	45	65r, 1 . . .	34
55r, 1 . . .	19	65v, 1 . . .	51
55r, 2 . . .	20	66r, 1 . . .	78
55v, 1 . . .	21	67r, 1 . . .	86
55v, 2 . . .	22	67r, 2 . . .	92
55v, 3 . . .	23	67v, 1 . . .	93
56r, 1 . . .	24	67v, 2 . . .	100
56r, 2 . . .	54	67v, 3 . . .	112

Additiones et correctiones Patris Nadal in *De Actis* hic inductae non inveniuntur. Immo vero, nec rerum quae ille delevit ulla ratio habetur. Invenimus enim transcriptas paragraphos quae in *De Actis* linea transversa expunctae inveniuntur, videlicet: DA, 64 = *ms. 1372*, fol. 43v; DA, n. 65 = f. 44; DA, n. 77 = f. 59v. Et, e contra, saltem unam paragraphum deletam hic invenimus (f. 55v, 2 = DA, n. 22), quae in *De Actis* integra apparet.

Non pauca Ignatii dicta vel facta ad litteram transcripta sunt e *Memoriali* Patris Ludovici G. da Câmara. Scimus profecto Ribadeneynam possedissee exemplum *Memorialis*². In fragmentis quae

² Ib., pp. 513-514.

hic transcribit sequitur lectiones codicum *N R*, non autem lectiones codicis *M*. Nonnulla omnino nova sunt, inter quae complura Ribadeneyrae autographa.

Ad linguam quod attinet, in hoc documento inveniuntur latine scripta quae in *De Actis* latine sunt, et hispane pariter quae ibi hac lingua redduntur.

III. - Si tempus compositionis inspiciamus, facile invenire quis possit haec collectanea scripta esse post *De Actis*. Hoc suadet distributio sententiarum in capita. Praeterea inseruntur in textu (v. gr. in nn. 45, 54), additiones marginales operis *De Actis*. Valde probabile nobis videtur hanc collectionem a P. Ribadeneyra esse factam tamquam immediatam praeparationem ad librum V *Vitae Patris Ignatii*. P. Ribadeneyra hac ratione processisse videtur: propositis quibusdam virtutibus Ignatii, quae totidem titulos capitum efficiunt, congerit sententias factave varia mentione digna, ea desumens primum ex *De Actis*, deinde ex *Memoriali* P. Câmara; his adicit tandem propria manu ad capitis calcem quae ipsi in mentem veniunt. Hae additiones quandoque nihil aliud sunt quam breves annotationes ad serviendum memoriale. Ad finem documenti notationes autographae augentur, ita ut integrae tres postremae paginae sint autographae. Multiplices correctiones quae in his paginis inveniuntur clarissime ostendunt limae laborem Ribadeneyrae, optimum dicendi modum quaerentis antequam *Vitae* ultimam manum admoveret. Comparanti redactionem *Vitae* typis editae anno 1572 cum hoc scripto, facile apparet hoc esse quasi adversaria illius operis. Uno exemplo id ostendere nobis liceat:

Ms. Gesuit. 1372, fol. 70r.

Pulcherrimum arbitrabatur esse munus longeque utilissimum, idemque nostrae Societatis maxime proprium, familiariter cum hominibus conversandi [*delet.* cum hominibus apposite], quod quo plus habet utilitatis si recte fiat, eo etiam plus periculi, si inepte [*delet.* longeque, esseque, longeque utilissimum si apposite fiat].

Vita, l. V, c. X, fol. 203-203v.

Pulcherrimum arbitrabatur esse munus, nostraeque Societatis maxime proprium: versandi cum hominibus familiariter, et agendi. Sed illud, quo plus habet utilitatis, si recte fiat; eo etiam plus periculi, si inepte.

Si autem titulos singularum partium nostri documenti cum titulis capitum libri V *Vitae* conferimus, facile videmus similitudinem in rerum substantia adesse, etiamsi in *Vita* res paulo aliter exprimantur. Postremae paragraphi ff. 70r-v inveniuntur limatius expressae in *Vitae* capite X.

E quibus concludere licet haec collectanea pertinere ad tempus quo Ribadeneyra alacri studio in *Vitae* compositionem incumbibat.

scilicet ad annum circiter 1566-1567. Id confirmatur eo quod in n. [17] P. Benedictus Palmio dicitur « Provincial que es agora de Lombardía ». Iam, P. Palmio hoc munus gessit ab anno 1559 ad 1566.

IV. - RATIO EDITIONIS. Cum hoc documentum valde cum *De Actis* conveniat, et complures sententias ex *Memoriali* Patris Cámara depromptas habeat, inutile est illud integrum edere. Lektionen variantes annotavimus in nostra editione operis *De Actis* in quo hunc codicem designavimus littera V. Percurrentes igitur documentum indicabimus accurate ordinem sententiarum. Suo autem loco ea exscribemus quæ a praefatis duobus documentis minime pendent ideoque huic documento novitatis laudem praecipuam conferunt. Signis < > comprehenduntur ea quæ in textu sunt deleta. Typis italicis notantur verba Ribadeneyrae autographa.

Textus

1. *Animi motus moderabatur Ignatius.* — 2. *Consideratio in loquendo.* — 3. *Superlativis non utebatur.* — 4. *Non interrompebat loquentis sermonem.* — 5. *Non utebatur transitionibus sine praemunitioe.* — 6. *Si Societas dissolveretur...* — 7. *Normae prudentis gubernationis.* — 8. *Modum quo auctoritatem erga subditos retinebat.* — 9. *In regnum Neapolitanum venit ad pacificandos animos Ascanii Colonna uxorisque Ioannae Aragoniae.* — 10. *Oculorum modestia cum orabat vel mensae benedicebat.* — 11. *Irae dominium.* — 12. *Respondet Lainio interroganti, an Religionum conditores lumen et revelationem habuerint de rebus ad eas pertinentibus.* — 13. *In rebus divinis magis se habebat passive quam active.* — 14. *Res non statuebat ductus consolatione vel desolatione.* — 15. *Vim lacrimarum in recitando officio divino experitur.* — 16. *Cavet ne in Societate legantur libri quorum auctores sint suspecti.* — 17. *Prudentia in rebus agendis non debet esse talis quae impediatur quominus consilium ineatur.* — 18. *Omnes vias tentabat in agendis, sed totam spem in Deo collocabat.* — 19. *Prudentia in praeviendo futura.* — 20. *De votis noviciorum.* — 21. *Conditis operibus piis, eorum directionem aliis relinquebat.* — 22. *Deus non solum in oratione, sed etiam in actione invenendus.* — 23. *Non nimium affligebatur si exitus labori non respondebat.* — 24. *Mortificationem affectuum et honoris carnis afflictationibus anteponebat.* — 25. *Sese negotiis aptabat.* — 26. *De eius praedicatione.* — 27. *Tam necessariam esse dicebat Societatem in Europa quam in India.* — 28. *Quid agendum in tractandis negotiis gravioribus.* — 29. *Quonam modo cum hominibus agendum.* — 30-35. *Cautiones in hac re adhibendae.*

[I]

[f. 40] IHS. DE CIRCUMSPECTIONE ET MODESTIA LOQUENDI.

*Iacob. 3. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir. Potest etiam fraeno circumducere totum corpus. Linguam nullus hominum domare potest; inquietum malum, plena veneno mortifero*¹.

[1] *Si quid audiret ex iis quae ad iram vel motum aliquem turbidiorem incitare homines solent, confestim, vel sese colligebat iungebatque cum Deo, et cogitatione animoque meditabatur quid responderet. Ita fiebat ut cum summa moderatione id faceret, et considerate appetitus rationem non praecurreret aut inconsiderantia*².

[Sequuntur exscripta ad verbum e collectaneis *De Actis*, nn. 11, 13, 41, 102, 103; e *Memoriali*, nn. 227, 202, 248, 249, 250.]

[2] [f. 42] *No dava por autores persona ninguna, specialmente grande, sino en cosas muy consideradas.*

[3] *<Nunca usaba superlativos.>*

[4] *<No interrumpia, sino dexava acabar.>*

[5] *<Non utebatur transitionibus sine praemunitioe*³.>

20

[II]

[f. 43] IHS. DE MORTIFICATIS AFFECTIBUS.

[E *De Actis*, nn. 40, 81, 65; e *Mem.*, n. 26.]

[6] [f. 44] *Si se deshiziesse la Compañía como la sal en el agua*⁴.

3-6 *Iacob 3* — mortifero, in marg. || 11 *considerate add. sup. lin.*

¹ *Iac.*, 3, 18.

² *Quid simile dicit inferius*, n. [11]; v. etiam p. 326 in apparatu.

³ Cf. *Memoriale*, n. 202, I, 648.

⁴ Hoc dictum comple cum *Mem.*, n. 182, I, 638: « Una vez, diciendo el médico que no tomase melancolía, que le haría daño, dixo el Padre después: — Yo he pensado en qué cosa me podía dar malencolía, y no hallé cosa ninguna, sino si el Papa deshiciese la Compañía del todo; y aun con esto, yo pienso que, si un 4º de hora me recogesse en oración, quedaría tan alegre y más que antes. —

[III]

25

[f. 45] IHS. DE ADMIRABILI SEVERITATIS
CUM BENIGNITATE COMMERCIO.

[E *De Actis*, nn. 97, 98, 99, 45, 55; e *Mem.*, nn. 236^b; 212, 1°; 214, 2°; 215; 114; 117 partim.]

[7] [f. 47v] *Concorrer con le inclinationi; haver cura della sanità et della stimatione et opinione di ciascuno; non cagnar a niuno più di quello che poteva, darli il dolce lui, l'amaro per altro; tagliar della penitentia che pigliavano l'altri; nemo tentabatur cum poenitentias daret* ⁵. [48]

[8] *Auctoritatem [retinebat in primis] sanctitatis exemplo et opinione, admirabili prudentia, severitate in periculosos, maxime in pertinaces, duos in obedientia, seditiosos et in opinionibus inflatos, in iis quae exemplo serpunt et contagione, etiam minimis, sed modo quo penas dabant alacriter* ⁶.

[IV]

40

[f. 49] DE HUMILITATE PATRIS.

[E *De Actis*, nn. 84, 90, 91, 73.]

[V]

[f. 52] IHS. DE HUMILITATE.

[E *De Actis*, nn. 6, 7, 12, 47.]

45

[VI]

[f. 54] DE CHARITATE ERGA PROXIMOS.

[E *De Actis*, nn. 44, 45, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 54; e *Mem.* nn. 205 3°; 225.]

⁵ Cf. *Mem.*, n. 114, I, 593; DH, V, n. 34.

⁶ Cf. *Lain.*, n. 60, I, 140; *Mem.*, n. 46, I, 554; *Vita*, l. V, c. VII.

50

[VII]

[f. 58] IHS. DE MAGNITUDE ANIMI.

[E *De Actis*, nn. 70, 72, 77, 87.]

[9] [f. 60] El año de 1552 partió en el mes de noviembre para el reyno de Nápoles en compañía del Padre Maestro
 55 [60v] Polanco y Juan Paulo etc.; y como la mañana que
 había determinado de partir lloviese a cántaros, y el Padre
 Maestro Polanco le dixesse que sería bien diferir la partida
 para otro día, porque el agua no le hiziesse mal; respondió
 Nuestro Padre: — Vamos luego; que 30 años ha que nunca
 60 he dexado de hazer a la hora que me había propuesto negocio
 de servicio de Nuestro Señor, por ocasión de agua, ni viento,
 ni de otros embaraços de tiempo etc. —; y assí se partió luego.
 Yva entonces por una cosa de grandíssima importancia, que
 era pacificar y poner en concordia a Doña Juana de Aragón
 65 y al señor Ascanio Colona su marido, los quales avían esta-
 do muchos años apartados, y ni Papa, ni Emperador, ni otros
 príncipes grandes avían bastado a pacificarlos; y Nuestro
 Padre acabó con ella, lo que otros no avían podido. Aunque
 después viniendo ella a Roma para bivar con su marido, como
 70 lo avía prometido a Nuestro Padre, ciertos cardenales y otras
 personas de calidad que pusieron la mano en ello, lo borra-
 ron y hecharon a perder ⁷.

---

⁷ Venit Ignatius in oppidum Alvito, una cum P. Polanco et Fratre Ioanne Paulo Borrell. Roma cessit die 2 novembris 1552, reversus est autem die 12 eiusdem mensis. Vide *Chronologiam*, I, 51*; *MI, Epp.*, IV, 506-511, 534-535; *Chron.*, II, 427-429. — Ascanius Colonna, filius Fabritii et Agnetis de Montefeltro, frater Victoriae, marchionissae de Pescara, anno 1520 uxorem duxit Ioannam de Aragón, filiam Ferrantis, Ducis de Montalto. Ex hoc matrimonio, inter alios filios, natus est Marcus Antonius II, ex victoria ad Lepantum contra turcas reportata praecipue notus. Ob indolem Ascanii perdifficilem, eius matrimonium cum Ioanna fuit infelix. De eis v. PROSPERO COLONNA, *I Colonna dalle origini all'inizio del secolo XIX*, Roma, 1927, p. 187.

[VIII]

[f. 61] IHS. DE ORATIONIS SPIRITU AC DEVOTIONE PATRIS.

[E *De Actis*, nn. 1, 2, 3.]

75

[10] *Cum oraturus, vel benedicturus mensae vel gratias acturus, semper oculos aliquantisper connivebat, mentemque ad Deum elevabat.*

[11] *Si quid occurrebat eorum quae, a malignitate vel odio profecta, irritare homines et ad iram solent acuere, ita vultum habitumque componebat, ut se colligere et cum Deo loqui videretur, et quid responderet praemeditari*⁸.

[E *De Actis*, nn. 26, 31, 39, 40, 42, 43, 83, 104, 105, 61, 63.]

[12] [f. 64] Solía algunas veces pedir Nuestro Padre al P.^o M.^o Laynez si creya que los sanctos que avían fundado religiones y scripto reglas dellas [64v] huviesse[n] tenido en todas las cosas particular lumbre y revelación de N. Señor, o si algunas dexava a la prudencia natural. Y como el P.^o M.^o Laynez respondiesse que creya que, aunque en las cosas esenciales y de mayor importancia N. Señor les comunicasse y infundiesse su gracia particular, en las demás dexava obrar a la naturaleza; dezía N. Padre: — Assí me paresce también a mí —. De lo qual saco que, aunque en algunas cosas no tenía N. Padre revelación de Dios, en muchas de las Constituciones la tenía.

[13] En las cosas divinas él mesmo dezía a N. P.^o M.^o Laynez que habebat se magis passive quam active, que es el supremo grado y más perfecto que ponen los contemplativos y S. Dionisio Areopagita. El P.^o M.^o Laynez a mí⁹. [In marg.]: *Sagero*.

[14] *No determinava las cosas por consolación o desolación*¹⁰, porque en todas hallava consolación.

⁸ Cf. supra, n. [1]; v. etiam supra, p. 326, in apparatu.

⁹ Cf. *Lain.*, n. 50, I, 138-139 et annot. 7. En *Lainii* verba: « Y me acuerdo que me dezía que en las cosas agora de Dios nuestro Señor más se había passive que active; lo qual, personas que contemplan, como *Sagero* y otros, ponen en el último grado de perfección ».

¹⁰ Cf. *Exercitia*, n. [176], ubi S. Ignatius exponit secundum tempus quo electio alicuius rei apte fieri potest: « El segundo [tiempo], quando

- [15] *La abundancia de lágrimas en el officio divino, y cómo fué necesario alcançar licencia de no dezirle por ellas* ¹¹.
 5 *Alia ex Pol[an]co* ^{11*}.

[IX]

[f. 65] IHS. DE PRUDENTIA AC DISCRETIONE SPIRITUS.

In marg.: *Industrias y scripto de mano de M.^o Polanco.*

[E *De Actis*, nn. 34, 51, 78, 79, 86, 92, 93, 100.]

- 10 [Ad finem huius ultimi numeri, ad marginem scripsit Rib.]:
La vulgata edición.

[f. 67v]

- [16] Tenía nuestro Padre gran cuenta en que no se le-
 yessen en la Compañía libros de auctores sospechosos o de
 15 quienes huviesse duda, aunque no la huviesse en los mismos
 libros, porque dezía que los que leýan el buen libro se affi-
 cionavan a él y después por él a su auctor, y aficionados una
 vez al auctor fácilmente se apegavan a su doctrina. Y assí
 hizo quemar todas las obras de Erasmo muchos años antes
 20 que se vedassen por el Papa ¹², y vedó las de Savonarola ¹³;

---

se toma asaz claridad y cognoscimento, per experientia de consolationes y desolationes, y por experientia de discretión de varios espiritus ».

¹¹ Dispensatio obligationis recitandi officium divinum concessa est Ignatio et Didaco de Egúfa die 2 ianuarii 1539. Vide documentum, *Scripta*, I, 552-553.

^{11*} Vide paulo inferius, post titulum capitis [IX]. Hae duae notationes nobis suggerunt suspicionem de quodam scripto Polanci deperdito, in quo dicta et facta S. Ignatii continebantur. Vide etiam infra *Dichos y Hechos*, Mon. 19, cap. I, n. 5, et cf. vol. I, p. 13*.

¹² De lectione operum Erasmi v. *Acta*, n. 65, I, 454-456; *Mem.*, nn. 98, 245, I, 584-585 ⁵⁰, 669; RIBADENEYRA, *Vita*, l. V, c. X. In epistulis S. Ignatii vel Patris Polanco, normae traduntur de hac re, praesertim ultimis Ignatii vitae annis. Vide epp. ad PP. Bobadilla et Oviedo, 17 ian. 1552 (MI, *Epp.*, IV, 106), iterum ad P. Oviedo, 22 oct. 1552 (ib., 484); ad P. Nadal, Messanam, 6 augusti 1552 (ib., 359); ad P. Annibalem Cou-dretum, Messanam, 27 augusti 1553 (ib., V, 421); ad P. Hieronymum Doménech, 1 febr. 1554 (ib., VI, 266-267); ad P. Ioannem Pelletier, Ferrariam, 3 iunii 1554 (ib., p. 95); ad Laurentium Cavalieri, Tiburim, 1 oct. 1554 (ib., VII, 612); ad P. Ioannem B. Tavono, Patavium, 27 oct. 1554 (ib., 706); ad Ioannem B. Viola, Genuam, 17 oct. 1555 (ib., IX, 721-22); ad P. Michaëlem de Torres, 15 ian. 1556 (ib., X, 518-519); ad P. Hieronymum Doménech, 5 ian. 1556 (ib., 468). De eodem argumento videan-

de suerte que aun al Doctor Olave¹⁴ no le quiso dexar « El triunfo de la Cruz » y otras obras suyas limpias y sin sospecha. Y en su principio, estando en Alcalá¹⁵, como muchos

tur *Chron.*, III, 165; IV, 204; V, 163; VI, 411. Ex his et aliis locis qui adduci possunt, haec erui videntur: Ignatius voluit ut lectio operum Erasmi e medio tolleretur, ita tamen ut eius ordinationes ad publicas scholas dirigerentur in quibus Erasmi opera praelegebantur; ubi id fiebat, praecepit ut pedetentim hic usus cessaret; Romae maiorem rigorem observari voluit quam extra Urbem, ratione scandali. Totam hanc rem pertractavit P. Richardus G. VILLOSLADA in *Estudios Ecclesiasticos*, praecipue in 17 (1943) 88-96; idem *El Humanismo y la Contrarreforma o Erasmo e Ignacio de Loyola* in *Razón y Fé*, 121 (1940), 5-36. Quod hic dicit Ribadeneyra Ignatium comburi iussisse opera Erasmi, nullo alio in loco reperimus. Fortasse agitur de lapsu calami pro Savonarola, de quo infra. Nostra hypothesis confirmatur hoc loco *Chronici*, vol. V, 138: « Videbat etiam omnes libros, et haereticos, si qui essent, comburebat; quosdam alios, ut Erasmi et Vives, separabat ». — Opera Erasmi inclusa sunt inter libros primae classis, in Indice librorum prohibitorum impresso anno 1557 et anno 1559 evulgato. REUSCH, *Der Index der verbotenen Bücher*, I, p. 347, cf. pp. 258, 264; M. BATAILLON, *Erasme et l'Espagne*, p. 760; IDEM, *Erasmo y España* (México, 1950), II, p. 330.

¹³ Cf. *Memoriale*, n. 244, I, 668-669 et locos allatos in annot. 5. Ratio prohibitionis operum Savonarolae clare exponitur in epist. ad P. Caesarem Helmi, Venetias, 23 decembris 1553: « Circa il Savonarola la causa de proibir suoi libri non è perchè non siano buoni alcuni, como il triumpho della croce et altri, ma perchè l'authore è esposto a controversia: chi lo tiene santo, chi lo tiene meritamente brusatto; et questa è più commune opinione. Et così la Compagnia, essendosi tanti libri d'autori buoni senza controversia, non vuole si tengano nelle mani auctor controverso; non lo condanna però, nè li biasima. Et questo potrà V. R. rispondere a chi li domanderà la causa perchè si sono strasiati detti libri ». MI, *Epp.*, VI, 80. Cf. ib., XI, 104.

¹⁴ De eo v. I, indicem, p. 864.

¹⁵ Ribadeneyra hoc loco dicit Ignatio commendatam esse lectionem *Enchiridii* Erasmi dum versaretur Compluti. In *Vita*, l. I, c. XIII, iam a prima editione, id evenisse narrat Barcinone. Ita etiam POLANCO, *Vita P. Ignatii*, infra Mon. 20, n. [37]; *Chron.*, I, 33; MAPPEI, *Vita*, l. I, c. XVI. Hoc factum evenisse Compluti congruit cum *Memoriali*, nn. 98, 245, I, 585, 669. Fieri potuit ut tum Barcinone, tum Compluti Ignatio commendata fuerit lectio operum Erasmi, Barcinone quidem eo quod « eo tempore bonus latinitatis auctor habebatur » (Ribad. in *Vita*), Compluti autem ad profectum in spiritu. — In hac urbe ediderat anno 1525 et iterum anno 1526 *Enchiridion militis christiani* Michaël de Eguia, frater Didaci et Stephani, qui labentibus annis Societatem ingressi sunt. Ignatius qui, ut videtur, mense martio a. 1526 Complutum se contulit, aliquo tempore, dicti Michaëlis fuit hospes; v. I, 440, 442. José GOÑI, *El impresor Miguel de Eguia*, in *Hispania sacra*, 1 (1948), 11, 20-21.

le dixessen, y entre ellos su confessor ¹⁶, que leyesse el « Enchiridio » de Erasmo, nunca lo quiso hazer, diziendo que no faltavan otros libros buenos en que leer, de cuyos auctores no avía ninguna duda.

[17] Dezía también N. Padre que los hombres spirituales, para emprender y hazer grandes y señaladas obras en servicio de N. Señor, no avían de ser muy prudentes; quería dezir que no avían de ser tan considerados y tan circunspectos, que todo lo mirassen y temiessen y nunca acabassen de resolverse. Esto dixo un día que se tratava si era bien que el P.^o M.^o Benito Palmio, Provincial que es agora de Lombardía ¹⁷, y yo, predicássemos en los « bancos » en Roma, como se lo avíamos nosotros pedido y supplicado a N. Padre; y dudávase si era bien concedérmolo porque no se perdiesse la auctoridad de los que lo pedían, siendo personas conocidas. Y por estas palabras de N. Padre, la consulta, a quien se avía remitido, [68v] determinó que nos fuesse concedida la gracia, y assí se hizo, anno 1553, y con fructo por la gracia del Señor ¹⁸.

[E Mem., 234, 199.]

[18] *In iis quae ad Dei gloriam ipse cupiebat efficere, omnes vias tentabat, sed in Deo, non in illis, spem suam collocabat* ¹⁹.

[19] *Multa instituebat quorum consilia, quod quo spectarent nesciremus, admirabilia nobis videbantur. Cum videbamus exitum admirabamur prudentiam ipsius, qui occulta et futura tam solerter prospexisset.* [69].

35 en Roma corr. ex de Roma || 44-46 In iis — collocabat in marg || 47-50 Multa — prospexisset in marg.

¹⁶ Erat is Emmanuel Miona, qui postea ingressus est Societatem. Vide Mem., n. 98, I, 585 et annot. 49. Iis quae ibi dicuntur haec adde: Emmanuel Miona Silvensis, iuratus a. 1532 in Universitate Parisiensi; anno 1534 incipiens; ad finem a. 1536 erat adhuc Parisiis. L. DE MATOS, *Les Portugais à l'Université de Paris entre 1500 et 1550*, pp. 76, 78.

¹⁷ P. Benedictus Palmio fuit Provincialis Lombardiae annis 1559-1566. Nota hoc ad eruendum tempus quo haec collectanea scripta sunt. Idem valet pro *De Actis*, cf. Mon. 14, n. 110.

¹⁸ De aedificatione et fructu obtento cf. MI, *Epp.*, VI, 269.

¹⁹ Haec notatio scripta est ad marginem sententiae quae desumpta est e Mem., n. 234, I, 663-664; cf. DH, V, 52. Vide etiam RIB., *Vita*, I. V, c. XI; *De Actis*, n. 108, supra, p. 391.

[20] En el enero passado, hablando el P.^o Nadal a N. Padre sobre el hazer votos, el Padre dixo que nunca le avía placido antes de los dos años inducir a los novicios que los hiziessen²⁰; cosas que no se avían de hazer nada precipitadamente, según venía la ocasión, sino que era menester pensar aquello muy bien y platicallo etc. 55

[21] <Hasta poner en pie las obras pías, trabajava por sí, y holgava que los de la Compañía trabajassen; iam constitutis, se saltó fuera, y no juzgava que talis provincia fuesse a propósito de la Compañía, porque huiusmodi sodalitas belua multorum est capitem, et omnibus satisfacere perdifficile; quod si unum offenderis, operam luseris²¹.> 60

[22] No quería que los de la Compañía hallasen a Dios solamente en la oración, sino en todas sus acciones, y que ellas fuesen oración; y este modo probabat magis quam prolixas [meditationes]²². [69v] 65

[23] Aunque con mucha diligencia y charidad ayudasse a los próximos, no se affligía quando el suceso no respondía al trabajo; y usava la comparación de los ángeles tutelares, que summa cura et charitate commissos suae fidei defendunt et regunt; sed si non audiunt monenti, nihil de sua pace amittunt; sed: « curavimus Babylonem, et non est sanata »²³. 70

[24] Más mortificación de honrra que de carne, y más mortificación de affectos que no oración²⁴.

68 Affligia sup. lin. corr. ex duele

²⁰ Quae praecedunt in hac paragrapho transcripta sunt e *Mem.*, n. 255, I, 676; cf. DH, III, 12. Reliqua ibi desiderantur. Res evenit mense ianuario 1555.

²¹ « ...negabatque nostris, hisce finibus longius progrediendum; neque committendum, ut se istiusmodi operum ordinaria administratione implicarent; quod a sodalitatibus fere iis collegiisque gubernentur, quibus satisfacere (quod multorum sint capitem), sit perdifficile ». *Vita*, I, V, c. XI (editionis principis, f. 203).

²² Cf. NADAL, *Annotationes in Examen*, EN, IV, 651. Vide KAREL TRUHLAR, *La découverte de Dieu chez Saint Ignace de Loyola pendant les dernières années de sa vie*, RAM, 24 (1948) 313-337. De modo quo B. Petrus Faber hunc orationis modum ad praxim deduxit v. PLAZA, *Contemplando en todo a Dios*; de Patre Nadal, v. NICOLAU, *Jeronimo Nadal*, 258-263.

²³ *Ier.* 51, 9. De hac re cf. *Vitam*, I, V, c. XI.

²⁴ Cf. *Mem.*, n. 195, I, 644.

75 [25] *No mirava su commodidad en los negocios, ni oía sino lo que a los mismos negocios convenía, y a ellos se acomodava y no ellos a sí.*

[26] *<Su predicar era siempre essortando a buenas costumbres y a entrar dentro [de] sí; y al conoscimiento y amor*
80 *de Dios y oración.>*

[27] *Díxome que avía tanta necessidad de la gente de la Compañía acá para conservar, como en la India para plan-
tar la fee. [70]*

[28] *<A los que tratavan negocios graves encomendava*
85 *que la mañana propusiesse etc., y dos vezes se examinassen cada día; y, teniendo compañía, que uno avisasse y corrigiesse al otro de las faltas.>*

[29] *A. Pulcherrimum arbitrabatur esse munus longeque
utilissimum, idemque nostrae Societatis maxime proprium,*
90 *familiariter cum hominibus conversandi; quod quo plus habet utilitatis, si recte fiat, eo etiam plus periculi, si inepte²⁵.*

[30] *Nam ut moratus sermo, et modesti prudentisque
hominis usus, maxime alios ad Christum allectat et invitat,
ita praecipitis et inconsiderati a sancto plerumque proposito*
95 *avertit, et offensio contrahitur ex quo quaerebatur utilitas. Multas proinde cautiones censebat adhibendas, easque exem-
plo magis tradebat quam verbo. Cuiusmodi fere sunt quae
sequuntur: [70v]*

[31] *Qui aliis utilis esse cupit, sibi vacare debere et ar-*
100 *dere charitate, si alios velit incendere.*

[32] *B. Superare inanem metum, et contra omnia se ad-
versa munire, ambitionem honorumque cupiditatem tanquam*

90 conversandi *del.* cum hominibus apposite || 91 inepte *del.* longeque, esseque, longeque utilissimum si apposite fiat, utilissimum si apte fiat, inutile ac periculosum si inepte, ideoque neque omnium esse neque absque periculo. Et ut nihil ad inescandos pelliciendosque ad Christum homines si rite [apposite *sup. lin.*] fiat, ita, si inepte, nihil inutilius, nihil periculosius. Sed multas tamen cautiones adhibendas. || 92 moratus sermo et *sup. lin.* || 93 maxime *sup. lin.* || 95 ex quo — utilitas *corr. ex* unde utilitas quaeritur || 96 censebat *sup. lin.* || 99-100 sibi — incendere *corr. ex* sibi vacet, ut aliis sit utilis, et ardeat ipse charitate si alios velit incendere || 2 munire *corr. ex* muniat.

²⁵ De hac sententia cf. *Praefationem*, supra, 410. Haec et quae sequuntur ad finem usque huius Monumenti in librum V, cap. XI *Vitae*, translata sunt.

pestem fugere, et quidquid vitiosum est a se repellere; ut omnibus turbidorum matuum radicibus evulsis, gremio mollito ac subacto, aptior sit ad divinos satus ac[c]ipiendos. 5

[33] C. *Cum omnia vitia declinanda esse, tum ea cuique potissimum ad quae proclivior cuiusque natura sit. Ab iis etenim maximas impendere ruinas, nisi diligenter sibi quisque caveat sibi sit imperiosus.*

Illis praecipue quibus C. E. 10

[34] D. *Neque tamen in hac cum praefervida vehementique natura dimicatione, eiusmodi provisione utendum censebat solum, sed in reliquis item vitiis debellandis; multum enim cohibet et quasi vinculis quibusdam exultantem naturam constringit praemeditatio et comparatio animi, et assidua accurataque eorum quae cogitaveris, dixeris, egeris, commemoratio. Quod si socium habeas quicum communicari hoc officii recte possit, ultro citro de iis quae minus decora sunt, et ab illo moneri libere et illum monere placide velis.* 15

[35] E. *Qui ita in se fuerit constitutus et intelligentia necessaria instructus et agendi modo, ad alios tum iuvandos, tanquam in pulverem et solem ex umbra aiebat posse descendere; sed cogitare se non cum perfectis hominibus planeque sapientibus vivere, sed in medio nationis pravae ac perversae versari; animumque suum ita instituendum, ut neque scelorum ulla aut flagitiorum immanitate perturbetur, neque ulla hominum vel fatuitate vel fraude et astutia ipse non retineat vel cum prudentia columbae simplicitatem, vel serpentis cum simplicitate prudentiam.* 20 25

3 fugere corr. ex fugiat | vitiosum del. depravatumque | repellere corr. ex depellat || 5 aciplendos del. sit accommodatior et lumen hauriat, quod in reliquos transmittat || 6 cuique sup. lin. || 7 proclivior del. vicinior | natura sit corr. ex naturae sunt || 8 sibi corr. ex tibi || 9 caveat corr. ex imperet || 14 exultantem supra add. effrenatam in marg. quasi auctor anceps haesisset || 15 assidua del. diligens || 18 decora lectio dubia: decore? decori? || 23 sed cogitare corr. ex cogitans tamen

17

ANONYMI AUCTORIS

VITA P. IGNATII QUAM HABEBAT P. SORIANUS

CA. 1567 ?

Praefatio

I. - MON. ineditum. Antiqui scriptores nostrorum *Monumentorum* hanc *Vitam* cognoverunt sibi que transcripserunt, sed eam edere recusarunt, his rationibus adducti¹: quod eius auctor non fuisset testis rerum narratarum, quod nova non contineret, quod in nonnullos incideret errores. Nobis autem, secundum principia generalia in *Prolegomenis* exposita, nullo modo praetermittenda visa est.

II. - AUCTORES: *Fontes narrativi*, I, 69*, 72*; LETURIA, *El Gentilhombre*², 133, 306; ID., *¿Hizo S. Ignacio en Montserrat o en Manresa vida solitaria?* in *Hispania sacra*, 1 (1948) 268-272.

III. - TEXTUS integer unus servatur, qui a nobis vocabitur textus S = Soriani. Habemus etiam excerpta scripta manu P. Lancicii. Haec excerpta vocabimus L = Lancicii.

Textus S servatur in ASIR, cod. *Hist. Soc. 5b* (*Memorie varie di S. Ignazio*) ff. 2-9v (prius ff. 13-19v). Est nunc primum documentum huius codicis. Antiqua numeratio paginarum sat clare indicat codicem prius alia initio continuisse, de quibus nobis nulla remanet notitia. Textus est apographus, ab ignoto scriba exaratus; manus est saeculi XVI. Habet in margine compendia rerum earum quae in textu narrantur, facta ab antiquo scriptore, alio a scriptore documenti. In prima pagina, angulo superiore sinistro, scripsit P. Orlandini: « Vista / aliquid ». Post titulum, in eadem pagina, scripsit propria manu Lancicius: « An haec vita sit illa quae dicitur P. Soriani ».

Textus L est, ut diximus, scriptus manu Lancicii, qui ex S nonnulla excerpsit. Habetur in eodem codice, ff. 140v-141v et 179v (prius ff. 95v-96v et 179v). Hunc habet titulum: *Ex vita B. P. N. Ignatii M. S.* [intellige: manuscripta] *quam P. Sorianus habebat deprompta*. Lancicius, in iis quae e Soriano deprompsit, eum fere in omnibus secutus est ad litteram, etiam in rebus minus accurate ab illo dictis.

IV. - DE AUCTORE ET FONTIBUS. Monumentum hoc complectitur integram S. Ignatii vitam, quam quodam veluti conspectu breviter quidem sed perspicue ob oculos ponit, ab anno quo Ignatius natus

¹ Has rationes manu scriptas invenimus in apographo recentiore huius documenti, ad usum editorum MHSI confecto.

est et ad eius usque obitum. Qua in re nonnullas alias narrationes etiam antiquiores antecellit, quae sive de initiis vitae Ignatii sive de eius operibus post Societatem conditam vix quidquam referunt.

Quisnam fuerit huius *Vitae* scriptor non certo nobis constat.

P. Lancicius dubium sibi proposuit fueritne illa « vita quae dicitur Patris Soriani ». Quod dubium quodammodo ipse solvit dum eius compendio propria manu exarato hunc praefixit titulum: *Ex vita B. P. N. Ignatii M. S. quam P. Sorianus habebat deprompta*. Scimus itaque e Lancicii testimonio vitam hanc aliquo saltem modo cum P. Soriano connecti qui illam retinebat, et cuius nomine distinguebatur; sed eum fuisse *Vitae* auctorem Lancicius non dicit. Pressius ergo res est investiganda, ad quod vel maxime iuverit *Vitam* in trutinam revocare, inspiciendo quibus in locis cum aliorum scriptis ipsa conveniat, quid novi addat.

Exordium sat clare indicat *Vitam* esse partem operis cuiusdam longioris de Societatis Iesu Instituto pertractantis, et quidem miram similitudinem prae se fert cum Hieronymi Natalis adhortationibus, in quibus vitae Ignatii narratio medium est ad Societatis Institutum plenius cognoscendum; ita ut prima fronte hoc opus videatur nova Natalis adhortatio. Si tamen attente rem examines facile animadvertes *Vitam* hanc in non paucis a Natalis scriptis ignatianis differre. Ex alia parte, manifestum est plurima ex *Actis* ignatianis a P. Ludovico Gonçalves da Câmara desumpta esse sive mediate sive immediate, nec desunt quaedam huius *Vitae* propria, quae in aliis antiquioribus narrationibus reperire nobis non licuit. Itaque, dum *Vita* ad Natalis adhortationes reduci minime potest, fatendum est eam opus novum et independens constituere, ab auctore incerto conscriptum, qui prae oculis primarios fontes de S. Ignatii vita habuit, quibus alia sua sponte addidit. Abs re non erit recensere, sin minus omnes, aliquos saltem locos qui sive cum Natalis scriptis, sive cum *Actis* congruunt. Postea, quae huius *Vitae* propria sunt recensebimus.

Scriptis Natalis haec inter alia similia sunt: narratio vitae Ignatii adhibita ad Societatis Institutum cognoscendum; Ignatii vita est exemplar toti Societati propositum n. [1]. Frater Ignatii natu maior adest Pampilone dum urbs obsidetur a Gallis n. [2]. Ignatius legit *Vitam Christi* Ludolphi Cartusiani. Studium eius quaerendi quod Deo esset gratissimum n. [3] et maius Dei obsequium n. [7]. Reverentia exhibita rebus ecclesiasticis n. [12]. Tres difficultates quas Ign. in suis studiis expertus est, quae ei experimento fuerunt in ordinandis studiis pro scholasticis Societatis n. [18]. Votum (Nadal in *Apologia*, n. 37, dicit « promissionem »), continuandi studia, factum Parisiis n. [18]. Hae similitudines non demonstrant strictam dependentiam. Praeterea vita Soriani est locupletior in exponendis rebus ante adventum Ignatii in Montem Serratum, dum e contra pro periodo minorissana sistit in rebus externis, divinas illustrationes praetermittens. Caret etiam fere continuis applicationibus ad vitam in Societate ad Ignatii imaginem conforman-

dam quibus abundant Natalis scripta, praecipue adhortationes. Natalis fere nihil dicit de rebus ab Ign. peractis post annum 1538, dum vita Soriani hanc partem ignatianae vitae satis illustrat.

Cum *Actis* his in rebus convenit: assignat Ignatio aetatem 25 annorum cum « in militiam profectus est » n. [2]. Conversio Loyolae, studium imitandi exempla S. Francisci et S. Dominici, discretio spirituum n. [3]. Visio B. Mariae Virginis n. [4]. Episodum mauri inventi in itinere ad Montem Serratum n. [5]. Vigilia armorum n. [7]. Apparitio Iesu Christi prope Patavium n. [10]. Narratio peregrinationis hierosolymitanae cum omnibus adiunctis n. [10] et ss. Opera pia Azpeitiae instituta, inter alia sonus campanae ad « Ave Maria » n. [24]. Sanitas Simoni Rodrigues restituta Bassani n. [28]. Narratio persecutionis anni 1538 n. [34]. Tandem ad finem mentio clara fit *Actorum* exponiturque qua occasione tandem aliquando Ignatius ad vitam suam enarrandam adductus fuerit.

Nonnulla sunt quae ansam praebent ad suspicandum auctori notam esse etiam Lainii *Epistolam de S. Ign.*, atque etiam fortasse Polanci *Summaria*. Sic, mutatio vestium in itinere ad Montem Serratum n. [6]. Votum castitatis factum Beatae Virgini « cum nondum sciret soli Deo esse vovendum » (cf. dictum Lainii: « sed non secundum scientiam ») n. [6]. Consilium petendi Hierosolymam Minorissae susceptum n. [9]. Iter sociorum Romam versus « baiulantes scripta » n. [26]. Socii flumen transvadantes pecuniam sibi comparare recusant n. [29]. Cum *Lainii adhortationibus in Examen* conveniunt, inter alia, dictum Ignatii quod n. [1] transcribitur, et motus contra Ignatium Parisiis n. [19].

Sed illa vel maxime considerata sunt quae huius *Vitae* peculiariora sunt. Fatendum est auctorem non semel in errores incidisse — quos in annotationibus indicare conabimur —; alia tamen tunc bene nota accurate exponit. En tibi nonnulla: Natalis annus Ignatii fuit 1491. Cognatio eius cum Prorege Navarrae. Milites Galli perhibentur « diligenter de Ignatio conquirerentes » n. [2]. Ignatius iam Loyolae incipit orationi vacare n. [4]. Ignatius mansit per aliquod tempus in deserto loco prope Minorissam nn. [7, 18]. Exercitia primae hebdomadae ibi peragit. In exercitiis tertiae hebdomadae studium salutis animorum sentire incipit n. [7]. Contumeliae cuiusdam piae feminae una cum examine particulari illi media fuerunt ad vanae gloriae tentationes debellandas n. [8]. Studia ad salutem animorum ordinavit n. [16]. Adiuncta quibus exprimitur episodum punctionis a Doctore Gouveia intentatae nn. [19, 20]. Triplex votum ad Montem martyrum n. [22]. Ratio cur ipse, minime vero socii, in Hispaniam venerit n. [2v]. Azpeitiae remansit ad reparanda mala exempla a se iuvene data n. [23]. Accurate exprimuntur omnia quae ad ordinationem sacerdotalem et primam Missam pertinent n. [30]. Ignatius auctoritate fungitur erga socios dum prohibet quominus in Hispaniam ipsi veniant (n. 23), et postea iubet eos Romam venire ad novam religionem instituendam, « iam enim intellexerat hanc esse Dei voluntatem » n. [33]. Persecutio anno 1538 ab Ign. tolerata recte enarratur. Societas ad hoc condita est: ut iuvet Sedem Apostolicam n. [33].

Ex his quae diximus, hae conclusiones tamquam probabiles erui posse videntur quantum ad huius *Vitae* auctorem: 1° eam non esse inter Natalis adhortationes numerandam. 2° Probabilius Natalem non fuisse eius auctorem. 3° Auctorem habuisse optimos fontes, inter quos *Lainii epistolam*, *Acta*², Natalis scripta, eosque in aptam narrationem digessisse, additis non paucis, non semper veris, quae a praecedentibus scriptoribus praetermissa fuerant.

Si iam de auctore praesius definiendo agatur, res est difficilior. Unum certum est: Patrem Hieronymum Soriano hanc *Vitam habuisse*, immo eam tempore Lancicii *Vitam* Patris Soriani vocari. Fueritne ipse P. Sorianus eius auctorem statuere non audemus, probabile tamen existimamus. Certe ipsi occasio non defuit, dum Romae commoratus est, narrationes de Ignatii vita perlegendi; immo vero, cum S.¹ Conditoris fama ad id tempus (circa an. 1567) recens adhuc esset, et cum non pauci adhuc viverent ex iis qui cum Ignatio familiari consuetudine coniuncti fuerant, fieri optime potuit ut Sorianus, eorum testimonia cum traditione scripta coniungens, hanc pertexuerit narrationem, ad sociorum aedificationem destinatam.

Iam de Hieronymo Soriano quaedam dicamus.

En cursum vitae eius, prout ex antiquis catalogis in ASIR servatis desumitur. Hispanus matritensis (*Cast.* 13, f. 139), natus an. 1541 (cf. *Cast.* 13, f. 85v, 127; *Sic.* 59, f. 28); ingressus est Societatem Salmanticae mense ianuario anno 1564. Ita eruitur ex *Lista de los que están en el Collegio de Salamanca en Henero de 1564*: «El Hermano Gerónimo Soriano, aiuda del reftolero. Edad 22 años³. Tiempo de Compañía: 8 días. Estudios: Curso de artes y Bachiller en Theología» *Cast.* 13, f. 85v. Paucis post mensibus missus est Methymnan (Medina del Campo). (Ib., f. 87, 127). De eo haec habentur in quadam *Memoria de las qualidades spirituales de los Padres y Hermanos del Colegio de Medina del Campo*: «El H. Jerónimo Soriano es Bachiller en Theología, tiene muy buena habilidad para escuelas, sabe bien latín, griego y hebreo, y podría leer artes y después, con estudiar, theología. Tiene claro juicio y partes naturales, habilidad tiene para qualquiera cosa; está firme en su vocación y siente bien de las cosas espirituales y entra en ellas con facilidad. Es humilde y tierno, tiene hechos los votos, está ordenado de epístola, tiene ocho meses de Compañía y es sacristán», (*Cast.* 13, f. 139v). Ex eodem catalogo, f. 139v, discimus haec: «El H. Jerónimo Soriano ha que entró un año, hizo los votos 4 meses después. Es de Madrid, diócesis de Toledo. Antes de entrar en la Compañía estudió griego y hebreo y se hizo bachiller en Theología. Después le ordenaron de epístola y ha tenido algunos officios en casa. Es de 24 años y tiene mediana salud».

Anno 1566 eum invenimus inter theologiae auditores in collegio Romano (*Rom.* 78b, ff. 49, 53 cf. *Epp. Salmeronis*, II, 556); mense septem-

² Mediate vel immediate, v. supra.

³ Notum est in his catalogis aetatis annos non semper definite tradi, unde ex variis indiciis investigandi sunt.

bri Theologiae Doctor renuntiatur (*Pol. Complementa*, II, 679, n. 50). Eodem anno 1567 missus est ut professor Neapolim « ad inchoanda studia theologica ». V. *Catalogi eorum qui missi sunt extra Urbem anno 1567, Rom. 78b*, ff. 37, 40. Neapoli fuit Lector theologiae (*Sic. 59*, f. 28, cf. *Epp. Salmeronis*, II, 176) habuitque inter auditores S. Bernardinum Reolino. Una cum hoc Neapoli sollemnem emisit professionem in manibus Patris Salmerón anno 1571 die 30 aprilis (*Rom. 53*, f. 5; *Epp. Salmeronis*, II, 257). Fuit postea magister novitiorum Nolae in Campania, diversaque obiit munera apostolica tum ibi tum Cirinolae (Cerignola), ubi supremum diem obiit 3 iulii anno 1583, *Hist. Soc. 42*, f. 78. Eius elogium pertexuerunt *Litterae annuae* anni 1583, p. 38, ubi vocatur « eximia probitate sacerdos ». Eaedem litterae annuae referentes eius vocationem ad Societatem agunt de intima amicitia qua devinctus fuit cum P. Maldonado dum uterque, ante ingressum in Societatem, studiis vacaret in Universitate Salmanticensi. Praeter *Litteras annuas* Sorianum laudibus extollunt historici: SCHINOSI, *Istoria della C. di Gesù, appartenente al regno di Napoli*, vol. I, pp. 326, 351, 436, 442-445 (falso ponit mortem Soriani accidisse die 3 iunii, unde fortasse alii recentiores hunc errorem sumpserunt); PRAT, J. M., *Maldonat et l'Université de Paris*, pp. 15-17, 488; *Menologia*.

V. - TEMPUS SCRIPTIOIS ex his quae diximus de Soriani vita deducendum videtur. Sive enim ille fuerit huius vitae auctor sive non, opus debet tempore praecedere annum 1583 quo Sorianus mortuus est; nec ante an. 1566 scribi potuit, quo anno Sorianus Romam venit ex Hispania. Si autem rem pressius statuere velimus, scriptio operis circa an. 1567 reponenda videtur. Nam probabilius opus Romae scriptum fuit, ibi saltem facilius acquiri potuit a P. Soriano quam postea cum Neapolim se contulit. Iam vero, Hieronymus Soriano an. 1567 in collegio Romano lector fuit, nec postea Romam rediit. Ex alia parte, anno 1567 P. Franciscus Borgia praecepit ut omnia quotquot invenirentur *Actorum* exemplaria colligerentur Romamque mitterentur⁴, unde difficilius *Acta* post hunc annum videre potuit auctor.

VI. RATIO EDITIONIS. Edimus textum *S* integrum. Summarium quod continenter per totum opus habetur in margine, nos integrum operi praemittimus. Quae a Lancicio deprompta sunt in conficiendo textu *L*, ea nos indicamus litteris italicis, variantes autem lectiones ad apparatus criticum reicimus.

Textus

2. P. Ignatius nascitur 1491. — 4. Apparet ei B. Virgo. — 6. Flagellatur bis quotidie in itinere, liberalis et benignus, votum castitatis. — 7. Mons Serratus. Induitur sacco. Novus miles. In deserto quinque vel

⁴ EN, III, 365.

tres disciplinas. Orat per 7 horas. Exercitia primae hebdomadae. Moderatur poenitentias. — 8. Inservit infirmis. Vincit humanos respectus, inanem gloriam. — 9. Petit Hierosolymam, abiicit omnem fiduciam rerum temporalium. Romam venit ut licentiam Pont. impetret. Distribuit pauperibus pecun[ias]. — 10. Ipse patitur inopiam; Patavii ei Christus apparet. Venetias admittit[ur]. Miraculose a senatore excipitur. — 11. Obtinet a Duce ut in navim admittatur gratis. Illius zelus. Hierosolymam pervenit. — 12. Prohibitus remanere, revertitur in Europam. — 13. Parva navi ducitur Venetias, duabus maioribus eversis; humaniter a caupone suscipitur. — 14. Comprehenditur ut explorator, illuditur, vexatur. Genuam venit, inde Barchinonem. — 15. Grammaticae operam dat. — 16. Confert se Complutum. Artium studiis et animarum lucris vacat. Comprehenditur ut de haeresi suspectus, sed postea dimittitur. — 17. Salmanticam se confert ut litteris commodius vacet. Examinatur a Dominicanis Fratribus. — 18. Lutetiam venit. In studio prima [difficultas] summa paupertas, 2^a imbecillitas corporis, 3^a nimia devotio. Providit contra has in Constitutionibus. — 19. Parisiis dum scholares a peccatis avocat, in odium et periculum iniicitur. — 20. Parisiis a lusitano persecutionem patitur, sed cognita eius sanctitate fit Regi Lusitaniae nota per [*abscissa charta*]. — 21. Congregat 9 sibi socios per Exercitia spiritualia. Societas cur ex variis p[arti]m nationibus. — 22. Emittunt tria vota. — 23. Providentia Patris Ignatii. 1535. — 24. In patria vitam agit in xenodochio; verbo et exemplo iuvat. — 25. Venit Venetias, tres alios ibi lucratur socios, Baccalaureus. — 26. Socii Venetias veniunt. Distribuuntur in vicinas civitates domini Veneti. Baccalaureus Osses. — 28. Bassani P. Simon sanatur adventu P. Ignatii. Praeter Ignatium omnes Romam veniunt terni. Alieni a mercede pro spiritualibus. — 30. Ab Ortizio introducti ad Pontificem. Ordinantur ad titulum paupertatis. — 31. Rursus dividuntur per civitates Italiae. Moritur Baccalaureus Osses et a P. Ignatio inter angelorum choros visitur. — 32. Prope Senas P. Ignatius caelesti visione dignus. Romae a D. Ortiz humaniter excipiuntur et ad Pontificem introducuntur. — 33. Conveniunt ut religionem instituant. In diversis ecclesiis concionantur cum fructu. P. Ignatius primam Missam apud S. Mariam Maiorem. Persecutionem patiuntur. — 35. Offeritur formula vivendi Pontifici et confirmatur. Approbatio Societatis committitur tribus cardinalibus. P. Ignatius 3 millia Missarum vovet pro confirmatione obtinenda. — 36. Approbatur cum restrictione numeri ad 60. Societas exercetur in probatione 3 annis. Postea amplis decoratur privilegiis. Fiunt missiones in primo anno confirmationis circa triplex genus. Tria munera praecipua Sedis Apostolicae. Circa ea adjuvatur a Societate. — 37. P. Ignatius incumbit Constitutionibus condendis. Moritur 1556. Ante mortem dictat per aliquot dies certis horis quae ad Societatis directionem spectare videbantur.

†
Ihs.

[f. 2]

VITA PATRIS NOSTRI IGNATII

[1] Agamus nunc de altero medio valde opportuno ad cognoscendum nostrum institutum, nempe de vita Patris nostri Ignatii¹. Nam quemadmodum ille ambulavit, sic et nos debemus ambulare, ut ait D. Iohannes, 1^a epist., cap. 2°: « qui dicit se in ipso manere, debet quemadmodum ille ambulavit, et ipse ambulare »². Et ipse Pater Ignatius dicere solebat: — Cum Deus eligit quempiam ut fundatorem religionis, sic eum ducit, quemadmodum vult eius sectatores ambulare³. Atque iam omnia quaecumque egit Pater noster Ignatius ad nostram instructionem possunt explicari.

[2] Fuit itaque P. Ignatius cantaber, patria Loijla [sic], nobilis genere et ex illustri familia, quippe qui propinquus erat Ducis Naxarae⁴, natus anno Domini 1491 °. Ab ineunte aetate in rebus bellicis exercitatus et in aula regis Ferdinandi, cum esset annorum fere 25 in militiam est profectus, quo tempore Galli obsidebant Pampilonam⁵. Cum autem ipse es-

² *Infra titulum scripsit Lancicius: An haec vita sit illa quae dicitur P. Soriani || 10 vult] alios add. L*

¹ Modus exordiendi in memoriam revocat Natalis adhortationes, in quibus vita S. Ignatii narratur tamquam medium ad melius cognoscendum Institutum Societatis. Vide NADAL, *Adhort. Complutenses* (1561) supra, MON. 8, pp. 178-179.

² 1 Io., 2, 6.

³ Hoc principium repetitur a P. Láinez, v. supra, p. 137, n. [14], et inculcatur a P. Nadal.

⁴ Antonius Manrique de Lara, de quo v. I, 75 r. Inferius, n. [4] eum vocat auctor « suum consanguineum ». Cf. RIB., *Vita*, l. I, c. 3: « Sanitate utcumque recuperata, specie quidem Ducis Naiarae invisendi (quocum magna erat Loiolae familiae vetusque coninctio) » ... Hispane vero: « Había ya cobrado razonable salud, y porque la casa de Loyola era muy de atrás allegada y dependiente de la del Duque de Nájera ... ». In antiqua quadam narratione de commoratione Ignatii in oppido Arévalo dicitur: « con cuya casa [sc. Ducis Naiarae] tenía deudo ». *Scripta*, II, 471. Antonius Manrique de Lara dux erat partium Onnacinarum (*Oñacinos*) quibus adhaerebant Beaumontenses regni Navarrae. De his et de Antonio Manrique v. LETURIA, *El gentilhombre*², pp. 107-110; DUDON, *Saint Ignace*, p. 32.

⁵ Non recte dictum. Ignatius Arévalo relictus ad servitium Ducis Naxarae in militiam est profectus anno 1516, cum annos 25 natus esset.

set in praesidio, cum quodam fratre suo maiori natu⁶, et sua
 autoritate atque magnanimitate cunctos sustentaret, ictus²⁰
 bombardae alterum illi crus confregit, alterum laesit, qua ex
 re reliqui perculsi se dediderunt. Galli vero diligenter de P.
 Ignatio conquirentes, honorifice eum tractaverunt et Loijlam
 [sic] curandum remiserunt. Ubi, cum graviter laboraret, me-
 dici de eius salute desperarunt; sed in vigilia Apostolorum²⁵
 Petri et Pauli miraculose coepit melius habere; praedixerant
 enim medici quod, nisi ea nocte melius haberet, actum esset
 de eius vita.

[3] Dum autem convalesceret, petiit aliquando sibi dari
 librum aliquem de rebus bellicis, quem cum non reperirent,³⁰
 forte fortuna oblatus est ei liber Ludolphi Carthusiani de vita
 Christi⁷ hispanice conscriptus (erat enim ipse ignarus littera-
 rum, nec aliud noverat, nisi legere et scribere). Quo perlecto,
 coepit de sua [2v] vita excogitare; et aliquando excogitabat
 magna aliqua gesta in sui regis obsequium agere, aliquando³⁵
 etiam, ad imitationem sanctorum, praesertim Francisci et Do-
 minici, cogitabat insignia ac praeclara Deo servitia facere⁸; ut
 enim erat animo excelso, semper magna appetebat⁹. Caete-
 rum experiebatur quod, quoties cogitabat de rebus saeculari-
 bus, remanebat tristis; quoties vero cogitabat Deo servire, lae-⁴⁰
 tus remanebat; quamobrem coniecit istum esse bonum, illum
 autem malum spiritum. Unde deliberavit facere quod Deo es-
 set gratissimum, et omnia ad eius gloriam facere¹⁰.

31-33 Librum Ludolphi Carthusiani de vita Christi hispanice conscriptum
 legebat in sua infirmitate in qua conversus est L

Expugnatio tamen Pampilonensis anno 1521 locum habuit, Ignatii ae-
 tatis anno 30°, secundum probabiliorē sententiam.

⁶ Martinus García de Oñaz, quem Pampilonae affuisse tempore ob-
 sidionis asserit etiam Nadal in *Apologia*, supra, MON. 3, n. [31], p. 63.
 LETURIA, *Nuevos datos*, pp. 55-56; *El Gentilhombre*², pp. 124-126.

⁷ Auctorem *Vitae Christi* ab Ignatio lectae fuisse Ludolphum Cartu-
 siensem non invenimus in antiquissimis narrationibus; certe in scriptis
 Patris Nadal, v. supra, p. 64. Auctor nihil dicit de alio opere « Flos sanc-
 torum ».

⁸ *Acta*, n. 7, I, 372.

⁹ *Sum.*, n. 4, I, 154.

¹⁰ Vide infra, n. [7]: « maius Dei obsequium (quod semper prae-
 oculis habebat ». Cf. NADAL, *Adhort. Conimb.* (1561), n. [7]: « Buscar
 lo mejor », supra, p. 150; eiusdem *Adhort. Compluti*: « Et così deli-
 berò ... di servir al Nostro Signore come meglio puotesse et di far tutte
 le cose per sua maggior gloria », supra, p. 187.

[4] Ab eo tempore coepit se ab aliorum consuetudine recipere, et orationi se dedere, unde semel apparuit ei Beata Virgo ¹¹, quae totum reliquit plenum consolatione. Cum autem frater eius secundum carnem advertisset velle eum vitae propositum mutare et machinari aliquid novi, coepit ei dissuadere et quasi coërcere ne quid tale ageret; quod ille prudenter dissimulans, dixit se velle ire ad ducem Naxarae, suum consanguineum, re autem vera proposuerat ire ad Beatam Virginem Montis Serrati; atque ideo, assumpto equo cum duobus famulis, eo tendebat.

[5] Accidit autem ut in itinere obviam fieret cuidam mauro ¹², qui coepit deridere nostram religionem, ac blasphemias atque convitia iactare in Beatam Virginem, et fugere; quare Pater Ignatius iratus coepit cogitare teneretur necne hominem interficere, ut suo honori ac Deo satisfaceret, cum nondum esset expertus rerum spiritualium; cum autem sic haesitaret, commendavit se Beatae Virgini, et frenum equo laxavit, ut si quidem eandem viam quam maurus teneret, intelligeret Dei voluntatem, ut maurum interficeret: sin minus, ne interficeret. Deo autem volente eum ab homicidio praeservare, equus [3] aliam viam tenuit.

[6] In eodem itinere bis se cedebat flagellis quotidie, et tandem, cum invenisset quendam pauperem, vestes quas habebat satis honestas [ei donavit ¹³], qua ex re ille venit in suspicionem latrocinii, et coniectus est in carcerem. Quod cum Pater noster accepisset, lachrymatus est, quod in quo putabat ei prodesse, nocuerat; ac reversus curavit eum liberari. In eodem itinere emisit votum castitatis Beatae Virginis, cum nondum sciret soli Deo esse vovendum ¹⁴; unde magnam illi Deus gratiam dedit circa castitatem.

[7] Tandem devenit ad Montem Serratum, ubi, volens perfecte Deo servire, remisit famulos ¹⁵ cum equo, et coepit

65-82 In itinere ad Montem Serratum bis se quotidie flagellis caedebat. Confessione peracta in Monte Serrato, et ense pugioneque B. V. oblatis, recepit se in locum desertum prope Manresam ita ut quotidie ... L

¹¹ Acta, n. 10, I, 374.

¹² Acta, nn. 15, 16, pp. 382-384.

¹³ Acta hoc factum reponunt, non in itinere, sed in ipso Monte Serrato, et quidem in pervigilio Annuntiationis B. Mariae Virginis, n. 18, p. 386. Cum auctore consentiunt Lain., n. 6, I, 76 et Sum., n. 12, I, 159.

¹⁴ Lain., n. 5, I, 76; Sum., n. 11, I, 158.

¹⁵ Ex Actis (n. 13, I, 380) deducendum est Ignatium dimisisse fa-

a poenitentia, nam confessus est generaliter uni ex monachis S. Benedicti satis scrupulose. Et postea, in vigilia Annuntiationis, volens imitari equites, qui solent, cum novis armis induuntur, totam noctem vigilare, vigilavit et ipse offerens B. Virgini ensem et pugionem, et induens se sacco, et uno calceo in crure adhuc laeso, sine pileo, atque ita *se recepit in desertum locum prope oppidum quod dicitur [Manresa]*¹⁶, ita ut quotidie accederet ad Missam, ad horas canonicas, et contionem¹⁷. In eo deserto quotidie faciebat quinque vel tres disciplinas, orabat per 7 horas, pane et aqua vescebatur¹⁸; diebus Dominicis adhibebat parum vini, atque ita fecit Exercitia primae hebdomadae, quae spectant ad vitam purgativam. Et cum in eo loco, qui dicitur Manressa, prope D. Virginem, ageret Exercitia p.^{ae} hebdomadae, austerissimam vitam agebat. Deinde cum Christi mortem^{18a} ac passionem meditaretur, coepit magno accendi desiderio iuvandi proximos, ad Christi Domini imitationem qui in ea re tantum laboris insumpserat. Atque intelligens in hoc maius Dei obsequium (quod semper prae oculis habebat), esse situm, coepit [3v] penitentias moderari, ut in iuvandis proximis esset aptior, cum praesertim stomacho iam satis esset imbecillo. Atque hinc factum est ut Constitutiones conderet quae non obligarent ad ullam penitentiam, praeter eas ad quas Ecclesia obligat, relinquens tamen locum penitentiarum quae assumuntur iuxta cuiusque devotionem aut vires, cum approbatione tamen Superioris¹⁹.

90 mortem] vitam L || 94 habebat] habuit L || 96 Constitutiones] postea add. L || 100 Superiorum L

mulos in oppido Navarrete; constat etiam Ignatium mulam Monasterio dedisse. *Scripta*, I, 725.

¹⁶ Post verbum « dicitur » sequitur in textu punctum et spatium album. Ex his quae sequuntur obvium fit oppidum de quo hic agitur esse Minorissam (Manresa). Paulo inferius ipse auctor dicit: « in eo loco qui dicitur Manressa ». Lancicius in suis excerptis scripsit etiam « Manressa », v. apparatus.

¹⁷ *Acta*, n. 20, I, 390; n. 25, p. 298.

¹⁸ De disciplinis ter singulis diebus peractis loquitur *Sum.*, n. 14, I, 159 atque etiam Nadal, *Exhort. Compluti* (1554), I, p. 306, in *Apologia*, n. [38], (p. 65) scilicet: quinquies. *Acta*, n. 13, I, 380 (in marg.) dicunt: « Desde el día que se partió de su tierra siempre se disciplinaba cada noche ». De oratione per septem horas v. *Acta*, n. 23, I, 396; n. 26, p. 398. De ieiuniis v. ib., n. 19, p. 388; n. 27, p. 400.

^{18a} Lancicius, in suis excerptis, scripsit « vitam ».

¹⁹ *Examen*, c. I, 6; *Constitutiones Societatis Iesu*, p. VI, c. 2, n. 16.

[8] Deinde in eodem loco cum esset quoddam xenodochium ²⁰, coepit inservire infirmis multo tempore; et cum de nobilitate et respectibus humanis tentaretur, multo magis se inter pauperes collocabat ut vinceret hanc tentationem ²¹. *Et*
⁵ *cum iam fama suae sanctitatis diffunderetur, ut spiritum vanae gloriae, abiiceret, curavit ut matrona quaedam honesta*
quotidie iniuriis eum lacesseret, et peccata sua ei in memoriam revocaret, qua industria et examine particulari tantum profecit, ut per multos annos ante obitum suum (ut fertur)
¹⁰ nec minimam quidem inanis gloriae senserit tentationem ²².

[9] Deinde constituit ire Hierosolymam ²³, et ibi loca sancta visitare ubi Christus salutem nostram operatus est, tum etiam ut aliquid pro Christo pateretur laboris, tum etiam ut captaret aliquam occasionem iuvandi proximos, non solum
¹⁵ eos quibuscum ageret in itinere, sed etiam alios infideles, qui in illis locis commorantur, quod postea fecit per alios, quamvis per se ipsum non potuerit † perficere †. In ea peregrinatione ita voluit a se omnem fiduciam in rebus temporalibus abiicere ut, cum venisset Barchinonem, ubi navem conscenderet,
²⁰ neque admitterent sine provisione panis biscotti, existimans hunc esse defectum fiduciae, quam deberet habere in solo Deo et non in rebus temporalibus, nunquam voluit sibi de rebus huiusmodi providere, quousque consultus confessarius id suaderet ²⁴; idque consueverat ipse Pater in omni sua
²⁵ du-[4]bitatione facere. Cum autem postea Romam pervenisset ut licentiam Pontificis obtineret (nemo enim loca sancta potest adire absque eius facultate sub poena excommunicationis), quorundam importunitate coactus est aliquot ducatos accipere, quos eadem de causa, nempe ne spem suam in rebus
³⁰ temporalibus collocaret, antequam Venetias pervenisset, pauperibus distribuerat ²⁵.

4-5 Et cum iam] Cum Manresae fama suae sanctitatis ... L || 6 abiiceret] abigeret L || 17 perficere] proficere [!] ms.

---

²⁰ Xenodochium Sanctae Luciae dicatum.

²¹ *Lain.*, n. 8, I, 78.

²² Cf. Praefationem P. G. da Câmara ad *Acta*, n. 1*, I, 356; *Memo-riale*, n. 111. Vide etiam RIB., *De Actis*, n. 12, supra, MON. 14.

²³ Re vera Ig. constituerat Hierosolymam petere iam Loyolae post conversionem. *Acta*, n. 8, 9, I, 372-374.

²⁴ *Acta*, n. 21, I, 410.

²⁵ *Ib.*, n. 40, I, 416.

[10] Cum autem multam inopiam et laborem passus esset in itinere, quodam die prope Patavium prae lassitudine cecidit in terram semimortuus, et a sociis derelictus, sed Christus Dominus ei apprensus, eum confortavit²⁶, ita ut resurgens iam 35 fortior Venetias perveniret; ad quam urbem cum socii admissi non fuissent propter pestem quae tunc in Italia grassabatur, Pater Ignatius sine ulla difficultate admissus est²⁷. Nocte sequenti, cum omnino non haberet locum in quo hospitaretur, coepit dormire in quadam platea²⁸ prope domum cuiusdam 40 senatoris²⁹. Sed divina providentia factum est, ut ille senator expergefactus numquam quiescere aut dormire posset, quoad Patrem Ignatium surgens a lecto intromitteret, et ei lectum praeberet³⁰.

[11] Deinde cum vellet in Cyprum navigare, nec haberet, 45 sine ullo favore humano, cum sua simplicitate adiit ducem qui tunc erat Andreas Gritti³¹, qui suis verbis ita est permotus, ut iusserit eum gratis admitti in navem quandam venetam. Cum autem et in navi fierent nonnulla peccata, et Pater Ignatius esset valde zelosus, non ferens tot Dei iniurias, 50 omnes reprehendebat. Unde tam grave illorum odium in se concitavit, ut deliberaverint eum in insula quadam relinquere. Cum autem ad eam vellent applicare, valido vento sunt prohibiti et ab insula propulsati, ita ut coacti fuerint eum usque ad Cyprum deferre, unde profectus est Hyerosolymam³²; 55 quam urbem videns, consolatione affectus est.

[12] Cum autem loca illa sancta summo gaudio repletus invisisset, constituit ibi remanere, tum ut [4v] posset

47 Pritti ms.

²⁶ Ib., n. 41, I, 418.

²⁷ Ib., n. 42, I, 418.

²⁸ Cf. *Acta*, n. 42, I, 418; *Rib., Vita*, l. I, c. 10. Ign. dormiebat in platea D. Marci (*piazza S. Marco*) in porticu qui vulgo dicitur «procu-tie vecchie».

²⁹ Marcus Antonius Trevisan, vir prudentia et integritate vitae conspicuus. Eius domus vocabatur «palazzo Trevisano» postea «Cappello». Sita est in via dicta «Fondamenta di Canonica» a tergo templi S. Marci. [DELLA PIRA], *S. Ignazio a Venezia*, in folio *La settimana religiosa*, Domenica 25 maggio 1941. Venezia; cf. etiam *Acta*, n. 42, I, 418-419, et annot. 9.

³⁰ *Rib.*, l. c. in annot. 28; v. etiam infra, MON. 21, n. [28].

³¹ Andreas Gritti (1455-1538) electus Dux Venetiarum die 10 maii 1523.

³² *Acta*, n. 44, I, 422.

28 — MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

illa loca, quae Christus obierat et calcaverat, saepius invisere,
 60 tum ut aliquem fructum inter illos infideles faceret. Sed divina providentia (quae Patrem Ignatium ad aliud opus assumpserat) id prohibuit. Cum enim Guardiano Sti. Francisci qui erat Hyerosolimis hoc suum desiderium remanendi in illis significasset locis, ac se diceret nulla alia re monasterio
 65 infensum fore, nisi ut eius confessionem exciperent, ac sacramentum Eucharistiae illi ministrarent; dixit ei Guardianus neminem posse in illis locis absque sua licentia ultra mensem remanere; quod si nollet acquiescere ut reverteretur in Europam, habere se authoritatem illum excommunicandi.
 70 Tunc Pater Ignatius, qui rebus ecclesiasticis summum honorem et reverentiam deferebat, intelligens non esse Dei voluntatem ut ibi remaneret, constituit reverti in Europam.

[13] Sed cum Cyprum appulisset, invenit ibi tres naves, quae Venetias petebant, quarum una erat valde parva et periculosa, altera maior veneta, altera turcharum. Cum autem
 75 turchicam nollet conscendere et a 2^a excluderetur, coactus est parvam intrare, non sine vitae discrimine. Sed divina providentia factum est ut, reliquis duabus eversis, sola navis in qua Pater navigabat, incolumis, sed quassata et velis con-
 80 scissis, Venetias perveniret; ubi *humaniter admodum a canpone quodam*⁸³ *susceptus est in eius tabernam, cum anteaquam Pater divertisset, ita fuerat aedificatus vita et moribus eius, ut postquam reversus est, non solum gratis eum suscepit, sed etiam viatico iuverit ut reliquum itineris conficeret, dando*
 85 *ei pecunias*⁸⁴ *etc.*

[14] Cum autem Genuam versus iter faceret, et bellum esset inter Gallos et Hyspanos — transibat tunc Carolus V.^s per Liguriam —, tunc comprehensus est a militibus, suspicantibus ne esset explorator, quippe quem sic pauperem et solum

⁸⁰ Venetias perveniret] Reversus Hierosolymis Venetias humaniter a quodam caupone susceptus est in tabernam... L || ⁸⁶ *post verbum tabernam adest signum (;) in S, in L adest tantum virgula* || ⁸³ *susceperit corr. ex suscepit, suscepit L* || ⁸⁴ *iuvit L* || ⁸⁵ *pecuniam L*

⁸³ *Acta*, n. 50, I, 430 et cf. *ib.*, n. 42-43, I, 418, ubi vir ille, cuius nomen siletur, dicitur « un hombre rico español » et « hombre de bien ».

⁸⁴ Lectio est subobscura, v. apparatus. Res tamen clara fit ex *Actis*, n. 50, I, 430. Dives ille hispanus benevole receperat Ignatium Venetiis antequam iter hierosolymitanum iniret, post reditum autem erga eum simili modo se gessit.

incedere videbant; a quibus fuit valde illus, et tamquam 90
 fatuus vexatus; qua ex re magnam (ut ipse postea referebat) ²⁵
 habuit consolationem, ex Christi imitatione, qui ab exerciti-
 bus Herodis spretus est. Sed cognita postea eius innocentia,
 di-[5]missus est, et Genuam venit. *Ibique a quodam Canta-*
bro ³⁶ *susceptus, ad quem fama santitatis eius pervenerat,* 95
qui etiam viatico eum iuvit, quo posset Barchinonem se con-
ferre, et ibi litteris operam dare; Dominus enim ei inspira-
 verat hoc medium esse necessarium sibi, ad auxilium ani-
 marum.

[15] Ibi grammaticae et latinae linguae operam dans, 100
a matrona quadam sustentabatur ³⁷, quae fama suae *santita-*
tis permota, ad illum summopere erat affecta. Sed cum prae
 nimia devotione et gustu rerum spiritualium, parum in literis
 proficeret, coepit orationem moderare, et rogare magistrum
 ut se sicut caeteros pueros examinaret et, si minus recte re- 5
 sponderet, corrigeret et cederet. Qua industria tantum pro-
 fecit, ut intra biennium a magistro iudicatus sit dignus qui
 cursum artium auspicaretur.

[16] Quamobrem Complutum se contulit ut logicae ac
 philosophiae et simul etiam theologiae operam daret ³⁸. Ubi 10
 zelo quidem bono ductus iuvandi proximos (sed non secun-
 dum scientiam), omnia simul complectebatur, sed confuse.
 Interim tamen non erat ab auxilio animarum (ad quem finem
 sua studia dirigebat), omnino ociosus, sed quoscumque scho- 15
 lares poterat, in spiritu iuvabat, vel ad bonam viam eos re-
 ducendo, vel a peccatis retrahendo, vel docendo christianam
 doctrinam. Verum, quia eo tempore vigeat heresis illumi-
 natorum in Hispania, comprehensus est tamquam de haeresi

100 Ibi] Barcinone L

³⁶ *Acta*, n. 52, I, 432.

³⁶ Rodericus Portundo dicitur a RIB., *Vita*, l. I, c. 12. Cf. *Acta*,
 n. 53, I, 434. Eius cognomen erat re vera Portuondo. A. BALLESTEROS
 refert eum anno 1524 protexisse reditum classis imperialis Marsilia Ge-
 nuam versus, cum dux eius Hugo de Moncada victus et captus fuisset.
Historia de España, t. IV, parte 2ª, p. 98. P. BASALDÚA addit eum occis-
 sum esse anno 1529 in pugna cum corsariis ad insulam Formentera.
Ignacio Loyola y Francisco Javier (Buenos Aires, 1946), 88-89.

³⁷ Elisabeth Roscer (Rossell, Rosés) de qua v. I, 41; *Acta*, n. 54,
 I, 436.

³⁸ «y estudió términos de Soto y física de Alberto y el Maestro
 de las Sentencias». *Acta*, n. 57, I, 440.

suspectus, quippe qui publice doceret, cum non theologiam
 20 didicisset; sed cum in examine innocens fuisset repertus, dimissus est, eo tamen pacto ut non concionaretur amplius publice³⁹. Qua de re ipse Archiepiscopum⁴⁰ adiit, apud quem conquestus est quod, quamvis innocentiam suam probasset, nihilominus publica praedicatione iniuste interdictus fuisset.

25 [17] Tunc Archiepiscopus, agnita santimonia eius, restituit illum in pristinum, [5v] ut publice posset et doctrinam christianam docere et concionari, postea vero curavit ut Salmanticam se conferret, ubi posset commodius literis operam dare; ubi Fratri cuidam Dominicano confitebatur, et cum reliquis etiam Dominicanis habebat consuetudinem. Interim vero
 30 docebat publice doctrinam christianam. Quamobrem fratres illi suspicati sunt aliquid mali de eo qui sine theologia id auderet facere, et iam contra eum murmurabant, quamvis confessarius, cui Patris perspecta erat integritas et innocentia,
 35 non cessaret eum defendere ab aliorum calumniis. Quadam autem die in quod[d]am sacellum eum concluserunt, et *adhibitis quatuor doctoribus universitatis*⁴¹, eum examinerunt, *propositis altissimis questionibus, quibus, cum non studuisset theologiae, ita satisfecit, ut omnes admirarentur, atque ideo*
 40 *eum dimiserunt, eo tamen pacto ut simpliciter doceret, sed a questionibus altioribus abstineret.*

[18] Post haec statuit Pater Lutetiam studendi gratia proficisci, ubi multum profecit; et cum detulisset 25 aureos,

---

35-37 Salmanticae apud Dominicanos, ab iis, adhibitis 4 doctoribus Universitatis examinatus est, propositis ... L || 43-55 Petrus hispanus Lutetiae cum 24 aurei sibi a P. Ignatio commissis aufugit. P. Ignatius, consultus a quodam religioso, singulis annis ibat in Flandriam, et tantum eleemosynarum colligebat, quantum satis esset ad suam sustentationem et P. Fabri, quem ex residuo adiuva-
 38 bat. 3 difficultates habuit Parisiis in studendo: 1° papertatem, 2° valetudinis imbecillitatem contractam ex nimia abstinencia et austeritate vitae quam in deserto contraxerat, 3° nimia devotio et spirituales dulcedines quae inter studendum ei occurrebant ut eum a studiis averterent ... L

---

39 « que no hablasen de cosas de la fee dentro de 4 años que ho-
 viesen más estudiado, pues que no sabían letras ». *Acta*, n. 62, I, 450.

40 Alfonsus de Fonseca, archiepiscopus Toletanus, 1523-1534.

41 Auctor videtur confundere interrogatorium factum in sacello a subpriore, confessario et alio fratre (*Acta*, n. 64), cum examine iudicum quod factum est postea, cum Ign. carcere detineretur (*Acta*, n. 68). Doctores de quibus hic agitur erant Sanctisidoro, Paravinhas, Frías, et baccalaureus Frías. *Acta*, n. 48, p. 458.

eosque servandos cuidam commisisset, *ille aufugit* ^{41a}. Habuit autem Pater Ignatius tres praecipuas difficultates in student- ⁴⁵
do ⁴²: prima fuit summae paupertatis, quamobrem quaesivit aliquem cui inserviens aliquid lucraretur, sed non invenit. Postea, *consultus a quodam religioso, singulis annis ibat ad Flandriam, et tantum eleemosynarum colligebat, quantum satis esset ad suam sustentationem et Patris Fabri, quem ex* ⁵⁰
residuo adjuvabat; 2^a difficultas fuit imbecillitas valetudinis, quam ex nimia abstinence et austeritate, qua se exercuerat in deserto, contraxerat; 3^a fuit nimia devotio. Cum enim aut studebat aut lectiones audiebat, tot devotiones et spirituales ⁵⁵
dulcedines ei occurrebant, ut a studiis averterent. Itaque *vovit se intra certum spatium annorum studia non relicturum* ^{42a}. Unde in Constitutionibus providit scholaribus ne huiusmodi difficultatibus a studiis impedirentur. Contra paupertatem *statuit* ⁶⁰
ut collegia habeant redditus sufficientes ⁴³; contra imbecillitatem, ut habeant magnam rationem valetudinis ⁴⁴; contra nimiam devotionem, *ne sit immoderata* ⁴⁵, *quamvis supposebat scholares, qui fuissent per biennium in domo probationis, fore tales, qui difficile se studiis applicarent.*

[19] Dum erat Parisiis cepit scholares a peccatis retrahere, et ad bonam frugem pertrahere. Cum autem hi [qui] ⁶⁵
curam Universitatis habebant, [6] in collegio S. Barbarae advertissent scholares minus proficere quam antea, conspirarunt in Patrem Ignatium, quasi qui scholares seduceret, et ideo constituerunt eum praestolari ad lectionem venientem ⁴⁶, et clausis ianuis flagris cedere; quod cum audisset Pater Ignatius, ⁷⁰
prae nimio gaudio exultavit in cubiculo, sentiebat enim repug-

57 Unde] et ideo *L* | providit] statuit remedia scholaribus ... *L* || 58-61 Contra primum statuit redditus in collegiis; contra secundum ut haberent curam magnam sanitatis; contra tertium, ne sit immoderata ... *L*

^{41a} Lancicius in textu *L* vocat hunc Petrum hispanum. Vide in apparatu quonam modo haec et quae sequuntur *L* exprimat.

⁴² Quae de difficultatibus Ignatio in suis studiis hic dicuntur, conferantur cum NADAL, *Adhort. Complut.* JEYCL), MON. 8, pp. 198-199.

^{42a} Cf. *Adhort. Compl.*, MON. 8, adhort. 2^a, n. [15].

⁴³ *Examen*, c. 1, 4; *Constitutiones*, p. IV, c. 2, nn. 5, 6; c. 7, n. 3.

⁴⁴ *Constitutiones*, p. IV, c. 3, n. 2. — Cf. p. III, c. 2, nn. 3-6; p. X, n. 10.

⁴⁵ *Ib.*, p. IV, c. 6 A.

⁴⁶ Cf. *Acta*, n. 78, I, 468: « la primera vez que viniese a Santa Bárbara ».

bri Theologiae Doctor renuntiatur (*Pol. Complementa*, II, 679, n. 50). Eodem anno 1567 missus est ut professor Neapolim « ad inchoanda studia theologica ». V. *Catalogi eorum qui missi sunt extra Urbem anno 1567*, Rom. 78b, ff. 37, 40. Neapoli fuit Lector theologiae (*Sic.* 59, f. 28, cf. *Epp. Salmeronis*, II, 176) habuitque inter auditores S. Bernardinum Reolino. Una cum hoc Neapoli sollemnem emisit professionem in manibus Patris Salmerón anno 1571 die 30 aprilis (*Rom.* 53, f. 5; *Epp. Salmeronis*, II, 257). Fuit postea magister novitiorum Nolae in Campania, diversaque obiit munera apostolica tum ibi tum Cirinolae (Cerignola), ubi supremum diem obiit 3 iulii anno 1583, *Hist. Soc.* 42, f. 78. Eius elogium pertexuerunt *Litterae annuae* anni 1583, p. 38, ubi vocatur « eximia probitate sacerdos ». Eaedem litterae annuae referentes eius vocationem ad Societatem agunt de intima amicitia qua devinctus fuit cum P. Maldonado dum uterque, ante ingressum in Societatem, studiis vacaret in Universitate Salmanticensi. Praeter *Litteras annuas* Sorianum laudibus extollunt historici: SCHINOSI, *Istoria della C. di Gesù, appartenente al regno di Napoli*, vol. I, pp. 326, 351, 436, 442-445 (falso ponit mortem Soriani accidisse die 3 iunii, unde fortasse alii recentiores hunc errorem sumpserunt); PRAT, J. M., *Maldonat et l'Université de Paris*, pp. 15-17, 488; *Menologia*.

V. - TEMPUS SCRIPTIOIS ex his quae diximus de Soriani vita deducendum videtur. Sive enim ille fuerit huius vitae auctor sive non, opus debet tempore praecedere annum 1583 quo Sorianus mortuus est; nec ante an. 1566 scribi potuit, quo anno Sorianus Romam venit ex Hispania. Si autem rem pressius statuere velimus, scriptio operis circa an. 1567 reponenda videtur. Nam probabilius opus Romae scriptum fuit, ibi saltem facilius acquiri potuit a P. Soriano quam postea cum Neapolim se contulit. Iam vero, Hieronymus Soriano an. 1567 in collegio Romano lector fuit, nec postea Romam rediit. Ex alia parte, anno 1567 P. Franciscus Borgia praecepit ut omnia quotquot invenirentur *Actorum* exemplaria colligerentur Romamque mitterentur⁴, unde difficilius *Acta* post hunc annum videre potuit auctor.

VI. RATIO EDITIONIS. Edimus textum *S* integrum. Summarium quod continenter per totum opus habetur in margine, nos integrum operi praemittimus. Quae a Lancicio deprompta sunt in conficiendo textu *L*, ea nos indicamus litteris italicis, variantes autem lectiones ad apparatus criticum reicimus.

Textus

2. P. Ignatius nascitur 1491. — 4. Apparet ei B. Virgo. — 6. Flagellatur bis quotidie in itinere, liberalis et benignus, votum castitatis. — 7. Mons Serratus. Induitur sacco. Novus miles. In deserto quinque vel

⁴ EN, III, 365.

tres disciplinas. Orat per 7 horas. Exercitia primae hebdomadae. Moderatur poenitentias. — 8. Inservit infirmis. Vincit humanos respectus, inanem gloriam. — 9. Petit Hierosolymam, abiicit omnem fiduciam rerum temporalium. Romam venit ut licentiam Pont. impetret. Distribuit pauperibus pecun[ias]. — 10. Ipse patitur inopiam; Patavii ei Christus apparet. Venetias admittit[ur]. Miraculose a senatore excipitur. — 11. Obtinet a Duce ut in navim admittatur gratis. Illius zelus. Hierosolymam pervenit. — 12. Prohibitus remanere, revertitur in Europam. — 13. Parva navi ducitur Venetias, duabus maioribus eversis; humaniter a caupone suscipitur. — 14. Comprehenditur ut explorator, illuditur, vexatur. Genuam venit, inde Barchinonem. — 15. Grammaticae operam dat. — 16. Confert se Complutum. Artium studiis et animarum lucris vacat. Comprehenditur ut de haeresi suspectus, sed postea dimittitur. — 17. Salmanticam se confert ut litteris commodius vacet. Examinatur a Dominicanis Fratribus. — 18. Lutetiam venit. In studio prima [difficultas] summa paupertas, 2^a imbecillitas corporis, 3^a nimia devotio. Providit contra has in Constitutionibus. — 19. Parisiis dum scholares a peccatis avocat, in odium et periculum iniicitur. — 20. Parisiis a lusitano persecutionem patitur, sed cognita eius sanctitate fit Regi Lusitaniae nota per [*abscissa charta*]. — 21. Congregat 9 sibi socios per Exercitia spiritualia. Societas cur ex variis p[arti]m nationibus. — 22. Emittunt tria vota. — 23. Providentia Patris Ignatii. 1535. — 24. In patria vitam agit in xenodochio; verbo et exemplo iuvat. — 25. Venit Venetias, tres alios ibi lucratur socios, Baccalaureus. — 26. Socii Venetias veniunt. Distribuuntur in vicinas civitates domini Veneti. Baccalaureus Osses. — 28. Bassani P. Simon sanatur adventu P. Ignatii. Praeter Ignatium omnes Romam veniunt terni. Alieni a mercede pro spiritualibus. — 30. Ab Ortizio introducti ad Pontificem. Ordinantur ad titulum paupertatis. — 31. Rursus dividuntur per civitates Italiae. Moritur Baccalaureus Osses et a P. Ignatio inter angelorum choros visitur. — 32. Prope Senas P. Ignatius caelesti visione dignus. Romae a D. Ortiz humaniter excipiuntur et ad Pontificem introducuntur. — 33. Conveniunt ut religionem instituant. In diversis ecclesiis concionantur cum fructu. P. Ignatius primam Missam apud S. Mariam Maiorem. Persecutionem patiuntur. — 35. Offeritur formula vivendi Pontifici et confirmatur. Approbatio Societatis committitur tribus cardinalibus, P. Ignatius 3 millia Missarum vovet pro confirmatione obtinenda. — 36. Approbatur cum restrictione numeri ad 60. Societas exercetur in probatione 3 annis. Postea amplis decoratur privilegiis. Fiunt missiones in primo anno confirmationis circa triplex genus. Tria munera praecipua Sedis Apostolicae. Circa ea adiuvarur a Societate. — 37. P. Ignatius incumbit Constitutionibus condendis. Moritur 1556. Ante mortem dictat per aliquot dies certis horis quae ad Societatis directionem spectare videbantur.

†
Ihs.

[f. 2] VITA PATRIS NOSTRI IGNATII

[1] Agamus nunc de altero medio valde opportuno ad cognoscendum nostrum institutum, nempe de vita Patris nostri Ignatii¹. Nam quemadmodum ille ambulavit, sic et nos debemus ambulare, ut ait D. Iohannes, 1^a epist., cap. 2°: « qui dicit se in ipso manere, debet quemadmodum ille ambulavit, et ipse ambulare »². Et ipse Pater Ignatius dicere solebat: — Cum Deus eligit quempiam ut fundatorem religionis, sic eum ducit, quemadmodum vult eius sectatores ambulare³. Atque iam omnia quaecumque egit Pater noster Ignatius ad nostram instructionem possunt explicari.

[2] Fuit itaque P. Ignatius cantaber, patria Loijla [sic], nobilis genere et ex illustri familia, quippe qui propinquus erat Ducis Naxarae⁴, natus anno Domini 1491°. Ab ineunte aetate in rebus bellicis exercitatus et in aula regis Ferdinandi, cum esset annorum fere 25 in militiam est profectus, quo tempore Galli obsidebant Pampilonam⁵. Cum autem ipse es-

² *Infra titulum scripsit Lancicius: An haec vita sit illa quae dicitur P. Soriani || 10 vult] alios add. L*

¹ Modus exordiendi in memoriam revocat Natalis adhortationes, in quibus vita S. Ignatii narratur tamquam medium ad melius cognoscendum Institutum Societatis. Vide NADAL, *Adhort. Complutenses* (1561) supra, MON. 8, pp. 178-179.

² 1 Io., 2, 6.

³ Hoc principium repetitur a P. Laínez, v. supra, p. 137, n. [14], et inculcatur a P. Nadal.

⁴ Antonius Manrique de Lara, de quo v. I, 75^r. Inferius, n. [4] eum vocat auctor « suum consanguineum ». Cf. RIB., *Vita*, l. I, c. 3: « Sanitate utcumque recuperata, specie quidem Ducis Naiarae invisendi (quocum magna erat Loiolae familiae vetusque coninctio) » ... Hispane vero: « Había ya cobrado razonable salud, y porque la casa de Loyola era muy de atrás allegada y dependiente de la del Duque de Nájera ... ». In antiqua quadam narratione de commoratione Ignatii in oppido Arévalo dicitur: « con cuya casa [sc. Ducis Naiarae] tenía deudo ». *Scripta*, II, 471. Antonius Manrique de Lara dux erat partium Onnacinorum (*Oñacinos*) quibus adhaerebant Beaumontenses regni Navarrae. De his et de Antonio Manrique v. LETURIA, *El gentilhombre*², pp. 107-110; DUDON, *Saint Ignace*, p. 32.

⁵ Non recte dictum. Ignatius Arévalo relictus ad servitium Ducis Naxarae in militiam est profectus anno 1516, cum annos 25 natus esset.

set in praesidio, cum quodam fratre suo maiori natu⁶, et sua
 autoritate atque magnanimitate cunctos sustentaret, ictus
 bombardae alterum illi crus confregit, alterum laesit, qua ex
 re reliqui perculsi se dediderunt. Galli vero diligenter de P.
 Ignatio conquirentes, honorifice eum tractaverunt et Loijlam
 [sic] curandum remiserunt. Ubi, cum graviter laboraret, me-
 dici de eius salute desperarunt; sed in vigilia Apostolorum
 Petri et Pauli miraculose coepit melius habere; praedixerant
 enim medici quod, nisi ea nocte melius haberet, actum esset
 de eius vita.

[3] Dum autem convalesceret, petiit aliquando sibi dari
 librum aliquem de rebus bellicis, quem cum non reperirent,
 forte fortuna oblatus est ei liber Ludolphi Carthusiani de vita
 Christi⁷ hispanice conscriptus (erat enim ipse ignarus littera-
 rum, nec aliud noverat, nisi legere et scribere). Quo perlecto,
 coepit de sua [2v] vita excogitare; et aliquando excogitabat
 magna aliqua gesta in sui regis obsequium agere, aliquando
 etiam, ad imitationem sanctorum, praesertim Francisci et Do-
 minici, cogitabat insignia ac praeclara Deo servitia facere⁸; ut
 enim erat animo excelso, semper magna appetebat⁹. Caete-
 rum experiebatur quod, quoties cogitabat de rebus saeculari-
 bus, remanebat tristis; quoties vero cogitabat Deo servire, lae-
 tus remanebat; quamobrem coniecit istum esse bonum, illum
 autem malum spiritum. Unde deliberavit facere quod Deo es-
 set gratissimum, et omnia ad eius gloriam facere¹⁰.

31-33 Librum Ludolphi Carthusiani de vita Christi hispanice conscriptum
 legebat in sua infirmitate in qua conversus est L

Expugnatio tamen Pampilonensis anno 1521 locum habuit, Ignatii ae-
 tatis anno 30°, secundum probabiliorem sententiam.

⁶ Martinus García de Oñaz, quem Pampilonae affuisse tempore ob-
 sidionis asserit etiam Nadal in *Apologia*, supra, Mon. 3, n. [31], p. 63.
 LETURIA, *Nuevos datos*, pp. 55-56; *El Gentilhombre*², pp. 124-126.

⁷ Auctorem *Vitae Christi* ab Ignatio lectae fuisse Ludolphum Cartu-
 siensem non invenimus in antiquissimis narrationibus; certe in scriptis
 Patris Nadal, v. supra, p. 64. Auctor nihil dicit de alio opere « Flos sanc-
 torum ».

⁸ *Acta*, n. 7, I, 372.

⁹ *Sum.*, n. 4, I, 154.

¹⁰ Vide infra, n. [7]: « maius Dei obsequium (quod semper prae-
 oculis habebat ». Cf. NADAL, *Adhort. Conimb.* (1561), n. [7]: « Buscar
 lo mejor », supra, p. 150; eiusdem *Adhort. Compluti*: « Et così deli-
 berò ... di servir al Nostro Signore come meglio puotesse et di far tutte
 le cose per sua maggior gloria », supra, p. 187.

[4] Ab eo tempore coepit se ab aliorum consuetudine recipere, et orationi se dedere, unde semel apparuit ei Beata Virgo ¹¹, quae totum reliquit plenum consolatione. Cum autem frater eius secundum carnem advertisset velle eum vitae propositum mutare et machinari aliquid novi, coepit ei dissuadere et quasi coërcere ne quid tale ageret; quod ille prudenter dissimulans, dixit se velle ire ad ducem Naxarae, suum consanguineum, re autem vera proposuerat ire ad Beatam Virginem Montis Serrati; atque ideo, assumpto equo cum duobus famulis, eo tendebat.

[5] Accidit autem ut in itinere obviam fieret cuidam mauro ¹², qui coepit deridere nostram religionem, ac blasphemias atque convitia iactare in Beatam Virginem, et fugere; quare Pater Ignatius iratus coepit cogitare teneretur necne hominem interficere, ut suo honori ac Deo satisfaceret, cum nondum esset expertus rerum spiritualium; cum autem sic haesitaret, commendavit se Beatae Virgini, et frenum equo laxavit, ut si quidem eandem viam quam maurus teneret, intelligeret Dei voluntatem, ut maurum interficeret: sin minus, ne interficeret. Deo autem volente eum ab homicidio praeservare, equus [3] aliam viam tenuit.

[6] In eodem itinere bis se cedebat flagellis quotidie, et tandem, cum invenisset quendam pauperem, vestes quas habebat satis honestas [ei donavit ¹³], qua ex re ille venit in suspicionem latrocinii, et coniectus est in carcerem. Quod cum Pater noster accepisset, lachrymatus est, quod in quo putabat ei prodesse, nocuerat; ac reversus curavit eum liberari. In eodem itinere emisit votum castitatis Beatae Virginis, cum nondum sciret soli Deo esse vovendum ¹⁴; unde magnam illi Deus gratiam dedit circa castitatem.

[7] Tandem devenit ad Montem Serratum, ubi, volens perfecte Deo servire, remisit famulos ¹⁵ cum equo, et coepit

65-82 In itinere ad Montem Serratum bis se quotidie flagellis caedebat. Confessione peracta in Monte Serrato, et ense pugioneque B. V. oblatis, recepit se in locum desertum prope Manresam ita ut quotidie ... L

¹¹ *Acta*, n. 10, I, 374.

¹² *Acta*, nn. 15, 16, pp. 382-384.

¹³ *Acta* hoc factum reponunt, non in itinere, sed in ipso Monte Serrato, et quidem in pervigilio Annuntiationis B. Mariae Virginis, n. 18, p. 386. Cum auctore consentiunt *Lain.*, n. 6, I, 76 et *Sum.*, n. 12, I, 159.

¹⁴ *Lain.*, n. 5, I, 76; *Sum.*, n. 11, I, 158.

¹⁵ Ex *Actis* (n. 13, I, 380) deducendum est Ignatium dimisisse fa-

a poenitentia, nam confessus est generaliter uni ex monachis S. Benedicti satis scrupulose. Et postea, in vigilia Annuntiationis, volens imitari equites, qui solent, cum novis armis induuntur, totam noctem vigilare, vigilavit et ipse offerens B. Virgini ensem et pugionem, et induens se sacco, et uno calceo in crure adhuc laeso, sine pileo, atque ita *se recepit in desertum locum prope oppidum quod dicitur [Manresa]*¹⁶, ita ut quotidie accederet ad Missam, ad horas canonicas, et contionem¹⁷. In eo deserto quotidie faciebat quinque vel tres disciplinas, orabat per 7 horas, pane et aqua vescebatur¹⁸; diebus Dominicis adhibebat parum vini, atque ita fecit Exercitia primae hebdomadae, quae spectant ad vitam purgativam. Et cum in eo loco, qui dicitur Manressa, prope D. Virginem, ageret Exercitia p.^{ae} hebdomadae, austerissimam vitam agebat. Deinde cum Christi mortem^{18a} ac passionem meditaretur, coepit magno accendi desiderio iuvandi proximos, ad Christi Domini imitationem qui in ea re tantum laboris insumpserat. Atque intelligens in hoc maius Dei obsequium (quod semper prae oculis habebat), esse situm, coepit [3v] penitentias moderari, ut in iuvandis proximis esset aptior, cum praesertim stomacho iam satis esset imbecillo. Atque hinc factum est ut Constitutiones conderet quae non obligarent ad ullam penitentiam, praeter eas ad quas Ecclesia obligat, relinquens tamen locum penitentiarum quae assumuntur iuxta cuiusque devotionem aut vires, cum approbatione tamen Superioris¹⁹.

90 mortem] vitam L || 94 habebat] habuit L || 96 Constitutiones] postea add. L || 100 Superiorum L

mulos in oppido Navarrete; constat etiam Ignatium mulam Monasterio dedisse. *Scripta*, I, 725.

¹⁶ Post verbum « dicitur » sequitur in textu punctum et spatium album. Ex his quae sequuntur obvium fit oppidum de quo hic agitur esse Minorissam (Manresa). Paulo inferius ipse auctor dicit: « in eo loco qui dicitur Manressa ». Lancicius in suis excerptis scripsit etiam « Manressa », v. apparatus.

¹⁷ *Acta*, n. 20, I, 390; n. 25, p. 298.

¹⁸ De disciplinis ter singulis diebus peractis loquitur *Sum.*, n. 14, I, 159 atque etiam Nadal, *Exhort. Compluti* (1554), I, p. 306, in *Apologia*, n. [38], (p. 65) scilicet: quinques. *Acta*, n. 13, I, 380 (in marg.) dicunt: « Desde el día que se partió de su tierra siempre se disciplinaba cada noche ». De oratione per septem horas v. *Acta*, n. 23, I, 396; n. 26, p. 398. De ieiuniis v. ib., n. 19, p. 388; n. 27, p. 400.

^{18a} Lancicius, in suis excerptis, scripsit « vitam ».

¹⁹ *Examen*, c. I, 6; *Constitutiones Societatis Iesu*, p. VI, c. 2, n. 16.

[8] Deinde in eodem loco cum esset quoddam xenodochium ²⁰, coepit inservire infirmis multo tempore; et cum de nobilitate et respectibus humanis tentaretur, multo magis se inter pauperes collocabat ut vinceret hanc tentationem ²¹. *Et cum iam fama suae sanctitatis diffunderetur, ut spiritum vanae gloriae* abiiceret, curavit ut matrona quaedam honesta quotidie iniuriis eum lacesseret, et peccata sua ei in memoriam revocaret, qua industria et examine particulari tantum profecit, ut per multos annos ante obitum suum (ut fertur) ¹⁰ nec minimam quidem inanis gloriae senserit tentationem ²².

[9] Deinde constituit ire Hierosolymam ²³, et ibi loca sancta visitare ubi Christus salutem nostram operatus est, tum etiam ut aliquid pro Christo pateretur laboris, tum etiam ut captaret aliquam occasionem iuvandi proximos, non solum ¹⁵ eos quibuscum ageret in itinere, sed etiam alios infideles, qui in illis locis commorantur, quod postea fecit per alios, quamvis per se ipsum non potuerit † perficere †. In ea peregrinatione ita voluit a se omnem fiduciam in rebus temporalibus abiicere ut, cum venisset Barchinonem, ubi navem conscenderet, ²⁰ neque admitterent sine provisione panis biscotti, existimans hunc esse defectum fiduciae, quam deberet habere in solo Deo et non in rebus temporalibus, nunquam voluit sibi de rebus huiusmodi providere, quousque consultus confessarius id suaderet ²⁴; idque consueverat ipse Pater in omni sua ²⁵ du-[4]bitatione facere. Cum autem postea Romam pervenisset ut licentiam Pontificis obtineret (nemo enim loca sancta potest adire absque eius facultate sub poena excommunicationis), quorundam importunitate coactus est aliquot ducatos accipere, quos eadem de causa, nempe ne spem suam in rebus ³⁰ temporalibus collocaret, antequam Venetias pervenisset, pauperibus distribuerat ²⁵.

4-5 Et cum iam] Cum Manresae fama suae sanctitatis ... L || 6 abiiceret] abigeret L || 17 perficere] proficere [1] ms.

---

²⁰ Xenodochium Sanctae Luciae dicatum.

²¹ *Lain.*, n. 8, I, 78.

²² Cf. Praefationem P. G. da Câmara ad *Acta*, n. 1*, I, 356; *Memo-riale*, n. 111. Vide etiam RIB., *De Actis*, n. 12, supra, Mon. 14.

²³ Re vera Ig. constituerat Hierosolymam petere iam Loyolae post conversionem. *Acta*, n. 8, 9, I, 372-374.

²⁴ *Acta*, n. 21, I, 410.

²⁵ *Ib.*, n. 40, I, 416.

[10] Cum autem multam inopiam et laborem passus esset in itinere, quodam die prope Patavium prae lassitudine cecidit in terram semimortuus, et a sociis derelictus, sed Christus Dominus ei apparens, eum confortavit ²⁶, ita ut resurgens iam ³⁵ fortior Venetias perveniret; ad quam urbem cum socii admissi non fuissent propter pestem quae tunc in Italia grassabatur, Pater Ignatius sine ulla difficultate admissus est ²⁷. Nocte sequenti, cum omnino non haberet locum in quo hospitaretur, coepit dormire in quadam platea ²⁸ prope domum cuiusdam ⁴⁰ senatoris ²⁹. Sed divina providentia factum est, ut ille senator expergefactus numquam quiescere aut dormire posset, quoad Patrem Ignatium surgens a lecto intrmitteret, et ei lectum praeberet ³⁰.

[11] Deinde cum vellet in Cyprum navigare, nec haberet, ⁴⁵ sine ullo favore humano, cum sua simplicitate adiit ducem qui tunc erat Andreas Gritti ³¹, qui suis verbis ita est permotus, ut iusserit eum gratis admitti in navem quandam venetam. Cum autem et in navi fierent nonnulla peccata, et Pater Ignatius esset valde zelosus, non ferens tot Dei iniurias, ⁵⁰ omnes reprehendebat. Unde tam grave illorum odium in se concitavit, ut deliberaverint eum in insula quadam relinquere. Cum autem ad eam vellent applicare, valido vento sunt prohibiti et ab insula propulsati, ita ut coacti fuerint eum usque ad Cyprum deferre, unde profectus est Hyerosolymam ³²; ⁵⁵ quam urbem videns, consolatione affectus est.

[12] Cum autem loca illa sancta summo gaudio repletus invisisset, constituit ibi remanere, tum ut [4v] posset

47 Pritti ms.

²⁶ Ib., n. 41, I, 418.

²⁷ Ib., n. 42, I, 418.

²⁸ Cf. *Acta*, n. 42, I, 418; *Rib., Vita*, l. I, c. 10. Ign. dormiebat in platea D. Marci (*piazza S. Marco*) in porticu qui vulgo dicitur «*procu-tie vecchie*».

²⁹ Marcus Antonius Trevisan, vir prudentia et integritate vitae conspicuus. Eius domus vocabatur «*palazzo Trevisano*» postea «*Cappello*». Sita est in via dicta «*Fondamenta di Canonica*» a tergo templi S. Marci. [DELLA PIRA], *S. Ignazio a Venezia*, in folio *La settimana religiosa*, Domenica 25 maggio 1941. Venezia; cf. etiam *Acta*, n. 42, I, 418-419, et annot. 9.

³⁰ *Rib.*, l. c. in annot. 28; v. etiam infra, Mon. 21, n. [28].

³¹ Andreas Gritti (1455-1538) electus Dux Venetiarum die 10 maii 1523.

³² *Acta*, n. 44, I, 422.

illa loca, quae Christus obierat et calcaverat, saepius invisere,
 60 tum ut aliquem fructum inter illos infideles faceret. Sed divina providentia (quae Patrem Ignatium ad aliud opus assumpserat) id prohibuit. Cum enim Guardiano Sti. Francisci qui erat Hyerosolimis hoc suum desiderium remanendi in illis significasset locis, ac se diceret nulla alia re monasterio
 65 infensum fore, nisi ut eius confessionem exciperent, ac sacramentum Eucharistiae illi ministrarent; dixit ei Guardianus neminem posse in illis locis absque sua licentia ultra mensem remanere; quod si nollet acquiescere ut reverteretur in Europam, habere se auctoritatem illum excommunicandi.
 70 Tunc Pater Ignatius, qui rebus ecclesiasticis summum honorem et reverentiam deferebat, intelligens non esse Dei voluntatem ut ibi remaneret, constituit reverti in Europam.

[13] Sed cum Cyprum appulisset, invenit ibi tres naves, quae Venetias petebant, quarum una erat valde parva et periculosa, altera maior veneta, altera turcharum. Cum autem
 75 turchicam nollet conscendere et a 2^a excluderetur, coactus est parvam intrare, non sine vitae discrimine. Sed divina providentia factum est ut, reliquis duabus eversis, sola navis in qua Pater navigabat, incolumis, sed quassata et velis concisissis, Venetias perveniret; ubi *humaniter admodum a caupone quodam*⁸⁰ *susceptus est in eius tabernam, cum anteaquam Pater divertisset, ita fuerat aedificatus vita et moribus eius, ut postquam reversus est, non solum gratis eum suscepit, sed etiam viatico iuverit ut reliquum itineris conficeret, dando*
 85 *ei pecunias*⁸⁴ *etc.*

[14] Cum autem Genuam versus iter faceret, et bellum esset inter Gallos et Hispanos — transibat tunc Carolus V.^s per Liguriam —, tunc comprehensus est a militibus, suspicantibus ne esset explorator, quippe quem sic pauperem et solum

80 Venetias perveniret] Reversus Hierosolymis Venetias humaniter a quodam caupone susceptus est in tabernam... L || 86 *post verbum tabernam adest signum (;) in S, in L adest tantum virgula* || 83 suscepit *corr. ex* suscepit, suscepit L || 84 iuvit L || 85 pecuniam L

⁸³ *Acta*, n. 50, I, 430 et cf. *ib.*, n. 42-43, I, 418, ubi vir ille, cuius nomen siletur, dicitur « un hombre rico español » et « hombre de bien ».

⁸⁴ Lectio est subobscura, v. apparatus. Res tamen clara sit ex *Actis*, n. 50, I, 430. Dives ille hispanus benevole receperat Ignatium Venetiis antequam iter hierosolymitanum iniret, post reditum autem erga eum simili modo se gessit.

incedere videbant; a quibus fuit valde illus, et tamquam 90
 fatuus vexatus; qua ex re magnam (ut ipse postea referebat) ³⁵
 habuit consolationem, ex Christi imitatione, qui ab exerciti-
 bus Herodis spretus est. Sed cognita postea eius innocentia,
 di-[5]missus est, et Genuam venit. *Ibique a quodam Canta-*
bro ³⁶ *susceptus, ad quem fama santitatis eius pervenerat,* 95
qui etiam viatico eum iuvit, quo posset Barchinonem se con-
ferre, et ibi litteris operam dare; Dominus enim ei inspira-
 verat hoc medium esse necessarium sibi, ad auxilium ani-
 marum.

[15] Ibi grammaticae et latinae linguae operam dans, 100
a matrona quadam sustentabatur ³⁷, quae fama suae santita-
tis permota, ad illum summopere erat affecta. Sed cum prae
 nimia devotione et gustu rerum spiritualium, parum in literis
 proficeret, coepit orationem moderare, et rogare magistrum
 ut se sicut caeteros pueros examinaret et, si minus recte 5
 responderet, corrigeret et cederet. Qua industria tantum pro-
 fecit, ut intra biennium a magistro iudicatus sit dignus qui
 cursum artium auspicaretur.

[16] Quamobrem Complutum se contulit ut logicae ac
 philosophiae et simul etiam theologiae operam daret ³⁸. Ubi 10
 zelo quidem bono ductus iuvandi proximos (sed non secun-
 dum scientiam), omnia simul complectebatur, sed confuse.
 Interim tamen non erat ab auxilio animarum (ad quem finem
 sua studia dirigebat), omnino ociosus, sed quoscumque scho-
 lares poterat, in spiritu iuvabat, vel ad bonam viam eos re- 15
 ducendo, vel a peccatis retrahendo, vel docendo christianam
 doctrinam. Verum, quia eo tempore vigeat heresis illumi-
 natorum in Hispania, comprehensus est tamquam de haeresi

100 Ibi] Barcinone L

³⁵ *Acta*, n. 52, I, 432.

³⁶ Rodericus Portundo dicitur a RIB., *Vita*, l. I, c. 12. Cf. *Acta*,
 n. 53, I, 434. Eius cognomen erat re vera Portuondo. A. BALLESTEROS
 refert eum anno 1524 protexisse reditum classis imperialis Marsilia Ge-
 nuam versus, cum dux eius Hugo de Moncada victus et captus fuisset.
Historia de España, t. IV, parte 2ª, p. 98. P. BASALDÚA addit eum occis-
 sum esse anno 1529 in pugna cum corsariis ad insulam Formentera.
Ignacio Loyola y Francisco Javier (Buenos Aires, 1946), 88-89.

³⁷ Elisabeth Roscer (Rossell, Rosés) de qua v. I, 41; *Acta*, n. 54,
 I, 436.

³⁸ «y estudió términos de Soto y física de Alberto y el Maestro
 de las Sentencias». *Acta*, n. 57, I, 440.

suspectus, quippe qui publice doceret, cum non theologiam
 20 didicisset; sed cum in examine innocens fuisset repertus, di-
 missus est, eo tamen pacto ut non concionaretur amplius pu-
 blice³⁹. Qua de re ipse Archiepiscopum⁴⁰ adiit, apud quem
 conquestus est quod, quamvis innocentiam suam probasset,
 nihilominus publica praedicatione iniuste interdictus fuisset.
 25 [17] Tunc Archiepiscopus, agnita santimonia eius, resti-
 tuit illum in pristinum, [5v] ut publice posset et doctrinam
 christianam docere et concionari, postea vero curavit ut Sal-
 manticam se conferret, ubi posset commodius literis operam
 dare; ubi Fratri cuidam Dominicano confitebatur, et cum re-
 30 liquis etiam Dominicanis habebat consuetudinem. Interim vero
 docebat publice doctrinam christianam. Quamobrem fratres
 illi suspicati sunt aliquid mali de eo qui sine theologia id
 auderet facere, et iam contra eum murmurabant, quamvis
 confessarius, cui Patris perspecta erat integritas et innocentia,
 35 non cessaret eum defendere ab aliorum calumniis. Quadam
 autem die in quod[d]am sacellum eum concluserunt, et *adhibi-
 tis quatuor doctoribus universitatis*⁴¹, eum examinerunt, *pro-
 positis altissimis questionibus, quibus, cum non studuisset*
theologiae, ita satisfecit, ut omnes admirarentur, atque ideo
 40 *eum dimiserunt, eo tamen pacto ut simpliciter doceret, sed*
a questionibus altioribus abstineret.

[18] Post haec statuit Pater Lutetiam studendi gratia
 proficisci, ubi multum profecit; et cum detulisset 25 aureos,

---

35-37 Salmanticae apud Dominicanos, ab iis, adhibitis 4 doctoribus Uni-
 versitatis examinatus est, propositis... L || 43-55 Petrus hispanus Lutetiae
 cum 24 aurei sibi a P. Ignatio commissis aufugit. P. Ignatius, consultus a
 quodam religioso, singulis annis ibat in Flandriam, et tantum eleemosyna-
 rum colligebat, quantum satis esset ad suam sustentationem et P. Fabri, quem
 ex residuo adiuvabat. 3 difficultates habuit Parisiis in studendo: 1° paperta-
 tem, 2° valetudinis imbecillitatem contractam ex nimia abstinencia et auste-
 ritate vitae quam in deserto contraxerat, 3° nimia devotio et spirituales dul-
 cedines quae inter studendum ei occurrebant ut eum a studiis averterent... L

---

³⁹ « que no hablasen de cosas de la fee dentro de 4 años que ho-
 viesen más estudiado, pues que no sabían letras ». *Acta*, n. 62, I, 450.

⁴⁰ Alfonsus de Fonseca, archiepiscopus Toletanus, 1523-1534.

⁴¹ Auctor videtur confundere interrogatorium factum in sacello a
 subpriore, confessario et alio fratre (*Acta*, n. 64), cum examine iudicum
 quod factum est postea, cum Ign. carcere detineretur (*Acta*, n. 68). Doc-
 tores de quibus hic agitur erant Sanctisidoro, Paravinhas, Frías, et bac-
 calaureus Frías. *Acta*, n. 48, p. 458.

eosque servandos cuidam commisisset, *ille aufugit* ^{41a}. Habuit autem Pater Ignatius tres praecipuas difficultates in studen- ⁴⁵
do ⁴²: prima fuit summae paupertatis, quamobrem quaesivit
aliquem cui inserviens aliquid lucraretur, sed non invenit.
Postea, *consultus a quodam religioso, singulis annis ibat ad*
Flandriam, et tantum eleemosynarum colligebat, quantum sa-
tis esset ad suam sustentationem et Patris Fabri, quem ex ⁵⁰
residuo adjuvabat; 2^a difficultas fuit imbecillitas valetudinis,
quam ex nimia abstinence et austeritate, qua se exercuerat
in deserto, contraxerat; 3^a fuit nimia devotio. Cum enim aut
studebat aut lectiones audiebat, tot devotiones et spirituales ⁵⁵
dulcedines ei occurrebant, ut a studiis averterent. Itaque vo-
vit se intra certum spatium annorum studia non relicturum ^{42a}.
Unde in Constitutionibus providit scholaribus ne huiusmodi
difficultatibus a studiis impedirentur. Contra paupertatem sta-
tuit ut collegia habeant redditus sufficientes ⁴³; contra imbecil-
litem, ut habeant magnam rationem valetudinis ⁴⁴; contra ⁶⁰
nimiam devotionem, *ne sit immoderata* ⁴⁵, *quamvis supposebat*
scholares, qui fuissent per biennium in domo probationis, fore
tales, qui difficile se studiis applicarent.

[19] Dum erat Parisiis cepit scholares a peccatis retra-
here, et ad bonam frugem pertrahere. Cum autem hi [qui] ⁶⁵
curam Universitatis habebant, [6] in collegio S. Barbarae ad-
vertissent scholares minus proficere quam antea, conspirarunt
in Patrem Ignatium, quasi qui scholares seduceret, et ideo
constituerunt eum praestolari ad lectionem venientem ⁴⁶, et
clausis ianuis flagris cedere; quod cum audisset Pater Ignatius, ⁷⁰
prae nimio gaudio exultavit in cubiculo, sentiebat enim repug-

57 Unde] et ideo L | providit] statuit remedia scholaribus... L || 58-61
Contra primum statuit redditus in collegiis; contra secundum ut haberent cu-
ram magnam sanitatis; contra tertium, ne sit immoderata... L

^{41a} Lancicius in textu L vocat hunc Petrum hispanum. Vide in ap-
paratu quonam modo haec et quae sequuntur L exprimat.

⁴² Quae de difficultatibus Ignatio in suis studiis hic dicuntur, con-
ferantur cum NADAL, *Adhort. Complut.* JEYC1), MON. 8, pp. 198-199.

^{42a} Cf. *Adhort. Compl.*, MON. 8, adhort. 2^a, n. [15].

⁴³ *Examen*, c. 1, 4; *Constitutiones*, p. IV, c. 2, nn. 5, 6; c. 7, n. 3.

⁴⁴ *Constitutiones*, p. IV, c. 3, n. 2. — Cf. p. III, c. 2, nn. 3-6; p. X,
n. 10.

⁴⁵ Ib., p. IV, c. 6 A.

⁴⁶ Cf. *Acta*, n. 78, I, 468: « la primera vez que viniese a Santa Bár-
bara ».

nantiam; et ideo, ut eam vinceret, cucurrit ad collegium. Cum autem invenisset eos paratos ad cedendum, conversus ad Rectorem, seu praepositum collegii ⁴⁷, benigne est allocutus, admonens nil aliud a scholaribus se exigere nisi ut peccata relinquerent, id quod poterat, ex iis quae scholares faciebant, deprehendi; quamobrem videret ne tanto bono impedimentum afferret; quibus rebus omnes permoti eum impune dimiserunt ⁴⁸.

[20] Aliam persecutionem postea passus est Parisiis a quodam lusitano, viro primario ⁴⁹, cui cum nova, ut ei videbatur, doctrina displiceret, voluit ipsum examinare, sed cognita eius innocentia et sanctimonia factus est ei amicus, usque adeo, ut sua autoritate et testimonio adduxerit Regem Lusitaniae ad mittendum nostros in Indiam, cui significavit per litteras ut, si vellet ut in India fructus aliquis fieret, nostros committeret ⁵⁰.

[21] Hic coepit Pater Ignatius congregare primos Patres, quos omnes per Exercitia lucratus est. Hi autem fuerunt Pater Petrus Faber, Pater Iacobus Lainez, Pater Franciscus Xavier, Pater Salmerón, Pater Symon, P. Bobadilla; postea lucratus est tres alios, nempe P. Claudium Iaium, Patrem Paschasium Broët, P. Ioannem Coduri, qui fuerunt partim ex Gallia, partim ex Hyspania, partim ex aliis nationibus. Qua in re significabat Dominus fore ut in Societate diversae nationes vinculo charitatis unirentur, quandoquidem nationes tam sibi invicem infensae, ut sunt Galli et Hispani, in Societate coniuncti sunt. In numero etiam duodenario ⁵¹, qui est numerus perfectus, denotabatur multitudo fidelium in Societate congreganda. In diversitate complexionum denotabat quod nulla est complexio tam mala, quin ea recte ad Dei servitium uti possimus, praesertim si melle gratiae fuerit condita.

⁴⁷ Didacus de Gouvea qui munere principalis (*Principal*) in collegio Sanctae Barbarae functus est annis 1520-1530 et 1540-1548. Cf. *De Actis*, n. 90; v. etiam supra, p. 379, annot. 110.

⁴⁸ De hoc eventu v. *Acta*, n. 78, I, 468; *Lain.*, *Adhortationes*, supra, n. 139; Rib., *De Actis*, n. 90, supra p. 382, et *Vita*, 12. 2, c. 2; *Chron.*, I, 47.

⁴⁹ Agitur de eodem Didaco de Gouvea, de quo v. supra, annot. 47. In antiquissimis narrationibus nihil invenimus de nova insectatione ex parte eius in Ignatium. Forte haec ad praecedentem reducenda est.

⁵⁰ Vide I, 228 ⁵⁴ et locos ibi citatos.

⁵¹ Decem re vera fuerunt socii, Ignatio incluso.

[22] Deinde omnes simul ad templum quoddam tertio ab urbe millario B. Virgini sacrum sunt profecti, ibique *tria vota* emiserunt: *primum ut omnibus pompis et honoribus mundi* renuntiantes, *id solum sibi* retinerent *quod ad vitam* 5 *sustentandam satis esset*; 2^m *se totos auxilio animarum dederent* [6v] et impenderent; 3° *ut iterum Hyerosolymam proficiscerentur*; *quod si non liceret, se Romam ad pedes Summi Pontificis accessuros, ut de se ac suis rebus, secundum Suae Beatitudinis beneplacitum disposeret* ⁵².

[23] Interim dum Parisiis expectant occasionem peregrinandi, socii P. Ignatii dixerunt se habere in Hyspania nonnulla negotia, quibus se expedire necessarium esset, sed non permisit Pater Ignatius ut ipsi proficiscerentur, timens ne, cum adhuc imbecilles essent, retrocederent. Quamobrem sta- 15 tuerunt ut ipse Pater Ignatius eorum nomine in Hyspaniam se conferret, et negotia conficeret, tum etiam ut valetudinem aliqua ex parte in aëre nativo recuperaret ⁵³. Hoc factum est anno 1535°, eo tamen pacto ut sub initium anni 1537 tam ipse quam socii Venetiis convenirent, ut inde Hyerosolymam trans- 20 fretarent, si qua commoditas se offerret.

[24] Cumque Pater Ignatius in Hyspaniam iret, necesse fuit illi per suam patriam transire, ubi cum aliquot diebus mansisset ⁵⁴, numquam voluit in fratris domo hospitari, sed potius elegit in xenodochio pauperem vitam agere, ut sicut 25 in patria dum erat iuvenis [malam aedificationem dederat] ⁵⁵, sic nunc daret bonam. Interim etiam docebat doctrinam christianam, et aliis piis operibus vacabat, et concionabatur tanta acceptatione, quod templum capax non fuerat. Introduxit etiam consuetudinem pulsandi ter salutationem angelicam, et orandi 30 pro his qui sunt in peccato mortali.

2-8 In Monte Martyrum 3 cum sociis vota emisit. 1° ut omnibus pompis et honoribus mundi renunciarent, id solum sibi retinentes quod ad hanc vitam sustentandam satis esset. 2° ut se totos auxilio animarum darent. 3° ut Hierosolymam irent, quod si non liceret...L || 9 ac suis rebus om. L | suae Beatitudinis] suum L || 19 anno 1535] Anno 1535° in Hispaniam venit ad quaedam componenda L

⁵² De obiecto huius voti v. *Sum.*, n. 57, I, 185; *Epp. Rodericii*, p. 457.

⁵³ *Acta*, n. 85, I, 478.

⁵⁴ Azpeitia commoratus est Ignatius ab exeunte mense aprili a. 1535 usque ad mensem augustum vel septembrem eiusdem anni. Vide *Chro- nologiam*, I, 33^a-34^a.

⁵⁵ His vel similibus verbis supplenda est manifesta lacuna in ms.

[25] Deinde profectus est ad sociorum negotia. Nihil unquam voluit accipere ab eorum parentibus et sanguine iunctis, sed confectis statim negociis Venetias se contulit antequam reliqui socii eo pervenirent, ibique *tres alios lucratus est* socios ⁵⁶, qui, tametsi *tunc eum secuti non sunt, post fundatam inde Societatem ingressi sunt*. Lucratus est etiam unum Baccalaureum, qui, antequam Societas fundaretur, defunctus est ⁵⁷.

[26] Interim reliqui socii, cum bella sevirerent Parysiis, discesserunt peregrinantes Venetias, baiulantes scripta ⁵⁸, ita ut omnes mirarentur; tandemque *Venetias pervenerunt, cum prius multam vexationem et persecutionem a militibus passi essent, qui paratis tormentis ipsos insequabantur, sed nunquam sunt consecuti* ⁵⁹. Deinde *Venetiis* [7] ubi in duo xenodochia sunt distributi, alterum *incurabiliū*, alterum *SS. Apostolorum Petri et Pauli, magna cum humilitate et aedificatione* infirmis inserviando; post aliquod vero tempus per loca et civitates vicinas diffusi sunt. Pater Ignatius, Pater Láinez et Pater Faber, Vicentiam; Pater Paschasius et Pater Salmero, [in Montem Silicem] ⁶⁰; Pater Ioannes Coduri et Bacchaleureus Osses, Trivisiam; Pater Symon et Pater Claudius, Bassanum; Pater Xavier et Pater Bobadilla, Veronam.

[27] Vicentiae Pater Ignatius cum sociis cepit domum quamdam pauperulam, sine valvis et sine fenestris, quas storis quibusdam obstruxerunt; pavimentum autem feno straverunt ut ibi dormirent ⁶¹. *Pater Ignatius domi remanebat, cum*

35-37 [ibique tres alios] *Venetiis expectans socios*, 3 lucratus est et quantum P. Ozium, sed illi eum tunc non sunt secuti, tamen post fundatam Societatem ingressi sunt L || 42 pervenerunt] pervenire L || 43 multam vexationem et persecutionem] multa L || 46-48 *Venetiis nostri in 2 xenodochiis*, altero *incurabiliū*, altero *SS. Apostolorum Petri et Pauli inserviebant cum magna humilitate et aedificatione* L || 56-60 P. Ignatius Vicetiae extra urbem in illa casa remanebat, cum dolore stomachi laboraret. 2 alii ibant eleemosymae causa inquirendae, et de pauculis frustis quae domum referebant P. Ignatius offam conficiebat L

⁵⁶ Hi fuerunt Didacus de Egufa eiusque frater Stephanus, quibus accensendus est baccalaureus Didacus de Hoces, de quo statim. Cf. *Lain.*, n. 35, I, 108-109; *Sum.*, n. 62, I, 68.

⁵⁷ Mortuus est Patavii a. 1538. Vide I, 188 ¹⁴.

⁵⁸ Cf. *Lain.*, n. 33, I, 106.

⁵⁹ De eorum itinere v. *Lain.*, n. 33, I, 106-108; *Sum.*, nn. 63-64, pp. 189-190.

⁶⁰ *Spatium album* in ms. Mons Silicis, italice *Monselice*, parva urbs ad colles Euganeos prope Patavium.

⁶¹ Cf. *Lain.*, n. 42, I, 120.

dolore stomachi laboraret, reliqui autem duo ostiatim mendicabant, et vix frustra pauca panis domum referebant, ex quibus *Pater Ignatius offam conficiebat*, qua pascebantur. Postea 60 Pater Ioannes Coduri venit Vicentiam ut P. Ignatium de negotiis quibusdam alloqueretur, omnes autem 4^{or} per quatuor civitatis partes sunt divisi, ut in singulis concionarentur, quod magna cum satisfactione perfecerunt.

[28] Paulo post P. Ignatius et Pater Laynez in morbum 65 inciderunt, atque interim perlatum est P. Symonem egrotare ad mortem Bassani, quod abest iter diei a Vicentia; quo audito statim P. Ignatius arripuit iter Bassanum versus, quamvis nondum esset confirmatus, et cum eo Pater Faber profectus est. Patrem autem Laynez adhuc aegrotantem in lecto reliquerunt. 70 In itinere autem, cum Pater Ignatius praecessisset P. Fabrum, substitit paululum P. Ignatius ut socium expectaret, atque interim oravit pro Patre Symone. Cum autem Pater Faber esset eum consecutus, dixit illi Patrem Symonem convaliturum esse ex eo morbo: quod et factum fuit, nam statim ac Pater 75 Ignatius est eum complexus, Pater Simon *sensit se in melius notabiliter commutari, et curatus est* ⁶².

[29] Deinde misit Pater Ignatius omnes suos socios Romam ut benedictionem ac licentiam a Summo Pontifice obtinerent, quo possent Hyerosolymam proficisci; ipse autem ius- 80 tis de causis remansit ⁶³. Ibant autem terni, et singulis hebdomadis unum eligebant cui obedientiam praestarent, tamquam superiori. [7v] Contigit autem ut ad fluvium quendam sine pecuniis pervenirent, quas pro naulo darent; quamobrem sacerdos quidam qui se eis coniunxerat et in quodam templo vi- 85 cino celebraverat, reversus est ut eleemosynam aliquam ab eis qui missam audierant acciperet et sic fluvium transvadaret, id quod † insciis † Patribus fecit; sed interim venit quidam qui tantum pecuniae dedit Patribus, quantum satis esset ad naulum persolvendum pro omnibus, atque ideo noluerunt ac- 90 cipere aliquid pecuniae a sacerdote, quam pro Missa acceperat.

71-78 Pergens ad P. Simonem aegrotum, praecesserat Fabrum, et dum eum expectando interim oraret pro Simone, ibi certificatus fuit de sanitate Simonis, quem, ut est complexus, statim se sensit Simon in melius commutari, et sanatus est L || 88 insciis] in suis [!] ms.

⁶² *Acta*, n. 95, I, 496; *Epp. Rodericii*, p. 489; RIB., *Vita*, l. II, c. 9.

⁶³ *Causae declarantur in Actis*, n. 93, I, 492: « per causa del dottor Ortiz, et anche del nuovo cardinale Theatino ».

ostendentes se alienissimos a mercede pro ministeriis spiritualibus accipienda ⁶⁴.

- ⁹⁵ [30] Cum autem Romam pervenissent, humaniter admodum a doctore Ortyz fuerunt excepti. Hic fuerat Doctor qui Parysiis patrem Ignatium examinaverat, et persecutus fuerat. Postea introduxit illos ad Paulum tertium Pontificem ⁶⁵, qui benigne admodum eos excepit, fecitque potestatem profisciscendi Hyerosolymam et suscipiendi ordinem sacerdotalem sub titulo paupertatis et sufficientis literaturae; *reversique ad Patrem Ignatium, voverunt paupertatem et castitatem*, et facti sunt sacerdotes Venetiis, omnesque primam Missam celebrarunt, praeter P. Ignatium qui iustis de causis eam distulit per
- ⁵ annum ⁶⁶. Tentarunt autem si quo modo possent Hyerosolimam navigare, sed divina providentia factum est ut eo anno contingeret quod multis iam annis non contigerat: ut pax sive induciae inter Turchas et Venetos violarentur; quamobrem non licuit eo anno ad Orientem navigare.
- ¹⁰ [31] Postea sic distributi sunt: P. Ignatius, P. Laynez et P. Faber, Romae; P. Xavier et P. Bobadilla, [Bononiae] ⁶⁷; P. Paschasius, P. Salmero, Senis; P. Symon, Ferrariae ⁶⁸; P. Ioannes Coduri et Baccalaureus Osses, Patavii; ubi in carcerem coniecti Patres nimia laetitia totam noctem in risu
- ¹⁵ transegerunt. Postea educti e carcere fuerunt, sed Baccalaureus Osses defunctus extra carcerem, cuius *animam in hora mortis seu transitu Pater Ignatius inter Angelos collocari [vidit] et rursum cum post aliquod tempus missam celebraret* ⁶⁹ et diceret « confiteor », cum ad eum locum pervenisset

---

1-2 Roma reversi ad Ignatium paupertatem et castitatem voverunt L

---

⁶⁴ Cf. *Lain.*, n. 38, I, 114; *Sum.*, n. 67, I, 191.

⁶⁵ *Lain.*, n. 39, I, 114.

⁶⁶ Intellige per annum cum dimidio, scil. a die 14 iunii 1537 ad noctem Nativitatis Domini anni sequentis. Cf. I, 36*, 194.

⁶⁷ Omittit nomen urbis. De Fr. Xaverio clare constat eam fuisse Bononiam. Comitem Xaverii fuisse P. Bobadilla asserunt *Lain.*, n. 43, I, 120 et Rodrigues in suo Commentario, *Epp. Rodericii*, p. 491. Discrepat Polancus in *Sum.* (n. 73, p. 194) asserens venisse Bononiam P. Salmeronem, Bobadillam vero Ferrariam cum P. Claudio Iaio. Vix dubium est quin veritas Lainio et Rodericio tribuenda sit.

⁶⁸ Cum eo venit Claudius Ius.

⁶⁹ Nondum primam Missam Ignatius celebraverat. Id evenit dum Missae dictae a Doctore Ortiz inserviret.

« et omnibus Sanctis », *vidit gloriam paradisi et in medio vidit animam eius gloriosam.* 20

[32] Dum autem *Pater Ignatius Romam* [8] [pergeret] *quotidie communicabat, reliquis duobus quotidie celebrantibus, et Eucharistiam ei communicantibus*⁶⁹, *in qua magna sentimenta spiritualia habebat. Prope Senas*⁷⁰ *ingressus est* 25 *quoddam templum orationis causa, ubi vidit Patrem Aeternum prope Filium suum astantem, atque dicentem ei: — Volo ut accipias hunc (Patrem Ignatium indicans) in servum —. Deinde Christus Deus, assumens P. Ignatium in servum, dicebat ei: — Volo ut mihi servias; et ego ero vobis Romae* 30 *propitius*⁷¹ —. *Quam visionem non intelligebat P. Ignatius; ideo dixit sociis: — Nescio quid haec sibi velint, forte Romae crucifigemur —. Sed cum pervenissent, suscepti sunt ab eodem Doctore Ortiz perhumaniter; et ad Summum Pontificem* 35 *introducati, coram eo positiones publicas theologicas sustinuerunt P. Laynez et Pater Faber.*

[33] Interim *Pater Ignatius vacabat auxilio animarum et Pater Laynez legebat theologiam scholasticam in studio publico Sapientiae, Pater autem Faber legebat ibidem Scripturam sacram. Postea Pater Ignatius omnes socios convenire* 40 *iussit eo animo ut religionem instituerent, et vivendi formulam conficerent, quam Papae confirmandam offerrent; iam enim tandem intellexerat hanc esse Dei voluntatem, et ea de causa fuisse impeditos a navigatione transmarina. Cum autem essent Romae, in diversis ecclesiis contionaba[n]tur, Pater* 45 *Ignatius hispanice, reliqui vero italice. Pater Faber apud Sanctum Laurentium in Damaso, Pater Laynez apud S. Salvatorem, alii in aliis ecclesiis magno cum fructu, ita ut introduxerint consuetudinem frequenter confitendi et communicandi quod antea erat inauditum. Interim Pater Ignatius para-* 50

22 P. Ignatius Romam pergens ... L || 31 intelligebat] tunc *add. L* || 44-49 Nostri Patres Romae conclonantes omnes italice, praeter P. Ignatium, qui hispanice conclonabatur, introduxerunt consuetudinem frequenter ... L || 50 antea L autem [!] S

⁶⁹ Cf. *Lain. Adhort.*, MON. 6, p. 133.

⁷⁰ Intellige prope Romam in via Cassia, cum Ignatius Senis Urbem peteret. Quae de visione ad La Storta sublunguntur conferantur cum *Lain. Adhort.*, pp. 133-135, et annot. 19.

⁷¹ I, 313, annot. 37; *Lain. Exhortat.*, supra, p. 133, ex qua apparet auctorem coniungere in unum verba quae duabus diversis occasionibus Ignatius audivit.

bat se ad *primam* Missam celebrandam, quam *celebravit* in *nocte nativitatis Domini*, apud Sanctam Mariam maiorem et in sacello praeseptis, magno cum sensu et illustratione divina; omnes autem vacabant auxilio animarum per civitatem, sed
 55 passi sunt magnam persecutionem hac occasione ⁷².

[34] Concionabatur Romae quidam Fr. Augustinianus magno cum populi applausu et concursu, sed doctrinae non sanae. Quod cum Patres deprehendissent, ceperunt contrariam doctrinam predicare [8v] et ad Inquisitorem deferre,
 60 quod sub melle dulcium verborum latebat venenum falsae doctrinae; quae res magnum odium multorum contra P. Ignatium concitavit, qui fratri illi predicatori favebant, praesertim quorundam Hispanorum, qui infamarunt P. Ignatium falso nomine, nempe quod Compluti, Parysiis atque Venetiis in in-
 65 quisitorum manus ut haereticus incidisset; quae res usque ad Pontificis aures pervenit, qui ea[m] infamiam calumniam existimans, quippe cui P. Ignatii et sociorum integritas satis perspecta erat [...] Quod cum adversarii etiam animadvertent, volebant a causa desistere, ita ut res ulterius non pro-
 70 grederetur, timentes propter falsam accusationem penam talionis; atque ita nonnulli rogabant P. Ignatium ut desisteret, et iudices etiam ipsi, cum adversarii essent potentes, causam dissimulabant, cum Pater Ignatius [vellet] ut res ad exitum perduceretur ⁷³. Sed, advertens Pater Ignatius hoc, Tusculum ubi
 75 tunc degebat Pontifex se contulit, obsecrans ut sua causa bene videretur et examinaretur. Pontifex igitur demandavit quibusdam cardinalibus, qui de causa cognoscerent; et factum est divina providentia ut iidem examinatores apud quos causam dixerat P. Ignatius in Hyspania, Parysiis et Venetiis, Ro-
 80 mae tunc temporis essent ⁷⁴; quos cum illi cardinales interrogarent de P. Ignatio, praeclarum testimonium reddiderunt de eius sanctita[te] et innocentia; quamobrem compulsi sunt ad-

51-53 Primam Missam celebravit nocte nativitatis Domini in sacello ... L ||
 68 perspecta erat *anacoluthon*

⁷² De tota hac persecutione, anno 1538 ab Ign. et sociis Romae tolerata, v. Ignatii epistolam ad Elisabetham Roser, I, p. 4 ss., et alia documenta huius voluminis.

⁷³ Sententia subobscura. In ms. post verbum « dissimulabant » nulum adest interpunctionis signum; post verbum « perduceretur » habetur virgula.

⁷⁴ Ioannes Rodríguez de Figueroa, Fr. Matthaeus Ory O. P., Dr. Gaspar de Doctis.

versarii omnes fugam arripere, uno excepto qui in perpetuum carcerem coniectus, ibi defunctus est, et a nostris adiutus; alter, qui fugerat, in statua combustus fuit ⁷⁵. Predicator autem ille declaratus est haereticus, et ad terram haereticorum confugit ⁷⁶; itaque, ubi demum desperabat se posse impedimentum afferre, vehementer sua spe frustratus est, et haec persecutio cessit in maiorem laudem Patris Ignatii et sociorum, ita ut eo tempore magis innotesceret eius fama et innocentia. 85

[35] *Sedata* hac perturbatione *obtulit* Summo Pontifici *formulam vivendi, quam ipse quidem confecit, sed una cum sociis contulit et communicavit, quae habetur in bulla Pauli 3ⁱ anni 40. Summus* [9] *Pontifex, Spiritu Sancto inspiratus, statim prorupit in haec verba: — Digitus Dei est iste, et isti presbyteri facient magnum fructum in ecclesia —* ⁷⁷; et ita *vivae vocis oraculo eam approbavit*. Et ut res maiori cum solemnitate et approbatione ageretur, rem commisit tribus cardinalibus examinandam, inter quos erat cardinalis Guidaccionius, usque adeo infestus pluralitati religionum, ut contra eam scripserit, suadens a republica christiana tot religiones esse auferendas, et ad paucas reducendas: usque adeo erat alienus ab admittenda et approbanda alia nova religione. Cumque se adversarium ostendisset, Pater Ignatius non deiecit animum, sed, ut erat excelsus animo, vovit Deo tria millia Missarum, si res ex sententia succederet; quibus mediis et industria, ac frequentibus colloquiis cum cardinali tantum profecit, ut brevi sit commutatus, et miris praeconiis institutum illud novum extolleret. 90
95
100
5

91 *Sedata*] *Sedata* persecutione in nostros Romae L || 95 *iste*] *is* L || 97 *approbavit*] *tunc add. L*

⁷⁵ Agitur de Petro de Castilla et Francisco Mudarra quorum prior Romae in carcere mortuus est, adiutus a P. Didaco de Avellaneda; alterius effigies igni tradita est, ille autem Genevam se contulit. Cf. supra, p. 91, annot. 116. Böhmer asserit sese peractis investigationibus in ea urbe, nomen Mudarrae minime invenisse. *Ignatius von Loyola*², p. 385, annot. 48. De horum sorte v. Rib., *Vita*, l. II, c. 14; censura in *Vitam* a P. Maffei scriptam, *Scripta*, I, 746, 751; TACCHI VENTURI, *Storia*, II/1², 158-159.

⁷⁶ Fr. Augustinus Mainardi in Helvetiam se contulit, ubi fuit pastor ecclesiae cuiusdam protestanticae in oppido Chiavenna in Valtellina. Ibi supremum diem obiit 31 iulii 1563. TACCHI VENTURI, *Storia*, II/1², 157-158.

⁷⁷ De verbis a Paulo III hac occasione prolatis vide I, 206¹¹, 312²³.

bat se ad *primam* Missam celebrandam, quam *celebravit* in *nocte nativitatis Domini*, apud Sanctam Mariam maiorem et in *sacello praeseptis*, *magno cum sensu et illustratione divina*; omnes autem vacabant auxilio animarum per civitatem, sed
 55 passi sunt magnam persecutionem hac occasione ⁷².

[34] Concionabatur Romae quidam Fr. Augustinianus magno cum populi applausu et concursu, sed doctrinae non sanae. Quod cum Patres deprehendissent, ceperunt contrariam doctrinam predicare [8v] et ad Inquisitorem deferre,
 60 quod sub melle dulcium verborum latebat venenum falsae doctrinae; quae res magnum odium multorum contra P. Ignatium concitavit, qui fratri illi predicatori favebant, praesertim quorundam Hispanorum, qui infamarunt P. Ignatium falso nomine, nempe quod Compluti, Parysiis atque Venetiis in in-
 65 quisitorum manus ut haereticus incidisset; quae res usque ad Pontificis aures pervenit, qui ea[m] infamiam calumniam existimans, quippe cui P. Ignatii et sociorum integritas satis perspecta erat [...] Quod cum adversarii etiam animadvertent, volebant a causa desistere, ita ut res ulterius non pro-
 70 grederetur, timentes propter falsam accusationem penam talionis; atque ita nonnulli rogabant P. Ignatium ut desisteret, et iudices etiam ipsi, cum adversarii essent potentes, causam dissimulabant, cum Pater Ignatius [vellet] ut res ad exitum perduceretur ⁷³. Sed, advertens Pater Ignatius hoc, Thusculum ubi
 75 tunc degebat Pontifex se contulit, obsecrans ut sua causa bene videretur et examinaretur. Pontifex igitur demandavit quibusdam cardinalibus, qui de causa cognoscerent; et factum est divina providentia ut iidem examinatores apud quos causam dixerat P. Ignatius in Hyspania, Parysiis et Venetiis, Ro-
 80 mae tunc temporis essent ⁷⁴; quos cum illi cardinales interrogarent de P. Ignatio, praeclarum testimonium reddiderunt de eius sanctita[te] et innocentia; quamobrem compulsi sunt ad-

51-53 *Primam Missam celebravit nocte nativitatis Domini in sacello ... L ||*
 68 *perspecta erat anacoluthon*

⁷² De tota hac persecutione, anno 1538 ab Ign. et sociis Romae tolerata, v. Ignatii epistolam ad Elisabetham Roser, I, p. 4 ss., et alia documenta huius voluminis.

⁷³ Sententia subobscura. In ms. post verbum « dissimulabant » nulum adest interpunctionis signum; post verbum « perduceretur » habetur virgula.

⁷⁴ Ioannes Rodríguez de Figueroa, Fr. Matthaeus Ory O. P., Dr. Gaspar de Doctis.

versarii omnes fugam arripere, uno excepto qui in perpetuum
carcerem coniectus, ibi defunctus est, et a nostris adiutus; al-
ter, qui fugerat, in statua combustus fuit ⁷⁵. Predicator autem 85
ille declaratus est haereticus, et ad terram haereticorum con-
fugit ⁷⁶; itaque, ubi demum desperabat se posse impedimen-
tum afferre, vehementer sua spe frustratus est, et haec per-
secutio cessit in maiorem laudem Patris Ignatii et sociorum,
ita ut eo tempore magis innotesceret eius fama et innocentia. 90

[35] *Sedata* hac perturbatione *obtulit* Summo Pontifici
formulam vivendi, quam ipse quidem confecit, sed una cum
sociis contulit et communicavit, quae habetur in bulla Pauli 3ⁱ
anni 40. Summus [9] *Pontifex, Spiritu Sancto inspiratus, sta-*
tim prorupit in haec verba: — Digitus Dei est iste, et isti 95
presbyteri facient magnum fructum in ecclesia — ⁷⁷; *et ita*
vivae vocis oraculo eam approbavit. Et ut res maiori cum so-
lemnitate et approbatione ageretur, rem commisit tribus car-
dinalibus examinandam, inter quos erat cardinalis Guidac-
cionius, usque adeo infestus pluralitati religionum, ut contra 100
eam scripserit, suadens a republica christiana tot religiones
esse auferendas, et ad paucas reducendas: usque adeo erat
alienus ab admittenda et approbanda alia nova religione. Cum-
que se adversarium ostendisset, Pater Ignatius non deiecit
animum, sed, ut erat excelsus animo, vovit Deo tria millia 5
Missarum, si res ex sententia succederet; quibus mediis et
industria, ac frequentibus colloquiis cum cardinali tantum
profecit, ut brevi sit commutatus, et miris praeconiis institu-
tum illud novum extolleret.

91 *Sedata*] *Sedata* persecutione in nostros Romae *L* || 95 *iste*] *is* *L* || 97 *ap-*
probavit] tunc *add. L*

⁷⁵ Agitur de Petro de Castilla et Francisco Mudarra quorum prior
Romae in carcere mortuus est, adiutus a P. Didaco de Avellaneda; al-
terius effigies igni tradita est, ille autem Genevam se contulit. Cf. supra,
p. 91, annot. 116. Böhmer asserit sese peractis investigationibus in ea
urbe, nomen Mudarrae minime invenisse. *Ignatius von Loyola*², p. 385,
annot. 48. De horum sorte v. RIB., *Vita*, l. II, c. 14; censura in *Vitam*
a P. Maffei scriptam, *Scripta*, I, 746, 751; TACCHI VENTURI, *Storia*, II/1 2,
158-159.

⁷⁶ Fr. Augustinus Mainardi in Helvetiam se contulit, ubi fuit pastor
ecclesiae cuiusdam protestanticae in oppido Chiavenna in Valtellina.
Ibi supremum diem obiit 31 iulii 1563. TACCHI VENTURI, *Storia*, II/1 2,
157-158.

⁷⁷ De verbis a Paulo III hac occasione prolatis vide I, 206 ¹¹, 312 ³³.

10 [36] Fuit itaque approbata Societas a Paulo 3° anno 1540, sed cum restrictione numeri 60; post tres annos (quod tempus fuit quasi probatio Societatis), videns Papa ingentes fructus quos nostri in Ecclesia faciebant, sine ulla restrictione approbavit, et multis privilegiis decoravit. Haec secunda ap-
 15 probatio facta est anno 1543. Tandem anno 1550 declaratum est magis institutum, et a Iulio 3° approbatum. Contigit autem ut eodem anno quo Societas fuit primo approbata, aliqui ex nostris mitterentur in Germaniam, ut se haereticis opponerent. Pater autem Xavier in aliis mitteretur in Indiam, cum
 20 interim ii, qui Romae remanserant, catholicis iuvandis operam darent. Ex quo colligimus Societatem ad hoc potissimum institutam. ut iuvet Sedem Apostolicam; Sedes autem Apostolica et Papa, qui est pastor universalis, tria praecipue habent munera: primum est pascere doctrina et sacramentis Christi
 25 oves quae sunt in Ecclesia, nempe catholicos; 2^m est haereticos ad fidem orthodoxam revocare; 3^m est gentiles et paganos ad Christi cognitionem perducere. Habet Christus alias oves quae non sunt ex hoc ovili ⁷⁸. Ad omnia coepit statim ab initio Societas iuvare.

30 [37] *Postquam Societas [9v] esset confirmata, et iam inciperet propagari, Pater Ignatius per aliquot annos, cum multis lachrymis et orationibus operam dedit Constitutionibus condendis; quas cum perfecisset, dixit coram P. Natali et aliis Patribus se iam a Deo consecutum tria quae maxime desiderabat* ⁷⁹, *nempe approbationem Societatis per Sedem Apostolicam, approbationem Exercitiorum per eandem Sedem, et Constitutionum perfectionem.* Tunc, intelligentes Patres adesse ad finem vitae, factum est enim hoc anno 55, ipse autem defunctus est anno 56, die ultimo iulii, rogaverunt ut aliquot
 40 suae vitae monumenta relinqueret, sicut fecerant et alii fundatores Religionum. Cum autem P. Ignatius *prae nimia modestia et humilitate* sua hoc unum subterfugeret, et P. Nata-

37 perfectionem L perfectionum S || 41-43 Prae nimia modestia et humilitate nolebat suam vitam narrare, licet Patres rogarent, et cum P. Natalis direret quasi in conscientia eum ad hoc teneri ... L

⁷⁸ Io. 10, 16.

⁷⁹ Praefatio Natalis in *Acta*, n. 1, I, 354-355. In marg. hoc loco scriptum est manu P. Lancicii: «Dixit hoc P. Natali anno 1555, ut in compendio suo scriptum reliquit». Existimamus Lancicium significare voluisse praefationem Natalis in *Acta*.

lis urgeret quasi *ad hoc teneri*, respondit *Pater Ignatius ut Pater Natalis duos alios socios secum assumeret, et rem Domino commendarent. Tunc Pater Natalis inquit: — Ego* 45 *vero, etiam postquam Domino rem commendavero, in eadem sententia permanebo* —. Post aliquot vero dies assumpsit P. Ignatius P. Ludovicum Gonsalem, et per aliquot dies certis horis ei dictavit quaedam quae ad Dei gloriam et Societatis directionem, ex sua vita et ex iis quae sibi contigerant, neces- 50 saria fore existimabat; et ea pauca ad nos pervenerunt, quamvis existimandum sit multo esse plura et maiora, quae ex modestia, et humilitate silentio involvit.

Laus Deo. Finis.

18

STEPHANI DE GARIBAY COMPENDIO HISTORIAL 1571

FRAGMENTUM

Praefatio

I. - TEXTUS: *Compendio historial de / las Chronicas y uniuersal Historia, de todos los Reynos d'Espanña, donde se / escriuen las vidas de los Reyes de Nauarra / ... Compuesto por Esteuan de Garibáy y Camálloa, de nación Cántabro, ve-/zino de la villa, de Mondragón, de la Provincia de Guipuzcoa. / Impreso en Anveres / por Christophoro Plantino phototypographo de la Catholica Magestad / a costa del auctor con los privilegios al principio notados. 1571*¹.

II. - AUCTORES: Ipse Garibay scripsit suas *Memorias*, quae editae sunt in *Memorial histórico español*, t. VII (Madrid, 1854), pp. 1-

---

43 teneri L temere [!] S || 44 Natalis Ignatius [!] S

---

¹ Opus habet duos tomos in quattuor volumina divisos. Historia dividitur in quadraginta libros. Res regni Navarrae complectuntur libros 21-30. Auctor in suis memoriis dicit se anno 1565 in Navarram venisse ut propius historiam illius regni pervestigare posset. *Memorial histórico español*, t. VII, p. 282.

753. Postquam maiorum suorum historiam illustravit, de se agere incipit in p. 261; de descriptione operis *Compendio historial* agit in pp. 271-288; G. ANTOLÍN, *Inventario de los papeles del cronista Esteban de Garibay*, in *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 89 (1926) 15-26; G. CIROT, *Le « Compendio historial » de Garibay*, in *Bulletin Hispanique*, 34 (1932) 223-234; 35 (1933) 337-356; 37 (1935) 149-158; B. SÁNCHEZ ALONSO, *Fuentes de la Historia*.... nn. 94, 297; *Apéndice*, n. 94; IDEM, *Historia de la Historiografía española*, t. II, 23-25, 81-82; LETURIA, *¿Hizo S. Ignacio en Montserrat o en Manresa vida solitaria?* in *Hispania sacra*, 3 (1950) 265-267.

III. - AUCTOR operis, Stephanus de Garibay y Zamalloa (1533-1599), Cantaber, Mondragonensis, anno 1545 studio iuris civilis et canonici vacare incepit in recens condita Universitate Ognatensi (Oñate), fuitque inter primos alumnos illius Universitatis². Anno 1556 historiam generalem Regnorum Hispaniae scribere aggressus est, cui finem imposuit anno 1566³. Haec historia extenditur a remotissimis temporibus usque ad obitum Regis Catholici Ferdinandi (1516). Eam propriis sumptibus fecit imprimi Antuerpiae typis Plantinianis anno 1571. Anno 1592 titulum accepit historiographi (*Coronista*). Praeter *Compendio historial*, alia opera inedita reliquit quae magnam partem inveniuntur in Bibliotheca Nationali Matritensi⁴. In Bibliotheca Regiae Academiae Historiae (Madrid) servatur ineditum opus *Grandezas de España: Noticias de los títulos y Casas ilustres de ella y otras particularidades*⁵. Sunt undecim volumina, quorum postremum, in quo *Memoriae* ipsius Garibay continentur, editum est, ut diximus, in vol. VII collectionis *Memorial histórico español*.

Stephanus de Garibay Societati Iesu valde fuit addictus, prout cuiquam fragmentum quod hic edimus legenti patebit. Inter alios, peculiari benevolentia persecutus esse videtur Patres Franciscum Borgiam et Antonium de Araoz. Primus quidem ei post gravem morbum litteras misit datas Burgis 30 aprilis 1553⁶. Cum Araoz probabiliter consuetudine devinctus est iam tunc cum in Universitate Ognatensi studiis operam daret. Uberes notitiae quae de Araozio in hoc fragmento lectoribus traduntur, animum inducunt ad suspicandum Araozium in primis scriptori notitias subministrasse. Eum significare videtur Garibay ad finem capituli V, ubi dicit se de Societate Iesu longius scripturum fuisse, nisi Pater quidam e Societate hoc ei dissuasisset.

² *Memorial histórico español*, p. 262.

³ *Ib.*, 271-272.

⁴ SÁNCHEZ ALONSO, *Fuentes*, nn. 94, 297.

⁵ ANTOLÍN, *Inventario*, p. 16.

⁶ *Memorial histórico*, p. 264, ubi earum textum habes.

Ad finem capituli V (nostrae editionis n.º [21]) promittit quidem auctor se de Societate uberius alio in loco scripturum. Attamen hoc consilium in praxim minime deduxisse videtur. In eius *Memoriis* scripti longioris de hoc argumento nullum indicium invenimus. Nullum eius apparet vestigium in *Inventario*, edito ab ANTOLÍN loco supra, § II. AUCTORES, allato. In Bibliotheca Nationali Matritensi, quae, ut diximus, magnam partem manuscriptorum auctoris servat, nihil huiusmodi vidimus. Inspeximus praecipue ms. 11001: *Tabla de los libros y capítulos de las obras por imprimir de Esteban de Garibay Chronista de los cathólicos Reyes nuestros señores Don Felipe segundo y tercero*. Nihil ibi exstat.

Stephani de Garibay erga Societatem benevolentia, inter alia, originem duxit ex eo quod eius pater, prout ipse nobis enarrat (infra, n.º [5]), Sanctum Ignatium Compluti novit, cum illo egit, et insectationum contra illum testis fuit. In suis memoriis asserit Garibay patrem suum Sancto Francisco Borgiae valde addictum fuisse ⁷.

IV. - RATIO EDITIONIS. Edimus capita IV et V Libri XXX operis *Compendio historial*, quae, sicut tota haec pars quae de historia regni Navarrae agit, scripta sunt anno 1565 ⁸. In his capitibus occasione belli et expugnationis Pampilonensis, Ignatii vulneratio et ad Deum conversio narratur, idque auctori ansam praebet ad historiam foundationis Societatis pertexendam. Narratio non levibus mendis foedatur in his quae de Societate agunt; attamen vel ipsa eius antiquitas eam attentione dignam facit. Ea nobis tradit quidnam de S. Ignatii vita P. Araoz sciverit. Textum exhibemus prout in editione anni 1571 exstat, usum maiuscularum atque interpunctionis normis quas in hoc volumine adhibemus aptantes.

Textus

1. Initium belli pro possessione regni Navarrae. — 2. Urbs Pampilona expugnatur. — 3. Ignatii ortus et familia. — 4. Conversio, res gestae Ignatii ante studia. — 5. Studia Ignatii. — 6. Lutetiae socios sibi adsciscit. Iter in Hispaniam. — 7. Ignatius et socii Venetiis congregantur. — 8. Sacris initiantur et postea in varias urbes ditionis Venetae dividuntur. — 9. Romae omnes congregantur et novum Ordinem condere statuunt. — 10. Societatis confirmatio per Paulum III. — 11. Missio S. Francisci Xaverii et Simonis Rodericii. — 12. Faber et Araoz mittuntur in Hispaniam. Nova confirmatio Societatis per Iulium III. — 13. Vocatio S. Francisci Borgiae. — 14. Collegium Germanicum in Urbe constituitur. — 15. Status Societatis tempore obitus S. Ignatii. — 16. S. Ignatii imago. Constitui-

⁷ Ib., p. 263.

⁸ Vide supra, annot. 1.

tionem, Regulam, Exercitia. — 17. De P. Didaco Laínez. — 18. De S. Francisco Borgia. — 19. Cur iesuitae vocati fuerint theatini. — 20. De nomine Societatis Iesu. — 21. Conclusio.

[p. 593]

CAPÍTULO IIII

CÓMO EL REY DE FRANCIA EMBIÓ CONTRA NAVARRA
A MONSIUR DE SPARROSO, Y SALLIDA D'EL VIRREY,
DUQUE DE NÁGERA, Y CÓMO AL TIEMPO SE HALLÓ
5 EN PAMPLONA EL SANTO VARÓN YÑIGO DE LOYOLA.

[1] Con la ausencia que, por las causas en el capítulo precedente notadas, hizo d'España el nuevo emperador Don Carlos, luego se siguieron en ella las guerras civiles, llamadas ordinariamente comunidades, por ser gente d'el común la que en ellas
10 se comovió, con voz de serles quebrantados sus privilegios y leyes, según de ordinario suelen suceder estas cosas con semejantes demostraciones de pretensos. En esta sazón continuaba la gobernación de Navarra el virrey Don Antonio, duque de Nágera¹, teniendo por compañero y coadyutor al doctor Don Rodrigo de
15 Mercado, obispo de Avila², natural de la villa de Oñate, que después fué fundador d'el colegio y universidad de Oñate, siendo su asistencia en Navarra, para que en las necesidades que pudiesen ocurrir, como prelado que su naturaleza tenía en Guipúzcoa, se pudiese prevaler d'el favor d'estas tierras. Governavan
20 a los reynos de Castilla Don Yñigo Fernandes de Velasco, condestable de los mismos reynos, y Don Fadrique Henríquez, almirante mayor, presidiendo en la Yglesia de Dios el Papa León décimo, sucessor d'el Julio segundo, y ambos Pontífices, cada uno en su tiempo, confirmaron y revalidaron, por auctoridad Apostólica,
25 a los reyes de Castilla la conquista, retención y derecho del reyno de Navarra, para que con más justo título pudiesen ellos y los Reyes sus sucessores poseer y gozarle. Andava Castilla tan rebuelta con las guerras civiles de las comunidades³, cuyos caudillos principales eran Juan de Padilla, cavallero natural de Toledo, y Don Antonio de Acuña, obispo de Camora, y
30 otros cavalleros d'el reyno de León y de la Andaluzía, y en cada pueblo multitud de gente soez y plebea, que los Virreyes pusieron en tanta necesidad, que no contentos con las gentes y municio-

¹ De eo vide I, 757, 154-156²⁴, 378-379, 380-381.

² Rodericus de Mercado, ep. Abulensis ab an. 1530 ad an. 1548, EUBEL, III, 104.

³ De hoc bello deque eius relatione cum agitationibus in regno Navarrae v. LETURIA, *El Gentilhomre*², 113 ss.

nes de Castilla, pidieron la artillería, gente y otras cosas d'el presidio de Navarra, con que algunos cavalleros y pueblos del 35 reyno, con la natural afición eredada que a los Reyes passados tenían, començaron a tratar y mover intelligencias en Bearne con Don Henrique de Labrit, Príncipe de Bearne, y con los cava- [594]lleros y otras gentes Agramontesas, que en su servicio as- sistían dende los años passados ⁴; porque, tomando ocasión de ver 40 rebueltos los reynos de Castilla, y estar ausente d'España el emperador Don Carlos, estimaron por fácil la recuperación d'el reyno para el dicho príncipe, según generalmente le estava inclinado el reyno. Venido el año de mil y quinientos y veynte y uno, avien- do con diversas cédulas y iussiones d'el emperador, a mal con- 45 sejo de todos, llevado el presidio d'el reyno, y estando Navarra vazía de toda defensa necessaria, y los ánimos de la mayor parte muy inclinados al príncipe Don Henrique, el Rey de Francia, viendo que las vistas de Montpellier avían sallido sin el effecto por él desseado, embió con exército contra Navarra a Andrés de 50 Fox, señor de Sparroso, llamado comúnmente monsiur de Sparroso, cavallero francés, descendiente de la casa de Fox y Bearne, que, como la historia dexa declarado, era hermano menor de Odeto de Fox, señor del Lautrecho, llamado monsiur de Lautrecho, que en estos tiempos florecía en armas entre los cavalleros de Francia. 55

[2] Sabida en Navarra la venida d'el capitán general Sparroso, no sólo se juntaron los Agramonteses, de quienes no avía tanto que dudar, mas aun muchos Beaumonteses, passando los Pireneos, le sallieron a recibir a tierra de Vas- cos. En esta sazón certificándose en Pamplona que Sparroso 60 avía tomado el castillo de San Juan d'el Pie de Puerto, luego la ciudad, estando casi sin presidio ni defensa, se comovió, tomando la voz d'el príncipe Don Henrique, viendo también las turbaciones grandes de Castilla. Por lo qual, en viernes, diez y siete días d'el mes de mayo, uvo de sallir de Pamplo- 65 na el virrey Don Antonio Manrique, duque de Nágera, sien- do también echados los pocos soldados que avía en el presi- dio; y el Virrey, harto triste, robada y saqueada su casa, uvo de bolver a Castilla a buscar socorro. Entre los demás cava- lleros y gentiles hombres que en este tiempo en servicio d'el 70 Emperador y guarda y conservación d'el reyno residían en Navarra, era uno el notable y santo varón beato Yñigo de Loyola y Oñez, fundador que vino a ser de la orden de los

⁴ Partes Agramontensium favebant Henrico de Labrit. Ib., p. 122.

religiosos de la Compañía de Jesús ⁵. El qual, siendo cavallero, mancebo de edad floreciente, y en imitación de las pisadas de sus nobles progenitores professando la arte militar, se halló en el castillo de Pamplona al tiempo que al Virrey fué forçado desamparar la ciudad y reyno; y siendo soldado tan animoso y fuerte, quanto por su grande valor era de todos
⁷⁵ tenido y respectado en mucho precio, refieren d'él aver tomado tanta pena de lo que passava, que se afirma que en el castillo deliberó de morir primero en servicio d'el Emperador, que ver aquella fortaleza en poder de franceses. Refieren más, que hallándose el fuerte varón en el castillo, tiraron a
⁸⁰ lo alto, donde él sucedió estar, una pieza de artillería, cuya bala, dando en una piedra de la muralla, la sacó con tal furia, que, rompiéndole la una pierna y maltratándole la otra, cayó d'el castillo abaxo. Donde casi muerto siendo acogido, como el omnipotente Dios le tenía reservado por tan singular
⁹⁰ obrero, para plantar en su viña nuevo género de cepas de fruto suave y dulcíssimo, fué servido de allí a largos días de guarecerle, permitiendo, a lo que piadosamente se puede creer, para que en cada passo que hiziesse, tuviesse recordación y reminiscencia de su omnipotencia; aunque la coxedad
⁹⁵ sallió tan poca, que si no era mirándole a tino y sobre aviso, no se le conocía. Aviendo d'este santo varón venido a hablar, escriviré en este lugar en suma algunas cosas suyas, que más a mano me ocurrieren con la institución y fundación de su religión de la Compañía de Ihesús.

100

CAPÍTULO V

DE LA FUNDACIÓN DE LA RELIGIÓN DE LA COMPAÑÍA DE IJESÚS Y ALGUNAS COSAS D'EL SANTO VARÓN, EL PADRE MAESTRO BEATO YÑIGO DE LOYOLA SU INSTITUYDOR, Y CÓMO ESTOS RELIGIOSOS NO SON
⁵ TEATINOS, Y QUIÉNES SON LOS TEATINOS. [p. 595]

[3] Aviendo en el capítulo precedente la narración de la historia dádonos ocasión de venir a hablar d'el bienaven-

⁵ Inter alios antiquos scriptores, partes Ignatii in expugnatione Pamplonensi abunde illustrant Polancus in *Sum.*, nn. 4-8, I, 154-157, et Nadal in *Apologia* et in *Dialogis*, supra, pp. 63-64, 232. Auctoribus qui de hoc bello scripserunt et a nobis allati sunt in vol. I, pp. 73^a, 154-157, adde LARRAÑAGA, *Obras*, pp. 118-120; A. PÉREZ GOYENA, *Venida de Iñigo de Loyola a Pamplona*, in *Hispania Sacra*, 2 (1949) 311-323. *Dierum computationem* v. in *Chronologia*, I, 27°.

turado Padre beato Yñigo de Loyola y Oñez^{5*}, fundador de la orden de la Compañía de Ihesús, razón es que de semejante varón santo, tan grande padre, y de la fundación de su religión, se diga algo; porque, quando este venerable padre, digno de perpetua recordación, no fuera natural de los reynos d'España, y en ellos de la provincia de Guipúzcoa, patria mía, tenía obligación de hazerlo, porque, aviendo assí en la historia de Castilla, como en lo a ella precedente, dado noticia de las fundaciones de tantas órdenes y religiones de nuestra Yglesia militante, no fuera razón, que d'esta, llena de tanta humildad, caridad, grande exemplo y doctrina se dexara de hablar; y para mayor luz d'el negocio y utilidad de los lectores, tomaré el negocio de su principio, aunque seré breve. En el año passado de mil y quatrocientos y noventa y cinco⁶ nació el Padre maestro beato Yñigo de Loyola y Oñez, cuyo padre fué un noble cavallero, llamado Beltrán de Loyola y Oñez, señor de las nobles casas de Loyola y Oñez, que son en la provincia de Guipúzcoa, en jurisdicción de la villa de Azpeytia, que en los antiguos tiempos se llamó Miranda de Yraurgui⁷, y no en Vizcaya, como algunos auctores con ignorancia grande han escrito, assí esto, como tambien dezir que Loyola es villa, siendo casa insigne de parientes mayores, y sita ella y la casa primitiva suya de Oñez en el medio y riñón de toda Guipúzcoa; y el mesmo engaño han recibido los que, llamando a esta casa Loela, dizen ser en la provincia de Alava.

[4] Al Padre beato Yñigo aviendo criado sus padres en su juventud en buena rectitud de costumbre, acudió a la corte de Castilla, con desseo de asistir en ella, de donde des-

^{5*} In antiquissimis documentis constanter scriptum reperimus Oñaz.

⁶ Infra n. [15], asserit consequenter Ignatium vixisse 61 annos. Haec opinio, quae fuit etiam opinio Polanci in *Vita latina* (v. infra MON. 21 et auctores allatos in vol. I, 15²) profuit ex eo quod factum certum: expugnatio Pampilonensis et consequenter vulneratio Ignatii anno 1521 coniungitur cum initio Autobiographiae, ubi asserit Ignatius se usque ad aetatem 26 annorum mundanis vanitatibus deditum fuisse. De hac re vide quae diximus in annot. 20 ad n. 18 *De Actis*, supra p. 331. Probabiliter Garibay Ignatii aetatem directe ex *Actis* minime hausit, quae non videtur novisse. Rem ex alio fonte, fortasse ex orali Araozii traditione, didicisse putandus est.

⁷ « Debe corregirse [...] lo segundo, el que Azpeytia se aya llamado Miranda de Iraurgui, porque no se llamó sino Salvatierra, y la llamada Miranda fué Azcoitia ». HENAO, *Averiguaciones*, II, p. 340.

pués, cambiando la corte por la disciplina y arte militar, a que más se hallava inclinado, vino a la ciudad de Pamplona. En la qual hallándose Don Antonio Manrique, duque de Nágera, por virrey, y Don Rodrigo de Mercado, obispo de Avila, por su coadjutor, sucedió la venida d'el dicho Andrés de Fox, Señor de Sparoso, capitán general d'el ejército de Francia; y resultándole en el castillo de la mesma ciudad el descabro en el capítulo precedente escrito, fué, mediante amigos, que en aquel grande trabajo le deparó Dios, llevado a su paterna casa de Loyola. Donde, después de una vez desauziado, siendo nuestro Señor servido de darle convalecencia, mudáronsele los pensamientos pasados terrenales en celestiales. Por lo qual, recuperando la salud, fué derecho en romería a la devota casa de nuestra Señora de Monserrate, y aviendo primero dado a los pobres todo aquello con que se hallava, hizo allí una novena ⁷⁴ en mucha penitencia, confesión y comunión. De Monserrate fué el sancto varón a las montañas de Manrresa, y allí aviendo en siete meses ⁸ en vida heremítica hecho grande penitencia, durante la qual comenzó a obrar los Exercicios spirituales, que agora, siendo por la Sede Apostólica confirmados, usa la Orden suya, partió para Barcelona, y de allí por mar passando a Venecia, navegó con los demás peregrinos a la Tierra Santa, cuyas ordinarias estaciones, especialmente d'el Santo Sepulchro, después que con grande devoción y hervor visitó, quisiera permanecer en la santa ciudad de Hierusalem; pero el guardián de la Orden de Sant Francisco d'el monesterio de nuestra Señora d'el Monte Sión de la santa ciudad compeliéndole con censuras, bolvió a Venecia.

[5] Carecía el siervo de Dios de letras, como quien en la juventud avía diferentes exercicios professado, por lo qual principiando la gramática latina en la ciudad de Barcelona, y después passando a la universidad de Alcalá de Henares, comenzó a estudiar, andando descalço, según lo mesmo avía hecho desde que comenzó a renunciar el mundo. Escandalizándose d'ello algunos que sus cosas tenían por temerarias,

⁷⁴ De adventu Ignatii ad Montem Serratum v. *Chronologiam*, I, 28^a et annot. 28. Cum Garibay aliquatenus cohaeret TACCHI VENTURI, *Storia*, II/12, p. 21^a.

⁸ Undecim fere menses commoratio S. Ignatii Minorissae protracta est, v. I, *Chronologiam*, pp. 28^a-29^a.

le detrataron ante el Vicario general de aquel pueblo, que era el insigne varón doctor Juan de Figueroa, que después vino a ser presidente d'el consejo Real de Castilla *, por cuyo mandado siendo preso, fué después suelto con sola sentencia, que no anduviesse descalço. Acuérdome aver oýdo de mi padre, Estevan de Garibay, varón de mucha integridad y exemplo y devoto de las religiones, que él le conosció y conversó en Alcalá, [596] padeciendo hartas persecuciones de gentes. De Alcalá de Henares fué a la universidad de Salamanca, donde, siendo mucho más molestado, y no pudiendo por estas cosas cómodamente y con quietud darse a las letras, passó a Francia, en el año de mil y quinientos y veynte y siete, a la universidad de la ciudad de París. En la qual, con desseo de grande aprovechamiento, oyó juntamente artes y theología, siéndole preceptor de las artes liberales un señalado maestro, llamado Pedro Fabro **.

[6] En París también començó a ser perseguido de hartas gentes, pero, como en Alcalá, fué también allí dado por libre por el maestro Ori, juez en la causa; y muchos doctores theólogos, que su grande virtud y santidad començaron a palpar, se allegaron a su conversación, siendo los que más se le acercaron, dándosele por discípulos en la doctrina de la salvación, los maestros Pedro Fabro, a quien de preceptor suyo en las artes liberales tomó por discípulo en la sciencia de los Santos y doctrina de Christo, y Diego Laynez, Claudio Gayo, Pascual Broet, Francisco Xabierre, Alonso Salmerón, Simon Rodríguez, Juan Coduri y Nicolás de Bovadilla, theólogos. A los quales teniendo en su santa disciplina y doctrina, y todos aviendo hecho voto de perpetua pobreza y castidad, holvió el Padre beato Yñigo a España, después que en la sagrada theología recibió el benemérito grado de magisterio en la universidad de París; y llegado a la villa de Azpeytia, patria suya, fué a posar, no a la torre de Loyola su casa originaria y avolenga, sino al hospital, donde los mendigos y pobres se recogen. Sin darse a conocer, començó de tal manera a predicar, assí en la yglesia parochial de Sant Sebastián de Soreasu de aquella villa, cuyos patronos son y han sido los señores de la casa de Loyola, como en otras partes, y aun hasta en las calles y campos, que, admirándose las

* Annis 1563-1565. Cf. I, 11 29, 150 15.

** Vide *Memoriale Fabri*, cuius fragmentum edidimus in I, 32, n. 8.

gentes, siendo muy seguido, fué conocido de un clérigo, natural de Navarra, que en París le conociera. El qual, manifestándolo a una servienta d'el hospital, donde el santo varón
 15 posava, vino a ser más conocido de algunas gentes, entre quienes andava pidiendo limosna; y siendo los de la casa de Loyola avisados d'ello, fué allí llevado; y aunque con grandes increpaciones procuraron de apartarle de aquella vía de mendigo, no teniendo conocidos ni bien tanteados sus santos
 20 y admirables designos, fueron por demás las grandes instancias suyas ¹⁰.

[7] De las cuales no curando, mas antes estando muy firme y constante en el amor de Dios, bolvió a sus compañeros, que en ocho de enero d'el año de mil y quinientos y treyn-
 25 ta y siete llegaron a Venecia, con quienes avía dexado concertado el viaje y peregrinación de la santa ciudad de Hierusalem; y llegando por la Quaresma a Roma, alcançaron d'el Papa Paulo tercio licencia y bendición apostólica para passar a la santa peregrinación, y limosna para el viaje; y
 30 bueltos a la ciudad de Venecia, hallaron embaraçado el mar por la guerra que en este año los Venecianos tratavan contra los Turcos, enemigos de la santa fe. A cuya causa parando los siervos de Dios en Venecia, començaron con grande hervor a exercitarse en las obras spirituales, en las cuales ocupándose, aunque como el sancto varón primero en Alcalá y
 35 París, fueron allí todos detratados de malévolos, diólos por libres el dotor Gaspar Dottis, juez de la causa, sin que el siervo de Dios en ninguna causa destas quisiesse jamás dar algún descargo, porque, confiado en Dios, sabía que no re-
 40 sultarían contra él las cosas de que le querían calumniar.

[8] Dessendo aver mayor aumento, fueron algunos d'ellos ordenados de Missa por Verallo, Arçobispo de Rosano ¹¹, que como Legado apostólico residía en Venecia por el dicho Papa Paulo. El qual, la falta d'el patrimonio de los siervos
 45 de Dios, dispensó a título de perpetua pobreza, de que en los pies d'el Legado tornaron a hazer voto, siéndoles concedido facultad de poder oyr las confessions. Después que el santo varón y sus benedictos compañeros obraron en Venecia muchas cosas de grande caridad y doctrina, hizieron una disper-

¹⁰ De hac re vide responsiones testium ad secundum interrogatorium in processu Azpeitiano (a. 1595), *Scripta*, II, 182 ss.

¹¹ De Hieronymo Verallo vide supra, p. 290, annot. 12.

sión, yendo los unos a unas partes d'el estado de aquella re- 50
pública y otros a otras, estimando a divina providencia el es-
torvo d'el mar, y començaron a predicar la palabra de Dios,
amonestando penitencia y frecuencia de la confesión [597]
y comunión y exercicio de las obras de caridad y enseñar a
las gentes, especialmente ignorantes, la doctrina christiana, y 55
ayudar a morir y visitar los hospitales y gente miserable.

[9] En esta dispersión vino a Roma, cabeça de la Yglesia
cathólica, el santo varón Yñigo con los siervos de Dios el maes-
tro Pedro Fabro y el maestro Diego Laynez, donde, exercitán-
dose en lo mesmo, se juntaron todos en aquella ciudad en el 60
año de mil y quinientos y treynta y ocho, y después de largas
consultas y acuerdos, encomendando siempre todo a Dios, se
resolvieron de pedir al Papa confirmación de su modo de bi-
vir y statutos que avían hecho. Entre los demás puntos, por
muy esencial avían consultado si era bien que su compañía 65
se acabasse en ellos mesmos, o se perpetuasse, tomando insti-
tuto y religión; y conveniendo todos en la perpetuación, su-
plicaron al Papa Paulo, con intervención d'el cardenal Gaspar
Contareno, passados algunos días que en aquella ciudad se
ocupavan en muchas obras de caridad, le pluguiesse de confir- 70
mar su orden y modo de bivar, recibéndolos en la protección
de la Santa Sede Apostólica.

[10] Para con mayor fundamento condescender a su su-
plicación, haziéndose las necessarias diligencias de la infor-
mación de su vida y costumbres, permitió Dios que se hallas- 75
sen en Roma a la sazón el doctor Juan de Figueroa y el maes-
tro Ori y el doctor Gaspar Dottis, que en los años passados
avían examinado en Alcalá, París y Venecia a las cosas y pi-
sadas d'el santo varón, de cuya integridad y pías cosas dieron
el testimonio necessario. El Papa confirmó la primera vez a es- 80
tos mesmos benditos varones su modo de bivar en el año de mil
y quinientos y treynta y nueve de palabra, o como en los bre-
ves apostólicos suelen dezir, vive vocis oraculo; pero la expe-
dición de la perpetuación remitiendo el Papa al cardenal Gui-
diccione, de nación luqués ¹², que poco antes avía publicado 85
una obra, tratando que no se devían multiplicar más religio-
nes en la Iglesia cathólica, viéronse en cuidado el santo varón
y sus compañeros, creyendo que por ventura el Papa avía he-

¹² Natus in urbe Lucca, anno 1459. Cf. TACCHI VENTURI, *Storia*, I/1 2,
p. 281.

cho aquello por despedirlos con modo de buena excusa en la
 90 remisión d'este Cardenal, que tenía tantas prendas para la
 denegación. El Padre beato Yñigo y sus compañeros, conociendo que, para venir el Cardenal a la parte affirmativa, era menester que Dios obrasse, encomendaron esta causa a su omnipotencia, haziendo celebrar muchas missas y oraciones,
 95 y según lo d'el capítulo vigésimo primo de los Proverbios ¹³, no aviendo sapiencia, prudencia, ni consejo contra el Señor, el Cardenal vino después, no sólo a ser solicitador de su causa, mas aun a tener grande devoción a la Compañía. Entonces pareciendo al Papa ser esta vocación de Dios, dixo aquello d'el octavo capítulo d'el Exodo: — « *Digitus Dei est hic* », 100 el dedo de Dios es aquí ¹⁴ —. Su Santidad, conociendo su vida y religión, y considerando la grande utilidad que d'ello a la militante Yglesia podía seguir, la confirmó en Tíbuli, a seys leguas de Roma, en primero de octubre ¹⁵, día viernes, 5 d'el año de mil y quinientos y quarenta, debaxo de título y nombre de la Compañía de Ihesús, con condición que pudiesen recibir hasta sesenta personas, en tanto que la Sede Apostólica ordenasse otra cosa. Esta confirmación, por la qual el Padre beato Ignacio y sus compañeros y discípulos dieron 10 muchas gracias a nuestro Señor, traxo de Tíbuli a Roma ¹⁶ el Padre doctor Antonio de Araoz, natural de Vergara, villa de Guipúzcoa, deudo cercano d'el Padre beato Yñigo, de cuya religión vino a ser el onzeno professo ¹⁷.

[11] Continuando estos siervos de Dios las obras de caridad y exercicios de su religión, fué avisado Don Juan ter- 15 cero d'este nombre, Rey de Portugal, de Don Pedro Mazcareñas, su embaxador en corte Romana, de la grande utilidad

¹³ Prov. 21, 30.

¹⁴ Ex. 8, 19.

¹⁵ Ut notum est, Societatis confirmatio concessa est 27 septembris 1540.

¹⁶ Quod hoc loco asseritur a Garibay, in nullo alio praecedenti documento inveniri putamus. Certe Araoz detulit Tiburim ad Card. Contarini primam formulam Instituti Societatis. Vide MI, *Const.*, I, 21 2; TACCHI VENTURI, *Storia*, II/1 2, 270. Probabiliter Garibay hoc factum pro alio interpretatur.

¹⁷ De Antonio de Araoz late disserit Pol. in *Sum.*, nn. 147-151, I, 241-244. Vide ib., 241 annot. 1. Vide etiam MI, *Epp.*, I, 146-147; *Αστράλιν, Historia*, I, 204. Professionem quidem emisit primus post decem, 19 febr. 1542. Vide I, 64*, 243 ¹⁶.

que entre los christianos hazian estos nuevos religiosos ¹⁸, por lo qual el Rey de Portugal, suplicando a Papa Paulo le embiasse algunos d'estos Padres, embió el santo varón Yñigo ²⁰ a Portugal, en el año de mil y quinientos y quarenta y uno, a los benditos religiosos los maestros Francisco Xavierre, natural d'el Reyno de Navarra, y Simón Rodríguez, d'el mismo reyno de Portugal. D'estos [598] dos Padres, quedando el maestro Simón Rodríguez en compañía d'el Rey de Portugal, ²⁵ passó el santo varón Francisco Xavierre a la Oriental India, a predicar el santo evangelio, donde dió fin a sus bienaventurados días, como esta historia de Navarra mostrará en su lugar.

[12] Venido el año de mil y quinientos y quarenta y tres, ³⁰ considerando el Papa Paulo la utilidad, que d'esta nueva religión se seguía a su Yglesia, confirmó en quatorze de março, día miércoles, de nuevo su Orden, concediendo que pudiesen recibir quantos viniessen a la santa religión, y en el siguiente ³⁵ ^{18a} de quarenta y cinco, en tres de junio, día miércoles, les concedió todas las gracias, facultades y privilegios, que las demás órdenes y religiones tenían y gozavan. Don Juan, Rey de Portugal, avía tomado tanta afición a estos religiosos que, como en el año de mil quinientos y quarenta y quatro casasse a la infanta Doña María, su hija, con el Príncipe Don Philipe, ⁴⁰ primogénito de Castilla, Navarra y Aragón, pidió al Papa Paulo más religiosos d'esta Orden para embiarlos con la infanta su hija para su particular consuelo. Entonces vinieron a Castilla el maestro Pedro Fabro y el dicho doctor Antonio de Araoz, en el año siguiente de quarenta y cinco; pero el ⁴⁵ maestro Pedro Fabro, bolviendo para el concilio Tridentino, falleció en Roma. D'esta manera quedó solo en Castilla el doctor Antonio de Araoz, y començó a introducirse esta religión en estos reynos, donde, por la bondad de Dios, de tal manera en suma brevedad de tiempo se ha multiplicado, que ya, ⁵⁰ a la hora que esto se escribe, ay en España más de setenta casas y colegios d'esta Compañía. El dicho Papa Paulo, falleciendo en Roma en diez de noviembre, día domingo, del año de mil y quinientos y quarenta y nueve, sucedió en el pontificado Romano el cardenal Juan María de Monte, cuya ele- ⁵⁵

¹⁸ Vide Mon. 11, n. [16], annot. 28, p. 296; Mon. 14, n. 88.

^{18a} Re vera, praecedens confirmatio locum habuerat anno 1544, ut saepe in hoc volumine animadvertimus.

ción siendo en siete de hebrero, día viernes, d'el año de mil y quinientos y cinquenta, se llamó Julio tercero; el qual, considerando la grande bondad y perfección d'estos religiosos, confirmó de nuevo su Orden en el año mesmo de su elección, en veynte y uno de julio, día lunes.

[13] En el qual año, Don Francisco de Borja y Aragón, duque de Gandía y marqués de Lonbay, que mediante la conversación d'el padre doctor Antonio de Araoz avía tomado grande devoción a esta Compagnía, siendo instrumento su muger la duquesa Doña Leonor de Castro, de nación portuguesa, que aun primero que el duque su marido avía tomado amor a esta religión, partió en compañía d'el mesmo doctor, que fué el primer Provincial de Castilla y después Comissario general en los reynos d'España y India de Portugal, para la ciudad de Roma; donde deliberando de dexar los estados temporales, fué por el santo varón el Padre beato Yñigo admitido para religioso de la Compaña. El duque y el doctor Antonio, en el año siguiente de mil y quinientos y cinquenta y uno, dieron buelta a España, y en el colegio de la Compaña de Ihesús de la villa de Oñate, en fin de abril, o principio de mayo d'este año, renunciando el duque sus estados en su hijo primogénito Don Carlos de Borja y Aragón, que agora es duque de Gandía, tomó el hábito de la Compaña de mano d'el mesmo Padre doctor Antonio de Araoz. Luego, con breve de su Santidad, fué en el mesmo colegio ordenado en tres días de todas órdenes por un obispo de gracia, de los que el vulgo llama de anillo, y por la devoción que este siervo de Dios, ya no llamado duque, sino Padre Francisco, tenía a la casa de Loyola, como a paterna d'el Padre beato Yñigo, no sólo en primero d'el mes de agosto, día sábado, fiesta de la Vincula de Sant Pedro d'este mesmo año, celebró en la capilla de la mesma casa la Missa nueva, mas aun este amor desseando con nuevos vínculos ligar y reva-
lizar, se celebró, en el año siguiente de mil y quinientos y cinquenta y dos, matrimonio entre su hijo segundo don Juan de Borja y Aragón, comendador de la Reyna, de la orden de Santiago, y doña Lorença de Loyola y Oñez su muger, hija primogénita y eredera de Don Beltrán de Loyola y Oñez, señor que fué de la casa, sobrino d'el Padre beato Yñigo.

[14] El qual, llegado el año de mil y quinientos y cinquenta y tres, con consulta y grande favor d'el cardenal Juan Moronio, obispo Prenestino, edificó en Roma el colegio Ger-

mánico, para [599] enseñar a los mancebos naturales de Ale-
maña las artes liberales, theología y religión, para que estos,
como hombres de aquella región, y que sabían su lengua, 100
pudiesen con más comodidad predicar a las gentes sectarias
la palabra de Dios, para extirpación de sus errores.

[15] Ya en estos días se hallava esta santa Compañía
muy estendida por la christiandad, donde el Padre beato
Yñigo, antes que d'esta vida pasasse, vió diez y seys provin- 5
cias de su institución, con ciento y setenta casas, que dentro
de treze años se fundaron ¹⁹. Después se ha multiplicado por
la bondad de Dios de tal manera que, quando esto se escribe,
ay en la christiandad muy muchas más casas y colegios, sin
las de la India de Portugal. Avía treynta años ²⁰ que el santo 10
varón beato Yñigo, dexando al mundo, avía començado a se-
guir la vía de la religión, quando nuestro Señor, siendo ser-
vido de llevarle d'esta vida a la perdurable, dió su ánima al
Criador en la su casa de Santa María de la Estrada, de Roma,
en viernes, treynta y un días d'el mes de julio d'el año d'el 15
nascimento de nuestro Señor de mil y quinientos y cinquenta
y seys, siendo de edad de sesenta y un años ²¹, y su venera-
ble cuerpo sepultaron en la mesma casa, que es la cabeça
de la Orden.

[16] Fué el Padre beato Yñigo de mediana statura y de 20
buen aspecto, aunque algún tanto coxo por la lisióñ señala-
da, y en su conversación de mansa gravedad, y tan modesto
y spiritual, que sólo el mirarle provocava grande devocióñ ²².
Este siervo de Dios, no sólo, como muchos fundadores de re-
ligiones, hizo reglas y constituciones de su Orden, assí gene- 25
rales como particulares para cada uno, pero aun las dexó
ampla y extensamente declaradas, según las guardan agora
sus religiosos, siendo en vida suya confirmadas por la Sede
Apostólica. Tambien escribió un notable libro de † Exer-
cicios † ²³ spirituales, assí para los religiosos como seglares, 30

¹⁹ S. Ignatius mortuus est anno 1556, sexdecim annis post Societatem conditam. Statum Societatis tunc temporis accuratius describit Polancus in epistula de obitu S. Ignatii, vol. I, p. 771-772 et v. annotationes. Domos Societatis recenset ipse Polancus in *Chron.*, VI, 42-43.

²⁰ Tenet Garibay S. Ignatium natum esse anno 1495, vulneratum autem Pampilonae anno 26 aetatis. Vide supra, n. [3].

²¹ Vide annotationem praecedentem.

²² Cf. RIBADENEYRA, *Vita*, l. IV, c. 18.

²³ Exemplos [!] ms.

de[1] modo que cada uno se ha de reformar en su estado; y ésta obra fué también confirmada por la Sede Apostólica ²⁴.

[17] Por la bienaventurada fin d'el Padre maestro beato Yñigo, la congregación de la Orden eligió por General al santo varón
 35 el Padre maestro Diego Laynez, natural de Almacán, villa d'el obispado de Sigüença, en cuyo tiempo crecieron mucho estos religiosos, en poco más de ocho años que fué muy digno Prepósito General ²⁵. El qual, aviendo trabajado diligentemente largos años en esta viña d'el Señor, falleció en la mesma casa de Santa María
 40 de la Estrada, en viernes, diez y nueve días d'el mes de enero d'el año de mil y quinientos y sesenta y cinco, y fué sepultado en la mesma casa.

[18] Por su santo fallecimiento, la congregación de la Orden, en lunes, dos días d'el mes de julio d'el mesmo año, creó
 45 por General al siervo de Dios el Padre Francisco de Borja y Aragón, que fué duque de Gandía, benemérito General, que agora, por la bondad de Dios, rige y modera esta santa Compañía de Ihesús ²⁶. El qual le tenga de su bendita mano, para aumento de nuestra santa fe y gloria suya, y ampliación d'esta religión. En la
 50 qual ay tres maneras de casas, unas de professos, que renta no pueden tener, y otras de aprobación, que la pueden tener, otras llamadas colegios, que también la pueden tener; y en los tales colegios enseñan lenguas, artes y theología.

[19] En Castilla y también en Ytalia a estos religiosos, llamados de la Compañía de Ihesús, nombre por la santa Sede Apostólica siempre confirmado, llaman con crassa ignorancia Teatinos, los quales son también religiosos, pero de diferente Orden que esta, siendo la causa por donde las gentes vinieron a recibir el engaño, ésta. Quando el Papa Clemente séptimo, inmediato predecesor d'el Papa Paulo tercero, ya diversas vezes nombrado,
 60 presidía en la Iglesia de Dios, ciertos varones siervos d'el Señor, habitantes en Roma, queriendo siempre ocuparse en exercicios espirituales, se apartavan de la conversación d'el vulgo, ocupándose en cantar hymnos y psalmos, y otros semejantes actos de
 65 grande recogimiento; y estos siervos de Dios, llamándose de la compañía d'el Divino Amor ²⁷, se allegó a ellos Juan Pedro Ga-

²⁴ Per Breve *Pastoralis officii cura*, datum 31 iulii a. 1548 (MI, *Exercitia*, 216-217), *Exercitia spiritualia approbata et confirmata sunt*.

²⁵ P. Láinez fuit Praepositus Generalis ab anno 1558 ad 1565. Prius, ab anno 1556, fuerat Vicarius.

²⁶ S. Franciscus Borgia munus Generalis exercuit ab anno 1565 ad annum 1572.

²⁷ Vide supra, Mon. 11, n. [12], p. 293, annot. 18.

rrafa²⁸, natural d'el reyno de Nápoles, obispo de Cheti, a quien, según el stilo de la curia Romana, llamavan Monseñor Chetino, y de otra manera, corrumpiendo algo el [600] nombre, Monseñor Teatino, que todo es uno; como a algunos prelados d'España, residiendo en Roma, llamarían, al Arçobispo de Valencia Monseñor Valentino, y al obispo de Sigüença Monseñor Seguntino, y al de Plasencia Monseñor Plazentino, y al de Palencia Monseñor Palentino, y a otros de la manera. Pues, este Juan Pedro Garrafa, obispo de Cheti, llamado en corte romana Monseñor Teatino, abraçándose con aquella religión, dexó el obispado, y como persona insigne y illustre que avía sido obispo, siendo de las gentes tenido por cabeça d'estos religiosos de la compañía d'el Divino Amor²⁹, vinieron las gentes a llamar a los tales religiosos, Teatinos. A los quales el Papa Clemente Séptimo, en el año de mil y quinientos y veynte y quatro, aviendo confirmado su regla, a la sazón que sucedió en tiempo d'el dicho Papa Clemente el saco de Roma, baxaron al puerto de Hostia, donde estaban ciertas galeras venecianas, en las quales trasladándose a Venecia, pararon y hizieron su assiento en aquella ciudad. Aviendo onze años que estos religiosos, llamándoles las gentes Teatinos, residían allí, llegaron en la mesma ciudad el Padre beato Yñigo y sus santos compañeros, en el año arriba señalado³⁰, con desseo de passar en romería a la Tierra Santa. Cuyo viaje, por la causa escrita escusándose, como el Padre beato Yñigo y sus compañeros tornaron a Roma, vinieron las gentes a creer y tener por cierto que estos religiosos, que después fueron llamados de la Compañía de Ihesús, y los que antes se llamavan Teatinos eran unos mesmos, sin assignar distinción y diferencia alguna; de lo qual nació la ignorancia, primero en Roma y después en el resto de Italia, de donde cundió lo mesmo a Castilla. Desta manera, incongrua y indevidamente son por esta ocasión llamados Teatinos los religiosos de la Compañía de Ihesús; y no sólo ellos, mas aun los mesmos que se dizen Teatinos, no quieren oyr este nombre, que por la causa ya vista, les surtió de Juan Pedro Carafa, obispo de Cheti, su religioso. El qual, en veynte y tres de mayo, día jueves d'el año de mil y quinientos y cinquenta y cinco, por muerte d'el Papa Marcello segundo ascendiendo al sumo sacerdocio, vino en el pontificado a llamarse Paulo quarto, y procuró con el Padre beato Yñigo que ambas religiones se uniessen, pero no uvo effecto, excusándosele con causas pías y cathólicas³¹. De los llamados Tea-

²⁸ Ib., annot. 19.

²⁹ Auctor sine dubio significare intendit Ordinem Clericorum Regularium.

³⁰ Supra, n. [7]. Ignatius Venetias pervenit anno 1536.

³¹ Vide annotata ad Cap. V, n. 91 MONUMENTI 19, *Dichos y Hechos de N. Padre*. Ex hoc loco induci quis possit ad iudicandum Ioannem

tinios ay solamente en Italia las casas de Venecia, Napoles, Pavia y Roma, y no creo aver otras en parte alguna; pero d'estos de la Compañía de Ihesús, en toda la christiandad; y esto baste para
 10 desengañarse las gentes ³².

[20] También es de advertir que a los mismos de la Compañía de Ihesús nombran en Aragón Iñiguistas d'el nombre d'el Padre beato Yñigo, y en Portugal Apóstolos; pero en Flandes, Alemania y Francia llámanlos congruamente de la Compañía de
 15 Ihesús, según en las bulas y breves de la Santa Sede Apostólica son llamados de todos los Papas de la Iglesia de Dios ³³. Ninguno deve pensar que este nombre, de llamarse esta santa religión de la Compañía de Ihesús, tomó esta Orden por algún género o especie de arrogancia, sino por devoción y mayor humildad, querien-
 20 do su instituydor ocultar su nombre, en cuya mayor demonstración llamó aún compañía a su institución y no religión, y el Papa Paulo tuvo por bien, precediendo sanctas consideraciones, de confirmar este mismo título y nombre en sus breves apostólicos, y lo mismo con pía devoción han hecho los demás Pontífices Ro-
 25 manos, sucessores suyos, en sus confirmaciones. En los que tienen noticia de las cosas antiguas de las instituciones de las religiones de la Iglesia de Dios, no serán semejantes cosas en cathólicas orejas de offensa ninguna, sino de mayor devoción, porque, si bien consideraren, hallarán cómo en la Iglesia cathólica ay reli-
 30 gión debaxo de título de la Santíssima Trinidad, a cuyos religiosos llamamos comúnmente Trinitarios. Otras religiones ay debaxo del título de Jesú Christo, como en el reyno de Portugal, la orden militar de Jesú Christo, de grande autoridad. Otra religión confirmó el Papa Urbano quinto con el mismo nombre de Jesús. Otras
 35 religiones tomaron el nombre de nuestra Señora, como la de nuestra Señora de la Merced, cuyos religiosos son llamados comúnmente Mercenarios, y los de monte Carmelo tienen su institución debaxo d'el título de nuestra Señora, [601] llamándolos Carmelitas. La religión militar de los Teutónicos tiene su título debaxo
 40 d'el nombre de nuestra Señora. En Valencia los cavalleros de Montesa tienen también el título de nuestra Señora, con regla Cisterciense. En Aragón, a los religiosos Menores de la observancia llaman frayles de Ihesús. En Italia ay religión debaxo de título de

---

Petrum Carafa unionem Theatinorum cum Societate Iesu expetivisse cum esset iam Summus Pontifex. Ex textibus l. c. allatis apparet id evenisse anno 1545.

³² De differentia inter Ordinem Theatinorum et Societatem Iesu v. Mon. 11, n. [14]; *Polanci Complementa*, I, 67-68 (fragmentum iterum editum in nostro vol. I, 299). PAIVA DE ANDRADE, sup., pp. 294-295; RIBADENEYRA, *Vita*, l. II, c. VI.

³³ De Societatis Iesu nomine v. Indicem, vol. I, p. 879.

Sanct Salvador, que es Christo, llamándose sus religiosos de Sanct Salvador de Sena, como nuestra crónica ha venido manifestando 45 copiosamente estas cosas, tratando de sus sanctas instituciones.

[21] Si en referir las cosas señaladas que los Padres d'esta religión han hecho por el universo en aumento y exaltación de nuestra santa fe cathólica, qualquier escriptor, por diligente que fuesse, se u viesse de detener, que puedo con grande verdad afir- 50 mar que primero le faltaría tiempo y vida, que matheria. En la institución suya tenía yo mucho más alargada la pluma, pero alguno de la mesma Compañía³⁴, que para ello era parte conmigo, fué causa de que sólo esto se dixiesse, reservando lo demás para otro lugar y tiempo, siendo d'ello servido Dios³⁵, en cuya honra y 55 gloria y devoción de los lectores, plega a El redunde nuestro trabajo. Aviendo escrito esto poco de tanto como resta, doy fin a esta breve narración de la fundación d'esta sancta Compañía, en cuyas devotas oraciones y sacrificios encomendándome, vuelvo a la continuación de mi historia. 60

19

P. PETRI DE RIBADENEYRA

DICTA ET FACTA SANCTI IGNATII

Ca. 1573

*Praefatio*I. - MON. editum in MI, *Scripta*, I, 393-441.

II. - AUCTORES: BÖHMER, *Ignatius von Loyola*², 248-250; HUONDER, *Ignatius von Loyola*, XI-XII, passim; LETURIA, *Nuevos datos*, 31-32; MI, *Fontes narr.*, I, 513-514, 522.

III. - TEXTUS qui servantur omnes sunt apographi, nec habent auctoris correctiones autographas.

1. (A) ASIR, *Inst.* 17 (prius *Roman. III* atque etiam *Sentimenti*), ff. 113-161. Manu P. Didaci Jiménez pulcherrime exaratus.

2. (B) Bruxelles, Bibliothèque Royale, *ms.* 2847 (in MHSI vocatus *Bruxellensis II*), ff. 42-67.

3. (D) In privato tabulario operis MHSI, codex *Domenici*, ff. 301-361.

³⁴ Hunc fuisse existimamus Patrem Antonium de Araoz. Vide dicta in *Praefatione*.

³⁵ Vide quae diximus in *Praefatione*, § III.

30 — MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

4. (R) ASIR, *Instlt. 24c* (prius *Recuerdos*), ff. 59-96, In hoc textu desiderantur numeri paragraphis praefixi et insuper nomina testium. In margine superiore notatur quandoque annus quo eventus, de quo fit sermo, accidisse dicitur.

5. (T) Arch. Prov. Tolet. S. I., *ms. 1287 (Tolet.-Ignat.)*, ff. 75-88. Continet quattuor tantum operis capita, quinto omisso.

Collectio quae inscribitur *Dichos y hechos de N. P. Ignacio* ab alia cui titulus *De Actis P. N. Ignatii* (supra, Mon. 14), satis differt: 1° Omnes paragraphi scriptae sunt lingua hispanica (praeter paragraphum sub n° 79 capitis V, quae partim latine scripta est); 2° Dicta et facta distribuuntur in quinque capita, secundum eorum argumentum; 3° Intra unumquodque caput dicta et facta ordinantur per testes ab auctore allatos; 4° Generatim non indicantur dies, mensis et annus quibus dicta et facta auctor rescivit; clare tamen adducuntur nomina testium.

IV. - TEMPUS COMPOSITIONIS. Pari modo ac in collectione *De Actis*, distinguendum esse videtur inter tempus singularum sententiarum et tempus quo integra earum collectio perfecta est. Si de sententiis sive paragraphis singulis agatur, nonnullae saltem scribi potuerunt ante correspondentes in collectione *De Actis*. Id suadet lingua hispanica, propria auctoris, qua hic scripta inveniuntur nonnulla quae in *De Actis* latinitate donantur. Tales sunt paragraphi quas una cum correspondentibus collectionis *De Actis* edidimus in pp. 324-366. Immo, prout iam in p. 319 notavimus, in *De Actis* transitio a lingua latina ad linguam hispanicam fit in numeris 66-67, qui in *Dichos y Hechos* unum numerum efficiunt (n. 11 capitis V), et quidem totum scriptum lingua hispanica. Iam, facilius suspicetur quis Ribadeneyram ex hispanica lingua ad latinam transitum fecisse, quam e converso.

Si de tempore totius collectionis agatur, manifestum est collectionem *Dichos y Hechos* aliam subsequutam esse. Id ostendit vel ipsa divisio rerum in capita et ordinatio per testes. Praeterea, in numero 39 capitis I (v. supra, p. 350), affertur *Vita Ignatii* cuius fuit auctor Ribadeneyra¹. Iam vero, editio princeps huius *Vitae* facta est anno 1572; in loco parallelo operis *De Actis*, n. 47, *Vitae Ignatii* nulla fit mentio. Addi etiam potest, saltem probabiliter, integram collectionem perfectam esse dum P. Everardus Mercurianus esset Praepositus Generalis (1573-1580), nam Ribade-

¹ ... « de la manera que en el libro de su vida se dize » (v. supra, p. 350). Haec locutio vix dubium est quin ad *Vitam* typis editam anno 1572 referenda sit, ubi, in libro III, cap. 2, de eodem facto fit sermo. Nota bene, quae dicimus in eo loco, annotatione 47, intelligenda esse de textu collectionis *De Actis*, minime vero de loco parallelo opusculi *Dichos y Hechos*.

neyra in quadam annotatione ad *Vitam S. Ignatii* a P. Maffei conscriptam commemorat « ... el libro de algunos dichos y hechos de nuestro Padre, que yo *recogí y di* a nuestro P. Everardo, del qual el P. Maffeo ha tomado muchas cosas de las que añade a las de mi libro »². Iam, titulus « Nuestro Padre » in Societate designat Praepositum Generalem; quod si Maffei nonnulla ex opusculo excerptis quae non adsunt in *Vita* a Ribadeneyra conscripta, hoc indicat Maffei eam in *Vita* non invenisse, unde probabiliter ea Ribadeneyra post scriptam *Vitam*, seu post annum 1572, collegit.

V. - FONTES. Si singulae paragraphi per fontes sive testes distribuuntur, haec notari possunt: Opusculum constat ex 185 paragraphis, quarum 83 procedunt ab ipso Ribadeneyra tamquam a teste immediato; 20 desumptae sunt ex P. Polanco; 78 ex *Memoriali* Patris Gonçalves da Câmara; 3 ex P. Christophoro de Madrid; 1 ex P. Nadal. Notandum est praeterea res quae habentur in 33 paragraphis inveniri etiam in collectione *De Actis*, ideoque locos parallelus utriusque collectionis simul edidimus in Mon. 14. Locis parallelis enumeratis a Böhmer, p. 249, addendi sunt: Cap. I, nn. 4, 36 (cf. *De Actis*, nn. 65, 95); e contra tollendi sunt nn. 41 et 42 Capituli I, qui non habent integros locos parallelus in *De Actis*. Ex his omnibus apparet praeter ipsum Ribadeneyram, qui multa tamquam testis ocularis vel auricularis enarrat, fontem praecipuum huius documenti esse *Memoriale* P. Câmara. Hoc valde considerandum est, ne Ribadeneyrae tribuantur ea quae ad *Memoriale* pertinent; qua de causa ab eis hoc loco iterum edendis abstinemus, eo vel magis quod in editione nostra *Memorialis* lectiones variantes opusculi *Dichos y Hechos*, quod ibi designavimus littera R, apposuerimus. Prout in vol. I, pp. 513-514 animadvertimus, Ribadeneyra usus est textu quodam *Memorialis* quod non continebat commentarium lusitanum a P. Câmara annis 1573-1574 (vol. I, 523) scriptum. Notavimus etiam Ribadeneyram stetisse in paragrapho n. 292 *Memorialis*, nihil desumens ex 115 paragraphis quae adhuc post illam remanent in illo opere.

Adiungimus tabulas comparativas quibus uno intuitu fontes et loci paralleli nostri documenti deprehendi poterunt:

CONCORDANTIA OPERUM *DICHOS Y HECHOS, DE ACTIS* ET *MEMORIALIS*

<i>DI. Y HE.</i>		<i>DE ACTIS</i>		<i>MEM.</i>
Cap.	nn.	nn.		nn.
I	1	51	—	
	4	65	207	

² *Scripta*, I, 754; cf. *Fontes narr.*, I, 513. Editio princeps *Vitae Ignatii* a Maffei conscriptae facta est anno 1585.

<i>DI. Y HE.</i>		<i>DE ACTIS</i>		<i>MEM.</i>
Cap.	nn.	nn.		nn.
	25	—	.	162
	26	—	.	199
	27	—	.	202
	28	—	.	202
	29	—	.	225
	30	—	.	282 b
	31	33	.	—
	33	31	.	—
	36	95	.	—
	37	105	.	—
	38	108	.	—
	39	47	.	—
	40	73	.	—
	41	78	.	—
	43	92	.	—
	44	93	.	—
	45	26	.	—
	46	22	.	—
	51	37	.	—
	52	—	.	213
	53	69	.	—
II	4	28	.	—
	7	15	.	—
	8	16	.	—
	10	—	.	43
	11	—	.	78
	12	—	.	96
	13	—	.	131
	14	—	.	139
III	2	58	.	—
	4	—	.	29 b
	5	—	.	38
	6	—	.	64
	7	—	.	67
	8	—	.	82
	9	—	.	84
	10	—	.	144
	11	—	.	254
	12	—	.	255
IV	6	55 b	.	216
	7	57	.	221
	8	56	.	—
V	1	78 ad sensum	.	—

<i>DI. Y HE.</i>		<i>DE ACTIS</i>	<i>MEM.</i>
Cap.	nn.	nn.	nn.
	4	96	—
	5	97, 98	86
	6	99	—
	7	100	—
	8	101	—
	9	30	—
	10	29	—
	11	66, 67	—
	14	78	—
	20	—	13
	21	—	21
	22	—	24
	23	—	30
	24	—	31
	25	—	37
	26	—	42
	27	—	61
	28	—	86
	29	—	88
	30	—	101
	31	—	102
	32	—	105
	33	—	107
	34	—	114
	35	—	117
	36	—	117 b, c
	37	—	145
	38	—	149
	39	—	142
	40	—	143
	41	—	157
	42	—	168
	43	—	172
	44	—	199 b
	45	—	211
	46	—	212
	47	—	212
	48	—	212
	49	—	214
	49 b	—	215
	50	—	219
	51	—	230
	51 b	—	232

<i>DI. Y HE.</i>		<i>DE ACTIS</i>		<i>MEM.</i>
Cap.	nn.	nn.		nn.
	52	—		234 b
	53	—		236 b
	54	—		241
	55	—		246
	56	—		246
	57	—		249
	58	—		249
	59	—		253
	60	—		292
	62	—		256
	63	—		261 b
	64	—		262 c
	65	—		263 b
	66	—		263 c
	67	—		276
	68	—		277
	69	—		278
	70	—		281
	71	—		282

Quo facilius consultatio fieri possit, adiungimus aliam tabulam qua *Memoriale* cum collectione *Dichos y Hechos* comparatur:

CONCORDANTIA MEMORIALIS CUM DICHOS Y HECHOS

<i>MEM.</i>		<i>DI. Y HE.</i>		<i>MEM.</i>		<i>DI. Y HE.</i>	
nn.		Cap.	nn.	nn.		Cap.	nn.
13	.	V	20	84	.	III	9
21	.	V	21	86	.	V	28
24	.	V	22	88	.	V	29
29 b	.	III	4	96	.	II	12
30	.	V	23	101	.	V	30
31	.	V	24	102	.	V	31
37	.	V	25	105	.	V	32
38	.	III	5	107	.	V	33
42	.	V	26	114	.	V	34
43	.	II	10	117	.	V	35
61	.	V	27	117 b, c	.	V	36
64	.	III	6	131	.	II	13
67	.	III	7	139	.	II	14
78	.	II	11	142	.	V	39
82	.	III	8	143	.	V	40

MEM.		DI. Y HE.		MEM.		DI. Y HE.	
nn.	Cap.	nn.		nn.	Cap.	nn.	
144	III	10		232	V	51b	
145	V	37		234 b	V	52	
149	V	38		236 b	V	53	
157	V	41		241	V	54	
162	I	25		246	V	55	
168	V	42		246 b	V	56	
172	V	43		249	V	57	
199	I	26		249 b	V	58	
199 b	V	44		253	V	59	
202	I	27		254 b	III	11	
202 b	I	28		255	III	12	
207	I	4		256	V	62	
211	V	45		261 b	V	63	
212	V	46		262 c	V	64	
212	V	47		263 b	V	65	
212	V	48		263 c	V	66	
213	I	52		276	V	67	
214	V	49		277	V	68	
215	V	49 b		278	V	69	
216	IV	6		281	V	70	
219	V	50		281 b	V	70	
221	IV	7		282	V	71	
225	I	29		282 b	I	30	
230	V	51		292	V	60	

VI. - RATIO EDITIONIS. Edimus textum cod. *Instit.* 17 = A, additis lectionibus variantibus ceterorum. Paragraphos ad verbum desumptas ex *Memoriali* omittimus, lectorem ad illud documentum remittentes. Notandum est in nostra editione *Memorialis*, vol. I huius operis, positas esse lectiones variantes huius operis *Dichos y hechos*. Eas paragraphos quae alias parallelas habent in collectione *De Actis*, in editione huius MONUMENTI 14 transcriptas invenies. Notationes marginales quibus testis designatur nos ad calcem paragraphorum reicimus, illas separantes a textu ope signi —. Ubi aliqua paragraphus in duas tresve partes dividitur, secundam et tertiam notamus litteris b, c.

Textus

[f. 113]

DICHOS Y HECHOS DE N. P. IGNACIO, DE SANCTA MEMORIA, O COSAS TOCANTES A SU PERSONA, RECOGIDAS DE LO QUE ALGUNOS PADRES HAN NOTADO, SEGÚN QUE EN LA MARGEN VA SEÑALADO ¹.

[CAPUT I]

5

DE LO QUE TOCA A SU PERSONA

2. *Efficacia Ignatii in agendo.* — 3. *« Complacuit sibi Dominus in anima servi sui Ignatii ».* — 5. *Difficultates quas in studiis superavit.* — 6. *Tentationes vanae gloriae non timebat.* — 7. *Ex sua parte, tot peccata; ex parte Dei, tanta beneficia.* — 8. *Optabat, cum peccaret, dolorem sensibilem vel spirituales experiri.* — 9. *Magnam sentiebat devotionem.* — 10. *Officia audire omisit tempore studiorum.* — 11. *De modo scribendi Constitutiones.* — 12. *De modo suum munus gerendi.* — 13. *Certis temporibus visitationes Dei semper habebat.* — 14. *De Missa.* — 15. *De adoratione SSmi. Sacramenti.* — 16. *Quaenam comedebat.* — 17. *Dicebat bonam corporis valetudinem eum iuvare ad orationem et ad res gerendas.* — 18. *De Zapata.* — 19. *Vilibus cibis vesceretur.* — 20. *De procuranda bona corporis valetudine.* — 21. *De consolationibus.* — 22. *De operibus piis.* — 23. *Si vivere optaret, id esset ut difficilem se gereret in concedenda admissione ad Societatem.* — 24. *In agendo cum proximis sequi oportet angelorum exemplum.* — 32. *Optandum ex stirpe iudaeorum procedere.* — 34. *Donum devotionis acceperat.* — 35. *Quo plus Deum offendeat, eo magis divinas visitationes experiebatur.* — 37. *Orabat Deum pro principibus.* — 41. *Amor persecutionum.* — 42. *Ab omnibus bonam aedificationem accipiebat, praeter quam a semetipso.* — 47. *Quonam modo se gerebat cum aliquid male factum audiebat.* — 48. *Initio plures visitationes divinas expertus est.* — 49. *De caritate erga egenos.* — 50. *De loco aedificando collegio Romano et domui comparando.*

1. Cf. *De Actis* (DA), n. 51, supra, pp. 352-353.

2. Hablando el P. Mtro. Laynez de las pocas partes de eloquencia y sciencia que tenía nuestro Padre, y de lo mucho que nuestro Señor obrava por él, y de la energía y eficacia

1-5 Dichos y hechos — a su persona] P. Petri Ribadeneira. Anno 1554. Dichos y hechos de N. P. Ignatio de santa memoria R || 9 energía y om.B

¹ Nomina testium, quae exstant in margine, nos ad calcem paragraphorum transcribemus.

en todo lo que emprendía, me decía: — En fin, tanto vale ¹⁰ la cosa, quanto Dios quiere, y no más —. Ribadeneyra.

3. Otras vezes, hablando del fructo que nuestro Señor había hecho por los de la Compañía, me decía: — Complacuit sibi Dominus in anima servi sui Ignatii —. Ribadeneyra.

4. Cf. DA, n. 65, supra, pp. 364-365 et *Mem.*, n. 207, I, 650. ¹⁵

5. Oyle que desseava ver alguno que huviesse con tantas dificultades y incomodidades estudiado como él: primero, con pobreza, y esta voluntaria, y no por obediencia; 2º, con enfermedades grandes; 3º, con no pretender valer o subir, ni cosa alguna humana que suele dar alivio, etc.; 4º, con no ²⁰ ser tirado al estudio de la afición, antes grandemente siéndole cuesta arriba, por sola intención de servir a Dios estudió doze años; 5º, con ocupaciones o distracciones, etc. ²⁵. — Deste número hasta los 24 son del P. M.º Polanco ³.

6. Solía tener mucha libertad en hablar de sus cosas ²⁵ y gran seguridad de vanagloria. [114v] Y diziéndole yo que quien no le conociesse, que podría sospechar a vezes la dicha vanagloria o jactancia en él, díxome que de ningún pecado tenía tan poco temor como de éste; y más (mirando ³⁰ en ello, si serían ciento o quinientos) decía, que con verdad no decía de mill partes una de los dones de Dios, por no le parecer convenía, tocando que no serían capaces los que lo oyessen ⁴.

7. Solía decir que estas dos cosas juntas no se podía per-

---

12 del] por el B || 26 gran] mucha B | yo om. B || 30 ciento o quinientos] 500 ó 50 B

---

² De difficultatibus a S. Ignatio studiorum tempore toleratis v. locos indicatos in Indice primi voluminis, p. 847. Vide etiam NADAL, *Adhort. complut.* (1561), supra, pp. 198-199.

³ Haec Ribadeneyrae annotatio animum inducit ad suspicandum Polancum reliquisse scriptum aliquod de S. Ignatio, quod vel periit vel nos hucusque latuit. Vide I, p. 13^a; v. etiam Mon. 16, nn. [15], [16].

⁴ De Ignatii humilitate cf. *Sum.*, n. 22, I, 162-63: «... aunque él, a sus principios, tentado y temeroso de vanagloria, aun su subrenombré no osaba decir, porque no le tuviesen (como lo era) por noble, después dióle el Señor tan profundo conocimiento de sí, y por consiguiénte le humilló tanto en sí mismo, y tan de raíz le libró de la pasión de vanagloria, que le oí decir que había 18 ó 20 años que no se había confesado della». Cf. *Acta, Praefatio scriptoria*, n. 1, I, 354-65; cf. etiam DA, n. 12.

35 suadir las huviesse en otro más que en él: de su parte, tanto peccar; y de la de Dios, hazerle tantas mercedes.

8. Más le oy: que desseava, quando peccava, sentir algún dolor sensitivo o espiritual, como substracción de la gracia de los consuelos, etc., y que no lo hallava assí, sino que
40 paresce que tanto más Dios le visitava ⁵.

9. Oýle dezir que no veýa para qué fuesse bueno, sino sólo para darse a devoción; que en esta parte no podía negarla.

10. Quando estudiava, en los officios (lo qual hazía poniendo en ello todo estudio, con oyr missa y poca oración),
45 porque le deleytavan, los dexó.

11. Dezía de sus Constitutiones, que en un punto le había acontecido estar tres días, y quarenta días ⁶; donde yo entendí que no hazía nada donde particular aprobación de
50 Dios no tuviesse.

12. Crescía en devoción con el cargo, y que otramete no le tendría, porque pensaría que Dios no lo quisiesse. Su modo de proceder es: primero, desnudarse; 2º, pedir ayuda; 3º, pensar; 4º, concurrir a presentar a Dios.

55 13. A tiempos determinados tiene como ciertas las visitaciones de Dios.

14. Diciendo missa, teniendo a Christo en las manos, le veýa en el cielo y allí.

15. Como otra vez, que yva a adorar el santísimo Sacramento, y vió arriba tanta claridad, que dudava dónde adorasse; y en fin determinóse que todo era uno.
60

16. No puede comúnmente comer cosa buena, sino lo ruyn, como fructas, queso, etc. ⁷; y, tamen, el comer le ayuda mucho; y a las vezes, que estava quasi desmayado, el almor-

---

35 en él scil. R || 39 gracia] de los consuelos *add. sup. lin. alta manu in A, deest in aliis* || 41 sino] si B. || 55 determinados] terminados B || 59 adorar] dar B || 61 al fin B | determinóse *corr. ex* determinándose A

⁵ Cf. *infra*, n. 35.

⁶ Dies quadraginta impendit deliberans de paupertate templorum in domibus professis Societatis. Vide *Acta*, n. 100, I, 506, et *Ephemeriden* in *MI, Const.*, I, 86 ss.

⁷ De cibis S. Ignatio a medicis concessis, v. *Scripta*, I, 579-580.

çar, y beber después de comer, le ayudava, y podía entender os en algo. [115v]

17. Solía dezir que comúnmente, quando estava mejor del cuerpo, tanto mejor se hallava de ánimo para con Dios y negocios y todo.

18. Su efficacia en el dezir parece ser divina más que humana. Yo en mí lo pruevo, y lo vi en Çapata una vez: (que dezía él, teniéndole antes en poco, que hablava admirablemente como un sancto); y otra, quando queriéndose yr por la penitencia, con sus palabras le hizo hincar de rodillas, y pedir perdón, y besar los pies, y hazer toda su penitencia⁸. 75

19. En el comer las cosas contrarias quasi solas hallava gusto, y assí comía duraznos, queso, vaca, etc., y, utcumque, era menester comer, porque entonces se hallava mejor quando mejor comía. Cosas buenas y bien guisadas comúnmente no podía comer⁹. 80

20. Me confessó que había más de un año que hallava la mañana, y no indeterminadamente, lo que desseava en Dios; una mañana no podía, y tornó a dormir un poco, y halló; y conocido tenía que Dios quería que tuviese cuydado de su cuerpo. En otras veces que esto le acaesció, dezía que, si no tuviese respecto a la edificación, que se trataría mejor del cuerpo. 85

21. Dezía, que creya no podría bivar sin estas consolaciones de Dios¹⁰.

22. Antes atendía mucho a obras pías; como huvo ganado con ellas crédito, retiróse a pensar en las de la Compañía, y en aquellas se holgava; las otras, en quanto tenían conexión con estas.

23. Dezía que, si algo le había de hazer dessear bivar

---

71 le vi A, lo vi B || 77 assí ya B || 79 y bien] y mejor B || 83 lo halló R

---

⁸ De causa Francisci Zapata vide dicta in vol. I, 559¹⁷, atque etiam documenta edita in MI, *Script.*, I, 630-645.

⁹ Cf. *supra*, n. 16.

¹⁰ Cf. *infra*, n. 33 et DA, n. 31.

95 (aunque no se determinava en esto), que era por ser difícil en admitir gente para la Compañía ¹¹.

24. Oyle dezir que quería haverse con los próximos como los ángeles para con nosotros, en dos cosas: una, en no faltar de su parte, dando las ayudas posibles, por quitarles de
100 todo mal, etiam espiritual; 2º, en no se perturbar de cosa alguna por lo que les acaesciese (como los ángeles no dexan de ver y gozar a Dios), ni contristarse en [116v] manera que perudiesse nada de su devoción ¹². Dezía también que, aunque Dios destruyese toda la Compañía, él no pensava contristar-
5 se en modo que perudiesse nada de su devoción para con Dios ¹³.

25. *Mem.*, n. 162, I, 628. *Ad finem*: Luis Gonçález hasta el n.º 30.

26. *Mem.*, n. 199 ¹⁴, I, 647.

27. *Mem.*, n. 202, I, 648.

10 28. *Mem.*, n. 202 b, I, 648.

29. *Mem.*, n. 225, I, 658.

30. *Mem.*, n. 282 b, I, 693.

31. Cf. DA, n. 33, supra, p. 339. *Ad finem*: Ribadeneyra usque ad num. 46.

15 32. Un día que estábamos comiendo delante de muchos, a cierto propósito, hablando de sí, dixo que tuviera por gracia especial de nuestro Señor venir de linage de judíos; y añadió la causa, diciendo: — ¡Cómo! ¡Poder ser el hombre pariente de Christo N. S. secundum carnem, y de nuestra
20 Señora la gloriosa Virgen María! — Las quales palabras dixo con tal semblante y con tanto sentimiento, que se le saltaron las lágrimas, y fué cosa que se notó mucho. Y a este propósito diré lo que Pedro de Çárate, que era vizcaíno, de la villa de Bermeo, y cavallero de Hierusalem, muy amigo

---

97 quería] querría R || 2 manera] modo B || 20 gloriosa om. B

---

¹¹ Idem repetitur infra, cap. V, n. 72. Cf. *Polanci Complementa*, II, 772, et v. interpretationem datam de hoc Ignatii effato in nostro vol. I, p. 66°.

¹² Cf. Responzionem Manarei ad quaedam Lancicii postulata. *MI. Scripta*, I, 515, n. 15.

¹³ Cf. DA, n. 25.

¹⁴ Usque ad verba: « un hombre prudente con un niño ».

de la Compañía y familiar de nuestro Padre, me contó, y es ²⁵
 que, diciéndole nuestro Padre esto mismo que arriba he di-
 cho, y santiguándose él, y diciendo: — ¿Judío? —, y escu-
 piendo a este nombre, nuestro Padre le dixo: [118v] — Aora,
 Sr. Pedro de Cárata¹⁴, estemos a razón: óygame V. md. —.
 Y que le dió tantas razones para esto, que verdaderamente ³⁰
 le persuadió a dessear ser de linage de judíos.

33. Cf. DA, n. 31, supra, p. 338. Vide etiam DH, I, n. 21.

34. Dezía que nuestro Señor le havia dado el don de la
 devoción, y le visitava a menudo por su flaqueza y miseria.

35. Dezía que, conociendo cuánto faltava y cuánto ofen- ³⁵
 día a nuestro Señor, desseava muchas vezes que su divina
 Magestad le quitasse aquella abundancia de consolación, como
 por castigo de sus culpas, para que con esta sofrenada as-
 sentasse el paso y anduviesse más sobre sí; pero que era
 tanta la misericordia y suavidad de nuestro Señor para con ⁴⁰
 él, que parecía que, quanto él más [119] faltava y más co-
 nocía sus faltas y desseava el castigo dellas, tanto el Señor
 más se le comunicava y le abría los thesoros de sus conso-
 laciones y regalos ⁴⁵.

36. Cf. DA, n. 95, supra, p. 386 ⁴⁶.

37. = DA, n. 105, supra, p. 390 ⁴⁷.

38. = DA, n. 108, supra, pp. 391-392.

39. Cf. DA, n. 47, supra, pp. 349-350.

40. = DA, n. 73, supra, pp. 370-371.

41. Dezía nuestro Padre, y assí lo escribió a D. Joán, rey ⁵⁰
 de Portugal, que por quanto Dios havia criado no quisiera

29 a om.B || 39 anduviese] andase B || 41 más² om.B

¹⁴ Brevem notitiam biographicam de Petro de Zárate, vide in vol. I, 711 ²¹; I. ORTIZ DE URBINA, *San Ignacio de Loyola y los Orientales*, pp. 17-29. Vide etiam DH, V, 98.

¹⁶ Cf. supra, n. 8.

¹⁸ Ibi refertur tamquam dictum ab Ign. ad P. Láinez.

¹⁷ *Mem.*, n. 301, I, 703. De Eleonora Mascareñas vide *Acta*, n. 80, I, 472 ¹⁴. Vide etiam *El aya del Rey d. Felipe II y del Príncipe D. Carlos, Dª Leonor Mascareñas. Su vida y obras virtuosas. Relación de una religiosa su contemporánea. La publica por primera vez el P. José Mª MARCH S. I.*, Madrid, 1943. (*Extracto del Boletín de la Sociedad española de Excursionistas. Arte, Arqueología, historia*, Madrid, Tomo XLVI, 1942).

no haver padescido las prisiones y persecuciones [121] que por su amor había padescido ¹⁸.

42. Diciendo a nuestro Padre, estando yo presente, que
⁵⁵ un hermano andava inquieto, etc., dixo que no havia ninguno en casa de quien él no se edificasse, sino de sí mismo.

43. Cf. DA, n. 92, supra, pp. 384-385.

44. Cf. DA, n. 93, supra, p. 385.

45. Cf. DA, n. 26, supra, p. 335.

⁶¹ 46. Cf. DA, n. 22, supra, p. 333.

47. Quando ocurría a nuestro Padre alguna cosa mal hecha de alguna persona, tanto de [122] fuera como de dentro de la Compañía, de las que comúnmente suelen alterar a los hombres, hacía quasi siempre, antes que hablasse, un
⁶⁵ semblante como de hombre que entra dentro de sí, o con Dios, y que piensa lo que ha de responder; y aunque una vez, por una notable inobediencia que un súbdito suyo le hizo, movido de la sinrazón de la cosa, con un movimiento primero, más que pensado, pidió tinta y papel para hazelle
⁷⁰ in scriptis un precepto in virtute obedientiae, luego, mientras que se lo traían, aunque estaba comiendo, se recogió muy de veras, con el semblante que arriba digo, pensando lo que había de hazer; y haviendo estado desta manera un buen rato, se determinó de hazer el dicho precepto y embiárselo
⁷⁵ fuera de casa, donde aquel súbdito era ydo a comer con cierta persona devota de la Compañía ¹⁹. — P. Madrid.

48. Preguntado el año de 54 o 55 cuándo había tenido más visitaciones de Dios, al principio de su conversión o a la fin, respondió que al principio; mas que [122v] quanto
⁸⁰ más yva, tenía más luz, firmeza y constancia en las cosas divinas —. Idem y el P. Laynez a Ribadeneyra.

49. En un camino que hize con nuestro Padre noté dos cosas: la una, que, aunque llevaba muy pocos dineros para su viático, hacía dar largas limosnas a los pobres que se la
⁸⁵ pedían; la otra, que quería que los mesoneros quedassen contentos, y que se les pagasse lo que pedían, o a lo menos lo

53 amor] honor B || 54 a om. B || 80, yba om. DR || 84 que se la] que le R

¹⁸ Cf. DA, n. 78; DH, V, 14.

¹⁹ Cf. DH, V, n. 12; *Vita*, lib. V, c. 6.

que convenía, sin ruydo ni palabras; y deziame: — Pues que estos hombres están aquí de día y de noche esperando para recibiros y serviros, pagaldes vos también liberalmente su trabajo —. Ribadeneyra usque ad finem. 90

50. En el tiempo que se buscava casa o sitio para nuestro collegio Romano, dixo Pedro de Cárata a nuestro Padre, estando yo presente, que se podía tomar para el collegio la casa que era de Hierónymo Altieri, y la de Lorenzo Stalla, y las demás que estaban en aquella isla; y que tendrían esta 95 commodidad la casa y collegio, que estarían cerca para poderse ayudar, y apartada la una del otro, para que se [123] entendiesse la diferencia que había entre casa y collegio. Respondió nuestro Padre, que todo aquel sitio sería menester para la casa. Y como replicasse Pedro de Cárata que el sitio 100 era grandísimo, y que había en él para dos casas y dos collegios, dixo nuestro Padre estas palabras: — Yo digo a V. md., señor Pedro de Cárata, que todo esso será menester para la casa, y que antes faltarán dos passos, que sobre un pie 20 —.

51. Cf. DA, n. 37, supra, pp. 341-343. 5

52. = *Mem.*, n. 213, I, 653.

53. = DA, n. 69, supra, pp. 367-368.

[CAPUT II]

DE LA PRUDENCIA Y GOBIERNO ESPIRITUAL.

1. *Quonam modo se gesserit cum quodam qui fecte procedebat.* — 2. *Patrem Brogelmans a scrupulis liberat.* — 3. *Res mundi negligenter peragere, tolerandum; res divinas, nullo modo.* — 4. *Pauci sunt qui sciant quoniam Deus in ipsis operaretur, si ipsi obstacula non opponerent.* — 6. *Fructus frequentis communionis.* — 9. *Natali interroganti quoniam sit apta via ad perfectionem brevi consequendam, respondet Ignatius orandum Deum ut gratiam concedat multa pro eius amore sustinendi.*

1. Havía un hermano en casa que, al parecer del Ministro, no andava bien, y se sospechava que se comulgasse con

3 señor — Cárata om.B

²⁰ Vide P. PIRRI, *La topografia del Gesù di Roma*, in AHSI, 10 (1941) 176-217; TACCHI VENTURI, *Le case abitate [...]* Tavola V, ubi habes huius areae depictam formam.

mala consciencia. Preguntó el Ministro a nuestro Padre, si
 5 sería bien ordenarle que no se comulgasse. Quiso saber [125]
 nuestro Padre los fundamentos de su sospecha, y como en
 fin fuesse sospecha fundada en coniecturas probables, res-
 pondió nuestro Padre: — Dexalde estar; que, si él anda fin-
 gido, no durará mucho; que la virtud del sanctíssimo Sacra-
 10 mento le hará descubrir —. Y assí fué; que dentro de pocos
 días rebentó la postema que tenía en su pecho, y se huyó de
 la Compañía. El mismo Ministro, que era el P. Bernardo Oli-
 verio, me lo contó —. Ribadeneyra usque ad num. 9.

2. El P. Cornelio Bruguelman¹ fué un tiempo muy fa-
 15 tigado de escrúpulos en el dezir el officio divino, de manera
 que en dezirle y redezirle gastava quasi todo el día, porque
 nunca le parecía de haver rezado bien. Nuestro Padre, des-
 pués de haver usado otros remedios sin provecho, le ordenó
 que no gastasse más tiempo de lo que los otros Padres co-
 20 múnmente acostumbra van, y que para esto usasse del relox;
 y que si en aquel tiempo no huviesse acabado el officio, que
 por aquel [125v] día no rezasse más. Y con esto el buen Pa-
 dre se curó; porque el mayor escrúpulo echava al menor; que,
 temiendo él de no dexar de dezir alguna parte de las horas,
 25 se dava priessa para acabarlas, teniendo este por menos in-
 conveniente. Y assí con esta espiritual prudencia de nuestro
 Padre vino a sanar y a reducirse a la mediocridad ordinaria.

3. Un día de quaresma, que es la estación a Sant Estevan
 Redondo², fué nuestro Padre a ella; y como, acabada su ora-
 30 ción, no hallasse a su compañero, después en casa le pre-
 guntó (estando yo presente), que lo que hazía en ella, por
 quién lo hazía. Respondió, que por Dios solo. — Pues, cierto
 - dixo nuestro Padre - que si lo hazéys por Dios, que havéys
 de hazer una muy buena penitencia. Porque hazer las cosas
 35 por el mundo con descuydo, no importa; mas hazerlas por
 Dios con él, esto no se puede sufrir —.

9 del RB de AD || 10 dentro] después B || 17 nunca] ninguna vez B ||
 27 reducir B || 35 con descuido om. B || 35-36 hazerlas con Dios con él, no se B

¹ Cornelius Brogelmans, natus Brugis, professionem sollemnem emi-
 sit Romae, 10 febr. 1556 (v. I, p. 56*). Mortuus est Vindobonae, 21 aug.
 1578. *Hist. Soc.*, 42, f. 105; PONCELET, *Nécrologe*, p. 3. De hoc facto vide
Vitam, I, V, c. 10.

² S. Stephanus in Monte Caelio. Statio Quadragesimalis fit ibi in
 feria VI post Dominicam de Passione.

4. Cf. DA, n. 28, supra, pp. 336-337.

5. También decía, que creya que había muy pocos, y quizá ninguno, que entendiessen perfectamente lo que de su parte el hombre estorva lo que Dios N. S. quiere obrar en él, 40 y lo que obraría si no le estorvase. —De una carta que escribió el año 1545 al P. Francisco ³.

6. Entre otros provechos que el comulgarse devotamente a menudo trae consigo, decía nuestro Padre que uno era muy principal el no caer en peccado grave, o, cayendo, levantarse 45 luego ⁴.

7. Cf. DA, n. 15, supra, pp. 328-329. Cf. *Mem.*, n. 197, I, 645.

8. Cf. DA, n. 16, supra, p. 330.

9. Preguntándole Mtro. Nadal qué medio habría para ve- 50 nir el hombre presto a alcanzar la perfección, nuestro Padre le respondió: — Mtro. Nadal, rogad a Dios N. S. que os dé gracia de padecer mucho por su amor, que en este beneficio suyo se encierran muchos —. Ribadeneira ex Natali.

10. *Mem.*, n. 43, I, 553. — *Ad calcem huius numeri*: 55 Luis González, siendo Ministro de casa, usque ad finem.

11. *Mem.*, n. 78, I, 576.

12. *Mem.*, n. 96, I, 583.

13. *Mem.*, n. 131 ⁵, I, 606.

14. *Mem.*, n. 139, I, 610.

³ Epistula data ad finem anni 1545, edita in MI, *Epp.*, I, 340: «Y aunque V. Sría. hable de los tales impedimentos por más baxarse en el Señor de todos, y por más subir a los que deseamos más baxarnos, disiendo que esta Compañía no impide a lo que el Señor quiere obrar en ella, por lo que entende de Araoz en Portugal; io para mí me persuado, que antes y después soi todo impedimento; y desto siento maior contentamiento y gozo spiritual en el Señor nuestro, por no poder atribuir a mí cosa alguna que buena paresca; sintiendo una cosa (si los que más entienden, otra cosa maior no sienten), que ay pocos en esta vida, y más hecho, que ninguno, que en todo pueda determinar o juzgar, cuánto impide de su parte, y cuánto desaiuda a lo que el Señor nuestro quiere en su ánima obrar».

⁴ *Vita*, lib. V, c. 10.

⁵ Usque ad verba: «andaba en esto trabajado».

[CAPUT III]

[f. 129v] DEL GOBIERNO Y CUYDADO DE LOS NOVICIOS.

1. *Quonam modo se gesserit cum novicio tentato.* — 3. *Alium novicium a tentatione liberat.*

1. El año de 1550, quando se hizo el muro del jardín que responde a la calle de Campidollo, solía nuestro Padre mandar llamar a los de casa a trabajar alguna hora, acarreando
 5 piedra o llevando tierra, etc. Havía entonces un novicio en casa, noble, que se mortificava mucho desto, porque el lugar donde se trabajava era descubierto, y era visto de los que passavan por la calle, y ya se havía tentado algunas vezes y querídose yr. Un día dixo nuestro Padre al Ministro (que
 10 era el P. Bernardo Oliverio, el qual a mí me lo contó) que hiziesse llamar para trabajar a todos los hermanos de casa, sin que faltasse ninguno. Llamáronse, y entre ellos vino el novicio. Sobrevino nuestro Padre mientras que trabajavan, y, conociendo [135] en el rostro y en el semblante del novicio
 15 que estava tentado, llamó al Ministro aparte y díxole: — ¿Vos no sabéys que este novicio se tienta y se quiere yr quando le llamam a trabajar? ¿Cómo le havéys llamado? — Respondió el Ministro: — Porque V. R. me mandó que llamasse a todos, sin faltar ninguno —. Dixo entonces nuestro
 20 Padre: — Pues aunque yo diga esso, siendo vos Ministro ¿no havéys de tener discreción? — Y llamado el novicio, le ordenó que no trabajasse, porque no era officio para él. — Ribadeneyra.

2. Cf. DA, n. 58, supra, p. 360-361.

25 3. Un novicio tudesco estava muy tentado [331] y para yrse, y habiendo nuestro Padre usado otros remedios sin provecho, le rogó que aguardasse tres o quatro días, y que en ellos no fuesse obligado a guardar regla, ni a obedescer a nadie, sino que hiziesse en todo su voluntad, levantándose
 30 quando quería y comiendo a la hora que quería, y assí lo ordenó nuestro Padre al Ministro, y se hizo; y el novicio, con

3 Campidollo B || 8-9 havía — yr] havía querido ir algunas vezes B || 13 que om. N || 14 en el 2 om. B || 29-30 levantándose — a lo hora que quería om. B || 30 quería 12 quisiesse R

esta liberalidad y blandura que con él se usó, se confundió tanto, que quedó en la Compañía. — Idem [Ribadenedeyra].

4. *Mem.*, n. 29 b, I, 544. — *Ad calcem*: Luis González usque ad finem. 35

5. *Mem.*, n. 38, I, 549.

6. *Mem.*, n. 64, I, 568.

7. *Mem.*, n. 67, I, 568.

8. *Mem.*, n. 82, I, 577.

9. *Mem.*, n. 84, I, 578. 40

10. *Mem.*, n. 144, I, 614.

11. *Mem.*, n. 254 b¹, I, 676.

12. *Mem.*, n. 255, I, 676.

[CAPUT IV]

[f. 133] DE LA CUENTA QUE TUVO CON LA EDIFICACION.

1. *E muneribus a Margarita Austriaca acceptis nihil pro domo retinet.*
— 2. *Nolebat ut procurator eleemosynam a Pontifice peteret,* —
3. *Item cum de benefactoribus agebatur.* — 4. *Litem contra vicinum domus intentare nunquam voluit.* — 5. *Item cum ab eodem empta est «Turris rubra».*

1. El tiempo que confessó a madama Margarita de Austria, hija del emperador Carlo 5º, que fueron algunos años, en el principio de la Compañía y de su mayor pobreza, embiando ella dozientos y trezientos ducados por vez a nuestro Padre, para que los repartiese a los pobres, y entendiéndose que su intención era ayudar nuestra pobreza, nunca jamás quiso nuestro Padre que se tomasse un quatrín dellos para la casa; y así los hacía distribuyr en los monasterios y obras pías de Roma, de suerte que omnium ratio constaret¹. — Ribadeneyra usque ad 5. 10

2. Nunca consintió que el procurador de casa en los principios pidiese limosna al Papa, pareciéndole que por esta

¹ DH, IV, 11, hoc modo verba *Memorialis* referunt: «El Padre dixo un día que ninguno quería que fuesse al collegio sin haver primero hecho los Exercicios, a lo menos los de la primera semana, con los modos de orar».

² Hoc factum invenitur tamquam a P. Lud. Gonçalves narratum in scripto cui titulus: *Algunas cosas que notaron en nuestro Padre los Padres siguientes*. Cod. *Varia historia*, I, ff. 32v-35. Cf. vol. I, p. 515.

vía se ganaría más en lo que más importava, que era la af-
 15 fición a la Compañía y concessión de gracias espirituales.

3. Por la misma causa, a los señores que eran [133v] muy
 devotos y amigos de la Compañía, y de cuyo favor ella mu-
 cho se servía, no quería que el procurador les pidiese limos-
 na, por no cansarlos en cosas menores, sino que se recibiese
 20 lo que ellos de su voluntad embiavan.

4. Estando nuestro refectorio de la casa de Roma sin
 ventana, y tan oscuro que quasi no tenía luz ninguna, por-
 que un vezino que teníamos no consintía que se hiziesse ven-
 tana en una pared que era común, nuestra y suya, aunque
 25 se podía hazer sin ningún perjuyzio suyo; nuestro Padre,
 aunque le dezían que era nuestra la justicia, y que fácilmen-
 te se alcanzaría de los juezes, nunca quiso que se pleyteasse
 con este vezino por esta causa, antes se estuvo el refectorio
 oscuro y ciego obra de ocho años, hasta que se compró un
 30 corralejo del vezino, donde respondía la ventana que se ha-
 vía de hazer².

5. Lo mismo hizo quando se compró del mismo vezino
 la casa de la Torre Roja³, que es donde está aora la sala
 de la congregación, que, [134] llevando el vezino puertas,
 35 ventanas, piedras y hierros, etc., de la casa vendida, nuestro
 Padre no quiso que se pleyteasse, ni que se altercasse della,
 diciendo, que quando el religioso padesce por amor de nues-
 tro Señor, y pierde en lo temporal por conservar la paz y cha-
 ridad, que él abundantemente se lo recompensa.

40 6. Cf. DA, n. 55 b, supra, pp. 357-358. *Mem.*, n. 216, I, 654-655.

7. Cf. DA, n. 57, supra, pp. 359-360. *Mem.*, n. 221, I, 656-657.

8. Cf. DA, n. 56, supra, pp. 358-359. *Mem.*, n. 59, I, 564⁴.

---

¹⁶ que era muy devoto y amigo R || ¹⁸ se servía] se ayuda R | no quería
 om. B || ²⁰ enviavan]] mandavan B || ²⁸ se om. B || ³⁵ vendida] ya vendida R

---

² Cf. *Mem.*, nn. 205-206, I, 649-650 et auctores allatos in annot. 1.

³ Domus dicta *Torre Rossa* empta est die 5 decembris 1553. Vide *Chronologiam*, I, 53*-54*. De hac domo cf. auctores citatos ibidem, an-
 not. 351, atque etiam pp. 362, 627, 667.

⁴ Factum quod narratur in hoc numero *Memorialis* non omnino
 cohaeret cum simili in collectionibus DA, DH. De eo v. I, 522, 515.

[CAPUT V]

[f. 135]

ACERCA DEL GOBIERNO.

1. *Mitti curabat informationem de rebus per Societatem gestis.* — 2. *Rationem singulis diebus requirebat ex eis quorum ministerio utebatur.* — 3. *Eos quibus munus aliquod committere cogitabat, Romae experimento subiciebat.* — 12. *Quonam modo se gerebat cum aliquid non recte factum audiebat.* — 14. *Praecepta in virtute sanctae oboedientiae raro imponenda.* — 15. *In gubernando severitatem cum benignitate temperabat.* — 16. *Primi Patres melius tractandi.* — 17. *Optabat ut in sua mensa meliores cibi apponerentur in gratiam illorum qui ad eam invitabantur.* — 18. *De scopo recreationis communis.* — 19. *Aestivo tempore plus temporis recreationi tribuendum.* — 61. *Bobadillam reprehendit.* — 73. *Cum aliis religiosis viris contentiones vitabat; ideo fecit ut Olavius omitteret in quadam publica disputatione thesim de immaculata B. Virginis conceptione.* — 74. *Negotia saecularia vitanda.* — 75. *Splendebat in Ignatio gratus animus erga benefactores.* — 76. *Sollicite agebat cum eis qui pecus suum illi aperiabant.* — 77. *Auctoritatem sociorum tuebatur Ignatius.* — 78. *Nolebat ut novi ritus moresve in Societate inducerentur.* — 79. *De admittendis ad professionem. Qui venturi essent fore meliores quam primos in Societate.* — 80. *Qui naturam difficiliorem vincere conatur, maius habebit praemium.* — 81. *Quendam huiusmodi anteponit aliis mitioris condicionis.* — 82. *Qui non est aptus ad res mundi gerendas, neque ad Societatem est idoneus.* — 83. *Magnam curam adhibebat in litteris scribendis.* — 84. *Curabat ut subditi nec otiosi essent nec laboribus obruti.* — 85. *Volebat ut res ad Inquisitionem pertinentes, in ea tractarentur, nec ut socii in eis se immiscerent.* — 86. *De externis in Societatis domos non admittendis.* — 87. *Iussit Ignatius socios in India comitem habere, nec solos incedere, ob magna pericula.* — 88. *Noluit ut abstinentia diei veneris in ieiunium commutaretur.* — 89. *Noluit Ignatius ut Natalis rem ad Inquisitionem pertinentem sibi assumeret, nec ut nostri Ferrariae monasterii gubernationem haberent, nec ut P. Méndez Valisoleti curam monialium gereret.* — 90. *Scriptis Patri Torres ut non sese immisceret in saecularium confraternitatibus.* — 91. *Renuit admittere unionem cum Theatinis et cum Barnabitis.* — 92. *Provinciali Lusitaniae iniunxit ut nullum inoboedientem in Societate retineret. Idem praecepit aliis Societatis superioribus.* — 93. *P. Andreas Galvanello oppidi Morbegno curam gessit ad tempus.* — 94. *Prohibet Ignatius lectionem operum Terentii.* — 95. *Vult Ignatius ut in Societatis collegiis corrector saecularis habeatur.* — 96. *Volebat ut nostri homines ad confessionem et ad Exercitia paragenda inducerent.* — 97. *Monet Lainium ut defectus subditorum aequo animo toleret.* — 98. *Petrus de Zárate obtinet Bullam de condendis collegiis Hierosolymis, in insula Cypro et Constantino-poli.*

1. Quando había alguna buena nueva de lo que nuestro Señor obrava por la Compañía, o de lo que ella padecía, tenía gran cuydado de hazer trasladar lo que se escrevía, y embiarlo
 5 a los cardenales y otros señores principales, amigos de la Compañía, o tales, que el estar informados pudiesse aprovechar¹. — Ribadeneyra usque ad 12.

2. Cada noche ordinariamente pedía cuenta a las personas, de cuyo ministerio se [135v] servía, de lo que la no-
 10 che antes les había ordenado que hiziessen aquel día, y les ordenava a cada uno en particular lo que habían de hazer el día siguiente; y assí con este cuydado de nuestro Padre, no podía haver descuydo en los ministros.

3. Quando nuestro Padre quería imponer alguno para
 15 algún officio, exercitávale y probávale aquí en Roma en aquél o otro semejante, de manera que fuesse como un ensaye de lo que después había de hazer; pero alguna vez que le pare-
 zía que era menester, le ordenava que cada noche diesse cuenta de lo que aquel día había sucedido que tuviesse difficul-
 20 tad a alguna persona de cuyo espíritu y prudencia nuestro Padre se fiava, para que le advirtiesse de lo que acerca dello se había de hazer. Assí lo hizo con el P. Quintino Charlat², haziéndole rector del collegio Romano, ensayándole en el go-
 vierno, el qual cada noche dava cuenta a otro Padre, súbdito
 25 suyo, de lo que passava, como he dicho.

4. = DA, n. 96, supra, p. 386.

5. = DA, nn. 97, 98, supra, pp. 386-387. *Mem.*, n. 86.

6. = DA, n. 99, supra, pp. 387-388.

7. = DA, n. 100, supra, p. 388.

30 8. = DA, n. 101, supra, p. 388.

9. Cf. DA, n. 30, supra, pp. 337-338.

10. Cf. DA, n. 29, supra, p. 337.

11. Cf. DA, nn. 66, 67, supra, pp. 365-366.

---

25 suyo] suo R

---

¹ Cf. DH, I, 41; DA, n. 78 (DH, V, 14).

² Quintinus Charlat, natus Baudour (Hainaut) an. 1507, canonicus Ecclesiae cathedralis Tornacensis, ingressus est Societatem anno 1552; post paucos menses factus est rector coll. Romani. Anno 1554 rediit in patriam ubi fuit primus superior domus Tornacensis Societatis. Obiit 22 iul. 1556. PONCELET, *Nécrologe*, p. 2; ID., *Histoire de la Compagnie de Jésus dans les anciens Pays-Bas*, I, 65-66.

12. Quando ocurría a nuestro Padre alguna cosa mal hecha de alguna persona, tanto de fuera como de dentro de la Compañía, de las que comúnmente suelen alterar a los hombres, hacía quasi siempre, antes que hablasse, un semblante como de hombre que entra dentro de sí, o con Dios, y que piensa lo que ha de responder; y aunque una vez, por una notable inobediencia que un súbdito suyo le hizo, movido de la sinrazón de la cosa, con un movimiento primero, más que pensado, pidió tinta y papel [139v] para hazelle in scriptis un precepto in virtute obedientiae, luego, mientras que se lo traían, aunque estaba, etc., ut supra, n.º 47³. — P. Madrid.

Pero esta manera de mandar in virtute sanctae obedientiae no juzgava que en la Compañía se huviesse de usar, sino en cosas muy graves; porque quería que los superiores della procediessen con suavidad y amor, como Padres, y no con miedo y espanto. — Ribadeneyra.

13. Consideré algunas vezes con grande admiración, quando algún súbdito se desmandava con notable sinrazón, él se esforçava de vencerle con pura razón y charidad, sin dezirle ni hazerle cosa de que él pudiesse tomar ocasión de armarse contra el Padre, ni asirse de palabra ni hecho, hasta que la razón y paciencia que usava con él le hacía confundir; de manera que le era necessario, o darse por vencido y humillarse, o venir a hazer tantos desatinos, que venía tan claro a verse su sinrazón, que ni él ni otro le podía escusar. — Madrid.

14. Cf. DA, n. 78, supra, p. 374; cf. DH, I, 41.

15. En el gobierno tenía un admirable modo de tractar los súbditos, y conocer el modo que con ellos se había de llevar. A los enfermos de espíritu, con regalos, hasta que veía que no le[s] aprovechaban; y a los fuertes, si habían menester ayuda, tractava con rigor; y si no habían menester ayuda, no usava de muchos regalos ni aparencias exteriores, aunque en su ánima me parecía que los estimava en mucho. Y en esto de tractar los súbditos eran más [140v] los notables modos que con el entendimiento se notavan, que con la pluma se puede escribir⁴. — Idem [Ribadeneyra]

43 virtute] sanctae add. B || 58 ni él om. B || 65-66 tractava — ayuda om. B

³ Cf. DH, I, 47.

⁴ Cf. DA, n. 97.

16. Comiendo un día nuestro Padre a la segunda en su cámara, y trayéndole una minestra particular, me preguntó si yo había comido de aquella minestra. Dixe que no. Preguntó si otros en tabla habían comido della. Respondí que
 75 no había advertido en ello. Dixo entonces: — Pues ¿por qué pensáys que a uno se da una minestra y a otro otra? — Dixe yo: — Porque el uno ha menester la una, y el otro la otra —; y nuestro Padre dixo: — Sí, y también porque, pues los primeros de la Compañía han padescido y trabajado tanto, y
 80 los que agora vienen no los pueden ygualar en los trabajos, en el tratamiento sean diferenciados en algo, para que por esta vía vengan a recompensar lo que del padecer y trabajar les falta —. Esto fué el año 1543, en el qual tiempo los que entravan tenían harto que padecer. — Idem usque ad 20.

17. Oý dezir a nuestro Padre, que quería que en su [141] mesa huviesse alguna mejoría que en la común; y dió por causa, porque los que comen en ella, o son Padres viejos y cansados, que tienen della necesidad, o personas que se llaman para hazerles algún regalo. Y assí dava buenas peniten-
 90 cias al que tenía cargo de proveer, quando tenía falta, aunque sabemos lo que él comía ⁶ y cómo se tractava.

18. En el collegio Romano quisieron una vez los superiores quitar la hora de la recreación de la noche la quaresma y días que se ayunava, paresciéndoles que, pues no había
 95 cena, no era menester recreación. Díxelo yo a nuestro Padre, y mandó que se hiziesse la recreación ordinaria; y dixo que la recreación no solamente se hazía para que no hiziesse daño el estudio luego después de cenar, sino también para que los hermanos se tratassen y conversassen, y se viniessen a co-
 100 noscer y a amar, que era lo que acendía y fomentava la charidad.

19. Por el cuydado que nuestro Padre me había [141v] dado de la salud de los hermanos del collegio, propuse al Dr. Olave, que era superintendente dél, que los días canicu-
 5 lares durasse la recreación después de comer dos horas, por ser aquel tiempo tan trabajoso y peligroso en Roma. Parecióle mucho, y en mi presencia quexóse dello a nuestro Pa-

100 acendía y *om. B*

⁶ Cf. *supra*, DH, I, nn. 16, 19.

dre, el qual, sin haverle yo hablado palabra dello, dixo que aquel tiempo era tan peligroso, que comúnmente se decía que bastava en él bivar en Roma; y que le rogava que tuviese por bien que en aquellos días, pues eran pocos, hiziesse durar la recreación después de comer, tres horas; añadiendo que en el collegio ay muchos flacos, y de varias naciones, etc. Esto dixo nuestro Padre, no para que se hiziesse, sino para refrenar al Dr. Olave, que, como nuevo y ferviente en los estudios, todo lo que se hacía le parecía poco; y a mí me había nuestro Padre dado cargo de su persona, y muchas vezes me decía: — Tened, yo os ruego, cuenta con Olave, [142] que este hombre se nos ha de morir presto —; y así fué.

20. = *Mem.*, n. 13, I, 534. — *Ad calcem huius numeri*: Luys Gonçales hasta el n.º 73⁶, sacado ad verbum de sus scriptos [sc. e *Memoriali*].

21. *Mem.*, n. 21, I, 539-540.

22. *Mem.*, n. 24, I, 542.

23. *Mem.*, n. 30, I, 544.

24. *Mem.*, n. 31, I, 545.

25. *Mem.*, n. 37, I, 548.

26. *Mem.*, n. 42, I, 552-553.

27. *Mem.*, n. 61^{6a}, I, 566.

28. *Mem.*, n. 86, I, 579.

29. *Mem.*, n. 88, I, 580.

30. *Mem.*, n. 101, I, 586.

31. *Mem.*, n. 102, I, 587.

32. *Mem.*, n. 105, I, 588.

33. *Mem.*, n. 107, I, 589-590.

34. *Mem.*, n. 114, I, 593.

35. *Mem.*, n. 117, I, 596-597.

36. *Mem.*, n. 117 b, c, I, 596-597.

37. *Mem.*, n. 145, I, 615-616.

38. *Mem.*, n. 149, I, 617-618.

39. *Mem.*, n. 142, I, 612-613.

40. *Mem.*, n. 143, I, 613-614; cf. DA, n. 68.

41. *Mem.*, n. 157, I, 624-625.

⁶ Re vera dicta et facta ex *Memoriali* desumpta perveniunt tantum usque ad n. 71 incl. Numerus 72 est repetitio ad verbum numeri 23 capituli I. Fons est Polancus.

^{6a} Usque ad verba: «y esto para que vaya con amor», reliquis omissis.

42. *Mem.*, n. 168, I, 631.
 45 43. *Mem.*, n. 172, I, 633.
 44. *Mem.*, n. 199 b, I, 647.
 45. *Mem.*, n. 211, I, 652.
 46. *Mem.*, n. 212, I, 653.
 47. *Mem.*, n. 212 b, I, 653.
 50 48. *Mem.*, n. 212 d, I, 653.
 49. *Mem.*, nn. 214, 215, I, 654.
 50. *Mem.*, n. 219, I, 656.
 51. *Mem.*, n. 230, 232, I, 660-662.
 52. *Mem.*, n. 234 b, I, 663-664.
 55 53. *Mem.*, n. 236 b, I, 664.
 54. *Mem.*, n. 241, I, 667.
 55. *Mem.*, n. 246, I, 670.
 56. *Mem.*, n. 246 b, I, 670-671.
 57. *Mem.*, n. 249, I, 672-673.
 60 58. *Mem.*, n. 249 b, I, 673.
 59. *Mem.*, n. 253, I, 675.
 60. *Mem.*, n. 292, I, 698.

61. Suele nuestro Padre tentar assí muchas vezes para probar la abnegación; y al mismo Bobadilla havia dado un
 65 grande capello, porque en la yda que ha de hazer a Polonia se mostrava un poco solícito de cómo havia de yr su compañero, si a pie, si a caballo, hasta Verovoz ¹.

62. *Mem.*, n. 256, I, 676-677.
 63. *Mem.*, n. 261 b, I, 680.
 70 64. *Mem.*, n. 262 c, I, 680-681.
 65. *Mem.*, n. 263 b, I, 681.
 66. *Mem.*, n. 263 c, I, 681.
 67. *Mem.*, n. 276, I, 688-689.
 68. *Mem.*, n. 277 ¹, I, 690.
 75 69. *Mem.*, n. 278, I, 690.
 70. *Mem.*, n. 281-281 b, I, 692.
 71. *Mem.*, n. 282, I, 693.
 72. = DH, I, 23.

63 assí om. R || 67 Verovez B

¹ Cf. *Mem.*, n. 292, I, 698. De consilio mittendi Patres in Poloniam v. ibidem, nn. 228-229 et annot. 21, 22. Oppidum, de quo in textu fit sermo, putamus esse Verbócz in Slovakia.

² Usque ad verba: « no hagan de alguno dellos cabeça ».

73. Huýa todas las ocasiones de travacuentas con fray-
 les, especialmente en disputas y cosas de letras; y assí, el 80
 año de 1553, mostrando yo a nuestro Padre ciertas conclu-
 siones del Dr. Olave que se [155] havían de imprimir, en-
 tre las quales havia una de la preservación de nuestra Se-
 ñora; aunque la tenía por verdadera, y holgava que se pre-
 dicasse, todavía me dixo: — ¿Quién nos mete a nosotros con 85
 frayles de sancto Domingo? Dezilde, yo os ruego, al Dr. Ola-
 ve, que quite esta —⁸. Y también otra vez, haviendo el mis-
 mo Dr. Olave disputado en un capítulo general de dominicos,
 de suerte que no le supieron responder, y siendo después
 combidado para disputar otra vez, y aparejado ya para ello, 90
 nuestro Padre le ordenó que no fuesse, porque los frayles,
 que estaban sentidos de lo passado, no se alterassen más⁹.
 Y el año de 1554, quando se movió la persecución contra los
 Exercicios en España, tractándose de lo que se havia de
 hazer contra los que los calumniavan, siendo aprobados del 95
 Papa, después de haver hecho oración intensamente sobre
 ello, dixo nuestro Padre que le placía la paz, y que no quería
 pleytos con frayles; y que quando ellos [155v] pasassen ade-
 lante, entonces podría responder la Compañía, como defen-
 diendo la Sede Apostólica¹⁰, etc. — Ribadeneyra usque ad 79. 100

74. Hablando nuestro Padre de algunos de la Compañía
 zelosos, que quieren reformar el mundo y meterse en
 cosas de gobierno, como hombres de república, dixo que no
 le parecía bien; y que en semejantes cosas que a él se le of-
 frecían, luego solía pensar de qué le havia de pedir cuenta 5
 nuestro Señor el día del juycio; y que le parecía que no se
 la pedería de lo que no huviesse reformado y metídose en
 cosas semejantes, sino de lo que no huviesse atendido a su

85 me om. B || 4 bien; y que] bien que B || 7-8 reformado — no hu-
 blease] om. B

⁸ Anno 1553, cum instituendae essent in collegio Romano faculta-
 tes theologiae et philosophiae (quod fuit vere initium Universitatis
 Gregorianae), diebus 28 et 29 octobris publicae disputationes habitae
 sunt. Theses theologicae fuerunt « De conditione, lapsu et reparatione
 generis humani », de quibus respondit P. Martinus de Olave. Vide *Chro-
 nologiam*, I, 58*; *Chron.*, III, 8; *MI, Epp.*, V, 655; 663, 686, cet.; MALAX-
 ECHEVARRÍA, *Martín de Olave*, pp. 184-186; 201-203; URIARTE, *Catálogo
 razonado de obras anónimas y pseudónimas*, I, p. 60, n. 162.

⁹ MALAXECHEVARRÍA, *op. cit.*, p. 190, annot. 29.

¹⁰ De hac insectatione vide vol. I, MON. 11., pp. 314 ss.

instituto, confessando, o predicando, o leyendo, o governando,
 10 do, o en fin ayudando las almas como un pobre religioso.

75. Entre las otras virtudes que tuvo nuestro Padre, una
 fué muy señalada la de la gratitud, en la qual fué admirable,
 teniendo grandíssima cuenta de corresponder y vencer
 en todo lo que se offrecía a los devotos de la Compañía y
 15 bienhechores, avisándoles de los buenos sucessos de la Compañía,
 [156] combidándolos, visitándolos, ayudándolos en lo
 que podía, y haziendo con ellos cosas particulares y contra
 su gusto, solamente por darles contentamiento; como con el
 Dr. Arce¹¹ se estava mucho tiempo oyéndole, yendo a comer
 20 a su casa, en tiempo que nuestro Padre por su enfermedad
 solía comer en la cama; y quando el doctor estava enfermo,
 embiando a Joán Paulo¹², o a otro hermano, para que estu-
 viesse en su casa y le sirviesse y tuviesse cuenta con sus di-
 neros, y assí otras cosas desta qualidad, que hazía por puro
 25 agradecimiento. Haviendo Papa Julio III unido el priorado
 de Padua al collegio de la Compañía para después de los días
 del prior de la Trinidad, con condición que de la mitad de
 la renta gozasse luego el collegio, nuestro Padre hizo una
 patente, en la qual le hazía administrador perpetuo de todo
 30 el priorado, para que libremente hiziesse dél lo que quisies-
 se, como si no estuviera unido a la Compañía. Después le
 offreció quatrocientos escudos de pensión para su [156v] so-
 brino por agradescimiento, los quales el prior no quiso re-
 cebir.

35 76. Quando alguno descubría su pecho a nuestro Padre
 y le descubría sus faltas y flaquezas, parece que le robava
 el corazón, y que de allí adelante le cobrava una nueva affi-
 ción y cuydado particular de sus cosas.

77. Tenía gran cuenta nuestro Padre que las personas
 40 conocidas de la Compañía no predicassen donde no tuviessen
 buen auditorio, por conservarles el crédito y auctoridad. Esto
 hazía después que la Compañía començó a ser conocida y
 estimada; que en el principio, los mismos primeros Padres
 predicavan y enseñavan quasi sin ninguna gente.

---

22 Paulo] Pablo R || 39 nuestro Padre *om. B*

---

¹¹ De Doctore Arce v. vol. I, p. 652²⁶.

¹² Ioannes Paulus Borrell, frater Coadiutor. De eo v. I, 86*, 588 e.

78. También tenía grandísima cuenta que no se intro- 43
duciessen ritos, costumbres, o cosas nuevas, ni en casa ni
en el collegio, ni en ninguna parte de la Compañía, sin que
él lo supiesse, y pesávale mucho de lo contrario, y dava muy
buenas penitencias por ello; y aunque las cosas que se hu-
viessen introduzido le pareciessen [157] bien, las mandava 50
quitar sólo por haverse puesto sin su aviso, y después de al-
gunos días las mandava bolver, como en la lición del mar-
tyrologio, etc.

79. Magnam sensit difficultatem in ea ratione servanda,
qua conspicui solum in vita et litteris admittantur ad pro- 55
fessionem, nec in ea re videbatur habere, nec securitatem,
nec probabilitatem admodum, et videbatur timere casum ali-
quem Societatis ex ea re; sed tamen, ubi ego rationes ede-
rem, dixit rem difficultate non carere. Addidit se ita sentire:
qui essent venturi in Societate, hoc est, eos, qui praeter pri- 60
mos socios sunt venturi, fore meliores, y para más; que noso-
tros havemos andado como quiera. — Natalis.

80. Dezía nuestro Padre a un hermano que tenía muy
biva naturaleza y rezia condición: — N., venceos; N., ven-
ceos; que si os vencéys, tendréys más gloria en el paraíso 65
que no el tal y el tal —, nombrando otros que tenían un na-
tural muy fácil, y eran blandos de condición. — Ribadeneira
usque ad finem. [157v]

81. Otra vez, diziendo el Ministro a nuestro Padre (es-
tando yo presente) que este hermano era muy terrible, res- 70
pondió nuestro Padre: — Yo creo, cierto, que él ha hecho
más fructo en el espíritu y mortificación en estos seys meses,
que no Juan Gutano y Pedro Canal¹³ juntos en un año —;
los quales eran dos hermanos modestísimos y de grande edi-
ficación. De donde se saca que nuestro Padre medía la vir- 75
tud y aprovechamiento con la fuerza que cada uno se hace

54 sensit] sentit R || 59 carere] caret R || 60 venturi] victuri R

¹³ Ioannes Gutanus (de la Goutte) et Petrus Canalis (Canal), iu-
venes natione Galli, qui Gandiam anno 1545 ad inchoandum collegium
missi, inde Valentiam translati sunt. De his scribebat Valentia P. Did.
Mirón ad Ignatium, 15 sept. 1546: « Pedro Canalis y Ioannes Gallus
son muy buenos studiantes y se aprovechan mucho ». *Epp. Mixtae*, I,
301. De Petro Canal vide *Responsa ad interrogationes P. Nadal*, IV,
f. 271.

a sí y cuydado que pone en vencerse, y no con la natural blandura y modestia aparente exterior.

82. Dezía también nuestro Padre, que el que no era bueno para el mundo, tampoco lo era para la Compañía; y el que tenía talento para valer y bivar en el mundo, esse era bueno para la Compañía. Y assí recibía de mejor gana uno activo y industrioso, si veía en él disposición para usar bien de su habilidad, que no a un mortezino y muy quieto. [158]

83. En el escrevir cartas, especialmente a personas principales o de cosas de importancia, era tan mirado, que gastava mucho tiempo en considerar lo que escribía, y mirar y remirar las cartas escriptas, y examinar cada palabra, borrando y enmendando lo que le parecía, y haziendo copiar la carta algunas vezes, teniendo por bien empleado todo el tiempo y trabajo que era menester en esto.

84. Tenía gran cuenta en ocupar los subiectos, de manera que ni estuviessen ociosos, ni ahogados; y el mismo cuydado tenía del aprovechamiento espiritual, procurando que cada uno fuesse adelante en espíritu, según su talento y fuerças.

85. Aunque ayudava de buena gana a todo género de obras pías y dava favor para ellas fuera de Roma, como para la reformation de los monasterios de monjas de Barcelona¹⁴ y de otras partes, institución de hospitales, casas de huérfanos etc.; todavía, las que se ofrecían que tocasse[n] a la inquisición de España, quería que [158v] en ella se tractasse[n], para conservar en todo su auctoridad. Y assí, haviéndole pedido los de Gandía que alcançasse de S. S. absolución para ciertos moriscos que havían caído en errores contra la fee después del baptismo, no quiso, mas remitió el negocio al Inquisidor Mayor, de quien se alcançó lo que se pretendía¹⁵. Y por la misma causa no quería que los nuestros

78 exterior om. R || 83 bien om. B || 85 especialmente] máxime B || 1 to-
cassen B

¹⁴ De monasteriorum reformatione Barcinone vide Ignatii epistulas ad B. P. Fabrum, 25 nov. 1545 (MI, *Epp.*, I, 333-34); cf. ib., p. 377; ad P. Fr. de Borja, 23 aprilis 1546 (ib., p. 382-85); ad Petrum Ximeno, oct. 1546 (ib., 425-26); ad Mich. de Torres, 9 oct. 1546, ib., 433-34.

¹⁵ Vide epist. P. Andreae de Oviedo ad Ignatium, 4 febr. 1549. *Epp. Mixtae*, II, 67. De hoc negotio responderat iam Polancus ex com-

absolviessen a casibus haeresis in foro conscientiae en las provincias donde había inquisidor, aunque tuviessen facultad para ello. 10

86. No quiso conceder a D.ª Leonor Osorio, muger de Juan de Vega, virreyna de Sicilia (a quien la Compañía tenía muy grande obligación), que un mocho de 13 años que predicava con mucha admiración de los oyentes, se recibiesse en uno de nuestros collegios de Sicilia para criarse en él; ni tampoco consintió que fray Joán Texeda¹⁶ posasse en el collegio de Gandía, aunque lo pidió el P. Francisco, siendo duque y fundador. Es verdad [159] que concedió que un hijo del P. Francisco estuviesse en el collegio de Gandía, 20 para estudiar en él¹⁷, y otro de Joán de Vega en el de Alcalá, aunque con dificultad.

87. Nuestro Padre ordenó una vez que en la India los nuestros anduviessen acompañados, a lo menos de dos en dos, y nunca solos, por los grandes peligros; mas por la falta 25 de obreros no se hizo lo que nuestro Padre desseava¹⁸.

9-10 en las — Inquisidor om. R || 26 desseava] quería B

---

mis. die 8 decembris 1548 (MI, *Epp.*, II, 268). Vide etiam epist. Doctoris Fuente ad Inquisitorem Generalem, archiep. Hispalensem, 8 dec. 1548 (S. F. *Borgia*, II, 698-99). Generalis Inquisitor erat Ferdinandus de Valdés, archiep. Hispalensis.

¹⁶ Ioannes de Texeda habebatur auctor consilii habiti a PP. Andrea de Oviedo e Francisco Onfroy sese in eremum transferendi (vide *Epp. Mixtae*, I, 467-74). Ign. scripsit Patri Araoz exprobrans Texedae commorationem in Societatis collegio (epist. data ad finem martii 1548, MI, *Epp.*, II, 42-44); de eadem re scripsit etiam Patri Borgiae die 29 martii eiusdem anni (ibid., 65-66). S. F. *Borgia* in epist. data die 4 maii Ignatio respondit se in animo habere Ioannem de Texeda a cohabitatione cum nostris seiungere (S. F. *Borgia*, II, 546). De Ioanne de Texeda cf. *De Actis*, n. 58, supra, pp. 360-361.

¹⁷ Agi putamus de Alvaro, quarto filio S. Francisci de Borja et Eleonorae de Castro. Vide epist. S. Francisci supra citatam, S. F. *Borgia*, II, 547.

¹⁸ De hac re scripsit Ignatius ad P. Nicolaum Lancillotti, superiorem collegii Goani anno 1546 a P. Simone Rodrigues nominatum. Ignatii epistulae respondit Lancillottus 6 decembris 1548, difficultates exponens quae huic rei opponebantur. *Epp. Xav.*, I, 398^a. Polancus dicit: « Non tamen visum est Patri Ignatio id revocandum quod constituerat » (*Chron.*, I, 347). Videtur S. Franciscus Xaverius similem epistulam accepisse Malacae, et certe Sanctus conatus est mittere singulos Patres cum aliquo socio coadiutore. Necessitas tamen effecit ut quandoque aliquis Pater solus in diversas missiones proficisceretur.

88. Algunos Padres querían que la abstinencia del viernes, acostumbrada en la Compañía, se mudasse en ayuno eclesiástico; mas nuestro Padre nunca lo consintió¹⁹.

30 89. El obispo de Pati, Inquisidor de Sicilia, procuró con mucha instancia que el P. Nadal tomase cargo de examinar ciertas cosas que tocaban al officio de la Inquisición, en las
 35 quales, porque se había de proceder criminalmente, no se admitieron²⁰. Tampoco quiso nuestro Padre que los nuestros en Ferrara tomassen cargo del monasterio de la Rosa, fundado de la madre del duque, aunque el mismo duque lo pedía con instancia, de quien dependía [159v] la fundación del collegio²¹, etc. También mandó al P. Méndez²² que dexasse la cura de las monjas de la Penitencia de Valladolid,
 40 la qual él había aceptado por orden de los superiores de España, que no habían podido resistir a las lágrimas de aquellas mugeres, y ruegos y importunidad de aquella villa.

90. Al Dr. Torres, que estava en Salamanca, escribió que no se dexasse embaraçar con cofradías de seglares²³.

45 91. El año de 1545 los Padres teatinos quisieron unirse con la Compañía y hazer un cuerpo, y assí lo propusieron y pidieron por el P. Mtro, Laynez²⁴; mas nuestro Padre no

46 hazer] hazerse B

¹⁹ Abstinencia diei veneris praecipitur in Regulis communibus Societatis, inde a Regulis annis 1553-1554 conscriptis. Vide MI, *Regulae*, 335.

²⁰ Episcopus Pactensis (Patti) erat Bartholomaeus de Aragón. Agebatur «de visitar los libreros, para ver si en ellos se hallavan algunos libros reprobados». Vide epist. episcopi ad P. Nadal, 15 februarii 1550, EN, I, 76-77. In hac epistula valde miratur episcopus eo quod Societas hoc munus declinaverit. Cf. de hac re *Chron.*, II, 35.

²¹ Agebatur de quodam monasterio condito a Lucretia Borgia, Herculis Estensis, Ferrariensis ducis, matre. Epistula S. Ignatii ad ducem Ferrariensem, qua hoc munus respuebat, data est 11 iulii 1551. MI, *Epp.*, III, 574-76. Vide *Chron.*, II, 186-87. Excusationem dux admisit. Vide *Chron.*, II, 186-87. ORLANDINI, I. XI, 30. Petitio ducis Ferrariensis data est die 25 iunii 1551. Vide MI, *Epp.*, II, 482.

²² P. Didacus Méndez. *Chron.*, I, 438, n.473; II, 120, n. 283. Cf. MI, *Epp.*, I, 669. Haec evenerunt anno 1549.

²³ P. Michaël de Torres anno 1547 Salmanticam missus est, collegium in ea urbe auspicatoris. MI, *Epp.*, I, 637. Anno 1550 eiusdem collegii Rector constitutus est. Ib. III, 66.

²⁴ Idem additis novis adiunctis declaravit Ribadeneyra in opere manuscripto: *Historia de las persecuciones de la Compañía de Jesús*, f. 25,

vino en ello, ni tampoco en que se hiziesse esta unión con los barnabitas de Milán, que la pretendieron el año de 1551, tomando por intercessor al arzobispo de Génova, Mons. Sauli ²⁵. 50

92. Haviendo sabido que en Portugal había algunos inquietos que repugnaban [160] a la obediencia, y que a las vezes dezían: — No debía el superior mandarme esto a mí —, nuestro Padre reprehendió por ello gravemente al Provincial, y le mandó in virtute sanctae obedientiae que no tuvies- 55

(de quo v. initio voluminis in indice operum mss.): « La segunda [causa de su sentimiento] fué quel año mill y quinientos y quarenta y cinco, siendo ya la Compañía confirmada y establecida, y Juan Pietro Carafa cardenal, la religión de los Padres Teatinos quiso unirse con la Compañía y hazer un cuerpo con ella. El Padre maestro Laynez se lo propuso a nuestro Padre de parte de los más principales Padres de aquella orden, estando yo presente; y nuestro Padre no lo quiso acceptar, por muy buenas razones que alegó para ello. Desta repulsa se sintió mucho el Cardenal, pareciéndole que la Compañía no hazía tanto caso como él quisiera de su religión ». Ex eo rem sumpsit ASTRAIN, t. II, c. II, pp. 30-36. Idem repetivit ORLANDINI, l. XV, n. 4: « Erat enim opinio Carafam et olim offensum, quod cum is peroptaret unum eundemque ex hoc nostro et Theatinorum conflari Ordinem, noluisse Ignatium ». Ex Orlandini id desumpserut AA. SS., nn. 241-242. De hac re vide etiam annotationem sequentem.

²⁵ Corrige annum, qui fuit re vera 1552, Epistula Hieronymi Sauli, archiepiscopi Ianuensis, ad Ignatium, qua petebat ut Barnabita cum Societate Iesu unirentur, data est Bononia 21 octobris 1552. Eam v. editam in MI, *Epp.*, IV, 497-498. Ignatii responsio rem denegantis data est 2 novembris eiusdem anni. Edita ib., 495-496. Eius fragmentum transcribimus in quo etiam mentio fit consilli iampridem reiecti de unione Societatis cum Ordine Theatinorum: « Et per esser V. Sria. Rma. di tuto, o almanco in buona parte, informato, posso dire a V. Sria. Rma. due cose: una, ch'io amo nel Signor nostro quelli Padri [Barnabiti], et ho multo buona opinione della loro virtù et bontà; l'altra, che simile unione ci è stata proposta altra volta con due congregatione de preti religiosi, et habbiamo trovato in modo nessuno convenire, per esser Dio N. S. più servito da lor et da noi, che [se] tale unione si facesse. Et erano le cause de tanto momento, che la persona che più lo procurava restò molto capace et persuasa che non dovessi farsi. Hora, monsignor reverendissimo, movendo le ragioni medesime in questa congregatione che movevano in quelle, non possiamo altro sentire nel Signor nostro, se non che tale unione non conviene per quel servizio di Dios N. S. che V. Sria. Rma. et tutti noi cercamo ». P. Polanco in *Chron.*, II, 429, n. 25, explicite asserit ante Barnabitas unionem cum Societate petivisse Theatinos: « hi erant clerici regulares, quos theatinos vocant ». Anno 1547 S. Ignatius modeste recusaverat unionem Societatis cum Patribus dictis « de Somasca ». Vide MI, *Epp.*, I, 474-475. De hac re cf. supra, MON. 18, n. [19].

se en la Compañía a ningún desobediente, pues no podía ser bueno para otros el que no es bueno para sí ²⁶. Lo mismo escribió a los demás rectores de la Compañía que hiziessen con los otros superiores, súbditos suyos ²⁷.

⁶⁰ 93. El P. Andrés Galvanello, 1552, tuvo la cura de Morbegno (que es una tierra principal de la Valtelina, subiecta a los grisonos) por algún tiempo, con consentimiento de nuestro Padre y orden del Papa, para que aquella yglesia no viniese a manos de herejes ²⁸.

⁶⁵ 94. El P. Andrea Frusio emendó a Terentio, purgándole de lo que podía offender, y mudando en el amor coniugal lo que del deshonesto se dize, para que assí se pudiesse leer seguramente en nuestras escuelas; pero a nuestro Padre le pareció que en ninguna [160v] manera se leyese, pues la materia es tal que, de qualquier manera que se tracte, no puede dexar de dañar a los moços.

⁷⁵ 95. En los principios del collegio de Nápoles, siendo pocos los nuestros y con necessidad, no querían los devotos de la Compañía, que los sustentavan, que tomassen los nuestros corrector de fuera por el gasto ²⁹, etc.; mas nuestro Padre escribió que se quitasse uno o dos de los nuestros y se embiassen a otra parte, si de otra manera no se podía sustentar el corrector ³⁰.

---

61 Valtolina A D R B || 71 a los moços om. B

---

²⁶ Epist. Ignatii ad P. Didacum Mirón, 17 dec. 1552, MI, *Epp.*, IV, 559-563.

²⁷ Die 2 novembris ipsius anni scripsit Ignatius ad omnes Superiores Societatis eis iniungens in virtute sanctae oboedientiae ut non retinerent in Societate ministrum vel ullum alium officialem qui non esset oboediens. MI, *Epp.*, IV, 495.

²⁸ P. Andreas Galvanello, cum esset collegii Bononiensis Rector, missus est in oppidum Morbegno (nunc in provincia Sondrio). *Chron.*, II, 561-62. Summi Pontificis iussio effecta est per litteras datas 1 oct. 1552 ad P. Laínez (MI, *Epp.*, IV, 446). Ignatius Patrem ad opus aggrediendum incitabat 17 nov. 1552, *ibid.*, p. 511. Instructio ei data est (*ibid.*, p. 515).

²⁹ Nolebat Ignatius ut nostri pueros percuterent, ideo officium correctoris instituit, quod viro saeculari committi voluit. Regulas ad illum composuit. Vide MI, *Regulae*. Mon. 98 C, pp. 507-508.

³⁰ Die 23 ianuarii 1553 scripsit Ignatius ad Rectores Italiae, si ad correctorem sustentandum opus esset aliquem nostrum scholasticum alio mittere, id esse faciendum. MI, *Epp.*, IV, 601.

96. En los principios tenía nuestro Padre tanto cuydado que los nuestros se exercitassen en mover la gente a confes-⁸⁰ sarse a menudo y ha dar los Exercicios, que quería que se le escribiesse cada semana cuántos se havían confessado en ella, y si alguno hazía los Exercicios⁸¹.

97. A los principios, es a saber, el año de 1552, el P. Laynez se affligía mucho de qualquier defecto que veía en los nuestros; y, aunque estava quartanario, [161] fué reprehendido por ello de nuestro Padre; et demum didicit homines nos esse et, ubi multi sunt, vinum aqua et aurum scoria permixtum esse.⁸⁵

98. El año de 1554 Pedro de Cárata sacó una bulla de⁹⁰ Papa Julio 3º en favor de las cosas de Hierusalén, y entre otras había una cláusula, que se hiziessen tres collegios de la Compañía: uno en Hierusalén, otro en Cypre, y otro en Constantinopla⁹².

20

P. IOANNIS DE POLANCO

EXORDIUM CHRONICI SOCIETATIS IESU

1573

I. - MON. editum in MHSI, *Chron.*, I, 77-80.

II. - AUCTORES: iidem qui de *Vita* a Polanco scripta agunt; vide MON. sequens.

III. - TEXTUS servatur autographus in ASIR, cod. *Hist. Soc.* 5, pp. 1-4. Polancus nonnulla emendavit, alia addidit in margine vel supra lineas.

IV. - TEMPUS: Cum in *Prolegomenis* (Cap. III, § 4) demonstraverimus *Chronicon* Polanci scriptum esse annis 1573-1574, restat ut hoc eius exordium a. 1573 exaratum sit. Nota quae sequuntur:

80 en mover] a mover B || 91 cosas] casas B || 92-93 de la Compañía — Cypre] om. R

⁸¹ Vide Polanci instructionem de rebus de quibus referendum erat ad Generalem, 27 iul. 1547, MI, *Epp.*, I, 544.

⁸² De Petro de Zárate vide notitiam biographicam, vol. I, 712²¹; de collegiis de quibus hic agitur, vide ibid., 711, 758⁷, 779. Bulla data est 6 octobris 1553 (cf. I, 758⁷). Vide etiam rem totam expositam a P. I. ORTIZ DE URBINA, *San Ignacio de Loyola y los Orientales* [Madrid, 1950], Cap. I, II, pp. 9-29.

Hoc breve *Chronici* exordium ab Ignatii nativitate usque ad res anno 1539 gestas extenditur. Illud hoc loco edendum censuimus eo quod Polancus, in inventario suorum scriptorum¹ asserit *Chronicon* proprie dictum initium sumere a narratione factorum anni 1539. En eius verba: ... « 2°. Seguitano quasi duo alfabeti in 4°, quali cominciano delle missioni del 39 incirca (perchè alcuni paragraphi, notati con una linea nel margine, intrano nelli 16 fogli detti scritti in ultimo, se ben le cose siano le ultime ». Nomine sexdecim foliorum, « 16 fogli », designat Polancus *Vitam* latinam, in MON. sequenti a nobis edendam. Hoc loco edituri sumus eas paragraphos quae linea quadam in margine notantur quia « intrano nelli 16 fogli detti », seu eandem materiam pertractant, scilicet Ignatii vitam usque ad deliberationes de novo Ordine religioso condendo. Ex mente ipsius auctoris, fragmentum hoc, potius quam cum *Chronico*, cum 16 foliis, scilicet cum *Vita* coniungendum est. Re quidem vera, *Vita* eo fine scripta dici potest, ut hanc nimis brevem et ieunam narrationem locupletiore expositione compleret.

In hoc brevi fragmento notanda praecipue: nativitas Ignatii in anno 1491 reposita, et eiusdem conversio 26° aetatis anno; caritatis officia Ignatii et sociorum erga pauperes anno 1538; assertum: antequam Romam pervenirent, non cogitabant socii de perpetua Societate constituenda; Ignatius sociis fuit auctor nominis Societati imponendi, quod nomen ei divinitus revelatum fuisse existimatur.

Textus

1. Ignatii ortus et res gestae ante annum 1537. — 2. Socii Venetiis congregantur et tempus peregrinationis instituendae expectant. — 3. Ea impedita, socii voto soluti sese Summo Pontifici offerunt. Sacris initiantur et varia pia opera exercent. — 4. Omnes conveniunt Romam ubi pia opera exercent. — 5. Persecutio anni 1538. — 6. De Societatis nomine. — 7. Deliberationes de novo religioso Ordine condendo. — 8. Prima formula instituti Societatis. Eius approbatio et confirmatio per Paulum III.

¹ Hoc inventarium edidimus in *Prolegomenis*, Cap. III, § 3.

[f. 1] †
IHS

CHRONICON SOCIETATIS IESU AB ANNO 1537¹

1°. Ignatius a Loyola nobilissimis parentibus ortus est anno Domini 1491² in provincia Cantabriae Guipúzcoa; et in aulicis ac militaribus studiis adolescentia et iuventutis parte consumpta, post 26 aetatis suae annum, ad perfectae vitae institutum serio aspirare coepit. Et cum, praeclaris Dei donis illustratus, partim in maximis paenitentiae sponte assumptae laboribus, partim in contradictionum et persecutionum variis molestiis, partim in studiis litterarum Barchinonae, Compluti, Salmanticae, ac demum Parisiis exercitatione, partim in pietatis ac charitatis in proximos functionibus fere 20 annos³ exegisset; cum sociis quos Domino Parisiis genuerat, decrevit Venecias se conferre sub initium anni 1537⁴, ut eodem anno, cum navi peregrinorum, Hierosolimam se conferrent, iuxta voti sui rationem.

2°. Cum autem ipse praecessisset Ignatius, et ante navigationem hanc variis pietatis operibus in quibusdam Hispaniae locis et Veneciis esset perfunctus, die tandem octava ia-

3 est *sup. lin.* || 4 1491 *numerus* 4 *corr. ex* 5 || 7 *praeclaris corr. ex* *maximis* || 8 *maximia sup. lin.* || 18 *variis corr. ex* quibusdam | quibusdam *corr. ex* *variis* || 19 *tandem sup. lin.*

¹ In margine scripsit Orlandini: «Hoc Polanci opusculum, multis annis antea ab eo inchoatum, absolutum videtur temporibus Everardi Mercuriani iam Praepositi Generalis, ut planissimum est ex anno 1548, p. 228, cuius Praepositi mentio fit. Eius autem tempore, ex Sicilia visitanda reversus, diem suum Polancus obiit». Nomine *opusculi* intelligit Orlandini parvum codicem *Hist. Soc.* 5, ubi *Chronici* initium invenitur, ab anno 1537 ad 1548. Prout in *Prolegomenis* probavimus, veritati congruere non videtur assertum Orlandini: «hoc opusculum multis annis antea» inchoatum esse a Polanco. Totum enim, immo etiam integrum *Chronicon*, dum Mercurianus esset Praepositus Generalis conscriptum est.

² Varias Polanci opiniones de anno natali Ignatii recensemus in annot. 5 MONUMENTI 21, infra, p. 512.

³ Haec tria Polancus hoc loco connectit: nativitatem Ignatii anno 1491, eius conversionem 26° aetatis anno, et coniunctionem cum sociis Venetiis anno 1537, de qua statim.

⁴ Statuerant initio socii Parisiis excedere die 25 ianuarii 1537, sed bello impellente profecti sunt die 15 novembris 1536. Vide *Sum.*, n. 57, I, 185.

20 nuarii anni 1537, Petrus Faber, Franciscus Xavier, Iacobus Laynez, Claudius Jayus, Pascasius Broet, Alfonsus Salmerón, Simon Rodericus, Ioannes Coduri et Nicolaus Bobadilla ad ipsum Venecias pervenerunt, cum die 15 novembris Parisiis essent profecti. Et cum aliqui eorum Romam venissent ut facultatem a Summo Pontifice obtinerent ad transmarinam peregrinationem, et cum eadem ac larga Sedis Apostolicae benedictione rediissent; in nosocomiorum ministerio et aliis charitatis functionibus tempus navigationis expectabant.

3°. Accidit autem (Deo aliquid melius providente) ut eo 30 anno Veneti bellum cum rege Turcarum gerere incipientes, nullam cum peregrinis navem Hierosolimam mitterent (quod nullis retro annis, sed nec sequentibus accidit) ⁵. Unde Ignatius cum sociis ab ea protectione sunt prohibiti. Cum autem ipsorum votum huiusmodi esset, ut per annum integrum navigationem istam curarent, eo animo ut sanctis illis locis visitatis, deinde quid cum infidelibus ad Dei gloriam fieri posset tentarent; quod si non id possent efficere, ut liberi quidem essent a voto, sed Summum Pontificem consulerent, ut tanquam Christi Vicarius [2] eos mitteret quocumque, ad maius 40 Dei obsequium, mittendos censeret; dum annus iam ceptus expletur, ordinibus sacris iniciati sunt septem ex illis (nam tres sacerdotes iam erant) ⁶, facultate a Sede Apostolica accepta, in cuius Legati apud Venetos manibus paupertatis et castitatis perpetuae vota emiserunt. Et cum totum illum annum in variis Venetorum, Ferrariae, Bononiae et aliis urbibus, 45 partim in concionando, partim in aliis pietatis operibus exegissent; Romam tandem post quadragesimam anni sequentis 1538 omnes congregati sunt.

4°. Hoc ipso anno, simul in variis Urbis locis concionari 50 coeperunt, cathecismum pueros ac rudes docere, confessiones audire, per Exercicia spiritualia multos etiam viros graves iuvare. Cum etiam valida fames pauperes Romae vexaret, pauperes usque ad 300 et 400 domi suae excepere, quibus neces-

24 ut *corr. ex ad* || 25 obtinerent *corr. ex* obtinendam || 27 in *del.* xenodochiorum et || 35 curarent *corr. ex* curantes | eo animo *sup. lin.* || 38-39 tamquam *corr. ex* sicut || 41 ordinibus — sunt *corr. ex* ordines sacros acceperunt || 41-42 septem — erant *add. in marg.* || 42 facultate — Apostolica *corr. ex* licentia a Nuncio Sedis Apostolicae || 43 legati — Venetos *in marg.* || 53-54 necessaria *del.* providebant || 52-53 et communionis *in marg.*

⁵ *Sum.*, n. 69, I, 192.

⁶ Sacerdotes erant Petrus Faber, Claudius Iaius et Paschasius Broët. Horum curricula vitae vide in I, 39.

saria a ditioribus cum summa aedificatione conquisita ministrabant, donec exemplo et verbo alios primarios viros moverunt, ut fere 3000 pauperum alerent, donec caritas annone se remitteret ⁷. Induci coepit sacramentorum confessionis et communionis frequentia, verbum Dei ex eo tempore et consequentibus primis annis coepit extra quadragesimam et adventum populo proponi, orphanis pueris et puellis, miserabilibus virginibus, et mulieribus quae a turpi vitae genere se colligebant, cathecumenis etiam qui se a iudaismo et secta Mahometi scilicet ad Christum convertebant, prospici ceptum est. Et eodem Ignatio in primis promovente, certa hospitalia vel monasteria his pietatis operibus sunt erecta, quae Romae et ad eius exemplum in plurimis aliis civitatibus videntur ⁸.

5°. Occasione concionum quibus doctrinam confutabant hi Patres cuiusdam concionatoris, qui occulte Lutheri dogmata Romae seminabat, postea palam id fecit, Frater Augustinus Pedemontanus nomine, magnis contradictionum motibus coepit exigua haec Societas et hominum favore tunc destituta, exagitari. Et cum daemon per calumnias diffamatorias tunc nascentem eius existimationem et fructum extinguere niteretur, Ignatius Paulum III Summum Pontificem adiit, et contra magnatum quorundam, qui id impediabant, studia, ut per sententiam res decerneretur obtinuit; et peculiari providentia Dei datum est, quod eo tempore, quo eius causa decidenda erat, qui iudices ipsius Compluti, Parisiis et Veneciis extiterant, Romae, variis occasionibus eo adducti, tunc versarentur, et de innocentia Ignatii testimonium dicerent. Itaque quod ad obscurandum, imo ignominia notandum Ignatium cum sociis Sathan excogitaverat, id in virtutis et integritatis testimonium illustre, per sententiam Romae latam 18 novembris 1538, Dominus convertit ⁹. [3]

60-61 orphanis — virginibus *corr. ex* orphanorum puerorum et puellarum hospitalia, miserabilium virginum et monasterium unum cathecumenis || 62 colligebant *corr. ex* monasteria, cathecumenorum etiam domus || 69 concionatoris *in marg.* | Lutheri *del.* doctrinam || 70-71 postea — nomine *in marg.* || 71 contradictionum motibus *corr. ex* contradictionibus || 72 tunc *sup. lin.* || 73 cum *del.* infamiis et || 74 eius *corr. ex* horum patrum || 79 ipsius *del.* in Hispania || 80 eo adducti *in marg.* || 80-81 versarentur *corr. ex* fuerunt || 83 cum sociis *in marg.* || 84 illustre *in marg.*

⁷ Sum., n. 82, I, 199-200.

⁸ Ib., nn. 80-81, I, 197-199.

⁹ Ib., nn. 84-85, I, 201-203.

6°. Antequam Romam pervenirent, necdum de constituenda perpetua Societate cogitantes ¹⁰, cum illi 10 sine capite essent, inter se egerunt quo nomine suam illam congregationem appellarent ¹¹. Et cum nullum caput vel praepositum haberent, ⁹⁰ praeter Iesum Christum, post orationem et considerationem, hoc nomen, scilicet Societatis Iesu, sibi delegerunt. Quod quidem sic Patris Ignatii menti impressum erat, et illustrationibus divinis sic infixum, ut si ab alio quam qui posset eum obligare ad peccatum, quamvis rationes ad mutationem adferrentur, nullum esse momentum habituras affirmaret. Et ⁹⁵ omnino eidem Patri (qui auctor nominis sociis fuit) divinitus creditur revelatum.

7°. Eodem anno 1538 ¹², cum adhuc Romae hi Patres versarentur, et viderent ostium ipsis aperiri in dies maius ad Dei ¹⁰⁰ obsequium et proximorum auxilium, iuxta vocationem quam ab initio omnes in se ipsis senserant; cogitare coeperunt quod non esset fortassis voluntas Dei ut omnes in Terram Sanctam transirent, nec quod coeptum opus, per eos tantum qui tunc congregati erant, nec tantum ad ipsorum vitam duraret; unde ⁵ nemine discrepante, expedire ad Dei gloriam et animarum edificationem censuerunt, ut Societas stabili vinculo firmaretur, ut alios admittere, si quos Dominus moveret similibus huius instituti desideriis, et perpetuo conservari posset; 2°, quod difficilius, uni ex ipsorum numero ab aliis praestandam ¹⁰ esse obedientiam constituerunt. Sic demum alia quae maioris momenti erant, orationibus et sacrificiis praemissis, eodem anno 1538 ¹³ sunt ab eis decreta, salva in omnibus Sedis Apostolicae auctoritate, cuius censurae omnia erant proponenda. Interim tamen, cum immineret discessus quorundam ex eis ¹⁵ ab Urbe, dum magnae auctoritatis viri ad varia pietatis opera ipsos a Summo Pontifice petunt et obtinent, qui recessuri erant Patri Ignatio statuendi quod ad huius vocationis formulam et constitutiones pertinerent, cum reliquis qui Romae

87 perpetua *add. sup. lin.* || 99 maius *add. sup. lin.* || 3 transirent *del.* vel || 6 ut *corr. ex si* || 8 huius instituti *in marg.* || 12 eis *del. varlis* || 16 petiissent et obtinissent *ante corr.* || 17-19 statuendi — manebant *add. in marg.*

¹⁰ *Sum.*, n. 87, I, 204.

¹¹ *Ib.*, n. 86, I, 203-204; *infra*, *Mon.* 21, n. [112].

¹² *Deliberationes de quibus acturus est Polancus habitae sunt anno 1539, prout habes probatum in MI, Const.*, I, pp. XXXV-XXXVI, 1 et ss. Vide etiam *Sum.*, nn. 88-89, I, 205-206.

¹³ Vide annot. praecedentem.

manebant, et suis nominibus petendi confirmationem Societatis a Summo Pontifice, facultatem reliquerunt¹⁴. Et ita²⁰ P. Paschasius Senas, P. Claudius Brixiam, PP. Faber et Laynez Parmam, P. Bobadilla in Calabriam discedentes, magno cum fructu ubique versari coeperunt. Et eorum loco aliqui egregiae indolis iuvenes sunt P. Ignatio adiuncti.

8°. Aliquot ergo mensibus post haec, formula nostri Instituti, quae primis Litteris Apostolicis continetur, per cardinalem Contarenum Paulo III, Summo Pontifici, 3 septembris anni 1539 Tyburi fuit exhibita, et tota verbo tenus ab eodem fuit approbata et non parum laudata, ut ex litteris praedicti Cardinalis constat¹⁵. Sed cum supplicatio, quibus ea formula³⁰ comprehenditur, signanda esset, cardinali Guidacciono, pro ipsius officii ratione, videnda fuit commissa. Qui cum contra relligionum pluralitatem scripsisset, et huic novae non assentiretur [4], sacrificiis plurimis et orationibus expugnatus, postquam integrum annum rem extraxisset, internis impulsibus³⁵ ac motionibus rationes suas ipse superans, viam excogitavit hanc: ut approbaretur quidem Societas ut relligio, sed tantum ad 60 personas admittere posset, donec tempus ipsum quid Ecclesiae expediret doceret; et ita prima confirmatio † 20 † septembris anno Domini 1540, cum restrictione praedicta,⁴⁰ egressa est.

Sequitur: ANNUS 1539.

19 nominibus *del.* 1° sicut et praesertim || 23 ubique *sup. lin.* || 24 sunt *sup. lin., infra del.* admissi || 25 post haec *sup. lin.* || 35 impulsibus ac *sup. lin.* || 39 20] 26 [!] *ms.* || 40 septembris *del.* cum hac res ...

¹⁴ Hoc consilium ceperunt Patres die 4 martii 1540. MI, *Const.*, pp. LII-LIII, 23-24.

¹⁵ Has litteras editas vide in MI, *Const.*, I, 21-22.

21

P. IOANNES DE POLANCO

DE VITA P. IGNATII ET DE SOCIETATIS IESU INITIIS

1574

*Praefatio*I. - EDITIO: MHSI, *Chron.*, I, 9-74.

II. - AUCTORES: *Analecta Bollandiana*, 13 (1894) 303-304; *ASTRAIN, Historia*, I², pp. XXXI-XXXII; BÖHMER, *Ignatius von Loyola*², 256-257; FERNÁNDEZ ZAPICO-LETURIA, *Cincuentenario de Monumenta Historica S. I.*, in MHSI, 13 (1944) 13, 40, 48-49; *Lainii Monumenta*, I, p. VI; LETURIA, *Nuevos datos*, pp. 39-50; ORLANDINI, *Historia*, Praefatio P. Sacchini; *Polanci Complementa*, I, pp. XXII-XXIII; SACCHINI, *Historia*, p. IV, lib. IV, n. 22; J. ŠUSTA, *Ignatius von Loyola's Selbstbiographie*, pp. 70-73; TACCHI VENTURI, *Storia*, II/1², pp. XXXVI-XXXVII.

III. - TEXTUS in ASIR, cod. *Hist. Soc.* 67, ff. 3-33av. De hoc textu vide ea quae late exposuimus in *Prolegomenis*, Cap. III, ubi de scriptis historicis polancianis deque eorum textibus manuscriptis verba fecimus. Polancus hanc *Vitam* vocat in suo inventario « li 16 fogli ». Re quidem vera opus constat ex 16 foliis, quae numeris distinguuntur ab 1 ad 16. Mensura foliorum est 279 × 210 mm. Textus scriptus est ab uno eodemque amanuensi, cui Polancus opus dictavit, et ab auctore recognitus. Polanci correctiones apparent sive supra lineas sive ad oras paginarum. Auctor praeterea sua manu in margine rerum compendia scripsit.

IV. - TEMPUS. Iis quae de tempore quo *Chronicon* scriptum est superius diximus in *Prolegomenis*, Cap. III, de *Vita*, quae tamquam initium historiae Societatis habenda est, pauca addenda sunt. Cum, teste ipso Polanco, haec *Vita* fuerit postremum eius opus de historia Societatis, quod solummodo castigandi tempus habuit, patet illud scriptum esse anno 1574. Tempus posterius excluditur, nam Polancus, designatus Visitator Siciliae, in eam insulam iter arripuit mense februario anni 1575, et inde reversus ad finem sequentis anni, supremum diem obiit die 20 decembris 1576¹.

V. - FONTES: *Vita* Polanci, quae in novem capita dividitur, res gestas Ignatii enarrat ab eius infantia usque ad initium deli-

¹ *Pol. Compl.*, I, p. XI; SACCHINI, p. IV, l. IV, nn. 35, 36.

berationum de Societate condenda (a. 1539): « la vita de nostro P. Ignazio insino alla deliberazione di far la Compagnia ». Ad finem, transposito ordine eventuum, ratio redditur de nomine Societati Iesu imposito. Hoc temporis spatium illustraverat iam Polancus in suis *Summariis*². Unde nihil mirum si tamquam praecipuum fontem sua ipse *Summaria*, in primis vero hispanicum, anno 1548 conscriptum, assumpserit. Discrimen tamen non parvum inter utrumque opus intercedit. Scopus *Summarii* non erat directe vitam Ignatii, sed Societatis originem ac primum progressum enarrare. De fundatore ipso dicere intendebat auctor: « no todas sino algunas de las cosas más necesarias al propuesto diseño »³. Ideo in ipsa vitae narratione ad ea praesertim attendit Polancus in *Summario* quae cum Societatis foundatione connexionem aliquam habebant. Praeterea, post Societatis canonicam constitutionem, extenditur Polancus in ministeriis sociorum, perveniens in *Summario* hispanico usque ad annum 1542, et in *Summario* italico usque ad 1551; in hoc late diffunditur in exponendis collegiorum foundationibus. Iam, *Vita* latina Ignatium ipsum habet prout directum narrationis obiectum, ita tamen ut Ignatii res gestae considerentur tamquam initium vel prima pars operis fusioris, historiae scilicet Societatis.

Polancus igitur, *Vitam* latinam scribens, in textu *Summarii* praecipue innititur. Nec amplius in hoc demonstrando immorandum nobis est, cum in nostris annotationibus locos parallelos *Summarii* indicare conati simus. Dolendum sane quod saepe errores vel defectus *Summarii* etiam in *Vitam* latinam transierint. Sed neque de his plura dicemus hoc loco, cum Polanci lapsus, quos nobis invenire licuit, in annotationibus declaraverimus.

Evidens est mediante *Summario* fontem fuisse Polanco *Lainii epistulam de S. Ignatio*.

Polancum *Acta Patris Ignatii* legisse indubium videtur. Probabili coniectura affirmare licet, eum inter « alios de Societate » an-

² *Summarium* lingua hispanica scriptum anno 1548 edidimus in vol. I, pp. 146-256; italicum, annis 1549-1551, ib., pp. 256-298. Maior antiquitas *Summariorum* prae *Vita* polanciana, huius auctoritati nihil detrahit. Si itaque in *Vita* nonnulla referuntur quae a *Summariis* absumunt, non ideo suspecta dicenda sunt. Notetur imprimis scopus diversus utriusque operis, (de quo statim agimus). Praeterea, inter annos 1548 et 1574 Polancus alios informationis fontes habuit, inter quos numerantur *Acta* in scriptis redacta a P. Gonçalves da Câmara, plurima Natalis documenta, et *Vita* ipsa Ribadeneyrae typis edita anno 1572. His adde quae ore Polancus excipere potuit. Hoc quod dicimus attendendum est in iudicandis duobus factis in *Vita* narratis quae sunt: lectio Erasmi Ignatio Compluti commendata (v. n. 37) et eius colloquium cum Ludovico Vives (n. 55).

³ I, 153.

numerandum esse qui una cum Natali ab Ignatio instanter efflagitarunt ut vitae suae cursum narraret. Certe tres missas ad hanc intentionem offerre iussus est. Cum Ignatio prandium sumebat, cum is de hac re sermonem instituit⁴. Utrum *Acta*, non iam amplius Secretarius Societatis, Polancus prae oculis habuerit dum *Vitam* conscribebat, valde verisimile, non tamen omnino certum affirmare audemus. Mirum est quod praeclari documenti mentionem nullam faciat, prout Nadal et Ribadeneyra fecerunt. Mirum etiam quod Polancus non omnino textui *Actorum* adhaeserit. Sic, n° [25], repetit errorem *Summarii* collocantis initium studiorum Ignatii Barcinone ante peregrinationem Hierosolymitanam, quod *Acta* non dicunt, immo potius excludunt, dum in n° 37 commorationem Ignatii Barcinone ad 20 dies contrahunt. Polancus dubitanter, dum opus suum castigavit, addidit, n° [25]: « quamvis alii post reditum a Hierosolymis hoc studium inchoatum existimant ». (Cf. *Acta*, n° 35). In n° [44] repetit errorem contrahendi ad septem menses commorationem Ignatii Compluti, cum *Acta*, n° 57, clare dicant eam ad annum cum dimidio fuisse protractam. In n° [74] supponit iam vita functum Ignatii fratrem Martinum García cum Ignatius Azpeitiam venit anno 1535, dum *Acta*, n° 87, eum cum Ignatio agentem inducunt. Scimus Patrem Franciscum Borgiam anno 1567 iniunxisse ut quotquot *Actorum* exemplaria manuscripta invenirentur, ea Romam mitterentur, ut labor Ribadeneyrae in *Vita* conscribenda maiorem auctoritatem acciperet⁵. Probabiliter ab anno 1567 ad 1572, quo edita est *Vita* Ribadeneyrae, *Acta* reperire non licuit. Cum paulo post, anno 1573, Polancus Secretarii munus reliquerit, fieri potest ut, dum anno 1574 *Vitam* scripsit, *Acta* prae manibus habere non potuerit. Attamen, cum vix credi possit Polancum *Acta* non attente legisse, saltem praecedenti tempore, in nostris annotationibus, simul cum textibus parallelis *Summarii* Polanciani, etiam textus *Actorum* indicabimus. Hoc pacto praecipuas narrationes antiquas, unam cum alia, conferre licebit.

Polancus sine dubio ante oculos habuit *Vitam* a P. Ribadeneyra scriptam, et anno 1572, scilicet ante duos annos, typis mandatam. Immo, saltem mediante *Vita* Ribadeneyrae, *Acta* in *Vitam* polancianam transierunt. Neque ea praeterire licet quae Polancus ut immediatus testis ex ore Ignatii audire potuit, cui a mense aprili 1547 ad iulium 1556 munere Secretarii fungens perpetuo affuit. Huiusmodi fortasse sunt ea quae inferius nova vel saltem peculiariora in *Vita* Polanci indicabimus. Quibus omnibus addenda sunt documenta quae in archivio Societatis servabantur, quae sicut in *Chronico* conscribendo, sic etiam in *Vita* paranda ei praesto

⁴ Vide praefationem ad *Acta*, necnon praefationem Natalis ad pedem paginarum. I, 356-357.

⁵ *Epp. Nadal*, III, 402, 490, 505, 527, 540.

fuerunt. Vidit etiam probabiliter historiam Stephani Garibay (Mon. 18), anno 1571 Antuerpiae editam, ubi et Ignatii nativitas in anno 1495 et eius vulneratio in anno 1521 reponitur, ut etiam a Polanco in hoc documento factum est.

Ut Polancus scriptoribus qui eum praecesserant non pauca accepta refert, ita vicissim Polancum prae oculis habuerunt biographi posteriores. In primis Polancum sequitur P. Ioannes Petrus Maffei, et ita quidem, ut is Polancum ducem elegisse videatur magis adhuc quam Ribadeneyram et ipsa *Acta* ignatiana. Nonnunquam etiam Polancum errantem secutus est, ex. gr. dum affirmavit anno 1535, cum Ignatius venit Azpeitiam, mortuum esse iam Martinum Marcía, Ignatii fratrem natu maiorem, eique successisse in domo Loyolaea huius filium.

VI. - VITAE AUCTORITAS ET MOMENTUM. Vita Polanci consideranda est, prout iam alias diximus, tamquam initium historiae Societatis. Auctor *Chronico* praemiserat brevem conspectum vitae S. Ignatii usque ad annum 1539, quem nos edidimus MONUMENTO 20. Sine dubio, cum opus recognovit, videns se nimis breviter de Ignatio scripsisse, locupletius rem tractare voluit. Ad hoc eum adductum esse suspicamur ex eo quod post editam *Vitam* a Ribadeneyra conscriptam nonnullae satis adversae censurae in eam factae sunt. Quas censuras partim editas in volumine *Scripta I*, nostro volumini III iterum edendas reservamus. Ille locus aptior etiam erit ad agendum de hac re. Post Congregationem Generalem III, sicut Mercurianus Maffei munus commisit denuo *Vitam* S. Ignatii, et Polanco integram historiam Societatis conscribendi, fieri potest ut huic de vita Ignatii longiorem etiam conficere narrationem commendaverit.

Iam, his quae in *Prolegomenis* diximus de auctoritate Polanci in historia S. Ignatii, haec de *Vita* addere liceat. Singularem huic operi valorem duo adiuncta conferunt: quod sit postremum opus a Polanco confectum, cum scripta maximae auctoritatis praecesserint, inter ea *Vita* ipsa Ribadeneyrae, et quod ab auctore recognosci castigarique potuerit, quod affirmari non licet de *Chronico*. *Vita* Polanci, anno 1574 scripta, si tempus attendas, apicem attingit inter omnes narrationes quae vitam Ignatii pro obiecto habent et a coaevis scriptoribus qui cum Ignatio egerunt scriptae sunt. Quae post ipsam veniunt, quaeque nos volumini III nostri operis edenda remittimus, stadium posterius constituunt, et pedetentim a factis ipsis temporis spatio longiore separantur. His adde quod Polancus quam qui maxime, ratione sui muneris, scripta documenta prae manibus habere potuit et cum Ignatio intima consuetudine devinctus fuit. Ad res narratas quod attinet, progressus invenitur. Inter alia, haec tamquam Polanci propria enumerare licet, quae, vel in *Summariis* non exstant, vel nova hic luce donantur:

Cap. I. Notitiae de Ignatii familia, parentibus, fratribus, educatione; de bello pampilonensi; de Ignatii vulneratione.

Cap. III. De Exercitiis spiritualibus ab Ignatio factis et aliis traditis. Raptus octiduanus.

Cap. V. Aversio ab operibus Erasmi; terrores nocturni Compluti; multa de processibus ibi habitis.

Cap. VI. De studiis parisiensibus multa dicuntur; colloquium cum Ludovico Vives; experientia edoctus, cavet Ig., iam condita Societate, ne scholastici iisdem quibus ipse Parisiis difficultatibus irretiantur; periculum flagellationis.

Cap. VII. Reparatio pravi exempli Azpeitiae dati, inter causas quae Ignatio iter in Hispaniam suaserunt; res ab Ignatio Azpeitiae gestae; conversio concubinae.

Cap. VIII. Venetiis invenit Ignatius Didacum et Stephanum de Eguía; suspiciones Antonii eremita Bassani; visio ad La Storta prope Romam et confirmatio accepta de nomine Societatis; vocatio P. Codacii.

Cap. IX. Deliberationes de instituenda Societate, qua de re prius nondum socii cogitaverant; iterum de nomine Societatis.

VII. - RATIO EDITIONIS. Praeter intrinsecum valorem *Vitae* polancianae, ad eam denuo typis dandam nos impellebat imperfectio prioris editionis, primo *Chronici* volumini praepositae. Editori parcendum est, qui illo volumine integram nostrorum Monumentorum seriem aperiebat, quod editio nostri operis imperfectior evaserit. Desideratur ibi praefatio quae opus illustret et in bono lumine collocet, deest sufficiens manuscripti descriptio. Textus quidem sat accurate transmittitur, sed nulla facta distinctione inter primam compositionem ab amanuensi exaratam et posteriores correctiones Polanci. In rebus generatim parvi momenti textus quandoque mutatur sine ulla ratione et, quod peius est, lectore non praemonito. Maioris momenti sunt arbitrarie mutationes textus in narratione de bello Navarrae n° [5], et eo loco ubi agitur de reditu S. Ignatii ex Hispania in Italiam, quae Polanco facile opinionem ascribere permittit cum *Actis* non consentaneam (vide dicta ad n° [76]). Apparatus criticus abest omnino, annotationes paucissimae numerantur. Marginales annotationes Polanci penitus omittuntur⁶.

Hos defectus corrigere cupientes, *Vitam*, qua potuimus cura, exhibere conati sumus. In textu typis italicis distinguimus ea quae Polancus propria manu exaravit. Eius marginales annotationes summarii loco singulis capitibus praemittimus. In apparatu lectiones deletas aliasque correctiones notamus, quae ad videndam textus evolutionem utilia sunt. Annotationes, ubi opus est, apponimus, in quibus conamur praecipue lectori eos textus indicare

⁶ De editione huius documenti in I vol. *Chronici*, v. FERNÁNDEZ ZAPICO-LETURIA, l. c. in § II. AUCTORES.

e *Summario* hispano ipsius Polanci et ex *Actis* qui paralleli sunt, ea etiam intentione ut lectorem ad annotationes illis documentis appositae facilius remittamus.

Textus

[f. 3]

DE VITA P. IGNATII ET SOCIETATIS IESU INITIIS

CAPUT PRIMUM

DE REBUS P. IGNATII ANTEQUAM AD VITAE NOVAE INSTITUTIONEM A DOMINO VOCARETUR

1. Ortus et parentes Ignatii. — 2. Institutio Ignatii et vitae genus ab anno 1495 sui ortus usque ad annum 1521. — 3. Spirituales virtutes Ignatii. Dexteritas in componendis discordiis. In rebus bellicis animi fortitudo. — 4. *Bellum pro possessione regni Navarrae*. — 5. *Obsidio urbis Pampelonis. Ignatii vulneratio*. — 6. Animi generositas. — 7. Vulneratus ad domum Loyole reducitur, Divi Petri auxilio mortis periculum recedit. Constantia et patientia in laboribus.

[1] Ignatius de Loyola, quem divina Providentia in primum auctorem ac institutorem Societatis Iesu assumere dignata est, ex Cantabriae parte, quae in Pireneis montibus est, quam Guipuzcoam, et peculiari nomine Provinciam vocant, ortus est¹. Eius pater Beltramus, nobilium domorum Loyolae et Oñaz dominus, qui ab eisdem cognomen habuit, vir illustris, et magnae auctoritatis fuit². Utraque autem praedicta domus in districtu est oppidi Aspeitiae; nam pro more eius regionis, extra oppida, ad modum villarum, domus nobi-

5 divina del. sapientia || 8 Guipuzcam ante corr. || 9-11 ortus est — auctoritatis fuit corr. ex patre Beltramo de Loyola, eius domus scilicet Loyolae ac etiam Oñez domino, viro illustri, ortus est ||, 11-12 Utraque autem — Aspeitiae corr. ex Est autem nobilis illa domus prope oppidum Aspeitiae || 12 pro more del. nobilium familiarum [familiarum additum fuerat a Pol. qui postea id delevit]

¹ Cf. hunc exordienti modum cum initio cap. I, lib. I *Vitae* a P. Ribadeneyra conscriptae: « Ignatius Loiola, Societatis Iesu auctor atque institutor, nobili loco natus est in ea Hispaniae atque Cantabriae parte, quae Guipuzcoa vel Provincia vulgo dicitur ». Guipuzcoam provinciam ad Cantabriam pertinere defendit HENAO, *Averiguaciones de las Antigüedades de Cantabria* (Salamanca 1689), pp. 34, 38, 44, 57, 388-403.

² Beltramus (Beltrán) Yáñez de Oñaz y Loyola, filius Ioannis Pérez de Loyola et Sanciae (Sancha) Pérez de Iraeta. De his et de tota S. Ignatii genealogia et familia v. *Chron.*, I, 516 ss.; DUDON, *Note 2*, pp. 608-613; plura, Deo favente, in nostris MHSI edentur.

lium ab antiquissimis saeculis sitae sunt ³, inter quas, clario-
¹⁵ res familiae « parentum maiorum » dicuntur ⁴, quos, velut
capita, multae aliae sequi solent; et utraque, scilicet Loyola
et Oñaz, familia huiusmodi est. Aliqui anno a nativitate Do-
mini 1491 natum Ignatium censuerunt, qui eius nutricis sen-
tentiam secuti videntur; sed, si eidem Ignatio de vitae suae
²⁰ et de conversionis annis credendum est, potius (ut ego quidem
sentio) natus est ille anno Domini 1495, sub rege Ferdinando
V et Isabella, regibus Hispaniae Catholicis ⁵.

14-23 inter quas — Beltramus ex in marg. [lin. 21-22 loco Ferdinando V
et Isabella scripserat Philippo primo et Ioanna sed id deletit]. In textu 1^a lec-
tio manu libraril, deleta a Polanco, sic se habebat: Fuit autem natus anno Do-
mini 1495, cum Ferdinandus et Isabella catholici principes in Hispania reg-
narent. 2^a lectio emendata manu Polanci, et ab eo postea cancellata: Fuit autem
natus Ignatius anno Domini 1495, cum Ferdinandus V catholicus, rex Arago-
niae, et Isabella, paulo ante vita functa, pro Ioanna filia Castellae regnum
etiam administrandum susceperat. 3ª lectio emendata a Pol. et ab eodem de-
leta: Fuit autem natus Ignatius anno Domini 1495 sub rege Philippo primo
et Ioanna. [De ordine quo triplex haec correctio facta fuerit, nihil statuimus].

³ « En los montes y sus caseríos es donde están casi todos los so-
lares y casas nobles de Guipúzcoa ». LARRAMENDI, citatus a LETURIA,
El Gentilhombre ², p. 17.

⁴ *Parientes mayores* lingua vernacula *Aide nagusiak* dicebantur.
Erant numero 24. LETURIA, *El Gentilhombre* ², p. 18.

⁵ Vide apparatus ubi invenies correctiones varias hoc loco a Po-
lanco factas. P. Polancus, sicut etiam Ribadeneyra et alii coevi, in
determinando anno quo Ignatius natus est haesitavit, immo tres sen-
tentias de hac re, quae fere possibiles sunt, diversis temporibus tenuit.
In hoc nostro documento, quod ipso testante (vide *praefationem*), tem-
pore ultimum fuit, adhaeret testimonio Ignatii sibi aetatem 26 anno-
rum assignantis tempore conversionis, quam ponit in anno 1521 (v. I,
364). Si enim tunc Ignatius 26 annos aetatis habebat, sequitur ut anno
1495 natus fuerit. Initio *Chronici* tenuit sententiam secundum quam
Ignatius « ortus est anno Domini 1491 » (v. MON. 20, supra, p. 501). In
ultima vero *Chronici* parte ita loquitur, ut Ignatii ortum in anno 1493
reponere videatur: « Vixit autem annos, prout ipse computabat, sexa-
ginta tres; nutrix tamen duos addebat; post conversionem autem ad
Dominum triginta quinque annos; post confirmationem Societatis ali-
quanto post quam quindecim vixit » (*Chron.*, VI, 44, n. 129). Verba
« prout ipse computabat », vel alia Ignatii ore prolata significant, vel
probabilius dicta in *Actis* (n. 30, I, 404): « de manera que en todo el
curso de su vida, hasta pasados sesenta y dos años ... no le parece haber
alcanzado tanta luz como aquella ». Quae verba si Ignatius, ut vide-
tur (cf. sup., p. 152), anno 1555 protulit, sequeretur eum anno 1556,
quo obiit, sexaginta et tres annos numerasse. Haesitationes Polanci alio-
rumque aequalium satis explicant difficultates quae post Ignatii obitum
socios vexaverunt in eius aetatis annis statuendis. De hac quaestione
vide disertationem in vol. I, pp. 14*-24*.

[2] *Susceperat autem Beltramus ex Domina Marina Sonae*⁶, *uxore sua pernobili, praeter quinque filias, octo etiam filios, quorum ultimus Ignatius fuit*⁷; cuius institutio, prout 25 illa tempora et mores ferebant, potius iuxta mundi huius quam Dei spiritum peracta est. Cum enim legere tantum et scribere didicisset, in curiam Regis missus, in eiusmodi ministeriis, quibus pueri nobiles *et aulici* solebant, est versatus; postquam autem adolescens effectus est, usque ad 26 aetatis 30 annum, *domino Antonio Manrique*, duci Nagerae, cuius Loyolae domus *valde addicta erat*, *se* adiunxit, et toto hoc tempore vitam nihil minus quam spirituales duxit; et ut iuvenes *aulici* et militari studio dediti *saepe facere* solent, satis liber in mulierum amore, ludis et concertationibus honoris causa suscep- 35 tis, vixit⁸.

[3] Erant tamen in illo quaedam naturalia Dei dona non vulgaria; nam in primis, animosus valde ad res arduas ag- grediendas, et constans ad persequendas, et prudens ad eas- dem dirigendas exstitit, cuius documentum in rebus multis, 40

23-25 Domina Marina Sonae — Ignatius fuit *corr. ex* eius autem mater D. Marina Sonae, non minus nobilis quam pater; et tum propter antiquitatem familiae, tum propter propriam virtutem, eius pater magnam auctoritatem ea in provincia habebat, qui inter octo liberos, ultimum omnium suscepit Ignatium || 26-27 mundi huius — peracta est *corr. ex* mundi huius spiritum quam Dei transacta fuit || 29 et aulici *sup. lin.* || 31 domino — Manrique *in marg.* || 31-32 cuius factionem Loyolae domus sequebatur, adiunxit *ante corr.* || 33-34 aulici et *sup. lin.* || 34 saepe facere *sup. lin.* || 39 constans ad *del.* easdem || 39-40 easdem *corr. ex* has

⁶ Nomen erat Marina Sánchez (Sáenz) de Licon, prout constat in instrumentis notariorum Azpeitiae, in specie in contractu matrimonii eius cum Beltramo Yánez de Oñaz y Loyola, in MHSI alio volumine edendo. Sequitur fortasse Polanco Ribadeneiram qui in *Vita* latine scripta matrem Ignatii vocat « Marinam Sonem » (cap. I, ed. 1572, f. 1v). In 1^a et 2ª editione hispana (1583, 1584) nomen scripsit Sonnez, in reliquis, Sáez de Balda. De Ignatii matre v. LETURIA, *Damas vascas en la formación de Iñigo de Loyola*, in *Boletín de la R. Sociedad Vascongada*, 1949, vol. II, p. 9-13.

⁷ Ignatii fratres hi fuerunt. Masculi: Ioannes Pérez († Neapoli anno 1496); Martinus García († 1538); Ferdinandus (Hernando) qui in Indias Americae profectus est; Petrus (Pero) López, qui fuit rector Azpeitiae († 1529); Beltramus (Beltrán); Ochoa López; alius illegitimus?, cuius nomen non certo nobis constat, et in Hungaria mortuus videtur; ultimus virorum fuit Ignatius. Feminae: Joaneica; Magdalena; Petronilla; Sancia (Sancha); Maria Beltrán (illegitima). De his plura in alio volumine MHSI exponet P. Emmanuel Candal, cui haec accepta referimus.

⁸ Haec et reliqua quae sequuntur de Ignatii vitae cursu ante conversionem, conferantur cum *Summariis* Polanci, in primo vol. editis.

licet secularibus, eo tempore dedit; et *quamvis* iuvenis esset. ad tractandos hominum animos dex-[3v]teritatem *etiam tunc* habebat; et cum aliquando, a praedicto Duce Nagarae (qui et Navarrae prorex erat), in provinciam Guipuzcoae, ad quas-
 45 dam discordias, quibus ea exagitabatur, componendas missus esset, eius in hac parte industria non parum eminebat; eam enim tenuit rationem, ut utramque factionum partem, cum magna ipsarum satisfactione concordem reliquerit⁹. Et in universum, cum ad aliquid manum admovebat, strenue ad-
 50 modum id ad optatum effectum deducere *solebat*; *quamvis*, propter ignorantiam rerum divinarum, hoc talentum a Domino acceptum, interdum non bene collocabat. Sed, ad res magnas propensus, *et vigore animi et corporis* idoneus cernebatur; *et quidem eius* fortitudo et constantia in rebus *etiam*
 55 bellicis et non tantum in privatis concertationibus *enituit*; *et quia hac occasione divina bonitas Ignatium a vita saeculari ad suum servitium vocavit, referenda res est.*

[4] *Carolo ergo V, ad imperii coronam suscipiendam, in Belgium ac deinde in Germaniam ex Hispania recedente, regni*
 60 *Navarrae procures ad Henricum de Labrid¹⁰, Bearnae principem, in paternum regnum reducendum aspirabant, et ipsius regni Navarrae animi ad id inclinati* — — — — —
 — — — — — *et bella civilia Hispaniae, ubi plebs contra Regem, et nobiles a Rege praeliantes* [?] *arma sumpse-*
 65 *rant; et [exercitu] militum ex Navarra educto, ut contra hostium exercitum nobilitati serviret, rex Franciscus I, rei bene gerendae occasionem nactus, misit cum exercitu Andream de Fox, vulgo de Sparrosi dominum¹¹, cui cum fac-*

41 *quamvis* corr. ex licet || 42 *etiam tunc* sup. lin. || 50 *solebat* corr. ex nitabatur || 53 *magnas* del. animo | et — corporis add. sup. lin. || 54 *et quidem eius* corr. ex animi autem | fortitudo et constantia subd. lin. || 55-81 *Locus lectu perdifficilis ob consumptam chartam, praecipue in margine, et minusculam scripturam. Eum tamen interpretari conati sumus: enituit — Ignatium cum paucis aliis in marg., corr. ex interdum enituit, ut cum Galli regnum Navarrae aggressi, anno Domini 1521 Pompeopolim, vulgo Pamplonam, accederent, relictus est a prorege* || 62 *post inclinati adsunt quinque vel sex verba deleta, quae ob consumptam chartam legere non valimus. Cum ea Polancus non videatur supplevisse, filium narrationis abrumpitur; nisi forte legendum sit: animi ad id inclinati et bella civilia Hispaniae...* || 65 *exercitu ita supplemus verbum quod legi nequit*

⁹ I, 156 et annot. 14. Cf. LETURIA, *El Gentilhombre* 3, 116-120.

¹⁰ Henricus de Labrit (aliis Albret), filius Ioannis de Labrit et Catharinae de Foix, mortuo patre (17 iunii 1516) heres regni Navarrae. De bello pro possessione huius regni, v. GARIBAY, supra, Mon. 18.

¹¹ Andreas de Foix, dominus de Asparros.

*tionis agramontensium plurimi occurrissent, et aliqui etiam
ex contraria factione biamontensium*¹², *et suas vires cum* 70
Gallis coniunxissent; arcem, quam Sancti Ioannis ad pedem
*portus*¹³ *vocant, occuparunt, et inde, nemine contradicente,*
Pompeiopolim, vulgo Pamplonam, venientes, eam etiam, quae
regia Navarrae est, sine cuiusvis resistentia sunt consecuti.
Nam prorex Antonius Manrique, abductis militibus praesi- 75
diariis inermis relictus, imo direpta eius domo, 17^a. maii 1521,
Pompeiopoli excessit, ut a nobilibus Castellae auxilium ad
recuperationem eius regni, quod ad Henricum Biarnae Prin-
cipem defecerat, obtinere niteretur.

[5] *Reliquit autem Pompeiopoli Ignatium cum paucis* 80
aliis sub D. Francisco de Biamonte, ut id faceret quod ab ipso
*iniunctum esset*¹⁴; *sed cum ille etiam Pompeiopoli recederet,*
quod videretur sibi resisti non posse Gallorum viribus, cum
etiam civium animos ad Henricum admittendum propensos
magna ex parte intelligeret; erubescens Ignatius huiusmodi 85
egressum, qui fugae similitudinem habebat, noluit D. Fran-
ciscum sequi, imo coram illis ipsis qui recedebant, arcem
ingressus est, ut cum paucis qui in eadem erant, eam defen-
deret. Quidam etiam vir strenuus, qui cum Ignatio de honore
contendere solitus erat, eiusdem etiam defensionem dare ope- 90
ram voluit. Sed cum inter illos, qui arcem defensuri erant,
de ea Gallis tradenda ageretur, quod tam pauci defendere il-
lam minime possent, et in consilium ad hoc ipsum convenis-
sent; cum reliqui seniores, qui sententiam dixerant ante Ignatium,
dedicionem esse faciendam censuissent, quandoquidem 95
arx defendi non poterat; Ignatii sententia fuit: potius morien-
dum in ipsa defensione, quam arcem dedendam esse. Et cum
arcis praefectus ex illa egrederetur, ab hostibus ad colloquium

83 resisti *corr. ex* resistere | viribus *corr. ex* exercitui || 84-85 civium animos — intelligeret *sup. lin.*, *corr. ex* eadem in civitate amicos habere multos suspicaretur || 94 seniores — dixerant *sup. lin.* || 96 arx *sup. lin.* || 96-97 moriendum *del.* esse || 98-99 ab hostibus — ut *corr. ex* ut cum Gallis

¹² Partes agramontensium (de Grammont) favebant Henrico de Labrit, sicut etiam aliqui ex adversis partibus beamontensium (de Beaumont), quae generatim regi Ferdinando adhaerebant. Nota agramantenses unitos esse cum gamboinis, beamontenses vero cum onnacinis. Familia Loyolae ad partes onnacinarum adhaerebat.

¹³ Oppidum Saint-Jean-Pied-de-Port captum est die 16 maii 1521.

¹⁴ Pro his et sequentibus cf. *Sum.*, n. 4, I, 155. Vide etiam quae scripsit Nadal in *Apologia* ad Doctores Parisienses et in *Dialogis*, supra, pp. 63-64, 232; LETURIA, *El Gentilhombre* 2, 120-135.

licet secularibus, eo tempore dedit; et *quamvis* iuvenis esset, ad tractandos hominum animos dex-[3v]teritatem *etiam tunc* habebat; et cum aliquando, a praedicto Duce Nagrae (qui et Navarrae prorex erat), in provinciam Guipuzcoae, ad quas-
 45 dam discordias, quibus ea exagitabatur, componendas missus esset, eius in hac parte industria non parum eminebat; eam enim tenuit rationem, ut utramque factionum partem, cum magna ipsarum satisfactione concordem reliquerit⁹. Et in universum, cum ad aliquid manum admovebat, strenue ad-
 50 modum id ad optatum effectum deducere *solebat*; quamvis, propter ignorantiam rerum divinarum, hoc talentum a Domino acceptum, interdum non bene collocabat. Sed, ad res magnas propensus, *et vigore animi et corporis* idoneus cernebatur; *et quidem eius* fortitudo et constantia in rebus *etiam*
 55 bellicis et non tantum in privatis concertationibus *enituit*; *et quia hac occasione divina bonitas Ignatium a vita saeculari ad suum servitium vocavit, referenda res est.*

[4] *Carolo ergo V, ad imperii coronam suscipiendam, in Belgium ac deinde in Germaniam ex Hispania recedente, regni*
 60 *Navarrae procures ad Henricum de Labrid*¹⁰, *Bearnae principem, in paternum regnum reducendum aspirabant, et ipsius regni Navarrae animi ad id inclinati* — — — — —
 — — — — — *et bella civilia Hispaniae, ubi plebs contra Regem, et nobiles a Rege praeliantes* [?] *arma sumpse-*
 65 *rant; et [exercitu] militum ex Navarra educto, ut contra hostium exercitum nobilitati serviret, rex Franciscus I, rei bene gerendae occasionem nactus, misit cum exercitu Andream de Fox, vulgo de Sparrosi dominum*¹¹, *cui cum fac-*

41 *quamvis* corr. ex licet || 42 *etiam tunc* sup. lin. || 50 *solebat* corr. ex nitebatur || 53 *magnas* del. animo | et — corporis add. sup. lin. || 54 *et quidem eius* corr. ex animi autem | fortitudo et constantia subd. lin. || 55-81 *Locus lectu perdifficilis ob consumptam chartam, praecipue in margine, et minusculam scripturam. Eum tamen interpretari conati sumus: enituit — Ignatium cum paucis aliis in marg., corr. ex interdum enituit, ut cum Galli regnum Navarrae aggressi, anno Domini 1521 Pompeopolim, vulgo Pamplonam, accederent, relictus est a prorege* || 62 *post inclinati adsunt quinque vel sex verba deleta, quae ob consumptam chartam legere non valuimus. Cum ea Polancus non videatur supplevisse, filium narrationis abrumpitur; nisi forte legendum sit: animi ad id inclinati et bella civilia Hispaniae...* || 65 *exercitu ita supplemus verbum quod legi nequit*

⁹ I, 156 et annot. 14. Cf. LETURIA, *El Gentilhombre*², 116-120.

¹⁰ Henricus de Labrit (aliis Albret), filius Ioannis de Labrit et Catharinae de Foix, mortuo patre (17 iunii 1516) heres regni Navarrae. De bello pro possessione huius regni, v. GARIBAY, supra, Mon. 18.

¹¹ Andreas de Foix, dominus de Asparros.

*tionis agramontensium plurimi occurrissent, et aliqui etiam ex contraria factione biamontensium*¹², *et suas vires cum Gallis coniunxissent; arcem, quam Sancti Ioannis ad pedem portus*¹³ *vocant, occuparunt, et inde, nemine contradicente, Pompeiopolim, vulgo Pamplonam, venientes, eam etiam, quae regia Navarrae est, sine cuiusvis resistentia sunt consecuti. Nam prorox Antonius Manrique, abductis militibus praesidiariis inermis relictus, imo direpta eius domo, 17^a. maii 1521, Pompeiopoli excessit, ut a nobilibus Castellae auxilium ad recuperationem eius regni, quod ad Henricum Biarnae Principem defecerat, obtinere niteretur.*

[5] *Reliquit autem Pompeiopoli Ignatium cum paucis aliis sub D. Francisco de Biamonte, ut id faceret quod ab ipso iniunctum esset*¹⁴; *sed cum ille etiam Pompeiopoli recederet, quod videretur sibi resisti non posse Gallorum viribus, cum etiam civium animos ad Henricum admittendum propensos magna ex parte intelligeret; erubescens Ignatius huiusmodi egressum, qui fugae similitudinem habebat, noluit D. Franciscum sequi, imo coram illis ipsis qui recedebant, arcem ingressus est, ut cum paucis qui in eadem erant, eam defenderet. Quidam etiam vir strenuus, qui cum Ignatio de honore contendere solitus erat, eiusdem etiam defensionem dare operam voluit. Sed cum inter illos, qui arcem defensuri erant, de ea Gallis tradenda ageretur, quod tam pauci defendere illam minime possent, et in consilium ad hoc ipsum convenissent; cum reliqui seniores, qui sententiam dixerant ante Ignatium, dedicionem esse faciendam censuissent, quandoquidem arx defendi non poterat; Ignatii sententia fuit: potius moriendum in ipsa defensione, quam arcem dedendam esse. Et cum arcis praefectus ex illa egrederetur, ab hostibus ad colloquium*

83 resisti *corr. ex* resistere | viribus *corr. ex* exercitui || 84-85 civium animos — intelligeret *sup. lin.*, *corr. ex* eadem in civitate amicos habere multos suspicaretur || 94 seniores — dixerant *sup. lin.* || 96 arx *sup. lin.* || 96-97 moriendum *del. esse* || 98-99 ab hostibus — ut *corr. ex* ut cum Gallis

¹² Partes agramontensium (de Grammont) favebant Henrico de Labrit, sicut etiam aliqui ex adversis partibus beamontensium (de Beaumont), quae generatim regi Ferdinando adhaerebant. Nota agramontenses unitos esse cum gamboinis, beamontenses vero cum onnacinis. Familia Loyolae ad partes onnacinarum adhaerebat.

¹³ Oppidum Saint-Jean-Pied-de-Port captum est die 16 maii 1521.

¹⁴ Pro his et sequentibus cf. *Sum.*, n. 4, I, 155. Vide etiam quae scripsit Nadal in *Apologia* ad Doctores Parisienses et in *Dialogis*, supra, pp. 63-64, 232; LETURIA, *El Gentilhombre* 2, 120-135.

vocatus, ut de honesto aliquo pacto tractaret, inter tres alios,
 100 quos secum eduxit, Ignatius etiam fuit, qui condiciones a
Gallis oblatas, quod parum honoratae viderentur, sic *sociis*
 dissuasit, ut ad arma sumenda et resistendum hostibus *prae-*
fectum ac reliquos animaverit. Sed cum Gallorum [4] exer-
 citus, bellica tormenta ad arcem *subvertendam* (*quae tunc*
 5 *parum munita erat*) admovissent, muros effringere coepit;
 nihilominus qui erant in arce, exemplo et hortatu Ignatii eam
 defendere perseverarunt, donec pila quaedam, a valida ex-
 cussa bombardam, murum ea parte percussit quam Ignatius
 defendebat, et crus eius dexterum in plures partes commi-
 10 nuit; sinistrum etiam laesum fuit, *ut probabile est*, a saxis
 bombardam disiectis; sed os illius confractum non est ¹⁵. Tunc
 Galli arcem occupantes, in terra prostratum Ignatium inve-
 nerunt; et quia multis notus erat, in urbem eum eduxerunt,
 et ipsimet *adversarii*, medicis et reliquis necessariis adhibitis,
 15 eius curam egerunt.

[6] Animi etiam generosi ac christiani signa in eo multa
 semper observata fuerunt; et ut pauca tantum referam, ante
 hunc Gallorum adventum, cum civitas Nagarae contra suum
 Ducem arma *coepisset* (apud quem Ignatius *tunc* versabatur),
 20 cum exercitu ille civitatem ingressus, in punitionem *rebellio-*
nis, eam diripiendam militibus reliquit; quamvis autem Igna-
 tius inter primos ad urbem recuperandam strenuam operam
 dedisset, nihil tamen de praeda, quam uberem habere potue-
 rat, attingere voluit, nec enim id honorificum esse *ac se de-*
 25 *cere* arbitrabatur ¹⁶. Et quamvis idem, honoris gratia, cum
 multis saepius armis certasset, neminem unquam odio prose-

1 a Gallis *corr. ex* ab hostibus | sociis *sup. lln.* || 2-3 praefectum *corr. ex* ducem || 4-5 subvertendam — erat *corr. ex* oppugnandam et expugnandam || 5 admovissent *del.* (iam enim civitatem nemine resistente occupaverant, quae id temporis minus erat munita quam postea fuit) | coepit *del.* sed || 10 ut probabile est *corr. ex* sed forte || 14 adversarii *corr. ex* Galli || 17 et ut pauca *corr. ex* illud | referam *del.* quod || 18 Nagarae *corr. ex* Nagerae || 19 coepisset *corr. ex* sumpsisset | Ignatius *del.* inter alios nobiles ipsius familiae || 20-21 rebellionis *sup. lln.* || 21 eam *corr. ex* urbem suam || 24 attingere voluit *subd. lln.* || 24-25 ac — decere *sup. lln.* || 25 idem *sup. lln.*

¹⁵ « Sed cum omnes ad oppugnationem machinas Galli admovissent, et tormentis continenter moenia verberarent, aenea pila bombardae in eam muri partem, qua Ignatius propugnabat, impacta, crus eius dextrum penitus confregit atque comminuit; sinistrum vero lapis de muro vi globi labefacto excussus, graviter vulneravit ». RIBADENEYRA, *Vita*, lib. I, c. 1.

¹⁶ Cf. *Sum.*, n. 5, I, 155-156.

quutus est; minus utique contra Deum verbum ullum blasphemiae fuit ab ipso unquam auditum, licet aliquando in afflictiones et labores multos incidisset; imo cum Pompeiopoli de acceptis crurium vulneribus curaretur, et ab adversariis humaniter visitaretur, tantum aberat ut indignatione vel odio quemquam prosequeretur, ut liberaliter potius et amanter quod habebat, huic scilicet scutum, illi pugionem, *alii suam* loricam donaret.

[7] Cum autem graviora essent eius vulnera quam ut facile aut brevi tempore curari possent, ipsimet *adversarii* in lectica Ignatium deducendum ad domum Loyolae, non procul distantem, curaverunt; ubi magna cum diligentia crus eius dexterum, quod comminutum diximus, curatum est, et magnum ille *virilis animi* atque patientis specimen in difficili illa curatione prae-buit; quod enim non bene coagmentata ossa fuissent, disiungi denuo et [4v] summo cum dolore curari debuerunt, et eo redactus est *Ignatius* ut mortem illi imminere ipsa vigilia Sti. Petri medici praedicerent, si ante mediam noctem melius habere non coepisset¹⁷. Colebat peculiari devotione S. Petrum Ignatius, *quem etiam* hispanicis carminibus in eius laudem compositis, veneratus fuerat¹⁸. Ab ipso ergo eadem illa nocte se adiutum esse sensit, *imo id videre sibi videbatur*¹⁹; *statim ergo* multo melius habere coepit. Sed iam extra periculum constitutus et pene sanitati restitutus, animadvertit sub genu os non bene coagmentatum prominere; et cum ad deformitatem id non parum facere iudicasset (iuvenis alioquin cultui ac ornatui eleganti pro nobilium more deditus), quamvis intellexit sine *maximo* dolore os illud abscindi non posse, posthabendum dolorem *decoro* censuit; et *non vulgarem* animi fortitudinem atque patientiam ostendit. *dum nec teneri ab aliis vel ligari voluit, nec ullam querelae*

27-28 verbum — fuit *subd. lin.* || 30 adversariis *addiderat* Gallis *sed delevit* || 33 alii suam *corr. ex* hunc || 36 adversarii *corr. ex* Galli || 40 virilis animi *corr. ex* constantiae | patientis *corr. ex* patientiae || 43 Ignatius *sup. lin.* || 46 quem etiam *corr. ex* et || 47 compositis *del.* ipsum || 48 sensit *del.* et || 48-49 imo — ergo *in marg.* || 53 eleganti *sup. lin.* || 54 maximo *corr. ex* magno || 55 decoro *in marg.*, *corr. ex* post habendum dolorem elegantie || 56 non vulgarem *add.* || 57-58 dum nec — aut *add. in marg.*

¹⁷ *Acta*, n. 3, I, 368.

¹⁸ LETURIA, *El Gentilhombre* 2, 78 ss., 139-140.

¹⁹ Cf. locutionem Ribadeneyrae: « quemque [S. Petrum] adesse sanitatemque afferre sibi videre visus est » *Vita*, l. I, c. 1.

vocem aut signa impatientiae inter acerbissimos dolores in osse abscindendo dedisset, sicut etiam in crure machinis quibusdam extendendo, quod altero brevius erat; nec tamen post eum cruciatum omnino sinistro aequari potuit; et ita aliqua eius claudicatio in progressu temporis observari potuit, quae tamen usque adeo exigua fuit, ut vix ab eo qui non attente eam considerasset, deprehenderetur. Ipsimet tamen ad recordationem accepti a Deo beneficii velut monimentum quoddam perpetuo fuit.

CAPUT SECUNDUM

DE NOVA RATIONE A P. IGNATIO INSTITUTA
ET EIUS INITIIS

8. Observat varietatem spirituum boni et mali. — 9. Deliberat se totum Dei servitio mancipare. Apparet ei B. Virgo. — 10. In Montem Serratum pergit. Recta intentio Ignatii in poenitentiis. Votum castitatis emittit. — 11. Quae cum sarraceno de virginitate Mariae acciderunt. — 12. Vestium mutatio et alia in Monte Serrato acta. — 13. Manresam venit. — 14. Quibus rebus Manresae dedit operam. — 15. Unica de vocatione tentatio. Alia tentatio.

[8] *Iam inde ab eo tempore, quo in curatione corporis Ignatius versabatur, eius animum coelestis ille medicus curare coepit. Nam cum utriusque cruris dolores mitigati quidam essent, et tamen plena curatio in tempus longum extraheretur, ut tempus lectione falleret, libros aliquos legendos postulavit; et cum de vita Christi et sanctorum duo libri, hispanico sermone scripti, fuissent ei oblati, eorum quae legebat occasione, variae cogitationes a bono et malo spiritu immissae, eius mentem subire coeperunt; et aliquando inspirationes validas ut se totum divino servitio manciparet, et ea quae legerat imitaretur, in se sentiebat; interdum vanae et ad mundi gloriam et magnitudinem tendentes suggestiones illis succedebant; ut enim erat animo magno, in utraque parte semper ad magna propendebat, nec ullum poenitentiae genus a*

58-59 *impatientiae* — *dedisset corr. ex* nullo enim signo dato, acerbissimum dolorem in osse abscindendo pertulit || 60-61 *erat* — *cruciatum corr. ex* et tamen non || 61 *potuit del.* licet parum differret | et ita *del.* eius || 62-63 *quae tamen del.* non ulla fuerat || 63 *vix del.* deprehendi posset || 64 *recordationem del.* memoriam || 4-6 *Iam* — *dolores add. pro* Cum dolores mitigati || 7 *curatio del.* Ignatii || 11-12 *a bono* — *immissae sup. lin.* || 14 *sentiebat del.* sed etiam || 15 *suggestiones sup. lin.* || 16 *ut enim erat corr. ex* ut tamen erat || 17 *ad sup. lin.*

sanctis susceptum legerat, quod ipse imitari se posse diffide-
ret; et tunc, ut tyro in spirituali militia rudis, huiusmodi poe-
nitentias ac asperitatem propter Deum susceptam, praecipuam ²⁰
sanctitatem esse existimabat ²⁰; [5] et cum in rebus spiri-
tualibus se parum admodum in anteacta vita exercuisset, tam
a mundanis quam a bonis cogitationibus *in hoc initio* se agi-
tari sinebat; sed paulatim observare coepit principia et exitus
huiusmodi cogitationum, et animadvertibat cogitationes a ²⁵
bono spiritu immissas et ad Dei obsequium tendentes, prae-
terquam quod bonae essent, mentem ipsius quadam *refectione*
et consolatione *quasi solido cibo* repletam; mundanas contra,
licet iucundae viderentur dum animo pertractabantur, ut vanae
erant, ita vacuam et sine *satisfactione sui animam suam* ³⁰
relinquere ²¹. *Sed die* quodam eius animus, *multo plenius* a
Deo illustratus, clare discernere bonum a malo spiritu, et
utriusque effectus coepit; deinde successu temporis et expe-
rimentis rerum spiritualium edoctus, regulas illas de discern-
endis spiritibus, de quibus in libro Exercitiorum spiritua- ³⁵
lium agitur, adnotavit.

[9] Tunc autem omnino de vitae mutatione facienda, et
se toto Dei servitiis mancipando, apud se *fixe proposuit*
(quamvis nulli hominum id aperuit), et *de* profectione Hie-
rosolymitana, ac prius de carnis suae castigatione et honoris ⁴⁰
abnegatione omnique prorsus abiectioe et asperitate, non
solum cogitavit, sed apud se etiam id *facere omnino statuit*.
Deo enim placere magnopere cupiens, *haec* media propter
ipsius amorem suscipienda, meliora non experto, occurrebant.
Nec parum in bono proposito fuit confirmatus ex visione ⁴⁵
B. Virginis, quam noctu (vigilans tamen) cum puero Iesu
videre sibi visus erat; ex qua hic effectus consecutus est, ut
postea omnia illi saecularia in fastidium versa fuerint, et
ardens castitatis desiderium inde conceperit, *quam* B. Virgine

23 *in hoc initio sup. lin.* || 27-28 quadam — repletam *corr. ex* eam qua-
dam satisfactione et consolatione quae animum solido cibo repletum [?] ipsum
relinquere || 30 satisfactione sui *corr. ex* consolatione || 30-31 suam — die
corr. ex ipsius relinquerent, et die || 31 multo plenius *sup. lin.* || 38 toto *corr. ex*
totum | *fixe proposuit corr. ex* se constituit || 39 et de profectione *corr. ex* et
profectionem Hierosolymitanam || 42 facere statuit *corr. ex* statuebat || 43 haec
media *corr. ex* et media || 44 occurrebant *corr. ex* tam ergo || 46 cum puero
Iesu *subd. lin.* || 48 postea *sup. lin.* || 49 desiderium *del.* ac propositum | con-
ceperit *corr. ex* concepit | quam *corr. ex* quod

²⁰ Cf. *Sum.*, n. 10, I, 158.

²¹ *Ib.*, n. 9, I, 157-158.

50 mediatrice sic observavit, ut, quamdiu vixit, corpus mentem-
que ab omni carnis impuritate immunem custodierit ²².

[10] Reparatis utcumque viribus, domum ac patriam re-
linquendam sibi existimans, ad monasterium B. Virginis Mon-
tis Serrati *imprimis* ire decrevit. Aderat in domo Loyolae
55 frater eius natu maior, Martinus Garzía, praedictae domus ac
familiae caput (*nam pater Beltramus iam pridem obierat*) ²³,
qui ex mutata colloquiorum ratione et occupationum in legen-
dis ac scribendis rebus piis, eius animi mutationem subol-
faciens, seorsum Ignatium compellans, commonere eum coe-
60 pit, ut videret quomodo se gereret, et generi suo et summae
omnium expectationi de ipso conceptae satisfaceret, et quem
tenere coeperat vitae cursum, ad gloriam et omnia magna
consequenda *accommodum*, sequeretur; sed Ignatius, ab eo
se expedire volens, memorem se fore omnium eorum, quae
65 oportebat, dicens, et ad Ducem Nagerae se pergere simulans,
domo profectus est; et statim duos famulos, qui eum comi-
tabantur, domum remittens, ac solus versus Montem Serratum
pergens, singulis noctibus se flagellis acriter caedere etiam in
via incoepit. Cum enim liberam admodum vitam iuvenis egis-
70 set, poenitentiam sibi agendam esse, et quidem primo quoque
tempore inchoandam [5v] existimabat; eius tamen intentio
potius ad Dei honorem quam ad *evitandam suis peccatis de-
bitam poenam* semper tendebat ²⁴. Mente autem in itinere ea
pertractans quae ad profectum in spirituali *vita*, quam insti-
75 tuebat, facerent, cum gravissimum periculum sibi imminere,
partim a carnis illecebris, partim ab honoris et gloriae desi-
derio, *videret*, ut qui saepius ab his hostibus se vulneratum
meminerat; contra hos duos adversarios sibi *arma* sumenda
intelligens, contra priorem, votum castitatis perpetuae in hoc
80 ipso itinere emisit; et cum vir esset sine litteris et alioqui pe-
culiarem affectum erga Dei Matrem gereret, eidem Beatae Vir-
gini votum praedictum obtulit; et eius simplicem ac bonam
intentionem Deus per eandem B. Virginem admisisse visus

54 *imprimis sup. lin.* || 56 (*nam — obierat*) *add. in marg.* || 63 *accommo-*
dum sup. lin. | *sequeretur corr. ex teneret* || 65 *ad Ducem corr. ex ad domum*
Ducis | *Nagerae ante corr.* || 72-73 *evitandam — poenam corr. ex satisfactio-*
nem pro peccatis || 74 *vita sup. lin.* || 77 *videret corr. ex timeret* || 78 *arma*
sup. lin. || 83 *eandem sup. lin.*

²² *Acta*, n. 10, I, 375.

²³ Beltramus Yáñez de Oñaz de vita decessit anno 1507.

²⁴ *Acta*, n. 14, I, 382, in annotatione marginali.

est; et *per eandem*, non utcumque, sed modo altissimo, hoc castitatis donum ei perpetuo, *ut diximus*, conservavit ²⁵. 85

[11] Ut autem videatur quantum sit Dei beneficium in via Dei magistrum et instructorem habere, referam quod novo et adhuc *rudī* tyroni accidit, cuius tamen bonae voluntati Deus adfuit. Cum solus versus Montem Serratum iter faceret, saracenum quendam (neque enim eo tempore ex Regno Valentiae exire adhuc *omnino* iussi fuerant), invenit, qui se ipsi comitem adiunxerat, *cum quo* de B. Virginis Mariae virginitate loquebatur, sed ille ante partum fuisse virginem admittebat, post partum negabat; cum autem Ignatius quibus rationibus poterat persuadere conaretur, saracenus, *in sua sententia perseverans*, Ignatio a tergo relicto, *propere* ad vicinum quoddam oppidum pergebat. Tunc Ignatius, qui militari adhuc spiritu (qui familiaris ipsi tamdiu fuerat), *res etiam spirituales considerabat*, honori B. Virgini Mariae se non satisfacere suspicabatur, si iniuriam illam, a saraceno eius immaculatae virginitati factam, inultam reliquisset; alia ex parte rationi consona dubitatio animum subibat, quod servos Dei non conveniret armis ad eum modum Dei aut B. Virginis iniurias ulcisci. Anxius ergo valde et quodammodo perplexus, quod magis B. Virgini honorificum esset ac Deo *magis* gratum facere cupiens, nec satis utrum ex duobus dictis magis conveniret *discernens*, hanc rationem inivit: ut cum in quo[d]dam bivium, *quod vicinum erat*, pervenisset, cuius alteram viam saracenus ingressus erat, altera versus Montem Serratum tendebat, permetteret suum equum sine directione habenarum quo vellet tendere, et si viam illam tenuisset quam saracenus, eum sibi *pugione* confodiendum putabat in ultionem blasphemiae; si vero aliam viam tenuisset, signum sibi fore, quod Deo non placeret talis ultio. Cum tamen ad bivium perventum esset, equus viam ad Montem Serratum tenuit, et ita ille huiusmodi militares ultiones Deo non placere intellexit ²⁶. [6] 100 95 5 10 1

[12] Paulo antequam ad sacrum illud monasterium per-

84 per — modo *sup. lin.*, *corr. ex eadem* probitate || 85 ut diximus *sup. lin.* || 88 rudī *corr. ex novo* || 91 omnino *sup. lin.* || 92 cum quo *sup. lin.* || 95-96 in sua — *propere sup. lin.*, *corr. ex ipso relicto* procedens || 97 spiritu *del. res etiam spirituales* || 98 res — *spirituales sup. lin.* || 5 magis *sup. lin.* || 7 discernens *sup. lin.* || 8 quod vicinum erat *sup. lin.* || 12 pugione *sup. lin.* || 14 ultio *del. nam suam*

²⁵ *Sum.*, n. 11, I, 158. Vide etiam supra, n. [9].

²⁶ RIBADENEYRA, *Vita*, I. I, c. 3; *Acta*, n. 15, I, 382-384.

venisset, habitum quo uti constituerat *paratum habebat*, sacum videlicet ex aspera et crassa tela, cum calceis quibusdam
 20 ex sparto confectis, et cordam qua pro cingulo uteretur, cum cucurbita ad aquam deferendam; equum igitur ²⁷ ac pecunias quas ferebat, pauperibus distribuens, confessionem generalem totius vitae diligenter et in scriptis per triduum cuidam eius domus viro religioso fecit, et cum eo de vitae ratione, quam
 25 tenere instituerat, contulit. Quo peracto, et sanctissimo Eucharistiae Sacramento munitus, ut vestes quas sibi paraverat indueret, et se totum novae militiae Christi dedicaret, pauperem quendam secreto quaesivit, et omnes suas vestes exuens, eas illi dedit, ipse autem omnium loco sacum praedictum induit ²⁸, et corda se praecinxit, et ex calceis alterum tantum
 30 *pede dextro*, quia, ob os confractum, adhuc noctu ei intumescere solebat, alterum autem reiecit; in capite nihil sibi portandum duxit. Et quia in libris profanis, potius quam in sacris versatus, legerat eos, qui equites armandi erant, nocte
 35 praecedenti armatos vigilare in templo solitos esse, antequam *nobili equestrium militiae ascripti essent*; eos sibi imitandos censens, nocte *illa proxima* vigilandum sibi cum his *novis* armis in templo B. Virginis *existimavit*; et ita partim stando, partim genibus flexis, totam eam noctem in templo pervigil
 40 in orationibus exegit. *Gladium suum et pugionem in eodem templo B. Virginis appendendum curavit* ²⁹, et ita *novus Christi miles, novis cum armis, non iam terreno, sed coelesti regi in posterum servire coepit, anno Domini 1521 ad finem decurrente* ³⁰. *Et observatum est, eo anno, quo Martinus Luthe-*

18 *paratum habebat sup. lin., infra delevit* in vicino quodam loco coëmit | sacum *corr. ex* sachum || 20 *ex del.* cordis aut || 22 confessionem generalem *subd. lin.* || 23 per triduum *corr. ex* per tridui spatium || 25-26 Eucharistiae sacramento *subd. lin.* || 28 omnibus suis vestibus *ante corr.* || 29 sachum *ante corr.* || 31 *pede dextro* quia *corr. ex* in crure quod fuerat | confractum *del.* *del. crus* || 35-36 antequam — essent *corr. ex* antequam se militiae dedicarent || 37 *illa proxima corr. ex* quae sequebatur | *novis sup. lin.* || 38 *existimavit add.* || 39 noctem *del.* sequentem || 40-55 gladium suum — Sed ad Ignatium redeundo *in marg.*

²⁷ Secundum Araoz, mulam Monasterio Montis Serrati reliquit; v. *Scripta*, I, 725.

²⁸ Accuratius dictum quam in *Sum.*, n. 12, I, 159; cf. *Acta*, n. 18, I, 388.

²⁹ *Acta*, n. 17, I, 386-387.

³⁰ Notum est hanc nocturnam vigiliam locum habuisse in pervigilio Annuntiationis B. Mariae Virginis, anno 1522 (cf. *Acta*, n. 18, I, 386) neque id Polancum ignorasse verisimile videtur; quo posito, nihil aliud remanet nisi ut Polancus hoc loco usum computandi annos ab

rus, advocatus a Carolo V Vormatiam ut sui rationem redderet, clare et publice contra Sedem Apostolicam Romanam et Concilia universalia suum venenum evomere coepit (nam antea submittere se velle Romano Pontifici suam doctrinam dicebat); eodem Ignatius Dei se servicio mancipavit, cuius opera et aliorum de ipsius Societate antidotum egregium contra illud praepararetur, quorumque peculiaris erga Summum Pontificem et Sedem Apostolicam obedientia, quam et ipsi praestarent, et ab aliis praestari curarent, discissionem et inobedientiam huiusmodi desertorum resarciret³¹.

[13] Sed, ad Ignatium redeundo, aliquandiu ille, aliis vestibibus quam praedicto sacco non est usus; sed ne in sancta ea domo (ad quam religionis causa ex tota Hispania concurratur) a quoquam cognosceretur, inde discedens, Manresam tribus vel quatuor leucis a Monte Serrato distantem³² se contulit; et ut ex mendicato vivere constituerat, ita et coepit, pane tantum et aqua contentus, et a carnibus et vino prorsus abstinens. Non omittam id tamen, quod pauper ille cui vestes donaverat, cum in suspicionem venisset quod furto eas aliunde sustulerat, a iustitiae administratore (alguazil in Hispania, nomine ab arabibus desumpto, vocatur) captus fuit, et periculum erat ne aliqua poena et simul nota infamiae afficeretur; cum autem ille diceret se in eleemosynam vestes accepisse a viro quodam, qui inde paulo ante recesserat, prae-

56-57 sed — domo *subd. lin.* || 59 vel quatuor *sup. lin.* || 60 ita et *corr. ex* et ita || 62 quod — vestes *subd. lin.* || 65 nomine — desumpto *corr. ex* quamvis nomen sit ab arabibus desumptum || 66 poena et simul *sup. lin.* | infamiae *del.* ac poena || 68 paulo ante *sup. lin.*

Incarnatione sequutus sit, ut eo pacto teneret parallelismus inter Ignatii conversionem et apostasiam Lutheri, de qua mox agit; res tamen non est clara, nam Polancus hanc rationem nullibi alias sequutus videtur, nisi forte in loco de quo inferius, n. [110]. Ribadeneyra quidem in editione principe *Vitae* S. Ignatii annum natalem Ignatii ab Incarnatione computavit.

³¹ Synchronismum inter Ignatii conversionem et defectionem Lutheri notaverat iam Ribadeneyra in *De Actis*, n. 18 (vide *sup.*, p. 331), et ad historicam rerum veritatem congruentius in *Vita*, l. II, c. 18; l. IV, c. 16. Ubi nota Polancum accuratius quam Ribadeneyram in *De Actis* loqui. Lutherus concilia respuit quidem iam Lipsiae anno 1519, eius tamen finalis et definitiva ab Ecclesia catholica discessio locum habuit Wormatiae anno 1521. Cf. LETURIA, *El Gentilhombre* 2, c. VIII, *Wartburg y Loyola* (pp. 287 ss.).

³² Iter a Monte Serrato Manresam quinque vel sex horis pedibus confici potest, cf. ALBAREDA, *S. Ignasi a Montserrat*, p. 100.

dictus minister Ignatium consecutus est, et ex signis a pau-
 70 pere acceptis, eum agnoscens, *interrogavit* num vestes illas
 pauperi dedisset; intelligens autem Ignatius suo beneficio
 Christi pauperem [6v] in talem suspicionem et discrimen ad-
 ductum fuisse, testatus est se vestes illi dedisse, et compa-
 tiens eius incommodo, lachrymas primas, postquam ex patria
 75 recesserat, profudit³³. Percontanti autem *ministro praedicto*
 de nomine, patria, et aliis huiusmodi rebus, hoc necessarium
 non esse ad pauperis sublevationem *dicens*, nihil ei ad has
*interrogationes respondit*³⁴.

[14] Manresam ergo pergens, ad pauperum hospitale se
 80 contulit et aliis pauperculis sese adiunxit, victu praedicto pa-
 nis mendicati et aquae contentus, humi cubitans, et ter sin-
 gulis diebus acerba flagellatione corpus castigans, nec ipsi
 recreationem ullam indulgens; et ita, *cum in ea vitae ratione*
 aliquandiu pergeret, eius corpus, *quod* optimae habitudinis
 85 et viribus validum *fuerat*, *brevi tempore* emarcuit et valde
 debilitatum est. Cavebat etiam diligenter ne eius cognomen,
 aut signum ullum nobilitatis in ipso cognosceretur; caesa-
 riam (cuius erat eo tempore *frequens usus*, et de qua plus
 aeque fuerat aliquando *ipse* sollicitus) impexam, et unguis
 90 *manuum* crescere *sinebat*, ac demum *nimum* studium or-
 natus et honoris *pristini*, *praesenti* neglectu et abiectioe sui
 compensabat. Orationi vocali septem horas genibus flexis *quo-*
tidie dabat, nec enim mentalem *ad id usque tempus* expertus
 fuerat^{34*}; missae et vespertino officio ac completorio cum magna
 95 sui spiritus satisfactione intererat; et ita 4^{or} menses post
 vestium mutationem, in oppido Manresae praedicto, *parum*

70 *interrogavit* corr. ex eum rogavit || 74 eius corr. ex arbitratus || 75 re-
 cesserat, profudit subd. lin. | ministro praedicto corr. ex illi || 77 *dicens* add.
 in marg. || 77-78 ei — respondit corr. ex dicendum sibi existimavit || 79 Man-
 resam ergo subd. lin. || 83 cum — ratione add. in marg. || 84-85 quod —
 fuerat corr. ex cum eius corpus optimae fuisset habitudinis et viribus vali-
 dum || 85 *brevi tempore* sup. lin. | et valde del. viribus || 88 *frequens usus*
 corr. ex maior usus quam nunc || 89 ipse sup. lin. || 90 *manuum* corr. ex lon-
 gas | *sinebat* corr. ex relinquebat | *nimum* add. in marg. || 91 *pristini*, prae-
 senti sup. lin. || 92-93 *quotidie* sup. lin. || 93-94 mentalem — fuerat corr. ex
 de mentali quicquam expertus fuerat || 96-97 *parum* admodum corr. ex nihil

³³ Lain., n. 6, I, 76; Sum., n. 12, I, 159; Rib., Vita, l. I, c. 4.

³⁴ Cf. Rib., l. c.

^{34*} In *Actis*, n. 26, I, 398, ponitur oratio mentalis, etiam in quattuor
 hisce primis mensibus.

admodum de interioribus *animi consolationibus* adhuc consecutus, sed tamen cum conscientiae puritate contentus et alacris, in asperitate praedicta et abiectioe perseverabat; a Deo tamen in *pura et* recta intentione et in constantia et animi fortitudine donum peculiare etiam tunc *obtinerat* ³⁵.

[15] Semel tantum, postquam vestes suas mutaverat, tentationem quandam *animum subeuntem* sensit, quae suggererat: — Nonne melius tuis vestibus indutus, prout tuum gradum decebat, nunc indueris, et cum aliis quam cum his pauperculis versareris? — Sed ille huiusmodi spiritum facile discernens, et bonum non esse agnoscens, aliis pauperibus se coniunxit et cum eis loqui coepit; nec amplius tentatio huiusmodi ad eum accessit ³⁶. Sed alia ratione Sathanas eum aggressus est. Cum enim se videret debilem ac defatigatum [7] et corpore afflictum, talis eum subiit cogitatio: — O, miser Ignati! quinquaginta anni ³⁷ in hac afflictione tibi supersunt exigendi —. Sed agnoscens *ille* demonis tentationem: — Poterisne tu, inquit, chirographum dare, quod vel unum diem integrum sim victurus? — His ergo duobus et levibus tentatiunculis pulsatus circa constantiam, cum omnino inconcussum mentis suae propositum retineret, nullam amplius *de relinquenda* vocatione tentationem, quae alicuius esset momenti, sensit; nec cum manum aratro admovisset, retro unquam aspexit. Erat autem ieiunio tam deditus, ut praeter diem Dominicum, tota hebdomada ieiunaret. Et ita primos quatuor menses, ut diximus, expendit.

97 animi consolationibus *corr. ex* affectibus | adhuc *del.* a Deo || 100 pura et *sup. lin.* || 1 obtinuerat *corr. ex* consecutus erat || 3 animum subeuntem *corr. ex* se ipsi offerentem || 13 ille *sup. lin.* || 17-18 de relinquenda vocatione *corr. ex* quod ad vocationem attinet

³⁵ *Sum.*, n. 16, I, 160.

³⁶ *Ib.*, n. 15, I, 160.

³⁷ Ita etiam in *Lain.*, n. 9, I, 78 et in *Sum.*, n. 15, I, 160. In *Actis* legimus « 70 annos », n. 20, I, 390. Pariter *Rib., Vita*, l. I, c. 6.

CAPUT TERTIUM

DE PROGRESSU P. IGNATII IN REBUS SPIRITUALIBUS

16. Illuminatur in rebus spiritualibus Ignatius. In quadam visione frequenter obiecta diabolus agnoscit. — 17. In sui agnitione proficit et aliis prodesse studet. Ipso initio suae conversionis alios inflamat. — 18. Scrupulis agitur. 8 dies sine cibo manet. — 19. Aliae illustrationes Dei. — 20. 8 diebus a sensibus fuit suspensus. — 21. Experitur somnum non esse subtrahendum. — 22. Vanae gloriae tentationes superat. — 23. Morbi tempore expertus est non esse spirituales labores aut corporales suscipiendos. — 24. Exercitia spiritualia a Deo sibi tradita observat, et aliis communicat. Fructus Manresae secutus. — 25. Grammaticae operam dare incipit.

[16] Cum strenue Ignatius acceptis a Deo donis uteretur, alia maiora a divina bonitate accepit; cum enim Manresa
 5 egressus, ad quoddam templum mille passibus ab oppido distans, prope fluvium quendam sederet, subita quadam et insolita luce illustratus de divinis mysteriis *mirum in modum fuit*; et eadem lux ad discretionem etiam spirituum bonorum a malis in particulari se extendebat, *adeo ut* omnia divina et
 10 humana novis mentis oculis sibi cernere videretur; et *inde summa* spiritualis consolationis abundantia consecuta est, *cum* thesauros suos divinae suae bonitatis in eius animam uberissime effunderet qui Pater est misericordiarum et Deus totius consolationis ³⁸. Ad vicinam *autem* crucem adorandam et Deo
 15 gratias agendas *procumbens*, vidit in suprema parte crucis quandam serpentis figuram, quae etiam superioribus diebus, *ante* hanc illustrationem, splendida valde, et cum 7 vel 8 oculis *ornata*, se ipsi obicere solebat, et quotidie bis, ter, quater, et interdum saepius, hoc illi spectaculum apparebat; et, ut
 20 praesens spectantem consolabatur, ita, cum recedebat, eius animum afflictum relinquebat; sed tunc, post acceptum, quod diximus, a Domino lumen, daemonem esse plane cognovit; ac deinceps, *licet* crebro se illi [7v] praesentaret, etiam postquam Parisios et Romam venit, non amplius eius ullam ra-

7 sic illustratus fuit *ante corr.* || 7-8 mirum in modum fuit, et *sup. lin.*, et *corr. ex* ut || 9 adeo ut *corr. ex* et || 10-11 inde summa *corr. ex* tanta || 11 cum *corr. ex* ut quod tamen non *delevit* || 12 suae *sup. lin.* || 14-15 ad vicinam — *procumbens corr. ex* cum autem ad vicinam — *procumberet* || 17 ante hanc *corr. ex* hanc eandem || 18 ornata *corr. ex* illustris || 23 licet *sup. lin.*

³⁸ *Acta*, nn. 30-31, I, 404-406.

tionem habuit, et obscurior illa, et non cum primo illo splendore iam apparebat. Nulli autem P. Ignatius huius visionis secretum quid sibi vellet explicavit, ut erat in suis rebus comunicandis difficilis; factum tamen ipsum retulit ³⁹.

[17] Ab hoc tempore in maiorem ac profundiorum sui cognitionem ingressus est, et peccata vitae suae anteactae, ut penitius cognoscere, ita maiori cum amaritudine animi ac contritione deflare coepit; et *quia* Dominus eum qui futurus erat multis magister, bene exerceri in seipso voluit, ea quae in spiritualium Exercitiorum *libro* continentur, primo facere ipse, deinde observare et in scripta redigere, ad aliorum etiam instructionem, coepit. Iam quidem, a suae conversionis initio, *etiam* ante praedictam *illam mentis eius* illustrationem, ut ipse fervebat Dei amore ac virtutum quae ad perfectionem christianae vitae faciunt, *ita et* alios qui ad ipsum accedebant cohortari et inflammare ad virtutem ac Dei servitium solitus erat; et cum eius vitae exemplum, et quam conceperant homines de eius nobilitate opinionem auctoritatem ei conciliabat, et *non sine* fructu alios ad optima quaeque excitare *nitebatur*. At post praedictam illustrationem atque observationem spiritualium Exercitiorum, methodum etiam et rationem *proponens* animam a peccatis per contritionem et confessionem purgandi, et in meditationibus misteriorum Christi, et *ratione bonae electionis faciendae circa vitae statum et res quaslibet*, et demum in his quae ad inflammandum amorem in Deum et varios orandi modos pertinent, *proficiendi*, perutilem operam proximis navare coepit; quamvis temporis progressu haec etiam ad maiorem perfectionem deducta sunt ⁴⁰.

[18] Quia vero tentatum per omnia *Ignatium* esse oportebat, qui alios multos in variis tentationibus pro officii sui ratione erat aliquando sublevaturus, simul cum clariori suo-

²⁵ illa *del.* iam || ³² quia *corr. ex* ut || ³⁴ spiritualium Exercitiorum libro *corr. ex* spiritualibus Exercitiis || ³⁶ iam — initio *subd. lin.* || ³⁷ etiam *in marg.* | illam eius *sup. lin.* || ³⁹ ita et *sup. lin.* || ⁴³ non sine *corr. ex* cum || ⁴³⁻⁴⁴ excitare — At *corr. ex* excitabat || ⁴⁵⁻⁴⁶ proponens *add. in marg.* || ⁴⁷⁻⁴⁸ ratione — quaslibet *in marg.*, *corr. ex* electionum tam status quam rerum quarumlibet cognitione || ⁵⁰ proficiendi *in marg.* || ⁵³ Ignatium *corr. ex* eum

³⁹ Cf. *Sum.*, nn. 17-18, I, 160-161. Polancus plura dicit his locis quam *Acta*, n. 19, I, 390.

⁴⁰ Nota bene hunc locum ad eruendum ex eo quasnam Exercitiorum partes, ex Polanci testimonio, Ignatius aliis tradiderit.

rum peccatorum cognitione, in varios scrupulos incidit, qui supra modum hominem torquebant, nec confessiones generales, aut aliae saepe de eisdem rebus repetitae, pacem [8] eius animo aut quietem dabant ⁴¹; et usque adeo *Dei servum*
 60 affligebant, ut diabolus etiam de vitae taedio et praecipicio tentationes ei suggerere auderet, quas tamen bona voluntate placendi Deo non difficile dissipabat; sed scrupulis, qui ex ipso Deum offendendi timore ortum habebant, non ita poterat resistere; cum autem in vitis Patrum aliquem legisset, ad
 65 gratiam *quandam* obtinendam decrevisse cibum non capere donec illam a Domino impetrasset, pacem conscientiae super modum Ignatius optans, decrevit ab omni abstinere cibo, donec eam, concedente Domino, invenisset, nisi se ad mortem accedere prae debilitate virium expertus esset. Cum itaque
 70 diem unum abstinuisset, nihil interim de consuetis *orationibus* et corporis castigationibus remittens, et 2° idem tentasset, nec tamen se viribus destitui observaret, usque ad septimum in ea ipsa inedia perseveravit; et quia dabat Dominus vires, nec tamen pacem se consecutum videbat, ulterius ieiunium
 75 prorogaturus erat, nisi ad confessarium accedens (quod octavo quoque die facere, iam ab initio suae conversionis solitus erat), ab eo *ulterius in ieiunio progredi* prohibitus fuisset, qui negabat absolutionem ei se daturum, nisi abstinentiae illius propositum relinqueret. Paruit Ignatius, et ita uno vel altero
 80 die pacem a scrupulis invenit, et constantiorem illam se inventurum credebat, si iussum illi fuisset a confessario ut omnino sollicitudinem circa confessionem peccatorum abiiceret, nec amplius anteactae vitae peccata confiteretur. Sed hoc pharmacum ab illo spirituali medico non accepit, nec ipse id suggerere audebat. Placuit tandem divinae Bonitati, non solum
 85 ab hoc *scrupulorum* morbo Ignatium sanare, sed ad alios etiam sanandos, qui simili *animi afflictione* laborarent, multum lucis tribuere; et inter alia Dei dona, hoc eximium in reliquo vitae decursu Ignatius habuit, et ita multos gravibus scrupulis
 90 anxios magna cum facilitate curavit.

[19] Miras etiam, post haec certamina, a Domino il-

59 *Dei servum sup. lin.* || 65 *quandam corr. ex aliquam a Domino* ||
 70 *orationibus corr. ex mortificationibus* || 77 *ulterius — progredi sup. lin* ||
 86 *scrupulorum sup. lin.* || 87 *animi afflictione corr. ex morbo*

⁴¹ Si sequimur *Acta*, n. 22, I, 382 et n. 30, I, 404, scrupulorum tentationes eximiam illustrationem tempore praecessisse animadvertimus.

lustrationes circa mysterium Sanctissimae Trinitatis et mundi creationem et alia *fidei* mysteria, eo tempore quo Manresae versatus est, a Domino accepit; sed, quod attinet ad mysterium Trinitatis, vir alioqui harum expers, sic fuit edoctus, 95 ut eo tempore tractatum de Sanctissima Trinitate scribere sit aggressus ⁴². Nec solum cum spirituali consolatione singulari, quam multis horis quasi absorptus [8v] in abyssu divinae bonitatis eo die huius mysterii cognitionem accepit, sed, quam- 100 diu vixit, in orationibus et missis de Sancta Trinitate peculiarem devotionis et *divinae visitationis* sensum accepit ⁴³; et cum omnino a se omnem huius mundi consolationem ablegasset, dignatus est non raro Christus Dominus, et interdum etiam Beatissima eius Mater, peculiari quodam modo eum consolari, dum mentis oculis ab ipso cernerentur; quod et in 5 Hispania et *extra illam in posterum saepius* eidem accidit; et sic a Domino ipso fuit edoctus, ut licet nihil unquam a Scripturis sanctis vel doctoribus didicisset, sufficienter ipse instructus, etiam ad alios *instruendos* fuisset ⁴⁴.

[20] *Ab hominibus praeterea*, qui se vidisse testabantur, 10 *didicimus* totos octo dies, *scilicet* ab uno die sabbati usque ad sabbatum sequentem, a sensibus corporis *Ignatium* suspensum fuisse, ut vix alia ratione vivere, quam ex cordis aliquo motu (qui ne sepeliretur *effecit*) *discerneretur*, et ad sensum, octavo die, saepius nomine Iesu iterato, *rediisse* ⁴⁵. Nam ipse 15 de hoc raptu, nihil, quod sciamus, cuiquam dixit, nec illi silentium mirantur qui Ignatium familiariter novissent; a

93 *fidei corr. ex Christi* || 1 *divinae visitationis corr. ex spiritualis consolationis* || 5 *dum del. ipsius* | et *extra — saepius corr. ex Hierosolymis* || 9 *instruendos sup. lin.* || 10 *hominibus praeterea corr. ex aliis* || 11 *didicimus corr. ex intellectum fuit* | *scilicet add.* || 12 *Ignatium sup. lin.* || 13 *vivere del. discernetur* || 14 *effecit* | *discerneretur corr. ex prohibuit* | *sensum corr. ex sensum redeuntem* || 15 *rediisse del. didicimus*

⁴² *Sum.*, n. 21, I, 162.

⁴³ Vide Ignatii *ephemeriden*, MI, *Const.*, I, 86-158.

⁴⁴ Cf. *Sum.*, n. 21, I, 162.

⁴⁵ Raptum octiduanum primus omnium testatus est, quod sciamus, Ribadeneyra, *Vita*, I, c. 7, iam inde a principe editione latina (1572). Testes oculati fuerunt Ribadeneyrae Elisabeth Roser, anno, ut ipse putabat, 1544, et Ioannes Pascual. Vide Ribadeneyrae epistolam ad P. Aquaviva, 1 iulii 1593, *Ribadeneira*, II, 170-171, et eiusdem testimonium in processu matritensi a. 1595, *Scripta*, II, 155-156. Polancus in *Summariis* de hoc raptu nihil dixit; an eius notitiam tantum ex Ribadeneyra sibi comparaverit, decernere non audemus.

34 — MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

quo peccata vitae anteactae et externa quaedam facile interrogatione extorqueri poterant ⁴⁶, sed interna et rara non ita, licet diligenter discere ab eo curarent, disci ab eo poterant; et credendum est, ea tantum ab eo ellici potuisse, quae ad imitationem vel ad Dei gloriam expedire ut intelligerentur credebat.

[21] Mansit fere per annum integrum Manresae, ubi spiritus primitias degustavit; et cum tempore quietis, interdum dulcedine contemplationis trahi se sinens, fere insomnes noctes traduceret, corporis debilitatem consequentem observans, non substrahere tempus constitutum somno decrevit; et ita in libro Exercitiorum et in privatis consiliis, eos qui spiritualibus rebus vacabant, ne necessarium naturae somnum sibi adimerent, (sicut nec cibum saltem panis) *semper* admonuit ⁴⁷.

[22] Hoc ipso anno, ex nimis laboribus et vitae austeritate ac castigationibus corporis, in gravem morbum *incidit*, et morti satis vicinus videbatur; quo tempore unicam tentationem permolestam ferebat, quod *ipsum iustum* esse et sanctum demon ante oculos proponebat; [9] contra quam ille, memoria suorum peccatorum, praesertim anteactae vitae, se armabat; rogavit etiam astantes (cum meliuscule habere coepisset) ut, si denuo ad mortem accedere ipsum vidissent, sua ipsi peccata, quibus Deum tantopere offenderat, exprobrarent et inculcarent ⁴⁸; citius tamen ab eo morbo quam a molestia tentationis vanae gloriae liberari potuit, quae aliquamdiu militem Christi oppugnavit, et tam diligenter contra ipsam certabat, ut ne patriam quidem, *nedum* cognomen suum dicere ⁴⁹ auderet, ne nobilis fuisse existimaretur; sed temporis successu, sic eum Dominus in intima sui cognitione et despectione humiliavit, et sic ipsam vanae gloriae radicem in eo extirpavit, ut ab eo ego ipse audierim, ultimis *illis* 18 vel 20 annis, nunquam se de vanagloria confessum fuisse ⁴⁹, cum alioqui

26 contemplationis *del.* duci || 26-27 noctes *del.* interdum || 29 libro *del.* spiritualium || eos *corr. ex* semper eos || 31 semper *sup. lin., infra del.* adimi eisdem volebat || 32 Hoc ipso *corr. ex* Incidit hoc ipso || 33 incidit *sup. lin.* || 35 ipsum iustum *corr. ex* sibi iustus || 44 nedum *corr. ex* et || 47 in *corr. ex* ab || 48 illis *sup. lin.* || 48-49 18 — confessum *subd. lin.*

⁴⁶ Cf. *Mem.*, n. 78, I, 576.

⁴⁷ De somno, v. *Exercitia*, n. 84; de cibo, *ib.*, nn. 210-217.

⁴⁸ *Sum.*, n. 26, I, 163; *Acta*, n. 32, I, 406.

⁴⁹ Vide simile testimonium in *Sum.*, n. 22, I, 163, in *Actis*, n. 1*, p. 356, et apud Ribadeneyram in *De Actis*, n. 12, sup., p. 327.

subtilis admodum in quibusvis venialibus confitendis esset; 50
 et ita libertatem magnam, tam in suis peccatis, quam in Dei
 beneficiis referendis, habebat, cum illa ad Dei gloriam et aedi-
 ficationem eorum, cum quibus loquebatur, *dicenda* iudicabat,
 quamvis alia quae in ipso divina Sapientia mirandum in mo-
 dum operata fuerat, (ut diximus) ⁵⁰ referre noluit; et cum 55
 aliquando a quibusdam ex nobis urgeretur ut ea communica-
 ret, dixit, si Deo gratum *id fore* ipse intellexisset ut talia scri-
 berentur aut aliis communicarentur, semet illa scripturum ⁵¹.

[23] Cum ex praedicto morbo utcumque liberatus fuis-
 set, nondum tamen suis viribus confirmatus, statim et oratio- 60
 nis et castigationis sui corporis pristinam consuetudinem,
prout initio proposuerat, resumpsit, et ita in febrim relapsus
 est. Denuo etiam liberatus, et praedictas exercitationes ante
 tempus resumens, ne sibi nimium indulgeret, tertio in eun-
 dem morbum recidit; et ita seipse colligens, et cogitationem 65
 ad causam morbi reflectens, constituit prius vires confirmare,
 quam consuetos labores subiret; et ita in ea parte aegrotan-
 tibus semper prudens consilium dedit, *ac* ne timerent aliquid
 consuetae devotioni adimere morbi tempore est exhortatus,
 praecipue si mentalia exercitia prolixiora essent; [9v] et pa- 70
 tientiam eo tempore et aedificationem aliorum, quatenus is
 status ferret, curando, caetera *in tempus* valetudinis recupe-
 ratae *reiicerent*. Et in re hac (sicut in aliis ipse dicebat sibi
 accidere), prius errando non errare didicit. Cum autem sae-
 pius recidentem medici opera eum non posset liberare, nova 75
 quadam medicina convaluit: cum enim in arbore quadam
 multas ficus vidisset, a muliere, cuius erat arbor, aliquas sibi
 dare postulavit; illa vero magna cum devotione satis multas
 ficus colligens ipsi obtulit, quas cum comedisset, sanitatem
 illi Dominus reddidit ⁵². Urgebant nihilo minus viri boni ut 80
 propter stomachi dolorem, quem iam bene patiebatur, vesti-
 bus se contra frigus muniret; et ita ne eis et rationi repug-
 nare videretur, vestes quasdam ex panno rudi, coloris cesii

52 cum illa *sup. lin., infra del.* quatenus || 53 *dicenda sup. lin.* || 54 ipso
corr. ex eo || 57 *id fore corr. ex esse futurum ipse* || 62 *prout initio corr. ex*
iuxta quod initio || 68 *ac corr. ex et* || 72-73 *in tempus* — *reiicerent corr. ex*
post valetudinem recuperatam facturi || 73 *aliis del. rebus* || 74 *errare del.*
in via || 75 *eum del. omnino*

⁵⁰ Supra, n. [20].

⁵¹ Sum., n. 23, I, 163.

⁵² Idem habes in Sum., n. 27, I, 165.

(pardillum vulgo vocant) ⁸³, et aliquid etiam quo caput teget, accepit.

[24] Hoc ipso anno Manresae exacto, quamvis proprio profectui Ignatius dabat operam, nihilominus quod ipse a Deo acceperat proximis, *ut diximus* ⁸⁴, communicabat; *et hunc zelum animarum* altissime in *eius animo* Dominus impresserat, ⁹⁰ et experientia comperiebat, dum proximis communicabat accepta, non solum ea *non* minui, sed in ipso etiam valde crescere. Spiritualia ergo illa Exercitia, quae a Deo *ipse edoctus acceperat*, multis Manresae communicare coepit ⁸⁵; et eos quibus ea proponebantur, admirandis illustrationibus et spirituali consolatione et virtutum omnium augmento Dominus promovebat. In familiaribus etiam colloquiis, cum his et illis agere solitus fuit; et cum a quibusdam ad prandium invitaretur, non recusabat ad eos ire (quamvis alioqui ex elemosynis emendicatis *viveret*); quamdiu autem cibum capiebat, ¹⁰⁰ tacere *consueverat*, si non interrogabatur; interrogatus, comedere desinens, respondebat; et qui hoc observabant, pauca, ne cibum capere desineret, *interrogabant*. Prandio absoluto, occasione aliqua sumpta ex verbis in mensa dictis, vel aliunde, spirituale colloquium habere, [10] prout illi tunc Dominus dabat (nec enim prius praemeditabatur), solitus erat; et si quando *fuisset praemeditatus*, non bene id ei succedebat ⁸⁶. Et ex huiusmodi exhortationibus multum etiam aedificationis in auditoribus sequebatur; et utraque ratione, sed potissimum spiritualium Exercitiorum (quae satis late Manresae ¹⁰ patuerunt), multi magnam vitae mutationem *ibidem* et in spi-

84 vulgo *sup. lin.* || 88 ut diximus *sup. lin.* | communicabat *corr. ex* communicat || 88-89 et — animarum *add. in marg., in textu del.*: iam inde ab initio coepit et haec desideria proximum iuvandi || 89 eius animo *sup. lin.* || 90 comperiebat *del.* quod || 91 non minui *corr. ex* minuebantur || 91-92 crescebant *ante corr.* || 92-93 ipse — acceperat *add. in marg., in textu delet.*: acceperat et quibus ipse in primis se exercuerat et adnotaverat || 94 ea *corr. ex* huiusmodi exercitia || 99 viveret *sup. lin., corr. ex* et bona parte huius temporis in hospitali viveret || 100 consueverat *corr. ex* solitus erat | interrogatus *del.* cibum || 1 pauca *del.* interrogabant || 2 interrogabant *sup. lin.* || 4 habere *del.* solitus erat || 5 enim *sup. lin.* || 6 fuisset praemeditatus *corr. ex* id fecisset || 10 ibidem *sup. lin., del.* fecerunt

⁸³ « Paño pardillo. El más tosco, de color pardo, sin tinte, que usa la gente pobre ». *Diccionario de la lengua castellana*, Madrid, 1726-1733 (« de Autoridades »).

⁸⁴ *Sup.*, n. 17.

⁸⁵ *Sum.*, n. 24, I, 163-164; v. IPARRAGUIRRE, *Práctica de los Ejercicios*, p. 1.

⁸⁶ *Sum.*, p. 164.

rituali via insignes progressus fecerunt. Cum autem magnam de Ignatii sanctitate existimationem homines eius oppidi concepissent, cum in praedictum morbum Ignatius incideret, magistratus eius populi domum et reliqua necessaria ad eius curationem prospexerunt; et primariae matronae totam noctem in eius cura interdum pervigilem ducebant⁵⁷.

[25] Sed cum Manresae supra scriptum tempus unius anni plus minus exegisset, Barcinonam se contulit, ubi et aliorum exhortationibus, et quia ipse ad Dei gloriam fore iudicabat, litteris dare operam, ut cum doctrina a Domino supernaturaliter accepta, etiam acquisitam ad proximorum aedificationem adiungere constituit. Et ita studio grammatices sic dare operam coepit (*quamvis alii post reditum a Hierosolymis hoc studium inchoatum existimant*)⁵⁸, ut eandem vivendi rationem, quam Manresae tenuerat, victitandi scilicet ex emendicatis eleemosynis, et in hospitali pauperum divertendi retineret; amor enim paupertatis, tam interioris, quam etiam exterioris, ad Christi imitationem, alte eius animo insederat; nec spiritualium Exercitiorum tradendorum, et per familiaria colloquia huius et illius iuvandi studium, interim omisit; et in dies in eo dexteritas et efficacia ad animas iuvandas et discretio spirituum augebatur; et tam ad tentationes discutiendas, quam ad eos qui in res spirituales incumberent dirigendos, eximium talentum a Domino acceperat⁵⁹.

11 autem *sup. lin.* || 12 eius *sup. lin.* || 15 primariae *del.* eius populi || 17-18 supra — anni *corr. ex* annum || 20 litteris dare *corr. ex* ut litteris daret || 22 adiungere constituit *corr. ex* adiungeret || 23-24 (*quamvis — existimant*) *add. in marg.* || 31 dexteritas — animas *subd. lin.*

⁵⁷ *Ib.*, nn. 26-27, I, 164-165; cf. *Acta*, n. 34, I, 407.

⁵⁸ Id certo tenendum est, si *Acta* sequi velimus; nec tempus Ignatio fuit in prima Barcinonensi commoratione, quae ad 20 fere dies protracta est (*Acta*, n. 37), studiis operam navandi. Error fuit Lainii (*Lain.*, n. 16, I, 84-86) repetitus a Pol. in *Sum.*, n. 28, p. 166, Ignatium ante peregrinationem Hierosolymitanam Barcinone studia inchoasse.

⁵⁹ *Sum.*, n. 28, I, 166.

CAPUT QUARTUM

DE PROFECTIONE HIEROSOLYMITANA ET REDITU IN HISPANIAM

26. Hierosolymam proficiscitur. Divinum auxilium optans, se hominis privat in viatico, etc. — 27. Caletam et Romam venit. Venetias iter instituit. Consolatur Dominus Ignatium ipsi apparens. — 28. Venetiis ex platea ad domum patricii cuiusdam ducitur. A Duce Veneto impetrat ut Hierosolymas transferatur gratis. — 29. Aegrotans ingreditur navim et ibi sanatur. — 30. Quae in Terra Sancta ei acciderunt. — 31. Redit Venetias. — 32. Quae Ferrariae acciderunt. — 33. Genuam pergens ab Hispanis et Gallis capitur. In Hispaniam redit.

- [26] Postquam in via spirituali et abnegationis studio solida Ignatius fundamenta iecerat, propositum illud antiquum de locis Terrae Sanctae invisendis, ubi Christus reparationis nostrae mysteria executus fuerat, ad effectum deducere optabat; et cum eo desiderio inflammaretur, primo quoque tempore et data navigandi occasione in Italiam transire *sub anni 1523 initium* statuit, ut *inde* Hierosolymam pergens, ibidem, si fieri posset, permaneret ⁶⁰; *nec enim* solum suae devotioni satisfacere in sanctis illis locis invisendis, sed etiam [10v] infidelibus (si qua ratione ostium ipsis aperiretur), Christi fidem ac doctrinam praedicare, et multa *propter ipsius* amorem *agere et pati proposuerat*. In hoc autem toto itinere, praeter fidei et spei in Domino constitutae magnitudinem, constans in eo paupertatis amor valde eminuit. Nam in primis, quamvis et socii huius itineris aliqui sese obtulissent, et viaticum a piis viris eidem offerretur, neutrum admittere *voluit*, ne in alio quam in Deo suam confidentiam constitueret ⁶¹. Sed cum navis praefectus neminem vellet admittere, qui saltem panis nautici (quem biscoctum vocant) comeatum ad suum usum non inferret, anxius Ignatius quod iuxta votum suum non permitteretur omnino sine his humanis praesidiis

2 et del. eius | in Hispaniam add. Po || 9 sub — initium add. in marg., prius scripserat sub finem | statuit corr. ex constituit | inde corr. ex Venetiis || 10 nec enim corr. ex et non || 12 ostium corr. ex hostium || 13-14 multa — proposuerat corr. ex et sitim suam agendi et patiendi multa propter Christi amorem satisfaceret || 18 voluit corr. ex constituit || 20 vellet del. in navim

⁶⁰ Id dictum fuerat a Lainio (*Lain.*, n. 16, I, 86) et a Pol. in *Sum.*, n. 29, I, 167.

⁶¹ *Sum.*, n. 29, I, 167.

navem ingredi, confessarium consuluit, a quo iniunctum ipsi
est ut praedictum panem inferret; quod cum ex mendicato 25
facile comparasset, et in navem comportasset, aliquid pecu-
niae, quae ipsi superfuerat, in ipso littore reliquit, ne quid-
quam amplius quam quod omnino necessarium erat viatici
haberet ⁶².

[27] Barchinona ergo solventes, post validam tempesta- 30
tem Caietam *appulerunt*, et inde Romam terrestri itinere
magno cum labore *Ignatius* pervenit. Cum enim peste Italiae
pars illa magna laboraret, in oppida *ignoti perdifficile* admit-
tebantur ⁶³, et ita, praeter laborem itineris et hospitiorum seu
hospitalium defectum, fame etiam ei egregie laborandum fuit. 35
Romae igitur, benedictione Pontificis pro more peregrinorum
accepta, qui tunc *Adrianus, natione holandus*, erat, Venetias
proficiscitur ⁶⁴. Quamvis *autem* piis hominibus Romae non
adquieverat, qui hanc peregrinationem ut periculosam [ei
dissuaserant] propter Solimani, turcharum regis, *potentiam*, 40
qui Rhodum insulam in potestatem *non multo ante, scilicet*
anno Domini 1522 praecedente, redegerat, et suis classibus
illa maria infestabat ⁶⁵; ut tamen septem vel octo aureos
nummos *in eleemosynam* donatos acciperet ad naulum sol-
vendum, persuaserant. Sed cum in itinere haec pecunia Igna- 45
tium torqueret, quod alibi quam in Deo fiduciam habere sibi
videretur, de ea abiicienda cogitabat; sed hoc postea consi-
lium coepit, ut eam pauperibus distribueret, quod et fecit
et scrupulum sibi brevi, ne obolum quidem retinendo, ademit ⁶⁶.
Sed cum ob corporis debilitatem lentius pedes incederet, alii 50
eum comitem habere fugiebant, [11] alii, postquam coepis-
sent comites esse, eum deserebant; et ita linguae italicae im-
peritus, sine pecunia, ab obscuritate noctis *interdum* deprehen-
sus antequam ad populos accederet (cum etiam illi propter

27-28 quidquam *sup. lin.* || 31 *appulerunt corr. ex perveniunt* || 32 *Ignatius sup. lin.* || 33 *pars — laboraret add. in marg., corr. ex Italia in ea parte* || *ignoti perdifficile corr. ex non* || 37 *Adrianus — holandus corr. ex Clemens* || 7 *erat* || 38 *autem corr. ex et quamvis* || 40 *potentiam corr. ex periculum* || 41-42 *non multo — praecedente add. sup. lin.* || 44 *ex eleemosyna ante corr.* || 48 *distribuerent ante corr.* || 51 *eum add. sup. lin.* || 53 *interdum sup. lin.*

⁶² *Acta*, nn. 35-36, I, 410.

⁶³ *Ib.*, n. 38, I, 414.

⁶⁴ *Ib.*, n. 40, I, 416.

⁶⁵ Solimanus II († 1566) dictus « Legislator », anno 1522 expugnavit insulam Rhodum.

⁶⁶ *Sum.*, n. 30, I, 167; *Acta*, n. 40, I, 416.

55 pestem praedictam difficile externos admitterent), non medio-
crem exercendae patientiae occasionem in hoc itinere habuit.
Sed adiutor in opportunitatibus aderat illi Dominus, qui prope
Patavium ipsi *apparens*, et consolatus est *eum*, et ipsius ani-
mum roboravit. Cumque diligenter custodes eius urbis cae-
60 teros ob pestis timorem explorarent, libere Ignatius ingredi
permissus est, cum tamen aliqui comites, qui eum deserue-
rant, magno cum labore et discussione *vix* tandem in urbem
admissi fuerint ⁶⁷.

[28] Venetias inde veniens, cum non haberet unde ex-
65 pensas hospitii *vel cymbae, qua ad hospitale deferretur*, sol-
veret, in platea Sancti Marci prima nocte qua in eam urbem
appulerat, super cuiusdam artificis *scamno* quieti se dedit.
Accidit autem ut quidam ex patriciis eius urbis, cum in suo
lectulo *iaceret*, audire sibi huiusmodi verba videretur: — Tu
70 in moli lecto conquiescis, et servus meus in platea *noctem*
exigit —. Surgens itaque et ad Sancti Marci plateam ille ve-
niens, Ignatium qui in *praedicto* scamno lectum sibi para-
verat, invenit, et domum suam deducens hospitio eum hu-
maniter excepit ⁶⁸. Sed cum nimio honore afficeretur, postri-
75 die ab ea domo recessit, et apud quendam alium hispanum
et quidem cantabrum, *in quem inciderat*, divertit ⁶⁹. Dissua-
debat ille, quemadmodum et alii, peregrinationem hanc, prae-
sertim sine pecunia, quam non solum in itinere, sed etiam in
ipsa Terra Sancta solet esse necessaria; sed Ignatius, nihil
80 de sua sententia *mutans*, amico illi dixit sperare se in Do-
mino, si vel unica tabula eo anno in Terram Sanctam perve-
niret, se in illa Hierosolymam esse venturum; noluit autem
humana quaedam media, quae facile potuisset, adhibere. Sed
ipsemet ducem Venetiarum Andream Griti, cui omnino in-

57-58 qui — *apparens subd. lin.* | *apparens corr. ex apparuit* || 58 eum et
corr. ex ac || 62 *vix sup. lin.* || 64 Venetias — *veniens subd. lin.* || 65 vel —
deferretur sup. lin. || 67 *scamno corr. ex mensa* || 69 *luceret corr. ex quieti*
se dedisset | Tu *corr. ex Tune* || 70-71 *noctem exigit corr. ex pernoctabit* ||
72 *praedicto sup. lin.* || 75 hispanum *del.* divertit || 76 in — *inciderat corr. ex*
qui ei accurrerat || 80 *mutans corr. ex mutavit et* || 83 *humana — adhibere*
corr. ex adire legatum Caroli Imperatoris vel alia media quaerere || 84 An-
drea Griti *corr. ex qui tunc erat Andreas Griti*

⁶⁷ *Acta*, nn. 41-42, I, 418.

⁶⁸ Erat is Marcus Antonius Trevisan, de quo vide supra, Mon. 17, annot. 28, 29; v. etiam *Acta*, n. 42, I, 418-419, et annot. 9.

⁶⁹ Cf. *Acta*, loco citato in annotatione praecedenti, et ib. n. 50, I, 430. Huius nomen invenire nobis non licuit.

cognitus erat, adivit, et hispanice eum allocutus, propter Christi amorem postulavit, ut se in Terram Sanctam deferri iuberet. Dux autem libenter ac liberaliter id quod postulabatur con-[11v]cessit; et cum navis quaedam eius reipublicae in Cyprum navigaret, ut Ignatium *deportaret* et expensas ipsi necessarias faceret iniunxit ⁷⁰.

[29] Sed paupertatis difficultate sublata, in aliam non minorem incidit, in morbum videlicet, quo non solum laborabat eo die quo navis erat ex portu discessura, sed catapocium eo ipso die sumpserat. Cum autem nunciaretur navis profectio, et medicus imminere ipsi mortem diceret, si tali in statu hanc navigationem aggrederetur; a meliori ipse medico instructus, in spiritu fidei et confidentiae in Domino navim ingressus, agitatione maris, non solum catapocium, sed noxios etiam humores ex stomaco evomuit; et Dei bonitate fidem eius iuvante, non solum ab ultimo hoc morbo liber factus fuit, sed etiam a diuturno stomachi morbo fuit sublevatus, a quo graviter aliquandiu fuerat afflictus ⁷¹. Nec sine spirituali fructu haec navigatio peracta est, cum eius exemplo et colloquiis commoti plurimi profecissent, et veneratione ac amore ipsum prosequerentur. Cum tamen quosdam, qui male se gerebant, liberius aliquanto reprehenderet, nautarum consilium hoc erat, ut ad quandam insulam apellentes, eum ibi relinquerent; sed cum illi iam vicini essent, vento contrario ab ea disiuncti, iter suum in Cyprum sunt prosecuti ⁷². Adfuit etiam *Ignatio* Dominus saepe et consolatus est eum in hac navigatione.

[30] Cum autem in Cypro *invenisset Ignatius* peregrinorum navim, in eadem, sine *ullo* viatico, quod reliquum erat itineris usque ad Terram Sanctam confecit. Ubi, cum singulari devotione et spirituali consolatione, nec solum in aliorum comitatu, sed solus interdum, ea Sancta Loca *nostrae redemp-*

89 *deportaret corr. ex deferret* || 92-93 in — laborabat *subd. lin.* || 93-94 catapocium *subd. lin.* || 100 ultimo — factus *subd. lin.* || 1 stomachi morbo *subd. lin.* || 7 insulam *del. desertam* || 8 illi *sup.-lin.* | cum — ab ea *subd. lin.* || 10 Ignatio *corr. ex illi* || 12 invenisset Ignatius *corr. ex consecuti essent* || 13 sine — viatico *subd. lin.* | ullo *sup. lin.* || 15 consolatione *del. loca illa sancta perlustravit* || 16 interdum *del. ad* || 16-17 nostrae — affectu *sup. lin., corr. ex et praecipue ad*

⁷⁰ *Sum.*, n. 30, I, 167; *Acta*, n. 43, I, 420.

⁷¹ *Sum.*, n. 30, I, 167-168; *Acta*, n. 43, I, 420.

⁷² *Acta*, nn. 43-44, I, 420-422.

55 pestem praedictam difficile externos admitterent), non medio-
crem exercendae patientiae occasionem in hoc itinere habuit.
Sed adiutor in opportunitatibus aderat illi Dominus, qui prope
Patavium ipsi *apparens*, et consolatus est *eum*, et ipsius ani-
mum roboravit. Cumque diligenter custodes eius urbis cae-
60 teros ob pestis timorem explorarent, libere Ignatius ingredi
permissus est, cum tamen aliqui comites, qui eum deserue-
rant, magno cum labore et discussione *vix* tandem in urbem
admissi fuerint ⁶⁷.

[28] Venetias inde veniens, cum non haberet unde ex-
65 pensas hospitii *vel cymbae, qua ad hospitale deferretur*, sol-
veret, in platea Sancti Marci prima nocte qua in eam urbem
appulerat, super cuiusdam artificis *scamno* quieti se dedit.
Accidit autem ut quidam ex patriciis eius urbis, cum in suo
lectulo *iaceret*, audire sibi huiusmodi verba videretur: — Tu
70 in moli lecto conquiescis, et servus meus in platea *noctem*
exigit —. Surgens itaque et ad Sancti Marci plateam ille ve-
niens, Ignatium qui in *praedicto* scamno lectum sibi para-
verat, invenit, et domum suam deducens hospitio eum hu-
maniter excepit ⁶⁸. Sed cum nimio honore afficeretur, postri-
75 die ab ea domo recessit, et apud quendam alium hispanum
et quidem cantabrum, *in quem inciderat*, divertit ⁶⁹. Dissua-
debat ille, quemadmodum et alii, peregrinationem hanc, prae-
sertim sine pecunia, quam non solum in itinere, sed etiam in
ipsa Terra Sancta solet esse necessaria; sed Ignatius, nihil
80 de sua sententia *mutans*, amico illi dixit sperare se in Do-
mino, si vel unica tabula eo anno in Terram Sanctam perve-
niret, se in illa Hierosolymam esse venturum; noluit autem
humana quaedam media, quae facile potuisset, adhibere. Sed
ipsemet ducem Venetiarum Andream Griti, cui omnino in-

57-58 qui — *apparens subd. lin.* | *apparens corr. ex apparuit* || 58 eum et
corr. ex ac || 62 *vix sup. lin.* || 64 Venetias — *veniens subd. lin.* || 65 vel —
deferretur sup. lin. || 67 *scamno corr. ex mensa* || 69 *luceret corr. ex quieti*
se dedisset | Tu *corr. ex Tune* || 70-71 *noctem exigit corr. ex pernoctabit* ||
72 *praedicto sup. lin.* || 75 *hispanum del. divertit* || 76 in — *inciderat corr. ex*
qui ei accurrerat || 80 *mutans corr. ex mutavit et* || 83 *humana — adhibere*
corr. ex adire legatum Caroli imperatoris vel alia media quaerere || 84 An-
dream Griti *corr. ex qui tunc erat Andreas Griti*

⁶⁷ *Acta*, nn. 41-42, I, 418.

⁶⁸ Erat is Marcus Antonius Trevisan, de quo vide supra, Mon. 17,
annot. 28, 29; v. etiam *Acta*, n. 42, I, 418-419, et annot. 9.

⁶⁹ Cf. *Acta*, loco citato in annotatione praecedenti, et ib. n. 50, I,
430. Huius nomen invenire nobis non licuit.

cognitus erat, adivit, et hispanice eum allocutus, propter Christi amorem postulavit, ut se in Terram Sanctam deferri iuberet. Dux autem libenter ac liberaliter id quod postulabatur con-[11v]cessit; et cum navis quaedam eius reipublicae in Cyprum navigaret, ut Ignatium *deportaret* et expensas ipsi necessarias faceret iniunxit ⁷⁰.

[29] Sed paupertatis difficultate sublata, in aliam non minorem incidit, in morbum videlicet, quo non solum laborabat eo die quo navis erat ex portu discessura, sed catapocium eo ipso die sumpserat. Cum autem nunciaretur navis profectio, et medicus imminere ipsi mortem diceret, si tali in statu hanc navigationem aggredereetur; a meliori ipse medico instructus, in spiritu fidei et confidentiae in Domino navim ingressus, agitatione maris, non solum catapocium, sed noxios etiam humores ex stomaco evomuit; et Dei bonitate fidem eius iuvante, non solum ab ultimo hoc morbo liber factus fuit, sed etiam a diuturno stomachi morbo fuit sublevatus, a quo graviter aliquandiu fuerat afflictus ⁷¹. Nec sine spirituali fructu haec navigatio peracta est, cum eius exemplo et colloquiis commoti plurimi profecissent, et veneratione ac amore ipsum prosequerentur. Cum tamen quosdam, qui male se gerebant, liberius aliquanto reprehenderet, nautarum consilium hoc erat, ut ad quandam insulam apellentes, eum ibi relinquerent; sed cum illi iam vicini essent, vento contrario ab ea disiuncti, iter suum in Cyprum sunt prosecuti ⁷². Adfuit etiam *Ignatio* Dominus saepe et consolatus est eum in hac navigatione.

[30] Cum autem in Cypro *invenisset Ignatius* peregrinorum navim, in eadem, sine *ullo* viatico, quod reliquum erat itineris usque ad Terram Sanctam confecit. Ubi, cum singulari devotione et spirituali consolatione, nec solum in aliorum comitatu, sed solus interdum, ea Sancta Loca *nostrae redemp-*

89 *deportaret corr. ex deferret* || 92-93 in — laborabat *subd. lin.* || 93-94 catapocium *subd. lin.* || 100 ultimo — factus *subd. lin.* || 1 stomachi morbo *subd. lin.* || 7 insulam *del. desertam* || 8 illi *sup. lin.* | cum — ab ea *subd. lin.* || 10 Ignatio *corr. ex illi* || 12 invenisset Ignatius *corr. ex consecuti essent* || 13 sine — viatico *subd. lin.* | ullo *sup. lin.* || 15 consolatione *del. loca illa sancta perlustravit* || 16 interdum *del. ad* || 16-17 nostrae — affectu *sup. lin., corr. ex et praecipue ad*

⁷⁰ *Sum.*, n. 30, I, 167; *Acta*, n. 43, I, 420.

⁷¹ *Sum.*, n. 30, I, 167-168; *Acta*, n. 43, I, 420.

⁷² *Acta*, nn. 43-44, I, 420-422.

tionis mysteriis nobilitata perlustravit. Sed praecipuo affectu
eum Montis Oliveti locum, ubi Christus in coelum ascensurus,
vestigia pedum impressa reliquit, non semel invisit, custodi-
 20 *bus saracenis (cum pecuniam non haberet) res aliquas do-*
nando, ut ipsum eo accedere permetterent. [12] Dona autem
quae habebat quidam cultri pennarii et forcipes erant, et alia
huiusmodi ⁷³. *Et tanto cum gustu ac spiritualis consolationis*
sensu afficiebatur, ut quod prius cogitaverat, tunc multo cer-
 25 *tius constitueret, ibi scilicet manere. Et ita Guardianum coe-*
nobii Sancti Francisci eo videbatur sibi adduxisse, ut non
repugnaret (quod in ipso erat) quominus Hierosolymis Igna-
tius manere posset. Sed Minister Provincialis id minime con-
venire ratus (quamvis gravem ipsis se non futurum promit-
 30 *teret Ignatius, nudum tectum nec quicquam praeterea ab eis*
expectans, caetera ex eleemosynis, vel a christianis, vel ab
infidelibus postulaturus), nihilominus ille in sua perstitit sen-
tentia; et cum facultatem se habere diceret, ut eos a commu-
 35 *nione fidelium repelleret, qui ipso invito in Terra Sancta ma-*
nere vellent, intellexit Ignatius non esse Dei voluntatem ut ibi
tunc maneret; et satis res ipsa docuit eius ministerium aliis
provinciis et charitatis functionibus Deum velle impendi ⁷⁴.

[31] Rediit ergo in Cyprum; ubi, cum tres naves essent
 Venetias navigaturae: una Turcharum, altera valde bona Ve-
 40 netorum, tertia debilis, quae aquam per rimas aliquas ad-
 mittebat, in illam Venetorum validiorem pii viri inducere Igna-
 tium nitebantur, et ut praefecto navis id persuaderent, eum
 esse virum sanctum dicebant; ille vero facetia, admissionem
 Ignatii recusans: — Si sanctus est, inquit, non indiget mea

19 non semel in marg. prius scripserat sed delevit secundo et tertio ||
 20 saracenis sup. lin. || 20-21 donando corr. ex offerendo quod verbum tamen
 cancellare oblitus est || 21 eo corr. ex ad praedicta loca | permetterent del. ubi
 vitae et mortis et ascensionis Christi monimenta cernebantur || 23 consolatio-
 nis sup. lin. || 24 sensu del. et tanta lachrymarum copia | tunc sup. lin. ||
 25 ibi — manere corr. ex ut ibi scilicet maneret || 26 eo corr. ex in eam sen-
 tentiam || 27-28 Hierosolymis Ignatius corr. ex ibi || 29 ratus corr. ex cap-
 tus [?] || 29-30 gravem — Ignatius corr. ex gravis futurus ipsis non erat
 Ignatius || 32 ille corr. ex minister Provincialis || 33 se del. Ignatium ||
 34 ipsos invitos ante corr. || 35 Deo gratum ante corr. || 36 et satis — eius
 corr. ex quod eius opera || 36-37 aliis provinciis — impendi corr. ex alibi a
 Deo impendi vellet || 38 ergo del. cum aliis | ubi — essent subd. lin. || 41 Ve-
 netorum sup. lin. || 42 praefecto corr. ex duci

⁷³ Sum., n. 31, I, 168.

⁷⁴ Acta, nn. 45-46, I, 422-424.

navi, sed per aquas pedibus ire poterit —. Fuit itaque in illa 45
 tertia et despecta navicula admissus; sed, cum omnes eodem
 die ex Cypro solvissent, sola haec Venetias pervenit; nam,
 oborta tempestate, Turcharum navis absorta undis, illa au-
 tem valida scopulis illisa naufragium fecit, quamvis homines
 non perierunt ⁷⁵. Recreatus autem aliquot [12v] diebus Ve- 50
 netiis, et humaniter ab hospite suo cantabro tractatus, ali-
 quid etiam pecuniae ei in eleemosynam dedit ut Genuam sal-
 tem perveniret, quod imbecillitas eius valetudinis id postu-
 lare videbatur ⁷⁶.

[32] *Sed cum Venetiis, circa initium anni 1524 profec-* 55
tus, Ferrariam venisset, et in summo templo oraret, pauper
 quidam ab eo eleemosynam postulavit, cui unam ex mino-
 ribus *monetis* quas ferebat dedit; et cum alius tantumdem
 faceret, dedit et illi. Demum cum, alii alios admonentes, mul-
 ti ad eum venissent, *nulli propter Christi amorem petenti* 60
negare eleemosynam sustinens, post minutas monetas maio-
 res dare coepit, donec ne obolum quidem sibi reliquit, et ex
 mendicato cibum eo die quaerere debuit, clamantibus *italico*
sermone pauperibus, *qui onere pecuniae eum liberaverant:*
 — il santo, il santo ⁷⁷ —. 65

[33] Ferraria iter Genuam versus ipstituit; sed cum in
 Longobardia et Cisalpina Gallia, bellum inter *caesarianos et*
Gallos hoc tempore, scilicet, anno Domini 1524 ineunte, gere-
 retur, dum prope *caesarianos* transiret, a militibus ut explo-
 rator captus, et ad ducem adductus fuit. Cum autem consue- 70
 visset Ignatius, ad compensandam nimiam in loquendo civili-
 tatem, qua in curiis principum uti solitus erat, simplicem ac
 pene rusticum loquendi modum etiam cum nobilibus et mag-
 natibus tenere; cum ad hunc ducem *adduceretur,* venit ei in
 mentem mutandum esse loquendi modum, et honorifice illum 75
 esse sibi compellandum; nam et torturam et alia huiusmodi

48 Turcharum navis *subd. lin.* || 49 valida scopulis *subd. lin.* || 54 vide-
 batur *del.* sed cum Ferrariæ || 55-56 Sed cum — venisset, et *in marg.* || 58 mo-
 netis *sup. lin.* || 60-61 nulli — sustinens *sup. lin.* || 63-64 italico sermone
sup. lin. || 64 qui — liberaverant *sup. lin.* || 67-68 caesarianos — ineunte *corr. ex*
 imperatorem Carolum et Franciscum Gallorum regem satis grava[retur] ||
 69 caesarianos *corr. ex* castra Caroli | a *del.* caesarianos || 74 duceretur *ante corr.*

⁷⁵ *Ib.*, n. 49, I, 428.

⁷⁶ *Ib.*, n. 59, I, 430; cf. *supra*, n. [28].

⁷⁷ *Sum.*, n. 32, I, 168; *Acta*, n. 50, I, 430.

ob suspicionem timere poterat. Agnoscens autem huiusmodi cogitationes ex timore profectas, et contra, id quod sibi proposuerat, ad maiorem sui abnegationem et Dei honorem tenere, decrevit non solum consuetum loquendi morem non mutare, sed nec ullum signum honoris huic duci exhibere, ut in tentatorem tela sua regereret. Adductus ergo coram praedicto duce, nec pileo, nec verbo, nec ullo signo corporis ullam reverentiam ei exhibuit. Interrogat ille unde veniat, quo vadat, 80 cuias sit, quod sit eius nomen; nullum verbum Ignatius respondit, in terram defixos oculos habens; quod videns dux ille, interrogavit num explorator esset. Hic tantum respondendum duxit se exploratorem non esse. Dux ergo, tamquam hominem parum sanae mentis *ad se* duxissent, militibus succensens, dimitti Ignatium iubet, quem illi milites, ob reprehensionem sui ducis commoti, non sine calcibus et pugnis incussis, dimiserunt; sed quidam miles ieiuno et cibo indigenti Ignatio humanitatem exhibuit, apud quem refectus, in itinere coepto [13] perrexit. Et a speculatoribus Gallorum etiam 95 comprehensus et examinatus, benigne tamen ab eisdem exceptus et dimissus est; et inter haec pericula et molestias, singulari devotionis et consolationis spiritualis dono a Christo affectus, cum Genuam pervenisset, a quodam triremium praefecto *cantabro*, cui *Portundo* nomen erat, sibi aliquando familiarius noto, in Hispaniam transmissus est ⁷⁸.

CAPUT QUINTUM

DE STUDIIS, SOCIIS, CARCERIBUS, ET ALIIS INCOMMODIS
QUAE IN HISPANIA PERTULIT IGNATIUS

34. Deliberatio Ignatii de suae vitae statu. — 35. Barchinonam studii sedem deligit. Habitus et occupationes Ignatii. — 36. Tentationes in studiis vincit. Duobus annis studet Barchinonae. — 37. Erasmi opera ei displicent. — 38. Primi socii Ignatii. — 39. Complutum venit Ignatius. Nocturnos terrores vincit. — 40. Occupationes Ignatii Compluti. Socii Ignatii. — 41-42. Contradictiones suscitatae Ignatio tres. — 43. Tertia contradictio propter quam in carcerem ductus est, Ignatii

83 nec — nec *corr. ex* aut — aut || 89 *ad se duxissent corr. ex adduxissent* || 91 calcibus *corr. ex verberibus* || 99 *cantabro — Portundo in marg.*

⁷⁸ *Acta*, n. 52-53, I, 432-434. De Roderico Portuondo v. *Mon.* 17, annot. 36, supra, p. 435.

adventu Calistus sanatur. In carcerem coniicitur et quae ibi acta sunt ab Ignatio. — 44. Sententia de Ignatio lata. Ad archiepiscopum Toletanum et Salmanticam venit. — 45. Occupationes Salmanticae et nova tragedia. — 46. In carcerem Ignatius coniicitur. Socii Ignatii in carcerem coniecti. Exercitia spiritualia examinantur et Ignatii doctrina. — 47. Una cum sociis dimittitur. Sententia de Ignatio lata.

[34] Cum Barchinonam Ignatius pervenisset, ibidem aliquandiu haerere constituit. Diu *ille* multumque cogitaverat, 5 postquam Hierosolymis subsistere non *potuerat*, quam vitae rationem in posterum, ad maiorem Dei gloriam, sequi deberet ⁷⁹. Et cum desiderio proximos iuvandi semper accensus esset, et pro Christi nomine pati multa optaret, dubitaverat num religionem aliquam ingredi, an liber Dei obsequiis vacare, et aliquos sibi socios, qui in proximis etiam iuvandis similem operam navarent, deligere *deberet*. Et si religionem aliquam esset ingressurus, non *de* reformata, sed *de* dissoluta aliqua, in qua et multum pati et de ea benemereri, ad perfectiora iuvando, posset, *cogitabat* ⁸⁰. Sed tandem liber manere 15 et sic se totum Deo mancipare *gratius Deo fore* statuit; et studia litterarum in omnem eventum sibi proseguenda esse, ut apud proximos, sine admiratione hominum, quae a Domino acceperat, ad animarum auxilium convertere liceret.

[35] Delegit autem Barchinonam ut humanioribus literis daret operam, cum ibi matrona quaedam dives, nomine Isabella Rosel, necessaria ad victum, quidam vero vir pius, ludimagister, nomine Ardebolus, suam operam in litteris docendis, ipsi offerrent ⁸¹. Huic ergo studio, non mediocrem sibi ipsi vim inferens, cum dare operam coepisset, et iam meliuscule 25 valens, castigationes corporis propter itinera et valetudinem infirmam bona ex parte intermissas *resumpsit ille quidem, sed ad saccum non iudicavit esse redeundum*. Vilibus vestibus et calceis etiam utebatur, sed soleas perforans et paulatim discerpens, ut plantis terram attingeret, a superiori parte 30 tectos pedes habebat ⁸². Spiritualia etiam Exercitia quibusdam

2 sociis *corr. ex* et || 5 *ille sup. lin.* || 6 *potuerat corr. ex* licuerat || 10 ingredi *del.* deberet || 12 *deberet corr. ex* oporteret || 13-14 *reformatam sed dissolutam aliquam ante corr.* || 15 *cogitabat sup. lin.* || 16 *gratius Deo fore sup. lin. lin.* || 26 corporis *del.* resumens | propter *del.* navig (?) || 27-28 *resumpsit* — Vilibus *sup. lin.*

⁷⁹ *Ib.*, n. 50, I, 430.

⁸⁰ *Ib.*, n. 71, I, 462.

⁸¹ *Ib.*, n. 54, I, 434-436.

⁸² *Sum.*, n. 35, I, 170.

proponerebat, nec colloquia spiritualia et christianae doctrinae explicationem omnino intermisit⁸³; orationis tamen tempus minuit, ut *illud* studiis prolixius impenderet.

- ³⁵ [36] Sed cum primis grammaticae rudimentis daret operam, [13v] tam multi spirituales conceptus ei occurrebant et mentem ipsius occupabant, ut vel parum caperet, vel saltem parum retineret, ex his quae ad grammaticam pertinebant. Cum autem id ipse observasset, nec tantum aetati pro-
- ⁴⁰ vectae, aut consuetudini et affectui ad spiritualia tractanda, sed tentationi etiam daemonis id ascriberet, qui studia impedire ad Dei honorem suscepta nitebatur; ut eam tentationem superaret, hanc rationem inivit: suum praeceptorem in templum vocat, rem omnem ipsi narrat, et genibus ante ipsum
- ⁴⁵ provolutus, offert ei seipsum ad biennium vel totum illud tempus, quod latinae linguae addiscendae necessarium esset, et suam operam ac obedientiam promittens, rogat ut sui curam gerat, nec verbis tantum, sed verberibus etiam, si opus esset, ut minimum ex suis pueris, *castiget*. Hac ergo sui obla-
- ⁵⁰ tione humiliter et fortiter facta Deo et praeceptori propter Deum, tentationem hanc superavit, et duobus annis tantum in hoc studio profecit, ut iam et magistro et aliis, quos consuluit, ad studia superiora maturuisse videretur⁸⁴. *Hic addam, licet aliquot post annis acciderit, quod* cum Parisiis
- ⁵⁵ simili tentatione a studiis impediretur, simili modo cursus philosophici magistro se offerens, eam superavit; et quia spiritualia colloquia, quae domi de Deo cum Petro Fabro pericunde habere solitus erat, eadem studia impediabant, pactum cum eo inivit, ad tempus ne de rebus divinis inter se loquerentur⁸⁵. Docebat divina *nimirum* Bonitas Ignatium, *etiam*
- ⁶⁰ dum sancta cum intentione errabat, ut suos aliquando futuros discipulos errare non sineret; et ita in Constitutionibus, studiorum tempore mentales orationes (ut in eis cernitur)⁸⁶ moderatus est, et studia, ob Dei honorem suscepta, pro oratione
- ⁶⁵ esse debere magna ex parte censuit. Sic etiam, cum in chri-

34 *illud* *corr. ex* tempus || 35 Sed — grammaticae *subd. lin.* || 37 ut vel *del.* nihil || 42 eam *corr. ex* hanc || 49 *castiget* *add. in marg.* || 51 et — tantum *subd. lin.* || 53-54 Hinc — quod *sup. lin.* || 54 cum *del.* esset || 60 *nimirum* *sup. lin.* | etiam *sup. lin.*

⁸³ *Ib.*, n. 55, I, 436-438.

⁸⁴ *Ib.*, n. 33, I, 169; *Acta*, n. 55, I, 436.

⁸⁵ *Sum.*, l. c.; *Rib.*, *De Actis*, n. 92, *sup.*, 384.

⁸⁶ *Constitutiones Soc. Iesu*, P. IV, cap. 4, n. 3; cap. 6, n. 3.

stiana doctrina docenda et aliis occupationibus ad proximi auxilium pertinentibus, quae tempus prolixius requirebant, occupabatur, tempus orationis contrahebat, missam tamen singulis diebus audiebat, nec conscientiae examina omittebat, et aliquam horam orationi opportunam impendebat, et ita 70 deinde *suos* id observare debere existimavit ⁸⁷.

[37] Nec omittendum est quod, cum esset Barcinone, quibusdam id suadentibus et approbante confessario, quendam Erasmi libellum, cuius erat titulus « Enchiridion militis christiani » legit, quod et pius esse et ornata lingua scriptus 75 diceretur. Observabat nihilominus Ignatius intepescere in se devo-[14]tionis ac pietatis ex hac lectione fervorem, et ita librum abiecit ⁸⁸, et postea Erasmi spiritu adhuc magis cognito, prohibuit ne in Societate eius auctoris liber ullus legere- tur; quamvis enim aliqua ab ipso scripta essent, quae nihil 80 mali continerent, timebat ne propter haec nostri auctori afficerentur, et in rebus male scriptis eidem fidem haberent ⁸⁹. Placebat autem ei mirum in modum libellus ille aureus, qui Ioannes Gerson, « De imitatione Christi » dicitur, et ab aliis eum legi pergratum habebat ⁹⁰. 85

71 *suos corr. ex alios* || 82 *fidem del. male*

⁸⁷ *Sum.*, n. 34, I, 160-170.

⁸⁸ Videtur Pol. hoc desumere ex Ribadeneyra, *Vita*, l. I, c. 13; cf. *Memoriale*, n. 245, I, 669. Vide de hac re dicta in I, p. 585, annot. 50. Ribadeneyra, in collectaneis ante *Vitam* scriptis, (Mon. 16, supra, pp. 416-417) hunc eventum Compluti accidisse dicit, in quo cohaeret cum *Memoriali*, nn. 98, 245 (v. supra, p. 417, annot. 15). — Hac occasione liceat nobis in mentem revocare verba *Memoralis*, numero 245, inveniri in parte documenti quae lingua hispanica scripta est, et quidem anno 1555, verba autem sub numero 98 pertinere ad commentarium lingua lusitana scriptum a Câmara multos post annos (1573-1574). Iam, verba sub numero 245 sonant: « que leyese el Encheridion » ... « *nunca lo quiso leer* ». Unde minus probabilis videtur sententia Marcelli Bataillon, qui ex verbis sub numero 98: « que lesse *pollo* Enchiridion » ... « *mas que o não quisera fazer* » arguit Ignatium renuisse *Enchiridion* adhibere tamquam librum assiduae lectionis, ad modum « devotionarii », non autem opus illud saltem aliquando legere. Cf. M. BATAILLON in *Bulletin Hispanique* 49 (1947) 100; IDEM, *Erasmo y España*, I, 248.

⁸⁹ Vide Mon. 16, annot. 12, supra, pp. 416-417, ubi de tempore et modo quo lectio Erasmi prohibita ab Ignatio fuit, textus nonnullos adduximus.

⁹⁰ *Memoriale*, nn. 97, 98, I, 584 et annot. 47, (cf. ib., n. 226, p. 659).

[38] Antequam Barchinona recederet, aliqui socii, qui eius instituti rationem sequi volebant, *Ignatio* adhaeserunt; nam, ut diximus ⁹¹, ad proximos ad virtutem et per se et per alios *inflammandos ac iuvandos* iam ab initio propensus erat.

⁹⁰ Horum unus Calistus dicebatur, qui, Ignatio adiuvante, Hierosolimam transierat, et in reditu eidem sese coniungere ad eius vitae institutum *sequendum* decrevit; alter fuit quidam cognomine Artiaga, qui postea promotus ad episcopatum in India occidentali, *ibi* mortem obiit; tertius cognomine Cázeres

⁹⁵ dicebatur, qui proregi Chatalauniae inserviebat, alius ab eo *eiusdem* cognominis, qui Parisiis amicum se Ignatio exhibebat; quartus deinde se adiunxit iuvenis quidam natione gal-
lus; sed haec societas, ut primis partibus interdum accide-
re solet, conservata non est, nec multo post, recedente ex

¹⁰⁰ Hispania Ignatio, alii alio se converterunt ⁹².

[39] Sed ad studia Ignatii redeundo, postquam biennio praedicto, *ultra* scopulos grammatices *progressus* esset, ut philosophiae ac theologiae daret operam, Complutum cum sociis venit, et sub ingressum obvium habuit Martinum Olavium,

⁵ puerum *tunc* ingeniosum, qui logicae operam dabat, et primus Ignatio occurrens, eleemosynam ei dedit. Eundem Parisiis. *cum philosophiam Olavius profiteretur, licet, spiritu saeculi huius ductus, longe aliter quam ipse sentiret, eum novit et est allocutus.* Tandem cum theologiae doctor, et quidem *inter*

¹⁰ *Sorbonicos et in curia Caroli quinti*, magni nominis esset, Societatem Romae est ingressus ⁹³. Compluti ergo hospitium sibi in pauperum xenodochium *Ignatius* delegit, et victum ex mendicato quaerebat. Sed cum a quibusdam parum pie irridere-
tur, praefectus nosocomii, quod Altozanum ⁹⁴ vocant, qui id

87 Ignatio *sup. lin.* || 88-89 ad virtutem — iuvandos *corr. ex* ad virtutem inflammandos et per se et per alios incendere || 91 eidem *del.* Ignatio || 92 sequendum *sup. lin.* || 94 *ibi sup. lin.* || 95-96 ab eo — qui *corr. ex* ab eo qui eodem cognomine || 98 partibus *ms.* || 2 *ultra corr. ex* a | progressus *corr. ex* praeterfectus || 4 Martinum Olavium *subd. lin.* || 5 *tunc in marg.* || 6 ei *sup. lin.* || 7-9 cum philosophiam — et est *sup. lin.*, et in *marg.*, in *textu del.* aliquando || 9-10 inter — quinti *sup. lin.* || 12 Ignatius *sup. lin.*

⁹¹ Supra, nn. [17], [19], [24].

⁹² *Sum.*, n. 35, I, 170-171, et annotationes in eum locum, ubi notitiae de his primis Ignatii sociis traduntur.

⁹³ RIBADENEYRA, *Vita*, l. I., c. 14; MALAXECHEVARRÍA, *El Doctor Martin de Olabe*, cc. III-VIII; de eo multa dicuntur in I vol. (Vide Indicem).

⁹⁴ Legendum *Antezana*, quod erat conditoris nomen; dicebatur etiam

animadvertit et compassus est, commodius ei apud se hospitium prae-
buit. In parte tamen eius domus, quae a lemuribus infestabatur, cum habitationem haberet, et nocturno quodam terrore concuteretur, quem vanum esse nec ei cedendum existimabat, Deo se commendans, animo et voce daemones provocare coepit, ut si potestatem a Deo contra ipsum aliquam accepissent, eam exererent; se quidem libenter quicquid Deo placeret passurum esse; amplius quam Deus concederet ipsos nihil posse. Et ea firmitas animi, et constans fides ac confidentia in Deo, non solum ab omni daemonis terrore tunc eum liberavit, sed in posterum ab huiusmodi nocturnis terroribus immunem, Deo adiuvante, reddidit⁹⁵.

[40] Compluti igitur simul logicae, philosophiae et theologiae compendio quodam dare operam coepit, nec interim ab aliis charitatis functionibus erga proximum cessabat⁹⁶, nam et pauperes ditiorum eleemosynis sublevandos curabat, et christianam doctrinam magno cum spiritu explicabat; colloquiis etiam et Exercitiis spiritualibus utriusque sexus homines instruebat et ad pietatem promovebat; sed multitudo occupationum huiusmodi, et spiritualis fructus, quem ex eis emanare videbat (cum multi a statu peccati mortalis egredierentur et alii, eius et sociorum opera, in via Dei non parum proficerent), efficiebat ut in studiis multum proficere non posset; multi enim usque ad eius cubiculum, cum in hospitali esset, ut aliquid ab eo audirent, accedebant, et parum temporis illi vacuum, quod studiis impenderet, relinquebant⁹⁷. Et hac experientia doctus Ignatius, cum formam postea studiis suorum praescribere debuit, ut eo tempore, quo studia erant conficienda, liberiores essent ab occupationibus erga proximos, ad sacros ordines sub finem studiorum theologiae

15 et compassus est *sup. lin.* || 16-27 In parte — Compluti *add. in margine, in textu ita scripserat*: ibi igitur logicae ... || 27 simul *sup. lin.* || 27-28 igitur — theologiae *subd. lin.* || 28 quoddam *ms.* || 37 efficiebat ut *sup. lin.* || 38 posset *corr. ex* poterat || 41 et — cum *subd. lin.* || 44 sacros *sup. lin.*

« de Misericordia ». Vide I, 94, annot. 1; etiam *Acta*, n. 56, I, 438-439 et annot. 7.

⁹⁵ Hoc factum significare videntur *Acta* in marginali annotatione ad n. 57, I, 442: « Acordarme he del temor que él mismo pasó una noche ».

⁹⁶ *Acta*, n. 57, I, 440-442.

⁹⁷ *Sum.*, n. 36, I, 172; *Acta*, n. 59, p. 444-446.

35 — MON. IGN. — FONTES NARRAT. II

45 (et non prius, ut plurimum) [esse promovendos] in Constitutionibus statuit ⁹⁸.

[41] Cum late spiritualis fructus et fama *Ignatii Compluti* patere coepisset, varias contradictiones contra eum suscitari Dominus permisit; et cum ad hoc usque tempus partem
 50 dominicae crucis aliquam, sed voluntariam et sponte sua ipse suscepisset, et in constantia spiritualis vitae altas radices (gratia ipsius adiuvante) egisset, voluit servum suum Dominus ventis persecutionum externarum pulsari atque probari. Tres igitur lites Compluti contra ipsum publica auctoritate fue-
 55 runt intentatae: prima fuit quarto mense postquam Complutum venerat, et inde ortum habuit, quod ad eum piae quaedam mulieres, cum in hospitali esset, se conferre solebant ut in spiritualibus rebus ab ipso iuvarentur ⁹⁹. Et quamvis initio id suspectum quibusdam videbatur, usque adeo ut sacramenta
 60 ipsi ministrare aliqui recusarent; cum postea intellectum fuisset matronas eas magnae auctoritatis *ac pietatis*, et extra omnem suspicionem esse, *hic* rumor conquievit. Sed quia ad inquisitores Toleti commorantes delatus iam fuerat, et Complutum illi convolaverant, cum, diligenti inquisitione facta,
 65 nihil nisi pium et sanctum invenissent; causa commissa Domino Ioanni de Figorua ¹⁰⁰, *archiepiscopi Toletani in civitate Complutensi* Vicario, Toletum ipsi redierunt. Vicarius igitur ad Ignatii habitationem quiete accedens, examinare eum coepit; sed, cum nihil invenisset, eidem tamen iniunxit ut colorem vestium illarum *ipse et socii* mutarent, ne, cum omnes
 70 eiusdem coloris vestibus uterentur (erat autem pannus crassus, ut superius diximus ¹⁰¹, caesii coloris, quo rustici uti *in Hispania solent*), novam aliquam sectam novo habitu inducere viderentur. Prohibuit etiam ne nudis pedibus irent. Duo-
 75 rum ergo vestes nigro colore, totidem alio tinctae fuerunt.

47 Ignatii *sup. lin.* || 55 prima — postquam *subd. lin.* || 57 essent *ante corr.* || 60 aliqui *del. sacerdotes* || 61 *ac pietatis add. in marg.* || 62 *hic corr. ex cessavit suspicio et* || 64 convolaverant *del. sed* || 66-67 archiepiscopo — Complutensi *sup. lin.* || 69 invenisset *del. id ipsum Ignatio significavit* || 70 ipse et socii *sup. lin.* || 72-73 in Hispania *sup. lin.* || 73 solent *corr. ex solebant*

⁹⁸ *Constitutiones*, P. IV, cap. 6, n. 3 et litt. C.

⁹⁹ *Sum.*, n. 37, I, 172-173.

¹⁰⁰ De Ioanne Figueroa v. I, p. 11, annot. 29. Eius nomen Polancus in hoc documento constanter scribit Figorua.

¹⁰¹ N° [23].

*una, ut erat, relicta est*¹⁰². Quamvis autem [15] in his paruit Ignatius facile, libertas eius *animi* ex eo cerni potuit quod Vicario, postquam omnia quae voluit *inquisivit*, dixit: — Num aliquid mali tam multiplici indagatione in nobis invenisti? — Nihil, inquit ille; si enim quid inventum fuisset, castigati es-
80 setis, imo. etiam combusti —. Tunc Ignatius: — *Et te etiam* comburerent, si errasses. — Ita est —, inquit ille; *et recessit*¹⁰³.

[42] Secunda lis intentata est illi ratione doctrinae, quae late nimis se extendebat, cum *eum et socios* in litteris versatos non esse constaret; et Dr. Sánchez hac de re Ignatium
85 admonuit, quod nihil contra eum esset inventum¹⁰⁴.

[43] Tertius processus iuridicus contra eundem est attentatus occasione duarum piarum foeminarum, quae inter alias ab ipso aliqua spiritualia documenta acceperant, et peregrinationem in Boeticam ad sanctum sudarium, quo Christi
90 imago ex eius vultu expressa in civitate Giennensi servabatur (Veronicam vocant), non solum sine consilio Ignatii, sed *plane* etiam absente, *instituerant*¹⁰⁵. Nam Segoviam fuerat profectus, quod socium suum Calistum ad mortem ibi aegrotare intelligeret, et die noctuque properans Ignatius, cum primum
95 ad eum accessit, eodem die placuit Domino ut melius habere inciperet; et cum *ibi* aliquot diebus fuisset commoratus, Calistum convalescentem relinquens, Complutum rediit, ubi omnia rumoribus et perturbatione plena contra se invenit. Pub-
100 blice a quibusdam dicebatur homines externos ad simplices homines decipiendos venisse, et culpam peregrinationis praedictae in Ignatium referebant. Demum in carcerem auctoritate Vicarii coniectus est; nam apparitor ad eius habitationem
veniens: — Veni mecum - inquit - ut quid sentias de re quadam dicere possis —¹⁰⁶. Et cum secreta via in carcerem
5 *eum* deduxisset: — Ibi maneto —, inquit. Sed cum libera satis esset custodia, aliis, qui ibi detinebantur, christianam

76 una — est *corr. ex* adolescens ergo retinuit suam || 77 animi *sup. lin.* || 78 inquisivit *corr. ex* interrogaverat || 81 Et *sup. lin.* || 82 et recessit *add. in marg.* || 84 eum et socios *corr. ex* eos || 92 vocant *del.* sed hanc instituerunt | *plane sup. lin.* || 93 instituerant *sup. lin.* || 94 Calistum ad *subd. lin.* || 96-97 ut — inciperet *subd. lin.* || 97 ibi *sup. lin.* || 100 dicebatur *del.* ut || 1 venisse *corr. ex* venirent || 6 eum *sup. lin.*

¹⁰² *Acta*, n. 58, I, 442-444.

¹⁰³ *Sum.*, n. 37, I, 173; *Acta*, n. 59, I, 444.

¹⁰⁴ *Sum.*, n. 38, I, 173.

¹⁰⁵ *Ib.*, l. c.; *Acta*, nn. 61-62, I, 448-450.

¹⁰⁶ *Acta*, n. 60, I, 446.

doctrinam, ac praecipue decalogum, sed et spiritualia Exercitia quibusdam proponere pro suo more non cessabat; et ita
 10 sexdecim diebus aut 18 ibidem mansit ¹⁰⁷, et nihil ei prorsus a quoquam de sua causa dictum est. Et cum a nobilibus quibusdam personis advocatus et procurator oblatus ei fuissent, ille gratias agens, Christum sibi advocatum fore sufficientem dicebat, pro quo etiam pati graviora paratus, imo cupidus
 15 erat. *Cum autem* Calistus, Segovia veniens, socium se car- [15v]ceris facere voluisset, eundem liberandum (quod nondum confirmata esset valetudine) ipse Ignatius curavit ¹⁰⁸.

[44] Cum, post praedictum tempus, Vicarius Figoroa ad eum examinandum venisset, et inter caetera interrogasset
 20 an sabbatum observari suaderet: — Sabbatis - inquit ille - peculiarem devotionem erga B. Virginem suadeo; alias observationes sabbati ignoro, nec in patria mea iudei esse solent — ¹⁰⁹. Demum percontatus est an auctor fuisset peregrinationis praedictis mulieribus, et sub iuramento respondit nec
 25 directe nec indirecte se unquam tale consilium unquam dedisse. Tunc Vicarius laeto vultu et familiariter manum eius humero imponens: — Atqui haec est - inquit - causa, quae te in carcerem adduxit —. Tunc addidit Ignatius quod, cum quaedam ex praedictis mulieribus, quae iunior erat, propen-
 30 sam se diceret ut in hospitalibus vitam suam in obsequiis pauperum impenderet, se illud dissuasisse propterea quod, licet ipsa spiritualis esset, aliis offendiculi occasionem illa aetate et forma praebere poterat ¹¹⁰. Post examen, nihilominus, usque ad 42 diem in custodia mansit ¹¹¹, donec praedictae
 35 mulieres redierunt. Tunc dimissus fuit, et sententia illi lecta est, qua eius quidem innocentia continebatur, sed diffinire quicquam de rebus dubiis in ecclesia, ad 4^{or} annos prohibebatur, donec in studiis theologiae magis versatus esset, et ut

11-12 nobilibus — oblatus *subd. ltn.* || 15 Cum autem *corr. ex eum* || 35-36 et eius *subd. ltn.* || 38 in *sup. ltn.*

¹⁰⁷ *Sum.*, nn. 38-39, I, 174 dicit sexdecim dies; *Acta*, n. 61, I, 448, septemdecim dies esse transactos antequam Ignatius interrogari coeperit.

¹⁰⁸ *Acta*, n. 62, I, 450.

¹⁰⁹ *Sum.*, n. 39, I, 174.

¹¹⁰ *Ib.*, l. c.; *Acta*, n. 61.

¹¹¹ Idem dicitur in *Sum.*, n. 39, I, 174. Attamen ex epistula S. Ignatii ad Ioannem III, Lusitaniae regem (I, p. 52), et ex *Actis*, n. 62, I, 450, eruitur 42 dies elapsos esse ab eius inclusione in carcerem usque ad liberationem; cf. *Chronologiam*, I, 31*.

induerentur *ipse et socii* more aliorum scholasticorum ¹¹². Tunc Ignatius: — Nobis *ergo* (inquit) vestimenta praebete, si 40 non eis indui vultis —. Fecit id Vicarius; et quamvis solitus non erat Ignatius de arcanis fidei quicquam definire, sententiam tamen Vicarii minime probavit, quia libertatem docendi christianam doctrinam restringere videbatur; et cum 20 tamen dies Compluti fuisset post egressum ex carcere, cum 45 septem menses Compluti fuisset ¹¹³, *et ibi inter dictas occupationes logicam et philosophiam et duos vel tres libros Sententiarum compendio quodam degustasset*; ad archiepiscopum Toletanum, qui Vallisoleti versabatur, cognomine Fonseca, se simul cum sociis contulit; nam ad proximorum utilitatem impedimento sibi fore sententiam praedictam existimavit. [16] Exceptus autem fuit perhumaniter ab archiepiscopo Toletano, et re *cum eodem* collata, *quoniam* maiori cum quiete Salmanticae quam Compluti videbatur studia sua prosequuturus, *et ob id* Ignatii animus *eo* inclinaret, viatico ab ipso Archiepiscopo adiutus, Salmanticam venit. 55

[45] Cum 12 dies ibi exegisset, et pro more suo, occasione eleemosynae, quam petebat a primariis et aliis personis, ad virtutem sectandam et vitia fugienda *eos* hortaretur, nova contra eum tragedia excitata est ex zelo religiosorum Sancti 60 Dominici, *bono quidem, sed qui* ulterius quam ad eos pertinebat ea in re *progressus est*, ortum habuit ¹¹⁴. Confitebatur P. Ignatius cuidam religioso eiusdem ordinis in celebri eorum monasterio Sancti Stephani. Cum autem *is qui* vices Prioris *absentis* gerebat, et alii religiosi, multa de Ignatio circumferri 65 audientes, alloqui eundem et audire optarent; eius confes-

39 ipse et socii *sup. lin.* || 40 ergo *sup. lin.* || 46-48 et ibi — degustasset *add. in marg.* || 51 existimavit *del.* quo autem tempore Compluti fuit, inter tam multas occupationes et impedimenta [16] logicam nihilominus et philosophiam naturalem praegustavit et duos vel tres libros Magistri Sententiarum || 53 cum eodem *sup. lin.* | quoniam *corr. ex* quia || 54-55 et ob id *corr. ex* cumque ad id || 55 eo *sup. lin.* || 59 eos *sup. lin.* || 61 bono — qui *corr. ex* qui || 62 progressus est *corr. ex* progressi sunt || 64-65 is — gerebat *corr. ex* vices prioris gerebat

¹¹² Sententia data est 1° iunii 1527. Textum v. in MI, *Scripta*, I, 621-622.

¹¹³ Repetit hoc loco Polancus quod scripserat in *Sum.*, n. 40, I, 175, et quidem, prout eo loco notavimus, annotatione 27, in errorem incidisse dicendum est. *Acta*, n. 57, I, 440, dicunt commorationem protrac- tam esse per annum cum dimidio. Quomodo id intelligendum sit, vide ib., annotatione 8. Cf. etiam *Chronologiam*, pp. 30*-31*.

¹¹⁴ *Sum.*, n. 41, I, 175; *Acta*, n. 65, I, 454.

sarius ad prandium Ignatium invitat; et cum apud eos, simul cum Calisto socio, cibum coepisset, Vicarius *Prioris*, iam dictus, cum confessario et uno vel altero religioso, seorsum ductum Ignatium interrogat de doctrina ipsius, *quandoquidem* ipsum concionari audiebat, et dilemma hoc proposuit: — Vel ea quae concionaris didicisti, vel a Spiritu Sancto tibi infusa fuerunt; sed cum litteris operam non dederis, non didicisti: ergo a Spiritu Sancto accepisti —; et ad hoc, tamquam ad rem absurdam, videbatur Ignatium deduxisse. Initio quidem colloquii dixerat Ignatius se non concionari, sed familiariter quae ad christianam doctrinam pertinent, rudibus se explicare, et ad virtutes sectandas et vitia fugienda hortari. Sed cum animadvertit Vicarium, praedicto dilemmate usum, superioris officium (quod non habebat) exercere, seipsum colligens: — Satis est — inquit Pater. *Talem* enim interrogandi modum audiens, non iudicabat se ei, cui non tenebatur, rationem reddere debere. Et cum urgeret religiosus ille, ut responderet: — Non mihi videtur - inquit - expedire (cum alioqui non tener), rerum mearum maiorem tibi rationem reddere. — At - inquit ille - reddes alii, cui tenebris —. Et ne permetteretur egredi monasterium, curavit; et dum ad superiores eum deferret, triduo in suo monasterio Ignatium cum socio retinuit. Quo tempore, cum multi ex monachis ad eius cubiculum venirent, de Deo multa cum eis loquebatur, et quidem eorum multis, quae di-[16v] cebat, probabantur ¹¹⁵.

[46] Post triduum hoc, in carcerem, Vicarii *episcopi Salmanticensis* iussu, cum Calisto deductus, non cum aliis, sed seorsum, in tetra quadam parte carceris et inhabitata constituitur, et altero utriusque pede eiusdem catenae duobus ramis constricto, noctem illam dormire ob incommoditatem loci non permissi, pervigiles ac Deum laudantes transegerunt. Postri-

68 coepissent ante corr. | Vicarius praedictus ante corr. | dictus del. nec enim erat prior in monasterio || 70-71 quandoquidem — et in marg., in textu post ipsius del. nam audiebat quod concionabatur, et ubi hoc || 78 hortari corr. ex sectari || 79 usum sup. lin. || 81 Talem corr. ex curiosum || 82 non — se corr. ex non libebat se || 83 debere sup. lin. || 85 rerum — tibi corr. ex res meas tecum conferre vel de eis || 86 alii sup. lin. corr. ex verum || 88 deferret corr. ex deferre curabat || 92 triduum — Vicarii subd. lin. | episcopi Salmanticensis corr. ex Complutensis || 94 et inhabitata sup. lin. || 95-96 et altero — constricto corr. ex et alterum utriusque pedem eadem catena constringunt et ita || 96 illam del. illam sine lecto et || 97 ac sup. lin., infra del. nocte illa.

¹¹⁵ Sum., ib.; Acta, n. 66, I, 456.

die autem, amici, quos paucis illis diebus *Ignatius sibi* conciliaverat Salmanticae, et stragula et alia ad victum necessaria eo miserunt; et cum multi ad eum visendum confluerent, 100
eis de virtutibus et vitiis pro more suo multa dicere pergebat. Alii etiam socii in carcerem sunt coniecti. Vicarius autem *Episcopi, cognomine* Frías ¹¹⁶, alios ab aliis seiungens, Exercitia spiritualia, quae tradebat Ignatius, ab eo postulavit, et 5
tribus *vel 4^{or}* aliis doctis viris ¹¹⁷ ea ostendit, ante quos *eo* deducto, non solum de his, quae in Exercitiis continebantur, sed de Sanctissima Trinitate, de Incarnatione, Eucharistia, et aliis theologicis quaestionibus difficilibus multa ab eo interrogarunt. Ille autem se eruditum non esse praefatus, ac 10
protestans, si qua in re minus bene sentiret, sensui sanctae Matris Ecclesiae se submittere; tam *apposite* nihilominus et ad rem cunctis interrogatoribus respondit, ut non reprehendi, sed admirandi occasionem *examinatores* habuerint. Quaestionem etiam iuris canonici proposuerunt; de qua, *licet* profiteretur se iurisperitorum ignorare sententias, egregie *tamen* 15
respondit. Demum, ut explicaret primum Decalogi praeceptum, prout solebat apud alios auditores, *iussus*, cum ea de re saepius tractasset, copiosius et tam recte disseruit, ut illi finem interrogandi *sibi faciendum censerent* ¹¹⁸. *Auxit* etiam Ignatio et aliis auctoritatem et probitatis existimationem, quod cum nocte quadam alii, qui in custodia detinebantur, eam effregissent et evasissent, solus *ille* cum sociis apertum carcerem egredi noluerat. 20

[47] Post 22 ergo diem, a custodia liberi dimissi sunt; sententiam *tamen* prius de ipso latam ei significarunt, quae 25
innocentem quidem ipsum *cum* sociis, et bonam ipsorum doc-

98 Ignatius sibi *sup. lin.* || 2 socii — coniecti *subd. lin.* || 3 Episcopi, cognomine *sup. lin.* || 5 vel 4^{or} *sup. lin.* | eo *sup. lin.* || 6 deducto *corr. ex* deductus ille || 11 *apposite corr. ex* erudite || 13 *examinatores sup. lin.* || 14 *licet corr. ex* etiam || 15-16 *tamen sup. lin.* || 17 *iussus sup. lin.* || 19 sibi — *censerent corr. ex* facerent | *Auxit corr. ex* addidit || 22 ille *corr. ex* Ignatius || 23 noluerant *ante-corr.* || 24 liberi — sunt *subd. lin.* || 25 *tamen sup. lin.* || 26 cum *sup. lin.*

¹¹⁶ Martinus Frías, de quo v. *Acta*, n. 67, I, 456, annot. 5.

¹¹⁷ *Acta*, n. 68, eorum nomina referunt. Erant autem: Sanctisidoro, Paravinhas, Frías, et baccalaureus cognomine Frías, de quibus ib., annot. 7.

¹¹⁸ *Sum.*, n. 42, I, 176; *Acta*, n. 68, I, 458.

trinam esse *declarabat*, et docere pro sua consuetudine permittebat; sed ne diffinirent quod esset peccatum mortale, quod veniale, quod ad cogitationes attinet, *addebat* ¹¹⁹. Et cum iudicibus videretur non parvo honore Ignatium *ab ipsis esse affectum*, interrogaverunt an ea [17] sententia placeret. Negavit Ignatius placere sibi. Tunc unus ex iudicibus, qui magis ei favebat ¹²⁰: — Quid - inquit - tibi displicet in hac sententia? — Quia - inquit -, cum nihil falsum in scriptis vel dictis meis inveniatis, quod attinet ad discernendum mortale a veniali, mihi tamen ea in parte silentium imponitis —; et se potius Salmantica recessurum, quam ut ei staret sententiae affirmavit; et ita id, licet dissuadentibus viris gravibus, qui *Salmanticae retinere Ignatium cupiebant, fecit*.

CAPUT SEXTUM

DE PROFECTIONE IGNATII PARISIOS, ET DE HIS QUAE
IBI SUNT GESTA

48. Cur Parisios iverit Ignatius. Primi quatuor socii in Hispania relictis. — 49. Parisios pervenit et studiis dat operam a grammatica inchoando. Inchoat cursum artium oct. 1529. — 50. Perficit cursum theologiae. — 51. Quanto cum incommodo tempus studiorum transegerit. — 52. Reddit bonum pro malo. — 53. Hero inservire deliberat. — 54. In Belgium se confert et Angliam. — 55. Quae cum Ludovico Vives Ignatio acciderunt. — 56. Unde scholasticos in collegiis sustentari ex redditibus debere sensit Ignatius. — 57. Quae in se et suis ad devotionem pertinentia tempore studiorum opportuna fore sensit. — 58. Diligentia in valetudine aliorum custodienda. — 59. Occupationes spirituales Parisiis habitae cum proximis. — 60. Contradictiones Parisiis excitatae. Secundi discipuli Ignatii qui non cum eo perseverarunt. — 61. Vocatur ab inquisitore Ignatius primo. — 62. Vocatur 2º ad eundem. — 63. Periculum flagellationis publicae incidit. Id accidit in medio cursu philosophiae idest circa annum 1531. Doctor Iacobus Govea lusitanus. Dr. Govea lusitanus.

[48] Non displicebat Ignatio quod Compluti et Salmanticae in carceribus occasionem aliquam pro Christi honore, quem *sitiebat, et animarum auxilio* patiendi haberet; imo,

27 *declarabat sup. lin.* || 29 veniale *del.* adde tempus | *addebat sup. lin.* || 30 videretur *del.* quod || 30-31 ab — affectum *sup. lin.*, *corr. ex* affectissent || 32 sibi *del.* at se terminum quedam iura promittebant assumere || 33 tibi *del.* magis || 38 gravibus *del.* fecit || 39 qui — fecit *add.* || 6 quem — auxilio *sup. lin.*

¹¹⁹ *Sum.*, n. 43, I, 176; *Acta*, n. 70, I, 460.

¹²⁰ Ex *Actis*, n. 70, scimus eum fuisse doctorem Frias.

quod in ipso erat, haec quantulacumque crucis participatio tam ei iucunda erat, ut cum aliqui pii viri, eum Salmanticae in carcere invisentes, compati se ipsi significarent, omnes carceres et catenas eius urbis minus graves futuras, quam ipse paratus esset, imo optaret, pro Christi honore pati, affirmaret¹²¹. Et ita, nec procuratorem nec advocatum habere, aut Compluti aut Salmanticae, voluit¹²². Sed partim quod impediebatur ne libere, ut diximus, proximis iuvandis vacaret, partim quod studiis dare operam seriam propter occupationes erga proximos non poterat, ad celebrem Universitatem Parisiensem ire, etiam dum in carcere inclusus esset, cogitaverat. Cum enim gallicam linguam non teneret, minus cum proximis ibi occupandus videbatur. Praeterea etiam in illa academia, eo tempore satis florente atque omnium nationum scholasticis abundanti, aliquos socios, ad Dei opus promovendum et proximos iuvandos se facile habiturum sperabat¹²³; et ita, postquam aliquandiu egressus e carcere Salmanticae versatus est, sociis quatuor praedictis in Hispania relictis (quos si commoditas Parisiis se offerret, evocaturus eo erat), Barchinonam solus se contulit, inde iter in Galliam suscepturus.

[49] Cum autem dissuaderent amici hanc profectionem, quod bellum inter Imperatorem et Galliae Regem etiam tunc gereretur, et in itinere hoc quibusdam gravissima pericula et incommoda accidissent, eum tamen a suo proposito minime revocarunt¹²⁴. Praedicta vero Isabella Rosel et alii pii homines, cum pecunia ipsum iuvare vellent, per trapezitas [17v] eam Parisios mitti permisit¹²⁵; ipse vero pedes initio anni 1528, mensem ianuarium itineri impendens, initio februarii Lutetiam Parisiorum pervenit; et cum quiete vellet studiis

9 in carcere sup. lin. | invisentes del. cum | se ipsi sup. lin. | significarunt del. prout ipse in corde suo sentiebat eis etiam significavit; sup. lin., del. affirmavit || 10 eius sup. lin. || 11-12 affirmarent in marg || 12 habere del. ut diximus || 13 Salmanticae voluit corr. ex Parisiis || 19 se occupaturum esse [?] ante corr. || 20 eo tempore corr. ex tunc || 21 abundanti corr. ex frequenti || 22 facile sup. lin. || 24 quatuor praedictis corr. ex illis || 32 revocarunt del. eum autem | vero sup. lin. || 33 cum sup. lin. | trepezitas ms. || 34-35 initio — mensem subd. lin. || 35 impendens del. ipso || 36 studiis del. seriam

¹²¹ Lain., n. 26, I, 96-98; Sum., n. 44, I, 177; Acta, n. 69, I, 460.

¹²² Sum., n. 44, I, 177; cf. I, pp. 52, 262.

¹²³ Repetuntur hic eadem motiva enuntiata in Sum., n. 45, I, 177.

¹²⁴ Acta, n. 72, I, 462-464.

¹²⁵ Ib., n. 73, I, 464.

dare operam, sine mendicitatis distractione, pecunia ex Hispania sibi transmissa ad sumptus necessarios uti coepit; et quia animadvertibat in tumultuario illo studio, ex aliorum consilio non admodum probando suscepto, nec in latina lingua, nec in aliis disciplinis, quibus simul et per quoddam compendium dederat operam, se solidam eruditionem consecutum non esse; cum nihil imperfectum ei placeret, studia sua denuo a grammatica exorsus est; et ut exactius eam teneret, annum fere cum dimidio in Collegio Montis Acuti eidem impendit ¹²⁶, scilicet usque ad octobrem anni 1529 ¹²⁷, quo cursum artium more illius Universitatis inchoavit. Inde autem sententia P. Ignatii fuit, cum aliorum curam habuit et Constitutionibus eam expressit, ut nostri prius solida fundamenta litterarum humaniorum iacerent, quam ad alias superiores facultates ascenderent; et compendia in nostris non probavit, sed ut exacte et plene studiis operam darent ¹²⁸.

[50] *Serio autem ipse philosophiae tres annos cum dimidio studuit* ¹²⁹ (quo spatio temporis tunc cursus Parisiis absolvebatur), *idque* in collegio Sanctae Barbarae; nec parum in ea, licet inter multa et gravia impedimenta, diligentia et labore ipsius superata, profecit. Cuius testimonium, examen et promotio ad magisterium praebuerunt ¹³⁰; eius enim praeceptor M. Peña ad id urgebat, nec Ignatius detrectavit, ut eo

42 dederat corr. ex dabat || 45 in — Acuti sup. lin. || 45-46 eidem — 1529 subd. lin. || 51 in — probavit corr. ex eis non permisit || 52 et plene sup. lin. || 53 Serio — ipse sup. lin. infra del. Diligentem operam || 54 studuit — temporis sup. lin. infra del. nam diligenter || 55 idque sup. lin. || 57 ipsius sup. lin. | superata corr. ex superabat | profecit sup. lin. || 59 M. Peña sup. lin.

¹²⁶ Lain., n. 27, I, 98 et annot. 9; Sum., n. 46, I, 177; Acta, n. 73, I, 464.

¹²⁷ Aptius dixisset usque ad aetatem, quo tempore in Flandriam se contulit.

¹²⁸ Constitutiones, P. IV, c. 6, n. 4; cap. 13, n. 4. Vide etiam Ignatii praxim in Memoriali, n. 262, I, 680-681.

¹²⁹ A mense octobri a. 1529 ad mensem martium a. 1533; die enim 13 huius mensis licentiam in Artibus obtinuit, v. Chronologiam, p. 32*; cf. MI, Epp. I, 90: «porque esta quaresma me hize Maestro». Testimonium Ignatii et sociorum invenit P. Dionysius Petavius; illud afferunt AA. SS., n. 170, p. 441-442.

¹³⁰ Gradum Magisterii obtinuit anno 1534, post Pascha, AA. SS., n. 171, p. 442. Documentum (quod vide in MI, Scripta, II, p. 1-2), datum est die 14 martii 1535 (1534, secundum modum parisiensem). Vide Chronologiam, I, 33* et annot. 88; ib., 479, annot. 22; LARRAÑAGA, Obras completas, I, 80-85.

testimonio sui profectus, cum opus esset, uti posset. Deinde ⁶⁰
in studium Theologiae usque ad finem anni 1535 ¹³¹ *incubuit*,
idque tam serio, ut ad lectiones antelucanas, hiemis tempore,
 cum magno incommodo, ad monasterium religiosorum Sancti
 Dominici accederet. Itaque, quamvis doctrina coelitus infusa
 altius eius mentem penetraverat, et ita tenacius memoriae ⁶⁵
 ipsius inhaesit, acquisita nihilominus eruditio ei non parum
 contulit.

[51] Sed id notatu dignum est, quanto cum labore octo
 fere annos Parisiis in praedictis studiis perseveraverit ¹³², et
 quantum constantiae Dominus ad varia incommoda superan- ⁷⁰
 da praeberit. Nam in primis cum paupertate certandum ei
 fuit; pecunia etenim, quae illi ex Hispania fuerat transmissa,
 citius quam oportuerat eum destituit. Cum enim cuidam ami-
 co servandam bonam eius partem dedisset, expendit *eam* ille
 in suos usus; et ita repetenti Ignatio non illam reddere *potuit*, ⁷⁵
 et ad mendicitatem *ipsi* familiarem redire coegit ¹³³. *Et quidem*
in hospitali Sancti Iacobi (quod remotissimum erat ab Uni-
 versitate), dormire ipsum oportebat, et bis quotidie veniebat
 ac redibat ad [18] collegium. Et quia fores hospitalis serius
 mane aperiiebantur, et tempestive noctu claudebantur, ad *lec-* ⁸⁰
tiones mane iam inchoatas *accedere*, et ante easdem abso-
 lutas vespere ad hospitale redire cogeatur ¹³⁴. Accedebat ad
 hoc incommodum quod ad victum necessaria mendicando
quaerenda ipsi erant; sic enim Domino placuit, et in pauper-
 tate et in patientia suum servum Ignatium exercere. ⁸⁵

[52] Nec propterea illi amico succensebat, qui pecuniam
 eius interverterat; imo, cum in Hispaniam ille profecturus

60-61 Deinde — incubuit *subd. lin.* || 61 in studium *sup. lin.* || 61-62 in-
 cubuit idque *corr. ex* studuit et tam || 62 serio *del.* in hoc studium incumbe-
 bat || 67 contulit *del.* solvit || 68 labore *del.* incommodo || 74 expendit *eam*
corr. ex expedita (?) || 75 reddidit *ante corr.* || 76 ipsi *corr. ex* illi || 76-77 Et
 quidem in *corr. ex* ad || 80-81 ad lectiones mane *corr. ex* sero ad lectiones
 accedere || 82 quaerere cogeatur *ante corr.* || 86-87 illi — eius *subd. lin.*

¹³¹ Studia theologiae Ignatius arripuit post obtentam licentiam in
 Artibus, a. 1533; ineunte aprili 1535 Ignatius in Hispaniam iter arripuit.

¹³² Corrigit hic Pol. suum errorem in *Sum.*, n. 46, I, 177, ubi stu-
 dia Ignatii ad 10 annos protracta esse affirmaverat. Difficultates, contra
 quas Ignatio pugnandum fuit, bene exponuntur etiam in *Sum.*, nn. 47-
 51, I, 178-181.

¹³³ *Acta*, n. 73, I, 464-466.

¹³⁴ *Sum.*, n. 47, I, 178; *Acta*, n. 74, I, 466.

Rotomagum venisset, antequam navigare inciperet, in mor-
bum incidens, destitutus ab aliis humanis auxiliis esset; me-
90 mor charitatis P. Ignatii, in qua necessitate simul cum vitae
periculo versaretur, per litteras significavit. Ignatius itaque,
itineri se committens, iter *fere* trium dierum (distat enim
Rotomagum Parisiis fere 30 leucis), non solum *nudis* pedibus,
sed sine ullo cibo et potu, itinere hoc confecto, amicum illum
95 invisit, qui statim, Deo adiuvante, melius habere coepit, et
charitate ac labore P. Ignatii pro medicina usus esse Dominus,
ad hominis illius auxilium, visus est. Recreato *igitur* eo ac
sublevato, *et suis sociis in Hispania commendato*, Parisios
rediit ¹³⁵.

100 [53] Sed, cum videret tantum sibi temporis deperire in
eundo ac redeundo ab hospitali, deliberavit herum aliquem in
ipsa Universitate *humilis Dei servus* quaerere, ut pauperes
aliqui scholastici habere soliti erant, qui postquam ministeria
quaedam magistris et eorum discipulis exhibebant, tempus
5 aliquod eis supererat, quod studiis impenderent. Et iam sibi
velut ideam quamdam in animo formaverat, ut in ipso ma-
gistro, Christum, in discipulis *vero*, in hoc Petrum, in alio
Ioannem, in aliis alios apostolos consideraret; et multum con-
solationis in animo suo, dum eis *ministrare se cogitabat*, ha-
10 bere solitus erat. Quamvis *tamen* per carthusienses et reli-
giosos Sancti Victoris et alios amicos hanc inserviendi com-
moditatem quaesivit, nunquam inveniri *quisquam* potuit, qui
eius ministerio uti vellet ¹³⁶.

[54] Cum autem admonitus *a quibusdam amicis* esset,
15 quod hispani mercatores, qui *in Belgio*, Brugis et Antuerpiae
versabantur, et etiam Londini in Anglia, scholasticis quibus-
dam eleemosynas largiri soliti essent, quibus in studiis pos-
sent sustentari; hortatu quorundam hoc iter in Belgium susce-
pit; quod semel cum bene successisset, 2° et 3° anno *idem*
20 *ab eo factum est*; nec amplius necesse fuit hoc laboris assu-

92 *fere* *corr. ex* decorum vel || 93 *nudis* *sup. lin.* || 96 charitatem et la-
borem *ante* *corr.* || 97 *ad* — *auxilium* *corr. ex* pro homine illo | *igitur* *eo*
sup. lin. || 98 *et* — *commendato* *sup. lin.* || 1 *deliberavit* — *aliquem* *subd.*
lin. || 2 *humilis* — *servus* *sup. lin.* || 7 *vero* *sup. lin.* || 9 *ministrare* *se* *cogi-*
tabat *corr. ex* ministrabat ex animo accipiebat || 10 *tamen* *sup. lin.* || 12 *quis-*
quam *sup. lin.* || 14 *a* — *amicis* *sup. lin.* || 15 *in Belgio* *sup. lin.* || 19-20 *idem*
— *est* *corr. ex* nunc hoc nunc illud iter susceptum.

¹³⁵ *Acta*, n. 79, I, 470; *De Actis*, n. 24, supra, p. 334.

¹³⁶ *Sum.*, n. 48, I, 179; *Acta*, n. 76, I, 466. *Rib.*, *Vita*, l. II, c. 1.

mere. Cum enim divina bonitas hanc gratiam Ignatio conferret, ut, quocumque se verteret, animos eorum quibuscum agebat ad pietatem afficeret, et sibi etiam conciliaret; aliqui ex illis mercatoribus, [18v] qui copiosi et benigni erant, curam susceperunt necessarias eleemosynas Parisios singulis annis 25 ei mittendi; quibus, simul sum aliis ex Hispania a piis hominibus transmissis, habuit unde commode sustentari ipse, et alios etiam adiuvare posset ¹³⁷.

[55] Non omittam quod, cum Brugis a Ludovico Vives ad prandium fuisset invitatus, cui convivio et alii intererant, 30 cum esset quadragesimae tempus, illata est disputatio de delectu ciborum in ieiunio quadragesimali. Et cum Ludovicus *sentire videretur* cibos illos, partim *quod illis non desint suae deliciae, et libenter eis homines vescantur, partim quod propter* aromata, quae illis in locis in frequenti usu habentur, *et* 35 alias ob causas, non *serviunt* multum corporis castigationi aut temperantiae; cum *observaret* Ignatius dicta illa ecclesiasticae traditioni non favere, serio dicta Ludovici Vives impugnavit: — Tu - inquit - et alii qui lautius epulari possunt, forte magnum ex hac abstinentia auxilium ad finem, quem Ecclesia 40 intendit, non invenies; sed hominum multitudo, cui Ecclesia debet consulere, nec tam laute reficitur, habet corporis castigandi et poenitentiae subeundae occasionem —; et alia non pauca ad rem eandem opportune dixit. Et ipse quidem Ludovicus Vives Ignatium sanctum hominem sibi videri, et 45 alicuius religionis auctorem fore postea dixit, *ut Dr. Maluenda ei familiaris postea retulit* ¹³⁸. Sed Ignatius ipse, quae a Ludovico audierat minime probans, ut quae ieiuniis Ecclesiae

26 mittendo *ante corr.* || 29 Brugis — Vives *subd. ltn.* || 33 *sentire videretur corr. ex diceret* || 33-34 quod — quod *add. in marg.* || 35 *et corr. ex partim* || 36 *serviunt corr. ex servire* || 37 cum *videretur Ignatio ante corr.* | ecclesiasticae *del. hule* || 46-47 ut — *retulit add. in marg.*

¹³⁷ Sum., n. 48, I, 179.

¹³⁸ Colloquium S. Ignatii cum Ludovico Vives primus hoc loco Polancus refert. Locum habuit anno 1529 vel 1530. Vide I, 32*, 99¹⁰, 179⁴⁷. De eo agunt auctores: AA. SS., n. 155, p. 539, M. BATAILLON, *Autour de Louis Vives et d'Iñigo de Loyola*, in *Bulletin hispanique*, 30 (1928), 184-186; A. BONILLA Y SAN MARTÍN, *Luis Vives y la Filosofía del Renacimiento*, I (Madrid, 1929), 235; P. DUDON, *La rencontre d'Ignace avec Louis Vives a Bruges*, in *Homenaje a Bonilla y San Martín*, II, 153-161; M. PUIGDOLLERS, *La Filosofía española de Luis Vives* (Madrid, 1940), 141-144; G. RAMBRY, *Ignace de Loyola a Bruges* (Bruges, 1898); R. G. VILLOSLADA, *San Ignacio de Loyola y Erasmo de Rotterdam*, in *Estudios Eclesiásticos*, 17 (1943), 82-88.

non faverent, de spiritu eius qualis esset dubitans, prohibuit
 50 postea ne in Societate nostra illius auctoris libri legerentur,
simili ratione qua Erasmi libros, etiam nihil mali continentes,
prohibuit, ut superius diximus ¹³⁹.

[56] Ex his difficultatibus, quas studiorum tempore in
 victu et rebus vitae necessariis quaerendis Ignatius expertus
 55 est, hanc sententiam in animo suo statuit: expedire ut qui
 litteris darent operam, de victu solliciti non essent; et ita in
 institutione Societatis, quamvis paupertatem in communi et
 in particulari in domibus retinendam censuisset, collegia, in
 quibus nostri studiis operam darent, redditus ad eorum sus-
 60 tentationem habere debere sensit, et in Apostolicis litteris et
 Constitutionibus Societatis id ita praescribi curavit ¹⁴⁰.

[57] Aliud impedimentum habuit ex devotionis affectu,
 a quo valide trahebatur, sed ut superius adnotatum est ¹⁴¹,
 remedium adhibuit ac moderationem, et ad tempus congruum
 65 orationem contraxit. Tria tamen non omittebat, quae ab initio
 mutationis vitae perutilia semper invenit: primum, ut con-
 scientiam diligenter et quidem bis *cotidie* examinaret; nec
 solum defectus, sed etiam profectus observabat et inter se
 comparabat, ut quem pro-[19]gressum in via Domini fecisset
 70 posset deprehendere ¹⁴²; alterum, ut Missae sacrificio quotidie
 (si fieri poterat) interesset; tertium, ut singulis Dominicis
 diebus, praecedente confessione, communicaret. Et hoc ipsum
 suis postea discipulis, et, cum Societati praefectus est, scho-
 lasticis nostris praescripsit ¹⁴³, ac studia omnia sincere ad Dei
 75 honorem referre docuit ¹⁴⁴; *et quamvis non minus in eis, sic*
susceptis, quam in oratione rem gratam Deo fieri scripsit et

51-52 simili — diximus *sup. lin.* || 53 difficultatibus *subd. lin.* || 62 im-
 pedimentum *subd. lin.* || 66-67 primum — conscientiam *subd. lin.* || 67 co-
 tidie *sup. lin.* || 75-78 et quamvis — habetur *add.*

¹³⁹ N° [37], *sup.*, p. 443. Cf. MON. 16, n. [16], annot. 12, *sup.*, p. 416.

¹⁴⁰ Sic in Bulla prima confirmationis Societatis, a. 1540 (v. MI, *Const.*, I, pp. 29-30) et in Bulla Iulii III, a. 1550 (*ib.*, pp. 379-380); *Examen*, cap. 1, n. 4; *Const.*, P. IV, c. 2, n. 5; c. 10, n. 1; P. VI, c. 2, n. 3; P. IX, c. 3, n. 18; c. 4, n. 7; P. X, n. 5.

¹⁴¹ Vide *supra*, n. [36]; *Acta*, n. 82, I, 474.

¹⁴² Vide Ignatii documenta de modo peragendi examen conscientiae, *Exercitia*, nn. [32-44].

¹⁴³ Vide *Regulas communes* anni 1549, MI, *Regulae*, pp. 160-161, et anni 1551, *ib.* pp. 285-286; *Regulas scholasticorum*, ann. 1553-1554, *ib.* p. 486, n. 37.

¹⁴⁴ *Constitutiones*, P. IV, c. 6, n. 1.

docuit, suum tamen tempus cotidie orationi dandum existimavit, prout in 4^a parte Constitutionum habetur ¹⁴⁵.

[58] Aliud impedimentum ex adversa valetudine, quam laboribus et incommodis variis contraxerat, et quam coelum ⁸⁰ parisiense (parum ipsi salubre) auxerat, *habuit* ¹⁴⁶. Et cum experientia disceret, et orationis et studiorum profectum ea ratione impediri, diligenter deinde, cum aliis *praepositus* est, valetudinem eorum curavit, adeo, ut in collegiis etiam praefectum sanitatis, qui ad valetudinem collegialium tuendam ⁸⁵ curam adhiberet ¹⁴⁷, et singulis hebdomadis relaxationem aliquam honestam studiosis concedi voluit. Iis autem, qui in morbum inciderant, vel domi vel in collegiis, nihil de necessariis et opportunis deesse patiebatur, licet ad id vel suppellectilia vendi, vel aes alienum conflare oporteret ¹⁴⁸. ⁹⁰

[59] Occupationes spirituales erga proximos, antequam cursum inchoaret illo sesquianno, quem humanioribus litteris impendit, et post illum absolutum, magis exercuit; dum autem philosophiae vacaret, eas intermittendas censuit, non ⁹⁵ tamen omnino; nam etiam tunc, cum studia id permittebant, colloqui cum quibusdam gravibus hominibus solitus erat, ut vel ipsos iuvaret, vel eorum opera alios studiosos iuvenes, quos ad Dei obsequium adducere nitebatur, promoveret; et, inter alios, cum doctoribus Martiali, Vagli et Moscoso, quibus ¹⁰⁰ etiam spiritualia Exercitia tradidit, *familiaritatem habuit*. Et illud lepidi cum doctore Martiali Ignatio accidit: cum in philosophia ne bachalaureus *quidem* adhuc esset *Ignatius*, theologiae doctorem eum creare volebat, et hanc addebat rationem: — Quandoquidem tu me doctorem doces, iustum est ut et tu sis doctor; et ita serio de eo promovendo ad Docto- ⁵

79 impedimentum — valetudine *subd. ltn.* || 81 salubre *del. ipsi* | *habuit sup. ltn.* || 83 praepositus *corr. ex praefectus* || 91 occupationes spirituales *subd. ltn.* || 100 familiaritatem *habuit sup. ltn.* || 2 Ignatius *del. Martialis* || 2-3 theologiae — volebat *subd. ltn.*

¹⁴⁵ Ib., P. IV, c. 6, n. 3. Vide etiam instructionem cui titulus *Orden de oración*, MI, *Regulae*, pp. 486 ss.

¹⁴⁶ *Acta*, n. 84, p. 478.

¹⁴⁷ Vide *Constitutiones Collegiorum*, MI, *Regulae*, p. 236, n. 16; *Regulas collegii Romani*, ib., p. 266, n° 7.

¹⁴⁸ Vide multa quae de hac re habentur in supra citato volumine MI, *Regulae*, in indice, sub nominibus: Sanitas, Infirmarius etc. De infirmorum cura, quam Ignatius cordi habuit, pulchra leguntur in *Memoriali*, v. I, pp. 545-547, 580, 590, 613-614, 654.

raturum agebat; quamvis Ignatius id non permisit ¹⁴⁹. Aliis etiam quibusdam operibus pietatis, quae sine dispendio lectionum tractari poterant, dabat operam; cuiusmodi erat pauperibus scholasticis honestam aliquam conditionem quaerendo, *ut* et
 10 ipsi studere possent, *subvenire*, *ac* consiliis et exhortationibus studiosos adiuvere: et inde accidebat ut multorum conciliaret benevolentiam; et ad aliquos ad perfectionis statum invitandos interim [19v] animum adiciebat ¹⁵⁰.

[60] Quamdiu in huiusmodi tantum operibus versabatur,
 15 pacem cum omnibus, etiam si parum spirituales essent, retinebat. Sed antequam ingrederetur cursum artium, et dum theologiae vacaret, de multis studiosis iuvenibus, et colloquiis et spiritualibus Exercitiis bene mereri solitus erat, aliquos itaque ad perfectiora adduxit, qui religionem ingressi sunt. Et
 20 ita, 15 fere menses postquam Parisios pervenit, tempestas quaedam contra eum Parisiis est exorta, et quidem hac occasione: quod quidam doctor, cognomine Peralta, qui postea fuit canonicus toletanus, et alius doctor cognomine Castrus, burgensis, cum quibus familiariter *egit* statim ut Parisios venit, et *tertius*, qui Amator dicebatur, postquam spiritualia
 25 Exercitia acceperunt, secularibus rebus valedicere et institutum Ignatii sequi decreverant ¹⁵¹. Et ita, abnegationis causa, et *praecipue* ut affectum honoris conculcarent, Parisiis publice eleemosynam petere, et quidem in locis ubi cogniti erant,
 30 coeperunt; et ab horum amicis tragedia praedicta contra Ignatium ortum habuit. Et quidem illi tres, etiam armata manu, ab amicis ad Universitatem reducti fuerunt, et a suscepto vitae proposito destiterunt. Et ita 2us hic partus, quod ad Societatem attinebat, non coaluit, quamvis viri *pii ac* boni hi tres
 35 fuerint.

9 scholasticis *del.* *subvenire* || 10 *subvenire add. in marg.*, in textu *del.* cuiusmodi erat etiam | *ac sup. lin.* || 17 theologiae — vacaret *subd. lin.* || 20-21 15 — quaedam *subd. lin.* || 24 *egit sup. lin.* | statim *del.* postea || 25 *tertius corr. ex alius* || 28 *praecipue sup. lin.* || 32 *reducti]* adducti *ante corr.* || 33-34 2us — coaluit *subd. lin.* || 34 *pii ac sup. lin.*

¹⁴⁹ *Sum.*, n. 51, I, 181, ubi nonnulla de his viris dicuntur. Vagli ibi scribitur, hispanica forma, Valle. Alium fuisse Martialem Mazurier ostendimus supra, p. 199, annot. 35.

¹⁵⁰ *Sum.*, n. 52, I, 181-182.

¹⁵¹ De Petro Peralta, Ioanne Castro, Amatore de Elduayen v. I. 179, annot. 47-49; v. etiam *Acta*, nn. 77-78, I, 468; Rib., Vita, l. II, c. 2; LARRAÑAGA, *Obras completas*, I, 324-325.

[61] Propter hos tamen, non solum obtrectiones varias est passus Ignatius, sed et ad Inquisitorem delatus est; ad-
monebant amici Ignatium coram Inquisitore praedicto litem
ipsi motam esse; sed ille nihil commotus est, imo se admo-
nenti ait: — Sine ut agant quod coeperunt —. Vocatus tan- 40
dem est ad doctorem Mattheum Ori, ordinis Sancti Dominici,
qui Inquisitoris officio *Parisiis* fungebatur, et statim compa-
ruit Ignatius, et, si opus esset et ita vellet, se carcerem in-
gressurum dixit; nam si quid peccasset, se corrigi velle. Ad-
miratus est Inquisitor hanc promptitudinem, sed nihil esse 45
opus ut carcerem ingrederetur, dixit, cum nihil, quod alicuius
esset momenti, ab adversariis delatum fuisset; et ita prima
haec lis fuit extincta ¹⁵².

[62] *Sub* finem autem studiorum, cum in Hispaniam
Ignatius profecturus esset, ad eundem Inquisitorem 2° dela- 50
tus est ¹⁵³, et quidem eo tempore, quo rex Franciscus, 1535,
multos haereticos *Parisiis* comburi iusserat, cum sacramen-
tarii sese prodere in eo regno, ac potissimum *Parisiis*, coe-
pissent ¹⁵⁴. Ex his autem non paucos, qui ad viam veritatis se
reduci sinebant, Ignatius ad Inquisitorem adduxerat, ut ab eo 55
absolverentur. Hoc ergo tempore a suis adversariis Ignatius,
et quidem potissimum propter Exercitia [20] spiritualia, quasi
suspectam doctrinam reus apud Inquisitorem agebatur; *ubique*
enim demoni ea molesta erant, quod multos ex eius manibus
ereptos ad Dei servitium traducebant. Cum autem Inquisitor 60
Exercitiorum librum manuscriptum postulasset, non solum
in eis nihil reprehendendum invenit, sed ad suum etiam usum
exemplum eorum cum consensu Ignatii sibi descripsit ¹⁵⁵; et
quidem adversarii *a proseguenda causa* destiterunt. Sed Ignatius,
cum tempora illa suspecta esse animadverteret, et iam 65
socios (de quibus infra) congregatos haberet, cumque ipsemet

40-41 Vocatus — Ori *subd. lin.* || 42 *Parisiis sup. lin.* || 49 *sub corr. ex post* || 56 Ignatium *ms.* || 58-60 *ubique* — *traducebant add. in marg. superiore* || 64 a — *causa sup. lin.* || 65-66 et iam — *ipsemet subd. lin.*

¹⁵² *Sum.*, n. 49, I, 179-180; *Acta*, n. 81, I, 474.

¹⁵³ *Sum.*, n. 50, I, 180. Attamen, ut ibi animadvertimus, annot. 72, inquisitor tunc temporis non erat iam Matthaëus Ory, sed Fr. Valentinus Liévin, O. P.; cf. I, 480, annot. 26.

¹⁵⁴ Die 21 ianuarii a. 1535 sollemnis pompa per Lutetiae Parisiorum vias deducta fuerat, ad expiandas iniurias contra Eucharistiae Sacramentum a quibusdam facinorosis illatas.

¹⁵⁵ *Sum.*, n. 50, I, 181; *Acta*, n. 86, I, 480.

- in Hispaniam esset profecturus, litem hanc pendentem sibi relinquendam non esse, nec supersedendum, sed ad sententiam usque procedendum sentiebat. Recusante autem Doctore
- 70 Ori ¹⁵⁶, *quia* nihil quod alicuius esset momenti ab adversariis allatum fuisset, instabat nihilominus precibus Ignatius et suis et aliorum ut sententiam ferret; at cum ille, ob rationem iam dictam, *in recusando perseveraret*, hoc consilium Ignatius ini-
- 75 vit: quendam publicum notarium et duos vel tres magistros ut testes secum adducens, ad Inquisitorem venit, et ab eo testimonium publicum postulat, quo, quid de ipso sentiat testetur. Tunc multa in commendationem Ignatii Inquisitor dixit, quae notarius coram praedictis testibus descripsit, et ex eis instrumentum confecit ¹⁵⁷.
- 80 [64] Huiusmodi ergo controversiae in initio et fine studiorum fuerunt; nam media, ut diximus, habuit quietiora, quod ipse suis studiis potius quam aliis iuvandis vacaret ¹⁵⁸. Cum tamen ex condiscipulis in artium curriculo ¹⁵⁹ aliquos, bona indole praeditos, ad profectum in virtutibus ac spiritu
- 85 excitaret, et dum illi devotioni vacant, minus assidui, quam magister voluisset, in exercitationibus scholasticis essent; frustra admonito Ignatio, rem magister ille ad sui collegii praesidem (primarium Parisiis vocant) defert, et ab hoc homine suam classem perturbari conqueritur. Primarius tunc
- 90 erat doctor Govea ¹⁶⁰, lusitanus, vir alioqui antiquae fidei et probitatis, sed cuius animus propter illum, quem superius diximus ¹⁶¹, Amatorem, exasperatus contra Ignatium fuerat,

68 relinquendum — supersedendum *corr. ex* relinquendam esse censuit, sed nec supersedendum eam || 70 *quia corr. ex* quod || 73 *in sup. lin.* | *perseveraret sup. lin.* || 78 *ex eis sup. lin.* || 83 *cum — artium subd. lin.* || 90 Dr. Govea — alioqui *subd. lin.*

¹⁵⁶ V. annot. 153.

¹⁵⁷ Testimonium innocentiae Ignatii dedit 23 ianuarii 1537 Fr. Thomas Laurent, O. P., successor Valentini Liévin, cuius anno 1535 erat a secretis. Illud vide in MI, *Scripta*, II, 3.

¹⁵⁸ *Sam.*, n. 51, I, 181.

¹⁵⁹ Ex his verbis eruitur iuxta Polancum hoc factum evenisse cum Ignatius cursum Artium audiret. Rem narrant breviter *Acta*, n. 78, I, 468; latius RIB. in *De Actis*, n. 90, sup., p. 382-394, *Vita*, I, II, c. 3, *MAF-FBI*, I, I, c. 20.

¹⁶⁰ De eo v. supra, p. 379, annot. 110. Operibus ibi citatis adde: LUIS DE MATOS, *Les Portugais à l'Université de Paris entre 1500 et 1550*, Coimbra, 1950, *Chapitre II, Rôle de Diogo de Gouveia l'ancien*, p. 29, ss.

¹⁶¹ N° [60], p. 560.

et ideo nimium credulus *verbis magistri praedicti*, publicum supplicium de Ignatio sumere (*aulam* Parisiis vocant) decrevit; cum enim facinus aliquod insigne in collegiis Parisiensibus perpetratur, in aulam cum magistri, cum totum collegium conveniunt; deinde ordine suo, a primario et magistris, collegialibus spectantibus, reus denudatus *virgis caeditur* acerbissime et ignominiose ¹⁶². Cum hoc supplicium sibi parari Ignatius intellexisset, quamvis carne repugnante, animo alacri, et propter Christum hoc et *multo* graviora ferre paratus, imo et cupidus, ad collegium Sanctae Barbarae se confert. [20v] Sed cum, eo ingresso et foribus clausis, campanae *pulsu* evocati collegiales iam essent, venit in mentem Ignatio hanc ignominiam suam ad multos iuvenes, qui eius opera profecerant et ad perfectiora aspirabant, nocumenti plurimum esse allaturam; et ita doctorem Goveam in cubiculo adhuc existentem adiens, se libenter, quod ad se attinet, supplicium illud subiturum ait, sed timere se ne spiritualis fructus et Dei honor detrimentum ex eo patiatur; *proinde* ut videret ipse quid facto esset opus. Tunc bonus doctor, a Deo valide compunctus, Ignatium in aulam deducit, et coram omnibus, qui longe aliud exspectabant, genua coram Ignatio flectens, profusis etiam lachrymis, veniam ab eo postulat; et sanctum virum illum esse, ad suam mortificationem propensum, sed zelo honoris Dei ad ipsum alloquendum *fuisse* commotum, collegialibus declarat ¹⁶³. Et ita rebus Ignatii affectus in posterum fuit, ut ipsemet Regi Portugalliae auctor fuerit aliquos Ignatii socios in Indiam mittendi, *ut inferius dicetur* ¹⁶⁴.

93 verbis — praedicti *sup. lin.* || 95 cum *corr. ex* et || 98 collegialibus spectantibus *corr. ex* toto collegio spectanti | reus *del. virgis* | virgis caeditur *corr. ex* virgis tunditur || 1 hoc *del. supplicium* | multo *sup. lin.* || 4 pulsu *sup. lin.* | collegiales *del.* et || 10 proinde *corr. ex* et || 16 fuisse *sup. lin.* || 18 Portugalliae *del.* aliquos || 19 ut — dicetur *add.*

¹⁶² Supra, p. 383, annot. 119^a.

¹⁶³ Cf. *De Actis*, n. 90, supra, pp. 382-384; L. DE MATOS, op. cit., p. 33, annot. 2.

¹⁶⁴ In hoc *Vitae* compendio non amplius de hac missione fit sermo; certe in *Chron.*, I, p. 86.

CAPUT SEPTIMUM

DE SOCIIS AB IGNATIO PARISIIS CONGREGATIS, ET EIUS
ATQUE ILLORUM IN ITALIAM ADVENTU

64. M. Petri Fabri vocatio. — 65. M. Francisci Xavier vocatio. — 66. Mr. Iacobus Laynez. M. Alfonsus Salmerón. — 67. M. Nicolaus Bobadilla. — 68. M. Claudius, Paschasius, Codurius et Simon. De aliis sociis. — 69-71. Quomodo praedicti socii conservati fuerint. — 72. Potissima ratio conservandi unionem horum Ignatii sociorum. — 73. Causa profectionis Ignatii in Hispaniam. — 74. Quae in patria ab Ignatio gesta sunt. — 75. Fructus consecutus in patria. — 76. Ex patria in alia Hispaniae loca pergit. — 77. In Italiam navigat. Bononiam et Venetias pervenit. — 78. Socii Ignatii ante tempus praescriptum Parisiis recedunt. Quae difficultates itineris Laynez superat et alii socii. Ratio constituendi aliquid inter ipsos. — 79. *Per Galliam et Germaniam itinere confecto, Venetias perveniunt.*

[64] Quamvis studiis daret operam Ignatius, officiis et
⁵ suavi *ac simul pia* familiaritate ingeniosos aliquos et eruditos iuvenes ad pietatem allicere et perfectum Dei obsequium atque animarum auxilium nitebatur. Ex eius *autem* filiis, ex quibus prima nostra Societas coaluit, primogenitus fuit Magister Petrus Faber, sabaudus, quem cum vidisset in latinis
¹⁰ et graecis litteris et etiam in philosophia prae caeteris eminere, adeo ut magister *eius*, cognomine Peña, cum de textu Aristotelis quidquam dubitasset, non habere quem consuleret nisi Petrum Fabrum, discipulum suum, fateretur (forte propter graecae linguae peritiam)¹⁶⁵; hunc, inquam, alioqui pauperem,
¹⁵ officiis charitatis Ignatius primo demeruit; et quia in eodem erat cubiculo cum ipso, eiusdem opera in repetendis lectionibus utebatur. *Hunc ergo* ad confessionem generalem totius vitae faciendam initio est exhortatus, et ut octavo quoque die confiteretur et communicaret, et conscientiam suam
²⁰ quotidie examinaret. 4° demum anno, Exercitia spiritualia *eidem*, iam artium cursu absoluto, proposuit, quibus exactis-

4-5 officiis — familiaritate *subd. lin.* || 5 *ac* — *pia sup. lin.* || 7 *Ex* — filiis *corr. ex* ex his *autem* eius filiis || 8-9 fuit — Faber *subd. lin.* || 11 *eius sup. lin.* | Peña *ante corr.* || 17 *Hunc ergo corr. ex* et || 20 4° — spiritualia *subd. lin.* || 21 *eidem corr. ex* Magistro Fabro

¹⁶⁵ *Sum.*, n. 52, I, 183. De Doctore Peña v. I, 32 annot. 11. Vocationem suam narravit Faber in suo *Memoriali*, cuius v. fragmentum in vol. I, pp. 37-39, annot. 21-31.

sime cum operam dedisset, profunde admodum in sui ipsius et Dei cognitionem penetravit, et miram pacem est assecutus, cum prius velut fluctibus quibusdam eius animus [21] iactaretur. Et ita decrevit se totum Deo mancipare et Ignatii institutum sequi. 25

[65] Erat eiusdem cubiculi et studii socius magister Franciscus Xavier et ita familiaris Ignatio, sed in rebus spiritualibus non ei admodum addictus; vir nobilis erat, natione navarrus. Hunc autem, cum artium cursum absolvisset et in quodam collegio ¹⁶⁶ eundem praelecturus esset, alio beneficii genere obstrinxit Ignatius, discipulos, qui ipsum legentem audirent, quaerendo, et ad eum adducendo; sed postea, eodem fere tempore quo Faber, ad spiritualia Exercitia et ipse adductus, Deo se consecrare et Ignatium sequi ^{2us} constituit ¹⁶⁷. 30 35

[66] Venerat aliquanto prius ex Hispania Iacobus Laynez, qui Compluti artium curriculum emensus cum laude doctrinae non mediocri, et ad magisterium promotus fuerat, et partim ut litteris daret operam, partim ut Ignatium conveniret, de quo multa Compluti audierat, Parisios venerat ¹⁶⁸; et ipso in hospitio, paulo postquam ex equo descendisset, incidit in eum Ignatius, et opportunis quibusdam consiliis, etiam ad res temporales pertinentibus, eum sibi non parum conciliavit. Ipse autem Laynez magistrum Alfonsum Salmeronem ad Ignatium adduxit, qui etiam Compluti Latinae et Graecae linguae et philosophiae operam dederat; et cum amicitia eidem Iacobo Laynez esset coniunctus, itineris in Galliam etiam socius fuit; uterque autem eodem fere tempore, quo duo praedicti, Exercitiis a P. Ignatio susceptis, eius institutum in Dei servitio sequi deliberarunt. 40 45 50

[67] Circa idem tempus venit ex Hispania Nicolaus Bobadilla, qui etiam cursum philosophicum absolverat, et ali-

²⁸ Ignatii *ante corr.* || ³² genere *del.* Ignatius || ³³⁻³⁴ eodem — spiritualia *subd. lin.* || ³⁹ operam *del.* Parisiis || ⁴⁴ ipse — Alfonsum *subd. lin.* || ⁴⁹⁻⁵⁰ eodem — susceptis *subd. lin.* || ⁵² philosophicum *del.* Compluti

¹⁶⁶ In collegio dicto Dormans-Beauvais. Rationem qua Ignatius eum sibi devinxit exposuerat iam Pol. in *Sum.*, n. 52, p. 182. De Petro Fabro aliisque Ignatii sociis v. quae notavimus in I, 32-36.

¹⁶⁷ S. Franciscus Xaverius Ignatio adhaesit antequam exercitia spiritualia peregrisset. Ea nondum fecerat cum votum ad Montem Martyrum una cum sociis nuncupavit. Cf. I, 36, 610²⁵; *Epp. Xav.*, I, 10¹-11¹.

¹⁶⁸ Eadem ratio datur a Rib. in *Vida del P. Maestro Diego Laynez*, cap. I.

quid etiam eius facultatis Vallisoleti legerat. Et cum Parisios ad studia proseguenda venisset, et tenuis esset fortunae, ad
 55 Ignatium venit, a quo fama erat multos studiosos ad honestam conditionem inveniendam iuari. Providit ergo illi Ignatius, et curavit ut studendi in ea Universitate commoditatem haberet; et cum ipse etiam colloquiis Ignatii adiutus et Exercitiis excultus esset, nuncium rebus saecularibus remittere et Ignatium sequi et ipse statuit ¹⁶⁹.

[68] Magister Claudius Iaius *postea ingressus est, et magister* Paschasius Broetius cum magistro Ioanne Codurio, *et hi duo* per magistrum Fabrum, qui sacerdos Parisiis effectus, magnum sui odorem spargebat, Ignatio ultimo illis annis se
 65 adiunxerunt, quemadmodum et magister Simon Rodericus, *post quinque vel sex prius enumeratos, Ignatio* adhaesit; et antequam eum cognosceret, vir desideriorum erat ¹⁷⁰; et colloquiis et familiaritate Ignatii adductus, eiusdem instituti rationem sequi decrevit. Praeter hos, qui socii in *religionis*
 70 institutione P. Ignatio postea [21v] fuerunt, alios etiam Dominus per Ignatium moverat, ut se totos *divino* obsequio manciparent; ex quibus alii quidem ad secularia redierunt, alii in vitae integritate liberi tamen perseverarunt, alii varias religiones, franciscanorum, dominicanorum et carthusiensium
 75 sunt ingressi, et in eis cum optima aedificatione perseverarunt. Duo vel tres alii ipsum institutum Ignatii sequi constituerant, sed cum animadverterent nihil adhuc *illi certo* constitutum esse, quod ad vivendi modum attinet (quamvis enim Ignatius et socii divinis obsequiis et proximorum se mancipaverant,
 80 nihil dum de religione instituenda cogitaverant), *hanc animi suspensionem non ferentes*, religionem Sancti Francisci sunt ingressi duo saltem ex eis; et constat quod alter eorum magno cum fructu in ea est religione versatus ¹⁷¹. Tertius, cui Cázeres cognomen fuit (quemadmodum illi iam dicto in Hispania),
 85 perfectionis propositum abiecit, nec tamen hoc seculum, quod

61-62 postea — Broetius *corr. ex* cum Magistro Paschasio Broeti || 62-63 et hi duo *in marg.* || 66 post — enumeratos *corr. ex* sub finem praedicti temporis || 69 religionis *corr. ex* Societatis || 71 divino *corr. ex* ipsius || 77 illi certo *sup. lin.* || 78 attinet *del.* hanc suspensionem animi non ferentes || 80-81 hanc — ferentes *add. in marg.* || 81 religionem Sti. Francisci *subd. lin.* || 82 duo — constat *subd. lin.* || 83 Tertius cui *subd. lin.*

¹⁶⁹ Bobadillae Mon., pp. 614-615.

¹⁷⁰ Sum., n. 53, I, 183.

¹⁷¹ Ib., n. 54, I, 183.

dilexit, eum admodum suaviter tractavit ¹⁷². Magis tamen mirandum videtur, et peculiari Dei providentiae adscribendum, quod praedicti novem conservati fuerint, quam quod alii recesserint.

[69] Ratio autem quam in eis conservandis Ignatius tenuit, haec fuit: in primis votum simplex omnes emiserunt se totos divinis obsequiis in perpetua paupertate dedicandi, et proximorum salutem procurandi, et ad condictum tempus Hierosolymam proficiscendi; quod si intra annum transire non potuissent, vel si eo pervenientibus manere in Terra Sancta non potuissent, aut re ibi Domino commendata, se non consequi *posse* quod cupiebant de iuvandis infidelibus *et vita pro Christi honore impendenda invenissent*, tunc demum se praesentaturos voverunt Summo Pontifici, Christi Vicario, ut illos eo mitteret et impenderet, pro suo arbitrio, *ubi ad Dei gloriam* proximis prodesse magis possent ¹⁷³; et haec quidem vota anno 1534, ipso die Assumptionis B. Virginis, in templo Sanctae Mariae Montis Martyrum emiserunt; et 1535 ac 1536, eodem die et loco, eadem renovarunt, quamvis primo non omnes, postremo ex his annis reliqui, qui iam ad Societatem accesserant, etiam interfuerunt ¹⁷⁴.

[70] 2^a ratio socios hos conservandi fuit *mutua* familiaritas et crebra horum cum illis communicatio ¹⁷⁵. Nec enim eodem in loco habitabant, et nunc apud unum, nunc apud alium ex eis, mutua cum charitate cibum capere solebant, et alii alios in rebus spiritualibus et etiam temporalibus subveniebant, et ita fovebatur et augebatur inter ipsos in Christo dilectio. Collatio etiam in rebus litterariis non nihil iuvabat;

⁹⁷ posse *sup. lin.* || ⁹⁷⁻⁹⁸ et — *invenissent sup. lin.* || ⁹⁹ voverunt *sup. lin.* | Pontifici *del. ut* || ¹⁰⁰ ubi — *gloriam sup. lin.* || ⁷ mutua *sup. lin.* || ¹² augebatur *del. mutua*

¹⁷² Videtur is fuisse Didacus de Cáceres, qui Romam socios secutus est, et in deliberationibus ibi habitis admissus. Parisios studia prosequendi causa missus, una cum Doménech et Mirón Exercitiis tradendis strenue laboravit. Sacerdotio initiatus, vota etiam paupertatis et oboedientiae nuncupavit. Sed paulo post, anno circiter 1541, Societatem deseruit. V. MI, *Const.*, I, XLV-XLVI; *Epp. Mixtae*, I, 61, 63, 66, 68, 582. Vide supra, p. 180, annot. 2.

¹⁷³ *Sum.*, n. 55, I, 184. De hoc voto v. infra, n. [86], p. 579.

¹⁷⁴ Anno 1534 aderant, praeter Ignatium, Franciscus Xaverius, Faber, Bobadilla, Laynez, Salmerón, Simon Rodrigues; anno 1535 etiam Iaius; anno 1536, Coduri et Broët.

¹⁷⁵ *Sum.*, n. 55, I, 184.

qui enim in quovis talento magis abundabat, alium eodem
 15 indigentem sublevabat.

[71] 3ª erat ratio orationis mentalis ac meditationis, cui post Exercitia spiritualia suscepta dediti omnes erant ¹⁷⁶. [22]

[72] 4^a erat confessionis et communionis octavo quoque die frequentatio. His ergo rationibus, dum theologica studia
 20 absolvebant, in quibus plures eorum egregie profecerunt, animi sui propositum retinuerunt. Nulla tamen ratio efficax perinde fuisse videtur, ut divinae Bonitatis electio et providentia, quae ad tantum opus hos iuvenes simul cum Ignatio, velut futuri aedificii columnas esse voluit. Nam, si humana ratio
 25 consideretur, mirandum prorsus videtur quod, nec ipse Ignatius nec socii praedicti, qui se totos Dei obsequio consecraverant, ad ullam ex tam multis religionibus animum applicaverint, cum tamen ipsi nullum certum institutum, ut diximus ¹⁷⁷, animo praesumpsissent, nec de his quae postea successerunt, scilicet, instituenda nova religione, quicquam in
 30 mentem eis venisset. Sed viros alioqui sensatos et eruditos Deus in praedicta suspensione animi retinebat, quod eorum ministerio ad hanc Societatem instituendam uti vellet; et spes praedicandi infidelibus, vel moriendi pro Christi fide inter
 35 ipsos, inter rationes humanas *ad suspensos eos retinendos maxime conferebat* ¹⁷⁸.

[73] Vexabatur interim acerbissimis stomachi doloribus Ignatius, nec ullum remedium medici adhibere poterant; et ita, eorundem consilio, in Hispaniam ad nativum aërem, quo
 40 valetudinem recuperaret, proficisci decrevit; ubi etiam multis offendiculo fuerat, aliquid aedificationis, sua scilicet in patria, praeberere cupiebat; quorumdam etiam sociorum negotia conficere, et si quem ex primis sociis invenisset, ut oportebat dispositum, sibi adiungere cogitabat ¹⁷⁹. Sic ergo cum sociis
 45 rem composuit, ut ipso die conversionis Sancti Pauli, mense

---

35-36 ad — conferebat *corr. ex* illos suspensos maxime retinebat || 42-43 conficere *del* ad profectionem hierosolymitanam pertinentia || 43 ut *del.* ad octavam diem

---

¹⁷⁶ Ib.

¹⁷⁷ N° [68], p. 566.

¹⁷⁸ *Sum.*, n. 56, I, 184-185. Ultima tamen ratio hic adducta non adest in *Sum.*,

¹⁷⁹ *Sum.*, n. 57, I, 185; *Acta*, nn. 84-85, I, 478-480. Ratio reparandi malam aedificationem in patria datam, ab aliis fontibus non traditur.

ianuario anni 1537, Venetias proficiscerentur, ubi eundem Ignatium, vita comite, erant inventuri. Cum autem magistrum Petrum Fabrum caeteris *tamquam patrem* reliquisset, in autumno¹⁸⁰ anni 1535 Parisiis profectus est, et quidem equo a sociis ei dato propter morbum usus, breviter itinere confecto, 50 in provinciam Guipuzcoae pervenit.

[74] Erat tunc domus Loyolae *atque Oñez* dominus nepos Ignatii, ex fratre¹⁸¹, qui, quamvis disposuerat aliquos in via ut eius adventum explorarent, impedire tamen non potuit quin ipse ad hospitale pauperum in oppido *Azpeytiae*, cui domum Loyolae vicinam diximus¹⁸², pergeret, nec consanguineorum ullis precibus aut lachrymis inde abduci potuit; imo, postridie per oppidum egressus, eleemosynas ostiatim mendicavit, quod etiam acerbe admodum Loyolae dominus ferebat, cum suae familiae id dedecori esse putaret. Frustra iidem 60 consanguinei ne christianam doctrinam doceret, aut de ea praedicaret, impedire nitebantur; [22v] nec enim *ipsum aut se decere id arbitrabantur*, et auditores ipsum minime habiturum dicebant. Sed Ignatius, vel unico puero praesente, se non omisurum christianae doctrinae praedicationem affirmabat; 65 quam cum esset aggressus, tanta auditorum confluit multitudo (inter quos et ipse Loyolae dominus erat), ut cum ecclesia *Azpeytiae* capax non esset, in campum egredi Ignatius ad praedicandum debuerit; et aliqui, ut commodius audirent, arbores etiam conscendebant¹⁸³. 70

[75] Cum igitur partim in ecclesia concionando, partim extra illam doctrinam christianam proponendo, non solum satisfactionis et admirationis sed etiam commotionis plurimum excitasset, fructus insignis ex eius opera, Dei gratia cooperante, consecutus est; multi enim a statu peccati mortalis recesserunt, et poenitentiae viam ingressi sunt; multae 75

46 anni *sup. lin.* || 47 autem *del.* velut patrem || 48 tamquam patrem *sup. lin.* || 48-49 in autumno *corr. ex* et in sub finem anni || 49-50 equo — usus *corr. ex* sociis equum ei coementibus propter eius morbum || 52 atque Oñez *sup. lin.* || 55 Azpeytiae *corr. ex* Ascitiae || 62-63 ipsum — arbitrabantur *corr. ex* ipsos decere aut familiam || 68 Azpeytiae *corr. ex* eorum || 74 fructus insignis *subd. lin.*

¹⁸⁰ Ignatius iter arripuit mense aprili, v. *Chronologiam*, p. 33*.

¹⁸¹ Graviter hic errat Polancus. Frater enim Ignatii Martinus García de Ofiaz erat adhuc tunc temporis dominus domus Loyolae; mortuus est 29 novembris 1538, v. I, 346. In hunc errorem Polancus induxit MAFFEIUM, l. II, c. 1.

¹⁸² n. [1].

¹⁸³ *Sum.*, n. 58, I, 186; *Acta*, n. 87, I, 482.

discordiae inter aliquos, qui inimicitias gerebant, compositae fuerunt; lex publice contra ludos lata est; et ad pauperum subventionem, ne mendicare cogerentur, necessaria prospici
 80 autoritate publica curavit¹⁸⁴. *Abusum etiam quendam valde* perniciosum, qui latissime in ea provincia patebat, omnino abolere curavit. Cum enim, pro more eius regionis, puellae aperto capite incedant, quod velare, donec maritis nubant, minime solent; *consueverant nihilominus* aliquae, vel sacerdo-
 85 tibus vel aliis viris in concubinato adhaerentes, in illorum nomine caput velare; quod eo accedere videbatur, ut concubinatus fere pro matrimonio haberetur. Est ergo hic abusus sublatus. Constitutum etiam est ut ter quotidie campana ad orationem, mane, meridie et vesperi pulsaretur, et ut pro his
 90 qui in peccato mortali essent quotidie oraretur; et domus Loyolae curam ut haec non intermitterentur suscepit. *Qua in domo, cum tandem exoratus divertisset*, concubinam etiam cuidam in ea primario viro ademit¹⁸⁵, et ad vitam honeste ducendam *mulierem* adiuvit.
 95 [76] Et cum aliis pietatis operibus perfunctus in patria esset, unico fere mense in ea exacto¹⁸⁶, Pompeiopolim, in regno Navarrae, ad negotia *magistri Francisci Xavier* confi- cienda *discedere statuit*. Et quamvis denuo cum consanguineis contendendum illi fuit circa modum itineris conficiendi, cum
 100 eum equitem et cum famulis deducere vellent; nihilominus, cum iam convalescere satis sibi videretur, paupertatis amator, pedibus iter voluit conficere; et equum, quo vectus fuerat, hospitali reliquit, quem senescentem [23] in memoriam Igna- tii liberum in pascuis, quod reliquum erat vitae, ut postea
 5 audivimus, permiserunt¹⁸⁷. In Hispania non est commoratus

80 *abusum* — valde *corr. ex* *abusum etiam* || 84 *consueverant nihilominus corr. ex* solebant || 90-94 et domus — mulierem adiuvit *corr. ex* et domus Loyolae curam suscepit ac [?] non omitterentur. Cum autem eandem domum esset ingressus, concubinam etiam cuidam primario viro ademit, et ad vitam honeste ducendam eam audiuit || 96 ea *del. ibidem* || 97 Navarrae *del. deinde Almazanum ac demum Toletum* | Magistri — Xavier *corr. ex* sociorum || 98 *discedere statuit corr. ex* discessit || 1 iam *sup. lln.* | sibi *sup. lln.* || 2 *conficere del. nam* || 2 et equum — fuerat *subd. lln.*

¹⁸⁴ *Sum.*, n. 59, I, 186-187; *Acta*, nn. 88-89, I, 482-484.

¹⁸⁵ Cf. *Scripta*, I, 566-567; *Scripta*, II, 188.

¹⁸⁶ Repetit errorem in quem inciderat in *Sum.* sequens Lainium. Haec commoratio ad tres circiter menses protracta est; v. I, 104, annot. 19.

¹⁸⁷ Id testatur P. Michaël Navarro (Ochoa), S. Francisci Borgiae

diu Ignatius, nec publice concionatus, cum in Italiam properaret; privatim tamen hos atque illos pro suo more adiuuabat; et cum negotia sociorum *Pompeiopoli, Almazani et Toleti* confecisset, parentibus eorum satisfaciendo, et ut ad viaticum peregrinationis Hierosolymitanae iuvarent curando, Valentiam et inde Barcinonam, navigaturus in Italiam, solus pervenit ¹⁸⁸. Ex *primis enim* quinque, quos in *Hispania iam pridem* reliquerat, et *ex tribus aliis qui etiam* Parisiis in Hispaniam redierant, nullus ad hanc peregrinationem Hierosolymitanam et Ignatii institutum sequendum paratus fuit ¹⁸⁹. 10
15

[77] Navigavit ergo, et gravi tempestate iactatus, quae etiam navis armamenta confregerat, Genuam tandem pervenit ¹⁹⁰; unde Bononiam pergens, et in Apennino Monte *extra viam* errans, cum gravi periculo praecipitii, Bononiam, Deo iuvante, pervenit; et cum, sub ingressum, ex quodam arcto ponte *lapsu pedum* in fossam decidisset, inde coeno plenus cum egrederetur, aliis compatiendi, aliis etiam *ridendi* occasionem praebebat; et in toto hoc itinere, aliquando usque ad genua et supra illa (cum tempus esset hyemale) per lutum ingredi oportebat. Itaque, cum alioqui molestia stomachi consueta laboraret, magna incommoda in hoc itinere eum perferre necesse fuit. Et cum in vestibus lavandis a luto commoratus, 20
25

---

8 Pompeiopolis — Toleti marg. || 13 tribus — etiam corr. ex illis qui || 15 sequendum del. sese obtulit aut || 18-19 extra viam sup. lin. || 21 lapsu pedum sup. lin. || 22 ridendi corr. ex loquendi (?) || 23 itinere sup. lin. || 27 Et cum del. antequam Bononiam ingrederetur

---

socius, epistula data ad Ignatium die 8 ian. 1552; v. I, 482-483 annot. 3, et *Litt. Quadrim.*, I, 494.

¹⁸⁸ Nota bene hanc lectionem, quae in ms. clara est. Primi editores, nescio cur, eam immutarunt (*Chron.*, I, p. 53) hoc modo: « Valentiam ivit et inde Barcinonam, unde nave vectus in Italiam solus pervenit ». Ex qua falsa lectione eruitur Ignatium navem conscendisse Barcinone minime vero Valentiae, contra *Acta*, n. 33; « Otra vez, viniendo de Valencia a Italia por mar ... » (p. 406). Verum quidem est Polancum in *Sum.*, n. 61, 188 scripsisse: « Finalmente se embarcó de Barcelona para venir en Italia ... »; sed hoc loco, ubi nunc versamur, verba Polanci recte transcripta intelligi possunt de navigatione Valentiae incepta, immo favere videntur opinioni sat probabili secundum quam Ignatius Valentiae iter maritimum arripuit, sed Barcinone navis substitit. Quae hic exposuimus considerata sunt ad rectam interpretationem annotationis 14, p. 488 nostri primi vol.

¹⁹⁰ *Sum.*, n. 60, I, 187; *Acta*, n. 90, I, 486.

¹⁹⁰ *Acta*, n. 91, I, 488 et cf. n. 33, I, 406.

post meridiem urbem ingrederetur, per totam *illam* mendicans, ne frustum quidem panis invenit ¹⁹¹. Sed cum hoc modo
 30 militem suum aliquandiu Dominus probasset, in collegio hispanorum Bononiae fuit exceptus, et potuit vestes assicare et refici ¹⁹². Decreverat ipse aliquantulum Bononiae studere, interim dum socii ex Gallia ad condictum tempus veniebant; nam domina Isabella Rosel aliquid ei pecuniae Bononiam
 35 transmiserat; sed cum nebulas eius urbis non ferret, Venetias progressus est, ubi socios exspectavit ¹⁹³.

[78] At novem socii Parisiis relictis, 25 ianuarii, iuxta praescriptum ordinem, ab Ignatio profecturi, hoc tempus antevertere propter bella principum coacti sunt; et ita 15^a novembris anni 1536 Lutetia Parisiorum simul discesserunt,
 40 [23v] et toto eo et sequenti mense decembri, magno cum incommodo, propter hyemis asperitatem, iter fecerunt, et octava die ianuarii sequentis anni 1537 Venetias pervenerunt ¹⁹⁴. Iter autem per Lothoringiam et Germaniam tenuerunt, cum per
 45 Galliam bellorum tumultus liberum transitum non relinqueret. Sub tempus recedendi, magister Iacobus Laynez adversa valetudine laborabat, sed utcumque convaluit, et eius animi vigor vires, Deo iuvante, corpori suppeditabat; et constat quod cilicio ad corpus sub indusio indutus, laborem et itineris et
 50 temporis auxit. Omnes pedites et talaribus induti tunicis incedebant, et suos libros, *praecipue* manuscriptos, quos studiorum tempore collegerant, *saculis inclusos* humeris portabant. Tres erant inter ipsos sacerdotes: Patres scilicet Faber, Claudius et Paschasius, qui quotidie vel celebrabant, vel simul
 55 cum sex aliis non sacerdotibus, aliquo ipsorum celebrante, postquam confessi fuissent, communicabant. Ante egressum ex hospitibus, et postquam ad ea pervenissent, aliquid tempo-

28 *illam* corr. ex urbem || 29 *frustrum* ms. || 34 nam — Rosel *subd. lin.* || 39-40 15^a — anni *subd. lin.* || 43 die — 1537 *subd. lin.* || 49 laborem et itineris *subd. lin.* || 50 pedites et talaribus *subd. lin.* || 51 *praecipue* *sup. lin.* | manuscriptos *del.* vel alia scripta | quos *corr. ex* quae || 52 *saculis inclusos* *corr. ex* ac in *sachulos* redacta.

¹⁹¹ *Acta*, n. 91, I, 488; *Sum.*, n. 61, I, 188.

¹⁹² *Sum.*, l. c. Scimus in collegio Hispanorum Bononiensi servari antiquam narrationem de Ignatii in ea urbe commoratione; illam tamen videre et transcribere nobis non fuit concessum.

¹⁹³ *Acta*, l. c.; *Sum.*, n. 62, I, 188; *MI*, *Epp.*, I, 93-94.

¹⁹⁴ De itinere sociorum conferantur *Memoriale Fabri*, n. 16, I, 39-40; *Lain.*, nn. 32-34, I, 196-108; *Sum.*, n. 63-64, I, 189-190. In *Actis* iter non describitur.

ris orationi et gratiarum actioni dabant; mensa sobria admodum utebantur; in itinere vel de divinis rebus loquebantur, vel seorsum quisque meditabatur aut orabat. Cum aliquid ⁶⁰ inter ipsos constituendum erat, praemissa oratione et re proposita, eam partem sequebantur, ad quam plurium sententia inclinaverat; et hanc eandem rationem deliberandi tenuerunt, donec superior, anno 1541 sequenti, inter eos est constitutus ¹⁹⁵. 65

[79] Quamvis autem experti non erant iter pedestre, et hyems illa satis in illis locis erat pluviis obnoxia, adeo ut quotidie, dum per Gallias incederent, plueret, et quamvis per Germaniam nivibus omnia plena invenissent; divina tamen protectione et auxilio a multis periculis et incommodis liberati, incolumes Venetias pervenerunt. Ipsi etiam milites et lutherani humanitatem eis exhibebant, et duces vel socios itineris non incommodos *nostris se prebebant*. Admirationi erant multis, cum novem numero et praedicto modo incedentes viderentur; *et, ut hoc tantum in particulari dicam*, quidam ⁷⁰ alteri de illis percontanti, gallice dixit: — Ad aliquam provinciam reformandam isti tendunt —; et tam catholici quam haeretici consolationem et aedificationem eorum aspectu accipiebant; *inter alios* haeticus quidam concionator, cum ipsis conferens de suis dogmatibus, se superatum fatebatur; ⁸⁰ et in universum, tum exemplo, tum verbo, quocumque veniebant et occasionem [24] de rebus divinis loquendi habebant, fructum aliquem capiebant.

---

73 *nostris se prebebant* *corr. ex* eos habebant || 73-74 admirationi — multis *subd. lin.* || 74 modo *del.* induti et || 75-76 et ut — percontanti *corr. ex* quidam de illis alteri percontanti || 76-77 ad — provinciam *subd. lin.* || 79 inter alios *in marg.* || 80 superatum *del.* vel convictum

---

¹⁹⁵ Intellige, donec anno 1541 Ignatius constitutus est Praepositus Generalis.

CAPUT OCTAVUM

DE IIS QUAE VENETIIS ET IN ALIIS ITALIAE LOCIS AB
EIS GESTA SUNT, DONEC A SPE EUNDI HIEROSOLYMAS
FUERUNT EXCLUSI.

80. P. Didacus de Eguía et Stephanus Societati adhaerent cum Hozio. —
81. Quae cum archiepiscopo Theatino Venetiis Ignatio acciderunt. —
82. Contradictio Venetiis exorta et sedata per sententiam. — 83.-84.
Ianuar. 1537. In hospitalibus serviunt. Romam sine Ignatio 9 socii
profiscuntur. — 85. D. Ortiz amicus efficitur. Coram Pontifice dis-
putant. Viaticum nostris datum. — 86. Venetias redeuntes impediun-
tur a transitu in Terram Sanctam. — 87. Ad sacerdotium promoventur
prius emissis duobus votis. Per varia loca provinciae Venetiae
se dividunt. — 88. Concionari Vicentiae incipiunt. Simon adventu
P. Ignatii curatur. — 89. Heremitorium Bassani. Quaedam revelatio
heremitaе Bassani facta. Petrus Faber. — 90. Omnes socii Vincen-
tiam primitias oblaturi conveniunt. Decernunt omittere peregrina-
tionem hierosolymitanam. Per varias universitates se dividunt et
quo fine. Nostri Patavii male excepti postea cum fructu ibi versati. —
91. Mors Hozii et revelatio de eius beatitudine. — 92. Ferrariam no-
stri veniunt et ibi acta. Viaticum hierosolymitanum restituitur. —
93. Bononiae acta. — 94. Senis acta. — 95. Quo tempore residere
nostri Romae coeperunt et eorum occupationes. Visio P. Ignatii et
Societas Christo a Patre commendata. — 96. Exercitia multis pro-
posita. Strada ad Societatem vocatur. — 97. Convenientes socii Ro-
mam quam domum habitaverint. Socii Romae praedicant. Conciones
Ignatii. — 98. Christiana doctrina proponitur et sacramenta frequen-
tantur. Pia opera ab Ignatio promota. — 99-100. Pietas romanae do-
mus erga pauperes. — 101. Quomodo in dispensandis eleemosynis se
habebat Ignatius. Hospitalia iuvat et monasteria. — 102. De voca-
tione Patris Codacii.
- 5 [80] Annum fere integrum Ignatius Venetiis versatus
erat, antequam socii eo pervenirent, *scilicet 8ª die ianuarii*
praedicti anni 37, nec exiguo cum fructu. Ibi redeuntes ex
peregrinatione Hierosolymitana P. Didacum de Eguía et Ste-
phanum, eius fratrem, viros in Navarrae regno nobiles et
10 valde pios, in Societatem suam admisit¹⁹⁶. Quidam etiam theo-
logiae licentiatus, cognomine Hoces¹⁹⁷, eidem sese adiunxe-

6 erat sup. lin. || 6-7 scilicet — 37 in marg.

¹⁹⁶ Lain., n. 35, I, 108-110; Sum., n. 62, I, 188. De Didaco et Ste-
phano de Eguía v. vol. I, 110 annot. 3. Hi duo fratres serius Societatem
ingressi sunt.

¹⁹⁷ I, 188 annot. 14. Acta, nn. 92, 98, I, 490, 500.

rat, qui prius quidem, ne sibi imponeret Ignatius, cum ad Exercitia spiritualia accederet, non paucos libros secum intulerat, ut doctrinam sibi propositam examinaret. Sed, ut erat simplicis et candidi animi vir, et divini servitii cupidus, in eisdem Exercitiis, non solum animadvertit ab Ignatio sibi cavendum non esse, sed eius institutum omnino sequi instituit.

[81] Proposuerat venetis quibusdam nobilibus *spiritualia Exercitia idem Ignatius* ¹⁹⁸, et de multis aliis benemereri, prout solitus erat, ubique studebat. Hic etiam, inter alios, cum D. Ioanne Petro Caraffa, tum sanguine, tum archiepiscopatu Theatino relicto, tum eruditione et aliis Dei donis valde illustri viro; qui cum aliis piis viris Clericorum Regularium Ordinem (Theatinos ab eiusdem Ioannis Petri archiepiscopatu vocatos) constituit (quorum institutum a Clemente VII, Pontifice maximo, approbatum fuerat) ¹⁹⁹, familiariter egit aliquando, et de rebus quibusdam ad novum Ordinem illum pertinentibus, eum ex charitate prudenter admonuerat; sed non admodum libenter quae suggessit audita fuerunt. Et quamvis nulli unquam Ignatius retulit quae illi cum praedicto D. Ioanne Petro Caraffa accidissent, facile tamen ex eius verbis intelligi poterat non levis fuisse momenti. Quidquid illud sit, quod inter ipsos actum fuit, et inde ortum habuit quod nonnulli suspicabantur et dicebant ipsum scilicet Ioannem Petrum Caraffam, postea cardinalem Theatinum, ac eundem Pontificem Paulum ^{4um}, non admodum erga Ignatium affectum fuisse, quamvis illum semper, etiam dum Pontifex esset, magno honore prosequeretur ²⁰⁰. Passus etiam Venetiis fuerat Ignatius contradictionem a daemone, qui valde ipsi *et eius Exercitiis* infestus erat, quod ex eius faucibus animas eripere nitebatur, excitatam. [24v]

[82] Fugitivum ipsum esse ex Hispania et Gallia calumniabantur; et cum res ad Legatum Pontificis, episcopum sci-

18-19 spiritualia — Ignatius *sup. lin.*, *in textu del.*: et cum fructus iste displiceret || 26-28 familiariter — charitate *subd. lin.* || 29 suggerebat *ante corr.* || 33-34 et inde — suspicabantur *subd. lin.* || 38 Passus etiam *subd. lin.* || 39-40 et eius Exercitiis *sup. lin.*

¹⁹⁸ Acta, n. 92, I, 490 nominant Petrum Contarini, Gasparem de Doctis et quendam Roças.

¹⁹⁹ Cf. supra, p. 294 ²³.

²⁰⁰ De Pauli IV erga Ignatium atque adeo erga Societatem sententia vide quae diximus in I, p. 582 ⁴⁴.

licet Verallum, postea Cardinalem ²⁰¹, esset delata, ipsemet
 45 Ignatius Legatum ursit ut, inquisitione prius habita, sententiam ferret; nec enim (quum iam Societas esset congregata) rem dissimulandam esse, aut silentio involvendam putabat; et ita a Verallo sententia lata est, quae et innocentiae testimonium, et commendationem Ignatii continebat ²⁰²; et iam
 50 inde ab eo tempore doctor Gaspar de Doctis, qui Auditoris officio apud Legatum fungebatur, affici et favere rebus Societatis nostrae coepit ²⁰³.

[83] Sic ergo res se habebant Ignatii, cum ineunte ianuario, ut diximus, anni 1537, socii Venetias pervenerunt, et
 55 magna consolatione invicem alii ab aliis affecti sunt, et de profectione Hierosolymitana agi coeptum est. Prius *autem* Romam ire ad facultatem et benedictionem Pontificis petendam oportebat, sed nondum idoneum tempus ad romanam profectionem erat; ideo usque ad proximum ver in duo hospitalia Venetiarum, ut pauperes interim aegrotantes iuvarent,
 60 divisi sunt. Quinque eorum apud S. Ioannem et Paulum, totidem *apud* hospitale incurabilium suam operam *illis* impenderunt. P. Petrus Faber cum bacchalaureo Hoces in confessionibus pauperum audiendis potissimum occupabatur; reliqui in corporalibus misericordiae functionibus; et tam strenue suum officium fecerunt, ut plurimos annos bonus eorum odor Venetiis duraverit. Praecipue autem magistri Francisci Xavier fervor et charitas et sui ipsius victoria eminebat, adeo ut cum ad cuiusdam morbo gallico laborantis plagas nausearet, ne erga proximum et carnem suam ea de causa minus
 70 amanter se haberet, et nauseam ipsam superaret, *pustulam vel quid huiusmodi* ex ulcere eius in os proprium immisit et deglutivit. Inde etiam eius charitas erga leprosos *et contagiosis* morbis infectos reliquo vitae tempore peculiaris admodum extitit ²⁰⁴. In hoc ministerio a suo adventu usque ad

46 Societas *del.* non paucorum || 50 Gaspar de Doctis *subd. lin.* || 53-54 res — ianuario *subd. lin.* || 56 *autem* *corr. ex* sed prius || 59 in — hospitalia *subd. lin.* || 62 *illis* *sup. lin.* || 63 P. Petrus Faber — Hoces *subd. lin.* || 64 occupabantur *ante corr.* || 67-68 Magistri — Xavier *subd. lin.* || 71-72 *pustulam* — huiusmodi *corr. ex* nescio quid || 73-74 et contagiosis *corr. ex* temporis et huiusmodi || 75 hoc — suo *subd. lin.*

²⁰¹ De Hieronymo Verallo, v. p. 290 ¹².

²⁰² Sententia data est a Gaspare de Doctis; eius textum v. in MI, *Scripta*, I, 624-627. Cf. *Acta*, n. 93, I, 492.

²⁰³ De Gaspare de Doctis v. I, 11 ³⁰.

²⁰⁴ *Sum.*, n. 66, I, 190-191; *Acta*, n. 93, I, 492.

mediam quadragesimam perseverarunt; tunc autem Romam profecti sunt. Sed Ignatius Venetiis substitit, quod suspicabatur fieri posse ut *sua* praesentia quibusdam parum esset Romae grata et sociis noceret. Inter quos erat doctor Ortiz, qui, Parisiis recedens quo tempore 2^{am} illam tragediam ibi excitatam esse contra Ignatium diximus, amicis commendatum reliquerat, ut Ignatii doctrinam diligenter excuterent ²⁰⁵. [25]

[84] Recesserunt ergo Romam versus in plures partes divisi, *terni scilicet*, et semper Galli cum Hispanis mixti, et unum ex sacerdotibus in suo comitatu habentes; nec solum pedites, sed ex mendicato viventes iter confecerunt; et accidit aliquando magna cum pluvia 28 aut 30 miliaria conficere, nudis pedibus aquas, quae aliquando ad pectus usque ascendebant, transeuntes; et cibus interdum erat modicus panis emendicatus cum aqua; et ieiunabant nihilominus, quia tempus erat quadragesimae. Et hilares et psalmos cantantes, et quotidie confessionis et communionis sacramento refecti, peculiarem Domini providentiam, tam in incommodis ferendis quam in rebus necessariis suo tempore *obtinendis*, experiebantur. Cum enim non male omnino induti essent, et saculos cum suis scriptis ferrent, ubi pecuniam eos ferre homines credebant, illi etiam ipsi eleemosynam non denegabant; ut accidit cum semel fluvium cimba transmissuri essent, nec unde naulum solverent haberent, quidam enim vir bonus dixit: — Video quod non vultis aureos vestros commutare; ideo pro vobis ego volo solvere —. Cum autem quidam sacerdos, qui de ipsorum numero non erat, sed ipsis se adiunxerat, sacrum celebraret, et contra nostrorum consuetudinem in fine eleemosynam postulasset, ad fluvii proximi transmittendi naulum pauculos obolos, nostris aegre ferentibus, accepit. At cum templum egressi ad flumen *nostri* pergerent, tantum eleemosynae ipsis sponte oblatum est, quantum ad fluvium traiciendum opus erat; et ita, oboli quos ille sacerdos *in missa* emendicaverat, soli superfuerunt; *quibus ei redditis*, occasionem *ipsum* admonendi ut in Dei providentia spem constituendo,

78 sua *corr. ex eius* || 84 terni *scilicet sup. lin.* || 94 *obtinendis corr. ex prospiciendis* || 100 quod — vultis *subd. lin.* || 1-2 cum — sacerdos *subd. lin.* || 6 nostri *sup. lin.* || 8 in missa *sup. lin.* || 9 quibus — redditis *sup. lin. corr. ex et ita* || 10 illum *ante corr.*

205 De Petro Ortiz v. I, 44 48, 114, 191, 492.

in missa, quod parum decebat, non mendicaret, *habuerunt*. Et simul atque fluvium traiecerunt, quidam vir bonus omnes mensa sua excepit ²⁰⁶. Inter aquas autem et itineris et penuriae labores, non solum sanitatem Deus conservavit, sed et magister Ioannes Codurius, qui prius male habebat ex pedum aegritudine, convaluit.

[85] Cum Romam pervenissent (quam nudis pedibus P. Iacobus Laynez ingressus est), et doctorem Ortizium aliqui ex eis essent allocuti, non solum adversarius ipsis non fuit, ut quidam suspicabantur, sed cognita ipsorum sinceritate ex primis congressibus, omnem eis humanitatem et charitatis subsidia exhibuit. Missus is fuerat a Carolo V ad Pontificem ob negotium matrimonii Chaterinae, reginae Angliae, quam rex Henricus repudiaverat. [25v] Is ergo praedictos Ignatii socios ad Summum Pontificem Paulum III adducendos, et ad pedum oscula admittendos curavit. Et cum in more haberet Pontifex ut, inter prandendum, disputantes, praesertim theologos, audiret; primo illo die quo nostri ad eius conspectum deducti fuerant, disputantes eos audire voluit, et peculiari animi consolatione se affectum, eis auditis, ostendit; et intellecto eorum desiderio ac voto Hierosolymas eundi, facultatem ac benedictionem benigne eis dedit, cum eleemosyna sexaginta aureorum ²⁰⁷. Alii autem eius curiae viri, ac praecipue Hispani, alios 150 aureos ad iter hierosolymitanum adiunxerunt, quos tamen ipsi Romae attingere noluerunt, sed per trapezitam totam eam summam 210 aureorum Venetias miserunt ²⁰⁸. A Cardinali etiam tituli Sanctorum 4^{or}, Summo Poenitentiario, facultatem obtinuerunt ut sine beneficio vel patrimonio, ad titulum paupertatis voluntariae et sufficientis doctrinae, possent ad sacros ordines promoveri ²⁰⁹.

[86] Venetias ergo socii *cum rediissent*, et de profectione hierosolymitana, cuius tempus iam imminebat, agerent, Deo aliquid melius providente, eo anno accidit ut nulla navis *cum*

11 habuerunt *sup. lin.* || 14-15 Magister — Codurius *subd. lin.* || 17 quam nudis *subd. lin.*, quam *corr. ex* quod || 18 et — Ortizium *subd. lin.* || 26 cum — haberet *subd. lin.* || 32 et eleemosynam *ante corr.* || 33 aureorum *del. eis* dari iussit | autem *del. hispani* || 37-38 Cardinali — facultatem *subd. lin.* || 41 Venetias — socii *subd. lin.* | cum rediissent *corr. ex* redeundes || 42 ageretur *ante corr.* || 43-44 peregrinorum *ante corr.*

²⁰⁶ Eadem referuntur in *Sum.*, n. 67, I, 191, desumpta ex *Lain.*

²⁰⁷ Vide I, 116¹⁰; *Sum.*, n. 68, I, 191-192; *Acta*, n. 93, I, 492.

²⁰⁸ *Lain.*, n. 40, I, 116; *Sum.*, l. c.

²⁰⁹ *Lain.*, n. 39, I, 116.

peregrinis ad Terram Sanctam transiret; quod sane multis retro annis non acciderat, nec sequentibus accidit ²¹⁰. Et hu- 45
mana quidem causa haec fuit, quod Veneti id temporis cum summo Pontifice et Carolo V imperatore arma contra regem Turcharum Solymantum sumpserant; sed Divina Sapientia hos decem *vel undecim* viros, qui Ipsius obsequio se totos devove-
rant, ad aliud opus insignius, quodque latius pateret ad Ipsius 50
cultum et animarum auxilium, reservabat. Explicaverant in suo voto, Parisiis non semel emisso (ut diximus) ²¹¹, quod si intra unum annum Hierosolymas transire non possent, non amplius eo voto tenerentur, sed *ad* pedes Summi Pontificis
ut Christi Vicarii se conferrent, ut ab ipso quovis gentium 55
ipsi videretur, mitterentur; et ita nulla dispensatione voti postulata, nec itinere confecto, praedicta ratione liberi fuerunt. Expectandus tamen erat annus, ab eo tempore, quo Venetias venerant, computandus, iuxta praedicti voti tenorem ²¹², et ita in dominio Venetorum sibi manendum esse usque ad prae- 60
dictum tempus constituerunt.

[87] Ad hospitalium ergo ministeria, usque ad mensis finem iunii, cum magna [26] aedificatione redierunt, interim dum se ad sacerdotium praeparabant. Die Sancti Ioannis Baptistae, iuxta facultatem acceptam Romae, ad ordines sacros, 65
tum Ignatius, tum reliqui sex, qui sacerdotes non erant, promoti sunt; prius tamen in manibus Legati Sedis Apostolicae Veralli votum paupertatis perpetuae et castitatis emisserant, ut ad titulum paupertatis promoveri possent; et quemadmo-
dum Cardinalis Sanctorum Quatuor facultatem gratis dederat, 70
ita, iuxta illam, Arbensis episcopus gratis omnino sacros ordines contulit ²¹³, idque tanta cum animi sui consolatione, ut talem se nunquam sensisse in conferendis ordinibus testare-

49 *vel undecim sup. lin.* || 51-52 Explicaverant in suo *subd. lin.* || 54 *ad corr. ex* ut || 55 quoque *ante corr.* || 56 viderentur *ante corr.* || 58 Expectandus — tempore *subd. lin.* || 62-63 *Ad* — finem *subd. lin.* | ad mensem iunii *finis ms.* || 64-65 S. Ioannis — acceptam *subd. lin.* || 67 prius — legati *subd. lin.* || 71 ita — gratis *subd. lin.*

²¹⁰ *Sum.*, n. 69, I, 192; *Acta*, n. 94, I, 494.

²¹¹ *Sup.*, n. [69], p. 567.

²¹² Ad mentem Polanci, spatium unius anni, iuxta voti tenorem, mense ianuario 1538 concludebatur.

²¹³ Titulum pro sacris ordinibus suscipiendis ac testimonium ordinationis v. *Scripta*, I, 543-546. In titulo ordinationis a cardinali Sanctorum Quatuor Coronatorum dato, scriptum est a tergo: «Gratis, attenta eorum doctrina et peregrinatione», *ib.*, p. 545.

tur²¹⁴. Nec statim tamen ministerium hospitalium relique-
 75 runt; sed cum in eo, usque ad iulii mensis finem, perseve-
 rassent, et animadverterent tempus sibi non superesse, quan-
 tum satis esse videbatur, ut se ad missae sacrificium Domino
 offerendum praepararent; hoc inierunt consilium, ut, quod re-
 liquum erat huius anni, variis in locis ditionis Venetae exi-
 80 gerent, ubi sibi ipsis per orationem et meditationem magis va-
 carent, et in eleemosynis emendicandis et concionibus, cum
 exiguo vel nullo studio, in plateis ad populum habendis, pro-
 priae mortificationi in primis, deinde etiam proximorum uti-
 litati, quoad eius fieri posset, operam darent; et his humi-
 85 litatis et charitatis functionibus ad primitias suscepti ordinis
Deo offerendas se praepararent. B. ergo Ignatius, cum Patri-
 bus Fabro et Laynez, Vincentiam; Patres Franciscus Xavier
 et Salmerón, Montem Celesium; Patres Codurius et Hocius,
 Tarvisium; Patres Claudius et Simon, Bassanum; et demum
 90 Patres Paschasius et Bobadilla Veronam profecti sunt. Cum
 ergo Ignatius cum sociis Vincentiam venisset, in domo qua-
 dam deserta prope urbem, quae et fenestris et portis carebat,
 hospitium sibi delegerunt, et nonnihil straminis lectum eis
 praebebat²¹⁵. Victum ex mendicato Faber et Laynez, quotidie
 95 bis *urbem* ingressi, emendicabant; et quidem initio vix tan-
 tum panis, quantum sustentationi eorum sufficeret, afferebant.
 Sedebat ad sarcinas Ignatius, et coqui officio, si quid erat
 quod coqueretur, fungebatur. Et licebat eis abunde patien-
 tiam exercere et orationi vacare 40 diebus quos ibi exegerunt,
 100 cum alioqui valetudinarii fere omnes essent.

[88] Cum autem P. Ioannes Coduri Vincentiam etiam
 novus hospes advenisset, decreverunt omnes simul, qui 4^{or}
 iam erant, in variis urbis locis concionari; et quamvis linguae
 italicae satis essent eo tempore imperiti, ea, ut poterant,
 5 suos conceptus explicabant; et civitas, non verba, sed spiri-
 tum et salutarem doctrinam considerans, et proficere, et eis-
 dem affici, et ita meliuscule nostros tractare coepit; et oppor-

85 functionibus *del.* et orationis studio || 86 Deo offerendas *sup. lin.* |
 B. ergo Ignatius *subd. lin.* || 95 urbem *sup. lin.* || 99 et orationi — diebus
subd. lin. || 7 affici *del.* coepit

²¹⁴ *Sum.*, n. 70, I, 193.

²¹⁵ *Sum.*, n. 71, I, 193; *Acta*, n. 94, I, 494. Domus erat monasterium
 quoddam desertum cui nomen *S. Pietro in Vivarolo*, quod « ad placitum
 nostrum » relictum fuerat a fratribus monasterii dicti de Santa Maria
 delle Grazie; v. MI, *Epp.*, I, 125, TACCHI VENTURI, *Storia*, II/1², pp. 87-88.

tune: nam et P. Ignatius et P. Laynes febricitare *coeperant*. Qui aliis in locis versabantur, dum his similia et agere et pati per-[26v]gunt, P. Simon Bassani in tam gravem morbum 10 inciderat, ut ad mortem vicinam res tendere videretur. Renunciatur ergo Ignatio adhuc valetudinario, imo et febricitanti licet leviter, ut, si vivum vellet videre Simonem, ad eum Bassanum properaret. Relicto igitur in hospitali P. Laynez Vincentiae, et posthabita suae valetudinis cura, Bassanum 15 ire Ignatius constituit; et adiuncto socio P. Fabro, tam alacriter postridie 30 miliaria Bassanum usque confecit, ut vix Faber eum praeuntem consequi posset. Dum autem orat in ipso itinere, Simonem Deo commendans, edoctus est *ab ipso* quod moriturus non esset Simon ex eo morbo; et ita id P. Fa- 20 bro socio renunciavit, qui haec retulit ²¹⁶.

[89] Erat Simon in heremitorio quodam extra Bassanum, sub titulo Sancti Viti, quod heremita quidam, Frater Antonius nomine, qui magnae existimationis et multis Dei donis praeditus, licet non litteris, habebatur. Et hoc heremi- 25 torium temporis successu Societati applicatum, et ab ipsa demum Capucinis donatum fuit. Simul atque igitur ad Simonem accessit Ignatius, et iam ad extrema redactum salutavit, et in Domino complexus est, statim ipse melius habere coepit; et, ut creditum est tam ab ipso Simone quam a Fabro, placuit 30 Domino eius vitam orationibus ac desideriis Ignatii donare. In eodem heremitorio accidit ut vir quidam spiritualis (ipsum fratrem Antonium hunc fuisse creditur, quia eius nomen nostri non retulerunt) in susceptionem veniret quod quidam ex nostris qui ibidem erat (hunc autem vel Ignatium vel Fa- 35 brum fuisse creditur) imperfectus esset, forte quod aliqua exteriora vir austerus in eo adnotasset, quae ipsi liberiora videbantur; sed dum vir praedictus oraret, et magno affectu devotionis mens eius Deo adhaereret, fuit illi in spiritu ostensus ille, de cuius imperfectione non bene sentiebat, cum ani- 40 mo et zelo apostolico; et hoc quidam ex nostris, qui multo post tempore in eodem heremitorio fuit, intellexit et retulit ²¹⁷.

8 febricitabantur *ante corr.* || 9 Qui — versabantur *subd. lin.* || 10 P. Simon Bassani *subd. lin.* || 19 ab ipso *corr. ex a Domino* || 22 Erat — heremitorio *subd. lin.* || 32 heremitorio — spiritualis *subd. lin.* || 35 vel Ignatium *subd. lin.*

²¹⁶ *Sum.*, n. 72, I, 193-194; *Acta*, n. 95, I, 464-496; *De Actis*, n. 23, sup., p. 333; *Scripta*, II, 156; *Epp. ... Rodericii*, p. 489.

²¹⁷ *Sum.*, Rib., *Vita*, l. II, c. 9, ubi dicitur Antonium eremitam in

[90] Cum igitur praedicti Patres aliquandiu se praeparassent, omnes Vincentiam venerunt, ut ibi prima sacrificia
 45 Deo offerrent; et cum prius aegre admodum tres ex nostris, ut diximus ²¹⁸, se ibi sustentarent, tunc undecim congregati abundanter necessaria in ea urbe inveniebant, vel eis offerebantur ²¹⁹. Alii ergo, praeter Ignatium, suas primitias Deo obtulerunt (nam ipse distulit ut Romae, diuturna praeparatione praemissa, ad praesepe Domini in templo Sanctae Mariae Maioris sacrificium hoc offerret). Congregati etiam ad id fuerant ut quid de protectione Hieroso-[27]lymitana agendum esset, deliberarent. Exclusi ergo a spe illius, et anno quo ex voto tenebantur transacto ²²⁰, se liberos esse cernentes, decreverunt per varias urbes ac praecipue Universitates Italiae sese dividere, ut aliquot menses adhuc in eis exigerent, antequam Romam convenirent, et Pontificis arbitrio, quod ad missiones attinet, se subiicerent. Id etiam in animo habebant, ut in Universitatibus praedictis, dum pietatis functionibus vacant, viderent num aliquos socios sui instituti Dominus ipsis vellet adiungere. Ipse ergo Ignatius cum Fabro et Laynez Romam recta venit; Paschasius et Simon, Senas; Xavier et Salmerón, Bononiam; Claudius et Bobadilla, Ferrariam; Codurius et Hozius Patavium venerunt ²²¹; et omnes quidem cum fructu in

43 Cum — Patres *subd. lin.* || 51 Congregati *subd. lin.* || 53 ergo *sup. lin.* || 53-54 quo — tenebantur *in marg.* || 60 aliquos *del. alios*.

suspicionem contra Ignatium venisse. Addit Ribadeneyra unum e sociis, quem non nominat, exemplo Antonii permotum, de relinquenda vocatione fuisse tentatum.

²¹⁸ N° [87].

²¹⁹ *Sum.*, n. 83, I, 194; *Acta*, n. 95, I, 496.

²²⁰ Sic etiam in *Actis*, n. 96, I, 496: « finito l'anno », quae locutio, ut ibi annot. 18 diximus, lato sensu accipienda est. Annus, ad mentem ipsius Polanci [n. 86], complendus erat mense ianuario a. 1538, nempe post annum ab adventu sociorum Venetias; deliberationes autem Vice-tiae habitae, de quibus hoc loco fit sermo, ad finem septembris a. 1537 locum habuerunt; v. *Chronologiam*, p. 35*. De deliberationibus Vice-tiae habitis, v. locos citatos in I, 496 annot. 18.

²²¹ In hac sociorum partitione sequitur suum *Sum.*, et discrepat, prout ibi notavimus (I, 195³⁵) a *Lain.* et a Rodrigues in *Commentario* (*Epp. Rodericii*, 491). In errorem Polancus incidit (vel fortasse tempora non satis distinguit) asserendo Simonem Rodrigues missum esse Senas, dum eo venit re vera Salmerón (v. TACCHI VENTURI, *Storia*, II/12, 130⁶); Bononiam venerunt Franciscus Xavier et Nicolaus Bobadilla; Ferrariam vero Claudius Iaius et Simon Rodericius. Pata-

praedictis locis versati sunt; sed qui Patavium venerant, prius 65
aliquid patiendi quam agendi locum habuerunt. Nam suffra-
ganeus Episcopi, zelo (ut credendum est) bono, sed parum
perspectos habens hos Dei servos, statim eos in carcerem, et
quidem in vincula ferrea, coniiciendos curavit, ubi noctem
unam cum summa laetitia uterque (sed nominatim Hozius) 70
transegerunt. Postridie tamen suffraganeus, suspicionibus luce
veritatis dissipatis, non solum liberos eos dimisit, sed omni
favore opportuno ad iuvandas animas eos instruxit; et ita
illi, et exhortationibus et audiendis confessionibus, multis
tam nobilium quam plebeiorum ad se confluentium, ab au- 75
rora usque ad vesperam, vacabant. Et per eos placuit Domino
multorum animas iuvare ²²².

[91] Sed, in morbum incidens bachalaureus Hozius, de-
mum ad Dominum migravit et, consummatus in brevi, suo-
rum laborum praemium mature admodum a Domino accepit; 80
et cum vir esset aspectu parum venusto, et colore subnigro,
tanta pulchritudo in eius vultu post mortem apparuit, ut
P. Ioanni Codurio, eius socio, ipsum intuenti, velut angeli
vultus videretur, et vix eius aspectu satiari posset. Cum autem
eodem tempore quo eius mors accidit, P. Ignatius ad Montem 85
Cassinum (qua occasione paulo post dicitur) ²²³ venisset, et
eum, de quo acceperat quod aegrotaret, Domino commen-
daret, de eiusdem morte a Domino certior factus, et de bea-
titudine ipsi collata, fuit; et cum deinde ad sacrificium mis-
sae offerendum accederet, ipso [27v] in initio, cum in con- 90
fessione generali diceret: « Confiteor etc., et omnibus sanctis »,
admiranda visio mentalis sanctorum ei est oblata, inter quos
animam Hozii magno decore fulgentem, Deo revelante, agno-
vit; et tanta spirituali consolatione eius animus fuit perfusus,
ut aliquandiu a devotionis lacrymis se non potuerit, non uno 95
sed multis diebus, *continere* ²²⁴.

⁷⁵ tam nobilibus quam plebeis ad se confluentibus *ante corr.* || ⁷⁷ Sed — bachalaureus *subd. lin.* || ⁸⁴ aspectu *del.* prae laetitia || ⁸⁴⁻⁸⁵ Cum — tem-
pore *subd. lin.* || ⁹⁶ continere *add.*

vium Codurius et Hozius. Mortuo hoc, in eius locum venit Patavium
Simon Rodericius (TACCHI VENTURI, II/1 2, 113). Bobadilla, Bononia re-
licta, Ferrariam se contulit (*ib.*, pp. 129, 123).

²²² *Sum.*, n. 74, I, 195. Suffraganeus cardinalis Francisci Pisani,
ep. Patavini, erat Hieronymus de Santi, ordinis Eremitarum S. Augu-
stini, TACCHI VENTURI, II/1 2, 112.

²²³ N° [103], p. 589.

²²⁴ *Sum.*, n. 74, I, 195.

[92] Ferrariae, Patres Claudius et Bobadilla ²²⁵ confessionibus praecipue et piis etiam exhortationibus pauperum ministerio in hospitali vacabant, et dux Hercules eos aliquoties ¹⁰⁰ *audivit*, et *alteri eorum* peccata confessus est, et *de eius manu* communicavit; suam etiam operam in omnibus obtulit et, inter caetera, si Hierosolymas proficiscerentur, omnes expensas necessarias se facturum promisit. Sed cum haec profectio, *ut diximus*, cessasset, hac ducis liberalitate frui nostros ⁵ non oportuit; imo eleemosynam illam ²¹⁰ aureorum ad hanc peregrinationem Romae curatam, ei amico, qui eam procuraverat, Venetiis remittendam nostri censuerunt, ut ipse in pios usus eam converteret ²²⁶; nec enim illa uti *nostri* voluerunt ad alium usum quam ipsis donata fuerat. Ipse etiam dux, cum ¹⁰ contradictionem contra nostros excitatam audisset, suo testimonio et litteris ad suum legatum in curia romana et ad alios missis, quam bene de Societate sentiret quamque ei afficeretur ostendit ²²⁷.

[93] Bononiae, tum in plateis praedicando, auditoribus ¹⁵ pileo advocatis, tum etiam confessionibus assidue audiendis et christiana doctrina docenda, optimum odorem, qui plurimos annos duravit et instituendi ibidem collegii occasio fuit, sparserunt ²²⁸.

[94] Eadem autem Senis a nostris acta fuerunt; sed in ²⁰ pauperum ministerio et *puerorum* institutione potissimum utilem et gratam operam ei civitati navarunt ²²⁹.

[95] Romae *ex eo tempore nostri habitare coeperunt, nec inde Societas recessit. Cum autem*, ex praescripto Pontificis (cuius obsequiis se nostri offerebant), Patres Faber et Laynez ²⁵ in academia, quam Sapientiam vocant, prior Scripturam sacram, posterior scholasticam theologiam docuit; Ignatius autem pietatis operibus variis eodem tempore vacabat ²³⁰. Nec

97 Ferrariae — Claudius *subd. lin.* || 100 alteri eorum *corr. ex* eisdem || 100-1 de eius manu *add.* || 4 ut diximus *corr. ex* anno iam expleto || 8 nostri *sup. lin.* || 19 Eadem autem *subd. lin.* || 20 puerorum *corr. ex* pauperum || 22-23 ex eo — autem *sup. lin.* || 27-28 nec — quod *subd. lin.*

²²⁵ V. annot. 221. Cf. *Lain.*, n. 44, I, 122 et *Sum.*, n. 75, I, 195.

²²⁶ In *Epp. Rodericii*, p. 487 dicitur hunc fuisse Petrum Ortiz.

²²⁷ Hoc testimonium vide apud *Bobadillae Mon.*, p. 7; epistulas autem ibidem: Epistulae nn. 3, 5, 6, 8, 9, 10.

²²⁸ *Sum.*, n. 76, I, 196.

²²⁹ *Ib.*

²³⁰ *Ib.*, n. 78, I, 196.

omittam quod, cum Romae appropinquarent, cum ad templum quoddam Ignatius orationis gratia divertisset, singulari quadam [28] a Domino illustratione et spirituali consolatione 30 fuit affectus. Toto quidem eo tempore quo se post sacerdotium ad primum sacrum praeparabat, eximiam a Domino devotionem ac spirituales visitationes acceperat (quae studiorum tempore minus crebra et vehemens in ipso fuerat); sed in praedicto templo prope Urbem, Patrem aeternum Christo 35 Societatem commendantem *et quasi in manus eius tradentem* in spiritu vidit; ipse autem Christus *Dominus*, qui crucem ferre videbatur, benignum vultum Ignatio ostendens: — Ego - inquit - vobis propitius ero —; et ita *confirmata est P. Ignatii sententia de nomine Iesu nostrae Societati imponendo, quam prius tenuerat, ut sequenti capite dicitur, eo quod dignatus esset Dominus Iesus eius protectionem suscipere peculiarem* 231.

[96] Compluribus et quidem gravibus viris Exercitia spiritualia Romae proposuit, inter quos fuit Lactantius Ptolomeus, doctor Ignatius López medicus, et etiam cardinalis Contarenus, vir eruditione, pietate atque auctoritate clarus, qui magistrum affectuum se invenisse *Patrem Ignatium* agnoscebat, et sua ipse manu Exercitia spiritualia descripsit 232. Cum autem doctorem Ortizium prius colloquiis spiritualibus sibi 50 devinxisset, ut eidem Exercitia spiritualia commodius proponeret, ne occupationes et amicorum familiaritas eum impediret, ad Montem Cassinum cum eo se contulit, ubi egregie praedictus doctor in eis profecit, et perpetuam, dum vixit, benevolentiam ac beneficentiam Societati exhibuit, quamvis propter corpus oboesum et ad labores Societatis parum idoneum, eam ingressus non est 233. In reditu autem a Monte Cassino

36 et — tradentem *add. in marg.* || 37 Dominus *sup. lin.* || 39-43 confirmata est — peculiarem *in marg., corr. ex impressa* est animo Ignatii haec nostrae Societatis protectio quam Christus se suscepisse significabat, ut, cum postea de Societatis nomine ageretur, Societatem Iesu quasi sub peculiari eius protectione Deo Societati imponendum censuit || 48 Patrem Ignatium *sup. lin.* || 57 in reditu — Monte *subd. lin.*

231 De hac apparitione v. *Lainii adhortationes*, supra, Mon. 6, p. 133, et locos ibi allatos; v. etiam *Acta*, n. 96, pp. 496-498 et annot. 23.

232 De his egregiis viris v. *Sum.*, n. 78, p. 196. Contarinum transcripsisse sibi exercitia v. etiam apud *Scripta*, II, 872. Eius exemplar apud cardinalis heredes asservari affirmat Maffei, *De vita*, l. II, c. VII.

233 De spiritualibus Exercitiis Ortizio traditis, v. I, 7, 196, 244, 500; *Chron.*, I, 80.

obvium habuit Franciscum Stradam, qui Neapolim ad conditionem aliquam militarem quaerendam pergebat, cum a familia cardinalis Teatini *cum aliis hispanis* dimissus esset, in qua P. Ignatio notus fuerat; et ita secum illum Romam reduxit, ubi omnino Societati se dedit; quod et alii quidam iuvenes bonae indolis Romae fecerunt ²³⁴.

[97] Anno 1538 post quadragesimam iam omnes socii Romam convenerant, et domum quandam prope monasterium Sanctissimae Trinitatis, quam propter Dei amorem civis romanus, Quirinus Garzonius, eis habitandam dederat, aliquandiu tenuerunt, ubi ex mendicato vivebant ²³⁵; et pene omnes eodem tempore in diversis [28v] ecclesiis concionari Romae coeperunt. Ignatius hispanice in templo Sanctae Mariae Montis Serrati, prope curiam Sabellam; P. Faber apud Sanctum Laurentium in Damaso *italice, sicut et alii, scilicet* Claudius apud Sanctum Ludovicum (et quidem *is* cum satisfactione non mediocri, quemadmodum et Laynez apud Sanctum Salvatorem in Lauro), et Salmerón apud Sanctam Luciam, Simon apud Sanctum Angelum, Bobadilla apud Sanctum Celsum ²³⁶. Et praeterquam quod quisque in abnegatione sui proficiebat, *dum fere omnes* in italica lingua concionari nitebantur, fructus etiam spiritualis et maior Societatis notitia inde sequebatur. Ignatio multi magnae auctoritatis viri et magna cum aedificatione *assidui aderant*. Audiui ego a doctore Ortizio, quod se foelicem ducebat quod nullam eius concionem amisisset. Doctor Arce, etiam theologus, dicebat neminem se audivisse concionantem *tam viriliter quam* Ignatium, qui velut ²³⁷ potestatem habens, etc., eo fungi officio videbatur.

[98] Doctrina etiam christiana doceri coepta est, et aliqui ludimagistri suos scholasticos ad id ad nostros adducebant. Multi etiam crebro confiteri et communicare coeperunt, quod ad id usque tempus inusitatum erat; sed nostrorum exhorta-

60 cum — hispanis *sup. lin.* || 64 Anno — omnes *subd. lin.* || 69 tempore *del.* et variis linguis || 72 *italice* — *scilicet sup. lin.* || 77 proficiebat *del.* praesertim qui || 78 dum fere omnes *sup. lin.* || 80 viri *del.* audiebant || 81 assidui aderant *sup. lin.* || 84 tam — quam *corr. ex* tamquam virum praeter || 86 Doctrina — est *subd. lin.*

²³⁴ *Acta*, n. 98, p. 500.

²³⁵ De hac domo v. dicta in vol. I, 124 annot. 31; v. etiam TACCHI VENTURI, *Storia*, II/1 2, pp. 90-91, 136.

²³⁶ V. *Epp. Lain.*, n. 47, p. 124-125 et annot. 32; TACCHI VENTURI, l. c., p. 135 ss.

²³⁷ *Sum.*, n. 79, p. 197.

tiones et exempla paulatim ad id homines invitarunt. Adiuvit etiam Ignatius multa praeclara pietatis opera, quae paulatim Romae coaluerunt, ut puerorum orphanorum, puellarum derelictarum, conversarum, quas Sanctae Marthae vocant, et catechumenorum; de quibus aliqua inferius dicentur ²³⁸.

[99] Eo anno, scilicet 1538, et primis mensibus sequentis, magna annonae penuria, cum alia Italiae loca, tum Romam ipsam premebat, et multi pauperes mortui fame et frigore in publicis viis inveniebantur. Domum tunc habebat Societas prope turrim (quam vulgo de la Marangola vocant) ²³⁹, ad quam pauperes aliquos ex his, quos desertos in viis inveniebant, adducere nostri coeperant, et ex eleemosynis, quas sibi postulabant, cum eis partiebantur; lectulos etiam providere huiusmodi pauperibus domi conabantur; sed hoc pietatis opus eo paulatim progressum est, ut ad centum, et deinde ad 200 et 300 et fere ad 400 numerus eorum ascenderet quibus praeter tectum et [29] ignem, quotquot lectos habere potuerunt in usum debiliorum providerunt, pro robustioribus stramina praepararunt ²⁴⁰.

[100] Deinde ordinate, et quantum satis erat, cibus singulis dabatur, et ne spirituale etiam deesset auxilium, in magna quadam aula congregatis, quidam ex nostris christianae doctrinae cibo eos reficiebat; et usque adeo piorum ac primariorum hominum devotio ad hoc opus charitatis promovendum creverat, ut non solum eleemosynam ad hos pauperes alendos praeberent, sed ipsimet aliquando noctu cum facibus, quas propriis manibus ferebant, domum nostram veniebant, ut hoc charitatis opus, quod pauperibus impendebatur, viderent; et fuit qui, cum ad manum non haberet aliud quod daret, suis vestibus se exuens, in eleemosynam eas dedit; et hoc opus eo usque fuit continuatum, donec in hospi-

²³⁸⁻²³⁹ orphanorum, derelictarum, conversarum *subd. lin.* || ⁹⁴ catechumenorum *subd. lin.* || ⁹⁵ Eo — scilicet *subd. lin.* | et — sequentis *sup. lin.* || ⁹⁹ prope — Marangola *subd. lin.* || ³ conabantur *corr. ex* coeperunt || ¹⁶ fascibus *ms.*

²³⁸ Non amplius de his fit sermo in hac *Vita Polanci*; cf. *Sum.*, n. 80-81, pp. 197-198.

²³⁹ Domus haec saepius dicitur *del Melangolo*. De ea v. vol. I, 199 annot. 11. Fuit haec tertia domus quam socii habuerunt. De secunda domo v. Natalis *Adhort. Complutenses*, sup., p. 169, n. [3].

²⁴⁰ De auxilio pauperibus collato cf. similia in *Sum.*, n. 82, I, 191-200.

talibus ratio inita admittendi et alendi huiusmodi pauperes fuit; et ultra tria hominum milia eorum, qui paupertate premebantur, in huiusmodi locis sustentata fuerunt, donec anno 39 collectis frugibus, caritas annonae sese remisit. Nec id solum Ignatii pietas et industria curavit; sed pene res eo adducta fuerat, ut ageretur serio de ratione aliqua inveniendae ad pauperes in posterum alendos, quamvis quorundam humana prudentia, ne hoc pium opus stabiliretur, impedivit.

[101] Alias etiam multas eleemosynas privatis hominibus fieri Ignatius curavit, et cum illi saepius pecuniarum summae non modicae dispensandae pauperibus darentur, quamvis eo videretur intentio eorum ferri, qui pecuniam dabant, ut domus nostra ex parte sublevaretur, sincerius id fore existimans, ne unum quidem obolum domi relinquebat, sed universas huiusmodi summas externis pauperibus dividebat. In hospitalibus etiam, tam spiritualia quam corporalia auxilia aegrotantibus impendebantur; nam ex his qui domi cum P. Ignatio manebant, tam ex sociis antiquioribus quam ex aliis qui se nostris adiungere incipiebant, aliqui aegrotantibus pauperibus externa ministeria impendebant, aliqui autem et concionabantur et eorum confessiones audiebant; in monasteriis etiam variis monialium, fructum spiritualem ex huiusmodi ministeriis capiebant; sed in privatis hominibus [29v] sacramentorum et spiritualium Exercitiorum fructus uberior et solidior erat ²⁴¹.

[102] Et inter caeteros, qui hoc tempore et hac ratione a Domino vocati fuerunt, Petrus Codacius fuit ²⁴², vir copiosus in ecclesiasticis redditibus et honoratus, qui laudensis natione et sacerdos, se totum Deo impendere, et ad eius honorem Societatem, in Marthae potissimum ministeriis, iuvare constituit; et ita non solum nostros sustentandi ex mendicatis eleemosynis curam suscepit, sed ecclesiae nostris Romae obtinendae et domus aedificandae auctor fuit, quamvis et colloquiis spiritualibus et confessionibus audiendis, de proximis

22 fuit sup. lin. | et ultra — eorum subd. lin. || 24 39 — caritas corr. ex sequenti caritas || 25 pietas corr. ex caritas || 26 ageretur — inveniendae corr. ex iniretur || 30 cum — saepius subd. lin. || 34-35 universas — summas corr. ex omnia || 46 tempore et corr. ex anno 1538 || 47 Petrus — fuit subd. lin. || 51 solum del. domus || 52 sed del. domus atque || 53 et domus sup. lin. || 53-54 quamvis — audiendis subd. lin.

²⁴¹ Sum., n. 85, I, 200.

²⁴² De eo v. I, 201 annot. 13; TACCHI VENTURI, Storia, II/1 2, 304-307.

ipse benemereri non omittebat; sed illud ut beneficium non
exiguum nostri agnoverunt, quod omnem mendicandi sollici-
tudinem Patres illi in ipsum reiicientes, spiritualibus functio-
nibus magis expediti ac liberi vacare poterant.

CAPUT NONUM

DE TEMPESTATE CONTRA NOSTROS ROMAE EXORTA,
ET DE NOMINE SOCIETATIS AC DELIBERATIONE RE-
LIGIONIS INSTITUENDAE.

103. Contradictio Romae nostris excitata. Calumniae seminatae contra
Ignatium. — 104. Iudicio purganda infamia visa est. Socii causam
feri postulant. Michaël damnatur, alii adversarii retractant male
dicta. Ignatius alios adversarios ad Gubernatorem vocari urget. Igna-
tius sententia rem decerni curat. Pontificem adit Ignatius et id im-
petrat. — 105. Sententiae in favorem Societatis latae ratio. Iudices
qui cognoverant causas Ignatii tunc Romae aderant. Summa senten-
tiae. — 106-107. De instituendae Societatis religiosae deliberatione. —
108-109. Summa capitum quae a nostris constituta sunt. — 110. Igna-
tio cura relinquitur constituendi res Societatis. — 111. Formula In-
stituti Societatis, a Paulo III approbata. Difficultas in confirmatione
Societatis exorta. Inde prima illa numeri restrictio. — 112. De no-
mine Societatis Iesu.

[103] Cum Satanas nostrorum conatibus invideret, et for-
te *Societatem hanc multo* ulterius progressuram suspicaretur,
Deo etiam per contradictionem Ignatium et socios exercere,
et veritatem illustriorem reddere volente, *tempestas contra*
eos Romae gravissima ab hispanis hominibus, qui in Romana
Curia non *mediocrem* auctoritatem et gratiam eo tempore ha-
bebant, est exorta. Occasio vero inde accepta est. Cum quidam
ex nostris concionatorem Ordinis Sancti Augustini, qui et ipse
Frater Augustinus Pedemontanus dicebatur, audissent, et ali-
qua, quae haeresim sapiebant, adnotassent, et eum privatim
ac fraterne admonuissent, ne[c] tamen ille, quae male dixe-
rat retractaret vel interpretaretur (erat enim tunc occultus,
sed postea manifeste *se lutheranum ostendit*); decreverunt in
variis locis (in quibus ipsi concionabantur) doctrinam con-
trariam erroribus illius *concionatoris* praedicare. Hinc [30]

3 et de *add. sup.* || 6 Societatem — multo *sup. lin.* || 8-9 tempestas —
eos *corr. ex* contradictio || 10 *mediocrem corr. ex* minorem || 12 concionato-
rem *del.* quendam || 13 Augustinus *del.* nomine || 15 ille *del.* quae ille ||
16 tunc *del.* quidem || 19 concionatoris *corr. ex* praedicatoris

20 accidit ut quidam, cognomine Mudarra, qui erga illum augustinianum valde afficiebatur, et alii quidam curiales primarii, eiusdem auditores, molestissime id ferentes, *inciperent* de Ignatio et sociis calumnias varias comminisci, et in Romana Curia seminare. Dicebant enim Ignatium de haeresi variis in
 25 locis damnatum fuisse, et multis facinoribus infamem; ad Gubernatorem etiam *informandum submiserunt postea* quendam Michaëlem, qui Parisiis et in Italia nostris satis coniunctus fuerat, sed quia idoneus ad Societatem non videbatur, admissus in illam non erat ²⁴³. Viri *praedicti*, in litibus ac negotiis gerendis satis *erant* exercitati, et favore magnatum abundabant; utrumque *autem* tenerae tunc plantulae Societatis deerat.

[104] Eo *demum* res progressa est, ut homines a nostris fugerent, tanquam ab hominibus ex Gallia, Hispania et Venetiis fugitivis ac perditis; et in illis ipsis locis [et] *provinciis* seminabatur quod Romae tales nostri habebantur. Visum est ergo Ignatio et sociis rem hanc iudicio decernendam esse ac declarandam, *quod tamen adversarii non tentaverant eo usque*; et ante ipsum Gubernatorem Urbis (qui tunc episcopus Conversinus erat) causam commiserunt. Sed cum ante
 40 *eundem* aliquoties praedictus Michaël comparuisset, et nostris *praesentibus*, a Gubernatore fuisset auditus, eius malitiam *ille facile* deprehendit, et ut calumniatorem damnavit et exilio mulctavit, quamvis Ignatius apud eundem Gubernatorem intercederet, ut ei noxa condonaretur. Sic etiam alios
 45 adversarios ursit Ignatius, ut ante Gubernatorem et ipsi vocati fuerint, ut quid de Ignatio et sociis sentirent, deponerent. Sed illi, qui callidi *homines et litibus assueti erant*, cum Michaëlem damnatum vidissent, bene se sentire de Ignatio et
 50 sociis, quod ad vitam et doctrinam *attinet* ac pietatis opera, testati sunt, et huiusmodi laudibus silentium imponere huic causae magna cum industria et favore nitebantur. Nam et

22 inciperent *corr. ex* coeperunt || 26 informandum — postea *corr. ex* per eos accusatio per || 27 Michaëlem *del.* adiuti || 29 erat *corr. ex* fuerat, *postea del.* instruxerunt, erant enim | praedicti *sup. lin.* || 30 erant *sup. lin.* || 31 autem *sup. lin.* || 33 demum *corr. ex* autem || 35-36 provinciis *sup. lin.* || 36-37 Visum — Ignatio *subd. lin.* || 38-39 quod — usque *sup. lin.* || 41 eundem *corr. ex* hunc gubernatorem ac iudicem || 42 praesentibus — Gubernatore *corr. ex* hunc gubernatorem ac iudicem || 42 praesentibus — Gubernatore *corr. ex* et cum nostris etiam praesentibus simul || 43 ille facile *corr. ex* Gubernator || 45-48 Sic etiam — sed illi *subd. lin.* || 48 homines — erant *sup. lin.* || 50 attinet *sup. lin.*

²⁴³ Cf. supra, p. 332 annot. 22.

coram cardinali Neapolitano idem testati erant, et alios etiam in Societatem bene affectos [30v] in suam sententiam trahebant. Sed quamvis et cardinalis praedictus, et Gubernator et alii praelati, imo et socii, hoc silentio imposito desistendum esse a lite censebant; Ignatius, in futurum Societati prospiciens, cum infamiam et Romae et multis aliis in locis sparsam esse intelligeret quod nostri fugitivi essent et facinorosi, hoc silentium in grave praeiudicium tunc nascentis Societatis fore existimavit; et cum apud alios favorem obtinere non posset, decrevit Summum Pontificem, qui tunc Frascatae *prope antiquum Tusculum* erat, adire, quem eodem quo pervenerat die est allocutus, et latina oratione totius vitae suae decursum, contradictiones et carceres breviter declaravit, ac supplicavit ut famae ipsius ac sociorum consuleret, et Gubernatori iuberet ut per sententiam veritatem declararet; nam ea ratione infamia, *quae spargebatur* Romae, nostros doctrinam sanam non habere, per sententiam *eiusmodi* dissiparetur. Audivit Pontifex benigne Ignatium et laudavit eius et sociorum tam bene applicata ad Dei honorem et commune bonum ingenia, et quod petebat fieri iussit.

[105] Gubernator itaque, quantumvis favore adversarii pugnarent, ad sententiam pronunciandam processit. Et antequam eam pronunciaret, divina quadam peculiari Providentia accidisse videtur, ut qui in disiunctissimis Hispaniae, Galliae et Italiae locis, ac in diversis temporibus, causarum P. Ignatii iudices extiterant, Romae eo tempore *alii alia occasione* versarentur, cum de ipso et sociis Gubernator ex Pontificis praescripto sententiam laturus erat. Qui enim Compluti Archiepiscopi Vicarius fuerat, doctor Figoroa, ab Imperatore Neapolim missus ad gravia negocia, inde in Hispaniam rediens (ubi ad dignitatem Praesidis Regii Consilii praefectus est), Romae tunc erat. Doctor etiam Matthaeus Ori, et haereticae pravitatis *in Gallia* Inquisitor, ante quem diximus bis P. Ignatium *Parisiis* delatum fuisse ²⁴⁴, Romam venerat, quemadmodum et doctor Gaspar de Doctis, qui Nuncii Apostolici Vicarius seu iudex ordinarius erat, cum Venetiis praedictae tragediae contra Ignatium *exortae* fuerunt; et omnes hi apud Gu-

62-63 *prope* — *Tusculum sup. lin.* || 64 *discursum ante corr.* || 68 *quae spargebatur corr. ex sparsa* eo quod diceretur || 69 *eiusmodi sup. lin.* || 78 *alii* — *occasione corr. ex diversis occasionibus* || 85 *in Gallia corr. ex Parisiis* || 86 *Parisiis sup. lin.* || 89 *exortae corr. ex excitatae*

²⁴⁴ Supra, n. [62], p. 561.

90 bernatorem, antequam ferret [31] sententiam, legitime sua
testimonia deposuerunt. Venerant etiam ex variis provinciis
ac locis, ubi versata fuerat Societas, publica et magnae auto-
ritatis testimonia. Romae *itidem ore* tenus viri graves et omni
exceptione maiores quid de Ignatio *et eius sociis* sentirent
95 testati sunt. Et ita sententiam pronunciavit Gubernator, qua
damnat calumniatores Societatis, et eius non solum innocen-
tiam, sed vitae, doctrinae et bonorum operum, et nominatim
Evercitorum spiritualium approbationem luculentam conti-
net. Et ita detractionum atque infamiae iniustae nubila radio
100 veritatis *ac publici huius testimonii* dissipata sunt, et auto-
ritate iudicis apostolici convicta; et quod Sathan ad oppri-
mendam Societatem in ipso *eius* exordio comminiscebatur,
ad eius bonum odorem et existimationem augendam Deus
convertit ²⁴⁵.

5 [106] Cum Romae hoc anno 1538, ineunte vere, nostri
convenerunt ²⁴⁶, nondum in animo proposuerant congregatio-
nem aliquam perpetuam seu religionem instituere; sed seipsos
et alios, *si* quos Dominus ipsis adiunxisset, divinis obsequiis
ad animarum auxilium impendere, *postquam* Hierosolymas
10 transire non potuerant, et magnum ostium eis, tum in Italia
ac variis eius urbibus ac provinciis, tum extra illam *aperie-*
batur; quandoquidem ex bono odore Romae sparso, multi ad
eorum operam requirendam moverentur, quibus Summus Pon-
tifex gratificari, et nostros in varia loca mittere *velle videba-*
15 *tur. Tunc ergo* cogitare omnes coeperunt hanc Dei volunta-
tem fore, ut inter se societatem perpetuam inirent, quae, ipsis
morientibus, pergeret in eodem ministerio Deo servire, et nu-
mero etiam hominum augeretur, qui Deo iuxta institutam ab
ipsis *vitae* rationem, *sequi* vellent.

20 [107] Ante igitur quam in varia loca dividerentur, qui

93 *itidem ore* *corr. ex* etiam || 94 et eius sociis *sup. lin.* || 95 Et — pronun-
ciavit *subd. lin.* || 100 ac — testimonii *sup. lin.* || 2 eius *sup. lin.* || 8 si *sup.*
lin. || 9 *postquam* *sup. lin.*, *infra* sunt duo verba quae consumpta charta *legi*
nequeunt. || 11-12 *aperiebantur* *sup. lin.* | *quandoquidem* *corr. ex* cum || 13-14
Pontifex *del.* (cuius obedientiam circa missiones peculiari voto, ut diximus,
tenebantur) || 14 gratificari *del.* velle videbatur || 14-15 velle — *ergo* *sup. lin.* ||
19 vitae *sup. lin.* | *sequi* *corr. ex* servire || 20 dividerentur *del.* (Ut in sequen-
tibus diceretur).

²⁴⁵ De tota hac persecutione v. ep. Ignatii ad Elisab. Roser, I, Mon. 2,
pp. 6-14; *Lain.*, n. 53, p. 132; *Sum.*, nn. 84-85, I, 201-203; *Acta*, n. 98,
I, 502; TACCHI VENTURI, *Storia*, II/1² 139 ss.

²⁴⁶ Immediate post Pascha (21 aprilis), v. *Chronologiam*, p. 36*.
Quae hic sequuntur conferantur cum *Sum.*, n. 87, I, 204.

ex diversis nationibus uno spiritu et vocatione coniuncti a Domino fuerant, agere coeperunt de vivendi formula, quam tenere oporteret. Et quia initio variae quorundam erant sententiae, omnes tempus aliquod orationi impendendum esse, et missae sacrificia offerenda, et, praemissa consideratione ²⁵ [31v] diligenti, exquirendam esse Dei voluntatem *decreverunt*. Et, si fecissent quod in ipsis erat, inspiraturum *sibi* esse Deum quod ad ipsius honorem, quodque magis gratum suae Divinae Maiestati futurum esset, *confidebant*. Singulis autem noctibus conveniebant, et quae quisque cogitaverat in medium proponebat, ut quod pluribus suffragiis ac rationibus niteretur, id omnes sequerentur. ³⁰

[108] In primis ergo id quaesitum fuit, an congregatio, aliquo unionis vinculo confirmata, esset ineunda; ut, quandoquidem omnes votum emisserant Summo Pontifici obediendi ³⁵ circa missiones, alii aliorum notitiam et curam haberent necne; et constitutum est congregationem ineundam, et stabili unione confirmandam videri, quam in personis nationum tam diversarum Deus inchoaverat, ut sic coalescens Societas maiores haberet ad Dei servitium vires ⁴⁰ ²⁴⁷.

[109] 2° fuit propositum (quod difficultatem maiorem prae se ferebat) an qui iam emisissent perpetuum castitatis et paupertatis votum in manibus Legati Apostolici Veralli ²⁴⁸, tertium addere obedientiae alicui *de* ipsorum numero *praestandae* deberent, ut perfectius et maiori cum merito Dei voluntatem *et Eius in terris Vicarii* implere possent. Et cum pluribus noctibus ea de re ultro citroque actum esset, et a singulis rationes in utramque partem essent allatae, demum obedientiam alicui ex ipsorum numero praestandam esse (si tamen in iis, sicut etiam in sequentibus, approbatio et confirmatio Sedis Apostolicae accessisset) *statuerunt* ²⁴⁹. ⁴⁵ ⁵⁰

23-24 sententiae *del. decreverunt* || 25 et missae — offerenda *subd. ltn.* || 26 decreverunt *sup. ltn.* || 27 erat *del. confidebant* | sibi *corr. ex se* || 28 honorem *del.* futurum esset || 29 confidebant *sup. ltn.* || 30 in *del.* tam variis || 44 de *sup. ltn.* || 44-45 praestandae *sup. ltn.* || 46 et — Vicarii *sup. ltn.* || 49 esse *del. constituerunt* || 51 statuerunt *sup. ltn.* || 51-54 Sedis Apostolicae — 1540 datis *subd. ltn.*

²⁴⁷ Sum., n. 88, I, 205. Textum deliberationum habes in MI, Const., I, 1 ss.

²⁴⁸ Supra, n. [87], p. 579.

²⁴⁹ Sum., l. c.; MI, Const., l. c. Suffragium de voto oboedientiae faciendo v. *ibid.*, p. 8.

[110] Ad eundem modum, hoc ipso anno 1538 ad finem tendente ²⁵⁰, reliqua inter se tractarunt, quae in Litteris Apostolicis, a Summo Pontifice Paulo III anno 1540 datis, et in
 55 veteribus quibusdam constitutionibus ²⁵¹, quae postea in meliorem ordinem a P. Ignatio redactae (multis etiam additis) fuerunt, continentur; cuiusmodi sunt quae de paupertate domorum, de probationibus, de collegiis admittendis et reliqua. [32] Et quia protrahebatur haec tractatio, et interim ali-
 60 quos ex nostris Summus Pontifex extra Urbem mittebat, qui recedebant ex Italia, suffragia sua manentibus in ea relinquebant, ut de iis, quae ad universam Societatem pertinerent, ipsi, quae opportuna viderentur, aut omnes, aut saltem qui Romae commode possent congregari, *diffinirent* ²⁵², et ita, quibusdam
 65 etiam ad varia Italiae loca recedentibus, P. Ignatio cum aliis, qui Romae residebant, sua et ipsi suffragia reliquerunt.

[111] Et ita constituta est illa formula, quae in praedictis Apostolicis Litteris inserta est, quam *nostri* Summo Pontifici per seipsos praesentare constituerant. Sed quia ille
 70 Roma recessit *sub autumnum* anni 1539, ne cogerentur eius reditum exspectare, per cardinalem Contarenum eam Pontifici proposuerunt. Pontifex autem, considerata formula *praedicta*, non solum eam verbo approbavit, sed etiam, quasi spiritu quodam prophetico (cum Pontifex esset), dixit congregationem hanc multum ad reformationem Ecclesiae profutura-
 75 ram, et alia, quibus quam bene sentiret de hoc Instituto ad Dei gloriam et servitium, significabat. Et haec tertia die septembris Tybure acta, ex litteris ipsius cardinalis Contareni constant ²⁵³. Quia tamen quod viva voce fuerat a Pontifice ap-

54 datis *del.* continere || 66 reliquerunt *corr. ex* relinquebant || 68 nostri *sup. lin.* || 70 *sub autumnum corr. ex* in aestate sequentis | anni 1539 *subd. lin.* || 72-73 *praedicta corr. ex* ea || 77-78 et haec — acta *subd. lin.*

²⁵⁰ Repetit Pol. quod scripserat in *Sum.*, n. 89, I, 205, sequutus probabiliter Lainium in *Epistula*, n. 49, I, 128. Idem asseruit Rib. in *Vita*, l. II, c. 13. Sed deliberationes, de quibus supra, habitae sunt anno 1539 « a medio Quadragesimae usque ad festum Ioannis Baptiste inclusive » (MI, *Const.*, I, 7). Vide id probatum in MI, *Const.*, pp. XXXV-XXXVI. Cf. *Chronologiam*, p. 37* et I, 128 annot. 1.

²⁵¹ Intellige constitutiones sic dictas, scriptas anno 1541, quarum textum habes in MI, *Const.*, I, 33-48. Cf. *Sum.*, n. 89, I, 205-206.

²⁵² Vide documentum cui titulus « Determinatio Societatis » signatum die 4 martii 1540. MI, *Const.*, I, 23-24.

²⁵³ Textum harum litterarum cardinalis Contarini ad Ignatium vide in MI, *Const.*, I, 21-22.

probatum, Litteris Apostolicis erat declarandum ac stabiliendum, quibusdam hoc negotium a Pontifice commissum est, inter quos erat Bartholomeus cardinalis Guidacionius; cui cum supplicatio, a Summo Pontifice subscribenda, fuisset oblata, nova difficultas, et quidem non levis, in hoc ministro Pontificis est inventa, quae negotium confirmationis fere integrum annum, vel eo amplius, extraxit. Vir quidem ille bonus ac pius erat, et in iuris peritia exercitatus; sed de *multitudine* religionum non bene sentiebat, et contra eam librum scripserat ²⁵⁴. Pater autem Ignatius, daemonis fraudem agnoscens, expugnandum esse illum *Cardinalem* orationibus ac sacrificiis censuit, quae (ut in illa paucitate sacerdotum) liberaliter huic negotio applicari curavit, nam supra duo milia missarum ad *eius* directionem Deo oblata fuerunt ²⁵⁵; quibus praecipue (additis etiam rationibus) commotus fuit praedictus cardinalis Guidacionius, simul cum aliis, qui huic [32v] negotio adversabantur, ut *illud potius* promovere studerent; et hoc consilio tamquam prudenti usi sunt, ut erigeretur quidem et approbaretur Societas, sed numero professorum ad 60 limitato, ut interim progressus eius et fructus observaretur: et ita 26 ²⁵⁶ septembris a Summo Pontifice supplicatio signata est, ut Litterae Apostolicae praedicti anni 1540 testantur; quae tamen numeri *limitatio*, anno 1543, 14 martii, remota fuit, ut ex secundis Litteris Apostolicis constat, et suo loco videbitur.

[112] De nomine autem hoc constat: nomen Societatis Iesu, antequam Ignatius et primi Romam venirent, desumptum *ab eis iam* fuisse ²⁵⁷. Cum enim inter se agerent quid *responsuri essent de se*, si quis eos interrogasset quanam illa esset congregatio, quae ex decem *vel paulo pluribus constabat*

81 quibusdam *del.* cardinalibus || 87-88 *multitudine corr. ex pluralitate* || 90 *Cardinalem sup. lin.* || 93 *eius corr. ex huius negotii* || 96 *illud potius corr. ex hoc negotium* || 1-2 qui tamen numerus *ante corr.* | anno *del. sequenti* || 5 nomine *del.* Societatis || 7 *ab — iam sup. lin.* || 7-8 *quid — de se corr. ex quod sibi nomen essent imposituri* || 9 *decem del. constabat* || 9-11 *vel del. undecim duodecim tunc constabat* | paulo pluribus — numeremus *add. in marg.*

²⁵⁴ Vide quae diximus in I, 207, annot. 13. De eius opera in Ecclesiae reformatione, v. H. JEDIN, *Geschichte des Konzils von Trient*, praecipue pp. 342-343.

²⁵⁵ E documentis in I, 207 annot. 14 allegatis apparet 3.000 missas fuisse celebrandas.

²⁵⁶ Lege 27 septembris. Cf. MI, *Constit.*, I, 32.

²⁵⁷ *Sum.*, n. 86, I, 203-204; *Lain. adhort.*, sup. p. 133.

- 10 (*si Hozium, et Didacum ac Stephanum de Egula in Navarram profectos numeremus*); coeperunt orare et cogitare quod nomen ipsis magis conveniret. Et cum considerassent quod inter se nullum caput haberent praeter Iesum Christum, cui soli servire optabant, visum illis est ut *Eius* nomen sibi impone-
- 15 rent, quem pro capite habebant, et Societas Iesu ipsorum congregatio vocaretur. Cum autem Ignatius, Romae vicinus, visionem illam, de qua superius mentio facta est ²⁵⁸, qua Pater aeternus Societatem Filio commendabat, et Filius eius protectionem suscipiebat, *vidisset*; verisimile est hanc sententiam
- 20 de nomine Societatis Iesu altius animo Ignatii impressam fuisse. Et cum postea de perpetua congregatione, quae religio esset, ac *de* formula Instituti ageretur, *idem* nomen Societatis Iesu sibi retinendum censuerunt; et Summo Pontifici id proponentes simul cum formula, ab eodem auctoritate Apostolica
- 25 fuit approbatum. Quamvis autem omnibus haec nominis appellatio placuerit, P. Ignatium fuisse illum, a quo nomen hoc fuit *sociis* propositum, verisimile est. Cum enim eius discipuli ac instituti sectatores ab Ignatio ignatiani dicerentur (hispanice *ab Iñigo iñguistas*); humilis Pater, qui in huius Societatis institutione omnia Christo et nihil sibi tribuebat, non
- 30 a se sed a Iesuchristo illam sumere *nomen* optavit. Constat autem *eundem Ignatium*, quod ad nomen *hoc* attinet, multas illustrationes ac mentales motiones ab Ipso, cuius nomen sumebat, *habuisse*, tamque multa signa approbationis huius nominis a Deo accepisse, ut ego ipse ab Ignatio [33] audierim
- 35 quod contra Dei voluntatem se facturum, atque Ipsum offensum iri, si dubitasset quod hoc nomen conveniebat; et cum illi a non paucis et dictum et scriptum fuisset de huius nominis mutatione, eo quod aliqui dicerent nos id vindicare nobis
- 40 ac nostrae Societati, quod omnibus christianis commune esse oportebat, et alia huiusmodi; tam constans fuit in nomine hoc retinendo, ut audierim *etiam* ego ab ipso, si universi socii simul relinquendum vel mutandum hoc nomen iudicassent, et omnes alii homines, quibus ipse credere sub poena peccati

19 vidisset *sup. lin.* || 22 *idem corr. ex eiusdem* || 27 *sociis sup. lin., del. excogitatum et* || 29 *ab — iñguistas sup. lin.* || 31 *nomen sup. lin.* || 32 *eundem Ignatium sup. lin.* | *hoc sup. lin.* || 34 *habuisse corr. ex accepisse* || 36 *atque del. adeo* || 39 *eo sup. lin.* || 42 *etiam sup. lin.*

²⁵⁸ Supra, n. [95], p. 585.

non teneretur, se illis numquam assensurum; et quoniam in 45
 constitutionibus id *tunc habebatur* ut, uno dissentiente, nihil
fieret ²⁵⁹, quamdiu ipse viveret hoc nomen minime mutatum
 iri. Quibus autem Ignatii consuetudo et humilitas nota *fuit*,
 huiusmodi stabilitatem, vel potius securitatem, quae nullius
 rationibus vel auctoritati humanae cederet, non ab ipso ha- 50
 beri solitam, nisi in rebus, quas *superiore* lumine cognovisset,
satis intelligebant. Nam in talibus inferiori lumini rationis
 non cedendum esse merito arbitrabatur. Et ita nostros quidem
 et cogitasse et contulisse inter se multa de hoc nomine veri-
 simile est, sed tamen Ignatio a Deo fuisse nomen hoc revela- 55
 tum, vel certe a Deo confirmatum, satis *constare ex dictis*
potest, quamvis expresse ab eo id auditum non sit. Non autem
 eo modo dicta est Societas Iesu, quasi socios ipsius Iesu se
 nostri praesumerent, sed potius militari modo, quo dicitur
 Societas alicuius sub quo militat. Et haec de nomine Socie- 60
 tatis et de prima Instituti ipsius formula sint dicta.

Alia manu: Quae hic desiderantur, ad annum usque 1549,
 separato volumine in 4° folio continentur ²⁶⁰.

---

46 tunc habebatur *sup. lin.*, *corr. ex* habetur || 47 fieret *corr. ex* fiat || 48 con-
 suetudo *sic, ut videtur, pro* mansuetudo | fuit *corr. ex* est || 51 superiore *sup.*
lin. || 52 satis intelligebant *sup. lin.* || 56-57 constare — potest *corr. ex* veri-
 simile videtur || 59 quo *corr. ex* quod

---

²⁵⁹ MI, *Const.*; I, 47.

²⁶⁰ *Chronicon* Polanci, ab anno 1539 ad 1548 invenitur in codice
Hist. Soc. 5, pp. 4-313; ab anno 1545 ad 1551, in cod. *Hist. Soc.* 67,
 ff. 133-390v; ab anno 1552 ad 1554 in cod. *Hist. Soc.* 68; ab anno 1555
 ad 1556 in cod. *Hist. Soc.* 69. Vide I, p. 815, et supra, p. 32*.

10 (*si Hozium, et Didacum ac Stephanum de Eguia in Navarram*
perfectos numeremus); coeperunt orare et cogitare quod no-
 men ipsis magis conveniret. Et cum considerassent quod inter
 se nullum caput haberent praeter Iesum Christum, cui soli
 servire optabant, visum illis est ut *Eius* nomen sibi impone-
 15 rent, quem pro capite habebant, et Societas Iesu ipsorum con-
 gregatio vocaretur. Cum autem Ignatius, Romae vicinus, vi-
 sionem illam, de qua superius mentio facta est ²⁵⁸, qua Pater
 aeternus Societatem Filio commendabat, et Filius eius pro-
 tectionem suscipiebat, *vidisset*; verisimile est hanc sententiam
 20 de nomine Societatis Iesu altius animo Ignatii impressam
 fuisse. Et cum postea de perpetua congregatione, quae religio
 esset, ac *de* formula Instituti ageretur, *idem* nomen Societatis
 Iesu sibi retinendum censuerunt; et Summo Pontifici id pro-
 ponentes simul cum formula, ab eodem auctoritate Apostolica
 25 fuit approbatum. Quamvis autem omnibus haec nominis ap-
 pellatio placuerit, P. Ignatium fuisse illum, a quo nomen hoc
 fuit *sociis* propositum, verisimile est. Cum enim eius discipuli
 ac instituti sectatores ab Ignatio ignatiani dicerentur (hispa-
 nice *ab Iñigo iñguistas*); humilis Pater, qui in huius Socie-
 30 tatis institutione omnia Christo et nihil sibi tribuebat, non
 a se sed a Iesuchristo illam sumere *nomen* optavit. Constat
 autem *eundem Ignatium*, quod ad nomen *hoc* attinet, multas
 illustrationes ac mentales motiones ab Ipso, cuius nomen su-
 mebat, *habuisse*, tamque multa signa approbationis huius no-
 35 minis a Deo accepisse, ut ego ipse ab Ignatio [33] audierim
 quod contra Dei voluntatem se facturum, atque Ipsum offen-
 sum iri, si dubitasset quod hoc nomen conveniebat; et cum
 illi a non paucis et dictum et scriptum fuisset de huius nomi-
 nis mutatione, eo quod aliqui dicerent nos id vindicare nobis
 40 ac nostrae Societati, quod omnibus christianis commune esse
 oportebat, et alia huiusmodi; tam constans fuit in nomine
 hoc retinendo, ut audierim *etiam* ego ab ipso, si universi socii
 simul relinquendum vel mutandum hoc nomen iudicassent,
 et omnes alii homines, quibus ipse credere sub poena peccati

19 vidisset *sup. lin.* || 22 *idem corr. ex eiusdem* || 27 *sociis sup. lin., del.*
excogitatum et || 29 *ab — iñguistas sup. lin.* || 31 *nomen sup. lin.* || 32 *eun-*
dem Ignatium sup. lin. | *hoc sup. lin.* || 34 *habuisse corr. ex accepisse* || 36 *at-*
que del. adeo || 39 *eo sup. lin.* || 42 *etiam sup. lin.*

²⁵⁸ Supra, n. [95], p. 585.

non teneretur, se illis numquam assensurum; et quoniam in 45
 constitutionibus id *tunc habebatur* ut, uno dissentiente, nihil
fieret ²⁵⁹, quamdiu ipse viveret hoc nomen minime mutatum
 iri. Quibus autem Ignatii consuetudo et humilitas nota *fuit*,
 huiusmodi stabilitatem, vel potius securitatem, quae nullius
 rationibus vel auctoritati humanae cederet, non ab ipso ha- 50
 beri solitam, nisi in rebus, quas *superiore* lumine cognovisset,
satis intelligebant. Nam in talibus inferiori lumini rationis
 non cedendum esse merito arbitrabatur. Et ita nostros quidem
 et cogitasse et contulisse inter se multa de hoc nomine veri-
 simile est, sed tamen Ignatio a Deo fuisse nomen hoc revela- 55
 tum, vel certe a Deo confirmatum, satis *constare ex dictis*
potest, quamvis expresse ab eo id auditum non sit. Non autem
 eo modo dicta est Societas Iesu, quasi socios ipsius Iesu se
 nostri praesumerent, sed potius militari modo, quo dicitur
 Societas alicuius sub quo militat. Et haec de nomine Socie- 60
 tatis et de prima Instituti ipsius formula sint dicta.

Alia manu: Quae hic desiderantur, ad annum usque 1549,
 separato volumine in 4° folio continentur ²⁶⁰.

---

46 tunc habebatur *sup. lin.*, *corr. ex* habetur || 47 fieret *corr. ex* fiat || 48 con-
 suetudo *sic, ut videtur, pro* mansuetudo | fuit *corr. ex* est || 51 superiore *sup.*
lin. || 52 satis intelligebant *sup. lin.* || 56-57 constare — potest *corr. ex* veri-
 simile videtur || 59 quo *corr. ex* quod

---

²⁵⁹ MI, *Const.*; I, 47.

²⁶⁰ *Chronicon* Polanci, ab anno 1539 ad 1548 invenitur in codice
Hist. Soc. 5, pp. 4-313; ab anno 1545 ad 1551, in cod. *Hist. Soc.* 67,
 ff. 133-390v; ab anno 1552 ad 1554 in cod. *Hist. Soc.* 68; ab anno 1555
 ad 1556 in cod. *Hist. Soc.* 69. Vide I, p. 815, et supra, p. 32*.

INDEX PERSONARUM, RERUM, LOCORUM

A

- AA. SS., 14*, 15*, 47*, 114.
 Abel, 403.
 Abraham, patriarcha, 287, 403.
 Abstinencia ecclesiastica, 557; feri-
 riae sextae in Societate, 496.
Acta Patris Ignatii (Autobiogra-
 phia), quandonam scripta fue-
 rint, 66¹⁴, 152²²; quae desunt,
 supplere poterit P. Nadal, 8*, 184-
 185; varia, 7*, 162, 164-165, 182,
 184⁷⁻⁸, 446; veritas eorum quae
 Ign. dixit Patri G. da Câmara,
 158. Vide etiam Câmara, L.
Acta Sanctorum, v. AA. SS.
 Activa vita, 316.
 Adamus, 29, 403.
 « Ad maiorem Dei gloriam », 5, 65,
 68, 148, 156, 186-187, 202-204,
 429¹⁰, 541; hoc principium so-
 ciis inculcatur, 5-6, 79.
 Adrianus VI, Summus Pontifex,
 67, 243, 535.
 Adrumetum, urbs, 210².
 Advocatum et procuratorem habe-
 re renuit Ign., 553.
 Aedificationis cura, 483-484.
 Aethiopia, missio, 49, 215-217, 399;
 eius Patriarcha navigat in In-
 diam, 219.
 Africa, 208.
 Africani, 222, 299.
Afrique (Aphrodisium), urbs, 210²⁰,
 211-212.
 Agramontenses, 451, 515¹².
 Aguilar, marchio de-, v. Fernández
 Manrique de Lara.
 Agustí, Vincentius, S. I., scriptor,
 23*¹.
 Aicardo, Ios. Emmanuel, S. I.,
 scriptor, 1.
Aide nagusiak, nomen vernaculum
 tituli: *parientes mayores*, 512.
 Alava, provincia, 453.
 Albanell, Galcerandus, 395.
 Albareda, Anselmus M*, O. S. B.,
 scriptor, 523³².
 Albertus Magnus, S., 76, 154, 196-
 197, 435³⁸.
 Albigenses, haeretici, 403.
 Albret, v. Labrit.
 Alcalá de Henares (Complutum),
 quamdiu ibi degerit Ignatius,
 69²⁸, 508, 549¹¹³; eius vitae ge-
 nus, 246; quadam nocte terrore
 concutitur, 510, 545; Exercitia
 proponit Compluti, 548; hospi-
 tale « de Antezana », 60²⁷, 544;
 morum renovatio in Universita-
 te, 20¹¹; collegium S. I., 111; va-
 ria, 14³, 69, 70²⁸, 71, 107, 115,
 117, 142¹², 154, 161, 163, 165, 196-
 197, 245, 247⁴²⁻⁴³, 249, 261, 308,
 397, 406, 417¹⁸, 435, 444, 454-455,
 457, 495, 501, 552-553, 565; vide
 Exercitia, IGNATIUS: *Studia*.
 Alcázar, Bartholomaeus, S. I.,
 scriptor, 11, 160.
 Alexandria, urbs, 293.
 Alfonsus VIII, rex, 15¹.
 Alfonsus X, rex, 36.
 Almazán, opp., 462, 571.
 Almeida, Fortunatus de-, scriptor,
 282.
 Altieri, Hieronymus, 479.
Alumbrados, v. Illuminati.
 Alvares de Andrade, Ferdinandus,
 285.
 Alvarez, Baltassar, S. I., 36*.
 Alvito, opp. 414.
 Amadís de Gaula, 149.
 Amador, v. Elduayen.
 Ambrosius, S., 256.
Analecta Bollandiana, 506.

- Andalucía, v. Baetica.
- Andrade, v. Alvarez de Andrade, Paiva de Andrade.
- Andreas, S., apostolus, 151¹⁶, 238¹⁸.
- Andreae delle Fratte*, Scti., templum Romae, 108¹⁸³, 368⁷⁷.
- Angeli, quonam modo se gerant erga homines, 476; angelus custos, 9°.
- Angeli in foro Piscario*, Scti., templum Romae, 586.
- Anglia, 50, 54, 251, 252⁶¹.
- Annuntiationis Beatae Virginis dies festus, 65, 116, 237, 405, 431, 522³⁰.
- Antezana, hospitale Compluti, 60²⁷, 544.
- Antolín, Gulielmus, O. S. A., scriptor, 448⁵.
- Antonio, Nicolaus, scriptor, 11, 12, 34³⁷, 282.
- Antonius, S., 286.
- Antonius, eremita Bassani, 510, 581²¹⁷.
- Antwerpen (Anvers), urbs, 251-252, 447-448 509, 556.
- Apennini, montes, 571.
- Apostoli et discipuli Tesu, 180.
- Apostoli*, origo huius nominis sociis impositi, 464.
- Aquaviva, Claudius, S. I., Praep. Gen., 38°, 52°, 53°, 11, 13, 220⁷, 327¹⁰, 337³¹, 529⁴⁵.
- Aragón, Bartholomaeus de-, ep. Pacensis, 496²⁰.
- Aragón, Ioanna de-, uxor Ascanii Colonna, 414⁷.
- Aragonia, regnum, 165.
- Aragonia, Provincia S. I., 213-214.
- Araldi, Ioannes, S. I., 12-13.
- Arana, Marius, S. I., 43°.
- Araoz, Antonius de-, S. I., 4°, 41°; Ignatii propinquus, 458; eius vocatio, 87; defert Tiburim formulam Instituti, 458; mittitur in Hispaniam et Lusitaniam, 106-107, 481³; Provincialis Hispaniae, 208, postea Castellae, 214; testatur Ignatium mulam Monasterio Montis Serrati reliquisse, 522²⁴; varia, 107¹⁷⁸, 112, 126¹⁸, 165, 209, 214, 218, 223, 325, 448, 453⁶, 458¹⁶⁻¹⁷, 459-460, 465³⁴.
- Arbensis episcopus, v. Negusanti.
- Arce, Hieronymus, pecuniam offert, 109¹⁸⁸, 368; Societatis amicus, 369, 492; laudat contiones Ignatii, 586.
- Ardebalus, v. Ardévol.
- Ardévol, Hieronymus, Ignatii magister, 154, 541.
- Arévalo, opp., 428⁴⁻⁵.
- Aristoteles, 384.
- Argenta, collegium, S. I., 212-213²⁶.
- Armellini, Marianus, scriptor, 337³².
- Armeni, 194-195.
- Arteaga, Ioannes de-, Ignatii socius, 74⁴⁶, 75⁶⁴, 246⁴²; promovetur ad episcopatum, 544.
- Asia, 53.
- Asiatici, 222.
- Asparros, dominus v. Foix.
- Assumptionis Virginis Matris Dei dies festus, 79, 354, 567.
- Astalli, Hieronymus, 369.
- Astalli, Laurentius, 479.
- Astorga, marchio de-, 346⁴⁴.
- Astráin, Antonius, S. I., scriptor, 474, 111¹⁸³-112¹⁹⁴, 140-141, 147¹⁴, 160, 458¹⁷, 506.
- Atienza, Ioannes, S. I., 53°.
- Auger, Edmundus, S. I., 49°.
- Augsburg, urbs, 156, 222.
- Augustana confessio, 295.
- Augustinus, S., 256, 275, 286.
- Augustinus (Mainardi) pedemon-tanus, 89¹⁰⁷, 170, 173, 184⁸, 261, 444-445⁷⁶, 503, 589.
- Austria, 400.
- Avellaneda, Didacus, S. I., 445⁷⁵.
- Avila, Ioannes de-, Btus., 53°, 18, 19⁸.
- Avila, collegium S. I., 214.
- Azcoitia, opp., 453⁷, 455.
- Azpeitia, opp., 424, 511, 569; venit Ignatius, 439, 455-456, 508-509; reparare vult Ignatius pravum exemplum ibi datum, 510; pia opera ab Ignatio ibi peracta, 80, 254-255⁷⁰, 560, 569.

B

- Babylon, urbs, 419.
 Baetica, regio, 18, 215, 450.
 Baetica, Prov. S. I., 165, 214, 217.
 Bagnoregio, opp., 296.
 Baiocco, Caesar, 134¹⁹.
 Balbina, Seta., 8*, 341.
 Ballesteros, Antonius, scriptor, 435³⁶.
 Balneoregium, v. Bagnoregio.
Banchi, regio Romae, 418.
 Barbarae, Setae, coll. Parisiis, 139, 379¹¹⁰, 382, 437, 554, 563.
 Barberà, F., 207-208.
 Barbosa Machado, Didacus, scriptor, 282.
 Barcelona, urbs, 68⁶⁹, 107, 112, 116, 153, 154-155, 163, 165², 194, 198, 245, 246⁶², 308, 324, 352, 395, 406, 417¹⁶, 432, 435, 454, 494¹⁴, 501, 508, 533, 544, 553, 571; v. IGNATIUS: *Studia*.
 Barma, Io. Baptista de-, S. I., 147¹⁴; eius professio, 217.
 Barnabidae, petunt unionem inire cum Societate, 497.
 Baroelo, Stephanus, S. I., 318, 330-331.
 Barreda, v. Barrera.
 Barrera, 88¹⁰⁶, 91¹¹⁵, 373⁹².
 Bartoli, Daniel, S. I., scriptor, 50¹².
 Bartolini, Iacoba, 328¹⁸.
 Basaldúa, P., scriptor, 435³⁶.
 Basiliense concilium, 53²⁰.
 Basilius, S., 4, 282, 286.
 Basilius, Fr., camaldulensis, 392.
 Bassano, urbs, 330¹⁹, 333, 424, 440-441, 580-581; venit Ignatius, 581.
 Basso, Iacobus, S. I., 27*.
 Bastia, urbs, 213²⁷.
 Bataillon, Marcellus, scriptor, 417¹², 543⁸⁸, 557¹³⁶.
 Batllori, Michaël, S. I., scriptor 43*, 161², 222¹².
 Baudour, opp., 486².
 Baumgarten, Paulus M., scriptor, 16*¹.
 Bavaria, 50.
 Beaumontenses, 428⁴, 451, 515¹².
 Bearnae princeps, v. Beaumont.
 Beaumont, Franciscus de-, 451, 515¹².
 Begardi, 70.
 Belgium, 105, 251, 514, 556.
 Bellarmino, Robertus, S., 48*.
 du Bellay, Eustachius, ep. parisien-sis, 40.
 Bellini, Isidorus, 211-212, 393.
 Beltramus, v. Yáñez de Oñaz.
 Beltramus de Loyola, Ignatii frater 513⁷.
 Benedictus, Sctus., 4, 12, 46, 135, 286, 431.
 Benefactores. Gratus animus Ignatii erga illos, 492.
 Beniamin, 132¹⁶.
 Benoît, Ioannes, O. P., auctor decreti adversus Societatem, 41, 46², 58²⁶⁻²⁷; eius nepos, v. Forestier.
 Berlanga, monasterium, 13¹.
 Bermeo, opp. 476.
 Bernardina, uxor Andreae de Nerucci 123⁹.
 Bernardus, Sctus., 12, 13, 15, 35-36.
 Bertinoro, opp., 290¹².
 Bethlehem, urbs, 154, 299.
 Billom, urbs, 49¹⁰, 58²⁷; collegium S. I., 49.
 Bisignano, urbs, 101¹⁵³.
 Bivona, urbs, 125¹¹.
 Blanca, Petrus, S. I., 49*.
 Bobadilla, Nicolaus Alfonsus de-, Ignatio adhaeret, 79, 565-566; intercessione S. Ign. sanatur, 124; ab inconstantiae tentatione liberatur, 333; contionatur in templo S. Celsi, 586; ad Indiam destinatur, 381; subscribere renuit articulo de docenda doctrina christiana, 98-99; mittitur in Calabriam, 94; — et electio Generalis, 101-102, 273¹²²; turbas agitat, 39-40; de eo severe loquitur Nadal, 40, 90¹³⁸, 98, 101, 104; resistit professionis emissioni, 104, 161-162; mittitur in Germaniam, 104; comes Claudii Iai, 123; varia, 3*, 12*, 13*, 14*, 265¹⁰⁸, 289, 311, 370, 438, 440, 442, 455, 490, 502, 567¹⁷⁴.

- 580, 582, 584; v. SOCIETAS IESU: *Primi Ignatii socii*.
- Boehmer, Henricus, scriptor, 2¹, 119, 127, 317-318¹, 320⁴, 356⁵⁷, 445⁷⁵, 465, 467.
- Bohemia, 50, 400.
- Boissonnade, P., scriptor, 63⁵.
- Bologna, urbs, pericula Ignatio oblata in itinere Genua Bononiam, 80; collegium S. I., 584; collegium Hispanorum, 572; varia 41¹, 80, 81, 85, 107, 206, 262⁴⁵, 273, 295, 310, 328, 442, 502, 571, 582.
- Bonilla y San Martín, Adulfus, scriptor, 557¹³⁸.
- Borbonius, dux, 294.
- Bordeaux, urbs, 160.
- Borgia, Alvarus, filius S. Francisci, 495¹⁷.
- Borgia (Borja), Franciscus, S., prorex Cataluniae, 112; facit Exercitia, 356⁵⁸; ad Societatem adducitur, 107, 355-356, 460; — in Cantabria, 211; primum Sacrum celebrat, 460; professionem emitit, 208; venit Romam, 209, Roma discedit, 211; — et coll. Romanum, 126⁸, 165, 211; refugit cardinalatum, 213, 371; Commissarius Hispaniae, 214; eius itinera 144; petit a Natali scripta ignatiana, 319-320; exemplaria *Actorum* colligi iubet, 7¹, 18¹, 508; condit domum probationis Septimancensem, 142; epistula S. Ignatii ad eum, 481; init consilium conscribendae historiae Societatis, 36¹; — et Vita S. Ignatii, 18¹ ss; varia, 15¹, 141-142, 147¹⁴, 165, 206, 217-218, 224, 313, 361⁶⁶, 400-401, 426, 448-449, 460, 462, 494¹⁴-495¹⁶.
- Borgia, Ioannes, filius Scti. Francisci, 460.
- Borgia, Lucrecia, 496²¹.
- Borrell, Ioannes Paulus, S. I., 122⁴, 414, 492¹².
- du Boulay, Caesar Egastus, scriptor, 40, 53²⁰.
- Bourges, urbs, 52²⁰.
- de Boynes, Norbertus de-, S. I., 134¹⁹.
- Braga, urbs, 142.
- Bragança, Elisabeth, 389¹³³.
- Bragança, familia, 389¹³³; v. Theutonium.
- Brandão, Marius, 379¹¹⁰, 380¹¹¹, 383^{110*}.
- Brasilia, 208-209, 352.
- Braunsberger, Otto, S. I., scriptor, 1, 156⁴⁷, 219-221¹⁻², 222³⁻⁴, 6-7-223⁸⁻⁹, 225¹⁰-226²⁴, 282-283¹, 5, 7, 284⁸⁻¹⁴, 372⁸⁷, 394²⁹⁵.
- Braunschweig, urbs, 220.
- Brescia, urbs, 98¹³⁶, 161, 176¹², 296²⁷; P. Claudius Iaius eo venit, 505.
- Breve « Cum inter cunctas » 136²⁴.
- Breve *Exponi nobis*, v. Coadiutores de Brichanteau, Crispinus, 418.
- Broët, Paschasius, S. I., vocatio, 79, 566; Missam celebrat, 81; mittitur Senas, 94; mittitur in Hiberniam, 101 (in apparatu); primus Provincialis in Italia, 213²⁵; Provincialis Galliae, 58²⁸, 215; ex Gallia revertitur, 39; varia, 97¹³², 98, 111, 208, 212, 273¹²², 311, 438, 440, 442, 455, 502, 567¹⁷⁴, 572, 580, 582; v. Soc. IESU: *Primi Ignatii socii*.
- Brogelmans, Cornelius, S. I., 480.
- Bruges, urbs, 556-557.
- Bruguelmans, v. Brogelmans.
- Buddeus, Io. Franc., scriptor, 282.
- Bulla *Regimini militantis Ecclesiae*, 158⁵²-159⁵⁸, 171; v. SOCIETAS IESU.
- Bulla *Iniunctum nobis*, 97, 100, 110, 146, 171, 175, 176¹¹, 292.
- Bulla *Licet debitum*, 101, 113, 147, 277¹³¹.
- Bulla *Exposcit debitum*, 101, 147, 158⁵²-159⁵⁹, 171, 175, 176¹¹, 194²⁹, 277¹³¹.
- Bulla in « Cena Domini », 60, 113, 136, 137²⁴.
- Burgos, urbs, 448; coll. S. I., 211.
- Busaeus, Petrus, S. I., 400, 402¹.
- Bustamante, Bartholomaeus, S. I., 212, 217-219.

C

- Cabrera, Ignatio infensus, 88¹⁰⁶, 373.
- Cáceres, Didacus de-, socius Ignatii in Italia, 180-181², 544, 566, 567¹⁷².
- Cáceres, Lope de-, socius Ignatii Barcinone et Compluti, 74⁴⁶, 75⁵⁵, 246⁴², 544.
- Cacchius, Iosephus, editor, 20*.
- Caesaraugusta, v. Zaragoza.
- Caletanus Thieneus, Sctus., 271, 293.
- Calabria, regio, 94, 101, 265, 381.
- Callistus, v. Sa.
- Calveras, Iosephus, S. I., scriptor, 630.
- Câmara, Ludovicus Gonçalves da-, S. I., testis in vita P. Ignatii, 7*, 22*, 321, 407, 446-447, 467; de illustratione prope Romam interrogat Ignatium, 9; varia, 119, 123, 141¹⁰, 142, 152²², 163, 184-185, 364, 392, 409, 476, 489, 507². Vide *Acta*.
- Canal, Petrus, S. I., 493¹³.
- Candal, Emmanuel, S. I., scriptor, 43*, 513⁷.
- Canisius, Petrus, Sctus., Surii amicus, 394²-395; Provincialis Germaniae, 217; renuit episcopatum Vindobonensem, 372; eius opus contra protestantes, 41*¹, 284, 303; varia, 17*, 105, 111, 156, 209, 212-213, 216, 221, 283, 402¹.
- Cano, Melchior, O. P., 208, 225.
- Cantabria, regio, 62, 212, 232-233, 501, 511.
- Cantabos, pagus, 15¹.
- Capello, Octavianus, S. I., 48*.
- Capitolium, via ad-, 482.
- Carafa, Ioannes Petrus, eum invenit Ign. Venetiis, 575; non condidit Societatem, 271, 292; varia, 220, 271, 441⁶³, 462-463, 497³⁴, 586; vide Paulus IV.
- Carafa, Vincentius, cardinalis, 291¹⁴, 373³⁴, 591.
- Carcer non instituendus in Soc., 337-338.
- Caritas fraterna, 7, 20.
- Carneiro, Melchior, S. I., 214-217.
- Carolus V, imperator, 63⁴, 68, 90¹¹², 107, 168, 211, 213, 266, 294, 346, 371, 434, 450-451, 483, 514, 523, 544, 578-579.
- Carolus VII, rex Galliae, 52²⁰.
- Carreras y Artau, Thomas et Ioa-chim, scriptores, 630.
- Cartusiani, 35, 57, 77, 386, 556; eorum ordinem ingredi cogitat Ign., 135, 137, 235; - colonien-ses, 395.
- Cartusianus, Ludolphus, scriptor, 404, 429.
- Caselles, Bernardus, S. I., 112¹⁰⁴.
- Cassia, via, 443⁷⁰, v. *La Storta*.
- Castella, regnum, 165, 373, 450-451, 453, 459, 515.
- Castella, Provincia S. I., 36*, 214.
- Castellanos, Gabriel de-, 37.
- Castilla, Petrus de-, 88¹⁰⁶, 91¹¹⁵, 373, 445⁷⁶.
- Castitas, 8, 151, v. IGNATIUS: *Vir-tutes*.
- Castro, Christophorus de-, S. I., scriptor, 160, 165, 309, 383¹¹⁹.
- Castro, Eleonora de-, uxor Sti. F. Borgiae, 356⁶⁶, 460.
- Castro, Ioannes, 77⁶³, 252⁶², 309⁷, 383¹¹⁹, 560.
- Catalaunia, 112, 189, 195, 236, 308.
- Catania, urbs, coll. S. I., 217.
- Catechumeni Romae iuvantur, 87, 106, 111, 273-274, 503, 587; do-mus pro eis, 274.
- Catharina Aragoniae, uxor Henrici VIII, 542¹, 578.
- Cavalieri, Laurentius, 416¹².
- Cecchelli, Carolus, scriptor, 337³².
- Celsi, Scti., templum Romae, 586.
- Cerignola, opp., 426.
- Cervini, Marcellus, v. Marcellus II.
- Cervós, Fridericus, S. I., scriptor, 140.
- Chaireddin, pirata, 80⁷³.
- Charlat, Quintinus, S. I., 486.
- Chemnitz, Martinus, 220-222, 283 ss., 292, 295, 298; responsio Pai-vae de Andrade, 301-303.
- Chiavenna, opp., 445⁷⁶.
- Chieti, urbs, 463.

- 580, 582, 584; v. SOCIETAS IESU: *Primi Ignatii socii*.
- Boehmer, Henricus, scriptor, 2¹, 119, 127, 317-318¹, 320⁴, 356⁵⁷, 445⁷⁵, 465, 467.
- Bohemia, 50, 400.
- Boissonnade, P., scriptor, 63⁵.
- Bologna, urbs, pericula Ignatio oblata in itinere Genua Bononiam, 80; collegium S. I., 584; collegium Hispanorum, 572; varia 41¹, 80, 81, 85, 107, 206, 262⁴⁵, 273, 295, 310, 328, 442, 502, 571, 582.
- Bonilla y San Martín, Adulfus, scriptor, 557¹³⁸.
- Borbonius, dux, 294.
- Bordeaux, urbs, 160.
- Borgia, Alvarus, filius S. Francisci, 495¹⁷.
- Borgia (Borja), Franciscus, S., prorex Cataluniae, 112; facit Exercitia, 356⁵⁸; ad Societatem adducitur, 107, 355-356, 460; — in Cantabria, 211; primum Sacrum celebrat, 460; professionem emitit, 208; venit Romam, 209, Roma discedit, 211; — et coll. Romanum, 126⁸, 165, 211; refugit cardinalatum, 213, 371; Commissarius Hispaniae, 214; eius itinera 14⁴; petit a Natali scripta ignatiana, 319-320; exemplaria *Actorum* colligi iubet, 7¹, 18¹, 508; condit domum probationis Septimancensem, 142; epistula S. Ignatii ad eum, 481; init consilium conscribendae historiae Societatis, 36¹; — et Vita S. Ignatii, 18¹ ss; varia, 15¹, 141-142, 147¹⁴, 165, 206, 217-218, 224, 313, 361⁶⁶, 400-401, 426, 448-449, 460, 462, 494¹⁴-495¹⁶.
- Borgia, Ioannes, filius Scti. Francisci, 460.
- Borgia, Lucrecia, 496²¹.
- Borrell, Ioannes Paulus, S. I., 122⁴, 414, 492¹².
- du Boulay, Caesar Egastus, scriptor, 40, 53²⁰.
- Bourges, urbs, 52²⁰.
- de Boynes, Norbertus de-, S. I., 134¹⁹.
- Braga, urbs, 142.
- Bragança, Elisabeth, 389¹³³.
- Bragança, familia, 389¹³³; v. Theutonium.
- Brandão, Marius, 379¹¹⁰, 380¹¹¹, 383^{119*}.
- Brasilia, 208-209, 352.
- Braunsberger, Otto, S. I., scriptor, 1, 156⁴⁷, 219-221¹⁻², 222³⁻⁴, 6-7-223⁸⁻⁹, 225¹⁹-226²⁴, 282-283¹, 5, 7, 284⁸⁻¹⁴, 372⁸⁷, 394³⁹⁵.
- Braunschweig, urbs, 220.
- Brescia, urbs, 98¹³⁶, 161, 176¹², 296²⁷; P. Claudius Iaius eo venit, 505.
- Breve « Cum inter cunctas » 136²⁴.
- Breve *Exponi nobis*, v. Coadiutores. de Brichanteau, Crispinus, 418.
- Broët, Paschasius, S. I., vocatio, 79, 566; Missam celebrat, 81; mittitur Senas, 94; mittitur in Hiberniam, 101 (in apparatu); primus Provincialis in Italia, 213²⁶; Provincialis Galliae, 58²⁸, 215; ex Gallia revertitur, 39; varia, 97¹³³, 98, 111, 208, 212, 273¹²², 311, 438, 440, 442, 455, 502, 567¹⁷⁴, 572, 580, 582; v. Soc. Iesu: *Primi Ignatii socii*.
- Brogelmans, Cornelius, S. I., 480.
- Bruges, urbs, 556-557.
- Bruguelmans, v. Brogelmans.
- Buddeus, Io. Franc., scriptor, 282.
- Bulla *Regimini militantis Ecclesiae*, 158⁵²-159⁵⁸, 171; v. SOCIETAS IESU.
- Bulla *Iniunctum nobis*, 97, 100, 110, 146, 171, 175, 176¹¹, 292.
- Bulla *Licet debitum*, 101, 113, 147, 277¹³¹.
- Bulla *Exposcit debitum*, 101, 147, 158⁵²-159⁵⁸, 171, 175, 176¹¹, 194²⁹, 277¹³¹.
- Bulla in « Cena Domini », 60, 113, 136, 137²⁴.
- Burgos, urbs, 448; coll. S. I., 211.
- Busaeus, Petrus, S. I., 400, 402¹.
- Bustamante, Bartholomaeus, S. I., 212, 217-219.

C

- Cabrera, Ignatio infensus, 88¹⁰⁶, 373.
- Cáceres, Didacus de-, socius Ignatii in Italia, 180-181², 544, 566, 567¹⁷².
- Cáceres, Lope de-, socius Ignatii Barcinone et Compluti, 74⁴⁶, 75⁵⁵, 246⁴², 544.
- Cacchius, Iosephus, editor, 20*.
- Caesaraugusta, v. Zaragoza.
- Caletanus Thieneus, Sctus., 271, 293.
- Calabria, regio, 94, 101, 265, 381.
- Callistus, v. Sa.
- Calveras, Iosephus, S. I., scriptor, 630.
- Câmara, Ludovicus Gonçalves da-, S. I., testis in vita P. Ignatii, 7*, 22*, 321, 407, 446-447, 467; de illustratione prope Romam interrogat Ignatium, 9; varia, 119, 123, 141¹⁰, 142, 152²², 163, 184-185, 364, 392, 409, 476, 489, 507². Vide *Acta*.
- Canal, Petrus, S. I., 493¹³.
- Candal, Emmanuel, S. I., scriptor, 43*, 513⁷.
- Canisius, Petrus, Sctus., Surii amicus, 394²-395; Provincialis Germaniae, 217; renuit episcopatum Vindobonensem, 372; eius opus contra protestantes, 41*¹, 284, 303; varia, 17*, 105, 111, 156, 209, 212-213, 216, 221, 283, 402¹.
- Cano, Melchior, O. P., 208, 225.
- Cantabria, regio, 62, 212, 232-233, 501, 511.
- Cantabos, pagus, 15¹.
- Capello, Octavianus, S. I., 48*.
- Capitolium, via ad-, 482.
- Carafa, Ioannes Petrus, eum invenit Ign. Venetiis, 575; non condidit Societatem, 271, 292; varia, 220, 271, 441⁶³, 462-463, 497²⁴, 586; vide Paulus IV.
- Carafa, Vincentius, cardinalis, 291¹⁴, 373²⁴, 591.
- Carcer non instituendus in Soc., 337-338.
- Caritas fraterna, 7, 20.
- Carneiro, Melchior, S. I., 214-217.
- Carolus V, imperator, 63⁴, 68, 90¹¹², 107, 168, 211, 213, 266, 294, 346, 371, 434, 450-451, 483, 514, 523, 544, 578-579.
- Carolus VII, rex Galliae, 52²⁰.
- Carreras y Artau, Thomas et Ioa-chim, scriptores, 630.
- Cartusiani, 35, 57, 77, 386, 556; eorum ordinem ingredi cogitat Ign., 135, 137, 235; - colonien-ses, 395.
- Cartusianus, Ludolphus, scriptor, 404, 429.
- Caselles, Bernardus, S. I., 112¹⁰⁴.
- Cassia, via, 443⁷⁰, v. *La Storta*.
- Castella, regnum, 165, 373, 450-451, 453, 459, 515.
- Castella, Provincia S. I., 36*, 214.
- Castellanos, Gabriel de-, 37.
- Castilla, Petrus de-, 88¹⁰⁶, 91¹¹⁵, 373, 445⁷⁶.
- Castitas, 8, 151, v. *IGNATIUS: Vir-tutes*.
- Castro, Christophorus de-, S. I., scriptor, 160, 165, 309, 383¹¹⁹.
- Castro, Eleonora de-, uxor Sti. F. Borgiae, 356⁵⁶, 460.
- Castro, Ioannes, 77⁶³, 252⁶², 309⁷, 383¹¹⁹, 560.
- Catalaunia, 112, 189, 195, 236, 308.
- Catania, urbs, coll. S. I., 217.
- Catechumeni Romae iuvantur, 87, 106, 111, 273-274, 503, 587; do-mus pro eis, 274.
- Catharina Aragoniae, uxor Henrici VIII, 54²¹, 578.
- Cavalieri, Laurentius, 416¹².
- Cecchelli, Carolus, scriptor, 337²².
- Celsi, Scti., templum Romae, 586.
- Cerignola, opp., 426.
- Cervini, Marcellus, v. Marcellus M.
- Cervós, Fridericus, S. I., scriptor, 140.
- Chaireddin, pirata, 80⁷³.
- Charlat, Quintinus, S. I., 486.
- Chemnitz, Martinus, 220-222, 283 ss., 292, 295, 298; responsio Pai-vae de Andrade, 301-303.
- Chiavenna, opp., 445⁷⁶.
- Chieti, urbs, 463.

- Chiminelli, Petrus, scriptor, 293-294.
- Cholinus, Maternus, typographus, 282, 284 (ubi lege Maternus pro Martinus).
- Chorus, et Soc. Iesu, 30, 337, 406¹³.
- Cibi mensae Ignatii appositi, 488.
- Cicero, Marcus Tullius, 315.
- Cirot, G., scriptor, 448.
- Ciruelo, Petrus, 71³⁵, 247, 630.
- Cistellini, Antonius, scriptor, 293.
- Cistercienses, eorum caritas et hospitalitas, 35.
- Cisteró, Aloisius, S. I., 112¹⁰⁴.
- Clayson, P., 284.
- Clemens VII, Papa, 292, 294²³, 462-463, 575.
- Clerici Regulares, 293-295; v. Theatini.
- Coadiutores spirituales et temporales in Societate, 7-9¹², 93, 100-101, 147, 164, 175, 180, 202⁴²-203, 206, 277, 407.
- Codacio vel Codazzo, Petrus, Societati nomen dat, 95, 510, 588-589; cedit Societati ecclesiam Stae. Mariae «della Strada», 108; procurator, aere alieno liberatur, 109-110, 368; lapides vendit, 349; varia, 108, 263¹⁰, 357, 368-369.
- Codina, Arthurus, S. I., scriptor, 1¹.
- Coduri, Ioannes, S. I., Ignatio adhaeret, 79, 266; venit Tarvisium, 580; confessarius Margaritae Austriacae, 94, 105, 265; carus Paulo III, 105; dat suffragium pro electione Generalis, 101 (vide apparatus); ei cum Ignatio commendatur compositio constitutum, 98, 100; moritur, 105; varia, 86, 122, 273, 311, 438, 440-442, 455, 502, 567¹⁷⁴, 580, 583²²¹. v. SOCIETAS IESU: Ignatii socii.
- Coemans, Augustus, S. I., scriptor, 1¹.
- Cogordan, Pontius, S. I., 3¹, 12¹.
- Coimbra, urbs, 107, 142, 212; Collegium S. I., 105, 107, 111, 209, 212, 273; domus prob., 215.
- Collegia in Societate, 7-9, 22, 50-51, 93, 98, 110, 155, 198-199, 205, 207; vide nomina urbium ubi Societas collegia condidit.
- Colonia v. Köln.
- Colonna, Ascanius, 414.
- Colonna, Marcus Antonius, 414⁷.
- Colonna, Prosperus, 414⁷.
- Colonna, Victoria, 337³², 414⁷.
- Communio frequens, 70; cuidam Compluti negatur, 70; communio quotidiana sociorum, 83; - eius effectus, 481; v. Confessio et communio frequens.
- Completorium, 326.
- Comunidades, bella sic dicta in Hispania, 450.
- Conciliarismus, 53.
- Concilliorum auctoritas, 52, 60.
- Concilium Basiliense, 53; Pisanum, 54; Tridentinum, 176, 282; vide Tridentinum concilium; Societatis approbationes.
- Concordatum in Gallia, 54.
- Confessarius non desit morti proximis, 347; - sine socio, 358-359; confessarium stabilem habuit Ign., 363-364.
- Confessio et communio frequens Ignatii, 151, 154, 164, 194-195, 237, 247, 405, 434, 528, 558; - promovetur ab Ign. et sociis, 20-21, 66, 77, 79, 81, 84, 87, 112, 295, 443, 457, 499, 503, 568, 572, 577, 586.
- Confessio generalis, 314.
- Congregatio Generalis, eius potestas, 147¹³; - prima indicitur, 218.
- Congus, 208.
- Consiglieri, Paulus, 293.
- Consolatio. Vide IGNATIUS: *Oratio et Dei dona*.
- Constantinopolis, urbs, 499.
- Constituta et annotata, 108¹²⁴.
- Constitutiones anni 1541, 98-99, 594; ad Constitutiones condendas auctoritas datur sociis qui in Italia sint, 98, 100; earum compositio commendatur Ignatio et Codurio, 98, 100; eas scripsit

- Ignatius, 25²⁰, 100, 207, 415, 446: revelationes habitae ab Ignatio dum eas conderet, 415; Ign. in-spexit regulas antiquorum Ordinum, 25; quinam facultatem habuerunt eas sancienti, 98; conventus Patrum ad eas videndas, 210; saepissime repetunt: « Ad maiorem Dei gloriam », 186-187 (v. « Ad mai. Dei gloriam »); - de paupertate, 474; - de studiis, 198-199, 542, 545-546, 554, 558-559; - de tuenda valetudine, 559; varia, 130³, 182-183, 208, 212, 272, 277, 306, 362, 371, 378, 386, 391, 407, 431, 437, 446.
- Constitutiones Collegiorum*, 559¹¹⁷.
- Contarini, Gaspar, card., 145³, 263, 291, 302, 305, 399, 407, 457, 505, 594; Exercitia sibi describit, 585.
- Contionandi exercitatio, 315.
- Contiones sociorum, 84.
- Contradictiones. Ita vocabat Ign. persecutiones et difficultates, 175, 248¹.
- Conventuales, Fratres, eorum ordinem potius quam observantium ingrederetur Ign., 138.
- Conversarum monasterium Romae, 348.
- Conversinus, Benedictus, Urbis Gubernator, 91, 590.
- Corcyra, insula, 257.
- Córdoba, Antonius de-, S. I., 165³, 211, 391.
- Córdoba, coll. S. I., 215; domus prob., 216.
- Correctoris officium, 498.
- Corsica, insula, 213.
- Costerus, Franciscus, S. I., 220.
- Cottineau, L.-H., scriptor, 151.
- Coudretus, Annibal, S. I., 17⁴, 416¹².
- Creatio mundi, 239.
- Criminali, Antonius, S. I., 209.
- Cristo*, ordo de-, 464.
- Croce Lucius, S. I., 210, 211²³.
- Croce, Marcus Antonius, ep. Tiburtinus, 210.
- Cruz, Ioannes de la-, S. I., 369.
- Cruz, Magdalena de la, 330¹⁷.
- Cruz, Rodericus de la-, 37.
- Cuenca, coll. S. I., 215.
- Cyprus, insula, 67, 244, 325, 433-434, 499, 537-539.

D

- Daemon. Ab eo possessi liberantur, 392-393; eius terrores vincit Ign., 545.
- Dalmases, Candidus de-, S. I. scriptor, 16¹, 160, 180, 246⁴⁰.
- David, propheta, 139, 228, 236.
- Davy, M. -M., scriptor, 35³⁸.
- De' Colli, Bonifatius, 293.
- de Doctis, v. Doctis.
- De imitatione Christi* liber, 545.
- Delattre, Petrus, S. I., scriptor, 49¹⁰.
- Della Pira, scriptor, 433²⁰.
- Delplace, Ludovicus, S. I., scriptor, 38²⁷, 401.
- Demosthenes, 315.
- Determinationes Societatis*, 98¹³³-99¹³⁸, 594²⁵².
- Digitus Dei est hic*, 445, vide *Spiritus Dei est hic*.
- Dignitates refugit Ignatius, 352-353, 370-372.
- Dionysius Areopagita, 415.
- Dionysius, Henricus, S. I., 81, 220.
- Disciplinae. Vide Paenitentia Ignatii.
- Discretio spirituum, v. Spirituum discretio.
- Divini Amoris, oratorium, 462.
- Doctis, Gaspar de-, 81⁷⁷, 90¹¹⁰, 254⁷¹, 264⁹⁶, 444⁷⁴, 456-457, 575¹⁰⁸-576²⁰²⁻²⁰³, 591.
- Doctrina christiana docetur ab Ignatio, 69, 106, 349-350, 436, 439; votum de ea docenda in Societate, 98-99; varia, 69, 84, 87, 203, 250, 349-350, 406, 436, 500, 542-543, 547-549, 569, 584, 586-587.
- Doménech, Hieronymus, S. I., Societati nomen dat, 95; mittitur Lutetiam, 106; minister domus, 109¹⁸⁷, 368; Bononiam mittitur, 206; in Siciliam venit, 207; Siciliae Provincialis, 214; emittit professionem, 217; - et F. Xave-

rius, 382; varia, 11*, 18*, 208, 211, 321, 393¹⁴⁶, 567¹⁷².
 Dominicani, Fratres, Ignatium Sal-
 manticae interrogant, 72-73, 248;
 varia, 52, 59, 77, 249, 286, 386,
 491, 549, 561.
 Dominicus, Sctus., 4, 135, 150, 156,
 162, 187, 234, 266, 286, 403, 429.
 Domus professorum, 98, 109¹⁸⁴.
 Donoso, Richardus scriptor, 161.
 Dormans-Beauvais, collegium Lute-
 tiaie, 565¹⁶⁶.
 Douarche, A., scriptor, 40.
 Dudon, Paulus, S. I., scriptor, 428⁴,
 511², 557¹³⁸.
 Duhr, Bernardus, S. I., scriptor,
 400.
 Durans de Durantibus, ep. Cassa-
 nen., 207.
 Durantus, v. Durans de Duranti-
 bus.

E

Ecclesia, 10, 36, 48, 51, 55-56, 147,
 178, 200-201, 249-251, 276, 279,
 281, 292-293, 310, 403; eius iner-
 rantia, 274-276; ei devotus Igna-
 tius, 137, 551, 557; Ignatii reve-
 rentia rebus ecclesiasticis, 434;
 observantia ecclesiasticae hierar-
 chiae, 245; semper habuit spiri-
 tum ecclesiasticum, 188, 191; v.
 Sedes Apostolica.
 Ecclesiarum (Septem) visitatio, 357-
 358.
Ego ero vobis Romae propitius, 133,
 134¹⁹, 443; *Ego vobis propitius*
ero, 9, 377, 585; *Ego vobiscum ero*,
 158, 260.
 Egula, Didacus (Iacobus), S. I., 206-
 207, 416¹¹, 440, 510, 574, 596; mit-
 titur Lutetiam, 106; paenitentia
 mulctatur, 359-360.
 Egula, Michaël. de-, typographus,
 417¹⁶.
 Egula, Stephanus, S. I., 440, 510,
 574, 596.
 Eisleben, urbs, 299.
 Elduayen, Amador de-, 252⁶², 309⁷,
 383¹¹⁹, 560, 562.

Electiones in Exercitiis, 150; —
 Ignatii, 415; — in Societate, 150.
 Eleemosynae quonam modo peten-
 dae et distribuendae, 483-484.
 Elias, propheta, 269, 332, 333.
 Elisabeth, Hispaniae regina, 512.
Enchiridion Militis christiani, 543;
 v. Erasmus.
 Encinas, v. Enzinas.
 Enoch, 403.
 Enos, 403.
 Enríquez, Fadrique, 450.
 Enríquez, Franciscus, S. I., 218.
 Ensis Ignatii, 236, 522.
 Enzinas, Ferdinandus de-, 76⁶⁰, 196-
 197.
Ephemeris S. Ignatii, 18⁹, 10, 93¹²¹,
 158, 240²⁸, 377, 474.
 Episcopatus et dignitates cur in So-
 cietate non admittantur, 352-353,
 370-372.
 Epistulae. Cura Ignatii in eis scri-
 bendis, 494.
 Equus Ignatii Azpeitiaie servatus,
 570.
 Erasmistae, 403¹⁴.
 Erasmus Roterodamus, 73, 416-418,
 510, 558; lectio operum eius com-
 mendatur Ignatio Barcinone, 543,
 Compluti, 507²; operum eius lec-
 tio quatenus in Soc. prohibita,
 416-417, 510, 543⁸⁹, 558.
 Eremitae, quatenus impediuntur in-
 gredi Societatem, 25¹⁸.
 d'Espence, Claudius, 41⁸.
 Este, Hercules II, Ferrariensis dux,
 496²¹, 584.
 Estrada, Franciscus, S. I., 37, 87,
 105, 208-209, 211, 214, 218, 586-
 587.
 Estrada, Ludovicus, Ord. Cisterci-
 ensis, 40*, 51*, 58*, 11, notitia bio-
 graphica, 12, eius scripta, 12;
 scripsit apologiam Societatis, 12,
 34; domum Septimancensem in-
 visit, 22; Ignatium morientem in
 spiritu videt, 31-32.
 Eubel, Conradus, O. M. Conv., scrip-
 tor, 46², 207¹³, 249⁶³, 290¹², 450².
 Eucharistia, 74, 133, 239, 522, 551,
 561¹⁸⁴, v. Confessio et Communio.

Evora, urbs, 142; coll. S. I., 214.

Examen conscientiae peragitur a S. Ignatio, 344, 558; delicata eius conscientia, 344-345.

Examen particulare, Minorissae fit ab Ignatio, 432.

Examen in negotiis, 420.

Examen, liber, 127 ss, 1303.

Exercitia spiritualia: Minorissae scripta, 241, 406, 454; quomodo scripta fuerint, 190-191; eorum partes: Praesuppositum, 389; Examen conscientiae, 558¹⁴²; prima hebdomada, 151, 190-191, 406; prima et tertia hebdomada, 431; regulae de discernendis spiritibus, 519; exercitia regni Christi et vexillorum, 178-179; electiones, 150, 415¹⁰-416; de cibo et somno quid dicant, 530; eorum approbatio, 29, 182-183, 207-208, 241, 446; — ab Ignatio peracta, 173, 527; tradita ab Ignatio Minorissae, 527, 532, Barcinone, 533, 541-542, Compluti, 69, 71, 545, 548, Salmanticae, 74, 551; examinantur Salmanticae, 551, Parisiis, 77, 385, 559-560; Venetiis tradita, 81, 575, Romae, 86, 585, 588; impugnantur, 214, 491; Parisiis ad Inquisitorem deferuntur, 561; eorum exemplar petit Inquisitor parisiensis 78; ea faciunt Borgia, 356⁵⁸, Faber, 564, Hoces, 575; Ortiz, 340; per ea socii acquiruntur, 79, 106, 117, 173, 202, 211, 252-253, 406, 438, 564-567; ratio reddenda de iis qui ea peregerint, 499; eorum fructus, 21, 110; — et prima probatio, 190-191; — noviciorum, 483¹; de eis nihil in Natalis *Apolo*gia, 43; varia, 9, 25, 27, 84, 112, 137, 153, 164, 201, 249, 260-261, 263, 308-309, 334, 407, 502, 592.

« Eximia illustratio », 66, 163, 192-193, 239-240, 288, 324¹, 406, 526, v. IGNATIUS: *Illustrationes et Dei dona*.

Expositi infantes, 274.

F

Faber (Favre), Petrus, S. I., Btus., Ignatio adhaeret, 79; docet Ignatium, 455; cum Ignatio pactum init tempore studiorum, 384-385, 542; sacerdos Missam celebrat, 81; Ignatio in Hispaniam recedente, tamquam frater primogenitus relinquitur, 80, 569; comitatur Ignatium Bassanum, 331, 441, deinde Romam, 9, 85, 132, 158, v. *La Storta*. Docet in studio *Sapienza*, 443, 584; contionatur apud S. Laurentium in Damaso, 586; professionem emittit, 104; mittitur Parmam, 93; inde in Germaniam, 93, 105, in Hispaniam, 106-107, in Lusitaniam, 107; votum suum dat de electione Generalis, 101; eius donum sermonis pii, 107; cum Ignatio comparatur, 379; — et S. Fcus. Borgia, 112; moritur, 206, 355, 459; varia, 8¹, 111-112, 198, 252⁶⁸, 259⁸⁹, 264¹⁰⁴, 273¹²², 311, 377, 437-438, 440, 457, 494¹⁴, 502, 564, 567¹⁷⁴, 576, 580-581; v. *Societas Iesu: Primi Ignatii socii*.

Fabiis, Fabius de-, S. I., 48¹, 128, 162.

Fabritius, scriptor, 222⁹.

Faenza, urbs, 94, 105, 264¹⁰⁷-265, 296²⁷, 391.

Farnese, Alexander, card., 15¹¹, 209.

Farnese, Octavius, 94, 265.

Farrell, Allanus, S. I., scriptor, 205.

Favre, v. Faber.

Ferdinandus (Hernando), Ignatii frater, 513⁷.

Ferdinandus I, imperator, 176¹²⁹, 215-216, 371-372.

Ferdinandus, rex Catholicus, 428, 448, 512, 515¹².

Feret, P., scriptor, 54²¹, 56²⁵, 58²⁶.

Fernández Manrique de Lara, Ioannes, marchio de Aguilar, 370-371.

Fernández Montaña, Ioseph, scriptor, 19⁸.

Fernández de Velasco, Iñigo, 450.

- Fernández de Velasco, Ioannes, 54*.
 Fernández-Zapico, Dionysius, S. I., scriptor, 23¹, 43*, 506, 510.
 Ferrão, Bartholomaeus, S. I., 207.
 Ferrara, urbs, 68²⁴, 85, 262²⁶, 310, 336³⁰, 442, 496²¹, 502, 539, 582, 584; ibi Ignatius eleemosynas distribuit, 539; collegium S. I., 212.
 Ferrari, Philippus, scriptor, 210²⁰.
 Ferrer, Vincentius, S., 54*.
 Fidei defensio et propagatio, 195²⁹.
 Figorua, v. Figueroa.
 Figueroa, Ioannes Rodríguez de-, 70³⁰, 90, 117, 246, 262, 444⁷⁴, 455, 457, 546, 548, 591.
 Firenze, urbs, 12, 126, 207, 391; colleg. S. I., 211.
 Flandria, 15¹, 50, 76, 125, 155, 198-199, 255, 389, 437, 554¹²⁷; eo venit Ignatius, 76.
Flos Sanctorum, liber, 150-151¹⁶, 153, 164, 187, 234, 404, 429⁷.
 Foix, Andreas de-, 451, 454, 514.
 Foix, Catharina de-, 514¹⁰.
 Foix, Odetus de-, dominus de Lautrech, 451.
 Foligno, collegium S. I., 213.
 Fonseca, Alfonsus de-, archiep. Toletanus, 72, 72^{38-38*}, 248, 436, 549.
 Forestier, Iacobus, nepos Ioannis Benoît, 58²⁷.
Formula Instituti, confecta ab Ignatio, 173, 265, 445; varia, 95, 144, 156⁴⁶, 158⁸², 169, 173-174, 194²⁹, 300-301, 310, 407, 505, 594, 596; v. SOCIETAS IESU.
 Foscarini, Marcus, 355⁶⁵.
 Fouqueray, Henricus, S. I., scriptor, 415, 477, 491⁰, 58²⁸.
 Frago, Doctor, 385¹²².
 Franciscani, Fratres, 52, 77, 286, 566.
 Franciscus Assisiensis, Sctus., 4, 52, 75, 132, 135, 150, 156, 162, 186-187, 234, 266, 286, 393, 403-404, 407, 429; eius testamentum, 182-183.
 Franciscus de Paula, Sctus, 132, 169.
 Franciscus I, rex Galliae, 53²⁰, 68, 90¹¹², 112, 514, 561.
 Frascati, urbs, 90-91, 262, 444, 591.
 Frías, doctor, 74⁴⁷, 436⁴¹, 551¹¹⁷.
 Frías, Martinus, Baccalaureus 74⁴⁸, 155³⁶, 551¹¹⁶.
 Frusius, Andreas, S. I., 61*, 41, 46³, 106, 207, 210, 321, 364, 375, 498.
 Fugger, Sibylla, 157⁴⁷.

G

- Gaeta, urbs, 535.
 Gagliardi, Ludovicus, S. I., 59*.
 Galli, 63, 233, 286, 396, 428, 434, 438.
 Gallia, 39-41, 53-54, 63, 75, 88, 90¹¹², 105, 142, 219, 255, 263, 298, 335, 438, 553, 572-573, 575; --- Provincia, S. I., 49, 215.
 Gallia Cisalpina, 335, 539.
 Galvanello, Andreas, 498²⁸.
 Gambeini, 515¹².
 Gandía, urbs, 112, 206, 211, 356¹⁶, 493-494; Universitas, 207, 495.
 García, Stephanus, 37, 509.
 García de Oñaz, Martinus, Ignatii frater, 63, 65, 80, 232, 253, 428, 430, 439, 508-509, 513⁷, 520, 569-570.
 García Villoslada, Richardus, S. I., scriptor, 417¹², 557¹³⁸.
 Garibay, Stephanus, pater scriptoris, 455.
 Garibay, Stephanus de-, scriptor, 40*, 397³, 447-449, 453⁶, 458¹⁶, 461²⁰, 514¹⁰; promittit se data opera de Societate scripturum, 465.
 Garzonius, Quirinus, 586.
 Gaudanus, v. Goudanus.
 Generalis creandus, 98; munus Ignatius dimittere optavit, 378.
 Genève, urbs, 91, 445⁷⁸.
 Genova, urbs, 68, 80, 211, 293¹⁸, 336³⁰, 434-435, 571; in itinere Ferraria Genuam versus Ign. pro exploratore capitur, 434-435, 539-40; collegium S. I., 215.
 Georgii, Scti, dies profestus, 103.

- Germania, 28, 50, 81-82, 105, 255, 264, 297-299, 307, 403, 446, 514, 572-573.
 Germania Superior, 1; — et Inferior, 400.
 Germanicum collegium, v. ROMA: *Collegium Germanicum*.
 Gerson, Ioannes, 53, 543.
 Giennium, v. Jaén.
Giuseppe della Pigna, S., templum Romae, 337³².
 Giustiniani Bandini, princeps, 134¹⁹.
 Gloria Dei, vide « Ad maiorem Dei gloriam ».
 Goa, urbs, 104¹⁵⁹; collegium S. I., 495¹⁸.
 Gómez, Emmanuel, 213²⁷.
 Gonzaga, cardinalis, 297³⁰.
 Gonçalves da Câmara, v. Câmara.
 González, Thyrsus, S. I., 134¹⁰.
 González Dávila, Aegidius, S. I., 160-161, 163.
 Gofii, Iosephus, scriptor, 417¹⁵.
 Goudanus, Nicolaus, S. I., 212-213, 220².
 Gouveia, Didacus (Iacobus), 94¹²², 139, 296²⁸, 379-384, 438; Ignatium punire cogitat, 382-384, 562-563.
 Gouveia, Martialis, 198³⁵.
 Gradus in Societate, 7-8.
 Graecia, 53.
 Graesse, J. G. Th., scriptor, 211²⁰.
 Grammont, 451, 515¹².
 Granada, Fr. Ludovicus de-, O. P., scriptor, 19⁸.
 Granada, domus prob. S. I., 217; collegium S. I., 215.
 Gratia prima et communis, 3.
 Gratia religionis, 6*, 2-5, 144, 279.
 Gratiae speciales a Domino Societati concessae, 6*, 2-7.
Grazie, Santa Maria delle, monasterium, 580²¹⁶.
 Gregorius XIII, Papa, 38*.
 Gregorius XV, Papa, 395.
 Greven, Ioseph, scriptor, 395³.
 Gritti, Andreas, dux Venetiarum, 153, 194-195, 243, 308, 433, 536.
 Gropper, Ioannes, 395².
 Gubbio, urbs, 393; coll. S. I., 215.
 Guidiccioni, Bartholomaeus, cardinalis, Ignatium non vult audire nec videre, 145; mutatur, 97, 146; Ign. et Card. Guidiccioni, 268-270; varia, 96-97, 118, 174, 176, 229, 270, 279¹³⁵, 305-306, 407, 445, 457, 505, 595.
 Guijefío, v. Siliceus.
 Guipúzcoa, 149⁴, 307, 447, 450, 458, 501, 511, 514, 569.
 de Guise, Carolus, cardinalis (Lotharingius) 462, 477.
 Gulielmus de Saint-Thierry, 35³⁸.
 Gutanus (de la Goutte), Ioannes, S. I., 493¹³.
 Guzmán, Didacus de-, S. I., 19⁹, 321, 391.

H

- Hadrumetum, v. Adrumetum.
 Haeretici, 89, 92, 168, 195, 195²⁹, 267, 573.
 Hall, opp., 4*.
 Hamy, Alfredus, S. I., scriptor, 49¹⁰, 50¹⁸.
 Hansen, Iosephus, scriptor, 400-401⁴.
 Harphius, Henricus, 394.
 Hartopfer, 225.
 Hartzheim, Iosephus, scriptor, 394.
 Hebraei, 476-477.
 Helmi, Caesar, S. I., 417¹³.
 Henao, Gabriel, S. I., scriptor, 453⁷, 511¹.
 Henricus II, rex Galliae, 40, 47-48, 59.
 Henricus VIII, rex Angliae, 54²¹, 578.
 Hercules II Estensis v. Este.
 Hernando, Ignatii frater, 513⁷.
 Herodes, 336, 435.
 Herum aliquem quaerit Ign., 384, 437, 556.
 Hevenesi, Gabriel, S. I., scriptor, 392¹⁴⁰.
 Hibernia, 101 (in apparatu).
 Hieronymus, Sctus., doctor, 256, 258, 384, 403.
 Hierosolyma. Peregrinatio Ignatii, 65-67, 242-244, 288, 308, 324, 397, 406, 432, 519, 534, 539; Ign., im-

- Fernández de Velasco, Ioannes, 54*.
 Fernández-Zapico, Dionysius, S. I., scriptor, 23¹, 43*, 506, 510.
 Ferrão, Bartholomaeus, S. I., 207.
 Ferrara, urbs, 68²⁴, 85, 262²⁶, 310, 336³⁰, 442, 496²¹, 502, 539, 582, 584; ibi Ignatius eleemosynas distribuit, 539; collegium S. I., 212.
 Ferrari, Philippus, scriptor, 210²⁰.
 Ferrer, Vincentius, S., 54*.
 Fidei defensio et propagatio, 195²⁹.
 Figueroa, v. Figueroa.
 Figueroa, Ioannes Rodríguez de-, 70³⁰, 90, 117, 246, 262, 444⁷⁴, 455, 457, 546, 548, 591.
 Firenze, urbs, 12, 126, 207, 391; colleg. S. I., 211.
 Flandria, 15¹, 50, 76, 125, 155, 198-199, 255, 389, 437, 554¹²⁷; eo venit Ignatius, 76.
Flos Sanctorum, liber, 150-151¹⁶, 153, 164, 187, 234, 404, 429⁷.
 Foix, Andreas de-, 451, 454, 514.
 Foix, Catharina de-, 514¹⁰.
 Foix, Odetus de-, dominus de Lautrech, 451.
 Foligno, collegium S. I., 213.
 Fonseca, Alfonsus de-, archiep. Toletanus, 72, 72^{38-38*}, 248, 436, 549.
 Forestier, Iacobus, nepos Ioannis Benoît, 582⁷.
Formula Instituti, confecta ab Ignatio, 173, 265, 445; varia, 95, 144, 156⁴⁶, 158⁵², 169, 173-174, 194²⁹, 300-301, 310, 407, 505, 594, 596; v. SOCIETAS IESU.
 Foscarini, Marcus, 355⁵⁵.
 Fouqueray, Henricus, S. I., scriptor, 41⁸, 47⁷, 49¹⁰, 58²⁸.
 Frago, Doctor, 385¹²².
 Franciscani, Fratres, 52, 77, 286, 566.
 Franciscus Assisiensis, Sctus., 4, 52, 75, 132, 135, 150, 156, 162, 186-187, 234, 266, 286, 393, 403-404, 407, 429; eius testamentum, 182-183.
 Franciscus de Paula, Sctus, 132, 169.
 Franciscus I, rex Galliae, 53³⁰, 68, 90¹¹², 112, 514, 561.
 Frascati, urbs, 90-91, 262, 444, 591.
 Frias, doctor, 74⁴⁷, 436⁴¹, 551¹¹⁷.
 Frias, Martinus, Baccalaureus 74⁴⁸, 155³⁶, 551¹¹⁶.
 Frusius, Andreas, S. I., 61*, 41, 46³, 106, 207, 210, 321, 364, 375, 498.
 Fugger, Sibylla, 157⁴⁷.

G

- Gaeta, urbs, 535.
 Gagliardi, Ludovicus, S. I., 59*.
 Galli, 63, 233, 286, 396, 428, 434, 438.
 Gallia, 39-41, 53-54, 63, 75, 88, 90¹¹², 105, 142, 219, 255, 263, 298, 335, 438, 553, 572-573, 575; --- Provincia, S. I., 49, 215.
 Gallia Cisalpina, 335, 539.
 Galvanello, Andreas, 498²⁸.
 Gamboini, 515¹².
 Gandia, urbs, 112, 206, 211, 356⁵⁶, 493-494; Universitas, 207, 495.
 García, Stephanus, 37, 509.
 García de Oñaz, Martinus, Ignatii frater, 63, 65, 80, 232, 253, 428, 430, 439, 508-509, 513⁷, 520, 569-570.
 García Villoslada, Richardus, S. I., scriptor, 417¹², 557¹³⁸.
 Garibay, Stephanus, pater scriptoris, 455.
 Garibay, Stephanus de-, scriptor, 40*, 397³, 447-449, 453⁶, 458¹⁶, 461²⁰, 514¹⁰; promittit se data opera de Societate scripturum, 465.
 Garzonius, Quirinus, 586.
 Gaudanus, v. Goudanus.
 Generalis creandus, 98; munus Ignatius dimittere optavit, 378.
 Genève, urbs, 91, 445⁷⁵.
 Genova, urbs, 68, 80, 211, 293¹⁸, 336³⁰, 434-435, 571; in itinere Ferraria Genuam versus Ign. pro exploratore capitur, 434-435, 539-40; collegium S. I., 215.
 Georgii, Scti, dies profestus, 103.

- Germania, 28, 50, 81-82, 105, 255, 264, 297-299, 307, 403, 446, 514, 572-573.
 Germania Superior, 1; — et Inferior, 400.
 Germanicum collegium, v. ROMA: *Collegium Germanicum*.
 Gerson, Ioannes, 53, 543.
 Giennium, v. Jaén.
Giuseppe della Pigna, S., templum Romae, 337³².
 Giustiniani Bandini, princeps, 134¹⁹.
 Gloria Dei, vide « Ad maiorem Dei gloriam ».
 Goa, urbs, 104¹⁵⁹; collegium S. I., 495¹⁸.
 Gómez, Emmanuel, 213²⁷.
 Gonzaga, cardinalis, 297³⁰.
 Gonçalves da Câmara, v. Câmara.
 González, Thyrus, S. I., 134¹⁹.
 González Dávila, Aegidius, S. I., 160-161, 163.
 Goffi, Iosephus, scriptor, 417¹⁶.
 Goudanus, Nicolaus, S. I., 212-213, 220².
 Gouveia, Didacus (Iacobus), 94¹²², 139, 296²⁸, 379-384, 438; Ignatium punire cogitat, 382-384, 562-563.
 Gouveia, Martialis, 198³⁵.
 Gradus in Societate, 7-8.
 Graecia, 53.
 Graesse, J. G. Th., scriptor, 211²⁰.
 Grammont, 451, 515¹².
 Granada, Fr. Ludovicus de-, O. P., scriptor, 19⁸.
 Granada, domus prob. S. I., 217; collegium S. I., 215.
 Gratia prima et communis, 3.
 Gratia religionis, 6*, 2-5, 144, 279.
 Gratiae speciales a Domino Societati concessae, 6*, 2-7.
Grazie, Santa Maria delle, monasterium, 580²¹⁸.
 Gregorius XIII, Papa, 38*.
 Gregorius XV, Papa, 395.
 Grevén, Ioseph, scriptor, 395³.
 Gritti, Andreas, dux Venetiarum, 153, 194-195, 243, 308, 433, 536.
 Gropper, Ioannes, 395².
 Gubbio, urbs, 393; coll. S. I., 215.
 Guidiccioni, Bartholomaeus, cardinalis, Ignatium non vult audire nec videre, 145; mutatur, 97, 146; Ign. et Card. Guidiccioni, 268-270; varia, 96-97, 118, 174, 176, 229, 270, 279¹³⁵, 305-306, 407, 445, 457, 505, 595.
 Guijefío, v. Siliceus.
 Guipúzcoa, 149⁴, 307, 447, 450, 458, 501, 511, 514, 569.
 de Guise, Carolus, cardinalis (Lotharingius) 462, 477.
 Gulielmus de Saint-Thierry, 35³⁸.
 Gutanus (de la Goutte), Ioannes, S. I., 493¹³.
 Guzmán, Didacus de-, S. I., 19⁹, 321, 391.

H

- Hadrumetum, v. Adrumetum.
 Haeretici, 89, 92, 168, 195, 195²⁹, 267, 573.
 Hall, opp., 4*.
 Hamy, Alfredus, S. I., scriptor, 49¹⁰, 50¹⁸.
 Hansen, Iosephus, scriptor, 400-401⁴.
 Harpius, Henricus, 394.
 Hartopfer, 225.
 Hartzheim, Iosephus, scriptor, 394.
 Hebraei, 476-477.
 Helmi, Caesar, S. I., 417¹³.
 Henao, Gabriel, S. I., scriptor, 453⁷, 511¹.
 Henricus II, rex Galliae, 40, 47-48, 59.
 Henricus VIII, rex Angliae, 54²¹, 578.
 Hercules II Estensis v. Este.
 Hernando, Ignatii frater, 513⁷.
 Herodes, 336, 435.
 Herum aliquem quaerit Ign., 384, 437, 556.
 Hevenesi, Gabriel, S. I., scriptor, 392¹⁴⁰.
 Hibernia, 101 (in apparatu).
 Hieronymus, Sctus., doctor, 256, 258, 384, 403.
 Hierosolyma. Peregrinatio Ignatii, 65-67, 242-244, 288, 308, 324, 397, 406, 432, 519, 534, 539; Ign., im-

- peditus Hierosolymis remanere cogitat quid sibi agendum sit, 68; votum peregrinationis Hierosolymitanae Ignatii et sociorum, 67, 79, 82-84, 92, 115-116, 156, 253, 256, 257, 289-290, 309-310, 424, 439, 456, 501-502, 562, 567, 576, 579, 582²²⁰, 593; eleemosyna donantur socii ad peregrinationem, 578; eleemosynam acceptam Romam remittunt, 259; peregrinatio impeditur, 257-259, 398, 443, 502, 576-579, 582, 584; varia, 115-118, 151, 153, 173, 194-195, 235, 288, 308, 310, 324, 397-398, 406, 433, 439, 441-442, 454, 501-502, 508, 519, 574, 579.
- Hierosolyma, collegium S. I., ibi condendum, 499.
- Hispania, 1, 6-7, 14, 16, 25, 30, 34, 50, 62, 68-69, 76, 80, 88, 105-107, 111¹⁹³, 115, 119, 122⁴, 126, 135, 142, 163-165, 170, 185, 198, 208-209, 219, 233, 235, 246, 254, 263, 274, 288-289, 294, 298, 311, 330, 335, 398, 406, 424, 435, 439, 444, 491, 514, 523, 553-554, 555¹²¹, 556-557, 561-562, 565, 570, 575; divisio Provinciarum Societatis, 214.
- Hoces (Hozes), Didacus, socius Ignatii, 81-82, 180, 430, 440⁸⁶, 442, 574, 576, 582, 583²²¹, 596; facit Exercitia, 81, 575; moritur Patavii, 86, 583.
- Hoffaeus, Paulus, S. I., 49*.
- Holt, P., scriptor, 394.
- Honorius, Papa, 135.
- Huerta, Sta. Maria de-, monasterium, 151, 36-37.
- Humilitas quae in Societate vigere debet, 132, v. IGNATIUS, *Virtutes*.
- Hungaria, 513⁷.
- Huonder, Antonius, S. I., scriptor, 317, 465.
- Hurter, Hugo, S. I., scriptor, 282, 285, 394.
- I
- Iacob, patriarcha, 403.
- Iacobi, Scti., hospitale Parisiis, 555.
- Iacobitae, 194-195.
- Iacobus, S., apostolus, 68, 159, 244, 412.
- Iacobus, flander, 387.
- Iacobus ab Augubio, 393.
- Iaius, Claudius, S. I., Ignatio adhaeret, 79, 566; Missam celebrat, 81; mittitur Faventiam, 94, 105, deinde Ferrariam, 94, 105¹¹¹; sanatur intercessionem Ignatii, 123, 372; mittitur Tridentum, 206; refugit episcopatum Tergestinum, 372; varia, 98, 208, 211, 213, 296²⁷, 311, 438, 440, 455, 502, 567¹⁷⁴, 572, 580, 582, 584; v. SOCIETAS IESU.
- Iaponia, missio, 40, 49-50, 210, 352.
- Iesuitae, nomen, 221, 272, 299-300.
- Iesus Christus. Postquam eius vitam meditari incepit, Ign. cogitavit de animorum salute procuranda, 193; Eum imitari intendit Ign., 180, 234; devotio Ignatii, 240; cum Virgine Matre Ignatio apparet Loyolae, 235, 519; Ignatio apparet, 315; prope Patavium, 433, 536; ad *La Storta*, 9-10, 133, 377, 443, 585, 596; est fundamentum et caput Societatis, 7, 10, 159, 190-191, 193, 596; consulit statum perfectionis, 403.
- IGNATIUS DE LOYOLA, SCTUS.:
1. *Ortus, iuventus, conversio*. Ignatius mutat nomen Iñigo in Ignatium, 393; imago eius, 461; patris et matris nomen, 513⁶ fratres et sorores, 513⁷; annus nativitatis, 62¹, 152²², 331²⁰, 428, 453, 500, 512; dona naturae, 62, 64, 149-150, 186-187, 231, 307, 513-514; e familia Baronum, 396; ortus et educatio, 62, 231, 428, 501, 511; educatio sine litteris, 171-172, 404, 453-454; rudis, nihil nisi scribere sciebat, 6, 177, 231, 245, 307, 397; ad honores mundi contendens (neminem tamen occidit), 5, 149; peccata ante conversionem, 378; narrabat ea postea, 314-315; curat morbum in naribus, 326; a Deo docetur

tamquam a magistro parvulus, 152; vulneratio et conversio, 62-64, 115-116, 149, 184-187, 232, 286-287, 396, 401, 404, 429, 451-452; aetatis anni tempore vulnerationis, 62¹, 173, 307, 500; parallelismus cum Luthero, 5, 227, 235, v. Lutherus; crurium curationem acerbissimam sustinet, 326, libros spirituales legit, 5; studium perfectionis, 386; optima quaeque sectabatur, 65, 68, 150, 164, 187, 280, 405, 429; relinquit terram, 65; de religione eligenda deliberat, 541; si ordinem ingredi deberet, illum eligeret ubi esset profligata monastica vita, 235-236; cogitat ingredi ordinem cartusianorum, 135, 137; magis voluisset, esse conventualis quam observans, 138; nullum Ordinem ingressus est, 235; tyrocinium, 236.

2. *Ignatii cursus vitae*: Acta Ignatii quaere sub nomine urbium in quibus Ignatius commoratus est: *Alcalá, Barcelona* etc. Vide etiam *Hierosolyma*, *IGNATIUS: Studia*; SOCIETAS IESU. — Varia: contionatur, 84; venit in Hispaniam, 253, 289, 398, 439, 455, quibus de causis, 568-569; Ignatius et Lainez febricitare coeperunt, 581; opera pia, quid de eorum regimine, 87, 419; in gravem morbum incidit an. 1550, 338-339; quibus alimentis utebatur, 474-475, 488; fovet Inquisitionem in Portugallia et Romae, 207; venit in oppidum Alvito, 414; eius praedicatio, 420, 586, parum eloquens erat, 472; ivit ad Montem Cassinum, 583; cedere voluit officio suo (1550), 210; quomodo se gesserit occasione decreti Facultatis theologiae parisiensis contra Societatem, 40, 41, 46; Generalis eligitur, 101-103, 272-273, 377-378; Ign. et lutherani, 89; ad auxilium animorum inclinatus, 153; tentatio incon-

stantiae, 405; pericula vitae sustinet, 807⁴; itinera magna austeritate transigebat, 82; — et quidam inoboediens, 352; numquam petiit quidquam a Pont. Romanis, quod non fuerit consecutus, 122; summa consiliorum eius, 280.

3. *Studia*: cur suscepta, 6, 68, 75, 194-197, 406, 541; ad salutem animorum dirigebantur, 435; — Barcinone, 66, 69, 115-116, 341, 435, 508, 533, 541-544; — Compluti, 435, 545-549; — Salmantiticae 436; — Parisiis, 76-77, 155, 251-253, 309, 436-439, 553-568; Parisiis quamdiu protracta fuerint, 555; Ign. universitati parisiensi addictissimus, 57; — philosophiae et theologiae, 117; in theologia fuit versatus, 198-199, 202-203; Magisterium in Artibus, 554; difficultates in studiis superatae, 76-77, 155, 198-199, 251, 341, 407, 437, 473, 555-560; Ign. vovet se studia non relicturum, 77⁶⁰, 437; pactum init cum Fabricio, 542; eorum tempore Exercitia tradere recusat, 385.

4. *Persecutiones*: Compluti, 70, 155, 180, 241, 308-309, 407, 455, 546-549; Parisiis, 77-78, 251-252, 437-438, 560; Venetiis, 81, 575-576; eas optabat Ign., 74, 88-90, 139, 288, 309, 477-478, 552-553; numquam habere voluit advocatum, 309, 373; illi ad modum noviciatus fuerunt, 172; cur eas aliis narrabat, 374; — studiorum tempore cessant, 385; persecutio Romae anno 1538, 88, 117-118, 170-171, 260-262, 291, 373, 444, v. Augustinus Pedemontanus. Contra calumniatores se defendit, 28-29. Persecutiones Societatem confirmant et roborant, 51; in omnibus sensit Ign. propitium Paulum III, 136.

5. *Ignatius fundator Societatis*: 242, 259-260, 279-280; illustratus de Societatis fundatione,

93, 100, 144, 169; « deducebatur quo nesciebat suaviter », 252; in eius vita Societas fundatur, 6*, 42, 137, 204, 226, 404; Ign. Societatis Iesu exemplar, 6*, 2, 163, 178-179, 203, 250, 260, 279, 423, 428; Societatis prosperum progressum praedicat, 351, v. SOCIETAS IESU.

6. *Gubernatio*: Aequitas animi Ignatii, 419; severitas cum benignitate, 413; zelus observantiae Regularum, 387-388; rigorem cum benignitate temperabat, 386-387; directio spiritualis, 379; infirmorum cura, 356-357, 365-366, 559; paenitentiae pro defectibus impositae, 357 ss.; varia, 387-390, 413, 485-499.

7. *Virtutes*: *Castitas*, 236, 519; castitatis votum, 65, 151, 378, 430, 520. *Humilitas*, 316, 325, 327, 339, 349, 530, 597; votum de non accipiendis dignitatibus, 371; munus Generalis dimittere vult, 377-378; vanae gloriae tentationes non timebat, 473; reverentiam aliis religionibus exhibebat, 25-26. *Paupertas*, 87, 236, 533-534, 555. *Mortificatio*, 139; — affectuum, 364-365, 412; — passionum, 375-376, 478. *Prudentia*, 412, 416, 418; animi aequitas, 376-377, 412; efficacia in rebus agendis, 123; numquam rem assumpsit quam non confecerit, 121; modestia loquendi, 412; modum tradit conversandi cum hominibus, 420. *Oboedientia*, medicis, 367; — Summo Pontifici, 343. *Spes in Deum*, 109, 367-370, 432, 534. *Zelus animorum*, 137-138, 346-347, 431, 532. Vide Paenitentia.

8. *Oratio Ignatii*: Minorissae, 340, 431, 524; Parisiis, 558; litteras in ignem inicit dum orat, 335; in oratione habebat se magis passive quam active, 415; in omnibus sentiebat devotionem, 153; in omnibus rebus Deum in-

veniebat, 123, 316; orationis modus, 474; oratio et contemplatio, 6, 315; orabat pro principibus et Papa, 390; consolationes, 77, 126, 240, 314, 338, 345-346, 404, 406, 415, 474-477, 525, 529, 537, 540, 585; consolationes Parisiis studia impediunt, 77; « eram nunc altior caelo », 125; lacrimae, 240, 345-346, 362, 364, 378, 390, 416, 430, 446, 476, 483, 524; Dei dona interna: de his agere non intendit Nadal in Apologia, 42, 64; varia, 123, 152, 240, 251, 280, 307-308, 338-339, 344, 363-364, 390, 405, 415-416, 475, 542.

9. *Illustrationes et Dei dona*: 123, 125, 241, 315, 324, 377, 474, 477-478, 529; illustrationes de Eucharistia, 133; de nomine Societatis, 596; de fidei mysteriis, 406; « Vidi, sensi et intellexi omnia fidei christianae mysteria », 123, v. Eximia illustratio. Visio prope Patavium, 433; v. La Stortas, Trinitas SS.ma. - Curationes obtentae per intercessionem Ignatii, 123-124; Simonem Rodrigues sanat, 333-334; singulares eventus et curationes post Ignatii mortem, 120-124; praedicat futura meliora fore, 157; videt animam Baroeli in caelo, 330-331; videt Hocium in caelo, 442-443; praevidit provisum iri collegio Romano, 126-127; puella sanatur ex contactu corporis eius, 123.

10. *Dicta*: Cum Deus eligit quempiam ut fundamentum religionis, sic eum ducit quemadmodum vult alios ambulare, 137; spe in Deo et non in mediis ponenda, 391-392; « at ego ubi et quemadmodum volo invenio devotionem », 122; si vivere optaret, id esset ut difficilem se praeberet in admittendis candidatis ad Societatem, 476; « hazer las cosas por el mundo con descuydo, no importa; mas hacerlas por Dios con él, esto no se puede sufrir »,

- 480; qui essent venturi in Societate fore meliores, 111, 493; « Si Societas dissolveretur » ..., 334, 412, 476. Vide Mon. 14, 16, 19.
11. *Ign. moritur*, 218, 446; mortuus est cum opus suum compleverat, 8-9; moriens consilia suis tradidit, 30-31; sensus animi sociorum post eius mortem, 125; eius mors deflenda, 16, 29; tria quae optabat, 407; *Ign. grano sinapis comparatur*, 16 ss.
- Illescas, Gundisalvus, scriptor, 41^{*1}.
- Illuminati, 70, 246, 435-436.
- Immaculata Conceptio Bae. M. Virginis, 491.
- Impedimenta admissionis ad Societatem, 24-25.
- Incarnatio Dni. Iesu Christi, 239, 551.
- India. Origo huius missionis, 379-382, v. Gouveia, Ioannes III, Rodrigues Simon; de sociis eo mittendis, 563; de socio itinerum adhibendo, 495; litterae Indicae, 105; varia, 17^{*5}, 39, 50, 82, 105, 156, 182, 209-210, 217-218, 264, 273, 296-297, 379-382, 399, 403, 420, 438, 446, 459, 544.
- Infideles, 83, 92, 168, 181, 195²⁹, 253, 310, 396, 568.
- Infirmorum cura, 356-357, 365-366, 559.
- Ingolstadt, urbs, 207, 212-213; collegium S. I., 50, 217.
- Iniuriarum amor, 139.
- Innocencio, v. Silva.
- Innocentius III, Papa, 135.
- Innocentius IV, Papa, 59.
- Innsbruck, urbs, 223⁹, 284.
- Inquisitio in Portugallia, 207; in Sicilia, 496; — Parisiensis, 252, 561.
- Inquisitores Ignatium ne vocarunt quidem, 155³⁵; — Complutenses, 397 — Toletani Complutum veniunt, 69; diligentissimi propter haereticos et illuminatos, 70, 246-247, 546; v. Ory, Liévin, Laurent.
- Iñigo, nomen mutatur in Ignatium, 393.
- Iñiquistas*, origo huius nominis, 11^{*}, 23-24, 27, 464, 596.
- Ioachim, II, elector Brandenburgensis, 220¹.
- Ioanna Aragoniae, uxor Ascanii Colonna, 414.
- Ioannes III, rex Lusitaniae, et missio Indica, 379-382, 458-459; varia, 213²⁸, 214, 264, 273, 283, 288⁸, 296, 374, 382, 389¹³³, 438, 458, 477, 548¹¹¹, 563.
- Ioannes Baptista, S., 19, 93¹¹⁷, 138, 200, 397; dies festus, 579, 594²⁶⁰.
- Ioannes, S., Evangelista, 134, 300.
- Ioannis ad Lateranum, Scti., templum Romae, 369.
- Ioannis et Pauli, SS., hospitale Venetiis, 82, 256⁷³, 576.
- Ioseph, Scti., dies festus, 337.
- Iparraguirre, Ignatius, S. I., scriptor, 532⁵⁵.
- Isaac, patriarcha, 403.
- Isaias, propheta, 200.
- Isidorus, v. Bellini.
- Isola Farnese, pagus, 134¹²⁹.
- Italia, 21, 39, 50, 53, 82, 85, 88-89, 98, 100, 105, 111, 129, 135, 173, 209, 216, 255, 263, 282, 291, 295-296, 298, 311, 324, 381, 386, 433, 571, 574, 582.
- Iudaci, 476-477, 503; in patria Ignatii non adsunt, 548.
- Iudas, 180.
- Iulius II, Papa, 450.
- Iulius III, Papa, 48⁸, 131⁴, 136, 147-148, 159, 171, 173, 215-216, 271, 277, 306, 342, 371, 390, 407, 446, 460, 492, 499; in eius electione *Ign.* dicitur quinque suffragia habuisse, 325.

J

- Jácome, v. Bartolini.
- Jaén, urbs, 71, 247⁴⁸, 547.
- Jedin, Hubertus, scriptor, 532⁰, 595²⁵⁴.
- Jiménez, Didacus, S. I., Natalis socius, 12^{*}, 27^{*}, 44^{*}, 160, 311, 465.
- Joaneica, Ignatii soror, 513⁷.
- Jouve (Jovius) Michaël, typographus, 282.

K

- Kemnitz, v. Chemnitius.
 Kessel, Leonardus, S. I., 105, 111, 220²-221.
 Kneller, Carolus, S. I., scriptor, 392¹⁴⁰.
 Köln, urbs, 105, 107, 111; collegium S. I., 50, 125, 217, 226, 400, 402.
 Kreiten, Gulielmus, S. I., scriptor, 114.

L

- Labaco, Antonius, architectus, 370.
 Labrit, Henricus de-, 451, 514-515¹².
 Labrit, Ioannes de-, 514¹⁰.
 Lacrimae, v. IGATIUS, n° 8, *Oratio*.
 Lainez, Christophorus, S. I., Didaci frater, 319, 336-337²¹.
 Lainez (Laynez), Didacus (Iacobus), S. I., Ignatio adhaeret, 79, 565; eum aegrotum comitatur Ign., 332-333; eius iter in Italiam, 572; venit Romam cum Ign., 85, 158, 443; enarrat apparitionem prope Romam, 9, 132-134, 158, v. La Storta; docet in Studio Sapienza, 443, 584; contionatur apud S. Salvatorem in Lauro, 586; mittitur Tridentum, 206; anno 1548 Venetias venit, 324²; venit Aphrodisium, 210; Provincialis Siciliae, 209; Prov. Italiae, 212; interest colloquiis cum doctoribus parisiensibus, 46³; regulas modestiae explicat, 363; — et defectus subditorum, 499; testis dictorum et factorum Ignatii, 321; de revelationibus fundatoribus concessis interrogatur, 415; quaerit ab Ignatio an custodem habeat Archangelum, 325; testatur fructum contionum Ignatii, 351; testatur de F. Xaverio, 381-382; eum cardinalem creare vult Paulus IV, 372; mittitur Venetias ad obtinendam possessionem prioratus Stae. Mariae Magdalенаe, 111, 353-355; eligitur Vicarius Generalis, 31, 9, 218; adhortationes habet in li-

brum *Examinis*, 40°, 127 ss.; Natali iniungit adhortationes in coll. Romano instituere, 17°-18°, 3; varia, 41, 98, 208, 210-211, 213-214, 216, 221, 259⁶⁰, 264¹⁰⁴, 273¹²², 289, 311, 377-378, 438, 440, 462, 472, 496, 502, 567¹⁶⁴, 578, 580, 581. v. SOCIETAS IESU: *Ignatii socii*.

- Lamalle, Edmundus, S. I., scriptor, 43°, 57°, 161¹.
 Lambertarum prioratus Patavii, 106¹⁷⁵, 354, v. Padova collegium S. I.
 Lancicius (Lenczycky), Nicolaus, S. I., 41°, 128, 422-423, 426, 431¹⁶, 18°, 437⁴¹, 446⁷⁹.
 Lancillotti Nicolaus, 495¹⁶.
 Landini, Silvester, S. I., 213, 367⁷⁴.
 Landívar, Michaël, 170, 290¹³⁻¹⁴, 332, 373, 389^r, 590.
 Lanoy, Nicolaus, S. I., 209, 211.
 Lapesa, Raphaël, scriptor, 16^o1.
 Larramendi, scriptor, 512³.
 Larrañaga, Victorianus, S. I., scriptor, 78⁶⁷, 252⁶², 452⁵, 554¹³⁰, 560¹⁵¹.
 Lasso, Didacus, 372.
 La Storta, locus prope Romam ubi Ignatius celebrem habuit visionem, 40°, 9, 127-128, 130, 132, 134¹⁹, 158, 259-260, 310, 377, 443, 510, 585, 596; v. *Ego ero vobis ...*
 Lateranense IV, concilium, 279¹³⁵.
 Laurent, Thomas, O. P., 78⁶⁶, 562¹⁶⁷.
 Laurentii in Damaso, templum Romae, 111, 443, 586.
 Lecina, Marianus, S. I., scriptor, 23^o1.
 Ledesma, Didacus, S. I., 4°.
 Lege, Primus de-, 355⁶⁶.
 Leipzig, urbs, 221, 523³¹.
 Leo X, Papa, 293, 450.
 Lepanto, 414⁷.
 Leturia, Petrus de-, S. I., scriptor, 2^o1, 31^o17, 43°, 54, 38-39¹⁰, 63³, 5, 114, 116, 119, 317, 326⁸, 395⁶, 422, 428⁴-429⁶, 448, 450³, 465, 506, 512³, 513⁶-514⁹, 515¹⁴, 517¹⁸, 523³¹.
 Leube, Hans, scriptor, 2^o1.

- Le Vasseur, Leo, Ord. Cartus., scriptor, 394.
 L'Hostius, Iacobus, S. I., 206.
 Libanius, 219 ss.
 Libri quos legit Ign., 5, 149; v. *Flos Sanctorum, Vita Christi*; quinam libri avertendi, 394, 416; vide Erasmus, Savonarola, Vives.
 Liévin, Fr. Valentinus, 78⁶⁷ (ubi corrige eius nomen), 561¹⁵³.
 Liguria, 434.
 Lima, urbs, 54*, 161.
 Lippomano, Aloisius, ep. Veronensis, 217.
 Lippomano, Andreas, Prior Trinitatis, 106 (ubi corrige errorem Natalis, eum vocantis Aloisium), 112, 354⁵⁶, 492.
 Lippomano, Ioannes, 353.
 Lipsia, v. Leipzig.
 Lisboa, urbs, 142; collegium S. I., 214; domus professa, 214.
 Litterae indiciae, 105, 273.
 Loarte, Gaspar de-, S. I., 19⁹.
 Loher, Bruno, Ord. Cart., scriptor, 394.
 Lombardia, 53, 68, 335, 393, 411, 539; ibi Ign. pro exploratore capitur, 335-336.
 London, urbs, 251, 556.
 Longobardia v. Lombardia.
 López, Ignatius, 104, 263¹⁰⁰, 585.
 López, Petrus (Pero), rector Azpeitiae, Ignatii frater, 513⁷.
 Loreto, colleg. S. T., 215.
 Lorraine, regio, 572.
 Lotharingius, cardinalis, v. Guise.
 Lovanium, urbs, 50, 105, 107, 111, 125, 216, 273; collegium S. I., 50.
 Loyola, vide Ignatius; — domus, 171, 184-185, 227, 307, 428, 432²³, 453-456, 509, 511-512, 517, 569-570; — familia, coniuncta cum familia Ducis Najerae, 428⁴.
 Loyola y Oñaz, Beltramus, Ignatii frater, 453.
 Loyola y Oñaz, Laurentia, filia Beltrami, Ignatii neptis, 460.
 Lübeck, urbs, 394².
 Lucas, Stus., 19.
 Lucca, urbs, 457¹².
 Luciae, Sanctae, xenodochium Minorissae, 65¹⁰, 433²⁰.
 Luciae, Sctae., templum Romae, 586.
 Ludi, 357⁶¹.
 Ludolphus Cartusianus, 186¹², 234.
 Ludovici, Scti., templum Romae, 586.
 Lugdunense II, concilium, 279¹³⁵.
 Lukács Ladislaus, S. I., 43*.
 Luna, Petrus de-, Dux de Vivona, 158⁵¹.
 Lusitania, 94, 105, 107¹⁷⁸, 122⁴, 141, 165, 208, 273, 296, 311, 381-382, 459, 497; v. Ioannes III.
 Lusitania, Prov. S. I., 214.
 Lutherani, 89, 137, 246, 403¹⁴.
 Lutherus, parallelismus cum Ignatio, 54, 307, 331-332, 403, 522-523; varia, 89, 227, 235, 269, 297, 299.

M

- Madrid, Christophorus de-, S. I., 1, 39¹⁴, 104, 216, 342, 448, 478, 487.
 Madrid, urbs, 144, 161, 425.
 Maffei, Ioannes Petrus, S. I., scriptor, 36*-39*, 88¹⁰⁶, 91¹¹⁵, 368, 383, 417¹⁵, 445⁷⁵, 467, 509, 569¹⁸¹, 585²³².
 Magdalena, Ignatii soror, 513⁷.
 Magdalena de la Cruz, 330¹⁷.
 Magdalenae, Sctae. Mariae, prioratus, 353, 354⁵⁶; v. Lippomano, Andreas; Padova, Venezia.
 Magister Sententiarum, 76, 154, 196-197, 435⁵⁸, 549.
 Magisterium in Artibus obtinet Ign., 554.
 « Magistri nostri » Parisiis, 56.
 Mahometani, 396.
 Mahometus, 503.
 Mainardi, v. Augustinus pedemontanus.
 Malacca, urbs, 495¹⁸.
 Malaxechevarría, Ioseph, S. I., scriptor, 491⁸⁹, 544⁹⁸.
 Maldonado, Ioannes, S. I., 426.
 Maluenda, Petrus de-, 557.
 Mamertinus, carcer, 337³².

- Manareus, Oliverius, S. I., 35^{*21}, 38^{*}, 304, 476¹².
- Manresa, venit Ignatius, 523; quamdiu ibi manserit, 530, 533; vitae genus Ignatii, 237; initio parum luminis habebat in rebus spiritus, 135; scrupulis vexatur, 151, 339-340, 405, 528; tentatur, 151, 525; illusio diabolica, 237; aegrotat, 531; paenitentiae Minorissae factae, 237, v. *Paenitentia*; illusiones daemonis, 242, 256-257; illustrationes Minorissae habitae, 239, 308, 526; « eximia » illustratio, 6, 66¹³, 239, 288; v. « Eximia illustratio »; IGNATIUS: *Illustrationes et Dei dona*; desiderium iuvandi proximos conceptum in eximia illustratione, 6; raptus octiduanus, 326-327, 529-530; Ign. se recipit in desertum locum, 431, 437, 454⁸; specus prope Minorissam, 395, 397; Dei dona accepta, 324; spiritualia colloquia, 532; spirituales homines primum quaerebat, postea destitit, 316, 327-329; proximis iuvandis incumbit Minorissae, 66; exercitia humilitatis peragit, 432; Exercitia facit et scribit, 431, v. *Exercitia*; Manresa appellatur ab Ignatio primitiva eius ecclesia, 344; varia, 43, 65, 116, 152²², 163, 180, 193, 237, 308, 406, 448, 523-524, 526, v. *Exercitia*.
- Manrique de Lara, Antonius, dux Najerae, 63⁴, 149⁴, 396, 428⁴, 450-451, 454, 513, 515.
- Mansino, Franciscus, 329.
- Marangola, v. Melangolo.
- Marcellus II, Papa, 136, 277, 342, 352-353, 389, 463.
- March, Iosephus M^a, S. I., scriptor, 477¹⁷.
- Marci, Scti., templum, 108-109, 433²⁹.
- Margarita Austriaca, Caroli V filia, 44, 94, 266, 327, 374; Codurio confitetur, 105; — Ignatium habet a confessionibus, 483.
- Maria, Virgo SSma., 116, 521; devotio Ignatii erga illam, 65, 240, 520, 528; ei offert votum castitatis, 65, 236, 378; — Ignatio apparet Loyolae, 235, 430, 519; theses de Immaculata Conceptione, 491.
- Mariae Maioris, Sctae., templum, 444.
- Maria, filia Ioannis III, uxor Philippi II, 459.
- Maria Beltrán, Ignatii soror, 513⁷.
- Marín, Franciscus, 387.
- Marino, Antonius, 387.
- Marthae, Sctae., domus pro mulieribus conversis, 87, 106, 111, 274, 346, 587; domus fundatio, 348-349.
- Martialis v. Mazurier.
- Martin, Victor, scriptor, 53²⁰.
- Martinus García de Oñaz, v. García de Oñaz.
- Martyrologii lectio, 493.
- Mascarenhas, Eleonora, 390, 477¹⁷.
- Mascarenhas, Petrus, orator Ioannis III, 296²⁸⁻²⁹, 380-381¹¹³⁻¹¹⁴, 458.
- Matos, Luis de-, scriptor, 418¹⁶, 562¹⁶⁰, 563¹⁶³.
- Matthaeus, vizcainus, a daemone possessus, 392.
- Matthias a Sancto Cassiano (delle Poste), 206-207, 374.
- Maurus cum Ignatio loquitur, 430.
- Mazurier, Martialis, 199³⁶, 559-560¹⁴⁹.
- Medici, quomodo cum aegrotis agere debeant, 367.
- Medina del Campo, urbs, 208, 425.
- Melanchton, 220.
- Melangolo, turris, 587.
- Melchisedech, 403.
- Méndez, Didacus, S. I., 496²².
- Mendoza Bobadilla, Franciscus de, cardinalis, 208¹⁷.
- Menéndez y Pelayo, Marcellinus, scriptor, 330¹⁷.
- Mercado, Ioannes de-, 212-213, 374.
- Mercado, Rodericus de-, ep. Abulensis, 450, 454.

- Mercede, Ordo Mariae SSmae. a-, 464.
 Mercurianus, Everardus, S. I., Praep. Gen., 28¹¹, 31^{*}, 34^{*}, 37^{*}, 38^{*}, 225-226, 401¹, 466-467, 501¹, 509.
 Messina, urbs, 208-209, 213, 416¹²; coll. S. I., 212.
 Metzler, Ioannes Baptista, S. I., scriptor, 1¹.
 Michaël quidam, v. Landívar.
 Milano, urbs, 497²³.
 Minerva, 1, 369.
 Minima. Cur ita vocetur Societas, 7, 131-132; v. SOCIETAS IESU.
 Minimi, Ordo, 132, 169.
 Minister domus, 485.
 Minores, Fratres, 132, 244, v. Franciscani.
 Miona, Emmanuel, S. I., 210, 388, 418.
 Miranda de Iraurgi, opp., 453⁷.
 Mirón (Miró), Dídacus (Iacobus), S. I., 7^{*}, 37^{*}, 49¹¹, 111, 209, 213-214, 217, 389¹³³, 498²⁶, 567¹⁷².
 Missa, apud S. Ignatium. Ignatius Missam audit, 431, 543, 558; ordinationes sacrae, 83, 257, 290, 310, 398, 442, 502, 579; Missam primam differt, 84, 377, 442, 582; Missa prima, 443-444; animi sensus in ea, 122; eam omittere cogitur, 390; ad eam celebrandam se parant socii, 257; — prima sociorum, 84, 442; — offertur ad obtinendum prioratum patavinum, 354; — ad obtinendam Societatis approbationem, 96, 118, 146, 170, 269, 407, 445, 458, 505, 593, 595; devotio, 158; Missae offerendae, 132, 164; varia, 133, 144, 164, 169, 182-183, 255, 257, 264, 270, 377, 390, 543, 558.
 Missiones. Quartum votum, 156.
 Modena, urbs, 111, 212.
 Modestiae regulae, 362-363.
 Moises, 132, 403.
 Monacharum cura, ab ea eximitur Societas, 156, 207.
 Monachismus, 266, 267, 280.
 Monave, Basilius a-, 392¹⁴³.
 Moncada, Hugo de-, 435³⁶.
 Mondragón, opp., 447-448.
 Monhemius, Ioannes, 220, 222, 225.
 Monselice, opp., 440, 580.
 Mons Serratus v. Montserrat.
 Mons Sion, 154, 194-195.
 Montaigu, collegium Parisiis, 155³⁷, 554.
 Monte, Antonius M^a. del-, 395.
 Monte, Card. Ioannes Maria del-, 459, v. Iulius III.
 Montecassino, 87¹⁰², 340, 393, 583, 585.
 Monterrey, urbs, 142; coll. S. I., 215, 217.
 Montesa, Ordo militaris, 464.
 Montmartre, votum. Vide Hierosolyma.
 Montorio, v. Petri in Montorio.
 Montoya, Ludovicus, O. S. A., 364⁷¹.
 Montpellier, urbs, 451.
 Montserrat. In itinere versus Montem Serratum maurus Ignatio obviam fit, 430, 521; Ign. venit in Montem Serratum, 65; vestes tradit pauperi, 16; orationi vacat, 17 (vide apparatus); varia, 6, 65, 116, 151, 164, 180, 187-188, 236, 287, 307, 378, 397, 403⁴, 405, 423, 430, 520, 523³².
 Montserrat, Sanctae Mariae de-, templum Romae, 586.
 Morales, Odoardus, 49^{*}.
 Morbegno, opp., 498.
 Morone, Ioannes, card., 213, 216, 297, 302-303, 460-461.
 Mortificatio, 419.
 Mortificatio et oratio, 364.
 Moscoso, doctor, 559.
 Mudarra, Franciscus, 88¹⁰⁶, 91¹¹⁶, 373, 445, 590.
 Mulierum cura, 207.
 Muñoz y Romero, Thomas, 12.
 Murcia, coll. S. I., 216.
 Musica delectatur Ignatius, 337.
 Muti, Mutius, 484.

N

- Nadal (Natalis ...) Hieronymus, S. I., cursus vitae inde ab anno 1556,

2°-5°; eius scripta de S. Ignatio, 5°-7°; eius auctoritas in biographia ignatiana, 7°-9°; eius scripta de historia generali Soc. Iesu, 9°-15°; eius erga S. Ignatium animi sensus, 8°-9°; ordo quem in suis scriptis de Societate generatim servat, 6°; *Chronicon vocationis suae*, quid de Ignatio contineat, 11°-12°; *Pars chronici Societatis*, *Ephemerides*, 13°-14°; *Chronicon breve*, 14°; *Tractatus de traditionibus et consuetudinibus Societatis*, 15° 37°; Nadal et historia Societatis, 37°, 116; quid ei dixerit S. Ignatius post generalem confessionem, 312, 314; - praedicat in plateis 206°; mittitur Messanam, 208; Provincialis Siciliae, 211; Aphrodisii, 212; facit professionem, 212; Commissarius Gen. venit in Hispaniam, 25, 214; Romam venit, 215; fit Vicarius Generalis, 216; redit in Hispaniam, 119, 123, 216; ex Hispania Romam venit anno 1556, 1; Superintendens coll. Romani, ibi adhortationes facit, 1, 39, 218; itinera annis 1560-1562, 142; Visitor in Hispania et Lusitania a. 1561, 141, 164-165; venit Tridentum, 4°, 222; constituitur Visitor in Germania et aliis Provinciis, 400-401; ratio visitationum, 142, 401; ratio in adhortationibus faciendis servata, 143; ratio quam tenet cum de Societatis instituto sermonem facit, 2; petit ab Ignatio ut narret vitam suam, 7°, 407, 446-447; rerum S. Ignatii cognitio, 7°-9°, 184-185; perficere poterit quae desunt in *Actis*, 184-185; servare intendit molarem Ignatii, sed frustra, 122; ab Ignatio petit medium ad acquirendam cito perfectionem, 481; interrogat de apparitione prope Romam, 9, eius principium: Societatem in vita Ignatii fundari, 2, 9; vide *Societas*; ei Ign. curam rerum defert,

excepta cura infirmorum, 366; citatur elenchus scriptorum eius, 219; apologia pro Exercitiis, 225; auctor *Apologiae* contra censuram parisiensem, 39, 115-116; habebat Lainii epistulam, 44; scribit *Scholia*, 224; et dialogos contra protestantes, 219; tractatus de professione et choro, 195²⁰; de oratione in Societate, 8¹¹; varia, 218, 374, 481.

Nájera, opp. 149⁴, 396, 516.

Najerae dux, v. Manrique de Lara. Napoli, urbs, 214, 367, 426, 464, 586, 591; collegium, S. I., 212, 498.

Navarra, regnum, bellum pro possessione eius, 450-452, 514-516; varia, 57, 63, 232, 307, 447, 459, 515, 574.

Navarrete, opp. 431¹⁵.

Navarro (Ochoa), P. Michaël, 570¹⁸⁷.

Navarrus, v. Landívar.

Negusanti, Vincentius, Arbensis ep., 83, 579.

Nero, imperator, 26.

Nerucci, Andreas de-, 123⁹.

Nice, urbs, 90¹¹².

Nicia, v. Nice.

Nicolai, Scti., templum, 108¹⁸³.

Nicolau, Michaël, S. I., scriptor, 2°2, 3°2, 57°, 11, 141, 143, 160, 148-149, 152²³, 186¹¹, 219 313, 400, 403^{1a}, 419²².

Nicolaus quidam, continentiae gratiam obtinet, 151¹⁵, 238¹⁸.

Nicolaus de Sto. Thoma, O. P., 72⁴⁰.

Noë, patriarcha, 403.

Nola, urbs, 426.

Novellara, opp., 129-130³.

Noviciatus in Societate, 22-23; ad biennium in Societate Iesu protrahitur, 23¹⁴; v. Probationes.

Novicii, 7-8, 139; colloquia cum eis qualia, 360-362; de modo eos efformandi, 483-484; vota, 419; - et Exercitia, 483¹; novicius saponis utens, 357; - flander tentatur, 387; - quidam tentatur, 482.

Nunes, Melchior, S. I., 50¹².
Núñez, Ioannes, S. I., 208, 215-217.

O

Oboedientia, 7, 206, 328-329, 405; - in Societate, 5, 133; deliberationes de ea uni praestanda in Societate, 93; oboedientiae votum, 593; - Summo Pontifici, 103, 343; medicis praestanda, 369; de praeceptis in virtute eius, 487; graves normae impositae Provinciali Lusitaniae, 497-498.
Observantes, 137.
Ochoa López, Ignatii frater, 513⁷.
Ochoa, v. Navarro.
Officia ecclesiastica, 474.
Officium divinum commutare potest Ign. cum aliis precibus, 157, v. IGNATIUS: *Oratio*.
Olave, Martinus de-, S. I., dat Ignatio eleemosynam Compluti, 544; theses publice defendit, 491; cum Marcello Cervini agit de dignitatibus in Societate non admittendis, 352-353; scripsit contra decretum Fac. theologiae parisiensis, 41; moritur, 218; varia, 463-475, 321, 334, 343, 365-366, 374, 385, 417, 488-489, 491.
Olivier, Bernardus, S. I., 369, 480, 482.
Olivetii, mons, 116, 538.
Onfroy, Franciscus, S. I., 361⁸⁶, 495¹⁶.
Onnacini v. Ofñacinos.
Onuphrius, S., 162, 186.
Ofñacinos, 428⁴, 515¹².
Ofñate, opp., 450; collegium S. I., 211; Universitas, 448.
Ofñaz, domus de-, 511-512.
Opera pia. De eorum directione, 494; v. Roma.
Oporto, urbs, 142.
Optima quaeque sectari contendit Ign., 191, 202-204, 234, 237.
Oratio, 84, 112; - in Societate, 8¹¹, 155, 190-193; ab Ignatio commendatur, 66, 87; oratio et mortificatio, 419; oratio tempore studio-

rum, 542, 558-559; Deus in omnibus inveniendus, 419; v. IGNATIUS: *Oratio*.
Oratorio del Divino Amore, 293, 462-463.
Ordines religiosi diligendi, 156; eorum approbatio per Summos Pontifices, 274-276.
Orden de oración, instructio, 559¹⁴⁵.
Ordines sacri Ignatio et sociis collati, 83, 257, 502; v. Missa.
Origenes, 272.
Orlandini, Nicolaus, S. I., scriptor, 31¹⁷, 33^{*}, 34^{*}, 38^{*}, 39^{*}, 11, 41, 50¹⁸, 169², 331, 422, 496, 497²⁴, 501¹, 506.
Ormuz, urbs, 209.
Orphani, 87, 111, 274, 587.
Orsini, Ferdinandus, Dux de Bracciano, 134¹⁹.
Ortiz, Petrus, benevolum se erga Patres praebet, 578; varia, 94¹²⁴, 168-169, 263¹⁰⁰, 340, 441⁶³-443, 577²⁰⁵, 584²²⁶, 585²³³, 586.
Ortiz de Urbina, Ignatius, S. I., scriptor, 477¹⁴, 499³².
Ory, Matthaeus, O. P., inquisitor parisiensis, 78⁶⁴, 67, 90, 262, 444⁷⁴, 455, 457, 561-562, 591.
Osorio, Eleonora, 346, 463.
Ostia, portus, 343, 463.
Otello, Hieronymus, S. I., 207.
Oviedo, Andreas, S. I., 209-210, 212, 215-217, 356⁸⁸, 361⁶⁶, 416¹², 494¹⁸-495¹⁶.

P

Pacheco, Franciscus, cardinalis, 344, 371.
Padilla, Ioannes, 450.
Padova, urbs, 85-86, 180, 310, 340, 351, 353-355, 392, 442-443, 536, 582-583; collegium, S. I., 106, 111-112, 217, 492.
Paenitentia Ignatii, initio conversionis, 5-6, 65, 116, 138, 151, 164, 173, 180, 188-189, 190-191, 235, 237, 280, 287-288, 307, 326, 365, 397, 405, 431, 518-519; disciplinae, 6, 8, 138, 151, 188, 199, 340,

- 405, 430-431, 520, 524. Paenitentiae rigorem imminuit, 66, 70, 190-191; paenitentiae publicae, 207; - moderandae, 152-153, 200-201, 431.
- Paiva de Andrade, Didacus de-, scriptor, 4*, 40*, 222, 281, 284-285, 301, 395, 398*, 464³².
- Paiva, Elisabeth de-, 285.
- Palaestina, 289; v. Hierosolyma.
- Palermo, urbs, 209; collegium S. I., 211, 351⁴⁸; domus prob., 211.
- Pallavicino, Sforza, Petrus, S. I., scriptor, 282.
- Palmio, Benedictus, S. I., 61*, 320, 328, 357⁹⁰, 393, 411, 418.
- Pamplona, urbs, expugnatur, 63, 286, 404, 451-452; varia, 63³, 116, 185, 232, 307, 428, 452, 461²⁰, 515, 517, 570.
- Paraviñas, 74⁴⁷, 436⁴¹, 551¹¹⁷.
- Pardillo, nomen panni cuiusdam, 532, 546.
- Parientes maiores*, 512.
- Paris, urbs, eo venire statuit Ignatius 75, 250, 288-289, 406; quamdiu degerit, 76⁶⁸, 251⁶⁰; quonam modo suae sustentationi providerit, 76⁵⁹; ex oculorum infirmitate laboravit, 166; aegra valetudo, 251-253; illusiones Parisiis, 154; herum frustra quaerit, 384, 437; se coram inquisitore Parisiis constituit, 78; cum Fabro pactum init, 384-385; a punitio- nis periculo liberatur, 139, 382-384, 437; peccator convertitur, 356; Senatus Societati contrarius, 60; Decretum Facultatis Theologiae Societati contrarium, 38 ss., 216, 304; quonam modo illud tulerit Ign., 374-375; Universitas et causa divortii Henrici VIII, 54²¹, 56²⁵; Ignatius et Societas sese addictum profitetur Universitati, 42; eo mittuntur scholastici, 106-107, 110; collegium S. I., 58²⁸; Parisiis excedunt socii, 572; varia, 6, 135, 155, 163, 168, 170, 197, 215, 250-251, 261, 273, 309, 334, 406, 436, 444, 455-457, 501, 553-557, 561-565, 569; v. IGNATIUS: *Studia*.
- Parma, urbs, 94, 264.
- Paroecialis cura, 108.
- Partidas*, codex, 36.
- Paschini, Pius, scriptor, 293²¹.
- Pascual, Matthaeus, 86¹⁰⁶.
- Pasqual, Agnes, 65¹⁰, 75⁵⁶.
- Pasqual, Ioannes, 76⁵⁹, 529⁴⁵.
- Pastor, Ludovicus, scriptor, 91¹¹², 391¹³⁹.
- Pater Aeternus, Ignatio apparet, 133, 158-159, 260, 377, 443, 585, 596; v. IGNATIUS: *Illustrationes*.
- Patti, urbs, 496²⁰.
- Pauli, Sciti., sacellum Minorissae, 406; templum Romae, 103, 240, 406.
- Paulus, Sctus., apostolus, 26, 36, 131, 134, 256, 258, 272, 300, 568.
- Paulus III, Papa, excipit socios benevole, 256, 578; eleemosynam dat sociis ad peregrinationem, 83, 257; benignissime complectitur Societatem, 105; dat Breve « Cum inter cunctas », 136²⁴; semper fuit Ignatio propitius, 136; ore approbat Soc., 169, v. SOCIETAS Iesu, *approbationes*; varia, 9, 40, 48⁸ 89-91, 95-97, 108¹⁸³-110, 112-113, 118-119, 126, 131⁴, 144-148, 159, 168, 173-174, 207¹², 209, 228-229, 262-263, 265-268, 270, 274, 279, 290-292, 295-296, 300, 305, 310, 373, 396, 398-399, 442, 445-446, 456, 462, 503, 505, 594.
- Paulus IV, Papa, bellum fecit contra Hispaniam, 126; non primus Societ. approbavit, 271, 292; Ignatio fuit infensus, 279, 575; varia, 17-18, 27, 91, 218, 229, 292, 301, 341, 367, 372, 389, 463, v. Carafa, Ioannes Petrus.
- Pauperes Romae sublevantur, 86, 263, 587. Vide Roma.
- Paupertas, 8, 93, 133, 405; paupertas domorum, 483; - collegiorum, 559. v. IGNATIUS: *Virtutes*.
- Pavia, urbs, 464.
- Pedroche, Thomas, O. P., 134²⁰.

- Peccatum mortale a veniali distinguere vetatur Ignatius, 551-552.
 Pecchiai, Pius, scriptor, 134¹⁹.
 Pelletier, Ioannes, S. I., 212 416¹².
 Pensa, Oliverius, S. I., 134¹⁹.
 Peña, Ioannes, 554, 564¹⁸⁵.
 Peralta, Petrus, 77⁶³, 252⁶², 309, 383¹¹⁹, 560 ¹⁵¹.
 Peregrinatio. Vide Hierosolyma; - probatio in Societate, 194-195, 406¹³; peregrinationes laudantur, 258; v. Probationes.
 Pérez Arregui, Ioannes M., S. I., scriptor, 63⁴.
 Pérez Goyena, Antonius, S. I., scriptor, 452⁵.
 Pérez de Iraeta, Sancia, Ignatii avia, 511².
 Pérez de Loyola, Ioannes, Ignatii avus, 511².
 Pérez de Loyola, Ioannes, Ignatii, frater, 513⁷.
 Perpinyà, Petrus I., S. I., scriptor, 17^{*}.
 Persecutiones, v. IGNATIUS: *Persecutiones*.
 Perú, 54^{*}.
 Perugia, urbs, 262; collegium S. I., 215, 262.
 Perusia, v. Perugia.
 Pesch, Christianus, S. I., scriptor, 277.
 Petavius, Dionysius, S. I., scriptor, 554¹²⁰.
 Petreius, Thomas, scriptor, 394.
 Petri in Montorio, S., templum, 102, 331, 392.
 Petri in Vivarolo, monasterium, 580²¹⁵.
 Petronilla, Ignatii soror, 513⁷.
 Petrus, S., Ignatio apparet, 517; ei devotus erat Ignatius, 64; in eius honorem carmina confecit Ign., 517.
 Petrus, hispanus, 437⁴¹⁸.
 Petrus et Paulus, SS., 162, 184-185, 232; Petri et Pauli vigilia, 64, 149, 404, 429.
 Pfandl, Ludovicus, scriptor, 41^{*1}.
 Philalethes, 219 ss.
 Philippicus, 219 ss.
 Philippus II, rex, concedit facultatem collegia erigendi in Flandria, 50; varia, 50¹⁶, 125¹²⁻¹³, 126, 142, 165, 218, 390, 449, 459.
 Philosophia, v. IGNATIUS: *Studia*.
 Pia opera, v. Roma: Pia opera.
 Pien, Ignatius, S. I., scriptor, 114.
 Pien, Ioannes, S. I., scriptor, 114.
 Pilae ludus, 357.
 Pirri, Petrus, S. I., scriptor, 108¹⁸³, 368⁷⁷, 479²⁰.
 Pisa, Doctor, 222¹¹⁸, 283, 285.
 Pisani, Franciscus, card., ep. Patavinus, 583²²².
 Pisanum, concilium, 54.
 Pisanus, Alfonsus, S. I., 283-284.
 Pius IV, Papa, 278-279.
 Pius V, Papa, 4^{*}.
 Plantinus, Christophorus, 447-448.
 Plasencia, opp., 165³; collegium S. I., 216.
 Plaza, Carolus Gulielmus, S. I., scriptor, 419²².
 Polanco, Ioannes Alfonsus de, S. I., ordinat archivum Societatis, 25^{*}-26^{*}; parat historiam Societatis, 10^{*}; inventarium scriptorum eius. 25^{*}-33^{*}, 500; de scriptis eius historicis, 23^{*}-30^{*}; scripsit *Chronicon*, 23^{*}-24^{*}; 33^{*}-35^{*}; dictando *Chronicon* composuit, 33^{*}; scripsit *Vitam* S. Ignatii, 35^{*}-36^{*}; *Commentariola*, 24^{*}; *Summaria*, 25^{*4}, 305; ingreditur Societatem, 106; secretarius fuit, 207; procurator, 341-343, 369-370; comitatur Ign., 414; inspicit Regulas antiquorum Ordinum, 25²¹; testis dictorum et factorum Ignatii, 321, 467; eius informatio de Instituto Societatis Iesu, 304-311; scripsit contra decretum Facultatis theologiae parisiensis, 41, 47⁵; scriptor documenti deperditi, 416¹¹⁸, 473; variae eius opiniones de anno natali Ignatii, 501², 512⁵; designatus Visitator Siciliae, 506; varia, 129, 205-206, 210, 334, 473, 506....
 Polonia, 217, 400, 490, 490⁷.

- 405, 430-431, 520, 524. Paenitentiae rigorem imminuit, 66, 70, 190-191; paenitentiae publicae, 207; - moderandae, 152-153, 200-201, 431.
- Paiva de Andrade, Didacus de-, scriptor, 4*, 40*, 222, 281, 284-285, 301, 395, 398⁶, 464³².
- Paiva, Elisabeth de-, 285.
- Palaestina, 289; v. Hierosolyma.
- Palermo, urbs, 209; collegium S. I., 211, 351⁴⁸; domus prob., 211.
- Pallavicino, Sforza, Petrus, S. I., scriptor, 282.
- Palmio, Benedictus, S. I., 61*, 320, 328, 357⁶⁰, 393, 411, 418.
- Pamplona, urbs, expugnatur, 63, 286, 404, 451-452; varia, 63³, 116, 185, 232, 307, 428, 452, 461²⁰, 515, 517, 570.
- Paraviñas, 74⁴⁷, 436⁴¹, 551¹¹⁷.
- Pardillo, nomen panni cuiusdam, 532, 546.
- Parientes mayores*, 512.
- Paris, urbs, eo venire statuit Ignatius 75, 250, 288-289, 406; quamdiu degerit, 76⁵⁸, 251⁶⁰; quonam modo suae sustentationi providerit, 76⁵⁹; ex oculorum infirmitate laboravit, 166; aegra valetudo, 251-253; illusiones Parisiis, 154; herum frustra quaerit, 384, 437; se coram inquisitore Parisiis constituit, 78; cum Fabro pactum init, 384-385; a punitio-nis periculo liberatur, 139, 382-384, 437; peccator convertitur, 356; Senatus Societati contrarius, 60; Decretum Facultatis Theologiae Societati contrarium, 38 ss., 216, 304; quonam modo illud tulerit Ign., 374-375; Universitas et causa divortii Henrici VIII, 54²¹, 56²⁵; Ignatius et Societas sese addictum profitetur Universitati, 42; eo mittuntur scholastici, 106-107, 110; collegium S. I., 58²⁸; Parisiis excedunt socii, 572; varia, 6, 135, 155, 163, 168, 170, 197, 215, 250-251, 261, 273, 309, 334, 406, 436, 444, 455-457, 501, 553-557, 561-565, 569; v. *IGNATIUS: Studia*.
- Parma, urbs, 94, 264.
- Paroecialis cura, 108.
- Partidas*, codex, 36.
- Paschini, Pius, scriptor, 293²¹.
- Pascual, Matthaeus, 86¹⁰⁸.
- Pasqual, Agnes, 65¹⁰, 75⁵⁶.
- Pasqual, Ioannes, 76⁵⁹, 529⁴⁵.
- Pastor, Ludovicus, scriptor, 91¹¹², 391¹³⁹.
- Pater Aeternus, Ignatio apparet, 133, 158-159, 260, 377, 443, 585, 596; v. *IGNATIUS: Illustrationes*.
- Patti, urbs, 496²⁰.
- Pauli, Scti., sacellum Minorissae, 406; templum Romae, 103, 240, 406.
- Paulus, Sctus., apostolus, 26, 36, 131, 134, 256, 258, 272, 300, 568.
- Paulus III, Papa, excipit socios benevole, 256, 578; eleemosynam dat sociis ad peregrinationem, 83, 257; benignissime complectitur Societatem, 105; dat Breve « Cum inter cunctas », 136²⁴; semper fuit Ignatio propitius, 136; ore approbat Soc., 169, v. *SOCIETAS Iesu*, *approbationes*; varia, 9, 40, 48⁸ 89-91, 95-97, 108¹⁸³-110, 112-113, 118-119, 126, 131⁴, 144-148, 159, 168, 173-174, 207¹³, 209, 228-229, 262-263, 265-268, 270, 274, 279, 290-292, 295-296, 300, 305, 310, 373, 396, 398-399, 442, 445-446, 456, 462, 503, 505, 594.
- Paulus IV, Papa, bellum fecit contra Hispaniam, 126; non primus Societ. approbavit, 271, 292; Ignatius fuit infensus, 279, 575; varia, 17-18, 27, 91, 218, 229, 292, 301, 341, 367, 372, 389, 463, v. Carafa, Ioannes Petrus.
- Pauperes Romae sublevantur, 86, 263, 587. Vide Roma.
- Paupertas, 8, 93, 133, 405; paupertas domorum, 483; - collegiorum, 559. v. *IGNATIUS. Virtutes*.
- Pavia, urbs, 464.
- Pedroche, Thomas, O. P., 134²⁰.

- Peccatum mortale a veniali distinguere vetatur Ignatius, 551-552.
 Pecchiai, Pius, scriptor, 134¹⁹.
 Pelletier, Ioannes, S. I., 212 416¹².
 Pensa, Oliverius, S. I., 134¹⁹.
 Peña, Ioannes, 554, 564¹⁸⁵.
 Peralta, Petrus, 77⁶³, 252⁶², 309, 383¹¹⁹, 560 ¹⁵¹.
 Peregrinatio. Vide Hierosolyma; - probatio in Societate, 194-195, 406¹³; peregrinationes laudantur, 258; v. Probationes.
 Pérez Arregui, Ioannes M., S. I., scriptor, 63⁴.
 Pérez Goyena, Antonius, S. I., scriptor, 452⁵.
 Pérez de Iraeta, Sancia, Ignatii avia, 511².
 Pérez de Loyola, Ioannes, Ignatii avus, 511².
 Pérez de Loyola, Ioannes, Ignatii, frater, 513⁷.
 Perpinyà, Petrus I., S. I., scriptor, 17^{*}.
 Persecutiones, v. IGNATIUS: *Persecutiones*.
 Perú, 54^{*}.
 Perugia, urbs, 262; collegium S. I., 215, 262.
 Perusia, v. Perugia.
 Pesch, Christianus, S. I., scriptor, 277.
 Petavius, Dionysius, S. I., scriptor, 554¹²⁰.
 Petreius, Thomas, scriptor, 394.
 Petri in Montorio, S., templum, 102, 331, 392.
 Petri in Vivarolo, monasterium, 580²¹⁵.
 Petronilla, Ignatii soror, 513⁷.
 Petrus, S., Ignatio apparet, 517; ei devotus erat Ignatius, 64; in eius honorem carmina confecit Ign., 517.
 Petrus, hispanus, 437⁴¹⁴.
 Petrus et Paulus, SS., 162, 184-185, 232; Petri et Pauli vigilia, 64, 149, 404, 429.
 Pfandl, Ludovicus, scriptor, 41^{*1}.
 Philalethes, 219 ss.
 Philippicus, 219 ss.
 Philippus II, rex, concedit facultatem collegia erigendi in Flandria, 50; varia, 50¹⁶, 125¹²⁻¹³, 126, 142, 165, 218, 390, 449, 459.
 Philosophia, v. IGNATIUS: *Studia*.
 Pia opera, v. Roma: Pia opera.
 Pien, Ignatius, S. I., scriptor, 114.
 Pien, Ioannes, S. I., scriptor, 114.
 Pilae ludus, 357.
 Pirri, Petrus, S. I., scriptor, 108¹⁸³, 368⁷⁷, 479²⁰.
 Pisa, Doctor, 222¹¹⁴, 283, 285.
 Pisani, Franciscus, card., ep. Patavinus, 583²²².
 Pisanum, concilium, 54.
 Pisanus, Alfonsus, S. I., 283-284.
 Pius IV, Papa, 278-279.
 Pius V, Papa, 4^{*}.
 Plantinus, Christophorus, 447-448.
 Plasencia, opp., 165³; collegium S. I., 216.
 Plaza, Carolus Gulielmus, S. I., scriptor, 419²².
 Polanco, Ioannes Alfonsus de, S. I., ordinat archivum Societatis, 25^{*}-26^{*}; parat historiam Societatis, 10^{*}; inventarium scriptorum eius. 25^{*}-33^{*}, 500; de scriptis eius historicis, 23^{*}-30^{*}; scripsit *Chronicon*, 23^{*}-24^{*}; 33^{*}-35^{*}; dictando *Chronicon* composuit, 33^{*}; scripsit *Vitam* S. Ignatii, 35^{*}-36^{*}; *Commentariola*, 24^{*}; *Summaria*, 25^{*4}, 305; ingreditur Societatem, 106; secretarius fit, 207; procurator, 341-343, 369-370; comitatur Ign., 414; inspicit Regulas antiquorum Ordinum, 25²¹; testis dictorum et factorum Ignatii, 321, 467; eius informatio de Instituto Societatis Iesu, 304-311; scripsit contra decretum Facultatis theologiae parisiensis, 41, 47⁵; scriptor documenti deperditi, 416¹¹⁴, 473; variae eius opiniones de anno natali Ignatii, 501², 512⁵; designatus Visitator Siciliae, 506; varia, 129, 205-206, 210, 334, 473, 506....
 Polonia, 217, 400, 490, 490⁷.

Poncelet, Alfredus, S. I., scriptor, 480¹, 486².
 Pontanus, Eleutherius, S. I., 125¹³.
 Portillo, Henricus, S. I., scriptor, 20¹⁴.
 Portillo, Hieronymus Ruiz del-, S. I., 142.
 Portugallia, v. Lusitania.
 Portuondo, Rodericus, 435³⁶, 540.
 Possessi a daemone liberantur, 392-393.
 Possevino, Antonius, S. I., 38*, 39* 28.
 Praedicatio, 492.
 Praedicatores, Fratres, v. Dominicani.
 Praefectus sanitatis, 559.
 Praga, coll. S. I., 50¹³, 216-217.
 Pragmatica sanctio, 52²⁰.
 Prat, Joseph M^a, S. I., scriptor 16*¹, 19*¹⁴, 40, 426.
 Preste Juan, 49.
 Priego, opp., 13¹.
 Privilegia Soc. concessa, 136.
 Probationes in Soc. Iesu, 93, 147, 153, 190-191, 194-195, 203, 406¹⁸; cui vitae Ignatii periodo correspondant, 9.
 Processus contra Ignatium, v. Alcalá, Salamanca, Paris, Roma; IGNATIUS: *Persecutiones*.
 Professi, 7-8, 22-23, 180; Romam convocantur, 209.
 Professio, Ignatii et sociorum, 103, 272; - facienda Romae, 104; quinam ad eam admittendi, 493.
 Professionis formula, 99¹³⁷, 103.
 Provincia, nomen Guipuzcoae, 511.
 Provinciarum divisio, 207.
 Pucci, Antonius, cardinalis, 257.
 Puigdollers, M., scriptor, 557¹³⁸.
 Pyrenaei, montes, 307, 511.

Q

Quadrado Petrus, 251⁶¹.
 Queralt, Ioannes, S. I., 112¹⁰⁴.
 Quicherat, J., scriptor, 383.
 Quiroga, Gaspar, cardinalis, 376¹⁰¹.
 Quito, urbs, 52*, 161.

R

Raptus octiduanus Ignatii Minoris-sae, 326-327, 510, 529-530.
 Ratisbona, urbs, 104¹⁵⁸.
 Realino, Bernardinus, Sctus. 426.
 Recreatio post prandium et cenam. Quinam eius finis, 488.
 Reggio, coll. S. I., 215.
 Regimini militantis. Vide *Bulla*; Soc. IESU, approbatio et confirmatio.
 Reginaldus Nerli, O. P., 328-329.
 Regula et Constitutiones generales Fratrum Minorum, 183⁶.
 Regulae Modestiae, 362-363; regulae communes, 558¹⁴³; regulae scholasticorum, 558¹⁴³.
 Reiffenberg, Fridericus, S. I., scriptor, 50¹⁵.
 Relaxatio, v. Recreatio.
 Religionis institutum, 402-403.
 Religiosae, earum curam non accipit Societas, 156, 207.
 Rembry, E., scriptor, 557¹³⁸.
 Remigius, S., 78⁶⁵.
 Renovatio votorum, v. Vota.
 Restrepo, Daniel, S. I., 16*¹.
 Reusch, Fr. Henricus, scriptor, 417¹².
 Rey Eusebius, S. I., scriptor, 16*¹, 19*¹⁴.
 Reynalde, Ioannes de-, socius Ignatii, 75⁵³, 246⁴², 544; fit franciscanus, 75.
 Rhenania, regio, 400.
 Rho, Ioannes, S. I., scriptor, 127.
 Rhodus, insula, 535⁶⁵.
 Ribadeneyra, Petrus de-, S. I., cursus vitae, 15*¹-16*; eius scripta de S. Ignatio, 15*-23*; brevis historia compositionis *Vitae P. Ignatii*, 17*-21*, 410; munus eam scribendi accepit a S. F. co Borgia, 18*; *Vitam* primo latine scripsit, 19*¹⁴; editiones latinae et hispanae, 21*; manuscriptum primae editionis hispanae, 20*¹⁴; eius litterae ad P. Dionysium Vázquez, 20*¹⁶-21*; auctoritas Ribadeneyrae in biographia ignatiana, 21*-

- 22*, 37*; Ribadeneyrae vocatio, 87; defectus linguae italicae in Ignatio corrigit, 349; Romam venit, in Siciliam navigaturus, 351; reprehenditur, 376-377; venit in Flandriam, 216, 343, 389; Rib. et lectio operum Erasmi, 417¹⁵, 543⁸⁸; mittitur in Flandriam, 216; testis dictorum et factorum Ignatii, 321; habuit *Memoriale*, 409; nonnulla addidit *Memoriali* Patris Câmara, 321; epistula ad P. Orlandini, 331²⁰; varia, 465-467, 469²², 473, 481-483, 487, 491, 493, 508, 516¹⁵, 521²⁶, 529⁴⁵, 544⁹³....
- Ribera, Bernardus de-, 37.
- Ribera, Ioannes Baptista, S. I., 321.
- Rinaldi, Ernestus, S. I., scriptor 120⁶, 11.
- Robledo, Ambrosius, 37.
- Roças quidam, 575¹⁹⁸.
- Rodrigues, Franciscus, S. I., scriptor, 140-141¹⁰, 380¹¹¹.
- Rodrigues, Simon, S. I., Ignatio adhaeret, 79, 566; Bassani sanatur, 333-334, 441, 581; apud Sctum. Angelum contionatur, 586; destinatur ad Indiam, 94, 381; remanet in Lusitania, 382; votum de electione Generalis, 101; professionem facit, 104; Provincialis Lusitaniae, 208; designatur Provincialis Aragoniae, 213; fructus in Lusitania et coll. Conimbricense, 107; varia, 37*, 39*, 84⁹², 105, 210, 214, 264¹⁰³, 273¹²², 289, 296, 311, 438, 440, 442, 455, 459, 495¹⁸, 502, 567¹⁷⁴, 582, 583²²¹; v. SOCIETAS IESU, *Primi Ignatii socii*.
- Rodríguez de Figueroa, v. Figueroa.
- Rojas, Franciscus, S. I., 209.
- Roma. Venit Ignatius, 85 242, 259, 310, 377, 442, 457, 535, 582, v. *La Storta*; veniunt socii, 83, 86, 577; persecutio anno 1538 tolerata, 88, 170, 173, 260, 291, 373, 398, 444, 503, 589-592, v. IGNATIUS: *Persecutiones*; pauperes sublevantur, 263, 502-503, 587; pia opera condita, 86-87, 274-275, 475, 503, 587, v. Martha, S., catechumeni, orphani, pauperes. Domus prima et secunda sociorum, 169; domus Societatis, 8*, 107-108, 479, 584, 586-587; domus Societatis construitur nova, 109, 115, 119, 368; conventus Patrum anno 1550, 210; in magna caritate annonae Deus nostris providet, 367-369; varia, 483, 486, 488-489, 508, 544, 567¹⁷², 576, 584, 586.
- Collegium Germanicum*, 213, 297-299, 302-303, 460; *Collegium Romanum*, instaurantur facultates theologiae et philosophiae, 491; numerus collegialium, 120, 126-127; collegium ab inopia liberatur, 126-127, 341, 343, 369-370; adhortationes in eo habet P. Nadal, 1-10; varia: 165, 216, 221, 357-358, 479, 486, 488, 491⁸; Universitas Gregoriana, 50*, 491⁸.
- Romei (Romeo), Sebastianus, S. I., 12*, 160, 358⁶².
- Rosas, portus, 3*.
- Roser (Rosell), Elisabeth, 69²⁶, 88¹⁰³, 90¹¹⁰, 171⁶, 207, 321, 324, 327, 374, 444⁷², 529⁴⁵, 541, 553, 572, 592²⁴⁵.
- Rossano, opp., 290¹², 398, 456.
- Rothomagus, v. Rouen.
- Rotondo, Sti. Stephani, templum Romae, 480.
- Rouen, urbs, 334, 556.
- Ruiz, Alfonsus, S. I., 48*.
- Ruiz de Castro, Ferdinandus, marchio de Sarria, 391¹³⁹.
- Ruysbroek (Ruisbrochius), Ioannes, 395².

S

- Sa, Callistus de-, socius Ignatii, 73⁴⁴, 75⁵⁴, 246⁴², 544, 547-548, 550.
- Sa, Emmanuel, S. I., 209, 224.
- Sabaudia, 311.
- Sabbati observatio, 548.
- Sacchini, Franciscus, S. I., scriptor, 14*, 34*, 38*, 39*²⁹, 120⁶, 127, 140, 143¹⁸, 337³¹, 506.
- Sagerus (Schatzgeyer), Gaspar, O. F. M., 415.
- Sagristà, Oriens, 65¹⁰.

- Saint-Jean-Pied-de-Port, opp., 451, 515¹³.
 Sala, v. Salle.
 Salamanca, urbs, venit Ignatius, 248-250, 549-552; interrogatur a dominicanis, 72-73, 209; detinetur in carcere, 73, 550; varia, 75, 107, 155, 196-197, 208, 248, 307, 397, 406, 436, 455, 496²³, 501, 549, 551-553, v. IGNATIUS: *Persecutiones, Studia*.
 Salmantica, v. Salamanca.
 Salmerón, Alfonsus, S. I., Ignatio adhaeret, 79, 565; contionatur apud Sanctam Luciam, 586; — in Monte Silicis (Monselice), 580; Mutinae contionatur, 111; Romae postea, 111; legit in *Sapienza*, 94; mittitur in Hiberniam, 101 (in apparatu); mittitur Tridentum, 206; varia, 97¹³³-98, 129, 208, 210, 212-214, 217, 222-223, 273¹²², 289, 290¹³, 311, 388, 438, 440, 442, 455, 502, 567¹⁷⁴, 580, 582. v. SOCIETAS IESU: *primi Ignatii socii*.
 Saltillo, Marqués del-, scriptor, 158⁵¹, 346.
 Salvatierra, antiquum nomen Azpeitia, 453⁷.
 Salle (sala, nomen punishmentis), 383, 438, 563.
 Saluzzo, urbs, 89¹⁰⁷.
 Salvatoris in Lauro, Scti., templum Romae, 443, 586.
 Salviati, Ioannes, Bapt., 120.
 Sancha, v. Sancia
 Sánchez Alonso, Benedictus, scriptor, 448, 547.
 Sánchez (Sáenz) de Licon, Marina, Ignatii mater, 513⁶.
 Sancia (Sancha), Ignatii soror, 513⁷.
 Sanctorum Quattuor Coronatorum, Cardinalis, tituli-, 578-579.
 Santa Cruz, Martinus de-, S. I., 330.
 Santa Maria in Cesano, 134¹⁹.
 Santa Maria di Galeria, 134¹⁹.
 Santa Maria della Grotta, abbatia Panormi, 211.
 Santa Maria de Huerta, 151, 36-37.
 Santiago de Chile, urbs, 161.
 Santisidoro, 744⁷, 436⁴¹, 551¹¹⁷.
 Sapienza, Studium Urbis, 85, 94, 169, 443, 584.
 Saponis usus, 357.
 Sarria, marchio, v. Ruiz de Castro. de la Sauchièrre, Hieronymus, 41⁸.
 Saul, rex, 132.
 Sauli, Hieronymus, archiep. Ianuen., 497.
 Savelli, curia, 586.
 Savonarola, Hieronymus, O. P., 416-417.
 Schatzgeyer, v. Sagerus.
 Schinosi, Franciscus, S. I., scriptor, 426.
 Schismatici, 195.
 Scholastici in Societate, 7-9, 93, 110, 175; — in Universitates mittuntur, 107, 110, 273; mittuntur Lutetiam, 106; v. Constitutiones.
 Schurhammer, Georgius, S. I., scriptor, 25⁶, 43⁷, 46⁷, 214²⁸.
 Scriptura Sacra, 239, 274-277, 324.
 Scrupuli, 151, 349-350, 405, 480, 508; remedia, 314.
 Sebastiani de Soreasu, Scti, templum paroeciale Azpeitia, 455.
 Sebastianus, rex Portugalliae, 281, 285.
 Sedes Apostolica, 6, 8, 53, 57, 59, 61-62, 96-97, 108, 110, 134, 136, 137, 144, 168, 171, 173, 176-177, 182, 205, 306, 407, 491, v. Ecclesia.
 Segovia, urbs, 547.
 Septimancae (Simancae), v. Simancas.
 Serrano, Lucianus, O. S. B., scriptor, 370⁸².
 Sêrvire Deo, 5, 7, 202-203.
 Sevilla, coll. S. I., 215.
 Sevillano, Petrus, S. I., 208.
 Sicilia, 50, 206, 208, 211-212, 214, 217, 351, 506.
 Siena, 85, 94, 133, 217, 262⁹⁵, 264, 310, 442-443, 505, 584.
 Sigüenza, urbs, 161, 462.
 Siliceus, (Ioannes Martínez Guijón), cardinalis, 210, 474.
 Silva, Innocentius Franciscus da-, scriptor, 282, 285.

Silveira, Gundisalvus de-, S. I, 399.
 Silvester, nomen datum Iacobo Forestier, 582^r.

Silvestri et Dorotheae, SS. templum, 293¹⁸.

Simancas, opp. 3°, 11, 142-15, 22, 216.

Sinae, 213, 352.

Sinapis granum, 132.

Sixtus, pons, Romae, 169.

Sleidanus, scriptor, 395².

SOCIETAS IESU:

1. *Primi Ignatii socii*. Socios congregat Ignatius, 6, 8, 69²⁵, 77, 85, 135, 156, 168, 173, 180, 196, 244, 246⁴², 309, 552, 564-567, 571; ex quam variis nationibus illi fuerint, 311, 438; per Exercitia adquisiti, 438, 568, v. Exercitia; eorum vitae ratio Lutetiae, 252-253; quonam modo sese ibi conservaverint, 78, 81, 253, 309, 567-568; Venetias veniunt, 81-82, 255, 309, 440, 456, 463, 501, 572-574; Sacris initiantur, 290, 398, 442, 456, 578-579; Vicetiae congregantur, 582; veniunt Romam, 83, 86, 118, 132, 256, 289, 441, 577; Romae contionari incipiunt, 586; qui Roma excedunt suffragia remanentibus relinquunt, 594; in urbes ditionis Venetae dividuntur, 84, 580, 582; quomodo se gesserint ante Superiorem constitutum, 573. Vide nomina singulorum.

2. *Origo et finis Societatis*. Consilium eam fundandi, 6-7, 171-172; quandonam Ignatius de ea condenda cogitaverit, 4, 202-203, 252, 263-264, 306-311, 406, 443, 504, 568, 592-593; deliberationes de novo ordine condendo, 8, 92-93, 133, 144, 169, 173, 260, 264, 310, 457, 504, 593-594²⁵⁰; qualis ordo sit Societas, 111, 236; est « clericatus religiosus », 228, 236; non eo quod nova sit desinit esse bona, 136; imitatur Christi discipulos, 178-182; « Societas nos sumus », 177; eius finis, 8, 137, 157,

188, 194-195, 242, 300-301; instituta est ut iuvet Sedem Apostolicam, 403, 446; — et haeretici, 89; vitae ratio communis, 138; paenitentiae in Societate, 6, 138, v. Paenitentia; — et dignitates, 352-353, 370-372; gradus, 180; — in Ignatio fundatur, 6°-7°, 149, 165, 203, 226, 279, 404; Ignatium tamquam exemplar habet, 6°, 9, 42, 428; ministeria, 112; habet specialem gratiam orationis, 8; gratia ei concessa quoad ministeria, 4-5; gratiam specialem habet, quae in oboedientia elucet, 4; v. IGNATIUS, n. 5.

3. *Societatis approbatio et confirmatio*. Approbatio Societatis, fuit una e tribus rebus a S. Ignatio praecipue optatis, 182-183; approbatur vivae vocis oraculo, 95, 265-266, 445, 544, 557; approbatur et confirmatur, 7, 36, 97, 100, 110, 118-119, 133, 135-136, 144, 156-158, 171-172, 174, 176, 270, 272, 274, 291-292, 305-306, 407, 446, 458-459, 505; confirmatur ore a Paulo IV, 277; a Pio IV, 278; a Concilio Tridentino, 278, 306; status post primam confirmationem, 107; cur tam saepe confirmata, 279; speciale momentum approbationis eius, 172.

4. *Societatis nomen*, 101¹⁶⁻¹⁷, 27, 131, 133, 158-159, 310-311, 377, 585, 595-597; a Chemnitio impugnatur, 221; defenditur, 464; militari modo impositum, 597; Soc. dicitur « minima », 47°, 7, 131-132; v. *La Storta*.

5. *Constitutiones*. Vide hoc nomen.

6. *Societatis evolutio*: varia, prima eius infantia, 235; persecutiones sustinuit, 180; quomodo erga persecutores sese gerat, 51; contra calumniatores defenditur, 23-24, 30, 35, v. Persecutiones. Animorum unio, 20, 182; primi progressus, 107, 113, 161; informationes de eius progressu, 486;

- eius progressum praedicit Ign. 351-352; quae sequentur auctiora futura superioribus, 111; domus variae, 462; si Societas dissolveretur..., 334, 412; Soc. honore prosequitur Universitatem parisiensem, 57; primi conatus scribendi historiam Societatis, 36*.
- Socii regula, 358-359.
- Soler, Montserrat, S. I., 112¹⁰⁴.
- Solymanus II, rex, 535⁶⁵, 579.
- Somasca, Ordo de-, petit unionem cum Societate, 497²⁸.
- Sommervogel, Carolus, S. I., scriptor, 19¹⁴ 1.
- Sondrio, provincia, 498²⁸.
- Sonnez, Marina, v. Sánchez de Licóna.
- Soranzo, Bernardus, 355⁵⁵.
- Sorbona, 52, 54, v. Paris.
- Soriano, Hieronymus, S. I., 41*, 422 ss.; cursus vitae, 425-426; *Soriani Vita* (intellige nostrum Mon. 17), 65¹¹, 77⁶⁰, 137²⁸, 139³², 145⁶.
- Soteris et Caii, Sanctorum, dies festus, 103 (in apparatu).
- Soto, Dominicus, O. P., 155³⁴, 435³⁸.
- Spes in Deo non in operibus, 391, 418.
- Spiritus Dei est hic*, 95, 145, 168-170, 174, 265, 267-268, 272, 407; v. *Digitus Dei est hic*.
- Spiritus Sanctus, 73, 159, 249, 266, 292, 305, 309, 311, 316, 379, 397, 445, 550.
- Spirituum discretio Ignatii, 5, 150, 186-187, 234, 240, 404-405, 518-519, 526, 533.
- Stalla, v. Astalli.
- Stella, Bartholomaeus, 293.
- Stephani, Scti., (*Rotondo*), templum Romae, 480.
- Stephani, Scti., monasterium Salmanticae, 549.
- Stipendia socii renuunt accipere, 85.
- Stomachi dolor Ignatii, 70, 76, 80.
- Storta, v. La Storta.
- Strada, Maria della Strada, templum Romae, 108, 461; domus, 8*-9*; v. Roma.
- Strada, v. Estrada.
- Studia in Societate, 7-9, 154-155, 164, 198-199, 200-201, 204, 545-546; v. Constitutiones; IGNATIUS: *Studia*.
- Superantius, v. Soranzo.
- Supererogationis opera, 256.
- Superintendens, officium, regulae, 23.
- Superlativis non utebatur Ign., 412.
- Surius, Laurentius, Ord. Cart., scriptor, 40*, 285, 394-395.
- Suso (Seuse), Henricus, 395².
- Susta, Iosephus, scriptor, 506.
- Syndicus, 122⁴, 210; eius regulae, 210²³.
- Syracusae, coll. S. I., 215.
- Syria, 67, 92.

T

- Tablares, Petrus, S. I., 209.
- Tacchi Venturi, Petrus, S. I., scriptor, 16¹¹, 19¹¹, 108, 127, 279¹³⁵, 317, 368⁷⁷, 445⁷⁵, 454⁷⁴, 457¹², 458¹⁶, 479²⁰, 506, 580²¹⁵, 582²²¹, 583²²², 586²²⁵⁻²³⁸, 588²⁴², 592²⁴⁵.
- Taronici folium, 123.
- Taronja*, vox catalaunica, 123⁷⁴, 158.
- Tarvisium, v. Treviso.
- Taulerus, Ioannes, 395².
- Tavono (Tavone), Io. Bapt., S. I., Intercessione S. Ignatii sanatur, 124-125¹¹, 416¹².
- Tello, Fr., S. I., 165³.
- Terentius, 498.
- Terminorum studio vacat Ignatius*, 76⁶⁰.
- Terra Sancta, 308, 310, 534, 579, v. Hierosolyma.
- Tertia probatio, 9¹³.
- Teschitel, Iosephus Cal., S. I., 43*.
- Tetuán, urbs, 215.
- Texeda, Ioannes de-, Fr., 360-361, 495.
- Theatini, 18, 271-272, 293-294, 452, 575; eorum nomen, 27, 294, 462-

465; cur hoc nomen Patribus Societatis fuerit tributum, 11*, 17¹, 23, 462-463; discrimen cum Societate Iesu, 174, 294-295; unionem cum Societate Iesu inire exoptant, 463-464, 496-497.
 Theodosius a Lodi, Ignatii confessorius, 102-103.
 Theologia, v. IGNATIUS: *Studia*.
 Thomas, S., 196.
 Theutonium de Bragança, 386, 388¹³³, 389.
 Theupulus, v. Tiepolo.
 Tiepolo, Nicolaus, 355⁵⁵.
 Tivoli, urbs, 124, 305, 458, 505, 594; collegium S. I., 209.
 Toda y Güell, Eduardus, scriptor, 11.
 Toledo, urbs, 70, 246, 546, 571.
 Toledo, Franciscus, S. I., card., 49*.
 Tolomei, Lactantius, 263¹⁰⁰, 585.
 Torres, Michaël de-, S. I., 17*, 37*, 104, 207, 214, 416¹², 494¹⁴, 496²³; Visitator Lusitaniae, 213; Provincialis Lusitaniae, 217.
 Torre Rossa, domus Romae, 484³.
 Tournai, urbs, 486².
 Trapani, urbs, 392-393.
 Trento, urbs, 206, 222-226, 295; v. Tridentinum concilium.
 Trevisan, Marcus Antonius, 355⁵⁵, 433², 536⁵⁸.
 Treviso, urbs, 440, 580.
 Tridentinum Concilium, 163, 176-177, 208, 278, 295, 297, 399¹⁰, 407, 459.
 Trier, urbs, 401.
 Trieste, urbs, 371-372; episcopatus reicitur, 207.
 Trinità dei Monti, Monasterium Romae, 169, 586.
 Trinitas SSma. devotio Ignatii erga eius mysterium, 8*, 74, 123, 146, 152, 158-159, 239-240, 315, 529, 551.
 Trinitatis, SSmae., ordo, 464; — Prioratus, 213.
 Truhlar, Carolus, S. I., scriptor, 419²².
 Turcae, 83, 195, 257, 290, 302, 398.
 Turris Rubra, v. Torre Rossa.
 Tusculum, v. Frascati.

U

Umbria, regio, 90.
 Universitates. Socii veniunt ad eas, 85.
 Universitates Societatis, 110.
 Urbanus V, Papa, 464.
 Urbanus VIII, Papa, 134¹⁹.
 Uriarte-Lecina, S. I., scriptores, 491⁸.

V

Vagli, v. Valle.
 Valdés, Ferdinandus, Inquisitor generalis, 495¹⁵.
 Valentia, regnum, 80, 107, 493¹², 521, 571¹³⁸; collegium S. I., 111¹⁹³-112, 206, 211, 217.
 Valentini, Antonius, S. I., 129, 130³.
 Valladolid, urbs, 107¹⁷⁸, 147, 208, 217³⁶, 268, 496, 549; coll. S. I., 209.
 Vallisoletum v. Valladolid.
 Valtellina, regio, 445⁷⁶, 498.
 Valetudo conservanda, 198-199.
 Valtrinus, Antonius, S. I., 326⁸.
 Valle, 559-560¹⁴⁹.
 Vanegas, Michaël, S. I., 140-141, 143¹⁷.
 Vaz, Gundisalvus, S. I., 141.
 Vázquez, Dionysius, S. I., 20*¹⁶.
 Vega, Elisabeth de-, 158⁵¹.
 Vega, Ioannes de-, prorex Siciliae, 158, 207-208, 210, 346, 393, 495.
 Vélez, Ioseph M.^a, S. I., scriptor, 23*¹.
 Velpius, Rutgerus, typographus, 282.
 Venerius, v. Venier.
 Venezia. Res gestae Ignatii, 80-81, 117, 254, 434, 440, 501, 535, 572, 577; platea Sancti Marci, 536; « Procuratie vecchie », 433²⁸; Senatus, 353, 354⁵⁶; a quonam exceptus fuerit, 434; persecutio, 254; perveniunt socii, 82; pia opera exercent, 82, 255, 257; hospitalia incurabilium et SS. Ioannis et

- Pauli, 255; Senatus dat Societati possessionem prioratus Stae, Mariae Magdalенаe, 353-355; varia, 43, 106, 116, 153, 155, 170, 213, 244, 261, 310,, 398, 439, 444, 454, 457, 539, 568, 572-574, 584.
- Venier, Marcus Antonius, 355^{ss}.
- Veny, Antonius, C. R., scriptor, 294²³⁻²⁵.
- Verallo, Hieronymus, Nuntius Apostolicus, 81, 90, 254, 262, 290¹², 398, 456, 502, 576, 593.
- Verbócz, opp., 490.
- Verdolay, Ioannes, 83er.
- Vergara, urbs, 458.
- Verona, urbs, 440, 580.
- Veronica, linteam, 248⁴⁷, 547.
- Verovoz v. Verbócz.
- Vesperae incipiunt cantari in ecclesia domus Romanae, 218.
- Vicenza, urbs, venit Ignatius, socii congregantur, 84, 257^{ss} (ubi corrige Vicetiae pro Venetiis), 259, 310, 440-441, 580, 582.
- Victoria, Ioannes de-, S. I., 18*.
- Victoris Scti., monasterium Lutetiae, 556.
- Villalobos, Alfonsus, 18*^s, 19*¹¹.
- Villanueva, Franciscus, S. I., vocatio, 87; mittitur Complutum, 111.
- Villanueva, Iacobus de-, 12.
- Vincentii et Anastasii, SSrum., templum, 108^{1ss}.
- Vinea, 8*, 357.
- Viola, Io. Bapt., S. I., 58²³, 109¹⁸⁷, 215, 368, 416¹².
- Visitationis B. Mariae Virginis dies festus, 129.
- Vita Christi*, Ludolphi Cartusiani, 64, 150, 164, 186-187, 234, 404, 518.
- Vitae Sanctorum, 64, 307, 339, 395-396, v. *Flos Sanctorum*.
- Viti, Sancti, eremitorium, 581.
- Vivarolo, monasterium v. Petri in Vivarolo, 580¹¹⁵.
- Vivero, Hieronymus de-, 12-13¹, 14^s.
- Vives, Ludovicus, 417¹², 507², 510, 557; eius libri prohibentur in Societate, 558.
- Vivona, collegium S. I., 217.
- Vizcaya, 171, 184.
- Vocatio. Constantia, 317.
- Voragine (Varazze), Iacobus, archiep. Ianuensis, 187¹³.
- « Vos ». Hoc modo ceteros vocandi utitur Ign., 393.
- Vota, renovatio, 3²; — sociorum in ordinatione, 83; — in Societate, 202-203; — post noviciatum, 419; — scholasticorum, 175.
- Votum peregrinationis Hierosolymitanae, v. Hierosolyma; votum oboedientiae Summo Pontifici circa missiones, 156-157, 164, 195 (in marg.); votum castitatis, 236; votum paupertatis, 398.

W

- Wartburg, 403⁴.
- Wicki, Iosephus, S. I., scriptor, 109¹³⁴, 380¹¹¹.
- Widmanstadt, Ioannes Albertus, 17*, 76^{ss}, 299³⁵, 395, 397.
- Wien, urbs, 213; colleg. S. I., 211.
- Wilmart, A., O. S. B., scriptor, 35^{ss}.
- Wimpinensis, Ioannes Albertus (pseudonymum S. Petri Canisii), 41*¹, 284, 303.
- Wischaven, Cornelius, S. I., 105, 111.
- Wittemberg, urbs, 231, 332²¹.
- Wolsey, Thomas, card., 293²¹.
- Worms, urbs, 94¹²⁴, 403³, 523.

X

- Xaverius, Franciscus, Sctus., Ignatio adhaeret, 79; et quidem, ante Exercitia peracta, 565; Venetiis servit in hospitali, 82, 255-256, 576; destinatur ad Indiam, 94, 381; fructus in India, eius litterae, 105; votum eius de electione Generalis, 101; professionem facit, 104; venit in Iaponiam, 210; Sinas petit, moritur, dicitur evocatus Roma a S. Ignatio, 213; amor erga S. Ignatium,

372; varia, 8*, 11*, 97¹³⁴, 252^{es},
264¹⁰³, 273, 296-297, 311, 332²²,
381-382, 399¹⁰, 438, 440, 442, 446,
455, 459, 495¹⁸, 502, 567¹⁷⁴, 570,
580, 582, v. SOCIETAS IESU: *Pri-
mi Ignatii socii*.

Ximeno, Petrus, 494¹⁴.

Y

Yáñez de Oñaz y Loyola, Beltramus,
Ignatii pater, 11, 513^e, 520²².

Z

Zamora, Laurentius, Ord. Cist., 51*,
37.

Zamora, Ludovicus, Ord. Cist., 11,
13.

Zanger, Ioannes, 283-284.

Zapata, Franciscus, 387, 475^e.

Zaragoza, urbs, 161, 142¹², 212.

Zárate, Petrus de-, 476-477¹⁴, 479,
499³².

Zelus animorum, 8, 190-191, 193.

Ziletus, Iordanus, typographus,
281, 284.

ADDENDA ET CORRIGENDA

- p. 2, lin. 11, n. [4], *lege* n. [5].
- p. 9, lin. 52, *expedibus*, *lege* *expeditus*.
- p. 20, nota 11, lin. 1, Alalá, *lege* Alcalá.
- p. 40, lin. 25, *exponendus*, *lege* *exponemus*.
lin. 34, *hierarchicae*, *lege* *hierarchiae*.
- p. 41, lin. 35, *deo*, *lege* *ideo*.
- p. 46, lin. 32, *deserta*, *lege* *diserta*.
- p. 53, lin. 70, *etia*, *lege* *etiam*.
- p. 57, lin. 3, *adminitos*, *lege* *admonitos*.
- p. 59, lin. 99, *magistri*, *sic in ms. pro* *magistro*.
- p. 61, lin. 58, *in vos*, *sic in ms. pro* *in vobis*.
- p. 65, nota 11, *disdiplinas*, *lege* *disciplinas*.
- p. 71, lin. 70, *erudiebat*, *lege* *erudiebat*.
nota 35. Adde: Petrus Ciruelo, aragonensis, natus in urbe Daroca, theologus, philosophus, mathematicus, musicus ..., professor fuit in universitatibus Complutensi et Salmanticensi. In suis scriptis philosophicis strenue defendit logicam aristotelicam. Fuit contrarius methodo et theoriis Raimundi Lullii. Vide TOMÁS Y JOAQUÍN CARRERAS Y ARTAU, *Historia de la Filosofía española, Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, I, 136; II, 284-285; MARCIAL SOLANA, *Historia de la Filosofía, Epoca del Renacimiento*, III, 36-37. Inter alia scripta, edidit « Confessionale » seu manuale confessionibus peragendis. Prima editio facta est Compluti, anno 1524, typis Michaëlis de Egula. Vide J. CALVERAS, *Los Confesionales y los Ejercicios*, AHSI, 17 (1948), 57¹¹.
- p. 74, lin. 79, *definiret*, *legē* *definirent*.
nota 46, Arcaga, *lege* Arteaga.
- p. 75, nota 50, n. [18], *lege* n. [46].
- p. 78, lin. 80, *conferebat*, *sic in ms.*
nota 67, Vincentius, *lege* Valentinus.
- p. 88, lin. 78-79, *maxima — ordinales*, *sic in ms.*
- p. 106, lin. 98, Aloysius, *error Natalis pro* Andreas.
- p. 112, lin. 74, *reliqueret*, *lege* *relinqueret*.
- p. 119, Mon. 5, lin. 9, *Instit. 221 (H. Natalis collectanea)*, *lege* (*Collecta per P. Natalem*).
- p. 128, lin. 11, Virginis, *lege* Virgini.
- p. 143, lin. 12-13, Reliquarum .. congruunt. *Omitte*.
- p. 164, lin. 34, *ahortationem*, *lege* *adhortationem*.
- p. 166, lin. 10, *illus*, *lege* *illius*.
- p. 171, lin. 91, Sanstidad, *lege* Santidad.

- p. 210, nota 20, *Lexicon Geographicum*, adde: tomus I (Venetiis, 1738), p. 39.
- p. 211, apparatus, lin. 36, Oniatensis *lege* Ognatensis.
- p. 216, apparatus, lin. 100, Renuntiatur, *lege* Renuntiantur.
- p. 220, lin. 17, Dyonisius, *lege* Dionysius.
- p. 223, nota 13, Ib., *lege* EN.
- p. 248, lin. 20, *lege* proficisceretur.
- p. 257, nota 83, Venetiis, *lege* Vicetiae.
- p. 284, lin. 22, Martinus, *lege* Maternus.
- p. 285, lin. penultima textus, Venetae, *lege* Coloniensis.
- p. 300, lin. 79, consiliorum, *lege* consiliorum.
- p. 302, lin. 55, describerat, *lege* desciverat.
- p. 317, Mon. 14, lin. 10, *Inst.* 200, *lege* *Inst.* 220.
lin. 21, omisis, *lege* omisis.
- p. 331, nota 20, lin. 7 a fine, perniciens, *lege* pernicies.
- p. 355, nota, lin. 6, esiusque, *lege* eiusque.
- p. 356, lin. 24, impendentem, *lege* impendentem.
- p. 360, lin. 26 (dextra columna) ta, *lege* tan.
- p. 367, lin. 92, fuera de, *lege* fuera de la.
nota 74, Ladini, *lege* Landini.
- p. 369, lin. 58, ducados, *lege* escudos.
- p. 383, lin. 4, estudiantes, *lege* estudiantes.
- p. 422, lin. 14, 1 (1948), *lege* 3 (1950).
- p. 424, lin. 9 a fine, [2v], *lege* [23].
- p. 425, lin. 25, Methymnan, *lege* Methymnam.
- p. 428, nota 4, lin. 4, coninctio, *lege* coniunctio.
- p. 435, lin. 4, moderare, *sic in ms.*
nota 37, Roscer, *lege* Roser.
- p. 437, nota 42, 1561, *lege* 1561.
- p. 442, nota 68, Iius, *lege* Iaius.
- p. 557, nota 138, lin. 9, *lege* E. Rembry.
- p. 592, ss. De consilio condendi Societatem agit HUGO RAHNER, *Ignatius von Loyola und das geschichtliche werden seiner Frömmigkeit.*

[illegible]

Demco 298-5

BX3701

. M81

V. 73

Digitized by Google

Original from
INDIANA UNIVERSITY

3 0000 083 761 266